De Ware Kijk Op...

Deel II

Het Eerste Millennium

Historische Mythen van de Lage Landen

Albert Delahaye

DE WARE KIJK OP...

Deel II

Het Eerste Millennium

Historische Mythen van de Lage Landen

Albert Delahaye

1999 Uitgever Stichting Albert Delahaye, Bavel

Grafische vormgeving en druk: Cursief Print V.O.F. Bavel/Rijsbergen
Bindwerk: Bergen Bindprojecten, Bergen op Zoom

Delahaye, Albert

De Ware Kijk Op... Deel II
Het Eerste Millennium, Historische Mythen van de Lage landen

Bavel: Stichting Albert Delahaye
Met reg.
ISBN 90-800047-9-0
NUGI 641

DE WARE KIJK OP...

Deel II

Het Eerste Millennium

Historische Mythen van de Lage Landen

Albert Delahaye

INHOUD

Voorwoord

Van de redactie

1 De dwaalwegen van de historische naamkunde 11
1.1 Inleiding 11
1.2 Algemene regels van de naamkunde 11
1.3 Naamkunde en historische geografie 25
1.4 Een en ander toegespitst op Nederland 37
1.5 Conclusie 53

2 Roma locuta causa finita 55
2.1 Inleiding 55
2.2 Reisje langs de Rijn 55
2.3 Het gezelschap van de Renus met zijn doublures 67
2.4 Agri Decumates 67
2.5 Germania in de Romeinse periode 68
2.6 De mythen in chronologische volgorde 68
2.7 De verdelingen van het Karolingische Rijk 72
Tekst 1 - 17
2.8 In de 11e eeuw begint de spraakverwarring 92

3 Germania = Frans-Vlaanderen in de teksten van de 3e tot de 7e eeuw 97
3.1 Inleiding 97
3.2 Teksten en commentaar 98
Tekst 18 - 118 (258 - 420 na Chr.)
3.3 De Notitia Dignitatum 150
Tekst 119 - 144 (420 na Chr.)
3.4 Teksten en commentaar 174
Tekst 145 - 228 (430 - 660 na Chr.)
3.5 Conclusie 219

4 De teksten over Frisia en Saxonia 223
4.1 Inleiding 223
4.2 Teksten en commentaar 225
Tekst 229 - 451 (160 - 1256 na Chr.)
4.3 Conclusie 300
4.4 De plaatsnamen uit het Albis-gebied, Frisia en Saxonia 303

5 Noormannen, de Dani van Normandië 325
5.1 De mythe van de Noormannen 325
5.2 Uit het leven van St. Willehad 328
5.3 Uit het leven van St. Anscharius 330
5.4 Het bisdom Traiectum (Tournehem) 332
5.5 De migraties 334

6 Het Bronnenboek van Nijmegen 337
6.1 Inleiding 337
6.2 "Bronnenboek van Nijmegen": Bron 1 - 20 337
6.3 Commentaar op Bron 1 - 20 339

6.4 Balans der overslagen van het "Bronnenboek" 344
6.5 De opvattingen en interpretaties van de Katholieke Universiteit Nijmegen 344
6.6 De archeologie: "Mijn Schilt ende Betrouwe" 348
6.7 Conclusie 354

7 De abdij van St. Willibrord te Eperlecques 357
7.1 Inleiding 357
7.2 De lekenabten van de abdij van Eperlecques 358
7.3 Herstel van Eperlecques te Echternach 362
7.4 Abt Theofried van Echternach 364
7.5 Proost Theoderich van Echternach 365
7.6 Het "Liber Aureus" van Echternach 367
7.7 De Brabantse Willibrord-traditie 371
7.8 Teksten over Taxandria 372
Tekst 452 - 472
7.9 Teksten van de abdij van Eperlecques 382
Tekst 473 - 681
7.10 Conclusie 457
7.11 De plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques 461

8 De goederenlijst van het bisdom Traiectum 481
8.1 Inleiding 481
8.2 De plaatsnamen uit de bronnen van het bisdom Traiectum 485
8.3 Conclusie 523

9 De stratigrafie van de Renus (Schelde)-delta 525
9.1 Inleiding 525
9.2 De transgressies 527
9.2.1 Transgressies van de eeuw vóór Chr. tot ca. het midden van de 1e eeuw 530
9.2.2 Transgressies van het einde van de 1e eeuw tot ca. 250 na Chr. 533
9.2.3 Transgressies vanaf 250 na Chr. tot de 9e en 10e eeuw 535
9.3 Chronologie en transgressies 543
9.3.1 Frans-Vlaanderen 545
9.3.2 Vlaanderen 553
9.3.3 Nederland 564
9.4 Conclusie 573

10 Overzicht van de Renus-teksten 575
10.1 Inleiding 575
10.2 Teksten uit "De Ware Kijk Op... Deel I" 575
10.3 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus" 577
10.4 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus 579
10.5 Teksten uit "De Ware Kijk Op... Deel II" 582
10.6 Tekst uit "De Geograaf van Ravenna" 586
10.7 Conclusie 586

Afkortingen 588

Literatuuroverzicht per hoofdstuk 589

Register 599

VOORWOORD

De historische onderzoekingen van Albert Delahaye, die met dit werk getiteld "De Ware Kijk Op...Deel II" een zekere afronding vinden, hebben in ons land en omliggende landen, zoals bij velen bekend, een discussie op gang gebracht, die onder historici zijn weerga niet kent.
Centraal staat daarbij de vraag of onze vroege historie van het eerste millennium zich in plaatsing en tijd heeft voltrokken zoals dat eeuwen lang als gangbaar is aangenomen.
Voor vele historici kan aan de bestaande opvattingen niet worden getornd. Maar zoals in dit tijdsgewricht veel van de gevestigde theorieën op de helling gaan, zo heeft ook Albert Delahaye overtuigend aangetoond, dat zeer veel van de algemeen aanvaarde inzichten inzake de geschiedenis van de Lage Landen en meer uitgebreid van geheel West-Europa in het eerste millennium, niet houdbaar zijn.
De oorzaak daarvan is eveneens door Albert Delahaye achterhaald: het heeft ontbroken aan relevant bronnenonderzoek, er is te veel geschiedenis gepleegd door mythevorming. Deze mythen werden dan ontleend aan dubieuze teksten van ter zake weinig deskundige afschrijvers van weinig begrepen en zelfs valse geschriften. Wanneer de aldus ontstane mythen een eerbiedwaardige leeftijd hadden verkregen, werden zij zelf ten onrechte als geschiedkundige bronnen geïnterpreteerd. Aldus holden de historici achter de verkeerde feiten aan en ontstond het gangbare beeld van de geschiedenis van het eerste millennium voor zover dat toepasselijk werd geacht op ons land en op het overige West-Europa.
Bij deze wijze van het plegen van geschiedenis als wetenschap werden door sommige auteurs al vóór Albert Delahaye vraagtekens gezet, maar wat Albert Delahaye meer deed dan dezen: hij ging op zoek naar de correcte bronnen, opgetekend in het eerste millennium zelf en hij vond ze, getuige de in dit werk navolgende teksten.
Op de grens met het derde millennium beschikken serieuze historici in toenemende mate over hulpwetenschappen, die de juiste feiten achter minder serieuze vakgenoten zullen doen aanhollen.
Daarom ook wordt de Stichting Albert Delahaye, die zich tot taak heeft gesteld het werk van Delahaye verdere ingang en uitdieping te doen vinden, welwillend bijgestaan door ter zake competente medewerkers uit binnen- en buitenland, die onvermijdelijk de ware kijk op onze geschiedenis van het eerste millennium zullen uitdragen.
Bij het verschijnen van deze uitgave mag een woord van dank niet ontbreken aan het adres van A. Jochems en A. Laenen, die de manuscripten van Albert Delahaye in een vorm hebben gebracht, die, ook dank zij de door hun vervaardigde uitgebreide registers, gemakkelijk toegankelijk is geworden.
Van grote steun bij het totstandkomen van dit werk en meer algemeen bij al het werk dat de Stichting verricht ten behoeve van de realisatie van haar doelstellingen, is de positieve en inspirerende stellingname van veel vrienden en belangstellenden.
De Stichting Albert Delahaye verwacht dat in het derde millennium van onze christelijke jaartelling een helder licht zal gaan schijnen op het verloop van de geschiedenis van West-Europa in het eerste millennium; minder vertroebeld dan tot op heden het geval is geweest.

Bavel, 1 december 1999
J.T. Dieckmann, Voorzitter Stichting Albert Delahaye

VAN DE REDACTIE

Na de reeds postuum verschenen publicaties van de laatste jaren resteerde er nog een groot aantal onuitgegeven manuscripten.
Na rijp beraad hebben we deze manuscripten aaneengesmeed tot de onderhavige omvangrijke publicatie.
Hoewel het niet altijd eenvoudig was hebben we de manuscripten in een zodanige volgorde geplaatst dat er een logisch geheel ontstond met betrekking tot de tien hoofdstukken.
Het eerste gedeelte van hoofdstuk 9 over de Renus (Schelde)-delta is reeds opgenomen in de uitgave "Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus"(1997). Ter wille van de volledigheid en leesbaarheid hebben we dat gedeelte (met enkele noodzakelijke aanpassingen) opnieuw opgenomen als paragraaf 9.1 Inleiding voor het hoofdstuk over de Renus (Schelde)-delta.
Om aan de wens van wijlen Albert Delahaye tegemoet te komen hebben we dit boek de titel meegegeven *"De Ware Kijk Op... Deel II"*. De door ons aangebrachte ondertitel :
Het Eerste Millennium, Historische Mythen van de Lage Landen geeft ons inziens de portée van dit boek juist weer.
Wat de uitvoering betreft is dit Deel II, afgezien van de kleur van het omslag, identiek aan het in 1984 verschenen Deel I van de Ware Kijk Op..., Delahaye's laatste boek bij leven.
Alle teksten zijn doorlopend genummerd vanaf Tekst 1 t/m Tekst 681. Vrijwel alle Teksten worden gevolgd door één of meer Nota's, die de desbetreffende passages nader toelichten.
Het boek wordt besloten met een lijst van gebruikte afkortingen en een literatuuropgave per hoofdstuk, gevolgd door een zeer uitgebreid register, waarin ook vele literatuurbronnen zijn opgenomen.
In de lijst van afkortingen (blz. 588) is ook een lijst opgenomen van ingekorte titels van een aantal publicaties. Uit praktische overwegingen zijn deze ingekorte titels veelvuldig toegepast in de tekst. Bijvoorbeeld: Tacitus, Hoofdstuk 29 betekent: Hoofdstuk 29 in de publicatie van Albert Delahaye: *Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus*.

Ten slotte gaat onze dank uit naar Handelsdrukkerij Cursief Print te Rijsbergen/Bavel voor de snelle en correcte afwikkeling van deze fraaie gebonden uitgave.

Bavel/Breda, December 1999

De redactie,

A.A.F. Jochems
A.G.F. Laenen

correspondentieadres: Stichting Albert Delahaye
Hof 6
4854 AZ Bavel (NL)
E-mail: delahaye@westbrabant.net

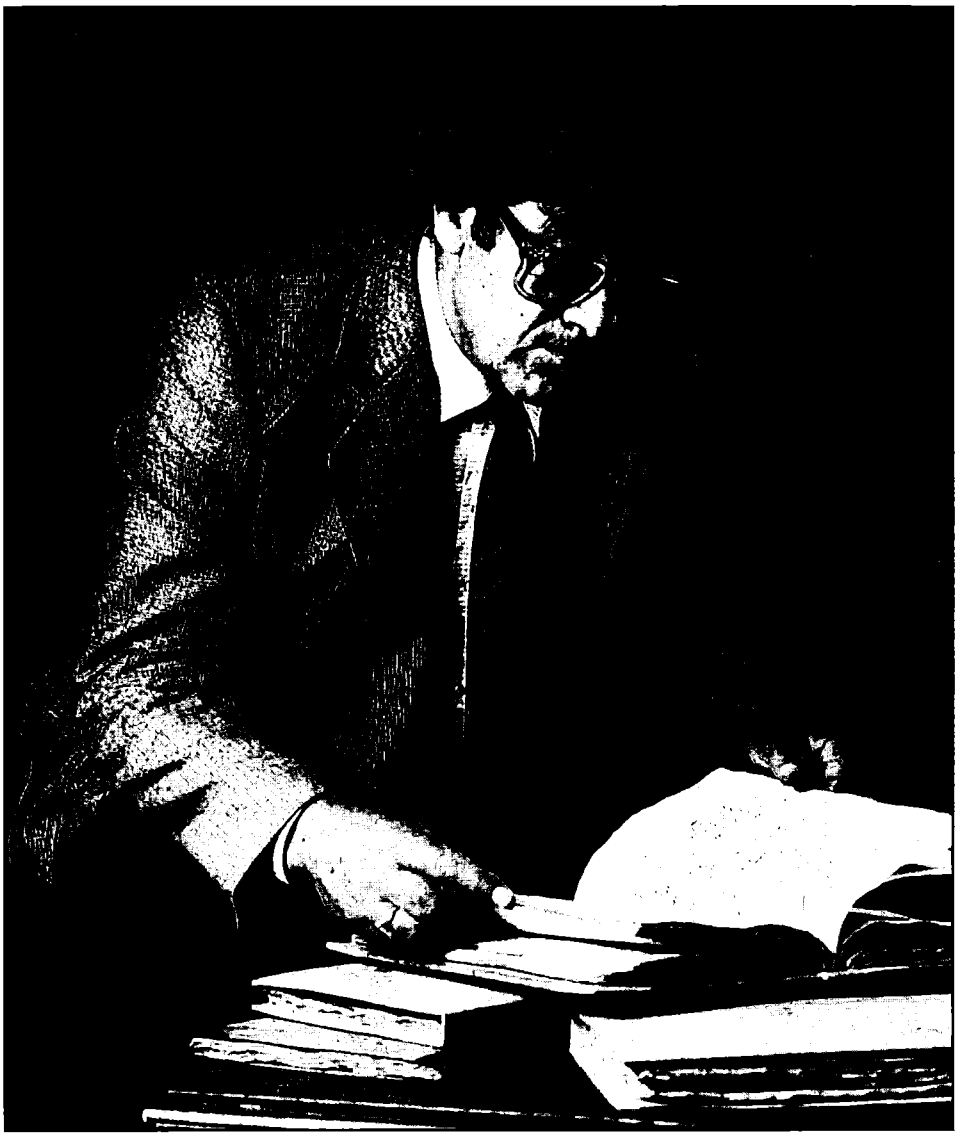

Foto Van Hassel BV Zundert

Albert Delahaye (1915 - 1987)

"Wie zoveel onwaarheden vertelt over hem bekende streken, kan onmogelijk de waarheid spreken over streken die hij niet kent" (Strabo).

HOOFDSTUK 1 DE DWAALWEGEN VAN DE HISTORISCHE NAAMKUNDE

1.1 Inleiding

Indien ik mij grondig en radicaal heb vergist, wat sommigen beweren, en dat er geen mythen bestaan en de historische geografie van westelijk Europa in werkelijkeid is zoals zij altijd werd voorgesteld, dan komt de naamkunde er zonder kleerscheuren af.
Maar indien de historie van Frankrijk, Vlaanderen, Nederland en Duitsland vol mythen zit, is de naamkunde de eerste die haar gewaad op mottengaten moet onderzoeken, daar de historie en vooral de historische geografie volledig en uitsluitend gedragen wordt door de namen, die in de bronnen voorkomen. Dit is zo'n klare en evidente waarheid dat zij niet nader behoeft te worden toegelicht. Het is dan ook geen wonder, dat de mythen ten principale worden ontkend. Immers: wanneer zij op één punt zouden worden toegegeven, of dat nou het Karolingisch Noviomagus is, of de juiste plaats van Batavi en Fresones, of de juiste plaats van Willibrords bisschopszetel en abdij, of de juiste streek van de eerste zendelingen, of de juiste opkomst van Holland en Utrecht, of het ware begin van Friesland, dan zakt een op mythen gebaseerde naamkunde als een mislukte pudding in elkaar. Dit is ook een evidente waarheid, die nodig eens uitgesponnen dient te worden, daar het nu waarachtig lang genoeg heeft geduurd dat foutieve naamkundige paarden voor de wagens van de mythen zijn gespannen.

1.2 Algemene regels van de naamkunde

De historische naamkunde is een betrekkelijk jonge wetenschap. De historische geografie dient de basis en het uitgangspunt van deze wetenschap te zijn.
Pas na 1940 is deze tak van wetenschap pas goed en op een gedegen manier op gang gekomen. Men moet er echter niet over verbaasd zijn, als na verloop van tijd een jonge wetenschap gewezen moet worden op bepaalde manco's, zelfs op methodische fouten, hetgeen herhaaldelijk gebeurt bij nieuwe takken van wetenschap. Men kan zelfs zeggen dat het onvermijdelijk is, daar de regels van deze wetenschap pas ontdekt kunnen worden door het bedrijven ervan. De regels waren van tevoren niet bekend of ergens vastgelegd, zodat het volkomen normaal is dat zij tijdens het werken bijgestuurd of soms zelfs grondig gecorrigeerd moeten worden.
Bij de historische naamkunde dient een zeer groot aantal regels in acht genomen te worden, waarvan ik het nodig heb geacht ze eens de revue te laten passeren.

De drie voorwaarden voor de determinatie en lokalisatie van een naam

Alvorens men een historische plaatsnaam ergens mag neerleggen, moet aan drie voorwaarden zijn voldaan:
Ten eerste: dat ter plaatse ten tijde van de vermelding een menselijke nederzetting bestond, een stelling die zonneklaar is en niet nader behoeft te worden toegelicht.
Ten tweede: dat die nederzetting de naam droeg, waarover het gaat, ook een duidelijke zaak.
Ten derde: dat de huidige plaats zowel een historische als een naamkundige continuïteit moet hebben met de oude naam.

Nu zal het zelden gebeuren dat de geschreven bronnen de klare bewijzen voor deze drie voorwaarden bevatten, doch indien er één ontbreekt, moet die op z'n minst met een aanvaardbare waarschijnlijkheid kunnen worden opgevuld.
Bij de toepassing van Frisia, Traiectum, Dorestadum, de Batua en Noviomagus - om de vijf pijlers van de mythen te noemen - is in Nederland aan geen enkele van de drie voorwaarden voldaan. Er is geen bewijs dat de streken en plaatsen tussen de 3e en 10e eeuw in Nederland bestonden. Integendeel: de archeologie en de stratigrafie bewijzen dat zij niet bestonden. Ergo is de tweede voorwaarde ook zoek, want als zij niet bestonden, kunnen zij onmogelijk hun veronderstelde naam hebben gedragen. En ten derde bewijzen de archeologie en de stratigrafie tevens, dat de Nederlandse streken en plaatsen noch de historische noch de naamkundige continuïteit hebben gehad. Hun lokalisatie in Nederland is derhalve een misvatting geweest. Erger nog: het is een regelrechte hersenkronkel te veronderstellen dat Utrecht, na in de 3e eeuw onder water geraakt en pas in de 10e eeuw opnieuw bewoond te zijn, dan zijn bestaan onder de oude, zeer lang geleden verdronken naam opneemt en voortzet. Wie in hemelsnaam kan de naam van Traiectum zolang hebben vastgehouden, daar er niemand aanwezig was om dit te doen.

De naamkunde kan enkel bouwen op ware geschiedenis

Het spreekt vanzelf dat naamkunde pas zin heeft en betrouwbaar is, wanneer zij op ware geschiedenis is gefundeerd. Terecht hebben de grootmeesters van de naamkunde zoals de Fransman Albert Dauzat (1877 - 1955) er voortdurend op gehamerd, dat naamkunde onbestaanbaar is zonder begeleidend en zeer kritisch historisch onderzoek en dat, wanneer een historische reconstructie onjuist is, men met de daarop gebaseerde naamkunde moet inpakken en wegwezen! Omgekeerd is het ook overduidelijk dat de resultaten van de naamkunde nimmer in het geding kunnen worden gebracht - al is dit massaal gepresteerd! - bij een twijfel over historische zaken, daar zij zelf staat of valt met hetgeen als een mythe wordt verdacht. Bijvoorbeeld: wanneer aan de hand van talrijke bewijzen is aangetoond dat het volk van de Fresones niet in Nederland heeft gewoond en dat Utrecht derhalve niet de zetelstad van St. Willibrord was, dan is het volslagen onwetenschappelijk met de fictie te blijven zwaaien dat op naamkundige gronden het oude Traiectum alleen met Utrecht in verband kan worden gebracht. Op deze manier wordt een regelrechte vicieuze cirkel geconstrueerd, die enkel steunt op een naamkundige fout.
Omdat een plaatsnaam ipso facto een historische lading heeft, houdt een verkeerd gelegde plaatsnaam vier kapitale fouten in:
1. de onjuiste schijn dat de plaats al vóór zoveel eeuwen bestond.
2. dat zij onder de oude naam bekend was.
3. dat het zicht totaal ontnomen wordt op het juiste ontstaan van de jongere plaats.
4. dat het vraagstuk van de historische continuïteit niet eens meer aan de orde wordt gesteld omdat deze gratuit wordt aangenomen wat voor de historie én de naamkunde primair is.

Laat ik dit in nog klaarder termen zeggen: in het probleem over de twijfels aan de aangenomen historie van Nederland hadden de naamkundigen een volstrekt stilzwijgen moeten bewaren, daar zij pas recht van spreken hebben wanneer de historie vaststaat. Nu hebben zij een reeds op zich complexe zaak nog meer vertroebeld door met de oude feiten te blijven schermen en het publiek te misleiden, dat geen begrip heeft van de ondergeschikte rol van de naamkunde in historische zaken.

Plaatsen en plaatsnamen in een transgressiegebied

De plaatsnamen vormen toch geen luchtbel, die boven een vaag landschap zweeft. Er moet een geschiedenis achter zitten, blijkens de geschreven bronnen zelfs een flinke brok historie: een bisdom, een aantal kerken en parochies, een geheel volk van de Fresones.
Derhalve moet aan de drie bovenstaande voorwaarden een vierde worden toegevoegd, namelijk dat in een transgressiegebied, dat pas in de 10e eeuw uit het water begint te komen, het bewijs geleverd moet worden dat er in de 7e eeuw een droge plek was om dit alles neer te leggen. Die droge plek was er niet, het bewijs daarvan nog minder.
Zowel door de archeologie, de geologie en de stratigrafie worden overvloedige bewijzen aangedragen dat het maaiveld uit de Romeinse periode bedolven ligt onder latere overslaggronden, die zonder enige onderbreking tot in de 10e eeuw doorlopen, waardoor vaststaat dat het toen water was waar geen plaats gelegen kan hebben, en zeker niet de ca. 300 plaatsen, die de bronnen van het bisdom Traiectum noemen. Eigenlijk houdt bij deze vier onvervulde voorwaarden alles op, maar laten we doorgaan, daar eenieder zich nu afvraagt hoe men er dan toe gekomen is om wél plaatsnamen in het water neer te leggen.

De naamkundigen hebben een averechtse methode van onderzoek

Dit kwam omdat men het naamkundig onderzoek aan de verkeerde kant begon. Wanneer gaat men eindelijk de naamkundige woordenboeken opstellen zoals het hoort, namelijk alfabetisch (nog liever fonetisch) gerangschikt op de oude namen. Het zou toch te gek zijn als men een Nederlands-Frans woordenboek zou rangschikken op de Franse woorden, om zo de gebruiker te verplichten alle kolommen door te lopen om van het Nederlandse het Franse woord te vinden.
Waarom pleegt men die zotheid dan wel met de naamkundige woordenboeken? Wel, omdat precies dit het averechtse van de methodiek verraadt. De naamkundigen vertrekken vanaf de moderne plaatsnaam en gaan dan in tijd, in bronnen en in taal achteruit om te kijken welke oude naam daarachter staat en of de etymologie zou kunnen kloppen. Daarbij kan 't niet uitblijven, is het met de beste wil van de wereld niet te vermijden, dat alle oude historische feiten, die nooit werden gesignaleerd, opnieuw worden ingebakken.
De enige juiste wetenschappelijke methode is: te vertrekken vanuit de oude naam, zijn vermeldingen en de juiste tijd daarvan te verzamelen en te onderzoeken, om dan vanzelf te komen bij zijn etymologische ontwikkeling en zijn eventuele toepasselijkheid op een moderne plaats. Men zegge niet dat de naamkundigen dit natuurlijk hebben gedaan, daar dit beslist niet waar is. Immers: wanneer zij deze methode hadden gehanteerd, zouden zij automatisch de vier volgende kardinale punten hebben ontdekt:

Een massa doublures van plaatsnamen.
Mijn studies hebben aan het licht gebracht, dat er in de materie van de mythen sprake is van een ontstellend aantal doublures van rivier-, streek- en plaatsnamen, die in Nederland en in Frans-Vlaanderen dubbel voorkomen, welk verschijnsel een der fascinerendste onderdelen van het onderzoek was.
De doublure van een plaatsnaam is nog tot daaraan toe, al wordt die ook intrigerend wanneer zij zo dikwijls voorkomt. De doublures van rivier- en streeknamen leidden op hun beurt tot het meeslepen van een groot aantal plaatsnamen.
Wanneer de drie soorten doublures samen hebben gespeeld, is het wél zaak de juiste streek te ontdekken en de juiste namen uit de bronnen op de juiste streek toe te passen. Indien de naamkundigen

de juiste methode van onderzoek hadden gedaan, mijn hartenwens van een fonetisch woordenboek van de oude namen, dan zouden zij de mythen hebben ontdekt, want bij de alfabetisering van de oude namen zouden de doublures, voorzien van hun juist tekstkritisch verband en hun juiste chronologie, automatisch eruit zijn gerold. In de meeste gevallen zou de chronologie het eerste signaal hebben gegeven. Immers: ....

Intervallen van vele eeuwen tussen twee namen.
...dan zouden zij ook ontdekt hebben, dat bij de meeste doublures intervallen van vele eeuwen zijn aan te wijzen.
Ostrachia, op de juiste manier onderzocht, wijst uit dat het geen Nederlands landschap is, daar het in de oude bronnen wordt omringd met streken en plaatsen in Frans-Vlaanderen, waar de naam in de 9e eeuw uit de bronnen verdwijnt en de naam daarna tot Ostrevant evolueert. Maar wanneer men vanuit het Nederlandse Oostergo begint, welke naam op z'n vroegst pas in de 12e eeuw verschijnt, en alsof het niks is over een paar eeuwen heen springt waar geen vermelding voorkomt noch van de oude noch van de nieuwe naam, dan is men taal- en naamkundig aan het dazen als men die twee namen identiek verklaart. Ostrachia en Oostergo zijn bij lange na niet het meest extreme voorbeeld. Met de namen uit de Romeinse periode zijn de grootste grappen uitgehaald (excuseer het woord, het is het enig juiste), waar men waarachtig een etymologisch verband wil leggen tussen Mannaricium en Maurik, of Blaricum en Blerick, of Catualium en Heel, niet alleen Gallo-Romaanse en Germaanse namen, wat al een taalkundige absurditeit is, maar ook nog eens gescheiden door een afgrond van meer dan 10 eeuwen!

De latere latiniseringen zijn niet als achterafse latiniseringen onderkend.
Bij de hantering van de juiste methode zouden de naamkundigen ook ontdekt hebben dat Traiectum, Dorestadum en Noviomagus in Nederland achterafse latiniseringen waren van inheemse namen, gegeven door de een of andere kanselarij, daar toen alle officiële stukken in het Latijn werden geschreven en het normaal was dat de plaatsnamen ook een Latijnse vorm kregen.
Deze kunstmatige vormen horen vanzelfsprekend niet thuis in de etymologische keten van namen, al zet Gysseling ze, zonder met zijn ogen te knipperen, erin.
Nijmegen is niet van Noviomagus afgeleid doch van de oudste vorm Neumaia (zie WK, Deel I, blz. 330). Meestal kreeg een stad pas na enige tijd ná haar stichting een latinisering aangemeten, wat de naamkundigen ook weer vanzelf ontdekt zouden hebben, indien zij aan de goede kant waren begonnen, namelijk de eerste en niet de twaalfde eeuw. Dan zouden ze ook hebben ontdekt dat bij deze latiniseringen geen enkele bijbedoeling tot mystificatie of falsificatie heeft meegespeeld. Ten eerste omdat die Latijnse namen gegeven werden door een kanselier, die een bekende naam nam in de beste veronderstelling dat dit een juiste Latijnse weergave van de inheemse naam was. Ten tweede omdat de burgers en de steden de Latijnse naam nooit hebben gevoerd. En ten derde, wat het belangrijkste punt is, zouden ze ook ontdekt hebben dat de Latijnse naam voorlopig geen enkel mythisch gevolg heeft gehad, daar deze pas later kwam. Utrecht heette in de officiële stukken al vanaf de 10e eeuw Traiectum, maar de bewering dat het de zetel van St. Willibrord was, is er pas in de 12e eeuw ingevoerd en is in feite pas in de 14e eeuw wat algemener aanvaard geworden.
Nijmegen wordt vanaf 1145 in de officiële stukken Noviomagus genoemd, doch de mening dat dit de residentie van Karel de Grote was geweest, is er pas in de 15e eeuw ingevoerd. Deze details, die toch naamkundige feiten van het hoogste belang zijn, hebben de naamkundigen niet onderkend.

Een massa Gallo-Romaanse namen in zogenaamd Nederlandse bronnen.
Het is gemakkelijk gezegd dat er etymologische woordenboeken moeten komen, opgesteld op de oude namen. Vers twee is: aan te geven of en hoe die regionaal zouden moeten worden ingedeeld.

In elk geval zouden de twee taalgebieden, het Romaans en het Germaans, uit elkaar gehouden moeten worden, omdat deze te ver uit elkaar liggen, al vindt men op de taalgrens, wat ook volkomen normaal is, in de plaatsnamen invloeden van beide taalgebieden.
In Nederland evenwel kan geen Romaanse invloed worden verondersteld. Geheel aanvaardbaar is dat Nederland in de Romeinse periode Latijnse of Romaanse plaatsnamen had, daar de Romeinse bezetting per definitie import was. Die namen zijn niet bekend, daar de Peutinger-kaart inmiddels aan Frankrijk is gerestitueerd. Maar wanneer de vroegmiddeleeuwse bronnen, die op Nederland worden toegepast, zoveel Gallo-Romaanse plaatsnamen bevatten (ze zijn nota bene allemaal Gallo-Romaans), levert dit een onaanvaardbaar feit op dat slechts na een afdoende en sluitende bewijsvoering overeind kan blijven omdat het taalkundig een gruwel is.
Merkwaardig is dat de naamkundigen (sommigen althans, de meesten zijn wel wijzer!) van de ene kant staande willen houden dat de vorm Numaga als Germaans woord niet op Noyon betrekking kan hebben en "dus" noodzakelijkerwijs Nijmegen aanduidt, en zij van de andere kant accepteren dat een paar honderd Gallo-Romaanse plaatsnamen in het Germaanse taalgebied kunnen liggen, op dik 300 km afstand van de taalgrens. Dit is niet alleen meten met twee maten, doch in beide gevallen in strijd met de elementaire regels van de taalkunde. De Germaanse vorm van een plaatsnaam bewijst geenszins dat de plaats dan ook in het Germaanse taalgebied ligt, iets wat elk middelbaar scholier al in een der eerste lessen aardrijkskunde te horen krijgt. Voor de namen uit de bronnen zou het anders hebben gelegen, indien de Gallo-Romaanse namen uit de bronnen van het bisdom Traiectum een Germaanse variant in Nederland hadden gehad, doch er is in Nederland geen enkel goed of geen enkele kerk van het oude bisdom Traiectum te ontdekken. Vergeet alstublieft niet mijn bewering te controleren bij Blok *"De Franken in Nederland"* en u zult zien dat hij uit het omvangrijke bezit van het bisdom Traiectum niets noemenswaard in Nederland weet te lokaliseren.

De naamkundigen hadden de mythen moeten ontdekken

Wanneer de naamkundigen bij hun onderzoekingen de juiste methodiek hadden aangelegd, zouden zij de vier voorafgaande kapitale zaken hebben ontdekt, met het onafwendbaar gevolg dat zij dan op het spoor van de mythen waren gekomen. Die ontdekking was immers niet te verwachten van de historici of de archeologen, omdat deze er volledig in verstrikt waren, zozeer zelfs dat zij in een bulderend gelach uitbarstten toen de mythen aan de orde werden gesteld. De opening moest komen uit een andere hoek dan hun disciplines, en de naamkunde was de beste hoek omdat deze een groot aantal feiten aanreikt, die op de eerste plaats niet met de gangbare historie kloppen, welke op de tweede plaats nooit voorwerp van onderzoek zijn geweest. Nu kwam de opheldering uit weer een andere hoek, uit die van de archivistiek, wat helemaal niet zo wonderlijk is, daar een der grondregels van deze wetenschap is dat de archieven, oorkonden en kronieken ergens ter wereld en niet in de hemel zijn geschreven, wat evenmin het geval is met heiligenlevens; dat kloosters, kerken en parochies bij al hun verhevenheid aardse dingen zijn die ergens ter wereld op de grond liggen en dat de documentatie van dit alles dus eveneens ergens ter wereld thuishoort. Prozaïscher en aardser kan het niet. Wanneer een archivaris dan ziet, dat de gehele zogenaamde oude geschiedenis van Nederland beschreven staat in Franse bronnen terwijl in het eigen land over bijna 10 eeuwen nog geen document ter grootte van een postzegel is te ontdekken, gaat bij hem een lampje branden en vraagt hij zich terecht af, waarom in hemelsnaam die Franse schrijvers zoveel over het verre Nederland en zo weinig over hun eigen nabije streek zouden hebben geschreven.
Dit lampje is altijd bij mij blijven branden, en ik behoefde het niet uit te draaien en nooit een zinnig antwoord te geven op deze fundamentele vraag. Zij werd integendeel met vlieg- en kunstwerk vermeden.

Doublurologie: een nieuw specialisme?

Mijn onderzoeken hebben aangetoond dat in de plaatsnamen van noord en zuid, van oost en west in westelijk Europa honderden doublures voorkomen. In zeer veel gevallen zijn het volledige doublures, waar de volle klank en de volle schrijfwijze identiek zijn, soms in één letter aangepast aan de taal van de plaats.
In andere gevallen is de stam van de naam identiek, die onder invloed van een andere taal een lichte wijziging of een nieuw achtervoegsel heeft gekregen.
In Friesland bijv. heb ik meer dan 1000 plaatsnamen uit Frans-Vlaanderen aangewezen (zie WK, Deel I, blz. 444). Overigens puilen mijn boeken uit van doublures. Eén van mijn vrienden vroeg zich dan ook af, of het geen tijd wordt dat de historie en/of de naamkunde een nieuw specialisme gaat invoeren: de doublurologie, de wetenschap die zich moet bezighouden met het verschijnsel van de doublures en het hoe en waarom daarvan onderzoeken. Men kan zonder meer aannemen, dat er veel meer doublures zijn dan ik heb gesignaleerd. Tevens kan men vooropstellen, dat zij niet altijd dezelfde oorzaak hebben gehad. De meest voor de hand liggende aanleiding: de migratie van een groep personen die hun naam naar een andere streek meenemen, is niet noodzakelijkerwijs de enig mogelijke. In elk geval is niet te weerspreken dat achter deze doublures een groot historisch vraagstuk schuilgaat, dat in volle openheid onderzocht dient te worden. Recente studies van naamkundigen (zie Gysseling en Blok in Deel I der *"Algemene geschiedenis der Nederlanden"*) tonen integendeel aan, dat zij er niet aan willen beginnen en dat zij cruciale doublures, die de mythen tot in de kern raken, met een niet te kennen opzet buiten het zicht houden. Het is geheel te begrijpen. Immers: wanneer Blok de doublure Werethina (Werden) herkent en erkent, wordt hij automatische gedwongen om zijn Ludger-beeld te herzien, dat reeds op zuiver chronologische gronden uiteenvalt in twee parten: een Frans deel tot ongeveer 850 en een Munsters deel na de invallen van de Noormannen. Het eerste deel is historisch, het tweede legendarisch.

Er waren al doublures in de Romeinse periode

Doublures zijn niets nieuws uit de vroege of late Middeleeuwen. Verschillende bestonden al in de Romeinse periode, waar ook enkele kapitale vergissingen uit deze doublures volgden. We behoeven hier slechts te herinneren aan Renus (Schelde) en Renus (Rijn), aan Danuvius (Aisne) en Danuvius (Donau). Op de tientallen Noviomagus-doublures behoeft niet eens meer afzonderlijk te worden gewezen, daar deze bij voortduring aan de orde zijn geweest. De historici en archeologen hebben zich honderden malen te pakken laten nemen door de Renus-doublures, wat minder door die van de Danuvius, éénmaal, maar toen wel radicaal met rampzalige gevolgen, door de Noviomagus-doublure, die tot overmaat van drama niet eens een doublure was, doch voor Nijmegen een fabel uit de 15e eeuw. Een groot aantal van de uit deze doublures voortgekomen dislokalisaties is zó geheid in de gangbare historie en naamkunde ingebakken, dat het waarschijnlijk nog enkele generaties zal duren alvorens zij gesignaleerd en rechtgetrokken zijn.

Plaatsnamen worden gemaakt, bewaard en veranderd door de volksmond

De naamkundigen zien veel te gemakkelijk over het hoofd, dat de evolutie van de plaatsnamen in de volksmond ligt, en wel allerminst in de geschreven vormen, waarvan men bij voorbaat kan zeggen dat deze slechts fragmentarisch en per toeval tot ons zijn gekomen. Evenmin als wij de gehele archeologische infrastructuur van een land of streek kennen - om over de historische maar helemaal

te zwijgen - is de volledige etymologische ontwikkeling van de plaatsnamen bekend. De naamkundigen werken derhalve met fragmenten, wat helaas onvermijdelijk is, maar wat wel tot voorzichtigheid moet manen op het punt van pertinente uitspraken. Sommige elkaar naar de schijn opvolgende vormen liggen eeuwen tot vele eeuwen uit elkaar, terwijl één onbekende tussenvorm een geheel andere draai aan een etymologie zou kunnen geven.
Elke plaatsnaam is vermoedelijk al miljoenen malen door de mensen uitgesproken alvorens hij voor de eerste keer in de geschreven teksten werd neergelegd. Met andere woorden: zij bestonden al enige eeuwen voordat de klassieke schrijvers ze vermeldden en hadden waarschijnlijk al een evolutie achter de rug. De naam in een geschreven bron kan het eindresultaat van een ontwikkeling zijn; hij kan ook als rem gaan werken op verdere veranderingen, wanneer door algemeen gebruik en betere bekendheid een bepaalde vorm gaat overheersen en de enige wordt. Hieruit blijkt met ijzeren consequentie - tenminste wanneer men het spreken en het schrijven beter uit elkaar houdt dan de naamkundigen plegen te doen - dat de ca. 3000 Germaanse namen, die ik uit de bronnen heb verzameld, van oorsprong zuiver Germaans waren, maar dat zij door de klassieke schrijvers zijn verlatijnst, in enkele zeldzame gevallen zelfs vergriekst zoals bij Herakleia voor Caëstre. We mogen aannemen dat de Latijnse vormen zeer dicht bij de Germaanse hebben bestaan en in de meeste gevallen de inheemse namen slechts een Latijnse uitgang of achtervoegsel kregen, zodat de diepste betekenis van de plaatsnamen niet werd aangetast, ofschoon men ook hier de weg volledig open moet laten dat de Romeinen de strekking van de inheemse naam niet hebben begrepen en een "vertaling" invoerden, die niet conform de oorspronkelijke betekenis was. Het was weer een methodische fout te vertrekken vanuit de Latijnse vorm, een kunstmatig en taalvreemd element, voor de etymologie van Germaanse namen.

Latijnse en Germaanse vormen naast elkaar

Van de andere kant moeten we ook aannemen, dat de Germanen gewoon zijn doorgegaan met het gebruik van de Germaanse namen, wier evolutie op Germaanse voet is voortgegaan, niet of nauwelijks beïnvloed door de Latijnse vormen. Ik neem dan ook niet aan - al is dit in de naamkundige woordenboeken schering en inslag - dat de etymologische ontwikkeling van de plaatsnamen is uitgegaan van de Latijnse vorm, een voor Germania taalvreemd element, dat alleen in de Gallische of volledig Gallisch geworden gebieden een rol heeft gespeeld. Hier dient natuurlijk onderscheid te worden gemaakt tussen de van oudsher Germaanse plaatsen, die een Romeinse bezetting en derhalve een latinisering kregen, en de door de Romeinen nieuw aangelegde castella of steden, die van meet af aan een Latijnse naam kregen.
Een der beste voorbeelden hiervan is Colonia Traiana, altijd in Romeins bezit gebleven, welke naam later onder Romaanse invloed Tressin werd. Hetzelfde is gebeurd met Cassel, afgeleid van Castellum Menapiorum, waar het hoofdbestanddeel van de naam zelfs verviel en een accident tot de latere naam leidde, ook weer in een Gallisch gebied waar het Romaans de overhand had.
Een voorbeeld voor de andere kant van de medaille vormt Kortrijk, dat beslist geen stichting van de Romeinen is geweest, al stond het gebied wel onder hun invloed en overkoepelend gezag. Maar de plaats en streek lagen in het vrij gebleven deel van Germania, zodat Curtraium pas zeer laat (4e eeuw) in de klassieke bronnen wordt genoemd, welke naam waarschijnlijk een simpele latinisering was. Maar dan ligt het wel buiten elke naamkundige reden te willen stellen en volhouden dat Kortrijk alleen en per se van Curtraium is afgeleid. In haar algemeenheid moet de etymologie via de Latijnse vormen worden afgewezen, althans voor de zuiver Germaanse gebieden, reeds om het simpele feit dat de Latijnse vormen hooguit enkele malen zijn neergeschreven, maar dat de ware etymologische ontwikkeling door de sprekende mens gebeurt.

Dat latiniseringsproces gaat nog eeuwen door

De gehele Middeleeuwen door, en ook nog later toen de humanisten en post-humanisten het Latijn als de intellectuele voertaal bleven hanteren, werden veel plaatsnamen verlatijnst, die in de volksmond een andere klank en een eigen evolutie hadden, welke laatste niets had uit te staan met de ware of onware Latijnse vorm. Hiervan hebben we in Nederland een klassiek geworden voorbeeld. Enige eeuwen lang heeft men aangenomen, dat Leiden van Lugdunum was afgeleid.
In antieke boeken vindt men bij herhaling Lugdunum als plaats van uitgave. Het waandenkbeeld steekt af en toe de kop nog op, zelfs in boeken van de universiteit van Leiden. Maar ja, het gebeurt bij universiteiten wel meer dat men nog oude stempels gebruikt!
De historie en de archeologie hebben die stelling al lang geleden laten vallen. Er is dus geen sprake van dat Leiden van Lugdunum is afgeleid.
In de kronieken, oorkonden, akten en andere geschriften, die in het Latijn werden geschreven, zijn de plaatsnamen massaal verlatijnst. Soms gebeurde dit door achter de inheemse naam een Latijns achtervoegsel te plaatsen, bijvoorbeeld *-berg* en *-bergensis*, en dan is er niets aan de hand omdat de inheemse naam te herkennen is. Maar soms geeft de schrijver een Latijnse "vertaling" van een inheemse naam, en dan is het zaak zich af te vragen, of zijn weergave wel juist was, te meer wanneer we die Latijnse vorm slechts een enkele maal tegenkomen en men voor zeker kan houden dat zij nooit in de volksmond heeft geleefd.

De oudste vorm is bepalend voor de etymologie en de naamsverklaring

Dit spreekt eigenlijk vanzelf, daar de oudste naam het enig juiste fundament is van de historie en van de naamkundige hantering van het woord.
In tal van gevallen hebben de naamkundigen de oudste vorm gemist, enerzijds omdat zij de achteraf-se latinisering ten onrechte als de oudste vorm beschouwden, zoals met Utrecht en Nijmegen het geval is geweest, anderzijds omdat de mythen een naam opdrongen die ter plaatse nooit had bestaan, zoals gebeurd is door Dorestadum aan Wijk te plakken.
Utrecht is van "Uit-Rek" en helemaal niet van Traiectum afgeleid. Rek, rik of rak duidt een droog gebied langs het water aan; het woord zit in verschillende Nederlandse plaatsnamen, waar het overigens ook slag op slag verkeerd wordt verklaard als "trecht" -oversteekplaats. Een goed voorbeeld hiervan is het heden alombekende Woensdrecht, dat van oorsprong beslist geen oversteekplaats was, want er was niets over te steken in het onafzienbare waddengebied van die tijd tussen Brabant en Zeeland. De naam levert ook een goed voorbeeld op voor het verschijnsel, dat een verklaring later wel aanvaardbaar schijnt, die er van oorsprong niet in heeft gezeten.
"Uit-" in de naam van Uit-Rek duidt aan dat het gebied zich oorspronkelijk "buiten" bevond, waarschijnlijk nog als een eiland naast het overwegend droog en vast land. Nijmegen is van Numaia afgeleid, de oudst bekende en de juiste vorm, wanneer men de legendarische voorgeschiedenis van de stad af haalt.
Met de verplaatste namen ligt de zaak nog veel helderder. De naamkundigen hebben niet begrepen dat Nifterlaca (naast het meer), volgens een akte van 722 vlakbij de zetel van St. Willibrord gelegen, de oudste vorm van Aefternacum (Eperlecques) was. Zij sloegen dan ook de plank finaal mis met de bewering dat de 9e-eeuwse vorm Sperliacum de oudste is. Nog minder hadden zij in de gaten dat de naam Aefternacum pas in de 10e eeuw, ná de herstichting van St. Willibrords klooster in Luxemburg (zie de postuum verschenen uitgave van Delahaye "Ontspoorde historie", 1992) in Echternach werd gedoubleerd en dat door de manipulaties van de abdij van Echternach in de 12e eeuw de schijn werd gewekt dat dit een Hollandse plaats was. Daar is ze evenwel nooit gevonden, noch onder haar eigen

noch onder een geëvolueerde naam, zodat Blok er ten einde raad maar een "Karolingische gouw" van maakte; zie paragraaf 1.4.
Uit hoofde van de historische verplaatsingen hebben de Vlaamse en Franse naamkundigen een groot aantal oude en zeer oude plaatsnamen in hun streek gemist, omdat zij de betreffende bronnen nooit als Vlaams of Frans bezit hebben onderkend. Door omstandigheden, die ik reeds uitvoerig in mijn boeken heb behandeld, kreeg Nederland een aantal historische bronnen opgesolferd waarmee het geen raad wist, want de geografica, die deze bronnen bevatten, zijn in Nederland niet aanwezig.
Het totaal aantal plaatsen dat op deze manier door de Franse en Vlaamse historici is gemist, loopt tegen de 3000.
Men mag derhalve definitief ophouden met te schermen met "de oudste vorm", die de oudste niet was omdat de voorlopers van enige eeuwen tevoren niet zijn bekeken, integendeel totaal zijn gemist.

De taalwetten zijn niet het enige, en zeker niet het laatste criterium

Door de taalkundigen zijn bepaalde regels van de etymologische ontwikkeling van woorden en namen, al dan niet gepaard gaande met klankverschuivingen, geconstateerd, waaraan de woorden zich over het algemeen hebben gehouden. Het gaat echter te ver, die regels tot het enige en laatste criterium te verheffen en een naamsverklaring te verwerpen, die niet aan deze regels zou voldoen.
In tekstkritisch opzicht is dat al hoogst voorbarig, omdat vrijwel nooit de gehele etymologische ontwikkeling van een plaatsnaam bekend is. Twee vormen, die naast elkaar niet of moeilijk identiek lijken, kunnen volkomen aanvaardbaar zijn, indien ergens een tot op heden onophoudelijke tussenvorm te voorschijn komt. De Franse naamkundigen, die terecht meer nadruk leggen op het historisch dan op het naamkundig onderzoek, wijzen er dan ook bij herhaling op dat, wanneer het historisch onderzoek een determinatie als juist bewijst, men nooit kan stellen dat deze aan de hand van de taalregels "onmogelijk" (een kwalificatie van Gysseling) is.
Bij plaatsnamen, schreef Dauzat, is alles mogelijk, doodgewoon vanwege het feit dat wij nooit de volledige ontwikkeling van de plaatsnamen met zijn volksetymologische veranderingen, plaatselijke spraakgebruiken of dialectische invloeden en andere factoren kunnen kennen. Wanneer historisch is vastgesteld dat een plaats een bepaalde naam heeft gehad, zegt hij, hebben we dat te aanvaarden, ongeacht of het al dan niet strookt met de taalwetten. Geldt dit al voor de zuivere en onaangeroerde taalgebieden, bijvoorbeeld het centrum van Frankrijk waar geen vreemde invloeden gevreesd behoeven te worden, dan moet het dubbel worden aangeraden voor de streek van de taalgrens, waar twee talen de plaatsnamen beïnvloed en bepaald hebben. Twee talen is zelfs onjuist.
In de streek zijn verschillende namen aan te wijzen, die door de langdurige Engelse bezettingen vreemde invloeden hebben ondergaan. Het bekendste voorbeeld daarvan is "Audomari ecclesia", dat door de Engelsen niet werd begrepen en waarvan zij maar "Old ecclesia" maakten, wat bleef hangen en "Vieille-Église" werd.
Een ander voorbeeld is Dorestadum (Oudruich), waarvan de Engelsen ook "Olderwic" maakten, met het gevolg dat de naamkundigen Ouderwijk nog steeds beschouwen als de oudste vorm van Audruicq, terwijl de betekenis van "oud" oorspronkelijk helemaal niet in de naam zit.
De twee gevallen tonen aan, dat hier nauwkeurig gelet moet worden op de chronologie en de feiten, en dan kan zonder bezwaar tot de identiteit van twee schijnbaar onverenigbare vormen worden besloten, die men op puur taalkundige gronden geneigd zou zijn te verwerpen. Wanneer de taalkundigen het op grond van "de taalwetten" toch doen, zitten zij naast het historisch spoor.

Natuurlijk is niet alles doublure

Het zal ook zonder veel uitleg duidelijk zijn dat veel precies of ongeveer gelijkluidende namen geen doublures van elkaar zijn in deze zin dat de ene van de andere is afgekeken of nagevolgd, nog minder verplaatst, maar dat zij op het toeval berusten dat verschillende plaatsen op een eigen betekenis dezelfde naam kregen.
Het wellicht meest sprekende voorbeeld hiervoor is de naam van de Belgische stad Tongeren. Zij heeft zonder de minste twijfel geen historische continuïteit tussen de Romeinse en de latere stad, wier verrijzenis zelfs volledig in het duister is gehuld. Boven is aangetoond, zowel door de Peutingerkaart, het Itinerarium Antonini als de andere bronnen, dat haar identificatie met Aduatuca Tungrorum, later Tungris, een misgreep is geweest. Het echte Aduatuca Tungrorum was Douai.
De naam Tongeren of een variant ervan komt veelvuldig voor. In Nederland kennen we:
Tongelaar, gehucht van de Brabantse gemeente Gorsel.
Tongelre, gehucht in Brabant bij Eindhoven.
Tongeren, gehucht in de Gelderse gemeente Epe.
Tongerloo, gehucht in de Limburgse gemeente Maasbree.
In België liggen:
Tongeren bij Maastricht.
Tongerlo, provincie Antwerpen, in 1970 bij Westerlo gevoegd.
Tongerlo bij Opitter tussen Bree en Maaseik.
Tongre-Notre-Dame en Tongre-Saint-Martin, beide ten zuiden van Ath.
Tongrinne, op 15 km noordoost van Charleroi.

Het zijn namen van Germaanse oorsprong, waarin de betekenis zit van: " 't ongere" = het onderste of lage gebied, wat voor vrijwel alle boven gesignaleerde namen van toepassing is. De drie laatste Belgische plaatsen, vrij dicht bij Doornik gelegen, het eerste gebied van de Tungri, zouden een afleiding hiervan kunnen zijn.
Zo blijkt ook dat sommige heden volledig gelijkluidende namen toch een andere afleiding en betekenis kunnen hebben, en wordt nogmaals benadrukt dat een plaatsnaam slechts in zijn eigen geografisch en stratigrafisch verband kan worden verklaard. Totaal gelijkluidende namen zijn derhalve niet altijd doublures.

Pas vooral op met schijnbare doublures

Een groot aantal rivier- en plaatsnamen vormt complete doublures, waarbij niet de minste imitatie of transplantatie behoeft te worden verondersteld. Dit komt omdat veel riviernamen van oorsprong geen eigennaam doch een soortnaam waren, afgeleid van de algemene woorden: rivier, stroom, water of beek. De rivier die langs Zundert en Rijsbergen naar Breda stroomt, heet officieel "Aa of Weerijs", waarin een naamkundige zonder veel moeite de namen "Acha" (= water) en "Wesser" (= stroom) herkent. De inwoners gebruiken deze naam overigens niet en spreken altijd over "de Beek".
Van dit verschijnsel is Renus het voornaamste voorbeeld; het was een algemene naam voor "de grote stroom", die pas later eigendom werd voor de Schelde en weer later eigennaam voor de Rijn, en toen deze naam op de Rijn was gefixeerd ging voor de Schelde zijn huidige naam overheersen, die al langer vóór een deel van de Renus (Schelde)-delta in gebruik was geweest.
Een simpeler voorbeeld is Molenbeek, die men allerwege in tientallen doublures en varianten tegenkomt. In dit geval is de plaatselijke aanleiding voor de naam zo helder dat men niet verder hoeft te zoeken.

In streek- en plaatsnamen komen ook schijndoublures voor. Het bekendste voorbeeld uit onze contreien is Oostilborch, dat niet van Oost-Tilborg maar van Oostil of Otsil is afgeleid. Via de volks-logica, die Oostil of Otsil niet meer begreep, werd een volgende ontginning Westilborch genoemd. Toen deze tot elkaar groeiden en parochie werden, verdween het onderscheid tussen Oost- en West- en werd de naam gewoon Tilborch. Maar toen lag wel de weg open om er Tilliburgis uit een akte van 709 der abdij van Aefternacum (Eperlecques) te lokaliseren, in een tijd dat de geboorte van Tilburg nog voor vijf eeuwen in de moederschoot van de geschiedenis lag.
Een ander voorbeeld van een schijnbare doublure zijn de Batua en de Betuwe. De Batua of Batavia, een Frans landschap al lang vóór Chr. bij de Romeinen onder Caesar bekend (dat toen natuurlijk ook al lang van tevoren heeft bestaan en bevolkt was), kreeg in het begin van de 11e eeuw een naamgenoot in de Nederlandse Betuwe, een naam met een eigen oorsprong en een eigen betekenis, die niets met de Bataven had uit te staan. Evenwel, door de grol van "Karolingisch" Nijmegen kreeg dit landschap van "de goede aarde", tegenhanger van de slechte aarde van de Veluwe, ineens de traditie van de Bataven opgesolferd, waardoor de historische mythen in één klap in volle bloei stonden.
Dit is trouwens een der duidelijkste voorbeelden, hoe diepgaand en tragisch de foutieve naamkunde de historische mythen heeft beklonken. Het verklaart ook waarom Gysseling en Blok zich zo fanatiek verzetten tegen het doorbreken van deze en soortgelijke vicieuze cirkels. Immers: wanneer deze doublures van Batua en Betuwe als een schijnbare worden erkend, kunnen zij inpakken met heel hun naamkundige winkel, die op deze vicieuze cirkel stoelt.

Transmigratie van plaatsnamen: de gewoonste zaak van de wereld

Geen enkele Nederlander heeft er ooit van opgekeken - daar het feit algemeen bekend is - dat de gehele wereld vol ligt met "Hollandse" namen, daar iedereen dit als een feit kent en ook weet dat het een simpele vrucht is van een simpele migratie.
Wat niet iedereen weet - althans niet in het buitenland - is dat deze namen de verkeerde titel van "Hollands" kregen, wat een haast onuitroeibaar misverstand is omdat ons land nu eenmaal alleen bekend schijnt te zijn als het land van de "Hollandse" molens en de "Hollandse" klompen.
Wanneer groepen mensen gezamenlijk naar een ander land of naar een andere streek trekken, kan het niet uitblijven dat zij (of anderen) aan hun nieuwe vestiging de naam van hun stad of dorp van herkomst geven. Dit werd in de meeste gevallen niet veroorzaakt door chauvinisme of heimwee, maar het gebeurde vanzelf in de trant van: Oh, die van Barneveld zitten dáár ! Wat zou je dan je hoofd nog breken met het zoeken naar een nieuwe naam?
Komt de transplantatie van plaatsnamen al zo veelvuldig voor op verre afstanden die zelfs oceanen overbruggen tot in Amerika, Zuid-Afrika en Indonesië, dan is er zeker migratie op korte afstand geweest. Een voorbeeld daarvan heb ik gegeven in WK, Deel I (blz. 443 e.v.), waar een massa Frans-Vlaamse namen staat, die in Holland, Friesland, Groningen en het Duitse Ostfriesland zijn gedoubleerd, niet in die zin dat de noordelijke namen een beetje op de Frans-Vlaamse lijken, maar dat een groot aantal ervan identiek is.
In een artikel (Funke, H. *Zur Frühgeschichte der Stadt Schüttorf.* In: *Bentheimer Jahrbuch 1985*), wordt datzelfde verschijnsel voor het land van Munster gesignaleerd en wordt een lijst van getransplanteerde namen gegeven:

Samer (Samern)
Hermelinghen (Hermeling)
Humbert (Hummert)
Hardinghen (Hardingen)

Heuringhen (Heurink)
Herbinghen (Herwig, Harbig)
Meninghen (Wanning)
Wacquinghen (Wicking)
Rodelinghen (Roling)

Een gericht onderzoek zal er zeker nog meer te voorschijn brengen.
Na mijn behandeling van de oorkonden van Werethina en de verplaatsing van St. Ludgers klooster naar Werden in het Munsterland (zie WK, Deel I, blz. 426) is het geen vraag meer, hoe deze Franse namen daar terecht zijn gekomen.
Het hoeft geen betoog dat achter zo'n massale, bovendien over verschillende streken verspreide, transplantatie van plaatsnamen een enorm historisch vraagstuk zit verscholen. Net zo min als in Amerika de Nederlandse namen uit de lucht zijn komen vallen, net zo min zijn de volledig identieke doublures in het noorden toevalligheden, daar meer dan duizend gevallen geen toeval meer kunnen zijn.
Bij een juiste methodiek van de naamkunde, waaronder ik het verzamelen en bestuderen van alle namen versta alvorens aan een woordenboek kan worden begonnen, zouden de transplantaties even automatisch als de doublures eruit zijn gerold. Gysseling laat mij zijn werk doen, en aangezien hij allang (sinds mijn in 1965 verschenen tweedelige boek *"Vraagstukken"*) begrepen had dat ik, overigens zonder hem toen expressis verbis te noemen, zijn methodiek van naamkunde frontaal aanviel, kon hij niets anders doen dan zijn Vlaams publiek indoctrineren met de bewering (*De Franse Nederlanden*, 1980, blz. 156): "Geen enkele bewering van Delahaye bevat waarheid". Deze uitval heeft mij in Vlaanderen en België veel kwaad berokkend. In elk geval is mijn bewering waar, dat Gysseling in zijn Woordenboek een paar duizend namen heeft overgeslagen, zowel van de Romeinse periode als uit de vroege Middeleeuwen, die voor de historische geografie van Germania en derhalve ook voor de naamkunde veel belangrijker zijn dan de paar honderd namen die hij wél vermeldt.

Kapitale grondfouten hebben kapitale foutieve gevolgen

Aan de historische geografie van westelijk Europa ligt een kapitale grondfout ten grondslag, namelijk de mislegging van de rivieren Albis, Amisia, Lupia en Wisurgis. Dit heeft vanzelfsprekend enorme consequenties voor de streek- en plaatsnamen, die in de bronnen in verband met de rivieren worden genoemd, en bijgevolg ook voor de naamkunde. Het is onmogelijk ze hier allemaal op te sommen; de voornaamste die onze stof raken, komen in de onderscheiden hoofdstukken vanzelf aan de orde. Het is 't paard achter de wagen spannen, nog met mislegde streek- en plaatsnamen te schermen om de mythen te redden, wanneer uit hoofde van de rivieren-verplaatsing de grootste helft van historisch Europa foutief is gelokaliseerd. De totaal verkeerd gelegde stamnamen uit de Romeinse periode, op hun beurt afgeleid van de mislegde rivieren, hebben tot nog meer historische en naamkundige dwalingen geleid, daar die stammen weer een massa plaatsnamen met zich trokken.
In de berichten van de vroege Middeleeuwen komen de vier rivieren regelmatig aan de orde, maar deze teksten werden ook 400 km mislegd, zodat hup ! weer een nieuwe massa plaatsnamen vanuit Frans-Vlaanderen naar het hoge noorden van Duitsland verhuisde. Tot overmaat van ramp werden die namen uit het Romaanse naar het Germaanse taalgebied verlegd, en ofschoon zij met Germaanse ogen werden bekeken, is het nog nooit gelukt ze daar aan te wijzen. Bij zo'n baaierd van misvattingen blijft er van de gangbare naamkunde niet veel meer over.

De Monden van de Renus lagen recht tegenover Kent

Dankzij Tacitus en de andere klassieke schrijvers staat vast, dat Renus vanaf de eeuw vóór Chr. tot ver in de 12e eeuw de Schelde aanduidt. De vermeldingen van de rivier vormen een doorlopende en samenhangende serie, waar geen plaats is voor twee ver van elkaar af liggende lokalisaties. Volgens de bronnen liggen vlakbij de Monden van de Renus: Traiectum, Dorestadum, de Batua, de Fresones, de Saksen, de Morini, de missiegebieden van de zendelingen, en de Limes Germanicus uit de 1e eeuw en die uit de 4e eeuw. Derhalve hadden de naamkundigen de naam Renus tot op de bodem moeten onderzoeken, vanzelfsprekend vanaf de eeuw vóór Chr. wanneer de naam in de bronnen begint te verschijnen.

En precies hier heeft Gysseling de boot gemist

Wanneer een taal- en naamkundige een nieuwe spelling opbouwt, die al op het eerste gezicht belangrijke consequenties heeft, lijkt het mij wél zaak die te controleren en uit te werken in plaats van alles maar bij het oude te laten. De Renus is de Schelde, zeggen de klassieken. Al lang geleden heeft Gysseling hetzelfde gezegd toen hij schreef (*Brabants Heem*, 1959, blz. 103):
"Ten zuidwesten van Tessandrië lag de gouw Rien (682, kopie 1191 in pago Renensium, 868 Rien). De fonetische evolutie toont aan, dat de e in Ren zeer gesloten was; bedoelde klanken hebben we vooral in woorden, ontleend aan het Keltisch en het Latijn, bijv. Riemen, Middelnederlandse naam voor Reims, ouder Remis. Het is zo goed als zeker, dat Ren dezelfde naam is als die van de Rijn, bij klassieke schrijvers overgeleverd als Rhenus. Dus Keltisch Reno - uit Indo-Europees Reins (bij Rei) = vloeien. Renus zal dus oorspronkelijk een lokale Keltische naam geweest zijn van de Schelde".
Overigens ben ik niet volledig overtuigd door Gysselings reconstructie. Ik acht de mogelijkheid zeer groot, dat de naam van Renus of Rijn afgeleid is van "rijn" in de betekenis van "grens"; in Limburg wordt een kadastersteen tot afbakening van percelen nog "rijnsteen" genoemd. Tot in de 19e eeuw worden bij transporten van gronden de aangrenzende eigenaren van percelen "rengenoten" genoemd, wat betekent de eigenaars aan de gemeenschappelijke grenzen. Zowel bij de Schelde als bij de Duitse Rijn, zelfs de Italiaanse Reno, is de functie van de rivier als grens zeer duidelijk aanwezig. Dit verklaart m.i. ook beter dat de riviernaam enkele malen is gedoubleerd, tevens dat en waarom de naam ten slotte definitief werd vastgeprikt op de Duitse Rijn.

Het Naamkundig Woordenboek van Gysseling

Het als standaardwerk beschouwde *Woordenboek* van Gysseling is, merkwaardig genoeg, een van de grootste struikelblokken geweest bij de opheldering van de mythen. Ik heb het bij herhaling geraadpleegd, al was het reeds om de vele foutieve determinaties te controleren en te signaleren die dit werk bevat. Maar het meest heeft mij teleurgesteld, dat ik er ca. 3000 plaatsnamen niet in heb aangetroffen, die eenieder toch mag verwachten in een naamkundig woordenboek van het Germaanse taalgebied. Ik behoef ze niet op te sommen, daar dit elders meer dan voldoende is gebeurd. Op een paar na slaat Gysseling alle namen van Traiectum over, van Frisia, van Aefternacum, van Werethina, van de Batua, en vooral alle namen uit de klassieken. Beweer dan niet dat dit een naamkundig woordenboek is. Het is de tragiek van Gysseling dat hij dit woordenboek in een veel te vroeg stadium heeft gepubliceerd, op een tijdstip dat hij de daarvoor in aanmerking komende bronnen nog lang niet allemaal had gezien, en hij natuurlijk niet kon ontkomen aan de mythen, omdat deze nog niet aan de orde waren gesteld. Hij had integendeel 'n 30 of 40 jaar aan

onderzoek moeten besteden. Dan had hij zich op de eerste plaats niet over het paard laten tillen door overdreven lof, en op de tweede plaats niet zijn leven lang behoeven te vechten tegen kritiek. Want met alle waardering voor het vele goede, dat erin staat, is zijn Woordenboek beslist niet het laatste wat er op het gebied van de naamkunde valt te zeggen. Integendeel: in veel opzichten was het 't eerste, dat echter verdiept en bijgeslepen moest worden. De overwaardering van dit werk, vooral in Vlaanderen, heeft in feite het naamkundig onderzoek niet gestimuleerd doch geblokkeerd. De woordspeling, die hierin zit, is niet opzettelijk gezocht, maar nu ze er eenmaal staat, zie ik geen enkele reden om ze te veranderen. Met andere woorden: kom me niet meer aan boord met het Woordenboek van Gysseling, daar de namen uit de historische bronnen, waarover ik het heb, niet erin staan, en het volstrekt geen zin heeft een nietes-wellesspel te plegen met de etymologie Mannaricium = Maurik van Gysseling en de mijne van Mannaricium = Merville zolang hij de klassieke schrijvers blijft negeren.
De problemen liggen veel dieper, zelfs zó diep dat de naamkunde pas in een volgend stadium eraan te pas kan komen. Er dient een einde te komen aan de misvatting dat mijn stellingen bestreden worden met foutieve determinaties en lokalisaties, die per definitie fout waren omdat de naamkundigen alleen een klein aantal plaatsnamen van de Peutinger-kaart pikten (zelfs meer dan de helft daarvan bleek niet plaatsbaar in Nederland !), maar de andere honderden namen uit de klassieken glansrijk lieten liggen, zelfs zonder hun lezers te waarschuwen dat zij er geen raad mee weten.

Zoekt eerst Germania, en de rest zal u worden toegeworpen

Wie een zinnig woord wil schrijven over Germaanse namen, moet natuurlijk beginnen met *"Germania"* van Tacitus te lezen, omdat deze het uitgebreidst over Germania heeft geschreven. Dat lezen moet dan wel op de juiste wijze gebeuren zonder de warboel van de mythen in het hoofd.
De Gallische stammen uit de Romeinse periode hebben in Frankrijk een massa streek- en plaatsnamen achtergelaten. Dit verschijnsel is zó bekend, dat ik mij ontslagen acht van de noodzaak er voorbeelden van te geven.
De voorafgaande hoofdstukken bevatten al tientallen van deze afleidingen. Hetzelfde moet zijn geschied met de Germaanse stammen, daar geen enkel motief denkbaar is waarom deze van dit natuurlijk proces zouden zijn uitgezonderd. Dit probleem is door Gysseling of Blok nooit aangesneden, zodat zij ten eerste een massa Germaanse namen gewoon maar overslaan, ten tweede de juiste streek van de overgeslagen namen niet hebben gevonden - wat de diepste reden was van de overslag - en zij ten derde het belangrijkste feit hebben gemist, namelijk dat vrijwel al deze namen in Romaanse of Franse richting zijn geëvolueerd. Men kan natuurlijk niet volstaan met Tacitus, daar de andere klassieke schrijvers bij elkaar nog veel meer Germaanse namen vermelden.
Ik kom weer eens terug op het fonetisch woordenboek. Wanneer alle namen waren geïnventariseerd, wel te verstaan uit het juiste gebied, zou een kind de éne identiteit ontdekt hebben tussen: Chauci en Chocques; Anglii en Englos; Aviones en Avion; Hermiones en Hermies; Manimi en Manin; Thuiantes en Thun; Mattiaci en Mastaing; Varini en Varenne.
Laat ik het dus simpel maar wel rechtuit zeggen: de germanistiek kent de wieg van de Germaanse namen niet, omdat de omstandigheden en de lang vervlogen tijd die met Franse vlaggetjes hadden getooid.
Reeds op deze grond mogen de naamkundigen zich wat bescheidener opstellen, daar zij de fundamenten van de historische naamkunde hebben gemist.

Afleidingen van persoonsnamen, gruwel van naamkundige woordenboeken

De naamkundige woordenboeken wemelen van de gevallen waar een plaatsnaam van een persoonsnaam wordt afgeleid. Dit gebeurt in de Franse, Duitse en Nederlandse naamkunde op vrijwel gelijke schaal.
Daar ik een heel andere opvatting heb over het ontstaan van plaatsnamen, weiger ik categorisch te aanvaarden, dat dit in zo groten getale zou zijn voorgevallen, en ik vrees dan ook dat het dikwijls gedebiteerd is omdat men geen andere zinnige naamsverklaring kon vinden, ofwel men niet de moeite nam in de geschiedenis van de plaats te duiken, het eerste en het juiste terrein waar men de verklaring van de plaatsnamen zal moeten zoeken. Het is m.i. alleen aan te nemen, indien er enig bewijs of aanwijzing is voor een dusdanige afleiding. Het wordt helemaal onaanvaardbaar wanneer er uit de duim gezogen persoonsnamen verschijnen, die nergens in de bronnen voorkomen en waarschijnlijk zelfs nooit hebben bestaan. Het vermakelijkste voorbeeld van dit genre vind ik de etymologie die de Franse naamkundigen van Douai geven. De naam van deze plaats zit voluit in Aduaca, wat men meteen ziet indien men op de Peutinger-kaart en in het Itinerarium Antonini de oudste vorm van de plaats Douai ontdekt. Maar volgens de Fransen is Douai afgeleid van de persoonsnaam Dous, en aangezien mij uit de historische bronnen geen voornaam of familienaam Dous bekend is, blijft alleen over, aan te nemen dat 't de naam van een hond is ! Deze methode moet verworpen worden, niet eens omdat zij ál te goedkoop is, maar vooral omdat zij het verder onderzoek afkapt en de serieuze onderzoeker afschrikt, die een betere verklaring heeft gevonden maar het niet durft opnemen tegen de "gezaghebbende" naamkundigen, die alles als "onmogelijk" betitelen wat niet uit hun koker komt. In de meeste gevallen zal een plaatselijke geografische, stratigrafische of organisatorische bijzonderheid tot de verklaring van de plaatsnaam moeten leiden.
De onderzoekers moeten zich niet laten weerhouden door die afleidingen via een persoonsnaam. Omdat deze methode ál te dikwijls wordt gehanteerd en de gevallen legio zijn, waar de persoonsnaam uit de duim is gezogen, kan men haar terecht als "nattevingergedoe" beschouwen en principieel verwerpen.

1.3 Naamkunde en historische geografie

De aardrijkskunde van een land of streek wordt gevormd door de kennis van de bodem, de rivieren, de steden en dorpen, en hoe de mens daar woont en leeft.
De historische geografie beoogt precies hetzelfde, al richt deze haar blik op voorbije eeuwen, maar in feite onderzoekt zij dezelfde zaken. Dan is ook duidelijk dat zij met twee disciplines moet werken, die der historie en die der aardrijkskunde, beide niet van elkaar te scheiden, waarbij de naamkunde natuurlijk niet is te missen, die evenwel pas kan worden ingeschakeld wanneer de twee andere disciplines de bouwstenen van de historische geografie hebben aangedragen.
Het is uilen naar Athene dragen dat ik dit moet zeggen, daar het voor historici en geografen vanzelf spreekt. Maar omdat de middeleeuwers en de post-humanisten het eerste met de naamkundige bouwstenen begonnen te slepen, dikwijls ver van hun originele plaats, en de historie en de geografie veronachtzaamden, ontstond de ellende van de historische mythen. Om dit nog beter toe te lichten, laat ik een aantal punten volgen, die de naamkunde en de historische geografie aan beide kanten raken, en om te laten zien waar zand tussen de tandwielen zit.

Betrouwbare naamkunde is ondenkbaar zonder betrouwbare geschiedenis

Een betrouwbare naamsverklaring staat nooit aan het begin van het historisch onderzoek, daar de diepste reden voor het geven van juist deze naam meestal pas ontdekt wordt na een grondige kennis van de plaatselijke geschiedenis.
Laat ik dit toelichten met twee voorbeelden uit mijn eigen praktijk van streekarchivaris.
De naam Zundert is lang een raadsel gebleven, al heeft enige tijd de mening geheerst dat die afgeleid was van de godin Sandraudiga, van wie een altaar is gevonden tussen Zundert en Rijsbergen.
Die veronderstelling, per toeval het zoveelste geval van afleiding van een persoonsnaam, moet echter beslist verworpen worden, omdat de naam Zundert pas in de 12e eeuw verschijnt, het altaar tot 1812 diep in de grond zat, en niemand uit de 12e eeuw die godin kan hebben gekend. Plaatst men het ontstaan en de ontwikkeling van Zundert in het juiste kader der heerlijkheid van Breda, en komt men tot het inzicht dat het gebied van de gemeente Zundert vóór het ontstaan van de dorpen al enigermate in exploitatie was, dan springt ineens de betekenis van Zuid-aarde naar voren.
Het tweede voorbeeld is Halsteren, welke naam meestal verklaard wordt als afgeleid te zijn van de boomsoort els, die er opvallend veel zou hebben gestaan, wat een gratuite bewering is. De verklaring uit "hals" als plaats van terechtstelling heeft ook een tijdlang opgeld gedaan. Wanneer men dan ontdekt dat de oudste vorm Halchteren luidde, en het grondgebied half om half aan twee heren toebehoorde, is de naam volledig verklaard, vooral als men er aan denkt dat oude teksten regelmatig "grachtmaker" voor grafmaker schrijven.
Dit duidt op zijn beurt aan, maar dat is een hoofdstuk apart waarop ik niet eens behoef in te gaan, dat het plaatselijk dialect of de plaatselijke spreekwijze een grote rol in de naamgeving en in de etymologie heeft gespeeld, daar de evolutie van een plaatsnaam per definitie ter plaatse geschiedt. Beide factoren, de onontbeerlijke kennis van de plaatselijke geschiedenis en die van de plaatselijke taal, zouden de naamkundigen dubbel behoedzaam moeten maken, daar zij van achter hun bureau deze details niet kunnen bereiken. Dit, wat men "naamkundige veldarbeid" zou kunnen noemen, staat bij de beroeps-naamkundigen nog in de kinderschoenen.

Naamkundige continuïteit zonder historische continuïteit is een misvatting

Een plaatsnaam, die ergens ligt, houdt per definitie het bestaan en de bewoning van die plaats in. De naamkundige continuïteit is onbestaanbaar wanneer het bestaan lange tijd verbroken is geweest. Men kan zich voorstellen dat een plaats geheel verdwijnt, tengevolge van welke omstandigheden dan ook en dat, terwijl de eigen bevolking verdwenen is, in de omgeving nog enige tijd de kennis blijft voortleven dat ter plekke een plaats met die of die naam heeft bestaan. Dit geval is niet ondenkbaar; er zijn integendeel genoeg voorbeelden voor aan te halen, waar een plaats is verdwenen die kortere of langere tijd daarna wordt herbouwd en voortleeft onder de oude naam. In deze gevallen echter is de plaats van zodanige bekendheid en belangrijkheid geweest dat haar naam is blijven voortbestaan. Dit is vanzelfsprekend gebaseerd op de absolute zekerheid dat de plaats vóór haar verdwijning die naam al droeg, en het is totaal uitgesloten voor Nederland waar we nu de zekerheid hebben dat de plaatsen uit de Romeinse periode hun veronderstelde naam niet droegen, en waar bovendien meer dan zes eeuwen liggen tussen die veronderstelde namen en een nieuw historisch begin.
Jappe Alberts en Jansen schrijven (*Welvaart in wording*, 1964, blz. 81) dat geen enkele Nederlandse plaats, Maastricht misschien uitgezonderd, de historische continuïteit heeft met de Romeinse periode. Het is mij een raadsel hoe zij durven stellen, dat bij Utrecht en Nijmegen alleen in de naam sprake is van continuïteit. Is dit uit een oogpunt van naamkunde al een misvatting, het is 't nog meer uit historisch oogpunt. Traiectum en Noviomagus komen ook na de 4e eeuw, het einde van de Romeinse

periode, zo dikwijls in de bronnen voor, dat de historische continuïteit van deze plaatsen boven elke twijfel verheven is. Wanneer dan twee gezaghebbende historici toegeven, dat Utrecht en Nijmegen de historische continuïteit niet hebben, moest het toch zo helder als glas zijn dat niet zij Traiectum en Noviomagus zijn geweest. De historici dragen mij de bewijzen aan, die zij dan toch weer ontkrachten met losse beweringen, die zowel naamkundig als historisch belachelijk zijn.

Begripsverwijdingen zijn normaal in geografische zaken

Het is een algemeen bekend verschijnsel, dat veel geografische namen en begrippen in de loop van de tijd een verwijding of verbreding hebben ondergaan, reeds vanwege het doodgewone feit dat de institutionele indelingen van rijken en heerlijkheden, die per definitie een geografische naam droegen, grote territoriale uitbreidingen hebben gekend, waarbij de namen vanzelfsprekend ook mee uitdijden.
Tacitus heeft ons het eerste en wellicht het meest opzienbarende voorbeeld hiervan laten zien.
Bij hem is Germania slechts een klein onderdeel, wel het begin, van het latere Germania, dat weer later als synoniem voor Duitsland ging gelden.
Het graafschap Vlaanderen dekt in de 12e eeuw een misschien wel 10 maal groter gebied dan zijn eerste kern uit het midden van de 9e eeuw.
Een nog sprekender voorbeeld is Brabant, dat als "Bracbante" (wat letterlijk broekland betekent) een vaag begin heeft, in de 11e eeuw als "hertogdom Leuven" opgroeit, en sinds het begin van de 12e eeuw als hertogdom Brabant een nog veel grotere expansie dan Vlaanderen bereikt, waarbij het begrip van het oorspronkelijke "Bracbante" wel meer dan 100 maal werd uitgerekt.
Omdat de naamkundigen, zoals gezegd, steeds "van achteren" beginnen, houden zij zelden of nooit rekening met dit verschijnsel, wat tot gevolg heeft dat zij zich met het lokaliseren van streek- of plaatsnamen vergissen. De naam van een staat, hertogdom, graafschap, heerlijkheid enz. moet vanzelfsprekend worden opgevat en uitgelegd in overeenstemming met het tijdstip van de geschreven bron die in kwestie is.
In het transgressiegebied komt daar nog een andere factor bij, namelijk de vraag of het grondgebied wel bestond waarop men een naam toepast. In enkele kronieken komt de naam Selandia voor, die dan zonder de minste reserve op het Nederlandse Zeeland wordt toegepast, al bestond dit nog niet en droeg het die naam nog niet.
In Vlaanderen waarop de naam op dit vroege tijdstip sloeg, was hij niet eens als streek- of plaatsnaam in gebruik, daar Selandia gewoon een omschrijving was om aan te duiden dat het land van de zee of pas aan de zee ontworsteld was.
Daar kwam de doublure van Walachria en Walcheren nog eens bovenop, wat volledig verklaart waarom Blok Frisia Citerior in het Nederlandse Zeeland neerlegde, dat nog niet bestond, en dit verklaart op zijn beurt dat hij er geen plaatsnaam kan aanwijzen.

Begripsvernauwingen waren er natuurlijk ook

Dit zijn gevallen, waar een naam die van oorsprong een veel groter (of een ander) gebied omvatte, werd samengetrokken tot een deel, waar of niet, meestal niet waar, van de echte landstreek.
De treffende voorbeelden hiervan zijn Frisia en Taxandria.

Frisia
Frisia, een groot gebied dat vóór de 10e eeuw een enorme weerklank heeft in de geschreven bronnen,

wordt vanaf de 12e eeuw, en dan ten onrechte, samengeknepen op het Nederlandse Friesland, waarbij uit grootmoedigheid de Duitse streken Ostfriesland en Nordfriesland ook een graantje mochten meepikken van de Friese glorie-dis, wat eigenlijk vanzelf sprak omdat deze ook hun Fries-zijn aan dezelfde migratiegolf danken.
Nadien werd het begrip Frisia toch weer tot ver naar het zuiden uitgerekt, zie bij Blok, daar het ál te duidelijk was dat daar ook Friese invloeden aanwezig waren.
Zodoende werden lijnen gelegd, die ofwel nooit hebben bestaan, ofwel in precies de omgekeerde richting werden gereconstrueerd, wat alleen maar gemakkelijk was omdat men met de interpretaties alle kanten uit kon.

Taxandria
Taxandria, het weefland ten westen van Kortrijk, welke naam waarschijnlijk de opvolger of minstens het synoniem van Westrachia is geweest, werd omwille van enige raakpunten in de teksten min of meer met Bracbante gelijkgesteld.
Uiteindelijk werd het via de totaal misverstane plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques, samengeknepen op het Nederlandse Oost-Brabant, bij welke manoeuvre de oorspronkelijke en juiste streek totaal uit het zicht verdween.
Dit alles moet teruggevoerd worden tot de eerste zogenaamd naamkundigen (dit proces is al lang aan de gang !), die ook bij Waalre als Waderlo begonnen, wéér de verkeerde kant, en niet bij Plinius die het eerst over de landstreek heeft geschreven.
Hier deed zich het merkwaardig geval voor dat via één verkeerd geïnterpreteerde plaatsnaam een hele landstreek werd verlegd. Zo begon het gedaas over de goederen van St. Willibrord in oostelijk Noord-Brabant, dat reeds op taal- en naamkundige gronden een misvatting is, daar er zes eeuwen liggen tussen de namen uit de oorkonden van Eperlecques en de juiste tijd van ontstaan der plaatsen in Noord-Brabant. Bovendien zijn de vervalsingen, die de abdij van Echternach uit geldzucht met de oude akten van Eperlecques uithaalde, zó doorzichtig dat het een raadsel is hoe enige Brabantse historici nog vast willen houden aan goederen van St. Willibrord.
Gysseling en Blok scharen zich bij hen, vanzelfsprekend, omdat zij de oorkonden van Eperlecques ook nooit hebben bestudeerd.
Een ander voorbeeld voor zo'n begripsvernauwing is België, een naam uit de Romeinse periode, pas in de 19e eeuw aan het land gegeven.
Belgia omvatte in het begin het noorden van Frankrijk; er zat zelfs geen stukje van het huidige België in. Maar toen het land eenmaal de naam van België droeg, werd maar voetstoots aangenomen dat die naam gelijkstond met het oude België. Zeg niet dat 't niet waar is zoals ik het hier beschrijf, daar Byvanck Belgia doortrekt tot in het Nederlandse Limburg.

Er waren ook namenwisselingen

Een agglomeraat van Gallische stammen, die elk op zich een bepaald gebied aanduidden, gaat verloren en wordt dan Artois genoemd; een ander wordt Picardië. Van sommige stammen blijft een naamkundig relict over; andere gaan verloren of worden als zodanig niet opgemerkt zoals het geval is geweest met Béthune en meer dan 100 andere stamnamen, die we dankzij de teksten van de klassieken toch hebben kunnen thuisbrengen.
Aanvankelijk spreekt men van Frisia en Vlaanderen, soms in dezelfde tekst , waardoor blijkt dat de namen elkaar een tijdje hebben overlapt. Dit houdt men vol tot in de 9e eeuw. Dan verdwijnt ook de laatste herinnering aan de Friezen in deze streek en gaat de naam Vlaanderen overheersen, en wel zo sterk dat Frisia geheel verdween.

Inmiddels was door middel van de migraties een stekje van de oude boom op een geheel andere plaats terechtgekomen, waar de naam tot Friesland ontsproot. Zo wordt ook duidelijk dat een groot deel van de mythen is ontstaan door het niet opmerken dat dezelfde naam in de 1e en in de 12e eeuw totaal andere landschappen kan dekken.

De west-oriëntatie had natuurlijk ook gevolgen voor de geografie

De west-oriëntatie, waarbij het westen noord werd genoemd, was normaal bij de meeste klassieke schrijvers en zij is volgehouden tot ver in de vroege Middeleeuwen. Zij heeft vanzelfsprekend ook de nodige parten gespeeld.
In de twee namen van West-Francië en Oost-Francië zit zij ook verborgen. Volgens onze gebruikelijke noord-oriëntatie hadden deze twee delen Zuid-Francië moeten heten, wat voor Frankrijk al overduidelijk is, en Noord-Francië, wat geografisch exacter was geweest en wat dan niet de blik exclusief op Duitsland zou hebben gericht. Het staat immers vast dat het gebied ten noorden van West-Francië bij het uiteenvallen van het Karolingische Rijk, en nog lang daarna, de substantie en het grootste deel van het Duitse Rijk vormde, waarin slechts betrekkelijk kleine delen van het huidige Duitsland zaten. Dit is geen fantasie mijnerzijds, daar het tekstueel bewezen wordt.
De glossarius van de abdij van St. Bertijns te St.-Omaars, die in de 11e eeuw een handschrift met het werk van Orosius van verklarende aantekeningen voorzag, zet boven Gallia Belgica de aantekening "Ost Franca", wat aantoont dat deze schrijver, die toch zeker wist wat Gallia Belgica was, dit onder Oost-Francië rangschikt. Later, toen het Duitse Rijk zijn expansie naar het noorden en oosten had gekregen en zijn zwaartepunt zelfs helemaal naar het oosten verschoof, leek de titel van Oost-Frankische Rijk nog beter op Duitsland te passen en werd zijn ware herkomst en vroegere kleinere territoriale omvang zelfs helemaal vergeten. En dit allemaal omwille van de niet-opgemerkte west-oriëntatie, die bij de oude schrijvers toch niet verdoken of cryptisch is gehouden, maar in tal van teksten aan de oppervlakte ligt.

Grote sprongen van veronderstellingen tot stellingen

Bij een zo ondoorzichtige wetenschap als de historische naamkunde, waar het ontstaan en de eerste vorm van een plaatsnaam vrijwel nooit door een eigentijds document zijn gedekt, moeten noodzakelijkerwijs veronderstellingen worden gedaan over de eerste vorm van de naam en de latere afleidingen.
In tal van gevallen kan alleen op deze manier worden gewerkt, doodgewoon omdat de oudste vorm noch de latere evolutie in geschriften zijn vastgelegd. Maar het ligt buiten elke wetenschappelijke rede, om één regel verder te vergeten dat het om een veronderstelling gaat, en dan uit een reeks van veronderstellingen een thesis op te bouwen, die primo enkel op supposities steunt, en secundo in zijn algemeenheid ver uitgaat boven hetgeen de veronderstellingen aan inhoud en draagwijdte bevatten. Deze zin klinkt misschien wat te ingewikkeld. Er kan op een andere en betere manier rechtuit worden gezegd waarover het gaat. In zijn artikel "Germanisering en Taalgrens" (*Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, I, blz. 100) behandelt Gysseling een groot aantal plaatsnamen, waarbij hij veronderstelde, nooit neergeschreven en derhalve nooit bewezen "oudste vormen" poneert, met welk agglomeraat van veronderstellingen hij dan verreikende conclusies trekt ten aanzien van de taalgrens en de taalgebieden.
Een discussie over die veronderstellingen in concreto heeft geen zin, daar men in de meeste gevallen met evenveel recht een andere er tegenover kan stellen. De meest kapitale vraag is zelfs niet op

te lossen: wie kan weten of een Romaanse dan wel een Germaanse naam de eerste en de oudste was? Daar ligt het probleem trouwens niet, echter wel in het feit dat Gysseling een verkeerde voorstelling heeft van de "germanisering". Op de keper beschouwd, is de term al onjuist, daar "germanisering" het Germaans worden van een ander taalgebied veronderstelt en suggereert. Zulke germanisering heeft niet bestaan, althans niet op de schaal die hij aanneemt.

De Germaanse Volksverhuizingen zijn een fabel

Hij staat daarin trouwens niet alleen. Er zijn enige "standaardwerken" geschreven over de verhuizingen van de Germanen uit het hoge noorden van Duitsland, Jutland, Denemarken, zelfs Zweden, Noorwegen en Finland naar het noorden van Frankrijk, waar deze volkerenstroom tot stilstand kwam en zo de Romaans-Germaanse taalgrens deed ontstaan.
Bij de klassieke schrijvers, vooral bij Tacitus en Ptolemeus die het uitvoerigst over Germania schrijven, hebben we gezien dat de Germaanse stammen vanaf enige eeuwen vóór Chr. tot in het midden van de 5e eeuw in het noorden van Frankrijk en vooral in Frans-Vlaanderen en de Elzas hun vaste zetels hadden en hebben behouden, afgezien van enkele betrekkelijk kleine verschuivingen.
Na de eerste misvatting over Albis (de Aa), Amisia (de Hem) en Wisurgis (de Wimereux) als Duitse rivieren kwam automatische de volgende: de opvatting van de Renus als Rijn zodat de frase: "De Germanen trokken de Renus over en vielen Gallia binnen" dwangmatig werd opgevat in deze zin, dat zij vanuit het Grote Germania over de Rijn naar Frankrijk trokken, eerst om er de Romeinen te treiteren of uit te dagen en te verjagen, daarna om als Franken de Germaanse en Gallische stammen te overheersen door de stichting van de Merovingische en Karolingische Rijken. Dit beeld van de Germaanse Volksverhuizingen, die nooit hebben bestaan, kan men met recht een van de grootste gillers noemen in de geschiedenis van westelijk Europa.
De historici, en per afleiding ook de naamkundigen, nemen zelfs aan dat er verschillende Germaanse Volksverhuizingen zijn geweest: de eerste, enige eeuwen vóór Chr., omdat dan in het zuidwesten van Europa sporen in de vorm van archeologische relicten van Germanen verschijnen. Een tweede migratiegolf zou zich in de 2e of 3e eeuw hebben voorgedaan, maar de hevigste en de belangrijkste, die Gysseling de "laat-Germaanse expansie" noemt, zou uit de 5e eeuw dateren en hebben bestaan uit enige na elkaar golvende invallen van Germanen uit het hoge noorden en verre oosten van Duitsland naar Frans-Vlaanderen. Als voorbeeld haalt hij de Chaucen aan, die volgens hem tussen de Elbe en de Eems woonden; de Franken tussen Groningen en Hamburg; de *Salii* in West-Overijssel; naast hen de Chamavi in Hamaland; de Bructuri en Chattuarii aan de Lippe en de Ruhr. Tussen neus en lippen door maakt hij van Tilburg de hoofdstad van het Salische koninkrijk Toxandrië. De Bourgonden komen ook uit Duitsland; waarvandaan weet Gysseling niet. De Saksen woonden in West-Holstein en Jutland; de Warini, afkomstig uit Holstein, woonden aan de Rijnmond. Een noordelijke groep Sueven zat in Oost-Holstein. De Gauten kwamen uit Zweden. De Chattuarii woonden ook in het land van Kleef.
Hier moet men inderdaad van "natte-vinger-gedoe" spreken, niet alleen omdat voor deze lokalisaties niet het minste bewijs wordt gegeven, noch historisch noch naamkundig of archeologisch (zulke bewijzen zijn er immers niet), maar vooral omdat er uit blijkt dat Gysseling de werken van Tacitus en Ptolemeus nooit in handen heeft gehad, althans nooit heeft bestudeerd. Dáár immers moet men beginnen met het onderzoek van de Germaanse namen.
Ik heb Gysseling enigszins uitvoerig geciteerd om te laten zien welke onzin hij eruit kraamt. Al deze stammen zaten van oudsher al op hun plaats; er is geen sprake geweest van verhuizingen. De conclusies die hij trekt ten aanzien van de "ontromanisering" van Frans-Vlaanderen en oostelijk België en die stoelen op deze nooit voorgevallen "verhuizingen", behoeven niet stuk voor stuk weerlegd te

worden, daar zij stuk voor stuk onjuist zijn. Eén citaat is voldoende om dit aan te tonen (ibid. blz. 110), waar Gysseling zegt:
"De Germaanse kolonisatie in de 5e eeuw bracht met zich mee dat een groot deel van Gallië Germaans-Romaans taalgebied werd. De overwinnaars spraken elk hun eigen taal: Frankisch, Saksisch, Gotisch, Bourgondisch en Alamannisch".
Wat hij aparte "talen" noemt, waren hooguit iets van elkaar afwijkende Germaanse dialecten, welke variaties men heden ten dage nog in het gehele Germaanse taalgebied terugvindt.
De waanzin van de Germaanse Volksverhuizingen moet worden teruggevoerd tot het simpele feit, dat het boek *"Germania"* van Tacitus pas in de 15e eeuw is ontdekt, toen de naam Germania een geheel andere inhoud en andere omvang had gekregen dan die uit de vijf eerste eeuwen. Het gevolg was dat Tacitus' *"Germania"* over heel Duitsland werd uitgesmeerd: van de Hollandse kust tot aan Rusland, van Zweden en Denemarken tot in Hongarije.
De misvattingen over Renus (Schelde) en Danuvius (Aisne) speelden hierbij de eerste viool, terwijl de foutieve lokalisaties van Albis, Amisia en Wisurgis in het noorden van Duitsland, simpele getransplanteerde namen uit Frans-Vlaanderen, wat in de 11e eeuw en niet vroeger is gebeurd, bij de ontdekking van Tacitus' "Germania" al enige eeuwen als de contrabassen het Germaans "Leitmotiv" hadden gebromd.
Omstreeks 50 vóór Chr. streed Caesar in het noorden van Frankrijk tegen de Germanen. Hij is nooit hoger geweest dan de lijn Cassel - Cambrin. Met de Suevi uit de omgeving van Kortrijk is hij zelfs niet in strijdend contact geweest. Hij is nooit de Rijn overgestoken, wel enkele malen de Renus (Schelde) in de omgeving van Valenciennes. De stammen die hij daar noemt, worden door de latere schrijvers op dezelfde plaatsen vermeld, en tot ná de zogenaamde Germaanse Volksverhuizingen uit de 5e eeuw komen onafgebroken dezelfde Germaanse stamnamen in deze streek voor, waar zij door de teksten vanaf Caesar tot en met de Geograaf van Ravenna uit de 7e eeuw altijd in hetzelfde geografische verband worden genoemd.
De lijn van Caesar is later wat uitgedijd: een weinig naar het noorden, iets meer naar het oosten tot op de lijn Trier - Straatsburg. Later wordt hij aangeduid met de term "Limes Germanicus" (de Germaanse grens), die méér een verdedigingslinie tegen de Germanen was dan een aanvalslinie. Hij heeft van het midden der eeuw vóór Chr. tot in de 5e eeuw altijd op dezelfde plaats gelegen, namelijk van Boulogne in een wijde boog naar Straatsburg, wat alle schrijvers en alle geografen bevestigen, tenminste indien men die leest onder het afstand nemen van de waanzin, die uit *"Germania"* van Tacitus was gebrouwen.
De fabel van de Germaanse Volksverhuizingen ging erin als gesneden koek, mede omdat men een onjuist beeld had van het Romeinse Rijk en ten onrechte meende dat de dreiging van de Germanen boven de zogenaamde "Limes Germanicus" in het midden van Nederland lag. Het gevolg ervan was dat men dacht, al durfde niemand dit hardop zeggen - Gysseling zegt het ook niet rechtuit, maar het ligt wel besloten in zijn "ontromanisering" van gebieden die hij ten onrechte als Romaans beschouwt - dat het Romaanse taalgebied per definitie samenviel met het Romeinse Rijk. Aan deze opvatting maakte Tacitus al radicaal een einde, al werd dat niet opgemerkt, door zijn verhaal over de "Agri Decumates"- de drooggevallen gronden in het noorden - , die omstreeks 50 na Chr. door gevluchte Romeinen of Galliërs en door afgedankte veteranen in bezit werden genomen. Dat gebied werd door de Romeinen als een wingewest beschouwd. Het behoorde niet bij het rijk en niet bij Germania, zegt Tacitus uitdrukkelijk, en het had zelfs geen naam. Vanzelfsprekend zijn er Romeinse plaatsnamen in gebruik geweest, daar inheemse plaatsen met een Germaanse naam er niet bestonden, en alles wat er tussen 50 en 250 na Chr. aan archeologie rust, import is.
Opgemerkt moet worden dat de uitwijkelingen niet op hun achterhoofd waren gevallen. Zij vestigden zich ver achter de Germanen, waar zij onbereikbaar en ongrijpbaar voor de Romeinen waren. Daaraan doet niets af, dat deze er af en toe een legioen heen zonden, deels om sommige legioenen,

die op afdanken stonden, nog een taak te geven en zo in stand te houden, deels om te verhinderen dat zich daar een Rome-vijandige groep zou vormen, misschien ook om ter plaatse te zijn wanneer de omstandigheden zich zo zouden ontwikkelen dat het gebied rijp was om als een Romeinse provincie te worden ingelijfd. Dit alles gold niet alleen voor Nederland, doch ook voor grote delen van Vlaanderen, België en Duitsland ten westen van de Rijn. Het was evenmin uitzonderlijk in de Romeinse politiek, daar in het Nabije Oosten analoge gevallen zijn aan te wijzen, waar de Romeinen eerst civiel infiltreerden om pas veel later, wanneer de daar heersende machthebbers overgelopen of uitgeschakeld waren, het land volledig in te lijven. De "Agri Decumates" in het westen van Europa verloren voor het grootste deel hun belang voor de Romeinen door de transgressies van het midden der 3e eeuw, die ten eerste de meeste Romeinse en semi-Romeinse nederzettingen verloren deden gaan, en die ten tweede voor de Romeinen zo'n schrikbeeld waren dat zij geen enkele interesse meer voor dat gebied hadden.
Men diene zich natuurlijk heel duidelijk te realiseren, dat de transgressies geen exclusief Nederlandse zaak waren, doch dat grote delen van Frankrijk en België er ook aan ten offer vielen, waar alle Romeinse nederzettingen op 6 tot 8 meter of méér onder niveau worden teruggevonden.
Zonder volledig te willen zijn, wijs ik op:
Frankrijk: Looberghe, Loon, Steene, Grande Synthe, Hoymille, Leyssele;
België: Koksijde, Velzele, Asse, Wenduine, Elewijt, Waasmunster, Destelbergen, Rumst, Kontich, Antwerpen;
Nederland: Oudenburg en Ooltgensplaat.
Bij dit veel simpeler maar wel veel juister beeld is geen plaats voor "Germaanse Volksverhuizingen". Het grote Germaanse taalgebied lag van oudsher in het noorden van Frankrijk tot aan Straatsburg, hier en daar ingedeukt door veroverde en Gallisch geworden gebieden, maar voor de rest authentiek en van eigen bodem, waar elke gedachte aan migraties over afstanden van 300 tot 400 km moet worden verworpen.
Wie de teksten heeft gevolgd, begrijpt ook dat de niet bestaande Batua in Nederland in veel opzichten de as is geweest waaromheen de mythen draaiden. Immers: de teksten zeggen herhaaldelijk dat de Batavia ook bij die invallen van Germanen over de Renus (lees: Schelde) was betrokken.

De taalgrens is niet "gemaakt" doch lag er vanzelf

Uit de voorafgaande punten blijkt op afdoende wijze, dat de taalgrens geen product is van agressie uit het noorden en oosten, of van defensie vanuit het Romeinse zuiden. Zij is er altijd geweest, al enige eeuwen vóór Chr. wanneer Griekse schrijvers het hebben over Germanen in en boven Gallia. Vanzelfsprekend heeft de taalgrens verschuivingen ondergaan, die echter op historische gegevens steunen en onderzocht dienen te worden, waarbij de naamkundige gegevens in eerste instantie geen eigen rol kunnen spelen, daar zij de gevolgen van de historie zijn. Het is de zaken omkeren, om door middel van veronderstelde Germaanse of Romaanse vormen deze verschuivingen te willen verklaren.

De "Noorse" Noormannen zijn een even grote fabel

Bij het beeld van de nooit bestaan hebbende Germaanse Volksverhuizingen worden ook regelmatig de Dani of Noormannen betrokken, die eveneens verondersteld worden een groot aandeel in de migraties te hebben gehad. In WK, Deel I (blz. 149 en 188) heb ik al uiteengezet dat de term Dani helemaal niet op Denemarken wijst en dat de naam Noormannen uit kracht van de toen nog altijd

gebruikelijke west-oriëntatie feitelijk als Westmannen moet worden opgevat.
De termen Dania en Northomannia komen het eerst voor bij de Geograaf van Ravenna van ca. 670 (zie Ravenna, Teksten 3, 10, 12, 15, 21 en 25) en wel in zodanig verband met andere streken, dat uitsluitend aan Normandië kan worden gedacht.
Kort na de Ravennas wordt Dania ook genoemd in het *Leven van St. Willibrord*, die wel Normandië maar nooit Denemarken heeft bezocht.
Omstreeks 800 beginnen de kronieken over te vloeien van berichten over aanvallen van Dani of Nordmanni op Vlaanderen en het noorden van Frankrijk, wat duurt tot ca. 911, toen de Noormannen een eigen hertogdom kregen in Normandië, ofschoon de aanvallen pas volledig tot rust kwamen in 925, toen een definitief verdrag tussen West-Francië en Normandië tot stand kwam. Het is dan ook zonneklaar dat de Noormannen, die Frankrijk aanvielen, niet uit Denemarken, Zweden of Noorwegen kwamen, maar dat zij al lang in Normandië waren gezeteld en dat al hun acties dáár hun basis hadden.
Er heeft dus geen invasie of migratie van Noorse of Frans-vreemde groepen plaatsgevonden, en toch waren het volgens de bronnen massa's die binnenvielen en zich uiteindelijk in Normandië vestigden. Bij al mijn kritiek op de gangbare naamkunde ben ik wel met haar van mening, dat zo'n migratie taal- en naamkundige sporen moet hebben achtergelaten. Welnu: in Normandië, zelfs niet in Bretagne, is geen enkele plaatsnaam aan te wijzen met een Noors substraat. Dit feit is van het hoogste belang voor de rest van het probleem: in Frans-Vlaanderen en Vlaanderen zijn evenmin plaatsnamen aan te wijzen, die alleen en per se in het hoge noorden van Duitsland geboren zouden moeten zijn.
Wat er in het noorden aan doublures ligt, heeft precies de omgekeerde weg gemaakt, wat uitvoerig aan de orde komt in Hoofdstuk 5. Het is bovendien al ruimschoots aangetoond in WK, Deel I, blz. 149, 188.
Het is de befaamde Adam van Bremen geweest, enerzijds verdienstelijk compilator van ware historie uit het noorden, anderzijds fabrikant van een serie oorkonden, die met de overplanting van St. Anscharius naar Hamburg (de heilige zetelde te Hammaburg, dat is Hames-Boucres ten oosten van Boulogne) de stoot gaf tot een fatale historische dislokalisatie, waarvan de contouren al vast lagen door de Albis, Amisia en Wisurgis. Kort na Adam van Bremen stroopten de monniken van Echternach de mouwen op, om overal in het wildeweg claims te leggen op vermeende vroegere bezittingen van St. Willibrord, wat een nieuwe stroom van dislokalisaties tot gevolg had.
In deze materie kan men onmogelijk de schuld exclusief bij deze of gene leggen. Wel is duidelijk dat dit alles gebeurde in de tijd, dat Duitsland begon de hele genesis van de westelijke geschiedenis naar zich toe te trekken.

Enige Romaanse namen betekenen nog geen Romaans taalgebied

Het is onjuist, aan de hand van een paar Romaanse plaatsnamen of namen met een Romaans substraat een hele streek zomaar tot Romaans taalgebied te verklaren. Dit geldt mutatis mutandis natuurlijk ook voor de Germaanse namen.
Het is een volkomen normaal verschijnsel, vooral in de randgebieden van de talen, dat een plaatsnaam twee of drie vormen heeft.
Aken is in de Germaanse vorm als Acha bekend, in de Latijnse of Romaanse vorm als Aquis, en verfranst als Aix-la-Chapelle. Toch is er geen enkele reden om te veronderstellen dat de streek tot het Romaanse taalgebied behoorde, daar Romaanse vormen er zeldzaam zijn.
In Limburg bestaan enige plaatsnamen van Romaanse herkomst, bijvoorbeeld Marsna voor Meerssen, Clumna voor Klimmen, Litha voor Lith en Herta voor Herten, wat nog helemaal niet wil

zeggen dat hier een Romaans taalgebied lag. De namen komen voor in een oorkonde van koningin Gerberga uit 968. Al is volgens sommige historici deze oorkonde een pseudo-origineel uit de 12e eeuw, dan behoeven we nog niet te twijfelen aan de substantiële inhoud ervan, of aan het bestaan van de plaatsen onder deze naam in 968. De strekking van de oorkonde houdt in dat koningin Gerberga het leengoed van Marsna (Meerssen) met zijn onderhorigheden schenkt aan de abdij van St. Remigius te Reims, welk bezit van Reims door latere documenten wordt bevestigd. Het is dus mogelijk dat de kanselarij enige Germaanse namen heeft gelatiniseerd, wat een Romaanse naam opleverde, ofwel dat de abdij van Reims er gronden in bezit en ter exploitatie kreeg, waar zij nieuwe plaatsen, kerken en parochies stichtte, die vanzelfsprekend een Romaanse naam kregen. Het was de tijd van het definitief uiteenvallen van het oude Karolingische Rijk. Zowel in Frankrijk als in Lotharingen en Duitsland bestonden elkaar bestrijdende machtsblokken, die heel wat anders in het vizier hadden dan de "ontromanisering" of de "ontgermanisering" van taalgebieden, al zijn deze op de duur wel uit de nieuwe constitutie gevolgd. Dit was een natuurlijk proces, dat waarschijnlijk nauwelijks van bovenaf is gedirigeerd.

Een pijnlijk hoofdstukje voor mijn Vlaamse vrienden

De Vlamingen hebben gelijk met hun veronderstelling - die overigens in tal van gevallen geen veronderstelling maar zekerheid is - dat in het gebied van de taalgrens veel Germaanse namen geromaniseerd of verfranst zijn geworden. Zij moeten echter voorzichtig zijn met dit zonder nuance over de gehele tijd door te trekken, teneinde daarmee te willen adstrueren of bewijzen dat deze of die streek vroeger tot het Vlaamse taalgebied behoorde.
Reeds op deze grond moet men bij een term als "Franse Nederlanden" enige vraagtekens zetten, omdat hij suggereert dat het hele gebied kunstmatig, van bovenaf en door opzettelijke taalverdrukking Romaans is geworden.
Een en ander zit veel subtieler in elkaar. Bij de klassieke schrijvers hebben we kunnen zien, dat de enclavering van onderscheiden volken, stammen of bevolkingsgroepen al zeer oud is, minstens uit de eeuw vóór Chr., waarschijnlijk zelfs van lang tevoren. Ze zijn niet overtuigend, de mooie kaartjes die de verschillende "verschuivingen" van de taalgrens gedurende de eeuwen willen aangeven, ten eerste omdat dit probleem moeilijk zo niet onmogelijk met pertinente lijnen op kaarten is te vangen, ten tweede omdat er te weinig onderscheid wordt gemaakt tussen de "officiële" taal van het bestuur, casu quo de bovenlaag van een bevolking en de taal van het volk.
Het spreekt vanzelf dat men van de laatste vrijwel nooit iets in de bronnen terugvindt. Bijvoorbeeld: toen tussen 1793 en 1811 Nederland door de Fransen was bezet, de hele administratie Frans was, en iedereen die meende mee te tellen Frans sprak, zal toch niemand kunnen beweren dat de Franse taalgrens ruim 300 km was opgeschoven. Het voorbeeld is extreem, omdat hier de politieke achtergronden en de oorlogstoestand ál te duidelijk zijn, bovendien dat de periode te kort was om op het gebied van de taal enige invloed te kunnen hebben, al bleef een onmiskenbare taalbesmetting nog lang hangen. Het is echter te vrezen dat sommige Vlamingen kunstmatige Vlaamse vormen voor Franse plaatsnamen hebben uitgedacht, welke Vlaamse namen niet hebben bestaan, althans niet ter plaatse van de naam in gebruik zijn geweest. Het is natuurlijk iets geheel anders dat de Vlamingen Vlaamse woorden hadden voor Franse plaatsen, precies zoals het gehele Nederlandstalig gebied over Parijs spreekt. In Limburg zegt men Lük voor Luik, doch het staat absoluut vast dat de Franstalige Luikenaars nooit en te nimmer van Lük hebben gesproken. Het zou dus beslist te ver gaan te beweren dat Luik oorspronkelijk bij het Nederlandstalig gebied heeft behoord.
Men trekt in Vlaanderen te veel en te vergaande conclusies uit de Vlaamse vormen van Franse plaatsnamen. De vraag of een streek tot het Vlaamse taalgebied behoort, moet op een veel breder

stramien onderzocht worden dan alleen op het feit dat er een Vlaams equivalent voor de Franse naam bestaat.
Men zal hebben opgemerkt - zo niet, dan moet ik het eens duidelijk zeggen - dat ik de term Frans-Vlaanderen in strikt geografische zin gebruik en dat ik mij volledig distantieer van de details in de taalkwestie. Immers: het is onmogelijk, bovendien mijn taak niet, om de zin en onzin uit elkaar te schiften in de berg literatuur, die over het ontstaan en de veranderingen van de taalgrens bij elkaar is geschreven. Daarom begin ik daaraan ook niet maar beperk ik mij tot enige algemene opmerkingen.
Ten eerste: een geschreven of gesproken Romaanse of Germaanse naam is niet bepalend als aanduiding of afbakening van de taalgebieden, daar de enclaveringen over en weer niet voldoende bekend of onderzocht zijn.
Ten tweede: Frans-Vlaanderen was in zijn geheel een randgebied, waar de twee vormen naast elkaar voorkwamen. Hoe wil men aan de hand van de schaarse bronnen uitmaken, welke naam op welk tijdstip overheersend werd?
Ten derde: de politieke geschiedenis heeft ongetwijfeld een rol gespeeld bij de verschuiving van de taalgebieden, maar zij was niet het enige en allesbepalende element. Bovendien kan men de politieke feiten onmogelijk losmaken van hun chronologie, zodat te vrezen is dat oorzakelijke verbanden worden gelegd, die ofwel niet hebben bestaan, ofwel foutief in de tijd zijn geplaatst.
Ten vierde: het is volslagen onjuist de scheuring der geesten en het uiteenvallen van "Groot Nederland" in de 16e eeuw te leggen, daar dit primo de gehele voorgeschiedenis negeert, en secundo een begrip uit de 19e eeuw terugvoert naar een tijd dat dit nog niet bestond. Het noorden was toen een als los zand aan elkaar hangend agglomeraat van voormalige hertogdommen en graafschappen, soms op de meest onnatuurlijke en asociale manier uiteengescheurd (Brabant, Gelre, het Sticht, Munster enz.), volledig overheerst door Holland, waar de gedachte aan een "Nederlandse" eenheid zelfs niet bestond. Het zuiden: Vlaanderen en Brabant, toonde wat minder verbrokkeling, maar had politiek noch cultureel enige verbondenheid met het nog niet bestaande "Groot Nederland".
Ten vijfde: het vruchtbeginsel van de taalgrens c.q. taalkwestie, c.q. verschuivingen van de taalgrens, zit in het feit dat de kern van Germania in Frans-Vlaanderen lag. Het woord en begrip Germania zijn pas veel later uitgedijd tot Duitsland. Wanneer men dit niet opmerkt en bovendien 16 eeuwen geschiedenis overslaat, is het onvermijdelijk dat men tot opvattingen en stellingen komt, die niet alleen niet overtuigen, maar ook aan alle kanten rammelen van onjuiste lijnen, onjuiste oorzaken en gevolgen.

Plaatsnamen kunnen ook een context hebben

Sommige plaatsnamen, zelfs sommige doublures, kunnen gedetermineerd worden aan de hand van de context waarin de plaats voorkomt. Dit behoort trouwens tot de normale methodiek van de historische geografie, want met een plaatsnaam zonder context of zonder "omringende" namen kan men niet veel beginnen.
Er is een merkwaardig voorbeeld om dit aan toe te lichten. Na het *Leven van St. Willibrord*, dat Alcuinus ca. 780 schreef, laat hij een preek volgen voor Beornrad, aartsbisschop van Sens en toenmalig lekenabt van de abdij van St. Willibrord te Eperlecques, welke preek, zoals uit de tekst blijkt, bestemd was voor de bisschopskerk van St. Willibrord. Deze plaats noemt hij "Turonica civitas". Nu kan Turonica zowel Tours als Doornik aanduiden. Hugenholtz en Gysseling beweren dat Alcuinus de Martinus-kerk van Tours bedoelde, daar het volgens hen "onmogelijk" is dat Tournehem er onder begrepen zou kunnen zijn. Des te beter dat zij dit zeggen: dan is Utrecht in elk geval uitgesloten, wat overigens al onmogelijk was daar het buiten elke rede ligt de aartsbisschop van Sens dáár een preek te laten houden.

Het punt is, dat St. Willibrord op dat tijdstip nog niet als heilige werd vereerd, zodat Alcuinus voor de aartsbisschop geen homilie over St. Willibrord kon schrijven maar wel een over de kerkpatroon St. Martinus. Tussen de regels door kan men wel verstaan, dat er al enige volksdevotie tot Willibrord bestond.
Verder in de tekst komt een uitdrukking voor, die de plaats van "Turonica civitas" opheldert. In de inleiding van de preek weidt Alcuinus uit over de verschillende plaatsen, die de gelovigen bezoeken om er de heiligen en hun relieken te vereren. Maar waarom, roept hij uit, komen ze naar "Turonica civitas", dat slechts "despectibilis" (een verachtelijk gat) is? Dat is, zegt hij, om er St. Martinus te vereren. Het behoeft geen betoog dat Alcuinus onmogelijk Tours kan hebben bedoeld, het toenmalige culturele centrum van het Karolingische Rijk, de hogeschool van de Karolingische renaissance, waarvan Alcuinus zelf het hoofd was. Men kan de man onmogelijk in de mond leggen dat hij "Tours" een "verachtelijk gat" noemde en zichzelf een publieke oorvijg toediende.
Nogmaals blijkt dat historici en naamkundigen de hele tekst moeten lezen, daar deze context zich pertinent verzet tegen hun al te haastig veronderstelde determinatie van "Turonica civitas" als Tours. Doornik kan evenmin zijn bedoeld, daar er geen relatie is te ontdekken tussen de aartsbisschop van Sens, de bisschopszetel van Willibrord en de stad Doornik.

"Deusone in regno Francorum"

Wanneer men zo'n omschrijving in de bronnen vindt (Hieronymus, *Chronicon;* Cassiodorus, *Chronica*), dient men zich af te vragen wat primair is en het zwaarste weegt: een moeilijk terug te vinden plaats (zie Tekst 79) óf het feit dat deze "in het rijk van de Franken" lag. Naar mijn mening moet van het laatste worden uitgegaan, het land van de Franken in de omgeving van Doornik, zodat de determinatie van Diessen in Noord-Brabant een misslag is, niet alleen omdat de bedoelde slag van ca. 370 tussen Franken en Saksen in de ware streek van deze stammen gesitueerd moet worden, maar vooral omdat men niet kan veronderstellen dat beide partijen naar een transgressiegebied zouden zijn getrokken om daar hun conflict uit te vechten. Ten derde: de Noord-Brabantse plaats en naam Diessen verschijnt pas in de 13e eeuw, derhalve negen eeuwen na het vermelde feit, zodat de ons voorgeschotelde etymologische identiteit niet bestaat. Deze klakkeloos neergelegde lokalisatie had tot gevolg, dat de historische feiten honderden kilometers verkeerd werden gelegd, en dat van het rijk der Franken een totaal onjuiste omschrijving ontstond en de ware historische geografie een volgende dreun kreeg.
In het algemeen moet natuurlijk gelden dat de aanduiding van een landschap, een rijk of een streek het eerst bepalend element is. Pas wanneer dit juist is gesitueerd, kan men beginnen aan het determineren en lokaliseren van plaatsnamen. Deze enig juiste methodiek is in tientallen gevallen niet aangehouden, zodat we nu aan de hand van willekeurig aangewezen plaatsen zitten met een haast onontwarbaar kluwen van verkeerd gesitueerde landstreken, gouwen, geografische landschappen en zelfs foutieve begrenzingen van de rijken.
Diessen fungeerde natuurlijk ook als kapstok voor de situering van de Batua in de Betuwe.

Het Latijnse "pagus" betekent in de meeste gevallen gewoon "plaats"

In de vroegmiddeleeuwse teksten betekent "pagus" zelden streek in geografische zin en nog zeldzamer gouw of district in bestuurlijke zin. Wanneer de schrijvers de plaats zelf bedoelen, schrijven zij meestal "in loco" = in de plaats. Met "pagus", gevolgd door een plaatsnaam, duiden ze het gehele grondgebied aan, ongeveer zoals wij onderscheid maken tussen de bebouwde kom en de gehele

gemeente. Wanneer zij "pagus" als landstreek of district bedoelen, blijkt dit vrijwel altijd uit de samenhang of uit de naam die als streek bekend is.
De pagus Ostrachia duidt vanzelfsprekend de landstreek aan, doch de "pagus Nifterlaca" was de plaats Eperlecques, waarvan soms enige onderdelen worden genoemd.
Wanneer men dan, zoals Blok systematisch doet, van "pagus" een landstreek maakt, krijgt men wel lekker het land vol gelegd met daar niet bestaan hebbende streken. Dit heeft ook tot gevolg gehad, dat van een klein onderdeel van die gemeente, soms bestaande uit één met name genoemd perceel, meteen maar een plaatsnaam met dorp wordt gemaakt, want de niet-reële streek moet ook worden opgevuld. Men zie in de namenlijst van Traiectum (WK, Deel I, blz. 412) op het woord Nifterlaca, hoe het primaire misverstand met "pagus" tot een halssnoer van valse deducties leidt.
Met dit onderwerp kunnen we gevoeglijk naar Nederland overstappen.

1.4 Een en ander toegespitst op Nederland

De "Karolingische gouwen" volgens Blok

De reconstructie van Blok is weergegeven in afb. 1.1 (uit: Blok, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, I, 1981, blz. 250). Deze reconstructie is voor ongeveer de helft te aanvaarden, namelijk ruwweg genomen op de lijn beneden Vlaanderen, Brabant, Henegouwen en de Ardennen.
Alles wat ten noorden daarvan ligt, is foutief benoemd en foutief gelokaliseerd, daar in Nederland geen "Karolingische gouwen" hebben bestaan.
Op historisch-geografisch terrein staat het al voldoende vast door het feit, dat de Geograaf van Ravenna uit ca. 670 Holland niet eens vermeldt en hij alles in het noorden onbewoonbaar zand en moeras noemt. Maastricht is het hoogste punt dat hij aanraakt.
Op historisch en archivalisch terrein ligt de zaak nog duidelijker, daar de geschreven bronnen uit de Karolingische periode geen enkel woord bevatten om de bewering te staven dat deze streek deel uitmaakte van het Karolingische Rijk, tevens geen enkel woord over enige bestuurshandeling van een vorst of over enigerlei beschikking op bestuurlijk gebied, wat onaanvaardbaar is bij het zogenaamd bestaan van een dertigtal "pagus" of gouwen, die toch een bestuurlijke indeling veronderstellen.
De beweringen van Blok stranden al op de stratigrafie van het land, een waddengebied zonder bewoning van betekenis, waar de instelling van bestuursgebieden geen enkele zin zou hebben gehad, integendeel complete waanzin zou zijn. Bloks "gouwen" zijn dan ook door geen enkele tekst onderbouwd. Bewijzen voert hij niet aan. Als grootste mankement valt op, dat er geen enkel verband blijkt tussen de 30 gouwen en de zogenaamde Karolingische residentie van Nijmegen. Immers: wanneer deze op waarheid had berust, had het toch voor de hand gelegen dat zij zowel het geografisch als het bestuurlijk middelpunt van "Karolingisch" Nederland had gevormd.
Nijmegen speelt echter geen enkele rol bij en tusssen deze gouwen, wat op afdoende manier bewezen is door het "*Bronnenboek van Nijmegen*" (zie Hoofdstuk 6) dat naarstig de activiteiten van de keizers en koningen heeft doorgespit, en wel reizen en jachtpartijen tot ver in Frankrijk aanvoert, maar geen enkel Nederlands raakpunt heeft kunnen vinden. Elders (ibid., pag. 249) gaat Blok uitvoerig in op de "missi dominici", de rondreizende gezanten van de koning, die op regelmatige tijden de verschillende gouwen in naam van de koning moesten bezoeken en controleren.
Merkwaardig is dat hij daarbij alleen de "missi dominici" van de bisdommen Noyon, Doornik en Atrecht onder aanvoering van bisschop Immo van Noyon vermeldt. Och, merkwaardig is het geenszins, daar alle 30 gouwen van Blok juist in deze bisdommen lagen. Andere zijn niet bekend, evenmin een glimp van enige overheids-controle op de zogenaamde 30 "Karolingische" gouwen in Nederland,

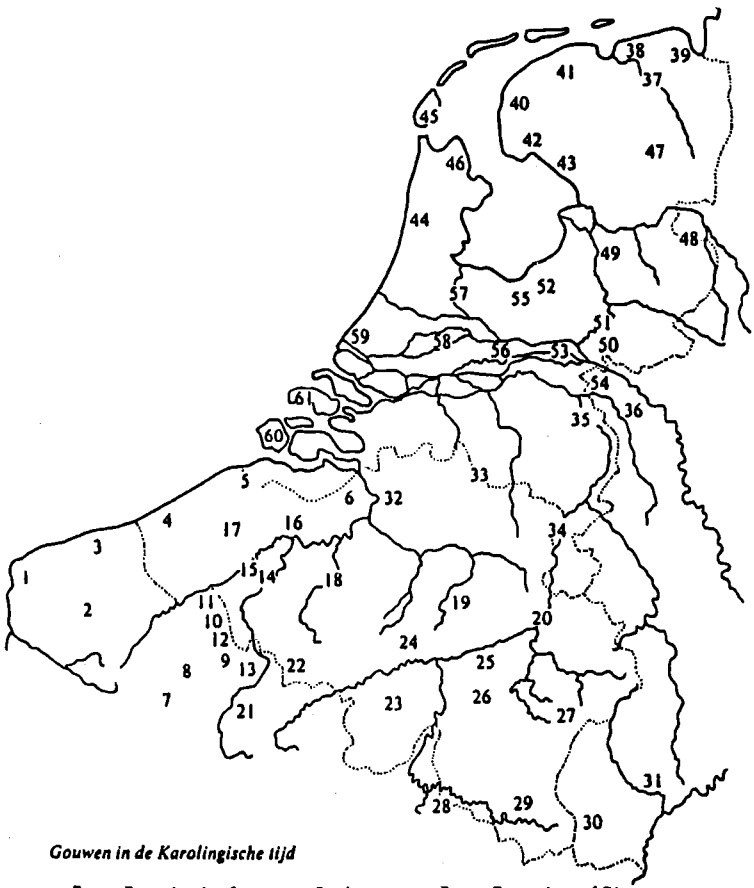

Gouwen in de Karolingische tijd

1 Pagus Bononiensis of gouw van Boulogne
2 Pagus Tarvannensis of gouw van Terwaan
3 Pagus Isseretlus of IJzergouw
4 Pagus Flandrensis of Vlaanderengouw
5 Pagus Rodanensis of gouw van Aardenburg
6 Pagus Wasia of Land van Waas
7 Pagus Atrebatensis of gouw van Atrecht
8 Pagus Leticus
9 Pagus Scarbeius
10 Pagus Caribant
11 Pagus Medelentensis of Mélantois
12 Pagus Pabula of Pévèle
13 Pagus Ostrebantinsis of Oosterbant
14 Pagus Tornacensis of gouw van Doornik
15 Pagus Curtrecinsis of gouw van Kortrijk
16 Pagus Gandensis of gouw van Gent
17 Pagus Mempiscus
18 Pagus Bracbantinsis of Brabant
19 Pagus Hasbaniensis of Haspengouw
20 Pagus Leuhius of Lewensis
21 Pagus Camaracensis of gouw van Kamerijk
22 Pagus Hainoensis of Henegouw
23 Pagus Lommacensis of Lommegouw
24 Pagus Darnau
25 Pagus Condrustinsis of Condroz
26 Pagus Falminna of Famenne
27 Pagus Arduenna of Ardennen
28 Pagus Ivotius of gouw van Yvois
29 Pagus Arrelensis of gouw van Aarlen
30 Pagus Methhensis of Mathois
31 Pagus Bedensis of Bidgouw
32 Pagus Renensium of Riengouw
33 Pagus Texandria
34 Pagus Masau superior of Boven-Maasgouw
35 Pagus Masau subterior of Beneden-Maasgouw
36 Pagus Hattuaria of Hettergouw
37 Pagus Hugumarchi of Humsterland
38 Hunusga of Hunzego
39 Fivilga of Fivelgo
40 Westrachi of Westergo
41 Ostrachi of Oostergo
42 Sutrachi of Zuidergo
43 Pagus Forestensis
44 Kinhem of Kennemerland
45 Texlu of Tessel
46 Wiron of Wieringen
47 Threanti of Drenthe
48 North Tuianti of Noord-Twente
49 Salahom of Salland
50 Leomerike of de Lijmers
51 Isloi of IJselgouw
52 Pagus Felua of de Veluwe
53 Pagus Batua of de Betuwe
54 Dubla of de Duffel
55 Flethite
56 Teisterbant
57 Niftarlake
58 Lake et Isla of de Lek en IJselgouw
59 Marsum
60 Walacria of Walcheren
61 Scaldis of Schouwen

Afb. 1.1.

wat de vierde reden is om Bloks reconstructie categorisch te verwerpen.
De vijfde reden is, dat al zijn aangehaalde namen doublures of schijn-doublures zijn van plaatsen en streken in Frans-Vlaanderen, en dat al deze namen behoren bij het agglomeraat van ca. 3000 plaatsnamen, die een bij elkaar horend complex vormen maar nooit in het noorden zijn teruggevonden. Een plukje daarvan, waarvan het merendeel bestaat uit de in de 11e eeuw getransplanteerde namen van Frans-Vlaanderen, vormt zijn "gouwen".
De zesde reden om de visie van Blok af te wijzen is, dat er tussen de 30 "gouwen", die hij in Nederland situeert, een groot aantal schuilt dat in de échte streek helemaal geen bestuurlijke gouw was, doch waar "pagus" gewoon plaats betekent of als de naam van een landschap is gebruikt zonder de minste bestuurlijke ondergrond.

Laten we daarom de nummers 32 t/m 61 stuk voor stuk behandelen, met het doel deze 30 mythen uit Nederland weg te vagen.

32. Pagus Renensis is natuurlijk het land van de Schelde. De naam komt voor in de oorkonden van de abdij Aefternacum (Eperlecques) uit de 8e eeuw. De Geograaf van Ravenna heeft het over Francia Rinensis (zie Ravenna Tekst 16) en bedoelt dan dezelfde streek. Het was geen pagus in bestuurlijke zin doch een landstreek, die deel uitmaakte van de pagus Bononiensis, de gouw van Boulogne.
De Riengouw, een veel latere naam die Blok in de omgeving van Antwerpen situeert (met een héél groot vraagteken of deze al in de Karolingische periode bestond), was iets geheel anders dan de Pagus Renensis.

33. Taxandria was een streek ten zuidwesten van Rijsel. Op te merken valt dat de naam ná de oorkonden van de abdij Aefternacum (Eperlecques) nergens meer voorkomt. In de Karolingische periode was de naam vergeten. Het kan dus niet eens een gouw zijn geweest. De vervalsers van Echternach hebben de naam op oostelijk Brabant geprikt; dit is elders uitvoerig aangetoond. Zie WK, Deel I, blz. 239 alsmede Hoofdstuk 7 en 8 van dit Deel II.

34, 35. Mosau Superior en Mosau Subterior houden verband met de Maas, die zoals bekend ongeveer in het midden van Frankrijk begint.
In een rijksverdeling van 838 (Annales Bertiniani, ed. Grat, blz. 22) wordt deze gouw genoemd tussen Hammelant (Hamarlant) en de Seine. In de verdeling van 839 (ibid., blz. 32) staat Hamarlant in deze volgorde opgesomd: het hertogdom Doornik, het rijk van de Saksen, het hertogdom Frisia tot aan de Mosa (met de grote vraag of dit wel de Maas is), het graafschap Hamarlant, het graafschap van de Batavi, het graafschap Testerbant met Dorestadum.
Hamalant of Hammelant is identiek met Henegouwen, waarvan de kern gevormd wordt door Kamerijk, Avesnes, Le Quesnoy, Valenciennes en Condé-sur-Escaut.
De Mosagouwe dienen we derhalve veel verder naar het zuiden te zoeken dan Blok ze lokaliseert.

36. De Hattuarii woonden in de omgeving van Ath (België), waar nog meer relicten van hun naam bestaan.
Een Nederlandse Hettergouw is nergens in de bronnen genoemd.

37. Hugumarcha was geen pagus doch is een gewone plaatsnaam, in de oorkonden van Werethina (855) Humarki genoemd. De plaats komt als Humerthi voor in het leven van St. Ludger, die in Frans-Vlaanderen bisschop was en zijn abdij van Werethina (Fréthun) stichtte,

en als Humarcha in het *Leven van St. Willehad.* De plaats is Valhuon, op 7 km noordoost van St.-Pol. Zij heette voorheen "urbs" of "marcha Hugonis".

38. Hunusga is een der plaatsen of streken (geen gouw !), waarover Karel de Grote St. Ludger als bisschop aanstelde. De overige plaatsen waren: Humerthi (zie nr. 37), Fivelga, Emisga, Federitga en een eiland Bant.
Omdat St. Ludger van dit kleine missiegebied niet kon leven, schonk Karel de Grote hem het klooster van Lotusa (Leuze), op 15 km oost van Doornik.
Hunusga is Honnebecque, op 7 km noordoost van Béthune.

39. Fivelga, ook behorend tot de genoemde plaatsen voor St. Ludgers prediking, is Fiefs, op 23 km west van Béthune.
Over de "gouw" Fivelga wordt nergens gesproken.

40. Westrachi of Westergo was een landstreek ten zuidwesten van Rijsel, geheel of gedeeltelijk identiek met Taxandria of met Testerbant.
De streek Oostergo lag ten oosten van Atrecht, waar de "pagus Ostrebantinsis" of Oosterbant nog in de streeknaam bewaard is gebleven (zie afb. 1.1, de kaart van Blok, nr. 13).
Opvallend is dat Blok niet de Noordgouw noemt, die in enkele bronnen voorkomt en vanzelfsprekend deel uitmaakte van het kwartet dat bij elkaar lag. Met die gouw weet hij in het noorden geen raad, omdat hij ze in de Eems of Dollard zou moeten situeren, wat natuurlijk niet kan. De Friese naam Westergo komt pas op in de 12e eeuw, en is een der vruchten van de massale namentransplantatie vanuit Frans-Vlaanderen naar het noorden (zie WK, Deel I, blz. 444).

41. Ostrachi of Oostergo was de streek Ostrevant ten oosten en noordoosten van Atrecht. In Friesland komt de naam pas op in de 12e eeuw en is er niets anders dan een getransplanteerde doublure.

42. Sutrachi, Sudergo of Sudgo was een landstreek ten zuidwesten van Atrecht, ten oosten van de rivier de Lys. De streek maakte deel uit van de missiegebieden van St. Lebuinus en St. Ludger in het land van de Isla, die de Franse Lys was en niet de Nederlandse IJssel.

43. Forestensis is afgeleid van een woud dat Forestis heette, in het departement Somme dicht bij de plaats Argoules bij Abbeville.
Men moet het lef van een Blok hebben om van een Frans landschap, dat niet eens een gouw was, een "Karolingische gouw" in Nederland te maken.

44. De pagus Kinheim wordt door Theofried van Echternach in het *Leven van St. Willibrord* genoemd. Het is gewoon een plaats, die lag bij Adrichaim (Audrehem), op 5 km zuidwest van Tournehem.
Een ander Kinhem, bij Obbinghem in de Batua gelegen, was Hinges, op 4 km noordwest van Béthune. Obbinghem is Obblinghem, vlak daarbij gelegen.
Felison, dat Feuchy was en niet Velsen, lag volgens een akte van Karel Martel uit 719 in de pagus Kinnehim, heden Cuinchy genoemd, op 7 km zuidoost van Béthune.
Uit niets blijkt, dat een van deze drie in de Karolingische periode een gouw was. De Nederlandse naam Kennemerland is op z'n vroegst in de 12e eeuw ontstaan en behoort vermoedelijk niet eens bij de uit Frans-Vlaanderen geïmporteerde plaatsnaam.
Nadat één fantast had gesteld, dat St. Willibrord een kerk in Velsen had gehad, vond een tweede de

fabel uit dat Kennemerland al in diens Leven was genoemd.

45. Texla of Tecelia zoals Ptolemeus in de 2e eeuw schrijft, is Axles onder Coquelles, op 5 km zuidwest van Calais. Zie Caesar, Tekst 101, waar Ptolemeus de plaats vlak boven Boulogne situeert. Zij wordt in geen enkele bron als gouw vermeld. De naam Texel in Nederland is uit de 12e eeuw, directe vrucht van de grote namen-transplantatie vanaf het begin van de 11e eeuw.

46. Wiron, dat in de befaamde goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom van St. Willibrord voorkomt (zie par. 8.2), waar een herenhof met een zoutpan en 28 horigen, die met name zijn genoemd, aan het bisdom toebehoren, is Wierre-Effroy op 10 km noordoost van Boulogne. Het is gelegen in Alvitlo, dat duidt op de rivier of de vallei van de Val, een zijriviertje van de Slack. Wiron was geen pagus doch gewoon een plaats. In een tekst van Echternach uit 835 komt de volle naam Weringouwe voor, doch deze akte is een vervalsing zoals het merendeel der akten van Echternach, waar men dezelfde tactiek had om van gewone plaatsnamen gouwen te maken.
Het Nederlandse Wieringen is een zeer late waternaam, die na de inpoldering voor het nieuw ontstane land werd gebruikt.

47. Thrianta, dat evenmin een gouw doch een plaats was, komt voor in het *Leven van St. Willehad*, die ca. 783 in Frans-Vlaanderen predikte, in verband met de pagus Hostracha (Ostrevant bij Atrecht), de Loveke (Loogracht) en Humarcha (Valhuon).
De plaats kan gedetermineerd worden als Tringhem onder Hersin (Coupigny) op 9 km zuid van Béthune. Weer is er sprake van een gewone plaatsnaam en geen gouw.
De determinatie van Drenthe door Blok toont aan, hoe gemakkelijk hij een verband legt tussen namen, die oppervlakkig iets op elkaar lijken, maar weer stapt hij over de onmogelijkheid heen dat een Romaanse naam zomaar met een Germaanse identiek is. Alvorens dit te kunnen aannemen, moet de stelling ten eerste door authentieke teksten onderbouwd zijn, ten tweede ook taal- en naamkundig van een sluitend commentaar worden voorzien.

48. Nort Thuianti houdt verband met Thun-St.-Amand, Thun-l'Evêque en Thun-St.-Martin bij Valenciennes en Kamerijk, en Thuin (B.) bij Mons. "Nort" moet waarschijnlijk als "west" worden opgevat, en dan zijn de Thuianti uit de omgeving van Kamerijk bedoeld. Hun gebied viel onder de gouw van Kamerijk.
Trouwens, de Thuianti worden nergens als bestuurlijke gouw vermeld.
Hier geldt dezelfde opmerking als bij nr. 47 : Bloks determinatie van Twente berust enkel op een oppervlakkige overeenkomst in de naam.
Bij dit en bij al de andere nummers moet natuurlijk ook de vraag worden gesteld: wanneer deze en andere "gouwen" in de Karolingische periode dan zo belangrijk waren dat zij een gouw van het rijk vormden, waar zijn dan hun plaatsen, hun bewoning (een "gouw" veronderstelt toch iets meer dan een handvol mensen !) en vooral, waar zijn de archeologische relicten van deze bewoning?

49. Salhom is de streek van de Sala, de Selle, zijrivier van de Schelde tussen Kamerijk en Valenciennes, tevens het stamland van de Salische Franken. Maar omdat Blok de bron niet noemt waar hij deze naam heeft gevonden, liggen er nog verschillende andere mogelijkheden, daar de varianten van Salahom in deze streek bijna niet zijn te tellen. Als voorbeelden kunnen enige plaatsnamen worden genoemd: Saulchoy, Sauchy, Sailly, Sallau, Saussoy, die op hun beurt weer verschillende malen in dezelfde streek voorkomen.
Salahom wordt nergens als bestuurlijke gouw vermeld. De Nederlandse naam Salland is pas veel eeuwen later ontstaan, en mag niet eens als een afleiding of imitatie van de eerste worden beschouwd,

daar bij zijn ontstaan niemand aan de Salii heeft gedacht en de link pas veel later is gelegd.

50. Leomeriche, genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum (Tournehem) uit 838, is Beaurainville, op 20 km zuidoost van Étaples, in de 8e eeuw als Leodedringas bekend. De kopiist heeft de hem vreemde naam enigszins verschreven. Er is geen enkele tekst bekend die deze gouw noemt. De naamkundige stap tussen het Romaanse Leomeriche en het Germaanse Lijmers is te ver.

51. Isloi is het land van de Lys, genoemd in de *Levens* van St. Lebuinus en St. Ludger, het middelpunt van de hen ter missionering aangewezen streek.
De Lijzel in de buurt van St.-Omaars heeft dezelfde afleiding. De streek lag in de gouw van Terwaan, zodat er geen sprake is van een afzonderlijke gouw.
In een oorkonde van het bisom Traiectum (Tournehem) uit 838 is sprake van de "pagus Islo", maar hier betekent "pagus" landstreek en niet een bestuurlijke gouw.
De Nederlandse IJsselstreek komt het eerst voor in een oorkonde uit het jaar 944, die overigens niet onverdacht is. In 1086 heet de streek Islegouwe, een geheel aanvaardbare en Nederlandse naam, maar dan is ook duidelijk dat zij een andere is dan de nooit bestaan hebbende "Karolingische gouw", noch in Frankrijk noch in Nederland...

52. Felua wordt in een akte van het bisdom Traiectum (Tournehem) uit het jaar 838 genoemd samen met 22 andere Frans-Vlaamse namen, waarvan geen enkele in Utrecht of Friesland is aan te wijzen. De naam duidt waarschijnlijk de streek van het Flevum of Almere aan, al zijn er ook andere determinaties mogelijk.
De Nederlandse naam Veluwe komt voor het eerst op in het begin van de 11e eeuw, en is een simpele tegenhanger van Betuwe. "Slechte (vileine) aarde" (Veluwe) en "goede aarde" (Betuwe) benadrukken ten overvloede de Germaanse herkomst van de namen, waarmee het Romaanse Felua niets heeft uit te staan. Weer vliegt Blok in een oppervlakkige klankovereenkomst, die een doorsnee-naamkundige dubbel waakzaam doet zijn.

53. Batua is het land van Béthune. Daarvoor zijn inmiddels zoveel bewijzen bijeengebracht dat nadere uitleg overbodig is.
Overigens is het een open vraag of de streek van Béthune in de Karolingische periode een afzonderlijke gouw is geweest, daar zij ingeklemd lag tussen Boulogne, Terwaan, Doornik, Hattuaria, Taxandria en Atrecht, zodat het overschietende nauwelijks voldoende materie voor een bestuurlijke gouw kon bieden.
Batua moet dan ook eerder als een landschapsnaam worden beschouwd. Daaraan doet niets af dat het in de rijksverdeling van 839 éénmaal "comitatus Batua" (graafschap) heet, daar een leengoed, wat dit dan ook omvatte, heel iets anders was dan een bestuurlijke gouw.
De Nederlandse Betuwe wordt voor het eerst in 1015 genoemd (zie WK, Deel I, Tekst 378). Haar naam is afgeleid van de grondsoort "goede aarde" en heeft niets te maken met de Bataven of de klassieke Batua. De link tussen de authentieke Batua en de Betuwe is pas in het begin van de 17e eeuw gelegd. In dit geval is de geboorte van de mythe zelfs zeer nauwkeurig in de tijd aan te wijzen.

54. Dubla is het land van de Deûle, de vermoedelijk kunstmatige verbinding tussen de rivieren Scarpe en Leie. Nergens blijkt dat deze streek als een bestuurlijke gouw heeft bestaan.
De naam Duffel is van eeuwen later. 't Is de abdij van Echternach geweest, die door het manipuleren met de oude oorkonden van de abdij Aefternacum (Eperlecques) de foutieve link legde tussen Dubla en Duffel.

55. Flethite wordt genoemd in de schenking van Karel de Grote uit 777 aan de kerk van het bisdom Traiectum (Tournehem), samen met een achttal plaatsen, die niet in Nederland maar wel in de omgeving van Tournehem aanwezig zijn.
De "pagus", hier als landstreek op te vatten, lag volgens de akte bij de rivieren de Hem, die nog steeds zo heet, en de Lockia die nu Loquin heet (waarvan men in een handomdraai de Lek maakte !).
Flethite is de naam Fléchin, op 21 km zuid van St.-Omaars. Nergens blijkt dat Flethite een bestuurlijke gouw was. In zijn "*De Franken in Nederland*" van 1979 vermeldt Blok deze "gouw" niet eens, zodat we verder geen woord meer behoeven te besteden aan deze jonge gouw.

56. Testrabanti, dat "graafschap" wordt genoemd, komt in de rijksverdeling van 839 (Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 32) samen met Dorestadum en de Batua voor. In de rijksverdeling van 870 (ibid. blz. 172) staat het tussen Augny (Moselle), Batua en Hattuaria. Het is vermoedelijk synoniem met Westerbant of Westrachia. Nergens blijkt dat de streek een bestuurlijke gouw is geweest, ondanks de benaming "graafschap".
Dit begrip hoort in deze tijd eerder thuis in een leenverband dan in het bestuur van het rijk.
De Nederlandse naam Teisterbant is van veel latere oorsprong en behoeft niet eens als een imitatie van de eerste te worden beschouwd, hoogstens als een doublure om voor op te passen.

57. Nifterlaca is de oudst bekende vorm van Aefternacum (Eperlecques) en komt voor in een akte uit 722 van het bisdom van St. Willibrord, waaruit blijkt dat de plaats vlakbij diens bisschopszetel lag. Het is de plaats waar St. Willibrord zijn abdij stichtte, op enkele kilometers van zijn bisschopskerk, een zinnige situatie, terwijl Utrecht als zetel van het bisdom en Echternach als zetel van de abt een zeer grote misvatting zijn. Zie de uitvoerige toelichting bij deze naam in WK, Deel I, blz. 435. In dit geval is in de authentieke streek evenmin sprake van een bestuurlijke gouw, daar "pagus" in de akte gewoon plaats betekent, te meer omdat er enige onderdelen van de plaats worden genoemd.
Nifterlaca is een mooi voorbeeld van een geromaniseerde Germaanse naam: "nifter" betekent "naast" of "neffens". Eperlecques lag vlak naast het Flevum of Almere.
Blok moet natuurlijk ook verklaren hoe en waarom deze mooie naam in Nederland is verdwenen.

58. Laca en Isla. De Laca is de rivier La Laque (Vlaams: Laak), die bij Aire ontspringt en bij Saint-Venant in de Lys valt. Deze laatste heette Isla, waardoor de combinaties van de twee namen is verklaard.
In het Leven van St. Ludger wordt zij Labeki of Lagbeki genoemd. Er is geen enkele tekst bekend waaruit blijkt dat het betrekkelijk kleine gebied een bestuurlijke gouw was.

59. Marsum wordt in het Leven van St. Willibrord door Theofried van Echternach genoemd als een schenking aan diens abdij. Het moet gedetermineerd worden als Marck bij Calais. Volgens de tekst lag het aan de mond van de Mosa. Ook dit is juist. Zie hiervoor Caesar, Tekst 605. Marsum was een gewone plaats, al wordt het in de tekst "pagus"genoemd.

60. Walacria is enkele malen gedoubleerd. *In het Leven van St. Willibrord* door Alcuinus komt de plaats Walichrum voor, dat is Warcove onder Audembert, op 5 km noord van Marquise. Theofried van Echternach maakt er op het einde van de 11e eeuw Walacria van, een eiland in de omgeving van Brugge (zie WK, Deel I, Tekst 375), waarbij hij het sobere bericht van Alcuinus uitspint tot een grote legende.
Weer later kreeg een Zeeuws eiland, door Vlamingen ingepolderd, de import-naam Walcheren, en

toen was de verwarring compleet.
Uit niets blijkt, dat Walachrium of Walcheren een bestuurlijke gouw is geweest.

61. Scaldis duidt de Schelde aan, maar het gaat toch wel te ver dat Blok deze naam in de Karolingische periode toespitst op Schouwen, dat pas lang daarna vrij van water kwam en bedijkt werd.

Conclusie

Met 30 namen, alle ontleend aan Frans-Vlaanderen, legt Blok Nederland vol "Karolingische gouwen", vooral het deel dat blijkens onweerlegbare bewijzen onder het water van de transgressies lag, derhalve onbewoonbaar was. Immers: de dikke lagen overslaggronden, die in het westen van Nederland de Romeinse relicten bedekken, zijn juist tussen de 3e en de 10e eeuw gevormd.
Pas tegen het midden van de 10e eeuw komt het gebied langzaam en broksgewijs te voorschijn. Daar we het hier over heemkunde hebben, moet dit staaltje van onverantwoorde historische geografie eens uitvoerig aan de kaak worden gesteld.
Nijmegen blijft wapperen met de Peutinger-kaart van Frans-Vlaanderen en Amsterdam (Blok) fantaseert een bestuurlijke indeling bij elkaar, waarvoor uit de bronnen geen enkel bewijs kan worden aangevoerd, dat in zijn totaal aan Frans-Vlaanderen is ontleend, en welk complex zelfs in de originele streek niet op een bestuurlijke indeling berust.

Waar gaat het heen met dit alles in de algemene historische geografie?

Het voorafgaande maakt duidelijk dat er alle reden is om deze principiële vraag te stellen. Het gaat immers niet aan, een oude plaatsnaam bij de kop te nemen en die maar ergens te droppen, waar een moderne naam er een beetje op lijkt of een veel eeuwen latere latinisering de identiteit lijkt te suggereren.
In "*Holle Boomstammen*" heb ik dit "pettologie" genoemd: het bedrijven van historische geografie door slagen met de pet. Men zegge niet dat dit niet of slechts sporadisch is voorgekomen. Integendeel: in de materie der mythen is het massaal aan de orde geweest. Een naamkundige en een historisch geograaf, die zijn vakken beheerst, zal bij het tegenkomen van een oude naam, waarvan hij de plaats wil vaststellen, allereerst alle teksten verzamelen waar de naam wordt genoemd, teneinde erachter te komen in welk verband de schrijvers de plaats noemen, welke streek zij op het oog hadden, of er andere plaatsen in de omgeving zijn genoemd en welke veranderingen de plaatsnamen in de loop der tijden én in de loop van de geschreven bronnen hebben ondergaan. Dit alles is essentieel voor de juiste plaatsbepaling van een naam.
Zo'n nauwgezet onderzoek klemt nog meer wanneer de naam in verschillende streken is gedoubleerd, soms zelfs getripleerd. Met andere woorden: wanneer men van Embriacum (Embry) het Duitse Emmerik maakt, zit men fout omdat men niet de hele ambiance van Embriacum met zijn raakpunten en omringende namen onderzoekt, want deze liggen alle in Frans-Vlaanderen.

Legt men een streek verkeerd, dan trekt men zelfs de rijken scheef

De onjuiste opvatting over de ligging van landschappen of streken hebben, nog méér dan de mislegging van plaatsnamen, een fatale invloed gehad op de indelingen van de rijken en de ontwikkeling van deze.
Wanneer men bij de rijksverdelingen regelmatig de landstreken Frisia en Batua tegenkomt als bepalende elementen van de afbakening, dan is het zo helder als glas dat ook de rijksverdelingen radicaal fout zijn geïnterpreteerd en dat deze dringend herzien moeten worden. Het is dan ook een misvatting in de affaire van de mythen, waarmee Duitse historici zo grif komen aanzetten, dat Noyon als Karolingische residentie onaanvaardbaar is omdat de Ottonen (Duitse keizers) gebruik hebben gemaakt van deze residentie, terwijl de Batua, Hamalant (Henegouwen), Frisia, het land van Kamerijk en Valenciennes en andere in het noorden van Frankrijk gelegen streken regelmatig in de omschrijving van het Oost-Frankische Rijk worden genoemd.
Het toont weer eens aan, hoe hardnekkig de vicieuze cirkels in elkaar grijpen, en met welke ondoordachte opwerpingen sommige historici proberen de mythen te ontkennen. Zij slaan zichzelf blind met hun eigen vicieuze cirkels, en zien zelfs niet meer dat de Nederlandse historici deze opwerping al lang hebben laten vallen. Immers: in het begin werd datzelfde ook steeds door hen aangevoerd.

De eenzame vijf mythen, maar iets anders is er niet

Wie de zaak eens op de keper beschouwt, komt tot de bevinding dat in de mythische geschiedenis van Nederland vóór de 10e eeuw slechts vijf plaatsen bestaan: Traiectum, Dorestadum, Noviomagus, Frisia en Batua.
Andere namen zijn er niet aanwezig geweest, want geen enkele plaats, zelfs geen van de eenzame vijf, is historisch of archeologisch vóór de 10e eeuw in Nederland bevestigd.
In de bronnen echter worden deze vijf door talloze andere plaatsen omringd. De bronnen van Traiectum bevatten ca. 300 plaatsnamen; die van en over Frisia ca. 300; die over de Batua ca. 500; die van Aefternacum 200; die van Werethina 200.
Men moet ze "omringende" plaatsen van andere noemen. Al zeggen de teksten niet op welke afstand ze lagen, ze maken wel duidelijk dat het in hun streek was. Derhalve moet het rechtuit worden gezegd: wanneer de naamkundigen geen raad weten met de ca. 2100 omringende namen van Traiectum, moeten zij niet zo hoog van de toren blazen met de éne naam Traiectum, daar uit historisch-geografisch oogpunt de lokalisatie van deze naam te Utrecht 2100 maal door de andere wordt tegengesproken. Ten tweede: dan is de naam Utrecht niet van Traiectum afgeleid en wordt het helemaal duidelijk dat Traiectum voor Utrecht slechts een achterafse latinisering is. Dan staat ten derde ook vast dat Traiectum, de spil van de hele vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Nederland, daar niet heeft bestaan, en blijkt nogmaals dat men bij de determinatie en lokalisatie van historische namen bij het begin moet beginnen en niet in de 10e eeuw.

Romaans sprekende Hollanders hebben nooit bestaan

Het blijkt dat zelfs op puur taalkundig gebied men ernaast zit.
"De eenzame vijf" bekende plaatsnamen zijn Latijnse of Romaanse namen, waarvan gedurende 10 eeuwen, soms zelfs nog langer, geen Germaanse variant bekend is.
De naamkundigen nemen derhalve aan - want u weet wel dat de historische continuïteit voor hen geen probleem is ! - dat de Hollanders vanaf de 1e tot de 10e eeuw Romaans hebben gesproken, en

dat zij dit zo hardnekkig volhielden dat de plaatsnamen geen enkele evolutie hebben ondergaan, zelfs ontsnapt zijn aan alle taalwetten. Alle plaatsnamen van alle taalgebieden evolueren in de loop van de tijd; er zijn op de gehele wereld slechts een paar voorbeelden aan te wijzen van namen zoals Jeruzalem en Rome, waar de wereldwijde bekendheid de regionale evolutie heeft tegengehouden.
Het bestaat dus niet, dat de Nederlandse namen meer dan 10 eeuwen lang hun Romaanse vorm onveranderd hebben bewaard.

Een dan ineens is er toch evolutie !

Als een donderslag bij heldere hemel komt in 953 ineens de naam Trecht uit de lucht vallen, welke naam overigens geheel gelijkluidend is aan oude vormen van Maastricht en Trith-St.-Léger bij Valenciennes, die in de oude bronnen ook Trecht, Tricht, Trehet of Trihet worden genoemd.
Bij het Utrechtse Trecht is overigens de vraag levensgroot, of deze naam wel van een Traiectum is afgeleid, daar de waarschijnlijke eerste vorm van Uit-Rek een andere betekenis heeft en veel beter te aanvaarden is.
Na Utrecht duurt het een hele tijd eer Wijk het hoofd boven water steekt. Deze plaats blijft enige eeuwen zo rondlopen, om in de 14e eeuw verder aangekleed te worden tot Wijk bij Duurstede. Voorlopig denkt geen sterveling aan het oude Dorestadum; dat jasje kreeg Wijk pas veel later.
Nijmegen was ook niet de vlugste. Het wordt in 1125 geboren als Neumaia, op korte tijd tot Numegen geëvolueerd, om ca. 1145 (en niet eerder !) de kunstmatige latinisering te krijgen, die in de kanselarijen werd gebruikt en ter plaatse hooguit aan enkele intellectuelen bekend was. Eeuwen vóór en eeuwen ná 1145 heeft niemand in Nijmegen, in Nederland of Duitsland over Karel de Grote in Nijmegen gesproken.
Gelooft u mij niet, zoek het dan op in het "*Bronnenboek van Nijmegen*", waarin alleen wat Franse teksten staan. Pas in de 15e eeuw laat de stad zich door de fantast Willem van Berchen wijsmaken, dat deze latinisering het oude Noviomagus van Karel de Grote was, al hadden er al lang tevoren zo'n twintig plaatsen Noviomagus bestaan, inmiddels zodanig geëvolueerd dat de oude naam soms bijna niet meer in de nieuwe is te herkennen. In deze drie gevallen nemen de naamkundigen dus aan, dat de Romaanse plaatsnamen gedurende 10 eeuwen of méér geen enkele evolutie hebben ondergaan en dat zij ineens, als een duveltje uit het doosje, omklappen tot Germaanse namen.

Historische naamkunde is geen zeefpartij

Hiermee bedoel ik, dat het niet aangaat het historisch materiaal van streek- en plaatsnamen in een zeef met groot raster te schudden, daaruit de wat dikkere brokken te pikken die "plaatsbaar" lijken, en de rest weg te laten glippen door de mazen.
Een voorbeeld van deze methode levert Blok, blz. 73, wanneer hij zegt dat de abdij van Lorsch goederen had "in Zeeland, dat wil zeggen Frisia Citerior" - wat overigens in geen enkele tekst van Lorsch staat - en dan de 130 namen uit die oorkonden straal negeert omdat ze in Nederland niet te plaatsen zijn.
Het wordt zelfs misleiding waar Blok (blz. 77) schrijft dat Eddinghem en Northwalde niet in Holland aangewezen kunnen worden. De argeloze lezer, die de bronnen niet kent, meent dat het om een paar onbelangrijke gevallen gaat, terwijl in werkelijkheid meer dan 300 namen uit de bronnen van Traiectum niet in Holland te plaatsen zijn, die gemakshalve maar worden weggezeefd zonder daar verder een woord over vuil te maken.
Laat ik hier weer eens terugkomen op mijn stokpaardje van een etymologisch namenboek. Wanneer

men dit had opgesteld volgens de juiste methodiek van bij het begin te beginnen en niet van achteren, zouden daar alle namen in hebben gestaan, die in de zogenaamde Nederlandse bronnen voorkomen, ook wanneer men er geen lokalisatie voor kende. Dan waren ten eerste die namen in de aandacht gebleven en zouden de onderzoekers voortdurend geprikkeld zijn om hun lokalisatie te vinden, en ten tweede zouden die namen aan iedereen bekend en niet weggezeefd zijn.
Het is mij bij lezingen herhaaldelijk gebleken, dat zelfs beroeps-historici het bestaan niet kennen van het overvloedige namen-materiaal in de bronnen van Traiectum, Aefternacum, Batua, Werethina en Lorsch, om de eenvoudige reden dat zij de bronnen nooit onder ogen hebben gehad en het evenmin vonden bij Gysseling en Blok. Dit is voor mij dan ook de doorslaggevende reden geworden om de namenlijsten samen te stellen.

Institutionele complexen zijn geografische complexen

Het probleem van zoveel Gallo-Romaanse namen in de bronnen, die op Nederland waren toegepast, is nooit aan de orde gesteld zodat er ook geen antwoord op behoefde te worden gegeven. Namen, die van geen kant in Nederland te plaatsen zijn, werden gewoon overgeslagen. Van 'n stuk of 50 (van de bijna 3000 !) is een determinatie en lokalisatie geprobeerd, in gevallen namelijk waar een Nederlandse naam een aanknopingspunt scheen te hebben, al bestond dat soms alleen uit een oppervlakkige overeenkomst in klank, in 'n paar gelijke beginletters, of werd het afgeleid van de nabijheid van een andere eveneens gefantaseerde plaats.
Fletio werd Vechten; Albanianis klinkt al aardig naast Alphen; Carvo werd Kesteren; Dockynchirica werd op het hakblok afgekort tot Dokkum, wat klaarblijkelijk geïnspireerd is geworden door het feit dat St. Bonifatius ook met de bijl werd vermoord; en Attingahem, een prachtige naam die zo Romaans klinkt als een klok, werd waarachtig Nederhorst den Berg, de woonplaats van Blok, want als je oude namen aan het uitdelen bent, kun je het eigen dorp natuurlijk niet overslaan.
Het moet volslagen duidelijk zijn, althans voor iedereen die het elementaire historisch gevoel heeft, dat de kerken en andere goederen van een bisdom of klooster, zeker in de 8e en 9e eeuw, een complex vormen dat in dezelfde streek moet hebben gelegen.
De complexen van het bisdom en de abdij van St. Willibrord zijn gedocumenteerd door bijna 2000 namen, waarvan er maar 'n stuk of 10 in Nederland aangewezen kunnen worden - en dan hoe ! - terwijl de massa onvindbaar is.
Bij zo'n constatering komt elke nuchtere naamkundige of historicus tot de conclusie dat, wanneer deze goederen-complexen niet in Nederland aanwezig zijn geweest, dan zeker niet hun centrum daar kan worden verondersteld. Om ook hier een einde te maken aan het lokaliseren van enige namen en de aanfluiting van de historische geografie om de andere maar over te slaan (omdat de leken die toch niet kennen !) heb ik de lijsten samengesteld van de plaatsnamen uit de bronnen van Traiectum, de abdij van Aefternacum, de abdij van Werethina en die van Lorsch, van de Batua, de Fresones en Saxones.
De plaatsen liggen alle in Frans-Vlaanderen en Vlaanderen, waar zich de bisschopszetel en de abdij van St. Willibrord bevonden.

Geen enkele band tussen het bisdom Traiectum en het bisdom Utrecht

Men heeft altijd aangenomen dat het bisdom Utrecht de rechte voortzetting was van het bisdom Traiectum van St. Willibrord.
Laten we deze stelling eens naamkundig controleren, wat in dit geval mogelijk is omdat in de docu-

menten van het bisdom Traiectum, onder andere een vrij late en uitgebreide goederenlijst uit ca. 870, een groot aantal plaatsen is vermeld, waar het bisdom kerken, landerijen, andere goederen en rechten bezat. Van deze namen heb ik een lijst gemaakt (zie WK, Deel I, blz. 412), gerangschikt op de oorspronkelijke namen, gevolgd door hun determinatie als plaatsen in Frans-Vlaanderen.
De plaatsnamen, die ik determineerde als Frans-Vlaamse plaatsen, spreken voor zichzelf door een overduidelijke naamkundige identiteit, ofwel door een geheel aanvaardbare etymologie. Slechts in enkele gevallen moet ik gissen, die als zodanig niet worden verdoezeld, maar die qua aantal in het niet verzinken bij het overgrote deel van de namen wier determinatie zeker of aanvaardbaar is.
Het meest frappante maar ook het meest overtuigende is, dat al deze plaatsen in een wijde kring rondom Tournehem liggen, wat een voorbeeld en een bevestiging vormt voor de stelling (zie blz. 47), dat institutionele complexen (bijv. de goederen van één bisdom) per definitie geografische complexen zijn.
Het bisdom Utrecht wordt geacht reeds ca. 915 te bestaan, wat overigens niet waar is daar dit tijdstip op betere gronden ca. 940 moet worden gesteld.
Maar dan komt het ! Wanneer het bisdom Utrecht verschijnt, blijkt het geen enkel bezit van het oude bisdom Traiectum te hebben. Nog erger: in de bronnen van Utrecht komt geen enkele naam voor uit de bronnen van Traiectum. Ja natuurlijk, wél de naam van Traiectum, de onschuldige latinisering van Uit-Rek. Ergo: wanneer de naamkundigen een knip voor hun neus waard waren geweest, hadden zij kunnen en moeten ontdekken dat juist door het totaal afwijkend goederenbestand van de twee bisdommen wordt bewezen dat ze niet identiek zijn. Bovendien: wanneer zij het namen-agglomeraat van het oude bisdom hadden gepubliceerd en openlijk en eerlijk geconstateerd hadden, dat geen enkele naam van parochie, kerk of goederen in Utrecht of Friesland is te vinden (daar immers zou men het bisdom van St. Willibrord moeten zoeken), hadden zij de waarheid gediend en niet verdonkeremaand, want na de publicatie van deze gegevens zouden zelfs de leken hebben begrepen, dat het bisdom van St. Willibrord niet in Nederland lag.

Geen enkele band tussen Aefternacum (Eperlecques) en Luxemburg

Om dezelfde reden en met hetzelfde doel heb ik reeds een lijst samengesteld van alle plaatsnamen, die voorkomen in de oorkonden van de abdij Aefternacum (Eperlecques) van St. Willibrord (zie WK, Deel I, Tekst 492, blz. 421). In Hoofdstuk 7 (par. 7.11) ga ik uitvoeriger in op de plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques.
De abdij van de heilige lag te Eperlecques, vlakbij diens bisschopszetel. Zij is kort na zijn dood verloren gegaan en door de benedictijnen verlaten.
De opvolgers in het bisdom waren reguliere of wereldlijke priesters. In naam bleef de abdij bestaan, maar haar goederen geraakten in handen van lekenabten, die de opbrengsten ten eigen bate gebruikten (zie "*Ontspoorde historie*").
Tegen het einde van de 10e eeuw was de graaf van Luxemburg lekenabt van Aefternacum. Zie Tabel 7.1 op blz. 360. Maar omdat veel goederen verkwanseld waren en het restant ervan niet veel meer opbracht, heeft de graaf van Luxemburg in 973 het initiatief genomen tot de stichting van een benedictijnen-abdij te Berg in Luxemburg, waar een klooster leeg stond. De abdij werd hersticht onder haar eigen naam Aefternacum, die vanzelfsprekend verduitst werd tot Echternach, en dat zonder de minste twijfel uit verering voor St. Willibrord.
Enige eeuwen was er niets aan de hand, omdat eenieder wist hoe de vork in de steel zat. Maar in de 12e eeuw won de hebzucht het van de historische waarheid (wat overigens een bekend verschijnsel is !) en begon Echternach aan een grootscheeps programma tot recuperatie van de voormalige bezittingen van Willibrords abdij. Waar die hadden gelegen, wist zij niet, zodat zij links en rechts, van

Echternach tot Utrecht, en van Zeeland tot in Thüringen ernaar op zoek ging.
Inmiddels was er op het gebied van de historische geografie ook een en ander geschied, onder andere een massale migratie van Vlamingen, Saksen en waarschijnlijk ook Noormannen naar het hoge noorden, zodat Echternach zijn blik op Holland richtte, al was daar tot dan toe de naam van St. Willibrord nog niet gevallen.
Merkwaardig is, dat zij in de directe omgeving van Echternach geen "oude goederen" terugvond en daar alleen in bezit heeft gehad wat zij sinds 973 had verkregen.
De plaatsen uit de oorkonden van Aefternacum (Eperlecques) liggen eveneens alle in Frans-Vlaanderen. Soms zijn de namen wat verminkt, omdat Echternach de namen niet kende of wat aan zijn claims moest aanpassen, maar desondanks zijn ze te doorzien als Franse plaatsnamen.
Het spreekt vanzelf dat men bij zo'n onderzoek alle plaatsen moet trachten te achterhalen, en niet een paar eruit pikken om daarmee bijvoorbeeld de traditie van oostelijk Noord-Brabant te redden.
Deze goederen van de abdij vormen eenzelfde institutioneel complex als die van het bisdom Traiectum. Zij liggen eveneens in een wijde boog rondom Eperlecques, zodat door deze complexen enige honderden malen is bewezen, dat St. Willibrord zowel als bisschop en abt in het noordwesten van Frankrijk heeft geresideerd, tussen het volk van de Fresones, dat blijkens de meer dan afdoende bewijzen uit de klassieke schrijvers in deze streek woonde.
Zo gezien en zo gehanteerd, betekent de naamkunde een grote bijdrage aan de ware historie en de opheldering van de mythen.
Het spreekt vanzelf, dat men de niet oplosbare plaatsnamen uit de oorkonden van Aefternacum (Eperlecques) maar heeft laten zwemmen. Bij Wampach, de bekende uitgever van de oorkonden van Echternach, vindt men méér ongedetermineerde dan opgeloste plaatsen, de laatste vrijwel allemaal die der mythen.

Geen enkele band tussen Werethina en Werden

De plaatsnamen uit de oorkonden van Werethina zijn uitvoerig behandeld in WK, Deel I, blz. 426, waar ook is uiteengezet hoe de verplaatsing van St. Ludgers klooster vanuit Werethina (Fréthun) ten zuidwesten van Calais naar Werden bij Munster in zijn werk is gegaan.
Weer zijn alle plaatsen uit die oorkonden in het noordwesten van Frankrijk aan te wijzen, en weer liggen zij in een wijde boog rondom Fréthun. Hier en daar zijn enkele namen verminkt, met het doel ze aan te passen aan plaatsnamen rondom Munster, maar desondanks is de echte plaats gemakkelijk te ontdekken.
Een en ander bewijst 206 maal (zoveel namen zitten immers in die oorkonden), dat St. Ludger in het noordwesten van Frankrijk missioneerde en dat zijn missiegebied in Groningen een fabel is.
Nogmaals blijkt de onaanvaardbaarheid der zeefpartij van de historisch naamkundigen, die met fragmenten werken maar het totaal angstvallig voor hun lezers verborgen houden, omdat zij met dit totaal geen raad weten.
Een wetenschapper behoort per definitie een ontdekker of een openaar te zijn, of als u wilt de officiële ontkurker en schenker van de belegen wijn; verlaagt hij zich tot verberger of camouflant, dan is hij op de verkeerde weg.

Fresones en Canninefates omringd door ruim 3000 Franse of Vlaamse plaatsen

Uit al mijn vorige publicaties is reeds een baaierd van geografische gegevens naar voren gekomen. Deze uitgave voegt daar nog vele namen aan toe.

Door de plaatsnamen uit de teksten wordt een samenhangend geografisch complex aangeduid, dat in het noorden radicaal wordt afgesneden door de Noordlijnen van de verschillende schrijvers (zie Tacitus, Caesar, Ravenna) en altijd ver van Nederland is gebleven.
De juiste ligging van Germania speelt bij dit alles natuurlijk de kapitale rol.
Het wordt vervelend om het steeds weer te moeten herhalen: het is een aanfluiting van historische geografie, bovendien het tegendeel van waarachtige naamkunde, om uit een totaal van enige duizenden omringende streek- of plaatsnamen er een paar uit hun verband te rukken, en met de ruim 3000 andere, die tot hetzelfde agglomeraat behoren, te doen alsof zij niet bestaan, omdat ze in de buurt van Nederland niet te vinden zijn.
Wanneer we de balans opmaken van hetgeen door mij in deze en vorige publicaties aan plaatsnamen is bijeengebracht, dan kan daarmee aangetoond worden dat de mythen niet in Nederland thuishoren.
De bronnen van en over de verschillende onderdelen bevatten in totaal ongeveer 3100 namen. Een groot gedeelte hiervan komt voor in deze uitgave. Zie met name Hoofdstuk 3, 4, 7 en 8.
Van de ruim 3000 namen wijst de gangbare historie een onbeduidend fragment in het noorden aan. Meer dan 98% is daar niet te vinden. De resterende 2% wordt gevormd door getransplanteerde namen of door onschuldige doublures, die met een natte vinger als plaatsen uit de oude bronnen zijn aangewezen.

De archeologie zwijgt in alle talen, in het Nederlands en in het Duits

Die ruim 3000 plaatsen, waarvan er dan minstens 1000 in Nederland zouden moeten hebben gelegen (Traiectum, Frisia, zendelingen, Batua en Taxandria) worden op geen enkele manier door de archeologie bevestigd. De vraag, of vóór de 10e eeuw 1000 plaatsen in Nederland kunnen hebben bestaan, beantwoordt zichzelf in volstrekt negatieve zin.
Dit geldt in gelijke mate voor het noorden van Duitsland, het vertrekpunt van de zogenaamde Germaanse Volksverhuizingen, waar archeologisch niets is gevonden van de vele en grote stammen of volken, die naar het noorden van Frankrijk zouden zijn getrokken.
Naamkunde en archeologie hebben verschillende raakvlakken, doch het belangrijkste ervan is wel de bodem, want menselijke nederzettingen hangen niet in de lucht maar liggen op de grond en moeten derhalve, ook wanneer ze zijn verdwenen, sporen in de bodem nalaten.
Het wordt de hoogste tijd, dat men de gangbare opvattingen eens aan de archeologie gaat toetsen. Dat moet dan wel kritischer gebeuren dan tot nu toe is gedaan.

Zelfs echte namen van Nederland zijn nooit achterhaald

Door de wildgroei van een vreemd namen-materiaal, dat in Nederland niet thuishoort, werd geen aandacht besteed aan de namen van eigen bodem.
Melis Stoke (einde 13e eeuw, begin 14e eeuw) vermeldt een aantal plaats- en waternamen, die in zijn tijd of kort tevoren bestonden. De ruim 30 verdwenen plaatsen (plus namen) benadrukken allereerst, dat de stratigrafische toestand van Nederland vóór de 12e eeuw nog lang niet stabiel is geweest.
De plaatsen hebben geen sporen nagelaten in de daarop volgende tijd, noch historisch noch naamkundig, zodat hun verdwijnen radicaal is geweest. Zij vertonen bovendien, wat nog veel belangrijker is en het vraagstuk van de historische continuïteit naar achteren (naar een vroegere periode) scherp aan de orde stelt, geen enkele band met de documentatie van het bisdom Traiectum, zodat er duidelijk twee complexen te onderscheiden zijn: dat van het bisdom van St. Willibrord en het autochtone complex uit het werk van Melis Stoke.

Deze namen moeten worden opgesomd, daar ze nu lang genoeg zijn verdonkeremaand en het de hoogste tijd wordt dat de namen in Gysselings Woordenboek worden bijgeschreven.
Het betreft de volgende 33 namen:

Voertrappen	Kinnem	het woud Wasda
Vroenle	Kunnighen	Zutherem
Winnen	Aran	Waelhem
Baelhem	Smittem	Arem
Ordebolle	Chose	Obinghem
Huuslede	Nortike die stede	het water Medemelec
Boschuse	Hament	het water Chinneloes
het water Maerne	Mattinghe	Lopsen
Winkelmeet	Rodenborch	Durlede
Zweten	Walduinen	Rodenborch broec
Meban	Zuuthardeshage	Vrijdghers

Het zijn Hollandse namen zonder enige buitenlandse klank, vruchten van eigen bodem die klinken als de klompen op de Hollandse klei. En al zijn de plaatsen ervan verloren gegaan, zij verdienen in de memorie te blijven omdat het ook de eerste naamkundige producten van Holland zijn.
Op welke grond en met welk recht doen Gysseling en Blok alsof deze namen niet bestaan?
In dit lijstje zitten ook weer verschillende transport-namen uit Frans-Vlaanderen, wat te verwachten was na de signalering van de migratie van mensen en plaatsnamen in het begin van de 11e eeuw. Deze namen zijn:

Nederlandse naam	oude vorm	huidige naam in Frankrijk
Aran	Arannes	Airaines
Arem	Arem	Hermin
Chose	Choses	Chocques
Durlede	Duri	Dury
Mattinghe	Masinghem	Mazinghen
Maerne	Marnes	Marles
Obinghem	Obligehem	Oblinghem
Ordebolle	Ordreselle	Audreselles
Rodenborch	Rodenborgh	Rotembert
Vroenlo	Vroelande	Le Vroland
Vrijdghers	Freitun	Fréthun
Waelhem	Walhuon	Valhuon
Winkelmeet	Wincle	Le Vincq
Zutherem	Zudhove	Zuthove

De Pulitzer-prijs 1985 voor naamkunde !

In dit wellicht wat zware hoofdstuk, dat een intense aandacht vergt, neem ik met plezier een vrolijke noot op, waarmee we eens kunnen lachen en ons even verpozen.
Het "Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit" van Amsterdam heeft in de jaren 1980 - 1985 onder leiding van Drs. J. Slofstra een Romeinse nederzetting nabij Hoogeloon (15 km zuidoost van

Eindhoven) ontdekt en onderzocht.
De nederzetting bestaat uit verschillende vrij primitieve boerderijen en een veel groter gebouw, dat als "villa" van een welgestelde is gedetermineerd. Zij vond haar einde omstreeks 250 na Chr. en werd, zoals overal elders op de lage gronden van Nederland, bedekt met een dikke laag overslaggronden, naar de foto's te oordelen van enkele meters dikte. Dit laatste is interessant, omdat het aantoont hoe ver landinwaarts de transgressies hun sporen hebben nagelaten.
Tot hiertoe is het serieus en alleszins te aanvaarden. Maar uit "*De Telegraaf*" van 3 aug. 1985 konden we vernemen dat Slofstra inmiddels ook de naam van de nederzetting had ontdekt, namelijk ALTO-LONIA, een Latijnse vertaling, maar dan een slechte, van Hoogeloon. Er had op z'n minst moeten staan Altalonia, daar "lonia", al bestaat het niet in het Latijn, in elk geval als een vrouwelijk woord moet worden beschouwd. Maar zoals gezegd, het is geen Latijn zodat de gehele naam een verzinsel is, hooguit geschikt om er in een studentensoos een dronk op uit te brengen.
De tweede borrel kan men dan heffen op Lonia super Arenam, mijn "vertaling" van Loon op Zand, want ik wil ook een bijdrage leveren voor de dolle pret.
Maar nu dienen we toch weer ernstig te worden om op de scherpste wijze deze naamgeving van Slofstra af te keuren. Hij poogt een historische continuïteit, die er niet is en waarvoor hij geen enkele aanwijzing heeft gevonden, vanaf de moderne periode (want Hoogeloon is een vrij jonge naam) terug te voeren naar de Romeinse periode, en te suggereren dat de plaats al in de 3e eeuw zo heette, ja natuurlijk in het Latijn, want het namenboekje van de Nederlandse gemeenten werd toen vanzelfsprekend in het Latijn uitgegeven.
Een historische continuïteit achterwaarts terugvoeren, is ook weer iets nieuws, dat ik nog bij geen enkele historicus heb gezien.
Het verzinsel van Slofstra behoeft maar door een tweede overgenomen en geciteerd te worden, en we hebben wéér een mythe erbij, even weerbarstig als de andere.

Naamkundigen kunnen geen geschiedenis "maken"

Het meest onvriendelijke moest ik tot het einde bewaren, niet om het venijn in de staart te leggen, maar omdat dit het bovenstaande exposé samenvat en tot de conclusie leidt.
Veel naamkundigen leven in de overtuiging en werken overeenkomstig deze opvatting, dat zij de geschiedenis maken.
Het meest tragische voorbeeld van die instelling is Blok, die aan de hand van een zeer beperkt aantal plaatsnamen uit de oorkonden van Traiectum en Werethina (95% ervan laat hij onaangeroerd !) een totaal vals beeld van Karolingisch Nederland bij elkaar fantaseerde, dat niet alleen door de archeologie en de stratigrafie als vals wordt bewezen, maar ook nog eens ca. 2100 maal door de plaatsnamen uit de bronnen.
Het is niet te begrijpen dat verschillende historici, en waarlijk niet de eerste de beste, hem met de ogen dicht zijn gevolgd, en nóg vervelender is dat ik, tot ver in Frankrijk toe, dit gefantaseer voor de voeten krijg geworpen.
Het is natuurlijk niet een-twee-drie te weerleggen, daar dan eerst de bovenstaande uiteenzetting zou moeten worden gegeven over de misgrepen van de historische naamkunde.
Hetzelfde verschijnsel doet zich in Vlaanderen voor, waar serieuze onderzoekers voortdurend voor de voeten worden gelopen door de naamkundigen, die een door hen uitgevonden doch onjuist gebleken etymologie maar niet kunnen laten vallen.
Het moet eens openlijk gezegd worden, dat de historische naamkunde aan enige grondige correcties toe is.
Naamkundigen kunnen geen geschiedenis "maken". Hun vak is een hulpwetenschap, die de historie

kritisch moet begeleiden en die per definitie gefundeerd moet zijn op ware geschiedenis, op straffe van een keten van vicieuze cirkels te construeren, die eenieder zich eigen maakt en die dan moeilijk is te doorbreken, zoals de feiten hebben aangetoond.
Het was dan ook de grol der grollen in de affaire van de mythen, dat de naamkundigen maar bleven hameren op de "onfeilbaarheid" van hun lokalisaties en etymologieën, maar wel het publiek grandioos misleidden door met geen woord te spreken over de paar duizend overslagen.
Wanneer de geschiedenis van Nederland onwaar is, zijn hun lokalisaties en etymologieën eveneens onwaar en is het op grond van de meest elementaire regels van de wetenschap een farce, om fouten met fouten te willen redden.

1.5 Conclusie

Bovengenoemde punten zijn geen hyperkritiek. Ik heb ze uitvoerig geëtaleerd om aan te tonen dat de naamkunde, die slechts de geschiedenis kan volgen, nooit en te nimmer het beslissende woord kan spreken in een historisch vraagstuk en zeker niet wanneer zoveel aanmerkingen op haar methodiek moeten worden gemaakt.
Die zijn niet met een kaarsje bijeengezocht.
Er kan met concrete feiten en een massa voorbeelden worden aangetoond, dat alle gesignaleerde punten, elk op zijn beurt, tot foutieve deducties en conclusies, derhalve tot verkeerd gesitueerde lokalisaties hebben geleid.
Hier is één algemene conclusie voldoende: de historische naamkunde is enkel betrouwbaar indien zij op ware geschiedenis is gebaseerd. Steunt zij op fabels, dan gaat zij met die fabels ten onder. Het indroevige van deze affaire is, dat de naamkundigen zich opwerpen als de bewakers van de historie. Ofschoon zij terdege weten dat de problemen helemaal niet op naamkundig terrein liggen, proberen zij daarvan voor het niet terzake deskundig publiek toch de hoofdzaak te maken. Omdat Gysseling en Blok de genesis van Germania hebben gemist zijn ze mijns inziens danig in de problemen gekomen.
De ware problemen en de ware vragen worden handig verborgen achter naamkundige beweringen, die op de eerste plaats onwaar zijn, op de tweede plaats geen enkele betekenis hebben wanneer men de historische dislocaties alleen blijft benaderen vanuit de fabologie van de 16e eeuw en de klassieke schrijvers niet eens raadpleegt.
Tacitus bericht ons met klare woorden waar wij Germania, de Renus en derhalve ook de Batavia moeten zoeken. Ptolemeus doet hetzelfde in even klare woorden.
Beide schrijvers samen vermelden enige honderden Germaanse namen. Al staan die in een Latijnse versie, zij vormen in elk geval de basis, van waaruit men aan het onderzoek van de Germaanse namen c.q. de ligging en de gevolgen van de taalgrens, moet beginnen.

HOOFDSTUK 2 ROMA LOCUTA CAUSA FINITA

2.1 Inleiding

Nu Rome heeft gesproken is de zaak beslist

Dit gevleugelde woord, afkomstig van St. Augustinus, betekent in kerkelijk verband dat alle discussie is afgelopen wanneer de Paus van Rome het beslissende woord spreekt.
In die zin is de bovenstaande titel niet bedoeld. Hier betekent het dat Rome, centrum en zetel van het Romeinse Rijk waarover het gaat, heeft gesproken en dat elke verdere discussie over de Nederlandse historische mythen overbodig is geworden. Immers, de Romeinse geografen van de Peutinger-kaart (PK) en het Itinerarium Antonini (IA), en niet te vergeten Tacitus en Ptolemeus met hun magistrale hoofdstukken over Germania, hebben ons in staat gesteld de afgedwaalde plaatsen en de daaruit gevolgde dislocaties en foutieve determinaties met mathematische zekerheid naar hun juiste situs terug te voeren.
Zou men nog willen discussiëren over de betekenis der verhalende teksten van de schrijvers, het is uitgesloten bij die van de geografen, die door hun afstanden, exacte gegevens die volkomen correct blijken te zijn, Noviomagus, Traiectum, de Bataven, de Fresones en de Monden van de Renus tot op de kilometer nauwkeurig in het noorden van Frankrijk plaatsen. Denken we even dieper hierop door, dan begrijpen we ook vlug dat Nederland niet het kernpunt van het vraagstuk is, maar Germania waarvan de genesis in het noorden van Frankrijk ligt. Er blijft alleen nog over te verklaren, hoe en wanneer dit zijn laatste begripsverwijding kreeg.

2.2 Reisje langs de Rijn

Alvorens daaraan te beginnen, moet een aantal naamkundige merkwaardigheden of schijn-doublures worden opgehelderd, daar het nu eenmaal een feit is dat de bovenste weg van de Peutinger-kaart (zie PK, Weg 1) naar het noorden langs de Rijn scheen te lopen, waar men de plaatsen van de kaart en ook andere door de klassieke schrijvers genoemde met volle zekerheid meende te kunnen lokaliseren. Ik behandel deze stuk voor stuk om te zien of hun determinaties nog houdbaar zijn en of er een naamkundig of historisch verband zit tussen de Romeinse namen en de Duitse plaatsnamen. Daar er ten zuiden van Straatsburg niets door de Duitse archeologen wordt geclaimd en aan de determinatie van Argentorate als Straatsburg niet valt te twijfelen, vertrek ik vandaar naar het noorden.
Dan doen we achtereenvolgens alle plaatsen aan, die een naam uit de Romeinse geografie hebben gekregen, om te zien of deze er terecht is geplaatst.
Weer denk ik voor alle duidelijkheid te moeten benadrukken, dat ik geen moment twijfel aan het feit dat in deze plaatsen Romeinen hebben gewoond, want overal zijn Romeinse relicten gevonden. Maar van de andere kant verzet ik mij tegen het lukraak uitdelen van Romeinse plaatsnamen, voornamelijk gebaseerd op een oppervlakkige klankovereenkomst, wat volledig fout is geweest omdat de weg van Lugdunum (Leulinghen) naar Straatsburg nu eenmaal niet door Duitsland heeft gelopen.
Eigenlijk is deze uiteenzetting overbodig, maar terwille van een overvloedige volledigheid geef ik ze toch. Immers: uit de behandeling van de Romeinse wegen is met volstrekte zekerheid komen vast te staan dat Agrippina de plaats Avesnes-sur-Helpes was, dat Vetera Visterie was, dat Colonia Traiana Tressin was, dat Noviomagus Noyon was en ten slotte Lugdunum Batavorum de plaats Leulinghen was.

Dan behoeven we over de kleinere, een enkele maal genoemde plaatsen al niet meer te praten, waar de historische en archeologische continuïteit zelfs geen punt van bespreking kan vormen omdat deze ál te duidelijk ontbreekt. Terloops kunnen we vaststellen dat geen enkele van deze plaatsen van de zogenaamde "grote route" langs de Rijn in aanmerking komt om op enig Karolingisch gehalte onderzocht te worden, wat het zogenaamde Karolingisch Nijmegen nóg excentrischer en nóg eenzamer maakt.
Een andere reden om deze uiteenzetting wél te geven is dat er bijzonderheden te voorschijn komen, die de foutieve determinaties nog verder weg stoten.
De in aanmerking komende plaatsen zijn:

1. Oos
Oos, op 40 km noordoost van Straatsburg, dat door de Duitse archeologen als Ausava wordt opgevat. Deze plaats lag tussen Bitburg en Joigny-sur-Meuse (zie PK, Weg 17 en 35) en was Assenois. Oos valt geheel buiten de strekking van de daar beschreven wegen. Over een etymologisch verband tussen de twee namen behoeft niet te worden gesproken, daar Oos pas vele eeuwen na de Romeinse periode is ontstaan, hetgeen al categorisch uitsluit dat de twee woorden naamkundig verband met elkaar hebben.

2. Speyer
Speyer, op 20 km zuidwest van Mannheim, werd als Noviomagus van de Nemetes opgevat, soms als de "civitas van de Nemetes". Dit Noviomagus was Neuwiller-lès-Saverne (zie PK, Weg 35) en de stad der Nemetes was Nambsheim (zie Ptolemeus in Caesar, Nota 98-4, blz. 198). Speyer komt met zijn eigen en nieuwe naam voor het eerst als Spira voor op een Merovingische munt. Paus Zacharias schrijft in 751 over Spiratiam aan St. Bonifatius. Maar in een oorkonde van keizer Otto tussen 962 en 973 heet het plotseling Spira of Nemeta, en dan weten we precies dat dit fabeltje op z'n vroegst in de 10e eeuw is begonnen, wellicht nog later, wanneer we de juiste tijd van het afschrift der oorkonden zouden kennen.

3. Worms
Worms, op 20 km zuidoost van Mannheim, wordt door de Duitse archeologen als het Romeinse Borbetomagus opgevat. Dit is echter Burbach (zie Ptolemeus, in Caesar, Nota 98-9, blz, 199). De PK en het IA hebben een lichte afwijking in de schrijfwijze (zie PK, Weg, 22, 27, 35) en bedoelen toch Burbach. In de zesde eeuw heet de stad Viurmacia. Op een Merovingische munt staat Varmacia . De Annales Bertiniani schrijven in de 9e eeuw Wormatia. Dus heeft Worms niets uitstaande met Borbetomagus, te meer omdat de plaats ca. 120 km verwijderd ligt van de échte strekking van de weg waaraan Borbetomagus is genoemd.

4. Mainz
Mainz is niet het Romeinse Mogontiacum. De juiste determinatie Mainvillers is zo dikwijls door de PK en het IA bevestigd, overigens ook door andere teksten, dat alleen de naam van Mainz nog moet worden verklaard.
In de reeds geciteerde brief uit 751 van paus Zacharias aan St. Bonifatius spreekt hij van de "ecclesia Mogontia", waar de zendeling zijn aartsbisschoppelijke zetel van Germania gevestigd had. Dat was natuurlijk niet Mainz in Duitsland, maar Mainvillers bij Metz.
Nadat St. Bonifatius zich omstreeks 722 van St. Willibrord had verwijderd, nam hij de bekering van Germania op zich waarvoor tot dan toe nog geen zendeling zich serieus en blijvend had ingezet. Later heeft men daarvan natuurlijk Duitsland gemaakt en St. Bonifatius verheven tot de "Grote Apostel van Duitsland". Hij arbeidde vooral onder de Thuringi en de Hessi. Men denke hierbij voor-

al niet aan de Duitse streken Thüringen en Hessen, daar in werkelijkheid Thoringia, het land van Doornik, en de streek van de Hessi, Hetti of Hettuarii, dat is de streek van Ath (B.), waren bedoeld. St. Bonifatius is nooit in het noorden van Duitsland geweest. Hij is evenmin de stichter geweest van de abdij van Fulda, op 90 km noordwest van Frankfurt, want in zijn oudste levensbeschrijving wordt met geen woord over Fulda gerept.
Nadat onder Karel de Grote het Frankische Rijk tot ver over de Rijn was uitgebreid, trok de Kerk vanzelf mee naar de gebieden die nieuw werden ingenomen en zich om tal van redenen zo voorspoedig ontwikkelden dat veel historici meenden dat zij al lang tot het rijk behoorden.
De zetel van het aartsbisdom Germania paste niet langer in een uithoekje, dat bovendien een betwist gebied was geworden. In het geval van Mogontiacum (Mainz) neem ik aan dat de stad haar ontstaan voornamelijk heeft te danken aan de verplaatsing van de aartsbisschoppelijke zetel, waarbij het niet vreemd is dat de naam werd meegenomen. Later, toen het Frankische Rijk zich weer verder naar het oosten ontplooide, werd de abdij van Fulda gesticht, wat door de bisschop van Mainz is gebeurd, en waarbij het voor de hand lag dat zij toegewijd zou worden aan St. Bonifatius.
Bij de authenticiteit van diens relieken te Fulda kan men een groot vraagteken zetten, doch dat probleem is hier niet aan de orde. Tot slot moet er op worden gewezen, dat de Romeinse relicten in Mainz zó mager zijn, dat zij in schril contrast staan tot de Romeinse stad Mogontiacum, de hoofdstad en tevens het militaire centrum van Germania Superior. Dit is in feite al voldoende, om ondanks de volle naamsgelijkheid, die in dit geval verklaarbaar is, de identiteit met het Romeinse Mogontiacum te verwerpen.

5. Koblenz
Koblenz kan van een Latijns Confluentes zijn afgeleid, wat betekent "samenvloeiing van rivieren". Bij Koblenz stromen de Moezel en de Rijn samen. Maar dan zou men graag een bewijs of minstens een aanwijzing willen zien, dat de plaats ooit de Latijnse naam Confluentes heeft gedragen. Dit wordt nog intrigerender wanneer blijkt dat in Koblenz geen spoor van Romeinse bewoning is gevonden. Er wordt slechts in het vage beweerd dat Koblenz bovenop een Romeinse stad is ontstaan. De plaats Confluentes die op de PK en het IA staat (zie PK, Weg 16, 33) was Conflans-en-Jarnisy. Enkele tekstverminkingen knoopten haar vast aan Moezel en Rijn, doch die passages doorziet men gemakkelijk als latere interpolaties, vooral wanneer men ziet dat de Geograaf van Ravenna uit ca. 670 de naam Confluentes nog gebruikt voor Conflans-en-Jarnisy temidden van een serie plaatsen in Francia Rinensis (Francia) bij de Schelde (zie Ravenna, Tekst 16, blz. 34).

6. Jünkerath
Jünkerath bij Gerolstein, op 65 km zuidwest van Koblenz, wordt soms aangezien voor Icorigium. De determinatie is etymologisch vrijwel onaanvaardbaar. De Romeinse plaats Icorigium lag op de weg tussen Metz c.q. Trier en Avesnes-sur-Helpe en was Joigny-sur-Meuse. Zie PK, Weg 17, 34.

7. Vinxtbach
Vinxtbach, een riviertje ten noorden van Andernach, op 125 km noordwest van Koblenz, wordt soms gedetermineerd als de rivier de Obrigge of Obrinca, die Ptolemeus noemt. Deze is echter de Bruche in de omgeving van Straatsburg, wat al duidelijk is door de woorden. Zie bij Ptolemeus in Caesar de Teksten 96 t/m 98 (blz. 192 e.v.).

8. Remagen
Remagen ligt op 20 km zuid van Bonn, wordt foutief aangezien voor Rigomagus. Deze plaats lag op korte afstand van Avesnes-sur-Helpe en was Regniowez. Zie PK, Weg 16.

9. Belgica

Belgica wordt gesitueerd tussen Billig en Rheden, op ca. 20 km zuidoost van Bonn, waar een kleine Romeinse nederzetting van enkele huizen is aangetroffen. De echte plaats lag aan de weg tussen Trier en Avesnes-sur-Helpe en was Baileux (zie PK, Weg 34).

10. Zülpich

Zülpich, op 25 km zuidwest van Bonn, wordt aangezien voor het Romeinse Tolbiacum, dat evenwel blijkens afdoende bewijzen vlakbij Avesnes-sur-Helpe en Thuillies was (zie PK, Weg 34). Zie ook Tacitus (blz. 104).

In Zülpich is een mijlpaal gevonden die met 16 leugae of 35 km naar Keulen verwees. Voor alle duidelijkheid moet worden gezegd dat er helemaal niet Colonia Agrippinensis op staat, zodat er geen enkele reden is om victoria te kraaien en het voor te stellen alsof deze mijlpaal de twee determinaties zou bevestigen.

Bijzonder leuk is dat de Gallische haan op zijn beurt victorie kraait, daar het echte Tolbiacum (Thuillies) ook op precies 35 km van Avesnes-sur-Helpe ligt.

Ja, als ik achterover moet slaan van alle toevallen in deze stof, lag ik voortdurend plat en kwam het werk in de knel.

11. Tongeren

Tongeren behoort niet bij de Duitse plaatsen langs de Rijn, maar in verband met ons onderzoek moet deze stad ook worden vermeld. Zij was een grote nederzetting, in de 2e eeuw volledig ommuurd door een stenen wal van meer dan 4 km lengte, en heeft waarschijnlijk onafgebroken bestaan tot aan het einde van het Romeinse imperium. Zij wordt beurtelings gedetermineerd als Atuaca, dat echter Athies was (zie PK, Weg 12, 13) of als Aduaga Tungrorum, dat Douai was (zie PK, Weg 39).

Met de Eburonen, door Caesar bedwongen en afgeslacht, heeft Tongeren niets uitstaande gehad, daar Caesar nooit in deze streek is geweest. Er is heel wat gededuceerd uit de verkeerde opvatting van Tongeren als Atuaca of als Tungris, welke naam later meestal voor Douai wordt gebruikt.

Al met al moet geconcludeerd worden: Tongeren was een belangrijke Romeinse plaats, waarvan de naam onbekend is. Wat allemaal ten onrechte met Tongeren in verband is gebracht, komt op z'n eigen plaats ter sprake.

Belangrijk is de Zuil van Tongeren, ten onrechte beschouwd als een mijlpaal met afstanden vanaf Tongeren. De opschriften bevatten delen van een Itinerarium, dat afwijkt van de PK en het IA, en dat voor mij de aanleiding is geworden om deze twee bronnen opnieuw te onderzoeken. Zie WK, Deel I, blz. 477. Meteen dringt zich de intrigerende vraag op, die trouwens nog enkele malen bij andere plaatsen wordt herhaald: waarom staat Tongeren niet op de Peutinger-kaart, terwijl men beweert dat er een stel Nederlandse plaatsen op staat, van een aanzienlijk geringere omvang en belang dan Tongeren.

12. Maastricht

Maastricht, de stad die ongetwijfeld Romeinse bewoning heeft gehad, wordt meestal gepresenteerd als Traiectum ad Mosam. Voor de volledigheid moet worden opgemerkt dat deze naam noch historisch noch archeologisch is bevestigd.

De eerste maal dat we de stad in de geschreven bronnen vinden (zie Ravenna, Tekst 18, blz. 42, 48) heet zij Trega. Men zij voorzichtig met de naam Traiectum, daar deze minstens driemaal voor andere steden is gebruikt en de oudste vermeldingen allerminst op Maastricht wijzen.

De stad is de enige in Nederland, waar de historische continuïteit vanaf de Romeinen kan worden aangenomen. Zij staat nog niet absoluut vast, doch de opgravingen in het schip van de St. Servaaskerk lijken in zich te hebben dat de archeologische en derhalve ook de historische continuïteit wordt

beklonken. Ook hier blijkt de ene zekerheid toch weer de volgende vraag op te roepen: indien Maastricht in de Karolingische periode wordt bevestigd, hoe moet het dan worden verklaard dat de stad zo mager in de geschreven bronnen van die tijd te voorschijn komt? Projecteert men dit op Nijmegen, waar een valse Karolingische traditie wordt gevoed en geen enkel Karolingisch relict aanwezig is, dan kan dit leiden tot bijzonder interessante en ook diepgaande bespiegelingen.
Voorlopig is Romeins Maastricht van het meeste belang, en dan ontkomt men niet aan de vraag, waarom Maastricht niet op de Peutinger-kaart staat! Het antwoord is heel simpel: de Noordlijn van de kaart (zie PK, blz. 73) ligt ver ten zuiden van Maastricht.

13. Heerlen

Heerlen wordt zonder de minste reserve als Coriovallum gedetermineerd, al is deze Romeinse plaats zonder de minste twijfel Caullery bij Avesnes-sur-Helpe (zie PK, Weg 12, 36, 39).
Van belang is dat het IA de plaats aan twee afzonderlijke wegen beschrijft, waardoor Coriovallum ook door twee onderscheiden bewijzen aan Avesnes-sur-Helpe wordt gekoppeld. Het Romeinse Heerlen, wiens naam nu volledig blanco staat, blijft dezelfde Romeinse nederzetting van 10 - 15 ha, vooral bekend door haar thermen en de vele pottenbakkerijen in de plaats zelf en in de omgeving. Tussen Maastricht en Heerlen liggen minstens 23 landelijke Romeinse villa's, waaruit men zou kunnen concluderen dat de stad Heerlen een bepaalde streekfunctie had, waar de rijkdom en de luxe zich concentreerden. Er is dus geen enkele reden om een gehuil aan te slaan, nu de Romeinse naam van de plaats wordt weggenomen. Aan de rest verandert niets.

14. Aken

Er wordt algemeen aangenomen dat de stad Aken in de Romeinse periode Aquis Granni heette. Grannus was de inheemse godheid voor de gezondheid of genezing, waarvan een steen met opschrift in de Rijn bij Arnhem is gevonden. 't Kan misschien waar zijn, doch voor de Romeinse periode is er geen enkel bewijs voorhanden dat de stad deze naam heeft gehad.
Aquisgranum komt voor de eerste maal in de geschreven bronnen voor in een oorkonde van Karel de Grote uit het jaar 795: "Gegeven te Aquisgranum in ons paleis". Aquis is voor Aken natuurlijk geen vraag of punt van twijfel; die naam dringt zich op door de warme bronnen ter plaatse, wat talloze malen bevestigd wordt door andere steden met warmwaterbronnen, die ook Aquis (aqua = water) als voorvoegsel bij de naam kregen, bijvoorbeeld de bekende plaats Aix-les-Bains.
Een andere zaak is "granum". Het valt moeilijk aan te nemen dat Karel de Grote met dat granum naar de vreemde en toen niet meer bekende Keltische godheid verwees, daar het waarschijnlijker is dat granum gewoon graan- of korenschuur betekent en dat deze naam zo werd samengesteld omdat Aken het centrum was van een grote landbouwstreek, wat zijn hele geschiedenis aantoont, al werd de stad sinds Karel de Grote tevens bestuurscentrum en rijksstad.
Dat neemt niet weg dat Aken in de Romeinse periode al een belangrijke plaats was met een oppervlakte van ongeveer 20 ha, wat door de warmwaterbronnen voor de hand lag. De verschillende opgegraven thermen en badhuizen bewijzen dat deze de aantrekkingskracht van de stad Aken vormden. Bovendien werd in de directe omgeving van Aken zinkerts gevonden, dat in een legering met een ander metaal, een soort koper, voor het slaan van munten werd gebruikt.
Al met al was Aken een belangrijke plaats, die zelfs verschillende noten op haar zang had. Dan rijst weer onherroepelijk de vraag: Waarom staat Aken dan niet op de Peutinger-kaart? En weer is het antwoord even simpel: omdat Aken ook ver boven de Noordlijn van de kaart ligt.
Met andere woorden: Tongeren, Maastricht en Aken, drie grote en belangrijke Romeinse plaatsen, die de vergelijking met Nijmegen in alle opzichten kunnen doorstaan en ze misschien zelfs winnen, staan niet op de Peutinger-kaart.
Wie de goegemeente dan nog tracht wijs te maken dat Nijmegen wél erop staat (ik zal het heel zacht-

aardig zeggen) moet de grondbeginselen van geografie en cartografie opnieuw bestuderen.

15. Jülich

Jülich, op 25 km noordoost van Aken, wordt gedetermineerd als Juliacum. Deze plaats lag echter vlakbij Avesnes-sur-Helpe (zie PK, Weg 12), vlakbij Bavay (zie PK, Weg 36) en in de buurt van Douai (zie PK, Weg, 39) en was Jolimetz.

De naam Juliacum is door niets voor Romeins Jülich bevestigd. Wel is er een steen gevonden met een fragment-inscriptie, waarop de afgebroken letters staan:... NI en ...ENSES, maar 't gaat wel te ver om daarvan in een handomdraai te maken: VICANI JULIACENSES. Dit is wel een schoolvoorbeeld van een "hinein"-interpretatie.

Deze door de Duitsers uitgevonden uitdrukking met afkeuring van iets in een bepaalde, vooraf ingenomen richting te willen duwen, wordt helaas door henzelf overvloedig toegepast.

Er is geen historische of archeologische continuïteit tussen de Romeinse plaats en het latere Jülich of Gulik, dat pas in de 10e eeuw verschijnt, zodat moet worden aangenomen dat de naam niets met het Romeinse Juliacum heeft uit te staan en er slechts de zoveelste doublure valt te signaleren.

16. Bonn

Bonn wordt meestal gelijkgesteld met Bonna, dat echter Ohain was. Zie PK (Weg 16, 25, 33) waaruit blijkt dat de plaats vlakbij Avesnes-sur-Helpe op de route naar Straatsburg lag. Het moge vreemd klinken, maar er bestaat geen enkel historisch of archeologisch bewijs dat Bonn in de Romeinse periode Bonna heeft geheten. De continuïteit ontbreekt geheel en al tussen de Romeinse plaats en die uit de Middeleeuwen. Alles wat men van Bonn weet, is dat zich rond het klooster "Villa Basilika" een handelsstad ontwikkelde, waarvan de eerste levenstekenen uit de 11e eeuw dateren.

Het gaat mijns inziens te ver om te veronderstellen dat als gevolg van de mythen de naam Bonn op een gegeven ogenblik vanuit de Romeinse periode zou zijn overgenomen. Van de andere kant zou het ook te ver gaan om te veronderstellen dat de Romeinse bronnen verminkt zouden zijn geworden door er een latinisering van Bonn in te voeren voor een plaats, die wellicht een beetje anders werd genoemd.

Beide veronderstellingen gaan niet op, daar de naam Bonna in oude geschriften en betrouwbare kopieën staat. Het betreft hier weer een doodgewone schijn-doublure, die wel bijzonder funest was omdat zij, gekoppeld aan andere schijnbaar juiste doch foutieve determinaties, een onderdeel werd voor de verkeerde situering van een hele weg.

17. Bergheim

Bergheim, op 20 km west van Keulen, levert een belangrijk contra-argument op.

In het Hambacher Forst, tussen Bergheim en Düren, wordt op grote schaal bruinkool gewonnen. Recente opgravingen hebben aangetoond, dat zich op de vruchtbare lössbodem veel Romeinse industriële nederzettingen, wegdorpen en een groot aantal villa's bevonden.

Op deze plaats, toch vrijwel recht tussen Jülich en Keulen gelegen, is geen Romeinse naam gelegd, doodgewoon omdat er geen te vinden was met enige overeenkomst in klank, want dit is het enige criterium geweest bij het plegen van de onbewezen determinaties.

Er zijn meer van soortgelijke gevallen aan te wijzen, waar omvangrijke en dus belangrijke Romeinse nederzettingen geen naam hebben. Dit houdt in:

1. dat het wegenpatroon van het Romeinse Rijnland en Westfalen groter is geweest dan die éne weg zogenaamd van Mainz naar Katwijk.
2. dat de geografie van het Romeinse Rijnland veel meer heeft bevat dan dat rijtje nederzettingen langs de Rijn.
3. dat het met de minuut alsmaar méér onaanvaardbaar wordt dat men van dat éne streepje neder-

zettingen de namen meent te kennen, terwijl van een veel groter aantal plaatsen de Romeinse namen onbekend zijn en noch door historische bronnen noch door inscripties zijn vastgelegd.
Ergo: de tekenaar van de PK en de samensteller van het IA hebben het Rijnland niet behandeld.

18. Keulen

Keulen werd algemeen aanvaard als Colonia Agrippina of als Agrippina opgevat. Deze plaats was evenwel Avesnes-sur-Helpe, wat afdoende is bewezen. Zie bij de PK, Weg 11, 16, 17, 18, 25, 33, 34, 36.
Alle wegen, die Agrippina aandoen, gaan uit van: Noyon, Reims, Bavay, Kamerijk, Straatsburg, Metz, Trier, Tressin en Douai.
De genoemde afstanden reiken alle tot Avesnes-sur-Helpe en niet tot Keulen.
Avesnes-sur-Helpe ligt precies in het midden tussen de genoemde plaatsen.
In Keulen zijn opschriften gevonden met het monogram: C.C.A.A., dat algemeen wordt opgelost als Colonia Claudia Ara Agrippinensis, waarvan de juistheid nergens door is bewezen, daar een volledige opschrift dan het monogram nooit is gevonden.
Colonia zal wel juist zijn; alle nederzettingen in de "Agri Decumates" waren als een kolonie van veteranen of emigranten gesticht.
De rangschikking van de volgende woorden is onjuist. Indien Claudia en Agrippina de juiste lezing was, hadden deze twee woorden na elkaar moeten staan, niet gescheiden door een ander woord, daar Claudia Agrippina aan deze plaats, door haar grootvader gesticht, haar naam had verbonden. De tweede A wordt opgevat als Ara, dat "toevluchtsoord" betekent, wat in verband met hetgeen Tacitus verhaalt dat "het schuim van Gallia" daarheen was getrokken, al zeer toepasselijk is.
Ik zou het monogram dan ook zo lezen: Colonia Civium Arae A..., en voor de laatste letter heeft men een ruime keus tussen namen uit Gallia of Belgia. 't Is immers een feit, dat vrijwel alle in Duitsland en Nederland gevonden stenen opschriften bevatten van veteranen uit bepaalde legioenen, of burgers van Gallische steden zoals: Remi, Nervii, Morini, Treveri, Viromandui, Tungri, Batavi, Carvio, Catualium, Ganuenta, Fectio.
Met een inscriptie over Bataven kan men nog het probeerseltje uithalen, dat zo'n opschrift dan ook "bewijst" dat de Bataven wel degelijk in de Nederlandse Betuwe waren gezeten.
Hierop moet worden geantwoord dat opschriften van en over Bataven in andere verre delen van het Romeinse Rijk zijn gevonden, waar zij zeer beslist niet de woonplaats van de Bataven aanduiden. Dus doen de twee inscripties in Nederland dit evenmin.
Bij zulk argument kan men zich alleen verbazen over het gebrek aan inzicht bij de archeologen. Zij handelen achterbaks door in alle talen te zwijgen over een opschrift van een kolonie Morini van Terwaan, nota bene in Nijmegen gevonden. Dat wordt verzwegen omdat zij ál te goed weten dat het hun argument over de Bataven op slag doet kelderen.

De verwarring tussen Avesnes (-sur-Helpe) en Keulen is al zeer oud en had in haar oorsprong niets te maken met de onjuiste opvatting over de Peutinger-kaart, daar de verwarring al bestond vóórdat de Peutinger-kaart was ontdekt.
Het is te wensen dat een Duits historicus een en ander eens tot op de bodem uitzoekt, daar ik er slechts de grote lijn van kan geven.
Na het einde van het Romeins imperium in het westen zijn verschillende oude namen verdwenen of sterk afgesleten. Men mag ook aannemen, al is dit niet altijd te bewijzen, dat sommige namen opzettelijk worden verdrongen. Zo ziet men de Suevi, althans de naam, verdwijnen terwijl in precies dezelfde streek de nieuwe naam van Franken opkomt.
In de 6e eeuw werd de volle naam Colonia Agrippinensis vrijwel niet meer gebruikt, maar schreef men meestal Colonia. Gregorius van Tours (ca. 590) gebruikt deze naam enkele malen en uit de con-

text van zijn verhaal blijkt duidelijk dat hij Avesnes bedoelde.
St. Maternus als eerste bisschop van Keulen is een complete illusie, wat reeds afdoende bewezen wordt door het feit dat de oudste Keulse kronieken niet over hem spreken en een zeer late kroniek de eerste is die hem noemt.
Omstreeks 1012 valt het verhaal uit de lucht, dat St. Petrus de zendelingen Eucharius, Valerius en Maternus naar de Elzas en naburige streken had gezonden, wat omstreeks 313 na Chr. zou zijn geschied. De drie bisschoppen zetelden te Trier. Na de dood van Eucharius zakte St. Maternus de Moezel af, bekeerde de bewoners van Bonna (Ohain) tot het geloof, bevestigde die van Colonia (Avesnes) en van Traiectum (Trith-Saint-Léger) en arriveerde uiteindelijk in Tungris (Douai). Later is de legende nog uitgebreid met de bewering dat St. Maternus ook de zetels van Tongeren en Luik heeft gesticht of hersticht.
Dit verhaal over Maternus wordt door alle hagiografen als pure legende beschouwd, zowel voor de Elzas als voor de latere verplaatsing van de legende.
Het behoeft nauwelijks te worden uitgelegd dat zij uiteindelijk in Keulen terechtkwam, overigens pas zeer laat, en daar aan het hart werd gekoesterd als een onweerlegbaar bewijs voor de continuïteit tussen het Romeinse en het middeleeuwse Keulen.
In WK, Deel I, blz. 207 heb ik een andere legende van Keulen behandeld, namelijk die van het Thebaanse Legioen, die in Keulen tot de verering van St. Gereon leidde en Xanten zijn St. Victor-traditie bezorgde. Zie ook Tekst 153 en Tekst 154 in dit Deel II.
Iedereen die de naam van Keulen hoort denkt aan de Drie Koningen en de Elfduizend Maagden.
We kunnen dus concluderen dat men de stad Keulen met recht "een schrijn van legenden" mag noemen. Helaas zijn legenden per definitie haast doodsvijanden van de historie.
Men dient goed op te merken dat al deze legenden pas in de 11e eeuw de kop opsteken, en dat is precies de tijd dat door allerhande oorzaken de Babylonische spraakverwarring begint met betrekking tot de historische geografie van westelijk Europa.

Romeins Keulen is een grote stad geweest, die bovendien tot aan het einde van de 4e eeuw is blijven bestaan. Er is echter geen historische noch archeologische continuïteit tussen het Romeinse en het vroegmiddeleeuwse Keulen, daar de Romeinse stad zich op 6 tot 8 meter onder het huidige maaiveld bevindt, wat betekent dat zij tegen het einde van de 4e eeuw moest worden prijsgegeven en onder een dik pakket grond verdween.
Vanzelfsprekend zijn de transgressies tussen de 3e en de 10e eeuw niet tot Keulen gekomen, maar zij hebben wel de Rijn omhoog gestuwd tot zodanige hoogte dat het brede Rijndal vol water liep en het leven op de vroegere oevers niet meer mogelijk was.
Men ziet dezelfde breuk in de continuïteit dan ook in alle vroegere Romeinse plaatsen in Rijnland-Westfalen.
Toen in de 10e/11e eeuw te Keulen een nieuwe nederzetting ontstond, wist men waarschijnlijk niet eens dat er een oude Romeinse stad in de grond zat. De nieuwe stad kreeg een nieuwe naam, die Kollen, Kolen of Köllen luidde, wat vanzelfsprekend tot Colonia werd gelatiniseerd. Toen lagen alle elementen gereed voor de verwarring met het andere Colonia. Het begon met het aanslepen van enige heiligen-legenden naar Keulen, wat in het 11e eeuw gebeurde, en het eindigde met de "ontdekking" van Keulen op de Peutinger-kaart, wat in de 16e eeuw volgde. Door alles heen liep de rode draad van de Renus (Schelde). Wie had nu ook kunnen denken dat "Colonia aan de Renus" Avesnes was en niet Keulen?

19. Keulen-Deutz

De stad Keulen was door een brug met de oostelijke oever van de Rijn verbonden, waar een kleine nederzetting bestond in de vorm van een voorpost.

In Keulen is een steen met een grafschrift gevonden dat luidt: "De lijfgardist Viatorinus diende dertig jaren en werd in barbaren-land in de buurt van Divitia door een Frank gedood".
Natúúrlijk werd Deutz als Divitia opgevat, al liggen er minstens 6 blanco eeuwen tussen de twee namen en bevat het opschrift elementen die niet bij Keulen zijn te plaatsen, zoals het "barbaren-land" en het feit dat de verslagene door een Frank was gedood. Deze elementen passen op dat tijdstip (eind 4e eeuw) alleen in het noorden van Frankrijk. Divitia was Divion, op 11 km afstand van Béthune.
Dat de steen op een andere plek dan die van de strijd werd geplaatst, ligt van de ene kant voor de hand, en wijst van de andere kant erop dat het legeronderdeel nadien is verplaatst geworden of na de strijd naar zijn standplaats is teruggekeerd.
Dit vrij onbelangrijk detail toont wel aan, hoe lichtvaardig en onnadenkend Romeinse namen op Duitse plaatsen van vele eeuwen later zijn geplakt, weer volgens het bekende recept van een schijnbare klankovereenkomst zoals in Nederland ook in tal van gevallen gebeurde.

20. Worringen
Worringen, op 15 km noordoost van Keulen, wordt opgevat als Burungum. Deze plaats lag vlakbij Avesnes en was Beaurieux. Zie PK, Weg 25.

21. Dormagen
Dormagen, op 20 km noordwest van Keulen, wordt opgevat als Durnomagus. Deze plaats, eveneens vlakbij Avesnes gelegen, was Momignies (zie PK, Weg 25). Men merke op dat deze twee laatste plaatsen niet door de PK worden genoemd en aan de weg tussen Straatsburg en Antoing liggen, die juist door zijn vele afwijkingen met de door de PK gepresenteerde weg en de betere afstanden het bewijs bevat dat hij naar de castella rondom Tressin leidde.

22. Neuss
Neuss, op 10 km west van Düsseldorf, werd opgevat als Novaesium. Dit was echter Feignies vlakbij Avesnes. Zie PK, Weg 11, 25, 33. Andere teksten bevestigen deze determinatie.
Van bijzonder belang is een tekst uit de Annales Bertiniani uit het jaar 863, die in zijn geheel luidt: "In de maand januari trokken de Noormannen per schip over de Renus (Schelde) naar Colonia (Coulogne bij Calais). Zij ontvolkten de havenstad die Dorestadum (Audruicq) heet, tevens de stad Nonmodacum (Nemetacum = Atrecht), waarheen de Frisii waren gevlucht, doodden veel handelaars van de Frisii, namen een groot aantal mensen gevangen en kwamen naar een zeker eiland in de buurt van het castellum Novesium (Feignies). Lotharius en de zijnen vielen hen van één kant van de Renus (Schelde) aan en de Saxones van de andere kant. Maar de Noormannen bleven er tot het begin van april zitten en trokken zich toen op aanraden van Rorik (een koning van de Noormannen) terug zoals zij waren gekomen".
Deze tekst is op geen enkele manier in Nederland en Duitsland te plaatsen, daar het zonneklaar is dat de Noormannen niet eerst naar Keulen kwamen, dan naar Wijk bij Duurstede, dan naar Atrecht en dan weer naar Neuss.
In Frankrijk liggen de plaatsen op één lijn, tevens in de juiste volgorde. Deze tekst levert het bewijs dat tot het einde van de 9e eeuw de naam Novesium nog voor Feignies werd gebruikt.
Neuss verschijnt in de 12e eeuw onder de naam Nusia en het is volkomen normaal dat deze zich tot Neuss ontwikkelde. Doch eenieder ziet ook dat er geen naamkundig verband zit tussen Novesium en Nusia. Dit doet niet het minste af aan de realiteit van Romeins Neuss, dat tussen de 1e en de 4e eeuw als een garnizoensplaats bekend is, waar evenwel negen op elkaar volgende doch chronologisch onderbroken legerplaatsen zijn ontdekt. Dit betekent dat de plaats niet permanent bezet is geweest, een bijzonderheid die Neuss deelt met vrijwel alle plaatsen in Rijnland-Westfalen, zodat moet worden aangenomen dat er voortdurend geschoven werd met de daar aanwezige Romeinse troepen.

23. Gellep

Gellep bij Krefeld, op 20 km noordwest van Düsseldorf, werd opgevat als Gelduba. De echte plaats was Élouges, op de juiste afstand tussen Feignies en Calonne gelegen. De plaats komt op de PK niet voor, wordt wel genoemd in het IA (zie PK, Weg 25).

De plaats Calone, die zonder de minste twijfel als Calonne ten zuiden van Doornik moet worden gedetermineerd, bewijst op haar beurt dat Gelduba in Frankrijk lag en niet in Duitsland. Zie bij Plinius (in Caesar) Tekst 83 (blz. 166) met de aardige bijzonderheid over de pastinaak; raadpleeg hierbij ook de Noordlijn van Plinius op blz.171.

24. Moers-Asberg

Moers-Asberg, op 25 km west van Essen, werd aangezien voor Asciburgium.

Deze plaats was Haulchin bij Valenciennes. Zie PK, Weg 11 en bij Ptolemeus (in Caesar) Tekst 99 (blz. 213) en Tekst 102 (blz. 232).

25. Xanten

Xanten, op 10 km west van Wesel, werd als Colonia Traiana opgevat. Deze plaats was echter Tressin. Zie PK, Weg 11, 25. Vooral de teksten van het IA zijn van belang, omdat deze enige fouten van de PK rechtzetten.

Xanten was een garnizoensplaats, die evenals de andere verschillende chronologisch niet aaneensluitende kampementen heeft gehad. De naam Xantis of Ad Sanctos, die pas in de 12e eeuw verschijnt, kan zelfs niet aan een Romeinse naam worden gekoppeld. De invoering te Xanten van de legende van St. Victor, een der heiligen van het Thebaans Legioen, is in WK, Deel I, blz. 207 uitvoerig behandeld. In Hoofdstuk 3 komen nog enkele teksten voor (Tekst 153 en Tekst 154) over het Thebaanse Legioen, die de "wandeling" van deze legende nog beter belichten.

26. Xanten-Birten

Xanten-Birten werd opgevat als het castellum Vetera. De juiste determinatie van deze plaats is Visterie. Zie PK, Weg 11, 25, 33. Zie ook bij Ptolemeus (in Caesar) Tekst 97 (blz. 195), die door de graden duidelijk maakt dat Vetera in het noorden van Frankrijk lag.

27. Haltern

Haltern, op 40 km noordoost van Wesel, is in veel opzichten een buitenbeentje in de Romeinse archeologie van Westfalen. Er liggen twee grote legerplaatsen, één van meer dan 34 ha, de andere van 16 tot 18 ha, en aan de hand van gevonden materiaal (o.a. munten) worden zij gedateerd tussen 8 vóór en 9 na Chr.

Soortgelijke legerplaatsen uit dezelfde periode zijn ontdekt te Holsterhausen, te Oberaden en Anreppen, en de vier plaatsen zijn alle aan de rivier de Lippe gelegen. Zij vallen op omdat zij zover aan de oostkant van de Rijn liggen, ten tweede omdat zij alle vier hetzelfde korte bestaan hebben gehad.

De Duitse archeologen weten eigenlijk geen raad met deze legerplaatsen en veronderstellen dat zij een rol hebben gespeeld in de Germaanse Oorlogen onder keizer Augustus. Deze oorlogen hebben echter plaatsgevonden in het noorden van Frankrijk, waar het échte Germania lag en waar alle stammen, plaatsen en rivieren zijn aan te wijzen, die in deze oorlogen een rol hebben gespeeld en in de geschriften die daarover worden genoemd. Toch is de legerplaats van Haltern door haar omvang en de inhoud der vondsten zo spectaculair, dat Bechert ze "het paradepaard van de provinciaal-Romeinse archeologie" noemt (*De Romeinen tussen Rijn en Maas*, 1983, blz. 86).

De term "parade-paard" neem ik graag over, maar dan wel in deze zin dat Westfalen Romeinse nederzettingen heeft waarvan de naam en de functie totaal onbekend zijn.

Nu blijkt dat het naamloos zijn niets uitzonderlijks is, want alle andere nederzettingen in Duitsland (en voeg er de Nederlandse ook maar bij) hebben geen eigen naam, omdat ze allemaal een verkeerde op de jas gespeld kregen. Hierdoor is ook op slag duidelijk dat zij nooit en nergens in de Romeinse literatuur zijn genoemd, want de verhalen over de Germaanse Oorlogen en zelfs die over de Opstand van de Bataven spelen zich af rond streken en plaatsen, die door Tacitus, Ptolemeus, de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini in het noorden van Frankrijk worden gesitueerd.
De paar opschriften van veteranen en kolonisten met de plaats van hun herkomst mogen ons niet langer misleiden. In het juiste licht gezien, vormen zij zelfs een onmisbaar element voor de bevestiging van het verhaal van Tacitus over de 'Agri Decumates".

28. Kleve-Rindern

Kleve-Rindern, op 20 km zuidoost van Nijmegen, werd opgevat als Arenacium. Deze plaats was echter Antoing, Zie PK, Weg 11, 25, 33.

29. Nijmegen

Nijmegen, een der grootste Romeinse nederzettingen met een ca. 250 na Chr. verdwenen burgerlijke nederzetting langs de Waal en militaire kampementen tot het einde van de 4e eeuw op de hoogte, werd als Noviomagus of Ulpia Noviomagus opgevat.
Evenwel is er nooit ook maar één historisch of archeologisch bewijs gevonden dat de plaats deze naam heeft gedragen. Al 30 jaar lang heb ik de historici en archeologen zo'n bewijs gevraagd, doch 't kwam maar niet en is tot op de dag van heden uitgebleven, terwijl de blunders van het "*Bronnenboek van Nijmegen*" en het daarin voortdurend schermen met teksten over Noyon eens en voorgoed hebben aangetoond dat niemand meer op zo'n bewijs behoeft te blijven wachten. Merkwaardig is dat over het minst bewijsbare punt het hardst wordt geschreeuwd.
Er is geen historische of archeologische continuïteit tussen de Romeinse en de middeleeuwse stad. De stad Nijmegen wordt in 1125 voor de eerste maal als Numaia genoemd. Deze naam evolueerde vlug tot Numegen of Nymegen en kreeg pas in 1145 voor de eerste maal de latinisering Noviomagus, uiteraard van een koninklijke kanselarij, daar de eigen inwoners, zelfs het stadsbestuur, de Latijnse naam Noviomagus nooit hebben gebruikt.
Omstreeks 1480 bedreef de Nijmeegse kanunnik Willem van Berchen de vervalsing (of de idioterie, wat wellicht eerder kan worden aangenomen) om Nijmegen gelijk te stellen met de residentie Noviomagus van Karel de Grote. En toen daarna zowel Tacitus "*Germania*" als de Peutinger-kaart werden ontdekt, sloegen vanuit Nijmegen alle historisch-geografische paarden op hol, en werd Rijnland-Westfalen opgesolferd met een hele reeks Romeinse namen, die er ondank de zo schone schijn niet thuishoren.
Uiteraard heeft de falsaris van een kanunnik dit niet kunnen voorzien, nog minder bedoeld, maar we moeten hem nageven dat hij een grootmeester in het vervalsen is geweest, daar hij de gehele universitaire wereld van westelijk Europa, waarbij uiteraard de Nederlandse op de eerste bank zit, vijf volle eeuwen bij de neus heeft gehad.
Vanzelfsprekend was dit ook bekend bij de bewerkers van het "*Bronnenboek van Nijmegen*" (P. Leupen en B. Thissen). Zij zwijgen natuurlijk over Willem van Berchen. Maar ten slotte komt de ware kijk op Nijmegen toch tot zijn recht.
Pas in de 15e eeuw is voor het eerst een link gelegd tussen Karolingisch Noviomagus en Nijmegen, welke mythe overigens pas in het begin van de 17e eeuw voor het eerst in druk verscheen.
De verwarring tussen Avesnes en Keulen was toen al minstens vijf eeuwen aan de gang. Toch heeft geen enkele Duitse historicus of kroniekschrijver het in zijn hoofd gehaald de zaak door te zetten naar Nijmegen, daar men in Xanten was uitgeput met het uitrekken van de heiligen-legenden. 't Zou toch voor de hand hebben gelegen dat Nijmegen al veel vroeger zijn deel van de mythen had gekre-

gen. Dus, van welke kant men het ook bekijkt, Nijmegen blijkt in het hele bestel de jongste en de zwakste mythe te hebben gekregen. Dat er het hardst over werd geschreeuwd, wel, dat is voor iemand die de zaak door heeft, het beste bewijs dat er iets totaal fout zit.
Er was maar één, maar wel wetenschappelijk gefundeerd bewijs nodig, en dan had men een einde aan de kwestie gemaakt.

Deze grote schoonmaak in het Romeinse Rijnland-Westfalen betreft alleen de verkeerd gelegde namen, die zo sterk schenen de juiste te zijn en het toch niet waren. Aan al die determinaties behoeft men maar met een vinger te raken en ze vallen tot stof uit elkaar.
Er waren slechts twee wat dieper liggende problemen: Mogontiacum en Agrippina, die nog een vraag opriepen, al waren zij in de PK en het IA reeds met volstrekte zekerheid op hun juiste plaats gezet.
Het eerste komt via de aartsbisschoppelijke zetel van Germania tot volledige klaarheid.
Het tweede loste ik op door eens vurig te bidden tot de heiligen van Keulen, die mij toen in het oor fluisterden dat ik naar Avesnes moest gaan voor een bedevaart ter hunner eer. Want heiligen houden van authenticiteit en van waarheid, en of ze nu echt of volkomen legendarisch zijn, maakt niet veel uit. In elk geval wijzen de over hen gaande verhalen Avesnes aan als het echte Colonia en Keulen als het ondergeschovene. Evenzo vertrekke men in galop vanuit Nijmegen naar Noyon.
Maar omdat die gehele serie misverstane namen in het juiste en in het foutieve gebied aan de Renus was gekoppeld, werd deze riviernaam de aorta van Germania.
De Renus is de plaats waar alle belangrijke feiten over Germania voorvielen en zich alle conflicten en oorlogen tussen Romeinen en Germanen afspeelden.
Ook in de zuiver geografische beschrijvingen is de Renus het punt waaromheen alles draait. Men zie bij Ptolemeus hoe deze de rivier als het hoofdbestanddeel van Germania presenteert, en op de Peutinger-kaart welke dominerende rol de Renus daar heeft.
Welnu, we weten al lang dat de klassieke schrijvers met de Renus de Schelde bedoelden. Hun Noordlijnen (zie Caesar, blz. 75, 126, 171, 245) tonen ten overvloede aan dat zij nooit over Romeinen in Rijnland-Westfalen of in Nederland hebben geschreven.
België, Nederland en Romeins Duitsland vielen onder de term "Agri Decumates" van Tacitus. Deze gebieden werden meestal beschreven als: onbekend, onbewoond, eilanden, moerassen, zand of woestijn, allemaal kwalificaties die de klassieke schrijvers aan het gebied ten noorden van de Noordlijnen gaven.
Dat gebied behoorde niet tot het Romeinse Rijk en Tacitus zegt met nadruk dat het zelfs niet onder Germania viel. Dat ligt ook voor de hand, daar we dankzij Tacitus en Ptolemeus Germania nauwkeurig kunnen afbakenen in het noorden van Frankrijk, door de Ardennen en Vogezen tot aan Straatsburg toe.
Dat er toch Romeinen boven de Noordlijn zaten, is in het geheel niet vreemd. Tacitus heeft ons de diepste reden daarvan onthuld. Zij zijn er niet naar toe getrokken om Germanen of een ander volk te overwinnen en te onderdrukken, daar ten eerste de geschriften daarover niets verhalen, en ten tweede zowel in Duitsland als in Nederland elk archeologisch spoor van een inheemse bevolking ontbreekt. Zijn die sporen er wél, dan stammen ze uit de prehistorie, en zijn ze minstens twee eeuwen ouder dan de Romeinse vondsten waarop ze chronologisch niet aansluiten.
De aanwezigheid van Romeinen in Nederland en Duitsland vormt derhalve geen enkel probleem. 't Is duidelijk waarvoor men alleen een nieuwe kaart moet maken, zonder het klakkeloos overnemen van namen uit Frans-Vlaanderen waar alle Nederlandse mythen vandaan komen.

2.3 Het gezelschap van de Renus met zijn doublures

De Renus staat niet alleen. Bij Tacitus en alle klassieke en vroegmiddeleeuwse schrijvers wordt deze rivier altijd in nauw verband genoemd met de Amisia (Hem), de Albis (Aa), de Lippia (Lys) en de Wisurgis (Wimereux).
Deze rivieren en ook de befaamde "Monden van de Renus" lagen destijds in Frankrijk. Eenieder begrijpt zonder veel uitleg, wat er allemaal uit de foutieve lokalisatie van vijf rivieren is gevolgd, zoveel namelijk dat men kan inpakken met de gehele geschiedenis van Nederland uit de Romeinse periode en de vroege Middeleeuwen.
Daar kwam de niet-opgemerkte west-oriëntatie nog eens bovenop, zodat de chaos compleet werd.
Overigens is het niet bij die vijf doublures gebleven. In Duitsland of het noorden ligt nog een aantal rivieren, wier namen dezelfde zijn als die van Franse rivieren:

Melde, zijrivier van de Elbe, is een doublure van de Melde, zijrivier van de Lys (Leie) in Frans-Vlaanderen.
Lahn, Laine, Leihe en *Lenne* zijn doublures van de Laine.
Main, zijrivier van de Rijn, is een doublure van de Maine.
IJssel, de Nederlandse rivier, is een doublure van de Isla, Lys, of van de Lijzel bij St.-Omaars.
Hunte, zijrivier van de Weser, is een doublure van de Honneau in Henegouwen.
Saale, zijrivier van de Elbe, is een doublure van de Sala, de Selles bij Kamerijk.
Werra, zijrivier van de Weser, is een doublure van de Viroin bij Givet.
Aller, zijrivier van de Weser, is een doublure van de Allier, zijrivier van de Loire.
Meisse, zijrivier van de Weser, is een doublure van de Matz, zijrivier van de Oise.
Emmen en *Ems,* zijrivieren van de Rijn, zijn doublures van de Hem bij Tournehem, de klassieke Amisia.
Fuse is de doublure van het in Noord-Frankrijk veel voorkomende Fosse, waarachter meestal een andere naam volgt.
Nethe, Neetze en *Nesse*, zijrivieren van de Elbe, zijn doublures van de Nethe in Vlaanderen. Het Bretonse woord "nète" betekent beek.
Löknitz, zijrivier van de Elbe, is een doublure van de oude Lockia, nu Loquin bij Tournehem.

2.4 Agri Decumates

De "Agri Decumates" hadden het best tot een nieuwe Romeinse provincie kunnen brengen met de toepasselijke naam van Decumatilia. Er kwam echter een kink in de kabel. Meer dan de helft ervan viel omstreeks 250 na Chr. (in Vlaanderen nog vroeger) aan de transgressies ten offer. De rest die met uitzondering van enkele grote plaatsen zoals Tongeren, Maastricht, Aken en Keulen en enkele wisselende legerplaatsen langs de Rijn, voornamelijk uit een wijdmazig net van ver van elkaar verwijderde villa's was bedekt, kon het toen niet meer tot een provincie brengen.
Het Romeinse Rijk had nauwelijks oog voor dit reserve-gebied, waar het hooguit enkele overbodige legioenen kwijt kon, misschien zelfs met de bedoeling dat de afdanking van de troepen er soepeler en zonder al te veel problemen zou verlopen omdat er landbouwgrond in overvloed was.
Bij de Romeinen, die daar als burgers woonden, was geen politieke wil aanwezig om zich weer onder Rome te scharen, dat zij tevoren de rug hadden toegekeerd. Zij leefden er in een betrekkelijke welstand als "God in Decumatilia" en hadden geen behoefte aan een Romeins keurslijf.

Men vindt ook nergens iets vermeld over enige onderworpenheid of belastingplichtigheid aan Rome. Dit schijnt de enig mogelijke conclusie te zijn, nu we weten dat de klassieke schrijvers met geen woord en met geen enkele naam over dit gebied hebben gerept.
Overigens is het volstrekt geen vreemde zaak in de Romeinse geschiedenis. Uit het Midden-Oosten zijn ook gevallen bekend, dat de Romeinen, zowel burgers als legereenheden een streek of land binnendrongen, zich daar installeerden naast en tussen de inheemsen, en dat pas geruime tijd daarna de inlijving bij het rijk volgde.

2.5 Germania in de Romeinse periode

Tacitus heeft in zijn "*Germania*" niet alle stammen, plaatsen en rivieren van het land opgesomd. Dit blijkt uit zijn andere werken (zie Tacitus, blz. 97 e.v.), waar hij nog andere stammen en plaatsen in Germania vermeldt.
Zijn beschrijving wordt volledig gedekt door andere klassieke schrijvers, in het bijzonder door Ptolemeus, die naast veel dezelfde namen als bij Tacitus een grote serie andere vermeldt. Bij Ptolemeus is vooral goed te volgen, welke delen van Germania door de Romeinen werden beheerst, en welke streken of plaatsen tot het Grote of Vrije Germania behoorden, dat niet onder het direct gezag van de Romeinen stond. Af en toe spreken de schrijvers dan ook over "Romeinse" of "Germaanse" grond, en dan bedoelden zij niet een lap grond van een Romein of van een Germaan, maar hadden zij het over de wederzijdse enclaves die van Germania een lappendeken hadden gemaakt, waarvan bepaalde restanten vandaag nog zijn aan te wijzen.
De totale oogst aan streek- en plaatsnamen die ik heb verzameld bedraagt ongeveer 4500. Ze zijn alle in Frans-Vlaanderen of directe omgeving aan te wijzen. Van al die namen is er geen enkele in Nederland of Duitsland terug te vinden. Nadere gegevens over de Germaanse enclaves treffen we aan in de teksten van Ptolemeus. Zie Caesar.

2.6 De mythen in chronologische volgorde

De pech voor Nederland is geweest, dat er enige in oorsprong onschuldige doublures ontstonden, die achteraf de schijn gaven dat de klassieke schrijvers en de vroegmiddeleeuwers over Nederland hadden geschreven.
Om het proces van de misverstanden volledig begrijpelijk te maken, moeten we de mythen eens strikt chronologiseren, d.w.z. precies de tijd aangeven wanneer zij voor het eerst worden verkondigd. Men komt dan tot merkwaardige bevindingen doch vooral tot de constatering dat de mythen niet in één klap op Nederland zijn gevallen - wat ook moeilijk te verkopen was - maar dat zij een geleidelijke, successievelijke en zelfs langzame opeenstapeling is van deductie uit deductie, of het trekken van conclusies uit foutieve premissen.

Frisia

Frisia was de eerste verhuizing van een begrip, toen in het begin van de 11e eeuw een stroom van migranten uit Vlaanderen en Frans-Vlaanderen zich op de nieuwe gronden in het noorden vestigde. Dat deze stroom er is geweest, wordt bewezen door de meer dan 1000 volledig identieke plaatsnamen uit Vlaanderen, die in het noorden van Nederland en Duitsland bestaan en daar enkel als zuivere importnamen zijn te verklaren. Zie WK, Deel I, blz. 443 e.v.

Traiectum (Utrecht)

Traiectum (Utrecht), waar niemand ooit over St. Willibrord had gesproken, kreeg deze traditie opgesolferd door de abdij van Echternach, die in 1156 (van deze mythe is zelfs een jaartal bekend) van Holland en Utrecht kerken terugeiste die van St. Willibrord zouden zijn geweest. De bewering was pertinent onwaar, omdat Echternach niet wist dat het échte Traiectum van St. Willibrord Tournehem was, maar het gevolg was wel dat het bisdom Utrecht uiteindelijk in de fabel ging geloven.

Dit gebeurde overigens niet meteen, doch pas in de 14e eeuw, toen Utrecht zich realiseerde dat het geen enkele reliek van St. Willibrord had. Het vroeg en kreeg relieken uit Echternach, en het spreekt vanzelf dat die vals waren omdat alle relieken van Echternach vals zijn omdat zij afkomstig zijn van een ander corpus dan dat van St. Willibrord.

Ongeveer gelijktijdig met de aankomst van de valse relieken bombardeerde een kanunnik van Utrecht Dokkum tot de plaats waar St. Bonifatius zou zijn vermoord, ook een feit waarover nog niemand in Nederland ooit had gesproken.

Wijk

Bij Utrecht lag de plaats Wijk. Daar bouwde een bisschop van Utrecht een buitenverblijf dat "Duurstede" werd genoemd. Later werden het dorp en het kasteel één leen en kwam de naam Wijk bij Duurstede in zwang.

Aanvankelijk heeft geen sterveling de plaats of de naam in verband gebracht met het oude Dorestadum, dat blijkens de bronnen in de buurt van Willibrords zetel lag.

De link werd pas in de 15e eeuw voor het eerste gelegd.

De opgravingen te Wijk bij Duurstede hebben een 10e/11e-eeuwse nederzetting aan het licht gebracht, waarvan door Van Es, directeur van de ROB, is vermeld dat zij niet bewezen het Karolingische Dorestadum is geweest.

Betuwe

Na het einde van de transgressies begon Nederland tegen het midden van de 10e eeuw droog te vallen. De Betuwe was een der eerste producten van de verlanding. Zij kreeg haar naam van de Betuwe (goede, vruchtbare grond) als tegenhanger van de Veluwe, dat slechte (vileine) grond betekent.

De naam Betuwe is derhalve niet afgeleid van de Bataven en verschijnt in 1015 voor de eerste maal in de geschreven bronnen. Zie WK, Deel I, Tekst 378 (blz. 203).

Nog enkele eeuwen daarna bleef de Betuwe in volmaakte onschuld leven. Pas in het begin van de 17e eeuw, nadat in 1598 de Moretus-uitgave van de Peutinger-kaart was verschenen, viel voor de eerste maal de bewering dat de Bataven in de Betuwe hadden gewoond.

Men voelde wel met z'n klompen aan dat de Betuwe te klein was om zo'n machtig volk op te brengen; derhalve werden de Bataven tot heel Nederland uitgebreid, wat op dat moment prachtig uitkwam, want zoals de Bataven tegen het machtige Rome hadden gestreden, zo streden hun nakomelingen nu tegen het machtige Spanje.

Noviomagus (Nijmegen)

Tot dan toe had nog geen sterveling over Karolingers in Nederland of over Karolingisch Nijmegen gesproken.

Willem van Berchen had omstreeks 1480 wel het ei van deze mythe gelegd doch dit werd pas uitgebroed in het begin van de 17e eeuw door dezelfde post-humanisten die de Bataven hadden uitgevonden.

Tot overmaat van ramp leek de Peutinger-kaart hen volledig te bevestigen, althans ten opzichte van de Betuwe en Nijmegen.

Peutinger-kaart

Ondanks deze twee zogenaamde zekerheden wist men geen raad met de Peutinger-kaart, daar het onmogelijk was de andere plaatsnamen van de kaart thuis te brengen.
Het is een wijdverbreid misverstand, zelfs onder intellectuelen en historici, dat de kaart altijd en al lang als Nederland werd opgevat. Ze bleef integendeel enige eeuwen onaangeroerd. Zelfs de 19e-eeuwse schrijvers, die heel wat aandurfden en niet terugschrokken voor de wildste beweringen, zijn met een wijde boog om de Peutinger-kaart heen gelopen en waagden zich niet aan determinaties. Dit volgde pas in het begin van deze eeuw door de eerste generatie beroepsarcheologen, die dit varkentje eens even zouden wassen, en toch niet verder kwamen dan enkele namen zomaar op Romeinse vindplaatsen te prikken, maar het overgrote deel ervan onverklaard moesten laten liggen.
De tweede generatie archeologen is nog geen stap verder gekomen. Ondanks de berg literatuur over de Peutinger-kaart is zij voor 90% een raadsel gebleven. Verdere pogingen kan men gevoeglijk staken, daar er geen Peutinger-kaart van Nederland bestaat.

Bij dit alles zijn twee fundamentele regels van de historische wetenschap uit het oog verloren.
De eerste is, dat een historicus moet beginnen te onderzoeken wanneer een bepaalde bewering voor de eerste maal wordt gedaan, wie die heeft gelanceerd en waarop zijn bewering steunde. Dit is essentieel voor een historisch onderzoek, want wanneer blijkt dat de bewering verschillende eeuwen ná het feit ligt waarover het gaat, kan men haar meteen als onwaar of minstens als hoogst onbetrouwbaar afwijzen. De bovenstaande zogenaamde zekerheden zijn alle vier tot elf eeuwen ná de feiten geponeerd en reeds op deze grond moet men ze verwerpen, tenminste indien men voor historicus wil doorgaan en boven het niveau van klakkeloze naprater van middeleeuwse onbevoegden staat. Ik ken geen enkele Nederlandse publicatie, waarin deze vraag aan de orde is gesteld.
De tweede regel is dat belangrijke feiten op politiek, maatschappelijk of kerkelijk gebied noodzakelijkerwijs schriftelijke getuigenissen moeten hebben nagelaten. Hier spreek ik natuurlijk eerder als archivaris dan als historicus. Wel, in Holland en Utrecht of Friesland bestaat van vóór de 10e eeuw geen document ter grootte van een postzegel. Alles wat over ons land werd verteld, komt uit Franse kronieken, ver van hier geschreven, of uit bronnen die wemelen van plaatsnamen uit Frans-Vlaanderen, zoals de oorkonden van het bisdom Traiectum, de abdijen van Aefternacum (Eperlecques) en Werethina (Fréthun).

De geschiedenis van Nederland begint in de 10e eeuw

Laten we dit voor alle duidelijkheid de tweede fase noemen, waarbij de prehistorie buiten beschouwing kan blijven.
De eerste fase had bestaan uit een korte periode van ca. 50 tot 250 na Chr., toen een klein deel van ons land door Romeinen werd bewoond. Deze fase werd afgebroken door de transgressies, die de mensen verdreef en de restanten van hun huizen bedolf onder metersdikke overslaggronden.
Tegen het midden van de 10e eeuw had de zee zich zover teruggetrokken dat weer menselijk leven op deze totaal nieuwe gronden mogelijk was.
Gelijktijdig komen het graafschap Holland en het bisdom Utrecht op, wat aantoont dat er meer kapers op de kust waren om de nieuwe gronden in te pikken.
Dit heeft onder andere ertoe geleid dat Holland de hele Middeleeuwen door een enigszins vreemde dualiteit heeft vertoond: een graafschap en een bisdom, waar de naijver, de conflicten, de intriges en oorlogen natuurlijk niet konden uitblijven.
Beide instituten hadden geen sprankelende voorgeschiedenis.
Het graafschap had geen voorgeschiedenis. De afkomst van de Hollandse graven is in het duister

gehuld. De opinie is zelfs vrij algemeen dat de eerst bekende graaf Gerulf van Vlaamse herkomst was, wat uitstekend bij mijn opvattingen past.
Het bisdom had evenmin iets aan voorgeschiedenis. Pas in de 12e eeuw kwam de abdij van Echternach opdraven met de zogenaamde voorgeschiedenis van het bisdom Utrecht, die ter plaatse niet bekend was. Zijn de historici dan stekeblind geweest dat zij deze feiten niet hebben opgemerkt, die toch een enorme draagwijdte hebben? Neem als voorbeeld de misvatting die zij over St. Willibrord te berde brengen: zijn bisschopszetel te Utrecht en zijn abdij te Echternach. Een leek met gezond verstand kan er slechts om glimlachen.

De taalgrens

Het is onmiskenbaar dat Tacitus en Ptolemeus de Germaanse stammen aan weerszijden van de taalgrens neerzetten, al gebruikten zij uiteraard dit moderne woord niet.
Het is voorheen ook opgemerkt dat de Bataven op of vlakbij de taalgrens waren gezeten; in feite had Caesar dat al geschreven. Daaruit werd vroeger soms de conclusie getrokken dat de Romaans/ Germaanse taalgrens dus in het midden van Nederland moest hebben gelegen en dat zij later naar het zuiden is afgezakt.
Heden ten dage durft niemand deze onzin nog te schrijven. Het is immers duidelijk dat in Nederland geen spoor van een Romaans taalrelict is overgeleverd, tenzij in het zuiden van Limburg, waar het Romaans vanuit het zuiden is doorgedrongen maar pas veel later, namelijk in de 10e eeuw.
Over het ontstaan van de taalgrens doen enkele wilde theorieën de ronde, die alle onjuist zijn, omdat werd aangenomen dat het Germaans met en door de Germaanse expansies en invallen vanuit het hoge noorden van Duitsland naar het noorden van Frankrijk was meegebracht.
De zaak heeft precies omgekeerd gelegen. De Germaanse taal bestond al lang vóór Chr. in het noorden van Frankrijk. Er is geen sprake van dat zij daar pas veel later zou zijn ingevoerd. Ook aan deze fabel maakt Tacitus een einde.

De Germaanse Volksverhuizingen

De Germaanse Volksverhuizingen ten slotte zijn de laatste fabel, die door Tacitus en Ptolemeus radicaal wordt tegengesproken. Hij berust volledig en uitsluitend op de verkeerd verstane berichten dat de Germanen de Renus overstaken om in Gallia binnen te dringen en zich daar te nestelen, een stelling die in het verlengde ligt van de misvattingen over de taalgrens.
Leest men hier zoals het moet: dat zij de Schelde overstaken, dan valt alles op de juiste en veel keinere schaal terug. Dan blijft er niets meer over van de veronderstelling dat de Cimbri, de Teutones, de Burgundii, de Suevi, de Chatti en Bataven, de Heruli en Rugii, de Goten, de Thoringi, de Saxones, de Sclavi en de Franken naar het zuiden en westen zijn "afgezakt".
Hun oorspronkelijke woonplaatsen werden verschillende honderden kilometers veraf verondersteld, waar noch vóór noch ná de zogenaamde Verhuizingen enig spoor van die volken is gevonden.
Omstreeks 287 na Chr. stootten de Franken over de Renus (Schelde) door tot in het Eiland van de Bataven, wat natuurlijk het land van Béthune was en geenszins de niet-bestaande Betuwe, die pas 8 eeuwen later opduikt, een nieuw landschap met een nieuwe naam, die per toeval op Batua leek.
De daarna volgende invallen van de Noormannen werden over dezelfde kam geschoren. Deze heetten oorspronkelijk "Dani sive Nordmanni" (Dani of Noormannen). Dania duidt beslist niet op Denemarken, daar deze naam 't eerst in Frankrijk verschijnt. Nordmanni betekent vanzelf "Westmanni", wat uit kracht van de toen gehanteerde west-oriëntatie al heel doorzichtig is. Bij de

schrijvers van onze dagen is de term "Viking" geliefd, die men echter in de oude bronnen niet aantreft, welke tendentieuze term is ingevoerd om te benadrukken dat de Noormannen uit het hoge noorden van Noorwegen of Zweden zouden zijn gekomen.
De Noormannen, die tussen ca. 804 en 890 het noorden van Frankrijk, Vlaanderen en zelfs Engeland binnenvielen, waren helemaal niet afkomstig uit het hoge noorden doch uit Normandië. Men behoeft er niet op te wijzen, dat zij meestal per schip kwamen, daar dit hun tactiek voor overvallen bij verrassing was.
Overigens, wanneer men de bronnen nauwkeurig leest, zijn er genoeg bewijzen te vinden dat zij ook vanuit Normandië over land en rechtstreeks Francia aanvielen. Bij dit alles moet men natuurlijk niet over het hoofd zien, dat Normandië en Bretagne zich pas zeer laat onder het Frankische Rijk hebben gevoegd, precies zoals zij zich bij herhaling onder de Romeinse overheersing uit hadden gewerkt.
Wanneer tegen het einde van de 8e eeuw de exploratie en de bewoning van Midden- en noordelijk Duitsland beginnen, ingezet en sterk bevorderd door de gedwongen migraties van de Saksen door Karel de Grote (Nederland komt pas veel later in beeld), speelde de Kerk terecht op deze migraties en expansies in. Dit is voornamelijk vanuit het noorden van Frankrijk gebeurd en maar betrekkelijk weinig vanuit Zuid-Duitsland en Italië.
Men ziet dan eerst, nog voor er een kerkelijk hiërarchie gevestigd was, de kloosters van Fulda, Lorsch en Werden verschijnen, precies zoals in het noorden van Frankrijk de christianisatie door monastieke voorposten was voorbereid.
Deze drie kloosters, vooral Fulda en Lorsch, hadden aanzienlijke bezittingen in het noorden van Frankrijk, zodat het zonneklaar is dat dáár in de eerste tijd hun bronnen van bestaan lagen. Later, toen zij op eigen bodem konden leven, zijn deze toch wel verafgelegen goederen voor en na afgestoten, of door andere factoren verloren gegaan. En toen zich op kerkelijk gebied ook enige merkwaardige doublures van plaatsnamen gingen voordoen, zoals Hammaburg en Hamburg, Werethina en Werden, Brema en Bremen, Tournehem en Utrecht, was het hek van de dam en volgde er een regen van getransplanteerde gegevens, dikwijls nog aangedikt met vervalsingen van oude oorkonden om een klooster of bisdom een nog ouder en individueler gezicht te geven. De gevallen zijn trouwens legio, dat een triviaal doel aan die vervalsingen ten grondslag lag, namelijk het op valse gronden claimen van bezittingen, rechten en inkomsten, wat op grote schaal door de abdij van Echternach is gebeurd.
In deze ontwikkeling komen Utrecht en Holland pas tegen het midden van de 10e eeuw te voorschijn, maar dan ook met het essentiële kenmerk van een nieuwe exploratie en een nieuwe populatie, namelijk dat een graafschap en een bisdom, derhalve de wereldlijke en de kerkelijke organisatie gelijktijdig van de grond komen.
Er zijn in de historie van westelijk Europa heel wat lijnen of golven, die in precies de omgekeerde en onjuiste richting waren gelegd. De herkomst van de Friese injectie in Noord-Nederland en Noord-Duitsland bewijst dit meer dan afdoende (zie WK, Deel I, blz. 404, het hoofdstuk over Frisia).
We kunnen Tacitus niet genoeg dankbaar zijn: met een eenvoudig boekje heeft hij de weg gewezen naar de juiste opvattingen over de wording van Europa.
Een van de eerste dingen die overboord moeten worden gegooid, zijn de Germaanse Volksverhuizingen, ongeacht het feit dat enige geleerden er "standaardwerken" over hebben geschreven.

2.7 De verdelingen van het Karolingische Rijk

Het rijk van Karel de Grote strekt zich uit van de Elbe tot aan de Loire.
Dit is een van de taaiste maar meest onware slagzinnen van de gangbare historische opvattingen,

gebaseerd op het totaal verkeerde beeld dat Karel de Grote de Saksen aan de Elbe onderwierp.
In werkelijkheid waren dat de Saxones aan de Albis (de Franse Aa), en indien dit juist is, dan is de dikke helft van de koek er al vanaf gesneden.
Dat dit beeld juister is, wordt in Hoofdstuk 4 met een groot aantal teksten bewezen, die de strijd tegen de Saksen met een overweldigende massa geografica uit het noorden van Frankrijk en Vlaanderen dáár bevestigen.
Daar komt nog bij, dat de historici zich fundamenteel vergisten in de ligging van Batavia en Frisia, die zowel in de omschrijving van het rijk als bij de latere rijksverdelingen een grote rol spelen.

Tekst 1 - 17
Hier geef ik enkele teksten met commentaar; op zich al meer dan voldoende om aan te tonen dat de historische atlassen op bepaalde kapitale punten aan een grondige herziening toe zijn.

Tekst 1
ca. 810. Volken vanaf de Westelijke Oceaan.

Vanaf de Westelijke Oceaan (1-1) strekt zich naar het oosten, tot een ongekende lengte (1-2) maar volgens een breedte die nergens de 100 mijlen overschrijdt, een zee uit (1-3), langs welker omtrek veel volken leven. De Dani (1-4) en de Sueones (1-5), die wij Noormannen (1-6) noemen, bezetten er de noordelijke (lees: westelijke) kusten en alle eilanden, terwijl de oostelijke (lees: noordelijke) kusten worden bewoond door de Sclavi (1-7), de Aisti (1-8) en verschillende andere volken, tegen wie de koning oorlog voerde.
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, ed. Halphen, 12.

Nota 1-1. Hier zijn bedoeld: de Atlantische Oceaan, het Kanaal en een deel van de Noordzee

Nota 1-2. Met andere woorden: men wist niet hoe ver deze zee zich in het noorden uitstrekte.

Nota 1-3. Het was dus niet de Baltische Zee, wat Halphen ervan maakt. De breedte van ca. 100 mijlen, die de schrijver noemt, betekent dat deze zee ongeveer zover bekend was en werd bevaren, maar dat niemand zich verder waagde.

Nota 1-4. De Dani of Noormannen, hier bedoeld, kwamen helemaal niet uit Denemarken of een ander noorden, maar zij zetelden al vanaf de 3e eeuw vóór Chr. in Normandië. Zie Hoofdstuk 5.

Nota 1-5. Sueones, een verschrijving of afleiding van Suindinum, later Cenomanni genoemd, was een stam in Normandië in de omgeving van Le Mans. Halphen maakt er de Zweden van, een misgreep die op slag het verdraaien van het beeld verraadt.

Nota 1-6. De term Noormannen is natuurlijk een simpel uitvloeisel van de west-oriëntatie: het noord noemen van het werkelijke westen, ingevoerd door de klassieke schrijvers en tot ver in de vroege Middeleeuwen volgehouden, in bepaalde gevallen zelfs nog veel later. In feite had men hen Westmannen moeten noemen. Had men dit van de aanvang af gedaan, dan was een groot deel van de verdraaiingen niet gebeurd en zouden ons heel wat mythen bespaard zijn gebleven.

Nota 1-7. De Sclavi, waarbij men beslist niet moet denken aan een of ander Slavisch volk, waren herkomstig uit het gebied van de Ardennen, waar dit volk inderdaad de rol van slaven in de ijzermijnen had. Tegen het einde van het Romeins imperium raakten zij op drift en stootten zij door tot boven Boulogne, waar zij de "Sliviacas oras" (de Slavische kust) bezetten en daaraan hun naam gaven. Deze naam is de voorloper van Schleswig in Duitsland, weer een transmigratienaam van de 10e eeuw. Holstein is een jasje van dezelfde snit: een transmigratienaam van het Vlaamse Houtland. Bepaalde migratie-stromen hebben precies omgekeerd gelopen dan men altijd heeft gedacht.

Nota 1-8. De Aisti, ook Aestii geheten, waren beslist niet de bewoners van Estland. doch die van Estaires en Estevelles in de buurt van Rijsel. Een en ander wijst erop, dat de zee nog ver het land in kwam en dat de Franse en Vlaamse kust nog lang niet waren gesloten.

Nota 1-9. De Welatabi worden door de "Annales royales" (anno 789) een onderdeel van de Sclavi in Germania genoemd, wonend op de kust van de Oceaan (lees: Atlantische Oceaan). Zij noemen zichzelf Welatabi, maar worden door de Franken Wilzi of Wilti genoemd. Traiectum, de zetel van St. Willibrord, is een tijdlang bekend geweest als Wiltaburg, omdat zij van deze plaats hun burcht hadden gemaakt. Waar zat dit volk in het verdronken Nederland?

Tekst 2
(810). Eerste aanval van de Noormannen op het Karolingische Rijk.

De laatste oorlog werd gevoerd tegen de Noormannen, Dani (2-1) geheten, die zich aan de zeeroverij hadden gewijd en met grote vloten de kusten van Gallia (2-2) en Germania (2-3) kwamen verwoesten. Hun koning Godfried voedde de valse hoop dat hij geheel Germania (2-4) onder zijn heerschappij zou brengen. Frisia (2-5) en Saxonia (2-6) behandelde hij al als provincies van zijn rijk. Zijn buren, de Abodriti (2-7), had hij onder zijn gezag gesteld en hen verplicht hem schatting te betalen. Hij speelde zelfs al met de gedachte om binnenkort tegen Aquisgranum (2-9) op te trekken, waar het hof van onze koning was (2-10). Verre van dit alles als loze snoeverij te beschouwen, vreesden velen dat hij inderdaad zulke poging zou doen. Maar zijn plotselinge dood voorkwam het; hij werd door een van zijn lijfwachten gedood, en zijn verdwijning verhaastte het einde van de strijd (2-11).
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, ed. Halphen, 12

Nota 2-1. Voor de Dani of Noormannen zie Tekst 1, Nota 1-4.

Nota 2-2. Hier dient men Gallia nog op te vatten in de zin van de Romeinen, wat helemaal niet wil zeggen dat Karel de Grote geheel Frankrijk vanaf de Pyreneeën tot aan de Renus (Schelde) in bezit had.

Nota 2-3. Germania betekent ook hier het oude Germania van de klassieken, al was het reeds uitgebreid tot over de Rijn, de eerste expansie van het Frankische Rijk in oostelijke en zuidoostelijke richting. Met enige nadruk moet erop worden gewezen, dat in de beginperiode Maastricht en Aken de meest vooruitgeschoven posten waren en dat de expansie naar Westfalen en het Munsterland pas tegen het einde van de 8e eeuw begon. Men dient nog lang niet te denken aan bisschopszetels in Hamburg en Bremen, daar deze pas minstens een eeuw later zijn gesticht, maar zoals vrijwel alles doublures waren van getransplanteerde namen.

Nota 2-4. Hier is ook weer duidelijk dat de Noorman Godfried het klassieke Germania op het oog had. Het zou onzinnig zijn er simpelweg Duitsland te lezen.

Nota 2-5. Frisia is niet nauwkeurig met lijntjes aan te geven. Het was, ruwweg omschreven, het gebied ten oosten van Boulogne tot in de buurt van Atrecht, in het zuiden wat scherper begrensd, in het noorden uitwaaierend over Vlaanderen, waar de transgressies een grote rol hebben gespeeld bij de lotgevallen van dit volk en zijn verplaatsingen.

Nota 2-6. Saxonia was oorspronkelijk het gebied ten zuiden van Boulogne, reeds uit de Romeinse periode bekend als de "Litus Saxonicum" (Saksische kust). De bronnen noemen regelmatig de Canche of de Authie als de grens tussen de Noormannen en de Saksen. Op dit tijdstip echter, het einde van de 8e eeuw, waren de Frisones, de Saxones en andere stammen al zodanig vermengd, dat geen poging ondernomen behoeft te worden om hun grensgebieden nauwkeuriger dan in algemene zin te beschrijven.

Nota 2-7. Abodriti. Deze naam wijst op Hébuterne, op 21 km zuidwest van Atrecht. De plaats ligt vlakbij de gebieden van de Fresones en de Saxones maar wat nog meer zegt: op de lijn van de rivier de Authie, tot waar de Noormannen-expansie al was doorgedrongen, zodat de Abodriti met recht de buren van Godfried de Noorman werden genoemd. Een bericht uit de "Annales regales" van 789 spreekt over een expeditie van Karel de Grote, waarin Franci, Saxones, Fresones, Suurbi (2-8) en Abodriti broederlijk samen streden. Elders wordt gezegd dat de Abodriti van oudsher met de Franken geallieerd waren, wat niet verhindert dat zij in 817 in opstand kwamen.

Nota 2-8. De Suurbi moeten waarschijnlijk worden vastgeknoopt aan Sébourg, op 9 km zuidoost van Valenciennes.

Nota 2-9. Aquisgranum (Aken) was de plaats, waar Karel de Grote tegen het einde van zijn leven vrijwel altijd en uitsluitend resideerde. "Karolingisch" Nijmegen komt steeds verder weg te liggen, want in geen enkel bericht over de strijd tegen de Fresones en de Saxones, die men ten onrechte hoog in het noorden plaatste, komt Noviomagus of Nijmegen ter sprake. Het gangbare beeld rammelt aan alle kanten.

Nota 2-10. "Het hof van onze koning". De schrijver benadrukt nogmaals dat Aken de vaste residentie van Karel de Grote was geworden. "Van de Elbe tot de Loire" is faliekant ernaast, daar in de bronnen geen enkele streek of plaats tussen Aken en de Elbe wordt genoemd.

Nota 2-11. Dit is niet geheel juist. Na de dood van Godfried de Noorman hielden de aanvallen van de Noormannen wel tijdelijk op, om enkele decennia later in volle hevigheid opnieuw te ontbranden. De mededeling is wel te begrijpen, omdat Einhard ca. 830 schreef, derhalve vóór de grote serie aanvallen van de Noormannen.

Tekst 3

836. Nieuwe aanval van de Noormannen op Dorestadum en Frisia.

In dezelfde tijd ontvolkten de Noormannen Dorestadum (3-1) en Frisia (3-2) opnieuw. Maar Rorich, de koning van de Noormannen, het op dezelfde rijksvergadering (3-3) door gezanten de voorwaarden van zijn vriendschap en gehoorzaamheid bekend maken, ofschoon hij geenszins toonde dat hij

van zins was zich daaraan te houden toen hij de dood van zijn gezanten aan de keizer vernam, die onlangs door het eigenmachtig optreden van sommigen bij Colonia Agrippina (3-4) waren gedood.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz.19.

Een andere kroniek beschrijft de inval als volgt:

De Noormannen vielen heftig Gallia (3-5) aan. Zij vernielden Dorestadum, de plaats Andowerpium (3-6) en de haven Witla (3-7) bij de mond van de Mosa (3-8).
Bron: Historia regum Francorum, HdF, VII, blz. 259.

Nota 3-1. Dorestadum is Audruicq.

Nota 3-2. Voor Frisia zie de voorafgaande teksten.

Nota 3-3. Blijkens de voorafgaande alinea vond deze rijksvergadering plaats te Worms.

Nota 3-4. Colonia Agrippina duidt nog altijd Avesnes-sur-Helpe aan. Toen men Rorich ten onrechte in het Nederlandse kustgebied had neergezet, leek de interpretatie Keulen voor de hand te liggen. Zet hem op de juiste plaats, namelijk in de omgeving van Audruicq, dan ligt Avesnes voor de hand. Het is een typisch voorbeeld hoe diep de historische opvattingen door de dislocaties zijn vertroebeld.

Nota 3-5. Gallia: er is derhalve geen schijn van kans, dat de schrijver het nog niet bestaande Holland heeft bedoeld.

Nota 3-6. Andowerpium was een "aanwerp" (door de zee aangespoeld land) in de omgeving van Calais, waar St. Amandus een kerkje stichtte, dat later in het bezit kwam van St. Willibrord. St. Amandus predikte, nota bene met verlof van de bisschop van Noyon, bij de Fresones. De plaats wordt met een ongehoorde brutaliteit als Antwerpen opgevat, wat inderdaad brutaal is omdat deze nog meer dan vijf eeuwen ná St. Amandus in de moederschoot van de geschiedenis lag.

Nota 3-7. Witla is Wissant, welke plaats in tal van varianten verschijnt: Witlam, Witlant, Witsant, Withmundi enz. omdat ter plaatse uitzonderlijk wit zand door de zee was aangespoeld.

Nota 3-8. De Mosa is natuurlijk de zuidelijke stroom van een der mondingen van de Renus (Schelde). Zie bij Caesar, Mosa (blz. 40 e.v.). Het toont aan dat deze naam nog volledig gangbaar was, en men mag zich afvragen, of in sommige teksten van de rijksverdelingen de term Mosa ook aldus moet worden opgevat.

Tekst 4
837. Schenking van een deel van het rijk aan Karel de Kale.

Hierna stemde Lodewijk (4-1) erin toe, en kwamen ook de gezanten van Pepijn (4-2) en van het gehele volk, die naar het paleis van Aquis (Aken) waren ontboden. Toen schonk hij aan zijn zoon Karel (de Kale) het grootste deel van Belgia (4-3) dat is geheel Frisia (4-4) door de gebieden van de Saxones (4-5) tot aan de gebieden van de Ribuarii (4-6), en na de gebieden van de Ribuarii de graaf-

schappen Moilla (4-7), Ettra (4-8), Hammolant (4-9) en Mosagoa (4-10); vervolgens wat tussen de Mosa (4-11) en de Sequana (4-12) ligt tot aan Burgundia (4-13), daarin Viridunensis (4-14) inbegrepen. En van Burgundia Tellensis (4-15), Odornensis (4-16), Bedensis (4-17), Blesinses (4-18), Pertinenses (4-19), de twee Barrenses (4-20), Brionensis (4-21), Tricassinum (4-22), Altiodorensis (4-23), Senonicum (4-24), Vuastinenses (4-25), Milidunensis (4-26), Stampensis (4-27), Castrinsis (4-28), Parisiacum (4-29), en vandaar langs de Sequana (Seine) tot aan de Oceaan (4-30) en langs dezelfde zee tot aan Frisia (4-31).
Hieronder waren begrepen: alle bisdommen, abdijen, graafschappen, domeinen en alles wat binnen de omschreven grenzen bestond met alles wat daarbij behoorde, in welke streek het ook lag (4-31). Zo beval de keizer en in zijn tegenwoordigheid onderwierpen de bisschoppen, abten, graven en vazallen van de heer, die in de genoemde plaatsen beneficies hadden, zich aan Karel en zij bevestigden hun trouw met een eed.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 22.

Nota 4-1. Lodewijk de Vrome, zoon en opvolger van Karel de Grote. Hij regeerde als keizer van 813 tot 840. Hij bestemde zijn oudste zoon Lotharius tot opvolger en keizer; de andere zoon Pepijn en Lodewijk zouden onderkoningen zijn in het onverdeelde rijk. Na de dood van zijn eerste vrouw Irmingard huwde hij in 819 met Judith uit het Beierse geslacht Welf. In 823 werd uit dit huwelijk Karel de Kale geboren. De eerzuchtige Judith eiste voor haar zoon ook een mederegentschap op, wat leidde tot hevige conflicten tussen Lodewijk en zijn eerste drie zonen, die de rest van zijn regeringsperiode bleven vertroebelen. In 837 schonk hij aan Karel een deel van het rijk, wat in 839 gevolgd werd door een nieuwe verdeling, die van de ene kant de aanzet vormde tot de definitieve scheuring van het rijk, van de andere kant Lotharius nog meer verbitterde omdat hij zijn positie als aangetast beschouwde. Pepijn, die koning van Aquitanië was, overleed in 838. De andere zoon Lodewijk werd koning van Beieren. Opmerkelijk is dat bij de hier verhaalde verdeling Lotharius de Grote afwezige was.

Nota 4-2. Lodewijk was te nauw bij de zaak betrokken en was derhalve aanwezig. Pepijn was evenmin in persoon aanwezig, maar liet middels gezanten zijn goedkeuring kennen.

Nota 4-3. Het grootste deel van Belgia, dat nog altijd een levend begrip was. Het omvatte het noorden van Frankrijk boven Reims, Soissons, Amiens tot aan de Renus (Schelde). Er zit geen meter Duits of Nederlands gebied in. Frisia lag in Belgia, zoals uit de tekst blijkt.

Nota 4-4. Frisia. Het is dan ook duidelijk dat dit moet worden opgevat als Frans-Vlaanderen. De naam heeft niets te maken met de latere Hollandse doublure Friesland, een transplantatie uit de 11e eeuw, wat zonder meer al duidelijk is wanneer men de ronde maakt langs het deel van Karel de Kale.

Nota 4-5. Door de gebieden van de Saxones, namelijk vanaf de kust ten zuiden van Boulogne naar het oosten toe.

Nota 4-6. De Ribuarii of Ripuarii moeten worden vastgeknoopt aan Ribeaucourt en andere plaatsen. Deze bevolkingsgroep werd ook Ripuarische Franken genoemd. Zie ook Nota 6-19.

Nota 4-7. Het graafschap Moilla wordt door de meeste historici, vooral de Franse, opgevat als de Muehlgau rond Süchtelen (D.), op 20 km noordwest van Düsseldorf.
Het is echter zonneklaar dat deze streek hier niet kan zijn bedoeld, omdat zij een onaanvaardbare uit-

haal is tussen de andere genoemde streken. Moilla moet waarschijnlijk in verband worden gebracht met Moignelée, op 8 km noordoost van Charleroi. Deze streek past geheel in de rij. De plaats Malonne, op 23 km noordoost van Charleroi, houdt vermoedelijk ook verband met de streeknaam.

Nota 4-8. Het graafschap Ettra moet waarschijnlijk vastgeknoopt worden aan Hertain, op 8 km noordwest van Doornik.

Nota 4-9. Hammolant of Hamarlant moet waarschijnlijk worden vastgeknoopt aan Hamme, op 12 km noordwest van Brussel, of aan Emelgem, op 8 km zuidwest van Roeselare.

Nota 4-10. De Mosagoa was het daaraan aansluitend deel van het Maasland, uiteraard niet naar het noorden toe maar naar het zuiden, de streek van Mézières, welke naam overigens recht van Mosa is afgeleid.

Nota 4-11. Dit wordt nog nader gespecificeerd door de aanwijzing van de Maas naar het zuiden toe.

Nota 4-12. Maas en Seine zijn hier feitelijk een herhaling, daar dit gebied al onder "het grootste deel van Belgia" was begrepen.

Nota 4-13. De boven omschreven streek paalde aan Bourgondië. Straks volgen ook enige plaatsen in Bourgondië, wat niet wil zeggen dat de hele serie daarin lag.

Nota 4-14. Viridunensis wijst op het land van Verdun.

Nota 4-15. Tulensis is Toul.

Nota 4-16. De streek Odornensis is genoemd naar de rivier de Odorna, heden de Ornain, een zijrivier van de bovenloop van de Marne, die langs Bar-le-Duc stroomt.

Nota 4-17. Met Bedensis is de streek Le Blois bedoeld in de omgeving van Troyes.

Nota 4-18. Blesensis duidt de streek van de Blaise aan, een linker zijrivier van de bovenloop van de Marne met het centrum Troyes. Overigens is deze naam getripleerd in de Bliesgau bij Metz en in de Blésois bij Orléans, doch in verband met de andere genoemde streken moet aan Troyes de voorkeur worden gegeven. Hier ligt het accent natuurlijk niet op de stad, maar op streken in haar omgeving.

Nota 4-19. Pertinenses duidt het land van Perthes aan tussen St.-Dizier en Vitry-le-François. De naam is afgeleid van de rivier de Perta in de omgeving van Vitry-en-Perthois.

Nota 4-20. De twee Barrenses duiden op de streken Barrois, een bij de Aube, Bar-sur-Aube, en Barrois in het dep. Meuse, Bar-le-Duc.

Nota 4-21. Brionensis duidt de streek Brionnais aan, in het zuidoosten van Saône en Loire.

Nota 4-22. Tricassinum is Troyes. Hier is de stad zelf bedoeld. Enige namen wijzen erop dat Karel de Kale wel een enigszins aaneengesloten deel kreeg, maar ook enige enclaves in het gebied van Lotharius. Daar was men in deze tijd nogal gemakkelijk mee, omdat de onderscheiden delen niet alleen beoordeeld werden op de omvang van het grondgebied, maar ook op hun opbrengsten voor de vorst.

Nota 4-23. Altiodorensis (lees: Autessiodurum) duidt Auxerre aan in het dep. Yonne.

Nota 4-24. Senonicum duidt de stad Sens aan.

Nota 4-25. Vuestinensis duidt Le Gâtinais aan, het zuidoosten van de vroegere Romeinse civitas Sens en het noordoosten van het dep. Lorret rondom Montargis.

Nota 4-26. Milidunensis is het land van Meaux.

Nota 4-27. Stampensis is Étampes in het dep. Essonne.

Nota 4-28. Castrinsis is Le Châtrais, het land van Chastres of Châtres, geconcentreerd rondom Arpajon in het dep. Essonne.

Nota 4-29. Parisiacum duidt Parijs aan. Waarschijnlijk slaat de term op de stad en het daarbij behorend gebied.

Nota 4-30. De zuidlijn van het deel van Karel de Kale wordt hier nauwkeurig aangegeven, namelijk van Parijs langs de Seine tot aan de zee.

Nota 4-31. En langs de zee tot aan Frisia, het vertrekpunt van de beschrijving, namelijk van vlak boven Boulogne, door de gebieden van de Saksen tot aan de Maas in de buurt van Mézières. Het is zo helder als glas, dat hier niet het Nederlandse Friesland en het Duitse Neder-Saksen zijn bedoeld. Die passen helemaal niet bij de rest van de omschrijving. Bovendien moet men zich afvragen waarom niets wordt gezegd over de enorme lap tussen Henegouwen en Neder-Saksen. Het is niet doenlijk alle foutieve consequenties op te sommen, die uit deze verkeerd begrepen verdeling zijn gevolgd, maar het zijn er vele.

Tekst 5
838. Eisen van de Noormannen.

De keizer... kwam naar Attiniacum (5-1), waar hij Karel de Kale ontving. Daar kwamen ook gezanten van Horich (5-2)... die vroegen dat hen de Fresones (5-3) en de Abodriti (5-4) gegeven zouden worden... wat door de keizer werd verworpen.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 25.

Nota 5-1. Attiniacum is Attigny in het dep. Ardennes aan de Aisne, een bekende residentie van de Karolingers. Het kan ook Attin zijn geweest, op 2 km noordwest van Montreuil, daar enige teksten te verstaan geven dat de keizer in deze streek verbleef.

Nota 5-2. Horich of Rorich, aanvoerder of koning van de Noormannen, die vermoedelijk in het noordwesten van Frankrijk opereerden. Het is niet de bedoeling hier alle Noormannen-teksten te geven (of te herhalen), doch enkel die welke onmisbaar zijn om de rijksverdelingen beter te doen begrijpen.

Nota 5-3. Voor de Fresones zie Tekst 3, Nota 3-2.

Nota 5-4. Voor de Abodriti zie Tekst 2, Nota 2-7. De nevenschikking van Fresones en Abodriti sluit het Nederlandse Friesland categorisch uit.

Tekst 6

839. Gedeeltelijke herziening van het deel van Karel de Kale (6-1).

Nadat het allemaal was afgehandeld, kwam de keizer volgens afspraak op de derde der Kalenden van juni naar de stad Vangionum (6-2). Daar ontving hij enkelen van zijn getrouwen, die hij speciaal daartoe ontboden had, maar ook zijn zoon Lotharius, die uit Italië kwam en geenszins weigerde om de gunst van zijn vader te aanvaarden. Hij wierp zich in aanwezigheid van allen neer voor de voeten van zijn vader, en verzocht nederig vergiffenis voor de voorheen voorgevallen conflicten. Gedreven door de barmhartigheid, waartoe de keizer altijd een onvergelijkbare neiging had gehad, vergaf hij hem in vaderlijke goedheid wat hij (Lotharius) en de zijnen hem in de voorafgaande jaren hadden aangedaan, op voorwaarde echter dat zij niets meer tegen hem zouden ondernemen uit hoofde van de vroegere intriges. Verschillende aanhangers van Lotharius verrijkte hij niet alleen met bezittingen maar ook met eervolle beneficies. Hij was zelfs genegen om de omschrijving (lees: verdeling) (6-3) van het rijk te herzien en hem tegemoet te komen, die liever wilde dat er ongeveer gelijkwaardige porties zouden ontstaan. Deze verdeling zag er als volgt uit: Het ene deel omvatte het rijk van Italië en een deel van Burgundia, dat wil zeggen de vallei van Augustana (6-4), het graafschap van de Vallisiores (6-5), het graafschap Vualdensis (6-6) tot aan de zee van Rhodanus (6-7), en verder het oostelijk en noordelijk deel (6-8) van de Rhodanus (Rhône) tot aan het graafschap Lugdunensis (6-9), het graafschap van Scudingium (6-10), het graafschap van de Vuirascores (6-11), het graafschap van de Pertisiores (6-12), het graafschap van de Suentisiores (6-13), het graafschap Calmontensis (6-14), het graafschap van de Mosellicores (6-15), het graafschap van de Arduennenses (6-16) met Condurustum (6-17), verder langs de loop van de Mosa tot aan de zee (6-18) het graafschap van de Ribuarii (6-19), Vuormazfelda (6-20), Sperohgouwi (6-21), het hertogdom Elisatia (6-22), het hertogdom Alamannia (6-23), Curia (6-24), het graafschap van de Austrasii (6-25) met Suualafelda (6-26) en de Northgouwi (6-27) en Hessi (6-28), het hertogdom Toringia (6-29) met zijn marken, het rijk Saxonia (6-30) met zijn marken, het hertogdom Frisia (6-31) tot aan de Mosa (6-32), het graafschap Hamarlant (6-33), het graafschap van de Bataven (6-34), het graafschap Testrabenti (6-35) met Dorestadum (6-36).
Het andere deel omvatte: een deel van Burgundia, namelijk het graafschap Genauensis (6-37), het graafschap Lugdunensis (6-38), het graafschap Cavallonensis (6-39), het graafschap Amaus (6-40), het graafschap van de Hatoarii (6-41), het graafschap Lingonicum (6-42), het graafschap der Tullenses (6-43) en zo langs de loop van de Mosa (6-44) tot aan de zee, en tussen de Mosa (Maas) en de Sequana (Seine) en de Liger (Loire) met de mark van Bretagne (6-45), Aquitania (6-46) en Vuasconia (6-47) met de marken die daarbij behoren, Septimania (6-48) met zijn marken en de Provintia (6-49). Hij (Lotharius) koos liever het bovenste deel (6-50), en de keizer gaf zijn zoon Karel (de Kale) het onderste deel op deze voorwaarde dat zij het tijdens zijn leven getrouw zouden beheren en zij na zijn dood de vermelde porties zouden ontvangen. Nadat Lotharius dit verschillende malen onder ede had beloofd, gaf de keizer hem verlof om naar Italië terug te keren.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 31.

Nota 6-1. Lotharius bleef ondanks zijn dure eden morren, zodat keizer Lodwijk de Vrome ten slotte het deel van Karel de Kale op verschillende punten ging herzien.

Nota 6-2. De stad der Vangiones wordt algemeen, doch ten onrechte, als Worms opgevat. Het was echter Wangen, Zie Tacitus, Nota 28-12 (blz. 54). Overigens bevatten de Annales van St. Bertijns verschillende malen de juiste naam Vurmatia voor Worms, een bewijs te meer dat Vangiones een andere plaats was.

Nota 6-3. Een verdeling in de strikte zin bestond nog niet. Het rijk was nog altijd één, al werden delen ervan door de zonen van de keizer bestuurd. Van een en ander werd een nieuwe indeling gemaakt, zodat we namen tegenkomen, die in de vorige tekst niet zijn genoemd.

Nota 6-4. Augustana is de vallei van Aosta ten noordwesten van Turijn.

Nota 6-5. Het graafschap van de Vallisiores is Le Valais, voor een deel samenvallend met de Gallo-Romeinse civitas Martigny en het bisdom Sion en ruwweg genomen gelijk aan het huidige Zwitserse kanton Valais.

Nota 6-6. Het graafschap Vualdensis werd voornamelijk gevormd door het bisdom van Lausanne, en had deze plaats als centrum.

Nota 6-7. Tot aan de zee van de Rhodanus, de Rhône, derhalve tot aan Marseille, de kusten van Italië en Frankrijk meegerekend.

Nota 6-8. Ofschoon duidelijk is wat werd bedoeld, mag men zich afvragen of hier misschien toch de west-oriëntatie om de hoek komt kijken daar oostelijk (lees: noordelijk) en noordelijk (lees: oostelijk) bij de nadering van het komende Lyon juister zouden zijn geweest.

Nota 6-9. Lugdunensis is Lyon. Bedoeld zijn de stad en haar directe omgeving, natuurlijk niet het gehele Lugdunensis uit de Romeinse periode, al kan dit wel worden aangehaald als een typisch voorbeeld van begripsvernauwing.

Nota 6-10. Het graafschap van de Scudingi duidt op de streek L'Escoens in de omgeving van Besançon.

Nota 6-11. Het graafschap van de Vuirascores duidt de streek Le Varois aan, ten oosten van Besançon, die nu het grootste deel van het dep. Doubs vormt.

Nota 6-12. Het graafschap van de Pertisiores lag ten noorden van Besançon in het dep. Doubs. De naam schijnt verband te houden met Port-sur-Saône.

Nota 6-13. Het graafschap van de Suentisiores duidt de streek Le Saintois of Le Xaintois aan, in het zuidoosten van het dep. Meurthe-et-Moselle. Het was een onderdeel van Lotharingen.

Nota 6-14. Het graafschap Calmontensis duidt de streek Le Chaumontois aan, een deel der vroegere civitas van de Leuci van Toul, die een deel van het dep. Vosges omvatte: St.-Dié, Épinal en Remiremont. Het was ook een onderdeel van Lotharingen.

Nota 6-15. Het graafschap van de Mosellicores duidt op de Moezel. Het wordt zelden nader omschreven, doch waarschijnlijk moet zijn kernpunt bij Metz worden gelegd.

Nota 6-16. Het graafschap van de Arduennenses is de streek L'Ardenne, het noordoostelijke deel met Sédan en Charleville-Mézières als centra. De naam is overigens zeer breed, even breed als het Woud Arduenna, en wordt ook voor Luxemburg en de Belgische Ardennen gebruikt, zelfs voor een deel van de Eifel. Hier moeten we het accent op de Franse Ardennen leggen.

Nota 6-17. Condurustum duidt de streek van de vroegere Condrusi aan en moet vastgeknoopt worden aan Escaudoeuvres bij Valenciennes, te meer omdat het vervolg der beschrijving naar het westen gaat. Wat mij betreft, mag men er ook de streek Condroz bij Dinant, Namen en Huy onder verstaan, daar dit in feite weinig verschil maakt.

Nota 6-18. "Verder langs de loop van de Maas tot aan de zee". Het is een grote vraag, of vanaf Arduenna en Condroz in werkelijkheid de huidige Maas wordt bedoeld. De beschrijving dient waarschijnlijk eerder opgevat te worden als "vanaf de Maas op een ongeveer rechte lijn naar het westen tot aan Het Kanaal". Maar zelfs als tóch de loop van de Maas is bedoeld, geraken we nog niet in Holland, daar de Maas toen het Nederlandse stuk nog niet had, maar zich ver ten zuiden van Den Bosch oploste in de nog altijd heersende transgressies, die pas een eeuw later begonnen Nederland vrij te geven. Dit moet te meer worden aangenomen, omdat in het noorden geen enkele streek meer wordt genoemd, terwijl de rest van de beschrijving toch vrij gedetailleerd is. Een deel van dit gebied was overigens al onder Alamannia begrepen, waarin Maastricht lag. Het land van Aken, welke stad nog altijd een der voornaamste residenties was, vindt men ook nergens in de verdelingen genoemd, wat erop wijst dat keizer Lodewijk niet alles heeft verdeeld.

Nota 6-19. Het graafschap van de Ripuarii lag niet in de omgeving van Keulen, doch in de buurt van Ribeaucourt. Zie ook Nota 4-6.

Nota 6-20. Vuormazfelde is de gouw van Worms.

Nota 6-21. De Sperehgowi is de streek van Spiers.

Nota 6-22. Het hertogdom Elisatia is de Elzas.

Nota 6-23. Het hertogdom Alamannia liep van Maastricht naar het zuiden en zuidoosten tot ver voorbij Straatsburg. Zie hiervoor vooral Ravenna,Tekst 18, waar de Geograaf van Ravenna het zeer uitvoerig beschrijft.

Nota 6-24. Curia wordt door de Franse historici als Coire gedetermineerd, maar zij geven geen nadere plaatsbepaling. Waarschijnlijk is het Kuurne, op 2 km noordoost van Kortrijk.

Nota 6-25. Het graafschap van de Austrasii wordt door de meeste historici als het land van Metz geïnterpreteerd, door anderen veel breder gezien voor het gebied tussen Reims, Metz, Trier en Mainz. Men mag zich afvragen, vooral met hetgeen hierna komt, of het misschien Ostrevant aanduidt, de streek ten oosten van Atrecht, te meer omdat het "graafschap" wordt genoemd en het grote Austrasia altijd als een koninkrijk wordt genoemd.

Nota 6-26. Suualafelda (lees: Swalefelda) wordt door de Franse historici als Le Schwalefeld vertaald, evenwel zonder nadere indicatie of plaatsbepaling. Het kan Zwevezeele zijn, op 12 km noordoost van Roeselare, of Zegelshem, op 9 km zuidoost van Oudenaarde. In elk geval hebben we het in deze streek te zoeken, waar de beschrijving nu bezig is.

Nota 6-27. De Northgouwi kan de Nordgau zijn in de Elzas boven Straatsburg. Maar dan zou het in logischer en meer geografisch verband met de andere streken in de Elzas zijn genoemd. In verband met hetgeen volgt kan ook worden gedacht aan een der vier uit het kwartet van Ostrachia (Ostrevant), Westrachia, Nortgou en Sudgou. St. Lebuinus en St. Ludger arbeidden in de Sudgou, dat is ten zuidoosten van Atrecht bij de rivieren de Lys en de Isla, die niet de Nederlandse IJssel waren. Dan hebben we de Northgou te zoeken tussen Rijsel en Atrecht. De volgorde van de beschrijving wijst ook hierop.

Nota 6-28. De Hessi of Hetti waren de bewoners van Ath (B.).

Nota 6-29. Het hertogdom Toringia is zonder de minste twijfel het land van Doornik, al maakt Halphen er het Duitse Thüringen van. Spreekt men van Lotharius' rijk als het zogenaamde "Middenrijk", dan zijn Neder-Saksen, Schleswig-Holstein, Thüringen en Hessen al zonder meer uitgesloten. Men vraagt zich overigens in gemoede af hoe het mogelijk is dat de verwarring tussen Doornik en Thüringen ooit kan zijn ontstaan. De geschiedenis van de Merovingers en de Franken wemelt van teksten over Thoringia (Doornik). En terwijl eenieder weet en ook schrijft dat in Doornik het eerste vorstendom van de Merovingers werd gesticht en dat vanuit Doornik de inval in en de verovering van Gallia begon, komen sommigen met de interpretatie Thüringen aanzetten. Hebben zij wel eens op de kaart gekeken waar Thüringen ligt? Dan hadden zij op slag kunnen zien, dat hun opvatting onjuist is. Immers; wat hadden de Merovingers dan moeten veroveren alvorens zij Kamerijk bereikten, hun eerste verovering in Gallia.

Nota 6-30. Het rijk Saxonia is natuurlijk niet het Duitse Neder-Saksen doch het land van de Saxones ten zuidoosten van Boulogne. Overigens moet men bedenken, dat 't hier een nieuwe verdeling tussen Lotharius en Karel de Kale betreft. Over het deel van Lodewijk de Duitser, die Beieren en de in bezit genomen gronden van Duitsland bestuurde, wordt met geen woord gerept.

Nota 6-31. De ligging van Frisia is inmiddels overbekend. Het wordt hier "hertogdom" genoemd, omdat het als zodanig in leen was gegeven aan de Noormannen.

Nota 6-32. Tot aan de Mosa (Maas). Versta hieronder: van Boulogne naar het oosten tot aan de Maas in Frankrijk en/of België.

Nota 6-33. Met het graafschap Hamarlant kan ook Haame of Emelgem bedoeld zijn.

Nota 6-34. Het graafschap van de Bataven was het land van Béthune. Kort hierna zien we een geslacht van "heren van Béthune" opstaan. In de Nederlandse Betuwe is geen spoor te ontdekken van een graafschap in de Karolingische periode, evenmin van latere heren van de Betuwe. De archeologie is er na de Romeinse periode tot ca. de 10e eeuw volledig blanco. Over het zogenaamde "Frankische" Rhenen wordt reeds lang veel genuanceerder gedacht dan vroeger. In Bloks "*De Franken in Nederland*" wordt de plaats niet genoemd. Het is een misvatting, deze tekst uit 839 op de Betuwe toe te passen, die blijkens alle noordelijke gegevens, zowel van stratigrafische als van tekstuele en archeologische aard, pas een eeuw later uit het water te voorschijn komt.

Nota 6-35. Het graafschap Testrabenti moet worden opgevat als Westerbant of Westrachia, de tegenhanger van Ostrachia of Ostrevant bij Atrecht. Daar de naam zelden voorkomt, zijn er geen gegevens om de streek nader te omschrijven. In elk geval lag Dorestadum (Audruicq) erin. De naam houdt geen verband met het latere Nederlandse landschap Teisterbant.

Men behoeft zelfs niet primair aan een getransplanteerde naam te denken, al kan men dit evenmin volledig uitsluiten.

Nota 6-36. Dorestadum is Audruicq, op 17 km zuidoost van Calais. De plaats wordt door de Geograaf van Ravenna ca. 670 min of meer als de hoofdstad van de Fresones genoemd. Zie Ravenna, Tekst 3, Nota 3-5 (blz. 14) en Tekst 16, Nota 16-29 (blz. 39).

Nota 6-37. Hier gaat de omschrijving weer ver naar het zuidoosten. Het andere deel, dat hier wordt begonnen, is de portie van Karel de Kale. Het graafschap Genauensis was het land van Genève.

Nota 6-38. Het graafschap Lugdunensis is het land van Lyon.

Nota 6-39. Het graafschap Cavallonensis is het land van Chalon-sur-Saône, ook Le Chalonnais genoemd.

Nota 6-40. Het graafschap Amaus is de streek L'Amous, het zuidoosten van het dep. Haute-Saône en het noordoosten van de Jura.

Nota 6-41. Het graafschap van de Hatoarii is de streek L'Oscherat in de omgeving van Toul en Autun.

Nota 6-42. Het graafschap Lingonicum duidt het land van Langres aan.

Nota 6-43. Het graafschap van de Tullenses duidt het land van Toul aan.

Nota 6-44. "Zo langs de loop van de Mosa (Maas) tot aan de zee", dit wil zeggen: vanaf Toul op een ongeveer rechte lijn naar de Atlantische Oceaan. Immers: in het noorden zou het rijk van Karel de Kale vlug stoten op de delen, die aan Lotharius waren toegewezen, zodat we de Mosa (zie Nota 6-32) nog minder in Nederland kunnen plaatsen.

Nota 6-45. De mark van Bretagne. De zoon Pepijn, koning van Aquitanië, was inmiddels overleden, zodat Karel de Kale een groot deel van diens voormalig gebied kreeg toegewezen.

Nota 6-46. Aquitanië was het zuiden van Frankrijk tegen de Pyreneeën aan.

Nota 6-47. Vuasconia is Gascogne tussen de zee, de Garonne en de Pyreneeën.

Nota 6-48. Septimania was voornamelijk het land van Narbonne.

Nota 6-49. Provintia is de Provence, waarvan Arles toen het middelpunt vormde.

Nota 6-50. Dit toont aan, dat door het ene en het andere deel inderdaad de parten van Lotharius en van Karel de Kale worden aangeduid. Hier ligt de kiem van de definitieve vorming van het West-Frankische en het Oost-Frankische Rijk. Elders heb ik al opgemerkt, dat men in strikt geografische zin van Zuid-Frankisch en Noord-Frankisch had moeten spreken. Maar we weten dat de west-oriëntatie van de Romeinen nog lang heeft nagewerkt. Vandaar dan ook, dat de historici de term Oost-Frankisch veel te exclusief op Duitsland hebben geprikt toen daar, maar in een later stadium, het Germaans accent kwam te liggen. Men dient ook op te merken, dat in de rijksverdelingen de naam

Germania niet of nauwelijks wordt genoemd, wat aantoont dat het zich distantiëren van het oude begrip Germania reeds aan de gang was.

Tekst 7
841. Lotharius doet een schenking aan de Noormannen.

Aan Heriold, die met andere rovers van de Dani (7-1) reeds enige tijd aan Frisia (7-2) en andere christelijke kusten zoveel onheilen hadden toegebracht en om zijnentwille zijn vader hadden beledigd, schonk hij als beloning (7-3) Gualacras (7-4) en andere naburige plaatsen.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 39.

Nota 7-1. Voor de Dani, zie Tekst 1, Nota 1-4.

Nota 7-2. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 7-3. Het is duidelijk dat de kroniekschrijver een sarcastische opmerking maakt over Lotharius, die zelfs de Noormannen misbruikte om zijn vader afbreuk te doen.

Nota 7-4. Gualacras was niet Walcheren al is dit er algemeen met bravoure van gemaakt; Walcheren bestond niet eens op dat tijdstip. In het eerste Leven van St. Willibrord door Alcuinus komt de plaats Walichrum voor, dat is Warcove, op 5 km noordwest van Marquise. Het is dezelfde streek waar de Noormannen voor en na nog meer bezit verwierven. De tekst van Alcuinus werd in de 11e eeuw door Theofried van Echternach vervalst, die tevens de link legde met het eiland Walachria in de buurt van Brugge, wat nadien weer even grandioos naar het Nederlandse Walcheren werd verplaatst. Er zijn meer van soortgelijke drietraps-verplaatsingen te signaleren.

Tekst 8
841. Lodewijk en Karel de Kale vallen aan.

Lodewijk (de Duitser)... onderwierp verschillende groepen Saxones (8-1), Austrasii (8-2), Toringi (8-3) en Alamanni (8-4) aan zijn gezag. Nadat hij zijn zaken in Aquitania geregeld had, trok Karel (de Kale) over Orléans, Parijs en Beauvais door Francia naar de Hasbanienses (8-5), die hij meer door liefde dan door vrees aan zich verbond. Lotharius stak de Rijn over... maar hij keerde zich plotseling tegen Karel (de Kale), in de mening dat die ver van zijn broer Lodewijk beter was aan te vallen. Karel trok zich naar Parijs terug, stak de Seine over en wist lang de dreiging door Lotharius te weerstaan. Lotharius kreeg geen kans de rivier over te komen. Hij bleef erboven steken en drong over de pagus van de Mauripenses (8-6) het land van Sens binnen. Vandaar viel hij zonder reden Le Mans aan, waar hij ergerlijke verwoestingen aanrichtte.... Karel bleef lang bij Parijs en begaf zich tegen Kerstmis naar Catalaunis (Châlons-sur-Marne). Vandaar... voegde hij zich te Straatsburg bij zijn broer Lodewijk. Lotharius... keerde naar Aken terug en werd zeer verbolgen toen hij het verbond van zijn broers vernam.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 39.

Nota 8-1. Voor de Saxones zie Tekst 2, Nota 2-6.

Nota 8-2. Voor de Austrasii zie Tekst 6, Nota 6-25.

Nota 8-3. Voor de Toringi zie Tekst 6, Nota 6-29.

Nota 8-4. Voor de Alamanni zie Tekst 6, Nota 6-23.

Nota 8-5. De Hasbanienses waren de bewoners van het noordoostelijke deel van Henegouwen.

Nota 8-6. De pagus van de Mauripenses duidt de streek Le Morvois aan, het oostelijk deel van het land van Troyes.

Tekst 9
842. De Eed van Straatsburg.

Lodewijk en Karel wilden zich en hun volken nog nauwer verbinden, en besloten elkaar trouw te zweren. Ook de getrouwen van het volk aan elke kant verplichtten zij tot dezelfde eed opdat, wanneer een der broers iets kwaads tegen de ander van zins was, zijn volk zich van hem zou verwijderen en allen zich zouden keren tot hem die de broederlijke liefde wilde onderhouden (9-1).
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 40.
Nithardus, Historiae, HdF, VII, blz. 23.

Nota 9-1. Om een en ander nog sterker te benadrukken, legden de Romaan Karel en zijn volk de eed af in het Germaans of Duits, de Germaan Lodewijk in het Romaans. Het was een geste zonder veel inhoud, daar de scheiding der geesten zich al veel te diep in de Franse en Duitse volken genesteld had en de eenheid van het Karolingische Rijk reeds ver heen was.

Tekst 10
842. Het verdrag van Verdun.

Karel de Kale kwam naar de bijeenkomst van zijn broers, en voegde zich te Verdun bij hen. Hier werden de porties opnieuw vastgesteld. Lodewijk (de Duitser) kreeg alles aan de overkant van de Rijn (10-1), aan deze zijde van de Rijn echter Nemetum (10-2), Vangium (10-3) en Mogontia (10-4). Lotharius kreeg het gebied tussen de Renus (Rijn) en de Scaldis (Schelde) tot waar die in de zee valt (10-5), en zo terug over Cameracensis (10-6), Hainaum (10-7), Lomensis (10-8), Castricium (10-9) en de graafschappen aan deze zijde van de Mosa (Maas) (10-10) tot waar de Arar (Saône) in de Rhodanus (Rhône) stroomt, en langs de loop van de Rhône tot aan de zee, en ook met de graafschappen, die daar aan beide kanten bij behoren (10-11). Buiten deze grenzen kreeg hij bovendien uit welwillendheid van zijn broer Karel (10-12) alleen de Atrebates (10-13). De rest tot aan Spanje stonden zij aan Karel de Kale af. Na een eed te hebben afgelegd, gingen zij uit elkaar.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 44.

Nota 10-1. Derhalve alles wat hij al bezat, daar Lotharius nooit aanspraak had gemaakt op gebieden in Duitsland, wel in de Elzas en Lotharingen. Men kan deze verdeling natuurlijk niet los zien van de vorige, waarin meer streken met name zijn genoemd.

Nota 10-2. Nemetum is niet Spiers doch de streek van Nambsheim bij Straatsburg.

Nota 10-3. Vangium is niet Worms doch Wangen en omgeving in de buurt van Straatsburg.

Nota 10-4. Mogontia kan hier zonder bezwaar als Mainz worden opgevat, daar de doublure Mainvillers en Mainz al was uitgewerkt. Overigens moet men er rekening mee houden dat onder de drie namen in feite Elzas-Lotharingen begrepen was en dat Lotharius de aartsbischoppelijke zetel van Mainz onder zijn invloed wilde hebben.

Nota 10-5. Tussen de Rijn en de Schelde duidt in feite de grens aan tussen het rijk van Lotharius en dat van Karel de Kale. Ook later blijft de Schelde nog lang de grens tussen Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk. De hierna volgende plaatsen preciseren de zuidgrens van het rijk van Lotharius.

Nota 10-6. Cameracensis is het land van Kamerijk, dat nog eeuwen daarna Duits is gebleven.

Nota 10-7. Hainaum is Henegouwen.

Nota 10-8. Lomensis duidt de streek Le Lommois aan tussen de Sambre en de Maas.

Nota 10-9. Castricium is het land van Mézières op de huidige Frans-Belgische grens.

Nota 10-10. "Aan deze zijde van de Maas" is natuurlijk gezien vanuit St. Bertijns te St.-Omaars.

Nota 10-11. De zin is niet duidelijk en voor verschillende vertalingen vatbaar. Hij zou kunnen betekenen, dat de broers alle graafschappen kregen die vanouds tot hun gebieden werden gerekend. Waarschijnlijker is echter de opvatting, dat de passage betrekking heeft op de strook vanaf de Maas tot aan de mond van de Rhône, wat in feite een flinke afknabbeling was van de vroegere portie van Karel de Kale. Maar deze had in het zuiden en zuidwesten zoveel erbij gekregen, dat hij de streken ten oosten van Lyon best aan Lotharius kon laten. Dit is te meer aan te nemen, omdat even verder wordt gesproken over "de rest tot aan Spanje". Diens rijk strekte zich dus uit van de Schelde tot de Pyreneeën.

Nota 10-12. Over het deel van Karel de Kale wordt nauwelijks gesproken. Later blijkt ook Frisia onder de gebieden te zijn, al wordt het hier niet met name genoemd, die Lotharius van het rijk van Karel de Kale afknabbelde.

Nota 10-13. Atrebates kan de stad Atrecht of het land van Artois aanduiden. Sommige Franse historici menen dat er alleen de abdij van St. Vaast te Atrecht mee is bedoeld. Dit is erg onwaarschijnlijk, daar Lotharius zich niet druk zal hebben gemaakt om een klooster minder of meer, maar het hem in eerste instantie erom ging zoveel mogelijk grondgebied en een aaneengesloten territorium eruit te slepen. Dat hij het land van Artois begeerde om zijn bezit van Kamerijk te versterken en zodoende toch nog ver in Francia door te dringen, is een simpel maar wel beter aanvaardbaar motief.

Tekst 11

846. Nieuwe aanval van de Noormannen op Frisia.

De zeerovers van de Dani (11-1) vielen weer Frisia (11-2) aan. Zij eisten overal schatting en door

hun strijd veroverden zij bijna de gehele provincie (11-3).
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 51.

Nota 11-1. Voor de Dani zie Tekst 1, Nota 1-4.

Nota 11-2. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 11-3. Hieruit blijkt hun bedoeling, namelijk zich daar blijvend te vestigen.

Tekst 12
850. Aanval der Noormannen op Frisia en Batavia.

Rorich... die zich onlangs van Lotharius had afgekeerd, kwam met een leger en met veel schepen met Noormannen aan, en vernielde Frisia (12-1) en het Eiland van de Bataven (12-2) en andere naburige plaatsen aan de Renus (Schelde) (12-3) en de Vahalys (Lys) (12-4). Toen Lotharius inzag dat hij hem niet kon bedwingen, nam hij hem als leenman aan en schonk hem Dorestadum (12-5) en andere graafschappen. Het andere deel (van de Noormannen) roofde bij de Menapii (12-6), bij de Tarvisii (12-7) en andere streken op de kust.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 59.

Nota 12-1. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 12-2. Het Eiland van de Bataven was het land van Béthune.

Nota 12-3. De term Renus was nog altijd gangbaar voor de Schelde.

Nota 12-4. Voor de Vahalus als de Lys zie de toelichting bij Caesar, Tekst 12, Nota 12-5, blz. 34.

Nota 12-5. Dorestadum is Audruicq. Volgens de bronnen is Dorestadum minstens driemaal door de Noormannen verwoest en verbrand. De opgravingen van Wijk bij Duurstede hebben niet het minste spoor opgeleverd van enige verwoesting of brand, wat voor de Nederlandse historici een doorslaggevend argument was om de determinatie Dorestadum voor deze plaats te verwerpen. Hun uitvlucht dat Dorestadum dan elders in Nederland moet hebben gelegen, kan enkel beantwoord worden met de uitnodiging: "Haal het te voorschijn, zo niet, laat dan die slag in de lucht achterwege". De ROB houdt er natuurlijk ondanks de afdoende tegenbewijzen nog aan vast, want hoe zou hij anders de miljoenen kunnen verantwoorden, besteed aan een fabel?

Nota 12-6. De Menapii waren de bewoners van Cassel en omgeving.

Nota 12-7. De Tarvisii waren de bewoners van Terwaan. De nevenschikking van deze zeven geografische aanduidingen wijst de gebeurtenissen onverbiddelijk aan Frans-Vlaanderen toe.

Tekst 13
852. Frisia lag aan de Schelde.

Godfried, de zoon van de Noorman Heriold, die voorheen onder keizer Lodewijk te Mainz was gedoopt, viel van Lotharius af en begaf zich naar de zijnen. Daar bracht hij een sterke macht samen, viel Frisia (13-1) met een menigte schepen aan, en daarna de omstreken van de Scaldis (Schelde) (13-2) en trok ten slotte in de richting van de Sequana (Seine).
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 65.

Nota 13-1. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 13-2. Omstreeks deze tijd begint de naam Scaldis (Schelde) algemener te worden, al komt men de naam Renus voor de Schelde nog tot in de 12e eeuw tegen. Dit houdt verband met de verlanding en uiteindelijke verdwijning van de Monden van de Renus.

Tekst 14
855. Schenking van Frisia aan de zoon van Lotharus.

Lotharus (de keizer) gaf aan zijn zoon Lotharius (14-1) geheel Frisia (14-2), waaruit Rorich en Godfried vertrokken waren naar hun vaderland Dania (14-3), omdat zij de hoop koesterden er als koningen te worden erkend.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 70.

Nota 14-1. Lotharus II, tweede zoon van keizer Lotharius (853 - 869) was tussen 855 en 869 koning van het noordelijk deel van het zogenaamde Midden-Francië, het naar hem genoemde Lotharingen. Het Nederlandse Friesland past van geen kant bij zijn portie.

Nota 14-2. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 14-3. Dania is Normandië. Zie Tekst 1, Nota 1-4.

Tekst 15
855. Rorich en Godfried keren terug.

Rorich en Godfried, wier verwachtingen niet in vervulling gingen (15-1), handhaven zich te Dorestadum (15-2) en verkrijgen het grootste deel van Frisia (15-3).
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 71.

Nota 15-1. Zie hiervoor Tekst 14.

Nota 15-2. Dorestadum is Audruicq.

Nota 15-3. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Tekst 16
863. Vier op een rij.

De Noormannen kwamen in de maand januari over de Renus (Schelde) (16-1) tot bij Colonia (16-2), en na de haven, die Dorestadum (16-3) wordt genoemd, ontvolkt te hebben, bereikten zij de stad Nonmodoca (16-4), waarheen de Frisii (16-5) waren gevlucht. Daar doodden zij veel handelaars van de Frisii en met veel gevangenen bereikten zij een eiland bij de burcht van Neussium (16-6). Lotharius en de zijnen vielen hen van een kant van de Renus (Schelde) aan (16-7), de Saxones (16-8) van de andere kant. Maar de Dani bleven er genesteld tot ongeveer de Kalenden van april, toen zij zich volgens de raad van Rorich, terugtrokken zoals zij waren gekomen.
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 95.

Nota 16-1. Renus duidt nog altijd de Schelde aan.

Nota 16-2. Colonia is niet Keulen doch Coulogne, op 15 km noordwest van Audruicq.

Nota 16-3. Dorestadum is Audruicq. Deze tekst past al helemaal niet in Nederland, waar men de Noormannen eerst laat doorstoten tot Keulen, daarna terugkeren naar Wijk bij Duurstede, dan een verre uithaal maken naar Atrecht om ten slotte te Neuss te belanden. Hun terugkeer, zegt de tekst, geschiedde op dezelfde manier. De gangbare opvattingen reconstrueren dus twee onaanvaardbare tochten.

Nota 16-4. Nonmodoca is een verschrijving of dialectische vorm voor Nemetacum (Atrecht). Sommige Franse historici, die niet weten waar deze gebeurtenis zich afspeelde, menen dat hier "villa non modica" ("een niet kleine stad") moet worden gelezen, doch dat is onjuist.

Nota 16-5. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5.

Nota 16-6. Neussium, meestal Novaesium geschreven, is Feignies, op 5 km noordwest van Maubeuge.

Nota 16-7. De Rijn ligt op 350 km afstand van dit punt, de Schelde op 32 km afstand, zodat het duidelijk is dat Renus weer de Schelde betekent.

Nota 16-8. De Saxones vielen van de andere kant aan. Deze zaten niet meer zo exclusief ten zuiden van Boulogne, maar waren al ver over het noorden van Frankrijk gespreid.

Tekst 17
870. Definitieve scheiding van de Rijken (17-1).

En dit is de verdeling die Lodewijk (17-2) voor zichzelf aanvaardde: het graafschap Testrebant (17-3), de Batua (17-4), Hattuarias (17-5)... vijf graafschappen in Ripuaria (17-6).... twee graafschappen in de Elzas, van Frisia (17-7) de twee delen van het rijk die Lotharius had.....
En dit is het deel dat Karel (de Kale) van het rijk ontving: Tungris (Douai) (17-8), Tullum (Toul), Viridunum (Verdun), Cameracum (Kamerijk)....het graafschap van de Texandri (17-9) vier graafschappen in Bracbante (17-10), Cameracensis (17-11), Hainoum (Henegouwen)..... vier graafschap-

pen in Hasbania (17-12).... het derde deel van Frisia (17-13).
Bron: Annales de St. Bertin, ed. Grat, blz. 172.

Nota 17-1. Van de volledig tekst, die nog veel details bevat, citeer ik hier die passages die op dit onderzoek van toepassing zijn.

Nota 17-2. Lodewijk de Duitser (806 - 876), koning van Duitsland.

Nota 17-3. Voor Testerbant zie Tekst 6, Nota 6-35.

Nota 17-4. De Batua was het land van Béthune.

Nota 17-5. Hattuarias was het land van Ath.

Nota 17-6. Voor de Ripuarii zie Nota 6-19.

Nota 17-7. Voor Frisia zie Tekst 2, Nota 2-5. Onder de twee delen moet worden verstaan: het deel dat een tijdlang in het bezit was van de Noormannen, en het deel dat Lotharius van zijn vader had gekregen.

Nota 17-8. Tungris is Douai.

Nota 17-9. Het graafschap van de Texandri was een streek ten zuidwesten van Rijsel.

Nota 17-10. Bracbante was het vruchtbeginsel van het latere veel grotere Brabant. De juiste plaats ervan is niet te bepalen. Waarschijnlijk is een streek ten zuiden van Brussel en Leuven bedoeld, of tussen Taxandria en Henegouwen. Bracbante, de originele naam is afgeleid van "bracca" = broek en betekent letterlijk "broekland", een moerassig gebied. Later nemen de hertogen, die zich eerst "van Leuven" noemen, de naam Brabant aan, die dan dezelfde uitdijing krijgt als de expansie van het hertogdom.

Nota 17-11. Cameracensis duidt het land van Kamerijk aan. Even tevoren is de stad apart vermeld.

Nota 17-12. Voor Hasbania zie Tekst 8, Nota 8-5.

Nota 17-13. "Het derde deel van Frisia". Dit betekent waarschijnlijk dat Lodewijk de twee delen kreeg, die vroeger van de Noormannen waren, en Karel de Kale de rest. Er zijn geen gegevens bekend om deze delen nader te bepalen. Waarschijnlijk is dat Karel de Kale het meest zuidelijke deel ontving, omdat dit aansloot aan zijn rijk. Leest men deze tekst met nuchtere ogen, dan valt op geen enkele redelijke manier aan het Nederlandse Friesland te denken. De onzin klettert er trouwens vanaf als een daverende waterval: te menen dat het nog niet bestaande Friesland de grens vormde tussen Frankrijk en Duitsland. Wanneer in de 10e eeuw jonkvrouwe Holland en Utrecht (het kind was geboren met twee gezichten) eindelijk uit het bad komt, wordt zij van onder tot boven bij het Heilige Roomse Rijk gerekend.

2.8 In de 11e eeuw begint de spraakverwarring

In de inleiding is reeds uiteengezet waaraan het drama te wijten is, dat de academische wereld zich zo catastrofaal met Tacitus' "*Germania*" heeft vergist dat er een hoop onzin uit werd gedestilleerd. Tacitus' geschrift uit het einde van de 1e eeuw na Chr. verdween na de dood van de schrijver volledig uit de belangstelling, het schijnt zelfs geheel uit het gezichtsveld, daar andere schrijvers ná hem het werk niet gekend schijnen te hebben.
Plotseling, ca. 1425, duikt er een kopie op van het boek in de kloosterbibliotheek van Hersfeld (Hessen-Kassel, in de Duitse provincie Fulda).
Voor alle duidelijkheid moet even worden geteld: "*Germania*" werd dertien eeuwen ná zijn ontstaan ontdekt! Het is zo helder als glas, dat in deze enorme tussentijd een en ander op het punt van de geschiedenis was gebeurd, maar ook dat zijn begrip "*Germania*" inmiddels een geheel andere inhoud en een veel wijdere territoriale omlijning had gekregen. Het is een omvangrijk en ingewikkeld proces geweest, dat ik hier tot de hoofdlijnen moet beperken.
We beginnen met de Geograaf van Ravenna uit het einde van de 7e eeuw. Na de Romeinen is hij de eerste geograaf, die een goede en vrij volledige beschrijving geeft van Europa uit zijn dagen.
Merkwaardig maar ook veelzeggend is dat de Geograaf van Ravenna, precies zoals Tacitus deed, de term Germania exclusief op het noorden van Frankrijk toepast.
Het tweede kapitale gegeven is, dat hij boven de oude noordgrens van het Romeinse Rijk geen enkele Duitse stad vermeldt. Mainz, Bonn, Keulen, Xanten en Nijmegen zoekt men bij hem tevergeefs. Daar gaat in één slag de historische continuïteit van zoveel Duitse steden vanaf de Romeinse periode, die altijd als een vanzelfsprekendheid werd voorgesteld maar die ook dáár, evenals te Nijmegen, door het archeologisch onderzoek van de laatste jaren ten stelligste wordt tegengesproken.
Op één plaats overschrijdt de Ravennas de oude grens, waar hij "in het vaderland van de Alimanni" de volgende steden vermeldt:

Nasaga (Nassogne)
Oin (Huy)
Neonsigo (Nessonvaux)
Dionanti (Dinant)
Namon (Namen)
Trega (Maastricht)

Maastricht is in zijn gehele geschrift de meest noordelijke plaats. Hij spreekt dan ook categorisch de redelijkheid der opvatting van Blok en Camps tegen, die in de 6e en 7e eeuw Merovingische residenties in Nijmegen en Brabant willen plaatsen.
Met het Frankische Rijk zijn de grote veranderingen begonnen, die uiteindelijk leidden tot een geheel andere inhoud van de term Germania. Om een en ander goed te begrijpen, moet men natuurlijk radicaal afstand nemen van de mooie kaarten in de historische atlassen, die het Rijk van Karel de Grote in het noorden en noordoosten doortrekken tot aan Denemarken en tot aan Polen en Hongarije. Wat daartussen in ligt, het noorden, midden en oosten van Duitsland, werd vanzelfsprekend ook bij zijn rijk gerekend. Leest de kronieken en oorkonden na, en u zult bemerken dat dit beeld totaal onjuist is.
Boven de streek van Aken is Karel de Grote nooit verder in Duitsland geweest
Zijn residentie Ingelheim bij Mainz markeert een ander eindpunt van het rijk.
Stel de noordgrens van zijn rijk voorlopig maar op de oude Romeinse grens, met een nieuwe uitschieter naar Luik, Maastricht en Aken, het stamland van de Pepijnen, die de Merovingers uiteindelijk in Francia verdrongen.

Door latere veroveringen en de bedwinging van volken zoals de Fresones, de Saksen, de Noormannen en Bretonnen, en verschillende gebieden in het oosten van Frankrijk, heeft Karel de Grote zijn rijk naar oost en west uitgebreid.
Voor het land boven Aken heeft hij pas belangstelling gekregen omstreeks 782, toen daar de regressies van de zee en de daarmee gepaard gaande verlaging van het niveau der rivieren enorme maagdelijke gebieden vrij waren gekomen, uitermate geschikt om er de verdreven Saksen neer te zetten, die hem bijna elk jaar van zijn bestuur in Frankrijk zoveel last en ergernis bezorgden. En reken daar ook maar bij, om het beeld compleet te maken, dat hij hun gronden wilde inpikken om daarmee zijn vrienden te verrijken, wat werd bedekt met het vernisje dat dit alles nodig was om hun verzet tegen de christianisatie te breken.
Ondertussen werd het Germaanse begrip en succes naar de nieuwe streek meegenomen, al zou het nog lang duren eer dit gebied Germania werd genoemd.
De migratie van de naam Saxonia volgde wel spoedig op de gedwongen migraties, evenals die van Westfalen, want deze is ook een getransplanteerde naam. Maar Ostfalen, in het eerste land ook bekend en dat nu Estevelle heet, werd niet meegeëmigreerd.
Het wordt nog leuker, wanneer blijkt dat zelfs Schleswig-Holstein uit Vlaanderen geïmporteerde namen zijn. De eerste is een simpele doublure, uiteraard aangepast aan het Duits, van Sliviacas ten noorden van Boulogne. Holstein is een doublure van het Houtland uit Vlaanderen.

De ommekeer begon in feite pas na de dood van Karels zoon keizer Lodewijk de Vrome in 842. Het is te simplistisch en in tegenspraak met de feiten, dat hij een "Duits vorst" wordt genoemd, een titel die hem net zo min past als Karel de Grote.
Na zijn dood viel het Karolingisch Rijk uiteen, eerst in verschillende parten die in naam nog enige samenhang vertoonden. Van lieverlede echter, om het heel simpel te zeggen, tekenden de Franse en Duitse delen zich telkens sterker af, waarbij de middenmoot Elzas en Lotharingen de belangrijkste splijtzwam was.
De verdeling van het rijk, begonnen als een ordinaire familie-ruzie, spitst zich spoedig toe op de scheiding van de Romaanse en Germaanse geesten, waarbij de aspiraties van de ondergeschikte vazallen een veel grotere rol hebben gespeeld dan algemeen wordt aangenomen.
Hier dient men duidelijk oorzaak en aanleiding te onderscheiden. De oorzaken lagen veel dieper; de familie-ruzie was slechts de aanleiding tot het streven naar zelfstandigheid van de Germaanse groep, die tot dan toe een minderheid had gevormd. Duidelijk is immers dat de zonen van Lodewijk de Vrome het rijk niet konden splijten zonder hun respectieve achterbannen. Wanneer dan op een gegeven ogenblik de term "Oost-Frankische Rijk" verschijnt, maken de historici een nieuwe fout door er klakkeloos Duitsland onder te verstaan. Uit hoofde van de nog altijd gehanteerde west-oriëntatie had deze titel "Noord-Frankische Rijk" moeten luiden, wat hij ook betekende. Hetzelfde is het geval met het 'West-Frankische Rijk", dat in onze opvatting van geografie "Zuid-Frankische Rijk" zou zijn genoemd.

Van het "Noord-Frankische Rijk" vormde het oude Germania van Tacitus nog altijd de hoofdmoot, al waren daar al delen van Zuid-Duitsland en Beieren bijgekomen. De oude geografische begrenzing van Germania verdween, en mét de expansies van het "Oost-Frankische Rijk" naar het midden en noorden van Duitsland ging de naam Germania mee. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat de historici de term "Oost-Frankische Rijk" reeds lang exclusief voor Duitsland opvatten, en totaal uit het oog verloren dat deze naam zijn oorsprong had in het noorden van Frankrijk, Vlaanderen, een deel van België en in eerste instantie maar een betrekkelijk klein deel van het huidige Duitsland omvatte.
Overigens moet men niet denken, dat de naam Germania er als koek inging. Veelzeggend is immers,

dat de eerste Duitse koningen zich niet "koning van Germanië" noemden doch "koning van de Saksen". En om de puntjes helemaal op de i's te zetten: het is onjuist te zeggen dat Duitsland zich uit het verband van het oude Karolingische Rijk heeft losgerukt.
Ook hier ligt de zaak precies andersom, namelijk dat Frankrijk zich uit het verband van het Heilige Roomse Rijk heeft losgemaakt. In het begin van de 10e eeuw was dit een feit, al bleef de eeuwige twistappel Elzas-Lotharingen nog lang op het midden van de dikwijls wiebelende balans liggen. Men kan zelfs zeggen, dat de verwoesting van de oude Karolingische residentie Noviomagus (Noyon) in 1047, een der laatste steunpunten van het Heilige Roomse Rijk in Frankrijk, de bezegeling is geweest van de definitieve scheiding. De woede van de Duitse keizer Hendrik III over deze verwoesting had een veel diepere ondergrond dan het verlies van een kasteel. Het was immers een opzettelijke en doelbewuste aantasting van het keizerlijk gezag, over welke bedoeling de schrijvers geen twijfel laten bestaan.
Daarna kwam de naam Germania nog strikter op Duitsland te liggen en werd het oorspronkelijk begrip uitgedijd tot vele malen groter dan zijn eerste proportie.
Dit is geen uitzonderlijk geval, daar precies hetzelfde te signaleren is bij Francia, Vlaanderen en Brabant, waar termen en begrippen met van oorsprong een kleine geografische omvang uitgroeiden tot gebieden, die tientallen malen groter waren dan de oorspronkelijke kern.
In de eerste en échte streek van Germania ging deze naam ten slotte geheel verloren, toen daar de graafschappen of hertogdommen Vlaanderen, Henegouwen, Artois, Luxemburg en Lotharingen ontstonden, in eerste instantie nog ressorterend onder het H. Roomse Rijk, welke band met het jaar slapper werd totdat deze staten zelfstandig werden en slechts een vaag leenverband met het Duitse Rijk behielden.
In het politieke kaartspel van daarna was er geen enkele reden meer om het oude paard "Germania" van stal te halen. Integendeel: meermalen leunden deze staten tegen Frankrijk aan om zich nog verder van het Duitse Rijk los te maken.
Van Franse zijde werd Germania ook geheel uit het oog verloren. Eerst werd de term "Allemagne" ingevoerd, afgeleid van de Alemanni, het Germaans volk dat het dichtst bij Frankrijk zat. Deze naam dateert uit de 12e eeuw en komt voordien niet voor. Later gaven de Fransen zich niet de moeite om de kolossale territoriale uitbreiding van het Duitse Rijk met een nieuwe en adequate naam uit te drukken en bleef het "Allemagne" voor heel Duitsland.
Deze laatste naam Duitsland is betrekkelijk jong, evenals de naam Nederland voor een vroeger in verschillende heerschappijen verdeeld gebied.
Het verschijnsel van "uitdijende" namen heeft veel te weinig aandacht van de historici gekregen, met het gevolg bijvoorbeeld, dat men bepaalde gegevens van Tacitus 400 tot 2000 km van hun echte situs neerzette. Dit verwijt treft overigens in eerste instantie de historische naamkundigen, daar het van essentieel belang is bij het hanteren en naar voren brengen van een geografische naam het gebied aan te wijzen waar die naam gold. De gevallen zijn legio, waar een naam uit de 7e of 8e eeuw enkele eeuwen later een geheel andere inhoud heeft, om nog te zwijgen van een naam als Saxonia, die geheel werd getransplanteerd.
Hier hebben de naamkundigen de kans gemist, om belangrijke handreikingen aan de historici te doen. De naamkunde, mits juist bedreven, kan een belangrijke hulpwetenschap voor de historie zijn, maar de door mij gesignaleerde methodische fouten verklaren waarom zij bij veel historici en rechtshistorici in discrediet staat. Ik heb het dan ook noodzakelijk gevonden om een apart hoofdstuk aan de historische naamkunde te wijden, zoals in Hoofdstuk 1 is gebeurd.

Maar één ding bleef weerbarstig, namelijk de Renus. Bij de klassieke schrijvers betekent deze naam altijd en onvoorwaardelijk de Schelde. Bij de vroegmiddeleeuwse schrijvers is dit eveneens het geval. De Ravennas uit de 7e eeuw noemt de Renus enkele malen en bij hem is het nog onverkort

de Schelde. De Duitse en Nederlandse Rijn noemt hij nergens, tenzij onder een duistere tot nu toe niet opgehelderde naam, want bij hem komen enkele rivieren voor die nog nooit zijn gedetermineerd. In de 9e eeuw was Renus nog altijd de Schelde. Dit kan bewezen worden met een treffende tekst van Einhard (Vita Karoli Magni, 15), die ca. 830 schreef over de veroveringen van Karel de Grote.
Na zijn optreden als koning, zegt Einhard, voegde Karel de Grote gebieden aan het rijk toe, onder andere een deel van Germania, dat door de oostelijke (lees: noordelijke) Franken wordt bewoond, en dat gebied lag tussen Saxonia (zuid van Boulogne), de Danuvius (Aisne), de Renus (Schelde) en de Sala (Selle), "die de Thoringi (Doornik) van de Sorabi (Sorbais, Aisne) scheidt".
Het lijdt derhalve niet de minste twijfel dat Einhard met Renus de Schelde heeft bedoeld. Overigens heb ik in WK, Deel I (zie het overzicht op blz. 174) reeds 72 teksten gegeven, waar Renus de Schelde aanduidt. In Hoofdstuk 10 is een samenvattend overzicht gegeven van de Renus-teksten.

In de 11e eeuw, het grote keerpunt in de mythen en het begin van de Babylonische spraakverwarring, begon men de naam van de Renus op de Duitse Rijn toe te passen, wat geheel verklaarbaar is omdat in de oude teksten die naam onverbrekelijk met Germania was verbonden. En omdat in de bronnen de Renus op zijn beurt onverbrekelijk verbonden was met de Albis, de Amisia, de Wisurgis en de Lippia, kregen vier rivieren in Duitsland, namelijk in het getransplanteerde Saxonia, de namen van die rivieren: Elbe, Eems, Weser en Lippe. Dat was een fluitje van een cent, omdat de drie in het noorden, de Elbe, Eems en Weser zeer jonge rivieren zijn, achtergebleven na de transgressies, die nog geen naam hadden. Desondanks bleef de naam Renus gangbaar voor de Schelde, wat nog tot in de 13e eeuw is te signaleren.
Maar vanaf de ommezwaai, de 11e eeuw, begonnen de Duitse schrijvers systematisch alles naar Duitsland te trekken, wat van ver of dichtbij met Renus was verbonden.
Op dezelfde tijd gingen de Franse schrijvers zich even systematisch distantiëren van alles wat Renus was, zodat de tweezijdige grandioze vergissing met de rivier, verder beklonken door de uitdijing van het begrip Germania, de ware geschiedenis totaal op haar kop zette. Totaal: want de Renus vormde als Rijn dezelfde ruggengraat voor Duitsland zoals hij dat als Schelde was in Tacitus' "*Germania*". En omdat de "Monden van de Renus" in Nederland liggen, terwijl de echte van de Schelde van eeuwen terug uit het oog waren verloren, kwam de ergste historische vervuiling in Nederland terecht. De huidige vervuiling van de Rijn, waarvan Nederland ook de bitterste vruchten plukt, kan men exemplarisch noemen voor hetgeen op historisch gebied is gebeurd: wat Frankrijk en Frans-Vlaanderen lieten schieten, dreef op de wateren van de Rijn naar Nederland. Dit misverstand met Renus is in zekere zin de kern van alle mythen.

Het spreekt vanzelf dat in de eeuwige antithesen tussen Germanen en Romanen, tussen Duitsers en Fransen, de naam Rijn een sterke ideologische inhoud kreeg.
Voor beide rijken werd hij de ultimatieve streep van defensie en agressie, van Duitse zijde kernachtig uitgedrukt door "Die Wacht am Rhein". Hoe diep deze gedachte in het gemoed van de Duitsers zat, heeft de laatste oorlog bewezen. De Russen stonden al lang voor de poorten van Berlijn en ongeveer de helft van het land was veroverd, maar de Duitsers gaven zich pas gewonnen toen de geallieerden massaal de Rijn waren overgestoken en het bolwerk van de oude ideologie was gevallen.

De vergissing uit de 11e eeuw met al haar bijna niet te overziene gevolgen werd in de eeuwen daarna definitief beklonken tot "onaanvaardbare historische waarheid", en niemand zag dat het fundament ervan vals is. Inmiddels was het oude begrip Germania uitgedijd tot meer dan twintigvoudige omvang van het eerste, waarbij dit oorspronkelijk gebied nauwelijks meer in het "Germaanse" vizier lag. Het werd niet meer als Germaans beschouwd, al werd België het terrein en het slachtoffer van de eeuwige en onuitroeibare botsing tussen de Romaanse en de Germaanse geesten. De taal- en poli-

tieke kwesties van dit land dateren niet uit de 16e eeuw doch uit enige eeuwen vóór Chr., want daar liggen hun wortels.
En toen alles beklonken was, de grootste vergissing in de West-Europese geschiedenis, werd in de 15e eeuw Tacitus' "*Germania*" ontdekt, waarin waarachtig de Renus en de Danuvius zowel de ruggengraat als de begrenzing van Germania waren. Het boek werd in triomf binnengehaald als de eerste beschrijving van Duitsland terwijl, zoals nu met afdoende bewijzen is aangetoond, Tacitus met geen vinger aan Duitsland had geraakt.
Kort daarna werd ook de Peutinger-kaart ontdekt en in westelijk Europa bekend, waarop de Betuwe, de Rijn en Waal "zo mooi" waren afgebeeld, en waarop zelfs dankzij de Nijmeegse fantast Willem van Berchen "te zien was" dat het Noviomagus van Karel de Grote te Nijmegen lag. Toen begon 'n waterval van aan elkaar vastzittende consequenties en deducties, die de nuchtere Tacitus al lang vóór hun ontstaan had weerlegd.
Laten de Europese historische faculteiten de grondige bestudering van dit boekje voor de aanstaande historici verplichtend stellen, want daarin staan de fundamenten van de West-Europese geschiedenis, zodat een einde komt aan de baarlijke nonsens, die zij nu over de Romeinse periode en de vroege Middeleeuwen doceren.

HOOFDSTUK 3 GERMANIA = FRANS-VLAANDEREN IN DE TEKSTEN VAN DE 3e TOT DE 7e EEUW

3.1 Inleiding

Tussen 250 en 260 na Chr. verlieten de Romeinen abrupt en totaal het laagland van Nederland, Vlaanderen en sommige delen van Frankrijk langs de kust, wat de archeologie met niet te weerspreken zekerheid bevestigt.
Op enige hogere plaatsen zoals Nijmegen, Xanten en andere zuidelijker in Duitsland gelegen plaatsen hebben zij zich nog enige tijd kunnen handhaven.
Omdat kort nadien bij de klassieke schrijvers de berichten beginnen over invallen van Germanen in Romeins Gallia, werd daaruit geconcludeerd dat de Romeinen uit het noorden verdreven waren door de Germanen. Dit beeld is volslagen onjuist. Zij werden uit Holland, het kustgebied van Vlaanderen en ook uit delen van Noord-Frankrijk verjaagd door de wateren van de opkomende transgressies, die blijkens hetgeen de archeologie toont van een geweldige kracht en omvang waren, en blijkens de stratigrafie ons leert zeer langdurig zijn geweest. Immers: de Romeinse relicten uit de 1e tot midden 3e eeuw in een breed kustgebied vanaf Nederland tot in Frankrijk zijn door overslaggronden van vier tot tien meter bedekt, wat onmogelijk het resultaat van één watersnoodramp kan zijn, maar integendeel wijst op een serie van zandopstapelingen, die op veel plaatsen, om niet te zeggen alle, worden afgetekend en gescheiden door dunne laagjes van bezonken zee- of rivierklei. Diep onder deze overslaggronden vindt men de Romeinse relicten terug van de 1e tot midden 3e eeuw.
De archeologische feiten zijn duidelijk. Moeilijker is het, zich het juiste beeld te vormen van de stratigrafie van de streek in de Romeinse periode, daar deze uiteraard ook overdekt is met dezelfde overslaggronden, die de Romeinse bodem verbergen onder metersdikke lagen van veel jongere gronden, terwijl zij bovendien door het geweld van de transgressies en de regressies danig verstoord kan zijn.

Men behoeft het niet merkwaardig te vinden, dat de Romeinse schrijvers praktisch niets over deze ramp hebben meegedeeld.
De opnieuw (na een vorige transgressie) overstroomde delen, vanaf ca. 50 na Chr. door Romeinen in bewoning en niet in bezit genomen, werden niet bij het Romeinse Rijk gerekend en maakten geen deel uit van een der beide Germania's. Tacitus (zie Hoofdstuk 29) is op dit punt zeer categorisch. De "Agri Decumates" (de drooggevallen gronden) werden alleen bevolkt door afgedankte soldaten, die na de radicale inkrimping van de legers door keizer Claudius omstreeks 50 na Chr. overbodig waren geworden, en door "het schuim van Gallia", vluchtelingen die om de een of andere reden een veilig heenkomen moesten zoeken. De meest voor de hand liggende reden waren de voorafgaande woelingen in Gallia, die dankzij het krachtig optreden van Claudius werden beëindigd. Voor dat deel van Europa hebben de schrijvers nooit enige belangstelling getoond, wat hun Noordlijnen aantonen, die met kleine veranderingen in de loop van de tijd alle in het noorden van Frankrijk liggen. Zie Tacitus, blz. 106; Caesar, blz. 75, 126, 171, 245; Ravenna, blz. 79; PK, blz. 73, 165. Dit is trouwens een duidelijke zaak, daar de Renus (Schelde) door allen als de noordgrens van het Romeinse Rijk wordt beschreven. Daar lag ook de befaamde "Limes Germanicus" (de Germaanse grens), waar tussen de 3e en de 5e eeuw de spanningen tussen Germanen en Romeinen uitbarstten in nieuwe oorlogen. Dan komen weer dezelfde Germaanse stammen ter sprake, die Caesar al ca. 50 vóór Chr. bestreden of overwonnen had, of niet had kunnen bedwingen maar wel over de Renus (Schelde) had weggedrukt.
Het door de transgressies verloren gegane gebied had voor de Romeinen geen enkele betekenis, nog het minst van al een strategische. Vandaar dat geen enkele schrijver erover rept.

In dit hoofdstuk heb ik de teksten verzameld, die direct raken aan het gebied van de Peutinger-kaart van Frans-Vlaanderen.
Uiteraard zijn de geografische gegevens het eerste en voornaamste doel van het onderzoek.
In Nederland behoeven we de Romeinen niet meer te volgen. Na het midden van de 3e eeuw waren zij er niet meer. Onze aandacht moet derhalve volledig uitgaan naar de zogenaamde Nederlandse stammen van Batavi, Frisones en Canninefates. Zij blijven in de geschriften voorkomen, vanzelfsprekend in verband met de Romeinen: de Frisones en Canninefates in betrekkelijk weinig teksten, de Batavi echter in tal van vermeldingen.
Daar er na het midden van de 3e eeuw geen "droge" leefruimte meer was in Nederland, rijst de intrigerende vraag: zijn zij de Romeinen dan naar het zuiden gevolgd? Of ligt de zaak misschien zó simpel, dat zij altijd in het zuiden gevestigd waren?
Laten we niet vooruitlopen op de teksten, doch eerst daarvan kennisnemen om straks de conclusies te trekken.

Deze teksten beslaan de 3e tot de 7e eeuw, een duistere tijd waarover de bronnen schaars zijn, die bovendien niet overvloeien van exacte geografische aanduidingen. Met opzet heb ik de 7e eeuw als eindtermijn genomen, omdat deze afgesloten wordt door de Geograaf van Ravenna.
Met de Geograaf van Ravenna hebben we dan alle klassieke geografen gehad. Er begint dan een nieuw tijdperk, zowel in de ontwikkeling van het Frankische Rijk als met betrekking tot de christianisatie van westelijk Europa. Dan worden de bronnen ook overvloediger en rijker aan gegevens, zodat er nog meer geografica te voorschijn komen om volken, streken, plaatsen, zendelingen en heiligen op hun juiste plaats neer te zetten.

3.2 Teksten en commentaar

Tekst 18 - 118 (258 - 420 na Chr.)

Tekst 18
258 - 268 na Chr. Romeinse keizers in Gallia.

Toen de zaken hopeloos waren en het Romeinse Rijk dichtbij zijn verwoesting stond, nam Postumus (18-1), in Gallia van onbekende afkomst geboren, het purper aan (d.w.z. liet zich tot keizer uitroepen). Gedurende tien jaar regeerde hij op een krachtige maar beheerste manier met het gevolg dat de bijna verloren provincies werden hersteld. Hij is in een opstand van de soldaten gedood, omdat hij hen niet toestond Mogontiacum (Mainvillers) (18-2) te plunderen dat tegen hem in opstand was gekomen..... Na hem nam Marius, een ordinaire handwerksman, het purper aan en werd op de tweede dag gedood. Daarna aanvaardde Victorinus het bestuur over de Galliae. Hij was een zeer krachtige figuur, maar omdat hij van grote zinnelijkheid was en het huwelijk van anderen bedierf, is hij te Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (18-3) gedood... in het derde jaar van zijn keizerschap.
Bron: Eutropius, Breviarum, IX, 9 (4e eeuw).

Nota 18-1. Marcus Cassianicus Catinius Postumus, legeraanvoerder van inheemse troepen in Gallia, trad in 258 als keizer op. Hij werd in 268 door zijn eigen soldaten gedood.

Nota 18-2. Mogontiacum is Mainvillers ten zuidoosten van Metz. De foutieve determinatie Mainz

speelt in dit en de volgende verhalen geen enkele rol.

Nota 18-3. Agrippina (ditmaal zonder "Colonia") is Avesnes-sur-Helpe.
Keulen, dat tot in de 4e eeuw een Romeinse stad is gebleven, heeft geen enkele rol gespeeld in de woelingen in Gallia en de door de Germanen veroorzaakte invallen en oorlogen. Het grote misverstand is voortgekomen uit het wanbegrip over de Renus (Schelde). Wanneer de teksten zeggen, dat de Romeinen of Germanen "over de Renus" trokken, werd dit door iedereen als de Rijn opgevat, terwijl het in werkelijkheid de Schelde was. Daar kwam de verkeerde opvatting van een hele serie plaatsnamen weer bovenop, om nog te zwijgen van de verkeerd gelegde stamnamen, zodat de gangbare historie ca. 300 km van de juiste koers afraakte.

Tekst 19
258 - 268 na Chr. Postumus herstelt het Romeins gezag in Gallia.

Postumus gedroeg zich in Gallia als een tiran, wat echter het rijk ten goede kwam. Want gedurende tien jaren hield hij moedig maar ook beheerst stand. Hij dreef de overheersende vijanden (nl. de Germanen) het land uit en bracht de verloren provincies in hun vroegere staat terug. Maar hij werd gedood in een opstand van de soldaten.
Bron: Orosius, Historiae, VII, 22 (5e eeuw, 414).

Tekst 20
ca. 260 na Chr. De heiligen Victor en Cassius.

Bij deze stad (een niet genoemde stad in Auvergne)... hebben Cassius en Victor, broederlijk verenigd in de liefde tot Christus, eveneens het koninkrijk van de hemel verworven met hun eigen bloed. Inderdaad, een oude traditie meldt dat Victor eerst dienaar was van de priester van de voornoemde tempel (in Auvergne, die Chrocus had vernield). Terwijl hij zich naar een burcht begaf, die men de "burcht van de christenen" noemde, om de christenen te vervolgen, ontmoette hij Cassius die al christen was. Hij werd geraakt door diens prediking en wonderen, geloofde in Christus, deed afstand van de grofheden van de afgodendienst en werd geheiligd door het Doopsel. Hij verwierf een grote faam door zijn wonderen. Kort nadien verdienden beiden door het martelaarschap het hemels koninkrijk.
Bron: Grégoire de Tours (ca. 538 - 593), Histoire des Francs, uitg. Latouche I, p. 58.

Nota 20-1. Gregorius verhaalt een legende over de HH. Victor en Cassius, die blijkens de context al uit de 3e eeuw dateert, in elk geval over de 3e eeuw werd verteld. In de eerste plaats hadden deze heiligen niets uitstaande met die van het Thebaanse Legioen (zie Tekst 153 en 154), en in de tweede plaats is deze traditie tien eeuwen ouder dan die van Xanten, waar men later de verering van St. Victor vindt, en men zelfs beweert dat de botten van deze heiligen, maar dan wel uit de 4e eeuw (!) zijn teruggevonden. Zie ook WK, Deel I, blz. 207, waar is aangetoond dat de Xantense traditie pas in de 13e eeuw is ontstaan.

Tekst 21
258 - 268 na Chr. Keizer Postumus verdrijft de Germanen uit Gallia.
Postumus, die per toeval aan het hoofd stond van de barbaren in Gallia, trok door het land dat aan

het rijk was ontrukt. Na de uittocht van een menigte Germanen werd hij tot een oorlog met Laelianus (21-1) gedwongen, waarin hij ongelukkigerwijs door een opstand van de zijnen omkwam, omdat hij de plunderingen niet wilde goedkeuren tegen Mogontiacum (Mainvillers), dat Laelianus had geholpen.
Bron: Aurelius Victor (2e helft 4e eeuw), De Caesaribus, 33.

Nota 21-1. Laelianus werd in 268 tot keizer uitgeroepen. Van hem is niets naders bekend.

Tekst 22
274 na Chr. Aurelianus verdrijft de Germanen uit Gallia.

(Aurelianus) (22-1) begaf zich naar Italië, wiens steden geplaagd werden door de plunderingen van de Alamanni (22-2). Eveneens dreef hij de Germanen van Tetricus uit Gallia, na hun legioenen te hebben verslagen (22-3).
Bron: Aurelius Victor (2e helft 4e eeuw), De Caesaribus, 35.

Nota 22-1 Aurelianus was bevelhebber van de cavalerie. Bij de Donau werd hij in 270 tot keizer uitgeroepen. Met harde hand herstelde hij de tucht in het leger. De stad Rome liet hij door een enorme muur omringen, waarvan enige delen nog bestaan. In Noord-Italië sloeg hij de Alamanni terug. In 270 versloeg hij de tegenkeizer Tetricus op de Catalaunische Velden bij Châlons-sur-Marne. Aurelianus werd in 275 op een veldtocht naar Perzië vermoord.

Nota 22-2. De Alamanni woonden ten oosten van de beide Germania's in de streek tussen de Ardennen en Straatsburg, overwegend aan de westzijde van de Rijn. Zie De Geograaf van Ravenna (Ravenna, Tekst 18, blz. 41), die hun streek nauwkeurig beschrijft. Zie ook Tekst 150, Nota 150-5.

Nota 22-3. In deze tijd, maar ook nog daarna tot aan het einde van het imperium, waren de meeste Romeinse troepen in Gallia samengesteld uit inheemse militairen.

Tekst 23
ca. 274 na Chr. Inval der Alamanni in Italië.

Valerianus en Gallienus waren de zeventiende bestuurders van het Romeinse Rijk... In hun tijd heeft Chrocus, de koning van de Alamanni, een leger gevormd om Gallia binnen te vallen. Men verhaalt dat deze Chrocus een grote arrogantie had. Na een aantal misdrijven te hebben gepleegd - men zegt op aanstoken van zijn slechte moeder - mobiliseerde hij het volk van de Alamanni, viel geheel Gallia binnen en vernielde tot de grond toe de monumenten, die er sinds de oudheid waren gebouwd... Wat Chrocus betreft: hij werd te Arles gegrepen, een stad van Gallia, waar men hem verschillende martelingen deed ondergaan. Vervolgens werd hij met het zwaard gedood, en zo lost hij naar verdiensten de martelingen af, die hij de heiligen van God had aangedaan.
Bron: Grégoire de Tours (ca. 538 - 593), Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 57.

Nota 23-1. Voor de Alamanni, zie Tekst 22, Nota 22-2.

Tekst 24
276 na Chr. Keizer Probus in Gallia.

Probus (24-1), een man van militaire glorie, volgde op in het bestuur van het rijk. De Galliae, door de barbaren bezet, herstelde hij door succesvolle veldtochten. Sommigen, die zich als keizer wilden opwerpen zoals Proculus en Bonosus in Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (24-2), versloeg hij in veldslagen.
Bron: Eutropius, Breviarum, IX, 17 (4e eeuw).

Nota 24-1. Marcus Aurelius Probus, geboren in 232, werd door de Syrische legioenen in 276 tot keizer uitgeroepen. Hij bevorderde de wijnbouw in Gallia en Pannonia. In 282 is hij te Sirmium (nu Mitrovic, Joegoslavië) door zijn soldaten gedood.

Nota 24-2. Voor Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) zie Tekst 18, Nota 18-3.

Tekst 25
278 na Chr. Keizer Probus verjaagt de Germanen uit Gallia.

Hierna trok hij (Probus) met een groot leger naar Gallia, dat... bijna geheel door Germanen was bezet. Hij voerde daar gevechten met zoveel succes dat hij 60 van de edelste steden van Gallia op hen veroverde, bovendien alle buit die hem naast rijkdom ook glorie gaf. En omdat zij op ons gebied, zelfs in geheel Gallia ongestraft rondzwierven, liet hij er 400.000 (25-1) doden, die het Romeinse land hadden ingenomen (25-2); de rest voerde hij af tot achter de Nigrum Fluvium (25-3) en de Alba (25-4). Hij nam hen zoveel buit af als zij zelf van de Romeinen gestolen hadden. Op het gebied van de barbaren legde hij vestingen met soldaten om de Romeinse steden te beschermen.
Bron: Vita Probi, 13.

Nota 25-1. Dit getal lijkt op het eerste gezicht overdreven en nauwelijks aan te nemen. Men moet echter bedenken, dat de schrijvers meermalen spreken over massale slachtingen van stammen of bevolkingsgroepen. De Germaanse stammen zullen wel flink zijn aangegroeid sinds keizer Claudius omstreeks 50 na Chr. de bloedige onderdrukking verboden had. De explosie van de bevolking had als eerste gevolg dat de leefbaarheid in gevaar kwam, zodat een uittocht niet kon uitblijven. Een en ander werd nog verergerd door de transgressie, waardoor de levensruimte nog kleiner was geworden. Opvallend is immers, dat de invallen van de Germanen in Gallia precies samenvallen met het begin van de transgressie, die blijkens verschillende gegevens hevig, plotseling en omvangrijk was, zodat de samenhang tussen het ene en het andere waarschijnlijk is.

Nota 25-2. Hier blijkt, al wordt het niet met zoveel woorden gezegd, dat in Gallia onderscheid werd gemaakt tussen Gallische en Romeinse grond, gebieden die aan de Galliërs behoorden, en gebieden die de Romeinen zelf bezaten. In de streek lijkt Boulogne het beste voorbeeld te zijn van dit onderscheid en deze indeling. Het is geen vreemd of uitzonderlijk verschijnsel, daar hetzelfde in onze moderne kolonisaties ook is aan te wijzen. Probus wist precies hoeveel de Germanen gestolen hadden. Het ging dus niet alleen om grond in het algemeen, doch ook om concrete zaken die als voormalig Romeins bezit waren te onderkennen.

Nota 25-3. De Nigrum Fluvium is niet de Neckar in Duitsland (de gebruikelijke foutieve determinatie) doch de Noir d'Aa, een riviertje dat de gemeenten Audinghen en Audresselles bij Cap Gris-

Nez scheidt. Tegenwoordig is het een smalle stroom, ten tijde van de transgressie echter veel groter.

Nota 25-4. De Alba (witte rivier) is natuurlijk niet de Duitse Elbe doch de Noord-Franse rivier Albis (Aa). Keizer Probus verjoeg de Germanen tot de uiterste noordwesthoek van Frankrijk.

Tekst 26
ca. 284 na Chr. Diocletianus in het land van de Tungri.

Toen Diocletianus (26-1) bij de Tungri (26-2) in Gallia (26-3) in een zekere herberg verbleef, terwijl op kleinere plaatsen nog werd gestreden, zocht hij daar elke dag een zekere vrouw Dryas op... Van Dryas wordt verhaald dat zij hem zei: "Diocletianus...gij zult keizer zijn wanneer gij Aprus hebt gedood".
Bron: Vita Cari, Carini et Numeriani, 14, 2 - 3.

Nota 26-1. Gaius Valerius Aurelius Diocletianus was keizer van 284 tot 305; hij is in 313 overleden.

Nota 26-2. De Tungri waren de bewoners van Douai en omstreken. De tekst zegt niet woordelijk dat Diocletianus in de stad verbleef, doch dit is wel waarschijnlijk.

Nota 26-3. "in Gallia" wijst erop dat de plaats bezwaarlijk met Tongeren in verband kan worden gebracht.

Tekst 27
285 - 287 na Chr. Maximianus onderwerpt de Bagaudae in Gallia.

Na het vertrek van Carinus (een tegenkeizer) probeerden Aelianus en Amandus in Gallia huis te houden met een grote menigte boeren en rovers, die de inwoners de Bagaudae (27-1) noemden, die overal de akkers en veel steden verwoestten. Ofschoon Aelianus en Amandus halfbroers van Maximianus (27-2) waren, bleef hij vanaf het begin trouw aan de vriendschap (tot Diocletianus)... hij verstrooide de vijanden of nam ze aan (27-3), zodat in korte tijd de rust werd hersteld.
Bron: Aurelius Victor, De Caesaribus, 39, 16 - 19 (4e eeuw).

Nota 27-1. De Bagaudae waren de bewoners van Bavay en omstreken. Bavay zelf is bekend als Bagacum. Andere waarschijnlijke afleidingen van de naam zijn: Bachant, Baives en Beaudignies bij Avesnes-sur-Helpe; Bajus en Basseux bij Atrecht; Bazuele bij Kamerijk; Bachy en Baisieux zuidoost van Rijsel. Zoals in zoveel andere gevallen is de moeilijkheid niet dat in Frans-Vlaanderen geen lokalisatie voor een plaatsnaam te vinden is, doch dat er verschillende toepassingsmogelijkheden liggen, zodat de enig juiste niet altijd met zekerheid is aan te wijzen. Door de grotere concentraties van de namen bij Bavay en Avesnes-sur-Helpe moet aan deze streek de voorkeur worden gegeven.

Nota 27-2. Maximianus, bijgenaamd Herculius, was bevelhebber in het leger. Hij werd in 285 na Chr. door zijn vriend Diocletianus tot onderkeizer benoemd. Hij is in 310 op bevel van keizer Constantijn vermoord.

Nota 27-3. De Romeinse bevelhebbers namen dikwijls verslagen Germanen in hun legers op, enerzijds om hun troepen te versterken met goedkope militairen, anderzijds om hen van nieuwe opstan-

den af te houden, en ten derde omdat ze meestal niet ongenegen waren om tegen andere stammen op te treden.

Tekst 28
ca. 286 na Chr. Maximianus beheerst Germania tot aan de Albis.

... tot aan de uiterste noordelijke (lees: westelijke) kust, waar het onstuimige hoofd van de Danuvius (Aisne) (28-1) Germania beschermt tegen de verschrikkingen van achter de Albis (Aa) (28-2).
Bron: Panegyricus Maximiano Augusto, 4.

Nota 28-1. De tekst is weer een klaar bewijs, dat met Danuvius de Aisne is bedoeld. Immers, het "hoofd" van de Donau ligt zo'n 2000 km te ver, zelfs wanneer men dit in verband zou willen brengen met de Duitse Elbe.

Nota 28-2. Even duidelijk is dat de Albis niet de Duitse Elbe was maar de Franse Aa. Zie Tekst 25 waarin wordt verhaald dat de Germanen teruggedrongen waren in de noordwesthoek van Frankrijk (Nota 25-4). In de 1e en de 2e eeuw zijn de Romeinen nooit bij de Elbe geweest, als die al in deze tijd bestond, wat een grote vraag is. In de derde eeuw bestond zij zeker niet of niet meer, daar haar gebied toen evenals het laagland van Nederland onder water lag. De huidige Elbe is de vrucht van de regressie, precies zoals de Nederlandse rivieren, die zich pas gevormd hebben toen de zee het land voorgoed verlaten had, een proces dat in de 9e eeuw begon en pas in de 10e eeuw door menselijke bewoning werd gevolgd.

Tekst 29
ca. 286 na Chr. Maximianus verslaat de Chaibones en de Eruli.

De barbaarse volken dreigden met de ondergang van geheel Gallia, niet alleen de Burgundiones (29-1) en de Alamanni (29-2), maar ook de Chaibones (29-3) en de Eruli (29-4), de eersten in kracht van de barbaren maar de laatsten wat betreft de plaats (29-5). Zij waren van plan plotseling in deze (Romeinse) provincies binnen te vallen, en welke god zou ons tevergeefs gehoopt heil hebben gebracht als gij (Maximianus) niet aanwezig waart geweest. Gij hebt... de Chaibones en de Eruli met enkele cohorten verslagen... Zij werden zo grondig vernietigd dat er niemand meer was om het aan hun vrouwen en moeders te gaan vertellen... Gij hebt als eerste van allen bewezen dat het rijk van Rome geen einde kent, zoals er ook geen einde is voor uw wapens. Want de Renus (Schelde) werd voorheen beschouwd alsof hij door de natuur was gemaakt om door zijn grens de Romeinse provincie af te scheiden van de onmenselijkheid der barbaren... Maar gij, onoverwinnelijke keizer, hebt bijna al die volken door verwoesting, strijd en nederlagen te vuur en te zwaard bedwongen. Nu de Renus (Schelde) uitdroogt en hij met zijn smalle loop spoedig de steentjes (van de bodem) zal laten zien (29-6), behoeft men daarvoor toch niet bang te zijn, want alles wat ik aan de overzijde van de Renus (Schelde) zie, is Romeins.
Bron: Panegyricus Maximiano Augusto, 5 -10.

Nota 29-1. De Burgundiones waren de bewoners van Bourghelles, dat in andere bronnen Burginatio heet.

Nota 29-2. Voor de Alamanni, zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 29-3. De Chaibones waren de bewoners van Capinghem en omgeving, op 7 km noordwest van Rijsel.

Nota 29-4. De Eruli, elders Heruli geschreven, waren de bewoners van Herlies, op 16 km zuidwest van Rijsel. Merk ten eerste op, dat deze stammen of plaatsen nooit in Duitsland zijn gevonden, ten tweede dat zij dicht bij elkaar liggen zodat het logisch is dat zij in één adem worden genoemd, en ten derde dat deze groepen vlakbij de Renus (Schelde) zaten, wat verder in de tekst wordt gezegd.

Nota 29-5. Inderdaad de laatsten, daar ten noorden van hen niet veel bewoonde wereld was.

Nota 29-6. Het blijkt dat een der armen van de Renus (Schelde)-meander aan het vervallen was. Waarschijnlijk is dit de meest zuidelijke geweest. Dit behoeft geenszins te betekenen dat de rivier in haar geheel verviel, maar dat door de opgeworpen overslaggronden, of anderszins bij de transgressie verplaatste gronden, de afvloeiiing op bepaalde plaatsen was bemoeilijkt, zodat de rivier zich andere uitwegen moest zoeken. Dit is vanzelfsprekend een proces van lange duur geweest. Uiteindelijk gingen alle westelijke uitmondingen verloren en bleef alleen de naar het noorden gerichte loop over, waarbij men beslist niet moet zweren dat deze het eerste bed van de Renus (Schelde) was. Dit gegeven - het behoeft nauwelijks gezegd te worden - is van geen kant op de Rijn toe te passen.

Tekst 30
286 na Chr. Carausius' akkoord met Franken en Saxones.

Carausius, die ofschoon van geringe afkomst zich in de militaire wereld grote faam had verworven, sloot te Boulogne een verdrag dat hij Belgica en Armorica (30-1) zou beschermen, die door de Franken en de Saxones (30-2) werden bedreigd. Wanneer hij gevangenen maakte of buit behaalde, gaf hij deze dikwijls niet aan de (Romeinse) provincies of aan de keizer, zodat hij ervan verdacht werd dat hij in het geheim de barbaren toeliet en dat hij zich hun buit toe-eigende. Toen Maximianus het bevel gaf hem te doden, nam hij het purper aan (liet hij zich tot keizer uitroepen) en vluchtte naar Britannia (Engeland) (30-3).
Bron: Eutropius, Breviarum , IX, 21 (4e eeuw).

Nota 30-1. Armorica is een streek in Normandië en Bretagne, reeds bij de Romeinen onder deze naam bekend en nu nog als streeknaam Armorique gebruikt. Bekend is de Friezenwet, ook omschreven als "Ewa quae se ad Armorem habet" (de wet die tot aan Armorica geldt). Wanneer men dan Blok hiervan ziet maken (p. 95) "een onbekende rivier", grijpt men in verbijstering naar zijn hoofd voor zo'n verschrikkelijke misser van een naamkundige. Een juiste beschrijving van Armorica vindt men in Tekst 139.

Nota 30-2. De Saxones bezetten de "Litus Saxonicum" ten zuiden van Boulogne, die dikwijls genoeg in de bronnen voorkomt om hem met zekerheid te kunnen lokaliseren. Het gangbare verhaal, dat de Saksen vanuit het hoge noorden van Duitsland de Franse kust aanvielen, mist alle grond.

Nota 30-3. Het optreden van Carausius te Boulogne, gevolgd door zijn vlucht naar Engeland, maakt volledig duidelijk waar de feiten spelen, die de schrijvers uit deze periode aan het verhalen zijn.

Tekst 31
287 na Chr. Carausius bestrijdt Germaanse Saxones (31-1).

Carausius, een burger van Menapia (Cassel), blonk in de voorgenoemde feiten uit. Daarom, en ook omdat hij zich bekwaam in het besturen had getoond... kreeg hij opdracht om een vloot te organiseren en de Germanen te verdrijven, die op de zeeën plunderden. Hierdoor overmoedig geworden, omdat hij veel barbaren versloeg maar niet alle buit aan de schatkist afleverde, gaf de keizer bevel hem te doden. Maar toen hij dit had vernomen, nam hij het keizerschap aan en vluchtte hij naar Britannia (Engeland).
Bron: Aurelius Victor, De Caesaribus 39, 20 (4e eeuw).

Nota 31-1. De Saxones bezetten oorspronkelijk een zuidelijker gelegen gebied. In de 3e eeuw drongen zij meer naar het noorden door en werden zij door de Romeinse schrijver over één kam met de Germanen geschoren.

Tekst 32
287 na Chr. De rebellie van Carausius.

Toen in Gallia Amandus en Aelianus met een menigte plattelanders, die men de Bacaudae (32-1) noemde, verschrikkelijke beroeringen hadden veroorzaakt, verhief de keizer (Diocletianus) Maximianus tot keizer en zond hij hem naar Gallia. Hij wist de landbouwers, een onervaren en bandeloze troep, met militair geweld te onderwerpen. Vervolgens stond een zekere Carausius op, van zeer lage afkomst, maar handig en waakzaam in zijn beleid. Hij was aangesteld om de kusten van de Oceaan (Atlantische Oceaan) te bewaken (32-2), die toen door Franci (32-3) en Saxones werden bedreigd. Hij werkte echter meer tot nadeel dan tot voordeel van het rijk, daar hij ervan werd verdacht, dat hij de buit die hij op de rovers behaalde, niet aan zijn heren afdroeg maar voor zichzelf hield, en dat hij zelfs door een gefingeerde nalatigheid de vijanden aanlokte tot hun aanvallen. Om deze redenen gaf keizer Maximianus het bevel hem te doden, maar hij nam het purper aan (liet zich tot keizer uitroepen) en vluchtte naar Britannia (Engeland).
Bron: Orosius, Historiae, VII, 25 (5e eeuw).

Nota 32-1. Voor de Bacaudae, Bagaudae zie Tekst 27, Nota 27-1.

Nota 32-2. Blijkens de voorafgaande teksten was dit de kust tussen Boulogne en Normandië.

Nota 32-3. De Franci, die in deze tijd in bronnen beginnen te verschijnen, waren niet afkomstig uit Frankenland in Duitsland, doch zij waren inheems in het noorden van Frankrijk en het zuiden van België. Zij noemden zich Franci (vrijen), omdat zij zich verenigden tegen het Romeins gezag. Zij zullen voor het merendeel zijn voortgekomen uit de Suevi (omgeving Kortrijk), want er moet opgemerkt worden dat de naam van de Suevi bij hun opkomst begint te verdwijnen. Na deze tijd spreekt bijna niemand meer over de Suevi, die door Caesar en Tacitus toch als het grootste en machtigste volk van de Germanen worden beschreven. Later duiken de Franci op verschillende plaatsen op. Dan is het waarschijnlijk dat dit geen veroveringen van de Franci waren, doch dat ook andere groepen zich Franci zijn gaan noemen, omdat zij hetzelfde ideaal van eigenheid en zelfstandigheid voor ogen hadden staan.

Tekst 33
291 na Chr. Maximianus onderwerpt de Franken.

Tegelijkertijd dat het volk van de Chaibones (33-1) en de Heruli (33-2) aan de overzijde van de Renus (Schelde) overwonnen en vernietigd was, eindigden de bedwongen Franci (33-3) hun oorlogen van plundering en deden zij beloften van trouw aan Diocletianus.
Bron: Panegyricus Maximiano Augusto, 2.

Nota 33-1. Voor de Chaibones van Capinghem zie Tekst 29, Nota 29-3.

Nota 33-2. Voor de Heruli, Eruli zie Tekst 29, Nota 29-4.

Nota 33-3. Voor de Franci zie Tekst 32, Nota 32-3.

Tekst 34
293 na Chr. Constantius Chlorus (34-1) in de Batavia.

Hij herstelde Dacia (Dagny), trok op tot aan de Danuvius (Aisne), het "hoofd van Germania"(34-2) en de grenzen van Raetia (Ressons) (34-3), bevestigde het bezit van de Batavia (Béthune) (34-4) en van Britannia (Engeland). Met grote vestingen, die hij vergrootte of waaraan hij nieuwe toevoegde, zocht hij de grenzen van Rome's macht uit te breiden, waarop het rijk van zijn zoon recht had.
Bron: Panegyricus Constantino Caesari, 3, 3.

Nota 34-1. Constantius Chlorus was van lage afkomst maar maakte carrière in het leger. Uit zijn verbintenis met de herbergiersdochter Helena werd ca. 280 Constantijn I de Grote geboren. Maximianus stelde hem in 293 aan als medekeizer in Gallia en Britannia. In 305 werd hij keizer van het westelijk deel van het Romeinse Rijk. Na zijn dood in 306 te York in Engeland werd zijn zoon Constantijn door het leger tot keizer uitgeroepen.

Nota 34-2. De Danuvius wordt nogmaals "het hoofd van Germania" genoemd; weer een bewijs dat het over de Aisne gaat.

Nota 34-3. Voor Raetia (Ressons en omgeving) zie bij Tacitus Nota 1-2, blz. 16.

Nota 34-4. In dit verband en te meer gezien de ingetreden transgressie kan Batavia onmogelijk als de Nederlandse Betuwe worden opgevat.

Tekst 35
296 na Chr. Verovering van Boulogne en veldtocht in de Batavia.

Na de verovering van Bononia (Boulogne) (35-1) liet hij (Constantius) een vloot bouwen om Britannia (Engeland) te bevrijden, en zuiverde hij de Batavia (Béthune) (35-2) van vijanden, die door verschillende stammen van Franci (35-3) was bezet.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, VII, 3.

Nota 35-1. Boulogne en een deel van de Franse kust waren in handen van Carausius en diens handlangers.

Nota 35-2. In één adem met Boulogne wordt de Batavia genoemd die door Franken was bezet. De nog betrekkelijk jonge, maar gangbare historische traditie neemt aan dat de Franken eerst naar de Nederlandse Betuwe kwamen, al stond die meters onder water, om daar te wachten op het gunstige tijdstip om zich rond Doornik te vestigen, waar zij spoedig daarna vaste voet hadden en hun koninkrijk stichtten. Maar die gangbare historie is vol zotternijen; dat is inmidddels wel duidelijk geworden.

Nota 35-3. Voor de Franken zie Tekst 32, Nota 32-3.

Tekst 36
297 na Chr. Batavia op een Romeinse kaart.

De jongeling kan dagelijks in de poortgebouwen alle landen en alle zeeën zien, en wat de onoverwinnelijke vorsten aan steden, volken en naties hebben overwonnen... deze kaarten worden regelmatig bijgehouden met berichten van gezanten (36-1). Daar ziet men de rivieren van Perzië, de bouwlanden van Lybië, de gebogen horens van de Renus (Schelde) (36-2) en de vele mondingen van de Nijl... aan uw rechterkant, heer Constantius, ziet gij Batavia (36-3) en Britannia (Engeland) als een lelijk hoofd uitsteken (36-4), vol bossen en rivieren (36-5).
Bron: Eumenius, Pro restaurandis scholis, 21, 22.

Nota 36-1. Eumenius hield in 297 na Chr. een rede voor de Praeses van Lugdunensis Prima over de herbouw van scholen te Autun. In die school hing een wandkaart van het Romeinse Rijk. Hieruit blijkt dat de Peutinger-kaart bij lange na niet zo uitzonderlijk is geweest als men altijd heeft gedacht, daar het gebruik van zo'n wereldkaart zonder veel twijfel ook op andere scholen normaal was.

Nota 36-2. Eumenius wijst op enige markante punten van de kaart: de rivieren van Perzië, de bouwlanden van Lybië, de mondingen van de Nijl en de horens van de Renus (Schelde). Vanzelfsprekend bedoelde hij niet de Nederlandse Rijn, waar het landschap vanaf de Duitse grens naar het westen volledig verdwenen was onder de transgressie en waar ten overvloede geen enkele Romein meer aanwezig was.

Nota 36-3. Batavia kan dus onmogelijk de Betuwe zijn geweest, nog te minder omdat het in direct verband met Britannia wordt genoemd. Bij dit laatste heeft men de keus tussen Engeland en Bretagne, die dezelfde naam Britannia droegen. In deze context zou men geneigd zijn aan Bretagne de voorkeur te geven, anders dan in de beide voorafgaande Teksten (Tekst 34 en 35), waarin de vermelde streken elkaar in één lijn opvolgen aan het eind waarvan een oversteek naar Engeland voor de hand ligt.

Nota 36-4. "Aan uw rechterkant" behoeft geen verwondering te wekken, daar het niet gezegd is dat de kaart in de juiste zuid-noord richting was opgehangen. Denkbaar is ook dat de kaart op een tafel lag en Eumenius haar beschreef, terwijl de praeses aan de overzijde stond.

Nota 36-5. De kaarten waren dus geïllustreerd, wanneer er bossen en rivieren op te zien waren. Op dit punt denkt men weer aan de Peutinger-kaart, die ook bossen en rivieren weergeeft. In de uitgave over de Peutinger-kaart heb ik al de conclusie getrokken dat de tekenaar van de PK zijn werk niet heeft kunnen samenstellen zonder een geweldige hoeveelheid documentatie over landen, steden en afstanden. Hier blijkt dat hij veel voorgangers heeft gehad, tevens dat zijn kaart een weergave is van

de actuele toestand, want uit de berichten van de gezanten werden deze kaarten regelmatig bijgehouden, en veranderd indien dit nodig was. Men moet aannemen, dat er in de bijna twee eeuwen tussen de bezetting van Nederland door de Romeinen en de vervaardiging van de Peutinger-kaart wel eens iemand erop geattendeerd zou hebben dat Nederland ten onrechte op de kaart van het Romeinse Rijk stond. Dit is niet gebeurd; ergo staat het verdronken laagland van Nederland niet op de Peutinger-kaart.

Tekst 37
301 na Chr. Diocletianus stelt prijzen vast.

(Diocletianus vaardigde in 301 een edict uit tot vaststelling der prijzen van de koopwaren. Daarin worden genoemd): Menapische (37-1) en Cerritanische (37-2) hammen (37-3).
Bron: Diocletianus, Edictum de pretiis, IV, 8.

Nota 37-1. De Menapii waren de bewoners van Cassel en omstreken.

Nota 37-2. De Cerritani waren de bewoners van Chéreng op 11 km zuidoost van Rijsel.

Nota 37-3. Zelfs dit onbelangrijk detail toont aan dat het niet mogelijk is om, zoals Bogaers en Van Es, de Menapii in het Nederlandse Zeeland te situeren, wat zij overigens óók met de Marsaci en de Sturii doen.

Tekst 38
306 na Chr. Constantijn verslaat Franken en Alamannen.

Constantijn (38-1)... regeerde reeds met grote steun van de soldaten in de provincies van de Galliae, nadat hij de Franken (38-2) en de Alamanni (38-3) had verslagen. Hun koningen werden gevangengenomen; deze werden tijdens prachtige spelen voor de beesten geworpen (38-4).
Bron: Eutropius, Breviarum, X, 3 (4e eeuw).

Nota 38-1. Constantijn I de Grote werd in 306 na de dood van zijn vader Constantius Chlorus uitgeroepen tot keizer van het westen van het Romeinse Rijk. Door Galerius, de keizer van het oosten, werd hij aanvankelijk slechts als onderkeizer erkend over Engeland en Gallia. Hij resideerde te Trier, een Gallische plaats. In 313 vervaardigde hij samen met zijn medekeizer Licinius het befaamde Edict van Milaan uit, waardoor het christendom als "geoorloofde godsdienst" werd erkend. Hij werkte zich op, niet in het minst door intriges en moorden, tot alleenheerser over het gehele Romeinse Rijk. Hij stierf in 337 bij Nicomedia op weg naar een veldtocht tegen de Perzen.

Nota 38-2. Voor de Franci zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 38-3. Voor de Alamanni zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 38-4. De Romeinen hadden de leuke (?) gewoonte om hun ter dood veroordeelde vijanden tijdens de "prachtige" circusspelen door wilde beesten te laten verscheuren. Toch spraken zij over de Germanen als "barbaren".

Tekst 39
306 na Chr. Constantijn strijdt in het noorden van Frankrijk.

Wat zal ik zeggen van de Bructeri (Broxeele) (39-1), wat van de Chamavi (Camphin) (39-2), van de Cherusci (Chérisy) (39-3), van de Lanciones (Lens) (39-4), van de Halamanni (39-5), van de Tubantes (Thun) (39-6). Hun namen en woeste barbaarsheid drukken al in de woorden een vreselijke oorlogszucht uit. Zij hadden eerst afzonderlijk, daarna door een gemeenschappelijke samenzwering de verbonden met de wapens geschonden. Gij keizer hebt bij het zien van zo'n oorlogsgeweld niets anders méér gevreesd dan angst te tonen... Deze ontelbare volken hebt gij, tot de oorlog gedwongen, in één aanval verslagen.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 18.

Nota 39-1. De Bructeri waren de bewoners van Broxeele, op 10 km noordwest van Cassel.

Nota 39-2. De Chamavi waren de bewoners van Camphin-en-Carambault, op 15 km noordoost van Lens, en Camphin-en-Pévèle, op 14 km zuidoost van Rijsel.

Nota 39-3. De Cherusci waren de bewoners van Chérisy, op 11 km zuidoost van Atrecht.

Nota 39-4. De Lanciones waren de bewoners van Lens, op 17 km noordoost van Atrecht. Een andere waarschijnlijke afleiding is Lagnicourt-Marcel, op 19 km zuidoost van Atrecht.

Nota 39-5. Voor de Halamanni of Alamanni zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 39-6. De Tubantes waren de bewoners van de drie plaatsen Thun bij Valenciennes en Kamerijk.

Tekst 40
ca. 306 na Chr. Keizer Constantijn in de Batavia.

(Er wordt verhaald dat de keizer Bononia (Boulogne) veroverde, dat door de aanhangers van Carausius was bezet. Deze hield zich nog staande in Engeland. Dan vervolgt de tekst): Voor de herovering van Engeland bleek de bouw van een vloot noodzakelijk. Daarom liet hij (Constantijn) het land Batavia (Béthune) (40-1) van alle vijanden zuiveren. Het was voorheen onder een leerling van hem door verschillende volken van de Franci bezet. Hij was daarmee nog niet tevreden en liet deze volken overbrengen naar Romeins gebied (40-2), opdat zij gedwongen zouden worden niet alleen de wapens maar ook hun wildheid af te leggen.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 5, 3.

Nota 40-1. Weer is duidelijk dat Batavia het land van Béthune is. Bataven zaten trouwens ook ver naar het westen, waar hun tweede stad Lugdunum Batavorum (Leulinghen) lag.

Nota 40-2. Deze gedwongen migratie van Franken is voor de loop van de verdere gechiedenis van groot belang geweest, maar dat kon Constantijn niet voorzien en heeft hij allerminst bedoeld.

Tekst 41
ca. 306 na Chr. Veldtochten van Constantijn tegen de Franken.

Wat zal ik nog meer zeggen over de volken uit het binnenste van Francia? (41-1). Zij werden verwijderd van deze plaatsen, niet alleen van die, welke de Romeinen eertijds hadden bezet, maar ook van hun eigen gronden die zij van de oorsprong af hadden bezeten. (41-2). Vanaf de uiterste kusten der barbaren liet hij ze overbrengen naar lege streken in Gallia, om daar door landarbeid de vrede van het Romeinse Rijk te bevorderen en door lichtingen het leger te versterken... Wat zal ik zeggen over de onmetelijke menigte uit verschillende Germaanse volken die, aangetrokken door de bevroren Renus (Schelde), het aandurfden hun leger te voet over de rivier te brengen en het eiland (de Batavia) te bezetten, dat dezelfde stroom met een aftakking omhelst. Door een plotselinge dooi van de rivier werd het eiland afgesloten maar door terstond toegezonden schepen werden zij gedwongen zich over te geven.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 5, 6.

Nota 41-1. Francia betekent dus in zijn oorsprong simpelweg "het land van de Franken". Frankrijk heeft zijn naam gekregen vanuit het noorden. Het is de eerste maal dat deze naam in de bronnen verschijnt, en het is duidelijk dat hij nog geen vast begrip was of een strikt omschreven geografische aanduiding inhield. Dezelfde naam Francia staat op de Peutinger-kaart boven de Patavia, terecht omdat het land van de Franken inderdaad ten noorden van het land van Béthune lag.

Nota 41-2. De Franken zaten dus al langer, "van de oorsprong af" in dit land, zij het onder de naam van Suevi. Nogmaals wordt bewezen, dat hun zogenaamde herkomst uit het zuiden van Duitsland een fabel is.

Tekst 42
ca. 306 na Chr. Laeti van de Franken.

Met uw goedvinden, keizer Maximianus, bewerken nu de "laeti" van de Franken (42-1) de landerijen aan deze zijde van de grens in het land van de Arviri (42-2) en de Treveri (42-3). Zij zijn in hun eer hersteld en onderworpen aan de wetten. En door uw overwinningen, onoverwonnen keizer Constantijn, herleeft door de arbeid van de barbaren wat braak lag in het land van de Ambiani (Amiens), Bellovaci (Beauvais), Tricassini (Troyes) en Lingones (Langres) (42-4).
Bron: Panegyricus Constantino Caesari, 21.

Nota 42-1. Over de "laeti" is veel gefantaseerd. Men heeft wel eens verondersteld dat zij vrijwillige en burgerlijke onderdanen en helpers van de Romeinen waren, in een uitzonderlijke positie die zelfs bevoorrecht leek boven die van de Galliërs, en naar andere streken waren overgeplaatst om het Romeinse gezag te versterken. Laten we eerst de tem "laetus" verklaren. Wanneer Germaanse opstandelingen gevangen werden genomen, hadden zij de keus tussen de dood, dienstneming in het Romeinse leger of overplaatsing naar een andere streek. Dit laatste was voor Constantijn het beste alternatief, al is ook bekend dat hij massa's Germanen in het leger opnam. Zij die voor migratie kozen, werden "laeti" genoemd. Het woord betekent heel simpel: blij of vreugdevol, maar in dit concrete verband moet men het als "vrijgelaten" opvatten. Dit betekent niet dat de "laeti" bestuurlijk op hun nieuwe plaatsen niet in de daar aanwezige bevolking werden geïncorporeerd, maar dat zij onder eigen prefecten stonden voor het bestuur en de contacten met de Romeinen, wat tevens was gedaan met de bedoeling om hen in de gaten en in toom te kunnen houden. Het duurde echter niet lang, of zij werkten zich onder deze mindere staat uit, wat sterk bevorderd werd door het feit, dat verschillende van deze "vrijgelaten" Franken het tot hoge functies in het leger brachten.

Nota 42-2. Voor de Franken zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 42-3. De Arviri worden in verband met de Treveri van Trier genoemd en moeten derhalve in die hoek van Gallia worden gezocht. Afleidingen van de stamnaam liggen er in overvloed: Arzviller, Harreberg, Hartzviller, Hérange, Hertzing bij Sarrebourg; Harskirchen, Herbitzheim, Erckartswiller bij Saverne. De omgeving van Sarrebourg wint het door het grote aantal, zodat het 't meest waarschijnlijk is dat de woonplaats van de Arviri daar moet worden gezocht. Men mag zich zelfs afvragen, of de naam van de rivier Sarre verband houdt met de stamnaam.

Nota 42-4. Het blijkt dat de "laeti" tot ver in Frankrijk werden geplaatst. In de teksten van de "Notitia dignitatum Occidentis" (Tekst 119 - 144) zullen we nog veel andere voorbeelden tegenkomen.

Tekst 43
ca. 306 na Chr. Constantijn beheerst de Renus (Schelde).

Het is deze vrede, keizer, die wij genieten. Wij worden niet beschermd door de wateren van de Renus (Schelde), doch door de vrees van uw naam... De Franci (43-1) mogen dan de Renus (Schelde) weten over te steken, wat gij hun tot hun eigen ondergang hebt toegestaan, maar zij kunnen niet hopen op de overwinning noch op de vergiffenis... Want nu al kan men de Renus (Schelde) naderen en spoedig kan men veilig drinken in de rivieren van het binnenland. De forten, die op geregelde afstand van elkaar (langs de Renus = Schelde) zijn gebouwd, dienen al meer tot versiering dan tot bescherming van de grens. Ongewapende boeren bewerken nu de oevers, die voorheen een verschrikking waren, en onze kudden laven zich aan de gehele Bicornis (43-2).
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 11.

Nota 43-1. Voor de Franci zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 43-2. Bicornis betekent tweehoornig. Caesar verhaalde dat de Renus (Schelde) zich met veel mondingen in de zee stortte. Ptolemeus vermeldt drie monden. Nu blijken er slechts twee te zijn, wat men al kon zien aankomen door het bericht uit Tekst 29 (Nota 29-6) over de uitdroging van één arm. Dit schijnt zich in het begin van de 4e eeuw tot een fait accompli te hebben voltrokken.

Tekst 44
ca. 306 na Chr. Constantijn verslaat en vernietigt de Bructeri.

Om evenwel op alle manieren de onmenselijkheid van de barbaren te breken en niet alleen de vijandschap van hun koningen te straffen hebt gij, onoverwinnelijke keizer, ook aan de Bructeri (Broxeele) (44-1) de verwoesting gebracht. Hiertoe hebt gij besloten om hen eerst met een snelle opmars van het leger onverhoeds te overvallen, niet omdat gij geen vertrouwen in de oorlog zoudt stellen, maar om dat volk te beletten in de bossen en moerassen te vluchten, waardoor de oorlog onnodig verlengd zou worden. Ontelbaren werden gedood; de meesten werden gevangengenomen. Wat er aan vee aanwezig was, werd geroofd of afgeslacht. Alle dorpen werden in brand gestoken. De jongemannen, die in onze handen vielen en wier ontrouw of wildheid hen niet geschikt maakte voor de dienst in het leger, werden veroordeeld om bij de spelen aan de wilde beesten te worden gegeven (44-2), die moe werden van het grote aantal.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 12.

Nota 44-1. De Bructeri waren de bewoners van Broxeele en omgeving, op 10 km noordwest van Cassel.

Nota 44-2. Hier staan de alternatieven voor de overwonnen Germanen letterlijk neergeschreven: dienstnemen in het leger of de dood.

Tekst 45
ca. 306 na Chr. Bouw van een brug bij Agrippina; forten langs en een vloot op de Renus (Schelde).

Bovendien liet gij bij Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (45-1) een brug bouwen (over de Sambre)... opdat de vrees niet zou wijken... Ofschoon gij dit meer hebt gedaan tot eer van het rijk en tot sieraad voor de grens dan voor het gemak, kon u zo dikwijls als u wilde naar het gebied van de vijanden trekken (45-2), ofschoon de Renus (Schelde) reeds geheel door oorlogsschepen was bezet en alle oevers tot aan de Oceaan (Atlantische Oceaan) door de militairen werden beheerst (45-3).
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 13.

Nota 45-1. Agrippina is Avesnes-sur-Helpe en niet Keulen.

Nota 45-2. De keizer resideerde te Trier. Wat zou het in dit tijdsbestek voor zin hebben gehad een brug te Keulen te bouwen om de keizer toegang te geven tot het door de Romeinen beheerste gebied bij de Atlantische Oceaan?

Nota 45-3. Weer een gegeven, dat in de 4e eeuw onmogelijk op de Duitse Rijn is toe te passen.

Tekst 46
ca. 306 na Chr. Constantijn strijdt tegen de Franken.

Die streek, keizer, is door uw goddelijke expedities weer opgeëist en gezuiverd. Zij wordt omgeven door de kronkelende mondingen van de Scaldis (46-1) en omarmd door een aftakking van de Renus (Schelde) (46-2). Toch kan men er niet van aarde spreken, daar het land zo verzengd met water is dat het niet alleen waar het zichtbaar moerassig is terugwijkt bij elke stap, maar ook waar het vaster lijkt, de druk van de voeten en het gewicht niet verdraagt. Het is zo dat het op het onderliggende drijft en wankelt, zodat terecht gezegd kan worden dat op zo'n bodem de militair gedwongen wordt tot een strijd te water (46-3). Maar zelfs die verraderlijke plaatsen noch de schuilplaatsen in de wouden hebben aan de barbaren bescherming gegeven, omdat allen gedwongen werden zich aan uw goddelijk gezag te onderwerpen, en met vrouwen en kinderen en hun hele hebben en houden zich naar voorheen lege plaatsen te begeven (46-4). Tevens werden zij verplicht om in dienstbaarheid terug te geven wat zij voorheen geroofd en vernield hadden (46-5)... alle voorhoven van de steden waren vol met gevangen barbaren. De mannen beefden van angst voor de strengheid, de ouderen zagen de loomheid van hun zonen, de vrouwen die van hun mannen, terwijl de met ketenen aan elkaar geklonken jongens en meisjes nog zachtjes onder elkaar mompelden. Deze allen werden ter beschikking gesteld van de bewoners van uw provincies, om afgevoerd te worden naar de hun ter bewerking aangewezen woeste gronden.... Een Chamavus (46-6), een Frisius (46-7) en een andere zwerver ploegen nu voor mij. De rover doet het vuile werk van het veld...
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 8, 9.

Nota 46-1. Hieruit blijkt dat de eigennaam van Scaldis ook in gebruik was. Bij gebrek aan nadere gegevens is niet uit te maken, welk deel van de meander men daaronder begreep.

Nota 46-2. "Een aftakking van de Renus" lijkt aan te duiden dat mét de veranderingen in de loop van de rivier ook de naamgeving aan het schuiven is gegaan.

Nota 46-3. Zie bij Plinius (in Caesar, Tekst 78, blz. 160), waar het land in dezelfde termen wordt beschreven.

Nota 46-4. Hieruit blijkt dat de migratie van de 'laeti" in groepsverband en onder dwang geschiedde.

Nota 46-5. Zelfs na hun overplaatsing moesten zij de aangerichte schade afbetalen.

Nota 46-6. Voor de Chamavi van Camphin zie Tekst 39, Nota 39-2.

Nota 46-7. De Frisii of Fresones woonden in de streek tussen Boulogne en Atrecht. Zij kunnen niet aan één bepaalde plaats worden vastgeknoopt, al zijn in de streek veel plaatsnamen aan te wijzen, van Frisii afgeleid.

Tekst 47
ca. 306 na Chr. Constantijn verdrijft de Franken uit de Batavia.

Vele duizenden Franci, die de Batavia (Béthune) en andere gebieden aan deze zijde (47-1) van de Renus (Schelde) waren binnengevallen, hebt gij (Constantijn) gedood, gevangengenomen en afgevoerd. Gij zijt nu door hun koningen als opperheer erkend, terwijl gij hun vroegere misdrijven hebt gestraft en de wankele trouw van het gehele volk hebt gewroken.
Bron: Panegyricus Maximiano et Constantino, 4, 2.

Nota 47-1. "Aan deze zijde" betekent natuurlijk: aan de Romeinse of Gallische kant van de Renus (Schelde), d.w.z. ten zuiden ervan.

Tekst 48
312 na Chr. Constantijn versterkt de Renus (Schelde).

Gij hebt de Renus (Schelde) over de gehele grens veilig met legers achtergelaten... En wat voor werk was het die Renus (Schelde) van forten, soldaten en een vloot te voorzien, die reeds van tevoren voor de barbaarse volken een reden was geweest om u te vrezen (48-1).
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 2, 3.

Nota 48-1. In deze periode is zo'n militaire activiteit op en nabij de Duitse en Nederlandse Rijn volslagen ondenkbaar.

Tekst 49
313 na Chr. Oorlogen tegen de Franken; een Romeinse vloot op de Renus (Schelde).

Gij hebt u niet aan niets-doen en rust gewijd, moe van de strijd en vol van overwinningen, wat de natuur vraagt, maar met dezelfde energie waarmee gij naar uw Galliae zijt teruggekeerd, zijt gij naar de uiterste grens van Germania gegaan... Het lichtzinnige en wankele volk van de barbaren had zijn trouw verbroken... en er werd bericht dat zij een aanval op de Renus (Schelde) beraamden. Maar terstond waart gij daar, en uw aanwezigheid heeft hen doen terugschrikken voor de overtocht... De gehele Renus (Schelde) werd met schepen vol gelegd, en al varend hebt gij hun landen en hun erbarmelijke huizen verwoest, en zo'n omvangrijke nederlaag aan het meinedig volk toegebracht, dat het spoedig geen naam meer zal hebben (49-1)... Gij hebt de Batavia (Béthune) gezuiverd (49-2), en er het vreemd volk uitgedreven, en de volken van het uiterste barbarenland hebben zich aan u overgegeven.
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 21 - 25.

Nota 49-1. Deze voorspelling is in geen geval uitgekomen. De naam van de Franci is niet uitgedoofd. Integendeel! Korte tijd later vlamt hij op over een groot deel van Gallia.

Nota 49-2. Dit is evenmin waar. Immers: als we de berichten ontleden, blijkt dat de zuivering van de Batavia enkele malen herhaald moest worden.

Tekst 50
313 na Chr. Constantijn naar Gallia voor een veldtocht tegen de Franken.

... bij de terugkeer (van Italië) naar uw Galliae, hebt gij de grens van Germania Inferior (50-1) bereikt,... en de oorlog verlegd van de Tiber naar de Renus (Schelde), zelfs het rijk uitgebreid van Tuscus Albula tot aan de Germaanse Albis (Aa) (50-2).
Bron: Panegyricus Constantino Augusto, 12, 5.

Nota 50-1. Germania Inferior lag voornamelijk in Frans-Vlaanderen. Zijn hoofdstad was **B**oulogne. Zie Tacitus, blz. 113.

Nota 50-2. De tekst vormt een nieuw bewijs dat de Albis inderdaad als de Franse Aa moet worden opgevat. In dit tijdsbestek valt aan de Duitse Elbe niet te denken. Met het "Tuscus Albula" wordt Rome's Tiber, oudtijds "Albula" geheten, gesteld tegenover de Noord-Franse "Albis", tot waar Constantijn het rijk had uitgebreid.

Tekst 51
ca. 315 na Chr. Albianus over de Franken.

Er is een Keltisch volk, boven de Renus (Schelde) bij de Oceaan (Atlantische Oceaan) gezeten, zo goed uitgerust voor de oorlog dat het zich door zijn daden de naam van Phrakti heeft verworven, wat door de meerderheid Franci wordt genoemd, zoals de naam is verbasterd (51-1).
Bron: Albianus, Oratio, LIX, 127 (4e eeuw).

Nota 51-1. De schrijver maakt een toespeling op het Griekse werkwoord "Phrasso" (omheinen, ver-

schansen, verdedigen). De moderne etymologen (o.a. De Vries) benaderen deze verklaring en zoeken aansluiting bij het Oost-Slavische "prezji" (tronk, paal of omheining), met de betekenis-overgang van omheining tot "mannenkring op een dingvergadering". Zo opgevat betekent Franken: mannen die tot een stamgemeenschap behoren. Ik houd het echter op de verklaring, gegeven in Tekst 32, Nota 32-3.

Tekst 52
ca. 340 na Chr. Bisschop Maximinus van Trier.

Gedurende de regering van Constantijn (52-1)... vermeldt men ook Maximinus (52-2), bisschop van Treveris (Trier), die zich onderscheidde door een grote heiligheid.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I. p. 60.

Nota 52-1. Bedoeld is Constantijn II, tussen 337 en 340 keizer van het West-Romeinse Rijk.

Nota 52-2. Maximinus, geb. ca. 290 bij Loudon, is al in 342 als bisschop van Trier bekend. Hij was een tijdgenoot van St. Servatius. Hij stierf op reis te Poitiers in 353 en werd toch te Trier begraven.

Tekst 53
ca. 350 na Chr. Magnentius neemt Franken en Saksen in zijn leger op.

De Kelten en de Galliërs... vormen samen een leger door de macht van de keizer en niet door een besluit van het volk. Volgens een overeenkomst voegden de Franken en de Saksen zich vrijwillig bij hem (53-1), de meest krijgszuchtige volken die rond de Renus (Schelde) (53-2) aan de Westelijke Zee (Atlantische Oceaan) (53-3) wonen.
Bron: Julianus, Oratio, I.

Nota 53-1. Na de dood van Constantijn de Grote verdeelde diens zoon Constantius II het rijk met zijn broer Constans en zijn halfbroer Constantijn II. In 350 na Chr. werd Constans tot aftreden en zelfmoord gedwongen en riep het leger Magnentius tot keizer uit, wat in Amiens gebeurde. In deze revolte hebben de Franken een grote rol gespeeld. Magnentius werd in 353 verslagen en pleegde enkele maanden later zelfmoord.

Nota 53-2. Door het verband van de feiten is het volkomen uitgesloten dat deze Franken bij de Nederlandse Rijn en de Saksen in het hoge noorden van Duitsland zaten. Franken en Saksen worden al onder één noemer gebracht: aan de Renus op de kust van de Atlantische Oceaan. Door de combinatie van deze vier elementen is Nederland volledig uitgesloten.

Nota 53-3. Niet alle Romeinse schrijvers hanteerden de west-oriëntatie. Hier is een voorbeeld van de benaming overeenkomstig onze noord-oriëntatie.

Tekst 54
351 na Chr. Franken en Saxones aan de Renus (Schelde).

Daar waren de Franken (54-1) en Saxones (54-2), die aan de overzijde van de Renus (Schelde) en bij de Westelijke Zee wonen, zeer krijgshaftige volken, die zich nu vermengd hadden (54-3). De gehele staat en de versterkingen langs de Renus (Schelde) werden ontruimd en aan de barbaren overgelaten. Ondertussen werd een goed voorzien en uitgerust leger naar ons (Romeinen) gezonden. Het volk van Gallia bereidde zich tot de oorlog voor, wat ook leek te gebeuren met de versterkingen (54-4).
Bron: Julianus, Oratio I; in: Constantium, HdF, I, p. 723.

Nota 54-1. Voor de Franci zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 54-2. Voor de Saxones zie Tekst 31, Nota 31-1.

Nota 54-3. De vermenging van de stammen of bevolkingsgroepen heb ik dus niet uit de duim gezogen; zij staan helder in de teksten beschreven.

Nota 54-4. Het spreekt vanzelf dat men de opvattingen over de "Limes Germanicus" grondig moet herzien. Die werd inderdaad met de Renus in verband gebracht, doch dan moet men zich wel realiseren wat toen de Romeinen in Noord-Frankrijk onder die Renus verstonden. In de loop van de 4e eeuw hebben de Romeinen zich teruggetrokken achter de "Limes Germanicus". Dit betekent dat zij de volledig bij het rijk ingelijfde provincies van Gallia en Germania wilden behouden, maar die streken prijsgaven waarover zij vanaf het midden van de 1e eeuw wel een bepaalde voogdijschap hadden uitgeoefend, namelijk Germaanse gebieden in het zuiden van België en het bovenste noorden en noordoosten van Frankrijk. De "Limes Germanicus" heeft maar ten dele iets uitstaande met de Duitse Rijn, namelijk vanaf Straatsburg als afgrenzing naar het oosten toe, waarbij de Romeinen nergens de Rijn zijn overgestoken. Leest men de teksten met dit inzicht, dan begrijpt men ook beter waarom alle berichten over de strijd van Franken, Saksen en andere groepen gelokaliseerd blijken te moeten worden in het noorden van Frankrijk.

Tekst 55
355 na Chr. Saksen bedreigen de Romeinen in Frankrijk.

Constantijn (55-1) zag dat alle provincies, die aan de Romeinen onderworpen waren, door Franken (55-2), Alamanni (55-3) en Saxones (55-4) werden overstroomd. Bij de Renus (Schelde) hadden zij reeds 40 steden vernield, en veel burgers en inwoners met een onvoorstelbare hoeveelheid buit weggevoerd (55-5).
Bron: Zosimus, Historiae, III, HdF, I, p. 577 (2e helft 5e eeuw).

Nota 55-1. Constantius II, zoon van Constantijn de Grote, werd in 338 tot onderkeizer aangesteld. Na de dood van zijn broer Constans en halfbroer Constantijn II werd hij in 353 alleenheerser. Hij ging op in kerkelijke zaken en verwaarloosde de bescherming van het rijk tegen de Germanen. Hij stierf in 361 op weg om Julianus aan te vallen, die hij als mede-keizer had aangesteld.

Nota 55-2. Voor de Franken zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 55-3. Voor de Alamanni zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 55-4. Voor de Saxones zie Tekst 31, Nota 31-1.

Nota 55-5. Na de dood van Constans (350) en Magnentius viel Gallië weer terug in een staat van politieke verdeeldheid en gebrek aan waakzaamheid, zodat de invallen van de Germanen opnieuw begonnen.

Tekst 56
355 na Chr. Silvanus te Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) tot keizer verheven.

Ondertussen hield Silvanus (56-1) zich op te Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (56-2), en liet zich voortdurend door gezanten op de hoogte houden... en dacht eraan met de barbaren een verdrag van trouw te sluiten. Maar de tribuun Laniogaisus, die van Franci afkomstig was, verzette zich daartegen omdat hij vreesde dat dezen (de Franci) hem (Silvanus) doden of tegen een beloning verraden wilden... Maar Silvanus overlegde met hun voornaamsten, beloofde hen grote geschenken, en nam het purper met de draak en de veldtekens aan en werd tot keizer uitgeroepen.
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 5, 15 - 16 (2e helft 4e eeuw).

Nota 56-1. Silvanus, die een hoge positie in het leger had, deed in 355 een greep naar de macht, nadat hij in 350 een der voornaamste medestanders van Magnentius was geweest. Hij liet zich tot keizer uitroepen, maar zijn officieren stookten de soldaten op, die Silvanus vermoordden nadat hij 28 dagen zogenaamd keizer was geweest. De feiten hebben zich niet in Keulen afgespeeld, doch te Avesnes-sur-Helpe.

Nota 56-2. Voor Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) zie Tekst 18, Nota 18-3.

Tekst 57
355 na Chr. Julianus door Constantius II als mederegent aangesteld.

Constantius (57-1) vernam van zijn gezanten dat de Galliae in een deplorabele toestand verkeerden, daar niemand zich verzette tegen de verwoestingen door de barbaren... Daar hij zelf in Italië wenste te blijven... stelde hij zijn neef Julianus (57-2) als partner in het keizerschap aan... Op de Kalenden van december (in november) vertrok deze van Augusto (Augsburg)... en arriveerde in snelle marsen te Taurinum (Turijn)... Daar vernam hij dat Colonia Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (57-3), een stad van grote faam in Germania Secunda (57-4), na een hardnekkig beleg door een grote menigte van barbaren ingenomen en verwoest was.
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 8 (4e eeuw).

Nota 57-1. Voor Constantius II zie Tekst 55, Nota 55-1.

Nota 57-2. Julianus was een zoon van Julius Constantius, zoon van een broer van Constantijn de Grote. Zijn vader werd te Constantinopel in een soldatenopstand gedood. Julianus werd in 355 tot keizer verheven en belast met het bestuur van het westen. Na de dood van Constantius II (361), is hij in het gehele rijk als keizer erkend. In 363 tijdens de oorlog tegen de Perzen werd hij dodelijk getroffen. Julianus staat bekend als de Afvallige, omdat hij met het christendom had gebroken.

Nota 57-3. Voor Colonia Agrippina zie Tekst 18, Nota 18-3.

Nota 57-4. Germania Secunda, ook Germania Inferior genoemd, omvatte het gebied van Avesnes-sur-Helpe en Douai.

Tekst 58
356 na Chr. Julianus herovert Agrippina (Avesnes-sur-Helpe).

(Julianus)... wilde Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (58-1) weer in handen krijgen, dat vóór de aankomst van de keizer in Gallia verloren was gegaan. Op deze tocht bezocht hij geen andere stad of vesting dan de stad Rigomagus (Regniowez) (58-2), de eerste "toren" bij datzelfde Colonia (58-3). Zij ligt bij Confluentes (Conflans-en-Jarnisy) (58-4), (welke plaats zo is genoemd omdat de Mosella (Moezel) zich daar met de Renus (Rijn) verenigt) (58-5). Toen hij Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) was binnengetrokken, is hij er niet weggegaan voordat hij er de vrede had hersteld, die door de koningen van de Franken verbroken was, en hij hen gedwongen had de zaak van het rijk weer te dienen (58-6). Zo kreeg hij een nog sterker stad in bezit (58-7).
Bron: Ammianus Marcellinus, XVI, 3 (4e eeuw).

Nota 58-1. Voor Agrippina als Avesnes-sur-Helpe zie Tekst 18, Nota 18-3.

Nota 58-2. Rigomagus is Regniowez, op 14 km zuidoost van Chimay. Zie PK, Weg 16.

Nota 58-3. Met "toren" is een fort, versterking of versterkte plaats bedoeld. Zie hiervoor de Peutinger-kaart (PK, Deel II, kleurenpagina), waar bij sommige steden twee torentjes staan, bij de ander één, terwijl enkele plaatsen gesigneerd zijn met een groot vierkant gebouw. Dit waren de grotere garnizoensplaatsen; de andere vestingen van de eerste of tweede rang.

Nota 58-4. Confluentes was Conflans-en-Jarnisy, op 12 km noordwest van Metz. Zie PK, Weg 16.

Nota 58-5. De tussen haakjes geplaatste zin is een latere toevoeging, een onjuiste aanvulling toen men Confluentes als Koblenz opvatte en tegelijk het bij Koblenz liggende Remagen met Rigomagus (Regniowez) identificeerde waarmee de weg naar het verlaten Keulen open lag. Zij moet derhalve worden geschrapt. Wel toont zij aan, hoe "voor de hand liggend" de teksten werden misverstaan en de mythen zijn ontstaan.

Nota 58-6. De stad blijkt in handen te zijn geweest van Franken, die Julianus zelfs in het bezit ervan liet nadat zij weer trouw aan Rome hadden gezworen.

Nota 58-7. Na het signaleren (en verwijderen) van de ingesmokkelde ondergeschoven tussenzin over Moezel en Rijn komt de Duitse Rijn helemaal niet in het verhaal voor.

Tekst 59
ca. 356 na Chr. Julianus strijdt tegen Alamanni en Germanen.

Constantius ... stelde Julianus... tot keizer aan en zond hem naar de Galliae (59-1). Derhalve herstelde Julianus met harde hand en volledig de orde in de Galliae, die overstroomd en onderdrukt waren

door de vijanden. Kleine groepen Alamanni (59-2) voegde hij samen tot een grote menigte (59-3). De Germanen sloeg hij terug naar de Renus (Schelde).
Bron: Orosius, Historiae, VII, 29, 15 (5e eeuw).

Nota 59-1. De Galliae worden dikwijls in het meervoud genoemd, wat niet betekent dat er meerdere Gallia's waren, maar dat het land was samengesteld uit verschillende provincies. Waar de teksten het zo zeggen, heb ik het conform weergegeven. Zie ook Tekst 76.

Nota 59-2. Voor de Alamanni zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 59-3. De schrijver bedoelt dat Julianus de Alamanni voorlopig bijeendreef en in hun gebied hield, om hen daarna apart aan te pakken.

Tekst 60
357 na Chr. Bataven in de slag bij Straatsburg tegen de Alamanni.

Maar de barbaren (60-1) bleven halsstarrig in hun geweld en toorn. Zij bleven met hun zwaarden op de naden van de schilden slaan die de onzen bij wijze van een schildpad beschermen, zodat deze scheurden. Toen de Batavi (Béthune) (60-2) dit vernamen, kwamen hun koningen in een snelle mars met de ruiterij te hulp, een geweldige troep. Zij kwamen op het kritieke moment aan... Maar de Alamanni voerden een nog heviger strijd, alsof zij door een zekere waanzin waren aangetast en alles wat zij tegenkwamen verwoestten zij.
Bron: Ammianus Marcellinus, XVI, 12 (4e eeuw).

Nota 60-1. Uit het vervolg van het verhaal blijkt dat dit de Alamanni waren.

Nota 60-2. De Bataven stonden dus nog steeds aan de zijde van de Romeinen. Wie zich de afstand tussen de Betuwe en Straatsburg realiseert en er bovendien aan denkt dat de Betuwe al een eeuw onder water lag, kan de hier genoemde Batavi bezwaarlijk nog met Nederland in verband brengen.

Tekst 61
357/358 na Chr. Strijd tegen Franken en Alamanni.

Severus, de magister van de ruiterij (in Gallia), begaf zich via Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (61-1) en Juliacum (Jolimetz) (61-2) naar de Remi (Reims) (61-3), maar stootte onderweg op sterke troepen van Franken, die de plaatsen vernielden waar geen bestuurders meer waren. Zij (de Franken) hadden deze kans aangegrepen omdat de keizer door de opstand van de Alamanni werd vastgehouden (61-4). Julianus stak de Mosa (Moze) over (61-5)... hij liet de rivier verdedigen en bewaken... ten slotte gaven de Franken zich over en werden zij naar het graafschap Augusta gezonden... daarna keerde de keizer naar Parijs terug.
Bron: Ammianus Marcellinus, XVII, 2 (4e eeuw).

Nota 61-1. Voor Agrippina als Avesnes-sur-Helpe zie Tekst 18, Nota 18-3.

Nota 61-2. Juliacum is Jolimetz, op 11 km zuidwest van Bavay. Zie PK, Weg 39.

Nota 61-3. De richting van de tocht naar Reims is een aanwijzing temeer dat de twee vorige determinaties juist zijn.

Nota 61-4. Namelijk in de buurt van Straatsburg.

Nota 61-5. Zie Tekst 64, Nota 64-1.

Tekst 62
357/358 na Chr. Julianus bestrijdt de Franken.

Tegen het midden van de winter kreeg hij te maken met de Franken, die sommige dorpen aanvielen in een streek waar een verlaten fort lag. Hij belegerde hen en hield hen vast tot zij zich zouden overgeven of omkomen van de honger. Daarna zond hij hen in ketenen geboeid naar de keizer. Deze beschouwde hen als een gift en deelde hen in bij zijn legioenen (62-1).
Bron: Libanius, Oratio XVIII, 70 (4e eeuw).

Nota 62-1. Onder andere hierdoor is te verklaren dat men later hele afdelingen Franken in het Romeinse leger aantreft.

Tekst 63
358 na Chr. Veldtocht van Julianus tegen de Salische Franken en de Chamavi.

De keizer bracht de winter door te Parijs... in de maand juli... begaf hij zich het eerst van alles naar de Franci (63-1), namelijk die welke men gewoon was de Salii (63-2) te noemen, die het gewaagd hadden zich zonder verlof op Romeinse grond in Toxandrië (63-3) te vestigen. Toen hij te Tungris (Douai) (63-4) arriveerde, kwam hem een gezantschap van bovengenoemden tegemoet... De bevelhebber Severus werd langs de oever (van de Renus = Schelde) gezonden, viel hen plotseling aan en dwong hen tot overgave... De Chamavi (Camphin) (63-5), die hetzelfde hadden gedaan, viel hij met dezelfde snelheid aan. Zij werden deels gedood, deels teruggeslagen... hij sloot vrede met hen op voorwaarde dat zij allen naar hun gebied terugkeerden.
Bron: Ammianus Marcellinus, XVII, 8 (4e eeuw).

Nota 63-1. Voor de Franci zie Tekst 32, Nota 32-3.

Nota 63-2. De Salii waren de Franken uit de omgeving van de rivier de Sala (de Selle) ten oosten van Kamerijk. Dus niet Salland in de Nederlandse provincie Overijssel.

Nota 63-3. Toxandria was een landstreek in Frans-Vlaanderen, te plaatsen in de omgeving van Rijsel. Zie WK, Deel I, blz. 244, waar een serie plaatsnamen is gegeven, die de bronnen in Taxandria noemen.

Nota 63-4. Tungris, meestal Aduatuca Tungrorum genoemd, is Douai (Dowaai).

Nota 63-5. Voor de Chamavi van Camphin zie Tekst 39, Nota 39-2.

Tekst 64
358 na Chr. Julianus herstelt forten langs de Mosa.

(Julianus) nam zich voor om drie op één lijn liggende versterkingen van de rivier de Mosa (Moze) (64-1) te herstellen, die door de opstand van de barbaren waren vernield, maar de bevoorrading werd een weinig uit het oog verloren... hij trok de voorraden van deze vestingen terug, wijl hij hoopte dat hij uit de bouwlanden van de Chamavi (Camphin) (64-2) kon aanvullen wat was weggevoerd.
Bron: Ammianus Marcellinus, XVII, 9 (4e eeuw).

Nota 64-1. Het spreekt vanzelf dat we Mosa dienen op te vatten overeenkomstig de uitleg die bij Caesar is gegeven, namelijk een onderdeel van de Renus (Schelde)-delta. Zie bij Caesar Tekst 12 (blz. 33) met De Mosa (blz. 40).

Nota 64-2. Voor de Chamavi van Camphin zie Tekst 39, Nota 39-2.

Tekst 65
358/359 na Chr. Aanvoer van graan over de Renus (Schelde).

Hij (Julianus) zorgde ook voor een beter beheer van het grootste eiland onder de zon (Engeland), dat omringd is door de Oceaan. Hij zond er opzichters naar toe om erop toe te zien dat de opbrengsten van het land aan het leger ten goede kwamen en niet aan de generaals. Maar hij deed ook iets dat van nog meer nut was voor het welzijn en de veiligheid van Gallia. Lang tevoren was het gebruik geweest om het koren van Britannia (Engeland) over zee en daarna over de Renus (Schelde) te vervoeren. Maar sinds enige tijd hadden de barbaren (Germanen) de controle over deze transporten gekregen, zodat zij de doorvoer verhinderden en de schepen lagen te rotten. Het koren werd in de havens aan de kust afgeladen en moest met wagens verder getransporteerd worden, wat veel te kostbaar was. Julianus herstelde de vroegere praktijk. Hij zette meer schepen in, die het koren nu verder landinwaarts brachten, waar hij pakhuizen inrichtte om voorraden aan te leggen (65-1). Een van deze plaatsen was Herakleia (65-2).
Bron: Libanius, Oratio XVIII, 82 - 87 (4e eeuw).

Nota 65-1. Dit is een duidelijk voorbeeld, hoe de misvatting over Renus tot een der grootste absurditeiten in de gangbare opvattingen heeft geleid. De tekst zegt duidelijk dat het graan voor Gallia bestemd was. Derhalve werd het niet over de Nederlandse Rijn vervoerd. Bovendien stond Nederland al meer dan een eeuw onder water van de transgressie, zodat primo daar geen haven meer was, dus ook geen scheepvaart mogelijk was, secundo geen enkele Romein aanwezig was om dit graantransport te regelen of te bewaken.

Nota 65-2. Herakleia is de Griekse benaming voor Castra Herculis, dat in de volgende tekst wordt verklaard.

Tekst 66
359 na Chr. Julianus laat graanschuren bouwen.

Hij liet graanschuren bouwen, waar het graan kon worden opgeslagen, dat meestal uit Britannia (Engeland) werd aangevoerd. In snel tempo werden deze schuren gebouwd en van levensmiddelen

voorzien. Daarvoor waren zeven steden (stations) aangewezen: Castra Herculis (66-1), Quadriburgium (66-2), Tricensima (66-3), Novesium (66-4), Bonna (66-5), Antennacum (66-6) en Vingo (66-7).
Bron: Ammianus Marcellinus, XVIII, 2 (4e eeuw).

Nota 66-1. Castra Herculis is Arleux op 24 km oost van Atrecht, ook genoemd op de Peutinger-kaart. Zie PK, Weg 1.

Nota 66-2. Quadriburgium is Quarouble, op 5 km noordoost van Valenciennes. Er zijn ook andere determinaties zoals Quiestède, op 9 km zuidoost van St.-Omaars en Quaëdypre op 4 km zuid van St.-Winoksbergen. De plaats ontleent haar naam vermoedelijk aan een vestiging van Quadi.

Nota 66-3. Tricensima is Tressin, bekend door en genoemd naar de Legio Tricesima, die er lang gelegerd is geweest. Zie PK, Weg 11 en 25.

Nota 66-4. Novesium is Feignies bij Maubeuge. Zie PK, Weg 11 en 25.

Nota 66-5. Bonna is Ohain ten oosten van Avesnes-sur-Helpe. Zie PK, Weg 16 en 33.

Nota 66-6. Antennacum, ook Antunnacum geschreven, is Audun-le-Roman ten noordwesten van Metz. Zie PK, Weg 16, 25, en 33.

Nota 66-7. Vingo, ook Vingio geschreven en op de PK als Bingium aangeduid, is Vigny ten zuidoosten van Metz. Zie PK, Weg 35.

Tekst 67
359 na Chr. Zosimus over dit graantransport.

Bij de uiterste gebieden van Germania, zo ver tenminste het Gallische volk reikt, stroomt de Renus (Schelde) in de Atlantische Oceaan (67-1) uit, van welke oever het eiland Britannia (Engeland) 900 stadia (ca. 162 km) verwijderd is (67-2). Uit de bossen rond de rivier liet hij balken aanvoeren om 800 vrachtschepen te bouwen die groter waren dan sloepen, en stuurde die naar Britannia waar hij ze graan liet halen, dat door de rivierschepen over de Renus (Schelde) landinwaarts werd vervoerd. Doordat hij dit steeds doelmatiger deed en de tocht maar kort was (67-3), kon voldoende worden aangevoerd voor de voedselvoorziening van de bevriende steden, tevens om het land te bezaaien en genoeg voorraad te hebben tot de volgende oogst.
Bron: Zosimus, Historia nova, III, 5, 2 (5e eeuw).

Nota 67-1. De schrijver gebruikt hier de naam die wij beter kunnen thuisbrengen. Hij geeft tevens de juiste plaats aan van de uitmonding van de Renus (Schelde).

Nota 67-2. Deze afstand is veel te groot, wat geen verwondering hoeft te wekken, daar de klassieke schrijvers zelden of nooit de juiste afstanden geven.

Nota 67-3. Die "korte tocht" kan dus niet over Nederland worden gereconstrueerd, een zinloze omweg van meer dan 400 km door een onbewoonbaar watergebied, dat niet meer door de Romeinen werd bewoond.

Tekst 68
360 na Chr. Julianus valt de Attuarische Franken aan.

Julianus begaf zich naar de grens van Germania Secunda, en met alle vertoon dat de zaak eiste baande hij zich een weg (68-1) tot bij de stad Tricensima (Tressin) (68-2). Vandaar stak hij de Renus (Schelde) over en viel plotseling in het gebied van de Franci, die men Atthuarii (68-3) noemt, onrustige mensen die de uiterste gebieden van de Galliae doorkruisten... Hij versloeg hen met gemak.... sloot vrede met hen, omdat hij dacht dat dit beter zou zijn met het oog op de naburen (68-4).
Bron: Ammianus Marcellinus, XX, 10 (4e eeuw).

Nota 68-1. Wanneer Julianus heel zijn leger nodig had om zich een doortocht te banen, blijkt daaruit dat Germania Secunda niet meer onvoorwaardelijk achter Rome stond.

Nota 68-2. Tricensima is Tressin; zie Tekst 66, Nota 66-3. Van hieruit stak Julianus de Schelde over in de buurt van Doornik.

Nota 68-3. De Attuarii, die in andere teksten voorkomen als Hattuarii, in de latere rijksverdelingen als Haettra, moeten gesitueerd worden in de streek van Ath (B.), op 28 km oost van Doornik. Op 5 km zuidoost van Ath ligt de plaats Attre, een nog duidelijker naamkundig relict. De "Hettergouw ten zuiden van de Rijn en ten oosten van Nijmegen" (Blok, p. 11, 25) heeft nooit bestaan, doch is een der vele vrije gedachten van de geciteerde auteur. Zie ook Tekst 150, Nota 150-12.

Nota 68-4. Namelijk omdat hij meende dat het sluiten van vrede de naburen milder zou stemmen dan de vernietiging van de Attuarii.

Tekst 69
360 na Chr. Bataven naar Engeland.

Nadat hulptroepen waren bijeengebracht, namelijk van Aeruli (Herlies) (69-1) en Batavi (Béthune (69-2), aangevuld met twee afdelingen van Moesiaci (69-3), kwam de voornoemde bevelhebber (Lupicinus) naar Bononia (Boulogne) (69-4).
Bron: Ammianus Marcellinus, XX, 1 (4e eeuw).

Nota 69-1. Voor de Aeruli van Herlies zie Tekst 29, Nota 29-4.

Nota 69-2. De Batavi, in één adem met die van Herlies genoemd, hun buren in Frankrijk, zijn van Béthune.

Nota 69-3. Afdelingen waarschijnlijk gerequireerd uit Moesië, een landstreek in de Balkan op de grens van Servië en Bulgarije.

Nota 69-4. Deze had opdracht een veldtocht te gaan uitvoeren in Engeland.

Tekst 70
360 na Chr. Constantijn eist troepen van Julianus.

(Constantijn, Constantius II, zie ook Tekst 55 en 57) werd gekweld door de successen van Julianus... hij vreesde dat deze hierdoor in nog hoger aanzien zou stijgen... en liet hulptroepen vandaar wegtrekken, Aeruli (Herlies) (70-1) en Batavi (Béthune) (70-2) om deze bij het leger te voegen in de aanstaande strijd tegen de Parthen.
Bron: Ammianus Marcellinus, XX, 4 (4e eeuw).

Nota 70-1. Voor de Aeruli van Herlies zie Tekst 29, Nota 29-4.

Nota 70-2. Deze tekst kan evenmin op de Nederlandse Betuwe worden toegepast.

Tekst 71
363 na Chr. Bataven vormen de bezetting van Sirmium.

De Batavi (Béthune), die met de verdediging van Sirmium (71-1) waren belast, doodden Licillianus, die de tijding van de dood van Julianus bracht, als de bode van zoveel onheilen.
Bron: Zosimus, Historia nova, III (5e eeuw).

Nota 71-1. Sirmium, thans Sremska Mitrovica in Joegoslavië (Servië, 70 km ten westen van Belgrado), was een belangrijke Romeinse nederzetting in de Balkan.
Het is onmogelijk dat deze stad met militairen uit de Betuwe was bezet, een onbewoonbare streek die al meer dan een eeuw onder water stond. Er rijst echter een intrigerende vraag: waarom ontbreekt deze tekst en dit gegeven bij alle commentatoren over Romeins Nederland?

Tekst 72
367 na Chr. Charietto sneuvelt tegen de Alamanni; Batavi en Heruli bij de strijd.

Charietto, die toen "comes" was over de beide Germaniae (Prima en Secunda) (72-1) werd in een strijd tegen de Alamanni (72-2) door een pijl gedood. Na zijn dood hebben de Eruli (Herlies) (72-3) en de Batavi (Béthune) (72-4) hun vaandel, dat de barbaren veroverd hadden en openlijk beledigden, na een zware strijd hernomen.
Bron: Ammianus Marcellinus, XXVII, 1.

Nota 72-1. Germania Prima was de streek tussen Metz en Straatsburg met uitlopers naar noord en zuid. Germania Secunda was de streek van Douai en Avesnes-sur-Helpe.

Nota 72-2. Voor de Alamanni zie Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 72-3. Voor de Eruli van Herlies zie Tekst 29, Nota 29-4.

Nota 72-4. Vatten we de tekst letterlijk op, dan hadden de Eruli van Herlies en de Batavi van Béthune één gemeenschappelijk vaandel. Dit zou men als een spitsvondigheid kunnen opvatten. In elk geval blijkt dat deze twee groepen bondgenoten waren.

Tekst 73
368 na Chr. Valentinianus met Bataven naar Engeland.

(Valentinianus) (73-1) kwam op de kust bij Bononia (Boulogne)... vandaar stak hij rustig over en bereikte ongestoord de plaats Rutupias (Richbourough). Daar kwamen ook de Batavi (Béthune) heen, die hem gevolgd waren met de Heruli (73-2), de Iovii (73-3) en de Victores (73-4)... en viel hij de plunderaars en rovers aan (73-5).
Bron: Ammianus Marcellinus, XXVII, 6, 7.

Nota 73-1. Valentinianus I, onder Julianus tribuun van de keizerlijke lijfwacht, werd in 364 door het leger tot keizer van het westen uitgeroepen. Hij stelde zijn broer Valens tot mederegent aan voor het oosten. Hij deed veel aan de verdediging van Gallia en stierf in 375.

Nota 73-2. Voor de Heruli van Herlies zie Tekst 29, Nota 29-4.

Nota 73-3. De Iovii waren de bewoners van Carignan, op 22 km zuidoost van Sédan (zie Tekst 129, Nota 129-9). Men kan ook denken aan Iwuy, op 8 km noordoost van Kamerijk, al is de eerste determinatie de meest waarschijnlijke, hoewel de laatste wat beter in de buurt blijft.

Nota 73-4. De Victores waren de bewoners van Vitry-en-Artois, op 15 km noordoost van Atrecht, nog in middeleeuwse teksten bekend als Victoriacum.

Nota 73-5. Weer staan de Batavi vermeld tussen geografische aanduidingen, die alle en alleen in Frankrijk zijn aan te wijzen. Merk tussen de bedrijven door op, dat een massa plaatsen en stammen nooit is terechtgebracht en dat zij nu, omdat de teksten in de juiste streek zijn geplaatst, als rijpe appels van de bomen vallen.

Tekst 74
369 na Chr. Valentinianus versterkt de Renus (Schelde).

Maar Valentinianus had grote en nuttige zaken in zijn geest. De gehele Renus (Schelde) vanaf zijn oorsprong in Raetia (74-1) tot aan de zee-engte van de Oceaan (Nauw van Calais) versterkte hij met grote werken. De vestingen trok hij hoger op, en op alle geschikte en strategische plaatsen liet hij versterkingen en hechte torens bouwen, waardoor de lengte van de Galliae werd uitgebreid, daar hij ook aan de overzijde van de rivier gebouwen liet neerzetten en de gebieden van de barbaren wegveegde (74-2).
Bron: Ammianus Marcellinus, XXVIII, 2 (4e eeuw).

Nota 74-1. Voor Raetia en de oorsprong van de Schelde zie bij Tacitus Hoofdstuk 1, Nota 1-2 (blz. 16).

Nota 74-2. Vandaar dan ook dat nadien de provincies van Germania gewoon bij Gallia worden meegeteld.

Tekst 75
368 - 370 na Chr. Theodosius, vader van keizer Theodosius, verslaat de Saksen op de Noordzee.

Terwijl ik van uw vaderland weinig loftuitingen kan zeggen (75-1), was het wel een goede gelegenheid om ter rechtvaardige genoegdoening tenminste uitvoeriger te verhalen over de verdiensten van uw vader (75-2). Maar wat zal ik doen, daar ik een nieuwe moeilijkheid ondervind door de overvloed van feiten. Nogmaals, wat zal ik doen? Zal ik aanpakken wat de Renus (Schelde) of de Vachalis (Lys) (75-3) hebben gezien? Maar dan dringt de bloedige Hister (75-4) van de Sarmatische (75-5) veldslag zich eveneens op. Of zal ik de veldslagen van het onderworpen Britannia (Engeland) verhalen? De Saksen zijn vernietigd in de zeeslagen, die hij tegen hen leverde... Wat kan ik verder nog zeggen van die Saksen, die Sarmati en die Alamanni? (75-6).
Bron: Panegyricus Theodosio Augusto, 5.

Nota 75-1. Over de algemene situatie van het Romeinse Rijk was op dat tijdstip niet veel verheffends te vertellen.

Nota 75-2. Theodosius, vader van keizer Theodosius I de Grote, was een Spanjaard met een hoge positie in het Romeinse leger. Hij is in 376 in ongenade gevallen en ter dood gebracht. Terwijl zijn zoon, die nog geen keizer was, in het oosten als militair en politicus actief was, hield de vader westelijke streken onder het Romeins gezag.

Nota 75-3. Renus en Vachalis zijn nog altijd niet onze Rijn en Waal met daarbinnen de Betuwe, maar inmiddels kon al meer dan 'n eeuw de transgressie haar agressie botvieren. Dus waren ze het ook niet vóór de transgressie.

Nota 75-4. De schrijver kan met de Hister niet de Donau, en met Sarmatia niet een landstreek bij de Kaukasus bedoeld hebben, aangezien Theodosius daar nooit had gestreden. Bovendien wijst de context erop dat het de bedoeling was te memoreren wat de veldheer in Gallia had gedaan. Dan moeten we Hister opvatten als de Huistre, een zijrivier van de Aube, die ten oosten van Arcis-sur-Aube in de Aube valt en nu meestal Huitrelle wordt genoemd.

Nota 75-5. Voor Sarmatia zie bij Tacitus met name Nota 1-6, blz. 22.

Nota 75-6. De overige stammen zijn reeds voldoende toegelicht in deze en vorige publicaties.

Tekst 76
369 na Chr. De provincies van Gallia.

Er zijn in Gallia, Aquitanië en Britannia 18 provincies (76-1):

Alpen aan de Zee
Flavia Caesariensis
Narbonensis (Narbonne)
Novempopulana (deel van Aquitania)
twee van Aquitania
Grejische Alpen
Maxima Sequanorum

twee van Germania
twee van Belgica
twee van Lugdunensis

In Britannië (Engeland):

Maxima Caesariensis
Flavia Caesariensis
Britannia Prima
Britannia Secunda

Bron: Festus, Breviarum, VI, 4.

Nota 76-1. Deze indeling , waarbij de twee Germania's gewoon onder Gallia worden gerangschikt, toont eens temeer aan dat bij de naam Germania beslist niet aan Duitsland mag worden gedacht.

Tekst 77
370 na Chr. Nederlaag van de Saksen.

... een menigte Saksen overwon de moeilijkheden van de Oceaan (Atlantische Oceaan) (77-1) en was van plan de "Romeinse grens" te overschrijden, die dikwijls in stand was gehouden dankzij de dood van de onzen. Eerst weerstond de opperbevelhebber Nannenus deze aanvallen... daarna kwam Severus, magister van de infanterie, met een voldoende militaire macht... De hoogmoedige barbaren werden afgeslacht... en de Saksen kregen verlof terug te keren naar de plaatsen, vanwaar zij waren gekomen. Een deel van hen legde zich in een hinderlaag maar werd gedood.
Bron: Ammianus Marcellinus, XXVIII, 5 (4e eeuw).

Nota 77-1. Dat de Saksen vanaf de zee de Franse kust aanvielen, betekent natuurlijk niet dat zij uit het noorden van Duitsland kwamen. Zij woonden ten zuiden van Boulogne, maar verkozen per schip aan te vallen omdat het element van verrassing dan groter was, en ook omdat zij beter konden ontkomen als het mis liep. Deze tactiek is later door de Noormannen op dezelfde manier toegepast. Geen wonder: Saksen en Noormannen komen uit hetzelfde nest.

Tekst 78
370 na Chr. Valentinianus tegen de Saksen.

Valentinianus versloeg de Saksen. Dit volk woonde op de kusten van de Oceaan (Atlantische Oceaan) en in ontoegankelijke moerassen, en was verschrikkelijk door zijn moed en beweeglijkheid. Het was een gevaar voor de Romeinse gebieden en het was van plan met een geweldige macht in het land van de Franken binnen te dringen (78-1).
Bron: Orosius, Historiae, VII, 32, 10 (5e eeuw).

Nota 78-1. Het gebied van Schleswig-Holstein, waar de gangbare geschiedenis de wieg en bakermat van de Saksen situeert, komt evenals Nederland pas in de 10e eeuw in de geschreven bronnen te voorschijn. Ergo was het historisch onjuist dáár de Saksen te plaatsen, die blijkens tientallen geogra-

fische aanduidingen allang vaste voet in het noordwesten van Frankrijk hadden.

Tekst 79
ca. 370 na Chr. De slag tegen de Saksen bij Deusone.

De Saksen werden verslagen bij Deusone (79-1) in het rijk van de Franken.
Bron: Hieronymus, Chronicon (340 - 420).

Onder de consuls Valentianus en Valens zijn de Saksen verslagen te Deusone (62-1) in het rijk van de Franken.
Bron: Cassiodorus, Chronica (490 - 585).

Nota 79-1. Deusone lag in het rijk van de Franken. Nu kan men dit rijk in deze tijd onmogelijk met een lijntje op de kaart uittekenen, maar dat Noord-Brabant eronder viel moet men categorisch uitsluiten. Afgaande op de mythe dat de Franken enige tijd in de Betuwe zouden hebben gebivakkeerd, en een plaats Diosne of Dissena onder de bezittingen van St. Willibrord genoemd, werd Deusone als Diessen in Noord-Brabant gedetermineerd. Deze plaats verschijnt pas in de 12e eeuw in de bronnen, derhalve acht eeuwen ná deze tekst, wat de determinatie al volkomen onmogelijk maakt. Indien Deusone inderdaad dezelfde plaats was als die van St. Willibrord, dan kan het Thiennes zijn, op 5 km noordoost van Aire-sur-la-Lys. Waarschijnlijker acht ik de determinatie Duisans, op 7 km noordwest van Atrecht, omdat de andere berichten uit deze tijd over de strijd tegen de Saksen ook in deze streek te situeren zijn. Overigens behoeft men niet te zweren op Duisans, daar de determinatie van Daussois (B.), op 25 km zuid van Charleroi, evengoed te aanvaarden is, want dit gebied werd ook door de Franken beheerst.

Tekst 80
373 na Chr. Valentinianus tegen Saksen en Bourgondii.

Valentinianus... ondernam een veldtocht tegen de Saxones (80-1) en de Bourgondii (80-2), die zich met meer dan 80.000 krijgslieden in de omgeving van de Renus (Schelde) genesteld hadden.
Bron: Julianus, Romana 309.

Nota 80-1. Voor de Saksen zie Tekst 30, Nota 30-2.

Nota 80-2. Voor de Bourgondii zie Tekst 29, Nota 29-1. Er bestaat geen enkele tekst die bevestigt dat de Burgundiones uit het verre oosten van Duitsland kwamen. Waarop baseert men dan hun zogenaamde "Volksverhuizing"? Op de Nibelungen!

Tekst 81
ca. 373 na Chr. Valentinianus aan de Renus (Schelde).

... hij stelde vlug de veldtekens op langs de oevers van de Renus (Schelde) tegen de half-barbaarse volken... Langs de grenzen van de Renus (Schelde) vanaf zijn begin tot aan zijn monden in de Oceaan (Atlantische Oceaan) zette hij de kroon op zijn werk... De Renus (Schelde) dient niet tot schande van het rijk, maar hij steunt de Romeinse burchten; hij loopt van onze Alpen in onze Oceaan

(Atlantische Oceaan)... Ziedaar onze Bicornis (tweehoornige) (81-1).
Bron: Symmachus, Oratio, I, 14; II, 28; III, 9 (345 - 410).

Nota 81-1. Voor Bicornis zie Tekst 43, Nota 43-2.

Tekst 82
375 na Chr. Valentinianus verslaat Saksische plunderaars.

Valentinianus werd terecht gevreesd, omdat hij het leger versterkte en de Renus (Schelde) overal met forten en vestingen versterkte... De Saksen....versloeg hij en met geweld ontnam hij de plunderaars de buit.
Bron: Ammianus Marcellinus, XXX, 7 (4e eeuw).

Tekst 83
378 na Chr. Bataven in de slag bij Adrianopel.

Toen allen verspreid werden en zich terugtrokken op onbekende plaatsen, nam de keizer (83-1) zijn toevlucht bij de Lancearii (83-2) en de Mattiarii (83-3) die... nog ongeschokt overeind stonden... de graaf Victor probeerde Batavi (Béthune) (83-4) te hulp te zenden.
Bron: Ammianus Marcellinus, XXXI, 13 (4e eeuw).

Nota 83-1. De Oost-Romeinse keizer Valens werd hier verslagen.

Nota 83-2. De Lancearii waren afkomstig uit Lens, op 17 km noordoost van Atrecht.

Nota 83-3. De Mattiarii, meestal Mattiaci geschreven, waren afkomstig van Mastaing, op 17 km zuidwest van Valenciennes.

Nota 83-4. Weer staan de Batavi met andere Franse stammen of groepen genoemd.

Tekst 84
ca. 378 na Chr. De misstap van Renus (Schelde) naar Renus (Rijn).

De rivier (Renus) valt met woelige golven in dit moeras en komt er tot rust, als het ware in het midden snijdt zij het peil van het water af (84-1). Zij vormt een element van eeuwige tweedracht en scheiding (84-2). Zij wordt niet vermeerderd noch verminderd door de watervloed, die zij erin brengt, maar zet zich met haar naam en haar volle krachten verder voort, ondervindt geen hindernissen meer en stort zich met haar mondingen in de Oceaan (Atlantische Oceaan) (84-3).
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 4, 4 (4e eeuw).

Nota 84-1. Andere schrijvers drukken dit enigszins anders uit. Zie bijvoorbeeld bij Tacitus Hoofdstuk 5, Nota 5-1, blz. 34, waar enige teksten zijn geciteerd, en bij Strabo (zie Caesar, Tekst 40, blz. 90). Zij zeggen dat de Renus (Schelde) eerst een onstuimige of wilde stroom is, die daarna rustiger wordt en in moerassen uitstroomt alvorens de zee te bereiken. Ook het "midden" klopt bij de Schelde, daar deze in de buurt van Kamerijk en Valenciennes moerassen begon te vormen.

Nota 84-2. "Eeuwige tweedracht en scheiding". Reeds vanaf de tijd van Caesar vormde de Renus (Schelde) de grens, waar Romeinen en Germanen tot aan het einde van het imperium bleven botsen. Daarom geven de schrijvers van de 4e eeuw zo hoog op over het feit, dat de Romeinen nu de Renus beheersen. Hun beschrijvingen zijn meestal niet exact en duidelijk, omdat zij hun kennis ook uit de boeken of van horen zeggen hadden. Maar nu we de Germaanse stammen allemaal in het noorden en oosten van Frankrijk hebben gelokaliseerd, dient men inmiddels toch wel tot het inzicht te komen dat de Duitse Rijn geen enkele rol in de verhalen speelt.

Nota 84-3. Toch licht deze tekst voor een groot deel de sluier op over de manier, waarop alle teksten over Renus (Schelde) later door de historici als geldend voor de Rijn zijn opgevat. Even tevoren heeft Ammianus al over het moeras van de Renus gesproken; hij gebruikt daar het woord "palus" dat "moeras" betekent en niet als "meer" kan worden opgevat. De kopiisten hadden evenwel geen moeite met het uitrekken van begrippen uit Latijnse woorden. Dus zette een interpolator geniepig het volgende zinnetje ertussen: "het meer, dat de inwoners van Raetia dat van Bregenz noemen". Zo pinde hij de Renus vast op het Meer van Bregenz of de Bodensee, wat Ammianus beslist niet bedoeld had noch heeft geschreven. Van zijn werk zijn verschillende afschriften bekend, één uit de 9e eeuw, waarbij vorenstaande interpolatie ontbreekt, de andere - met genoemde inlas - alle uit de 15e eeuw, in de tijd dus dat Tacitus' "Germania" is ontdekt, die grandioos over Duitsland werd uitgesmeerd van Denemarken tot aan Rusland. Het waren geen bewuste vervalsingen, deze bewuste tussenvoegingen in de teksten van de klassieke schrijvers. Daar toen eenieder bij het horen of lezen van het woord Renus de Rijn voor ogen kreeg, meende de kopiisten hier en daar een toelichting te moeten geven, waar volgens hen de oude schrijver niet duidelijk genoeg, of zelfs "ernaast" was geweest. Zo gaat dat immers met interpolaties... en de vrome monniken, die zich dood zouden zijn geschrokken als je hun zou zeggen dat ze aan het vervalsen waren, pleegden in heilige onnozelheid de ene na de andere vervalsing.

Tekst 85
ca. 378 na Chr. Herkomst van de Galliërs.

De Druïden (85-1) verhalen voor waar, dat een deel van het volk van inheemse oorsprong is, maar dat anderen vanaf de verst verwijderde eilanden zijn toegestroomd, verdreven uit hun woonplaatsen aan de overzijde van de Renus (Schelde) door de veelvuldige oorlogen en de overstromingen van de wilde zee (85-2).
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 9 (4e eeuw).

Nota 85-1. De Druïden waren priesters bij de Galliërs en Germanen, die o.a. de sagen en mythen bewaarden en verder vertelden. Van hun literatuur is niets schriftelijk vastgelegd.

Nota 85-2. Weer wordt benadrukt dat de volken in deze hoek er altijd hebben gewoond. De idee van Germaanse Volksverhuizingen is ontstaan en gevoed door de nóg latere misvatting van Renus als Rijn.

Tekst 86
ca. 378 na Chr. De grenzen van Gallia.

Dit land van de Galliae... was tot voor kort bijna onbekend aan de bewoners van de rest van de

wereld.... Het ligt in het zuiden tegen de Tyrrheneïsche en de Gallische Zee. Waar het uitziet op de Grote Beer (het noorden), wordt het van wilde volken afgescheiden door de stromen van de Renus (Schelde). Waar het onder de westelijke (lees: zuidelijke) ster ligt, wordt het afgetekend door de Oceaan (Atlantische Oceaan) en de hoogten van de Pyreneeën, en waar het zich naar de opgang van de zon richt, wordt het begrensd door de Cottische Alpen (86-1).
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 10 (4e eeuw).

Nota 86-1. De windrichtingen zijn niet alle juist, maar de algemene beschrijving is duidelijk. Tevens is ook helder dat Renus weer de Schelde aanduidt; dat niet alleen omdat alleen van Gallië sprake is, maar ook doordat de schrijver in het meervoud over de stromen van de Renus spreekt.

Tekst 87
ca. 378 na Chr. Germania Prima en Germania Secunda.

Voorheen was Gallia verdeeld in vier delen... Germania Superior en Inferior en Belgica vormden toen twee bestuursgebieden. Maar nu worden de provincies geteld volgens de gehele omvang van de Galliae (87-1). Germania Secunda, dat het eerst in het westen (87-2) begint, heeft de vestingen Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (87-3) en Tungris (Douai) (87-4), met veel andere grote steden. Dan komt Germania Prima, waar buiten andere steden Mogontiacum (Mainvillers) (87-5) ligt, en Vangiones (Wangen) (87-6), Nemetes (Nambsheim) (87-7) en Argentoratum (Straatsburg) (87-8), dat bekend is door de nederlagen van de barbaren (87-9). Dan volgt Belgica Prima, dat de Mediomatrici (Metz) en de Treveri (Trier) bevat, het schone woonoord van de vorsten. Hiermee verbonden is Belgica Secunda, waar de Ambiani (Amiens) in hun prachtige stad leven, en de Catelauni (Châlons-sur-Marne) en de Remi (Reims) (87-10).
Bron: Ammianus Marcellinus, XV, 11 (4e eeuw).

Nota 87-1. De twee provincies van Germania worden nu gewoon bij Gallia gerekend, wat het geval blijft tot aan het einde van het Romeins imperium. De reconstructie van deze provincies in Duitsland en Nederland is derhalve radicaal onjuist geweest.

Nota 87-2. "In het westen". Het is dus uitgesloten dat Keulen de hoofdstad was van dit deel van Gallia.

Nota 87-3. Voor Agrippina als Avesnes-sur-Helpe; zie Tekst 18, Nota 18-3.

Nota 87-4. Voor Tungris als Douai zie PK, Weg 39.

Nota 87-5. Voor Mogontiacum als Mainvillers zie PK, Weg 16, 18, 22.

Nota 87-6. Voor Vangiones als Wangen zie bij Ptolemeus in Caesar, Nota 98-7, blz. 199.

Nota 87-7. Voor Nemetes als Nambsheim zie Nota 143-8 en bij Ptolemeus in Caesar, Nota 98-4 (blz.198).

Nota 87-8. Zie bij Ptolemeus in Caesar, p. 197 en PK, Weg 23, 25, 33, 35.

Nota 87-9. Namelijk de veldslagen tegen de Alamanni in de jaren 357 en 358. Zie Tekst 59, 60 en 61.

Nota 87-10. Merk goed op dat Germania Prima en Germania Secunda, gelijk te stellen met Inferior en Superior, niet aan elkaar raken maar dat zij gescheiden worden door een grote uitloper van Belgica Prima tot en met Trier toe, want dit gebied was sinds de verovering van Caesar Gallisch.

Tekst 88
tussen 378 en 420 Saksen en Picti in Normandië.

Ten tijde van St. Germanus, bisschop van Auxerre, voerden de Saksen (88-1) oorlog met de Picti en de Bretones (Bretagne). Omdat de strijd onbeslist was gebleven, riepen beide partijen de bemiddeling van de bisschop in.
Bron: Vita S. Germani, MGS, VII, p. 263.

Nota 88-1. De tekst is van belang, omdat hij op de activiteit van de Saksen ver in het zuiden wijst, waar beslist niet aan een migratie vanuit Schleswig-Holstein valt te denken.

Tekst 89
383 na Chr. Keizer Maximus resideert te Trier.

Maximus, die een overwinning had behaald op de Bretonnen en hen door zijn tirannie vernietigde, werd door zijn soldaten tot keizer uitgeroepen. Hij vestigde zijn zetel in de stad Treveris (Trier).
Bron: Grégoire de Tours (6e eeuw), Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 62.

Tekst 90
ca. 385 na Chr. Vreemde volken onder de Romeinse keizers.

De vreemde volken, die onder de Romeinse keizers leefden, zijn (90-1):

Scoti (Ecottes) (90-2)
Picti (Pihen of Pihem (90-3)
Caledoni (Quelmes) (90-4)
Rugii (Rougefay)
Heruli (Herlies)
Saxones (zuid van Boulogne)
Franci (Franken)
Chattuarii (Cattenières)
Chamavi (Camphin)
Frisiavi (Frisii van Avion)
Amsivarii (Amplier)
Angrivarii (Angres)
Flevi (Fleurbaix) (90-5)
Bructeri (Broxeele)
Chatti (Katsberg)
Burgundiones (Bourghelles)
Alamanni (omgeving Rijsel) (90-6)
Suebi (omgeving Kortrijk)

Iuthungi (Ytres) (90-7)
Armilausini (Hermin en Loos-en-Gohelle) (90-8)
Marcomanni (Marconne)
Quadi (Quiestède)
Taifali (Thieuloye) (90-9)
Hermunduri (Hermelinghen)
Vandali (Vandelicourt)
Sarmates (Sermaise)
Sciri (Ecuires, Equirre) (90-10).
Bron: Nomina provinciarum omnium, 13.

Nota 90-1. De meeste van de onderstaande volken, stammen of bevolkingsgroepen zijn ons al voldoende bekend; hun namen en juiste plaatsen behoeven niet meer te worden toegelicht. Er verschijnen enige nieuwe namen. Deze worden wel van een aantekening voorzien. Uit de ons reeds bekende namen zien we meteen, dat de schrijver één bepaalde streek op het oog heeft.

Nota 90-2. De Scoti waren de bewoners van Ecottes, op 22 km noordwest van St.-Omaars.

Nota 90-3. De Picti waren de bewoners van Pihem, op 8 km zuidwest van St.-Omaars, en/of Pihenlès-Guînes, op 6 km west van Guînes. De naam Picti komt ook in Normandië en in Engeland voor.

Nota 90-4. De Caledoni waren de bewoners van Quelmes, op 9 km zuidwest van St.-Omaars.

Nota 90-5. Ptolemeus vermeldt Flevum ook als een plaats. De Flevi waren de bewoners van Fleurbaix, op 5 km zuidwest van Armentières.

Nota 90-6. Alamanni omvat de gehele streek ten oosten van de twee Germania's. Hier bedoelt de schrijver de streek van Rijsel, waar hij zich blijkens de andere namen bevindt en waar een sterke concentratie van namen voorkomt, die vermoedelijk met Alamanni verband houden: Halluin, Hallennes, Allennes, Hellemmes.

Nota 90-7. Bij de naam Iuthungi zou men eerst denken aan Yutz bij Thionville, wat in verband met de andere plaatsen echter te ver ligt. Waarschijnlijker is Ytres, op 21 km zuidwest van Kamerijk.

Nota 90-8. De naam Armilausini bestaat uit twee namen, die per vergissing aan elkaar zijn geschreven. De Armi waren de bewoners van Hermies, op 16 km zuidwest van Kamerijk. De Lausani waren de bewoners van Loos-en-Gohelle, op 4 km noordwest van Lens.

Nota 90-9. De Taifali waren de bewoners van Thieuloye, op 27 km noordwest van Atrecht. Een andere mogelijkheid, maar wel erg ver uit de buurt, is Thiaville op 40 km zuidwest van Sarrebourg; zie Tekst 135, Nota 135-7.

Nota 90-10. De schrijver had niet de opzet om alle vreemde volken op te sommen, die onder de keizers leefden, doch enkel die van een bepaalde, zeer beperkte streek. De lijst kan dan ook dienen om enig inzicht te krijgen in de enclaveringen van het noorden van Frankrijk. De meeste plaatsen liggen in wat wij normaal als Gallisch of Germaans gebied zouden beschouwen. Toch worden zij als "vreemd" omschreven, wat vermoedelijk wil zeggen: niet direct onderworpen aan het Romeins bestuur.

Tekst 91
ca 385 na Chr. Plaatsen in Belgica Prima.

De namen der steden aan de overzijde van de rivier de Renus (Schelde) zijn die van de (91-1):
Usipi (Weppes)
Tubantes (Thun; 3x)
Victorienses (Vitry-en-Artois (91-2)
Novariscari (Neuvireuil) (91-3)
Casuarii (Quesnoy-sur-Deûle).

Al deze steden aan de overzijde van de Renus (Schelde) zijn ingedeeld bij Belgica Prima (91-4). Aan de andere kant van de vesting der Mogontiacenses (Mainvillers) hadden de Romeinen 80 leugae aan de overzijde van de Renus (Schelde) in bezit (91-5). Deze steden (91-6) zijn onder keizer Gallienus (91-7) door de barbaren in bezit genomen... Een leuga telt 1500 passen
Bron: Nomina provinciarum omnium, 14.

Nota 91-1. De meeste plaatsen zijn genoeg bekend. De nieuwe namen licht ik toe.

Nota 91-2. De Victorienses waren de bewoners van Vitry-en-Artois, op 15 km noordoost van Atrecht.

Nota 91-3. Novariscari is vermoedelijk identiek aan Naharvales, die Tacitus noemt en betrekking heeft op Neuvireuil, op 13 km noordoost van Atrecht, wat geheel past bij de overige namen. Zie bij Tacitus Hoofdstuk 43, Nota 43-12 (blz. 85). Het spreekt vanzelf dat op drie eeuwen de namen geëvolueerd en veranderd zijn.

Nota 91-4. Dit schijnt erop te wijzen dat, anders dan bij de vorige tekst werd verondersteld, namelijk dat deze plaatsen wél onder het directe gezag van de Romeinen stonden.

Nota 91-5. Dit moet als volgt worden verstaan: tussen Mainvillers en de Schelde en aan de overzijde van de Schelde, derhalve aan de oostzijde van de rivier, hadden de Romeinen 80 leugae (= 177 km) in bezit. De andere afmeting wordt niet meegedeeld. Men behoeft maar even na te denken om te beseffen dat deze tekst onmogelijk op Mainz past, waar ten eerste geen Romeinen meer zaten, en ten tweede deze aan de overkant van de Rijn nooit iets hebben gehad, laat staan een gebied van bijna 180 km. De tekst staat in de verleden tijd; derhalve bestond het bezit niet meer.

Nota 91-6. Derhalve bedoelt de schrijver met "deze steden" dan ook niet de bovengenoemde, die immers nog altijd onder Belgica Prima ressorteerden, maar de steden of plaatsen in het verloren gegane gebied.

Nota 91-7. Keizer Gallienus regeerde tussen 253 en 268, in een periode van grote instabiliteit van het Romeins gezag in Gallia en Germania.

Tekst 92
385 na Chr. Nieuwe opkomst van de Franken.

Na Priamus regeerden diens zoon Marcomirus en Sunno, de zoon van Anteror, gedurende 36 jaren

over de Franken. Onder hun bestuur trokken de Franken uit Sicambria (Cambrin) (92-1) weg en zetten zij zich neer in de steden van Germania (92-2) bij de Renus (Schelde).
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 303.

Nota 92-1. De Sicambri waren de bewoners van Cambrin, op 8 km zuidoost van Béthune.

Nota 92-2. Dit is natuurlijk niet in Duitsland bij de Rijn, doch in de omgeving van Doornik bij de Schelde.

Tekst 93
ca. 388 na Chr. Sulpicius Alexander over de Franken.

(Gregorius van Tours citeert Sulpicius Alexander, een schrijver uit de 5e eeuw, wiens geschrift niet bewaard is gebleven.)
In de tijd dat de Franci Marcomer en Sunnon als aanvoerders hadden, vielen zij Germania binnen, en toen zij de grens geforceerd hadden, werden veel mensen gedood. Zij verwoestten de vruchtbaarste gronden en zaaiden ook paniek in Agrippinensi Colonia (Avesnes-sur-Helpe). Toen dit nieuws in Treveris (Trier) was gearriveerd, lichtten de magister van de militie Nanninus en Quentinus, aan wie (keizer) Maximus (93-1) zijn nog kind zijnde zoon en de verdediging van Galliae had toevertrouwd, een leger en verenigden zij zich te Colonia (Avesnes-sur-Helpe). Maar de vijanden die overladen waren met buit uit de rijke provincies, staken de Renus (Schelde) over, terwijl zij een groot aantal van hen op de Romeinse bodem achterlieten om de plunderingen te hernemen. De Romeinen konden zich gemakkelijk met hen meten, en veel Franken werden in het Carbonarisch Woud (93-2) gedood. Na dit succes overlegden zij (de Romeinen) om te besluiten of zij al dan niet het land van de Franken zouden binnentrekken. Nanninus weigerde dit omdat hij wist dat zij niet ontwapend waren, en dat zij ongetwijfeld in hun eigen land nog sterker zouden zijn. Deze mening werd echter niet gedeeld door Quentinus en andere bevelhebbers. Nanninus keerde naar Mogontiacum (Mainvillers) (93-3) terug en Quentinus stak met zijn leger de Renus (Schelde) over in de buurt van de vesting Novaesium (Feignies) (93-4). Dan, na twee dagmarsen vanaf de rivier viel hij de lege huizen van de bewoners en grote verlaten dorpen aan, want de Franken, die geveinsd hadden in paniek te zijn geraakt, hadden zich in verderaf gelegen bossen teruggetrokken na aan de uiteinden van de wouden wallen van bomen te hebben opgeworpen. Toen alle huizen verbrand waren - een geweldddaad waarbij men een laffe domheid als de voltooiing van de overwinning beschouwde - moesten de soldaten een onrustige nacht doorbrengen onder het gewicht van hun wapens. In de vroege morgen drongen zij in de bossen door onder leiding van Quentinus, maar tegen de middag waren zij geheel verdwaald. Hier en daar probeerden zij door de moerassen te trekken die de bossen omringden... de vijanden schoten met vergiftigde pijlen zodat zelfs de kleinste wonde dodelijk was... de legioenen werden vernietigd. Heraclius, tribuun van de Jovii (93-5), en bijna alle bevelhebbers werden gedood; slechts enkelen konden zich 's nachts in de bossen verbergen...
In hetzelfde jaar vervolgde Arbogastes (93-6) met zijn barbaarse haat Sunnon en Marcomer, koningen van de Franken. Midden in de winter trok hij naar Colonia (Avesnes-sur-Helpe), want hij wist zeer goed dat alle schuilplaatsen van de Franken nu toegankelijk waren en in brand konden worden gestoken, daar de bossen door de val van de bladeren kaal en open waren geworden en niet meer konden verbergen wie zich daarin wilde verschuilen. Hij vormde dus een leger, stak de Renus (Schelde) over en verwoestte het land van de Bructeri (Broxeele) (93-7), die het dichtst bij de oevers (van de Renus = Schelde) zitten, en ook het land van de Chamavi (Camphin) (93-8) bewonen, zonder iemand te ontmoeten, behalve een klein aantal Ampsivarii (Amplier) (93-9) en Chatti (Katsberg)

(93-10), die onder het bevel van Marcomer op de toppen van afgelegen heuvels verschenen (93-11).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 92.

Nota 93-1. Maximus was afkomstig uit Spanje, maakte carrière in het leger en werd als Romeins opperbevelhebber in Engeland in 383 door zijn troepen tot keizer uitgeroepen. Hij bracht de West-Romeinse keizer Gratianus ten val. Hoewel de Oost-Romeinse keizer Theodosius hem min of meer erkende, bezette Maximus in 387 Italië. Hij werd er door Theodosius' generaal Arbogastes in 388 verslagen, gaf zich in Aquilea over en werd ter dood gebracht.

Nota 93-2. Het Carbonarisch Woud, waarschijnlijk onderdeel van het Hercynisch Woud, liep van de omstreken van Boulogne tot bij Trier. Een deel ervan werd Ardenner Woud genoemd, waarvan de naam in het Franse departement Ardennes bewaard is gebleven. Soms duikt ook de naam van Kolenwoud op, wat overigens een simpele vertaling is van Carbonarisch. Kolenwoud betekent niet dat er steenkool werd aangetroffen of gedolven, maar dat het woud veelvuldig werd gebruikt voor de fabricage van houtskool.

Nota 93-3. Voor Mogontiacum als Mainvillers zie vooral de PK.

Nota 93-4. Hetzelfde geldt voor Novaesium als Feignies.

Nota 93-5. De Jovii waren de bewoners van Carignan, 22 km zuidoost van Sédan. Zie Tekst 130, Nota 130-9.

Nota 93-6. Arbogastes was van Frankische afkomst. Hij streed eerst onder de Oost-Romeinse keizer Theodosius I in het oosten en werd daarna opperbevelhebber in Gallia. Later kwam hij in politieke moeilijkheden en pleegde in 395 zelfmoord.

Nota 93-7. Voor de Bructeri van Broxeele zie Tekst 39, Nota 39-1.

Nota 93-8. Voor de Chamavi van Camphin zie Tekst 39, Nota 39-2.

Nota 93-9. De Ampsivarii waren de bewoners van Amplier, op 31 km zuidwest van Atrecht.

Nota 93-10. Voor de Chatti van de Katsberg, op 13 km oost van Cassel.

Nota 93-11. Deze feiten in Duitsland te lokaliseren is uitgesloten, alleen al omdat geen enkel historicus erin is geslaagd daar de genoemde stammen te vinden, die ten overvloede nog door de plaatsnamen in het noorden van Frankrijk worden aangewezen.

Tekst 94
395 na Chr. Tocht van Stilicho naar de Renus (Schelde).

In die dagen bedwong Stilicho (94-1) de Renus (Schelde). Alles wat tussen de Oceaan (Atlantische Oceaan) en de rivier Histris (Huistre) (94-2) lag, sidderde. De Salii (aan de Selle) (94-3) en de Sygambri (Cambrin) (94-4) gingen door de knieën. Aan de overzijde van de rivier (Renus) wordt het vee van de Belgae geweid zonder protest van de Chauci (Chocques) (94-5). Vanaf de Albis (Aa) trok hij midden door het Gallische (94-6) land van de Franci.

Bron: Claudianus, De consulatu Stilichonis, I, 188 (eind 4e, begin 5e eeuw).

Nota 94-1. Stilicho was de zoon van een officier uit de stam van de Vandali (Vandelicourt) en omgeving, en dus een geromaniseerde Germaan. Hij werd door keizer Theodosius als opperbevelhebber in Gallia aangesteld, vermoedelijk in 395. Stilicho streefde naar een vredelievende verstandhouding met de Germanen, wat hem veel vijanden bezorgde. Hij viel ten slotte in ongenade en is in 408 terechtgesteld.

Nota 94-2. Voor de Histris (Huistre) zie Tekst 75, Nota 75-4.

Nota 94-3. Voor de Salii (aan de Selle) zie Tekst 63, Nota 63-2.

Nota 94-4. De Sygambri waren de bewoners van Cambrin, op 8 km zuidoost van Béthune.

Nota 94-5. De Chauci waren de bewoners van Chocques, op 5 km west van Béthune.

Nota 94-6. "Midden door het Gallisch land van de Franci". Dit betekent dat de Franken al voorheen Gallisch land in bezit hadden.

Tekst 95
ca. 395 na Chr. Stammen door Stilicho bedwongen.

De wilde Bastarnae (Basseux) (95-1), de Bructeri (Broxeele), de bewoners van het Hercynisch Woud (Katsberg) (95-2), de Cimbri (Simencourt) (95-3) kwamen uit hun moerassen, en de machtige Cherusci (Chérisy) (95-4) uit hun streek bij de Albis (Aa).
Bron: Claudianus, VIII.

Nota 95-1. De Bastarnae waren de bewoners van Basseux, op 12 km zuidwest van Atrecht, en/of Hébuterne, 11 km zuidelijker gelegen.

Nota 95-2. Volgens de meeste schrijvers begon het Hercynisch Woud in de omgeving van Katsberg.

Nota 95-3. De Cimbri waren als grote stam allang verdwenen. Een klein restant ervan woonde te Simencourt, op 10 km zuidwest van Atrecht.

Nota 95-4. De Cherusci waren oorspronkelijk de bewoners van Chérisy, op 11 km zuidoost van Atrecht. Daar ze hier met de Albis (Aa) in verband worden gebracht, moet eerder aan de streek ten oosten van Boulogne worden gedacht, die tot ver in de Middeleeuwen "pagus Chersiacus" wordt genoemd.

Tekst 96
ca. 400 na Chr. De Romeinen in het Hercynisch Woud.

Door de krijgstocht van Stilicho (96-1) aan de Renus (Schelde) (96-2) is de macht van de Romeinen daar zo versterkt.... dat de onzen ongestoord in het Hercynisch Woud (Katsberg) kunnen jagen, en daar de heilige eikenbomen van de barbaarse godsdienst kunnen vellen.

Bron: Claudianus, De consulatu Stilichonis, I, 228 (5e/6e eeuw).

Nota 96-1. Voor Stilicho zie Tekst 94, Nota 94-1.

Nota 96-2. Stilicho is nooit aan de Nederlandse Rijn geweest. Het Hercynisch Woud maakt duidelijk waar de bedoelde Renus lag.

Tekst 97
ca. 400 na Chr. Lofdicht op Maria, dochter van Stilicho en bruid van keizer Honorius.

De Hister (Huistre) (97-1) vereert u reeds; de volkeren aanbidden uw naam. De Renus (Schelde) en de Albis (Aa) (97-2) dienen u. In het midden daarvan zetelt gij als koningin van de Sicambri (Cambrin).
Bron: Claudianus, Epithalamium de nuptiis Honorii Augusti, 277 - 279 (5e/6e eeuw)

Nota 97-1. Voor de Hister als Huistre zie Tekst 75, Nota 75-4. Wie beweert dat de schrijver hier de Donau bedoelt, zal ik niet tegenspreken, daar in geval van doublures de keuze open ligt wanneer er geen andere geografische aanduidingen bij staan.

Nota 97-2. De Sicambri, waarvan Maria als koningin wordt voorgesteld, zaten inderdaad tussen de Schelde en de Aa, en niet tussen de Rijn en de Elbe.

Tekst 98
ca. 400 na Chr. Vibius Sequester schrijft over de twee Renus'.

De Albis (Aa) (98-1) van Germania scheidt de Suevi (omgeving Kortrijk) (98-2) van de Cherusci (Chérisy) (98-3). De Mosella (Moezel) (98-4) van Belgica stroomt in de Renus (Rijn). De Renus (Schelde) van Germania scheidt de Belgae van de Germanen. De Morini (Terwaan) (98-5) voegen de Oceaan (Atlantische Oceaan) aan Europa.
Bron: Vibius Sequester, De fluminibus.

Nota 98-1. De Albis is de Aa. Zij wordt hier "van Germania" genoemd, omdat haar gebied voornamelijk door Germanen was bezet.

Nota 98-2. De Suevi woonden in de omgeving van Kortrijk. Dat de Albis (Aa) de Suevi van de Cherusci scheidt, is nogal plastisch uitgedrukt tenzij, wat wel waarschijnlijk is, de Suevi hier als Franken zijn bedoeld.

Nota 98-3. Voor de Cherusci zie Tekst 95, Nota 95-5, met de bemerking dat ook hier waarschijnlijk niet het oorspronkelijke Cherusci (Chérisy) zuidoost van Atrecht is bedoeld, maar de "pagus Chersiacus" bij Boulogne.

Nota 98-4. In verband met de Moezel kan niet anders dan de Duitse Rijn bedoeld zijn. Maar de schrijver spreekt bij wijze van tegenstelling onmiddellijk daarna dan ook uitdrukkelijk van "de Renus van Germania" om duidelijk te maken dat deze een andere rivier is dan de eerstgenoemde Renus. Zie ook Tekst 84.

Nota 98-5. De Morini waren de bewoners van Terwaan en omstreken.

Nota 98-6. Weer een tekst die duidelijk maakt dat Oceaan slaat op een (geïnundeerd) kustgebied aan de Atlantische Oceaan.

Tekst 99
401 na Chr. Stilicho in Raetia.

Ver in het noorden (lees: westen) prijkt Raetia (Ressons e.a.) (99-1) dichtbij het Hercynisch Woud. Het vlijt zich gelijk tegen de Danuvius (Aisne) (99-2) en de Renus (Schelde). Daar leven de onderworpen Sygambri (Cambrin), Chatti (Katsberg) en Cherusci (Chérisy).
Bron: Claudianus, De bello Pollentino sive Gothico, 329 - 339.

Nota 99-1. Voor Raetia (Ressons e.a.) zie bij Tacitus Nota 1-2 (blz. 16).

Nota 99-2. Weer een bewijs dat met Danuvius de Aisne is bedoeld. Zie bij Tacitus Nota 1-5 (blz. 20).

Tekst 100
401 na Chr. Stilicho trekt de troepen aan de Renus (Schelde) terug voor de strijd tegen Alarik.

... de legers, die ingezet waren tegen de Sicambri (Cambrin) en die de Chatti (Katsberg) beheersen en de rusteloze Cherusci (Chérisy), hij liet ze allen rechtsomkeer maken en hun vaste kampen aan de Renus (Schelde) verlaten en prijsgeven aan de verschrikking.
Bron: Claudianus, XXVI.

Tekst 101
406 na Chr. Stilicho laat Germanen van over de Renus (Schelde) in Gallia toe.

De bevelhebber Stilicho streefde ernaar dat zijn zoon Eucherius... op welke manier dan ook op zijn post zou opvolgen. Stilicho was voortgekomen uit het volk der Vandali (101-1), dat bekend staat als uitermate inhalig, verraderlijk en listig. Daarom liet hij Alarik en het hele volk van de Gothi... zijn gang gaan bij het schrik aanjagen en overvallen van het rijk. Bovendien spoorde hij andere volken, die in aantal en kracht onverdraaglijk zijn, aan om gewapend naar de overzijde te komen. Dit waren de Alani (101-2), de Suebi (omgeving Kortrijk), de Vandali en zelfs door dezelfde beweging aangezette Burgundiones (Bourghelles), die gezamenlijk de vrees voor de naam van Rome verloren. Nu onderdrukken zij de provincies van Galliae en Spanje. Hij wilde dat zij de oevers van de Renus (Schelde) in beweging brachten en Gallia sloegen, daar de onnozele ziel dacht dat hij door de noodzaak van deze omstandigheden het rijk kon dwingen zijn zoon te bevorderen, en dat de barbaarse volken even gemakkelijk bedwongen konden worden als in beweging gezet (101-3).
Bron: Orosius, Historiae, VII, 38, 1 - 4.

Nota 101-1. De Vandali waren de bewoners van Vandelicourt, Wandelicamp en Wandelicampagne, op 18 - 14 km noordwest van Atrecht.

Nota 101-2. De Alani waren de bewoners van Allennes-lès-Marais, op 12 km zuidwest van Rijsel,

en/of Hallennes-lez-Haubourdain, op 7 km west van Rijsel.

Nota 101-3. Een en ander leidde tot de ondergang van Stilicho.

Tekst 102
ca. 400 na Chr. De Germanen in Gallia.

Ondertussen gingen nauwelijks twee jaren voorbij, dat de inval in het Romeinse Rijk, die door Stilicho was uitgelokt, een feit werd. De Alani, Suebi en Vandili en met hen veel andere volken verdrongen de Franken, staken de Renus (Schelde) over, vielen de Galliae binnen en stootten in een directe aanval door tot aan de Pyreneeën. Na een tijd werd deze stormvloed verslagen, maar toen verspreidden zij zich over de omliggende provincies (102-1).
Bron: Orosius, Historiae, VII, 40, 3.

(in een ander werk van Orosius luidt deze tekst);
Opgestookt door Stilicho, zoals ik heb gezegd, vielen de Alani (Allennes), de Suebi (omgeving Kortrijk), de Vandali (Vandelicourt) en veel andere volken de Franken aan. Zij staken de Renus (Schelde) over, overstroomden Gallia en stootten zelfs in één ruk door tot aan de Pyreneeën (102-1).
Bron: Orosius, Adversus Paganos, VII.

Nota 102-1. Er is derhalve geen sprake van dat deze stammen uit Duitsland, uit Zweden of uit de steppen van Rusland kwamen, wat allemaal bij elkaar is gefantaseerd omdat men 'Germania" van Tacitus zo ver uitsmeerde.

Tekst 103
ca. 408 na Chr. Germanen dringen door tot in Spanje.

Spanje werd ook overvallen en onderging moorden en verwoestingen. Het was niets nieuws. Nu echter moesten zij (de Spanjaarden) in de twee jaren dat het zwaard van de vijand woedde, hetzelfde van de barbaren ondervinden, dat zij voorheen gedurende 200 jaren van de Romeinen te lijden hadden gehad, en dat zij ook onder keizer Gallienus (103-1) bijna 12 jaren van de verwoestingen door de Germanen hebben gekend.
Bron: Orosius, Historiae, VII, 41, 2.

Nota 103-1. Ten tijde van keizer Gallienus waren Germanen ook al tot Spanje doorgedrongen.

Tekst 104
ca. 400 na Chr. De provincies van Gallia.

Het diocees (104-1) van Galliae heeft 8 provincies in totaal:

Belgica Prima	Sequania
Belgica Secunda	Lugdunensis Prima
Germania Prima	Lugdunensis Secunda
Germania Secunda	Grejische en Penninische Alpen.

Bron: Nomina provinciarum omnium, 8 - 9.

Nota 104-1. Het woord "diocees" betekent hier nog niet noodzakelijkerwijs "bisdom". Het verschil van opschrift met vorige opgaven (zie Tekst 76) houdt in dat een ander staatsbestuurlijke organisatie was ingevoerd. Ongeveer terzelfder tijd begint de Gallische Kerk zich te vormen, die voor haar indeling naar aartsbisdommen en bisdommen de burgerlijke bestuursindeling is gevolgd.

Tekst 105
ca. 400 na Chr. De afmetingen van Gallia Comata en Germania.

Gallia Comata (105-1) met de eilanden van Britannia (Bretagne). Het eindigt in het oosten (lees: noorden) bij de rivier de Renus (Schelde) (105-2); in het westen (lees: zuiden) bij de Pyreneeën; in het noorden (lees: westen) bij de zee van de Oceaan (Atlantische Oceaan); in het zuiden (lees: oosten) bij de rivier de Rhône en de bergen van de Cevennen (105-3). In de lengte is het 928 mijlen, in de breedte 263 mijlen (105-4).
Geheel Germania (105-5) en Dacia (105-6). Zij eindigen in het oosten (lees: noorden) bij de rivier de Vistla (105-7); in het westen (lees: zuiden) bij de rivier de Renus (Schelde) (105-8); in het noorden (lees: westen) bij de zee van de Oceaan (Atlantische Oceaan); in het zuiden (lees: oosten) bij de rivier de Danubius (Aisne) (105-9). Zij zijn in de lengte ongeveer 800 mijlen, in de breedte 383 mijlen (105-10).
Bron: Divisio orbis terrarum, 1, 7.

Nota 105-1. De term Gallia Comata (de Galliërs met de lange haren) werd gebruikt als tegenstelling tot Gallia Togata (de Galliërs met de Romeinse toga) om het onderscheid aan te geven tussen het later veroverde Gallia en Narbonesia, de Provence en het noorden van Italië, streken die ook Gallia werden genoemd en vóór de veroveringen van Caesar al lang door de Romeinen waren bezet. In de beschrijving komt Gallia Togata dan ook niet voor. In de beide alinea's is de west-oriëntatie gebruikt, zodat het opletten is geblazen om na te gaan wat de schrijver heeft bedoeld.

Nota 105-2. Bij het niet-opmerken van de west-oriëntatie komt men natuurlijk bij de Rijn uit. Na de noodzakelijke correctie is het toch de Schelde.

Nota 105-3. Inderdaad eindigde hier Gallia Comata.

Nota 105-4. Bij de afstanden, die de klassieken vermelden, is altijd het kapitale punt of zij rekenen met Gallische mijlen van 2.2 km dan wel Romeinse mijlen van 1.5 km. De afstand van 928 km komt neer op 2042 km bij de eerste en 1392 km bij de tweede berekening. Hetzelfde geldt voor de breedte waar we dan de keus hebben tussen 579 km en 395 km. Laten we het er maar op houden dat de schrijver Romeinse mijlen bedoelde, daar de uitkomst dan dichter bij de werkelijkheid staat. Het spreekt vanzelf dat deze maten uit kracht van de west-oriëntatie ook moeten worden omgekeerd, derhalve 1392 km voor de lijn van west naar oost, en 395 km voor die van zuid naar noord. Het heeft niet veel zin dit op een kaart te gaan nameten, daar de klassieken zelden de juiste afstanden geven en bovendien geheel onbekend is van welk tot welk punt hun maat gaat.

Nota 105-5. Geheel Germania betekent niet Duitsland doch de beide provincies Germania Prima en Germania Secunda.

Nota 105-6. De naam Dacia is ook gedoubleerd. Een Dacia was de Romeinse provincie die het huidige Roemenië en Bessarabië omvat, maar deze kan de schrijver in verband met het noorden van

Frankrijk onmogelijk hebben bedoeld. Dan blijft Dacia in het noordoosten van Frankrijk over. Zie daarvoor bij Tacitus Nota 1-7 (blz. 24).

Nota 105-7. De rivier de Vistula is de Leie. Zie bij Ptolemeus (in Caesar) Nota 99-15 (blz. 210) en Nota 100-44 (blz. 222).

Nota 105-8. Al zaten de Franken en andere Germanen op dit tijdstip reeds ver in Gallia, de officiële grens lag nog altijd aan de Renus (Schelde), zoals ook in de eerste alinea wordt gezegd.

Nota 105-9. Weer wordt aangetoond dat de Danuvius als de Aisne moet worden opgevat.

Nota 105-10. Deze getallen komen, berekend op Romeinse mijlen, neer op 1200 km van zuid naar noord, en 575 van oost naar west, en beide afstanden zijn zwaar overdreven.

Tekst 106
ca. 400 na Chr. Andere tekst over de afmetingen van Germania en Gallia.

Germania, Raetia en het land Noricus (106-1) worden als volgt begrensd: in het oosten (lees: noorden) door de rivier de Vistula (de Leie) (106-2) en het Hercynisch Woud; in het westen (lees: zuiden) door de rivier de Renus (Schelde); in het noorden (lees: westen) door de Oceaan (Atlantische Oceaan); in het zuiden (lees: oosten) door het gebergte van de Alpen en de rivier de Danubius (Aisne) (106-3). Dit deel strekt zich in de lengte 623 mijlen uit, in de breedte 328 mijlen (106-4).
Gallia Comata (106-5) eindigt in het oosten (lees: noorden) aan de rivier de Renus (Schelde); in het westen (lees: zuiden) aan het gebergte van de Pyreneeën; in het noorden (lees: westen) aan de Oceaan (Atlantische Oceaan); in het zuiden.... (106-6).
Bron: Dimensuratio provinciarum, 19, 20.

Nota 106-1. De beschrijving is in wezen dezelfde als die in Tekst 105. Er komen enige nieuwe elementen bij. Noricum is de Nordgau boven Straatsburg. Zie Tacitus Nota 5-2 (blz. 34).

Nota 106-2. Voor de Vistula als Leie zie Tekst 105, Nota 105-7.

Nota 106-3. Twee vliegen in één klap: de Alpen en de Danubius (Donau) wijzen toch zeker het zuiden van Duitsland aan! Wie kan dáár aan twijfelen? Precies: zo werd geredeneerd en betoogd, ook in Nederland, omdat niemand ooit eraan heeft gedacht zich af te vragen wat de klassieken onder noord verstonden.

Nota 106-4. Deze getallen komen neer op 935 km voor de lijn van zuid naar noord en op 492 km voor de lijn van west naar oost.

Nota 106-5. Voor Gallia Comata zie Tekst 105, Nota 105-1.

Nota 106-6. Hier maakt het handschrift een abrupt einde aan een zin.

Tekst 107
ca. 410 na Chr. Provincies bij de Westelijke Oceaan.

De Westelijke Oceaan (107-1) heeft de volgende provincies:

Aquitania
Britannia (Bretagne)
Germania
Belgica
twee van Gallia (Lugdunensis)
Pannonia enz.

Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 18.

Nota 107-1. Soms wordt de Oceaan bij zijn ware naam van Westelijke Oceaan genoemd.

Tekst 108
ca. 400 na Chr. Steden bij de Westelijke Oceaan.

De Westelijke Oceaan heeft de volgende steden (108-1):
.....
Gesoriacum (Boulogne)
van de Ambiani (Amiens)
van de Tungri (Douai)
van de Agrippini (Avesnes-sur-Helpe)
van de Treveri (Trier)
van de Senones (Sens)
Augustodunum (Autun)
Lugdunum (Lyon)
Mogontiacum (Mainvillers)
Vienna (Vienne).....
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 19.

Nota 108-1. Tongeren, Keulen en Mainz passen niet in deze opsomming. Zij waren dan ook niet door de schrijver bedoeld.

Tekst 109
ca. 410 na Chr. Volken aan de oostelijke (lees: noordelijke) Oceaan.

Deze volken leven in de provincies van de oostelijke (lees: noordelijke, versta: westelijke) Oceaan:

Chatti (Katsberg)
Chauci (Chocques)
Cherusci (Chérisy)
Usipii (Weppes)
Quadi (Quiestède)
Vaccaei (Vacquerie-le-Bouc) (109-1)
Verdaci (Wardrecques) (109-2)
Frisones (Frans-Vlaanderen) (109-3)
Canninefates (Genech) (109-4)
Allobroges (Allouagne) (109-5)
Alaudes (Alette) (109-6)
Ruteni (Ruitz) (109-7)
Teutones (Doudeauville) (109-8)
Cimbri (Simencourt) (109-9)
Antequini (Annequin) (109-10)
Cenomanni (Le Mans) (109-11).
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 12.

Nota 109-1. De stammen en plaatsen, die ons bekend zijn, hebben geen nadere toelichting nodig. De Vaccaei waren de bewoners van Vacquerie-le-Bouc, op 15 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Nota 109-2. De Verdaci waren de bewoners van Wardreques, op 8 km zuidoost van St.-Omaars.

Nota 109-3. Met enig nadenken en vooral inzicht in historische geografie zouden de Vlaamse histo-

rici hebben ontdekt dat de Frisones bij wijze van beeldspraak vóór haar voordeur staan te dringen.

Nota 109-4. De Canninefaten waren de bewoners van Genech, op 15 km zuidoost van Rijsel.

Nota 109-5. De Allobroges zijn bekend uit de omgeving van Vienne in het zuiden van Frankrijk. Zij kunnen hier tussen allemaal noordelijke stammen niet zijn bedoeld. Ik neem dan ook aan dat er een andere naam heeft gestaan, die een beetje werd verminkt omdat de kopiist deze stam niet kende maar wel per dwanggedachte een naam neerschreef die hij wél kende. Dan komen we terecht bij Allouagne, op 9 km west van Béthune.

Nota 109-6. De Alaudes waren de bewoners van Alette, op 13 km oost van Étaples.

Nota 109-7. De Ruteni, ook Reudignes geschreven, waren de bewoners van Ruitz, op 8 km zuidwest van Béthune.

Nota 109-8. Voor de Teutoni zie Tacitus, blz. 104.

Nota 109-9. Voor de Cimbri zie Tekst 95, Nota 95-4; zie ook Tacitus Nota 37-1, blz. 71.

Nota 109-10. De Antequini waren de bewoners van Annequin, op 7 km zuidoost van Béthune.

Nota 109-11. De lijst wordt voortgezet met stammen verder naar het zuiden, die voor ons doel niet geciteerd behoeven te worden.

Tekst 110
ca. 410 na Chr. Welke is nou de Bicornis?

De rivier de Rhodanus (Rhône) ontspringt in het midden van het land der Galliae. Haar stroomt de Bicornis (Saône) tegemoet, die van de Patavio (land van Béthune) komt (110-1), nadat hij zijn staart heeft achtergelaten. De Rhodanus (Rhône) maakt van de twee stromen één, die zich voorbij Arelatum (Arles) in zee stort. Maar die wij de Bicornis (Saône) hebben genoemd, draagt in het hogere deel vóór zijn vermenging met de Rhodanus (Rhône) een andere naam. Naast Bicornis wordt hij ook Renus genoemd (110-2). Vandaar is het gekomen dat deze rivier onder drie namen wordt genoemd. Zij loopt van de zee van (of bij) Patavio (land van Béthune) (110-3) tot aan de zee van Tyrrenus tegenover de eilanden van de Balearen. In het midden stroomt hij kronkelend ten noorden (lees: ten westen) langs de stad Lugdunum (Lyon).
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 22.

Nota 110-1. Dit is nogal ruim opgevat en uitgedrukt, daar de Saône in het departement der Vogezen ontspringt ten zuidwesten van Nancy, derhalve vrij ver van het land van Béthune. Het begin van de Renus (Schelde) ligt meer dan 200 km daarvandaan. De schrijver vergist zich zeer in de feiten, doch wellicht niet in zijn bedoelingen (zie Nota 110-3).

Nota 110-2. Hier blijkt waarom hij zich vergist. Vóórdat de Saône in de Rhône valt, heeft de rivier de Doubs opgenomen, een ongeveer even lange rivier als de Saône; die komt uit het oosten en samen stromen zij uit in de Rhône. Om deze reden werd zij ook Bicornis genoemd. Van de andere kant meende de schrijver dat de Bicornis tóch de Renus (Schelde) was, en zo is hij tot het verwarde verhaal gekomen.

Nota 110-3. Het wordt nog erger, daar hij meent dat de Saône in één stroom van de Atlantische Oceaan tot bij Marseille liep. In waterstaatkundig opzicht had hij wél gelijk, en dit heeft hij misschien bedoeld, daar de kanalen van Drusus en Corbulo juist met de opzet waren aangelegd om de zuidelijke rivieren met de westelijke te verbinden. Eerst hebben de Romeinen een verbinding gemaakt tussen Saône en Moezel, daarna tussen Moezel en Maas, vervolgens tussen Maas en Sambre en zo naar de Schelde, zodat ze wel een ononderbroken waterweg hadden tussen Marseille en de mondingen van de Renus (Schelde). Het voornaamste doel ervan was, dat zij zo de westkust van Gallia binnendoor konden bereiken en niet meer verplicht waren rondom Spanje en door de verraderlijke Golf van Biscaye te varen. Men zal dan ook vergeefs teksten van de klassieken zoeken over scheepvaart naar Gallia via de Atlantische Oceaan.

Tekst 111
ca. 410 na Chr. Renus of Bicornis?

De rivier, met de Bicornis (111-1) verbonden, ontspringt in het land van Germania, en als een sieraad stroomt zij de Patavia (land van Béthune) binnen.
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 23.

Nota 111-1. Dezelfde schrijver van Tekst 110 vond het nodig om nogmaals op de Renus (Schelde) terug te komen, maar duidelijker wordt hij er niet op. Hij schijnt de Renus en de Bicornis als twee afzonderlijke rivieren te beschouwen. In werkelijkheid was het één en dezelfde, die pas vanaf zijn vertakkingen (nu nog maar twee) Bicornis (tweehoornig) werd genoemd.

Tekst 112
ca. 410 na Chr. Volken bij de Atlantische Oceaan.

Volken bij de Westelijke Oceaan zijn (112-1):

Morini (Terwaan)
Franci (omgeving Doornik)
Alani (Alennes)
Amsivarii (Amplier)
Langiones (Lens)
Suebi (omgeving Kortrijk)
Langobardi (Lompret)
Iuthungi (Ytres)
Burgundiones (Bourghelles)
Armilausini (Hermies en Loos)
Marcomanni (Marconne)
Mannii (Manin)
Heruli (Herlies)
Quadi (Quiestède)
Sarmatae (Sermaise e.a.)
Basternae (Basseux)
Carpi (Capre)
Gothi (Gosnay)
Duli (Doullens)
Gippedi (= Hippopodes?) (Houplines)
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, 26.

Nota 112-1. Voor de lokalisaties van voornoemde plaatsen, zie mijn overige publicaties.

Tekst 113
413 na Chr. Wandalen en Franken.

De Wandali (Vandelicourt) verlieten, uit vrees voor de Gothi (Gosnay), de Galliae, die zij zoveel jaren hadden geplunderd, en trokken met Alani (Alennes) en de Suevi (omgeving Kortrijk) naar Spanje, waar zij bijna 30 jaar woonden... Toen de Wandali de Galliae weer binnenvielen, verzamelden de Franken zich en zij vernietigden koning Medegisilus met 20.000 Wandali. Het zou de totale vernietiging van de Wandali zijn geworden wanneer Resplendial, koning van de Alani, de rest van hen niet te hulp was gekomen... De Franken vielen dikwijls de Galliae binnen, een eerste keer om veel te vernielen, een tweede maal om de stad Treveris (Trier) in brand te steken (113-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 306.

Nota 113-1. Deze tekst dient slechts als voorbeeld dat over de juiste herkomst van de Vandalen en de Gothen veel is gefantaseerd. Ik ga hun avonturen niet na, omdat ik al genoeg mythen moet opruimen, en bespreek ze alleen wanneer zij ons in het noorden van Frankrijk voor de voeten lopen.

Tekst 114
ca. 413 na Chr. De provincies en steden van Gallia.

In de provincies van Gallia zijn de volgende steden:

In de provincie *Lugdunensis* vier (114-1):
de hoofdstad Lugdunensis (Lyon)
van de Aedui (Autun)
van de Lingones (Langres)
de vesting Cabilonensis (Chalon-sur-Saône) (114-2)
de vesting Matisconensis (Mâcon)

In de provincie *Lugdunensis Secunda* zeven:
de hoofdstad Rotomagensis (Rouaan)
Baiocassium (Bayeux)
Abrincatum (Avranches)
Ebroicum (Évreux)
van de Sagiori (Sées) (114-3)
van de Lexovii (Lisieux)
Constantia (Coutances)

In de provincie *Lugdunensis Tertia* negen:
de hoofdstad Turonum (Tours)
Cenomannum (Le Mans)
Redonas (Redon)
van de Andacavi (Angers)
van de Namneti (Nantes)
van de Coriosopiti (Corseul) (114-4)
van de Veneti (Vannes)
van de Osismi (Carhaix)
van de Diablintes (Jublains)

In de provincie *Lugdunensis Senonia* zeven:
de hoofdstad de stad der Senones (Sens)
Carnotum (Chartres)
Autisiodorum (Auxerre)
Tricassium (Troyes)
Aurelianum (Orléans)
Parisium (Parijs)
van de Meldi (Meaux)
Bron: Notitia Galliarum, 6, 7.

Nota 114-1. Vier, in werkelijkheid vijf, omdat de hoofdstad niet is meegeteld wier naam al in de provincie-naam zit.

Nota 114-2. Sommige Franse historici vatten de plaatsnaam op als Cavaillon ten zuidoosten van Avignon. Daar deze plaats te ver zuidelijk ligt, bovendien tot een andere provincie behoorde, verdient Chalon-sur-Saône de voorkeur.

Nota 114-3. De "civitas" van de Sagiori (Sées) wordt hier voor de eerste maal in de historische bronnen genoemd.

Nota 114-4. De naam wordt verschillend geschreven als Curiosolites of andere lichte varianten.

Tekst 115
ca. 413 na Chr. De provincies en steden van Gallia (115-1).

In de provincie *Belgica Prima* vier:
de hoofdstad de stad der Treveri (Trier) (115-2)
van de Mediomatrici (Metz)
Tullum van de Leuci (Toul)
van de Verodunenses (Verdun)

In de provincie *Belgica Secunda* twaalf:
de hoofdstad de stad der Remi (Reims)
van de Suessiones (Soissons)
van de Catalauni (Châlons-sur-Marne)
van de Veromandui (St.-Quentin) (115-3)
van de Atrebates (Atrecht)
van de Camaracenses (Kamerijk) (115-4)
van de Turnacenses (Doornik)
van de Silvanectes (Senlis)
van de Bellovaci (Beauvais)
van de Ambiani (Amiens)
van de Morini (Terwaan)
van de Bononienses (Boulogne) (115-5)

In de provincie *Germania Prima* vier:
de hoofdstad Mogontiacum (Mainvillers) (115-6)

van de Argentoratenses (Straatsburg)
van de Nemetes (Neuwiller-lès-Saverne) Atrecht
van de Vangiones (Wangen) (115-7)

In de provincie *Germania Secunda* twee:
de hoofdstad de stad der Agrippinenses (Avesnes-sur-Helpe) (115-8)
de stad van de Tungri (Douai) (115-9)

(hierna volgen nog de provincies: der Sequani, de Alpen, Vienne, Aquitania, Novempopulana, Narbonensis, Alpen aan de Zee, wier steden voor ons doel niet behoeven te worden opgesomd (115-10).
Bron: Notitia Galliarum, 8.

Nota 115-1. De tekst vormt één geheel met de vorige. Omwille van de lengte heb ik hem gedeeld. De provincies en steden plaatst de schrijver in Gallia.

Nota 115-2. Zelfs in de 5e eeuw wordt Trier nog als Gallische stad beschouwd.

Nota 115-3. In het begin van de 5e eeuw stond de bisschopszetel van de Veromandui te St.-Quentin; later werd hij overgeplaatst naar Noyon. Sinds 626 was de bisschop van Noyon tevens bisschop van Doornik, wat diens optreden in Vlaanderen verklaart. Het waren echter twee afzonderlijke bisdommen, die elkaar territoriaal niet eens raakten. In 1146 kreeg Doornik weer een eigen bisschop. Zie WK, Deel I, Tekst 395 , blz. 215.

Nota 115-4. In het begin van de 5e eeuw was Kamerijk nog geen bisdom.

Nota 115-5. In het begin van de 5e eeuw was Boulogne geen apart bisdom. Veel later is "de zetel van de Morini" wel naar Boulogne verplaatst.

Nota 115-6. Mogontiacum is niet Mainz doch het ten zuidoosten van Metz gelegen Mainvillers. Daar moet ook de zetel geweest zijn van het in de 4e eeuw ontstane bisdom en waarschijnlijk ook het ten tijde van Bonifatius tot metropool verheven bisdom dat dan op z'n vroegst pas onder Karel de Grote met behoud van naam naar het huidige Mainz verplaatst zal zijn.

Nota 115-7. Voor de naam Vangiones als Wangen zie bij Ptolemeus (in Caesar), Tekst 98, Nota 98-7, blz. 199.

Nota 115-8. Agrippinensis is niet Keulen doch Avesnes-sur-Helpe.

Nota 115-9. De stad van de Tungri, identiek met Aduatuca Tungrorum, is niet Doornik of Tongeren maar Douai (Dowaai).

Nota 115-10. Raadpleeg PK, Deel II, Kaart 68. We zien in één oogopslag dat Tongeren, Keulen, Mainz, Worms en Spiers buiten de Noordlijn van alle klassieke schrijvers liggen, en dat zij zelfs niet voorkomen bij de Geograaf van Ravenna. Zij kunnen derhalve niet tot Gallia worden gerekend. Legt men de plaatsnamen uit de bronnen verkeerd - en het is massaal geschied - dan schept men het zoveelste vacuüm tussen Belgica en verre streken in Duitsland en Nederland, welk vacuüm natuurlijk niet kan hebben bestaan, daar de bronnen duidelijk zeggen, dat Germania Prima en Secunda

direct aan Gallia Belgica raakten.

Tekst 116
ca. 418 na Chr. Beschrijving van Europa.

Europa begint bij de Riphaeïsche Bergen, de rivier de Tanais en de moerassen van Meotidis (116-1), die in het oosten liggen. Het daalt af langs de kust van de Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan tot aan Gallia Belgica en de rivier de Renus (Schelde), die in het westen (lees: noorden) liggen. Daarna reikt het tot aan de Danuvius, die men ook Hister noemt (116-2), die zich in het zuiden (lees: oosten) bevindt. In het oosten (lees: noorden) ligt Alania (Allennes), in het midden Dacia (Dagny), waar ook Gothia (116-3) ligt; vervolgens is er Germania (116-4), waarvan het grootste deel door de Suebi (omgeving Kortrijk) is ingenomen.
Bron: Orosius, Historiae, 21 (5e eeuw).

Nota 116-1. Al zijn de Riphaeïsche Bergen volgens Strabo een mythe, de rest van de beschrijving maakt duidelijk dat Orosius zijn beschrijving aan de Zwarte Zee begint. Merk goed op dat hij, precies zoals alle klassieke schrijvers, vandaar ineens naar de Atlantische Oceaan en Belgica vliegt en met geen woord over Duitsland spreekt. In concreto heet Orosius het maar over een klein stukje van Europa. Renus betekent bij hem natuurlijk ook Schelde.

Nota 116-2. Daar Orosius het over Europa heeft en niet over Gallia, bedoelt hij hier de Donau. Dan wordt de vraag echter nog nijpender waarom hij Europa wel ten noorden van de Donau noemt maar niets over Duitsland meedeelt, dat toch voor een groot deel aan de Donau ligt.

Nota 116-3. Gothia is het land van de Gothi. Elders stelt Orosius de Gothi gelijk met de Getae.

Nota 116-4. Hier bedoelt de schrijver voornamelijk Germania Prima.

Tekst 117
ca. 418 na Chr. Beschrijving van Engeland; zicht op de Bataven.

Britannia (Engeland), een eiland in de Oceaan (Atlantische Oceaan), strekt zich in de lengte naar het noorden (lees: westen) uit. In het zuiden (lees: oosten) heet het de Galliae. Van zijn dichtst nabije kust (vanaf Gallia) verschijnt voor hen die oversteken de stad Rutupi Portus (Richborough), vanwaar men niet ver van de Morini (Terwaan) en de Menapii (Cassel) de Bataven (Béthune) ziet, die in het oosten wonen (117-1).
Bron: Orosius, Historiae , 36 (5e eeuw).

Nota 117-1. Het is opvallend dat de laatste tijd van Franse zijde verschillende publicaties over de Fresones verschijnen. Merkwaardig is dat niet, integendeel heel begrijpelijk daar de historische mythen voor een zeer belangrijk deel staan of vallen met de juiste lokalisatie van de Fresones. Met andere woorden: om aan een algemene revisie van de eeuwenlang ook door hen geaccepteerde mythes te ontkomen spannen ook Franse historici zich in toch maar te "bewijzen" dat de Fresones van Nederland zijn. Dan is het geen vraag meer waarom zij voorgaande tekst (en tientallen andere) overslaan, die duidelijk in de richting van Frans-Vlaanderen wijzen. Batavi en Fresones zijn immers niet te scheiden, zoals klaar uit de klassieke schrijvers blijkt.

Tekst 118
ca. 418 na Chr. Beschrijving van Gallia Belgica.

Gallia Belgica (118-1) heeft als grens in het oosten (lees: noorden) de rivier de Renus (Schelde) en Germania; in het zuidoosten (lees: oosten) de Penninische Alpen; in het zuiden de provincie Narbonesia; in het westen (lees: zuiden) de provincie Lugdunensis; in het noordwesten (hij bedoelt: westen) de Britse Zee (= Noordzee); in het noorden (lees: westen) het eiland Britannia (Engeland).
Bron: Orosius, Historiae, 29.

Nota 118-1. Het is de zoveelste tekst die bij het niet-opmerken van de west-oriëntatie totaal en fataal wordt misverstaan en wordt uitgelegd alsof Belgica aan de Rijn en Duitsland grensde.

3.3 De Notitia Dignitatum

Tekst 119 - 144 (420 na Chr.)

De Notitia Dignitatum is een lijst van alle burgerlijke en militaire functies in het Romeinse Rijk, verdeeld in Oost en West, resp. "Notitia dignitatum Orientis" en "Notitia dignitatum Occidentis". De lijst is opgemaakt tussen 413 en 425 na Chr., de reden dat ik haar dateer ca. 420.
In deze lijst wordt een groot aantal legeronderdelen van Gallia en Germania genoemd, aangeduid met de namen van hun herkomst.
Ik heb de plaatsen eruit gelicht, die in ons gebied liggen, het noorden van Frankrijk tot Straatsburg toe, in feite dus het hele gebied dat we op de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini hebben onderzocht.
De handschriften bevatten ook gekleurde tekeningen van de veldtekens der onderscheiden afdelingen, met het gevolg dat veel Franse steden er hun eerste wapen kunnen terugvinden.
Rest nog op het bizarre feit te wijzen, dat de "Notitia Dignitatum" in Frankrijk een vrijwel onbekende en ongebruikte bron is, al stroomt zij over van Franse gegevens.

Tekst 119
ca. 420 na Chr. Troepen onder bevel van de magister van het voetvolk in Illyrië.

Onder de bevelhebber van het voetvolk staan (119-1):
ruiters van de Bituriges (Bourges)
senioren Gallische ruiters (Gallicani) (119-2)
junioren van de Herculeani (van Castra Herculis = Arleux) (119-3)
Fortenses (Fortel-en-Artois) (119-4)
Nervii (Bavay)
junioren van de Matiarii (Maizières) (119-5)
senioren van de Batavi (Béthune)
junioren van de Brachati (Braquincourt) (119-6)
Salii (van de Selle) (119-7)
Constantini (Haute-Kontz) (119-8)
senioren van de Mattiaci (Mastaing) (119-9)
Gallische boogschutters

boogschutters van Valentis (Valenciennes of Valence) (119-10)
Raetobarii (Ratzwiller) (119-11)
Hiberi (Isbergue) (119-12)
Uisi (Wizernes) (119-13)
junioren van de Felices (Feuchy) (119-14)
Victores (Vitry-en-Artois) (119-15)
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 5

Nota 119-1. De lijsten bevatten méér dan wat ik heb geciteerd. Ik licht er alleen de Franse plaatsen uit, zonder open ruimten om aan te geven waar ik vermeldingen heb overgeslagen.

Nota 119-2. Gallicani komt alleen of in combinatie met een stam- of plaatsnaam voor. Wanneer het alleen staat, is geen nadere plaatsbepaling te geven. Bij reeds bekende stammen en plaatsen wordt geen Nota gezet.

Nota 119-3. De Herculeani waren de bewoners van Castra Herculis (Arleux).

Nota 119-4. De Fortenses waren de bewoners van Fortel-en-Artois, op 16 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Nota 119-5. De Matiarii waren de bewoners van Maizières, op 23 km noordwest van Atrecht. Dezelfde naam komt overigens nog 11 maal in Frankrijk voor, waarvan tweemaal in het departement Moselle, die eveneens voor de determinatie in aanmerking kunnen komen.

Nota 119-6. De Brachati waren de bewoners van Braquincourt.

Nota 119-7. Voor de Salii van de Selle zie Tekst 63, Nota 63-2.

Nota 119-8. De Constantini waren de bewoners van Haute-Kontz, op 15 km noordoost van Thionville.

Nota 119-9. De Mattiaci waren de bewoners van Mastaing, op 17 km zuidwest van Valenciennes. Men mag er eveneens Wattiaci lezen, de bewoners van Watten, daar het algemeen bekend is dat in het Germaans de letters M en W regelmatig worden verwisseld.

Nota 119-10. De Valentis waren de bewoners van Valenciennes. Even mogelijk is de determinatie Valence, al is die wegens de verre afstand niet waarschijnlijk. Daar straks blijkt dat veel afdelingen uit de departementen Moselle, Haut-Rhin en Bas-Rhin komen, mag ook gedacht worden aan Waltembourg bij Sarrebourg, Waltenheim bij Mulhouse en Waltenheim-zur-Zorn bij Straatsburg.

Nota 119-11. De Raetobarii waren de bewoners van Ratzwiller, op 26 km noordwest van Saverne.

Nota 119-12. De Hiberi waren de bewoners van Isbergues, op 5 km zuidoost van Aire-sur-la-Lys.

Nota 119-13. De Uisi (lees: Wisi) waren de bewoners van Wizernes, op 5 km zuidwest van St.-Omaars.

Nota 119-14. De Felices waren de bewoners van Feuchy, op 6 km oost van Atrecht.

Nota 119-15. De Victores waren de bewoners van Vitry-en-Artois, op 15 km noordoost van Atrecht, in middeleeuwse teksten nog als Victoriacum bekend.

Tekst 120
ca. 420 na Chr. Troepen onder bevel van de magister van de ruiterij in Illyrië

Onder de magister van de ruiterij staan:
junioren ruiters van de Brachati (Braquincourt)
junioren ruiters van de Batavi (Béthune)
ruiters van de Ambianenses (Amiens)
senioren van de Matiarii (Maizières)
Undecimani (Elvange) (120-1)
junioren van de Lanciarii (120-2)
Regii (Reguisheim)
Cornuti (Kurtzenhouse)
Tubantes (Thun) (120-3)
junioren van de Mattiaci (Mastaing)
Vindices (Vendegies)
Tervingi (Terwaan) (120-4)
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 6.

Nota 120-1. De Undecimani waren de bewoners van Elvange, op 27 km zuidoost van Metz. We hebben hier te doen met een leuke latinisering van een Germaanse naam, beginnend met "elf".

Nota 120-2. De Lanciarii waren de bewoners van Lens, op 17 km noordoost van Atrecht, of van Lagnicourt-Marcel, op 20 km zuidoost van Atrecht. Overigens komt in de lijst tientallen malen het woord "Lancearii" voor, door de uitgever van de tekst (Seeck) foutief met een hoofdletter geschreven. Dan betekent het geen stam of plaats doch gewoon "lanciers".

Nota 120-3. De Tubantes of Thuientes waren de bewoners van de drie plaatsen Thun bij Kamerijk en Valenciennes. Het is vrijwel zeker dat de Belgische plaats Thuin, op 23 km noordwest van Maubeuge, afkomstig is van deze stam. Maar het is volstrekt misplaatst van deze stam Twente te maken dat grote contingenten militairen aan de Romeinen zou hebben geleverd.

Nota 120-4. De Tervingi waren de bewoners van Terwaan, op 12 km zuid van St.-Omaars. De plaats was voorheen meestal Tervanna genoemd. Het spreekt natuurlijk vanzelf, al schijnen de naamkundigen dit te willen uitsluiten, althans geen oog voor te hebben, dat in de vijf eeuwen Romeinse bezetting de evolutie van de inheemse plaatsnamen al aan de gang was.

Tekst 121
ca. 420 na Chr. Troepen in Thracië.

Onder de magister van het voetvolk in Thracië staan:
Gallische Divitenses (Divion) (121-1)
lanciers van de Stobenses (Étaing) (121-2)
Gallische Solenses (Solesmes) (121-3)

Bron: Notitia dignitatum Orientis, 8.

Nota 121-1. De Divitenses waren de bewoners van Divion, op 11 km zuidwest van Béthune.

Nota 121-2. De Stobenses waren de bewoners van Étaing, op 16 km oost van Atrecht. Oude vormen van de naam zoals Estohiaing hebben nog de o in het woord.

Nota 121-3. De Solenses waren de bewoners van Solesmes, op 18 km oost van Kamerijk.

Tekst 122
ca. 420 na Chr. Troepen cavalerie in Illyrië.

Onder bevel van de magister der ruiterij in Illyrië staan:
senioren van de Britones (Bertincourt)
senioren en junioren van de Ascarii (Escarmain)
Atecotti (Acquin)
Matiarii (Maizières)
Martii (Marck of Marquise) (122-1).
Dianenses (Dainville of Diane-Capelle) (122-2)
Secundani (Escaudain) (122-3)
Augustenses (Augny) (122-4)
Minervii (Minversheim) (122-5)
junioren van de Lanciarii (Lens)
Bugaracenses (Beugnâtre) (122-6)
Scupenses (Escobecques) (122-7)
Merenses (Merris) (122-8).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 9.

Nota 122-1. De Martii (meestal Marsi geschreven) waren de bewoners van Marck bij Calais of Marquise, op 12 km noordoost van Boulogne.

Nota 122-2. De Dianenses waren de bewoners van Dainville, op 4 km west van Atrecht of Diane-Capelle, op 9 km zuidwest van Sarrebourg.

Nota 122-3. De Secundani waren de bewoners van Escaudain, op 10 km zuidwest van Valenciennes.

Nota 122-4. De Augustenses waren de bewoners van Augny, op 8 km zuidwest van Metz.

Nota 122-5. De Minervii waren de bewoners van Minversheim, op 10 km noordoost van Saverne.

Nota 122-6. De Bugaracenses waren de bewoners van Beugnâtre, op 19 km zuidoost van Atrecht.

Nota 122-7. De Scupenses waren de bewoners van Escobecques, op 9 km oost van Rijsel.

Nota 122-8. De Merenses waren de bewoners van Merris, op 9 km zuidoost van Hazebroek.

Tekst 123
ca. 420 na Chr. Troepen te Thebe.

Ter beschikking van de bevelhebber van Thebe staan:
ruiters van de Felices (Feuchy)
een ala van de Germani (Germania) (123-1)
de vierde ala van de Britones (Bertincourt)
de eerste ala van de Franci (omgeving Doornik) (123-2)
de eerste ala van de Quadi (Qiuestède)
het elfde cohort van de Chamavi (Camphin)
het zevende cohort van de Franci (omgeving Doornik).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 31.

Nota 123-1. De Germani van Germania Prima of Secunda. Het zullen wel Germanen zijn geweest, die als enkelingen en niet als groep van een bepaalde plaats dienst hebben gedaan.

Nota 123-2. De Franken worden ook zonder plaats genoemd. Op dit tijdstip beheersten zij al verschillende gebieden in het noorden van Frankrijk.

Tekst 124
ca. 420 na Chr. Troepen in Phoenicië.

Ter beschikking van de bevelhebber van Phoenicië staan:
de eerste "ala" (124-1) van de Franci (omgeving Doornik)
de eerste ala van de Alamanni (omgeving Rijsel)
de eerste ala van de Saxones (zuid van Boulogne).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 32.

Nota 124-1. Een "ala" (vleugel) was een legerafdeling van niet-Romeinse bondgenoten, die meestal op de vleugels van de slagorde der Romeinse legioenen werd ingezet. Een ala bestond uit 500 ruiters, maar dit aantal kon verschillen.

Tekst 125
ca. 420 na Chr. Troepen in Syrië.

Onder de bevelhebber van Syrië en de Eufraat staan:
de ala prima van de Iuthungi (Jussy) (125-1)
de eersta ala van de Gotthi (Gosnay) (125-2)
de eerste ala van de Victori (Vitry-en-Artois).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 33.

Nota 125-1. De Iuthungi waren de bewoners van Jussy, op 7 km west van Metz.

Nota 125-2. De Gotthi of Gothi waren de bewoners van Gosnay, op 5 km zuidwest van Béthune.

Tekst 126
ca. 420 na Chr. Troepen in Mesopotamië.

Ter beschikking van de bevelhebber van Mesopotamia staan:
de achtste ala van de Franci (omgeving Doornik).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 36.

Tekst 127
ca. 420 na Chr. Troepen in Armenië.

Onder de bevelhebber van Armenië staan:
de tweede ala van de Gallii (Galliërs) zonder nadere aanduiding
het cohort "miliarius" (127-1) van de Germanen (127-2).
Bron: Notitia dignitatum Orientis, 38.

Nota 127-1. Een cohort telde 600 man. Dit wordt "miliarius" (duizend) genoemd, waarschijnlijk omdat het boven de normale sterkte stond.

Nota 127-2. Galliërs en Germanen worden zonder plaatsbepaling genoemd. Zie de opmerking in Nota 123-1.

Tekst 128
ca. 420 na Chr. Indeling van het civiel en burgerlijk bestuur van Gallia.

De prefectuur:
De prefect van het praetorium in de Galliae
De magister der ruiterij in Gallia
Zes "vicarii", waaronder één voor Septem Provinciae (128-1)
Zes "comes" voor de militaire zaken waaronder twee voor:
de Tractus Argentoratensis (het land van Straatsburg) (128-2)
de Litus Saxonicum voor Britannia (Engeland)
Twaalf bevelhebbers waaronder:
Belgica Secunda
Germania Prima
Mogontiacensis (Mainvillers) (d.i. Germania Secunda)
Vierentwintig "consulares", waaronder zes in Gallia:
Vienna
Lugdunensis Prima
Germania Prima
Germania Secunda
Belgica Prima
Belgica Secunda.
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 1.

Nota 128-1. Septem Provinciae (de zeven provinciën), zo werd in deze tijd een deel van Gallia genoemd zoals het vroeger was ingedeeld.

Nota 128-2. Het gebied van Straatsburg had in militair opzicht een aparte status, niet omdat daar een verdedigings-linie lag tegen Germanen uit Duitsland, maar omdat het extra sterk moest zijn om de beide Germania's in het gareel te houden, bovendien als linie moest dienen tegen de Pannonii uit het zuidoosten. Ten overvloede lagen daar de belangrijkste aankomst- en vertrekpunten voor de verbindingen met Italië.

Tekst 129
ca. 420 na Chr. De indeling van Gallia in Provincies.

Onder de vicarius van Septem Provinciae (zeven provinciën) staan:

Vienna	Aquitania Prima
Lugdunensis Prima	Aquitania Secunda
Germania Prima (129-1)	Novempopuli
Germania Secunda	Narbonesia Prima
Belgica Prima	Narbonesia Secunda
Belgica Secunda	Lugdunensis Secunda
Alpen aan de Zee	Lugdunensis Tertia
Penninische en Grejische Alpen	Lugdunensis Senonia
Maxima Sequanorum.	

Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 3.

Nota 129-1. Minder dan ooit kunnen in het begin van de 5e eeuw de twee Germaanse provincies, die tot Gallia behoorden en geen andere waren dan de vroeger genoemde Germania Superior en Germania Inferior (zie Tacitus, blz. 113), in Duitsland hebben gelegen. Straks kunnen we zien, dat tussen de talloze legerafdelingen in het Romeinse leger geen enkele uit Duitsland is aan te wijzen, welke bijzonderheid een geografisch bewijs van de eerste rang is.

Tekst 130
ca. 420 na chr. Afdelingen infanterie in Gallia.

Onder de magister van het voetvolk staan:
senioren van de Herculeani (Arleux)
senioren van de Divitenses (Divion)
senioren van de Tongrecani (Tourcoing) (130-1)
senoren van de Cornuti (Kurtzenhouse)
senioren van de Brachiati (Braquincourt)
senioren van de Petulantes (Pettoncourt) (130-2)
senioren van de Heruli (Herlies)
senioren van de Batavi (Béthune)
junioren en senioren van de Mattiaci (Mastaing)
junioren en senioren van de Ascarii (Escarmain)
senioren van de Iovii (Carignan) (130-3)
junioren van de Cornuti (Kurtzenhouse)
boogschutters van de Nervii (Bavay)
junioren en senioren van de Leones (Liocourt) (130-4)
boogschutters van de Tungri (Douai)

Tubantes (Thun en Thuin)
Salii (van de Selle)
Gratiani (Graincourt) (130-5)
junioren en senioren van de Felices (Feuchy)
senioren van de Gratianenses (Graincourt)
senioren van de Invicti (Ingwiller) (130-6)
Augustei (Augny) (130-7)
junioren van de Iovii (Carignan)
junioren van de Victores (Vitry-en-Artois)
junioren van de Batavi (Béthune)
Bructeri (Broxeele)
Ampsivarii (Amplier)
junioren van de Gratianenses (Graincourt)
junioren van de Valentinianenses (Valenciennes)
junioren van de Brachiati (Braquincourt)
junioren en senioren van de Atecotti (Acquin)
junioren en senioren van de Marcomanni (Marconne)
junioren en senioren van de Brisigavi (Brissy) (130-8)
junioren en senioren van de Mauri (Maurois) (130-9)
junioren van de Gallische Mattiaci (Mastaing)
Gallische Salii (van de Selle)
Seguntienses (Seinghouse) (130-10)
Gallische Victores (Vitry-en-Artois)
senioren van de Ascarii (Escarmain)
junioren van de Gallische Felices (Feuchy)
junioren van de Gallische Atecotti (Acquin)
Gallische Honoriani (Hornaing) (130-11)
junioren en senioren van de Mauri (Maurois).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 5.

Nota 130-1. De Tongrecani waren de bewoners van Tourcoing, op 14 km noordoost van Rijsel. De naam zal wel van Turnacum (Doornik) zijn afgeleid. Er zijn drie namen, die goed van elkaar moeten worden onderscheiden: Turnacum voor Doornik, Tongrecani voor Tourcoing en Tungri voor Douai. Bij geen van de drie komt Tongeren eraan te pas, al worden de namen slag op slag als zodanig gedetermineerd. Even later komt de naam van Thoringia of Thuringia op voor het land van Doornik, en dan wordt de spraakverwarring compleet, daar Blok die naam opvat als Tongeren, terwijl de Franse historici er slag op slag Thüringen in Duitsland van maken. Zie ook Tekst 171 en 172.

Nota 130-2. De Petulantes waren de bewoners van Pettoncourt, op 41 km zuidoost van Metz.

Nota 130-3. De Iovii waren de bewoners van Carignan, op 22 km zuidoost van Sédan. De plaats heeft tot in de 17e eeuw Ivoi geheten; de landstreek heet nog immer "L'Ivesois".

Nota 130-4. De Leones waren de bewoners van Liocourt, op 25 km zuidwest van Metz.

Nota 130-5. De Gratiani waren de bewoners van Graincourt, op 10 km zuidwest van Kamerijk.

Nota 130-6. De Invicti waren de bewoners van Ingwiller, op 16 km noordoost van Saverne.

Nota 130-7. De Augustei waren de bewoners van Augny, op 8 km zuidwest van Metz.

Nota 130-8. De Brisigavi waren de bewoners van Brissy-Hamegicourt, op 13 km zuidoost van St.-Quentin.

Nota 130-9. De Mauri waren de bewoners van Maurois, op 19 km zuidoost van Kamerijk.

Nota 130-10. De Seguntienses waren de bewoners van Seinghouse, op 46 km oost van Metz.

Nota 130-11. De Honoriani waren de bewoners van Hornaing, op 13 km oost van Valenciennes.

Tekst 131
ca. 420 na Chr. Afdelingen infanterie in Gallia.

Twee en dertig afdelingen hulptroepen, waaronder:
senioren van de Menapii (Cassel)
Fortenses (Fortel-en-Artois)
senioren van de Armigeri (Hermin) (131-1)
junioren en senioren van de Septimani (Seppois) (131-2)
Regii (Reguisheim)
Pacatianenses (Pagny-lès-Goin) (131-3)
Vesontes (Vescheim) (131-4)
junioren van de Mattiarii (Maizières)
Mauri (Maurois)
Undecimani (Elvange)
Secundani (Escaudain) (131-5)
junioren van de Germaniciani (Gremecey) (131-6)
het derde (cohort) van Herculea (Arleux)
Praesidiantes (Preseau) (131-7)
Ursarienses (Urschenheim) (131-8)
Cortoriacenses (Kortrijk) (131-9)
Geminiacenses (Guémappe)
Gallische Felices (Feuchy)
Constantici (Haute-Contz) (131-10)
Lauriacenses (Lumbres) (131-11)
Comaginenses (Comines) (131-12)
Taurunenses (Tourmignies) (131-13)
Autianenses (Autingues) (131-14)
Pontinenses (Terwaan) (131-15)
Martenses (Martinpuich) (131-16)
Abrincateni (Abreschviller) (131-17)
Osismiaci (Ostheim e.a.) (131-18)
Metis (Metz)
Corniacenses (Corny-sur-Moselle) (131-19)
Romanenses (Romanswiller) (131-20)
junioren van de Superventores (Havange) (131-21).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 5 (2e gedeelte).

Nota 131-1. De Armigeri waren de bewoners van Hermin, op 13 km zuidoost van Béthune.

Nota 131-2. De Septimani waren de bewoners van Seppois (le-Bas en le-Haut), op 31 km zuidwest van Bazel.

Nota 131-3. De Pagatianenses waren de bewoners van Pagny-lès-Goin, op 16 km zuid van Metz.

Nota 131-4. De Vesontes waren de bewoners van Vescheim, op 12 km noordwest van Saverne.

Nota 131-5. De Secundani waren de bewoners van Escaudain, op 13 km zuidwest van Valenciennes.

Nota 131-6. De Germaniciani waren de bewoners van Gremecey, op 39 km zuidoost van Metz.

Nota 131-7. De Praesidiantes waren de bewoners van Preseau, op 6 km zuidoost van Valenciennes.

Nota 131-8. De Ursarienses waren de bewoners van Urschenheim, op 9 km noordoost van Colmar.

Nota 131-9. De Cortoriacenses waren de bewoners van Kortrijk. Het is opvallend dat deze pas zo laat in de Romeinse bronnen te voorschijn komen, wat verklaard wordt door het feit dat het gebied, voorheen door de Suevi beheerst, pas laat onder Gallia is gekomen.

Nota 131-10. De Constantici waren de bewoners van Haute-Contz, op 16 km noordoost van Thionville.

Nota 131-11. De Lauriacenses waren de bewoners van Lumbres, op de Peutinger-kaart Lauri genoemd, op 11 km zuidwest van St.-Omaars.

Nota 131-12. De Comaginenses waren de bewoners van Comines, op 15 km noordwest van Rijsel.

Nota 131-13. De Taurunenses waren de bewoners van Tourmignies, op 15 km zuid van Rijsel.

Nota 131-14. De Autianenses waren de bewoners van Autingues, op 2 km zuid van Ardres.

Nota 131-15. De Pontinenses waren de bewoners van Terwaan, op 12 km zuid van St.-Omaars. De plaats is tot ver in de Middeleeuwen als Ponticum bekend.

Nota 131-16. De Martenses waren de bewoners van Martinpuich, op 26 km zuid van Atrecht.

Nota 131-17. De Abrincateni waren de bewoners van Abreschviller, op 12 km zuidoost van Sarrebourg.

Nota 131-18. De Osismiaci waren de bewoners van de streek ten noordoosten van Straatsburg, waar de plaatsnamen liggen: Ostheim, Osthoffen, Osthouse, Ostwald.

Nota 131-19. De Corniacenses waren de bewoners van Corny-sur-Moselle, op 12 km zuidwest van Metz.

Nota 131-20. De Romanenses waren de bewoners van Romanswiller, op 28 km noordwest van Straatsburg.

Nota 131-21. De Superventores waren de bewoners van Havange, op 18 km zuidwest van Thionville. "Super" is een voorvoegsel voor hoog. Het Romaanse "haut" heeft zich ontwikkeld tot "Ha-".

Tekst 132
ca. 420 na Chr. Afdelingen cavalerie in Gallia

Onder de magister van de ruiterij in Gallia staan:
junioren en senioren ruiters van de Brachiati (Braquincourt)
senioren ruiters van de Batavi (Béthune)
junioren en senioren ruiters van de Cornuti (Kurtzenhouse)
hulptroepen van de Alani (Allennes)
junioren ruiters van de Batavi (Béthune)
senioren ruiters van de Valentinianenses (Valenciennes)
junioren en senioren ruiters van de Armigeri (Hermin)
ruiters van de Mauri (Maurois)
junioren en senioren ruiters van de Honoriani (Hornaing)
wilde ruiters van de Mauri (Maurois) (132-1)
ruiters van de Marcomanni (Marconne) (132-2)
ruiters van de Clibanarii (Climbach) (132-3)
junioren en senioren ruiters van de Cetrati (Kertzfeld) (132-4)
ruiters van de Stablesiani (Phalsbourg) (132-5)
ruiters van de Cordueni (Courtavon) (132-6).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 6.

Nota 132-1. "Wilde" wil niet zeggen: onbeschaafd of ongeciviliseerd, maar dat de ruiters buiten verband met een ander legeronderdeel stonden en overal ingezet konden worden.

Nota 132-2. De Marcomanni waren de bewoners van Marconne en Marconnelle bij Hesdin, op 20 km west van St.-Pol-sur-Ternoise. Met evenveel recht kunnen ze hier geïdentificeerd worden als de bewoners van Marcoing, op 8 km zuidwest van Kamerijk.

Nota 132-3. De Clibanarii waren de bewoners van Climbach, op 8 km zuidwest van Wissembourg.

Nota 132-4. De Cetrati waren de bewoners van Kertzfeld, op 27 km zuidwest van Straatsburg.

Nota 132-5. De Stablesiani waren de bewoners van Phalsbourg, op 9 km noordwest van Saverne.

Nota 132-6. De Cordueni waren de bewoners van Courtavon, op 16 km zuidwest van Bazel.

Tekst 133
ca. 420 na Chr. Vreemde plaatsen waar Gallische troepen staan.

Van de bovengenoemde staan in de volgende provincies:

In Italië:
senioren van de Iovanii (Vionville) (133-1)
senioren van de Herculiani (Caëstre)
senioren van de Divitenses (Divion)
senioren van de Tungrecani (Tourcoing)
junioren en senioren van de Cornuti (Kurtzenhouse)
senioren van de Brachiati (Braquincourt)
senioren van de Petulantes (Pettoncourt)
senioren van de Celtae (Cléty) (133-2)
senioren van de Heruli (Herlies)
senioren van de Batavi (Béthune)
senioren van de Iovi (Carignan)
senioren van de Victores (Vitry-en-Artois)
junioren van de Leones (Ligny-lès-Aire) (133-3)
Grati (Grincourt-lez-Paz) (133-4)
Sabini (Sapignies) (133-5)
junioren van de Felices (Feuchy)
junioren van de Atecotti (Acquin)
junioren van de Brisigavi (Brissy-Hamegicourt)
junioren van de Mauri (Maurois)
Octaviani (Ochtezeele) (133-6)
junioren en senioren van de Mattiarii (Maizières)
junioren van de Septimani (Seppois)
Regii (Reguisheim)
Germaniciani (Gremecey)
Placidi (Plaine-de-Walsch) (133-7)
Valentinianici (Valenciennes)
Felices (Feuchy)
Gratianenses (Graincourt)
Marcomanni (Marconne)
Pontennenses (Terwaan).

In Illyrië onder de bevelhebber van Illyrië:

boogschutters van de Tungri (Douai)
junioren van de Iovii (Carignan)
boogschutters van de Venatores (Vendenheim) (133-8)
Valentinianenses (Valenciennes)
Felices (Feuchy)
Honoriani (Hornaing)
Victores (Vitry-en-Artois)
Seguntienses (Seinghouse)
Tungri (Douai)
senioren van de Mauri (Maurois)
Gallische Mattiarii (Maizières)
Tertiani (Terville) (133-9)

het derde (cohort) van Hercules (Arleux)
Pacatianenses (Pagny-lès-Goin)
lanciers van de Lauriacenses (Lumbres)
lanciers van de Comaginenses (Comines)
Catarienses (Cattenières) (133-10).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 7 (1e gedeelte).

Nota 133-1. De Iovanii waren de bewoners van Vionville, op 18 km zuidwest van Metz.

Nota 133-2. Met de Celtae zijn natuurlijk niet de Kelten bedoeld, daar deze naam volledig was afgesleten. Het zijn de bewoners van Cléty, op 12 km zuidwest van St.-Omaars.

Nota 133-3. De Leones waren de bewoners van Ligny-lès-Aire, op 10 km zuidwest van Aire-sur-la-Lys. Overigens zijn er vijf andere plaatsen Ligny, die evengoed voor de lokalisatie in aanmerking kunnen komen.

Nota 133-4. De Grati waren de bewoners van Grincourt-lez-Pas, op 25 km zuidwest van Atrecht.

Nota 133-5. De Sabini waren de bewoners van Sapignies, op 18 km zuidoost van Atrecht.

Nota 133-6. De Octaviani waren de bewoners van Ochtezeele, op 6 km noordwest van Cassel. Overigens mag men zich afvragen, of de naam Octaviani geen latinisering is van Achenheim.

Nota 133-7. De Placidi waren de bewoners van Plaine-de -Walsch, op 7 km zuidoost van Sarrebourg.

Nota 133-8. De Venatores waren de bewoners van Vendenheim, op 12 km noordwest van Straatsburg.

Nota 133-9. De Tertiani waren de bewoners van Terville, op 3 km west van Thionville.

Nota 133-10. De Catarienses waren de bewoners van Cattenières, op 8 km zuidwest van Kamerijk.

Tekst 134
ca. 420 na Chr. De cavalerie in Gallia.

In Gallia staan onder de magister van de ruiterij in de Galliae:
junioren van de Mattiaci (Mastaing of Watten)
senioren van de Leones (Liocourt)
junioren van de Brachiati (Braquincourt)
senioren van de Salii (van de Selle)
Gratianenses (Graincourt)
Bructeri (Broxeele)
Ampsivarii (Amplier)
Valentinianenses (Valenciennes)
junioren van de Batavi (Béthune)
Britones (Bertincourt)
senioren van de Atecotti (Acquin)

boogschutters van de Gallische Nervii (Bavay)
junioren van de Gallische Iovii (Carignan)
junioren van de Gallische Mattiaci (Mastaing of Watten)
junioren van de Gallische Atecotti (Acquin)
senioren van de Ascarii (Escarmain)
Gallische lanciers van de Honoriani (Hornaing)
lanciers van de Sabarienses (Saverne) (134-1)
senioren van de Menapii (Cassel)
Secundani (Escaudin)
Britones (Bertincourt)
Ursarienses (Urschenheim)
Praesidienses (Preseau)
Geminiacenses (Guémappe)
Cortoriacenses (Kortrijk)
Felices (Feuchy)
Martenses (Martinpuich)
Abrincateni (Abreschviller)
Mauri (Maurois)
Osismiaci (Ostheim e.a.)
Garronenses (Garche) (134-2)
Anderetiani (Anderny) (134-3)
Acincenses (Achin e.a.) (134-4)
Corniacenses (Corny-sur-Moselle)
junioren van de Septimani (Seppois) (134-5)
junioren van de Cursarienses (Urschenheim) (134-6)
Musmagenses (Moussey) (134-7)
Romanenses (Romanswiller)
Insidiatores (Insviller) (134-8)
Truncensimani (Truchtersheim) (134-9)
Abulci (Avolsheim) (134-10).

In Tingitania (Sancoins, Cher):
junioren en senioren van de Mauri (Maurois)
junioren van de Septimani (Seppis).

In Africa:
junioren van de Celtae (Cléty)
junioren en senioren van de Armigeri (Hermin)
Secundani (Escaudain)
Cimbriani (Chémery-les-Deux) (134-11)
het derde (cohort) van de Augustani (Augny)
Fortenses (Fortel-en-Artois)
Primani (Prémesques) (134-12)
Tertiani (Tressin) (134-13).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 7 (2e gedeelte).

Nota 134-1. De Sabarienses waren de bewoners van Saverne, op 36 km noordwest van Straatsburg, of Sapignies, op 18 km zuidoost van Atrecht. De naam kan ook afgeleid zijn van de rivier Sabis, de Scarpe.

Nota 134-2. De Garronenses waren de bewoners van Garche, op 5 km noordoost van Thionville.

Nota 134-3. De Anderitiani waren de bewoners van Anderny, op 21 km zuidwest van Thionville.

Nota 134-4. De Acincenses waren de bewoners van Achin, op 20 km zuidoost van Metz en/of Achen, op 11 km zuidoost van Sarreguemines, en/of Achenheim, op 9 km oost van Straatsburg.

Nota 134-5. De Septimani waren de bewoners van Seppois (le-Bas en le-Haut), op 31 km zuidwest van Bazel.

Nota 134-6. Voor de (lees:) Ursarienses van Urschenheim zie Tekst 131, Nota 131-8. Zou toch Cursarienses moeten worden gelezen, dan zijn het de bewoners van Courtavon, op 32 km zuidwest van Bazel.

Nota 134-7. De Musmagenses waren de bewoners van Romanswiller, op 28 km noordwest van Straatsburg.

Nota 134-8. De Insidiatores waren de bewoners van Insviller, op 28 km zuidwest van Sarrebourg.

Nota 134-9. De Truncensimani waren de bewoners van Truchtersheim, op 15 km noordwest van Straatsburg.

Nota 134-10. De Abulci waren de bewoners van Avolsheim, op 20 km zuidwest van Straatsburg.

Nota 134-11. De Cimbriani waren de bewoners van Chémery-les-Deux, op 22 km zuidoost van Thionville.

Nota 134-12. De Primani waren de bewoners van Prémesques, op 6 km zuidoost van Armentières.

Nota 134-13. De Tertiani waren de bewoners van Tressin, op 9 km zuidoost van Rijsel.

Tekst 135
ca. 420 na Chr. De cavalerie in Gallia.

Onder de magister van de ruiterij staan in Gallia:

senioren ruiters van de Batavi (Béthune)
senioren ruiters van de Cornuti (Kutzenhouse)
junioren ruiters van de Batavi (Béthune)
junioren ruiters van de Brachiati (Braquincourt)
junioren en senioren ruiters van de Honoriani (Hornaing)
junioren en senioren ruiters van de Armigeri (Hermin)
eerste Gallische ruiters
ruiters van de Mauri (Maurois)
ruiters van de Marcomanni (Marconne)
junioren en senioren ruiters van de Cetrati (Kertzfeld)
ruiters van de Aureliaci (Orschwiller) (135-1)

ruiters van de Taifali (Thiaville) (135-2)
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 7, (3e gedeelte).

Nota 135-1. De Aureliaci waren de bewoners van Orschwiller, op 18 km noord van Colmar.

Nota 135-2. De Taifali waren de bewoners van Thiaville (Meurthe-et-Moselle), op 40 km zuidwest van Sarrebourg.

Tekst 136
ca. 420 na Chr. Burgerlijke functies in Gallia (136-1).

Hoofden van de schatkist in:
Lugdunensis (Lyon)
Arelatensis (Arles)
van de Remii (Reims)
van de Triberi (Trier).

Hoofden van de muntateliers:
Lugdunensis (Lyon)
Arelatensis (Arles)
Triberi (Trier).

Procuratoren van de weverijen en kleermakerijen:
Remis (Reims) voor Belgica Secunda
Tornacensis (Doornik) voor Belgica Prima
Triberis (Trier) voor Belgica Prima
die van Augustuduno (Autun) is verplaatst naar Mettis (Metz).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 11.

Nota 136-1. Weer moet erop gewezen worden, dat er geen spoor is van enige band met Duitsland. Daar was geen geld, geen belasting en als er per ongeluk een verdwaalde Romein rondliep, had die geen draad aan zijn lijf, daar er geen kledingmagazijnen waren.

Tekst 137
ca. 420 na chr. De vicarius van Septem Provinciae.

Onder de vicarius van Septem Provinciae (137-1) staan;
Consulares van:
Vienna (Vienne)
Lugdunensis (de drie provincies)
Germania Prima
Germania Secunda (137-2)
Belgica Prima
Belgica Secunda
(aan het hoofd van de andere provincies stonden "praesides").
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 22.

Nota 137-1. Voor Septem Provinciae zie Tekst 128, Nota 128-1.

Nota 137-2. Nogmaals blijkt dat bij Germania Prima en Secunda beslist niet aan Duitsland mag worden gedacht.

Tekst 138
ca. 420 na Chr. Troepen onder de bevelhebber van de Litus Saxonicum.

De bevelhebber van de Litus Saxonicum in Britannia (138-1) had ter beschikking (138-2):
Fortenses (Fortel-en-Artois)
Tungrecani (Tourcoing)
Turnacenses (Doornik) (138-3)
Dalmatae (Dalem) (138-4)
Stablesiani (Phalsbourg)
het eerse cohort van de Baetasi (Baisieux) (138-5)
Abulci (Avolsheim).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 28.

Nota 138-1. De Litus Saxonicum ten zuiden van Boulogne én Engeland (althans een deel van de kust) stonden blijkbaar onder één commando.

Nota 138-2. Achter de legerafdelingen zijn in de Notitia ook de plaatsen in Engeland genoemd waar de troepen stonden. Deze zijn voor ons doel niet van belang.

Nota 138-3. De Tungrecani en de Turnacenses worden afzonderlijk genoemd, wat bewijst dat het onderscheiden groepen waren.

Nota 138-4. De Dalmatae waren de bewoners van Dalem, op 13 km zuidwest van Saarlouis.

Nota 138-5. De Baetasi waren de bewoners van Baisieux, op 10 km west van Doornik.

Tekst 139
ca. 420 na Chr. Troepen in Armorica.

Onder de bevelhebber van Armorica staan:
Armoricenae, te Grannona (139-1), "op de Saksische Kust" (139-2).
Andere troepen worden genoemd te:
Venetia (Vanne)
Osismis (Carhaix)
Namnetum (Nantes)
Aleto (Aleth)
Constantia (Coutances)
Rotomagus (Rouaan)
Abrincatis (Avranches).

Het gebied van Armorica strekt zich over vijf provincies uit :

Aquitania I en II
Lugdunensis I en II
Lugdunensis Senonia.
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 37.

Nota 139-1. Grannona is vermoedelijk Port-en-Bessin, ten noordwesten van Bayeux, al zijn er ook andere determinatie-mogelijkheden.

Nota 139-2. De "Litus Saxonicum" strekte zich derhalve uit tot ver in Normandië.

Tekst 140
ca. 420 na Chr. Troepen in Belgica Secunda.

Ter beschikking van de bevelhebber van Belgica Secunda (140-1) staan:
ruiters van Dalmatae (Dalem) te Marcis (140-2) op de Saksische Kust (140-3) de prefect van de vloot van de Sambre (140-4), op de plaats Quartensis of Hornensis (140-5) de tribuun der militie van de Nervii (Bavay), te Portu Epatiaci (140-6).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 38.

Nota 140-1. Blijkens de plaatsen die volgen, was Belgica Secunda het westelijk deel van België. De plaatsen liggen vrij hoog in het noorden, wat juist is omdat het land van de Morini (Terwaan) en van de Menapii (Cassel) al sinds Caesar onder Belgia en Gallia viel.

Nota 140-2. Marcis is Marck bij Calais. De bewoners ervan worden ook Marsi en Marses genoemd. Zie Tacitus, blz. 30. Marck was hoger gelegen en is in de transgressies droog gebleven. Sommige Franse historici vatten Marcis op als Marquise, op 12 km noordoost van Boulogne en op 25 km afstand van Marck. Deze lokalisatie is in menig opzicht aantrekkelijker dan de eerste, maar ertegen pleit dat Marquise vermoedelijk al lang Romeins gebied was, terwijl de Marsi toch altijd als een Germaanse stam worden voorgesteld.

Nota 140-3. De Saksische kust wordt al in de 2e eeuw door Ptolemeus op deze plaats gesitueerd. Zie bij Ptolemeus (in Caesar) Tekst 99, Nota 99-35 (blz. 213) en Tekst 100, Nota 100-21 (blz. 219).

Nota 140-4. De rivier de Sambre ontspringt bij Nouvion-en-Thiérache (Aisne) en stroomt te Namen uit in de Maas. Het gegeven dat de vloot van de Sambre op de westkust van Noord-Frankrijk haar basis had, toont weer aan dat deze rivier via de Deûle een verbinding had met de Renus (Schelde), zodat de schepen rechtstreeks naar het westen konden varen. De vloot van de Sambre dankt haar ontstaan aan keizer Constantijn I (zie Tekst 39 en 50), die de volken aan beide zijden van de Renus (Schelde) per vloot aanviel, overwon en in bedwang bleef houden. Dit kon enkel vanuit het zuiden gebeuren, daar hij op de westkust geen haven in bezit had omdat Boulogne in vijandige handen was. Blijkens dit gegeven uit de "*Notitia*" is de vloot gehandhaafd gebleven en had zij haar thuishaven op de Sambre.

Nota 140-5. De plaats Quartensis of Hornensis is Le Crotoy bij de uitmonding van de Somme. Aan de overkant van de baai ligt de Cap Hornu. Beide namen uit de Romeinse periode zijn blijven bestaan. De Somme vormt er een brede baai, die uitermate geschikt was als haven.

Nota 140-6. Epatiaci is Eps, op 9 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise. De plaats komt voor als Eptiacum in de oorkonden van de abdij van Aefternacum (Eperlecques) van de jaren 786, 789 en 903. Eps wordt een haven genoemd. Zij ligt aan een zijriviertje van de Ternoise, die op haar beurt een zijrivier van de Canche is. In deze periode, een hoogtepunt in de transgressies, was het niveau van deze rivieren aanzienlijk hoger dan thans. Overigens is het een vraag, of we wel zwaar moeten tillen aan de omschrijving "haven" zo ver het binnenland in, te meer omdat zij bezet was met infanterie. Wellicht is de plaats een bescheiden handelshaven op de rivieren geweest. Rest nog erop te wijzen, dat ongeveer hier de "officiële" grens van de Saksen en de scheiding tussen Saksen en Fresones lag, zodat alleszins te begrijpen is, dat de Romeinen van Eps een punt in de defensie-lijn hebben gemaakt.

Tekst 141
ca. 420 na Chr. Germania Prima ontbreekt.

In de handschriften van de "Notitia" ontbreekt een blad, tevens caput 39, waarop blijkens de index de bevelhebber, de versterkingen en de troepen van Germania Prima stonden (141-1).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, (39).

Nota 141-1. Jammer dat dit hoofdstuk ontbreekt, daar het vermoedelijk zoals de andere de castella in het gebied bevatte, en waarschijnlijk ook de vlootbasis van de Classis Britannica te Boulogne.

Tekst 142
ca. 420 na Chr. Troepen in Engeland

onder de bevelhebber van Britannia (Engeland) staan (142-1):
de prefect der ruiters van de Crispiniani (Crépy) (142-2)
de prefect van een afdeling Tigrisienses (Tingry) (142-3)
de prefect van een afdeling Dictensische (142-4) Nervii (Bavay)
de prefect van een afdeling Solenses (Solesmes)
de prefect van een afdeling Pacenses (Pagny-lès-Goin) (142-5)
de prefect van een afdeling Longovicani (Longueville) (142-6)
de prefect van een afdeling Petuerienses (Pétresse) (142-7)
eveneens langs de linie van de Wal (142-8):
het tweede en vierde cohort van de Lingones (Langres)
het eerste cohort van de Cornovii ("hoorn") (142-9)
de eerste en tweede ala van de Astures (Hestrus) (142-10)
het eerste cohort van de Frixagoren (de Frisii van Airon) (142-11)
een ala van de Sabinianae (Sapignies)
het eerste cohort van de Batavi (Béthune)
het eerste cohort van de Tungri (Douai)
het eerste cohort van de Galli (Galliërs) zonder plaats van herkomst
het tweede cohort van de Dalmatae (Dalem)
het eerste cohort van de Aeliae Dacorum (Eleu-dit-Leauwette) (142-12)
het eerste cohort van de Mauri Aureliani (Maurois/Orville) (142-13)
het eerste cohort van de Aeliae (Eleu-dit-Leauwette)
het eerste cohort van de Morini (Terwaan)

het derde en het zesde cohort van de Nervii (Bavay)
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 40.

Nota 142-1. Achter de afdelingen staat de plaats in Engeland waar zij gelegerd waren. Die heb ik niet vermeld.

Nota 142-2. De Crispiniani waren de bewoners van Crépy, op 15 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Nota 142-3. De Tingrisienses waren de bewoners van Tingry, op 15 km zuidoost van Boulogne, en/of Tincry, op 39 km zuidoost van Metz.

Nota 142-4. De Nervii werden bijgenaamd Dictensische naar hun woonplaats in Engeland, omdat sommige groepen militairen zich met vrouwen en kinderen ergens min of meer blijvend vestigden.

Nota 142-5. Voor de Pacenses van Pagny-lès-Goin zie Tekst 131, Nota 131-3. De determinatie Pas-en-Artois, op 25 km zuidwest van Atrecht, mag eveneens worden overwogen.

Nota 142-6. De Longovicani waren de bewoners van Longueville, op 19 km noordoost van Boulogne, of Longueville bij Maubeuge, of Longvillers bij Étaples.

Nota 142-7. De Petuerienses waren de bewoners van Petressa. Deze plaats is thans Saint-Pierre-lès-Calais. De naam Petressa heeft een stratigrafische kleur. Vóór de sluiting van het Almere door de duinen, ontstonden er eerst banken van kleine stenen, "Bancs des Pierrettes" genoemd, waarvan grote delen nog zichtbaar zijn, die later werden aangevuld met zandbanken en duinen, wat tot gehele sluiting van de kust leidde.

Nota 142-8. "Langs de linie van de Wal". Hiermee is de "Muur van Hadrianus" bedoeld, die deze keizer in de jaren 122 tot 128 tussen Carlisle en Newcastle in het noorden van Engeland liet bouwen voor de verdediging van Engeland tegen de Schotten. Delen ervan zijn bewaard gebleven.

Nota 142-9. De Cornovii waren de bewoners van de "hoorn" of het "Promontorium Cimbrorum", te lokaliseren ten noorden van Boulogne of ten noordoosten van Watten.

Nota 142-10. De Astures waren de bewoners van Hestrus, op 7 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise.

Nota 142-11. De naam Frixagoren is eenzelfde soort samenstelling als Frisiavonen voor de Frisii van Avion. De meeste commentatoren menen dat hier ook Frisiavonen moet gelezen worden. Ik meen evenwel dat de naam betekent: de Frisii van Agrona, dat is Airon-Notre-Dame en Airon-Saint-Vaast, dicht bij elkaar gelegen op 8 km zuidoost van Montreuil.

Nota 142-12. De Aeliae waren de bewoners van Eleu-dit-Leauwette, op 2 km zuidwest van Lens. Zij hadden als bijnaam "van de Daci", waarschijnlijk omdat zij voorheen in Dacia gestationeerd waren geweest, tevens om hen te onderscheiden van andere Aeliae.

Nota 142-13. De Mauri waren de bewoners van Maurois bij Kamerijk. Zij werden Aureliani genoemd naar de plaats Orville, op 6 km oost van Doullens, ofwel omdat zij daar gelegerd waren geweest, ofwel omdat er Mauri gerecruteerd waren.

Tekst 143
ca. 420 na Chr. De bevelhebber van Mogontiacum (Mainvillers).

Er zijn de volgende castella:
Salectio (Olwisheim)
Taberna (Saverne)
Vico Julio (Vic-sur-Seille)
Nemetis (Nambsheim)
Alta Ripa (Altrippe)
Vangiones (Wangen)
Mogontiaco (Mainvillers)
Bingio (Vigny)
Bodobrica (St.-Pierremont)
Confluentibus (Conflans-en-Jarnisy)
Antonaco (Audun-le-Roman).

Onder het bevel van de bevelhebber van Mogontiacum (Mainvillers) (143-1) staan:
de prefect van de militie der Pacenses (Pagny-lès-Goin) (143-2) te Saletione (Olwisheim) (143-3)
de prefect van de militie der Menapii (Cassel), te Tabernis (Saverne) (143-4)
de prefect van de militie der Anderetiani (Anderny) (143-5), te Vico Julio (Vic-sur-Seille) (143-6)
de prefect van de militie der Vindices (Vendegies) (143-7), te Nemetis (Nambsheim) (143-8)
de prefect van de militie der Martenses (Merten) (143-9), te Alta Ripa (Altrippe) (143-10)
de prefect van de militie van het tweede (legioen of cohort?) Flavia (143-11) te Vangiones (Wangen) (143-12)
de prefect van de militie der Armigeri (Hermin) (113-13), te Mogontiacum (Mainvillers)
de prefect van de militie van Bingium, te Bingium (Vigny) (143-14)
de prefect van de militie der Balistarii (Ballersdorf) (143-15), te Bodobrica (St.-Pierremont) (143-16)
de prefect van de militie der Defensores (Dieffenbach e.a.) (143-17), te Confluentes (Conflans-en-Jarnisy) (143-18)
de prefect van de militie der Acicenses (Achain e.a.) (143-19), te Antonaco (Audun-le-Roman) (143-20) (143-21).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 41.

Nota 143-1. Mogontiacum is Mainvillers, op 28 km zuidoost van Metz. Daar er in de Notitia geen specifieke inhoud wordt gegeven van de "Tractus Argentoratensis" (zie Tekst 128) mag worden aangenomen dat hier de militaire bezetting van die "tractus" wordt gegeven.

Nota 143-2. De Pacenses waren de bewoners van Pagny-lès-Goin, op 16 km zuid van Metz.

Nota 143-3. Saletione is Olwisheim, op 23 km zuidoost van Saverne. Zie PK, Weg 27.

Nota 143-4. Tabernis is Saverne, op 38 km noordoost van Straatsburg. Zie PK, Weg 27.

Nota 143-5. De Anderetiani waren de bewoners van Anderny, op 21 km zuidwest van Thionville.

Nota 143-6. Vico Julio is Vic-sur-Seille, op 45 km zuidoost van Metz.

Nota 143-7. De Vindices waren de bewoners van Vendegies-sur-Ecaillon, op 21 km noordoost van Kamerijk, en/of Vendegies-au-Bois, op 24 km oost van Kamerijk.

Nota 143-8. Nemetis kan in deze context niet in verband worden gebracht met Atrecht, nog minder met de gebruikelijke doch foutieve determinatie Spiers. Het is Nambsheim, op 22 km zuidoost van Colmar. Zie ook Nota 87-7.

Nota 143-9. De Martenses zijn de bewoners van Merten, op 9 km zuidwest van Saarlouis.

Nota 143-10. Alta Ripa is Altrippe, op 20 km zuidwest van Sarreguemines.

Nota 143-11. Het tweede legioen Flavia was een oud legioen, dat wellicht voor een groot deel nog uit Romeinen bestond.

Nota 143-12. Vangiones is Wangen, op 22 km noordwest van Straatsburg. Dezelfde naam komt voor in het land van Rijsel, waar hij Wannehain aanduidt. De gebruikelijke determinatie van Vangiones als Worms is derhalve foutief.

Nota 143-13. Hier zijn uiteraard de Armigeri van Hermin bedoeld, en niet de "wapendragers", wat het Latijnse woord toevallig ook betekent.

Nota 143-14. Bingium is Vigny, op 26 km zuidoost van Metz. Zie PK, Weg 25.

Nota 143-15. De Balistarii zijn de bewoners van Ballersdorf, op 32 km noordoost van Bazel. Toevallig betekent het Latijnse "ballistarium" ook iets, namelijk "slingerwerktuig", een soort katapult in het groot waarmee stenen afgeschoten konden worden, bij voorkeur gebruikt in een aanval op een kamp, wat Seeck (de uitgever van de Notitia) er dan ook van schijnt te willen maken. Nogmaals wordt aangetoond dat het uitgeven van historische bronnen maar half werk is wanneer de geografica, die het bevat, niet worden opgelost.

Nota 143-16. Bodobrica is identiek met Pontobrico (St.-Pierremont), op 27 km noordwest van Metz.

Nota 143-17. De Defensores zijn de bewoners van het op ongeveer 40 km zuidwest van Straatsburg gelegen Dieffenbach-au-Val, en/of Dieffenthal, en/of het op 40 km noord van Straatsburg gelegen Dieffenbach-lès-Woerth. De plaatsnaam betekent natuurlijk niet "verdedigers".

Nota 143-18. Confluentes is Conflans-en-Jarnisy, op 22 km noordwest van Metz. Zie PK, Weg 16.

Nota 143-19. De Acincenses zijn de bewoners van Achain, op 28 km zuidoost van Metz, en/of Achen, op 11 km zuidoost van Sarreguemines, en/of Achenheim, op 9 km oost van Straatsburg.

Nota 143-20. Antonaco is identiek met Autumnaco (Audun-le-Roman), op 10 km noordwest van Thionville. Zie PK, Weg 25.

Nota 143-21. De aanwijsbare plaatsen, die rondom Mainvillers voor het grijpen liggen en rondom Mainz slechts onoplosbare raadsels opleveren, vormen een nieuw bewijs dat Mogontiacum Mainvillers was en dat de plaats in de 5e eeuw nog zo heette; tevens dat Mainz, áls het dan bestond, nog niet voor Mogontiacum was aangezien.

Merk ook op dat Mainvillers in het midden ligt, dus het centrum was voor het hele gebied dat de bevelhebber van Mainvillers te bewaken had.

Tekst 144
ca. 420 na Chr. Verschillende groepen "laeti" in Gallia.

Onder de magister van het voetvolk staan:
de prefect van de laeti (144-1) der Teutoniciani (144-2) te Carnunta (Chartres) in Lugdunensis Senonia
de prefect van de laeti der Batavi (Béthune) en de gentiles van de Suevi (omgeving Kortrijk) (144-3), te Baiocasses (Bayeux) en te Constancia (Coutances) in Lugdunensis Secunda
de prefect van de laeti gentiles van de Suevi (omgeving Kortrijk), te Ceromannes (Cérisy-la-Forêt) in Lugdunensis Tertia
de prefect van de laeti der Franci (omgeving Doornik), te Redonas (Redon) in Lugdunensis Tertia
de prefect van de laeti der Lingones (Langres) over verschillende spreidplaatsen (144-4) in Belgica Prima
de prefect van de laeti der Actores (144-5), te Epuso (Ivoy, Carignan) in Belgica Prima
de prefect van de laeti der Nervii (Bavay), te Fano Martis (Famars) (144-6) in Belgica Secunda
de prefect van de laeti der Batavi Nemetacenses, Batavi (Béthune) van Atrecht (144-7), te Atrebatis (Atrecht) in Belgica Secunda
de prefect der laeti van de Batavi Contraginnenses, Batavi (Béthune) van Couvron-et-Aumencourt (144-8), te Noviomagus (Noyon) (144-9) in Belgica Secunda
de prefect van de laeti gentiles (144-10) der Suevi (omgeving Kortrijk), te Remis (Reims) en Silvanectes (Senlis) in Belgica Secunda
de prefect van de laeti der Lagenses (Lens), bij Tungris (Douai) in Germania Secunda
de prefect van de laeti gentiles van de Suevi (omgeving Kortrijk), te Arnvernos (Auvergne) in Aquitania Prima (144-11).
Bron: Notitia dignitatum Occidentis, 42.

Nota 144-1. Voor de "laeti" en hun positie zie Tekst 42, Nota 42-1.

Nota 144-2. De Teutoniciani moeten in verband worden gebracht met Doudeauville en omgeving, op 20 km zuidoost van Boulogne. De stam der Teutonen was reeds lang verdwenen.

Nota 144-3. Merk op dat de Batavi van Béthune en de Suevi van de omgeving Kortrijk in één adem worden genoemd en onder dezelfde prefect stonden.

Nota 144-4. "Spreidplaatsen". Dit was namelijk een der doelstellingen van het instituut der laeti: het verspreiden in kleinere groepen van vijandigen of onwilligen, zodat zij niet meer tot samenzwering konden komen en hun kracht gebroken was door opsplitsing in kleinere groepen.

Nota 144-5. De Actores waren de bewoners van Achiet-le-Grand en Achiet-le-Petit, op 17 en 18 km zuid van Atrecht.

Nota 144-6. Fano Martis was Famars, op 5 km zuid van Valenciennes.

Nota 144-7. Batavi van Atrecht. Hier staat eens zwart op wit gedrukt, dat mensen van een bepaalde

stam elders woonden en toch hun naam en ook hun stamverband bleven behouden. Dit verschijnsel is overigens zo oud als de wereld. Zo spreekt Einhard (770- 840) ook over de laeti van de Bataven in hun "insula" ("eiland") bij Noyon (zie Nota 127-9).

Nota 144-8. Contraginnenses (lees: Contra Aginnum) is Couvron-et-Aumencourt, op 12 km noordwest van Laon. Zie PK, Weg 41.

Nota 144-9. Tien eeuwen voordat de Nijmeegse vervalser Willem van Berchen omstreeks 1480 (zie WK, Deel I, Tekst 484, blz. 301) de mythe van Karolingisch Nijmegen in het leven riep, woonden er al Franse Bataven te Noviomagus (Noyon). Dan kan het toch geen vraagpunt meer zijn waar Karel de Grote, te Noviomagus (Noyon) tot koning van de Franken gekroond, omstreeks het jaar 770 een nieuw paleis bouwde. Einhard, de eerste schrijver over dat paleis, brengt het in verband met het "Eiland van de Bataven" want, zegt hij, daarnaast lag Noviomagus.
Het is altijd, ook voor mij, een intrigerende vraag geweest, waarom Einhard de plaats van het nieuwe paleis in verband bracht met het 110 km verderaf gelegen land van Béthune, al leken de Peutinger-kaart en de rivier de Vahalis de vraag weg te drukken, vooral toen de kaart op de Betuwe werd toegepast en de Vahalis "ontwijfelbaar" de Waal was. "Dat zijn feiten, meneer, en nu verder geen vragen!"..... is meer dan 30 jaar het parool geweest.
We kunnen nu met vrijwel volstrekte zekerheid zeggen, dat Einhard helemaal niet het land van Béthune heeft bedoeld, doch een vrijte (insula) bij Noyon die de aldaar aawezige laeti van de Bataven hadden toegewezen gekregen om te bewonen en te bevolken. We weten immers, dat de laeti in groepsverband werden overgebracht naar woeste onontgonnen streken om deze te cultiveren. Dit verklaart ook dat we later in de omgeving van Noyon de naam Batua tegenkomen (zie WK, Deel I, Tekst 428, blz. 224).
Het Noyonse "Eiland van de Bataven" moeten we waarschijnlijk ten zuidwesten van Noyon zoeken, in het oosten grenzend aan de Oise, in het zuiden aan de rivier de Matz. Deze ontspringt ten zuiden van Roye en stroomt op 13 km ten zuiden van Noyon in de Oise. Dit gebied vormt geen eiland in de strikte zin, maar dat is geen probleem daar we allang weten, dat de klassieken en de vroeg-middeleeuwers nogal gemakkelijk waren bij het gebruik van de term eiland. De term eiland werd mettertijd ook gebruikt voor een gereserveerd stadsgedeelte. Einhard moet dan ook geschreven hebben dat het "eiland van de Bataven" aan de Isara (de Oise) grensde. Wellicht heeft een kopiist hiervan "Vahalis" gemaakt, daar hij alleen het grote "Eiland van de Bataven" kende, dat reeds door Caesar met de Vahalis in verband was gebracht. Het probleem van de Vahalis is reeds uitvoerig behandeld in Caesar, Nota 12-5 (blz. 34), zodat we niet langer met de puzzel zitten, hoe Vahalis de Oise kan aanduiden.

Nota 144-10. Soms wordt gesproken van "laeti gentiles" of "gentiles" apart maar dan wel in combinatie met laeti. De "gentiles" waren "geborenen" uit de laeti, derhalve laeti van de tweede generatie, die nog altijd onder de verplichtingen en gunsten (want deze waren er ook !) van de eerste laeti stonden. De laeti en de gentiles zijn in hun nieuwe streken nog lang als vreemdelingen beschouwd, die niet op stel en sprong door de bevolking werden geaccepteerd, zeker niet, wat waarschijnlijk is, wanneer zij hun Germaans bleven spreken. Van lieverlede echter zijn zij in de omringende bevolking opgegaan en als groep verdwenen, maar Einhard wist nog goed dat in de 8e eeuw een grote groep Bataven vlakbij Noyon woonde.

Nota 144-11. "Kom", dacht de opsteller van de Notitia uit het begin van de 5e eeuw, "laat ik die arme drommel uit Zundert eens 'n handje helpen". Daarom, God zegene hem alsnog, plaatst hij de Batavi slag op slag tussen tientallen Franse stammen en plaatsen, teneinde eens en voorgoed duidelijk te

maken dat de Batavi ook een Franse stam waren.

Enige tussentijdse conclusies uit de "*Notitia*"

Op de eerste plaats zien we dat in het begin van de 5e eeuw nauwelijks meer wordt gesproken over de vroeger Gallische en Germaanse stammen. Hun namen waren al bijna verdwenen. De onderscheiden afdelingen van het leger worden vrijwel altijd genoemd naar de woonplaats of de plaats van herkomst. Enige stamnamen zijn nog vermeld, o.a. Batavi, Tungri, Salii, Menapii, Bructeri, Mattiaci, maar naar alle waarschijnlijkheid hadden zij geen bredere betekenis meer dan aanduiding van een plaats.
Ten tweede valt op te merken, dat de Romeinen militairen aantrokken uit een zeer groot aantal plaatsen, zodat geconcludeerd kan worden dat op dit tijdstip het Romeinse leger voor een groot deel bestond uit militairen uit het noorden van Frankrijk, althans het leger in het westen.
De derde, maar wel de belangrijkste, conclusie is dat tussen deze namen geen enkele uit Duitsland is te vinden, om maar helemaal over Nederland te zwijgen, zodat men de opvattingen over Germania Superior en Germania Inferior grondig moet herzien. Immers: deze provincies, maar dan wel op hun juiste plaats gesitueerd, leveren de meeste soldaten voor het Romeinse leger. Zij behoren nu tot Gallia, ergo volledig ingelijfd in het Romeinse Rijk, en worden vanuit Gallia burgerlijk en militair bestuurd. In Duitsland, België (met uitzondering van Doornik en Kortrijk) en Nederland was geen Romein meer te bekennen.
En ten slotte: controleer voor de volledigheid wat en hoe Byvanck in zijn "*Excerpta Romana*" (1935) uit de *Notitia dignitatum* citeert, en u zult ook de conclusie trekken dat het niet aangaat uit deze lijst met een stortvloed van Franse namen enkele uit hun verband gerukte vermeldingen van Batavi te plukken.

3.4 Teksten en commentaar

Tekst 145 - 228 (430 - 660 na Chr.)

Tekst 145
ca. 430 na Chr. De Vandali naar Gallia en Spanje.

De Vandali (Vandelicourt) verlieten hun land en vielen met hun koning Gonderic de Galliae aan. Nadat zij deze grondig hadden verwoest, trokken zij naar Spanje. De Suevi (omgeving Kortrijk), dat wil zeggen de Alamanni (145-1), die hen waren gevolgd, maakten zich meester van Galicië (145-2). Kort nadien brak er onenigheid tussen de twee volken uit omdat zij buren van elkaar waren. Terwijl zij zich gereed hadden gemaakt voor de oorlog en op het punt stonden de strijd te openen, riep de koning van de Alamanni uit: "Wat moet men heel het volk in de oorlog slepen.... maar laten twee van de onzen tegen elkaar strijden". Het volk stemde hierin toe... Op dit tijdstip was konig Gonderic overleden en had Frasamond de heerschappij overgenomen. In de strijd van de twee mannen werd de partij van de Vandali verslagen en gedood. Frasamond besloot zich terug te trekken, dat wil zeggen de gebieden van Spanje te verlaten zo spoedig de voorbereidingen voor de aftocht waren getroffen.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 76.

Nota 145-1. Gregorius beschouwt de Suevi en de Alamanni als volledig identiek. Dit zal wel niet geheel juist zijn geweest. Wél is juist dat hij hen in dezelfde streek situeert.

Nota 145-2. Galicië is een landstreek in de uiterste noordwestpunt van Spanje. Men is geneigd te denken dat de moeilijkheden van het Baskenland ook diepe wortels in de historie hebben.

Tekst 146
ca. 432 na Chr. Wandali en Burgundiones in Spanje.

De Wandali (Vandelicourt), die voorheen uit Gallia waren weggetrokken uit vrees voor Atavulfus, werden door Wallis, de koning van de Gothi (146-1), ook uit de gebieden van Spanje verdreven... In Spanje werden bijna 20.000 soldaten gedood, die tegen de Wandali hadden gestreden... In Gallia, waar Suptar, de koning van de Hunni (146-2), de Burgundiones (146-3) hevig had onderdrukt, stelden dezen hun hoop op de God van de christenen en vroegen om gedoopt te worden. Toen zij zich onder de Hunni hadden gemengd, werden een paar honderd van hen vermoord, en zo werd hun verzet gebreideld.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 307.

Nota 146-1. De Gothi waren de bewoners van Gosnay en omgeving, op 4 km zuidwest van Béthune. Het is eveneens een fabel dat deze afkomstig waren uit het hoge noorden van Duitsland of het zuiden van Noorwegen.

Nota 146-2. De Hunni waren niet afkomstig uit de steppen van Rusland, doch uit het noordoosten van Frankrijk (Elzas-Lotharingen), waar nog relicten van hun stamnaam zijn aan te wijzen in de volgende plaatsnamen: Hunawihr, Hundling, Hundsbach, Huningue, Hunspach, Hunting. Regionale heemkundigen zullen er ongetwijfeld nog meer vinden.

Nota 146-3. De Burgundiones waren de bewoners van Bourghelles en omstreken, op 15 km zuidoost van Rijsel. Ook van dezen heeft de mythe zich meester gemaakt door hun een belangrijk aandeel toe te wijzen in de Germaanse Volksverhuizingen, die nooit hebben bestaan.

Tekst 147
446 na Chr. Angli naar Engeland.

De Britannia (Engeland), die zoveel jaren blootgesteld waren aan roof en willekeur van hun vijanden, nodigden de Angli van Germania uit. De Angli kwamen naar Britannia, dat zij geheel van vijanden vrijmaakten, maar kort daarna eisten zij het voor zich op. De Britanni stelden Ambrosius Aurelianus als hun koning aan, en onder zijn aanvoering streden zij 45 jaren tegen de Angli (147-1). Zie ook Tekst 178.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 309.

Nota 147-1. De Angli van Germania waren de bewoners van Englos, op 8 km west van Rijsel. Zie bij Tacitus Hoofdstuk 40, Nota 40-4 (blz. 77).

Tekst 148
ca. 450 na Chr. De provincies van Gallia.

De Galliae hebben 17 provincies (148-1):

Vienna
Narbonensis Prima
Narbonensis Secunda
Aquitania Prima
Aquitania Secunda
Novempopulana
Alpen aan de Zee
Belgica Prima, waarin Trier ligt
Belgica Secunda, vanwaar men naar Engeland gaat
Germania Prima, aan de Renus
Germania Secunda, eveneens aan de Renus
Lugdunensis Prima
Lugdunensis Secunda, aan de Oceaan
Lugdunensis Tertia, eveneens aan de Oceaan
Senonia
Maxima Sequanorum
Grejische Alpen.
Bron: Polemius Silvius, 2.

Nota 148-1. Gallia omvat nog altijd de beide Germania's. Hoe verder in de tijd, hoe onmogelijker het wordt Germania als Duitsland op te vatten. Wij zijn nog lang verwijderd van de verdeling van het Karolingisch Rijk, het feit en het tijdstip dat Germania een geheel ander begrip wordt en een totaal andere geografische uitdijing krijgt.

Tekst 149
ca. 450 na Chr. Beschrijving van Rhône en Renus (149-1).

De rivier de Arar (Saône) komt van de Patavio, en na haar staart te hebben achtergelaten, komt haar spoedig de rivier de Rhodanus (Rhône) tegemoet en zij verenigen zich tot één. Zij stromen in de zee na Arelatum (Arles) gepasseerd te hebben. Maar die wij de rivier Bicornis (de tweehoornige) noemen, heeft vóór zijn vermenging met de Rhodanus (Rhône) in dat bovenste deel een andere naam dan Bicornis. Want in de provincie Germania wordt de rivier de Renus genoemd, die bij de een ook Bicornius heet, terwijl de ander de Arar (Saône) zo noemt...
De rivier de Rhodanus (Rhône) ontspringt in het midden van het land der Galliae. De Bicornius (Saône) komt hem tegemoet...
De rivier, die Bicornis wordt genoemd, ontspringt in het land van Germania en stroomt uit in de Westelijke Oceaan.....
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, I, 22, 23.

Nota 149-1. Vergelijk deze tekst met Tekst 110 en Tekst 111 en zie de daar aangegeven Nota's. Er zijn enige kleine verschillen, die de lezer vanzelf opmerkt.

Tekst 150
ca. 450 na Chr. Volken bij de Atlantische Oceaan.

De Westelijke Oceaan (150-1) heeft de volgende volken (150-2):

Goti (Gosnay) (150-3)
Turingi (Doornik)
Heruli (Herlies)
Sarmates (Sermaise)
Marcomanni (Marconne)
Longobardi (Lompret)
Suevi (Kortrijk)
Alani (Allennes)
Franci (Doornik) (150-4)
Alamanni (Hellemmes) (150-5)
Tolosantes (Tollent) (150-6)
Morini (Terwaan)
Amsibarii (Amplier)
Langiones (Lens)
Burgundiones (Bourghelles)
Gippidae (Houplines) (150-7)
Armolai (Hermelinghen) (150-8)
Maniani (Manin)
Quadi (Quiestède)
Vastine (Wattignies) (150-9)
Capi (Capinghem) (150-10)
Duli (Doulieu, Doullens) (150-11)
Hettii (Ath) (150-12)
Gypei (Givet) (150-13)
Hunni (Huningue e.a.) (150-14)
Saturiani (Sarton) (150-15)
Franciscani (Fressain) (150-16)
Rugi (Rougefay)
Hasmi (Hasnon) (150-17)
Varri (Warhem) (150-18)
Tungri (Douai)
Basternae (Basseux) (150-19)
Carpi (Capre) (150-20).
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, I, 26.

Nota 150-1. Westelijke Oceaan. De schrijver gebruikt voor de Atlantische Oceaan - want 't is duidelijk dat hij deze bedoelt - een uitdrukking die beter in overeenstemming is met onze geografische voorstelling.

Nota 150-2. In de onderstaande lijst zet ik geen Nota bij stammen en plaatsen, die ons uit het voorafgaande voldoende bekend zijn.

Nota 150-3. Voor de Goti van Gosnay zie Tekst 146, Nota 146-1. Er moet aan worden toegevoegd, dat deze stam dus al lang in Frankrijk woonde. Dat is overigens ook het geval met al de andere, die men aan de nooit plaatsgehad hebbende Germaanse Volksverhuizingen heeft laten deelnemen.

Nota 150-4. Voor de Franci zet ik gemakshalve Doornik. Zij beheersten reeds een veel groter gebied, al valt aan de hand van de bronnen niet altijd uit te maken wat zij al in bezit hadden.

Nota 150-5. Hetzelfde geldt voor de Alamanni, wier oorsprong ten oosten van Rijsel ligt. Nadien wordt de gehele streek naar het zuidoosten toe tot ver voorbij Straatsburg Alamannia genoemd. Volgens de Geograaf van Ravenna (zie Ravenna blz. 41, 42, 43, 82, 83) strekt dit land zich uit tot aan Maastricht, maar dan zijn we enkele eeuwen later. Zie ook Tekst 22, Nota 22-2.

Nota 150-6. De Tolosantes waren de bewoners van Tollent, op 10 km zuid van Hesdin.

Nota 150-7. De Gippidae of Gippedi (zie Tekst 112) moeten waarschijnlijk worden gelijkgesteld met de fantastische Hippopodes, die Plinius noemt (zie Caesar, Tekst 65, Nota 65-18, blz. 137), welke naam wijst op Houplines, op 13 km noordwest van Rijsel. De Geograaf van Ravenna (zie Ravenna Tekst 3, Nota 3-15, blz.15) vermeldt een streek Gipidia, die blijkens zijn omschrijving in het noorden van de Elzas lag. Deze past echter niet goed bij de genoemde opsomming van de volken. Overigens is het zeer goed mogelijk, dat de twee groepen verband met elkaar hadden in de vorm van een gezamenlijke herkomst.

Nota 150-8. De Armolai waren de bewoners van Hermelinghen, op 8 km zuid van Guînes.

Nota 150-9. De Vastine (Vastinae) waren de bewoners van Wattignies, op 6 km zuidwest van Rijsel.

Nota 150-10. De Capi waren de bewoners van Capinghem, op 7 km west van Rijsel.

Nota 150-11. De Duli waren de bewoners van Doulieu, op 7 km noordoost van Merville en/of Doullens, op 34 km zuidwest van Atrecht.

Nota 150-12. De Hettii waren de bewoners van Ath (B.), op 27 km noordwest van Doornik. Zie ook Tekst 68, Nota 68-3, waar de Hettii onder de naam Attuarii (Hattuarii) voorkomen.

Nota 150-13. De Gypei waren de bewoners van Givet, op 15 km zuidwest van Dinant.

Nota 150-14. Voor de Hunni van Huningue e.a. zie Tekst 146, Nota 146-2. Weer blijkt dat zij al lang ter plekke waren en de Russische steppen nooit hadden gezien.

Nota 150-15. De Saturiani waren de bewoners van Sarton, op 31 km zuidwest van Atrecht.

Nota 150-16. De Franciscani waren geen voortijdige Minderbroeders doch de bewoners van Fressain, op 12 km zuidoost van Douai. Andere mogelijkheden zijn: Frasnoy bij Le Quesnoy; Francheval bij Sédan; Francheville bij Charleville-Mézières.

Nota 150-17. De Hasmi waren de bewoners van Hasnon, op 12 km noordwest van Valenciennes.

Nota 150-18. De Varri waren de bewoners van Warhem, op 4 km oost van Winoksbergen.

Nota 150-19. De Basternae waren de bewoners van Basseux, op 12 km zuidwest van Atrecht.

Nota 150-20. De Carpi waren de bewoners van Capre.

Tekst 151
ca. 450 na Chr. Europa en Germania.

Europa... begint bij de Riphaeïsche Bergen en de moerassen van de Tanais en de Meotidis, die in het oosten liggen. Het strekt zich langs de Noordelijke Oceaan (Atlantische Oceaan) uit tot Gallisch Belgia en de rivier de Renus (Schelde) in het westen; vervolgens tot aan de Danubius (Donau), die men ook Hister noemt, die in het zuiden ligt en zich naar het oosten richt en daar wordt opgenomen door de Pontische Zee. Vanaf het oosten ligt Alania, in het midden Dacia, waar ook Gothia is; vervolgens Germania, waarvan de Suevi het grootste deel bezitten (151-1)
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, II, 20.

Nota 151-1. Vergelijk deze Tekst 151 met de Tekst 116 van Orosius, aan wie hij waarschijnlijk ook is ontleend, en neem daar kennis van de toegevoegde Nota's.

Tekst 152
ca. 450 na Chr. Engeland, de Morini en de Batavi.

Het eiland Britannia (Engeland) strekt zich in de Oceaan in de lengte naar het noorden uit. In het zuiden heeft het de Galliae. Op de dichtstbijzijnde kust verschijnt voor hen die oversteken de stad Rutupi Portus (Richborough), vanwaar men niet ver van de Morini (Terwaan) de Menapi (Cassel) en de Batavi (Béthune) ziet, die in het zuiden (lees: oosten) zijn gevestigd (152-1).
Bron: Julius Honorius, Cosmographia, II, 37.

Nota 152-1. Vergelijk deze tekst met Tekst 117 van Orosius en de daar gegeven Nota's. Er zijn enkele kleine verschillen te bespeuren, die de lezer zelf kan opmerken en die niet van essentieel belang zijn.

Tekst 153
ca. 450 na Chr. Eerste bericht over het Thebaans Legioen.

De Passio der Martelaren van Agaunum
Onder Maximianus (153-1), die met zijn medekeizer Diocletianus het Romeinse Rijk bestuurde, werden in veel provincies christenen verscheurd (door de wilde dieren) of gedood... Toentertijd was in het leger een legioen van soldaten die Thebaici (153-2) werden genoemd... Zij waren tot hulp van Maximianus in de gebieden van het Oosten aangeworven, en hadden een zekere faam als goede strijders en edel van gedrag, maar waren nog edeler in het geloof. Voor de keizer streden zij met kracht, voor Christus met godsvrucht... Toen zij evenals de andere soldaten werden aangewezen om een groep christenen (ter executie) af te voeren, waren zij de enigen die deze opdracht tot wreedheid durfden weigeren. Agaunum (153-3) ligt ongeveer 60 mijlen van Genève, maar 40 mijlen van het hoofd (begin) van het Lac Léman, waarin de Rhodanus (Rhône) stroomt... Toen Maximianus het antwoord van de Thebaici had vernomen, ontstak hij in woede over het verzet tegen een keizerlijk bevel en gelastte hij dat elke tiende man van het legioen moest worden gedood... De overgebleven soldaten spoorden elkaar aan om in deze goede zaak te volharden.
De grootste aansporing om in het geloof te volharden ging in die tijd uit van de H. Mauricius. Hij was, zo wordt verhaald, een der voornaamsten van zijn legioen. Samen met Exuperius, die men in het leger de "campi doctor" (153-4) noemde, en Candidus, senator (153-5) van de soldaten, ging hij rond om alle mede-legionairs aan te sporen en te vermanen, en hun het voorbeeld van de trouw gebleven mar-

telaren voor te houden... Toen Maximianus vernomen had, dat de mannen halsstarrig bleven vasthouden aan het geloof in Christus en hij geen hoop had dat zij van hun glorierijke volharding zouden terugkeren, gaf hij in één order bevel hen allen te doden, tevens dat dit moest worden gedaan door andere afdelingen van het leger.
De martelaar Victor was niet van dit legioen; hij was zelfs geen militair maar een veteraan met pensioen. Uit dat hele aantal martelaren zijn ons slechts enkele namen bekend, namelijk de heiligen Mauricius, Exuperius, Candidus en Victor (153-6). De overigen zijn ons weliswaar onbekend, maar zij zijn in het *Boek des Levens* opgeschreven. Uit ditzelfde legioen, zegt men, zijn de martelaren Ursus en Victor (153-7), van wie wordt verhaald dat zij te Salodore (Solothurn) (153-8) de marteldood hebben ondergaan.
Bron: Eucherius (153-9), Passio Augunensium martyrum, 1 - 6.

Nota 153-1. Maximianus was keizer tussen 285 en 305. De verhaalde feiten hebben zich gedurende zijn periode voorgedaan. Ik heb de tekst echter niet dáár geplaatst maar op de tijd dat hij werd geschreven, namelijk tegen het midden van de 5e eeuw, niet omdat ik de verhaalde feiten in twijfel wil trekken, doch om duidelijk te maken dat de tekst van ongeveer anderhalve eeuw ná de feiten dateert, tevens om hem direct te laten volgen door de teksten, waarin de legende verder wordt uitgesponnen. Het verhaal van Eucherius zit trouwens al vol van: "men zegt", "men verhaalt", zodat men een grote ruimte open moet laten voor de legende. We kunnen alvast constateren, dat dit eerste verhaal niets heeft uit te staan met Keulen of Xanten.

Nota 153-2. Thebais was een landstreek in het zuiden van Egypte, verdeeld in twee provincies die allang tot het Romeinse Rijk behoorden. Bij de "*Notitia*" hebben we gezien dat oosterse en westerse legerafdelingen her en der in alle delen van het rijk werden ingezet. Ook gebeurde het herhaaldelijk dat een keizer, wanneer hij zichzelf verplaatste, een hem bijzonder toegewijd legioen meenam naar een andere streek.

Nota 153-3. Agaunum werd later "Sancti Mauricii Monasterium" genoemd, tegenwoordig Saint-Maurice of Sankt Moritz, op 25 km zuid van Montreux. Op het graf van St. Mauricius zou in 360 door bisschop Theodorus van Octodurum (Martigny, Zw.) een basiliek zijn gebouwd, die spoedig een bedevaartplaats werd en leidde tot de stichting van het klooster. Een andere lezing luidt dat het klooster in de 6e eeuw is gesticht door de Bourgondische koning Sigismond. Dit is in elk geval betrouwbaarder, omdat Eucherius niets vertelt over een klooster. Er zijn in Frankrijk 65 plaatsen met de naam van Saint-Maurice, over de hele oostelijke helft van het land verspreid, met enkele zeldzame uitschieters naar het zuiden en zuidwesten. Zij tonen aan dat de devotie tot de heilige zeer levend is geweest. Naar Saint-Exupery zijn maar twee plaatsen genoemd, en de arme Candidus, de derde gezel van St. Mauricius, heeft er geen gekregen.

Nota 153-4. De juiste betekenis van "campi doctor" is niet duidelijk. Het is beslist niet "kampdokter", wat men misschien op het eerste gezicht zou lezen. Men moet eerder denken aan "magister", de man die verantwoordelijk was voor de orde in het kamp.

Nota 153-5. "Senator" was natuurlijk geen lid van de Romeinse Senaat, doch een der oudsten onder de soldaten die in de kampraad zitting had.

Nota 153-6. St. Victor begint een probleem te worden. In Tekst 20 hebben we gezien dat Gregorius van Tours schrijft over Victor en Cassius, die omstreeks 260 in Auvergne martelaar waren geworden. Even tevoren heeft de schrijver van deze tekst gezegd dat Victor niet van het Thebaanse Legioen

is, en hier schijnt hij hem toch erbij te willen rekenen. De verering van St. Victor (al zou men willen vragen: wie van de drie?) uit zich in Frankrijk in 25 plaatsen Saint-Victor. Cassius, die door Gregorius van Tours als metgezel van Victor wordt genoemd, heeft drie plaatsen Saint-Cassien naar zich genoemd gekregen. De heilige Ursus, de andere gezel van St. Victor, twee plaatsen Saint-Ours. Pas veel later hebben de heiligen van het Thebaanse Legioen een verering gekregen in Keulen en in het Rijnland via een St. Gereon, wiens lidmaatschap van het legioen nergens bevestigd is en waarschijnlijk alleen op legende berust. In WK, Deel I, p. 207 heb ik aangetoond dat de traditie van Xanten daar pas op z'n vroegst in de 13e eeuw is ingevoerd, wat voor een groot deel bevorderd is door het verkeerd lokaliseren van plaatsnamen zoals o.a. uit Tekst 154 blijkt.

Nota 153-7. Hier wordt gezegd - wat eerst was ontkend - dat Ursus en Victor toch bij het Thebaanse Legioen behoorden. In Tekst 20 worden Victor en Cassius als de onafscheidelijke gezellen genoemd. Waarschijnlijk is dit de juiste combinatie en moet Ursus als een leesfout worden bestempeld.

Nota 153-8. Salodore is Solothurn (Zw.), op 31 km noord van Bern. Zie PK, Weg 27.

Nota 153-9. Eucherius, ook als heilige bekend en vereerd, was tussen ca. 434 en 450 bisschop van Lyon. Van hem is alleen deze tekst bekend, die waarschijnlijk aan een oudere tekst is ontleend.

Tekst 154

ca. 450 na Chr. Gregorius van Tours over het Thebaanse Legioen.

Bij de stad Agrippinensis (Avesnes-sur-Helpe) (154-1) is een basiliek, waarvan gezegd wordt dat er 50 mannen uit het heilige legioen der Thebanen in naam van Christus de marteldood hebben ondergaan (154-2). En omdat die kerk met wonderbare werken van mozaïek rijk is versierd, hebben de inwoners haar de Sancti Aurei (154-3) genoemd. Op een zekere tijd echter werd Ebergisilis (154-4), die toen bisschop was van een stad naast deze "villa" (154-5), door zware hoofdpijnen gefolterd. Toen hij door deze pijn, zoals wij gezegd hebben, volledig was uitgeput, stuurde hij zijn diaken (154-6) naar de basiliek van de heiligen. Omdat werd gezegd, dat in het midden van deze kerk een put was, waarin de heiligen na hun marteldood samen waren begraven, nam hij daar wat stof uit dat hij naar de priester (bisschop) bracht. En waarlijk, toen hiermee zijn hoofd werd aangeraakt, verdween plotseling alle pijn.
Door deze priester is het corpus van de heilige martelaar Mallosus op de volgende manier gevonden. Ofschoon werd verteld dat deze bij de stad Bertunensis (154-7) de marteldood had ondergaan, wist niemand waar zijn corpus rustte. Wel was er (in die kerk) een kapel, waar zijn naam werd aangeroepen. De bovengenoemde bisschop had te zijner eer een kerk gebouwd om te zijner tijd, wanneer er iets van de martelaar zou worden geopenbaard, met Gods wil de overblijfselen van de heilige over te brengen. Daarom liet hij aan een wand van de basiliek, namelijk in de muur naast de kapel, een absis maken, en smeekte de barmhartigheid van God om iets van de martelaar te openbaren (154-8). Hierna werd aan een zekere diaken (154-9) van Mettis (Metz) (154-10) door een visioen geopenbaard, waar de martelaar rustte. Na korte tijd ging hij naar de bisschop, aan wie hij met stelligheid de tekenen vertelde die hij in het visioen had gezien. Maar toen de heilige niet op de eerste plaats werd gevonden, zei de bisschop: "Graaf hier, en je zult het corpus van de heilige vinden" (154-11). Dat was in het midden van de absis. Toen hij tot op zeven voet had gegraven, rook hij een geur met een immens aroma (154-12) en sprak: "Ik geloof bij Christus, dat Hij mij zijn martelaar toont, wanneer deze zoetheid mij omringt". Nog verder gravend, vond hij het heilig corpus ongeschonden (154-13). Met volle stem riep hij uit: "Gloria in excelsis Deo" (glorie aan God in den hoge), en hij liet de

hele clerus psalmen zingen. Nadat ook een hymne was gezongen, werd het heilig lichaam naar de basiliek overgebracht en onder passende lofgezangen begraven. Men vertelt dat daar ook de martelaar Victor is begraven, maar we weten niet of zijn corpus ook al is geopenbaard (154-14).
Bron: Gregorius van Tours, Liber in gloria Martyrum, 61, 62. In: MGH, SRM, I, p. 530.

Nota 154-1. Gregorius verhaalt een gebeurtenis, in zijn tijd (ca. 580) voorgevallen. Ik plaats de tekst hier, om de gegevens over het Thebaanse Legioen bij elkaar te houden. Eerst moet duidelijk worden gemaakt over welke streek Gregorius het heeft. Dit is Avesnes-sur-Helpe en Metz. Een hele tijd ná Gregorius is men deze tekst vanwege de verkeerde opvatting van Agrippinensis onvoorwaardelijk en als "absoluut zeker" op Keulen gaan toepassen. We zijn nog geen enkele tekst tegengekomen waar die naam Keulen aanduidt. Zelfs wanneer Gregorius Colonia schrijft, bedoelt hij de plaats Avesnes-sur-Helpe.

Nota 154-2. Dus ontstond te Keulen de legende en de traditie dat er heiligen van het Thebaanse Legioen waren begraven. Welke dat waren, wist men niet precies, daar de verering van St. Mauricius en gezellen algemeen bekend was en men zich die moeilijk kon toe-eigenen. Daarom werd de volkomen legendarische St. Gereon uitgevonden. Overigens was die uitvinding al in Frankrijk gedaan, waar in de 10e eeuw plotseling een St. Gereon verschijnt als martelaar van het Thebaanse Legioen. De tekst van Gregorius leek overigens meer naar de richting van Bertunensis te wijzen, en toen men die plaats eenmaal had opgevat als Birten bij Xanten, was ten eerste de kring rond, en werd ten tweede de volslagen onjuiste conclusie getrokken dat Gregorius van Tours over Birten en Xanten had geschreven. Inderdaad: zó simpel worden legenden en mythen geboren. Er behoeft maar één plaatsnaam te worden misverstaan, en dan regenen de consequenties vanzelf neer.

Nota 154-3. Sancti Aurei moet gesitueerd worden te Saint-Avold, op 38 km oost van Metz, wat straks van belang is.

Nota 154-4. In een andere tekst (zie Tekst 155) wordt Ebergisilis door Gregorius van Tours bisschop van "Colonia" genoemd. Met deze naam, zoals we ook in andere teksten kunnen zien, dacht Gregorius uitsluitend en alleen aan Avesnes-sur-Helpe.

Nota 154-5. Avesnes-sur-Helpe ligt niet "bij" Saint-Avold, doch op ca. 230 km afstand daarvan of Avold is dus een verkeerde lokalisatie voor de "Sancti Aurei". Blijkbaar kende Gregorius dit detail niet, omdat men het hem niet had verteld, want uit de hele context blijkt dat hij dit verhaal "van horen zeggen" had en niet bij een andere schrijver had gevonden. Was dit laatste het geval geweest, dan zou Gregorius het ook hebben vermeld zoals hij meestal doet wanneer hij iets aan een andere schrijver ontleent.

Nota 154-6. Zijn diaken. De wijding tot priester verloopt in drie fasen: subdiaken, diaken en ten slotte priester. Een diaken naast een bisschop kon echter een priester zijn, die hem hielp bij bepaalde pastorale en sacramentele verrichtingen, tevens als assistent of secretaris diende of als leider van de plechtigheden wanneer de bisschop bij grote plechtigheden pontificeerde. Uit het verder verhaal blijkt de diaken dus inderdaad priester te zijn geweest.

Nota 154-7. Bertunensis is Bertring, onderdeel van Grostenquin (Duits: Grossrosseln), op 5 km noordwest van Forbach en op 15 km noordoost van Saint-Avold. Er kan derhalve geen sprake van zijn dat Gregorius van Tours Birten bij Xanten heeft bedoeld, op ca. 250 km buiten zijn uiterste gezichtsveld gelegen. Doornik, Metz en Trier waren zijn einder; van daarboven verhaalt hij niets.

Nota 154-8. Deze tekst die eerder de lachlust dan de historische speurzin aanwakkert, heb ik met opzet niet ingekort, zodat de lezer ook eens kan ervaren hoe het verlangen naar relieken zo hevig kon zijn dat deze ook inderdaad uit de hemel kwamen vallen. De heilige Mallosus is trouwens in zijn geheel uit de hemel gevallen. Nergens is ook maar één spoortje van hem te ontdekken, zodat geconcludeerd moet worden dat hij een volkomen legendarische figuur is, die niet heeft bestaan maar gemakkelijk uit de ca. 5000 martelaren van het Thebaanse Legioen kon worden geplukt.

Nota 154-9. Dit moet een andere diaken zijn dan de eerstgenoemde. Het is typerend in dit soort verhalen over wonderlijke terugvinding van relieken, dat altijd een bescheiden en ondergeschikte persoon ten tonele wordt gevoerd, enerzijds om te benadrukken dat in zo'n simpele ziel geen spoortje van bedrog aanwezig kon zijn, anderzijds om elke gedachte aan persoonlijke verheffing of verrijking uit te sluiten. De "vinders" worden dan ook zelden of nooit met name genoemd. De laatste reden is ten slotte dat, mocht er ooit kritiek komen op het "heilig bedrog", dan een zondebok beschikbaar is die zich niet kan of durft verweren.

Nota 154-10. Deze diaken was van Metz, in welke streek het hele verhaal speelt. Als rooms historicus heb ik veel legenden en relieken-vindingen met de nodige humor gelezen, maar wat men hiervan heeft gemaakt, spant de kroon, namelijk dat een diaken van Metz te Birten bij Xanten op zoek gaat naar een heilige, die primo hoogstwaarschijnlijk niet heeft bestaan, en die hij secundo dan zeker niet in Birten zou gaan zoeken wanneer hij hem tevergeefs had gezocht in de buurt van Metz. Trouwens, de bisschop was al genezen met stof van die heilige. Had men dat dan ook in Birten gehaald?

Nota 154-11. Deze zin kan beter als volgt worden vertaald: Maar toen het erop aan begon te komen, moest de bisschop de eer van de terugvinding naar zich toe trekken.

Nota 154-12. Het is in de *Levens* van heiligen een vast thema, dat de terugvinding van hun relieken of lichamen gepaard gaat met het waarnemen van een "heilige geur", wat natuurlijk als teken van authenticiteit naar voren werd gebracht.

Nota 154-13. Het hoort ook bij dit soort verhalen, dat het corpus altijd ongeschonden en volledig wordt teruggevonden. Ja natuurlijk, anders was 't toch geen heilige! In Echternach vonden de monniken in 1031 ook het volledig corpus van St. Willibrord "voor het eerst" terug, al hadden zij reeds decennia lang kwistig relieken van de heilige rondgedeeld (zie *Ontspoorde historie*, Tekst 92, blz. 135).

Nota 154-14. Eerst een vraag, die ik ook niet kan oplossen: de hoeveelste Victor is dit? Dit terloopse zinnetje, enkel berustend op een "men zegt", en betrekking hebbend op dezelfde streek waar het hele verhaal van Gregorius speelt, heeft men "rücksichtslos" op Xanten toegepast. En toen men daar een graf uit de 4e eeuw vond met resten van twee lijken, waren dat "zonder de minste twijfel" de corpora van Victor en Cassius (of was 't Ursus ?), die overigens in de 3e eeuw in Auvergne gestorven en begraven waren. Want die Victor heeft de meeste kans de echte te zijn. Zie ook Tekst 213, waar St. Victor weer op intrigerende manier te voorschijn komt.

Tekst 155
ca. 587 na Chr. Eberegisilis, bisschop van Agrippina.

(ten tijde van Gregorius van Tours ontstond een groot schandaal in en rondom het klooster van Ste. Radegonda te Poitiers, wat gepaard ging met gewelddadigheden, doodslagen en vernielingen). Toen koning Childebert (155-1) dit vernam, zond hij een boodschap aan koning Gontran (155-2) met het doel dat de bisschoppen van de twee koninkrijken zich zouden verenigen om de zaken volgens het kerkelijk recht te onderzoeken. Voor deze zaak wees koning Childebert mijn nederige persoon aan, eveneens Eberegisilis van Colonia (Avesnes-sur-Helpe) (155-3) en Marovec de bisschop van de stad Poitiers. Koning Gontran van zijn kant wees Gondegisilis van Bordeaux aan uit bisschoppen van zijn provincie, want deze was aartsbisschop over deze stad (Poitiers).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, II, p. 286.

Nota 155-1. Bedoeld is Childebert II, zoon van koning Sigebert van Austrasië en van Brunehilde. Hij ontsnapte op het nippertje aan de dood bij de moord op zijn vader in 575, en werd door de Austrasische aristocratie als koning erkend. Hij nam deel aan de Merovingische kroonstrijd die in 587 eindigde met het verdrag van Andelot. Tijdens de vreedzame regering, die hierop volgde, was Childebert koning over het grootste deel van het Frankische Rijk. Hij stierf in 595. Blijkens deze feiten heeft de door Gregorius beschreven gebeurtenis ná 587 plaatsgevonden.

Nota 155-2. Gontran was een zoon van koning Chlotarius I. Bij diens dood in 561 verdeelden zijn zonen zijn rijk. Gontran kreeg de streek van Saintes, Angoulème en de Périgueux, de omgeving van Poitiers. Hij overleed in 593.

Nota 155-3. Colonia kan derhalve, afgezien van alle andere voorafgaande bewijzen, onmogelijk Keulen zijn geweest, daar bisschop Eberegisilis een zetel bezette in het koninkrijk van Childebert.

Tekst 156
ca. 450 na Chr. Aravatius, bisschop van Tungris.
In die tijd ontstond het gerucht dat de Hunni (156-1) in de Galliae wilden binnenvallen. Maar in de stad Tungris (Douai) (156-2) leefde toen Aravatius (156-3), een bisschop van een voorbeeldige heiligheid, die zijn tijd doorbracht met waken en vasten. Dikwijls riep hij onder tranen de barmhartigheid van God af, dat Hij dit ongelovig en onwaardig volk nooit zou toestaan in de Galliae binnen te dringen. Maar de Geest gaf hem te kennen dat deze bede hem niet zou worden ingewilligd wegens de zonden van het volk. Daarop besloot hij naar Rome te gaan, opdat hij door zich te verenigen met de patronen van de apostolische deugd gemakkelijker zou verkrijgen wat hij nederig aan de goddelijke barmhartigheid had gevraagd. Hij ging naar het graf van de zalige apostel en vroeg hem de hulp van zijn goedheid. Hij vastte, nam gedurende twee of drie dagen geen voedsel of drank tot zich en bleef onophoudelijk bidden. Terwijl hij vele dagen daar verbleef, in de grootste smart gedompeld, ontving hij - zo wordt verteld - van de zalige apostel (Petrus) dit antwoord: "Waarom, zeer heilig man, valt gij mij lastig? Weet immers, dat het volgens een besluit van de Heer al definitief vastligt, dat de Hunni in de Galliae moeten doordringen en als een groot onweer deze verwoesten. Neem daarom deze beslissing: Beijver u om vlug orde op zaken te stellen in uw huis. Bereidt uw begrafenis voor; neem een schoon doodskleed, want zie, gij gaat uw lichaam verlaten en uw ogen zullen de rampen niet zien, die de Hunni in de Galliae zullen bewerken zoals de Heer onze God die heeft voorzegd". Na dit antwoord van de heilige apostel haastte de bisschop zich op reis en spoedde hij zich in allerijl naar de Galliae. Aangekomen in de stad van de Tungri (Douai) stak hij bij zich wat nodig was

voor zijn begrafenis. Hij nam afscheid van de geestelijken en van de andere inwoners van de stad en kondigde onder tranen en weeklagen aan, dat zij zijn gezicht niet meer zouden zien. Zij evenwel achtervolgden hem met zuchten en tranen, en smeekten hem nederig maar biddend: "Laat ons niet in de steek, heilige vader; vergeet ons niet, goede herder". Maar aangezien zij hem ondanks hun tranen niet konden tegenhouden, keerden zij terug na zijn zegen en zijn vredekus te hebben ontvangen. Hij begaf zich naar de stad Treiectensis (156-4), waar hij door een lichte koorts werd gegrepen en zijn ziel het lichaam verliet. Hij werd door de gelovigen gewassen en is bij de publieke akker begraven. Wij hebben in het "*Boek der Wonderen*" beschreven, hoe na lange tijd de overbrenging van het lichaam is geschied.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 85.

Nota 156-1. Voor de Hunni van Huningue e.a. zie Tekst 146, Nota 146-2.

Nota 156-2. Voor Tungris als Douai zie Tekst 171 en Tekst 172.

Nota 156-3. Deze Aravatius leefde dus ten tijde van de ophanden zijnde invallen van de Hunni, die in 451 begonnen, en is volgens Gregorius overleden vóórdat deze echt aan de gang waren. Derhalve is deze Aravatius omstreeks 450 overleden. Er moet enige klemtoon op deze worden gelegd. Hij is niet dezelfde persoon als Servatius, die volgens de traditie (of is het een legende?) ongeveer een eeuw vroeger bisschop van Maastricht zou zijn geweest. Servatius is in elk geval als persoon en bisschop geen legende. Hij heeft werkelijk bestaan, al zijn de eigentijdse berichten zeer schaars. Deze berichten liggen tussen 343 en 359. In één ervan wordt hij "Servatius Tungrorum" genoemd, derhalve Servatius van Douai.

Nota 156-4. Wanneer Tungris niet Tongeren was - en dat was het niet - kan de plaatsnaam Trejectensis onmogelijk Maastricht betekenen. In werkelijkheid heeft Gregorius het over Trith-Saint-Léger, op 5 km zuidwest van Valenciennes en op 29 km oost van Douai. De naam Trith met een waarschijnlijke andere vorm Trehet is volgens de Franse etymologen van "Traiectus" afgeleid, terecht overigens, daar de plaats ten westen van de Schelde ligt, waar tussen twee moerasgebieden een quasi-natuurlijke rivier-overgang ligt. De Vlamingen noemen de plaats Tricht, ook weer terecht daar deze naam uitdrukt waar een vast punt was om de rivier over te steken, wat helemaal niet behoeft te betekenen dat daar een vaste brug was doch ofwel een van nature doorwaadbare plaats, ofwel een vast veer. Bij het Germaanse woord "tricht" moet men eerder aan "overtrekken" dan aan "oversteken" denken.
De hoofdkerk van Trith-Saint-Léger is toegewijd aan St. Maarten, de alom bekende heilige van Frankrijk. Dit patronaat wijst zelfs op een hoge ouderdom van de kerk. De kerk van het Traiectum van St. Willibrord te Tournehem was ook aan St. Maarten toegewijd. De boeiende confrontatie tussen de twee plaatsen Traiectum, beide met een kerk van St. Maarten, waar verschillende lijnen van de eerste zendelingen samenkomen, is uitvoerig weergegeven in "*Ontspoorde historie*" (1992), Tekst 102 t/m Tekst 113, blz. 148 - 160.
De kerk van Trith-le-Poirier, 1 km noordelijker gelegen, is aan St. Eloi van Noyon toegewijd, wat ook een interessant gegeven oplevert over een der eerste zendelingen onder de Frisones. De toevoeging Saint-Léger is later geschied en gedaan ter ere van St. Leodegarius (ook Laugerius of Ligerius geschreven), bisschop van Autun in de 7e eeuw, naar wie ca. 50 plaatsen in Frankrijk zijn genoemd. Dit feit, schijnbaar onbelangrijk, heeft echter een diepe ondergrond. Het licht namelijk al een beetje de sluier op van een voor deze streken belangrijk verschijnsel, dat de eerste expansie van het christendom van een andere zijde dan de Gallische Kerk is gekomen, maar dat deze later wel het door anderen voorbereid terrein heeft overgenomen.

Tekst 157
ca. 580 na Chr. Overbrenging van het lichaam van Aravatius door bisschop Monulfus.

Er is verhaald dat Aravatius (157-1) bisschop van Treiectensis (157-2) was ten tijde dat de Hunni in de Galliae binnenvielen om deze te verwoesten. Ook is verhaald dat hij begraven werd naast een brug van een publieke weg. Rond zijn graf bleef het altijd droog, en als het sneeuwde werd nooit het marmer vochtig, dat op zijn graf was gelegd. (Gregorius weidt uit over dit sneeuwwonder en vervolgt) : Want vooral door de devotie en de ijver van de gelovigen was een bedeplaats van houten aan elkaar verbonden planken gebouwd, die echter spoedig door de wind worden weggevoerd of vanzelf uit elkaar vielen. Ik geloof dat dit gebeurde opdat iemand eens zou komen, die een waardig heiligdom zou bouwen ter ere van de glorievolle bisschop.
In de voorafgaande tijd kwam bisschop Monulfus (157-3) in deze stad, die een grote en prachtige kerk te zijner eer liet bouwen (157-4). Naar die kerk is het lichaam met veel ijver en eerbied overgebracht, dat nu van veel deugden straalt.
Bron: Gregorius Turonensis, Liber de gloria Confessorum, 71. In: MGH, SRM, I. p. 790.

Nota 157-1. Zie Tekst 156 en blijf goed voor ogen houden dat het hier ook gaat over Aravatius en niet over Servatius. Bovendien blijkt uit het eerste verhaal (Tekst 156) dat Aravatius als bisschop Tungrensis in Douai of Doornik thuishoorde, en dat hij in Trith alleen maar gestorven is. Pas na zijn dood wordt hij (volgens dezelfde Gregorius) episcopus Treiectensis.

Nota 157-2. Vanzelfsprekend kan Treiectensis hier evenmin als in de vorige tekst Maastricht betekenen. Het is eveneens Trith-Saint-Léger. Men behoeft niet op te werpen dat deze plaats nooit als bisschopszetel bekend is geweest, daar in de tijd van de eerste expansie van het christendom naar het noorden (midden 5e eeuw) nog geen sprake was van vaste bisschopszetels en afbakening van bisdommen. De Gallische Kerk was al enigszins gevormd, zij het met veel open plekken die pas later werden opgevuld. Aan de rand van het Germaans gebied drong de Kerk af en toe door, tijdelijk en wisselvallig, wat pas veel later werd omgezet in een gevestigde hiërarchie. We behoeven niet ver naar een soortgelijk voorbeeld te zoeken. Kamerijk heeft in de 5e eeuw een tijdlang een eigen bisschop gehad en een onafhankelijk bisdom gevormd, dat na korte tijd met Atrecht werd verenigd. Daar kwam nog een andere factor bij. In de verhoudingen van de bisdommen Terwaan en Atrecht zijn duidelijke feiten en tendensen aan te wijzen, dat deze bisdommen van de Gallische Kerk zich onbewust of bewust distantieerden van elk contact met de "barbaarse" Germanen.

Nota 157-3. Monulfus (571 - 609), die algemeen als bisschop van Maastricht wordt beschouwd en genoemd - maar dat is onjuist - is in elk geval een historisch vaststaand figuur.
Ten eerste wordt hij door Gregorius van Tours in zijn tijd (2e helft van de 6e eeuw) genoemd, en al behoeft hij hem niet persoonlijk gekend te hebben, toch kan niet aangenomen worden dat hij over een legendarisch persoon schrijft.
Ten tweede is een merkwaardige getuigenis achtergebleven in een waarschijnlijk eigenhandig geschreven briefje uit een reliekschrijn van Chartres, thans berustend in het Departementaal Archief aldaar.
Op de volgende pagina treft u het betreffende briefje aan (afb. 3.1).

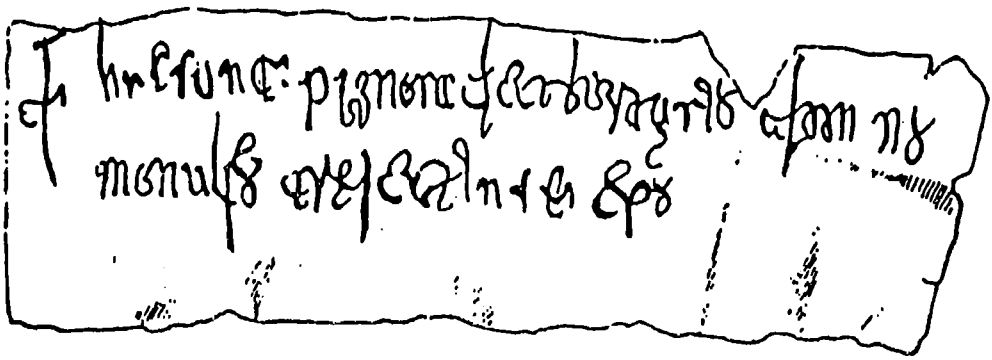

Afb. 3.1.

De tekst wordt algemeen gelezen als:

+ Hyc sunt pignora de coberturio domno Monulfo Trejectinse episcopo
dit zijn de relieken van het kleed van heer Monulfus, bisschop van Trejectinse

Deze lezing is onjuist, wat al op het eerste gezicht blijkt omdat de zin, zo gelezen, taalkundig onjuist is. "De" in de betekenis van "van" kan een latinist uit de 7e eeuw niet hebben geschreven. Bovendien zouden "domno" en de volgende woorden dan in de tweede naamval hebben moeten staan, als 't om het kleed van Monulfus ging. Er zijn nog meer archivistische bemerkingen te maken van ondergeschikte aard, doch die doen niet veel terzake omdat mijns inziens een totaal andere tekst moet worden gelezen, namelijk:

In Christo. Hec sunt pignora domni Erboguaris, asserimus nos Monulfus Trejectinsium episcopus
In Christus. Dit zijn relieken van de heer Erboguaris. Dat bevestigen wij Monulfus, bisschop van de Trejectenses

Het is nog een vraag of "pignora" wel relieken betekent, daar "pignus" betekent : salaris, vergoeding, verzekering. Ook valt op dat de titel "sanctus" of "beatus" ontbreekt die men toch altijd erbij zette als het over relieken van heiligen ging, welk bezwaar enigszins wordt weggenomen door het woord "domnus", dominus (heer), dat ook werd gebruikt om een bisschop aan te duiden. Het lijkt mij dan ook veiliger te concluderen, dat Monulfus een pakje heeft gemaakt met delen van de erfenis of delen van het bezit van een bisschop Erboguaris, waarvan het begeleidend briefje toevallig in Chartres bewaard is gebleven, waar de kathedraal ook zo'n pakje had ontvangen. Het kunnen best relieken zijn geweest, derhalve overblijfsels van een corpus, van een kleed of van een gebruiksvoorwerp, daar het woord "pignora" wel zo rekbaar is om er schatten of kleinoden onder te kunnen verstaan. In die tijd was het overigens gebruikelijk om na de dood van een heilig maar nog niet heilig verklaard persoon alvast relieken van hem of haar te verzamelen voor het geval er ooit een heiligverklaring zou volgen. Dit is hier wellicht het geval geweest, omdat Monulfus van "heer" en niet van heilige spreekt.
Rest nog de vraag: Wie was deze Erboguaris? Vóór Monulfus hebben twee bisschoppen Eucherius de zetel bezet. De eerste, van wie verhaald wordt dat hij omstreeks 525 bisschop was, is een volkomen legendarische figuur, daar hij een dubbelganger is van zijn naamgenoot Eucherius, bisschop van Orléans. De tweede, die Eucharius wordt genoemd, zou tussen 532 en 538 bisschop zijn geweest. Monulfus zelf wordt tussen 571 en 609 geplaatst. Bij het verschil in schrijfwijze tussen Erboguaris

en Eucharius kieze men voor de eerste, daar Monulfus 't beste kon weten hoe de juiste naam van een zijner naaste voorgangers luidde, en de latere historici de naam verkeerd kunnen gelezen of overgebracht hebben. Door het briefje is zoal niet de spelling van zijn naam dan wel de historiciteit van St. Eucharius bevestigd.

Nota 157-4. Daar Monulfus niet in Maastricht zetelde, en Aravatius daar evenmin was gestorven, is deze kerk (Magnum templum) dus evenmin in Maastricht gesticht, maar in Trith.

Tekst 158
ca. 451 na Chr. Over Servatius, bisschop van Tungris (158-1).

Bij diens aankomst (nl. van Attila, koning van de Hunni) vertrok de zalige Servatius (158-2), bisschop van de Tungri (Douai) naar Rome, met de bedoeling om bij de heilige lichamen van de apostelen Petrus en Paulus door hun hoge voorspraak van God te verkrijgen dat hij zijn toorn zou afwenden en het volk van de stad Tungrensis (Douai) van zo'n ondergang zou redden. Toen werd hem op bevel van God door de heilige apostel Petrus geopenbaard, dat het een definitief besluit van de hemel was dat geheel Gallia zou worden overgeleverd aan de woede van de barbaren, met uitzondering van het heiligdom van St. Stephanus, leviet en eerste martelaar, gelegen te Mettis (Metz) (158-3), waarin diens kostbaar corpus ongeschonden begraven lag.
Toen dit aan de heilige Servatius was geopenbaard, keerde hij met spoed naar Gallia terug en bevond daar dat de verwoestingen door de Hunni al over geheel Gallia aan de gang waren. Het beleg van Mettis (Metz) hadden zij opgegeven omdat de stad hun onoverwinnelijk leek door de sterkte van de muren (158-4). Toen zij vandaar vertrokken waren, gelukte het de heilige Servatius, in de tijd dat hij van Rome terugkeerde, naar Mettis (Metz) te gaan. Nadat hij alles wat hem was geopenbaard, aan zijn heilige medepriester (-bisschop) Auctorus (158-5) had verteld, keerde hij naar zijn eigen stad Tungris (Douai) terug.
Bron: Paulus Diaconus, Gesta episcoporum Mettensium.

Nota 158-1. Het is nodig om hier met de schrijver te beginnen, zodat de geboorte van de tekst in de juiste tijd wordt geplaatst. Paulus Diaconus, omstreeks 725 geboren en omstreeks 798 gestorven, stelde voor de hertogin van Beneventum ca. 770 een "Historia Romana" samen. Omstreeks 784 verbleef hij in Gallia, waar hij een geschiedenis schreef van de bisschoppen van Metz. Aan dit werk is deze tekst ontleend. Na 787 is hij monnik te Monte Cassino geweest. Voor de volledigheid moet nog worden vermeld, dat de afschriften van zijn werk dateren tussen de 10e en de 12e eeuw.

Nota 158-2. Men kan het voor vrijwel zeker houden dat Paulus Diaconus, die kennelijk het boek van Gregorius van Tours heeft geraadpleegd, ook Aravatius heeft geschreven, waarvan een haastige of slordige kopiist Servatius heeft gemaakt. En toen dit er eenmaal stond, werd van Tungris Tongeren gemaakt, en werd Treiectensis automatisch Maastricht. Zo ontstond de reconstructie - puur legende van het begin tot het einde - dat St. Servatius in Tongeren zetelde, hij ná zijn Rome-reis in de richting van Maastricht trok, daar overleed en even buiten de stad werd begraven. De pure waarheid is heel simpel. Tongeren noch Maastricht hebben een bisschopszetel. 't Is pas ten tijde van St. Lambertus (ca. 656 - 696) of van St. Hubertus (697 - 727), dat de zetel van de Tungris (Douai) opschoof naar Luik. 't Lag voor de hand dat deze de voorgeschiedenis van Tungris en Traiectensis kreeg toegemeten, maar dit waren niet Tongeren en Maastricht. Hoe een en ander precies in zijn werk is gegaan is niet in een paar woorden te zeggen, doch wordt pas helder door een volledige analyse van de teksten. Zie *Ontspoorde historie*, blz. 148 - 174 en Tekst 131, blz. 174.

Nota 158-3. Paulus Diaconus heeft te Metz vanzelfsprekend ook andere bronnen, tradities, legenden enz. aangetroffen en was niet alleen op Gregorius van Tours aangewezen.

Nota 158-4. Op de Peutinger-kaart staat Metz afgebeeld met twee torentjes, evenals Straatsburg, Trier, Ohain, Tressin, Visterie en Avesnes-sur-Helpe, wat betekent dat het door de Romeinen versterkte steden waren, geheel door een muur omgeven.

Nota 158-5. St. Auctorus was bisschop van Metz. Met St. Aignan van Orléans, St. Loup van Troyes en Ste. Genoveva van Parijs wordt hij later door de legende vereerd als een der wondere beschermers tegen de aanvallen van de Hunnen.

Tekst 159
451 na Chr. Inname van Metz door de Hunni.

Derhalve arriveerden de Hunni (159-1), waarvan sommigen zeggen dat zij uit de Pannonia kwamen (159-2), de avond vóór het H. Paasfeest (7 april 451) voor de stad Mettis (Metz) (159-3) terwijl zij de rest van het land plunderden. Zij staken de stad in brand, joegen de bevolking over de kling en vermoordden zelfs de priesters van de Heer vóór hun heilige altaren. Geen enkel deel van de stad bleef van de brand verschoond, met uitzondering van het bedehuis van St. Stephanus, eerste martelaar en leviet. Ik wil niet nalaten te verhalen wat ik verschillende malen over dit bedehuis heb horen vertellen. Men zegt inderdaad, dat vóór de komst van deze vijanden een gelovige een visioen had gehad. Hij zou de zalige leviet Stephanus hebben gezien, die met de heilige apostelen Petrus en Paulus confereerde over deze verwoesting en zei: "Ik bid U, mijn Heren, door Uw tussenkomst te verhinderen dat de stad Mettis (Metz) door de vijanden in brand wordt gestoken, omdat zich daar een plaats bevindt waar de relieken van mijn "kleinheid" rusten. Wel, 't zou goed zijn dat de volken weten dat ik iets bij God kan bereiken. Maar wanneer de schuld van het volk zo groot is dat het onmogelijk is om de stad niet aan de vlammen prijs te geven, dat dan tenminste dit eigendom niet worde verbrand". De heiligen antwoordden hem: "Ga in vrede, zeer dierbare broeder! Jouw bedehuis zal alleen aan de brand ontsnappen, maar wij zullen niet voor de stad verkrijgen, want het vonnis van de gerechtigheid van de Heer is reeds over haar gevallen. De zonde van het volk is steeds groter geworden en het geluid van zijn kwaadaardigheid is opgestegen tot God; daarom zal deze stad worden verbrand". Zo staat het buiten twijfel dat het aan hun tussenkomst is te danken, dat ondanks de verwoesting van de stad het bedehuis ongeschonden is gebleven.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 87.

Nota 159-1. Voor de Hunni van Huningue e.a. zie Tekst 146, Nota 146-2.

Nota 159-2. De Hunni kwamen niet uit Pannonia maar van vlak in de buurt van Metz. Niet onmogelijk is dat zij troepen en zelfs stamgenoten bij zich hadden van de overzijde van de Duitse Rijn. Bij Tacitus (blz. 17, 21, 84) zagen wij al dat Pannonia min of meer synoniem was met alle barbaars ten oosten van Gallia. Het echte Pannonia lag echter veel verder naar het zuidoosten. Overigens is Gregorius op dit punt niet positief; hij vermeldt enkel dat "sommigen" dit zeiden. Dit terloops berichtje heeft wel de opvatting in het leven geroepen, dat de Hunni uit de Hongaarse en Russische steppen afkomstig waren. Zie ook Tekst 146, Nota 146-2; Tekst 150, Nota 150-14 en Tekst 165.

Nota 159-3. Mettis (Metz) was in elk geval de eerste plaats in Gallia die zij aanvielen.

Tekst 160
451 na Chr. Inval van de Hunni in Gallia.

Nadat koning Chlodovech (160-1) was overleden, kreeg Merovech (160-2), iemand van zijn geslacht, diens rijk ... In deze tijd trokken de Hunni (160-3) de Renus (Rijn) (160-4) over. Zij staken Mettis (Metz) in brand, vernielden Treveris (Trier), bereikten Tuncrus (Douai) (160-5) en kwamen tot bij Aurelianus (Orléans).
Bron: Historia Francorum, 5.

Nota 160-1. De schrijver heeft het feit niet juist in de tijd geplaatst. Chlodovech wordt meestal, al is dit minder juist, Clovis genoemd. De Duitse naam is Chlodwig, waarvan Ludwig (Lodewijk) is afgeleid. De naam is gedragen door een viertal koningen uit het huis der Merovingers. Hier is Chlodovech I (466 - 511) bedoeld. Het verhaalde feit speelde dus vóór diens opkomst als Frankische koning.

Nota 160-2. Merovech wordt door de Franse historici als een legendarische figuur beschouwd. De legende maakte van hem een bastaardzoon van Chlodovech.

Nota 160-3. Voor de Hunni zie Tekst 146, Nota 146-2.

Nota 160-4. Hier kan men Renus zonder bezwaar als Rijn verstaan.

Nota 160-5. Ook in deze tekst zou de determinatie Tongeren onhoudbaar zijn.

Tekst 161
451 na Chr. De wonderbare redding van Orléans.

Nadat Attila, de koning van de Hunni, de stad Mettis (Metz) verlaten had en veel steden van Gallia geplunderd had, viel hij Orléans aan en trachtte zich daarvan meester te maken door zware slagen van de stormram. Bisschop van deze stad was in die tijd de zalige Anianus (161-1), een persoon van hoge wijsheid en lofwaardige heiligheid, wiens wonderdaden getrouw zijn opgeschreven (161-2). Toen de belegerde inwoners aan hun bisschop kwamen vragen wat zij moesten doen, spoorde deze, vertrouwend op God, hen aan om zich op de knieën te werpen en te bidden, en onder tranen de hulp van de Heer in te roepen, die nooit tekortschiet waar hulp wordt gevraagd. Terwijl zij baden zoals de bisschop het had bevolen, zei hij: "Kijkt vanaf de muur van de stad om te zien of de barmhartigheid van God al hulp brengt". Hij veronderstelde inderdaad dat, dankzij de barmhartigheid van de Heer, Aetius (161-3) zou verschijnen, die hij van tevoren in Arles had opgezocht in verband met de ophanden zijnde gebeurtenissen.
Uitkijkend vanaf de hoge muur zagen zij niemand, en hij sprak tot hen: "Bidt met geloof, want de Heer zal u vandaag bevrijden". En terwijl zij baden zei hij: "Kijkt nog eens opnieuw". Maar toen zij hadden gekeken, zagen zij niemand die hen kwam helpen. Hij zei hun voor de derde maal: "Indien gij het met vertrouwen vraagt, zal de Heer terstond daar zijn". Zij smeekten dan onder tranen en zuchten om de barmhartigheid van God. Toen het gebed ten einde was en zij op bevel van de grijsaard een derde maal vanaf de hoge muur hadden uitgekeken, zagen zij in de verte iets dat leek op een wolk die uit de aarde opsteeg. Bij dit nieuws zei de bisschop: "Dat is de hulp van God". Welnu, op hetzelfde ogenblik dat de muren reeds wankelden onder de slagen van de stormrammen en op het punt stonden in te storten, kwamen Aetius en Theoderich, koning van de Gothi (161-4) en diens zoon

Thorismond (161-5) met hun legers naar de stad. Nadat de stad door tussenkomst van de zalige bisschop was gered, joegen zij Attila op de vlucht. Deze begaf zich naar de campus Mauriacus (161-6), waar hij zich verschanste in afwachting van de veldslag. Toen de anderen dit vernamen, bereidden zij zich voor om tegen hem op te trekken.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 87.

Nota 161-1. St. Anianus wordt in het Frans Aignan genoemd. In Frankrijk dragen 27 plaatsen zijn naam.

Nota 161-2. Gregorius doelt op het eerste "Vita Aniani", dat een gedetailleerd verslag bevat over de bevrijding van Orléans. Het is gepubliceerd in MGH, RSM, deel III.

Nota 161-3. Flavius Aetius (ca. 390 - 454) was Romeins opperbevelhebber in Gallia, waar hij tegen de Westgothen en Franken streed. Door een onscrupuleus streven naar macht berokkende hij het Romeinse Rijk veel schade: Pannonia, Engeland en Afrika gingen voor de Romeinen verloren, maar de neergang van het West-Romeinse Rijk in Gallia en Germania is door zijn toedoen nog enige tijd uitgesteld. Hij werd in 454 door keizer Valentinianus III eigenhandig gedood tijdens een audiëntie.

Nota 161-4. Theoderich I, koning van de Wisigothen, zoals hij meestal wordt aangeduid, regeerde van 419 tot 451. Hij versloeg in 439 de Romeinse veldheer Litorius, verbond zich in 451 met Aetius tegen de Hunnen en sneuvelde in de slag op de Catalaunische Velden.

Nota 161-5. Thorismond volgde zijn vader Theoderich I in 451 op als koning van de Wisigothen. Hij werd in 453 vermoord door zijn jongere broer Theoderich II. Het is duidelijk dat deze figuren uit het noorden van Frankrijk kwamen en niet uit een verre streek in het oosten.

Nota 161-6. Campus Mauriacus is Moirey, niet ver van Troyes, langs de Romeinse weg van Troyes naar Sens. De uiteindelijke slag heeft plaatsgevonden bij Châlons-sur-Marne.

Tekst 162
451 na Chr. Intriges van Aetius.

Aetius, verbonden met de Gothi en de Franci, leverde slag tegen Attila. Maar toen deze zag dat zijn leger verpletterd en met uitroeiing bedreigd werd, nam hij de vlucht. Theoderich, koning van de Gothi, kwam om in deze veldslag. Voorzeker, niemand betwist dat het leger van de Hunni op de vlucht is gedreven door tussenkomst van de voornoemde bisschop. Maar het was de patriciër Aetius die met Thorismond de overwinning behaalde en de vijand heeft verpletterd. Toen de veldslag afgelopen was, zei Aetius tot Thorismond: "Haast je om vlug terug te keren naar je vaderland, anders wordt je door de intriges van je broer beroofd van het koninkrijk van je vader". Op het horen van die woorden haastte de laatste zich en vertrok hij snel om zijn broer vóór te zijn en als eerste de troon van zijn vader te bezetten. Door eenzelfde soort tactiek bereikt hij dat de koning van de Franken vertrok. Na hun vertrek hief Aetius het kamp op, en keerde als overwinnaar in zijn land terug met alle buit. Wat betreft Attila: hij keerde met weinig troepen terug, maar kort daarna werd Aquilea door de Hunni ingenomen, in brand gestoken en vernield, en werd Italië overvallen en geplunderd. Thorismond, over wie wij boven hebben gesproken, behaalde een overwinning op de Alani; hijzelf kwam om na veel geschillen en oorlogen, daar hij door zijn broers werd verslagen en gewurgd (162-1).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 90

Nota 162-1. Dit feit heeft in 453 plaatsgevonden. Omdat de Franse historici geen notie hebben van de juiste lokalisatie der Gothi en Alani, en menen dat deze wie weet hoever in Pannonia of in Noorwegen huisden, verbazen zij zich erover dat Gregorius van Tours dit feit kende en beschreef. Er is geen enkele reden voor deze verbazing; deze en andere gebeurtenissen vielen voor in het noorden van Frankrijk en waren daar algemeen bekend.

Tekst 163
451 na Chr. Franse stammen schieten Aetius te hulp.

Aan de kant van de Romeinen had de patriciër Aetius (163-1) zoveel geluk ... dat van overal krijgslieden toestroomden om tegen de wilde menigte van vijanden (de Hunnen) te strijden. Dit waren de aanwezige hulptroepen: de Franci (omgeving Doornik); de Sarmatae (Sermaise); de Armoriciani (Normandië en Bretagne); de Liticiani (Parijs en omgeving); de Burgundiones (Bourghelles); de Saxones (zuid van Boulogne); de Riparii (163-2); de Olibriones (Orléans) (163-3), voorheen Romeinse militairen, die nu als hulptroepen waren aangenomen, en nog enige andere stammen van Celtica (Gallia) en Germania (163-4).
Bron: Jordanus, Gaetica, 36, 191 - 192.

Nota 163-1. Voor Aetius zie Tekst 161, Nota 161-4.

Nota 163-2. De Rip(u)arii, meestal de Ripuarische Franken genoemd, woonden natuurlijk niet, zoals meestal wordt aangenomen, op de beide Rijnoevers rond Keulen (Blok, p. 17), vanwaar ze geleidelijk zouden zijn afgezakt in de richting van de Moezel en de Maas. Dit laatste is wel ongeveer hun juiste plek, maar van "afzakken" is er geen sprake geweest. Het is trouwens niet ongebruikelijk om twee onverenigbaarheden met "afzakken" aan elkaar te praten. De Bataven, die later zo duidelijk in het noorden van Frankrijk zitten, zijn ook op deze legendarische manier "afgezakt" ! De streek van de Ripuarii is het best te reconstrueren via de nog bestaande naamkundige relicten van hun stammen. Zij zijn er in overvloed: Ribeaucourt, Meuse; Ribeaucourt, Somme; Ribeauville, Aisne; Ribemont, Aisne; Ribecourt-la-Tour, bij Kamerijk; Ribemont-sur-Ancre, Somme; Rupt-sur-Moselle, Vosges; Rupt-aux-Nonains, Meuse; Rupt-sur-Othain, Meuse; Rupt-sur-Saône, Haute-Saône; Rupt-devant-Saint-Mihiel, Meuse; Rupt-en-Woevre, Meuse.

Nota 163-3. De naam Olibriones komt nergens elders voor en wordt meestal als Orléans opgevat. Waarschijnlijk bestaat hij uit twee aan elkaar geplakte namen: Oli en Briones. Voor deze laatste zie Tekst 164, Nota 164-5. Bij Oli denkt men direct aan Aulny, Aulnois en Aulnoye, maar deze namen komen zo dikwijls in Frankrijk voor dat het aanwijzen van de juiste onmogelijk is.

Nota 163-4. Dit is een betekenisvolle aanvulling van de "*Notitia*", waar al op overtuigende manier bleek hoeveel Galliërs en Germanen in het Romeinse leger dienden.

Tekst 164
451 na Chr. De slag op de Catalaunische Velden.

Inmiddels kregen de Romeinen hulp van de Burgundiones (Bourghelles) (164-1), de Alani (Alennes) (164-2) met hun koning Sangibanus, de Franci (omgeving Doornik), de Saxones (zuid van Boulogne) (164-3), de Riparioli (164-4), de Briones (164-5), de Sarmatae (Sermaise), de

Armoriciani (Normandië en Bretagne), de Liticiani (Parijs) en bijna alle volken van het westen. Die had Aetius (164-6) aan zijn zijde weten te krijgen, zodat hij gelijkwaardig stond in de oorlog tegen Attila. De twee partijen troffen zich op de Catalaunische Velden (164-7).
Bron: Paulus Diaconus, Historia Romana, XIV, 4.

Nota 164-1. Op dit tijdstip moet men de Burgundiones nog opvatten als die van Bourghelles, wat ook blijkt uit het feit dat vlak na hen de Alani van Allennes worden genoemd. Pas later drongen zij naar het zuiden door, waar hun infiltratie en overheersing leidde tot de vorming en de naamgeving van Bourgondië.

Nota 164-2. Voor de Alani van Allennes zie Tekst 101, Nota 101-2.

Nota 164-3. "Zuid van Boulogne" is op dit tijdstip niet meer geheel juist, daar de Saxones al breed waren uitgezwermd over het noorden van Frankrijk.

Nota 164-4. De Riparioli waren dezelfde als de Ripuarii. Zie Tekst 163, Nota 163-2. Het lijkt erop dat Oli, in de vorige tekst aan Briones geplakt, hier ten onrechte aan de voorafgaande naam is vastgeknoopt door een foutieve lezing.

Nota 164-5. De Briones waren de bewoners van Brienne-le-Château, hoofdplaats van een pagus in de Merovingische periode, op 36 km noordoost van Troyes.

Nota 164-6. Voor Aetius zie Tekst 161, Nota 161-4.

Nota 164-7. De Catalaunische Velden lagen in de nabijheid van Châlons-sur-Marne.

Tekst 165
451 na Chr. De slag op de Catalaunische Velden.

Attila, koning van de Hunni (Huningue e.a.), die de hulp had van Walamar, koning van de Ostrogothi (165-1), en Andaricus, koning van de Gepidares (Gippidae van Houplines), en veel noordelijke volken (165-2) die hij had onderworpen, vertrok uit Pannonia en viel met 500.000 soldaten het westelijke rijk binnen. Hij woedde als een gesel van God, eerst door geheel Gallia, zodat bijna geen enkele staat, burcht of stad van zijn woede bleef bevrijd. Ten slotte, toen zij (de Hunni) de stad Aureliana (Orléans) belegerden, kwam de Romeinse patriciër Aetius de Galliërs te hulp, samen met Theoderich, koning van de Wisigothen (165-3), en Merovec, koning van de Franken en krijgers van andere volken. De strijd werd geleverd op de Catalaunische Velden (zie Nota 164-7), waar gestreden werd tot het bloedige einde. Aetius kwam als overwinnaar te voorschijn, maar Attila werd niet gedood. Daar zijn 180.000 man gevallen, waaronder Theoderich, koning van de Wisigothen. Attila putte hoop uit Aetius' vertrek en keerde naar zijn vaderland terug om zijn leger weer te laten aansterken.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 309.

Nota 165-1. De Ostrogothi waren een afscheiding van Gothi, die ten oosten ("Ostro") van de kern der Gothi woonde. De mogelijkheid is groot, dat zij in verband gebracht moeten worden met Ostrachia of Ostergo, de huidige landstreek Ostrevant ten oosten van Atrecht. Bij deze en andere stammen uit deze tijd, die onder een koning worden genoemd, behoeft men niet te denken aan grote

volken met uitgestrekte gebieden. De Franci, die de streek tussen Doornik en Douai beheersten, waren ook verdeeld in verschillende, elkaar dikwijls bestrijdende "koninkrijken". Alles was van veel kleiner en compacter schaal dan wat de historici evan hebben gemaakt.

Nota 165-2. Bij "noordelijke" volken past natuurlijk ook de vraag, of hier ook "westelijk" moet worden verstaan. Daar ze niet bij name zijn genoemd, moet het bij de vraag blijven.

Nota 165-3. Ostrogothen en Wisigothen of Visigothen (waarvan Theoderich I koning was, zie Tekst 161, Nota 161-5), duidt simpelweg de "oostelijken" en de "westelijken" aan, een splitsing van de stam in twee delen. In verband met de west-oriëntatie moet men er rekening mee houden dat in zuiver geografisch opzicht de "noordelijken" en de "zuidelijken" zijn bedoeld.

Tekst 166
457 na Chr. Wisigothen, Suevi, Gepidae en Hunni.

Theoderich (166-1), koning van de Wisigothen, overwon de Suevi (omgeving Kortrijk) in Hispania (Spanje)... Ardericus, koning van de Gepidae (in andere teksten ook Gippedi of Geppedi genoemd) (Houplines), die het eerst van de dienst aan de Hunni (Huningue e.a.) was afgevallen, geraakte in oorlog met Hellac, de zoon van Attila. Ardaricus trof hem en doodde hem met 30.000 Hunni.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 310.

Nota 166-1. Theoderich II, zoon van Theoderich I, vermoordde zijn broer Thorismond en regeerde van 453 tot 566. Hij zelf werd vermoord door zijn jongere broer Eurik.

Tekst 167
ca. 460 na Chr. De Franken naar Gallia.

Na de Wandali (Vandelicourt) en de Alani (Allennes), na de Gothi (Gosnay) en de Hunni (Huningue e.a.) trokken de Franci (zie Tekst 32, Nota 32-3) Gallia binnen, niet zozeer om dit te verwoesten maar om er zich blijvend te vestigen. Na Colonia Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) te hebben veroverd, dreven zij Egidius (167-1) op de vlucht en doodden veel Romeinen (167-2).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 312.

Nota 167-1. Egidius is de laatste Romeinse opperbevelhebber in Gallia geweest, die er sedert 456 in functie was. Hij heeft veel tegen de Ripuarische Franken gestreden, daar zij in hun gebied al zoveel macht hadden dat in feite alleen de twee steden Avesnes-sur-Helpe en Trier nog onder Romeins gezag stonden. Deze plaatsen zijn overigens omstreeks 458 in handen van de Franken gevallen, toen Egidius meer aandacht aan het zuiden van Gallia moest besteden. Hij is in 464 om het leven gekomen.

Nota 167-2. Van Franken in het noordoosten van Frankrijk leest men al tegen het midden van de 4e eeuw. Toch willen de historici hen, alvorens Gallia aan te vallen, eerst nog naar Keulen trekken ! Er kan echter, ook in dit stadium, nog steeds alleen van Colonia = Avesnes sprake zijn.

Tekst 168
461 na Chr. De Suevi strijden tegen de Ostrogothen.

Hunimundus, koning van de Suevi (168-1), geholpen door de Schyrori (168-2), viel de Ostrogothen aan, in welke oorlog hun koning Walamar sneuvelde... De Hunni (Huningue.e.a.).... werden lang hierna (zo'n drie eeuwen) door Karel de Grote verslagen en verloren toen hun naam (168-3).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 310.

Nota 168-1. De Suevi woonden in de omgeving van Kortrijk, met grote uitlopers naar zuid en oost. Geen wonder dat zij in conflict raakten met de Ostrogothen, want dit waren hun naaste buren.

Nota 168-2. De Schyrori waren de bewoners van Esquerchin, op 4 km noordwest van Douai. Het is weer een typisch voorbeeld van een nooit terecht gebracht "volk", dat niet werd gevonden omdat men de historie van het noorden van Frankrijk had uitgesmeerd tussen Denemarken en Rusland. Het stond onder een "koning", maar was desondanks een vrij kleine bevolkingsgroep. De onderlinge oorlogen tussen deze stammen moeten wij natuurlijk in ditzelfde kader plaatsen en niet opblazen tot een volkerenstrijd vanaf de Oostzee tot in het centrum van Gallia.

Nota 168-3. De Hunni werden definitief door Karel de Grote verslagen, waarna hun gebied bij het Frankische Rijk werd ingelijfd.

Tekst 169
465 na Chr. Nogmaals de Danubius als de Aisne.

Theoderich (169-1), een jongeling van 18 jaren, stak de Danubius (Aisne) (169-2) over, viel de Sarmatae (Sermaise) (169-3) aan, doodde hun koning Babaz, en keerde als overwinnaar beladen met oorlogsbuit naar zijn vaderland terug.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 311.

Nota 169-1. Voor Theoderich II, koning der Wisigothen, zie Tekst 166, Nota 166-1.

Nota 169-2. Voor de Danubius (Aisne) zie bij Tacitus Hoofdstuk 1, Nota 1-5, blz. 20.

Nota 169-3. Voor de Sarmatae van Sermaise e.a. zie Tacitus, Hoofdstuk 1, Nota 1-6, blz. 22.

Tekst 170
ca. 470 na Chr. Saksen tegen Romeinen.

Childeric (170-1) leverde gevechten te Orléans... Wat Odoacrus (170-2) betreft: hij kwam met Saxones (170-3) naar Angers... maar koning Childeric arriveerde er de dag erna... Hierna had een veldslag plaats tussen Saxones en Romeinen, maar de Saxones sloegen op de vlucht en leverden velen van de hunnen aan de Romeinen over. Hun eilanden (170-4) werden bezet en geplunderd, waarbij een deel van de grote bevolking werd gedood.... Odoacrus sloot een verbond met Childeric; samen onderwierpen zij de Alamanni (170-5), die een deel van Italië waren binnengevallen.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 106.

Nota 170-1. Childeric I was het stamhoofd van een deel der Salische Franken dat rondom de Gallo-

Romeinse civitas Doornik was gevestigd. "Germaans-Romeins" zou een betere uitdrukking zijn, daar het niet veel twijfel lijdt dat Doornik Germaans was en pas betrekkelijk laat onder Romeins gezag is gekomen. Tot aan zijn dood toe (ca. 481) bleef Childeric een trouwe vazal van de Romeinen. Hij was de vader van Chlodovech I. In 1652 werd zijn graf te Doornik ontdekt, dat merkwaardige kunstschatten uit de Merovingische tijd bevatte, waarvan het merendeel nadien verloren is gegaan.

Nota 170-2. Odoacrus of Odoaker, geb. ca. 434, was een Germaans legeraanvoerder, koning der Heruli van Herlies en zoon van een Skirisch (Esquerchin) vorst. Hij trad in dienst bij het Romeinse leger en werd aanvoerder van een aantal Germaanse afdelingen. Deze kwamen in opstand omdat zij de grond niet kregen die hun was beloofd. Odoaker belegerde Pavia in 476, liet de Romeinse bevelhebber aldaar doden, en werd door zijn soldaten tot koning gekozen. Hij zette Romulus Augustulus, de latere West-Romeinse keizer af en kreeg van de Oost-Romeinse keizer Zeno de titel van "patricius Romanorum" (Romeins patriciër). Keizer Zeno stuurde Theoderich, koning van de Ostrogothen, op hem af. Deze belegerde Ravenna gedurende drie jaren; ten slotte moest Odoaker in 493 capituleren. Tijdens een gastmaal werd hij door Theoderich vermoord.

Nota 170-3. De Saxones waren al over geheel Noord-Frankrijk verspreid, zodat nogmaals blijkt dat de zogenaamde Germaanse Volksverhuizingen een van de grootste misvattingen is in de West-Europese historische geografie. En legio zijn de de deducties, die van de eerste grondfout werden afgeleid en derhalve even onjuist zijn.

Nota 170-4. Over deze eilanden van de Saksen spreekt Ptolemeus al in de 2e eeuw. Zie diens tekst in Caesar, Tekst 99. blz. 204 e.v.

Nota 170-5. Voor de Alamanni zie Tekst 90, Nota 90-6.

Tekst 171
ca. 470 na Chr. Vlucht van Childeric naar Doornik.

Childeric (171-1), ... die over het volk van de Franken regeerde... begon hun dochters te verleiden en te onteren. Maar Childeric, die bemerkt had dat zij hem wilden onttronen, vluchtte naar Thoringia (Doornik) (172-2)... later keerde hij uit Thoringia (Doornik) terug en werd hij in zijn koninkrijk hersteld.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche I, p. 107.

Nota 171-1. Voor Childeric I, die er met zijn Mero-vingers niet af kon blijven, zie Tekst 166, Nota 166-1.

Nota 171-2. Met verbijstering moet men constateren dat alle Franse historici van Thoringia het Duitse Thüringen maken, en dat terwijl Gregorius van Tours door menig detail duidelijk maakt dat hij een gebied in het noorden van Frankrijk bedoelt. Dit was ook Blok te gortig (p. 22), zodat deze van Thoringia Tongeren maakt. 't Was dichterbij, maar even mis als de Thüringse plank. De stad heette Turnacum; het land ervan of eromheen werd Thoringia genoemd. Zie ook Tekst 130, Nota 130-1.

Tekst 172
ca. 476 na Chr. Koning Chlodovech valt de Thuringi (Doornik) aan.

Gedurende het 10e jaar van zijn regering (d.i. van de Merovinger Clovis, zie Tekst 160, Nota 160-1) verklaarde hij de oorlog aan de Thuringi (Doornik) en onderwierp hen aan zijn gezag (172-1).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche I, p. 116.

Nota 172-1. Konig Clovis had in zijn rijk zoveel om handen en zoveel beslommeringen, dat geen haar op zijn hoofd eraan gedacht heeft het verre Thüringen te gaan veroveren. Wat zou hij aan zo'n ver bezit hebben gehad, dat ca. 400 km van het zijne gescheiden werd door vreemd gebied?

Tekst 173
ca. 466 na Chr. Gregorius van Tours over de herkomst van de Franken en de opkomst van Clovis.

Ziehier wat de schrijvers over de Franci hebben gezegd. Wat Orosius (173-1) betreft, die ook geschiedschrijver was, hij drukt zich in het zevende boek van zijn werk aldus uit (173-2): "Stilicho (350-408) had volken verzameld, de Franci verpletterd, was de Renus (Schelde) overgestoken, dwaalde door Gallia en stootte door tot aan de Pyreneeën (173-3).
De voornoemde historici hebben ons deze inlichtingen over de Franci gegeven zonder de namen van hun vorsten te vermelden. Velen zeggen dat deze uit Pannonia (173-4) waren gekomen en eerst op de oevers van de Renus (Schelde) (173-5) hebben gewoond. Daarna zouden zij, na de Renus (Schelde) te zijn overgestoken, naar Thoringia (Doornik) zijn gegaan, en daar zouden zij in elk land en elke stad (173-6) langharige (173-7) koningen boven zich hebben aangesteld, die tot de eerste en om zo te zeggen nobelste familie van hun stam behoorden. Dat hebben de overwinningen van Clovis tenslotte bewezen, zoals wij straks zullen uitleggen... Men verhaalt ook dat Clovis, die toen een capabel en zeer nobel man in zijn volk was, koning van de Franci is geweest. Hij woonde in de versterking van Dispargum (173-8), die in het land van de Thoringi (Doornik) ligt. In deze streken, maar meer naar het midden, woonden de Romeinen tot aan de rivier de Loire. Aan de overkant van de Loire heersten de Gothi (173-9). De Burgundiones (Bourghelles)... woonden aan de overkant van de Rhône die bij de stad Lyon stroomt. Wat Clovis betreft: hij zond verspieders naar de stad Kamerijk, en toen alles verkend was, volgde hij hen. Hij verpletterde de Romeinen en maakte zich meester van de stad, waar hij slechts korte tijd verbleef. Daarna bezette hij het land tot aan de rivier de Somme.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche I, p. 97.

Nota 173-1. Voor Orosius zie ook Tekst 101 t/m 103.

Nota 173-2. Paulus Orosius, Adversum Paganos, VII.

Nota 173-3. Gregorius van Tours citeert de tekst van Orosius maar zeer gedeeltelijk. Hij staat volledig in Tekst 102.

Nota 173-4. Zie hiervoor Tekst 159, Nota 159-2.

Nota 173-5. Renus betekent hier vanzelfsprekend ook Schelde. In het hele werk van Gregorius is geen tekst te vinden waar hij met Renus de Rijn zou kunnen aanduiden.

Nota 173-6. Vandaar dat men zoveel verschillende "koningen" van de Franci aantreft, wat overigens niet wil zeggen dat zij allemaal even goed te volgen zijn, daar zij meestal slechts terloops een enkele keer in de bronnen worden genoemd, wat geen wonder is, omdat het koningschap over verschillenden was verdeeld die kleinere ondergroepen leidden.

Nota 173-7. Langharige koningen. De Franse historici verwerpen dit als legendarisch, overigens ten onrechte. Bij de Germanen, die allen langharig waren, was een bijzonder verzorgd langharig kapsel, waarschijnlijk gekruld, juist een uiterlijk teken van het koningschap. Dat gebruik is overgenomen door de Merovingers en de Karolingers. Koningszonen, die zich misdroegen, kregen de haren geknipt, niet, zoals men meestal denkt, om hen in een klooster te stoppen (wat soms ook gebeurde), maar als een teken en bewijs dat hun het koningschap was ontnomen. Het bekendste voorbeeld hiervan is Karloman, de broer van Karel de Grote.

Nota 173-8. De versterking Dispargum, over welke determinatie men zich al enige eeuwen het hoofd breekt, was Isbergues, op 5 km zuidoost van Aire-sur-la-Lys. De plaats is nog in vroegmiddeleeuwse teksten als Dispergues bekend. Zij ligt op een uiterst strategisch punt, aan drie zijden omringd door de rivier de Lys en uitgestrekte moerassen en is in feite alleen toegankelijk via een smalle strook vaste grond. Later zien we deze versterking weer herhaaldelijk verschijnen in de berichten over de strijd van Karel de Grote tegen de Saksen, en dan valt zij beurtelings in handen van Karel of van de Saksen.

Nota 173-9. Deze Gothi waren oorspronkelijk afkomstig uit het noorden van Frankrijk. Bij hun vroegere expansies naar het zuiden zijn grote groepen achtergebleven, die met hun Germaanse energie en overheersingsdrang de inheemse bevolking overvleugelden, maar van de andere kant uit de aard van de streek en de daar heersende cultuur toch Romaans werden. Deze Gothi waren afkomstig uit het noorden van Frankrijk, en beslist niet uit Zweden of Noorwegen.
Men moet zich natuurlijk geen zand in de ogen laten strooien door de mooie namen van Göttingen, Göteland en Göteborg. Die gedachte is enkel een der best geslaagde grappen van Adam van Bremen, een der grootste fantasten aller tijden, die de ware geschiedenis uit het noorden van Frankrijk met volle kolenschoppen tegelijk naar de omgeving van Hamburg transporteerde.

Tekst 174
466 na Chr. Koning Chlodevech te Doornik.

Chlodevech (zie Nota 160-1) viel Turingia (het land van Doornik) binnen. Hij verbleef een tijd in Dispargum (Isbergues, zie Nota 173-8), een burcht van de Tungri (Douai) (174-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 307.

Nota 174-1. Gregorius (zie Tekst 173) plaatst Dispargum in het land der Thuringi (Doornik). Sigebert situeert het in het land van de Tungri (Douai). Waarschijnlijk moeten we hier de mededeling van Gregorius het zwaarst laten wegen.

Tekst 175
445 na Chr. Chlodius trekt Gallia binnen.

De koning van de Franken Chlodius (Chlodovech, Clovis) zond vanuit de burcht Dispargum

(Isbergues) verspieders naar de stad Camaracum (Kamerijk). Hij trok de Renus (Schelde) over, versloeg veel volk van de Romeinen rond de Renus (Schelde), die tot aan de Ligeris (Loire) woonden, trad het Carbonarisch Woud (zie Nota 93-2) binnen, veroverde de stad Tornacum (Doornik), en vandaar haastte hij zich naar de stad Cameracum (Kamerijk). Daar bleef hij korte tijd zitten en doodde alle Romeinen die hij kon vinden. Vandaar stootte hij door tot aan de Somme en bezette het gehele gebied (175-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 308.

Nota 175-1. De schrijver Sigebert van Gembloers staat erom bekend dat hij praktisch alles gelezen had wat in zijn tijd aan historisch werk bestond. Hij verzamelde en schreef een massa feiten op. Daar hij veelvuldig citeert zonder zijn bron te noemen, en herhaaldelijk berichten van anderen op zijn manier samenvat, is het waarschijnlijk dat in het bovenstaande verhaal niet de juiste chronologische volgorde is aangehouden.

Tekst 176
480 na Chr. Aanval van de Saxones op Angers.

Audovachrius, aanvoerder (176-1) van de Saxones, viel met een vloot Andegavis (Angers) (176-2) aan... Hij onderwierp Andegavis (Angers) en andere steden aan zich. Koning Hiderik (Childerik, zie Tekst 170, Nota 170-1) stak Andegavis (Angers) in brand... hij sloot een verbond met Andovachrius, en samen onderwierpen zij de Alamanni (zie Nota 22-2).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 312.

Nota 176-1. Bij de Saksen wordt niet van koningen gesproken; de teksten hebben het steeds over "dux", dat niet eens "hertog" betekent doch gewoon aanvoerder.

Nota 176-2. Andegavis wordt ook Juliomagus Andecavorum genoemd. De stad ligt tussen Le Mans en Nantes aan de Loire, ca. 120 km het binnenland in. Zij werd dus vanaf de zee met boten aangevallen, een tactiek die kort daarna door de Noormannen wordt overgenomen.

Tekst 177
ca. 480 na Chr. Clovis tegen de Romeinen aan de Schelde.

Deze Clovis (zie Nota 160-1) werd door de H. Remigius tot eerste koning (177-1) van de Franken gedoopt. Hij verdreef Egidius (zie Nota 167-1), de Romeinse consul, en doodde diens zoon Siagrius. Aan keizer Maximianus (177-2) ontnam hij alles wat de Romeinen tussen de rivieren Renus (Schelde) en Loire bezaten.
Bron: Annales Quedlinburgenses, MGS, III, p. 30.

Nota 177-1. "Eerste koning van de Franken" is slechts in zoverre juist dat Chlodevech I terecht beschouwd kan worden als de grondlegger van het latere Frankische Rijk. Evenwel: vóór hem zijn andere koningen van de Franken bekend.

Nota 177-2. Dat wil zeggen: hij ontnam de Romeinen alles waarvoor Maximianus in zijn tijd (286 - 305) tussen Renus (Schelde) en Loire gevochten had.

Tekst 178
491 na Chr. Britanni worden Angli.

De Britanni, die niet bij machte waren zich tegen de Angli (178-1) te verzetten, gaven zich als overwonnenen aan hun (van de Angli) recht en zelfs naam over (178-2). De eerste koning van de Angli was Elbi, de tweede Celin die opvolgde na de dood van de eerste. Samen regeerden zij 70 jaren.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 313.

Nota 178-1. Voor de Angli van Englos zie Tekst 147, waar verhaald wordt dat deze in het jaar 446 op verzoek van de Britanni naar Engeland waren gekomen.

Nota 178-2. Een bijna gelijktijdige infiltratie geschiedde door de Saxones, zodat men kort daarna over Anglo-Saxones begint te spreken. Men kan zich trouwens afvragen, of deze twee groepen al in het noorden van Frankrijk waren vermengd. Deze infiltraties vanuit het noorden van Frankrijk naar Engeland liggen méér voor de hand dan een migratie vanuit het hoge noorden van Duitsland, waar geen enkel raakpunt uit de bronnen over de Saksen is aan te wijzen en de archeologie volledig verstek laat gaan, daar er geen enkel relict van het grote volk der Saksen is te vinden. Het beeld is er nog poverder dan in Nederland: na de prehistorie volgt er de 9e of 10e eeuw dat enige bewoning kan worden aangenomen. Het Romeins ontbreekt er totaal. Derhalve kan het niet juist zijn, wat men allemaal over de rivieren de Elbe, de Eems en de Weser heeft opgehangen.

Tekst 179
499 na Chr. Franken tegen Alamanni.

Lodewijk (179-1), koning van de Franken, begint een oorlog tegen de Alamanni (zie Nota 22-2). Terwijl hij daar met zijn leger bezig was, kreeg hij het verlangen om het christendom te omhelzen omdat hij meende daartoe verplicht te zijn. Na de dood van de koning van de Alamanni en hun onderwerping is hij door Remigius, de bisschop van Reims, gedoopt en door zijn voorbeeld en voorschriften voerde hij het volk der Franken tot het geloof in Christus.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 313.

Nota 179-1. Voor Lodewijk zie Tekst 160, Nota 160-1.

Tekst 180
ca. 500 na Chr. Rivieren in de wereld.

De Albis (Aa) (180-1) scheidt de Suevi (180-2) van de Cherusci (180-3).....
de Danubius, die ook Hister wordt genoemd, loopt van Gramnia naar Pontus en stroomt hier uit in zeven mondingen... (180-4).
De Isara (180-5) van Gallia stroomt uit in de Rhodanus (Rhône)...
De Mosella (Moezel) van Belgica stroomt uit in de Renus (Rijn)....
De Renus (Schelde) van Germania scheidt de Belgae van de Germanen .... (180-6).
Bron: Vibius Sequester, De fluminibus... per littera.

Nota 180-1. Voor de Albis als de Franse Aa zie o.a. bij Tacitus.

Nota 180-2. Voor de Suevi van Kortrijk en omgeving zie Tekst 98, waar een ander citaat van Vibius Sequester staat, dat enigszins afwijkt van deze tekst.

Nota 180-3. Voor de Cherusci van Chérisy of het land van Boulogne zie Tekst 95, Nota 95-4.

Nota 180-4. Met Danubius is hier de Donau bedoeld. Ondanks de zeven mondingen geeft het lijstje alleen rivieren in Frankrijk.

Nota 180-5. De Isara (doorgaans de Oise aanduidend) is hier de Saône, die meestal Arar wordt genoemd.

Nota 180-6. Evenals in Tekst 98 maakt de schrijver onderscheid tussen de Renus (Rijn) en de Renus (Schelde). Waarom hij de laatste "van Germania" noemt, is nu wel duidelijk.

Tekst 181
ca. 491 na Chr. Sigebert de Manke.

In die tijd (181-1) ontmoette koning Clovis Alarik, koning van de Gothi, in de vallei van Vouillé op tien mijlen van de stad Poitiers... De zoon van Sigebert de Manke (181-2), genaamd Chloderich, was hem te hulp gekomen. Deze Sigebert hinkte, omdat hij in een slag tegen de Alamanni in de versterking van Tolbiacum (Thuillies) (181-3) aan een knie was gewond.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 111.

Nota 181-1. Even tevoren spreekt Gregorius over het 25e regeringsjaar van koning Clovis.

Nota 181-2. Sigebert was koning van de Ripuarische Franken. Van hem is niet veel bekend. Hij werd door zijn zoon vermoord.

Nota 181-3. Voor Tolbiacum als Thuillies zie Tacitus (blz. 104) en PK, Weg 34.

Tekst 182
ca. 500 na Chr. Dood van Sigebert, koning van de Ripuarische Franken.

Toen koning Clovis te Parijs verbleef, liet hij in het geheim aan de zoon van Sigebert (182-1) boodschappen: "Welnu, je vader wordt oud en hij hinkt met zijn zieke voet. Indien hij sterft, zou zijn koninkrijk aan jou toekomen evenals onze vriendschap". De zoon werd hierdoor tot begerigheid verleid en besloot zijn vader te doden. Toen deze de stad Colonia (Avesnes-sur-Helpe) had verlaten en de Renus (Schelde) was overgestoken, maakte hij zich gereed om door het woud van Buchau (182-2) te trekken. Tegen de middag legde hij zich in zijn tent te slapen. Daar liet zijn zoon hem door gehuurde moordenaars doden, om in het bezit van het koninkrijk te komen. Maar het oordeel van God deed hem in het graf belanden, dat hij zo boosaardig voor zijn vader had gedolven. Hij zond dan boodschappers naar koning Clovis om hem de dood van zijn vader aan te kondigen en liet zeggen: "Mijn vader is dood en ik heb nu zijn schatten en zijn koninkrijk in mijn bezit. Zendt mij uw mannen en ik zal hun geven wat u behaagt van deze schatten te nemen". En deze antwoordde: "Ik dank u voor uw welwillendheid en ik vraag u, wanneer onze mannen aankomen, hun alle schatten te tonen". Bij hun aankomst stelde hij alle schatten van zijn vader tentoon. En terwijl zij verschil-

lende voorwerpen bekeken, verklaarde hij: "Mijn vader had de gewoonte in deze kist gouden munten op te stapelen". "Wel", zeiden zij, "probeer dan eens je hand tot op de bodem ervan te steken om alles te vinden". Toen hij dit deed en gebukt stond, hief een der mannen zijn bijl op en spleet hem de schedel, en zo liep de zoon hetzelfde op wat hij met zijn vader had gedaan.
Toen Clovis deze zaak had vernomen, namelijk dat Sigebert en zijn zoon waren gedood, begaf hij zich naar die plaatsen, riep het hele volk samen aan wie hij verklaarde: "Hoort toe wat er is gebeurd. Terwijl ik op de Scaldis (Schelde) (182-3) voer, heeft Chloderic, de zoon van mijn verwant, zijn vader vervolgd met de bewering dat ik hem wilde doden. Terwijl deze laatste door het woud van Buchau (Bucqoy) vluchtte, zond Chloderic bandieten naar hem toe om hem te doden en vermoordde hem. Zelf is hij ook omgekomen, neergeslagen door ik weet niet wie terwijl hij zijn schatten toonde. Maar in al deze gebeurtenissen heb ik geen enkele verantwoordelijkheid, want ik kan het bloed van mijn verwanten niet vergieten, daar dit een misdaad is (182-4). Maar omdat deze dingen hebben plaatsgevonden, doe ik u een voorstel, dat gij kunt aanvaarden indien het u bevalt. Verenigt u met mij om onder mijn bescherming te staan". Bij het horen van deze woorden betuigden alle aanwezigen hun bijval, zowel door het slaan op hun schilden als door kreten, en zij kozen hem als hun koning en verhieven hem op een verhoging. Na het koninkrijk van Sigebert en diens schatten in ontvangst te hebben genomen, onderwierp hij ook hen aan zijn gezag. Zo sloeg God elke dag zijn vijanden neer onder zijn hand en vergrootte hij het koninkrijk, omdat hij (Clovis) met een oprecht hart voor zijn aanschijn wandelde en deed wat aan Gods ogen behaagde (182-5).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 133.

Nota 182-1. Voor Sigebert zie Tekst 181.

Nota 182-2. Buchau is Bucqoy, op 18 km zuidwest van Atrecht. Het woud was een onderdeel van het Carbonarisch Woud. Buchau dient hier enkel als plaatsbepaling.

Nota 182-3. Scaldis, aanvankelijk maar een zijrivier van de Schelde (Ponte Scaldis) moet als de Schelde worden opgevat. Dit detail en de plaats van Buchau (Bucqoy) tonen duidelijk aan waar de feiten hebben gespeeld.

Nota 182-4. Gregorius van Tours had een grote verering voor koning Clovis en praat al zijn daden door dik en dun recht. Clovis staat zwaar onder verdenking deze zaak beraamd te hebben om het rijk van de Ripuarii in bezit te krijgen. Was hij soms niet vlakbij op de Schelde om te zien hoe het afliep, en om eventueel in te grijpen indien het verkeerd liep. Prompt was hij aanwezig om het verweesde koninkrijk en de macht over te nemen.

Nota 182-5. Zo toont de "grote" Gregorius van Tours dat hij het niet zo nauw nam met de moraal van de vorsten. Van andere figuren, bijvoorbeeld Childeric (zie Tekst 176) , die hem niet sympathiek waren, meet hij de wandaden breed uit.

Tekst 183
ca. 511 na Chr. De eerste Dani (Noormannen) in Frankrijk.

Na deze gebeurtenissen (nl. de opvolging der zonen van Clovis) kwamen de Dani (Noormannen) (183-1) met hun koning Chlochilaich met schepen over de zee naar de Galliae. Aan land gekomen, verwoestten zij een streek in het rijk van Theoderich (183-2) en maakten er gevangenen. Na hun schepen met gevangenen en buit te hebben beladen, maakten zij zich gereed om naar hun vaderland

terug te keren, maar de koning bleef op de kust totdat de schepen zee hadden gekozen; hij zelf zou hen volgen. Toen deze zaak aan Theoderich gemeld was, namelijk dat een van zijn streken door vreemdelingen was verwoest, zond hij zijn zoon Theodebert met een machtig leger en veel oorlogsmaterieel daar naar toe. De koning (van de Dani) werd gedood. Theoderich vernietigde de vijand in een zeeslag en bracht alle buit weer aan land.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 143.

Nota 183-1. De Dani of Noormannen kwamen niet uit het hoge noorden van Europa, doch uit Normandië. Op dit punt heeft de gangbare historie een van haar grootste vergissingen begaan. Zie WK, Deel I, passim, waar vrijwel alle teksten over de Noormannen zijn gegeven en waar ook is uiteengezet dat die eigenlijk "Westmanni" hadden moeten heten. Zie ook Hoofdstuk 5 in dit Deel II. Het niet-opmerken van de west-oriëntatie heeft vanzelfsprekend niet alleen voor de Romeinse periode gevolgen gehad, maar ook nog geruime tijd later, daar veel gegevens onverbrekelijk met elkaar zijn verbonden.

Nota 183-2. Theoderich, de ouste zoon van Clovis, ontving bij de verdeling van het rijk in 511 de streken van het oosten: Avesnes-sur-Helpe, Bouillon, Trier, Metz, Verdun en Reims; deze laatste was zijn hoofdstad. Bovendien kreeg hij ten zuiden van de Loire: Auvergne en enkele naburige steden: Le Puy, Limoges en Cahors. De andere broers waren: Chlodomir, Childebert en Chlotarius. Theoderich kreeg een verbrokkeld en niet aan elkaar sluitend deel, omdat hij de sterkste figuur was en het meest geschikt leek om de Germaanse gebieden te besturen. Maar al met al weten we niet welke streek "in zijn rijk" de Noormannen hebben aangevallen.

Tekst 184
ca. 515 na Chr. Het koninkrijk Thoringia (Doornik).

Bij de Thoringi (Doornik) was het koningschap van het volk in handen van drie broers, te weten: Baderic, Hermanfried en Bertrand. Maar Hermanfried viel een van zijn broers (Bertrand) met geweld aan en doodde hem... De vrouw van Hermanfried, Amalaberga genoemd, die slecht en wreed was, zaaide tweedracht en burgeroorlog tussen de twee broers. Een keer dat haar man zijn maaltijd kwam nemen, vond hij slechts de helft van de tafel gedekt. Toen hij zijn vrouw vroeg wat dit te betekenen had, gaf zij hem ten antwoord: "Wie zich de helft van zijn koninkrijk laat afnemen, verdient ook maar de helft van de tafel gedekt te krijgen". Opgestookt door deze en soortgelijke verwijten stond hij op tegen zijn broer en door middel van geheime boodschappen nodigde hij koning Theoderich (184-1) tot een aanval uit met het voorstel: "Indien gij hem doodt, zullen wij het land onder elkaar verdelen".... Samen vielen zij Baderic aan, wiens leger werd verslagen; zelf werd hij gedood... Hermanfried verwaardigde zich niet zijn belofte aan koning Theoderich te houden, wat een grote vijandschap tussen hen deed ontstaan.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 143.

Nota 184-1. Voor Theoderich zie Tekst 183, Nota 183-2.

Tekst 185
ca. 515 na Chr. Koning Theoderich trekt op tegen de Thoringi (Doornik).

Theoderich (zie Nota 183-2) was de beledigingen niet vergeten die Hermanfried, koning van de

Thoringi (Doornik) hem had aangedaan. Hij riep de hulp in van zijn broer Chlotarius en maakte zich gereed om tegen Hermanfried op te trekken, onder belofte aan Chlotarius een deel van de buit af te staan.... Hij nam ook zijn zoon Theodebert mee in het leger. Maar toen de Franken arriveerden, stelden de Thoringi (Doornik) vallen voor hen klaar. Op de plaats waar de strijd zou worden geleverd, hadden zij grachten gegraven, bedekt met graszoden zodat het op vaste grond geleek. Toen de strijd begon, vielen veel Frankische ruiters in deze vallen; zij schaamden zich dood maar wisten spoedig hoe zij deze vallen konden vermijden. Toen de Thoringi (Doornik) ten slotte begrepen dat zij zwaar werden verslagen en hun koning Hermanfried al was gevlucht, keerden zij de rug en kwamen tot aan de rivier de Unstrut (185-1). Daar werd zo'n slachtpartij aangericht dat de rivier met lijken werd gevuld als lag er een brug, waarover de Franken konden lopen om de andere oever te bereiken. Na de overwinning maakten zij zich meester van de streek en onderwierpen deze aan hun gezag (185-2).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 148.

Nota 185-1. De rivier de Unstrut is de Autreppe, een zijrivier van de Sambre, in het departement Nord.

Nota 185-2. Hermanfried werd later door Theoderich vermoord. Zie Tekst 186.

Tekst 186
ca. 515 na Chr. Dood van Hermanfried, koning van de Thoringi (Doornik).

... maar het gebeurde op een dag dat zij zich onderhielden op de muur van de stad Tolbiacum (Thuillies). Geduwd door ik weet niet wie, viel Hermanfried van de hoge muur naar beneden en gaf de geest. Wij weten niet wie hem zo heeft geworpen; in elk geval menen velen dat er een list van Theoderich achter heeft gezeten.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 150.

Tekst 187
515 na Chr. Sigismond en het klooster van Agaunum (Sankt Moritz).

Sigismond, de koning van Burgundia, die het klooster van Agaunum (zie Tekst 153, Nota 153-3) had gebouwd, liet zijn zoon Sigerich op aanstoken van diens kwaadaardige stiefmoeder ombrengen. Daarna kreeg hij berouw. Hij wijdde zich geheel aan de devotie tot de martelaren van Agaunum, opdat hij vergiffenis zou krijgen.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 315.

Tekst 188
526 na Chr. Strijd tussen Gepidae en Langobardi.

Toen er tussen Thurismodus, koning van de Gepidae (Houplines) en Audobin, koning van de Langobardi (188-1), oorlog was ontstaan, werd Thurisindis, de zoon van Thurismodus, door Albuin, de zoon van Audobin, gedood en viel de overwinning toe aan de Langobardi. Maar Thurismodus stelde het geloof boven zijn toorn en smart. Hij gaf zelfs aan Albuin, toen deze onder erewoord naar hem toe kwam, de wapens van zijn gesneuvelde zoon.

Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 315.

Nota 188-1. Voor de Langobardi van Lompret zie bij Tacitus Hoofdstuk 40, Nota 40-1, blz. 77.

Tekst 189
530 na Chr. De Franken nemen bezit van Francia.

Na deze dingen namen de Franken alle steden en dorpen in van Thoringia (Doornik) en verdreven er het volk... want voordat dit volk in dit land was gekomen, hadden de Franken de gehele streek in bezit gehad (189-1). Van dit volk maakte St. Hieronymus melding in het *Leven van St. Hilarius*, waarin hij zegt dat dit volk (de Franken) zeer sterk en zeer goed is en talrijk in mensen. Het woont in de Mark van de Saksen (Marche de Seisogne) (189-2) en in Alemaigne (189-3), dat nu het Oude Francia (189-4) wordt genoemd.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, IV, p. 155.
Hieronymus, Vita S. Hilarionis.

Nota 189-1. Deze zin moet natuurlijk zo worden verstaan: de Franken namen wederom bezit van het land van Doornik, dat zij voordien al hadden beheerst. De zogenaamde herkomst van de Franken uit het zuiden van Duitsland moeten we derhalve nog stringenter afwijzen.

Nota 189-2. De "Mark van de Saksen" toont aan dat deze al een vast gebied in het noorden van Frankrijk hadden of voorheen hadden bezeten. Er zijn te weinig gegevens voorhanden om deze "Mark" te kunnen lokaliseren.

Nota 189-3. Alamannia was de streek zuidoost van Rijsel. De Geograaf van Ravenna beschrijft dit land uitvoerig. Zie Ravenna blz. 35.

Nota 189-4. Het "Oude Francia". De verschuivingen van de bevolkingsgroepen zijn wellicht minder ingrijpend geweest dan men bij het eerste lezen van de teksten zou kunnen denken. Waarschijnlijk moet men meer aandacht schenken aan de overheersing van de ene groep door de andere. Ten slotte treden alleen de Franken naar voren, na alles om zich te hebben onderworpen. Het centrum van hun rijk verschoof daardoor ook; kort vóór Clovis is het vaag en wisselend; dan wordt het Doornik, maar plotseling schiet het naar het zuiden. Opvallend is dat men al spreekt over het "Oude Francia", maar even merkwaardig is dat de Franken eerst vanuit meer zuid- en zuidoostwaarts gelegen gebieden het meest noordelijke land van Doornik in bezit namen en zich aldaar in aantal consolideerde om daarna verder naar het zuiden door te stoten. Bij nader inzien moet men toegeven dat het geen slechte strategie is, eerst af te rekenen met vijandige buren, die een blijvende dreiging in de rug zouden zijn. Er is wellicht geen andere tekst die zo duidelijk aantoont, dat de opvatting van Toringia als het Duitse Thüringen een vierkante dwaasheid is.

Tekst 190
ca. 546 na Chr. Koning Theodebert en de Saksen.

(Koning Theodebert) (190-1) schrijft aan keizer Justinianus over de volken onder zijn gezag): Wij hebben de Thuringi (Doornik) bedwongen en hun provincies verworven... het volk van de Norsavoren (190-2) buigt voor ons de nek. Ook het volk der Wisigothen (190-3), die de noordelijke

kusten van Francia bewonen. Pannonia (190-4) en de Saxones Euci (190-5) (variant: Eudecii) hebben zich uit eigen wil overgegeven. Onze heerschappij strekt zich uit van de Danubius (190-6) en de grens van Pannonia tot aan de kusten van de Oceaan (Atlantische Oceaan).
Bron: Variorum Epistolae, HdF, IV, p. 59.

Nota 190-1. Theodebert, zoon van Theoderich en kleinzoon van Clovis, volgde in 534 zijn vader op, ondanks het verzet van zijn ooms Childebert en Chlotarius. Hij overleed in 548.

Nota 190-2. Norsavoren duidt waarschijnlijk op de Nordgau, een streek in het noorden van de Elzas.

Nota 190-3. De Wisigothen worden door Theodebert gesitueerd aan de "noordelijke kusten van Francia". Hier zijn derhalve de oorspronkelijke Gothi van Gosnay bedoeld en niet de Wisigothen in Spanje en Gascogne.

Nota 190-4. Pannonia begon ten oosten van Straatsburg en liep door tot in Italië en Hongarije. Uit de tekst blijkt niet dat Theodebert hun land in bezit had; alleen dat zij zich uit eigen wil tot een niet-aanvalsverdrag hadden verbonden. De koning zegt trouwens even verder, dat zijn rijk "aan de grens van Pannonia" begint.

Nota 190-5. Saxones Euci kunnen gelokaliseerd worden te Heuchin, op 20 km zuidwest van Béthune. De dubbelnaam duidt waarschijnlijk geen afzonderlijke groep aan, doch is meer gebruikt als plaatsbepaling. Het is namelijk in deze hoek dat de Merovingers kort daarna weer in conflict kwamen met de Saxones.

Nota 190-6. Danubius betekent hier niet de Donau, want dat zou betekenen dat de Franken benoorden de Donau heersten en dat deden zij niet (pas in de 9e eeuw). Danubius blijft dus gewoon de Aisne.

Tekst 191
ca. 546 na Chr. Stammenstrijd van Saxones in Frankrijk.

Een andere keer had de man Gods (St. Desideratus, bisschop van Bourges) gehoord dat de Saxones en de Austrenses (191-1) zich in heftige twisten tegen elkaar keerden en dat beide partijen verlangden dat hij de vrede zou herstellen, zodat hij naar hen toe ging.
Bron: Vita S. Desiderati, HdF, III, p. 445.

Nota 191-1. Met Austrenses (Austrië of Austrasië) kan Autrécourt (Marne) of Autrèche (Oise) of Ostrachia (Ostrevant) zijn bedoeld. Waarschijnlijker is echter dat het gewoon "de oostelijken" betekent, wat misschien als "noordelijken" moet worden opgevat. Maar omdat hier de Saxones niet precies te lokaliseren zijn, valt over de Austrenses nog minder te zeggen. In elk geval is het uitgesloten dat de bisschop van Bourges als bemiddelaar naar Sleeswijk-Holstein wordt geroepen. Met andere woorden: de Saxones zaten allang en zeer verspreid in een groot gebied van Frankrijk, en hun aanwezigheid was niet veroorzaakt door migraties uit het noorden van Duitsland.

Tekst 192
547 na Chr. Gepidae en Langobardi.
Toen er een oorlog was ontstaan tussen Cunimundus, koning van de Gepidae (Houplines), en Albuin, koning van de Langobardi (Lompret), vielen aan beide zijden 60.000 man. Albuin had Cunimundus gedood en maakte van diens schedel een drinkbeker. Diens dochter had hij gevankelijk weggevoerd en nam hij tot vrouw. De Hunni (Huningue e.a.) echter vielen het land van de Gepidae aan, waardoor het rijk van de Gepidae volledig werd verwoest (192-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica , MGS, VI, p. 317.

Nota 192-1. Inderdaad: hierna leest men niet veel meer over de Gepidae, wier stamnaam dan ook volledig is verdwenen. De Geograaf van Ravenna (zie Ravenna Tekst 3, Nota 3-15, blz.15) noemt Gipidia in verband met de Huni van de Elzas, doch het is twijfelachtig of deze naam de stam van de Gepidae aanduidt.

Tekst 193
ca. 550 na Chr. Strijd tussen Suevi en Saxones.

Chlotarius (193-1) en Sigebert (193-2) hadden Suevi (omgeving Kortrijk) en andere volken geplaatst in het land van de Saxones... (bij onderhandelingen boden de Suevi eerst aan de helft, daarna tweederden van het land terug te geven, om de oorlog te vermijden)... Maar de Saxones wilden dit aanbod niet aannemen en gingen over tot de strijd. Vóór het gevecht hadden zij al onder elkaar getwist hoe zij de vrouwen van de Suevi (omgeving Kortrijk) onder elkaar zouden verdelen, en wie deze of die vrouw zou krijgen, want zij verbeeldden zich dat ze de Suevi al hadden gedood. Maar de barmhartigheid van God, die de gerechtigheid dient, deed hun verlangen in een heel andere richting buigen, want van de 26.000 Saxones, die hierbij betrokken waren, sneuvelden er 20.000, en van de 6000 Suevi vielen er slechts 480. De anderen behaalden de overwinning. De overlevende Saxones zwoeren dat niemand van hen zijn baard of haren zou knippen totdat zij wraak hadden genomen op de tegenstanders. Zij begonnen opnieuw te strijden, maar leden een nog grotere nederlaag, en zo eindigde de oorlog (193-3).
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uit. Latouche, I, p. 267.

Nota 193-1. Chlotarius I, jongste zoon van Chlodevech (Clovis) I, was koning van Soissons (511 - 588) en vanaf 558 tot 561 van het gehele Frankische Rijk. In 531 veroverde hij het rijk der Thuringi (Doornik).

Nota 193-2. Sigebert I (ca. 537 - 575) was een zoon van Chlotarius I. Bij de dood van zijn vader (561) ontving hij Austrasië als erfdeel en hiermee de heerschappij over de (nog) barbaarse stammen ten oosten van de Schelde, tevens Auvergne en een deel van de Provence. Hij werd in 575 te Vitry-en-Artois vermoord, nadat hij een burgeroorlog in het Frankische Rijk had gewonnen.

Nota 193-3. Het feit is niet zó belangrijk. Toch weet Gregorius van Tours verschillende details ervan te vertellen, die hij onmogelijk kon weten indien de strijd zich had afgespeeld tussen Sleeswijk-Holstein en Denemarken, c.q. Zweden. Bij het interpreteren van teksten dient men ook de gezichtseinder van de schrijver in het oog te houden, anders komt men tot absurde reconstructies. Het bewijs dat de Saksen niet in Sleeswijk-Holstein kwamen bestaat daarin dat ze eeuwenlang al in Noord-Frankrijk waren.

Tekst 194
553 na Chr. Een veldslag van Franken tegen Saksen bij de Wimereux.

De Saksen kwamen in opstand tegen de Franken. Zij vielen talloze malen Francia binnen en werden geholpen door de Toringi (Doornik). De koning van Francia leverde slag tegen hen bij de rivier de Wisera (194-1). Hij keerde terug door het land van de Toringi (Doornik) (194-2), dat ook Lorent (194-3) werd genoemd.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 197.

Nota 194-1. De rivier de Wisera is de Wimereux ten noorden van Boulogne. Het ligt buiten elke rede, dat de Frankische koning een veldtocht op touw zette naar de Duitse Weser.

Nota 194-2. Daarna keerde hij langs een omweg terug, om de Thoringi (Doornik) af te straffen, wat letterlijk in Tekst 195 staat.

Nota 194-3. "Lorent" betekent mogelijk "het oosten".

Tekst 195
553 na Chr. Koning Chlotarius bij de veldslag van de Franken tegen Saksen bij de Wimereux.

Dit jaar streed koning Chlotarius tegen de opstandige Saksen bij de rivier de Wisera (Wimereux), en bracht hij hen een zware nederlaag toe. In geheel Thoringia (Doornik) richtte hij vernielingen aan (195-1).
Bron: Appendix ad Marcellini chronicon, HdF, II, p. 20
Hermanni Aug. Chronicon, MGS, V, p. 88.

Nota 195-1. Door, conform de onhoudbare "traditie" deze veldtocht in Thüringen en bij de Weser te blijven leggen, geeft men bovendien aan de Merovingische koningen te veel eer. Zij waren over het algemeen amper in staat om hun eigen rijk te besturen. Waarom zouden ze zich dan inlaten met volken of stammen, die ca. 400 km van hen vandaan zaten. En omgekeerd; wat voor reden of kans zouden deze laatsten kunnen hebben gehad, om het even verafgelegen Francia de oorlog te verklaren? De Saxones en de Thuringi zaten echter vlakbij, zodat zij wel degelijk een gevaar voor Francia betekenden.

Tekst 196
553 na Chr. Chlotarius strijdt tegen de Saxones en de Thuringi.

Hierna begaf de koning zich in rechte lijn naar de Saxones, die onophoudelijk de gebieden van de Franken binnenvielen. Hij vernielde ook het land van de Thoringi (Doornik), omdat deze de Saxones geholpen hadden. Toen de Saxones een nieuwe opstand pleegden, trad Chlotarius weer tegen hen op. De Saxones zonden gezanten... wat de Franken weigerden. Maar de Saxones vielen zo hevig op de Franken aan, dat slechts weinigen overbleven om met Chlotarius de vlucht te nemen.
Bron: Aimoini de gestis Francorum, HdF, III, p. 60, 116.
Historia regum Francorum, MGS, IX, p. 397.

Tekst 197
555 na Chr. Chlotarius trekt tegen zijn zin tegen de Saxones op.

Toen Chlotarius (zie Nota 193-1) na de dood van Theodebald het rijk van de Franken had overgenomen en hij er een rondgang maakte, vernam hij van zijn omgeving dat de Saxones (197-1) weer in hun dwarsheid waren vervallen, dat zij tegen hem in opstand kwamen en weigerden de jaarlijkse schattingen te betalen, wat zij tot nu toe hadden gedaan. Aangezet door deze voornemens, trok hij tegen hen op, en terwijl hij reeds tot vlakbij hun grenzen was gekomen, zonden de Saxones hem gezanten die zeiden: "Wij verachten u niet en wij weigeren evenmin wat wij gewoon zijn te geven aan uw broers en neven. Wij vragen slechts één zaak: dat de vrede blijft en dat uw leger en het onze niet in botsing komen". Op het horen van deze woorden zei de koning tot de zijnen: "Zij spreken goed, deze mensen. Wij zullen niet tegen hen optrekken, om niet te riskeren tegen God te zondigen"... (de Franken wilden oorlog; Chlotarius weigerde tot driemaal toe)... Toen wierpen zij (de Franken) zich vol irritatie op koning Chlotarius. Zij verscheurden zijn tent, overlaadden hem met beledigingen en sleepten hem met geweld en onder bedreiging hem te doden indien hij niet met hen wilde vertrekken. Hierop vertrok Chlotarius met hen uit puur lijfsbehoud. Maar toen de veldslag was begonnen, werden zij (de Franken) in groten getale door de tegenstanders afgeslacht. De menigte gesneuvelden van de beide legers was zo groot dat niemand het juiste getal kan schatten of tellen. Geheel ontdaan vroeg Chlotarius vervolgens de vrede aan de Saxones, zeggend dat hij niet uit eigen wil tegen hen was opgetrokken. Toen hij deze had verkregen, keerde hij naar huis terug.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 195.

Nota 197-1. De Franse uitgever (Latouche) van de tekst situeert deze Saxones tussen de Duitse Elbe, de Eems, de Noordzee en de Harz !

Tekst 198
556 na Chr. Koning Chlotarius tegen Saxones en Thoringi (Doornik).

Dit jaar zijn de Saxones in opstand gekomen. Koning Chlotarius verzamelde een groot leger en verpletterde een groot deel van hen. Hij trok geheel Thoringia (Doornik) door en verwoestte dit, omdat men er hulp had verleend aan de Saxones.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 188.

Tekst 199
556 na Chr. Chlotarius tegen Saxones en Thuringi (Doornik).

Chlotharius, koning van de Franken, viel de Saxones en hun bondgenoten de Thuringi (Doornik) op krachtige wijze aan en bedwong hen door een slachting.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 317.

Tekst 200
556 na Chr. Saxones en Thoringi (Doornik) vallen Francia aan.

Chramnus stond tegen zijn vader Chlotarius op; hij viel Francia binnen met de hulp van zijn oom Childebert, die de Saxones aan hun zijde had gebracht. Met de Saxones roofde Childebert het land

van Reims. De legers van de opstandelingen bereikten Châlons-sur-Marne en Dives (Oise), Chlotarius versloeg zijn vijanden en strafte de Thoringi (Doornik) omdat zij de Saxones geholpen hadden (200-1).
Bron: Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 107.
Herimanni Aug. chronicon, MGS, V, p. 88.
Marii episcopi chronicon, HdF, II, p. 17.

Nota 200-1. De veelheid van teksten, die vrijwel hetzelfde berichten, werkt verwarrend, daar het niet onmogelijk is dat de schrijvers eenzelfde feit op verschillende jaren plaatsen. In deze tekst verschijnen echter nieuwe elementen, waardoor het waarschijnlijk is dat de Saxones meermalen in opstand zijn gekomen, wat hun lokalisatie in het noorden van Duitsland nog onmogelijker maakt.

Tekst 201
ca. 556 na Chr. De stad Agrippina of Colonia.

Gondovald, die beweerde een zoon te zijn van koning Chlotarius, ontscheepte te Marseille, komend van Constantinopel... hij werd door zijn moeder aan koning Childebert (201-1) voorgesteld met de woorden: "Ziehier je neef, zoon van koning Chlotarius, en hoezeer hij ook wordt veracht door zijn vader, neem hem op, want hij is ook van jouw vlees"... Chlotarius liet hem de haren afknippen (201-2) en ontkende dat hij zijn zoon was.... Na de dood van koning Chlotarius (201-3) werd de jongeman opgenomen door koning Charibert. Sigebert liet hem bij zich komen, sneed hem opnieuw de haren af (201-4) en zond hem naar de stad Agrippina, die tegenwoordig Colonia (201-5) heet.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uig. Latouche, II, p. 40.

Nota 201-1. Childebert, derde zoon van Clovis, was sinds 511 koning over Parijs, het land tot aan de Somme en tot aan Het Kanaal en Bretagne. Hij overleed in 558.

Nota 201-2. De haren afknippen, ten teken dat Gondovalds koningschap niet werd erkend. Zie ook Tekst 173, Nota 173-7.

Nota 201-3. Chlotarius overleed in 561.

Nota 201-4. Nogmaals een ontkenning van het recht op de koningstitel.

Nota 201-5. In de Romeinse periode werd de stad Agrippina genoemd. In Gregorius' tijd was de naam Colonia meer in gebruik. Tussen Colonia en Keulen zit enkel dit verband dat de naam Kollen of Köllen, die vermoedelijk in de 9e of 10e eeuw is ontstaan, de latinisering Colonia kreeg. In Keulen is geen archeologische continuïteit tussen de Romeinse en de vroegmiddeleeuwse stad, en zonder deze kan men geen naamkundige continuïteit staande houden.

Tekst 202
ca.561 na Chr. Koning Sigebert trekt op tegen de Hunni.

Na de dood van koning Chlotarius (zie Nota 193-1)) vielen de Hunni (Huningue e.a.) Gallia weer aan. Koning Sigebert (zie Nota 193-2) mobiliseerde tegen hen een leger, verklaarde hen de oorlog, versloeg hen en dreef hen op de vlucht. Daarna echter wist hun koning door middel van gezanten

zijn vriendschap te winnen. Maar terwijl Sigebert met hen bezig was, viel zijn broer Chilperik Reims aan en maakte hij zich meester van andere steden, die aan Sigebert toebehoorden. Daaruit ontstond tussen hen een burgeroorlog, wat een zeer kwalijke zaak was. Toen Sigebert als overwinnaar van de Hunni terugkeerde, bezette hij de stad Soissons, waar hij Theodebert vond, de zoon van koning Chilperic. Hij nam hem gevangen en zond hem weg in ballingschap. Daarna trok hij op tegen Chilperic, versloeg hem en dreef hem op de vlucht, waarna hij het gezag in zijn eigen steden herstelde.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, I, p. 205.

Tekst 203
ca. 566 na Chr. Koning Sigebert opnieuw tegen de Hunni.

De Hunni (Huningue e.a.) probeerden opnieuw Gallia binnen te vallen. Koning Sigebert (zie Nota 193-2) trok met een leger tegen hen op; bij hem was een grote menigte van mannen. Maar terwijl beide partijen gereed stonden voor het gevecht, lieten de anderen (de Hunni), die bedreven waren in de kunst van de magie, hen alle soorten fantomen zien en versloegen hen daarna volledig. Terwijl het leger van Sigebert op de vlucht sloeg, werd hijzelf bijna door de Hunni gevangengenomen, indien hij niet erin was geslaagd hen, die hij niet had kunnen verslaan door de kracht van de aanval, te overwinnen door zijn vriendelijkheid en boosaardigheid in het schenken van vrijheden. Inderdaad, na geschenken te hebben gegeven, sloot hij een verdrag met de koning, krachtens welk zij beloofden elkaar gedurende hun leven geen oorlog meer te zullen aandoen. Terecht meent men, dat dit méér tot zijn lof bijdroeg dan dat het moest worden afgekeurd. Wat betreft de koning van de Hunni, ook hij gaf veel geschenken aan koning Sigebert.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 211.

Tekst 204
566 na Chr. Sigebert tegen de Hunni en Avari in Turingia (Doornik).

In deze tijd, na de dood van koning Chlotarius (zie Nota 193-1), vielen de Hunni (Huningue e.a.), die ook Avari (204-1) worden genoemd, diens zoon Sigebert aan. Deze trok hen in Turingia (Doornik) tegemoet en overwon hen glansrijk bij de rivier de Albis (Aa) (204-2).
Bron: Paulus Diaconus, De gestis Longobardorum. HdF, II, p. 635.

Nota 204-1. Voor de Avari of Arviri uit de omstreken van Trier zie Tekst 42, Nota 42-3. Hun naam wordt als synoniem van Hunni gepresenteerd, wat nogmaals aantoont dat de Hunni in Alamannia waren gevestigd.

Nota 204-2. De Albis is de Franse Aa. Het blijkt dus dat Sigebert de Hunni uit het land van Doornik op de vlucht dreef en dat hij hen bij de Aa versloeg. De gangbare interpretaties van Turingia als Thüringen en de Albis als de Elbe zijn gespeend van elke realiteitszin. Hoe konden de Hunni van de Elzas de Frankische koning Sigebert in Thüringen aanvallen en slag leveren bij de Elbe? Zo'n reconstructie is gewoon ondenkbaar.

Tekst 205
567 na Chr. Koning Sigebert tegen de Hunni.

Koning Sigebert trok tegen de Hunni op, die de gebieden van de Franken verwoestten, en versloeg hen in een oorlog in Thuringia (het land van Doornik).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 318.

Tekst 206
568 na Chr. Suevi naar de streken van de Saksen.

Konig Albuin (206-1) nam Saxones en andere volken met zich mee, waaronder Hunni (Huningue e.a.) uit Pannonia, die de vrienden van de Langobardi (Lompret) waren, trok naar Italië met alle families van de Langobardi (206-2) en regeerde daar gedurende zes jaren. Koning Sigebert trok door de verlaten gebieden van de Saxones en gaf deze aan de Suevi (omgeving Kortrijk) ter bewoning.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 318

Nota 206-1. Albuin was koning van de Langobardi; zie Tekst 192.

Nota 206-2. Het ontstaan van Langobardi in het noorden van Italië, waarover de schrijvers vóór de 6e eeuw niet reppen, moet waarschijnlijk aan deze invasie worden toegeschreven.

Tekst 207
572 na Chr. Saksen door Suevi verdreven.

De Saxones vielen Franci binnen en bereikten zelfs de Rhône. Zij waren door de Suevi (omgeving Kortrijk) aangevallen, wier gebieden zij in bezit hadden genomen.
Bron: Aimoini gesta Francorum, HdF, III, p. 69.

Tekst 208
579 na Chr. Over de Saxones van het Bessin.

(Koning Gontran) (208-1) zond een leger onder aanvoering van hertog Beppolenus tegen de opstandige Bretonnen): De waarheid is dat toen Fredegonda (208-2) had vernomen dat Beppolenus voor deze expeditie vertrok - zij haatte hem sinds lang - zij aan de Saxones van het Bessin (208-3) opdracht gaf om de Bretonnen te helpen. Deze Saxones droegen het haar naar de mode van de Bretonnen en hadden ook hun klederdracht overgenomen.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, II, p. 271.

Nota 208-1. Gontran was de tweede zoon van Chlotarius I. Bij de verdeling van het rijk van zijn vader in 561 kreeg hij Orléans als hoofdstad en als rijk: het land van Berry en de valleien van de Saône en de Rhône. Hij overleed in 593.

Nota 208-2. Fredegonda was de vrouw van Chilperik I. Zij nam fel deel aan de twisten en burgeroorlogen.

Nota 208-3. Het Bessin, in het Latijn Baiocassius genoemd, was de streek rondom Bayeux in Normandië. Het blijkt dat de Saxones, wier stamland in de 2e tot de 4e eeuw ten zuiden van Boulogne lag, reeds ver in verschillende streken van Frankrijk waren doorgedrongen.

Tekst 209
582 na Chr. Sigebert opnieuw tegen de Saxones.

Toen de Saxones zich van de Longobardi in Italië terugtrokken en hun landen in Germania weer wilden innemen, werden van hen door de volken, die Sigebert daarin had geplaatst, 20.000 man gedood, zodat zij ten slotte afzagen van verdere strijd.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 310.

Tekst 210
584 na Chr. Hunni of Avari.

Chaianus, koning van de Avari, dat is Hunni, sloot vrede met keizer Mauricius (210-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 319.

Nota 210-1. Mauricius was Byzantijns keizer Mauritius Tiberius, 582 - 602.

Tekst 211
590 na Chr. Chilperic, de schrik van de Frisones en de Suevi.

(Fortunatus, bisschop van Poitiers, wijdt een gedicht aan koning Chilperic, aanwezig op de synode van Braine, Aisne. Hij noemt hem): de schrik van de verre Frisones en Suevi (211-1).
Bron: Fortunati carmina historica, IX.

Nota 211-1. Wanneer Nederland zich de Friezen toe-eigent, laat het dan ook wat nationale trots tonen en niet aannemen, dat die zich door een koning op 500 km afstand, die ze bovendien nooit hadden gezien, schrik zouden laten aanjagen. Met andere woorden: het waren geen Nederlandse Friezen doch de Frisones van Frans-Vlaanderen.

Tekst 212
602 na Chr. Strijd van Franken tegen de Saksen.

In deze tijd streden de Franken tegen de Saksen; beide partijen leden grote verliezen.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 259.

Tekst 213
608 na Chr. Terugvinding van St. Victor.

Het corpus van de heilige Thebaeër St. Victor (213-1) wordt gevonden (213-2), die samen met de H. Ursus in Salodurus (213-3) is gemarteld (213-4).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 321.

Nota 213-1. Zie de teksten over het Thebaanse Legioen (Tekst 153 en 154).

Nota 213-2. De plaats van de vinding wordt niet vermeld.

Nota 213-3. Salodurus is Solothurn (Zw.). Zie Tekst 153, Nota 153-8.

Nota 213-4. In 516 ontdekte de bisschop van Terwaan de lichamen van St. Victor en St. Ursus, die hij tot de eer der altaren verhief (Bled, Régestes des évêques de Thérouanne, nr. 5). Het vierde corpus van St. Victor zou in Xanten zijn gevonden, wat de zwakste traditie is, omdat deze pas in de 13e eeuw het hoofd opsteekt.

Tekst 214
622 na Chr. St. Faro van Meaux redt Saxones.

(de Saksen zonden gezanten naar koning Chlotarius om vrede te vragen. Maar de Franken wilden die niet toestaan, zodat ook de gezanten gevaar liepen). St. Faro doopte hen en wist hen zo te beschermen (214-1). Door deze nieuwe aanplanting heeft de voortreffelijke Faro misschien wel als eerste het zaad van Christus' woord onder de Saxones verspreid (214-2).
Bron: Ex vita S. Faronis, HdF, III, p. 505.

Nota 214-1. Door hen te dopen en christen te maken, bereikte hij dat ze niet langer als te vervolgen barbaren konden worden beschouwd.

Nota 214-2. Het staat niet vermeld vanwaar de gezanten der Saxones kwamen. Een en ander schijnt wel erop te wijzen dat zij niet alleen aan de kust zaten maar al ver in het binnenland waren doorgedrongen.

Tekst 215
622 na Chr. Koning Dagobert bij de Wimereux en de Schelde.

In die dagen vormden de opstandige Saxones een groot leger... tegen koning Dagobert of Chlotarius. Dagobert (215-1) verzamelde een sterke krijgsmacht, trok de Renus (Schelde) over en aarzelde niet de strijd tegen de Saxones aan te binden... (Daar hij het alleen niet kon klaren, riep hij zijn vader te hulp). Die snelde spoedig toe en drong het Ardenner Woud (215-2) binnen, nadat hij de Renus (Schelde) was overgestoken. Daar kwam Chlotarius ook heen met een machtig leger... Toen zij aldus verenigd waren en blij in de handen klapten, trokken zij naar de rivier de Wisera (215-3), waar zij hun tenten opsloegen.
Bron: Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 567.

Nota 215-1. Dagobert I, zoon van Chlotarius II, uit het huis van de Merovingers, was koning van de Franken tussen 623 en 639.

Nota 215-2. Voor het Ardenner Woud zie Tekst 93, Nota 93-2. De combinatie van Ardenner Woud met Renus (Schelde) en de rivier de Wisera toont aan dat het buiten elke rede ligt dit feit bij de Duitse Weser te plaatsen.

Nota 215-3. Het is waarschijnlijk dat de naam Wisera niet altijd de Wimereux aanduidt. De naam van de rivier de Albis (Aa) verschijnt verschillende malen in een Germaanse vorm zoals Withea, Witha en zelfs Huita, wat min of meer voor de hand ligt daar Albis "wit" betekent en deze naam de simpele latinisering is van een reeds lang gangbare Germaanse naam. Het is mogelijk dat de schrij-

vers of de kopiisten de namen Withea en Wisera niet altijd uit elkaar hebben gehouden. Voor de aanduiding van de streek maakt het niet veel uit, daar de Aa en de Wimereux vrij dicht bij elkaar liggen.

Tekst 216
625 na Chr. Dagobert bij de Schelde.

Hij (koning Dagobert) ging terstond op weg, stak de Renus (Schelde) over, en door het Ardenner Woud (zie Nota 93-2), waar koning Chlotarius zich toen ophield, kwam hij tot bij Langolarium (216-1).
Bron: Gesta Dagoberti, HdF, II, p. 583.
Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 282.

Nota 216-1. Langolarium is Longueville, Longfossé of Longuerecque, alle op ca. 15 km zuidoost van Boulogne. In Frankrijk bestaat een overdaad van mogelijkheden om deze plaats te lokaliseren. In de buurt van de Duitse Weser is de naam niet terug te vinden.

Tekst 217
627 na Chr. Bisschoppen in Gallia.

In Gallia (217-1) straalden (de bisschoppen) Austrigisilus Bituricensis (van Bourges) en onder hem Sulpicius, Chunibertus van Colonia (Avesnes-sur-Helpe) (217-2) en Johannes van Tungris (Douai) (217-3).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 322.

Nota 217-1. Nog minder dan in de Romeinse periode kunnen in deze tijd Keulen en Tongeren onder Gallia worden gerekend.

Nota 217-2. In deze tijd verschijnt Keulen nog niet in de geschreven bronnen. De Geograaf van Ravenna, die ca. 50 jaar later schrijft, vermeldt de plaats niet, wat toch wel vreemd is indien zij reeds een bisschopszetel had, wat de clericus van Ravenna dan toch zeker had geweten.

Nota 217-3. De meeste historici beschouwen Johannes als een legendarische bisschop van Tongeren-Maastricht. Volgens een bericht van enige eeuwen later zou hij begraven zijn in de kerk van de H. Cosmas te Hoei (B.), waar bisschop Joannes van Luik in 1230 zijn gebeente verhief.

Tekst 218
629 na Chr. Handelaars van de Saxones op de markt te Parijs.

Koning Dagobert geeft aan de abdij van St. Denis te Parijs het recht van een markt in te stellen, en bepaalt wat de onderscheiden plaatsen, vanwaar de handelaren komen, moeten betalen. Genoemd worden de handelaars van : Rouaan, Wicus Portus (Quentovicus), de Saxones (218-1), de Ungarii (218-2), de Longobardi (218-3).
Bron: Diplomata Chlotarii, HdF, IV, p. 627.

Nota 218-1. De herkomst van deze Saxones staat niet vermeld. Daar zij al op verschillende plaatsen in Frankrijk waren gevestigd, kan natuurlijk niet aan Duitse Saksen worden gedacht.

Nota 218-2. De Ungarii waren de bewoners van Unchair, op 21 km west van Reims.

Nota 218-3. Bij deze markt met een toestroom van regionale handelaars kan bij de naam van Longobardi natuurlijk niet aan het noorden van Italië worden gedacht. Het waren de Langobardi van Lompret. Zie bij Tacitus Hoofdstuk 40, Nota 40-1, blz. 77.

Tekst 219
630 na Chr. Koning Dagoberti (weer) bij de Wimereux.

Koning Dagobert streed tegen Bertold, de aanvoerder van de Saxones. Hij raakte met hem slaags toen hij de Renus (Schelde) was overgestoken. Zijn vader was op jacht te Langolaria. Hij snelde Dagobert te hulp; aan de rivier de Wisera (Wimereux) zette hij zijn tenten neer (219-1).
Bron: Aimoini gesta Francorum, HdF, III, p. 126.
Gesta Dagoberti, HdF, II, p. 580; MGS, II, p. 404.
Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 158.
Hist. regum Francorum S. Dionisii, MGS, IX, p. 397.

Nota 219-1. De tekst lijkt veel op Tekst 215 en 216, zodat het waarschijnlijk is dat het op hetzelfde feit betrekking heeft, door de schrijvers op verschillende jaren geplaatst.

Tekst 220
630 na Chr. Dagobert strijdt tegen de Saxones.

Koning Dagobert viel de Saxones door een oorlog aan. Zijn vader Chlotarius snelde hem te hulp. Nadat Bertoldus, de aanvoerder van de Saxones, was gedood, behaalde hij (Dagobert) de overwinning. Hij trok het hele land door en liet geen enkele Saks in leven die groter was dan zijn zwaard (220-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 323.

Nota 220-1. Hier is dezelfde opmerking van kracht als bij Tekst 219.

Tekst 221
630 na Chr. Dagobert tegen de Winidi en de Slavi.

In die tijd werden Frankische handelaars, die het land van de Slavi (221-1) binnentrokken, door de Slavi beroofd en vermoord... Koning Dagobert zond troepen... om het volk van de Winidi (221-2) te bestrijden... De Franken van Austrasië (221-3) belegerden de Winidi, die in de burcht van Vogastes (221-4) waren gevlucht... maar deze braken uit en namen de vlucht.... hierdoor nog stoutmoediger geworden, vielen zij Thoringia (land van Doornik) en het nabijgelegen land van de Franken aan, zodat hun koning... die over de Slavi heerste, zich in wanhoop naar andere Slavi begaf (221-5).
Bron: Aimoinus, De gestis Francorum, HdF, III, p. 129.

Nota 221-1. Plotseling komen nieuwe namen te voorschijn, hetgeen vanzelfsprekend niet betekent dat er inmiddels een invasie of migratie van een Slavisch volk uit het oosten zou hebben plaatsgehad, maar dat een oude of nieuwe naam opeens naar voren springt die voorheen nog niet in de geschreven bronnen was vastgelegd. De Slavi, meestal Sclavi genoemd, moeten gelokaliseerd wor-

den bij de "Sliviacas Oras" (de Slavische kust) ten zuidwesten van Calais. Een relict van de naam was bewaard gebleven in de plaatsnaam Saint-Martin-des-Sclives, een oud dorp bij Sangatte, dat tijdens de bezetting van de streek in de 16e eeuw is verwoest. De naam Sliviacas heeft dezelfde migratie-tocht gemaakt van de meer dan duizend andere plaats-, streek- en riviernamen vanuit Frans-Vlaanderen naar Friesland en het naburige Duitsland. Hij is namelijk de voorloper van Schleswig. De dubbelnaam Holstein is een doublure van het Frans-Vlaamse Houtland.

Nota 221-2. De Winidi waren de bewoners van Winnezeele, op 7 km noordwest van Cassel. De plaatsnaam Wingles, op 8 km noordwest van Lens, heeft vermoedelijk dezelfde afleiding.

Nota 221-3. Austrasië was het oostelijk deel van het Frankische Rijk.

Nota 221-4. Vogastes is Woesten (B.), op 8 km noordwest van Ieper.

Nota 221-5. Blijkens de tekst is de koning van de Winidi bedoeld. Hij regeerde ook over de Slavi of een deel ervan. Hij was het niet eens met de aanval van de Winidi op het land van Doornik. "Andere Slavi" : jammer genoeg geeft de schrijver geen nadere plaatsbepaling.

Tekst 222
631 of 632 na Chr. Dagobert tegen de Winidi.

In het derde jaar der regering van Dagobert werd hem bericht, dat een leger van de Winidi (Winnezeele) Toringia (Doornik) was binnengevallen. Hij vertrok met zijn leger van de stad Mettis (Metz) in het rijk van de Austrasii, stak de Ardenna (222-1) over, en toen hij bij de stad Magancia (222-2) was gekomen, wilde hij de Renus (Schelde) oversteken... De Saxones zonden gezanten naar Dagobert... zij beloofden hem de Winidi (Winnezeele) te weerstaan en de grenzen van de Franken aan die kant te zullen bewaken.
Bron: Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 158; HdF, II, p. 588.

Nota 222-1. Bedoeld is hier het Ardenner Woud, ofschoon men ook kan denken dat de schrijver meer nadruk legt op het gebergte.

Nota 222-2. Magancia is Maing, op 7 km zuid van Valenciennes aan de oostzijde en vlakbij de Schelde gelegen, hetgeen weer een bewijs vormt dat Renus als Schelde moet worden opgevat. Uit de gehele tekst blijkt trouwens duidelijk dat koning Dagobert vanuit Metz in noordwestelijke richting trok, en dat het niet aan de huidige Rijn was waar de Saksen hem tegemoetkwamen.

Tekst 223
632 na Chr. De Slavi vallen Doornik aan.

De Slavi begonnen op bevel van hun koning opnieuw met de oorlog... zij trokken Toringia (Doornik) binnen en de andere streken, om het rijk van de Franken te vernielen.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 293

Tekst 224
642 na Chr. Koning Dagobert legt de Winidi een schatting op.

Dagobert werd door de Saxones tegen de Winidi (Winnezeele) geholpen, en legde hen (Winidi) een jaarlijkse schatting van 500 koeien op (224-1).
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 324.

Nota 224-1. De Winidi vormden een agrarische gemeenschap, wat met praktisch alle Germaanse stammen het geval was. Tacitus verhaalt van sommige stammen, dat zij principieel wars waren van handel. Aan de voortdurende conflicten en oorlogen tussen de verschillende stammen onderling en hun invallen in Francia hebben hoogstwaarschijnlijk ook sociaal-economische problemen ten grondslag gelegen.

Tekst 225
ca. 650 na Chr. Mézerolles aan de Somme ligt in Saxonia.

St. Furseus, abt van Lagny (Seine-et-Marne), kreeg van een zekere Haimo de plaats Maecerias (225-1) ten geschenke, die in Saxonia lag (225-2).
Bron: Vita S. Fursei, MGS, IV, p. 437, 442, 445.

Nota 225-1. Maecerias is Mézerolles, Somme, op 8 km noordwest van Doullens.

Nota 225-2. Saxonia is niet te determineren als een vastomlijnd en precies aan te wijzen gebied daar zij her en der in Frankrijk zaten. In deze tekst betekent het dat de streek door Saxones werd overheerst.

Tekst 226
658 na Chr. Enige bisschoppen te Atrecht aanwezig.

Te Atrecht werd het corpus van St. Vedastus (226-1) door bisschop Vindicianus overgebracht. Hierbij waren tegenwoordig Lambertus van Tungris (226-2) en Audomar van Terwaan en andere heilige bisschoppen en abten.
Bron: Sigeberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 325.

Nota 226-1. St. Vedastus, afkomstig uit de Périgord, was eerst priester in de omgeving van Toul en werd ca. 500 door St. Remigius van Reims tot bisschop van Atrecht gewijd. Hijn overleed in 540. De later gestichte abdij van Atrecht werd naar hem van St. Vedastus of St. Vaast genoemd. Zijn *Leven* werd ca. 640 geschreven, wat leidde tot de verheffing van de relieken en zijn heiligverklaring.

Nota 226-2. Het is opmerkelijk dat St. Lambertus hier van "Tungris" wordt genoemd. De plaatselijke historici van Maastricht nemen over het algemeen dan ook niet aan, dat Lambertus de zetel van Tongeren (die niet heeft bestaan) heeft bezet, doch dat de moord op zijn persoon te Luik, waarheen hij verbannen of gevlucht was, en zijn begrafenis aldaar geleid hebben tot de vestiging van de, van Doornik losgemaakte, bisschopszetel te Luik door St. Hubertus. Op een en nader wordt nader ingegaan in *Ontspoorde historie*, Tekst 110 t/m 113, blz. 155-159.

Tekst 227
ca. 660 na Chr. De Ripuarii in Frankrijk.

(St. Audomarus, bisschop van Terwaan en eerste abt van de abdij Sithiu, later naar hem St. Omaars genoemd, kreeg na zijn overlijden (na 639) grote bekendheid en verering): Daaronder waren ook edele Franken van het volk der Ripuarii (zie Nota 163-2), niet ver van de rivier de Renus (Schelde)... die hun akkers en hun wijngaarden aan de heilige toewijdden (227-1).
Bron: Vita tertia S. Audomari, AS, sept, III, p. 412.

Nota 227-1. De verering van St. Audomar van St.-Omaars door de Ripuarische Franken veronderstelt 'n kleinere afstand tussen deze en St.-Omaars dan de gangbare lokalisatie van de Ripuarii tussen Keulen en Nijmegen.

Tekst 228
ca. 660 na Chr. Het Saksische land bij Boulogne.

St. Audomar, abt van St.-Omaars en bisschop van Terwaan, verbleef in Boulogne. Zijn metgezel vroeg hem verlof om verder te reizen doch dit stond de heilige niet toe. De jongeling besloot toch te gaan; hij eigende zich een boot toe, waarmee de inwoners de Elna (228-1) overstaken. Nadat hij een tijdje gevaren had, stak een hevige storm op. St. Audomar vernam door een openbaring diens moeilijkheden en bewerkte dat het bootje veilig het Saksische land (228-2) bereikte.
Bron: Vita S. Audomari, MGS, V, p. 757.

Nota 228-1. De rivier Elna is de Liane, die bij Boulogne in zee valt.

Nota 228-2. Het Saksische land, in de Romeinse periode "Litus Saxonicum" genoemd, lag ten zuiden van Boulogne.

3.5 Conclusie

Het reconstrueren van de Noordlijn bij al deze schrijvers zou geen zin hebben, omdat slechts fragmenten uit hun werken zijn gegeven. Dit kan ook beter geschieden bij de Geograaf van Ravenna, die in tegenstelling tot de verhalende schrijvers een puur geografisch werk heeft samengesteld.
Zijn Noordlijn uit het einde van de 7e eeuw (zie Ravenna, blz. 79) kunnen de schrijvers uit de drie voorafgaande eeuwen, met name al naar het verloop van de transgressie, overschreden c.q. niet gehaald hebben.

De conclusies van dit hoofdstuk liggen echter in een ander vlak. In de Inleiding is al gezegd dat het doel van dit hoofdstuk is: de zogenaamde Nederlandse stammen van Batavi, Frisones en Canninefates te volgen in de tijd ná de 3e eeuw. Welnu: de teksten hebben aangetoond dat zij slag op slag voorkomen tussen Franse stammen en plaatsen en in verband met de Romeinen, wat na de 3e eeuw hun plaatsing in Nederland volledig uitsluit. Maar ook voordien blijft zo'n plaatsing uitgesloten, aangezien er geen enkele tekst voorhanden is, waaruit blijkt dat de drie voornoemde stammen na het vertrek van de Romeinen uit Nederland deze zouden zijn gevolgd naar het zuiden.
Frisones en Canninefates worden een enkele maal genoemd, de Batavi echter talloze malen, en het

blijkt dat zij met grote contingenten infanterie en cavalerie in de Romeinse legers dienden, niet alleen in Gallia maar in verschillende verre delen van het Romeinse Rijk.
Het is volstrekt onmogelijk dat deze in de Nederlandse Betuwe zouden gewoond hebben, ten eerste omdat daar allang geen Romein meer was om er troepen te lichten, ten tweede omdat daar geen archeologisch bewijs van zulk een bewoning tussen de 3e en de 5e eeuw voorhanden is. Exacte cijfers over de aantallen Batavi in het Romeinse leger zijn niet bekend, omdat slechts incidenteel een legerafdeling zoals cohort of ala afzonderlijk wordt genoemd. Maar ook zonder exacte cijfers kan worden aangenomen, dat achter deze talloze malen genoemde militaire onderdelen een betrekkelijk grote bevolking moet hebben gestaan, welk gegeven categorisch als niet toepasselijk voor de Nederlandse Betuwe moet worden afgewezen.

De tweede conclusie is de volgende. Blijkens de teksten is de Batavia of het Eiland van de Bataven bij herhaling het middelpunt van woelingen, oorlogen en vooral invasies en expansies van de Franci. Blijkens de teksten spelen alle gebeurtenissen rond die woelingen zich af in het noorden van Frankrijk en waren zij rechtstreeks of zijdelings tegen de Romeinen gericht. Er zijn geen passende woorden om misvattingen te beschrijven van de stelling, dat de Franci eerst naar de verlaten en verdronken Nederlandse Betuwe zouden zijn getrokken, om vandaaruit Doornik, Kamerijk en andere streken in het noorden van Frankrijk in bezit te nemen.

De derde conclusie is nog belangrijker. De laatste vermelding van Batavi komt voor in de "Notitia Dignitatum" van ca. 420. Daarna vindt men geen enkele meer. Dit is geen uitzonderlijk feit voor de Batavi, daar hetzelfde is geschied met praktisch alle Gallische en Germaanse stammen, wier namen hooguit in een streek- of plaatsnaam zijn achtergebleven, waarbij na verloop van tijd niemand meer dacht aan de oorspronkelijke stammen. In het geval van Béthune raakte de herkomst van de naam zelfs geheel in het vergeetboek, zodat de historici en naamkundigen in koor uitriepen, dat de etymologie Batavia- Béthune "onmogelijk" was. Toen de gebieden van de vroegere Germaanse en Gallische stammen eerst in het kleinere, daarna in het grote Frankische Rijk waren opgegaan en geïncorporeerd, hadden de oude stamverbanden geen enkele zin meer. Zij verdwenen vanzelf, wat sterk werd bevorderd door de politiek van de Merovingers en Karolingers, die de eenheid van het rijk vooropstelden en wier streven het was de vroegere verbrokkelingen weg te werken, vooral in de gebieden die zich moeilijk in de nieuwe constitutie bleken te voegen. In het midden en zuiden van Frankrijk waren de oude stammen allang verdwenen, niet omdat daar een politieke eenheid was bereikt, integendeel een nieuwe verbrokkeling op heel andere factoren steunde dan de oude stammen. Feit is, dat men na het begin van de 5e eeuw niet meer over Batavi spreekt.

Van oudsher, reeds onder Caesar ca. 50 vóór Chr., waren de Bataven trouwe vazallen en medewerkers van de Romeinen. Evenwel: in de woelingen van de 4e en 5e eeuw zijn ook zij niet ontkomen aan de vrijheidsdrang van de naburen, die het juk van het wankelend Romeins gezag wilden afschudden. Dit wordt bevestigd door het feit dat groepen "laeti" van de Bataven naar andere plaatsen in Frankrijk werden gedeporteerd, een grote groep bijvoorbeeld naar de omgeving van Noyon, waar de "laeti" onder streng toezicht woeste gronden ter bewerking kregen en de dienstbaarheid aan de Romeinen werd afgedwongen. Men kan over de "laeti" fantaseren wat men wil; het is echter niet te weerspreken dat hun verplaatsing een deportatie onder dwang was, waarbij dienstnemen in het Romeinse leger of de dood de enige alternatieven waren. Hierover laten de teksten niet de minste twijfel bestaan. Dit behoeft niet te betekenen dat het gehele volk zich van Rome had afgekeerd, wel dat bepaalde groepen Bataven even hard werden aangepakt als andere stammen, die in opstand waren gekomen en door een oorlog bedwongen moesten worden. Daarna zitten de Bataven op verschillende plaatsen in Frankrijk, en wanneer zij dan veel later weer in de geschreven bronnen wor-

den genoemd, is het een grote vraag of dan nog aan hun stamland van Béthune kan worden gedacht Geheel anders verliep het met de Frisones en Saxones. Deze stammen hielden vast aan hun eigenheid en zelfstandigheid, wat hun mogelijk werd gemaakt omdat zij aan de rand van het Frankische Rijk zaten, zodat zij nog lange tijd de vrijheidsoorlog voortzetten die andere Germaanse stammen al vergeten waren. De Frisones hebben felle strijd geleverd met de Pepijnen, totdat zij in 734 definitief werden verslagen en onderworpen. Dit betekende niet dat hun gebied volledig bij het Frankische Rijk werd geïncorporeerd, maar dat zij met behoud van een bepaalde zelfstandigheid een vazalstaat van de Franken werden, strak in de hand gehouden door militaire bewaking en zware belastingen, en waarschijnlijk door de voorafgaande oorlogen zo gedecimeerd dat zij geen gevaar meer konden vormen voor het Frankische Rijk.
De Saxones hadden zich niet of nauwelijks met de oorlogen van de Frisones bemoeid. Zij zijn gedurende de gehele regeringsperiode van Karel de Grote een angel in diens vlees geweest. Pas tegen het einde van de 8e eeuw wist hij hen voorgoed te onderdrukken, enerzijds door bloedige expedities waarbij de uitroeiing het bewuste doel was, anderzijds door massale deportaties naar lege gebieden in Westfalen en andere streken van Duitsland. De nog volgende teksten over deze gebeurtenissen (zie Hoofdstuk 4: De teksten over Frisia en Saxonia) zullen duidelijk maken dat de strijd van Karel de Grote tegen de Saksen zich in het noorden van Frankrijk en niet in Duitsland heeft afgespeeld. En wanneer dat is vastgesteld hebben we weer een andere aanleiding tot de enorme spraakverwarring over de historische geografie van westelijk Europa bij de horens.

In de 9e eeuw keert de Batua weer terug in de geschreven bronnnen. Zij wordt zelfs enkele malen "Eiland van de Batavi" genoemd, wat recht schijnt aan te sluiten bij de tekst van Caesar uit ca 50 vóór Chr. Einhard, die ca. 830 het Leven van Karel de Grote schreef, is de eerste die deze term weer gebruikt. Daarna komen we de Batua regelmatig tegen in de berichten over de Noormannen, dikwijls in direct verband met de Karolingische residentie Noviomagus (Noyon), andere keren in verband met andere Franse steden. Het feit dat deze Batua vier eeuwen na de inmiddels vergeten Batavi verschijnt, moet ons waakzaam maken bij het interpreteren der teksten van de 9e eeuw. Laten we hier geen globaal oordeel over die teksten geven, maar ze analyseren al naar de context waarin zij worden aangetroffen.

De eindconclusie van dit hoofdstuk kan luiden: tussen de 3e en de 5e eeuw woonden de Batavi, de Frisones en de Canninefates in het noorden van Frankrijk, waar Tacitus hen in de eerste eeuw lokaliseert.
De Nederlandse Bataven zijn een fabel, enige jaren vóór 1600 uitgevonden, midden in de Tachtigjarige Oorlog, een fabel met een ideologische inslag, want elke historicus weet dat oorlogen de broeikassen bij uitstek zijn voor het zaaien en kweken van fabels.

HOOFDSTUK 4 DE TEKSTEN OVER FRISIA EN SAXONIA

4.1 Inleiding

Laten we eerst zien wat het gangbare beeld over de Friezen en Saksen is, want als men een fabel gaat bestrijden, moet die eerst in zijn geheel verteld worden. Ik vat samen wat de *Grote Winkler Prins* (1968) erover geeft.

De Friezen, in de Romeinse tijd rechts van de Rijn wonend, waren bondgenoten (12 vóór Chr., Drusus) en schatplichtigen van de Romeinen. Zij kwamen in 27 na Chr. in opstand, maar werden door Corbulo weer onderworpen, niet voor lange tijd echter. De Rijn werd de grens van het Romeinse Rijk en de Friezen bleven daarbuiten. De door hen bewoonde streken ondergingen invloeden van Chauken, Juten en Saksen. De handel met Gallia en het noorden bleef sedert de Romeinse tijd onderhouden. In de 6e eeuw schijnt er een neergang geweest te zijn; de 7e eeuw betekende een opbloei. Men kan dan weer gaan spreken van een Friesland (Fresia), dat zich uitstrekte van Cadzand tot de Weser. De Saksische invloed was toen ver doorgedrongen in het oosten; de Frankische ging zich, waarschijnlijk voor het eerst sinds Dagobert (ca. 630), maar pas goed na Pepijn II in het zuiden doen voelen. Handelscentra waren er in alle door Friezen bewoonde streken; de Frankische verovering betekende geen einde aan de Friese handel. Ten tijde van Karel de Grote werden IJssel en Lauwers de grenzen van het Frankische Rijk, hoewel ook ten oosten van deze lijn kerstening plaatsvond. Het Frankische element ging in het westelijke gedeelte van Nederland overheersen, dat in deze tijd Frisia Citerior genoemd werd. In de rest van de gebieden, Frisia Proper, Friesland beoosten het Vlie tot aan de Weser, moesten de Friezen zich teweerstellen tegen Noormannen en Saksen. Hun woongebieden waren na de rijksverdeling van 870 onderdeel van Oost-Francia, het latere Duitse Rijk.
De Germaanse volksstam van de Friezen of Frisiavonen is voor het eerst door Tacitus en Plinius genoemd. Zijn geografische verspreiding is moeilijk te bepalen. De oorsprong van de Friezen is vermoedelijk te zoeken in de streek van de Beneden-Weser, vanwaar zij zich via Drenthe naar de kuststreken en de eilanden verspreid hebben. Vanaf de Romeinse tijd hebben veel verschuivingen plaatsgevonden door toedoen van stammen uit Jutland en het noordwesten van Duitsland. De naam Friezen komt in vroegmiddeleeuwse bronnen voor, zonder dat daardoor een duidelijk beeld te krijgen is van het volk. In de 7e en 8e eeuw werd de kust van Cadzand tot de Weser door Friezen bewoond. Deze Friezen waren misschien geenszins de regelrechte opvolgers van de door Tacitus en andere Romeinse schrijvers genoemden, maar een "nieuwe golf". Gedurende de vroege Middeleeuwen is de naam Friezen steeds moeilijker te lokaliseren.

Het spijt mij voor de *Grote Winkler Prins*, maar het verhaal is mijns inziens van A tot Z een fabel wat betreft de plaatsing van de oude Friezen "van Cadzand tot de Weser". Inhoudelijk klopt het een beetje, al zal de aandachtige lezer zelf wel de onzekerheden en de tegenspraken bemerken met betrekking tot dit "schuivend" volk. Tacitus, die het eerst over de Friezen bericht, plaatst hen met duidelijke woorden in Vlaanderen. De Wisurgis van de klassieken was de Weser niet. Er bestaat geen enkele tekst over enig verband of contact tussen Friezen en Juten. Dit is een van de vele uit de duim gezogen beweringen. Dagobert, die nooit enige bemoeienis met Nederland heeft gehad, wordt er met de haren bijgesleept om toch een link te kunnen leggen over enige volledig lege eeuwen. De "nieuwe golf", wat zeer juist de historische waarheid van Friesland weergeeft, moet men wel in de 10e eeuw en niet in de 7e eeuw plaatsen. Waar in Nederland zitten ze dan tussen de 3e en de 7e eeuw?

En laat ik een cryptische zin wat meer rechtuit vertalen: men weet in Nederland geen raad met de Friezen in de vroege Middeleeuwen, omdat eenieder allang heeft ingezien dat zij er niet zijn geweest, maar zij moeten er tóch zijn geweest, anders is het beeld van de vroegmiddeleeuwse geschiedenis op dat feit alleen al aan gruzelementen. Het verhaal, dat deze encyclopedie over de Saksen geeft, is nog gortiger.
Saksen is de naam van een Germaanse stam, die in de Oudheid in het tegenwoordige Sleeswijk-Holstein gevestigd was. Vanaf de 3e eeuw na Chr. drongen zij over de Weser en onderwierpen de Chauken en de Angrivariërs of Engeren. In de 5e eeuw zijn zij in het gebied tussen Elbe en IJssel doorgedrongen. Samen met de Angelen stak een deel de zee over en vestigde zich in Britannië. Een ander deel drong verder zuidwaarts door tot aan het gebied van de Hessen en Thüringers. In het oosten waren de Slaven, in het westen de Friezen en de Franken hun geburen. In Nederland was de Veluwe een twistappel tussen Saksen en Franken; de "Hunneschans" vormde er een vooruitgeschoven Saksische vesting. De Saksen waren onderverdeeld in vier stammen: de Westfalen, de Engeren, de Oostfalen en de Noord-Elbiërs. De Saksen vielen herhaaldelijk de Franken aan, doch leden telkens de nederlaag. Van 772 tot 804 ondernam Karel de Grote hun onderwerping, wat hem na bloedige en verbitterde strijd gelukte. Tijdens het verval van het Karolingische Rijk herwonnen de Saksen hun onafhankelijkheid.

Tot zover de *Grote Winkler Prins*. Achter deze misvattingen ziet eenieder, die de vorige hoofdstukken heeft gelezen, het gruwzame spook staan met z'n drie wapperende mouwen van Albis, Amisia en Wisurgis. We behoeven slechts aan de teksten van de Romeinse schrijvers te herinneren om aan te tonen dat met Franse stammen wordt geschermd. Daarna kan men de teksten uit de vroegmiddeleeuwse bronnen laten volgen om de Saksenspiegel van de *Grote Winkler Prins* in duizend scherven te doen springen.
Sinds 772 strijdt Karel de Grote bijna elk jaar tegen de Saksen aan de Albis, Lippia en Wisurgis, en de historici laten hem telkens vanuit het centrum van Frankrijk oprukken naar Sleeswijk-Holstein! Omgekeerd wordt het dit: vanuit het hoge noorden van Duitsland komen de Saksen bijna elk jaar tot in het midden van Frankrijk afzakken om de keizer in zijn huis uit te dagen! De kronieken geven dan berichten met veel geografische details, die ten eerste nooit in Duitsland teruggevonden zijn, al werden ook in deze materie enkele lokalisaties met de Franse slag gedaan, die ten tweede met gemak in Frankrijk aan te wijzen zijn.
Het totaal hiervan, dat ten overvloede in een lijst van plaatsnamen bijeengebracht zal worden, vormt een afdoend bewijs dat vóór de 10e eeuw Saxonia en de Saksen in het noorden van Frankrijk gelokaliseerd moeten worden.
Deze materie van Friezen en Saksen raakt uiteraard zeer nauw aan die van de eerste zendelingen bij de twee volken. In feite zou van beide materies één serie van teksten gemaakt moeten worden, daar zij zowel op dezelfde streken als op dezelfde mensen betrekking hebben. Maar omdat dit een bijna onoverzichtelijke berg zou opleveren, heb ik besloten in dit hoofdstuk de profane geschiedenis met de daarbij behorende geografie te behandelen, en de gegevens over de kerkelijke geschiedenis in een afzonderlijk hoofdstuk onder te brengen. Dit is postuum gebeurd in de uitgave: *Ontspoorde historie.*

Deze lijst bevat ruim 200 namen. Men moet ze de "omringende namen" van de Friezen en Saksen noemen. Als er één zaak uit de bronnen duidelijk is, dan is 't dit, dat de gebieden van deze twee volken naast elkaar lagen. Dan is het ook duidelijk dat deze namen in of bij Nederland gelegen moeten hebben, indien de gangbare reconstructie op waarheid berust. Mijn opponenten kunnen niet volstaan met in het wilde weg de mythen te blijven herhalen. Zij dienen de plaatsen aan te wijzen, waar de bronnen zeggen dat de feiten hebben plaatsgevonden; dat is toch wel het minste en het eerste wat je van een historicus mag vragen. Ik ben niet bang dat zij met een Nederlandse of Duitse plaats komen,

want na zeven eeuwen mythen is het nog niet gelukt ook maar één plaatsnaam uit de berichten over de Saksen in Nederland of Duitsland aan te wijzen. Serieuze geschiedenis is nog altijd iets anders dan het herhalen van reeds lang (meer dan 30 jaar !) achterhaalde fabels, en de honderden gegevens uit de bronnen maar over te slaan alsof het niks is. Als we gaan tellen komen we inderdaad ver boven het getal van 2000, zoals ik in het *Nederlands Archievenblad* (1982), p. 367 al signaleerde. Zegge en schrijve tweeduizend teksten, waar de Nederlandse historici maar overheen lezen.
Het moet de lezer aangeraden worden, uitvoerig de namen uit de andere series teksten na te slaan en te controleren, daar hij door de geografische bijzonderheden goed in zich op te nemen des te beter de hersenspoeling kwijtraakt van Friezen in Nederland en Saksen in Overijssel, welke fabels de diepste wortels van onze nationale mythologie vormen.
Op het einde van dit hoofdstuk (par. 4.2) worden alle geografische details, zoals de streek-, rivier- en plaatsnamen in alfabetische volgorde in een namenlijst gezet, zodat bij de teksten volstaan kan worden met de vermelding van de naam en dat niet telkens alle details herhaald behoeven te worden.

4.2 Teksten en commentaar

Tekst 229 - 451 (160 - 1256 na Chr.)

Tekst 229
ca. 160. Eerste bericht over de Saksen.

Ptolemeus is de eerste schrijver die de Saksen noemt tussen een 20-tal stammen, die in Frankrijk zetelden.
Bron: Ptolemeus, Geographia, II, 11, 6 - 11, 16.

Tekst 230
285/286. Carausius tussen Franken en Saksen.

In deze tijd deed Carausius, van eenvoudige afkomst, van zich spreken, omdat hij te Bononia (Boulogne) een verbond gesloten had met de Belgicae en de Armorici (Normandië) tot beheersing van de zee die door Franken en Saxones werd bedreigd. Hij nam veel barbaren gevangen en behaalde veel buit, die hij aan de bewoners van de provincie teruggaf of aan de keizer zond. Toen er verdenking tegen hem rees, dat hij in het geheim de barbaren toeliet... gaf Maximianus bevel hem te doden, doch hij nam de keizerlijke waardigheid aan en week uit naar Britannia (Engeland of Bretagne).
Bron: Eutropius, Breviarum, IX, 30, 21.

Tekst 231
286. Carausius' akkoord met de Franken en Saxones.

Carausius, die ofschoon van geringe afkomst, zich in de militaire wereld grote faam verworven had, sloot te Boulogne een verdrag, dat hij Belgica en Armorica (deel van Normandië) (231-1) zou beschermen, die door de Franken en Saxones werden bedreigd. Dikwijls, als hij gevangenen maak-

te of buit behaalde, gaf hij deze niet aan de (Romeinse) provincies of aan de keizer, daar hij ervan verdacht werd dat hij in het geheim de barbaren toeliet en dat hij zich hun buit toe-eigende. Toen Maximianus het bevel gaf hem te doden, nam hij het purper aan (liet hij zich tot keizer uitroepen) en vluchtte naar Britannia (Engeland of Bretagne).
Bron: Eutropius, Historia Romana, IX.
Orosius, Historiae, VII, HdF, X, p. 597.

Nota 231-1. Armorica is een streek tussen Normandië en Bretagne, reeds bij de Romeinen onder deze naam bekend en nu nog als streeknaam Armorique gebruikt. Bekend is de Friezenwet, ook omschreven als "Ewa quae se ad Armorem habet" - de wet die tot aan Armorica geldt. Wanneer men dan Blok (p. 95) hiervan ziet maken "een onbekende rivier", grijpt men in verbijstering naar zijn hoofd. De eerste berichten over Friezen en Saksen zijn al concreet en héél duidelijk: zij zaten vlak bij Boulogne.

Tekst 232
351. Franken en Saxones aan de Schelde.

Daar waren de Franken en Saxones, die aan de overzijde van de Renus (Schelde) en bij de Westelijke Zee wonen, zeer krijgshaftige volken, die zich nu vermengd hadden.
De gehele staat en de versterkingen langs de Renus (Schelde) (232-1) werden ontruimd en aan de barbaren overgelaten. Ondertussen werd een goed voorzien en geoefend leger naar ons (Romeinen) gezonden. Het volk van Gallia bereidde zich op de oorlog voor, wat ook leek te gebeuren met de versterkingen.
Bron: Julianus, Oratio I, in: Constantium, HdF, I, p. 723.

Nota 232-1. Het spreekt vanzelf dat men de opvattingen over de "Limes Germanicus" grondig moet herzien. Die werd terecht met de Renus in verband gebracht, doch dan moet men wel de echte Renus voor ogen hebben. In de loop van de 4e eeuw hebben de Romeinen zich teruggetrokken achter die "Limes Germanicus". Dit betekent dat zij de volledig bij het rijk ingelijfde provincies van Gallia en ten zuiden van Mainz tot in Frankrijk en Italië wilden behouden, maar die streken prijsgaven waarover zij sinds het midden van de eerste eeuw hun voogdijschap hadden uitgeoefend, namelijk de Germaanse gebieden in België en Frankrijk. De "Limes Germanicus" heeft weinig of niets uitstaande met de Duitse Rijn. Leest men de teksten met dit inzicht, dan begrijpt men ook beter waarom alle berichten over de strijd van Franken, Saksen en andere groepen in het noorden van Frankrijk gelokaliseerd blijken te moeten worden.

Tekst 233
355. Saksen bedreigen de Romeinen in Frankrijk.

Constantius zag dat alle provincies, die aan de Romeinen onderworpen waren, door Franken, Alemannen (233-1) en Saxones werden overstroomd. Bij de Renus (Schelde) hadden zij reeds 40 steden vernield en veel burgers en inwoners met een onvoorstelbare hoeveelheid buit weggevoerd.
Bron: Zosimus, Historiae, III, HdF, I, p. 577.

Nota 233-1. Alemannia of Alemanni is weer zo'n term die later een grote begripsverwijding heeft ondergaan. In het verband van deze tekst duidt hij een streek in het oosten van Frankrijk aan, ver-

moedelijk in Elzas-Lotharingen. Overigens bestaat er een plaats Allemant in het dep. Oise, welke streek in sommige teksten bedoeld is. Later werd Alemannia simpelweg opgevat als het huidige Duitsland, doch dan had men wel een veel bredere gedachte dan de eerste schrijvers.

Tekst 234
358. Veldtocht tegen de Salische Franken en de Chamavi.

Hij (Julianus) bracht de winter te Parijs door... en trok toen op tegen de voornaamste Franken, die men Salii noemt (bij de rivier de Sala, de Selle, ten noorden van Valenciennes), die zich verstout hadden op Romeinse gronden bij Toxandria (het gebied ten westen van Atrecht ofwel Testerbant) (234-1) hun huizen te bouwen. Toen hij bij de Tungri (de bewoners van Aduaga Tungrorum/Douai) arriveerde, kwam een gezantschap van de voornaamsten hem tegemoet... hij versloeg hen echter... en nam hen daarna in genade aan. De Chamavi (Camphin), die hetzelfde geprobeerd hadden, viel hij met dezelfde snelheid aan; velen nam hij gevangen, anderen vluchtten; na vrede gesloten te hebben, konden zij naar hun huizen terugkeren.
Bron: Ammianus Marcellinus, XI, 11, 8.

Nota 234-1. De naam Toxandria (elders Taxandria geschreven) heeft zich zoals vele andere streeknamen uitgedijd. Waarschijnlijk begonnen als een van een stam afgeleide naam, duidt hij later een groter gebied aan waarbij het eerste (Tasnières-en-Thiérache en Tenières-sur-Hon) allengs vergeten wordt. Daarbij moet men ook voor ogen houden dat de geografische aanduidingen en benamingen ons zijn overgebracht door de schrijvers, die soms lang ná de feiten schreven en dan benamingen gebruikten van lange tijd na de feiten.
De Salische Franken zijn gewoon de Franken die aan de rivier de Sala wonen, de Selle. Later heeft men de naam opgeblazen tot een apart volk. Toen er een Lex Salica en een Lex Ripuaria werd ontdekt, had je de poppen helemaal aan het dansen (zie ook Tekst 242).
Deze tekst geeft Tungri (Douai) voor Doornik; andere teksten spreken van Thoringia of Thuringia. Door deze gegevens naar het Duitse Thüringen te slepen, wat systematisch gebeurd is, is men de draad wel zó grandioos kwijt, dat de academische wereld volledig kan inpakken met al haar verhalen over de Saksen.
Terloops mag opgemerkt worden, dat geen enkele tekst van de Saksen over Hessen spreekt; die relatie werd maar uit de duim gezogen als springplank naar Thüringen, daar men wel inzag dat de afstand van Sleeswijk-Holstein naar Thüringen wat al te groot is.

Tekst 235
369. Valentinianus versterkt de Renus (Schelde).

Valentinianus, die met veel animo grote en nuttige werken ondernam, liet de gehele Renus (Schelde) (235-1) vanaf zijn begin in Raetia (Ressons) tot aan zijn uitmonding in de Oceaan (Atlantische Oceaan) versterken... langs de gehele lengte van Gallia.
Bron: Ammianus Marcellinus, XXVIII, 2, 1.

Nota 235-1. Nog minder dan in de andere teksten kan Renus hier als Duitse en Nederlandse Rijn worden opgevat. Zie WK, Deel I, Tekst 1 (blz. 12), waar Tacitus de beschrijving geeft van de oorsprong van de Renus (Schelde) in Raetia. Zie ook Tacitus Hoofdstuk 1, Nota 1-2, blz. 16. De naam Raetia is ook gedoubleerd in het zuidwesten van Europa, een feit waarvan we bij de talrijke doublu-

res niet meer opkijken, maar dan wel aanleiding ertoe moeten geven om de ogen voortdurend open te houden.

Tekst 236
ca. 370. De nederlaag van de Saksen bij Deusone.

De Saksen worden verslagen bij Deusone (Duisans op 7 km west van Atrecht) (236-1) in het rijk van de Franken.
Bron: Hieronymus, Chronicon.

Onder de consuls Valentinianus en Valens zijn de Saksen verslagen te Deusone (Duisans) in het rijk van de Franken.
Bron: Cassiodorus, Chronica.

Nota 236-1. Het is lachwekkend om Deusone als Diessen in Noord-Brabant te identificeren. Dit is nu wat ik pettologie in de historische geografie en naamkunde noem. Deze pet werd uitgevonden, teneinde via een kronkelredenering te beweren dat Deusone gelijkgesteld moet worden met het Dissena of Diosne (meer dan vier eeuwen later!) van St. Willibrord.

Tekst 237
370. Valentinianus verslaat de Saksen.

Valentinianus versloeg de Saxones, het volk gezeten op de kusten van de Oceaan (Atlantische Oceaan) en in ontoegankelijke moerassen, toen het een gewelddadige inval deed in de gebieden van de Franken, die zeer gevaarlijk waren voor de gebieden van de Romeinen.
Bron: Orosius, Historiae, VII, 32, 10.

Tekst 238
373. Valentinianus tegen de Saksen en Bourgondiërs.

Valentinianus... ondernam een veldtocht tegen de Saxones en de Bourgondii (Bourgondië), die zich met meer dan 80.000 krijgslieden in de omgeving van de Renus (Schelde) genesteld hadden.
Bron: Jordanus, Romana, 309.

Tekst 239
Tussen 378 en 420. Saksen en Picten in Normandië.

Ten tijde van St. Germanus, bisschop van Auxerre, voerden de Saksen (239-1) oorlog met de Picten (Normandië) en de Bretonnen (Bretagne). Omdat de strijd onbeslist was gebleven, riepen beide partijen de bemiddeling van de bisschop in.
Bron: Vita S. Germani, MGS, VII, p.263.

Nota 239-1. We stoten hier op een der absurditeiten in de gangbare opvattingen over de Saksen. Voordat zij in Sleeswijk-Holstein in beweging gekomen waren - geen enkele bron vermeldt iets daar-

over - strijden zij al in Normandië en Bretagne.

Tekst 240
ca. 400. De "Litus Saxonicum" in Frankrijk.

De tribuun van het eerste nieuwe cohort van Armorica (Normandië/Bretagne) te Graumona (Guérande) "in littore Saxonico" (op de Saksische kust) (240-1).
De ruiterij van de Dalmatae (Dallon, Aisne) te Marcis (Marcq bij Calais of Marcquay bij St.-Pol-sur-Ternoise) "in littore Saxonico" (op de Saksische Kust).
Bron: Notitia dignitatum per Gallias, HdF, I, p. 127.

Nota 240-1. De emigratie van deze Saksen vanuit het noorden van Duitsland naar de westelijke kust van Frankrijk berust volledig op fantasie, daar geen enkele tekst hierover spreekt. Vóór de 10e eeuw duiden de schrijvers nooit Duitsland met Saxonia aan. De invoering van deze naam in Duitsland is juist een der fraaiste stijlbloempjes van de historische verplaatsingen, vanzelfsprekend fataal in de hand gewerkt door de misvattingen over de rivieren en de niet mindere met betrekking tot Thoringia (Doornik) als Thüringen in Duitsland.

Tekst 241
ca. 400. *Valentinianus* aan de Renus.

... hij stelde vlug de veldtekens op langs de oevers van de Renus (Schelde) tegen de half-barbaarse volken.... Langs de grenzen van de Renus (Schelde) vanaf zijn begin tot aan zijn monden in de Oceaan (Atlantische Oceaan) zette hij de kroon op zijn werk...
De Renus (Schelde) dient niet tot schande van het rijk, maar hij steunt de Romeinse burchten; hij loopt van onze Alpen tot in onze Oceaan (Atlantische Oceaan)... Ziedaar onze Bicornis (tweehoornige).
Bron: Symmachus, Oratio, I, 14; II, 28; III, 9.

Tekst 242
451. Franse stammen en Saksen in de slag op de Catalaunische Velden bij Châlons-sur-Marne.

Van de kant van de Romeinen had de patriciër Aetius zoveel geluk... dat van overal krijgslieden toestroomden om tegen de wilde menigte van vijanden (de Hunnen) te strijden. Dit waren de aanwezige hulptroepen: de Franci (Franken, omgeving Doornik), de Sarmatae (Sermaises), de Armoriciani (Normandië en Bretagne), de Liticiani (Parijs), de Burgundiones (Bourgondië), de Saxones (zuid en oost van Boulogne), de Ripuarii (Ribécourt), de Olibriones (Orléans), voorheen Romeinse militairen, die nu als hulptroepen waren aangenomen, en nog enige andere stammen van Celtica en Germania.
Bron: Jordanus, Gaetica, 36, 191 - 192.

De hulptroepen van de Romeinen waren: de Burgundiones (Bourgondië), de Alani (Sarthe bij Le Mans) met hun koning Sangibanus, de Franci (omgeving Doornik), de Saxones, de Riparioli (Ribécourt), de Briones (Orléans of Brienne-le-Château), de Sarmatae (Sermaise), de Armoriciani (Normandië en Bretagne), de Liticiani (Parijs), en bijna alle volken van het westen, die Aetius aan

zijn zijde had weten te brengen om tegen Attila opgewassen te zijn (242-1)
Bron: Paulus Diaconus, Historia Romana, XIV, 4.

Nota 242-1. De twee vrijwel gelijkluidende teksten vullen elkaar op enige punten aan. Het is zonneklaar dat alleen stammen uit het midden en noorden van Frankrijk zijn genoemd; de plaatsen laten daarover geen twijfel bestaan. Midden daartussen worden de Saxones genoemd. Ergo zaten die ook in deze streek.
De Ripuarii of Ribuarii waren de Franken, die in de streek bij de Aisne en de Oise woonden. De plaatsnamen Ribécourt bij Kamerijk, Rébécourt in het dep. Oise, Ribemont en Ribeauville in het dep. Aisne herinneren vandaag nog aan deze Franken. Men kan niet eens van afzonderlijke stammen spreken, daar in de bovenstaande teksten nauwelijks van stammen sprake is, doch van onderscheiden groepen hulptroepen uit verschillende streken in Frankrijk. De fabel van de Ripuarische en Salische Franken, waarvan men volken heeft gemaakt, kan dan ook rustig opzij gezet worden, ten eerste omdat men die groepen volledig foutief in het westen van Duitsland en het oosten van Nederland heeft gelokaliseerd, ten tweede omdat men hen tot onderscheiden volken gebombardeerd heeft, waar zelfs grote institutionele verschillen zouden hebben bestaan, uitmondend in een afzonderlijke Lex Ribuaria en een Lex Salica. De Salische Franken woonden bij de rivier de Sala, de Selle ten noorden van Valenciennes en zijrivier van de Schelde, of de Seille in de departementen Oise en Somme, zijrivier van de Somme. Wanneer de namen van Salii en Ripuarii in de bronnen voorkomen, hebben zij een puur geografische en beslist geen institutionele betekenis. Later, bijvoorbeeld in de verdelingen van het rijk, komt de pagus van de Ribuariërs regelmatig terug, en dan is even duidelijk een landstreek in het noorden van Frankrijk bedoeld.

Tekst 243
ca. 456. Thoringia is Doornik en niet Thüringen.

Childerik (Merovingische koning), die vreesde dat men hem wilde doden, vluchtte naar Thoringia (Doornik).
Bron: Gregorius van Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 102.

Tekst 244
ca. 470. Koning Chlodowech valt Doornik aan.

Gedurende het 10e jaar van zijn regering (d.i. van de Merovinger Chlodowech, 466 - 511) verklaarde hij de oorlog aan de Thuringi (Doornik) en onderwierp hen aan zijn gezag.
Bron: Gregorius van Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 116.

Tekst 245
ca. 480. Clovis tegen de Romeinen aan de Schelde.

Deze Clovis werd door de H. Remigius tot eerste koning van de Franken gedoopt. Hij verdreef Egidius, de Romeinse consul en doodde diens zoon Siagrius. Aan keizer Maximianus ontnam hij alles wat de Romeinen tussen de rivieren Renus (Schelde) en Loire bezaten.
Bron: Annales Quedlinburgenses, MGS, III, p. 30.

Tekst 246
ca. 485. Franken bij Doornik en Kamerijk.

Velen verhalen dat zij (de Franken) gekomen zijn uit Pannonia (het Frans-Duitse grensgebied) en eerst op de oevers van de Renus (Schelde) gewoond hebben; na de Renus (Schelde) overgetrokken te zijn, vestigden zij zich in Thuringia (Doornik). Daar zouden zij in elk land en elke stad koningen aangesteld hebben, behorend tot de eerste en edelste families van hun ras... Men verhaalt eveneens dat Clovis, die een capabele en edele man van zijn natie was, koning van de Franken is geweest. Hij woonde in de versterkte plaats Dispargum (Isbergues of Dompierre-sur-Helpe), die in het gebied van de Thuringi (Doornik) ligt. In dit gebied, maar meer naar het midden, woonden nog altijd Romeinen tot aan de Loire... Clovis zond verkenners naar de stad Kamerijk, en toen deze alles verkend hadden, volgde hij zelf. Hij verpletterde de Romeinen en maakte zich meester van de stad, waar hij slechts korte tijd verbleef, omdat hij daarna het land tot aan de Somme in bezit nam (246-1).
Bron: Gregorius van Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 98.

Nota 246-1. Gregorius van Tours, die toch zoveel korter na de feiten en zoveel dichter bij de in kwestie zijnde streek leefde, weet niet vanwaar precies de Franken gekomen zijn, waar men hen vastknoopt aan Frankenland, dan naar de Betuwe getrokken zijn, vandaar naar Doornik, dan weer naar het land van Keulen om daar de legendarische Ripuariërs te stichten, en ten slotte definitief naar Doornik en Kamerijk. Hun verschijning in Doornik zal vermoedelijk veel eenvoudiger en dichterbij gereconstrueerd moeten worden, namelijk vanuit het Germaanse gebied op de huidige Frans-Duitse grens. Zij hebben de dronkemansroute niet gemaakt, die men hen in de schoenen schuift, en dit reeds om de doodeenvoudige reden dat de Batua niet de Betuwe was, Taxandria niet Noord-Brabant, Salia niet Salland en Ripuaria geen streek van oostelijk Nederland. Het lijkt er eerder op, dat de inheemse stammen zich in een opkomend nationaliteitsbesef gegroepeerd hebben, wat bevorderd werd door het aftakelend Romeins gezag, en dat zij de eenheid wilden beklemtonen door het aannemen van de nieuwe naam van Franken, waarschijnlijk ook om hierdoor een eenheid te scheppen tussen de stammen, die elkaar in dorpsoorlogjes bestreden.

Tekst 247
530. De Franken nemen bezit van Francia.

Na deze dingen namen de Franken alle steden en burchten in van Toringia (Doornik) en verdreven er het volk... want voordat dit volk in dit land gekomen was, hadden de Franken de gehele strook in bezit gehad. Van dit volk maakt St. Hieronymus melding in het *Leven van S. Hilarius*, waarin hij zegt dat dit volk (de Franken) zeer sterk en gehard is en talrijk in mensen... Het woont in de Mark van de Saksen (Marche de Seisoigne) en in Alemaigne (Allemannia, Allemant), die nu het oude Francia wordt genoemd (247-1).
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, IV, p. 185.
Hieronymus, Vita S. Hilarionis.

Nota 247-1. De tekst geeft nog een toelichting op Nota 246-1. Op te merken is de mededeling dat de Franken het land terugnamen, dat tevoren van hen was geweest. Hierdoor lijkt een herkomst van de Franken vanuit het zuiden van Duitsland nog verder af te liggen. Dat de Franken in de Mark van de Saksen woonden, toont van zijn kant weer de territoriale mengeling van de groepen aan.

Tekst 248
ca. 543. Theoderich trekt tegen Doornik op.

Theoderich, die de beledigingen niet vergeten had, die de koning van de Thuringi (Doornik) hem had aangedaan, riep zijn broer Chlotarius te hulp... Toen de Thuringi zagen dat zij hevig aangevallen werden en hun koning Hermanfried op de vlucht geslagen was, keerden zij de rug en vluchtten naar de rivier de Uustrut (Antreppe, zijrivier van de Sambre). Daar werd zo'n slachtpartij aangericht dat de rivier zich met lijken vulde en de Franken als over een brug naar de andere oever konden gaan... Chlotarius nam Radegonda, dochter van koning Berthier, als gevangene met zich mee, die hij als vrouw nam.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 148.

Tekst 249
ca. 546. Stammenstrijd van Saksen in Frankrijk.

Een andere keer had de man Gods (St. Desideratus, bisschop van Bourges) gehoord dat de Saxones en de Austrenses (249-1) zich in heftige twisten tegen elkander keerden en dat beide partijen verlangden dat hij de vrede zou herstellen, zodat hij naar hen toe ging.
Bron: Vita S. Desiderati, HdF, III, p. 445.

Nota 249-1. Met Austrenses kan Autrécourt, Marne of Autrèches, Oise bedoeld zijn. Waarschijnlijker is echter dat het de "oostelijken" betekent, wat dan ingevolge de west-oriëntatie moet worden opgevat als de "noordelijken". Het is natuurlijk uitgesloten dat de bisschop van Bourges als bemiddelaar naar Sleeswijk-Holstein geroepen wordt.

Tekst 250
553. Een veldslag van Franken tegen Saksen bij de Wimereux.

De Saksen kwamen in opstand tegen de Franken. Zij vielen talloze malen Francia binnen en werden geholpen door de Toringi (Doornik). De koning van Francia leverde slag tegen hen bij de rivier de Wisera (Wisurgis = Wimereux) (250-1). Hij keerde terug door het land van de Toringi (Doornik), dat ook "Lorent" (het oosten; lees: het noorden) werd genoemd.
Bron: Chronique de St. Denis, HdF, III, p. 197.
Aimoini, De gestis Francorum, HdF, III, p. 60.

Nota 250-1. Er zijn aanwijzingen, soms heel sterke, dat de kopiisten de rivieren Lippia (Lys) en Wisera of Wisurgis onderling verwisseld hebben; met andere woorden: dat zij Wisera geschreven hebben waar de eerste schrijvers Lippia (Lys) hadden gebruikt. Het had een heel simpele reden. Toen zij de teksten overschreven, wat in het algemeen in de 12e eeuw is gebeurd (oudere handschriften zijn er praktisch niet), hadden zij al de Duitse opvatting van Saksen in hun hoofd en leek hun de naam Lippia (Lys) niet juist, omdat zij alles aan de Weser vastknoopten.
Een tweede zaak valt op te merken. Reeds spoedig na de vestiging van de Franken in het noorden van het land en hun doorstoot naar het midden neemt Gallia de naam van Francia aan. Het is een typisch voorbeeld van de talloze begripsverbredingen, in dit geval heel begrijpelijk en institutioneel gefundeerd op territoriale expansies.

Tekst 251
553. Koning Chlotarius bij de Wimereux.

Dit jaar streed koning Chlotarius tegen de opstandige Saksen bij de rivier de Wisera (Wimereux) en bracht hij hen een zware nederlaag toe. In geheel Thoringia (Doornik) richtte hij vernielingen aan (251-1).
Bron: Appendix ad Marcellini chronicon, HdF, II, p. 20
Hermanni Aug. chronicon, MGS, V, p. 88.

Nota 251-1. Wanneer men deze veldtocht ver in Duitsland en zelfs in Thüringen legt, wat in de gangbare literatuur toch met een stalen gezicht gebeurt, geeft men aan de Merovingische koningen waarachtig te veel eer, die over het algemeen nog te laks waren om hun rijk te besturen. De Saxones en de Thuringi zaten vlak bij hen, zodat ze wel moesten optreden.

Tekst 252
553. Chlotarius strijdt tegen de Saxones en de Thuringi.

Hierna begaf de koning zich in rechte lijn naar de Saxones, die onophoudelijk de gebieden van de Franken binnenvielen. Bij de rivier de Wisera (Wimereux) versloeg hij hen. Hij vernielde ook het land van de Thoringi (Doornik) omdat zij de Saxones geholpen hadden. Toen de Saxones een nieuwe opstand pleegden, trad Chlotarius weer tegen hen op. De Saxones zonden gezanten... wat de Franken weigerden. Maar de Saxones vielen zo hevig op de Franken aan, dat er slechts weinig overbleven om met Chlotarius de vlucht te nemen.
Bron: Aimoinus, De gestis Francorum, HdF. III, p. 60, 116.
Historia regum Francorum, MGS, IX, p. 397.

Tekst 253
555. Nieuwe opstand van de Saksen.

Dit jaar kwamen de Saxones in opstand. Koning Chlotarius trok met een groot leger tegen hen op, waarbij een menigte Franken en Saksen sneuvelde en koning Chlotarius als overwinnaar te voorschijn kwam. Een jaar later waren de Saksen weer in opstand. Chlotarius bestreed hen weer, waarbij een groot deel van de Saksen sneuvelde. Dit jaar verwoestten de Franken ook geheel Thoringia (Doornik), omdat het met de Saksen samengezworen had.
Bron: Marii chronicon, HdF, II, p. 16.
Gregorii Turonensis Historia Francorum, MGS, I, p. 147.

Tekst 254
556. Saksen en Doornikkers vallen Frankrijk binnen.

Chramnus stond tegen zijn vader Chlotarius op; hij viel Francia binnen met de hulp van zijn oom Hildebert, die de Saksen aan hun zijde had gebracht. Met de Saksen roofde Hildebert in het land van Reims. De legers van de opstandelingen bereikten Châlons-sur-Marne en Dives, Oise. Chlotarius versloeg zijn vijanden en strafte de Thoringi (Doornik) omdat zij de Saksen geholpen hadden (254-1).
Bron: Gregorii Turonensis Historia Francorum, MGS, I, p.2, 141, 149, 151, 155.

Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 107.
Herimanni Aug. chronicon, MGS, V, p. 88.
Marii episcopi chronicon, HdF, II, p. 17.

Nota 254-1. In plaats van Hessen en Thüringen dringen de Saksen het land van Doornik binnen en trekken verder tot de Oise en Châlons-sur-Marne. Moet het nogmaals gezegd worden dat dit geen Sleeswijkse Saksen waren?

Tekst 255
ca. 560. Reeds Noormannen in Frankrijk.

... de Dani (Noormannen) met hun koning Chlochilaïch vielen met schepen Gallia aan. Na hun landing vernielden zij een streek in het rijk van Theoderich... hij zond zijn zoon Theodebert met een machtig leger en groot vertoon. Deze versloeg de vijand en bracht de buit aan land.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, p. 143.

Tekst 256
ca. 560. Koning Theodebert en de Saksen.

(Koning Theodebert schrijft keizer Justinianus over de volken onder zijn gezag): Wij hebben de Thuringi (Doornik) bedwongen en hun provincies verworven.... het volk van de Norsavoren (Noormannen) buigt voor ons de nek; ook het volk der Wisigoten, die de noordelijke (lees: westelijke) kunsten van Francia bewonen. Pannonia (het Frans-Duitse grensgebied) met de Saxoni Eucii (variant: Eudecii), die zich uit eigen wil hebben overgegeven. Onze heerschappij strekt zich uit van de Danubius (Aisne) en de grens van Pannonia (Frans-Duitse grensgebied) tot aan de kusten van de Oceaan (Atlantische Oceaan) (256-1).
Bron: Variorum Epistolae, HdF, IV, p. 59.

Nota 256-1. De tekst bevat weer een doorslaggevend bewijs dat de Danubius niet de Donau is maar de Aisne.
Pannonia betekent hier het gebied ten noordoosten van de Vogezen en kan gelijkgesteld worden met Elzas-Lotharingen. Deze term krijgt later ook een begripsverwijding. De Saxones Eucii moeten gelokaliseerd worden te Euville, Meuse of Euvy, Marne.

Tekst 257
563 - 594. Gregorius van Tours over de Saksen.

Gregorius van Tours geeft verschillende berichten over de Saksen in Frankrijk:
ca. 470. Odoacre kwam met Saksen in Angers. De Saksen streden tegen de Romeinen; hun eilanden werden ingenomen door de Franken.
ca. 560. Koning Chlotarius I streed tegen de Saksen en de Thuringi (Doornik); korte tijd later onderhandelde hij met hen. Childebert en Chlotarius strijden tegen de Saksen, die Francia waren binnengedrongen.
ca. 570. Nieuwe inval van de Saksen in Francia.
ca. 577. Strijd tussen de Suevi (omgeving Kortrijk) en de Saksen.

ca. 590. Hij spreekt over Saksen in Normandië, die hun haren knipten en kleren droegen volgens de mode van de Bretonnen.
Het is niet nodig deze berichten uitvoerig te geven, daar het materiaal reeds meer dan voldoende is om aan te tonen, dat de Saksen in Frankrijk zaten en niet in Sleeswijk-Holstein.
Bron: Grégoire de Tours, Histoire des Francs, uitg. Latouche, I, 188, 189, 195, 196, 200, 268; II, 271.

Tekst 258
566. Sigebert tegen Huni en Avari in Toringia (Doornik).

In deze tijd, na de dood van koning Chlotarius, vielen de Huni, die ook Avari genoemd worden (258-1), diens zoon Sigibert aan. Hij trok hen in Turingia tegemoet, en overwon hen glansrijk bij de rivier de Albis (Aa).
Bron: Paulus Diaconus, De gestis Longobardorum, HdF, II, p. 635.

Nota 258-1. De Huni of Avari brengen ons bij een volgende grandioze mythe in de geschiedenis van westelijk Europa. In Tekst 242 staken zij al in 451 de kop een beetje op; hier komen zij duidelijker naar voren. Deze Huni mogen niet gelijkgesteld worden met de Huni van Hongarije of de steppen van Rusland, daar een streek van Frankrijk de naam droeg, wat nog blijkt uit de plaatsnamen: Huningue, Haut-Rhin; Heining, Moselle; Honville, Eure-et-Loire; Honnechy en Honnecourt, Nord; Honval en Honvrault, Pas-de-Calais. De vrij brede verspreiding van de naam duidt aan, dat zij in een groot gebied zijn uitgezwermd, maar ook dat zij ten slotte weggeassimileerd zijn als afzonderlijke bevolkingsgroep.
De Avari, welke naam synoniem staat voor Huni, nog in de 8e eeuw (zie Tekst 328), is eveneens in verschillende plaatsnamen aan te wijzen: Avricourt, Marne-et-Meuse; Avrecourt, Haute-Marne; Avrechy, Oise; Avrainville, Haute Marne; Avrainville, Vosges; Avressieux, Savoye; Averdoingt, Pas-de-Calais.

Tekst 259
572. Saksen door Sueven (omgeving Kortrijk) verdreven.

De Saksen vielen Francia binnen en bereikten zelfs de Rhône. Zij waren door de Suevi aangevallen, wier gebieden zij in bezit genomen hadden (259-1).
Bron: Aimoini, De gestis Francorum, HdF, III, p. 69.

Nota 259-1. Nadat Adam van Bremen, die tegen het einde van de 11e eeuw een fantasierijke geschiedenis van de bisdommen Bremen en Hamburg schreef, en tussen neus en lippen door St. Anscharius maar even uit het noorden van Frankrijk naar Hamburg trok, van de Suevi (omgeving Kortrijk) uit de oude bronnen de Suebi van Zweden had gemaakt, waren de Saksen voorgoed in het hoge noorden van Duitsland vastgepind. Later vertaalde men het maar gemakshalve met Juten, welke naam overigens in geen enkele tekst in verband met de Saksen voorkomt.

Tekst 260
590. Chilperik, de schrik van de Frisones en de Suevi.

(Fortunatus, bisschop van Poitiers, wijdt een gedicht aan koning Chilperik, aanwezig op de synode van Braine, Aisne. Hij noemt hem): de schrik van de verre Frisones en Suevi (260-1).
Bron: Fortunati carmina historica, IX.

Nota 260-1. Wanneer wij ons de Friezen toe-eigenen, laten we dan ook wat nationale trots tonen en niet aannemen, dat die zich door een koning op 500 km afstand, die ze bovendien nooit hadden gezien, schrik zouden laten aanjagen.

Tekst 261
602. Strijd van Franken tegen de Saksen.

In deze tijd streden de Franken tegen de Saksen; beide partijen leden grote verliezen.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 259.

Tekst 262
622. St. Faro van Meaux redt Saxones.

(De Saksen zonden gezanten naar koning Chlotarius om vrede te vragen. Maar de Franken wilden die niet toestaan, zodat ook de gezanten gevaar liepen. St. Faro doopte hen en wist hen zo te beschermen). Door deze nieuwe aanplanting heeft de voortreffelijke Faro misschien wel als eerste het zaad van Christus' woord onder de Saxones verspreid.
Bron: Ex Vita S. Faronis, HdF, III, p. 505.

Tekst 263
622. Dagobert bij de Wimereux aan de Schelde.
In die dagen vormden de opstandige Saksen een groot leger... tegen koning Dagobert of Chlotarius. Dagobert verzamelde een sterke krijgsmacht, trok de Renus (Schelde) over en aarzelde niet de strijd tegen de Saksen aan te binden (daar hij het alleen niet klaren kon, riep hij zijn vader te hulp). Die snelde spoedig toe en drong het Ardenner Woud binnen, nadat hij de Renus (Schelde) overgestoken was. Daar kwam Chlotarius ook heen met een machtig leger... Toen zij aldus verenigd waren en blij van hart in de handen klapten, trokken zij naar de rivier de Wisara (Wimereux) waar zij hun tenten opsloegen.
Bron: Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 567.

Tekst 264
625. Dagobert bij de Schelde.

Hij (koning Dagobert) ging terstond op weg, stak de Renus (Schelde) over, en door het Ardenner Woud, waar koning Chlotarius zich toen ophield, kwam hij tot bij Langolarium (Longueville bij Desvres).
Bron: Gesta Dagoberti, HdF, II, p. 583.
Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 282.

Tekst 265
629. Handelaars van de Saksen op de markt van Parijs.

Koning Dagobert geeft aan de abdij van St. Denis te Parijs (265-1) het recht een markt in te stellen en bepaalt wat de onderscheiden plaatsen, waarvan de handelaars komen, moeten betalen. Genoemd worden: Rouaan, Wicus Portus (Quentovicus), de Saxones, de Ungarii (Honval, Pas-de-Calais), de Longobardi (Lompret).
Bron: Diplomata Chlotarii, HdF, IV, p. 627.

Nota 265-1. Het valt buiten elke rede aan te nemen dat de Sleeswijkse Saksen op zaterdag met hun kraampjes op de Parijse markt stonden. De historici hebben 't dan ook niet aangenomen, wél deze oorkonde overgeslagen.

Tekst 266
630. Koning Dagobert weer bij de Wimereux.

Koning Dagobert streed tegen Bertold, de aanvoerder van de Saksen. Hij raakte met hem slaags toen hij de Renus (Schelde) overgestoken was. Zijn vader Chlotarius was op jacht te Langolaria (Longueville). Hij snelde Dagobert te hulp; aan de rivier de Wisera (Wimereux) zette hij zijn tenten op. (De tekst lijkt verdacht veel op die van het jaar 622 of 625. Waarschijnlijk betreft het één en hetzelfde feit, dat door de schrijvers niet juist is geplaatst).
Bron: Aimoini, De gestis Francorum, HdF, III, p. 126.
Sigeberti chronica, MGS, V, p. 323
Gesta Dagoberti, HdF, II, p. 580; MGS, II, p. 404.
Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 158
Hist. regum Francorum, S. Dionisii, MGS, IX, p. 397.

Tekst 267
630. Dagobert tegen de Winidi en de Slavi.

In die tijd werden Frankische handelaars, die het land van de Slavi binnentrokken, door de Slavi beroofd en vermoord... Koning Dagobert zond troepen... om het volk van de Winidi te bestrijden... De Franken van Austrasia (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht) belegerden de Winidi, die in de burcht Vogastes (Fosseux) waren gevlucht... maar deze braken uit en namen de vlucht... hierdoor nog stoutmoediger geworden, vielen zij Thoringia (Doornik) en het nabij gelegen land van de Franken aan, zodat hun koning... die over de Slavi heerste, zich in wanhoop naar de andere Slavi begaf (267-1).
Bron: Aimoinus, De gestis Francorum, HdF, III, p. 129.

Nota 267-1. De Slavi, een onderdeel van de Saksen, mogen natuurlijk niet in verband worden gebracht met de Slavi uit het zuidoosten van Europa. Hun centrum was een streek aan de kust van het noordwesten van Frankrijk, waar de oude benaming "Sliviacas Oras" (de Slavische kust), bewaard is gebleven in de plaatsnaam Saint-Martin-des-Sclives, een oud dorp bij Sangatte, dat tijdens de bezetting van de streek in de 16e eeuw is verwoest. Hun naam is eveneens in verschillende plaatsnamen aan te wijzen: Écaibles, Nord; Éclimeux, Pas-de-Calais; Esclavelles, Seine-Maritime en Marne.
Voor de Winidi geldt hetzelfde. Hun naam is eveneens in verschillende plaatsnamen achtergebleven: Vincelles bij Bazinghem; Vinchy bij Fruges; Wimmendalle onder Outreau; Wingles in het canton

Lens, Widehem bij Étaples; Wins onder Blandecques. Winnezeele nog duidelijker.

Tekst 268
631 of 632. Dagobert tegen de Winidi.

In het derde jaar der regering van Dagobert werd hem bericht, dat een leger van de Winidi (Winnezeele) Toringia (Doornik) binnengevallen was. Hij vertrok met zijn leger naar de stad Mettis (Massay, Seine-et-Loire, met tal van andere mogelijkheden) in het rijk van de Austrasii, stak de Ardenna over, en toen hij aan de stad Magancia (Maing, Nord) (268-1) gekomen was, wilde hij de Renus (Schelde) oversteken... De Saksen zonden gezanten naar Dagobert... zij beloofden hem de Winidi te weerstaan en de grenzen van de Franken aan die kant te zullen bewaken.
Bron: Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 158; HdF, II, p. 588.

Nota 268-1. Toen van deze tekst, met zijn schijnbaar uitgangspunt Metz, van Magancia Mainz was gemaakt, van Renus Rijn en van Thoringia (Doornik) Thüringen, moest de kopiist ook wat knutselen met Ardenne en maakte hij daar een rivier van. Fredegarius had heel beslist niet Duitsland op het oog.

Tekst 269
632. De Slavi vallen Doornik aan.

De Slavi begonnen op bevel van hun koning opnieuw de oorlog.... zij trokken Toringia (Doornik) binnen en andere streken, om het rijk van de Franken te vernielen.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 293.

Tekst 270
ca. 650. Mézerolles aan de Somme ligt in Saxonia.

St. Furseus, abt van Lagny (Seine-et-Marne), kreeg van een zekere Haimo de plaats Maecerias (Mézerolles) ten geschenke, die in Saxonia lag.
Bron: Vita S. Fursei, MGS, IV, p. 437, 442, 445.

Tekst 271
ca. 660. Het Saksisch land bij Boulogne.

St. Audomar, abt van St.-Omaars en bisschop van Terwaan, verbleef in Boulogne. Zijn metgezel vroeg hem verlof om verder te reizen doch dit stond de heilige niet toe. De jongeling besloot toch te gaan; hij eigende zich een boot toe, waarmee de inwoners de Elna (Liane) overstaken. Nadat hij een tijdje gevaren had, stak een hevige storm op. St. Audomar vernam door een openbaring diens moeilijkheden en bewerkte dat het bootje veilig het Saksische land bereikte.
Bron: Vita S. Audomari, MGS, V, p. 757.

Tekst 272
ca. 660. De Ripuarii in Frankrijk.

(Na het overlijden van St. Audomarus, eerste abt van Sithiu, later St.-Omaars, wiens sterfdag niet bekend is, kreeg de heilige grote bekendheid en verering): Daaronder waren ook edele Franken van het volk der Ripuarii (Ribécourt) (272-1) niet ver van de rivier de Renus (Schelde)... die hun akkers en hun wijngaarden aan de heilige toewijdden.
Bron: Vita tertia S. Audomari, AS, sept. III, p. 412.

Nota 272-1. De Ripuarii hadden wijngaarden; ergo waren het niet de Overijsselse Saksen.

Tekst 273
ca. 675. Friezen zijn buren van de Morini te Terwaan.

Want toen zij over de zee scheep gingen naar Fresia (Vlaanderen), dat ligt naast de streek van de Morini (Terwaan), kwam het voor dat hij (St. Wulfram) het Misoffer wilde opdragen.
Bron: Vita S. Vulframni, AS, maart III, p. 145.

Tekst 274
687. Pepijn strijdt tegen de Friezen bij Tertry.

In die tijd waren de koningen van de Franken teruggevallen van hun vroegere kracht, en oefenden de hofmeiers de koninklijke macht uit... zodat het bestuur van het rijk der Franken overging op het geslacht van Pepijn. Deze bracht in Austria een leger samen tegen koning Theoderich... hij voegde zich bij de Franken van Soissons en viel hem in Testricum (Tertry bij Péronne) aan... In die dagen overwon Pepijn ook Radboud, de koning van de Fresones (Vlaanderen), bij de burcht van Duristato (Audruicq) (274-1).
Bron: Chronicon Theoderici, MGS, XXIII, p. 46
Fredegarii Scholastici, HdF, II, p. 452; MGS, II, p. 172.
Annales Mettenses, MGS, I, p. 321; HdF, II, p. 601.

Nota 274-1. Na de overwinning op Radboud was de situatie weer beter voor de christelijke zending. Enige jaren later arriveert St. Willibrord in Vlaanderen.

Tekst 275
ca. 690. De Friezen tussen de Maas en het Carbonarisch Woud.

Pepijn de Oude, de grootvader van de huidige, regeerde over het volk tussen het Carbonarisch Woud en de Maas tot aan de uiterste gebieden van de Fresones (Vlaanderen).
Bron: Annales Mettenses, MGS, I, p. 320; HdF, II, p. 681.

Tekst 276
695. De slag bij Dorestadum (Audruicq).

Koning Pepijn voerde een leger aan tegen de Fresones (Vlaanderen) en hun koning Radboud... Met zijn leger sloeg hij een kamp op bij de burcht van Dorestadum (Audruicq)...(276-1) waar de Fresones, geleid door de hoogmoed van Radboud, hem aanvielen. Er ontstond een felle strijd, waarbij de Fresones in een grote nederlaag verslagen werden.

Bron: Annales Francorum Mettenses, HdF, II, p. 681.
Annales Mettenses, MGS, I, p. 321.
Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 172.

Nota 276-1. Dorestadum, ca 650 door de Ravennas in verband met de Friezen aan de Monding van de Renus (Schelde) genoemd, is derhalve niet Wijk bij Duurstede geweest. De opgravingen alhier hebben slechts materiaal van drie eeuwen later opgeleverd. Het eveneens aangetroffen "Karolingisch" materiaal bevond zich in een veel jongere stratigrafische context, evenals te Domburg en op Walcheren, waar evenmin "Karolingische" nederzettingen zijn geweest, al blijkt de fabel van een "groot Karolingisch handelscentrum" te Domburg ook zo taai te zijn als de kat met zeven levens.

Tekst 277
714. Pepijn verslaat de Fresones.

In het jaar 714... kwam een grote ramp over Gallia en Germania. De vorst Pepijn overleed... en liet het volk in een groot verdriet achter...ook zijn zoon Karel (Martel), de hofmeier en de verdediger tegen de vijanden... in het derde jaar na de dood van zijn vader leverde hij slag tegen de oude vijand van zijn vader Radboud, koning van de Fresones (Vlaanderen), en versloeg hem in een triomfvolle maar wrede strijd, en ook in een zeeslag Ebron, een aanvoerder van datzelfde volk, die hij doodde met heel zijn heiligschennend leger. Zo onderwierp hij ten slotte Fresia, dat na het vernielen en verbranden van de afgodsbeelden aan het gezag van de Franken werd onderworpen.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 468.

Tekst 278
715. De Saksen vallen de Hattuarii aan.

De Saxones verwoestten het land van de Hattuarii (278-1). Kort daarna werden zij door de Franken gestraft, die hun land tot aan de Wisera (Wimereux) in brand staken.
Bron: Gesta abbatum Fontanellensium, MGS, II, p. 279.

Nota 278-1. Hattuarii zou een variant kunnen zijn van Chattuarii (Cattenières); hier is echter waarschijnlijker dat het de Attuarii van Attin (3 km noordwest van Montreuil) aanduidt.

Tekst 279
717 Slag bij Inchy-en-Artois.

Maar de koningen Chilperik en Regenfried speelden hun spel en voerden oorlog tegen hem (Karel Martel) tot aan de rivier de Maas. Van de andere kant kwam Radboud hen te hulp, de aanvoerder van Frisia, met wie zij zich verbonden hadden. Karel trok moedig tegen hen op; hij stelde zich op tussen de Frisones en zijn andere vijanden, maar hij ondervond zo'n hevige tegenstand dat hij veel volk verloor; hij werd ontmoedigd en moest de vlucht nemen. Korte tijd later stonden de koningen Chilperik en Regenfried opnieuw tegen hem op. Zij groepeerden zich in het Ardenner Woud, trokken op tot aan de Rhin (Schelde) en vandaar tot aan Coulogne (Coulogne bij Calais), ondertussen het gehele land vernielend. Maar Plectrudis, die de vrouw was geweest van Pepijn, verdreef hen met

grote kracht vandaar. Op het punt waar zij terugkeerden, kwam Karel (Martel) hen tegemoet bij een oversteekplaats aan de Amblave (Ambleteuse); in het daaropvolgend treffen bracht hij hen zware verliezen toe. Daarna verzamelde hij zijn krijgsmacht om ze verder te achtervolgen; van hun kant trokken zij hun troepen samen om een veldslag tegen hem te leveren. Voordat het tot een treffen kwam, bood Karel hun de vrede aan, die zij echter niet aannamen. Zo trokken zij tegen hem op in een plaats in het Kamerijkse die Vinci (Inchy-en-Artois) (279-1) wordt genoemd, op de zondag voor Pasen... Van beide zijden werd een zware slag geleverd; ten slotte werden Regenfried en koning Chilperik verslagen. Zij redden zich door de vlucht en Karel behaalde de overwinning.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 308.

Nota 279-1. Het voorspel tot de slag bij Inchy-en-Artois heeft zich niet afgespeeld te Amblave bij Luik, doch in de streek van Boulogne.

Tekst 280
717. Radboud de Fries wordt verslagen te Inchy-en-Artois.

Radboud, aanvoerder van de Fresones, kwam opnieuw in opstand tegen de Franken. Hij nam de stad Trajectum (Tournehem) in. De definitieve slag tussen Karel Martel en Radboud vond plaats te Vinciacum (Inchy-en-Artois), 12 km west van Kamerijk) (280-1).
Bron: Alcuinus, Vita S. Willibrordi, HdF, III, p. 642.
Chronique de St. Denis, HdF, III, p. 307.
Sigiberti Gemblacensis chronicon, HdF, III, p. 345; MGS, VI, p. 328.
Ekkehardi chronicon universale, MGS, VI, p. 157.
Chronicon universale, MGS. VIII, p. 18.

Nota 280-1. In feite is deze éne tekst reeds voldoende om de mythe van de Friezen in Nederland als een fabel te ontmaskeren. Men kan desnoods nog blijven discussiëren over de andere details, doch de plaats Inchy-en-Artois van een der beslissende slagen in de onderwerping van de Friezen aan het gezag van de Franken doet de deur dicht. Het feit en de juiste plaats ervan te Inchy-en-Artois zijn door de kroniekschrijvers zo duidelijk beschreven dat dit niet te ontkennen valt, wat de Nederlandse historici dan ook nooit hebben gedaan. Men mag zich wel erover blijven verbazen, dat zij dit feit aan Nederlandse Friezen hebben vastgeknoopt en dat zij de onmogelijkheid ervan niet hebben ingezien. Het toont weer aan dat de verblinding door de mythe zó fataal is geweest, dat grote absurditeiten niet meer werden opgemerkt. Militaire operaties met zulke sprongen van meer dan 300 km - die in onze moderne tijd nauwelijks voorstelbaar zijn - in de 8e eeuw veronderstellen, is wel het meest krasse dat de historici gepresteerd hebben. Was het bij dit éne geval gebleven, dan was het nog tot daaraan toe geweest. Doch hetzelfde is gebeurd met de slag van 734 bij de Bourre in Frankrijk.

Tekst 281
717. Trajectum of Wiltaburg.

Reginfredus, die tegen Karel Martel in opstand gekomen was, vluchtte naar Noyon. Daar leende hij een paard van abt Wando, stak de Seine over en begaf zich via Pont-de-l'Arche naar Angers. Karel Martel nam het Wando kwalijk dat hij zijn vijand geholpen had. Wando kreeg bevel in ballingschap te gaan en werd verwezen naar de burcht van Trajectum (Tournehem), Viltaburg (281-1) geheten, dat is de stad van de Vilti, die echter in de Gallische taal Trajectum wordt genoemd. (Enige regels verder vertelt de kroniek, dat Wando nog steeds in de burcht van Trajectum in ballingschap was, en wel in het klooster van St. Servatius! De schrijver verwart twee Trajecta; hij was misschien de eerste, maar beslist niet de laatste!).
Bron: Gesta abbatum Fontanellensium, MGS, II, p. 277; HdF, II, p. 659.

Nota 281-1. Wanneer in deze periode plotseling een nieuwe naam verschijnt, zoals hier het geval is met Viltaburg voor Trajectum, moet men niet denken aan een gewelddadige expansie of immigratie van een nieuwe bevolkingsgroep, doch aan een wisselende naamgeving, waarvan de diepste reden ons ontgaat omdat zij niet in de bronnen na te speuren is. Men heeft dit concrete geval proberen op te lossen met de veronderstelling dat Traiectum - en dan dacht men natuurlijk aan Utrecht - een eenheid was, en Wiltaburg een andere eenheid, die zelfs niet bij elkaar behoefden te liggen en die de oude schrijvers per vergissing maar bij elkaar gevoegd hadden en identiek gemaakt. Zo ver behoeft men niet te gaan; verschillende bronnen spreken de identiteit van beide uit, wat bezwaarlijk te negeren is. Tournehem ligt op de scheidslijn van Saksen en Frisones. Het is mogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, dat de Frisones er aanvankelijk overheerst hebben. Wanneer deze streek later, ten tijde van Karel de Grote, een der meest aangevallen broeinesten van het Saksisch verzet wordt, terwijl men dan nog sporadisch van Fries verzet hoort, behoeft dit niet te betekenen dat een nieuwe bevolking de oude verdrongen zou hebben, maar dat deze zich anders is gaan opstellen en gaan noemen. Merkwaardig is immers dat de naam Vilti plotseling verschijnt wanneer de Friezen hardhandig door Karel Martel onderdrukt zijn. Men kan bij voorbaat uitsluiten, dat de stammen zo geïsoleerd van elkaar hebben geleefd, dat geen vermenging zou hebben plaatsgevonden en dat bij de Vilti, die een deel van de Slavi genoemd worden, reeds een grote Saksische inslag bestond. De Vilti zaten al langer in de streek. Dat hun naam pas in de bronnen verschijnt als er iets gebeurt, delen zij met andere Franse stammen, die ook maar een enkele maal worden genoemd. Overigens moet men bedenken, dat in de 7e en 8e eeuw het stambesef al ver afgesleten was, en dat de meeste zogenaamde "stammen" gewoon genoemd werden naar hun woonplaats, eventueel plaats van afkomst, daar verplaatsingen van bevolkingsgroepen evenmin te ontkennen zijn. Deze reconstructie wordt gesteund door het feit, dat er ook plaatsnamen aan te wijzen zijn die waarschijnlijk van Vilti zijn afgeleid, zoals Willeman en Willencourt, beide in het Pas-de-Calais; daar zijn ook verschillende Villars of Villers, waar de etymologie iets verder ligt, al behoeft het niet vooropgesteld te worden dat deze alle van "ville" zouden zijn afgeleid. Deze gegevens tonen aan dat de naam Wiltaburg ter plaatse aanvaardbaar is en er geen reden bestaat om zijn identiteit met Traiectum te verwerpen.

Tekst 282
717. Karel Martel verslaat de Friezen bij Inchy-en-Artois.

De koningen Chilperik en Reginfred stonden tegen hem (Karel Martel) op. Zij traden het Ardenner Woud binnen, passeerden de Renus (Schelde) en trokken naar Colonia (Coulogne bij Calais), onder-

wijl het gehele land vernielend. Maar Plectrudis (vrouw van Pepijn) bood hen geschenken aan en bereikte dat zij wegtrokken. Op het punt echter dat zij wilden terugkeren, kwam Karel Martel hen tegemoet op een plaats, die Amblave wordt genoemd (Ambleteuse ten noordoosten van Boulogne). Hij bracht hen een groot verlies toe, doch zij ontkwamen en leverden slag tegen hem, recht tegenover een plaats in het Kamerijkse die Vinciacum (Inchy-en-Artois) wordt genoemd (282-1).
Bron: Chronicon S. Benigni, HdF, III, p. 318.
Chronicon Moissiacense, HdF, II, p. 655; MGS, I, p. 291.
Annales Lauressenses, MGS, I, p. 114
Chronicon universale, MGS, XIII, p. 18
Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 571.
Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 309.

Nota 282-1. Deze tekst is op verschillende punten exacter dan de voorafgaande Tekst 281.

Tekst 283
ca. 720. De Wilci of Vilti.

De Wilci, deel van de Saksen, wonen aan de verste kust der aarde, waar Germania zijn gebied aan de Oceaan (Atlantische Oceaan) voegt.
Bron: Poetae Saxonici Annales, HdF, V, p. 152.

Tekst 284
725. Opstand van Saksen en Alemannen.

In die tijd kwamen de Saxones weer in opstand. De vorst Pepijn trok tegen hen op, bestreed hen en kwam als overwinnaar terug. Na ongeveer een jaar verzamelde hij nogmaals een leger, stak de Renus (Schelde) over, strafte de Alemanni (Elesmes, Hélesmes of Hélemme, Nord) en de Suevi (omgeving Kortrijk) af, stak de Danubius (Aisne) over en hier onderwierp hij het volk van de Bagiorences (Baugies, Oise) (284-1).
Bron: Fredegarii continuatio, HdF, II, p. 454.

Nota 284-1. Wanneer het jaartal juist is, heeft de schrijver de namen van Pepijn en Karel Martel verwisseld.
De Alemanni uit deze tekst mogen niet in verband gebracht worden met Duitsland. Vanwege de nevenschikking tussen Suevi en Alemanni moet aan de lokalisatie in de omgeving van Rijsel de voorkeur worden gegeven. Overigens komen ook elders plaatsnamen voor, die van Alemanni zijn afgeleid: Elincourt, Nord; Allemant, Aisne; Allemagne, Basses-Alpes; Allemache, Marne; Allemont, Aisne; Alincourt, Aisne; Alincourt, Ardennes; Allainville, Eure-et-Loire; Allamont, Meurthe-et-Moselle. Er zijn teksten, waar Alemannia op een streek of bevolkingsgroep uit het Frans-Duitse grensgebied betrekking heeft. Het veelvoud van dezelfde naam moet ons waakzaam maken bij de toepassingen.
De naam Bagiorences komt in verschillende schrijfwijzen voor, meestal als Bajowari of Bajowaria. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat men in tal van gevallen hiervan ten onrechte Beieren heeft gemaakt.

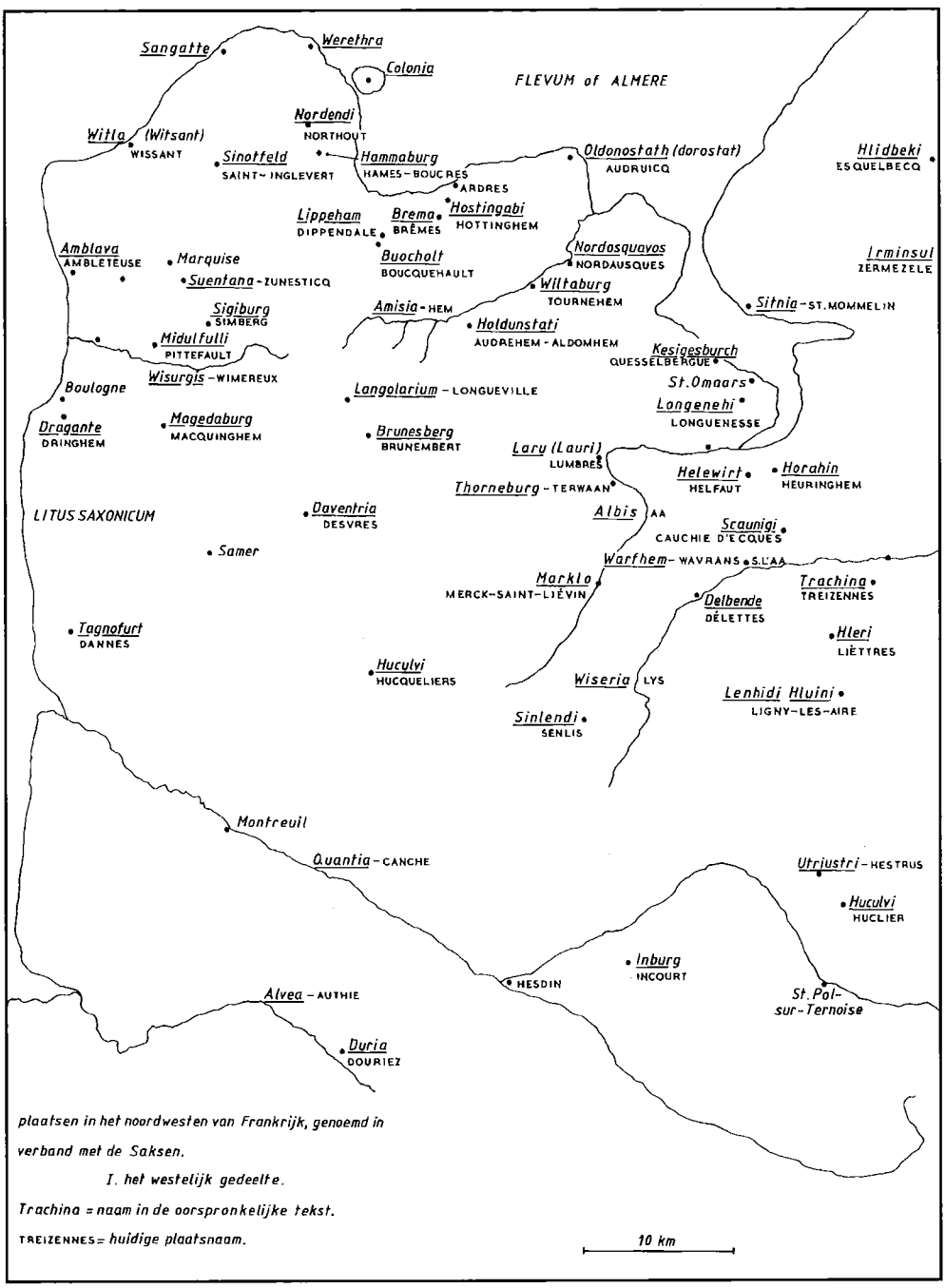

plaatsen in het noordwesten van Frankrijk, genoemd in verband met de Saksen.

I. het westelijk gedeelte.

Trachina = naam in de oorspronkelijke tekst.

TREIZENNES = huidige plaatsnaam.

Afb. 4.1

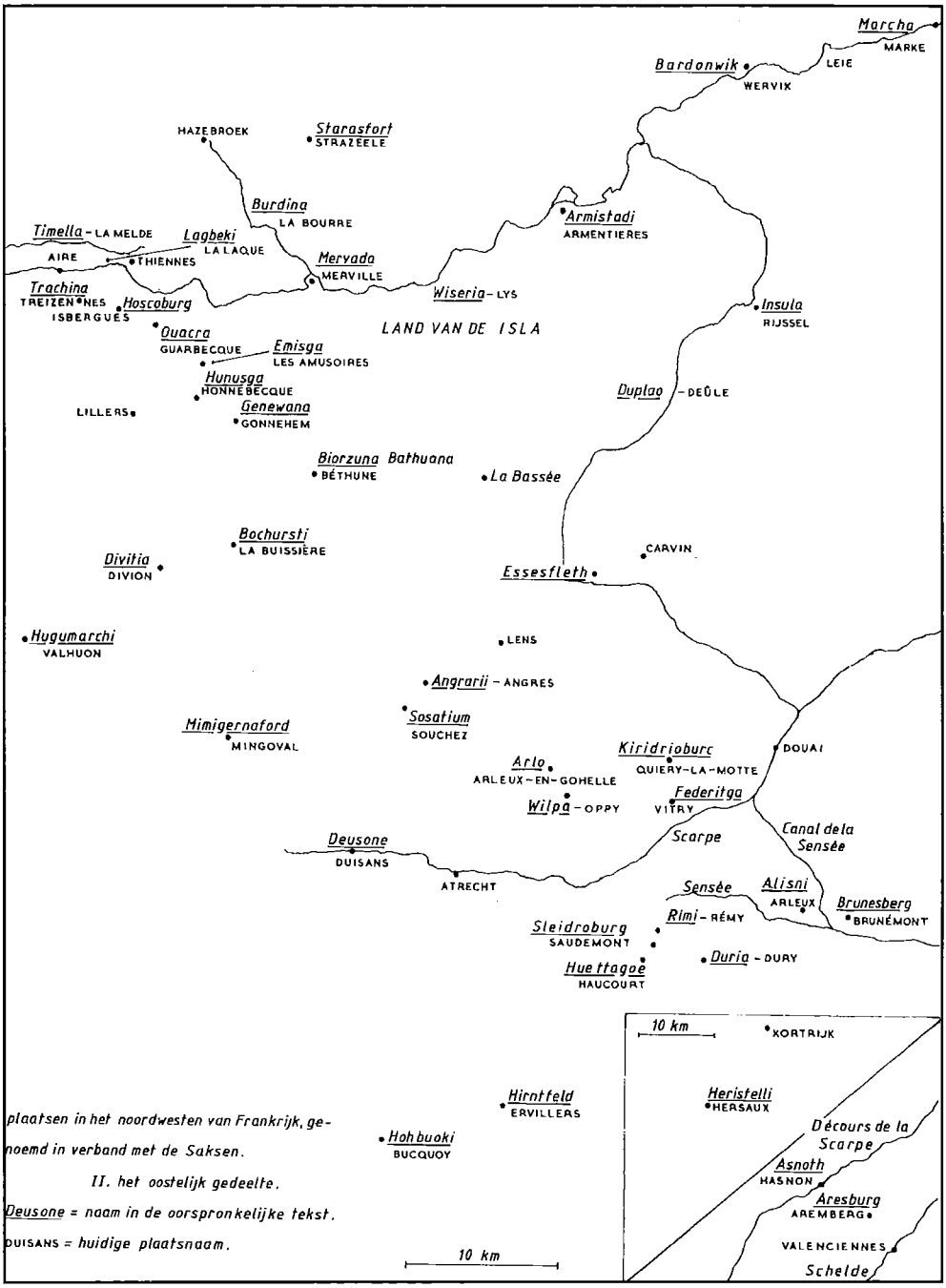

plaatsen in het noordwesten van Frankrijk, genoemd in verband met de Saksen.

II. het oostelijk gedeelte.

Deusone = naam in de oorspronkelijke tekst.

DUISANS = huidige plaatsnaam.

Afb. 4.2

Tekst 285
725. Karel Martel aan de Schelde.

De Saksen geraakten in opstand. Prins Karel (Martel) verzamelde zijn troepen, trok hun gebied binnen en strafte hen gevoelig af. Daarna keerde hij in triomf naar Francia terug. In de loop van dit jaar stak hij met zijn leger de Rhin (Schelde) over en zuiverde heel Allemaigne (omgeving Rijsel) en het land van de Suevi (omgeving Kortrijk) en onderwierp deze aan zijn gezag. Hij trok nog verder tot aan de rivier Dinoé (Danubius = Aisne), welk land hij ook aan Francia onderwierp. Hij veroverde ook een streek aan de overzijde van de rivier, die Bulgrie heet (Bouligny, Meuse of Boulzicourt, Ardennes) (285-1).
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 309.

Nota 285-1. De tekst bevat een duidelijke waarschuwing tegen de opvatting dat het Merovingische Rijk, en dit geldt in dezelfde mate voor het Karolingische Rijk, al een vaste en een welomsloten territoriale begrenzing had. Streken, betrekkelijk dicht bij het centrum van het rijk gelegen, blijken pas in een vrij laat stadium gewonnen of veroverd en bij het rijk gevoegd te zijn. Het is mogelijk, dat het in een paar gevallen opstandige of afvallige streken betrof, doch in andere gevallen blijkt duidelijk dat zij voor het eerst veroverd worden. In de historische atlassen zoekt men deze enclaves tevergeefs, zodat die op hun beurt het beeld van een radicaal aaneengesloten en mooi door grenzen afgebakend grensgebied, alleen maar versterken.

Tekst 286
734. Veldslag van Karel Martel tegen de Frisones bij de Bourre.

Toen het harde volk van de Frisones (Vlaanderen) een wrede opstand begonnen was, ondernam de vorst (Karel Martel) een stoutmoedige aanval. Hij rustte een vloot uit, streed zich een weg naar de zee, en toen hij genoeg schepen had, viel hij Westrachia en Austrachia (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht), de eilanden van de Frisones aan en richtte bij de rivier de Burdina (Bourre bij Hazebroek) zijn legerplaats in. Hij versloeg het leger van de Frisones en vernielde hun heiligdommen en afgodsbeelden (286-1).
Bron: Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 574.
Annales Mettenses, MGS, I, p. 325; HdF, II, p. 685.
Fredegarii chronicon, HdF, II, p. 455.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 291.
Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 24.
Annales Francorum, HdF, II, p. 684.

Nota 286-1. Ongeveer op dezelfde plaats van deze veldslag is in 754 St. Bonifatius vermoord. Ostrachia en Westrachia worden regelmatig eilanden genoemd, zodat het geheel aanvaardbaar is dat Karel Martel die met een vloot aanviel. De streek is heden ten dage geheel verland, zodat het moeilijk is de vroegere wateren nog nauwkeurig aan te wijzen. De plaats van de veldslag sluit ook in dit geval volkomen uit, dat er Nederlandse Friezen bij betrokken waren.

Tekst 287
734. Dezelfde tekst bij een Franse schrijver.

In die tijd kwamen de Frisones (Vlaanderen), een wreed en weerbarstig volk, in opstand tegen hem (Karel Martel). Men kan daar moeilijk over aarde gaan, daar deze streek aan en in de zee ligt. Daarom besloot hij een grote vloot van schepen en galeien te nemen om in Frise (Vlaanderen) te komen. Hij begaf zich op zee en kwam daar aan land met de hulp van God, in Austrasia en Austrachia (Ostrevant), twee streken van dit land, die hij doortrok en waar hij alles met brand en moord vernielde. Hij trof Radbode, de aanvoerder van Frise bij een rivier die de Burdonne (Bourre) heet, en leverde slag tegen hem.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 310.

Tekst 288
734. Karel Martel komt met de Westri.

....toen kwam hij (Karel Martel) met een leger van de Westri (Neustrië) in Westrigon (Westrachia)...(288-1)
Bron: Annales Pataviani, MGS, I, p. 420.

Nota 288-1. Weer een voorbeeld van de west-oriëntatie, die ook bij de vroegmiddeleeuwse schrijvers nog schering en inslag is. De Westri (westelijken) moeten natuurlijk als de "zuidelijken" worden opgevat.

Tekst 289
738. Karel Martel aan de Schelde en de Lys.

Karel Martel stak de Renus (Schelde) over op de plaats waar een rivier stroomt die Lippia (Lys of Leie) wordt genoemd (289-1).
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 311.

Nota 289-1. De Lippia is de Lys in Frankrijk, die in Vlaanderen Leie wordt genoemd. De combinatie van Rijn en Lippe, wat men er natuurlijk van maakte, pinde deze en soortgelijke teksten weer onherroepelijk op Duitsland vast.

Tekst 290
ca. 738. Nogmaals over de Ripuarii (Ribécourt).

Bij de Ripuarii (Ribécourt), bij de ingang van het bos van Hamarithi (Hammeville, Meurthe en Moselle), ligt een plaats Budica genaamd (Buding, Moselle)
Bron: Vita Liudgeri, MGS, II, p. 418.

Tekst 291
738. Karel Martel aan de Schelde en de Lys.

De Saksen begonnen opnieuw te rebelleren. Karel Martel trok de Renus (Schelde) over op de plaats waar de Lippia (Lys of Leie) stroomt (een der teksten zegt: "waar de Lippia = Lys in de Renus = Schelde valt). Daar overwon hij de Saksen, die hij schatplichtig maakte aan de Franken (291-1).
Bron: Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 177; HdF, II, p. 456.
Annales Ottenburani, MGS, V, p. 2.

Nota 291-1. Het detail, dat Karel Martel de Saksen schatplichtig maakte aan de Franken, toont aan dat zij voorlopig nog niet geheel in het rijk werden ingelijfd.

Tekst 292
741. Saksen en Fresones in Frans-Vlaanderen.

Karel Martel, zoon van Pepijn, stierf in het jaar 741. Hij had de Saxones overwonnen, de Alemanii (omgeving Rijsel), de Suevi (omgeving Kortrijk) en de Baugarences (Beaugies, Oise). De Fresones (Vlaanderen) had hij in een zeeslag verslagen.
Bron: Ex brevi chronicon, HdF, III, p. 365.

Tekst 293
743. Inname van de burcht van Isbergues.

Karloman trok naar Saxonia. Op deze tocht nam hij de burcht Hohscobour in (Isbergues, op 12 km zuidoost van Aire-sur-la-Lys). Hij onderwierp er Theoderik, de aanvoerder van de Saksen.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 313.
Annales Francorum, HdF, III, p. 704.
Annales Alemanni, MGS, I, p. 26.
Adonis chronicon, HdF, II, p. 180.
Fredegarii chronicon MGS, II, p. 180
Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 576.

Tekst 294
743 en 744. Inname van de burcht van Isbergues.

Karloman en Pepijn... Toen zij in Francia waren teruggekeerd, ging Karloman oorlog voeren in Saxonia. Hij nam een kasteel in, genaamd Hohsceobour, en nam de hertog van het land, Theoderis genaamd, gevangen; daarna keerde hij in Francia terug. Een andere keer moesten de twee broers weer in Saxonia optreden. Zij namen Theoderis in genade aan, en nadat zij het gehele land verwoest hadden, kwamen zij terug.
Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 313.

Tekst 295
747. De Winidi en de Fresones in Vlaanderen.

De Saksen, de Winidi (Winnezeele, op 6 km noordoost van Cassel) of Fresones stonden gezamenlijk tegen de Franken op.

Bron: Annales Mettenses, MGS, I, p. 330.
Annales Francorum, HdF, II, p. 689.
Adonis chronicon, HdF, II, p. 672.
Annales Laurissenses minores, MGS, II, p. 181; HdF, II, p. 459.
Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 181; HdF, II, p. 459.

Tekst 296

748. Saksen in de omgeving van St.-Omaars.

Grifo, broer van Pepijn, kwam in opstand en vluchtte naar het land van de Saksen. Daar wierp hij bij de rivier de Ouacre (Guarbecque) een versterking op bij de plaats die Orham heet (Heuringhem op 6 km zuidoost van St.-Omaars). Pepijn achtervolgde hem. Door Toringia (Doornik) trok hij het Saksenland binnen naar de rivier de Missala (Selle, oost van Kamerijk) tot aan de plaats die Scaunningi wordt genoemd (Cauchie d'Ecques op 10 km zuidoost van St.-Omaars). Hij bereikte er de streek van hen, die men Nordosquavi noemt (Nordausques op 2.5 km noordoost van Tournehem), nam het kasteel van Hocseburc (Isbergues) in, en begaf zich naar de rivier de Obraca (Guarbecque), waar Grifo met zijn troepen aan de andere kant lag (296-1).

Bron: Chroniques de St. Denis, HdF, III, p. 314.
Gesta regum Francorum, HdF, II, p. 576.
Annales Mettenses, MGS, I, p. 330; II, p. 689.
Annales Laurissenses minores, MGS, I, p. 115.

Nota 296-1. Een groot aantal plaatsnamen, in Duitsland nimmer aangewezen, waaronder een paar zeer vreemde, blijken in Frankrijk voor het grijpen te liggen. Ergo: is dit de juiste streek van de Saksen.

Tekst 297

753. Pepijn bij de Wimereux en te Inburg (Incourt).

Pepijn trok het land van de Saksen binnen en bereikte een plaats die Dimie heette (Dimont op 9 km noordoost van Avesnes-sur-Helpe) (297-1), op de oever van de Wisurgis (Wimereux) gelegen. Op deze expeditie werd Hildegarius, de bisschop van Keulen, gedood op een berg die Inburg wordt genoemd (Incourt gelegen op 14 km west van St.-Pol-sur-Ternoise).

Bron: Annales Laurissenses minores, MGS, I, p. 139.
Sigiberti chronicon, MGS, VI, p. 332.
Fredegarii chronicon, MGS, II, p. 182.
Annales Francorum, HdF, V, p. 197.

Nota 297-1. Dimont ligt niet aan de Wimereux; in de oorspronkelijke tekst zal gestaan hebben dat Pepijn zich vandaar naar de Wimereux begaf.

Tekst 298
753. Inburg of Witbergh.

Pepijn voerde een oorlog tegen Saxonia, waarin Hildegarius door de Saksen werd gedood in de burcht die Witbergh wordt genoemd (298-1).
Bron: Adonis chronicon, HdF, V, p. 316.

Nota 298-1. De vorige tekst noemt de plaats Inburg; deze geeft Witbergh. Op 3 km van Incourt ligt Blingel, even verder Blangy, waarvan Witbergh een regelrechte Germaanse vertaling is. De tegenspraak is dus slechts schijnbaar.

Tekst 299
753. Saksen en Frisones op de markt van Parijs.

Koning Pepijn bevestigt voor het klooster van St. Denis bij Parijs de tolvrijheid voor de markt, zowel voor de Saxones als de Fresones (Vlaanderen) (299-1).
Bron: Diplomata Pippini regis, HdF, V, p. 699.

Nota 299-1. Het is wel uitgesloten dat dit handelaren zijn geweest uit het Duitse Niedersachsen of het Nederlandse Friesland.

Tekst 300
756. Saksen bij St.-Omaars.

Pepijn, koning van de Franken, trok andermaal tegen de Saksen op; hij drong hun land binnen op de plaats die Sitnia wordt genoemd (Sithieu = St.-Omaars).
Bron: Benedicti chronicon, MGS, III, p. 706.
Annales Laurissenses, MGS, I, p. 140.
Einhardi annales, MGS, I, p. 141.

Tekst 301
763. Saksen en Frisones op de markt te Parijs.

Karloman bevestigt de abdij van St. Denis bij Parijs in haar marktrecht over alle handelaars, zowel Saksen als Frisones (Vlaanderen).
Bron: MGH, Diplomata, I, p. 9.

Tekst 302
770. Karloman met Saksen naar Italië.

Karloman (broer van Karel de Grote) drong met een leger Franken, Alemanni (omgeving Rijsel) en Saksen Italië binnen, waar hij Pavia veroverde (302-1).
Bron: Chronica monasterii Casinensis, MGS, VII, p. 589.

Nota 302-1. De tekst is een duidelijk signaal tegen een mogelijke generalisering. Men ziet groepen Saksen mét de Franken optreden, andere groepen tégen hen. Dit toont aan, wat overigens wel algemeen aanvaard is, dat de Saksen niet als een eenheid optraden doch ook, dat men moet oppassen met te zeggen dat bijvoorbeeld Karel de Grote in 782 de Saksen bedwong, daar dit onjuist is. In eerste instantie ging het Karel de Grote niet om territoriale veroveringen, maar om de volken in de nabijheid van het Frankische Rijk tot een bepaalde onderworpenheid aan zijn gezag en schatplichtigheid (!) te brengen, waarbij hij hen tot op grote hoogte zelfstandighied en zelfs een eigen bestuur liet behouden. Sommige teksten zeggen duidelijk, dat de Franken de "koningen" van de Saksen handhaafden of afzetten. Men krijgt dan ook sterk de indruk, dat de onderwerping van de Saksen meer op de veiligheid van het eigen rijk was gericht en dat de christianisering van het volk een middel daartoe was, een politiek oogmerk derhalve dat wel wat afbreuk doet aan het beeld van de christelijke koning. Dat die christianisering geschiedde met het zwaard en niet met de wijwaterkwast, toont de onwaarachtigheid nog beter aan. Hier en daar zijn symptomen te signaleren, dat verschillende bisschoppen het niet met zijn politiek eens waren. Zij werden niet opzij gezet of vervolgd, maar Karel de Grote schoof dan nieuwe naar voren, die hij in of vlakbij het missiegebied van anderen neerzette en die volgzamer waren of minder protesteerden tegen de hardhandige manier waarop hij de Saksen aanpakte. Immers, men moet de Kerk van toen niet zo corrupt veronderstellen, dat zij het gruwelijke bloedbad van 782 (zie Tekst 316) en andere verschrikkelijke feiten zonder één woord van protest zou hebben laten passeren. Bijzondere opmerking verdient, dat het bisdom Traiectum, dat toch midden in het Saksengebied zat en al langer gevestigd was, helemaal niet ingeschakeld is bij de missionering van de Saksen, en dat Karel de Grote er nieuwe bisschoppen aanstelde, zoals St. Anscharius in het westen en St. Ludger in de omgeving van Atrecht, wat op een opzettelijk negeren van Traiectum lijkt.

Tekst 303

771. Aresburg, Sigiburg en Irminsul.

Karel de Grote ondernam een veldtocht tegen de Saksen; hij veroverde hun vestingen Aresburg (Aremberg op 8 km noordwest van Valenciennes) en Sigiburg (Sébourg op 9 km oost van Valenciennes) en vernielde hun bolwerk en trots Irminsul (Zermezeel op 4 km noordwest van Cassel). Saksen van de overzijde van de Wisura (Wimereux) kwamen hun onderwerping aanbieden.

Bron: Annales Laurissenses, MGS, I, p. 117.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 295.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 16.
Chronicon Vedastinum, MGS, XIII, p. 703
Sigiberti chronicon, MGS, VI, p. 334.
Einhardi annales, MGS, I, p. 151.

Tekst 304

775. Van Dury aan de Aisne naar Sébourg bij Valenciennes.

Toen hield hij (Karel de Grote) een vergadering te Duria (Dury, Aisne) en ging vandaar naar Saxonia en nam Sigeburgus (Sébourg) in.

Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 296.

Tekst 305

775. Karel de Grote strijdt in het noorden van Frankrijk tegen de Saxones.

Karel de Grote hield een rijksvergadering te Carisiaco (Quierzy bij Noyon); daarna stak hij met een leger de Renus (Schelde) over naar Saxonia. Bij de eerste aanval nam hij de vesting Sigiburg (Sébourg) in, waar de bestuurszetel van de Saksen was. Hun andere vesting Aresberg (Aremberg), die de Saksen vernield hadden, liet hij weer versterken. Vandaar begaf de koning zich naar de rivier de Wisura (Wimereux), naar een plaats die Brunesberg heet (Brunembert op 7 km noordwest van Devres), waar hij op een menigte Saksen stootte. Met een deel van het leger stak hij de rivier over en streed zich een doortocht tot aan de rivier Ovacrus (Guarbecque), waar hij slag leverde met de aanvoerder van de Saksen, die hem met de Ostfali (Estevelles op 8 km noordoost van Lens) tegemoet kwam. Toen Karel vandaar terugkeerde, kwamen de Angrivarii (Angres op 5 km zuidwest van Lens) hem tegemoet bij een plaats die Bucki heet (Bucqoy op 19 km zuid van Atrecht), doch ook deze versloeg hij. Het andere deel van het leger, dat bij de Wisura (Wimereux) gebleven was, had zijn kamp opgeslagen bij een plaats die Hlidbeki heet (Lédinghem op 21 km zuidwest van St.-Omaars); het raakte in gevecht met de Westfali (vermoedelijk een der West-Wailly). In deze veldtocht onderwierp Karel de Grote de plaats Bokweri (La Buissière op 7 km zuid van Béthune) (305-1).

Bron: Annales Einhardi, MGS, I, p. 153; HdF, V, p. 202.
Annales S. Amandi, MGS, I, p. 12.
Wilhelmi gesta regum Anglorum, MGS, X, p. 455.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 16.

Nota 305-1. Deze tekst maakt een einde aan de gangbare voorstelling, dat de Oostfali en de Westfali de grote provinciale indeling van het Saksenland aangeven. Het zijn gewoon, zoals in al de andere gevallen, de woonplaatsen van groepen Saksen. Opgemerkt moet worden, dat alleen de naam Westfalen in Duitsland is herleefd, vermoedelijk als bagage bij een der gedwongen migraties meegenomen, doch dat een provincie of streek Oostfalen daar nooit heeft bestaan, al werd ook dit verondersteld. De naam van de Westfali heeft in Frankrijk, buiten West-Wailly dat er enige malen voorkomt, geen andere relicten achtergelaten. Talrijk zijn wel in de streek tussen St.-Omaars en Boulogne de plaatsnamen met het voorvoegsel *West-*, wat aantoont dat dit begrip er bij de Westfali diep in zat. Misschien is het niet te ver gezocht een verband te leggen met de Oxiones (Oxelaëre en Ochtezeele), die al door Tacitus worden genoemd, welke naam zeer goed van "occidens" (het westen) kan zijn afgeleid, temeer omdat het geografisch juist is. Brunesberg is hier Brunembert. Een andere plaats, Brunémont op 26 km oost van Atrecht, dient in het vizier te worden gehouden. De Wisura van de bovenstaande tekst moet als Lys worden opgevat; de plaatsen, in de nabijheid van de rivier genoemd, tonen dit aan. Weer moet gevraagd worden: waar liggen al deze plaatsen in het Duitse Saksenland?

Tekst 306

ca. 775. Einhard prijst de koning, maar verzwijgt veel.

Na deze oorlog (in Italië) hernam hij (Karel de Grote) die van Saxonia, die onderbroken was geweest. Geen is er geweest die zo lang, zo wreed en zo pijnlijk was voor het Frankische volk. Want de Saxones, zoals bijna alle volken van Germania, hadden een wilde natuur. Zij onderhielden een cultus tot de duivels, waren vijanden van onze godsdienst en zagen niets oneervols in het overtreden van de goddelijke en menselijke wetten. Het verloop van de grenzen tussen ons land en het hunne stelde bovendien elke dag de vrede afhankelijk van een incident. Overal in de vlakten, behalve op

enige punten waar grote bossen en bergen een betere scheiding vormden, waren zij het toneel van onafgebroken moord- en roofpartijen en brandstichtingen, die de ene de andere opriepen. De Franken werden er ten slotte zó door geplaagd, dat zij tot een open oorlog besloten, omdat zij meenden dat een beantwoorden van de slagen niet meer toereikend was. De oorlog werd dus verklaard. Hij werd van twee zijden met dezelfde kracht gevoerd, ofschoon met grotere verliezen bij de Saksen dan bij de Franken, en duurde 33 jaren onafgebroken voort. Hij had eerder beëindigd kunnen zijn geweest, wanneer daar niet de trouweloosheid van de Saksen had bestaan. Het is moeilijk te zeggen, hoeveel malen zij zich, overwonnen en in ootmoed aan de koning overgaven, hoe dikwijls zij beloofden te doen wat van hen werd verlangd, hoeveel malen zij zonder uitstel gijzelaars leverden die men van hen vroeg, hoeveel gezanten zij ontvingen op ogenblikken dat zij bedwongen en verzwakt waren, en zich dan bereid verklaarden hun cultus van de duivels te verlaten en zich aan de christelijke godsdienst te onderwerpen. Maar, al toonden zij zich soms bereid om te wijken, even prompt kwamen zij op hun beloften terug, op zodanige manier dat men niet kan zeggen wat van de twee zij gemakkelijker deden... de koning liet geen actie van hun kant passeren zonder zich over hun ontrouw te wreken en hen een gerechte straf op te leggen... Nadat hij op deze manier de meest weerbarstigen tot onderwerping gedwongen had, liet hij hen met vrouwen en kinderen deporteren. Zij woonden op de beide oevers van de Albis (Aa) en hij verspreidde ze in kleine groepen over Gallia en Germania. Men weet dat de oorlog pas na zoveel jaren strijd ophield nadat de Saksen de voorwaarden van de koning aangenomen hadden, het verlaten van hun duivelscultus en heidense ceremonies, het aanvaarden van het geloof en de sacramenten van de christelijke godsdient en de assimilatie met de Franken tot één volk. In de loop van deze oorlog en ondanks zijn lange duur ondernam koning Karel persoonlijk slechts twee veldtochten tegen de vijand; de eerste bij de berg Asneggi (Hohnech in de Vogezen) op de plaats Theotmelli genaamd; de tweede bij de rivier de Hasa (Hissca, Sambre) en wel in dezelfde maand op enkele dagen na elkaar (306-1).
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, uitg. Halphen, 7, 8.

Nota 306-1. De tekst is belangwekkend, al moet hij met enkele korreltjes zout gelezen worden. Het beeld van de christelijke koning, die zo bezorgd was voor het zielenheil van de Saksen, heeft ook een keerzijde. Einhard laat tussen de regels door toch merken, waar het in werkelijkheid om ging: het vernietigen van de identiteit en de eigenheid van een volk onder het mom van de christianisatie. De deportaties van de Saksen vanuit het noorden van Frankrijk en België naar nieuwe streken in Westfalen en waarschijnlijk ook verder Duitsland in, het sleuren van een volk van zijn geboortegrond naar vreemd land met het gevaar, wat dan ook prompt gebeurde, dat de geschiedenis op haar kop werd gezet; dát zijn ook de gevolgen geweest van de onderdrukking van de Saksen. In zeker opzicht hebben de Duitse historici tóch gelijk met hun germanisering van Karel de Grote; hij heef de fundamenten gelegd voor hun totaal foutieve opvattingen over de Saksen als de historische en volkenkundige fundamenten van het latere Duitsland. In de feiten is Einhard niet juist; de plaats Theotmelli wordt door andere schrijvers in een ander verband genoemd. En Karel de Grote heeft veel méér dan tweemaal tegen de Saksen gestreden. Dit hoorde waarschijnlijk bij Einhards tactiek om over het bloedbad van Ferdia (Fréthun) te zwijgen.

Tekst 307
776. De Noormannen uit Normandië aan de Albis (Aa).

Keizer (Koning) Karel kwam met geheel zijn leger tegen Godfried, de koning van de Noormannen. Godfried trok hem tegemoet over de Albis (Aa), verdreef Karel uit Saxonia en vernielde dit geheel, omdat in datzelfde jaar Saxonia door Karel tot het christelijk geloof was bekeerd. Toen hij 26 jaren

tegen de Franken gestreden had, is dezelfde Godfried... door zijn eigen krijgers vermoord. Zijn zoon Olof regeerde na hem.
Bron: Annales Ryenses, MGS, XVI, p. 397.

Tekst 308
776. Karel de Grote te Lisbourg en Pierremont.

De Saksen vielen de burcht van Aresberg (Aremberg) aan en vernielden die... Koning Karel viel de Saksen aan, veroverde hun versterkingen waar de Lippia (Lys) ontspringt (308-1), ontving heel Saxonia en hield met de Saksen een vergadering te Paderbrunna (Pierremont).
Bron: Adonis chronicon, HdF, V, p. 218.
Annales Lauressenses , MGS, I, p. 156, 157.
Annales S. Amandi, MGS, I, p. 12.

Nota 308-1. De plaats waar de Lippia (Lys) ontspringt heet Lisbourg op 20 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise, welke naam oorspronkelijk Lysbronne luidde. Paterbrunna betekent hier niet Paderborn of Pierrefonds op 6 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise. Het ligt voor de hand dat de kopiisten van Patrimons Patrifons hebben gemaakt.

Tekst 309
776 - 777. Karel de Grote in het land van de Saksen.

Nadat beraad gehouden was, is hij (Karel de Grote) aan de rivier de Lippia (Lys of Leie) het land van de Saksen binnngegaan. De Saksen gaven hun land onder ede over en beloofden christenen te worden. Hij herbouwde Heresburg (in een vroegere veldtocht verwoest; het was Aremberg op 8 km noordwest van Valenciennes) en een andere burcht. Daarheen kwamen de Saksen met hun vrouwen om zich te laten dopen en gijzelaars te geven. De koning is in zijn vaderland teruggekeerd. Hij vierde het kerstfeest te Herstal, het paasfeest te Niomaga (Noyon).
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p.19.

Tekst 310
777. Rijksdag te Pierremont.

Karel de Grote hield een bijeenkomst met de Saksen te Partesbrunna (Pierremont), waar een groot aantal van hen gedoopt werd. Widukind, de aanvoerder van de Saksen, vluchtte naar Normandië.
Bron: Annales Pataviani, MGS, I, p. 16.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 296.
Sigiberti chronicon, MGS, VI, p. 334.

Tekst 311
778. Karel de Grote bij de Ternoise en de Wimereux.

De Saksen vielen het rijk van de Franken binnen; aanvankelijk trokken zij op tot aan de Renus (Schelde). Toen zij de rivier niet konden oversteken, vernielden zij tussen Divitia (Divion op 12 km

zuidwest van Béthune) en de rivier de Mosella (Missala, de Selle) alle steden en dorpen, onder andere een stad die de Franken aan de Lippia (Lys) gebouwd hadden. Toen Karel de Grote dit vernam, trok hij terstond tegen hen op. Inmiddels hadden de Saksen zich teruggetrokken naar Longenehi (Longuenesse vlakbij St.-Omaars), een deel van Saxonia. Daar werden zij door de Frankische troepen achterhaald en vervolgd tot aan de rivier de Adarna (Ternoise) op een plaats die Lihesi heet (Ligny-sur-Canche op 12 km zuid van St.-Pol-sur-Ternoise). Andere groepen Saksen waren uitgeweken naar de Wisera (Wimereux).

Bron: Annales Nazariani, MGS, I, p. 31.
Annales Lauressenses, MGS, I, p. 158.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 16
Annales Francorum, HdF, V, p. 14.
Einhardi annales, MGS, I, p. 159.
Vita S. Sturmi, MGS, II, p. 376.

Tekst 312

779. Karel de Grote in de omgeving van Boulogne.

Karel de Grote kwam met een groot leger naar Duria (Dury, op 17 km zuidoost van Atrecht), waar hij een expeditie tegen de Saksen voorbereidde. Met zijn leger stak hij de Renus (Schelde) over op de plaats Lippeham (waar de Lys of Leie in de Schelde valt). De Saksen trokken tegen hem op vanuit de plaats Buocholt (Bouquehault op 17 km zuid van Calais). De koning van de Westfalen voegde zich bij de opstandelingen.
Koning Karel trok naar de Wisura (Wimereux) en sloeg zijn tenten op te Midulfulli (Pittefault op 7 km noordoost van Boulogne). Daar kwamen de Angrivarii (Angres) en de Oostfali (Estevelles) hem gijzelaars aanbieden.

Bron: Einhardi annales, MGS, I, p. 161.
Annales S. Benigni, MGS, IV. p. 38.
Annales Mosellani, MGS, XVI, p. 497.
Annales Francorum, HdF, V, p. 20.

Tekst 313

779. Tolvrijheid voor St.-Germain-des-Prés.

Karel de Grote bevestigt voor de abdij van St.-Germain-des-Prés te Parijs de vrijdom van tol, verleend door zijn vader Pepijn: in Rouaan, in Vuicus (Quentovicus), in Amiens, in Traiecto (Tournehem), in Dorstado (Audruicq), en in alle havens tot aan Sancta-Maxentia (Saint-Maxent, Somme), en overal in het land van Parijs, van Amiens, Bourgondië, Troyes en Sens (313-1)

Bron: Tardif. Monuments historiques, 88, p. 63.
HdF, V, 742. Sloet, nr. 12.

Nota 313-1. Merk op, dat de opsomming van de onderscheiden plaatsen een volle cirkel door Frankrijk maakt. Daar passen Utrecht en Wijk bij Duurstede niet tussen, nog afgezien van de vraag of de abdij van St. Germain daar inkopen voor haar huishouding zou gaan doen, wat toch de strekking van de verleende tolvrijheid was. Bovendien bestonden Utrecht en Wijk bij Duurstede niet op dat tijdstip, zodat de toepassing van de oorkonde op deze twee plaatsen volkomen onterecht is.

Tekst 314
780. Karel de Grote tegen de Saksen, Winidi en Fresones.

De Saksen vielen Francia binnen en vernielden het land tot aan de Renus (Schelde). Karel de Grote kwam met een groot leger naar Saxonia en stootte door tot aan de rivier Alvea (Authie). Hij bereikte de plaats Petrisbronna (Pierremont) (314-1). De Saksen gaven zich nogmaals gewonnen. Een grote menigte van Winidi (Winnezeele) en Fresones (Vlaanderen) liet zich dopen en om de invoering van het christendom te bevorderen, verdeelde Karel de Grote het land van de Saksen tussen de bisschoppen, priesters en abten, die de opdracht kregen er het geloof te verkondigen.
Bron: Annales Lobienses, MGS, II, p. 195; XIII, p. 229.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 229.
Annales Nazariani, MGS, I, p. 31.
Hugonis chronicon, MGS, VIII, p. 352.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 16.
Annales Lauressenses minores, MGS, I, p. 118.

Nota 314-1. De teksten geven Patrisbronna; zonder de minste twijfel hebben zij zich op een paar letters verkeken en moet er gelezen worden Petrimons (Pierremont op 6 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise).

Tekst 315
ca. 780. Wilti, Wilzi of Vilti.

Dicht bij de Saksen leefde een volk, de Vilti geheten (315-1). Het was een onderdeel van de Slavi en zetelt op de kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan), noemde zich in zijn eigen taal Waletabi maar werd in het Frankisch Wilzi genoemd. Het was de Franken zeer vijandig gezind.
Bron: Einhardi annales, HdF, V, p. 209.
Annales Blandinienses, MGS, V, p. 22.

Nota 315-1. Toch was het gebied van de Vilti zozeer het centrum van het bisdom Traiectum dat de stad zelfs de naam van Wiltaburg kreeg. Met een tekst als deze, uiteraard geplaatst in de juiste streek, gaat men ook beter begrijpen, waarom het bisdom van St. Willibrord al kort na de dood van St. Bonifatius weinig activiteit en zelfs weinig levensvatbaarheid toont. Het sleept zijn bestaan nog enige tijd door, om enkele decennia later in de woelige tijd van de Noormannen te geraken.

Tekst 316
782. De afslachting van Saksen bij Ferdia (Fréthun).

Er wordt verhaald dat daar 4500 mannen gevangen waren in de strijd tegen de Franken. Deze liet hij (Karel de Grote) op één dag onthoofden bij de rivier de Alara, op de plaats die Ferdia wordt genoemd (316-1).
Bron: Poeta Saxonici annales, HdF, V, p. 146.

Nota 316-1. Laten we eerst de juiste plaats van dit feit ophelderen. De gebruikelijke plaatsing ervan te Werden in Duitsland moet immers meteen verworpen worden omdat de gebeurtenissen in verband met de Saksen zich daar niet hebben afgespeeld. De juiste plaats is Fréthun op 4 km zuidwest van

Calais. Een rivier Alara bestaat daar niet. Het lijdt niet veel twijfel dat de eerste schrijvers het Almere hebben bedoeld en geschreven, waarbij Fréthun inderdaad op de oever ligt, en dat de kopiisten daarvan Alara hebben gemaakt. Tegen de betiteling van "rivier" behoeft geen bezwaar te worden gemaakt, daar dit meer met het Almere of Flevum gebeurt. Duidelijk is ook dat Karel de Grote de Saksen bijeengedreven heeft in een hoek waar zij geen kant meer uit konden. Toen St. Ludger in 793 te Werethina (Weretha = Fréthun bij Calais) en vlakbij een klooster stichtte, stond deze afslachting van de Saksen nog vers in het geheugen. Ofschoon geen enkele tekst een toespeling erop maakt dat er verband ligt tussen deze twee feiten, is het wellicht niet te ver gezocht dat er wél in te zien. Per slot van rekening was St. Ludger zelf een Saks, in deze streek geboren. Indien hij dit motief heeft gehad, kon hij het vanzelfsprekend niet openlijk laten blijken. Zijn abdij, die vlak aan de kust lag op een gebied dat herhaaldelijk door de Noormannen werd aangevallen, is als een der eerste kloosters moeten vluchten. St. Ludger is in 809 gestorven. Hij is vermoedelijk nooit in Munster geweest. De abdij vluchtte omstreeks 850 en vestigde zich, met behoud van de naam Werethina én de zekerheid van door St. Ludger gesticht te zijn, twee tradities die beide even juist waren, in het land van Munster, waar de naam al vlug verduitst werd tot Werden. Toen daarna Munster in Westfalen een der belangrijkste knooppunten van de Duitse Saksen-opvattingen werd, en St. Ludger als eerste bisschop van Munster werd opgevat, legde men de moordpartij van Ferdia ook maar in Werden neer. Men ziet het: wanneer eenmaal een grote mythe ergens is neergelegd, vallen de kleinere als rijpe appels in tientallen van de boom.

Tekst 317

782. Het doden van krijgsgevangenen is moord.

Toen de voornaamsten van de Saksen tot hem (Karel de Grote) kwamen, ondervroeg hij hen naar de aanstokers van de opstand. En toen allen Widukind als zodanig aanwezen en zij hem niet konden uitleveren omdat hij naar de Dani (Normandië) was gevlucht, liet hij de anderen tot een aantal van 4500 bij de rivier de Alara op de plaats die Ferdia (Fréthun) heet op één dag onthoofden. Daarna keerde de koning naar Thionville terug (317-1).
Bron: Eginhardi annales, HdF, V, p. 205.

Nota 317-1. De euveldaad van de koning wordt nog erger daar blijkt dat de Saksen zich overgegeven hadden, en Karel de Grote zich door woede heeft laten leiden omdat Widukind ontsnapt was.

Tekst 318

782. Afslachting en deportatie van Saksen.

Weer hield Karel de Grote een volksvergadering met de Saksen in Lippaebrunnon (Lisbourg), waar hij edele Franken en Saksen als bestuurders aanstelde.
Daarna trok Karel naar de plaats waar de Alara (Almere) in de Wisura (Wimereux) valt (een kroniek verhaalt dat op deze veldtocht een grote menigte Saksen op wrede wijze is gedood) (318-1). Veel Saksen werden als gevangenen naar Francia overgebracht. Widukind week nogmaals naar de Dani (Normandië) uit.
Bron: Annales Saxo, MGS, VI, p. 560.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 17.
Annales Lauressenses, MGS, I, p. 32.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 297.

Annales Maximiniani, MGS, XIII, p. 21.
Annales Elnonenses, MGS, V, p. 18.
Annales Francorum, HdF, V, p. 42.

Nota 318-1. Het valt op, dat de meeste kronieken de moordpartij van 782 te Fréthun geheel verzwijgen, misschien niet eens uit gebrek aan objectiviteit dan wel uit schaamte. In deze tekst wisten de kopiisten evenmin raad met het Almere, zodat ze die maar lieten uitstromen in de Wimereux. Wanneer men een tekst overschrijft met een geheel andere streek in het hoofd, kan het niet uitblijven dat er onjuistheden volgen.
Rond deze tijd beginnen de systematisch en jarenlang volgehouden deportaties van de Saksen, die uiteindelijk leidden tot een der ingrijpendste historische verplaatsingen met een bijna onafzienbare nasleep van consequenties. De uitdrukking "naar Francia" betekent natuurlijk niet dat de Saksen verplaatst werden naar het centrum van het Frankische Rijk, doch naar gebieden die door de Franken werden beheerst, waar zij zo verdeeld werden over het land dat geen nieuwe samenzweringen meer te vrezen waren. De teksten, die dit vermelden, zijn wel verkeerd en precies in de verkeerde richting opgevat in deze zin, dat Karel de Grote groepen Saksen uit het Elbe- en Wesergebied naar Frankrijk zou hebben overgebracht. Zo begrijpt men ook, hoe de eerste kapitale fout over Albis, Amisia en Wisurgis uit de teksten van de Romeinen de misvattingen over de historische geografie van westelijk Europa beklonken heeft tot een quasi-zekerheid. Voor de goede orde moet benadrukt worden, dat de schrijvers over de Saksen uit de 7e en 8e eeuw bij de termen Albis, Lippia en Wisurgis helemaal niet aan de Duitse rivieren gedacht hebben; de kopiisten natuurlijk wél. Een aanwijzing temeer ligt hierin dat in hun teksten de Amisia (Hem) praktisch niet voorkomt.

Tekst 319
783. Moordpartijen op de Saksen.

Toen Karel de Grote vernam dat de Saksen zich op de plaats Theomelli (Thiant op 8 km zuidwest van Valenciennes) (319-1) tot de strijd voorbereidden... bracht hij hen zo'n slag toe dat slechts weinigen van hun ontelbaar leger ontkwamen. Toen hij zich met zijn leger van het strijdtoneel terugtrok naar Padrabrunnon (Pierrefonds), hoorde hij dat de Saksen zich ook bij de rivier de Hasa (Hissca, Sambre) genesteld hadden. Hier en bij de rivier de Wisera (Wimereux), vermoedelijk de Lys, werden vele duizenden Saksen gedood.
Bron: Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 32.
Einhardi annales, MGS, I, p. 165.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 17.
Annales Elnonenses, MGS, V, p. 18.

Nota 319-1. Thiant is ca. 843 bekend als "Teonis villa". Het is mogelijk dat de stad oorspronkelijk Teonis-melli heette. "Mello" is een Gallisch woord dat "hoogte" betekent, wat ter plaatse perfect klopt. Het ligt geheel voor de hand dat de volksetymologie er "ville" van maakte.

Tekst 320
784. Karel de Grote tegen de Saksen in het noordwesten van Frankrijk.

Koning Karel is weer Saxonia binnengetrokken, omdat die weer in opstand waren gekomen, en met hen de Fresones (Vlaanderen). Hij kwam tot bij Huculvi (Hucqueliers op 12 km zuidoost van

Desvres, of Huclier op 5 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise), ging daar rond en vernielde alles. Er was daar toen een grote overstroming. Zelf ging hij over Turingia (Doornik) en viel vanuit de oostelijke (lees: noordelijke) kant de Ostfali (Estevelles) aan. Zijn zoon zond hij met een sterk leger naar de Westfali (West-Wailly). De koning trok van Turingia (Doornik) in de richting van de Albis (Aa), ging vandaar naar Stainfurt (Steenvoorde op 7 km van Cassel), dan naar Scauninge (Cauchie d'Ecques op 10 km zuidoost van St.-Omaars, of Enguinegatte op 16 km zuid van St.-Omaars), vanwaar hij terugkeerde in Francia. De Westfali hielden zich op bij de Lippia (Lys). De zoon van de koning trof hen bij Dragini (Dringhem bij Boulogne)... Later kwam de koning weer naar Saxonia en vierde hij het kerstfeest in de burcht van Kidrioburc (Quiéry-la-Motte op 15 km noordoost van Atrecht), in de pagus Waizzagaim op de rivier Ambra (Embry) in de villa Linhidi (Lignereuil bij Avesnes-le-Comte, of Ligny-lès-Aires bij Aire-sur-la-Lys) (320-1).
Bron: Annales Mettenses, HdF, V, p. 344.

Nota 320-1. Sommige handschriften en andere kronieken schrijven Scidinburg in plaats van Kidrioburc; het toont weer aan dat de kopiisten de juiste plaats niet kenden. De gouw Waizzagaim, die ook Wizgaugi wordt geschreven, moet worden vastgeknoopt aan Vis-à-Marles en Vis-en-Artois, beide in de omgeving van Atrecht, en waarschijnlijk ook aan de plaatsnaam Vitry.

Tekst 321
784. Een bericht met veel details.

Zoals gewoonlijk (zeggen de bronnen laconiek) kwamen de Saksen ook dit jaar weer in opstand. Met een deel van de Fresones (Vlaanderen) vielen zij Francia binnen. Karel de Grote trok met zijn leger de Renus (Schelde) over bij de plaats Lippieham (321-1), verwoestte Saxonia, namelijk de streken van de Westfali en bereikte de plaats Huculvi (Huclier of Hucquelier). De noordelijkste (lees: westelijke) streken van Saxonia kon hij niet bereiken omdat daar plotseling grote overstromingen waren voorgevallen. Daarom leidde hij zijn veldtocht door Toringia (Doornik), vanwaar hij ook delen van het land van de Saksen kon bereiken, die tegen de rivieren Albis (Aa) en Sala (Selle) liggen. Hij verwoestte er de streken van de oostelijke (lees: noordelijke) Saksen. Zijn zoon Karel had hij tegen de Westfali uitgezonden. Op de plaats Draigni (Dringhem bij Boulogne) bij de Lippia (Lys) stootte Karel op een leger van de Westfali dat hij versloeg. Hij bereikte de Albis (Aa), daarna de plaatsen Tagnofurt (Dannes op 15 km zuid van Boulogne) en Scainninge (Cauchie d'Ecques of Enguinegatte), vanwaar hij naar Francia terugkeerde. Een nieuwe tocht naar het land van de Saksen voerde Karel de Grote naar de plaats Huettagoe (Haucourt op 13 km zuidoost van Atrecht), bij de rivier de Ambra (Embry), in de omgeving van de Saksenburcht Sleidroburg (Saudemont op 6 km oost van Rimi en Huettgoe) bij de plaats Rimi (Rimeux op 15 km zuidwest van Terwaan). In de vesting Aresberg (Aremberg bij Valenciennes) liet hij zijn leger overwinteren.
Bron: Annalista Saxo, MGS, VI, p. 560.
Annalium veterum fragmenta, MGS, XIII, p. 30.
Annales Alamanni, MGS, I, p. 41.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 17.
Fragmenta Wirthinensia, MGS, XX, p. 6.

Nota 321-1. Lippieham zal wel een schrijffout zijn, daar Lisbourg niet past in de beschrijving. Vermoedelijk is Escaudain bedoeld, op 10 km zuidwest van Valenciennes en aan de Schelde gelegen, en waarschijnlijk als Les- geschreven wat ten onrechte aan de Lippia werd vastgeknoopt. Bij Scainninge past een gelijksoortige bemerking; in enkele teksten zou de voorkeur gegeven kunnen

worden aan Engoudsent op 23 km zuidoost van Boulogne, wat in deze tekst beter past bij de andere plaatsen. Het is helder, dat de kopiisten ook aan de plaatsnamen geknutseld hebben die zij niet kenden.

Tekst 322
785. Karel de Grote blijft enige tijd in Saxonia.

In aansluiting op het winterverblijf bleef Karel de Grote in 785 nog lange tijd in Saxonia. Hij liet de burcht van Aresberg (Aremberg) herstellen; tevens bouwde hij er een nieuwe kerk. Te Partesbrunna (Pierrefonds of Pierremont) hield hij een samenkomst van Franken en Saksen. Dan vond een veldtocht plaats naar Dersia (Dercy, Aisne). Daarna stak hij de Wissara (lees: Wissala, Selle) over en kwam in Bardunwic (Wervicq op 6 km noord van Rijsel). Widukind, de voornaamste aanstoker van de voortdurende rebellie, kwam met zijn gezellen naar het paleis van Attigny (aan de Aisne) en liet zich dopen.
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 297.
Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 32.
Translatio S. Alexandri, MGS, II, p. 676.

Tekst 323
787. Karel de Grote aan de Danubius (Aisne).

Hij (Karel de Grote) gaf last een leger te vormen van Franken, Austrasii (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht), Thoringi (Doornik) en Saksen, en hem te vervoegen bij de rivier Danubius (Aisne) bij de plaats Faringa (Farincourt, Haute-Marne).
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 45.

Tekst 324
789. En dan ook weer een vergissing met de twee Colonia's.

Karel de Grote moest de Saksen opnieuw de oorlog verklaren. Bij Colonia (Coulogne bij Calais) trok hij de Renus (Schelde) op. Aan de andere kant kwamen de Fresones (Vlaanderen) hem over de Abola (Albis, Aa) met schepen te hulp. De koning liet twee bruggen over de rivier slaan. Daarna viel hij het gebied van de Vilti aan (omgeving Tournehem), waar hij de stad Dragante innam (Dringhem bij Boulogne) en het gehele volk onderwierp.
Bron: Annalista Saxo, MGS, VI, p. 562.
Annales Fuldenses, HdF, V, p. 330.
Chroniques de St. Denis, HdF, V, p. 242.
Chronicon Moissiacense, Hdf, V, p. 72.
Annales Francorum, HdF, V, p. 12, 15, 29, 46, 65.
Mariani chronicon, HdF, V, p. 369.
Lamberti chronicon, HdF, V, p. 357.
Chronicon breve S. Galli, HdF, V, p. 360.
Annales Mettenses, HdF, V, p. 346.
Annales Alemanni, MGS, I, p. 44.
Annales Lauressenses, MGS, I, p. 34.

Einhardi annales, MGS, I, p. 175; HdF, V, p. 209.
Annales Normannicorum, MGS, XXVI, p. 492.

Tekst 325
789. Karel de Grote trekt op tegen de Vilti (Tournehem).

Toen deze opstand bedwongen was, werd de oorlog verlegd naar de Slavi die wij Wilzi noemen, maar die zichzelf Waletabi noemen. De Saksen namen eraan deel, vermengd met de hulptroepen van andere stammen die trouw de standaard van de koning volgden, ofschoon hun gehoorzaamheid geveinsd en verre van zeker was. De oorlog had tot doel een einde te maken aan de voortdurende invallen van de Waletabi in het gebied van de Abodriti (Hébuterne), die van oudsher met de Franken verbonden waren, daar er geen ander middel was dan hen met de wapens te bedwingen.
De Westelijke Oceaan (Atlantische Oceaan) strekt zich daar naar het oosten (lees: noorden) uit tot een onbekende lengte, maar op een breedte die nergens 100 mijlen te boven gaat en dikwijls minder is (Het Kanaal). Hier wonen verschillende volken (stammen). De Dani (Noormannen) namelijk en de Suones, die wij Nordmanni noemen, en die de noordelijke (lees: westelijke) kust en alle eilanden aldaar bezetten. Maar de oostelijke (lees: noordelijke) kust wordt bewoond door de Slavi en de Aisti, waaronder de Waletabi de voornaamsten zijn, tegen wie de koning de oorlog begon. Een enkele veldtocht, die hij persoonlijk leidde, was voldoende om hen te verpletteren, zodat zij daarna niet meer durfden hun gehoorzaamheid te weigeren.
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, uitg. Halphen, 12.

Tekst 326
791. Karel de Grote tegen de Avari aan de Aisne.

Hij (Karel de Grote) zette de reis voort en kwam in Bajoaria bij Regenasburg (zie Nota 98-1). Daar voegde het leger zich bij hem. Na een beraadslaging tussen de Franken, Saksen en Frisones besloot men tegen de Avari (326-1) op te trekken. Zij gingen over de rivier Anisa (Aisne)... De koning trok van de oostelijke (lees: noordelijke) kant van de Danubius (Aisne) op; de Saksen echter met enige Franken van de noordelijke (lees: westelijke) kant van de Danubius (Aisne), totdat zij op de versterkingen van de Avari stootten van de zuidelijke (lees: oostelijke) kant van de Danubius tot aan de Cummeoberg (Regino zegt: Chunberg), op de andere kant van de rivier die Camp heet, naar de rivier die daar in de Danubius (Aisne) vloeit. De Avari vluchtten... tot aan de rivier die Raba heet (Rabodeau, zijrivier van de Meurthe). De legers van Karel keerden terug.
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 47.

Nota 326-1. Bajoaria betekent in deze tijd nog niet Beieren, doch duidt in deze tekst een streek aan ten oosten van de Aisne in de Vogezen met een uitloper tot in het huidige Duitsland. De naam is in veel plaatsnamen achtergebleven, o.a. in de namen: Baugé, Marne-et-Loire; Baugy, Oise; Beaugies, Oise; Bagneux, Aisne; Baizieux, Somme. Voor Regenasburg liggen zoveel mogelijkheden dat de juiste niet is aan te wijzen: Regney, Vosges; Regny, Aisne; Rigny-la-Salle, Meuse; Rignaucourt, Meuse; Renauvoid, Vosges. Het kon natuurlijk niet uitblijven dat de naam als het Duitse Regensburg werd opgevat. In combinatie met Bajoaria als Beieren hadden de Duitse historici naar de schijn weer een van hun touwtrekkerijen gewonnen.
Cummeoberg of Chunberg moet geïdentificeerd worden als Chonville, Meuse.
De naam van Avari heeft een relict achtergelaten in de plaatsnamen: Averton, Avernes, Seine-et-Oise;

Averdoingt, Avroult, Pas-de-Calais; Évreux, Eure; Évricourt, Oise; Évry, Yonne en Seine-et-Oise.

Tekst 327
791. Karel de Grote trekt op tegen de Huni.

Wegens de vele onheilen, die de Huni aan het volk van de christenen toebrachten, verzamelde hij (Karel de Grote) een leger bij de rivier de Anisa (Aisne) en verdeelde dit in verschillende onderdelen. Hij ging met Franken, Alemanni (Allemant of omgeving Rijsel) en Bajoarii (Beaugies, Oise) uit het oostelijke (lees: noordelijke) deel van de Danubius (Aisne) over Cummiberg (Chonville, Meuse), terwijl de Saksen en Thuringi (Doornik) langs de noordelijke (lees: westelijke) kant optrokken. De Frisones (Vlaanderen) echter en die aan hen toegevoegd waren, gingen per schip over de rivier en trokken zo Pannonia (het Frans-Duitse grensgebied) binnen (327-1).
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 230.

Nota 327-1. Karel de Grote heeft nooit tegen de Hunnen van Rusland gestreden, een bewijs temeer dat de stam met deze naam in het noorden van Frankrijk gelokaliseerd moet worden. Wanneer in de samenhang van deze tekst de "Bajoarii" gelezen moet worden als de "Baguarii" is Bavay (Bagaco) hun plaats van herkomst.

Tekst 328
ca. 791. Alcuinus over de Avari of Huni.

... De Avari, die wij ook Huni noemen.
Bron: Alcuini epistolae, HdF, V, p. 607.

Tekst 329
792. "Verduitsing " van teksten.

De Saksen vielen de Avari aan. Koning Karel de Grote trok andermaal het land van de Saksen binnen en nam de burcht van Aresberg (Aremberg) (329-1) weer in. Vandaar begaf hij zich naar de Amsia (Aisne?) - (misschien is hier de Amisia = Hem bedoeld; het valt uit de context niet op te maken).
Bron: Annales Alamannici, MGS, I, p. 47.
Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 35.
Annales S. Amandi, MGS, I, p. 14.

Nota 329-1. De Annales van Lorsch (Laurisham) geven dezelfde berichten als de andere, doch maken van Aresburg Reganesburch, waarbij de kopiist (en interpretator!) op het Duitse Regensburg schoot. Het is een klein doch betekenisvol detail, een symptoom hoe de teksten over de Saksen "verduitst" werden.

Tekst 330
793. Het kanaal van Karel de Grote.

Toen de keizer (lees: koning) Karel de Grote de oorlog wilde voortzetten en zich naar Pannonia (in het noordoosten van Frankrijk) wilde begeven, hoorde hij dat de troepen, die Thedericus, graaf van Frisia (Vlaanderen) aanvoerde, in Rhiustri (Hestrus op 8 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise) door de Saksen onderschept en vernietigd waren. De koning werd er toen van overtuigd, dat hij tussen de rivieren de Radantia en de Almonum (330-1) een kanaal moest laten aanleggen, zodat hij gemakkelijk van de Danubius (Aisne) in de Renus (Schelde) kon komen, die van de ene kant al met de Danubius, van de andere kant met de Moeno (Maas) in verbinding staat. Hij liet dit werk in de herfst uitvoeren... Hij vierde het kerstfeest bij St. Kilianus in Wirtziburgium (Vittarville op 25 km noord van Verdun) op de rivier de Moenum (Maas).
Bron: Eginhardi annales, HdF, V, p. 211.

Nota 330-1. De rivieren Radantia en Almonum zijn in Frankrijk niet (meer) aan te wijzen, vermoedelijk omdat zij zijn opgegaan in het Kanaal der Ardennen, dat de verbinding vormt tussen de Aisne en de Maas. Deze twee rivieren, waarvan een in de Aisne, de andere in de Maas viel, liet Karel de Grote verbinden en kanaliseren, zodat zij als rivieren verloren gingen. Moet het nog gezegd worden, dat men dit kanaal ook in Duitsland gepoogd heeft te lokaliseren, wat natuurlijk als verbinding tussen Donau en Maas een farce was.

Tekst 331
794. De Franken bij Coulogne en St.-Inglevert.

In twee delen liet hij (Karel de Grote) het leger oprukken naar Saxonia. Het eerste voerde hij zelf aan, het andere stuurde hij met zijn zoon over Colonia (Coulogne bij Calais). De Saksen hadden zich verzameld op een terrein, Sinaisfeld (of Sinotfeld) genaamd (St.-Inglevert op 6 km oost van Wissant) (331-1). Toen zij zagen dat zij van twee kanten aangevallen werden, gaven zij zich over.
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 65.

Nota 331-1. Sinotfeld is soms Sintongefeld geschreven. De reeds op de klank aanvaardbare identiteit wordt nog versterkt door het feit dat een heilige Inglevert nooit heeft bestaan. St.-Inglevert komt in 1140 voor als Santingeveld en in 1245 als Santingheveld. Van Sinot- of Sinton- heeft de volksmond Saint- (heilige) gemaakt. De oudst bekende vorm vindt men bij Tacitus als Ingaevones. Zie Tacitus, Nota 2-6, blz. 29.

Tekst 332
794. Weer deportaties van Saksen.

Karel (de Grote) trok naar Saxonia, bedwong de Saksen en liet elke derde man naar Francia overbrengen.
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 65.

Tekst 333
794. Franken op het oude slagveld van de Romeinen bij St.-Inglevert.

Toen de Saksen weer in opstand kwamen, ondernam Karel de Grote prompt een nieuw veldtocht. Hij verdeelde zijn leger in twee; zelf trok hij het oostelijk (lees: noordelijk) deel van Saxonia binnen. Zijn zoon Karel dirigeerde hij naar het westen, waar hij over de Renus (Schelde) bij Colonia (Coulogne bij Calais) het land van de Saksen binnenviel. De Saksen leverden slag in de streek die Sinotfeld (St.-Inglevert) wordt genoemd. Karel de Grote trok naar de pagus Bardengoi (Wervicq). Daar vernam hij dat Witzius, de aanvoerder van de Abodriti (Hébuterne) in een hinderlaag gevallen en door de Saksen gedood was, toen hij de Albis (Aa) overtrok. Karel de Grote begaf zich naar de rivier de Albis bij de plaats Hluini (Ligny-lès-Aire op 10 km zuidwest van Aire-sur-la-Lys). De Saksen uit de moerassen rond de Albis en die van Wigmodingas (Withmundi, een plaats bij Wissant) versloeg hij. Hierna keerde de koning naar Bardunwik (Wervicq) terug.
Bron: Einhardi annales, MGS, I, p. 181.
Annales Blandinienses, MGS, V, p. 22.
Annales Bertiniani, MGS, I, p. 18.
Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 36.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 302
Annales Tiliani, MGS, I, p. 222.

Tekst 334
795. Een vergeefse tocht van Karel de Grote.

... de koning trok met een leger tegen de Saksen op en toen hij met zijn leger aan de Albis (Aa) gekomen was, kwamen de anderen uit de moerassen bij de Albis en van Wigmodingia (Withmundi bij Wissant) niet naar hem toe. Daarop trok de koning zich terug op Bardunwik (Wervicq) (334-1).
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 382.

Nota 334-1. Deze manoeuvre, kennelijk bedoeld om de Saksen uit te dagen, werd door hen niet beantwoord. De tekst laat zien, dat de agressie niet altijd van de Saksen is uitgegaan. Zie Tekst 335, waaruit blijkt dat Karel de Grote desondanks het land van de Saksen vernielde.

Tekst 335
795. De Abodriti van Hébuterne.

Vandaar trok hij met een leger Saxonia binnen en verwoestte het bijna geheel. Toen hij in de pagus Bardengoi (Wervicq) aangekomen was en zijn kamp had opgeslagen, werd Witzius, de koning van de Abodriti (Hébuterne), toen hij de Albis (Aa) wilde oversteken, door de Saksen in een in de rivier aangelegde hinderlaag gelokt en door hen gedood.
Bron: Einhardi annales, MGS, I, p. 181.

Tekst 336
796. Weer een veldtocht van Karel de Grote tegen de Saksen.

Karel de Grote ondernam weer een veldtocht tegen de Saksen. Te Trachina (Treizennes op 3 km west van Isbergues, de oude burcht van de Saksen) stak hij de rivier de Wisera (Wimereux, lees: Lippa = Lys) over bij de plaats Alisni (Hallines op 6 km zuidwest van St.-Omaars). Vandaar trok de koning naar Wigmodinga (Withmundi bij Wissant).

Bron: Zie Tekst 333 uit het jaar 794.

Tekst 337
797. Expeditie naar de kust van de Atlantische Oceaan.

Karel de Grote ondernam een expeditie naar Saxonia tot aan de Oceaan (Atlantische Oceaan), door alle moerassen en over vlakke wegen. Waar de Oceaan tegen Saxonia aan komt, ligt de plaats Hoduloa (Hadulobar) (zie Tekst 338). Hij nam de onderwerping van de Saksen aan en keerde naar Francia terug.
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 50.

Tekst 338
797. Nieuwe deportaties van Saksen.

Karel de Grote kwam weer naar Wigmodinga (Withmundi bij Wissant). Van alle kanten kwamen Saksen en Frisones (Vlaanderen) naar hem toe. Na enige weken in Francia vertoefd te hebben, keerde de koning naar het land van de Saksen terug en liet er schone gebouwen neerzetten. Zijn zetel vestigde hij op een plaats waar de Timelle in de Lippia valt (de Melde, die bij Thiennes in de Lys stroomt, op 5 km van Aire-sur-la-Lys), welke plaats men ook Heristelli noemt, omdat zijn leger er vroeger een kamp gebouwd had. Tijdens dit verblijf liet Karel de Grote het derde deel van de Saksen met hun vrouwen en kinderen uit het land wegvoeren. Hij hield niet op voordat hij de uiterste gebieden van de Saksen onderworpen had, namelijk de streek tussen de Albis (Aa) en de Wissura (Wimereux), die door de Oceaan (Atlantische Oceaan) wordt omspoeld. De koning trok door de moerassen en ontoegankelijke plaatsen tot aan Hoduloha (Oudezeele op 4 km noordoost van Cassel) (338-1).
Bron: Annales Guelferbytani, MGS, I, p. 37, 182.
Einhardi annales, MGS, p. 183.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 303; Hdf, V, p. 76.
Annales Lauressenses minores, MGS, I, p. 119.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 18.

Nota 338-1. Oudezeele lag in deze periode vlak aan de kust van het Almere of Flevum, dat in deze tijd nog maar zelden wordt genoemd, omdat het als een baai van de Oceaan werd beschouwd.

Tekst 339
798. Karel de Grote weer bij de Winidi.

Zo ging hij zoals tevoren naar Saxonia tot bij Bardunwik (Wervicq) en vandaar naar het gebied van de Winidi (Winnezeele).
Bron: Annales Guelferbytani, MGS, I, p. 45.

Tekst 340

798. Karel de Grote weer naar de uiterste westhoek.

De Nordliudi (Northout onder Bayenghem-lès-Eperlecques of Northout onder Nielles-lès-Ardres), die aan de overkant van de Albis (Aa) woonden, kwamen in opstand. De koning verzamelde een leger en kwam van Heristello (bij Aire) tot bij de plaats Minda (Menty op 5 km zuidwest van Samer). Hij vernielde het gehele land tussen de Albis (Aa) en de Wisura (Wimereux). Op deze tocht kwam hij ook in de plaas Suentana (Zunesticq, gehucht onder Beuvrequen, op 3 km zuidwest van Marquise). In de zomer arriveerde het leger te Bardunwik (Wervicq).
Bron: Annales Laureshamenses, MGS, I, p. 37, 184.

Tekst 341

799. Weer deportaties vanuit het noordwesten van Frankrijk.

Karel de Grote stak de Renus (Schelde) en de Lippia (Lys) over en legerde te Padrabrunno (Pierremont). Hij stuurde zijn zoon Karel met de helft van het leger naar een bijeenkomst van de Slavi (omgeving Tournehem), die bij de Albis (Aa) aan de overzijde van de Wisura (Wimereux) gehouden werd, om er de Nordliudi (Northout) en de Saksen te ontvangen (enkele kronieken plaatsen deze bijeenkomst te Lippihamme). De andere helft van het leger hield Karel de Grote bij zich om paus Leo feestelijk te ontvangen. Ook nu liet Karel de Grote een deel van de Saksen wegvoeren; hun land verdeelde hij onder zijn toegewijden. In Padesbrunnon (Pierrefonds, Paderborn of Pierremont?) liet hij een prachtige kerk bouwen (341-1).
Bron: Annales Lauressenses, MGS, I, p. 38, 184.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 304.
Annales Guelferbytani, MGS, I, p. 45.
Annales Pataviani, MGS, I, p. 18
Einhardi annales, HdF, V, p. 214.

Nota 341-1. Lippihamme, dat enkele teksten geven, moet vermoedelijk niet gelokaliseerd worden te Lisbourg, doch bij Wimille op 5 km noord van Boulogne, waar volgens de bronnen een thans verdwenen plaats Lisbourne of Liskebourne heeft bestaan.
Padesbrunnon zou in deze tekst misschien Paderborn kunnen betekenen, doch gezien de samenhang van de tekst lijkt dit onwaarschijnlijk. Anderzijds is de gedwongen migratie van de Saksen gepaard gegaan met het zenden van bisschoppen en priesters, die de half of geheel bekeerde Saksen in het geloof (en in het gareel !) moesten houden. Het was Karels bedoeling niet de Saksen de woestijn in te sturen. Hij wees hen nieuwe en voorheen niet-gecultiveerde gebieden in Duitsland aan, met de bedoeling dat zij zich daar blijvend zouden vestigen en dat zij, aldus verspreid, niet meer zo gemakkelijk zouden samenzweren. Deze gang van zaken wordt door de historische feiten en op even afdoende wijze door de archeologie bevestigd, daar alle plaatsen in het nieuwe gebied van de Saksen tegen het einde van de 8e of het begin van de 9e eeuw in de bronnen beginnen te verschijnen. Misschien kan men Karel de Grote ook andere motieven toeschrijven, al springt zijn wil om de Saksen te ontkrachten en te bedwingen wel het sterkst naar voren.
Het kan zijn dat hij had ingezien dat de bevolking uitgedund moest worden, omdat de productie van het gebied feitelijk te klein was voor de leefbaarheid. Dat de talrijke moord- en roofpartijen een sterk sociaal-enconomische ondergrond hadden, laten de bronnen duidelijk genoeg verstaan, wat ook blijkt bij het optreden van de Noormannen.
Van de andere kant lagen in Duitsland grote en vruchtbare gebieden er renteloos bij. Ik geloof niet

dat men Karel de Grote te veel eer zou geven hem zulk "modern" inzicht toe te schrijven; per slot van rekening blijkt hij in zijn opvattingen zijn tijd ver vooruit te zijn geweest.

Tekst 342
800. Noormannen in Frisia (Vlaanderen).

Een eiland van Frisia (Vlaanderen), vlak bij de kust van Germania gelegen, wordt door de Noormannen geplunderd (342-1).
Bron: Vita Karoli Magni, HdF, V, p. 96.

Nota 342-1. Germania betekent hier, evenmin als in andere teksten, Duitsland. De teksten over de Noormannen in Frisia, in de Batua en bij Noviomagus vormen zo'n samenhangend complex, dat dit bij elkaar gelaten moest worden en geplaatst is in het hoofdstuk over de documentatie van Noyon. Zie WK, Deel I, blz. 122.

Tekst 343
ca. 800. Uit de Lex Ripuariorum.

Indien een Ripuariër (Ribécourt) een Frank doodt... of een Bourgondiër... of een Romein (Roman, Marne)... of een Aleman (Allemant)... of een Frisoon (Vlaanderen), een Bajuwaar (Bavay of Beaugies) of een Saks... (343-1)
Bron: Lex Ripuariorum, HdF, IV, p. 241.

Nota 343-1. De tekst duidt vanzelfsprekend de omringende buren van de Ripuariërs aan.

Tekst 344
802. Het Friezen-privilege.

Het bekende en veelbesproken privilege van de Frisones (Vlaanderen), door Karel de Grote in 802 gegeven, wordt door de meeste historici als onecht verworpen, of minstens met grote achterdocht bejegend, omdat zij met de klompen aanvoelden dat er iets niet in orde was, toen de Nederlandse Friezen in de 16e eeuw (!) met dit stuk op de proppen kwamen, waarvan men nooit eerder had gehoord en dat in Friesland of Holland geen aanwijsbaar spoor had nagelaten. Inderdaad klopte het niet, want het was voor Vlaanderen gegeven. In de juiste streek geplaatst, ontmoet het geen motief om het onecht te verklaren. Het bevat jammer genoeg, maar één geografisch detail. Het wordt omschreven als de "*Ewa quae se ad Armorem tendit*" (de wet die tot aan Armorica geldt). De wet was derhalve van kracht vanaf Vlaanderen tot aan Bretagne.
Bron: MGS, Diplomata, I, p. 393.

Tekst 345
804. De Albis is nog altijd de Franse Aa.

In de zomer kwam keizer Karel de Grote met een leger naar Saxonia. Hij was over de Alare (Almere) naar Oldonostath (Audrehem bij Tournehem, in 844 Aldomhem genoemd) getrokken; vandaar diri-

geerde hij zijn troepen naar Wimodia (Withmundi bij Wissant), naar Hostingabi (Hottinghem in de gemeente Andres, voorheen als Ostingahem bekend) en Rosogavi (Rougefay op 6 km noordoost van Auxi-le-Château). Zijn zoon Lodewijk had hij naar Ostfelaum (Estevelles) gezonden. Alle Saksen, die over de Albis (Aa) en in de streek van Wimuodi (Withmundi bij Wissant) woonden, liet hij met hun vrouwen en kinderen naar andere streken overbrengen; hun gebieden aan de overzijde van de Albis gaf hij aan de Abodriti (Hébuterne). Terzelfder tijd viel de noormannenkoning met een vloot Sliesthorp aan, in de nabijheid van zijn gebied gelegen (vermoedelijk Lisbourg). De keizer verbleef aan de Albis in de plaats Holdunstati (Audrehem), van waar hij gezanten naar Godfried stuurde.
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 307; II, p. 257.
Einhardi annales, MGS, I, p. 191.
Annales Lauressenses minores, MGS, I, p. 120.
Vita Ludovici, MGS, II, p. 611.
Gestes de Louis le Débonnaire, HdF, VI, p. 131.

Tekst 346
804. Nieuwe deportaties van Saksen.

Alle Saksen met hun vrouwen en kinderen, die aan de overzijde van de Albis (Aa) en in Wihmodi (Withmundi bij Wissant) woonden, liet hij overbrengen naar Francia. De streken van de Abodriti (Hébuterne) aan de overzijde van de Albis liet hij verwoesten. Terzelfder tijd kwam Godfried met zijn vloot en zijn cavalerie tot de plaats Liesthorp (Lisbourg) in de grensstreek tussen zijn rijk en Saxonia... De keizer zat op de plaats die Hodumsteti (Audrehem) heet (346-1).
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 54.

Nota 346-1. Audrehem is hier en in andere teksten de meest waarschijnlijke lokalisatie. Toch mag ook aan Audincthun gedacht worden, op 3 km zuidoost van de plaats Fauquembergues, welke plaats dichter bij de Aa ligt. Merk op dat de keizer en de noormannenkoning elkaar tot op 35 km genaderd waren, maar dat geen van beiden behoefte aan een treffen heeft gevoeld.

Tekst 347
Tussen 804 en 811. Een vergadering te Strazeele.

Karel de Grote schreef een brief aan abt Fulradus van St.-Quentin, dat hij van plan was een rijksvergadering ter houden in het oostelijk (lees: noordelijk) deel van Saxonia, in de plaats Starasfort (Strazeele op 6 km oost van Hazebroek), aan de rivier de Bota (lees: Bora = Bourre). Hij vroeg de abt daarheen te komen met zijn gewapende mannen.
Bron: MGS, Capitula, p. 168.

Tekst 348
805. Weer een "Duitse" tekst.

Keizer Karel de Grote zond zijn zoon naar Ben Widines (Winnezeele). Het leger bereikte de rivier de Agara (les: Adarna = Ternoise), trok verder naar Cauburg (Caumont op 9 km zuid van Hesdin) en verwoestte het land aan beide zijden van de Albis (Aa). Over de Albis trok het per schip naar Magedoburg (Macquinghem op 6 km oost van Boulogne); daar werd ook de streek Genewana

(Gennes-Ivergny op 12 km zuid van Hesdin) vernield (348-1).
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, II, p. 258.

Nota 348-1. Het is weer een tekst die de Duitse historici met hun opvatting van Maagdenburg lekker naar Duitsland konden slepen. Dat de andere details niet in Duitsland liggen ach ! wie bekommert zich nu om honderden historisch-geografische details?
De toevoeging van "Ben" bij de naam van Widines moet waarschijnlijk worden opgevat als Ban, dat gelijkstaat met gouw of district. Ik neem aan, dat Widines een letteromzetting van Winidi is. Mocht dit onjuist zijn, dan komt Widehem in aanmerking, op 8 km noordoost van Étaples, wat in feite evengoed te aanvaarden is.

Tekst 349
806. Verdeling van het rijk.

Karel de Grote verdeelde het rijk onder zijn zonen. Aan Karel gaf hij: Neustrië en Austrasië (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht), Turingia (land van Doornik), Saxonia (delen van het noordwesten van Frankrijk), Frisia (Vlaanderen) en een deel van de Baioaria (Bavay) dat de Northgo wordt genoemd (349-1).
Bron: Divisio regnorum, MGS, Capitula, I, p. 127.

Nota 349-1. In de gangbare opvattingen zijn de streken Turingia, Saxonia en Frisia alle drie honderden kilometers verkeerd geplaatst. Deze rijksverdeling heeft in feite alleen op papier bestaan en is niet zo ver doorgevoerd, dat er vóór 843 sprake was van afzonderlijke rijken. De latere rijksverdelingen gaan echter op dit stramien voort; het zal duidelijk zijn dat zij tot in de grond toe gecorrigeerd moeten worden.

Tekst 350
806. Bouw van twee nieuwe steden.

Keizer Karel zond zijn zoon koning Karel over de Duringa (Durtain, Seine-et-Marne) naar de plaats Walada (Wallers-Trélon op 10 km zuidoost van Avesnes-sur-Helpe); daar hield de keizer een rijksvergadering. Vandaar zond hij zijn troepen over de Albis (Aa). Zelf voerde hij zijn leger over de Sala (Selle) naar Huerenaveldo (Hurionville op 3 km zuidwest van Lillers). Daar werd de hovaardige koning Nusito gedood, die over de Siuebis (Suevi, omgeving Kortrijk) regeerde. Daarna begaf hij zich naar de Albis en vernielde daar de streek en de steden. De andere koningen kwamen hem hun onderwerping aanbieden en beloofden gijzelaars te geven. Karel gebood hen twee steden te bouwen, een in het noordelijk (lees: westelijk) deel van de Albis in de omgeving van Magedaburg (Macquinghem), de andere in het oostelijk (lees: noordelijk) deel van de Sala (Selle) in de plaats Halla (Hallennes-lès-Haubourduin).
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 308; II, p. 258; HdF, V, p. 81.

Tekst 351
808. Verdediging van de kust tegen de Noormannen.

Hij (Karel de Grote) liet een vloot tegen de Noormannen gereed maken door de bouw van schepen

op de rivieren, die van Gallia en Germania in de Noordelijke Oceaan stromen (lees: Westelijke = Atlantische Oceaan). En omdat de Noormannen zowel de kust van Gallia als die van Germania bedreigden, liet hij in alle havens en riviermonden, die schepen konden ontvangen en waar de vijand zou kunnen uitvaren, wachtposten en versterkingen aanleggen...in Frisia (Vlaanderen) is een zeker eiland, dichtbij de Germaanse kust gelegen, door de Noormannen geplunderd (351-1).
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, uitg. Halphen, 17.

Nota 351-1.
Deze tekst is altijd foutief vertaald (ook door mijzelf) en derhalve misverstaan. Hij zegt uitdrukkelijk "exire" (waar de vijand kon uitvaren). Men maakt er altijd van: waar hij kon binnendringen. Het geeft een kapitaal verschil, niet zozeer vanwege dit concrete misverstand, maar voor het gehele beeld dat men zich over de Noormannen moet maken. Het blijkt dus, dat Karel de Grote ook de havens van de Noormannen liet bewaken, die immers allang vaste voet in Normandië hadden, teneinde van tevoren te weten of zij weer op tocht gingen. De term Noormannen moet eveneens kritisch beschouwd worden. Heten zij in de oudste teksten meest "Dani" of "Normanni", van lieverlede gaat de term "Noormannen" overheersen. Uiteraard zit de welbekende west-oriëntatie ook in dit woord. Was de naamgeving door ons uitgevonden geweest, dan zou van "Westmanni" gesproken zijn, temeer omdat zij al langer in Normandië en Bretagne gevestigd waren, en de eerste aanvallen in Frankrijk van deze Noormannen zijn uitgegaan. De term Noormannen heeft natuurlijk sterk de opvatting in de hand gewerkt dat alle Noormannen recht en vers uit Denemarken, Zweden en Noorwegen kwamen, wat nog eens benadrukt scheen te worden door het feit dat de berichten over de aanvallen in Francia dikwijls met Frisia of de Monden van de Renus beginnen. Ondanks de vele publicaties over de Noormannen, ligt hier nog een breed terrein braak, waar genuanceerder opgemerkt zal moeten worden, temeer omdat de bronnen tal van bijzonderheden bevatten die hiertoe aanleiding geven. Bijvoorbeeld: zijn er onder of bij de Noormannen geen Saksen geweest, die naar hun streek terugkeerden om zich te wreken of om te pogen hun erfgoed terug te krijgen? Zie ook Hoofdstuk 5.

Tekst 352
808. Karel de Grote zendt zijn zoon naar de Albis (Aa).

Keizer Karel... zond zijn zoon Karel met een groot leger Franken en Saksen naar de Albis tegen Godfried, de koning van de Noormannen. Toen de zaken daar goed geregeld waren, trok hij zich met een ongeschonden leger in Saxonia terug (352-1).
Bron: Chronicon Vedastinum, MGS, XIII, p. 706.

Nota 352-1. Er was dus geen gevecht geweest ! De situatie van de Noormannen kan tot op grote hoogte vergeleken worden met die van de Saksen. Zij zaten al langer in het westen van Frankrijk. De Ravennas vermeldt hen al tegen het midden van de 7e eeuw. Zie Ravenna, Tekst 4, blz. 16; Tekst 10, blz. 25 en Tekst 31, blz. 77. De Noormannen werden door de Franken geduld zolang zij geen agressie begonnen. De veldtocht van Karel was meer bedoeld als een signaal: tot hiertoe en niet verder, en concreet betekende het dat de Noormannen achter de Authie moesten blijven, die immers in verschillende teksten als de grens tussen hun gebied en Saxonia worden genoemd.

Tekst 353
809. Franse stammen aan de Albis (Aa).

Daar de keizer veel onheil van de uitdagende en hoogmoedige koning van de Dani (Normandië) vernam, liet hij een burcht bouwen te Esesveld (Escoeuilles op 23 km west van St.-Omaars) aan de overzijde van de Albis. Thrasco, de aanvoerder van de Abodriti (Hébuterne), die met hulp van de Saksen de Wilzi (omgeving Tournehem) en de Sneldingi (Lédinghem op 21 km zuidwest van St.-Omaars) bedwongen had... is in de haven van Reric gedood (vermoedelijk verschrijving van Beric, Berck op 13 km zuid van Étaples).
Bron: Annales Fuldenses, HdF, V, p. 333.

Tekst 354
809. Twaalf plaatsbepalingen in één tekst.

De Saksen vielen de Vilten aan (omgeving Tournehem), die hun buren waren. Aan de overzijde van de Albis (Aa) werd door de Franken een burcht gebouwd te Essesfleth (Escoeuilles), meer bedoeld als afweer tegen de Noormanen. Met hen hielden de Franken een vergadering op de plaats Badenfliot (Budanflit bij Oostende). Deze plaats had de keizer laten bouwen en versterken als een der posten van de kustverdediging. Het materiaal ervoor had hij door Fresia (Vlaanderen) laten aanvoeren. De hoofdman van de Abodriten (Hébuterne) was door de Noormannen vermoord. De opstandige Vilti (omgeving Tournehem) hadden zich aan de zijde van de Noormannen geschaard; zij waren vanouds vijandig tegenover de Franken en meenden de kans schoon te zien om zich van de vreemde heerschappij los te maken. Godfried de Noorman verwoestte aan de kust een haven, Rerich genaamd (vermoedelijk Berck) en kwam met zijn vloot tot bij Liestorph (Lisbourg). Daar liet hij de grens tussen zijn rijk en Saxonia versterken, zodat vanaf de oostelijke (lees: noordelijke) zeebaai, die men daar Ortarsaba (Ostersabe = Oosterzee) noemt, tot aan de Westelijke Oceaan (Atlantische Oceaan) de gehele oever van de rivier de Egidora (Authie) met een gracht versterkt was. Karel, de zoon van de keizer, die aan het hoofd stond van een leger Linonen (Liencourt bij Avesnes-sur-Helpe) en Sneldingi (Lédinghem), nam de burcht Connoburg in (Quembergues onder Nordausques op 2, 5 km noordoost van Tournehem).
Bron: Annales Francorum Mettenses, HdF, V, p. 354.
Einhardi annales, MGS, I, p. 196.
Chronicon Vedastinum, MGS, XIII, p. 706.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 309.

Tekst 355
810. Ferdia was beslist niet Werden.

Keizer Karel ging met zijn zoon Karel over de rivier de Renus (Schelde) naar Saxonia, naar de plaats die Ferdia (Fréthun) heet; daar hield hij een rijksvergadering. De Winidi (Winnezeele) kwamen naar hem toe en hij gaf hen een koning.
Bron: Chronicon Moissiacense, HdF, V, p. 82; MGS, I, p. 309.
Annales S. Amandi, MGS, I, p. 14.

Tekst 356
810. Rijksvergadering te Ferdia (Fréthun).

Keizer Karel trok met zijn leger naar Saxonia en hield daar een vergadering in Ferdia (Fréthun); daar

kwamen de Winidi (Winnezeele) aan wie hij een koning gaf.
Bron: Annales Francorum, HdF, V, p. 30.

Tekst 357
810. De keizer verblijft te Ferdi (Fréthun).

"Gegeven te Ferdi in Saxonia" staat onder een oorkonde van Karel de Grote voor het klooster van St.-Cloud, Hauts-de-Seine.
Bron: Diplomata Caroli Magni, HdF, V, p. 775.

Tekst 358
810. Ferdia (Fréthun) en de plaatsen daar in de buurt.

Karel de Grote trok tegen de Noormannen op, die met een grote vloot de kust van Frisia (Vlaanderen) hadden aangevallen. Hij stak de Renus (Schelde) over ter plaatse die Lippeham heet (Escaudin), begaf zich naar de Alare (Almere) en sloeg zijn legerplaats op waar deze in de Wisura (Wimereux) stroomt. Een vloot van de Franken, die een opstand van de Frisones (Vlaanderen) afgestraft had, keerde naar huis terug. De burcht van Hohbuoki (Hautcourt), die door de Vilti (omgeving Tournehem) ingenomen was, werd door de Franken heroverd. Karel begaf zich over de Renus (Schelde) naar een plaats die Ferdia (Fréthun) heette.
Bron: Einhardi annales, MGS, I, p. 197.
Honorii Summa, MGS, X, p. 129.
Annales Maximiniani, MGS, XIII, p. 24.
Annales Francorum, HdF, V, p. 59.
Ekkehardi chronicon, MGS, VI, p. 169.
Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 309; II, p. 258.
Hermanni chronicon, HdF, V, p. 366.
Annales S. Amandi, MGS, I, p. 14.

Tekst 359
810. Karel de Grote tegen de Noormannen in Vlaanderen.

Zijn (Karel de Grote) laatste oorlog voerde hij tegen de Nordmanni, ook Dani genoemd, die zich aan de zeeroverij wijdden en met grote vloten de kusten van Gallia en Germania verwoestten. Hun koning Godfried koesterde de valse hoop om geheel Germania onder zijn gezag te brengen: Frisia (Vlaanderen) en Saxonia (ten zuiden en oosten van Boulogne) beschouwde hij reeds als onderdelen van zijn rijk. Zijn buren de Abodriti (Hébuterne) had hij al bedwongen en verplicht hem schatting te betalen.
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, uitg. Halphen, 14.

Tekst 360
810. Karel de Grote valt de Noormannen in Frisia (Vlaanderen) aan.

Een grote vloot met Noormannen kwam naar Frisia (Vlaanderen), viel daar de eilanden aan, lever-

de driemaal slag met de Frisones en legde aan de overwonnenen een schatting op... Toen de keizer dit hoorde, zond hij een leger naar die streken... Zelf vertrok hij inderhaast vanuit zijn paleis (te Aken), ging eerst zijn vloot tegemoet, trok daarna de rivier de Renus (Schelde) over en bleef te Lippeham (Escaudin) op zijn leger wachten. Hier stierf de olifant, die hij van Aaron (uit Perzië) ontvangen had. Bij de samenvloeiing van de Alara (het Almere) en de Wisura (Wimereux) trok hij tegen Godfried op.
Bron: Annales Maximiniani, MGS, XIII, p. 24.

Tekst 361
810. Frisia in Vlaanderen.

De keizer (Karel de Grote)... ontving bericht dat een vloot van 200 schepen vanuit Normandië naar Frisia (Vlaanderen) was gekomen en alle eilanden bij de kust van Frisia had verwoest en dat hun leger zich reeds op het vasteland bevond. Hij verzamelde zoveel troepen als hij kon... en legde bij de Wisura (Wimereux, lees: Lippia = Lys) versterkingen aan.
Bron: Ekkehardi chronicon, MGS, VI, p. 169.

Tekst 362
811. Dienstplicht tussen Schelde en Loire.

In het bekende capitulare van Boulogne regelt Karel de Grote de dienstplicht. Hij schreef in details voor, wat iedereen aan leeftocht en wapens moest meenemen en bepaalde de streken van de dienstplicht waar deze van kracht was, benevens de vakken van afbakening der corveeën en routes: voor wie van de Renus (Schelde) naar de Loire gaat, wordt vanaf de Loire het begin van de leeftocht gerekend. Wie van de Loire naar de Renus gaat, moet bij de Renus voor drie maanden voedsel hebben. Wie over de Renus naar en over Saxonia gaan, moeten weten dat de termijn bij de Albis (Aa) ligt (362-1).
Bron: MGS, Capitulare Bononiense, 811.

Nota 362-1. Hier treffen we een zaak, die in de gangbare opvattingen van geen kant klopt. De tegenoverstelling van Loire en Nederlandse Rijn is onmogelijk, daar de dienstplicht op de kustverdediging was gericht en er nog 'n stuk of tien rivieren tussen de Rijn en de Loire liggen. En wie van de Rijn naar de Elbe ging, mocht bij de Elbe pas beginnen te eten!

Tekst 363
812. De Nordalbingi aan de Franse Aa.

(Aan een der voorlopers van St. Anscharius in het gebied van de Nordalbingi (363-1) gaf koning Lodewijk)... aan die priester ook een kloostertje, Hrodnaco geheten (Radometz onder de gemeente Délettes op 15 km zuidwest van St.-Omaars), waar hij zich veilig kon terugtrekken voor de gevaren die hem omringden.
Bron: Diplomata Ludovici Pii, HdF, VI, p. 593.

Nota 363-1. De Nordalbingi waren gewoon de bewoners van het gebied ten noorden (lees: westen) van de Franse Aa. De naam komt slechts een enkele maal voor en is dan een zuiver geografisch

begrip, zodat het dubbel onjuist was er in het Elbe-gebied een onderscheid op institutioneel gebied van te maken en het voor te stellen, alsof deze "stam" een van de vier grote onderdelen van de Saksen was.

Tekst 364
812. De Vilti zaten in Frankrijk.

Karel de Grote viel de Vilti (omgeving Tournehem) met drie legers aan; een kwam met hem door de streek van de Abodriti (Hébuterne), twee andere kwamen hem tegemoet over de Marcha (Marcq, zijrivier van de Deûle). De Vilti ontweken de slag maar gaven zich over.
Bron: Chronicon Moissiacense, HdF, V, p. 82.

Tekst 365
814. Restitutie of farce?

Keizer Lodewijk de Vrome gaf na de dood van zijn vader de Saksen en de Frisones het land terug dat Karel de Grote hen afgenomen had....(365-1).
Bron: Gestes de Louis le Débonnaire, HdF, VI, p. 139.

Nota 365-1. Misschien is hier sprake van enige incidentele restituties. Van een algehele restitutie, gepaard gaande met de terugkeer van de gedeporteerden of geëmigreerden, is geen sprake geweest. Het bericht betekent waarschijnlijk, dat Lodewijk de Vrome de strenge maatregelen verzachtte en dat hij aan de Saksen en de Friezen weer een zekere mate van zelfbestuur binnen het rijk gaf.

Tekst 366
814. Noormannen in Saxonia.

Tussen de zonen van Godfried de Noorman was onenigheid ontstaan. Een van hen, Heriold, stelde zich onder de bescherming van de keizer. Hij week uit naar Saxonia. Keizer Lodewijk beval de Saksen en de Abodriti (Hébuterne) om Heriold te helpen. De door hen gezamenlijk gevormde legermacht trachtte in de winter tweemaal vergeefs de Albis (Aa) over te trekken. In de lente van 815 staken de Saksen en de Abodriti de rivier de Egidora (Authie) over op de plaats Sinlendi (Senlis op 25 km zuidwest van St.-Omaars). Op de zevende dag bereikten zij de burchten op de kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan), de troepen van Heriold durfden de Noormannen niet aanvallen. Zij keerden naar de keizer in Saxonia terug, die in Padrabrunna (Pierremont) (366-1) een rijksvergadering hield. Daar kwamen ook gezanten van de Noormannen de vrede aanbieden.
Bron: Annales Eginhardi, HdF, VI, p. 175.
Einhardi annales, MGS, I, p. 202.

Nota 366-1. Padrabrunna betekent zeker niet Paderborn; in het verband van de tekst moet aan de lokalisatie Pierremont de voorkeur worden gegeven. Hetzelfde geldt voor de volgende teksten.

Tekst 367

814. Het rijk van Karel de Grote.

Dit zijn de oorlogen, die deze machtige koning (Karel de Grote) in de loop van zijn 47-jarige regering in verschillende delen van de wereld heeft gevoerd met evenveel voorzichtigheid als geluk. Zo kwam het rijk van de Franken, dat zijn vader hem reeds groot en sterk had overgeleverd, uit zijn glorierijke handen aangegroeid tot het dubbele. Vóór hem had dit rijk, afgezien van het land der Alemannen en de Baioarii, slechts dat deel van Gallia omvat, gelegen tussen de Renus (Schelde), de Loire en de Balearische Zee, en het deel van Germania, bewoond door de oostelijke (lees: noordelijke) Franken tusen Saxonia (zuid en oost van Boulogne) de Danubius (Aisne), de Renus (Schelde) en de rivier de Sala (Selle), die de Thuringi (Doornik) van de Sorabi (Sorbais, Aisne) scheidt. Behalve dit behoren de Alemanni (omgeving van Rijsel) en de Baioarii (Beaugies, Aisne, of Bavay) onder het gezag van het Frankische Rijk. Door de oorlogen die wij verhaald hebben, voegde hij Aquitanië, Gascogne, de hele keten van de Pyreneeën en het gebied tot aan de Eber eraan toe. Hij voegde er heel Italië aan toe... hij voegde er ook Saxonia aan toe, wat een groot deel van Germania vormt, waar het een ruimte beslaat in lengte vrijwel gelijk aan wat de Franken bezetten, en een breedte die men op het dubbele schat. Hij voegde er ook de twee Pannonia's (Noordoost-Frankrijk en Zuidwest-Duitsland) aan toe, Dacia op de andere oever van de Danubius (Aisne). Istria, Liburia en Dalmatia, met uitzondering van de steden aan de zee, die hij afstond aan de keizer van Constantinopel als blijk van vriendschap en alliantie. En eindelijk, tussen de Renus (Schelde), de Vistula (de Vesle), de Oceaan (Atlantische Oceaan) en de Danubius (Aisne), onderwierp hij alle barbaarse en wilde volken, die op elkaar lijken door hun taal, ofschoon zij in zeden en in leefwijze veel van elkander verschillen, en waaronder men op de eerste plaats moet noemen de Waletabi (Wallers), de Sorabi (Sorbais), de Abodriti (Hébuterne) en de Boemani (Boinville), tegen wie hij oorlog voerde; van de overigen, wier getal groter is, ontving hij de onderwerping (367-1).
Bron: Eginhard, Vie de Charlemagne, uitg. Halphen, 15.

Nota 367-1. In deze beschrijving van het rijk van Karel de Grote is nergens sprake van Nederland of het noorden van Duitsland. Met Saxonia bedoelt de schrijver zonder de minste twijfel, precies zoals zijn tijdgenoten, de landstreek van Frankrijk tussen de Schelde, de Aisne en de Selle. Ergo: is Karolingisch Nijmegen een fabel. Einhard gebruikt driemaal de naam Danubius; tweemaal is het zeker dat hij de Aisne bedoelt. Dan zal de naam ook de derde maal ook wel als zodanig moeten worden opgevat en mag er verstaan worden, dat de streek van Dacia (Dagny) ook aan het rijk werd toegevoegd.
Vandaar stapt de schrijver over op Histria, Liburnia en Dalmatia, wat niet onlogisch is, daar hem alleen nog restte te vermelden wat ten zuiden van de twee Pannonia's lag. Opgemerkt moet immers worden, dat hij het huidige zuidwesten van Duitsland onder deze term vat, en dat Germania bij hem nog precies hetzelfde is als bij Tacitus, namelijk het land tussen de Frans-Duitse grens en de Oceaan, ten zuiden van de Limes Germanicus, de lijn Trier - Straatsburg - Boulogne.

Tekst 368

815. Padrabrunna ligt nog altijd in Saxonia.

Keizer Lodewijk hield zijn rijksdag met de Franken in Saxonia te Padrabrunnon (Pierremont).
Bron: Annales Francorum, HdF, VI, p. 170.
Annales Lauressenses minores, MGS, I, p. 122.

Lodewijk.... trok Saxonia binnen en kwam te Partesbrunna (Pierremont)
Bron: Chronicon Moissiacense, MGS, I, p. 311

Hij hield een rijksdag in de gebieden van Saxonia, waar hij veel goede daden verrichtte. Hier kwam een gezantschap van de Noormannen naar hem toe.
Bron: Opus Thegani, HdF, VI, p. 77.

Tekst 369
816. Waar zijn de Duitse Sorabi?

Na de winter gebood de keizer aan de Saksen en Oostelijke Franken (lees: noordelijke) om een expeditie tegen de Sorabi (Sorbais, Aisne) en de Sclavi te doen, die niet gehoorzaamden. Toen zij een stad veroverd hadden, kwamen de opstandelingen tot onderwerping.
Bron: Gesta Ludovici Pii, HdF, VI, p. 176.

Tekst 370
820. De Vilti aan de Franse Aa.

Keizer Lodewijk hield een rijksvergadering in het gebied van de Saksen, waar de Noormannen vrede kwamen vragen. Hij ondernam een veldtocht tegen de Slavi, voornamelijk tegen Liutwind, de aanvoerder van de Vilti (omgeving Tournehem). Op bevel van de keizer bouwden de Saksen in 822 een burcht aan de overzijde van de Albis (Aa) op de plaats Delbende (Délettes op 15 km zuidwest van St.-Omaars), waar zij de Sclavi verdreven en een bezetting van Saksen legden. In hetzelfde jaar verhalen de kronieken over een geweldige aardverschuiving in oostelijk Saxonia, dat tegen de gebieden van de Sorabi (Sorbais, Aisne) ligt. In een verlaten streek, in de nabijheid van Arnseus (vermoedelijk de Argonne, gebergte in Meuse, Marne en Ardennes) golfde de aarde op.
Bron: Chronicon Saxonicum, HdF, VI, p. 219.
Annales Einhardi, MGS, I, p. 208; HdF, VI, p. 182.

Tekst 371
821. Het vriest in Frankrijk.

De winter was dit jaar zó hevig en langdurig, dat niet alleen de kleinere rivieren met dik ijs werden bedekt, maar ook de grotere rivieren zoals de Renus (Schelde), de Danubius (Aisne), de Albis (Aa) en de Seine en de andere rivieren die door Gallia en Germania de Oceaan (Atlantische Oceaan) bereiken. Dit hield 30 dagen en meer aan, zodat het ijs bruggen over de rivieren vormde. Hierdoor ondervonden de plaatsen langs de stromen van de Renus (Schelde) veel hinder.
Bron: Eginhardi Annales, HdF, VI, p. 181.

Tekst 372
823. Het Franse Fressin ligt in Saxonia.

In Saxonia in de pagus Frihfazi (Fressin op 8 km noord van Hesdin) zijn 20 dorpen door onweer en bliksem vernield.

Bron: Annales Fuldenses, HdF, VI, p. 208.

Tekst 373
823. Wees voorzichtig met Franconoford.

Twee prinsen van de Vilti (omgeving Tournehem) kwamen naar keizer Lodewijk de Vrome toen deze in Franconoford (Frencq op 7 km noordoost van Étaples) verbleef (373-1). Ter plaatse hield de keizer een vergadering met de oostelijke (lees: noordelijke) Franken en de Saksen.
Bron: Vita Ludovici, MGS, II, p. 627.
Chronicon Saxonicum, HdF, VI, p. 220.
Annales Eginhardi, HdF, VI, p. 182.

Nota 373-1. Men denke niet te vlug dat Franconoford altijd en onvermijdelijk het Duitse Frankfurt betekent; in de bovenstaande tekst zou die interpretatie misplaatst zijn, daar uit andere teksten blijkt dat de vergaderingen met noordelijke Franken en Saksen altijd in Frankrijk plaatsvonden. In Frankrijk zijn zes plaatsen Franqueville of Francourville, waar de betekenis van "stad der Franken" trouwens voor de hand ligt. Frankfurt is een der vele doublures en imitaties. In dit verband is het wellicht goed erop te wijzen, dat Lodewijk de Vrome zo mogelijk nog erger "verduitst" is dan Karel de Grote. Men zou in de bronnen eens moeten nagaan, hoe dikwijls en hoe langdurig hij in het noorden en midden van Frankrijk verblijft en hoe zeldzaam zijn bezoeken aan Duitsland zijn geweest.

Tekst 374
825. Waar in Nederland ligt Hriustra?

Heriold, koning van de Noormannen, kwam met zijn vrouw en een menigte Noormannen naar Mainz, waar allen bij St. Albanus gedoopt werden. Met geschenken overladen keerde hij terug over Frisia (Vlaanderen), vanwaar hij ook gekomen was. In deze provincie was hem het graafschap Hriustri gegeven (Hestrus op 8 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise), waar hij zich, als hij dat wenste, met de zijnen en met zijn zaken kon vestigen..
Bron: Einhardi annales, MGS, I, p. 214; HdF, VI, p. 187.
Vita Ludovici, MGS, II, p. 629; HdF, VI, p. 107.
Sigiberti chronicon, MGS, VI, p. 338.
Gesta abbatum Fontanellensium, MGS, X, p. 372.

Tekst 375
826. Doop van de Noormannen.

De keizer was in het paleis van Ingelenheim; daar kwam Heriold van de Noormannen tot hem, die de keizer liet dopen (375-1); zijn vrouw Judith stond als meter over diens vrouw. Toen gaf de keizer hem het grootste deel van Frisia (Vlaanderen) in leen, overlaadde hem met geschenken en zond hem weg.
Bron: Opus Thegani, HdF, VI, p. 80.

Nota 375-1. De meeste teksten plaatsen de doop in Mainz; dit bericht over Ingelenheim betekent geen tegenspraak daar beide plaatsen vrij dicht bij elkaar liggen. In dit verband is het interessant te

vermelden, dat ook in Frankrijk een Inglinghem bestaat, heden een gehucht van Mentque-Nortbécourt op 10 km noordwest van St.-Omaars.

Tekst 376
829. Noormannen naar Saxonia.

Toen keizer Lodewijk naar een rijksvergadering te Worms wilde gaan, hoorde hij dat de Noormannen van plan waren Saxonia over de Albis (Aa) binnen te vallen; hun legers naderden reeds de grens van het rijk. Lodewijk gebood alle streken van Francia met spoed troepen naar Saxonia te zenden. Tevens maakte hij bekend, dat hijzelf tegen het midden van juli bij Novesium (Nouvion) de Renus (Schelde) zou oversteken (376-1).
Bron: Ademari Chabannensis, HdF, VI, p. 223.
Annales Eginhardi, HdF, VI, p. 193.

Nota 376-1. De combinatie van Worms, Rijn en Neuss was natuurlijk weer fataal voor de juiste interpretatie, temeer omdat eenieder dacht dat de Saksen in het hoge noorden van Duitsland door de Noormannen werden bedreigd. Het raadsel waarom de keizer dan, komend van Worms, bij Neuss de Rijn zou moeten oversteken, liet men maar liggen. Hij was in Worms en nam zich voor om over de Schelde naar het strijdtoneel in het noorden van Frankrijk te komen.

Tekst 377
830. Lodewijk krijgt steun van de Saksen.

(In de interne moeilijkheden tussen de keizer en zijn zonen met hun aanhang) riep keizer Lodewijk een rijksvergadering samen te Noviomagus (Noyon), waar de Saksen en de Oost-Franken (lees: noordelijke) konden verschijnen (377-1).
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VI, p. 193.

Nota 377-1. Oost-Franken moet natuurlijk opgevat worden vanuit het oogpunt van de nog altijd geldende west-oriëntatie en derhalve verstaan worden als de "noordelijke " Franken. De keizer verwachtte steun van de Saksen en van de Franken ten noorden van het broeipunt van het verzet.

Tekst 378
830. Alamannia wordt aan Karel de Kale gegeven.

In deze tijd is Alemannia (378-1) door een (keizerlijk) decreet aan Karel (de Kale) gegeven. (De schrijver maakt er zelfs de hoofdoorzaak van dat Lotharius en Lodewijk tegen hun vader Lodewijk de Vrome in opstand kwamen).
Bron: Nithardus, Historia filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 11.

Nota 378-1. Alamannia betekent niet Duitsland, maar een streek in het noorden van Frankrijk.

Tekst 379
830. Lofdicht op Lodewijk de Vrome.

De krijgstekens van de Suevi (omgeving Kortrijk) komen over de stromen van de Renus (Schelde) met meer dan 100.000 man.
En een cohort Saksen, omgord met brede pijlkokers, trekt op, verenigd met een leger van Turinga (Doornik).
Bron: Ermoldi Nigella carmen de rebus gestis Ludovici Pii, HdF, VI, p. 43.

Tekst 380
ca. 830. De Aisne heet nog Danubius.

St. Utho, geboren Romein, kwam naar Germania op bedevaart naar St. Gamelbertus, die hem de parochie van Michelsburgensis (Saint-Michel) toewees (380-1). Korte tijd later werd hij door de oorlog verjaagd en stichtte hij zich aan de overzijde van de Danubius (Aisne) een kluis met bron, die heden ten dage nog de bron van St. Utho wordt genoemd.
Bron: Vita S. Uthonis, AS, okt. II, p. 213.

Nota 380-1. De naam van de heilige is bewaard gebleven in de plaatsnamen Odival en Oudincourt, beide in de Haute-Marne. De plaatsen Saint-Michel zijn in Frankrijk zo talrijk dat naar de juiste plaats slechts te gissen is.

Tekst 381
831 of 835. Verdeling van het rijk.

Aan Baiwara voegde hij (Lodewijk de Vrome) bij het deel van zijn zoon Lodewijk (de Duitser) gekregen had: geheel Toringia (Doornik); Ribuaria (Ribécourt); Atuaria (Attigny of Attin); Saxonia (zuid en oost van Boulogne); Frisia (Vlaanderen), Ardenna (Ardennes, Fr.), Asbania (Hesbaie, B.); Bragbante (de eerste kern van Brabant); Franderes (Fresne in Oise, Marne, Somme en Pas-de-Calais); Mempiscon (de kuststrook met St.-Omaars als centrum); Medementi (Vosges); Ainau (Henegouwen); Austerban (Ostrevant bij Atrecht); Adertensis (Artois); Tervacensis (Terwaan); Quentovicus (bij de monding van de Authie); Camarecensis (Kamerijk); Virdomadensis (Vermandois) (381-1).
Bron: Regnorum divisio, MGS, Capitula, p. 24.
Preceptum Ludovici Pii, HdF, VI, p. 413.

Nota 381-1. Van deze tekst heeft men algemeen gemaakt: Thüringen, het oosten van Nederland, de nooit bestaan hebbende Hettergouw, Westfalen en Niedersachsen, Friesland, de Belgische Ardennen en het latere hertogdom Brabant.
In werkelijkheid heeft de Noordlijn van het gebied gelopen ongeveer vanaf Luik recht naar het westen. Duitsland en Nederland zijn er niet in genoemd.
Saxonia en Frisia duiden streken aan in Vlaanderen en Frans-Vlaanderen, des te meer omdat zij tussen Franse streken worden genoemd.

Tekst 382
834. Traiectum en Dorestadum lagen in Frankrijk.

Een vloot van de Dani (Noormannen) kwam naar Frisia (Vlaanderen) en verwoestte een deel hier-

van. Vandaar trokken zij over Vetus Traiectum (Tournehem) naar de haven die Dorestadus (Audruicq) heet en vernielden alles. Sommige mensen doodden zij, anderen voerden zij als gevangenen weg. Een deel van de stad verbrandden zij.
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VI, p. 196.

Tekst 383
835 of 836. Relieken van heiligen zijn soms historisch materiaal.

In deze tijd zijn de relieken van de martelaar Vitus van Parijs naar Corbeia in Saxonia overgebracht. Nadien hebben de Franken zelf getuigd dat vanaf dit moment de glorie van de Franken naar de Saxones was verplaatst (383-1).
Bron: Sigiberti chronicon, HdF, VI, p. 234.

Nota 383-1. De teksten over het transport van de relieken worden elders gegeven. Zie onder de teksten over St. Anscharius. Corbeia betekent hier nog altijd het Franse Corbie, ondanks dat men de tekst algemeen voor het Duitse Corvey heeft opgevat. Een brede strook in het noorden van Frankrijk werd nog altijd Saxonia genoemd, wat afdoende blijkt uit de recente rijksverdeling. De tekst verraadt dat er al geprikkeldheid begon te heersen tussen de Franken en de Saksen, die niet meer zo vlug tot militaire confrontaties leidde. Dat werd overigens verhinderd door de gezamenlijke vijand de Noormannen, die geen onderscheid maakten tussen Franken en Saksen.

Tekst 384
837. Verdeling van het rijk.

...gaf hij aan zijn zoon Karel het grootste deel van de Belgae, dat is van de zee door de gebieden van Saxonia (zuid van Boulogne) naar de gebieden van de Ripuarii (Ribécourt), de graafschappen Moilla (Mogneville), Batua (Béthune).... (de rest van de tekst is gelijk aan die van de hierna volgende beschrijving).
Bron: Prudentii Trecenses Annales, MGS, I, p. 431.

Tekst 385
837. Verdeling van het rijk.

...Aan Karel gaf hij als deel van het rijk: dat is vanaf de zee door de gebieden van Saxonia (zuid van Boulogne) tot aan de gebieden van de Ripuarii (Ribécourt) de graafschappen Moilla (Mogneville, Marne), Haettra (Attichy, Oise; Attigny, Ardennes; Attigneville, Vosges), Hammolant (lees: Haineland = Henegouwen) en de Mosagouw (Maas of dep. Meuse); bovendien het gehele grondgebied tussen de Maas en de Seine tot in Bourgondië met Verdun; in Bourgondië het land van Toul, van de Ornain, van Blois en Blasois van Perthois, Bar-sur-Aube en Bar-le-Duc, Brienne-le-Château, Trois, Auxerre, Sens, Gâtinais, Meaux, Étampois, het land van Châtres en Parijs en zo langs de Seine tot aan de Oceaan en langs de zee tot in Frisia (Vlaanderen) (385-1).
Bron: Nithardus, Historiae filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 24.

Nota 385-1. Het is een historisch-geografische misvatting om in deze tekst Friesland voor Frisia te lezen. In andere teksten is bovendien de Batua genoemd.

Tekst 386
838. Noormannen in Vlaanderen en het noordwesten van Frankrijk.

De keizer hield zich te Verberie, te Compiègne en andere omliggende plaatsen onledig met de jacht... Te Attigny aangekomen, ontmoette hij (zijn zoon) Karel die terugkeerde. Daar kwamen ook de gezanten van Rorik (koning van de Noormannen) tot hem, die vroegen om het bezit van de gebieden der Frisiani (Vlaanderen) en der Abodriti (Hébuterne).
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VI, p. 199.

Tekst 387
838. Een markgraaf van Saxonia.

De markgraaf van Saxonia bemiddelt in een zaak, waardoor de villa Lugdunum (onbekend) aan de kerk van Le Maine wordt gerestitueerd (387-1).
Bron: Diplomata Ludovici Pii, VI, p. 617.

Nota 387-1. Het is uitgesloten dat hier een Duitse functionaris zou zijn opgetreden. Overigens is geen enkel gegeven bekend over de organisatie, feiten of functionarissen van die zogenaamde Saksische gouw of provinçie in Duitsland.

Tekst 388
839. Overstroming in Vlaanderen.

... bijna in geheel Frisia (Vlaanderen) viel tegen de normale gang van zaken in deze watergebieden langs de zee zo'n grote overstroming voor, dat de dijken, die men daar duinen noemt, bijna geheel met de grond gelijk werden gemaakt (388-1).
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VI, p. 201.
Prudentii Trecensis annales, MGS, I, p. 433.

Nota 388-1. Zie je wel, roepen de Nederlandse historici uit, dat Frisia Friesland was, want daar zijn inderdaad geen duinen; die zijn toen weggespoeld. Dan kan men alleen opmerken, dat er blijkbaar méér is weggespoeld.

Tekst 389
839. Verdeling van het rijk.

Van deze verdeling luidt de formule aldus (bedoeld is het deel van Lotharius; eerst wordt een deel van het midden van Frankrijk beschreven en de tekst vervolgt); ...het graafschap der Calmontenses (Chaumont, Oise), het hertogdom van de Moezel; het graafschap van de Ardennen; het graafschap van de Condren (Aisne); vandaar langs de Maas tot aan de zee; het graafschap van de Ripuarii (Ribemont, Aisne, en/of Ribémont, Somme); Wormazfelde (Warvillers, Somme of Warmériville, Marne); Sperohgowi (Espirres, B.); het hertogdom van de Elzas; het hertogdom Alemannia (noorden van Frankrijk); Curia (Curia in de Ardennen); het hertogdom van Austrasië (Ostrachia, Ostrevant) met Swalafelda; de Northgouw en Hessi; het hertogdom van de Turingabae (Doornik); het rijk van de Saksen met zijn marken; het hertogdom Frisia (Vlaanderen) tot aan de Maas; het

graafschap van Hamarlant (lees: Haineland = Henegouwen); het graafschap van de Bataven (Béthune); het graafschap Testrebant (Westrachia) met Dorestad (Audruicq).
Bron: Prudentii Trecensis Annales, MGS, I, p. 434.

Tekst 390
839. Verdeling van het rijk.

Toen verdeelde de vader (Lodewijk de Vrome) met de zijnen het gehele rijk, met uitzondering van de Bajowaria (de omgeving van Bavay en/of de streek ten oosten van de Aisne), zoals het hem 't billijkst leek. Daarna koos en ontving Lotharius het oostelijk (lees: noordelijk) deel van de Maas.....; wat betreft het westelijke (lees: zuidelijke) deel, stond hij toe dat dit aan Karel (de Kale) werd gegeven (dit deel wordt beschreven in de volgend tekst).
Bron: Nithardus, Historiae, HdF, VI, p. 70.

Tekst 391
839. Verdeling van het rijk.

De formule van deze verdeling is als volgt (nu volgt het deel dat Karel de Kale uit het rijk van Lotharius erbij ontving) : Curia (in de Ardennen); het hertogdom van Austrasia (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht) met Swalafelda en de Nortgouw (noord van Atrecht) en Hessi (Hestrud, Nord of Hestrus, Henegouwen); het hertogdom van Turingia (Doornik) met zijn marken; het hertogdom Frisia (Vlaanderen) tot aan de Maas; het graafschap Hamarlant (Henegouwen); het graafschap van de Bataven (Béthune); het graafschap Testrabant (Westrachia) met Dorestad (Audruicq); het andere deel van Bourgondië...
Bron: Annales Bertiniani, uitg. Grat, p. 31.

Tekst 392
839. Keizer Lodewijk de Vrome in Frankrijk.

Keizer (Lodewijk) schreef een rijksdag uit voor de Kalenden van september te Cavalonem (Châlons-sur-Marne) en zond gezanten naar Lodewijk (de Duitser) met bevel niet meer uit Bajowaria (oost van de Aisne) weg te gaan... zijn andere zonen zond hij met Saksen tegen de Noormannen en de Sclavi; zelf hield hij zich bij de burcht Cruciniaco (Croisille of Croisolle) (392-1) onledig met de jacht... Er werden ook gezanten van de Saksen naar de Sorabi (Sorbais) en de Wilti (omgeving Tournehem) gezonden, die onlangs enige steden van de Saksische Mark in brand gestoken hadden; en van Austrasii (Austrachia = Ostrevant bij Atrecht) en Toringia (Doornik) tegen de Abodriti (Hébuterne), en die Linones heetten (nl. een deel van de Austrasii heette zo: Liencourt bij Avesnes-sur-Helpe) ... zelf hield hij zich bezig met de jacht in het Ardenner Woud en kwam tegen de Kalenden van september naar Cavallone (Châlons-sur-Marne)... De Saksen streden tegen de Sorabi (Sorbais), die Colodici (Couloing, Aisne) heten, bij Kesigesburg (Chassigny, Haute Marne).
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VI, p. 203.

Nota 392-1. Van Cruciniaco werd natuurlijk Kreuznach ten zuiden van Mainz gemaakt, wat blijkens de context uitgesloten is, die immers zegt dat de keizer in de Ardennen op jacht was.

Tekst 393
839. Verdeling van het rijk.

Men wees derhalve gezanten aan, die naar Lotharius moesten gaan om hem voor te stellen dat, indien hij in de toekomst de wil van zijn vader ten opzichte van Karel (de Kale) zou eerbiedigen, hij alles terugkreeg wat hem nog ontbrak, en dat het gehele rijk, met uitzondering van Baioaria, tussen hem en Karel verdeeld zou worden. Deze voorstellen leken voor Lotharius en de zijnen aanvaardbaar te zijn...
Toen verdeelde de vader het gehele rijk, met uitzondering van Baioaria, zoals het hem het meest billijk leek. Vervolgens koos en ontving Lotharius het oostelijke (lees: noordelijke) deel van de Maas. Wat betreft het westelijke (lees: zuidelijke) deel ging hij ermee akkoord dat dit aan Karel (de Kale) gegeven zou worden.
Bron: Nithardus, Historiae filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer p. 31.

Tekst 394
839. Lodewijk de Duitser valt Alamannia binnen.

Tegen dezelfde tijd viel Lodewijk (de Duitser), vanuit Baioaria gekomen, op zijn gewone manier Alamannia (Allemant, Oise) binnen met de hulp van Toringi (Doornik) en Saxones. Hierom werd zijn vader uit Aquitania teruggeroepen. Hij liet Karel (de Kale) en diens moeder in Poitiers, ging het kerstfeest vieren in Aquis (Aix en niet Aken) en begaf zich vervolgens in gestrekte mars naar Toringia (Doornik). Daar verjoeg hij zijn zoon Lodewijk en achtervolgde hem door het gebied van de Slavi tot in Baioaria.
Bron: Nithardus, Historia filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 35.

Tekst 395
840. Noormannen en Slavi.

Er was een nieuwe bedreiging van de kant van de Noormannen ontstaan. De keizer (Lodewijk de Vrome) was bevreesd, dat zij zich met de Slavi zouden verenigen, die nauw verwant waren aan de Stellingi (Escoeuilles). Hij liet de streken bij de Renus (Schelde) versterken, om weerstand te kunnen bieden tegen de aanval van de westelijken..
Bron: Nithardi historiae, HDF, VII, p. 32; MGS, II, p. 671.
Annales Fuldenses, HdF, VIII, p. 119; MGS, I, p. 364.

Tekst 396
840. Een beneficie in Saxonia.

(Ebo, aartsbisschop van Reims, was van zijn zetel gestoten door de zonen van keizer Lodewijk. Hij begaf zich naar Rome). Toen Ebo van Rome terugkeerde, kreeg hij van keizer Lotharius de abdij van St. Columbanus in Italië, totdat hij een gezantschap naar Griekenland weigerde, waarop de keizer hem zijn bezittingen weer afnam. Hij verhuisde toen naar Lodewijk, de koning van Germania, die hem begiftigde met een bisschopsambt in Saxonia (396-1).
Bron: Flodoardus. Historia ecclesiae Remensis, HdF, VII, p. 212.

Nota 396-1. Van enig missiewerk door Ebo in Saxonia blijkt niets. Lodewijk de Duitser heeft hem een kerkelijk ambt verleend, om hem inkomsten te verschaffen. In de *Levens van St. Anscharius* wordt opgemerkt, dat Ebo van Reims in zekere zin zijn voorganger in Saxonia was geweest.

Tekst 397
841. Lotharius gaat naar Parijs met Saksen, Austrasiërs en Alamannen.

Na deze tijding (nl. een bijeenkomst van zijn broers te Parijs) ging Lotharius ook naar deze stad. Hij had een grote groep Saksen, Austrasiërs (Ostrachia = Ostrevant bij Atrecht) en Alamanni (Allemant, Oise) bij zich, in wier hulp hij veel vertrouwen stelde, en arriveerde zo te St.-Denis.
Bron: Nithardus, Historia Filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 93.

Tekst 398
841. De monniken van St. Vaast te Atrecht vluchten over Frisia.

(de Noormannen)... vernielden het land tot aan Atrecht, waar de monniken van schrik vluchtten met de relieken van St. Vaast door Frisia (Vlaanderen) naar Engeland (398-1).
Bron: Annales Bertiniani, uitg. Grat, p. 32.

Nota 398-1. Het is zo helder als glas dat de monniken van St. Vaast niet over het Nederlandse Friesland zijn gereisd. Bovendien blijkt ook uit deze tekst dat het oude Frisia op een rechte lijn lag tussen Atrecht en Engeland.

Tekst 399
841. Voorstel aan Lotharius voor de rijksverdeling.

Lodewijk (de Duitser) en Karel (de Kale) zonden boden aan Lotharius... Daartoe boden zij hem elk een deel van hun rijk aan, de een tot aan het Carbonarisch Woud, de ander tot aan de Renus (Schelde), en als hij dit niet aannam, zij geheel Francia in drie gelijke delen zouden verdelen en hem dan zouden laten kiezen (399-1).
Bron: Nithardus, Historiae filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 72.

Nota 399-1. Merk goed op, dat in deze en andere teksten over de rijksverdelingen, zelfs in de laatste van 870, van Duitsland boven Keulen of ten noorden en oosten van Mainz niet de minste sprake is.

Tekst 400
842. Frisia en Saxonia onder Oost-Francië.

Aan Lodewijk (de Duitser) viel geheel Frisia (Vlaanderen) toe. Karel (de Kale) echter ontving de westelijke (lees: zuidelijke) delen, vanaf de Britse Zee (Het Kanaal) tot aan de rivier de Maas, in welk deel van toen af aan tot heden de naam Francia gehandhaafd bleef...
Hierna ontving ieder van hen het volk dat hen moest gehoorzamen. Karel trok de Maas over om orde te scheppen in zijn koninkrijk, en Lodewijk begaf zich voor hetzelfde doel naar Colonia (Coulogne

bij Calais) bij de Saxones... Lotharius zond gezanten naar de Saxones... om hen over te halen zijn partij te keizen. Zij hadden zich verenigd onder een nieuwe naam Stellinga, en de bestuurders uit het land verdreven... Lodewijk vreesde dat de Noormannen en de Sclavi, die elkaar nabij waren, zich bij de Saxones zouden voegen die zich Stellinga noemden. Daarom begaf hij zich naar Colonia (Coulogne bij Calais) en wist het dreigend onheil te voorkomen (400-1).
Bron: Nithardus, Historiae filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 120.

Nota 400-1. Deze tekst bevat een duidelijk bewijs voor hetgeen elders nog verondersteld moest worden. Af en toe verschijnt een nieuwe naam, zoals Vilti voor de omgeving van Traiectum. Men kan slechts ernaar gissen, of dit een oude geografische naam is, dan wel een naam met een boodschap of een program. Met Stellinga is de zaak wat klaarder. De schrijver zegt uitdrukkelijk, dat dit een nieuw aangenomen naam van verenigde groepen Saksen was, waardoor ook aannemelijk is dat het geen geografische naam was, maar met een politieke inslag of een partij-naam. Maar de betekenis behoeft niet ver gezocht te worden. Hij duidt een vereniging aan, een eenheid, met opzet nieuw gekozen om alle oude afsplitsings-namen te vermijden, maar ook met de betekenis om "de stelle" (de woonplaats) als het hoogste goed te verdedigen. Ziet men er kritiek in op de vroegere deportaties, dan is men m.i. niet ver van de waarheid af. In andere teksten komen Sneldingi voor, wat een ander woord is.

Tekst 401
842. Lotharingen en Thoringia.

Lotharius kreeg de Provence en het middelste deel van Francia tussen de Schelde en de Renus (hier inderdaad de Rijn !), dat naar hem Lotharingen werd genoemd, maar voorheen Thoringia (Doornik) heette.
Bron: Historia regum Francorum, HdF, VII, p. 259.

Tekst 402
842. Onderhandelingen over de rijksverdeling.

Toen zij (de zonen van Lodewijk de Vrome) vier dagen en méér over de verdeling van het rijk beraadslaagd hadden, kwamen zij overeen dat zij aan Lotharius, als derde deel van het rijk, moesten aanbieden: alles wat zich aan de overkant van de (Franse) Alpen tussen de Renus (Schelde) en de Maas bevond, vanaf de oorsprong van de Saône tot aan haar samenstroming met de Rhône en vandaar langs de Rhône tot in de Thyreneïsche Zee (Middellandse Zee). Lodewijk begaf zich derhalve naar Saxonia en Karel (de Kale) naar Aquitania om er de orde te herstellen.
Bron: Nithardus, Historia filiorum Ludovici Pii, uitg. Lauer, p. 127, 131.

Tekst 403
844. Het verdrag van Verdun

Toen het rijk in drie delen beschreven was, kwamen de broeders in Verdun, een stad in Gallia, samen, waar zij een verdrag sloten. Na onderlinge eden keerde ieder van hen naar het deel in het rijk terug dat hij ontvangen had. Karel ontving de westelijke (lees: zuidelijke) rijken vanaf de Britse Oceaan tot aan de rivier de Mosa (Maas), in welk deel toen en nu de naam Francia bleef.
Lodewijk ontving de oostelijke (lees: noordelijke) rijken, namelijk geheel Germania tot aan de Renus

(Schelde), en aan de overzijde van de Schelde enige steden met hun bijbehorende gouwen, wegens de overvloed aan wijn aldaar. Lotharius, die de oudste was en keizer werd genoemd, kreeg alle rijken in Italië met Rome, en de Provence, tevens de helft van Francia tussen de Schelde en de Rhenus, dat van naam veranderde en door hem Lotharingia werd genoemd.
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronica, MGS, VI, p. 339.

Tekst 404
845. Noormannen vallen Hames-Boucres aan.

Tegen dezelfde tijd roofden de Noormannen te Contwiq (Quentovicus aan de mond van de Authie) en vielen van over zee de Hamwiq (Hames-Boucres) en Nordhunwiq (Nordausques) aan (404-1).
Bron: Nithardus, Historia filiorum Ludovici Pii, Uitg. Lauer, p. 124.

Nota 404-1. Er is geen enkele reden om deze tekst over de Noormannen naar Engeland te leggen, daar de plaatsen zich in het noordwesten van Frankrijk bevinden.

Tekst 405
845. De Noormannen aan de Franse Aa.

Koning Rorik van de Noormannen viel met 600 schepen over de rivier de Albis (Aa) Germania binnen en keerde zich tegen Lodewijk. De Saksen trokken tegen hem op en overwonnen in de strijd. Toen de Noormannen vandaar wegtrokken, namen zij een stad van de Slavi in en verwoestten die.
Bron: Chronicon de gestis Nortmannorum, HdF, VII, p. 152.

Tekst 406
845. Hammaburg is niet het Duitse Hamburg.

In Frisia (Vlaanderen) werden de Noormannen eenmaal verslagen en waren zij tweemaal overwinnaars; toen brachten zij de mensen veel onheilen toe. In Saxonia verwoestten zij Hammaburg (Hames-Boucres), maar daar vertrokken zij niet ongewroken (406-1).
Bron: Hermanni Chronicon, HdF, VII, p. 233.

Nota 406-1. Het is weer een tekst met een aardig trektouw, die vanzelfsprekend naar Hamburg werd getrokken, al was het trektouw dan 600 km lang ! Het lijkt er wel op alsof de duvel in hoogst eigen persoon met de historische verplaatsingen heeft gespeeld, want letterlijk álles is gedoubleerd.

Tekst 407
850. Frisia en Saxonia liggen naast elkaar.

Bij een verhaal over Noormannen (dat elders is gegeven) zegt een kroniek letterlijk, dat Frisia tegen Saxonia aan ligt, een aanwijzing temeer dat in het historisch-geografisch onderzoek de beide elementen niet te scheiden zijn.
Bron: Prudentii Trecensis Annales, MGS, I, p. 448.

Tekst 408
852. Frisia lag aan de Schelde.

Godfried, de zoon van Hariold de Noorman, die voorheen onder keizer Lodewijk te Mainz het doopsel had ontvangen, viel van Lotharius af en voegde zich bij de zijnen. Daarna verzamelde hij een leger en viel Fresia (Vlaanderen) met een menigte schepen aan, en trok de streken van de Schelde binnen (408-1).
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VII, p. 69.

Nota 408-1. Hier schrijft de man toevallig Schelde, wat helemaal niet zegt dat Renus dan Rijn betekent, daar er teksten bestaan waar de twee benamingen door één en dezelfde schrijver door elkaar heen zijn gebruikt.

Tekst 409
852. Tacitus wordt geciteerd.

Een kroniek zegt letterlijk, dat dit jaar een rijksvergadering is gehouden te Mimida (Menty op 5 km van Samer), bij de rivier die Tacitus de Visurgis noemt, de modernen (sic!) echter de Wiseraha (Wimereux) noemen (hier wordt derhalve klaar en onomwonden uitgesproken, dat de trits van rivieren Albis, Amisia en Wisurgis bij de vroegmiddeleeuwse schrijvers nog altijd in Frankrijk lag. Pas ná hen is de kakofonie begonnen).
Bron: Annales Fuldenses, MGS, I, p. 368.

Tekst 410
853. Saxonia ook bestuurlijk onder Francia.

(In een opsomming van de "missi dominici", de inspecteurs die overal moesten rondgaan om namens de koning het bestuur te controleren, komt voor): Bisschop Eirardus, abt Theodericus en anderen worden aangewezen voor:

Aprincato	=	Harprich, Moselle
Constantino	=	Constantin, Haute-Savoye
Bagisono	=	Bavay
Otlingua	=	een streek van Saksen in Aremorica, Bretagne
Carilisio	=	Kamerijk
Saxonia	=	zuid en oost van Boulogne (410-1)
Harduini	=	Hardivillers, Oise
Oxmiso	=	Exmes, Oise
Lisuino	=	Lassay, Moselle.

Bron: Capitularia Caroli Calvi, HdF, VII, p. 616.

Nota 410-1. Saxonia komt niet alleen voor midden tussen Franse streken en plaatsen, maar ook onder het bestuur van Karel de Kale, koning van West-Francië, Frankrijk. Wie hiervan Sleeswijk-Holstein wil maken, krijgt het record vér-zien op zijn naam.

Tekst 411
858. Noormannen in Saxonia.

De Noormannen vallen Saxonia aan, maar worden afgeslagen.
Bron: Prudentii Trecensis Annales, MGS, I, p. 452.

Tekst 412
ca. 860. Een grensbeschrijving van Saxonia.

Het volk van de Saksen is afkomstig van de Angli, de bewoners van Engeland. Het is de Oceaan overgestoken en heeft zich op de kust van Germania gevestigd op een plaats die Hoduloha (Oudezeele) wordt genoemd. In het zuiden (lees: oosten) grenst het aan de Franken en Thuringi (Doornik), waarvan het door de rivier de Uustrota (Antreppe, zijrivier van de Sambre) gescheiden wordt. In het noorden (lees: westen) heeft het de Noormannen (Normandië) tot buren. In het oosten (lees: noorden) de Abodriti (Hébuterne) en in het westen (lees: zuiden) de Frisones (Vlaanderen) 412-1).
Bron: Translatio S. Alexandri, MGS, II, p. 674, 677.

Nota 412-1. Allereerst moet opgemerkt worden, dat men bij deze tekst de west-oriëntatie goed moet opmerken en corrigeren, anders komt men, wat prompt gebeurd is, in een geheel verkeerde streek terecht.
De tekst kan dienen als algemene grensbeschrijving van Saxonia. Het zou echter onjuist zijn die in kaart te brengen met dikke strepen van radicale grenzen, daar dit twee feiten zou verbergen:
1. dat vanaf de 2e eeuw tot op dit tijdstip ook plaatsen en streken buiten dit gebied onder Saxonia gerekend werden.
2. dat tegen het einde van de 9e eeuw de inmiddels voorgevallen politieke ontwikkelingen het beeld van Saxonia hadden aangetast en dit, vooral in de randgebieden, hadden doen afbrokkelen.
In de bovenstaande beschrijving valt namelijk op dat de streken, die op dit tijdstip tot West-Francië behoorden, niet meer onder Saxonia gerekend worden en niet meer zo worden genoemd, een klassiek voorbeeld van begripsvernauwing van een streeknaam, gebaseerd op politieke veranderingen.
In Nederland mogen we hiervan allerminst opkijken, daar we zelf drie machtige voorbeelden van dit verschijnsel hebben. Limburg heeft zijn naam te danken aan zulke verschuiving en vernauwing, waar de juiste oorsprong van de naam zelfs geheel buiten het huidig grondgebied ligt. Noord-Brabant eveneens, dat pas in de 13e eeuw zijn naam van het grote Brabant kreeg, al zou het nog eeuwen duren alvorens die naam werd uitgebreid tot de gehele provincie. Zeeland is eveneens een ontleende naam, want wanneer Selandia voor het eerst in de bronnen verschijnt, duidt die naam zonder de minste twijfel Vlaanderen aan.
In het uiterste westen zaten de Saksen voorheen veel verder dan de bovenstaande grensbeschrijving zegt, daar de bronnen meedelen dat de Saksen hier door de Noormannen sterk weggedrukt zijn. Het grenspunt van de Abodriti (Hébuterne) is evenmin geheel correct, omdat de Saksen de gehele noordwesthoek van Frankrijk vulden. Waarom dan, zou men kunnen vragen, worden Terwaan, St.-Omaars en Boulogne nooit als Saksische plaatsen vermeld? Wel, omdat deze reeds vanaf Caesar tot Gallië behoorden, zij altijd Romeins gebleven zijn en zij vrijwel geruisloos Frankisch werden. Zij vormen juist duidelijke voorbeelden van de vermenging van onderscheiden bevolkingsgroepen en van enclavering, die geweld zou worden aangedaan door pertinente strepen op de kaart.

Tekst 413
863. Saksen en Frisones zitten tegen Normandië aan.

De zoon van Widukind schrijft een brief aan de paus, waarin hij spreekt van: een zeker volk, gemengd uit Saksen en Frisones (Vlaanderen), dat in de nabijheid van de Normandiërs en de Abodriti (Hébuterne) woont, en dat reeds de leer van het Evangelie gehoord heeft.
Bron: Translatio S. Alexandri, MGS, II, p. 677.

Tekst 414
864. *Verdeling van Germania; een groot stuk in Frankrijk.*

Koning Lodewijk (de Duitser), die reeds aan de dood begon te denken, verdeelde zijn rijk onder zijn drie zonen. Karel kreeg Norica, dat is Bajoaria en de marken tegen de Sclavi en de Longobardi (Lompret) aan; Lodewijk echter Toringia (Doornik), Austrasia (Ostrevant bij Atrecht), Francia en Saxonia. Karel Alemannia (Allemant, Oise) en Curguela, dat is het graafschap van de Cornugallia (Cornouailles, Bretagne) (414-1).
Bron: Chronicon Centulense (van Corbie), HdF, VII, p. 245.

Nota 414-1. De drie delen blijken overwegend in Frankrijk te liggen. Ergo is de gangbare opvatting van het rijk van Lodewijk de Duitser er even faliekant naast als de plaatsing van Toringia in Duitsland.

Tekst 415
ca. 865. Oostende lag in Frisia.

Er is een streek, bij alle volken der aarde beroemd, en allen bekend onder de naam van Fresia (Vlaanderen). Daar ligt een stad, die door de inwoners Osdenne (Oostende) wordt genoemd, niet ver van de Rorikes-berg (415-1).
Bron: Miracula S. Donatiani Brugensis, MGS, XV, p. 856.

Nota 415-1. De relieken van St. Donatianus, aartsbisschop van Reims in de 4e eeuw, zijn ca. 865 naar Brugge overgebracht. De kerk aldaar ter ere van de heilige werd in 1559 kathedraal van het nieuwe bisdom Brugge. De Rorikes-berg heeft geen naamkundig relict achtergelaten; hij was vermoedelijk naar Rorik de Noorman genoemd, die de streek van Audruicq en Tournehem sinds 834 in bezit had. Misschien duidt de naam de gehele hoek van Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez aan, die vooral vanuit zee gezien als een berg erbij ligt en die tot het gebied van Rorik behoorde.
De tekst leidt tot een laconieke conclusie: de streek, over de gehele wereld beroemd en bekend als Frisia, wordt bewoond door een volk dat zijn eigen naam niet kent. Toen ik Vlaanderen 10 eeuwen verloren geschiedenis wilde teruggeven, kreeg ik als dank de hoon van op hun tenen getrapte historici en naamkundigen over me heen.

Tekst 416
866. Noormannen in het land van de Lys.

In de maand juli trokken de Noormannen weer naar de zee; een gedeelte van hen zette zich neer in de pagus Isla (Lys) en ging daar naar believen tekeer.
Bron: Hincmari Remensius Annales, MGS, I, p. 471.

Tekst 417
869. De Winidi: wie had gedacht dat hun naam nog bestond!

Lodewijk, de zoon van koning Lodewijk van Germania, voerde met de Saksen oorlog tegen de Winidi (Winnezeele), die in de gebieden van de Saksen wonen. Na een hevige strijd met veel verliezen aan beide kanten behaalde hij toch de overwinning.
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VII, p. 107.

Tekst 418
872. De Frisones verslaan de Noormannen.

De Frisones (Vlaanderen), die de westelijken worden genoemd, streden met succes tegen de Noormannen. Zij veroverden alle buit, die de Noormannen in hun rooftocht op verschillende plaatsen verzameld hadden, en verdeelden die onder elkaar.
Bron: Annales Fuldenses, HdF, VII, p. 181.

Tekst 419
876. Drie Duitse koningen in Frankrijk.

Karel, zijn broer, verbleef in Alemannia (Allemant). Maar Lodwijk... trok tegen hem op bij de plaats Moginense (Mognéville, Meuse) in de streek van de Ripuaria (Ribécourt) en niet ver van de burcht van Andirnachim (Andernay, Meuse). Bij de Renus (Schelde) versloeg hij 50.000 man. Toen kwamen de drie broers samen op de plaats die Salefelt heet (Salonnes, Moselle; Selles, Marne of Salmagne, Meuse), en verdeelden het rijk onder elkander (419-1).
Bron: Mariani Scotti chronicon, HdF, VII, p. 243.

Nota 419-1. De lokalisatie van deze tekst in Duitsland is onmogelijk, al lijken enige namen een Duits aanknopingspunt te geven.

Tekst 420
877. De abdij van Nijvel heeft bezittingen in Frisia.

Karel de Kale bevestigt de bezittingen van de abdij van Nijvel o.a. in Frisia landerijen en horigen aan de Sala (Selle) en de visvangst in Mervada (of Meremuda) (420-1).
Bron: Diplomata Caroli Calvi, VIII, p. 666.

Nota 420-1. De Mervada moet worden opgevat als een door de Selle of een andere rivier gevormd

moerasgebied dat geschikt was voor de visvangst. Het heeft geen aanwijsbaar naamrelict achtergelaten. De interpretatie Merville, die fonetisch aanvaardbaar zou zijn, is weinig waarschijnlijk omdat de tekst duidelijk over een water en niet over een plaats spreekt. Blok plaatst deze oorkonde in Nederland (p. 77), al is zij dan door de koning van Frankrijk gegeven, en hij maakt er weer een "koningsgoed" van overeenkomstig zijn gewoonte om alle verkeerd gesitueerde plaatsen in een gouden lijstje te zetten.

Tekst 421
879. De grens tussen Saxonia en Normandië.

De keizer zond gezanten naar de rivier de Egidora (Authie), die de grens vormde tussen de gebieden van de Saksen en de Noormannen (soms wordt deze grensrivier de Itta genoemd).
Bron: Annales Fuldenses, HdF, VII, p. 178.

Tekst 422
880. Sclavi in Henegouwen.

De Sclavi, die Dalmatii (Damousies op 7 km zuid van Maubeuge) genoemd worden, de Behenni (Béhagnies bij Atrecht) en de Sorabi (Sorbais) en anderen uit de omgeving hoorden dat een strijd aan de gang was tussn de Saksen en de Noormannen. Zij verzamelden zich en probeerden Thuringia (Doornik) binnen te vallen. De Sclavi bij de rivier de Sala (Selle), die de Thuringi (Doornik) trouw gebleven waren, kregen veel roof en brand te verduren.
Bron: Annales Francorum, HdF, VIII, p. 40.

Tekst 423
880. De Duitsers kind aan huis in Frankrijk.

Lodewijk, koning van Germania, kwam met zijn vrouw van Aken naar Duziacum (Douchy, Aisne), ging vandaar naar Attiniacum (Attigny, Ardennes) en vandaar naar Ercuriacum (Ercheu, Somme) en zo tot in Ribidimontem (Ribemont, Aisne). Er werd besloten in juni een rijksdag te houden in Gundulfi villa (Gondreville op 25 km zuid van Compiègne). Lodewijk zelf trof Noormannen op zijn weg en zijn leger doodde een groot deel van hen, maar in Saxonia had zijn volk veel van de Noormannen te verduren. De zonen van de voormalige koning Lodewijk zijn teruggekeérd naar Amiens, en toen hun getrouwen aangekomen waren, hebben zij het rijk verdeeld... Vandaar gingen zij naar Compiègne... later over Reims en Châlons-sur-Marne naar de rijksdag van Gundulfi villa (Gondreville)... daarna naar Attiniacum (Attigny)... in Bourgondië naar de stad Trecas (Trigny, Marne)... naar de burcht van Matiscano (Mattexey, Meurthe-et-Moselle), Vienna (Vienne)...
Bron: Annales Bertiniani, HdF, VIII, p. 35.
Hincmari Remensis historia, MGS, I, p. 512.

Tekst 424
880. Noormannen aan de Schelde.

Koning Lodewijk... dirigeerde zijn leger tegen de Noormannen, die allang bij de Schelde verbleven.

In een veldslag versloeg hij meer dan 5000 man van hen, waaronder Hugo, zoon van de koning. In Saxonia verliep de strijd minder gunstig. Daar bleken de Noormannen de overhand te hebben en doodden zij twee bisschoppen en twaalf graven.
Bron: Annales Fuldenses, HdF, VIII, p. 39.

Tekst 425
882. "Bracbatense", de wieg van Brabant in Frans-Vlaanderen.

De Northmanni, die zich met Dani verenigd hadden, zwervend door Francia en Lotharingia, verwoestten te vuur en te zwaard Ambianis (Amiens), Atrebates (Atrecht), Corbeia (Corbie), Cameracum (Kamerijk), Tervenna (Terwaan), de gebieden van de Morini, van de Menapii en van de Bracbatenses, en heel het land rond de rivier de Scaldus, alsmede de kloosters van de heiligen Walaricus (Saint-Valéry-sur-Somme) en Richarius (Saint-Riquier) (425-1).
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 342.

Nota 425-1. Het is overduidelijk in welke regio Sigebert de expeditie van de Noormannen plaatst: Noordwest-Frankrijk en het Schelde-gebied. Let op de vermelding van Brabant, in één adem met de Morini (Terwaan) en de Menapii (Casselberg) genoemd in het Schelde-gebied.

Tekst 426
884. Noormannen en Friezen in Vlaanderen.

De Noormannen raakten slaags met de Frisones (Vlaanderen) op een plaats, die Norditi heet (Northout onder Nielles-lès-Ardennes of de plaats Northout onder Bayenghem-lès-Eperlecques). Zij werden verslagen en velen van hen sneuvelden.
Bron: Annales Fuldenses, HdF, VIII, p. 44.

Tekst 427
885. Friezen die Destarbenzon worden genoemd.

Een leger heidenen viel Germania binnen in de streek van de Oude Saksen, die in het Saksisch Ealdseaxum heet. De Saksen en de Frisones (Frans-Vlaanderen en Belgisch Vlaanderen) trokken tegen hen op. De Frisones, die Destarbenzon worden genoemd, maakten in deze strijd van kleine bootjes gebruik (427-1).
Bron: Gesta Aelfredi, MGS, XIII, p. 121.
Annales Fuldenses, HdF, VIII, p. 45.
Annales Anglosaxones, MGS, XIII, p. 103.

Nota 427-1. Deze tekst toont aan dat men al onderscheid maakte tussen het oude en oorspronkelijke gebied van de Saksen en de nieuwe naamgeving, omdat men zich goed realiseerde dat de nu geldende naam van Saxonia de vroegere toestand niet meer geheel dekte.
Destarbenzon wordt algemeen opgevat als een verschrijving van Westarbenzon, hetgeen om drie redenen onjuist is. De landstreek van Westrachia was op dit tijdstip verloren gegaan of vrijwel onbewoonbaar geworden door de overstromingen van een nieuwe transgressieperiode. Bovendien komt de naam Westrachia allang niet meer in de bronnen voor en zal hij ook hierna niet meer verschijnen.

Ten slotte, als men dan een verschrijving aanneemt, ligt het grafologisch en paleografisch méér voor de hand die tussen Oester- en Dester- te veronderstellen. Destarbenzon moet derhalve gelijkgesteld worden met Ostrevant of Ostrebant. De uitgang *-zon* staat gelijk met en is afgeleid van *-zuni* en betekent precies hetzelfde als onze uitgang *-ers* of *-iërs*, die wij achter een plaatsnaam plakken om de bewoners ervan aan te duiden.

Tekst 428
886. Frisones in Mainz.

Een groot deel van de stad Mainz, waar de Frisones (Vlaanderen) woonden, werd na halfvasten van de maand maart door brand verwoest.
Bron: Annales Fuldenses, MGS, I, p. 403.

Tekst 429
888. De Noormannen krijgen Normandië toegewezen.

Keizer Karel, die de Noormannen niet vermocht te verdrijven, sloot een verbond met hen en stelde hen de streken aan de overkant van de Seine ter beschikking, waar de inwoners tegen hem in opstand waren. Dit deel van Francia is door de Noormannen Normandië genoemd..
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 343.

Tekst 430
898. Inauguratie van Karel de Eenvoudige als koning van West-Francië.

Hij gaat naar Tours, waar hij edelmoedig de kerk van St. Martinus met geschenken begiftigt... Daarna keert hij terug, begeeft zich naar Belgica en vereert St. Remigius (van Reims) met prachtige geschenken. Na Gallia Celtica aan Robert (koning van Frankrijk) afgestaan te hebben, gaat hij naar Saxonia, waar hij alle steden, koninklijke residenties en versterkte plaatsen zonder weerstand te ondervinden in bezit neemt. Daar plaatst hij aan het hoofd van het land Hendrik, van koninklijke afkomst (Hendrik I, koning van Germania), die ingeborene van dit land is. Zonder veldslag krijgt hij de onderwerping van de Sarmati (Sermaise). Hij onderwerpt ook de Angli en andere volken van overzee, zij het dat dit nauwelijks 10 jaren zo bleef (430-1).
Bron: Richerius, Historia Francorum, uitg. Latouche, I, p. 37.

Nota 430-1. Saxonia ressorteert nog onder West-Francië (Frankrijk), zegt de tekst met klare woorden. Karel de Eenvoudige staat het niet af, maar zet er een Germaan als koning neer. Lang zal dit niet meer duren, daar de verscheuring van Lotharingen in het verschiet ligt. De Sarmati (Sermaises) worden vanzelfsprekend door de koning van Frankrijk onderworpen omdat zij een Franse streek bewoonden; niemand zal hier aan Hongarije denken. Naar Engeland is Karel de Eenvoudige nooit vertrokken, zodat "Angli" als Englos moet worden opgevat. "Van overzee" is een bijvoeging van een kopiist, die "Anglos" al niet meer begreep. Overigens zal in de oorspronkelijke tekst wel "Transrhenanos" (van de overzijde van de Renus = Schelde) gestaan hebben.

Tekst 431
ca. 910. Karel de Eenvoudige te Tungros (Luik).

Wat koning Karel (de Eenvoudige) betreft: hij trok met de aartsbisschop (van Reims) met enige getrouwen... naar het binnenste van Belgica en arriveerde te Tungros (Luik), waar bisschop Hilduinus onlangs overleden was en hij door aartsbisschop Herman een opvolger liet wijden (volgens Flodoard van Reims was dit Heudouinus) (431-1).
Bron: Richerius, Historia Francorum, uitg. Latouche, I, p. 55, 243.

Nota 431-1. Na de scheuring van Lotharingen blijkt Luik nog onder de Franse koning te ressorteren, weer een bewijs dat de gangbare reconstructies van de grensverdelingen van het rijk ál te veel over het hoofd hebben gezien en dat de radicale indelingen van de historische atlassen met hun generalisaties op tal van punten herzien moeten worden. Bijzonder opmerkelijk is deze tekst, omdat hij nog de titel "Tungrense" voor het bisdom Luik bevat, welke titel al meer dan vijf eeuwen achterhaald en in onbruik was.

Tekst 432
922. Hendrik I van Germanië tegen de Sarmati.

Koning Karel (de Eenvoudige) keerde in Celtica terug om een expeditie tegen de Noormannen voor te bereiden, die de uiterste gebieden van Gallia aan het beroven waren. Hendrik (I, koning van Germanië) van zijn kant was ten oorlog getrokken tegen de Sarmati (Sermaises) aan de andere kant van de Renus (Schelde).
Bron: Richerius, Historia Francorum, uitg. Latouche, I, p. 79.

Tekst 433
930. De Saksen zitten naast Normandië.

De Noormannen wonen naast de Bretonnen. Deze laatsten, uit Engeland verdreven, hebben eertijds het land, dat zij nu bezetten, op de Saksen veroverd. Het is door hen Britannia (Bretagne) genoemd, maar heette voorheen Cornu Galliae (Hoorn van Gallia).
Bron: Fragmentum historiae Francorum, HdF, VIII, p. 296.

Tekst 434
936. Zijn Thoringia en Saxonia al verschoven?

In deze tijd stierf koning Hendrik I (de Vogelaar) in een burcht op de grens tussen de gebieden van de Thuringi en de Saxones, die Himelewa heet. Zijn lijk is naar Saxonia gebracht en in het edel klooster op zijn domein van Quintelingeburch in de kerk aldaar begraven (434-1).
Bron: Liutprandi historia, HdF, p. 146.

Nota 434-1. Ondanks het late tijdstip mag men zich toch met recht afvragen of in deze tekst Duitsland is bedoeld, daar de plaats Himelewa daar niet is teruggevonden, al heeft men er het niet bestaande en nooit aangewezen Memleben van gemaakt, en de plaats van de begrafenis evenmin in Niedersachsen ligt.

Ik opteer voor Ablain-St.-Nazaire op 12 km noordwest van Atrecht, welke plaats in elk geval op de grens van Saxonia en Thuringia ligt. Bovendien is deze plaats bekend als een belangrijk bezit van de abdij van Lorsch, derhalve oud koninklijk domein, waar uiteraard niet het gehele domein aan de abdij geschonken was. De Duitse plaats Quedlinburg is al even onzeker als de plaats van de begrafenis om de simpele reden, dat zij te ver ligt van het centrum van het Duitse Rijk en evenmin in Niedersachsen ligt. Waarom zou men de koning, gestorven in de omgeving van Atrecht, zo ver in Duitsland gaan begraven? Waarschijnlijk is Questelingues bedoeld, een plaats onder Outreau bij Boulogne, temeer omdat de tekst niet spreekt van een stad doch van een koninklijk domein met klooster. Dat de Duitse koningen en keizers domeinen hadden in het noorden van Frankrijk, is allang geen onbekend feit meer, getuige hun vele en soms belangrijke schenkingen aan kloosters en kerken, soms zelfs aan Duitse kerkelijke instellingen, wat merkwaardige lijnen aantoont, tenminste waar men die opmerkt.

Tekst 435
936. Saxonia wordt synoniem met Duitsland.

Volgens de voorschriften van het koninklijk geslacht viel aan de koningen van de Saksen het bestuur toe van het Roomse Rijk. De eerste van hen was Otto, de zoon van Hendrik, koning van de Saksen (435-1).
Bron: Rodulphi Historiae, HdF, X, p. 5.

Nota 435-1. Men ziet dat de naam Saxonia naar Duitsland is verhuisd. Maar dan moet men ook opmerken dat dit precies samenvalt met de scheuring van Lotharingen en de verdere afbrokkeling van het H. Roomse Rijk. Dan begrijpt men ook dat de onmiskenbare nadruk, die op Saxonia en de Saksen wordt gelegd, een politieke ondergrond had. Voeg daarbij de neiging van menig Duits historicus om alles naar Duitsland te trekken en de geschiedenis van westelijk Europa alleen van Duits standpunt te bezien, dan heeft men de grote kookpot, waarin de historische geografie van westelijk Europa zo door elkaar werd geklutst dat zij bijna niet meer te reconstrueren was.

Tekst 436
936. Een passage uit de Egilssaga.

(Er wordt een beschrijving gegeven van een tocht ergens in Frisia): Eens op een nacht, toen het weer stil was, voeren ze een grote rivier op, waar het moeilijk was om te landen en het water voor de oevers over een grote afstand ondiep was. Op het land waren grote vlakten en dichtbij waren bossen; de velden waren nat omdat het veel geregend had. Daar gingen ze aan land... Ze kwamen weldra bij een dorp, waar veel boeren woonden; het volk vluchtte het dorp uit en het land in waarheen het kon, zodra het de troepen in de gaten kreeg, maar de Vikingen achtervolgden hen... het land was effen en de vlakten waren groot. Over een grote afstand waren sloten gegraven en daarin stond water. Ze hadden hun akkers en weiden omgeven, en op sommige plaatsen waren grote balken over de sloten gelegd. Waar men moest passeren, waren bruggen met hout bedekt (436-1).
Bron: Vries, J. de, *De Wikingen in de Lage Landen bij de zee* (1923), p. 294.

Nota 436-1. De streek, waar deze beschrijving het best toegepast kan worden, is die tussen Oostende en Nieuwpoort. Ten zuiden daarvan is het duinlandschap te breed dan dat de Vikingen meteen met kanaaltjes doorsneden akkers konden aantreffen. Nog zuidelijker lag het vroegere Almere, weliswaar

voor het grootste deel droog, maar waarschijnlijk nog niet in die staat van cultivatie die het verhaal laat veronderstellen. Het was zeker niet het huidige Friesland, waar de naam nog niet was ingevoerd.

Tekst 437
ca. 940. Maastricht tussen Franken en Saksen.

Een schrijver heeft het over "Saxonia en geheel Germania". Elders schrijft hij dat Maastricht de doorgangsplaats is tussen de gebieden van de Franken en de Saksen (437-1).
Bron: Jucundi Translatio S. Servatii, MGS, XIII, p. 92, 96.

Nota 437-1. Kennelijk vat de schrijver Saxonia al op als Duitsland. Zijn bemerking over Trajectum als Maastricht zou er op kunnen wijzen dat de zaak al gedraaid was.

Tekst 438
948. De synode van Ingelenheim.

Op de kerksynode van Ingelenheim worden o.a. genoemd: Adaldag, bisschop van Hammaburgensis (Hamburg), Horath, bisschop van Sleosvuicensis (438-1), Farabert "Tungrensis episcopus" (bisschop van Luik) en Baldricus "Trajectensis episcopus" (bisschop van Utrecht).
Bron: Richerius, Historia Francorum, uitg. Latouche, I, p. 243.

Nota 438-1. Bisschop Horath is genoemd tussen de bisschoppen van Eichstätt en Bazel, terwijl al de bisschoppen in strikt geografische volgorde worden opgesomd, zodat er vrijwel onmogelijk Sleeswijk of Sleeswijk-Holstein bedoeld kan zijn, wat Latouche er maar van maakt, daar in dit gebied geen andere bisschopszetel dan die van Hamburg bekend is. De geschiedenis van Sleeswijk begint nota bene pas in de 12e eeuw! Opmerkelijk is ook dat de bisschop van Luik nog "Tungrensis episcopus" wordt genoemd (zie ook Tekst 431). Baldricus opent de rij van de Utrechtse bisschoppen (zie *Ontspoorde historie*, blz. 275 e.v.).

Tekst 439
ca. 950. Natuurlijk blijven er overlappingen voorkomen.

(In het *Leven van St. Gregorius*), ca 950 abt van Brogne bij Namen, komt een omschrijving van Alemannia voor, waaruit blijkt dat die term nog niet op Duitsland slaat): ... in Alemannia: Hasbania, Taxandria, Condrusiom (omgeving Namen), Austrovandium (Ostrevant bij Atrecht), Cisonum (Cysoing bij Rijsel), Vitriacum (Vitry bij Atrecht).
Bron: Vita S. Gerardi, AS, okt. II, p. 226.

Tekst 440
978. Alemannia betekent al Duitsland.

Otto, koning van de Alemanni, belegerde met zijn grote groep Saksen en Noormannen Morientacus (streek van Châlons-sur-Marne) en bereidde de stad Parijs veel affronten (440-1).
Bron: Gesta consulum Andegavensium, HdF, X, p. 249.

Nota 440-1. Hier ziet men een voorbeeld hoe dezelfde term als voorheen, die echter op dat ogenblik een geheel andere inhoud gekregen had, wordt gebruikt. Otto viel op dit ogenblik Frankrijk binnen. De schrijver geeft hem een titel, die als "Duits" werd aangevoeld, maar in feite een teruggreep was op een oud Germaans gebied in het noordoosten van het huidige Frankrijk.

Tekst 441
ca. 995. Een beschrijving van Gallia.

Gallia zelf is verdeeld in drie delen: Belgica, Celtica en Aquitania. Belgica strekt zich uit van de Marne tot de Renus (Schelde), die vanaf de Oceaan (Atlantische Oceaan) de wieg vormt van talrijke stammen... Aan de twee zijden wordt Belgica beschermd door de Apennijnse Alpen en door de zee die rond het eiland van Engeland spoelt... Samenvattend ziet men, dat het gehele grondgebied van Gallia als volgt begrensd wordt: ten oosten (lees: noorden) door de Renus (Schelde), ten westen (lees: zuiden) door de Pyreneeën, ten noorden (lees: westen) door de Britse Zee (Het Kanaal), ten zuiden (lees: oosten) door de Middellandse Zee (441-1).
Bron: Richerius, Historia Francorum, uitg. Latouche, I, p. 7, 9.

Nota 441-1. Deze schrijver uit het einde van de 10e eeuw geeft nog dezelfde beschrijving van Gallia als de klassieken. Belgica is het noorden van Frankrijk. Renus betekent nog altijd de Schelde. Duidelijk is ook dat hij de west-oriëntatie hanteert.

Tekst 442
10e eeuw. Tartoesji schrijft over Frisia.

Een Arabisch reiziger, Tartoesji genaamd, had Frisia bezocht en beschrijft het land als een drooggevallen zoutmeer, waarop geen zaden of plantengewassen groeiden.
Bron: Jappe Alberts, Jansen: Welvaart in wording (1964).

De schrijver heeft zonder veel twijfel Vlaanderen bezocht, de toen teruggevallen delen van de transgressies en vooral het voor het grootste deel drooggevallen vroegere Flevum of Almere. Waarschijnlijk heeft hij ook de talrijke zoutpannen gezien, waar in die tijd en nog lang daarna zout direct uit zeewater gewonnen werd. In deze streek bevindt zich weinig veen, waaruit in onze streken het zout werd gehaald, ofschoon er in de Romeinse periode (zie Tacitus, Tekst 33, blz. 143) al zout uit het veen werd gestookt. Was Blok (p. 124) al van mening, dat het verhaal van Tartoesji eigenlijk niet goed past in Nederland, het past integendeel perfect in Vlaanderen.

Tekst 443
1018. Fresones betekent opeens weer Vlaanderen.

Theodericus (Dirk), graaf van Gent, onderneemt een oorlog tegen de Fresones (Vlaanderen), omdat zij zijn vader Arnulf gedood hadden.
Bron: Vita S. Wolbodonis ep. Leidiensis, HdF, X, p. 322, 367.
Reineri opera, MGS, XVIII, p. 568.

Tekst 444
1078. Nog steeds Vlaanderen.

Keizer Hendrik trok door Suavia, vernielde er burchten, verwoestte er alles, bracht vrees toe aan zijn vijanden en sterkte aan zijn vrienden, en trok velen tot zich die hem in wanhoop afgevallen waren. Bisschop Herimannus, die de partij trok van paus Hildebrand, werd van zijn zetel in Metz gestoten.
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 364.

Tekst 445
1082. Nog steeds de Saxones ten westen van Lotharingen.

In Gallia trad Hermimannus, een ridder van bisschop Herimannis (van Metz) op als koning, en heerste als een tiran over Saxonia.
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 364.

Tekst 446
1084. Nog steeds Suevi in Kortrijk en nog steeds Renus voor Schelde.

De Suevi (omgeving Kortrijk), van de overzijde van de Renus (Schelde), vielen met een leger Bourgondië binnen en bevrijdden daar met geweld een zekere burcht van hertog Bertold, de zoon van koning Rudolf, die door de begunstigers van Hendrik (koning van Frankrijk) belegerd werd.
Bron: Bertoldi Constant. chronicon, HdF, XI, p. 25.

Tekst 447
1090. Saxonia en Lotharingen nog steeds in één adem genoemd.

Toen Heriman, de tiran van Saxonia, naar Lotharingen terugkeerde, wilde hij weer onrust in het rijk brengen. Toen hij onvoorzichtig de muren van een zekere burcht te dicht naderde, werd hij door een uit de toren geworpen steen dodelijk getroffen.
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 366.

Tekst 448
1092. De Westfali en Fresones nog steeds in Vlaanderen.

De aanstokers van de Saksische oorlog waren bijna allen omgekomen. De Saksen, die moe waren van de onheilen, sloten vrede onder elkaar en onthielden zich van elk oorlogsgeweld. De Westfali vielen Fresonia aan, maar werden bijna geheel door de Fresones vernietigd.
Bron: Sigiberti Gemblacensis chronicon, MGS, VI, p. 366.

Tekst 449
1218. Frisia betekent nog altijd Vlaanderen.

Over de Frisones werd eerder al verhaald bij de inname van de toren van Damiate (in de vijfde kruis-

tocht). Toen velen naar huis teruggekeerd waren, is in dezelfde maand of week hun land overstroomd, waarbij velen gedood werden. De zee overstroomde een deel van Fresia en nam veel land in. Zij verwoestte dorpen, wierp stenen kerken omver en roeide een grote menigte mensen uit, waardoor wel meer dan 100.000 lieden verdronken. Zo hoog kwam de vloed dat de torens verdwenen leken te zijn, en golf na golf overspoelde het land met een algemene vloed. De zee woedde tot bij Keulen, wordt gezegd in het *Leven* van de abt van Vallis Sancti Petri (Val-Saint-Père, Normandië), toen hij een bezoek aan Frisia wilde brengen (449-1).
Bron: Chronica Alberici Trium-Fontium monachi, HdF, XVIII, p. 788.

Nota 449-1. Nog in de 13e eeuw, toen een deel van de Hollanders zich allang met een geleende naam had gesierd, gebruiken de schrijvers nog ongestoord de naam Frisia voor Vlaanderen. Het zijn natuurlijk buitenlandse schrijvers, die het begrip van Frisia vanaf de Romeinen in de juiste streek opvatten en voortzetten. Het verhaalde feit vindt men nergens vermeld in de geschiedenis van Holland, een bewijs temeer dat het zich niet in Friesland heeft afgespeeld, en dat de naam Friesland de zoveelste doublure is in de weelderige tuin van de mythen.

Tekst 450
1250. De Fresones zijn nog altijd de Vlamingen.

In dit jaar is de koning van de Dani (Normandië) door zijn jongere broer Abel in zee verdronken, maar dezelfde Abel werd het volgende jaar gedood door de Frisones (Vlaanderen), toen hj hen aan zich wilde onderwerpen.
Bron: Historia Landulphi de Columna, canonici Carnatensis (Chartres), HdF, XIII, p. 106.

Tekst 451
1256. De klap op de vuurpijl voor de Friese mythe.

Toen de roomskoning Willem (graaf Willem II van Holland) met de gravin van Vlaanderen en de Fresones (Vlaanderen) oorlog voerde, sloten de steden langs de Rijn een verbond met elkander.
Bron: Hermanni Altahensis annales, MGS, XVIII, p. 397.

Toen de koning van Allemaigne... gehoord had dat de Frisones (Vlaanderen) en de Danois (Normandië) zonder heer waren en dat zij de eerste die er zou komen als heer zouden erkennen, liet hij Henegouwen voor wat het was en begaf hij zich met een groot leger naar het land van Frise (Vlaanderen)... De koning gaf z'n paard de sporen om over een lage en brede gracht te springen en viel midden tussen hen in. Zijn paard gleed uit en viel terug in de gracht, en hij met hem... toen kwamen de boeren aan, gewapend volgens het gebruik van hun land, en sloegen hem dood. Zijn gezellen konden hem vanwege de gracht niet te hulp komen.
Bron: Anciennes chroniques de Flandre, HdF, XXII, p. 340.

De koning van Allemaigne had gehoord dat Frise (Vlaanderen) zonder heer was...Hij verzamelde een leger en ging naar Frise, dat hij met geweld wilde innemen, maar hij kende er niet goed de weg. Zo gebeurde het op een dag dat hij met een groot paard en weinig volk bij zich aan een gracht kwam, waar zich een grote menigte boeren bevond... De koning wilde de gracht overspringen, maar zijn paard was te zwaar en de gracht was te breed, zodat hij erin viel (451-1). Het paard plonsde tot aan

zijn buik in het slijk, en zijn getrouwen konden hem niet helpen. Toen de boeren zagen dat hij in hun macht was, gingen zij naar hem toe en met zware slagen doodden zij hem..
Bron: Chronique anonyme de Reims, HdF, XXII, p. 320.

Nota 451-1. Maar zijn paard was te zwaar en de gracht was te breed !
Dát kon Melis Stoke natuurlijk niet vertellen, toen hij ongeveer 50 jaar later het mooie verhaal verzon, daarna kritiekloos door alle Nederlandse historici gevolgd, dat de koning, in zijn eentje! te paard het ijs van de bevroren Zuiderzee overstak, dat de Friezen hem doodsloegen, feitelijk per vergissing! en hem schielijk en heimelijk onder een huis in Hoogwoud begroeven.
De kronieken staan vol met bewijzen (ik heb niet alle teksten gegeven, daar dit niet nodig is) dat koning Willem in Vlaanderen is gedood. Sneuvelen mag men zoiets niet eens noemen. Zo ziet men hoe de Hollandse historie verkracht is.
Als het een Duitse keizer of koning was geweest, waaraan Holland of Melis Stoke een hekel hadden, zou het verhaal met plezier overeenkomstig de waarheid verteld zijn, waarschijnlijk nog smeuïg aangedikt, maar nu het een graaf van Holland betrof, die zo volslagen doelloos een gracht in donderde en toen door Vlaamse boeren op een smadelijke manier werd afgemaakt... dát verhaal mocht niet in de krant.
Melis Stoke durft aan zijn vervalsing waarachtig nog toevoegen (Derde Boek, vers 1597): "En bleef dood, al zonder sage, op Sinte Agnieten dage".

4.3 Conclusie

De teksten tussen de 2e en 10e eeuw, die over Saxonia spreken, tonen met de honderden bewijzen van de streek-, rivier- en plaatsnamen aan, dat de Saksen in het noorden van Frankrijk gevestigd waren, en wel in de streek vanaf Boulogne naar het zuiden en het oosten. Het is overbodig, en het zou zelfs misleidend werken om te trachten de begrenzing van hun land aan te geven, daar zulke grenzen niet bestonden.
Hun aanwezigheid berust op de reeds oude vermenging van Germaanse bevolkingsgroepen met Romeinse, later Frankische meerderheden, een vermenging die zich nauwelijks in kaart zou laten brengen.
De meer dan 300 geografische bewijzen, in de tekst besloten, hebben nimmer bestaan in Sleeswijk-Holstein, in het Elbe- en Wesergebied, evenmin in Niedersachsen, Westfalen of Thüringen. Van de andere kant presenteren zij zich vanzelf in de juiste streek. Wat men, overigens ten onrechte, als de vier kapitale geografische en institutionele indelingen van de Saksen beschouwde: de Nordalbingi, de Angrivarii, de Ostfali en de Westfali, een indeling die zelfs in de authentieke streek nauwelijks aan te wijzen is, heeft in Duitsland nooit bestaan, waar de tientallen andere groepen, die de bronnen noemen, dan ook volledig uit de boot vielen. Deze indeling berust derhalve niet op de bronnen en is slechts een vrucht van pure fantasterij.
De Duitse mythe was onvermijdelijk na de primaire misvatting der teksten van de Romeinse schrijvers met betrekking tot Albis, Amisia en Wisurgis. Het grote aantal van de geografische bewijzen in de juiste streek vormt een overtuigend totaal.
De Nederlandse mythe over Friesland zit onverbrekelijk vast aan de Duitse over Sleeswijk-Holstein. Het valt immers niet te ontkennen, dat de streken van Saksen en Friezen naast elkaar lagen, daar de teksten dit herhaaldelijk laten verstaan, zoals zij ook in klare woorden zeggen dat Traiectum als

Wiltaburg een bevolkingsgroep van Saksen was.
In de hierboven gegeven serie van meer dan 200 teksten is geen enkele tekst aan te wijzen, waar tussen de 2e en 10e eeuw de termen Frisia of Frisones nog met enige schijn van juistheid op het Nederlandse Friesland kunnen worden toegepast.
Vanzelfsprekend moeten we de cesuur van de 10e eeuw met nadruk voor ogen blijven houden en ons duidelijk realiseren dat een radicaal onderscheid gemaakt moet worden tussen de perioden van vóór en ná de Babylonische spraakverwarring. "Van Cadzand tot de Weser" is derhalve een kreet, waarvoor in de bronnen geen steunpunt te vinden is. Er behoeft nauwelijks gewezen te worden op het inconsequente van die kreet. Frisia werd als Friesland beschouwd, wanneer het nodig was om de identiteit tussen de beide voor te staan of vast te houden, maar in ander verband werd Frisia voorgesteld als het volk langs de gehele Noordzee van Vlaanderen tot ver in Duitsland. Dat het land niet eens bestond om dat volk te huisvesten, of om er archeologische relicten achter te laten, die er immers ook niet zijn, werd niet opgemerkt, omdat de mythe sterker was dan de bodemkunde en omdat, toen de bodemkunde dat tóch meende te moeten zeggen, zij door enige arrogante historici tot stilzwijgen werd gebracht.
Precies hetzelfde heeft zich met de Batua voorgedaan. Deze naam werd in één geval strikt op de Betuwe toegepast, doch in andere gevallen 10 maal uitgerekt wanneer het nodig of dienstig was hem voor te stellen als representant van heel Nederland.
Het zou natuurlijk prettig zijn geweest, wanneer er zulke duidelijke en exacte teksten bestaan hadden, waaruit de verschuivingen van namen en begrippen én de tijd van deze verschuivingen als op een klok afgelezen konden worden. Dat is niet het geval, heel belangrijk overigens, omdat de verschuivingen zich het eerst in het spraakgebruik van elke dag hebben voorgedaan, en zij pas daarna door de schrijvers zijn vastgelegd. Zowel het één als het ander zijn niet in één klap gebeurd, doch de twee opvattingen hebben elkaar overlapt.
Lang nadat Friesland zijn naam aangenomen had, spreken de schrijvers nog over Vlaanderen als Fresia. Hetzelfde kan men voor Saxonia signaleren. De Duitse opvatting dat dit een deel van het noorden van Duitsland was, bestond reeds toen anderen met Saxonia nog ongestoord een deel van Frankrijk bedoelden.
Kan men vrij zeker zeggen, dat de schrijvers tot aan het einde van de 9e eeuw met Saxonia onmiskenbaar in het noorden van Frankrijk zaten, even waarschijnlijk is het dat in het begin van de 10e eeuw de meesten bij het horen of lezen van dat woord aan Germania als Duitsland dachten, te meer omdat van toen af aan de koningen van het H. Roomse Rijk zich "koningen van de Saksen" begonnen te noemen, uitdrukking en titel die voorheen niet bekend waren.
De politieke drijfveren, frustraties, een instelling van openlijk of innerlijk protest hebben hierbij een grote rol gespeeld, wat aanzienlijk bevorderd werd door de definitieve scheuring van het oude rijk in twee staten, waar de eeuwige twistappel van Lotharingen enerzijds de scheuring bevorderde, anderzijds voor beide partijen voorwerp van aspiraties en aanspraken bleef met alle gevolgen van dien op politiek en militair terrein, en vooral in het denkpatroon van de twee grote groepen. Was dit maar beperkt gebleven tot wat fouten over de historische geografie ! Het werd integendeel een haard van vijandschap en haat, die de eeuwen door gestookt werd met bloed.
En toen, weer in diezelfde 10e eeuw, Frankrijk een staatkundige en ideologische eenheid werd, waar de gedachte van een band met het Roomse Rijk, laat staan de van Duitse zijde toch nog geclaimde suzereiniteit, met verbetenheid werd verworpen en alles wat Germaans was zo ver mogelijk werd weggedrukt, liet men daar ook het begrip Saxonia als authentiek Frans bezit schieten, voornamelijk omdat de streek ervan voor het grootste deel Germaans en onder het Duitse rijk gebleven was, en de Fransen van hun kant geen behoefte eraan hadden om een oude en achterhaalde stamnaam aan te houden, die bij hen geen naamkundig relict in een streek of een landschap had achtergelaten.
Die naam was overigens in de loop van de 9e eeuw danig afgesleten, wat ook uit de bronnen blijkt,

waar hij steeds minder vaak voorkomt.
Hetzelfde gebeurde in Vlaanderen, waar tegen het einde van de 9e eeuw de nieuwe naam opkwam en Frisia van lieverlede in het vergeetboek raakte, om een hele tijd later toch weer plotseling te verschijnen, wanneer er een bijzondere reden was om erop terug te komen. Hier werd de invoering van de nieuwe naam eveneens door politieke oogmerken bepaald. De eerste graaf van Vlaanderen, die zich opgeworpen had om de kuststreek tegen de Noormannen te beschermen, nam aanvankelijk het gebied onder zich dat in feite geen heer had, omdat het voor het grootste deel weer drooggevallen land was. Het werd eerst Flelandria genoemd, omdat het uit het vroegere Flevum of Fle gevormd was, welke naam door contractie Flandria werd. De eerste graaf kon zich zelfs niet de titel van "Frisia" aanmeten, omdat die landstreek nog bestond en niet onder hem ressorteerde. Na zijn expansies zette hij de nieuwe naam voort, die ten slotte, toen Frisia wél onder hem kwam, de oude naam verdrong.
Dit alles speelde zich af in de tijd, dat de geschiedenis als wetenschap nog niet bestond en kronieken werden samengeflanst door ondeskundige scribenten die geen cursus journalistiek hadden gehad... en wij weten uit dagelijkse evaring dat zelfs die geen garantie voor betrouwbaarheid biedt. Het waren meestal monniken, die soms meer voorkeur hadden voor wonderlijke verhalen dan voor exacte feiten. Alles bij elkaar genomen, hebben zij niet eens zo slecht gewerkt, maar zij leden wel aan de kapitale ziekte vooral als zij Romanen waren, van niet de minste notie te hebben van geografie. Toen eindelijk de historie geboren werd, lag een jonge wetenschap als baby met wat lompen in de wieg, de lompen van een reeds door allerlei factoren vertekend beeld. Nu zouden de post-humanisten het eens op wetenschappelijke manier aanpakken (!) en in het begin van de 17e eeuw verschenen in Italië, Duitsland, Frankrijk, België en Nederland uitgaven aan de lopende band met zwaarwichtige en pertinente beweringen, die door de latere historische wetenschap vrijwel stuk voor stuk zijn weerlegd. Men had nog verder moeten gaan: men had radicaal opnieuw moeten beginnen toen de moderne geschiedbeoefening betere methoden had ontdekt. Maar wonderlijk genoeg, blijven die oude draken in de literatuur rondwaren, en even wonderlijk, blijft men ook heden ten dage "de literatuur" boven de bronnen stellen, wat aantoont dat men nog niet veel verder is gekomen dan de gesmade Middeleeuwen, en dat het kopiëren, het naschrijven van de grootste gemene delers op het stuk van de geschiedenis als het summum van wetenschap wordt beschouwd.
De post-humanisten begonnen, terecht (!) met de klassieke schrijvers, maar zaten wel met de erfenis van inmiddels voorgevallen doch niet opgemerkte verschuivingen, en knalden toen de fundamentele blunder eruit van Albis, Amisia en Wisurgis, die de ware historische geografie van westelijk Europa tot in haar diepste zenuwen bedierf en ertoe leidde dat de Romeinse schrijvers op een fatale manier werden misverstaan.
Wie het niet met hun reconstructies eens was, werd eenvoudig van tafel geveegd, zoals het de arme Ptolemeus is overkomen. Bovenop die kapitale blunder, op zichzelf al zo breed dat hij catastrofale gevolgen had, stapelden zij die met de Renus, die zij systematisch doch volkomen onjuist als de Duitse en Nederlandse Rijn opvatten, waardoor ze aantoonden geen jota van Tacitus begrepen te hebben, hetgeen leidde tot een nieuwe serie blunders op het punt van de situering van de Germaanse stammen. En alsof dit alles nog niet genoeg was legden ze ook Doornik in Thüringen neer! 't Allerfataalste bij dit alles was dat het door de verschuivingen op historische zekerheden leek, en dat de kapitale grondfouten tot een niet te overziene keten van consequenties leidden, een baaierd van misvattingen, die ten vijfde male over de hele lijn beklonken werd door de niet opgemerkte westoriëntatie. En toen er iemand durfde zeggen, dat de moderne historici - als een nieuwe generatie van monniken - dit alles kritiekloos hadden overgeschreven, vielen zij uit in een taal, die ik van monniken niet had verwacht.
Wie de teksten leest met deze achtergrond-muziek, zal ten eerste bemerken dat de honderden geografische details die zij over de Saksen en derhalve indirect over de Friezen bevatten, niet op Duitsland

en Nederland passen en daar dan ook nooit zijn aangewezen, zelfs niet na amechtige pogingen van de grote Duitse historici; ten tweede zal hij tot het inzicht komen dat men de geschiedenis van de grote volken van Friezen en Saksen moet beginnen te onderzoeken in de tijd waar zij hun intrede in de geschiedenis doen en niet 10 eeuwen later, én op de plaats waar zij blijkens de meer dan overvloedige gegevens toen verbleven.
Er rest nog op één zaak te wijzen. Eenieder begreep wel, dat een residentie te Nijmegen een vreemde factor in het Karolingische Rijk was, en dat de uitzonderlijke situering ervan in de diaspora door een bijzonder motief verklaard moest worden. De mythen leverden dat motief: Karel de Grote zou de residentie van Nijmegen gesticht hebben als een steunpunt tegen de Saksen. Nu is het wel merkwaardig dat er geen enkele tekst bestaat, waaruit enig verband blijkt tussen Noviomagus en de Saksen. Ergo was de betiteling van Nijmegen als steunpunt tegen de Saksen een slag in de lucht. Realiseert men zich bovendien, dat er geen Saksen in de buurt waren, dan is deze uitdrukking misplaatst en moet men spreken van een slag in het luchtledige.

4.4 De plaatsnamen uit het Albis-gebied, Frisia en Saxonia

De teksten uit dit hoofdstuk zijn duidelijk genoeg. Vóór de 10e eeuw moet men Frisia als Vlaanderen opvatten en Saxonia als een gebied in het noorden van Frankrijk.
Ook is helder gebleken dat de verschuiving van deze namen teruggevoerd moet worden tot de primaire misvatting over de Romeinse periode met betrekking tot de rivieren Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia.
Het gebruik van de namen Frisia en Saxonia in de authentieke zin is na de 10e eeuw nog geruime tijd voortgezet, in de juiste streek door westelijke sprekers en schrijvers; in het oosten en noorden door een nieuwe generatie, bij wie de tendens er duimendik bovenop ligt om van hun streek de geboortegrond van de westerse geschiedenis te maken.
Om dit goed te laten doordringen en om te voorkomen dat al te haastig over de teksten heen wordt gelezen, haal ik in de onderstaande namenlijst alle geografische details opnieuw naar voren, daar het wel enige moeite zal kosten om de hersenspoeling kwijt te raken, die eenieder bij het lezen of horen van de twee namen Frisia en Saxonia nog zal hinderen bij het opbouwen van het juiste beeld. Om daarbij te helpen, schrijf ik bij voorkeur Frisia, Frisii of Frisones teneinde het woord Friezen te vermijden, dat bijna onweerstaanbaar de blik toch weer op het Nederlandse Friesland zou richten.

In de onderstaande lijst komen ongeveer 400 plaatsnamen voor. Eenieder kan nu ook het hoogst merkwaardige feit constateren, dat geen enkele naam van dit grote aantal in Nederland of het aangrenzend gebied van Duitsland is aangewezen, waar de gangbare historie toch Frisia en Saxonia lokaliseert. Vooral met de namen van Saxonia, die het overvloedigst zijn, klatert de absurditeit eruit, omdat de Duitse historici, die de Saksen-opvatting als exclusief Duits bezit zo sterk voorstaan, ondanks hun Duitse "Gründlichkeit" nimmer erin geslaagd zijn de plaatsen uit de Saksen-berichten in Duitsland te vinden. Voor hen waren de gedoubleerde namen van de rivieren het enige steunpunt; de honderden andere namen wisten ook zij niet aan te wijzen. Onder aanwijzen moet natuurlijk verstaan worden: het lokaliseren van de plaatsnamen overeenkomstig de regels van de historische geografie, en niet het manipuleren met één procent ervan op een oppervlakkige klankovereenkomst onder het gelijktijdig overslaan van de resterende 99% als niet terzake dienend.
Dit omvangrijk historisch materiaal, een complex van eigen en omringende namen, brengt de elementen aan voor het bepalen en lokaliseren van de twee landstreken. De mythen, die zoveel bewij-

zen onder tafel werkten, moeten ten principale afgewezen worden, daar zij geen recht van spreken hebben als zij over 99% van het historisch materiaal zwijgen.

Ondanks haar lengte is de lijst toch niet compleet. Zij zou met recht ook alle andere namen mogen bevatten, die van Traiectum, het bisdom van de Frisones, van de zendelingen onder de Frisones en Saksen, van de abdijen Aefternacum, Lorsch en Werethina, van de Batua en Noviomagus, die immers volgens de bronnen in één en dezelfde landstreek liggen. Maar omdat dat allemaal samen een bijna onoverzichtelijke berg zou worden, heb ik het beter geoordeeld afzonderlijke namenlijsten te geven, ingedeeld volgens de onderscheiden hoofdgroepen (zie WK, Deel I, Tekst 489 t/m 493, blz. 405 e.v.).
Overigens stel ik alle vertrouwen in het inzicht van de lezers om te begrijpen dat dit gehele namenmateriaal in Frans-Vlaanderen thuishoort, zodat zij de lijsten wel in elkaar weten te schuiven tot één namenlijst voor de juiste streek. Dat totaalbeeld omvat ongeveer 1500 plaatsnamen, die volgens de bronnenuitleg in Nederland of directe omgeving gelegen zouden moeten zijn, maar die er nooit gelegen hebben.
Zo wordt eens en voorgoed duidelijk gemaakt, dat de gangbare Hollandse historie één grote bralpartij is geweest, die met een belachelijk fragment van het historisch materiaal een zogenaamd "onaantastbaar" beeld van de vroegste geschiedenis van Nederland opbouwde, dat dan wel in een afschrikwekkende wanverhouding staat met het overslaan van 99% van de historisch-geografische documentatie.
In mijn onbevangenheid heb ik altijd gemeend, dat de plaatsnamen de kapstokken zijn van de beschrijvende geschiedenis, en zeker van de historische geografie. Ik hoop nu ook eindelijk eens bevrijd te worden van de voortdurend terugkerende valse aantijging, dat ik zoveel zou overslaan. Wie 99% van de teksten overslaat, moet niet met zo'n boemerang werpen. Ik sla inderdaad veel over: een massa kleinere mythen, die nog te onnozel zijn om ze apart te weerleggen en die met de grotere worden opgeruimd.

Er is nog een andere reden, dat ik zoveel nadruk leg op de namenlijsten. Ik heb mij pas enkele jaren geleden gerealiseerd, nadat ik bij lezingen en debatten geconfronteerd was met iets dat ik nooit had kunnen denken of vermoeden, nl. dat het gros van de academisch gevormden en zelfs veel vakhistorici dit enorme namen-materiaal niet kennen. En aangezien mijn felste tegenstanders ook erover zwijgen en het nooit ter discussie stelden, moet aangenomen worden dat ook zij het niet kennen. Men mag toch niet veronderstellen, dat zij het opzettelijk zouden verzwijgen, en hen zodoende een etiket opplakken van welbewuste leugenaars. Wanneer de feiten dan zo liggen, dat ik de enige in Nederland schijn te zijn die dit materiaal kent, voel ik mij in geweten verplicht ook de anderen in mijn kennis te laten delen. Achteraf is volledig te begrijpen waarom dit materiaal zo totaal onbekend is. Men vindt het natuurlijk niet in de gangbare literatuur, en aangezien een archivaris uit hoofde van zijn vak alleen met de primaire bronnen werkt en alles wat hij aan literatuur in de archieven tegenkomt onder de rubriek "Varia" rangschikt, kon het niet uitblijven dat alleen een archivaris dit materiaal vond. Dit houdt geen misprijzen in van de historici; het wijst alleen een fundamenteel afwijkende werkmethode aan, die blijkens de resultaten de enig juiste is. Dat ik desondanks uitgemaakt wordt voor "pseudo-wetenschapper" en werker "onder niveau", bewijst slechts op tragische manier, welke afgrond er ligt tussen de beide systemen; het ene van zelfstandig onderzoek, het andere van "eeuwig zingen de bossen" van een eeuwige naschrijverij.

De ongeveer 400 eigen en omringende namen van het Albis-gebied, Frisia en Saxonia bewijzen, dat deze landstreken vóór de 10e eeuw in Frankrijk en Frans-Vlaanderen lagen. En aangezien de eerste christelijke zendelingen in de bronnen onverbrekelijk verbonden zijn met de twee streken, heeft het

terrein van hun missie ook dáár gelegen, wat trouwens met een nog veel groter aantal plaatsnamen nader bewezen is in voorgaande publicaties. Die landschappen liggen nog in Frankrijk, vanzelfsprekend, maar zij hebben hun namen verloren die door andere werden overgenomen. Het gaat dus om benamingen, zodat er geen plaats is voor de kwaadaardige spot, dat ik landstreken en plaatsen "wil doen verhuizen". Wie beweert dat ik Hamburg en Nijmegen naar Frankrijk wil doen verhuizen, heeft ofwel van het vraagstuk niets begrepen, ofwel heeft hij het goed begrepen en tracht hij door een aantijging de zaak te vertroebelen en het publiek te misleiden. Ik wil integendeel een door hem gepleegde verhuizing ophelderen. In enkele gevallen, waar ik een plaatsnaam niet met volle zekerheid in Frankrijk kan aanwijzen, moest ik een veronderstelling doen, die ik niet wil verbloemen of verbergen. Het ligt voor de hand dat de kopiisten, voor wie de namen die niet in hun eigen streek voorkwamen allemaal even vreemd waren, af en toe verminkingen aan een naam hebben toegebracht. Over het algemeen echter hebben zij de namen zo goed weergegeven dat zij met gemak in Frankrijk terug te vinden zijn. Het merendeel is van puur Romaans karakter, een bewijs temeer dat die niet in Nederland noch in Sleeswijk-Holstein konden ontstaan. Een aantal ervan toont een Germaanse vorm of een Germaanse uitgang, wat ook voor de hand ligt bij dit materiaal uit de streek van de taalgrens. Dat het gehele complex - want de namen van één landstreek vormen per definitie één geografisch complex - in Frankrijk ligt en niet in Nederland, vormt vanzelfsprekend ook een complex op het punt van de bewijsvoering.

Tot slot een opmerking van technische aard. Bij de beschrijving van de namen geef ik in het kort aan, wanneer zij verschijnen, zodat de lezer vrij gemakkelijk de teksten vàn dit hoofdstuk kan terugvinden waar de betreffende namen voorkomen. Het moet de lezer aangeraden worden om de voorkomende namen ook in ander verband te volgen en te controleren, daar dit de beste manier is om radicaal het valse beeld over het Albis-gebied en over Frisia en Saxonia kwijt te raken. Met name dient men de tot nu toe reeds vemelde teksten van de Romeinse schrijvers hierbij te betrekken, zodat ook helder wordt opgemerkt dat het gehele historisch-geografische materiaal één samenhangend complex is, dat van de 1e eeuw vóór Chr. tot in de 10e eeuw op dezelfde streek betrekking heeft.
In deze materie mag men beslist niet op twee gedachten blijven hinken, door bijvoorbeeld te denken dat in deze of gene vroegmiddeleeuwse tekst Frisia tóch het Nederlandse Friesland zou zijn. Vóór de 10e eeuw was er in Nederland nog geen sprake van doublures; die ontstonden pas na de Babylonische spraakverwarring, toen men Utrecht als het oude Traiectum was gaan aanzien, en daaruit "met terugwerkende kracht" alle daarmee verbonden consequenties voor Nederland trok. Zo'n 1500 plaatsnamen konden niet "geconsequenteerd" worden, eenvoudigweg omdat zij in Frankrijk lagen en, afgezien van een paar gevallen, niet in Holland of Friesland gedoubleerd waren.

Namenlijst van het Albis-gebied, Frisia en Saxonia

Abola, een rivier over welke de Frisones Karel de Grote in 789 te hulp kwamen bij zijn strijd tegen de Vilti (Tournehem), was de Aa.
Abodriti, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, wier gebied in 789 door Karel de Grote beschermd werd tegen de Vilti (Tournehem), waren de bewoners van Hébuterne op 20 km zuidwest van Atrecht.
Adarna, een rivier die al bij Tacitus (zie aldaar, blz. 97, 133) genoemd wordt, en in de berichten van 778 over de Saksen wordt genoemd in verband met Longenehi (Longuenesse) en Lihesi (Ligny-sur-Canche), is de Ternoise.
Adertensis, genoemd in de rijksverdeling van 831, is Artois.
Agara, een rivier genoemd in een veldtocht uit 805 tegen de Saksen, is een verschrijving van Adarna,

de Ternoise.
Alani, in verband met de Saksen in 451 genoemd, waren de bewoners van Sarthe bij Le Mans.
Alara, een rivier, waar Karel de Grote in 782 op de plaats Ferdia (Fréthun) Saksen liet vermoorden, is het Almere, verkeerd geschreven omdat de kopiisten de juiste streek en de juiste naam niet kenden.
Albia, Albis, de rivier, verschillende malen in verband met de Saksen genoemd, is de Aa. De "vertaling" met Elbe was foutief.
Albis, een rivier, reeds genoemd in 16 vóór Chr., was de Aa, die nabij St.-Omaars in het Flevum of Almere uitstroomde. De opvatting van deze rivier als de Duitse Elbe is een der kapitale aanleidingen tot de mythen geworden.
Alemanni, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in 355 samen met de Franken en Saksen genoemd als een bedreiging van Gallia, duidt de bewoners uit de omgeving van Rijsel aan, waar de naam in verschillende plaatsnamen is achtergebleven. Later wordt deze naam, verschoven naar Duitsland, via een enorme begripsverwijding synoniem voor Duitsland.
Alisni, waar Karel de Grote in 796 op een tocht naar Wigmodia (Wissant) passeerde, is Hallines op 6 km zuidwest van St.-Omaars.
Aliso, een door Tacitus (zie aldaar blz. 97, 131, 136) genoemd fort is Arleux bij Atrecht.
Alvea, een rivier waar Karel de Grote in 780 het land van de Saksen binnentrok, is de Authie.
Ambiani, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Amiens.
Amblave, waar Karel Martel in 717 tegen de bondgenoten van de Frisones streed, is Ambleteuse op 10 km noord van Boulogne.
Ambra, een rivier, in 784 in verband met de Saksen genoemd, is de Embry.
Amisia, langs welke rivier Drusus in 15 vóór Chr. een keten van forten aanlegde voor de verdediging van Gallia, was de Hem, die langs Tournehem stroomt en voorheen in het Flevum of Almere uitstroomde. De opvatting van deze rivier als de Duitse Eems is één der aanleidingen tot de mythen geworden.
Ampsivarii, door Tacitus in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Amplier op 31 km zuidwest van Atrecht.
Amsia, een rivier, genoemd in een bericht uit 792 over een veldtocht van Karel de Grote tegen de Saksen, moet vermoedelijk als Amisia gelezen worden en is de Hem bij Tournehem. Zie ook onder Amisia.
Andirnachim, in de pagus van de Ripuarii gelegen, in 876 in een bericht over de Noormannen genoemd, is Andernay, Meuse.
Angers, werd in 470 door de Saksen aangevallen. Er is geen sprake geweest van een migratie of inval van Saksen vanuit het hoge noorden van Duitsland.
Angli, een bevolkingsgroep die Karel de Eenvoudige van West-Francië in 898 aan zijn gezag onderwierp, waren de bewoners van Englos bij Rijsel. In ander verband betekent Angli vanzelfsprekend de Engelsen.
Angrivarii, een onderdeel van de Saksen, in 775 voor het eerst genoemd, waren de bewoners van Angres op 5 km zuidwest van Lens. De stam komt al in de 1e eeuw in het noorden van Frankrijk voor, een bewijs temeer dat de inval van de Saksen in Frankrijk een fabel is. De naam is ten onrechte tot Engeren verduitst; nog foutiever was, er een bestuurlijk onderdeel van de Saksen van te maken, daar het een puur geografische naam is.
Anisa, een rivier waar Karel de Grote in 791 tegen de Avari optrok, is de Aisne. Dat de rivieren van Frankrijk verschillende namen hadden, is een bekend verschijnsel.
Aprincato, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, is Harprich, Moselle.
Ardenner Woud, herhaaldelijk in verband met de Frisones en Saksen genoemd, duidt niet de

Belgische Ardennen aan doch het Carbonarisch Woud in het noordwesten van Frankrijk, dat zich uitstrekte vanaf Trier tot bij St.-Omaars.
Aresburg, een burcht van de Saksen, die Karel de Grote in 771 veroverde en die daarna regelmatig in de berichten terugkeert, is Aremberg op 8 km noordwest van Valenciennes.
Armorica, in 286 door Saksen en Franken bedreigd, is een deel van Normandië/Bretagne.
Arnseus, een gebergte in 820 in verband met de Sorabi genoemd, is de Argone in Marne, Meuse en Ardennes.
Asneggi, een berg door Einhard in verband met de strijd van Karel de Grote tegen de Saksen genoemd, is de berg Honech in de Vogezen.
Atrebati, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van het land van Atrecht.
Atrecht, vanwaar in 841 de monniken van St. Vaast over Frisia naar Engeland vluchtten, wijst bepaald niet op het Nederlandse Friesland.
Attiniacum, waar de Saks Widukind in 785 werd gedoopt, en waarheen Lodewijk de Duitser zich in 880 begaf, is Attigny, Ardennes.
Attuarii, een Germaanse stam, in 4 en 5 na Chr. genoemd, die zetelde in Ath (B.).
Atuatuci, door Caesar ca. 50 vóór Chr. bestreden, waren de bewoners van Tangry en/of hun hoofdstad Attin.
Austerban, genoemd in de rijksverdeling van 831, is identiek aan Ostrachia (Ostrevant bij Atrecht).
Austrenses, in 546 genoemd in verband met de Saksen, waren de bewoners van Austrasia, synoniem van Ostrachia (Ostrevant bij Atrecht). De naam is meer verbreid geweest en duidt in dit verband vermoedelijk eerder Autrécourt, Marne, of Autrèches, Oise, aan.
Avari, in 566 met de Saksen genoemd, waren de bewoners van o.a. Avrecourt, Haute-Marne; Avrechy, Oise en andere gelijksoortige plaatsen.

Badenfliot, waar de Franken in 809 een vergadering hielden met de Noormannen, is Budanflit bij Oostende.
Baduhenna, door Tacitus in nauw verband met de Frisones genoemd, is Béhagnies op 17 km zuid van Atrecht, wat waarschijnlijker is dan Beaudignies op 14 km zuidoost van Valenciennes.
Baetasi, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Bettignies op 7 km noord van Maubeuge.
Bagiorenses of Bajowaria, in 725 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Beaugies, Oise. De "vertaling" tot Beieren was foutief; deze doublure voltrekt zich pas veel later. Zie ook Nota 326-1.
Bagisino, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, is Bavay.
Bajowaria, zie onder Bagiorenses.
Bardunwic, genoemd in de veldtochten van Karel de Grote uit 784, 794, 795 en 798 tegen de Saksen, is Wervicq op 6 km noord van Rijsel.
Bassi, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Basseux op 12 km zuid van Atrecht.
Bataven, wier land Drusus in 12 en 11 vóór Chr. doortrok in zijn veldtocht tegen de Usipeti (Weppes), was het land van Béthune.
Batua, genoemd in de rijksverdeling van 837, is het land van Béthune.
Behenni, die in 880 een onderdeel van de Slavi worden genoemd, waren de bewoners van Béhagnies bij Atrecht.
Belgica, in 286 door Saksen bedreigd, is Gallia Belgica, het noorden van Frankrijk. De bronnen geven geen enkele aanwijzing dat deze Saksen uit het verre noorden van Duitsland gekomen waren.

De zogenaamde Volksverhuizingen uit de 4e en 5e eeuw zijn pure fantasterijen geweest, noodzakelijk geworden omdat men eerst de Franken, Saksen, Burgundii enz. enkele honderden kilometers verkeerd had neergezet.

Bellovaci, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Beauvais.

Ben Widenes, waar het leger van Karel de Grote in 805 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Widehem op 8 km noordoost van Étaples.

Bicornis, wat "tweehoornig" betekent en door de Romeinse schrijvers op de Renus (Schelde) wordt toegepast, wordt door Virgillius op de Morini (Terwaan) toegespitst.

Biorzuna, waarheen een deel van de Frisones voor de Noormannen gevlucht was, is Boursin op 16 km noordoost van Boulogne, waarschijnlijker Boursies op 15 km zuidwest van Kamerijk.

Boemanni, genoemd in 814 als een later verworven deel van het rijk van Karel de Grote, is Boinville, Meuse.

Bokweri, waar Karel de Grote in 775 Saksen onderwierp, waren de bewoners van La Buissière op 7 km zuid van Béthune.

Bonna, genoemd als één punt in de verdedigingslinie van Drusus uit 15 vóór Chr. ter bescherming van Gallië, was Boulogne.

Bordonchar, dat de Geograaf van Ravenna in het land van de Frisones noemt (zie aldaar Nota 15-7, blz. 33) is Wervicq op 17 km zuidwest van Kortrijk.

Boulogne, waar Carausius in 286 een verdrag sloot met de Franken en Saksen, wijst uit dat beide stammen daar in de buurt huisden.

Bourgundi, worden in 373 samen met de Saksen door de Romeinen bestreden en in 451 weer in verband met de Saksen genoemd.

Bragbante, genoemd in de rijksverdeling van 831, was een streek ten noordwesten van Kortrijk.

Briones, in 451 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Brienne-le-Château, Aube.

Britanni, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Brétigny, Oise.

Britse Oceaan, waar Plinius de woonplaats van de Frisones noemt, is Het Kanaal.

Bructeri, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Broxeele op 10 km noordoost van Cassel.

Brunesberg, waar Karel de Grote in 775 een leger Saksen trof, na de Wisura (Wimereux) overgestoken te zijn, is Brunembert op 7 km noordwest van Desvres.

Bucki, een plaats waar Karel de Grote in 775 de Saksen, die Angrivarii heetten, ontmoette, is Bucqoy op 10 km zuid van Atrecht.

Budica, in 738 genoemd als een plaats in het land van de Ripuarii, is Buding, Moselle.

Bulgrie, een streek in 725 aan de overzijde van de Aisne genoemd, is Bouligny, Meuse, of Boulzicourt, Ardennes.

Buocholt, waar de Saksen in 779 tegen Karel de Grote optrokken, is Bouquehault op 17 km zuid van Calais.

Burdina, een rivier bij Westrachia en Ostrachia, waar Karel Martel in 734 de Frisones aanviel, is de Bourre bij Hazebroek en Merville.

Caballione, in 556 in verband met de Saksen genoemd, is Châlons-sur-Marne.

Caesia, door Tacitus genoemd in verband met de operaties van Germanicus, is Le Quesnoy op 14 km zuidoost van Valenciennes. Caëstre, op 24 km oost van St.-Omaars is, hoewel minder waarschijnlijk, ook mogelijk.

Calucones, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en

de Saksen genoemd, waren de bewoners van Calonne-Ricourt op 13 km zuidoost van Béthune, en Calonne-sur-Lys op 11 km noord van Béthune.
Camalecensis, genoemd in de rijksverdeling van 831, is Kamerijk.
Camaraco, in verband met de Saksen genoemd, is Kamerijk.
Canninefaten, door Tacitus in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Genech op 12 km zuidoost van Rijsel.
Cariliso, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, is Kamerijk.
Carisiaco, vanwaar Karel de Grote in 775 tegen de Saksen optrok, is Quierzy bij Noyon.
Caritami, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en de Saksen genoemd, waren de bewoners van Cartignies op 7 km zuidwest van Avesnes-sur-Helpe.
Catalaunische Velden, waar in 451 de Saksen meestreden met een groot aantal stammen uit het noorden van Frankrijk, liggen in de omgeving van Châlons-sur-Marne.
Catuslogi, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Cattenières op 8 km zuidoost van Kamerijk.
Cauburg, waar het leger van Karel de Grote in 805 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Caumont op 9 km zuid van Hesdin.
Chamavi, in verband met Franken en Saksen genoemd, waren de bewoners van Champin-en-Carembault op 15 km noordwest van Lens, en Camphin-en-Pévèle op 14 km zuidoost van Rijsel. De stam is al in de 1e eeuw in het noorden van Frankrijk bekend.
Charydi, een stam die door Augustus in één adem genoemd wordt met de Cimbri en de Semnones, zetelden in Carenay.
Chasuarii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Quesnoy-sur-Deûle op 10 km noordwest van Rijsel (deze naam komt verschillende malen in de streek voor) of Guesnain op 5 km zuidoost van Douai.
Chatti, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Drusus in 12 vóór Chr. overwonnen, en in nauw verband met de Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van de omgeving van de Katsberg op 13 km oost van Cassel.
Chattuarii, ca. 310 in nauw verband met de Frisones en de Saksen genoemd, is misschien identiek aan Chasuarii, anders aan Hattuarii.
Chauci, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en de Saksen genoemd, waren de bewoners van Chocques op 5 km west van Béthune.
Chemae, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en de Saksen genoemd, waren de bewoners van Chemy op 13 km zuid van Rijsel.
Cherusci, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Drusus in 15 vóór Chr. overwonnen, en in nauw verband met de Frisones en de Saksen genoemd, waren de bewoners van Chérisy op 13 km zuid van Rijsel.
Cimbri, de Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Caesar al ca. 50 vóór Chr. genoemd en later in nauw verband gebracht met de Frisones en de Saksen, waren de bewoners van Simencourt op 10 km zuidwest van Atrecht.
Cisonum, nog in 980 een deel van Alemannia genoemd, is Cysoing op 13 km zuidoost van Rijsel.
Coadulfaveris, door de Geograaf van Ravenna in het land van de Frisones genoemd, bestaat vermoedelijk uit twee aan elkaar geplakte namen. Coadul is waarschijnlijk een verschrijving van Coadunum en wijst dan aan: Cauchie, Cauchie-à-la-Tour of Caucourt bij Béthune en Atrecht. Faveris is Favreuil op 18 km zuid van Atrecht.
Codanus, is een andere naam voor het Flevum en Het Kanaal.
Cokingi, wordt een deel van de Frisones in 867 met een "nieuwe naam" genoemd. Deze term moet vermoedelijk in verband worden gebracht met Koksijde ten zuiden van Oostende.

Colodici, die in 839 worden genoemd als een onderdeel van de Saksen, waren de bewoners van Couloing, Aisne.
Colonia, waar in 717 Karel Martel tegen de bondgenoten van de Frisones streed, is Coulogne bij Calais. De opvatting Keulen was foutief.
Connoburg, 'n burcht van de Saksen, die de zoon van Karel de Grote in 809 innam, is Quembergues onder Nordausques, op 2 km noordoost van Tournehem.
Corbehem, zie onder Kanaal van Corbulo.
Corbeia, waarvan een bericht uit 835 zegt dat het in Saxonia ligt, was Corbie, Somme. Ten onrechte is het als het Duitse Corvey opgevat.
Cornugallia, genoemd in de rijksverdeling van 864, is Cornouiailles, Bretagne.
Cruciniaco, waar keizer Lodewijk in 839 een rijksdag hield, is niet het Duitse Kreuznach doch Croisilles, Pas-de-Calais, of Croisille, Eure.
Cruptorix, een woud waarin een collectieve zelfmoord van 400 Romeinen plaatshad, naar de berichten van Tacitus, was Crochte.
Cummeoberg, waar Karel de Grote in 791 een expeditie voorbereidde tegen de Avari, onderdeel van de Saksen, was Chonville, Meuse.

Dacia, op de andere oever van de Danubius (Aisne), in 814 genoemd als later verworven deel van het rijk van Karel de Grote, is het land van Dagny, Ardennes en Seine-et-Marne.
Dalmatae, genoemd in een tekst uit 400, waren de bewoners van Dalem op 13 km van Saarloos of van Dallon, Aisne.
Dalmatii, in 880 een onderdeel van de Slavi genoemd, waren de bewoners van Damousies op 7 km zuid van Maubeuge.
Dani, in 560 in verband met de Saksen genoemd, is synoniem met Noormannen. Zie ook onder Noormannen.
Danuvius, een rivier die talloze malen als grens in het noorden van Frankrijk tussen Gallia en Germania wordt genoemd, en die ook verschillende malen in verband met de Saksen en de Franken wordt vermeld, is de Aisne. De opvatting van Donau is een der grote misvattingen uit de mythen.
Dersia, genoemd in een veldtocht in 785 van Karel de Grote tegen de Saksen, is Dercy, Aisne.
Destarbenzon, wordt in 885 een deel van de Fresones genoemd. Het woord moet gelezen worden als Osterbenzon en duidt Ostrachia, Ostrevant bij Atrecht aan.
Deusone, waar in 370 de Saksen door de Romeinen verslagen werden, is Duisans op 7 km west van Atrecht.
Dimie, in 753 in verband met de Saksen genoemd, is Dimont op 9 km noordoost van Avesnes-sur-Helpe.
Dinoé, een rivier in 725 in verband met de Saksen genoemd, is identiek aan Danubius en duidt de Aisne aan.
Dispargum, vanwaar de Franken ca. 485 het land van Thoringia (Doornik) binnentrokken, is mogelijk Dompierre-sur-Helpe, waarschijnlijker echter Isbergues. Zie ook onder Hohscobour.
Divitia, tussen welke plaats en de Sala (Selle) de Saksen in 778 alles vernielden, was Divion op 12 km zuidwest van Béthune.
Dorestadum, waar Pepijn in 687 en 695 tegen de Fresones streed, en de abdij van St.- Germain-des-Prés in 779 vrijheid van tol kreeg, welke plaats genoemd wordt in verband met Rouaan, Quentovicus, Traiectum (Tournehem), Pont-Sainte-Maxence en andere Franse steden, is Audruicq op 19 km noordwest van St.-Omaars. In 846 vallen de Noormannen achtereenvolgens Dorestadum, Westrachia en Ostrachia (Ostrevant) aan. In 863 wordt de plaats genoemd tussen Colonia (Coulogne) en Atrecht.
Dragini, waar de zoon van Karel de Grote in 784 de Saksen aanviel, was Dringhem bij Boulogne.

Dulgubini, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Doulieu op 7 km noordoost van Merville.
Duria, vanwaar Karel de Grote in 775 naar Saxonia trok, is Dury, Aisne.
Duria, waar Karel de Grote in 779 een expeditie tegen de Saksen voorbereidde, is Dury op 17 km zuidoost van Atrecht.
Duringa, een rivier welke de zoon van Karel de Grote in 806 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, was de Durtain, Seine-et-Marne.
Duziacum, waarheen Lodewijk de Duitser zich in 880 begaf, was Douchy, Aisne.

Ealdseaxum, wordt in 885 een deel van de Saksen genoemd. Zie ook onder Oude Saksen.
Egidora, een rivier, in 809 genoemd als een grens tussen de gebieden van de Saksen en de Noormannen, is de Authie.
Elna, de rivier die in 660 in het Saksische land wordt genoemd, is de Liane ten zuiden van Boulogne, de rivier die door de Romeinse schrijvers Helinium wordt genoemd en tegenover het Flevum wordt gesteld. Zie opmerking over Helinium op blz. 552.
Ercuriacum, waarheen Lodewijk de Duitser zich in 880 begaf, is Ercheu, Somme.
Esesveld, waar Karel de Grote in 809 een burcht liet bouwen als afweer tegen de Noormannen, terwijl hij een leger Franken en Saksen naar de Albis (Aa) had gezonden, is Escoeuilles op 23 km west van St.-Omaars.
Eucii of **Eudeci**, een onderdeel van de Saksen, in 560 genoemd, waren de bewoners van Euville, Meuse, en Euvy, Marne.
Eustrachia, identiek met **Ostrachia** (Ostrevant bij Atrecht), plaatst de Geograaf van Ravenna naast het land van de Saksen.
Evitano, dat de Geograaf van Ravenna bij het land van de Fresones noemt, is Évin-Malmaison op 13 km oost van Lens.

Fanfana, waar een beroemde tempel stond, die door Germanicus in 14 na Chr. werd afgebroken, was Fampoux bij Atrecht.
Faringa, waar Karel de Grote in 787 een leger tegen de Saksen samentrok, is Farincourt, Haute-Marne.
Ferdia, waar Karel de Grote in 782 Saksen liet terechtstellen, is Fréthun op 4 km zuidwest van Calais. Franse historici zijn van mening dat Ferdia identiek is aan Weretha, ook Werethina geschreven. De lopende opvatting van de plaats als Werden (D.) is foutief, reeds om het simpele feit dat de honderden andere plaatsen, in verband met de Saksen genoemd, niet in Duitsland liggen.
Fletione, dat de Geograaf van Ravenna bij het land van de Fresones noemt, is Fléchin op 9 km zuidoost van Terwaan.
Flevi, ca. 310 in nauw verband met de Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van de streek van het Flevum.
Flevum, door Tacitus in nauw verband met de Frisones genoemd, door Ptolemeus vlak boven Boulogne gesitueerd, is het Almere tussen Calais, St.-Omaars, Veurne en Winoksbergen, waarvan de authentieke naam door regionale bronnen wordt bevestigd.
Fosi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Fosseux op 16 km zuidwest van Atrecht.
Francia, waarheen Karel de Grote na de afslachting van de Saksen in 782 grote groepen Saksen liet overbrengen, betekent niet, al heeft men dit ervan gemaakt, dat hij de Saksen vanuit Duitsland naar Frankrijk deporteerde, maar naar de gebieden die door de Franken volledig werden beheerst, waar de verspreide Saksen niet meer tot opstand konden komen.

Franconoford, in 823 genoemd in verband met de Vilti (Tournehem), is Frencq op 7 km noordoost van Étaples.
Franderes, genoemd in de rijksverdeling van 831, was de streek van Fresne, Oise, Marne en Somme.
Franken, worden al in 286 in verband met de Saksen genoemd. Later komen zij in vrijwel alle teksten over de Saksen voor. Zij zijn evenmin als de Saksen uit een verre streek van Duitsland geëmigreerd.
Frénicourt, gemeente in het canton Houdain, is een naam van Fresones afgeleid.
Frescôte, leengoed in de gemeente Campagne-les-Hesdin, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresdick, een dijk bij Bourbourg, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresne-lès-Montauban, gemeente in het canton Vitry, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresne, oude wijk van de gemeente Lillers, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresne, leengoed in de gemeente Crémarest, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresne, leengoed onder de gemeene Inchy-en-Artois, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresne, leengoed onder de gemeente Landrethun-lès-Ardres, is een naam van Fresones afgeleid.
Fresnoie, gehucht van de gemeente Mont-Saint-Eloi, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, gemeente in het canton Parcq, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, gemeente in het canton Wimy, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, gehucht van de gemeente Vieil-Hesdin, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, gehucht van de gemeente Alincthun, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, leengoed onder de gemeente Loison, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, leengoed onder de gemeente Neuvireuil, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fresnoy, leengoed onder de gemeente Camblain-Château, is een naam van de Fresones afgeleid.
Fressenghe, land en hoofdmanschap te Eperlecques, is een naam van Fresones afgeleid.
Fressin, gemeente in het canton Fruges, is een naam van Fresones afgeleid.
Frihfazi, in 823 genoemd als een plaats in Saxonia, is Fressin op 8 km noord van Hesdin.
Frisia en **Frisones**, door verschillende teksten als de naaste buren van de Morini en de Saksen genoemd, bewoonden een streek van Vlaanderen en het noorden van Frankrijk. Blijkens een bericht uit 808 is de eerste aanval van de Noormannen in Francia geschied op een eiland van Frisia op de kust van Germania. Vanwege de nauwe verbinding in de Noormannen-berichten tussen Frisia en de Batua zijn de teksten hierover in de documentatie van Noyon (De Ware Kijk Op.. Deel I, blz. 122 e.v.) geplaatst waar duidelijk wordt dat alle vemeldingen van Noormannen op Frisia als Vlaanderen moeten worden opgevat.
Frisones, een Germaanse stam, die Drusus in 12 vóór Chr. bedwong (toen nog geen Romein voet op Nederlandse bodem had gezet), waren de bewoners van Vlaanderen. Drusus is nooit in Friesland of in het noorden van Duitsland geweest.
Frissinghe, een complex percelen onder Lottinghen, is een naam van Fresones afgeleid.

Genewana, waar het leger van Karel de Grote in 805 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Gennes-Ivergny op 12 km zuid van Hesdin.
Germania, in verband met de Saksen en Frisones genoemd, moet vanzelfsprekend worden opgevat in de geest van Tacitus, namelijk als het noorden van Frankrijk. Het begrip is later uitgedijd tot Duitsland.
Gessoriacus, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, is Boulogne.
Gundulfi villa, waar in 880 een rijksdag werd gehouden, is Gondreville ten zuiden van Compiègne.

Hadulobar, zie onder Hoduloha.
Haettra, genoemd in de rijksverdeling van 837 was een landstreek in Oise, Ardennes en Vogezen. De door Blok (p. 11, 25) op deze naam verzonnen Hettergouw bij Nijmegen heeft daar nooit bestaan.

Halla, in het gebied van de Saksen, waar Karel de Grote in 806 een nieuwe stad liet bouwen, is Hallennes-lès-Haubourduin vlakbij Rijsel.
Hamarithi, in 738 in verband met de Ripuarii genoemd, is Hammeville, Meurthe-et-Moselle.
Hammaburg, dat in Saxonia lag en in 845 door de Noormannen werd aangevallen, was natuurlijk niet Hamburg (D.) doch Hames-Boucres op 3 km noordwest van Guînes, en in regionale bronnen als Hammaburg bekend.
Hammolant, lees: Haineland, genoemd in de rijksverdeling van 837, is Henegouwen. De opvatting van Blok (p. 11, 90) is foutief.
Hamwig, in 842 door de Noormannen aangevallen, is Hames-Boucres op 3 km noordwest van Guînes.
Harduini, wat volgens een zending van "missi dominici" uit 853 tot Saxonia behoorde, is Hardivilliers, Oise.
Hasa, zie onder Hissca.
Hasbania, genoemd in de rijksverdeling vann 831, was een deel van Henegouwen.
Hattuarii, in 715 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Attin op 3 km noordwest van Montreuil.
Helinium, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, is de Liane ten zuiden van Boulogne, in de Middeleeuwen nog Helena genoemd. Zie ook opmerking op blz. 552.
Hercynisch Woud, dat Drusus in 15 vóór Chr. ontsloot ter verdediging van zijn linie vanaf Boulogne langs de Amisia, Albis en Wisurgis, lag in de omgeving van de Katsberg.
Heristelli, waar Karel de Grote een kamp had ingericht, volgens een tekst van 797 aan de Melde en de Lys gelegen, is Thiennes op 5 km van Aire-sur-la-Lys.
Hermunduri of **Hermundores** bewoonden Hermelinghen. Volgens Tacitus pasten zij een specifieke manier van zoutwinning toe, die alleen dicht bij zee mogelijk is. Twist over een zoutpan leidde tot oorlog tussen de Hermunduri en de Chatti, bewoners van de Katsberg en omgeving.
Heruli, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 310 in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Héricourt op 7 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Himelewa, waar koning Hendrik I (de Vogelaar) in 936 overleed, in Duitsland niet teruggevonden, is vermoedelijk Ablain-Saint-Nazaire op 12 km noordwest van Atrecht.
Hissca of **Hasa**, een rivier waar Karel de Grote in 775 en 783 de Saksen aanviel, is de Sambre.
Hluini, zie onder (H)luini.
Hoduloha of Hadulobar, waar Karel de Grote in 797 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Oudezeele op 4 km noordoost van Cassel.
Hohscobour, een burcht van de Saksen, die Karloman in 743 innam en die daarna nog verschillende malen ter sprake komt, is mogelijk Isbergues op 12 km zuidoost van Aire-sur-la-Lys. Zie ook onder Dispargum.
Hoogwoud, waar in 1256 de graaf van Holland Willem II en rooms koning vermoord en begraven zou zijn, is pure legende, daar Willem II in Frisia (Vlaanderen) door boeren van Vlaanderen werd vermoord. Het bericht staat, juist beschreven en juist gesitueerd, in verschillende kronieken, die dus in de 13e eeuw (!) nog de naam Frisia voor Vlaanderen gebruiken.
Hostingabi, genoemd in een veldtocht van Karel de Grote in 804 tegen de Saksen, is Hottinghem in de gemeente Andres op 3 km oost van Guînes.
Hrodnaco, zie onder (H)rodnaco.
Huculvi, waar Karel de Grote in 784 tegen de Saksen streed, is Huclier op 6 km noordoost van St.-Pol-sur-Ternoise, of Hucqueliers op 15 km noordoost van Montreuil.
Huerenaveldo, waar Karel de Grote in 806 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Hurionville op 3 km zuidwest van Lillers.
Huettagoe, waar Karel de Grote in 784 de Saksen aanviel is Haucourt op 13 km zuidoost van Atrecht.

Huni, in 566 in verband met de Saksen genoemd, synoniem met Avari, waren de bewoners van Honnechy en Honnecourt, Nord, en Honval en Honvarault, Pas-de-Calais, en andere gelijksoortige plaatsen. De reconstructie dat deze Huni vanuit Rusland en Hongarije Gallië zouden hebben aangevallen en de stoot zouden hebben gegeven aan de nooit plaatsgehad hebbende "Volksverhuizingen", zou men nooit gemaakt hebben, als men Tacitus' "Germania" goed gelezen en begrepen had.

Inburg, in 753 in verband met de Saksen genoemd, is Incourt op 14 km west van St.-Pol-sur-Ternoise.
Incriones, een Germaanse stam uit het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Equire op 13 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise en/of Ecuires op 2 km zuid van Montreuil.
Indistaviso, een vlakte tussen de Wisurgis (Wimereux) en de heuvels waar in 16 na Chr. een slag plaatsvond tussen de Romeinen en de Cherusci. Ter plekke werd door de Romeinen een monument opgericht. Het is St.-Inglevert, woonplaats van de Ingaevones.
Inglinghem, een gehucht van Mentque-Nortbécourt, op 10 km noordwest van St.-Omaars, is de zoveelste doublure in de plaatsnamen. Dat betekent niet dat op dit punt verwarring is opgetreden met het Duitse Ingelenheim.
Intuergi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Ennetières op 9 km west van Rijsel.
Ipada, een rivier die de Geograaf van Ravenna in het land van de Saksen noemt, is de Epte.
Irminsul, een burcht van de Saksen die Karel de Grote in 771 veroverde, was Zermezeele op 4 km noordwest van Cassel.
Isla, een pagus die de Noormannen in 866 binnenvielen, is het land van de Lys.
Isla, ook Missala geschreven, in 748 in nauw verband met St.-Omaars genoemd, is niet de Lys doch de Lijzel, rivier en plaatsbepaling bij St.-Omaars.
Itta, meestal Egidora genoemd, de grensrivier tussen de Saksen en de Noormannen, is de Authie.

Kanaal van Corbulo, een kanaal van 51 km dat Corbulo in 47 na Chr. liet graven om de Romeinse boten de tocht over de Oceaan (via Gibraltar) te besparen. De plaatsnaam Corbehem herinnert nog aan hem. Zie Tacitus, Tekst 31, 32, 33 (blz. 141 - 144).
Kesigesburch, waar in 839 de Saksen tegen de Sorabi streden, was Chassigny, Haute-Marne.
Kidrioburc, waar Karel de Grote in 784 rustte tijdens een veldtocht tegen de Saksen, is Quiéry-la-Motte op 15 km noordoost van Atrecht.
Kolommen van Hercules, door Tacitus in nauw verband met de Fresones genoemd, waren Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez ten noorden van Boulogne.

Lamizon, een rivier die de Geograaf van Ravenna in het land van de Saksen noemt, is de Laize.
Landudi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Landas op 15 km noordoost van Douai.
Langobardi bewoonden Lompret. Zij zijn al bekend bij de klassieke auteur Velleius in 4 en 5 na Chr.
Langolarium, in 625 in verband met de Saksen en het Ardenner Woud genoemd, is Longueville op 19 km oost van Boulogne.
(H)lidbeki, waar in 775 een deel van het leger van Karel de Grote tegen de Saksen optrok, is Lédinghem op 21 km zuidwest van St.-Omaars.
Liesthorp of **Sliesthorp**, gelegen in de grensstreek tussen de gebieden van de Saksen en Noormannen, genoemd in een veldtocht van Karel de Grote in 804 tegen de Saksen, is identiek met Lisbourg. Zie ook onder Lippiaebrunnon.
Lihesi, waar Karel de Grote in 778 de Saksen achtervolgde over de rivier de Adarna (Ternoise), is

Ligny-sur-Canche op 12 km zuid van St.-Pol-sur-Ternoise.
Limes Germanicus (de Germaanse grens), de verdedigingslinie die Drusus in 9 vóór Chr. liet aanleggen langs de Renus (Schelde) ter verdediging van Gallia, liep van Boulogne naar Trier. Hij heeft niets uitstaande gehad met de Nederlandse Rijn. Tegen het midden van de 3e eeuw vallen de Romeinen weer terug op deze lijn; het is derhalve puur gedaas hem dan nog in Nederland te willen handhaven.
Linac, een rivier die de Geograaf van Ravenna in het land van de Saksen noemt, is de Liane ten zuiden van Boulogne.
Linhidi, genoemd in verband met de veldtocht van Karel de Grote in 784 tegen de Saksen, is Ligny-lès-Aire bij Aire-sur-la-Lys.
Linones, een onderdeel van de Austrasii (Ostrevant), in 839 genoemd, waren de bewoners van Liencourt bij Avesnes-sur-Helpe.
Lippa, een rivier die de Geograaf van Ravenna in het land van de Saksen noemt, is de Lys in Frankrijk, die in Vlaanderen Leie heet.
Lippia, Lupia, de rivier die Drusus in 12 vóór Chr. overstak om de Sygambri (Sambre of Cambrin) en de Cherusci (Chérisy) te bestrijden, was de Lys of Leie; vandaar bereikte hij de Wisurgis (Wimereux).
Lippeham, waarvan gezegd wordt dat de Lys daar in de Renus (Schelde) valt, waar Karel de Grote in 779 het land van de Saksen binnentrok, is Escaudain op 10 km zuidwest van Valenciennes.
Lippiaebrunnon (de bron van de Lippia of Lys), waar Karel de Grote in 776 een vergadering met de Saksen hield, is Lisbourg op 20 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Lisuino, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, is Lassy, Moselle.
Liticiani, in 451 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Parijs.
Litus Saxonicum, reeds ca. 400 door de Romeinse schrijvers genoemd, was de kust bij Boulogne naar het zuiden en noorden. Marcis (Marcq bij Calais) lag op deze kust.
Loire, vanwaar Karel de Grote in 811 de militaire diensten tot aan de Renus (Schelde) regelt en andere etappes worden vastgesteld, wijst aan dat de afweer tegen de Noormannen bepaald niet in Nederland lag.
Longenehi, waar de Saksen zich in 778 verschansten, is Longuenesse vlakbij St.-Omaars.
Longi Pontes (lange bruggen), door Tacitus genoemd in verband met de operaties van Germanicus, is Longfossé bij Desvres. Zie Tacitus, blz. 102, 134.
Longobardi, in 625 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van o.a. Lompret op 7 km noordwest van Rijsel. De stam komt al in de 1e eeuw in het noorden van Frankrijk voor.
Lorent, in 553 genoemd als synoniem van Thoringia (Doornik), betekent "het oosten" en moet in verband met de west-oriëntatie als "het noorden" worden opgevat.
(H)luini, bij de rivier de Albis (Aa) gelegen, waar Karel de Grote in 794 een groep Saksen versloeg, is Ligny-lès-Aire op 10 km zuidwest van Aire-sur-la-Lys.
Lupia, zie onder Lippia.

Maecerias, een stad die in 650 in het land van Saxonia wordt genoemd, is Mézerolles, Somme.
Magancia, waar koning Dagobert in 631 het land van Doornik binnentrok, is Maing op 6 km noordwest van Valenciennes. De opvatting Mainz is foutief; komt daar nog de fout van Thüringen bovenop, dan heeft men een prachtig voorbeeld, hoe door foutief opgevatte plaatsnamen de historische reconstructies bepaald zijn geworden.
Magedoburg, waar het leger van Karel de Grote in 805 passeerde op een veldtocht tegen de Saksen, is Macquinghem op 6 km oost van Boulogne. Het spreekt boekdelen in de kwestie van de Saksen, dat de Duitse historici het nooit hebben aangedurfd om deze plaats serieus als Maagdenburg te inter-

preteren, omdat deze zelfs voor hun Saksen-opvatting te veraf ligt.
Mainz, waar in 806 een wijk van Fresones blijkt te bestaan, wijst helemaal niet op het Nederlandse Friesland.
Marcha, een rivier genoemd in de veldtocht in 812 van Karel de Grote tegen de Vilti (Tournehem), is de Marcq, zijrivier van de Deûle tussen Béthune en Douai.
Marcomanni, een Germaanse stam, die Drusus in 15 vóór Chr. in het noordwesten van Frankrijk overwon, waren de bewoners van Marconne ten zuiden van Terwaan.
Marsaci of **Marsi**, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Marck bij Calais.
Marsigni, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Marchiennes op 15 km noordoost van Douai.
Matellione, dat de Geograaf van Ravenna in het land van de Fresones noemt, is Le Mat, een wijk van Hermelinghen op 11 km west van Marquise.
Matiscano, waarheen de zonen van Lodewijk de Duitser zich in 880 begaven, is Mattexey, Meurthe-et-Moselle.
Meaux, waar St. Faro in 622 Saksen redde en bekeerde, wijst hun streek beter aan dan de Saksische mythe.
Medementi, genoemd in de rijksverdeling van 831, was een streek in de Vogezen.
Mempiscon, genoemd in de rijksverdeling van 831, was de streek van Terwaan en St.-Omaars.
Menapii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, reeds 50 vóór Chr. door Caesar onderworpen en door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van het land van Cassel. Dat Van Es (De Romeinen in Nederland, p. 23) hen in Noord-Brabant en Zeeland lokaliseert, is nou precies de "baarlijke nonsens", welke term hem op het puntje van de tong ligt.
Mervada, in Frisia bij de Sala (Selle) gelegen, waar de abdij van Nijvel in 877 bezit verwierf, heeft deze naam niet in een plaatsnaam achtergelaten, vermoedelijk omdat visvijvers bedoeld waren, waar de samenstelling van het woord ook op wijst: mer = zee of water; vadum = vijver of moeras. Blok (p. 77) maakt er ten onrechte Merwede van en trekt een Frans gegeven weer naar Nederland, zijn gebruikelijke methode bij de opbouw van "Karolingisch" Nederland. Zie ook Hoofdstuk 8.
Mettis, vanwaar koning Dagobert in 631 tegen de Winidi optrok, die het land van Doornik binnenvielen, is Massy, Seine-et-Loire. De opvatting Metz is foutief.
Midulfulli, waar Karel de Grote in 779 tegen de Saksen optrok, is Pittefault op 7 km noordoost van Boulogne.
Mimida, waar in 852 een rijksvergadering wordt gehouden en de tekst zegt dat de plaats ligt bij de rivier, die Tacitus de Visurgis noemt, die de Wimereux is, is Menty op 3 km zuidwest van Samer.
Minda, waar Karel de Grote in 798 tegen de Saksen streed, is Menty op 3 km zuidwest van Samer.
Moginense, in de streek van de Ripuarii gelegen, in 876 in een bericht over de Noormannen genoemd, is Mognéville, Meuse.
Moilla, genoemd in de rijksverdeling van 837, is Mognéville, Oise, en Marne.
Mons Taunus, al in 14 na Chr. genoemd bij Tacitus, toen nog geen Romein in Duitsland was doorgedrongen. Het is Montigny-en-Gohelle bij Lens.
Morientiacus, in 978 door Otto II met Saksen en Noormannen belegerd, is de streek van Châlons-sur-Marne.
Morini, een Gallische stam in het noorden van Frankrijk, door Caesar reeds in 50 vóór Chr. onderworpen en door Plinius in nauw verband met de Fresones vermeld, in een tekst van 675 de buren van de Fresones genoemd, waren de bewoners van Terwaan en omstreken.
Mosagouw, genoemd in de rijksverdeling van 837, valt ruwweg samen met het departement Meuse. Blok (p. 77) maakt er Maasland van en stopt het vol met nooit teruggevonden "koningsgoederen".

Nemetes, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van het land van Atrecht.
Nerteriani, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Nièrgnies op 3 km zuid van Kamerijk.
Nervii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 50 vóór Chr. door Caesar bestreden en door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Bavay.
Nocdac, dat de Geograaf van Ravenna bij het land van de Fresones noemt, is vermoedelijk identiek met Noita. Anders is het Nedon op 16 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise.
Noita, door de Geograaf van Ravenna bij het land van de Fresones genoemd, is Noeux-les-Mines op 6 km zuid van Béthune.
Nonmodoca, waarheen in 863 de Fresones waren gevlucht en aangevallen werden door de **Noormannen**, die vanaf Colonia (Coulogne bij Calais) en Dorestadum (Audruicq) gekomen waren, is een andere schrijfwijze voor Nemetacum (Atrecht).
Noormannen, in 560 voor het eerst en daarna herhaaldelijk in verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren afkomstig uit Normandië. De contacten tussen de drie volken hebben plaatsgehad in het noorden van Frankrijk, niet in het noorden van Duitsland.
Nordalbingi, waarvoor keizer Lodewijk in 812 een zendeling aanstelde, waren de bewoners van de noordelijke (lees: westelijke) streek van de Albis (Aa). Het is een zuiver geografische aanduiding, zodat de veronderstelde bestuurlijke indeling van de legendarische Duitse Saksen in Noordalbingers en andere groepen ten eerste ver van haar authentieke plaats af zit, ten tweede geheel uit de duim gezogen is.
Nordhunwig, in 842 door de Noormannen aangevallen, is Nordausques op 3 km noordoost van Tournehem.
Norditi, waar in 884 de Fresones slaags raakten met de Noormannen, is Northout bij Nielles-lès-Ardres, of Northout onder Bayenghen-lès-Eperlecques.
Nordliudi, een onderdeel van de Saksen aan de overkant van de Albis (Aa), die Karel de Grote in 799 bestreed, waren de bewoners van een of beide Northout, boven genoemd (zie Norditi).
Nordosquavi, in 748 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Nordausques op 3 km noordoost van Tournehem.
Nordaustrachia, dat Westrachia is, wanneer hij met Eustrachia Ostrachia bedoelt (anders moet men het omkeren), plaatst de Geograaf van Ravenna naast het land van de Saksen.
Norica, genoemd in een grensverdeling van 864 als een deel van Bajowaria, van de Slavi en de Longobardi, was een streek in het noorden van Frankrijk. Het mag niet gelijkgesteld worden met Neustrië.
Normandië, wordt nog in 930 als het buurland van de Saksen genoemd.
Northgo, wordt in 805 een deel van Bajowaria genoemd. De streek ligt ten noorden van het dep. Oise. In geen geval mag aan Beieren worden gedacht.
Novarii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 310 in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Nouart, Ardennes.
Novesium, waarover in 829 keizer Lodewijk naar Francia wilde terugkeren, is Nouvion-sur-Meuse op 10 km zuidoost van Charleville-Mézière.
Noviomagus, waar keizer Lodewijk in 830 de Saksen en Oost-Franken (lees: noordelijke Franken) bijeenriep, was Noyon.

Obraca, zie onder Ouacre
Oceaan, betekent bij de Romeinse schrijvers de Atlantische Oceaan.
Oldonostath, genoemd in een veldtocht van Karel de Grote in 804 tegen de Saksen, is Audrehem op 4 km zuid van Tournehem.

Olibriones, in 451 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Orléans.
Orham, in 748 genoemd als een versterking van de Saksen, is Heuringhem op 6 km zuidoost van St.-Omaars.
Ortarsaba, lees: Ostarsaba, een zeebaai in 809 genoemd in verband met de Noormannen, Saksen en Vilti, is het Almere. De naam betekent letterlijk: oosterzee. In verband met de west-oriëntatie moet dit opgevat worden als "noordelijk".
Osdenne, volgens een tekst uit 865 in Frisia gelegen, is Oostende.
Ostarsaba, zie onder Ortarsaba.
Ostfali, een onderdeel van de Saksen, in 775 voor het eerst genoemd, waren de bewoners van Estevelles op 8 km noordoost van Lens. De naam heeft een zuiver geografische betekenis en duidt geen bestuurlijke indeling van de Saksen aan. Op te merken is, dat wel de naam van Westfalen in Duitsland is gedoubleerd, maar niet die van Oostfalen.
Ostrachia, waar Karel Martel in 714 de Fresones aanviel, was Ostrevant bij Atrecht, een naam die nu nog voor de streek bestaat.
Otlingua, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, was een deel van Armorica in Bretagne.
Ouacre (Ovacrus, Obraca), een rivier die in 748 in verband met de Saksen wordt genoemd, is de Guarbecque bij Isbergues.
Oude Francia, wordt in 530 het eerste land van de Franken genoemd, toen zij verder naar het zuiden doorgestoten waren. Het was het land van Doornik.
Oude Saksen, syn. Ealdseaxum, wordt in 885 een deel van Saxonia genoemd, waarmee het eerste centrum van hun woonplaatsen wordt aangeduid.
Ovacrus, zie onder Ouacre.
Oxmiso, waar volgens een zending van "missi dominici" uit 853 Saxonia bestuurlijk bij behoorde, is Exmes, Oise.

Pannonia, in 485 genoemd als het gebied van afkomst van de Franken, aanvankelijk een direct aan Gallia aansluitende streek in het Frans-Duitse grensgebied. Later wordt de naam min of meer synoniem met Duitsland en spreekt men zelfs van de Twee Pannonia's.
Parijs, waar blijkens oorkonden van koning Pepijn uit 753 en van Karloman uit 763 geregeld Saksen en Fresones als marktkooplieden kwamen, wijst bepaald niet op Friesland en Sleeswijk-Holstein.
Paterbrunna, voorkomend in diverse schrijfwijzen, waar Karel de Grote in 776 in de buurt van de Lippia (Lys) een vergadering met de Saksen hield, is Pierremont op 6 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise. In ander verband kan het Pierrefonds aanduiden, een oude Karolingische residentie ten zuiden van Compiègne. In het begin van de 9e eeuw is Paderborn in Duitsland gesticht, ook van Paderbrunna afgeleid. Het is dus een naam om mee uit te kijken.
Picti, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 400 in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Pihen op 8 km zuidwest van St.-Omaars, en/of Pihen-lès-Guînes op 6 km west van Guînes.
Promontorium Cimbrorum is Cap Gris-Nez en/of Cap Blanc-Nez ten noorden van Boulogne. Vandaar ziet men volgens Plinius (ca. 4 na Chr.) een onmetelijke zee, waarvan gezegd werd dat zich daar Scythica (Scythia) bevond. Zie "Caesar", Tekst 62, Nota 62-8, blz. 132.

Quadi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in de 5e eeuw in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Quaëdypre op 3 km zuid van Winoksbergen, of Quarouble of Quiévrechain op resp. 8 en 11 km noordoost van Valenciennes.
Quentovicus, genoemd in de rijksverdeling van 831, betekent het land van Étaples en Montreuil, waarin de plaatsen Quend en Vieux-Quend zijn gelegen.

Quintelingeburch, in 936 genoemd als plaats van begrafenis van koning Hendrik I (de Vogelaar), welke plaats als het Duitse Quidlenburg is opgevat, is vermoedelijk Questelingues onder Outreau bij Boulogne.

Raba, een rivier genoemd in de strijd van Karel de Grote tegen de Avari in 791, is de Rabodeau, zijrivier van de Meurthe.
Raetia, in 369 genoemd als het gebied waar de Renus (Schelde) ontspringt, is de streek van Ressons, Oise, en andere gelijksoortige namen.
Regenesburg, waar Karel de Grote in 791 passeerde op een veldtocht tegen de Avari aan de Aisne, is Regny, Aisne, of verschillende andere gelijksoortige namen. Op te merken is dat de Duitse historici de voor de hand liggende interpretatie van Regensburg nooit geponeerd hebben, omdat deze plaats veel te ver van Niedersachsen af ligt en de andere details er al helemaal niet te plaatsen zijn.
Remis, in 556 in verband met de Saksen genoemd, is Reims.
Renus, betekent in alle teksten over Fresones, Saksen en Franken de Schelde. Pas laat in de 9e eeuw komt de naam Schelde, die overigens al door Plinius was gebruikt, meer en meer in omloop, terwijl de benaming Renus nog lang in gebruik blijft, zelfs tot in de 13e eeuw.
Rhin, wat de Franstalige kronieken schrijven, is identiek met Renus (Schelde).
Rhiustri, een deel van Frisia, genoemd in een bericht uit 793 over een veldtocht tegen de Saksen, is Hestrus op 8 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise. Later wordt de plaats nog verschillende malen genoemd als onderdeel van het leen Frisia van de Noormannen.
Ribidimons, waarheen Lodewijk de Duitser zich in 880 begaf, was Ribemont, Aisne.
Rimi, waar Karel de Grote in 784 tegen de Saksen streed, is Rimeux op 145 km zuidwest van Terwaan.
Ripuaria, in 451 en verschillende andere malen in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Ribécourt, Oise, en andere gelijksoortige plaatsnamen. De Ripuarische Franken is een zuiver geografisch begrip waarvan men, naar analogie met de misvatting over de Salische Franken, ten onrechte een bestuurlijke indeling heeft gemaakt, zelfs een ingrijpend volkenkundig verschil.
(H)rodnaco, waar een zendeling, door keizer Lodewijk naar de Nordalbingi gezonden, een kloostertje kreeg, is Radometz onder de gemeente Délettes op 15 km zuidwest van St.-Omaars.
Romanus, genoemd in de Lex Ripuariorum in 800, met bepaling van straf op de doodslag van een Romanus, duidt geen Romein aan doch Romain, Marne.
Rorikes Berg, volgens een tekst van 864 in de nabijheid van Frisia gelegen, is de Rorikgouw in de omstreken van Audruicq, welk gebied Roerik de Noorman in 834 in leen verwierf.
Rosogavi, genoemd in een veldtocht van Karel de Grote in 804 tegen de Saksen, is Rougefay op 6 km noordoost van Auxi-le-Château.

Sala, een rivier in Frisia, waar de abdij van Nijvel in 877 bezit verwierf, is de Selle ten oosten van Kamerijk.
Salefelt, genoemd in een bericht over de Noormannen in 876, is Salonnes, Moselle, Selles, Marne, of Salmagne, Meuse.
Salische Franken, waren zij die bij de rivier de Sala (Selle) woonden, ten oosten van Kamerijk. Het is een puur geografische aanduiding; ten onrechte heeft men er een bestuurlijke indeling van gemaakt. Zie ook onder Ripuaria.
Sarmatae, in 451 en daarna verschillende malen genoemd in verband met de Saksen, waren de bewoners van Sermaise, Oise en Aisne, en andere gelijksoortige namen.
Saxonia, waarover in 838 een markgraaf blijkt te staan, ressorteerde bestuurlijk onder Francia, d.i. West-Francië.
Saxonia, is omstreeks 936 verplaatst en wordt dan als synoniem voor Duitsland gebruikt. Het schijnt

nodig te zijn om te benadrukken, dat alleen de naam verschoven is, niet de landstreek zelf.
Scaunninge, waar Karel de Grote in 784 de Saksen aanviel, is Cauchie-d'Ecques op 10 km zuidoost van St.-Omaars, of Enguinegatte op 16 km zuid van St.-Omaars.
Schelde, genoemd bij de rijksverdeling in 842 als "tussen Schelde en Rijn", wil niet zeggen dat vanaf dit moment de naam Renus niet meer voor de Schelde wordt gebruikt. Dit gebuik van de naam Renus (Schelde) gaat nog door tot in de 13e eeuw.
Scoti, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 310 in nauw verband met de Frisones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Escaudain op 13 km zuidwest van Valenciennes. De naam van Ecottes op 6 km zuidwest van Ardres heeft vermoedelijk dezelfde afleiding.
Scythica, ook aangeduid als Scythia, zie onder Promontorium Cimbrorum.
Semnones, al vermeld bij Velleius in 4 en 5 na Chr., woonden in Mesen (B.).
Siatutanda, door Tacitus in nauw verband met de Fresones genoemd, is Sithieu, de oude naam van St.-Omaars.
Sigiburg, een burcht van de Saksen die Karel de Grote in 771 veroverde, is Sébourg op 9 km oost van Valenciennes.
Silingi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van één der plaatsen Sailly (of van alle vijf) in de omgeving van Atrecht.
Sinaisfeld, Sinotfeld of Sintongevelt, waar het leger van Karel de Grote in 794 tegen de Saksen optrok, is Saint-Inglevert op 6 km oost van Wissant.
Sinlendi, genoemd in de strijd in 814 tussen Saksen en Noormannen, is Senlis op 25 km zuidwest van St.-Omaars.
Sinotfeld, Sintongevelt, zie onder Sinaisfeld.
Sitnia, waar Pepijn in 756 het land van de Saksen binnentrok, is Sithieu, 'n oude naam van St.-Omaars.
Slavi, in 630 voor het eerst genoemd als onderdeel van de Saksen, waren de bewoners van Ecaibles, Nord, Eclimeux, Pas-de-Calais, Esclavelles, Marne, en andere gelijksoortige namen. Hun afkomst uit Hongarije is een fabel.
Sleidroburg, een burcht van de Saksen, genoemd in een bericht uit 784, is Saudemont op 6 km oost van Rimi en Huettagoe. Zie onder deze namen.
Sliviacas oras, de Slavische kust, heeft zijn naam bewaard in de plaatsnaam Saint-Martin-des-Sclives, een verdwenen dorp bij Sangatte.
Sneldingi, bondgenoten van de Vilti (Tournehem), die in 809 door Karel de Grote bedwongen werden, waren de bewoners van Lédinghen op 21 km zuidwest van St.-Omaars.
Sperohgowi, genoemd in de rijksverdeling van 839, is Espierres (B.) op 14 km oost van Tourcoing.
Stainfurt, waar Karel de Grote in 784 de Saksen aanviel, was Steenvoorde op 7 km oost van Cassel.
Starasfurt, waar Karel de Grote in 804 een vergadering met de Saksen belegde, gelegen aan de Bota (de Bourre), was Strazeele op 6 km oost van Hazebroek.
Stellingi, onder welke "nieuwe" naam de Slavi in 840 verschijnen, waren de bewoners van Escoeuilles op 24 km west van St.-Omaars.
Sturii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Frisones genoemd, waren de bewoners van Estreux op 5 km noordoost van Valenciennes.
Suaeuconi, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Souchez op 7 km zuidwest van Lens, of Souich op 18 km zuid van St.-Pol-sur-Ternoise.
Suebi, wat Adam van Bremen tegen het einde van de 11e eeuw van Suevi maakt en dat hij als Jutland en Zweden opvatte, heeft de mythe-vorming een fatale dreun gegeven naar de verkeerde richting. Zie ook onder Suevi.

Suentana, waar Karel de Grote in 798 tegen de Saksen streed, is Zunesticq op 3 km zuidwest van Marquise.
Suevi, die Tacitus de naaste buren van de Fresones noemt met wie Caesar al ca. 50 vóór Chr. in contact kwam en in 577 voor het eerst in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van het land van Kortrijk. Zie ook onder Suebi.
Sunuci, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Somain op 14 km oost van Douai, en/of Sommaing op 10 km zuid van Valenciennes.
Swalefeld, bij de rijksverdeling van 839 genoemd als een onderdeel van Ostrachia (Ostrevant bij Atrecht), heeft geen aanwijsbaar relict achtergelaten in een plaatsnaam.
Sygambri, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Cambrin op 8 km zuidoost van Béthune.

Tagnofurt, waar Karel de Grote in 784 de Saksen bestreed, volgens de tekst in de buurt van de Lippia (Lys) gelegen, is Dannes op 15 km zuid van Boulogne.
Taunus, zie onder Mons Taunus.
Taxandria, in 358 genoemd als de streek waar de Salische Franken binnentrokken, was een gebied ten westen van Atrecht, en waarschijnlijk identiek met Westrachia en/of Testerbant.
Tencteri, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Ennetières, 8 km west van Rijsel.
Tervacensis, genoemd in de rijksvergadering van 831, is het land van Terwaan.
Testrebant, genoemd in de rijksverdeling van 839, is identiek aan Westrachia en duidde een streek aan ten westen van Atrecht. De Nederlandse naam Teisterbant is van veel later en heeft niets met deze uitstaande.
Teutoburger Woud, waar de Romeinse legioenen van Varus in 9 na Chr. werden verslagen, lag beslist niet in het huidige Duitsland. Zie Addendum 7 in Tacitus, blz. 148-153.
Teutones, die in 10 na Chr. al bij de klassieke auteurs voorkomen, en dus onmogelijk in Duitsland kunnen resideren, zijn in werkelijkheid bewoners van Thiembronne.
Textricum, waar in 687 Pepijn tegen de Fresones streed, is Tertry bij Péronne.
Theotmelli, door Einhard in verband met de strijd van Karel de Grote tegen de Saksen genoemd, is Thiant op 8 km zuidwest van Valenciennes.
Thoringia, in verband met de Saksen genoemd, betekent altijd Doornik, meestal het land van Doornik. De "vertaling" met Thüringen was een blunder, voortgekomen uit de mythen, die de mythen weer grandioos bevestigden.
Timella, een rivier die in de Lippia (Lys) valt, is de Melde, die bij Thiennes in de Lys stroomt, op 5 km van Aire-sur-la-Lys.
Trachina, waar Karel de Grote in 795 op een veldtocht tegen de Saksen de Albis (Aa) overstak, is Treizennes op 3 km west van Isbergues, de oude burcht van de Saksen.
Traiectum, waar de abdij van St.-Germain-des-Prés bij Parijs in 779 vrijheid van tol kreeg, en welke plaats genoemd wordt in combinatie met Rouaan, Quentovicus, Dorestadum (Audruicq), Pont-Sainte-Maxence, Somme en andere Franse plaatsen, is Tournehem. Het is ondenkbaar, dat de abdij die vrijheid zou hebben gekregen in een niet-bestaande plaats in Nederland.
Traiectum, waarvan bisschop Balderik in 948 op de synode van Ingelenheim aanwezig was, is Utrecht waar Balderik de eerste bisschop was.
Traiectum, dat Gilbert in 922 van Karel de Eenvoudige terugkreeg, is Maastricht.
Trecas, waarheen de zonen van Lodewijk de Duitser zich in 800 begaven, is Trigny, Marne.
Treveri, een Germaanse stam, reeds ten tijde van Caesar ca. 50 vóór Chr. genoemd, waren de bewoners van Trier en omgeving.

Triboci, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband mert de Fresones genoemd, waren de bewoners van Troisvaux op 3 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise.
Tropea Drusi, het gedenkteken, opgericht door Drusus, wordt door Ptolemeus geplaatst in het noorden van Frankrijk. Cassius Dio vermeldt het al in 9 vóór Chr.
Tubanti of **Tuihanti**, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 310 in nauw verband met de Fresones en de Saksen genoemd, waren de bewoners van één der drie plaatsen Thun (vermoedelijk alle drie) in de omgeving van Kamerijk.
Tungri, in 351 genoemd als buren van de Franken, waren de bewoners van het land van Douai. Oplettendheid is geboden, daar de Tingri ook wel eens als Tungri geschreven werden.

Ubii, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, met wie Caesar al ca. 50 vóór Chr. in contact kwam en door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Aubigny-en-Artois op 14 km noordwest van Atrecht.
Ungarii, in 629 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van Honval, Pas-de-Calais. De naam is vermoedelijk een samentrekking van de namen Huni en Avari, die synoniem waren.
Usipeti, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, reeds door Caesar ca. 50 vóór Chr. bestreden en in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Weppes ten westen van Rijsel. Uxem bij Duinkerken heeft vermoedelijk dezelfde afleiding.
Uustrut, een rivier die in 543 genoemd wordt als de grens tussen de Saksen en de Franken, is de Antreppe, een zijrivier van de Sambre.

Vahal, in 16 na Chr. door Tacitus als een nieuwe naam van een arm van de Renus (Schelde) genoemd, kan de Oise zijn. In bepaalde gevallen is de identificatie met de Lys waarschijnlijker.
Vandali, de bewoners van Vandelicourt op 18 km noordwest van Atrecht. Cassius Dio leert ons enige jaren vóór Chr. dat de rivier de Albis (Aa) ontspringt in de bergen van de Vandali.
Vangiones, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Wannehain op 15 km zuidoost van Rijsel, en/of Waudignies-Homage op 18 km noordoost van Douai.
Verdaci, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, in de 5e eeuw in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van Wargnies op 12 km zuidoost van Valenciennes.
Veromandui, een Gallische stam in het noorden van Frankrijk, door Plinius in nauw verband met de Fresones genoemd, waren de bewoners van St.-Quentin en Noyon.
Victrenses, een Germaanse stam in het noorden van Frankrijk, ca. 310 in nauw verband met de Fresones en Saksen genoemd, waren de bewoners van Vitry-en-Artois op 14 km noordoost van Atrecht, en/of Vicq op 8 km noordoost van Valenciennes.
Viltaburg, zie onder Wiltaburg
Vinciacum, waar Karel Martel in 717 de Fresones en hun bondgenoten versloeg, was Inchy-en-Artois op 12 km west van Kamerijk.
Virdomadensis, genoemd in de rijksverdeling van 831, is de Vermandois, het land van St.-Quentin en Noyon.
Visigoten, zie onder Wisigoten.
Vogastes, in 630 een burcht van de Saksen genoemd, is Fosseux op 15 km zuidwest van Atrecht.

Waizzagaim, een pagus, waarin Kidrioburc en Linhidi liggen (zie onder deze namen), is de streek van Vis-à-Marles en Vis-en-Artois, beide bij Atrecht.
Walacria, een eiland van Frisia, dat de Noormannen in 837 aanvielen en dat Heriold de Noorman in 841 in leen verwierf, was een eiland tussen Brugge en Uitkerke.
Waladala, waar Karel de Grote in 806 in verband met de Saksen een rijksdag hield, is Wallers-Trélon

op 18 km zuidoost van Valenciennes.
Waletabi, waarvan een tekst uit 780 zegt dat de Vilti of Wilti zich in hun eigen taal aldus noemden, waren de bewoners van de streek rond Tournehem. De naam heeft geen aanwijsbaar relict achtergelaten in een plaatsnaam.
Wattium, al bij Tacitus vermeld, 14 na Chr., is Watten.
Westelijke Zee, in 351 voor de Atlantische Oceaan gebruikt, wordt meestal aangeduid met Oceaan of Noordelijke Oceaan. Uit kracht van de west-oriëntatie moet de laatste naam ook verstaan worden als Westelijke Zee. Bij deze naam hadden de schrijvers het noorden van Frankrijk als uitgangspunt en niet het noorden van Duitsland, zodat Westelijke Zee beslist niet de Noordzee betekent, al was dit de algemene opvatting.
Westfali, een onderdeel van de Saksen, die Karel de Grote in 775 bestreed, waren de bewoners van West-Wailly. Daar deze naam meerdere malen voorkomt, is de juiste plaats niet aan te wijzen. De naam is een puur geografische en duidt noch een landstreek, noch een bestuurlijke indeling van de Saksen aan. De streeknaam Westfalen heeft niets uitstaande met deze Westfali; Westfalen is daar vermoedelijk wel een importnaam, ontstaan na de massale deportaties vanuit het noordwesten van Frankrijk. Zoals de massa-executies van 782 te Fréthun in de uiterste noordwesthoek voorvielen, zo is aannemelijk, ofschoon de bronnen dat niet met zoveel woorden zeggen, dat de massa-deportaties ook vanuit deze hoek zijn geschied.
West-Francië, waar Karel de Eenvoudige in 898 als koning wordt geïnaugureerd, omvatte nog Saxonia, wat volstrekt uitsluit dat dit Sleeswijk-Holstein is geweest.
Westrachia, waar Karel Martel in 714 de Fresones aanviel, was de landstreek ten westen van Atrecht.
Wigmodia, zie onder Wigmodingas
Wigmodingas, identiek met Wigmodia, Withmundi, waar Karel de Grote in 794 een groep van Saksen versloeg, duidt de streek van Wissant aan op 15 km zuidwest van Calais.
Wiltaburg of **Viltaburg**, een andere naam voor Trajectum (Tournehem) en de bewoners van de streek, die in 717 voor het eerst verschijnt, en die in ander verband een onderdeel van de Slavi genoemd worden, die op hun beurt een onderdeel van de Saksen waren, wijst van de ene kant erop, dat de nieuwe naam om politieke redenen en als demonstratie tegen de Franken was aangenomen, van de andere kant dat de Saksen in hun verzet tegen de Franken geen eenheid vormden en bijna altijd groepsgewijs optraden.
Winidi, in 630 genoemd als een onderdeel van de Slavi, waren de bewoners van Winnezeele op 7 km noordoost van Cassel. Er zijn verschillende plaatsnamen met dezelfde vermoedelijke afleiding.
Wirtziburgium, waar Karel de Grote in 793 het kerstfeest vierde tijdens een veldtocht tegen de Saksen, is Vittarville op 25 km noord van Verdun.
Wisera, een rivier, herhaaldelijk in verband met de Saksen genoemd, was niet de Weser in Duitsland doch de Wimereux bij Boulogne. In verschillende teksten moet de naam als Lippia (Lys) worden opgevat, omdat de kopiisten van de kronieken meenden dat Lippia fout was en het door Wisera vervingen.
Wisigoten, in 560 in verband met de Saksen genoemd, waren de bewoners van de zuidwestkust van Frankrijk.
Wisurgis, de rivier waarlangs Drusus in 15 vóór Chr. een keten van forten aanlegde voor de verdediging van Gallia, was de Wimereux ten noorden van Boulogne. Overigens zijn er aanwijzingen, dat de schrijvers met deze naam ook de Lys of Leie hebben aangeduid, wat vermoedelijk een fout van de kopiisten is geweest.
Witberg, in 753 in verband met de Saksen genoemd, is Blingel en Blangy, even verder dan Incourt, die een ander feit als de plaats van hetzelfde gebeuren noemt.
Withmundi, zie onder Wigmodingas
Witla, een plaats vlakbij Frisia gelegen, die de Noormannen in 836 aanvielen, was Wissant op 15 km zuidwest van Calais.

Conclusie

Van de plaatsnamen uit de teksten over het Albis-gebied, Frisia en Saxonia blijkt geen enkele in Nederland of Duitsland te hebben bestaan, behalve een paar doublures zoals de Isla voor Lys en IJssel, Hammaburg voor Hames-Boucres en Hamburg, en natuurlijk de vier overbekende rivieren, die de stoot gegeven hebben tot de Friese en Saksische mythen in Nederland. De plaatsnamen liggen alle in Frankrijk en Vlaanderen. Het resterend half procent, de doublures, heeft natuurlijk ook daar gelegen. Derhalve blijkt geen enkele tekst van vóór de 10e eeuw over Frisia en Saxonia voor Nederland geschreven te zijn, en is de beweerde voorgeschiedenis van Friesland pure mythe.
De belangrijkste consequentie daarvan is, dat St. Willibrord nimmer in Utrecht gezeteld kan hebben als eerste bisschop van de Vlaamse Fresones, waarmee de juiste geografische grondslag werd gelegd voor de uitgave *Ontspoorde historie*, toegespitst op het missiewerk onder de Fresones door Willibrord en zijn opvolgers, de ondergang van het bisdom Traiectum (Tournehem) en de opkomst van het bisdom Utrecht in de 10e eeuw met Balderik als eerste bisschop.

HOOFDSTUK 5 NOORMANNEN, DE DANI VAN NORMANDIË

5.1 De mythe van de Noormannen

Reeds lang (sinds 1965) heb ik de stelling verkondigd (zie *Vraagstukken in de historische geografie van Nederland*, blz. 289), dat de Dani of Noormannen gevestigd waren in Normandië, en dat hun herkomst uit Denemarken, Noorwegen, Zweden, Estland en Finland een grote fabel is.
Deze fabel was onvermijdelijk, omdat de historische geografie van westelijk Europa op haar kop was gezet, maar hij leek redelijk te verklaren dat de Noormannen op hun tochten naar Frankrijk regelmatig Nederland passeerden, waar zij in het voorbijgaan dan ook maar eventjes Frisia, Traiectum, Dorestadum, de Batua en Noviomagus aanvielen. Zij slaagden zelfs erin, om vaste voet in Frisia en Dorestadum te krijgen, dat zij ten slotte van de keizers in leen verwierven, wier bedoeling het was hen van verdere plundertochten in Frankrijk af te houden. Zodoende werd Rorik, een der hoofdmannen van de Noormannen, door de historici uitgeroepen tot "heerser over het Nederlandse kustgebied". Dat dit niet bestond, en dat geen Noorman het in zijn hoofd zou halen een uiterst gevaarlijk waddengebied binnnen te varen, kwam geen moment in de hoofden van de historici op. Van de andere kant zijn er meer dan voldoende gegevens voorhanden, die bewijzen dat Rorik het gebied ten noorden van Boulogne in bezit had. In *Winkler Prins Geschiedenis der Nederlanden*, 1978, p.115, plaatst D'Haenens Rorik terecht vlak boven Boulogne, een tweede maal, maar ditmaal foutief, in de buurt van Utrecht, doch de schrijver besteedt geen woord aan de verklaring van deze tegenspraak.

Sommige Vlaamse en Franse historici, o.a. van de universiteiten van Gent, Rijsel en Parijs, hebben even fel als de Nederlandse op mijn stellingen gereageerd, al is er onder de Fransen nauwelijks één te vinden die Nederlands verstaat en kan lezen, zodat hun verontwaardiging hoogst onwaarschijnlijk is. Een schrijver behoort men op z'n minst eerst te lezen, alvorens zijn stellingen te verwerpen; dit is een primaire eis van wetenschappelijk fatsoen. Zij hebben zich enkel door de Nederlandse collegae laten opjutten om deel te nemen aan het gemeenschappelijk front. Voor hen is het natuurlijk een onverteerbare zaak, dat deze historische ontdekking van een Nederlander kwam, te meer nog omdat zij met hun neus op feiten, personen, geografie, stratigrafie en historische naamkunde uit hun eigen streek werden gedrukt, die zij nooit hadden opgemerkt. Evenmin hadden zij ontdekt dat meer dan 5000 Germaanse namen, nooit in Duitsland of Nederland teruggevonden, in hun eigen streek voor het grijpen liggen.

Des te waardevoller is wat de archeologen en antropologen tijdens opgravingen in Normandië te voorschijn brengen.
In 1985 ontdekten zij te Saint-Martin-de-Fontenay, op 7 km zuid van Caen, een immense begraafplaats, die skeletten bevat vanaf de prehistorie tot in de 7e eeuw van onze jaartelling. Het opmerkelijke van de skeletten is dat zij een voor Frankrijk vreemd type mens vertonen, vrijwel onveranderd gebleven vanaf de 3e eeuw vóór Chr. tot in de 7e eeuw, tijdperken die aan de hand van aardewerk, grafgiften en versierselen met grote zekerheid konden worden vastgesteld. De begraafplaats is 8000 vierkante meters groot. Zij bevat 850 graven en de resten van minstens 1000 doden. Hierdoor kon men de gehele fysieke en antropologische ontwikkeling van een heel dorp gedurende die lange periode volgen. Het is de eerste keer dat de Franse archeologie zo'n vondst deed, zelfs onbekend voor de Romeinse periode, waarvan men altijd had gedacht dat deze het sterkst geconcentreerd in de Franse bodem zit. De onderzoeken, die daarop volgden in het antropologisch laboratorium van de universiteit van Caen, bevestigden wat reeds uit andere vondsten sinds 1955 werd vermoed, namelijk dat de

Noormannen kleine en tengere personen waren, afkomstig uit het gebied van de Middellandse Zee. Tot nu toe had men slechts een klein aantal graven gevonden, of resten die enkel een korte periode omvatten. Te Saint-Martin-de-Fontenay lag de gehele periode op één begraafplaats bijeen, wat niet alleen het beeld compleet maakte maar ook een nooit vermoede continuïteit aan het licht bracht.
De historicus wordt meteen getroffen door de afkomst van deze tengere mensen, daar op slag een tot op heden duistere passage van de Geograaf van Ravenna (ca. 670) duidelijk wordt. Hij zegt (zie Ravenna, Tekst 10, blz. 25) dat de Dani van alle volken de vlugste zijn. Hij haalt een andere schrijver aan, die verschillende volken en hun eigenschappen beschreef en uitriep: "Maar och, waar is de Danus?", wat wil zeggen dat de Danus al voorbij was voordat je zijn naam had uitgesproken. Elders zegt de Geograaf (zie Ravenna, Tekst 12, blz. 27) dat Saxonia geleerde en stoutmoedige mannen voortbrengt, maar zij zijn niet zo vlug als de Dani. Overigens geeft de Geograaf van Ravenna zoveel bijzonderheden over de juiste ligging van Dania in Normandië, dat de interpretaties van de archeologen door geschreven teksten volledig worden bevestigd. Onjuist is derhalve ook het traditionele beeld dat men van de Noormannen ophangt. Zij waren geen mannen als beren, die met één slag een tegenstander van boven tot onder in tweeën spleten. Hun vlugheid evenwel wordt in menige tekst beschreven.

Het is niet bij deze vondst gebleven. Te Saint-Martin-de-Verson, eveneens in de streek van Caen, vond men 296 skeletten, gedateerd in de 7e en 8e eeuw. In Giberville, op 5 km zuidoost van Caen, lagen er ca. 380 uit de 6e en 7e eeuw. In Réville, op 26 km zuidoost van Cherbourg, werden er 162 uit dezelfde tijd aangetroffen.
In 1978 was een begraafplaats ontdekt te Frénouville, 9 km zuidoost van Caen, met 800 skeletten van overledenen tussen de 3e en 7e eeuw.
In de grafheuvels van Fontenay-le-Marmion, op 10 km ten zuiden van Caen, bevonden zich gelijksoortige vondsten, die op 3500 jaren vóór Chr. zijn te dateren en hetzelfde type mens vertonen. Er zijn al verschillende plekken gesignaleerd, waar men vermoedt dezelfde vondsten aan te treffen. Maar nu reeds vormt het tevoorschijn gekomen materiaal een afdoend bewijs. De mannen waren gemiddeld 1.66 m lang, de vrouwen gemiddeld 10 cm kleiner. Zij hadden een langwerpige schedel. In de loop van de eeuwen doen zich enkele kleine veranderingen voor, o.a. dat de mannen iets groter worden. Deze kleine veranderingen wijten de antropologen aan andere levensomstandigheden, andere arbeid of andere voeding. Bij de vrouwen doen zich geen veranderingen voor; hun type blijft constant. Zeer waarschijnlijk trouwden zij alleen onder elkaar, daar vreemde antropologische invloeden niet zijn aan te wijzen. De bij de lijken gevonden voorwerpen, vooral de fibulae (gespen voor de kleding) die nauwkeurig te dateren zijn, tonen aan dat de Dani niet geïsoleerd leefden, maar wel degelijk onder invloed hebben gestaan van de hen omringende culturen. Dit blijkt ook uit de wijze van begraven: eerst met het hoofd naar het zuiden gericht. In de Romeinse periode hebben zij gedurende ongeveer twee eeuwen de lijkverbranding toegepast, maar vanaf de 4e eeuw hernemen zij de begraving van noord naar zuid. In de 5e eeuw treft men lijken aan die oost-west begraven zijn, met het hoofd naar het westen, beter gezegd met het gezicht naar het oosten. Sommige archeologen denken hier aan christenen, terwijl anderen geneigd zijn er een teken van een heidense zonnecultus in te zien.
Op een der begraafplaatsen is een swastika gevonden. Ten slotte, en dit is wellicht de belangrijkste conclusie: op al deze plaatsen is niets gevonden dat enige band vertoont met een cultuur uit het hoge noorden van Europa.

De archeologen van Normandië verdedigen dan ook met stelligheid de overtuiging, dat er geen sprake is geweest van grote invasies vanuit het hoge noorden, maar dat de Dani altijd op hun eigen plek gevestigd zijn geweest.

Enige zaken moeten nog worden toegelicht.
Het volk werd oorspronkelijk Dani genoemd, een term die Gregorius van Tours (ca. 590) het eerst gebruikt. De afleiding van deze naam is niet duidelijk. Hij kan verband houden met de Danubius (Donau), daar de archeologen de herkomst van dit volk in het zuidoosten van Europa plaatsen. Het zou zich over land naar het westen hebben begeven, en er zijn merkwaardige overeenkomsten aan te wijzen tussen de prehistorische vondsten van Normandië en die van de vallei van de Aisne. Zou hier misschien de oplossing liggen van de intrigerende vraag waarom deze rivier bij veel schrijvers ook Danubius wordt genoemd? In elk geval is de term Nordmanni of Noormannen van veel jongere datum. De Geograaf van Ravenna (ca. 670) is de eerste die de naam Northomanni gebruikt (zie Ravenna, Tekst 3, Nota 3-9, blz. 14), maar hij voegt er aan toe dat hun land door de Ouden (hij bedoelt vroegere schrijvers) ook Dania werd genoemd.
De naam Noormannen is in Frankrijk gebleven als een simpel gevolg van de west-oriëntatie, die noord noemde wat voor ons west is. Volgens onze opvatting had men dus van Westmannen moeten spreken. Dit is trouwens een der mooiste voorbeelden voor de bevestiging van de west-oriëntatie, maar ook een der meest klemmende bewijzen dat de historici door het niet opmerken ervan de hele historische geografie van westelijk Europa een kwartslag naar rechts hebben gedraaid, met het rampzalig gevolg dat zij alle teksten van de klassieke schrijvers met deze foutieve kwartslag hebben geïnterpreteerd. Een der gevolgen was dat de Fresones en de Saxones plus een massa plaatsnamen, waarvan 95% onvindbaar was en de resterende 5% uit doublures of transplantatie-namen bestaat, in het hoge noorden terechtkwamen, terwijl de oorspronkelijke schrijvers naar waarheid het westen van Frankrijk hadden bedoeld.
Van de term Nordomanni heeft Normandië zijn naam gekregen, overigens betrekkelijk laat, een tweedehands-naam, die op de koop toe ook nog foutief is.
De laatste decennia hanteren de historici bij voorkeur de naam Vikingen, een naam die men in geen eigentijdse bron vindt, en waarin men de tendens proeft om de noordelijke afkomst van de Dani te benadrukken.
Het woord Viking is van Noorse afkomst; zijn juiste betekenis en afleiding zijn nooit opgehelderd. Naar het zich laat aanzien, is het van jonge datum, toen de Denen, Noren en Zweden voldoende waren uitgegroeid om veroverings- of plundertochten naar andere streken op touw te zetten, die gelijk werden gestreken met de vroegere tochten van de Dani.

Het spreekt vanzelf dat deze fatale misplaatsing van de Dani tot andere foutieve lokalisaties heeft geleid, omdat Dania simpelweg door alle historici als Denemarken werd opgevat. Daar dit onderwerp met zijn consequenties reeds uitvoerig in mijn vorige publicaties aan de orde is geweest en al te veel herhalingen moeten worden vermeden, kan hier worden volstaan met enkele voorbeelden.
Alcuinus verhaalt dat Willibrord twee pogingen heeft gedaan om de Dani te benaderen, maar hij werd door hen afgewezen, wel bedreigd maar niet mishandeld of gedood. Deze tochten waren niet zonder gevaar daar Alcuinus de Dani beschrijft als een wild en wreed volk. Het is nu overduidelijk dat Dania niet Denemarken was, wat voor een bisschop van Utrecht al vreemd zou zijn geweest, voor een bisschop van Tournehem totaal onaanvaardbaar.
Hetzelfde is het geval met St. Ludger. Zowel diens "*Leven*" als de oorkonden van Werethina (Fréthun) bevatten een overdaad aan bewijzen dat deze zendeling door Karel de Grote werd belast met de christianisatie van de Saxones in het noordwesten van Frankrijk.
St. Ludger bezocht ook, maar met even weinig succes als St. Willibrord, de Dani en het mysterieuze eiland Fositesland dat op de weg daarheen lag. Dit laatste is Le Fossé, op 39 km noordoost van Rouaan, en ligt op een eiland dat door de rivieren de Epte en de Mésangueville wordt gevormd. In de bronnen staat trouwens nergens dat het een eiland in zee was; uit de context blijken de tochten van Willibrord en Ludger over land te zijn gegaan. De gangbare determinatie van Fosites als

Helgoland is derhalve dubbel foutief.

Maar de mooiste verplaatsingen, die men leest als een spannend detective-verhaal, zijn van de hand van Adam van Bremen. Deze zogenaamde geleerde, in werkelijkheid een grenzeloze fantast en brutale vervalser, was afkomstig uit het midden van Duitsland, waar hij derhalve al een zware "Saksische" hersenspoeling had ondergaan. Hij is in 1066 naar Hamburg geroepen, om er kanunnik te worden en scholaster van het kapittel van het bisdom. Hij zette zich aan een beschrijving van de bisschoppen van Hamburg (*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*), waarin hij onversaagd St. Anscharius naar Hamburg transporteerde en alle oude teksten over Frisia en Saxonia naar het noorden trok. Op zich juiste teksten maar foutief gelokaliseerd, die hij doorspekte met juiste en gefantaseerde gegevens over de toenmalige landstreken Friesland, Denemarken, Zweden, Jutland enz., zodat zijn werk overkwam als een absoluut betrouwbaar verhaal, naar de schijn steunend op een documentatie uit de eigen streek.
Stéphane Lebecq zegt in zijn "*Marchands et Navigateurs Frisons du haut moyen âge*" (Presses Universitaires de Lille), dat het werk van Adam van Bremen een rijke bron is die onmogelijk gepasseerd mag worden. Helaas heeft deze schrijver Adam van Bremen niet doorzien, die bij de historici berucht is wegens de fabricage van een hele serie Karolingische oorkonden, van A tot Z vals, over de bisdommen Hamburg en Bremen, zodat er alle reden is om zijn "*Gesta*" met een tot de top gevoerd kritisch inzicht te benaderen. Ik ben het met Lebecq eens dat zijn werk niet gepasseerd mag worden, maar wel om een geheel andere reden, namelijk dat Adam van Bremen een van de beste ingangen is om er achter te komen, hoe de verplaatsingen tot stand kwamen.

In dit verband dient opgemerkt te worden dat de Universiteit van Rijsel zich opwerpt als expert van vreemde streken maar in wezen de historie van haar eigen streek heeft gemist door de Fresones en de Saxones in het noorden van Europa te lokaliseren en niet in Frans-Vlaanderen. In dit verband kan Lebecq vergeleken worden met voornoemde Adam van Bremen omdat Lebecq alles uit de teksten, waarmee hij geen raad weet of wat Frans en Vlaams klinkt, weglaat. Het is zonneklaar dat men bij het onderzoek over Fresones en Saxones bij de klassieke schrijvers moet beginnen (met name bij Tacitus met zijn *Germania*) en niet moet varen op het kompas van een vervalser uit de 11e eeuw. Overigens heeft de universiteit van Rijsel, evenals alle andere academische centra, nooit de westoriëntaite opgemerkt. We zwijgen dan nog maar van de meer dan 5000 Germaanse namen, die rondom en op korte afstand van Rijsel hebben gelegen.

Ter toelichting geef ik hieronder de voornaamste feiten uit het leven van St. Willehad en St. Anscharius.
Op mijn eerste speurtochten in Frankrijk viel mij op, dat in tal van kerken in Artois en Normandië beelden staan van deze twee heiligen, zodat ik met de neus werd gedrukt op de vraag, waar zij in werkelijkheid hebben gemissioneerd.

5.2 Uit het leven van St. Willehad

Zendeling Willehad, afkomstig uit Northumberland in Engeland, vertrok omstreeks 770 naar de missie onder de Fresones. Hij arriveerde op het vasteland bij de plaats Dockynchirica in de pagus Hostraga, de streek waar bisschop Bonifatius voorheen het martelaarschap had verworven. Bedoeld is Duinkerken, dat nog niet bestond ten tijde van St. Bonifatius of St. Willehad, wel echter ten tijde van St. Anscharius die ca. 850 het *Leven van Willehad* schreef.

De fabel is ontstaan, toen een kanunnik van Utrecht in de 14e eeuw de vreemde en hem onbekende naam vervalste tot Doccinga. Dit geeft tevens de juiste tijd aan van de geboorte van de Dokkum-mythe, nota bene zeven eeuwen ná St. Bonifatius, wiens naam men tevoren vergeefs in een Nederlandse bron zoekt. De tekst zegt niet dat St. Bonifatius in Dockynchirica is vermoord.
Andere teksten delen mee dat dit gebeurde in de pagus Westraga op de oever van de rivier de Burdina (de Bourre), die bij Merville in de Lys valt. De legende van Dokkum berust derhalve op een dubbele vervalsing.
De mythe heeft definitief de nek omgedraaid gekregen door de fanatieke opgravingen, de laatste tijd in Dokkum gepleegd, waarbij niets uit de tijd van Bonifatius is gevonden en archeoloog Halbertsma ten slotte de kreet moest slaken, dat een en ander onder de huizen zit en er eerst een wonder moet gebeuren alvorens men het vindt.
Dit is het peil van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB): het afroepen van wonderen voor wat men niet vindt en in tegenspraak met de bronnen toch halsstarrig blijft najagen.
Hostraga is een schrijf- of leesfout. Er moet Westraga worden gelezen, de tegenhanger van de Ostraga, de streek van Ostrevant ten oosten van Atrecht. Daarna stak Willehad de rivier de Loveke over, thans de Loogracht tussen Ieper en Veurne, en bereikte de plaats Humarcha. Dit is Valhuon, op 7 km noordoost van St.-Pol-sur-Ternoise, voorheen bekend als Hugonis Marca. Het kan ook Humières zijn, op 9 km west van St.-Pol. Vandaar ging hij naar Thriante. Dit is niet Drenthe, wat Blok ervan maakt, doch Tringhem, op 15 km noordwest van Lens. Nadat St. Willehad een tijd had moeten vluchten wegens de opstand van de Saxones, maakte hij een reis naar Rome en bracht na zijn terugkeer enige jaren door in het klooster van Aefternacum (Eperlecques).
In het jaar 785 liet Karel de Grote hem tot bisschop wijden. Hij stelde hem aan over Wigmodia, Laru, Riustri, Astergo, Nordendi en Wanga. Hij bouwde een prachtige kerk te Brema, waar hij zijn zetel vestigde. Om hem materieel een bestaan te verzekeren (zijn gebied was praktisch nog volledig heidens), schonk Karel de Grote hem het klooster van Justina (dit gegeven wordt door Lebecq ook verzwegen).
Wigmodia is identiek aan Withmundi, de witte mond van de Renus (Schelde) wegens het vele daar aanwezige witte zand, en moet gelokaliseerd worden te Sangatte (voorheen Sandgate of Zandgat), op 8 km west van Calais.
Laru is Lumbres, op 11 km zuidoost van St.-Omaars, het Lauri van de Peutinger-kaart. Riustri is Hestrus, op 8 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise.
Astergo is een verschrijving van Westergo, de streek ten westen van Rijsel tot aan de zee.
Nordendi is Norrent, op 6 km zuid van Aire-sur-la-Lys.
Wanga is Bainghem, op 24 km west van St.-Omaars (de verandering van de letter W in B is in het Romaans een normaal verschijnsel).
Brema is Brêmes, op 1 km west van Ardres.
Justina is Justine, Ardennes, op 25 km noordwest van Réthel. Het ligt buiten elke rede dat een bisschop van Bremen in Duitsland dit klooster zou hebben gekregen als emolument voor zijn ambt.
Willehad werd in 787 op een van zijn reizen te Plecateshem door een hevige koorts overvallen en stierf een paar dagen later. Hij werd in zijn nieuwe kerk van Brema begraven. In de Walburgakerk in Veurne bevinden zich relieken van tijdgenoten van Willehad. Het betreft relieken van de heilige Walburga en haar broers St. Wunnebald en St. Willibald.
Plecateshem is Blecquenecques, op 2 km noordoost van Marquise. Ook deze naam zoekt men tevergeefs in de door Lebecq gegeven citaten, waaruit hij zorgvuldig alles heeft geselecteerd en verwijderd wat al te duidelijk op Frankrijk wijst. Zijn boek heeft de "Prix Vovard de l'Académie de Marine" verworven. Terecht, mag men wel zeggen, omdat Lebecq zich een bekwaam stuurman heeft betoond, die alle gevaarlijke klippen heeft omzeild.

5.3 Uit het leven van St. Anscharius

In 826 wilde Harald, een hoofdman van de Dani, door keizer Lodewijk als leenman erkend worden. De keizer stelde als voorwaarde dat hij zich zou laten dopen wat in Mainvillers gebeurde en gaf hem een deel van Frisia in leen.
Bij zijn terugkeer naar Frisia zond Wala, abt van Corbie, de monniken Anscharius en Antbert met hem mee, die de opdracht kregen de kerk te vestigen in het rijk van Harald.
De bisschop van Colonia (Avesnes-sur-Helpe of Keulen?) schonk de missionarissen een stevige boot, en zo arriveerden zij over Dorestadum (Audruicq) en de naburige gebieden van de Fresones in de streek van de Dani. Na korte tijd werd Antbert ziek en keerde naar Corbie terug. Corbeia was nog altijd Corbie, daar het zusterklooster met dezelfde naam in Duitsland, dat op z'n Duits Corvey werd genoemd, toen nog niet was gesticht.
In 829 kreeg Anscharius van de keizer opdracht het volk van de Sueones te bekeren. De naam Sueones is een verschrijving of afleiding van Suindinum, later Cenomanni genoemd. Het betrof een stam in Normandië in de omgeving van Le Mans. Dit waren dus niet de Zweden, wat Lebecq ervan maakt.
De boot van de kooplieden, waarop Anscharius meereisde, werd door piraten overvallen, maar omdat dit dicht onder de kust gebeurde, konden de schepelingen zich redden en bereikten zij te voet het vasteland. Daar kwamen zij bij een haven, die Birca werd genoemd. Dit was natuurlijk niet het veronderstelde Birka in Zweden, doch Berck op 12 km zuid van Étaples.
In 832 werd Anscharius met toestemming van andere bisschoppen aangesteld tot bisschop in het uiterste gebied van Saxonia, in de streek aan de overzijde van de Albis (de Aa). Hij vestigde zijn zetel te Hammaburg (Hames-Boucres) op 2,5 km noordwest van Guînes, en kreeg de jurisdictie over de Nordalbingi, dat wil zeggen (en let hierbij op de west-oriëntatie) die ten westen van de Albis (Aa) woonden. Omdat hij in vijandig gebied zat en zijn bisdom maar klein was, schonk de keizer hem een klooster, Turholt genaamd, en de plaats Welanao aan de overzijde van de Albis (Aa).
Welanao is Welles onder Nordausques, op 3 km noordoost van Tournehem.
Turholt is Torhout op 8 km zuid van Brugge. Weer ligt het buiten elke rede, dat een bisschop van Hamburg in Duitsland zijn honorarium moest halen op 550 km afstand!
Bovendien schreef Rimbert, een monnik van Torhout, het Leven van St. Anscharius, eveneens een onaanvaardbare zaak als het om een bisschop van het Duitse Hamburg ging.
Het spreekt bijna vanzelf dat Lebecq Turholt en Welanao verzwijgt.
In 845 werd Hammaburg (Hames-Boucres), volgens sommige kronieken samen met Dorestadum (Audruicq), door de Dani aangevallen en zwaar verwoest. Omstreeks dezelfde tijd moest een koning van de Suones (Le Mans) vluchten. Hij zocht zijn heil bij de Dani in Frisia en beloofde hen Birca (Berck) te geven, dat een rijke stad was. Samen met de Dani vormde hij een vloot om Birca (Berck) te veroveren. De inwoners kochten zich tegen een hoge som vrij. In Birca (Berck) woonde ook de rijke vrouw, die haar dochter Catla opdroeg na haar dood al haar geld onder de armen te verdelen. "Maar", meende zij, "omdat in Birca (Berck) geen armen zijn, ga daarom naar Dorestadum (Audruicq)".
Na het vertrek van Catla verviel de christelijke gemeenschap van Birca (Berck) snel. Voor hen, die in Dorestadum (Audruicq) of in Hamaburg (Hames-Boucres) gedoopt waren (denk eraan dat het land voor het merendeel in de handen van de heidense Dani was), stichtte St. Anscharius een nieuwe kerk te Sliaswich. Dit was Saint-Martin-des-Sclives, een dorp bij Sangatte dat in de 16e eeuw is

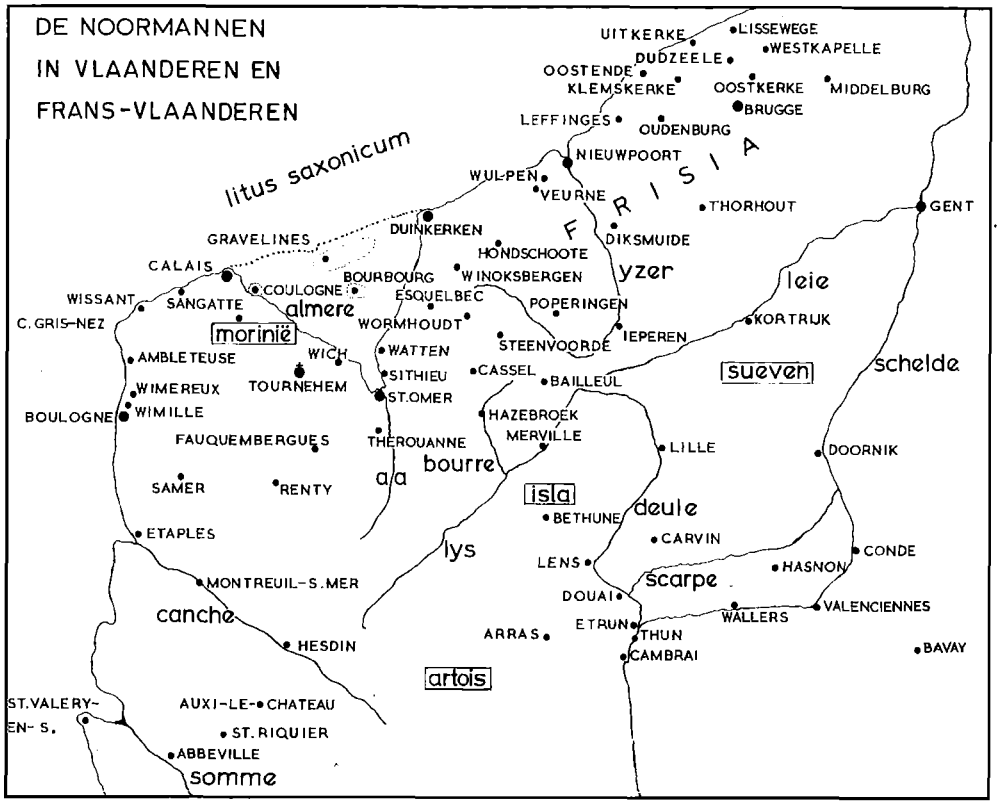
DE NOORMANNEN
IN VLAANDEREN EN
FRANS-VLAANDEREN
litus saxonicum
FRISIA
UITKERKE
LISSEWEGE
WESTKAPELLE
DUDZEELE
OOSTENDE
KLEMSKERKE
OOSTKERKE
MIDDELBURG
BRUGGE
LEFFINGES
OUDENBURG
NIEUWPOORT
WULPEN
VEURNE
THORHOUT
GENT
GRAVELINES
DUINKERKEN
DIKSMUIDE
HONDSCHOOTE
CALAIS
BOURBOURG
WINOKSBERGEN
yzer
leie
WISSANT
SANGATTE
COULOGNE
ESQUELBEC
POPERINGEN
almere
C. GRIS-NEZ
morinië
WORMHOUDT
IEPEREN
KORTRIJK
WATTEN
STEENVOORDE
AMBLETEUSE
WICH
SITHIEU
CASSEL
BAILLEUL
sueven
schelde
WIMEREUX
TOURNEHEM
ST.OMER
BOULOGNE
WIMILLE
HAZEBROEK
FAUQUEMBERGUES
THEROUANNE
MERVILLE
LILLE
DOORNIK
a/a
bourre
SAMER
RENTY
isla
deule
BETHUNE
ETAPLES
CARVIN
lys
LENS
CONDE
HASNON
MONTREUIL-S.MER
scarpe
DOUAI
canche
ETRUN
WALLERS
VALENCIENNES
ARRAS
THUN
HESDIN
CAMBRAI
BAVAY
artois
ST.VALERY-
EN-S.
AUXI-LE-CHATEAU
ST.RIQUIER
ABBEVILLE
somme

Afb. 5.1.

verwoest. De inwoners noemden de plaats Sliaswich, zeggen de bronnen, doch de Dani gebruikten in hun taal de naam Haithabu. Schleswig in Duitsland (stad en landstreek) is derhalve een zuivere importnaam uit het noorden van Frankrijk. Straks zullen we zien dat de naam Haithabu nooit in het noorden heeft bestaan.
In 852 probeerde St. Anscharius de parochie van Birca (Berck) te herstellen, waartoe na een bijeenkomst van het volk verlof werd gegeven. In 854 echter werd kerk van Sliaswich (Saint-Martin-des-Sclives) tengevolge van de intriges van de invloedrijke Noormannen gesloten. Wel kreeg de bisschop verlof om op een andere plaats, Ripa genoemd, een nieuwe kerk te stichten. Het is zeer waarschijnlijk dat dit geen plaatsnaam was (hij is trouwens als zodanig niet terug te vinden), doch dat "ripa" gewoon oever of kust betekent.
St. Anscharius overleed omstreeks 865. Hij is nooit in het noorden van Duitsland geweest.

5.4 Het bisdom Traiectum (Tournehem)

St. Willehad en St. Anscharius zijn niet de enigen, die een bisschoppelijke aanstelling kregen in het gebied van de Fresones en de Saxones, dat simpelweg beschouwd reeds onder het bisdom Traiectum (Tournehem) ressorteerde.
St. Lebuinus (ca. 770) en St. Ludger (ca. 790 - 809) kregen eveneens plaatsen en streken toegewezen, waar zij als bisschop fungeerden, die zuiver territoriaal gezien onder het bisdom Traiectum (Tournehem) vielen.
Dit vraagstuk blijft overigens hetzelfde, ook wanneer men Traiectum te Utrecht plaatst, en er is nog nooit een zinnig antwoord op gegeven.
Om het op te lossen, moet op verschillende factoren worden gewezen.
De zendelingen vóór en ná St. Willibrord waren missie-bisschoppen, die voor een bepaald gebied werden aangesteld of dit zelf uitzochten, maar wier werkterrein niet strikt territoriaal was afgebakend en nog niet in een kerkelijk hiërarchisch verband was opgenomen. Dit verschijnsel is overigens niet alleen van de oude tijden. Tot voor kort geschiedde hetzelfde in de roomse missie-gebieden, die aanvankelijk rechtstreeks onder Rome stonden, ook wanneer er al een bisschop functioneerde, en pas een eigen hiërarchie kregen wanneer de ontwikkeling zover was dat verschillende soortgelijke "bisdommen" zowel een territoriale omschrijving als de vorm van een kerkprovincie wenselijk maakten. Dit onderscheid, dat voor een kenner van de kerkgeschiedenis bepaald niet subtiel is, schijnt vele historici onbekend te zijn omdat ze in de mening verkeren dat bij het woord "bisschop" altijd een precies welomlijnd grondgebied behoort.
De *Levens* van St. Willehad, St.Lebuinus, St. Ludger en St. Anscharius tonen integendeel aan, dat hun terrein eerder een lappendeken was dan een aaneengesloten grondgebied, met het gevolg dat men deze zendelingen op verschillende betrekkelijk ver van elkaar af gelegen plaatsen ziet optreden, en dat zij soms op eigen initiatief hun werkterrein verlegden.

Een tweede factor is dat het bisdom Traiectum (Tournehem) na de dood van St. Willibrord en St. Bonifatius vrij vlug achteruit is gegaan. Immers: het geeft te denken dat St. Bonifatius de aartsbisschoppelijke zetel van Moguntia (Mainvillers) verlaat om de missie onder de Fresones te hernemen. Het lijkt erop dat hij nog geprobeerd heeft iets te redden. De moord op hem en zijn gezellen is niet voortgekomen uit haat tegen het geloof, maar is geschied door een bende rovers, die enkel op buit belust waren. Strikt genomen is Bonifatius dan ook geen martelaar, en het is opvallend dat de eerste berichten van kort na zijn dood hem ook niet als zodanig voorstellen.
De opvolger van St. Willibrord, de priester en monnik St. Gregorius, liet zich niet tot bisschop wij-

den maar opende een school in Dorestadum (Audruicq). Overigens staat het vast dat de abdij van Aefternacum (Eperlecques) omstreeks 785 in handen van lekenabten is gekomen, die de abdij bevolkten met seculiere priesters, wat uit verschillende oorkonden van Aefternacum blijkt, want nergens leest men over aanvoer van nieuwe benedictijnen uit Engeland. Zie tabel 7.1, blz. 360.

De derde factor is, dat het bisdom Traiectum (Tournehem) reeds vanaf 834 door de Noormannen is overspoeld, die de zetelstad verwoestten en de priesters vermoordden of uit elkaar dreven. Deze probeerden de zaak van de Kerk nog enigszins draaiende te houden, maar in 857 moest bisschop Hunger met al zijn priesters vluchten. De abdij van St. Ludger te Werethina (Fréthun) had al in 850 het veld moeten ruimen, omdat zij vlak op de kust lag waar de Noormannen een vrijwel vaste plek voor hun invallen hadden. Bovendien was het bisdom min of meer in ongenade gevallen, omdat bisschop Frederik in 830 met andere bisschoppen van Francia de zonen van de keizer had gesteund in hun opstand tegen keizer Lodewijk.

De vierde factor is, dat de zendelingen waarschijnlijk niet op dezelfde manier gereageerd hebben op het gewelddadig optreden van de koningen tegen de Fresones en de Saxones onder het voorwendsel dat deze alleen op deze manier tot het christendom konden worden gebracht.
Van St. Willibrord is bekend, dat hij enige malen is uitgeweken tijdens opstanden van de Fresones. Ik ben van mening dat men deze heilige ten onrechte een hazenhart wil inplanten, maar dat zijn tijdelijk vertrek een protest was tegen het neersabelen van de Fresones die - men moet de kronieken maar eens goed lezen - nooit de strijd zijn begonnen. Meer kon St. Willibrord niet doen; als priester en bisschop kon hij onmogelijk openlijk achter deze moordpartijen staan, maar even onmogelijk kon hij iets doen voor de heidense Fresones. Ik neem ook aan, dat dit de diepste oorzaak is van het conflict tussen St. Willibrord en St. Bonifatius. Dat wil niet zeggen dat deze laatste het eens was met de harde aanpak van de heidenen; het is best mogelijk dat hij de politiek van St. Willibrord te zwak en te uitwijkend vond. Veelzeggend is immers dat toen St. Bonifatius St. Willibrord verliet, hij zich naar een geheel andere streek van Germanië begaf, waar de vervolgingswaanzin van de koningen niet zo uit de band sprong als in het westen. Bisschop Hunger keerde na enige tijd (ca. 870) terug, maar alle tekenen wijzen erop dat het bisdom uitgeblust was en geen levensvatbaarheid meer had.

Omstreeks 900 bestond het bisdom Traiectum alleen nog in naam. Radboud wordt beschouwd als de laatste bisschop, maar het is een grote vraag of dit juist is. Deze voormalige aartsbisschop van Trier, handlanger en eerste kanselier van koning Zwentibold, is in 897 als politiek figuur in ongenade gevallen en werd verbannen naar een uithoek van het rijk. Enige jaren tevoren had hij nog kans gezien om tot lekenabt van Aefternacum (Eperlecques) te worden benoemd, welke functie met de daaraan verbonden inkomsten hij evenwel aan de rechtmatige bezitter Reginar Langhals, hertog van Lotharingen, moest teruggeven. Toen koning Zwentibold in 900 was vermoord, heeft koning Arnulf zich over Radboud ontfermd en toegelaten dat hij bisschop van Traiectum (Tournehem) werd. Het schijnt meer een toelaten te zijn geweest dan een eigen en welwillende beschikking van de koning. Pastoraal werk heeft hij niet verricht; er zijn aanwijzingen dat hij zeer teruggetrokken leefde. Volgens een zeer laat Leven verbleef hij te Ootmarsum (Overijssel) en werd hij te Deventer begraven. Dat zullen wel Crémarest zijn geweest, op 12 km zuidoost van Boulogne, welke plaats in oude bronnen Bisschopshem wordt genoemd, en Desvres, op 16 km zuidoost van Boulogne. De Franse plaatsnamen zijn wat vernederlandst door zijn levensbeschrijver, een kanunnik van Utrecht uit de 14e eeuw, die hem meteen maar heilig verklaarde.
Op de eerste plaats had de kanunnik daartoe niet de minste bevoegdheid. Men vindt Radboud dan ook niet als heilige in een oudere bron vermeld. Ten tweede was het een miskleun, daar Radboud verre van heilig doch een misdadige intrigant was. De Sint-Radboudstichting, in 1905 in het leven

geroepen ter voorbereiding van de Katholieke Universiteit van Nijmegen, heeft derhalve geen heilige als patroon doch een dubieuze figuur, die beslist niet langs de waakzame St. Petrus de hemel binnen is geglipt. Kan de Katholieke Universiteit zo iemand wel als patroon beschouwen?

5.5 De migraties

Over de migraties van Fresones en Saxones naar het noorden bestaat geen twijfel meer. Die wordt reeds voldoende bewezen door de meer dan 1000 Frans-Vlaamse plaatsnamen in Friesland, Groningen en Ostfriesland, die deze migratie hebben vergezeld en die door nader onderzoek en verbreding van het terrein tot Denemarken en Duitsland nog met vele honderdtallen zullen worden opgevoerd.
De grote migratie van de Saxones is gevolgd op het bloedbad uit 782 bij Weretha (Fréthun), waar Karel de Grote meer dan 4000 Saksen liet terechtstellen, lees: vermoorden. Deze plaats was natuurlijk niet Werden in Duitsland doch Fréthun ten zuidoosten van Calais, waar Karel de Grote hen bijeengedreven had en de Saxones geen kant meer uit konden tenzij in zee te springen.
Bij de transplantatie van streek- en plaatsnamen hebben zich enkele merkwaardigheden voorgedaan. De naam van de Westfali werd meegenomen, die van de Ostfali niet, die toch in dezelfde streek voorkwam, zodat bij de verhuizing één schilderijtje van een pendant achterbleef. Er ontstond geen Sachsenland, wel een Niedersachsen. De naam Frisia kwam op verschillende streken terecht: op het Nederlandse Friesland, Nordfriesland en Ostfriesland in Duitsland, en de Nordfrisike Oer, de zee langs Noordfriesland en Denemarken. De naam Seeland, een der eilanden van Denemarken, ging ook mee; het was een reeds oude term voor het transgressiegebied van Frankrijk en Vlaanderen; hij is trouwens getripleerd in het Nederlandse Zeeland. Lolland, een ander eiland van Denemarken, is een doublure van Leulinghen. Fyn of Funen is een doublure van Fiennes. Het Duitse Hessen is afkomstig van de Hessi van Ath (België). Thüringen is een doublure van Thoringia (Doornik).

Zowel de historie als de archeologie bewijzen afdoende, dat het oude Frisia nooit deze territoriale uitgestrektheid heeft gehad, te minder nog omdat die streken gescheiden worden door Groningen waarvan de naam is afgeleid van Grenega (Grigny) op 2 km noordoost van Hesdin. Groningen is nooit onder Friesland gerekend.

Bij mijn studies en publicaties heb ik veel last gehad van het Friese chauvinisme, dat Frisia exclusief aan Friesland wil binden. Het is een onjuiste instelling, zeker voor de periode ná de 10e eeuw, waar blijkens de hierboven gegeven voorbeelden het begrip Frisia veel breder was. Zoals uit vorige publicaties is gebleken is de naam Frisia nog tot in de 13e eeuw voor Vlaanderen gebruikt. Er is dus alle reden om een onderscheid te maken tussen Frisia I en Frisia II. Dit laatste is het Frisia van ná de migraties en ná de massale transplantaties van plaatsnamen.

Migratie van Noormannen

De migraties van Fresones en Saxones zijn vergezeld gegaan van of op de voet gevolgd door een even massale migratie van Noormannen naar het hoge noorden. Men behoeft dan geenszins te denken aan een rechtstreekse trek vanuit Normandië maar eerder van Noormannen, die zich min of meer blijvend in het noorden van Frankrijk en Vlaanderen gevestigd hadden. Velen van hen zagen het niet meer zitten in de vreemde streek, waar zij zich als indringers gronden en woningen van anderen had-

den toegeëigend, die elk ogenblik konden worden teruggevorderd. Zij zagen er geen heil in om naar hun thuisland terug te keren, waar hun vertrek definitief was geweest en zij niets meer hadden om op terug te vallen. Waarschijnlijk zouden zij er niet eens welkom zijn. Immers: men leest in de kronieken herhaaldelijk dat groepen Noormannen vijandig tegenover elkaar stonden. Dit komt het sterkst tot uiting tussen de groepen, die het noorden van Frankrijk beheersten, en de Dani van Normandië zelf. De eerste graaf van Vlaanderen had de Noormannen fel bestreden. Daarna bracht hij een groot gebied van Noord-Frankrijk onder zijn gezag. Een van zijn voornaamste doelstellingen was, alle vreemde elementen tot en met de Engelse en Ierse zendelingen uit zijn gebied te verdringen. In deze situatie hadden de Noormannen geen schijn van kans meer om als een inheemse bevolkingsgroep of gastarbeiders te worden aanvaard. Zij waren evenmin geassimileerd met de Fresones en Saxones, zodat zij van die kant niet op steun behoefden te rekenen, te minder niet omdat deze volken zelf zwaar verdrukt en uit elkaar waren geslagen. Er zijn geen exacte gegevens bekend om deze migratie van de Dani naar het noorden te dateren. Aan de hand van verschillende aanwijzingen, zowel in het zuiden als in het noorden, kan zij tussen ca. 870 en ca. 900 worden geplaatst. In de rijksverdeling van 870 is er geen sprake meer van dat de Dani een deel van Frisia in bezit hadden; wel wordt dit als een vroeger en voorbij feit vermeld.
In 911 is Normandië als eigen en onafhankelijk hertogdom erkend, waarheen de benden Noormannen zich terugtrokken, die nog in andere delen van Frankrijk rondzwierven.

Migraties door de historie bewezen

Deze reconstructie wordt door de geschreven historie van de noordelijke streken ten volle bevestigd. In Denemarken, voor een groot deel onderworpen aan dezelfde transgressies tussen de 3e en 10e eeuw als Nederland, begint de geschreven geschiedenis pas in de 9e eeuw. Het heeft zijn naam gekregen van de Dani van Normandië en het is duidelijk dat de invoering van de naam gepaard is gegaan met een immigratie van Dani.
Noorwegen vertoont precies hetzelfde beeld. Ook hier begint de geschreven geschiedenis tegen het einde van de 9e eeuw.
Zweden, dat in de prehistorie enige bewoning heeft gehad, kent geen historie tijdens de Oudheid, evenmin tijdens de vroege Middeleeuwen. De geschreven bronnen beginnen er spaarzaam te sijpelen in de 11e eeuw, al probeert Adam van Bremen die verder terug te voeren. Alle befaamde sagen en volksvertellingen van Zweden zijn bewijsbaar van ná de 10e eeuw, en het is foutief geweest die proberen vast te knopen aan een literatuur van eeuwen her.
De Nederlandse Friezen duiken voor het eerst pas op in het begin van de 11e eeuw. Er is geen bezwaar tegen om hen enkele decennia terug te voeren, maar geen eeuwen, daar de breuk tussen Friesland en het klassieke Frisia al te duidelijk en al te lang is.

Migraties door de archeologie bevestigd

Nog duidelijker dan door de historie wordt een en ander door de archeologie bevestigd. In Zweden, Noorwegen en Denemarken is niets van Noormannen gevonden, die blijkens de geschreven bronnen al in de 5e eeuw in Europa woonden en blijkens de recente archeologische vondsten al minstens drie eeuwen vóór Chr. in Normandië hun domicilie hadden.
Volgens de gangbare opvattingen zouden zij met grote groepen naar Frankrijk zijn gekomen. Ergo moet in het noorden een grote bevolking hebben bestaan, een té grote zelfs zeggen de historici tot verklaring van hun plundertochten, maar er is niets van teruggevonden. De archeologie brengt er

alleen nederzettingen en sporen van ná de 9e eeuw te voorschijn.
Hun typische schepen met de drakenkop voorop, een vierkant zeil en een aantal riemen waren geen Noords type doch "liburnen", wier bouwtrant de Dani hadden meegebracht uit hun land van herkomst en die zij natuurlijk ook meenamen naar het hoge noorden.
Dit type schip van Dalmatische oorsprong werd in de Adriatische Zee bij voorkeur door zeerovers gebruikt.
Het heeft geen zin hier als tegenwerping te wijzen op Birca en Haithabu. In Zweden heeft men enkele "dodensteden" uit de 10e eeuw opgegraven, waarvan de naam onbekend is maar waarop men aan de hand van Adam van Bremen de etiketten Birca en Haithabu heeft geplakt.
Nog minder kunnen de drie stenen met runenschrift als tegenbewijs dienen. Eén herinnert aan een krijger die bij het beleg van Haithabu was gesneuveld. Hij is uit het einde van de 10e eeuw en spreekt derhalve niets van mijn stellingen tegen. De twee andere zijn te Sigtuna gevonden. Hun opschriften vermelden een "gilde van Fresones". Deze stenen zijn uit het einde van de 11e eeuw en bewijzen dus nog minder. Integendeel: deze zeldzame en late objecten schreeuwen de vraag van de daken waarom er niets van de Dani wordt gevonden tussen de 5e en de 9e eeuw, de periode dat zij veelvuldig in de Franse kronieken worden genoemd.
Tot slot nog één zaak om Adam van Bremen finaal te ontmaskeren. Te Hamburg, waar de oorlogsverwoestingen werden aangegrepen om grootscheepse opgravingen te doen, is niets gevonden van vóór de 10e eeuw, wat afdoende bewijst dat hier niet het Hammaburg van St. Anscharius heeft gelegen.

Al met al, concluderen de Franse archeologen, kan men een dikke streep zetten door de vele en grote invasies van Noormannen uit het hoge noorden naar Frankrijk, daar deze opvatting door de archeologische vondsten in Normandië radicaal worden tegengesproken. Wel voegen zij er er aan toe, dat het nog wel even kan duren alvorens de historici hun onjuiste stellingen hebben herzien. "Ons kent ons" geldt in Frankrijk al evenzeer als in Nederland. In elk geval heb ik nooit kunnen dromen, dat de Franse archeologie mij zulk schitterend bewijs voor mijn stelling over de Dani zou aanbrengen.

HOOFDSTUK 6 HET BRONNENBOEK VAN NIJMEGEN

6.1 Inleiding

In WK, Deel I heb ik het "Bronnenboek" tot op het bot ontleed en zijn er alleen wat botjes van overgebleven. Ik heb toen voornamelijk de teksten van en over de residentie Noviomagus behandeld, derhalve de vroegmiddeleeuwse teksten.
In deze publicatie worden de teksten van de klassieke schrijvers gegeven, daar eenieder, ook de volhouders van Nijmegen als keizer-Karelstad, het erover eens is dat het Romeinse Noviomagus dezelfde plaats is als het Karolingische. De klassieke teksten wegen dus even zwaar, in feite nog zwaarder omdat zij de oudste zijn en elk historisch onderzoek van voren en bij het begin moet beginnen en niet van achteren. Dit "van achteren" begint pas bij de 15e-eeuwse tekst van de vervalser Willem van Berchen, door wie de bewering van "Karolingisch" Nijmegen voor het eerst is gelanceerd.
Het "Bronnenboek" heeft de teksten van Willem van Berchen overgeslagen en het kapitale feit van diens vervalsing verdonkeremaand.

Na mijn vorige publicaties zouden we niet meer behoeven te spreken over het Romeinse Noviomagus, daar op overvloedige gronden is bewezen, dat 't Noyon was wat het "Bronnenboek" voor Nijmegen heeft aangezien. Maar om aan te tonen hoe selectief de Nijmeegse vervalsers met de klassieke teksten manoeuvreren, geef ik in par. 6.2 integraal de eerste 20 teksten van het Tweede Bronnenboek (zie blz. 248).
Deze 20 teksten slaan op de klassieke periode. Het brengt naast een aantal niets-zeggende opschriften op stenen welgeteld vier teksten van klassieke schrijvers naar voren, waarvan geen enkele op Nijmegen betrekking heeft. Enige honderden teksten, die voor de kwestie veel belangrijker, soms zelfs essentieel zijn, worden in het "Bronnenboek van Nijmegen" overgeslagen.

6.2 "Bronnenboek van Nijmegen": Bron 1 - 20

1. (0-50 na Chr.)
[M]AGUSANO HERCUL(i) SACRU(m) FLAV(u)S VIHIRMATIS FIL(ius) [S]UMMUS MAGISTRA(tus) [C]IVITATIS BATAVOR(um) V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito)
CIL XIII 8771 = ER II 91 (cf. Bogaers, BROB, p. 268-271)

2. (vóór 98)
Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγκα ποταμοῦ καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω, ἐν ᾗ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποτεμοῦ· τῶν μὲν Βαταύων μεσόγειος
Βαταυόδουρον **κζ'δ "νβ'ς"**
Ptolemaeus, Geogr. II 9,8

3. 70 **(ca. 107)**
(Civilis) non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris iniecto igni, in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum; (...).
Tacitus, Hist. V 19

4. 70 (ca. 107)

Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium alarum legionum uno die Civilis quadripertito invaserit, decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra, (...). Interim Germanorum manus Batavoduri rumpere ineohatum pontem nitebantur; ambiguum proelium nox diremit.

Tacitus, Hist. V 20

5. (98-117)

[..... MILES COH(ortis) .....(*?*) ULPI]A NOVI[OMAGI (*of:* -GO) B]ATAVORUM [ANN(orum) (*of:* STIP(endiorum)) X(*of:* XX)]VIII HIC S(itus) E[ST .....] MILES COH(ortis) [EIUSD(em) HE]RES SIBI P(osuit*?*) V[....] (*of:* P(er) V[..UM (*?*)]; *of:* P(ater) V[IVUS (*?*) TITUL])UM (*?*) P[OS(uit)]

Bogaers, BROB, p. 281-283

6. (98-180)

[SEDATO SACR]UM T(itus) FL(avius) ROM[A]NUS ULPIA NOVIOMAGI BATAV(u)S DEC(urio) AL(ae) I FLAVIAE PRAEPOSITUS [COH(ortis) I BREUCORUM (*?*) - - -]

CIL III 5918b = CIL III 11936 = ER II 1332 (cf. Bogaers, BROB, p. 278-281)

7. (na 117)

[D(is)] M(anibus) [CL(audio) S]ATURNINO (h)AST(iliario) [ULP(ia (*of:* -iae)) NOVIOM]AGI EQ(uiti) [SING(ulari) AUG(usti) TUR(mae) A]ELI TE[- - - VIX(it)] AN(nos) XXIII[- - -]

CIL VI 3284 = ER II 1335 (cf. Bogaers, BROB, p. 286-287)

8. (ca.150-250)

DEAE HURSTRGE EX P(raecepto) EIUS VAL(erius) SILVESTI[R] DEC(urio) M(unicipii) BAT(avorum) POS(uit) L(ibens) M(erito)

Bogaers, BROB, p. 287-290 (AE 1958, 38 = 1959, 10)

9. (161-193)

D(is) [M(anibus) T(ito) (*?*)] AURELIO A[- - -] ULPIA NOVIOM[AGO (*of:* -GI) EQ(uiti) SING(ulari) A]UG(usti) TUR(mae) AELI RES[...]O V(ixit) A(nnos) XXV[- - -]IUS V[- - -]

CIL VI 32843 = ER II 1334 (cf. Bogaers, BROB, p. 286-287 en Speidel, p.103)

10. (na 161)

[- - - DUP]L(icarius) EX E[QUIT(ibus) SING(ularibus) VIX(it) A(nnos)] XXV MI[L(itavit) A(nnos) ...(*?*) NAT(ione) BA]TAV(u)S U[LPIA NOVIOMA]GI TUR(mae) MAX[IMI SAC(erdos)] HER(culis) AU[R(elius) .....]US ET AUR(elius) VICTOR [HER]EDES AMICO OPTIMO FAC(iendum) CUR(averunt)

Ferrua, p.119, 88

11. (na 161)

D(is) M(anibus) T(ito) AURELIO T(iti) F(ilio) ULP(ia) NOVIOMAG(o *of:* -i) VINDICI EQ(uiti) SING(ulari) IMP(eratoris) N(ostri) TUR(mae) AEL(ii) VERECUNDI VIX(it) ANN(os) XXIIX MIL(itavit) ANN(os) XI T(itus) AUR(elius) PLACIDUS HERES AMICO OPTIMO F(aciendum) C(uravit)

CIL VI 3237 = ER II 1333 (cf. Bogaers, BROB, p. 284-286)

12. (na 161)

T(itus) AUR[- - -] ULP[IA (*of:* -IAE) NOVIOMAGO (*of:* -GI) - - -]

CIL VI 32819 = ER II 1336 (cf. Bogaers, BROB, p. 286-287)

13. (na 161)

VA[- - -] VIX[IT ANNOS - - -] T(itus) AU[- - -] ULPI[A (*of:* -AE) NOVIOMAGO (*of:* -GI) - - -]

CIL VI 32821 = ER II 1337 (cf. Bogaers, BROB, p. 286-287)

14. (na 193)

(...) (centuriae) MARCIANI (...) M(arcus) AMUSAN(ius) HYLACUS NOV(i)OM(ago *of:* -gi) (...) M(arcus) INGENUINIUS SUPER NOV(iomago *of:* -gi) (...) (centuriae) AGRICOLAE (...) M(arcus) AURELIUS

AQUILINUS NOV(iomago *of:* -gi) (...)
CIL VI 32627 = ER II 1331 (cf. Bogaers, BROB, p. 286-287)

15. (ca. 200)
[- - -]ARUS D(ecurio) M(unicipii) B(atavorum) [- - - PRO (*?*)] MERCIBUS [CONSERVANDIS - - - (*?*)]
Bogaers, Numaga, p. 10-11 (cf. AE 1975, 630)

16. (begin 3de eeuw)
[D(is)] M(anibus) [..... R]OMANAE [ULPIA NOV]IOMAGI [.....]US SEVE[RUS EQ(ues) R(omanus) PRA]EFECT(us) [COH(ortis) III B]ATAVO[RUM] EQ(uitatae) [CON(iugi) P]IEN(tissimae) [POSUI]T
AE 1944, 97 (cf. Bogaers, BROB, p. 282-283, 285)

17. 227
DEAE NEHALAENIAE ARAM QUAM IN HO(norem) EIUS (*?*) HILARUS D(ecurio) M(unicipii) B(atavorum) OB MERCE[S] SUAS BENE CONS[ER]VATAS VOTA[M] P[OSUIT] L(ibens) M(erito) ALBINO ET MAXIMO CO(n)S(ulibus)
Bogaers, Numaga, p.7-10 (cf. AE 1975, 646)

18. (3de – 4de eeuw)
Noviomagi
Tabula Peutingeriana, Segment I 4 (cf. Weber, Kommentar, p. 11, 20-23)

19. (700-725)
Sed ego secundum praefatum Anaridum Gothorum philosophum inferius dictas civitates praefatae Francorum patriae nominavi. In qua patria plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas nominare volumus, id est iuxta fluvium Renum civitatem quae dicitur: (...) Noita (...).
Ravennas Cosm. IV 24
Maar ik heb in navolging van voornoemde Anaridus, leermeester der Gothen, genoemde steden van dit vaderland der Franken hieronder vermeld. In welk vaderland zeer vele steden waren naar wij lezen, waarvan wij er enkele willen noemen, namelijk bij de rivier de Rijn de stad die genoemd wordt: (...) Noita (...).
En hij vierde Kerstmis in Herstal en Pasen in de villa die Nijmegen genoemd wordt. En het aantal jaren werd 777.

Bezoek door Karel de Grote, (maart-juni) 777, Herstal-Nijmegen-Paderborn
20. 777 30/3 **(788-793)**
Et celebravit natalem Domini in Haristallio et pascha in villa, quae dicitur Niumaga. Et inmutavit se numerus annorum in DCCLXXVII.
Ann.regni Franc., Rau AQ 5, p. 36

6.3 Commentaar op Bron 1- 20

Bron 1

De tekst op deze steen, te Ruimel (N.-Br.) gevonden, luidt:
"Aan Hercules Magusanus. Flavus, zoon van Viharmas, opperste magistraat van de "Civitas der Batavèn", heeft hiermee zijn belofte gaarne en met reden ingelost".
Met de beste wil van de wereld zie ik nergens een bewijs ten gunste van Nijmegen. De "Civitas der Batavèn" was Béthune en niet Nijmegen, waar archeologisch geen spoor van Batavèn is gevonden, die al ca. 50 vóór Chr. door Caesar als bondgenoten waren aangenomen om Gallia te onderwerpen. Dit sluit de Betuwe categorisch uit.
De Romeinen en geromaniseerde stammen hadden de gewoonte her en der waar zij vertoefden

votief-, altaarstenen of gedenktekens te plaatsen, bij voorkeur wanneer zij ver van huis en hun huisgoden verwijderd waren. Stenen en opschriften van en over de Bataven vindt men over het gehele Romeinse Rijk verspreid, van Engeland tot in Egypte. Op al die verschillende plaatsen beduiden die gedenkstenen uiteraard niet dat de ter plaatse vertoevende Bataven er blijvend woonachtig waren, laat staan dat hun stam aldaar woonde. Zo kan evenmin de steen van Ruimel, hoe die daar ook beland mag zijn, pleiten voor de Betuwe als vestigingsgebied van de oude Bataven.
In Duitsland zijn stenen gevonden van burgers van Trier, Reims, Bavay en St.-Quentin en daar zal niemand durven beweren dat zij de woonplaatsen van deze Franse stammen aanduiden. Laat men dan ook geen vals argument formuleren ten gunste van Nijmegen.
Overigens weten de archeologen maar al te goed dat hun argument ook niet klopt. In Nijmegen is een votiefsteen gevonden, toegewijd aan Minerva en daar opgericht door Titus Punicius Genialis, tweeman (duumvir) van de kolonie der Morini (van Terwaan en omgeving), priester van Rome en van Augustus, die de steen oprichtte ter ere van zijn priesterschap. Deze steen is beslist niet geplaatst omdat de man daar per toeval passeerde, maar omdat er in Nijmegen een vaste kolonie van Morini was, die te Elst haar tempel had. Een en ander past volledig in het beeld van de "Agri Decumates" van Tacitus. Maar het is noch wetenschappelijk, noch eerlijk om met een steen van Bataven een conclusie te willen staven en de analoge bewijskracht niet toe te kennen aan een soortgelijke steen van Morini waarover men in alle talen zwijgt. En dat nota bene te Nijmegen, waar zich alle problemen over Romeins Nederland concentreren.

Bron 2

Deze tekst uit het "Bronnenboek" is een citaat van Ptolemeus. In afwijking van de in de Inleiding van dat boek gedane belofte wordt de tekst niet vertaald, wat met het Grieks dubbelhard nodig was geweest.
Batavodorum wordt als Nijmegen gepresenteerd, doch uit de volledige tekst van Ptolemeus (zie Caesar, Tekst 97 op blz. 195) blijkt het Béthune te zijn, dat overigens door de schrijver (zie in Caesar Teksten 98 t/m 104) met ca. 170 Franse plaatsen wordt omringd en een gradenbepaling heeft, die zonder enige afwijking of storing recht op die van Frankrijk aansluit.
Bovendien blijkt uit geen enkele tekst dat Noviomagus en Batavodorum één en dezelfde plaats waren. Deze onzin danken wij aan de 17e-eeuwse Smetius, die eens even besliste dat de Bataven in de Betuwe zaten en Nijmegen een van hun hoofdsteden was. De moderne archeologen schrijven nog kritiekloos de fantaserende dominee na, maar ze durven hem niet als bron noemen, omdat iedereen dan in lachen uitbarst. In ieder geval is het ver beneden peil bij een schrijver één naam eruit te pikken en uit zijn verband te trekken, onder het gelijktijdig overslaan van de massa andere geografische gegevens die hij vermeldt.

Bron 3 en 4

Tacitus, die zoveel heeft geschreven over Germania en de opstand van de Bataven, komt er in het "Bronnenboek" bekaaid af. Zijn teksten worden eveneens onvertaald gegeven. De reden hiervoor is zo helder als glas. Immers: dan had het "Bronnenboek" ook de "vertaling", d.w.z. de determinatie van Arenacum, Grinnes en Vada moeten geven, en die weet het niet, omdat de Nederlandse archeologen nog altijd vergeefs naar deze plaatsen in de omgeving van Nijmegen of de Betuwe aan het zoeken zijn. Zie Germania, Addendum 1, blz. 97 e.v. Arenacum is Antoing bij Doornik; Grinnes is Grincourt-lès-Pas en Vada is Vis-en-Artois, de beide laatste plaatsen in de omgeving van Atrecht. Dus was Batavodorum Béthune en is Nijmegen de gebruikelijke misgreep van 300 km.
Bij deze teksten rijst nog de pikante vraag, of de bewerkers van het "Bronnenboek" wel het werk

"*Germania*" van Tacitus kennen, daar zij uit dit werk niets citeren, ofschoon daarin zelfs voor hun gezichtspunt zinniger teksten te halen zijn dan de paar niets-zeggende uit de "*Historiae*" van Tacitus.

Bron 5, 7, 9 - 14, 16

Bovenstaande bronnummers bevatten opschriften, van overal ter wereld verzameld, met de vermelding van de naam Noviomagus of Ulpia Noviomagus.

Allereerst rijst de vraag waarom ook deze teksten onvertaald zijn gebleven. Het antwoord is heel simpel: omdat dan zelfs de leken zien dat zij geen enkel bewijs ten gunste van Nijmegen bevatten.

Op de tweede plaats moet worden opgemerkt, dat van stenen met opschrift men verplicht is op dezelfde manier de vindplaats te vermelden als dit is voorgeschreven voor historische teksten.

En op de derde plaats: het is zwaar misleidend het publiek de suggestie op te dringen, dat aan de interpretatie Nijmegen geen enkele twijfel bestaat, terwijl naar waarheid deze determinatie nog nooit is bewezen, noch rechtstreeks, noch zijdelings, en wij nu weten dat zij alleen steunt op de verkeerd begrepen Peutinger-kaart en derhalve volslagen foutief is. Ulpia Noviomagus was Neumagen bij Trier (zie PK, Weg 11, blz. 49 e.v.).

Na de verwoesting van de residentie Noviomagus in 1047 bestaat er geen kwestie meer waar deze lag, en blijft Neumagen bij Trier Noviomagus of Numaga heten, met het gevolg dat het "Bronnenboek" ook nog eens acht maal Nijmegen van Neumagen maakt.

Zie hiertoe de volgende acht nummers in het "Bronnenboek van Nijmegen":

nr. 139, een tekst van 1129;
nr. 152, een tekst van 1165;
nr. 154, een tekst van 1171;
nr. 156, een tekst van 1174;
nr. 157, een tekst van 1174;
nr. 158, een tekst van 1176
nr. 161, een tekst van 1184;
nr. 170, een tekst van 1209.

De laatste tekst spant de kroon, want in deze tekst wordt Numagus (Neumagen) in verband met Koblenz, de Moezel en de Rijn genoemd. Ergo: staat Traianus ten onrechte op zijn zuil te Nijmegen te pronken, daar Ulpia, de naam van zijn familie, als eretitel aan de plaats geschonken, evenals aan de Legio Tricesima Ulpia met haar vaste garnizoensplaats Tressin, beter te verklaren is vanuit Traianus' paleis te Trier dan vanuit Nijmegen, waar hij nooit is geweest.

Ausonius noemt in de 4e eeuw "Noiomagum" (Neumagen) een beroemd castellum van keizer Constantijn.

Bron 6

Deze tekst met een opschrift over een Bataaf van Ulpia Noviomagus moet afzonderlijk worden besproken.

In het opschrift wordt genoemd: Titus Flavius Romanus, Bataaf te Ulpia Noviomagus, als "decurio" (tienman) van een legerafdeling der Breuci. De Bataaf was niet van Ulpia Noviomagus (Neumagen), maar diende daar in een militaire functie. De Breuci of Breucores waren de bewoners van Brumath en omgeving, op 20 km noordwest van Straatsburg. Zie bij Ptolemeus (Caesar, Tekst 98, Nota 98-10). Alle details zijn op Neumagen bij Trier toepasselijk. De steen heeft dus niets met Nijmegen van doen. De ook hier verzwegen vindplaats is niet vermeld, wellicht omdat zij niet te rijmen valt met de determinatie van Nijmegen als Ulpia Noviomagus.

Bron 8, 10, 15 - 17

Deze bronnummers bevatten opschriften over Bataven, al dan niet in combinatie met Noviomagus of Ulpia Noviomagus. Deze stenen zijn ook van diverse vindplaatsen buiten Nederland afkomstig en bewijzen dus niets ten aanzien van de Betuwe of van Nijmegen. Zelfs wanneer ze in Nederland waren gevonden, hadden zij niets bewezen, daar opschriften van en over Bataven in het gehele Romeinse Rijk zijn gevonden. In elk geval is het onwetenschappelijk en misleidend, op deze eerste bladzijden met een paar niets-zeggende stenen over Bataven te zwaaien, terwijl in de rest van het "Bronnenboek" angstvallig en systematisch alle teksten en alle gegevens over de Batua worden weggelaten en verzwegen. En dat zijn er nogal wat, zoals we straks zullen zien, zowel uit de Romeinse als uit de vroegmiddeleeuwse bronnen. Ik zou zeggen: wanneer het dan voor de Katholieke Universiteit zo moeilijk was een rechtstreeks bewijs voor Karolingisch Nijmegen te leveren, had zij er enige honderden zijdelingse kunnen vinden in het presenteren van de plaatsnamen, die door de oude bronnen in de Batua worden gesitueerd. Doch daaraan kon zij niet beginnen, omdat zij geen enkele in de Betuwe kon vinden. Dus werd het parool: weg met alle teksten over de Batua.

Bron 18

Deze tekst bevat - O heilige eenvoud ! - de éne naam Noviomagus van de Peutinger-kaart en het "Bronnenboek" denkt dat dit voldoende is om Nijmegen te redden.
Het kind van de lagere school heeft aan de hand van de afstanden op de Peutinger-kaart en die van het Itinerarium Antonini secuur en sluitend uitgerekend dat dit Noviomagus van de Peutinger-kaart Noyon is, zodat er zelfs geen schijn van kans meer bestaat om het als Nijmegen te presenteren.
Het "Bronnenboek" heeft dit ook begrepen, daar het één naam vermeldt en de 24 buurlieden van Noviomagus overslaat, wier plaatsen nu nog in Frankrijk bestaan en wier namen nog dezelfde zijn, omdat deze slechts lichte evoluties hebben ondergaan.
Het betreft de volgende namen:

Lugdunum (*Leulinghen*)
Praetorium Agrippinae (*Elinghen*)
Matilone (*Le Mat*)
Albanianis (*Alembon*)
Nigropullo (*Noires-Terres*)
Lauri (*Lumbres*)
Fletione (*Fléchin*)
Levefano (*Laventie*)
Carvone (*Carvin*)
Castra Herculis (*Arleux*)
Foro Adriani (*Hardinghen*)
Flenio (*Elnes*)
Tablis (*Étaples*)
Caspingio (*Campigneulle*)
Grinnibus (*Grincourt-lès-Pas*)
Ad Duodecimum (*Douchy-lès-Ayette*)
Cevelum (*Chevilly*)
Blariaco (*Berlancourt*)
Catualium (*Châtillon-sur-Oise*)
Feresne (*Fréniches*)
Atuaca (*Athies*)

Harenatio (*Antoing*)
Burginatio (*Bourghelles*)
Colonia Traiana (*Tressin*)

Bij de behandeling van de Peutinger-kaart zijn alle namen tussen Lugdunum, Noviomagus, Agripppina, Mogontiacum en Straatsburg gedetermineerd en met kloppende afstanden op hun juiste plaats gezet.
Daarbij is gebleken dat we zijn uitgepraat over Romeins Nijmegen, dat zonder de minste twijfel een Romeinse bewoning heeft gehad doch nimmer de naam Noviomagus heeft gedragen. Deze naam is als een latere latinisering door een Duitse kanselarij voor de eerste keer in 1145 op de nieuwe stad Neumaia geplakt, overigens zonder de minste bedoeling tot vervalsing of het willen opdringen van welke suggestie dan ook. En daar het als een paal boven water vaststaat dat het Romeinse Noviomagus dezelfde plaats is als het Karolingische Noviomagus, zijn we ook uitgepraat over Karolingisch Nijmegen.
De nummers 1 t/m 137 van het "*Bronnenboek van Nijmegen*" moeten derhalve worden gekwalificeerd als 137 onjuistheden. Er is geen sprake van dat zij op een vergissing berusten, evenmin als op een verblinding. Integendeel: zij zijn tegen beter weten in en met opzet gelanceerd.

Bron 19
Van de Geograaf van Ravenna ca. 670 wordt één zin met één naam Noita geciteerd, welke naam geen verschrijving is van Noviomagus ('t scheelt nogal wat !) doch gewoon de naam is van Noeux-les-Mines op 6 km zuid van Béthune. Zie Ravenna, Tekst 16 (blz. 34), waar Francia Rinensis (Francia aan de Schelde) wordt beschreven en Noita (blz. 35) tussen 20 andere Franse plaatsen staat opgesomd.
De bevolkingsgroep van de Nuithones, die dezelfde plaats aanduidt, komt bij Tacitus voor. Zie Tacitus, blz. 58, 76, 78.
Historische geografie is iets heel anders dan één naam uit de bronnen hengelen, die identiek verklaren met een andere die er in de verste verte niet op lijkt, en de rest als niet terzake dienend laten liggen. Wat men minstens moet doen is ook de namen thuisbrengen die in dezelfde zin worden genoemd.

Bron 20
Van de Peutinger-kaart uit het einde van de 4e eeuw, waar het betreffende Noviomagus zonder de minste twijfel Noyon is, springt het "Bronnenboek" ineens over naar het jaar 777. De vorige tekst, bronnummer 19, dient immers geschrapt te worden.
De tekst van 777 spreekt een verband uit tussen Karel de Grote en Niumaga. Het "Bronnenboek" slaat simpelweg een massa andere teksten van de Batua en Noviomagus over, onder andere een hele serie die vermeldt dat Karel de Grote in 768 te Noviomagus (Noyon) - "zijn residentie" voegen enige kronieken eraan toe - gekroond werd tot koning van de Franken. Wanneer het probleem aan de orde is welke plaats Noviomagus de residentie van Karel de Grote was, is het uit oogpunt van objectief historisch onderzoek ontoelaatbaar de eerste teksten te verdonkeremanen, waarin de koning in verband met de stad wordt genoemd.
Een van de primaire en essentiële regels van het historisch onderzoek is, te beginnen met de oudste teksten, en wanneer men van mening is dat die niet op Nijmegen betrekking hebben maar op Noyon, moet men wel met héél sterke bewijzen ter tafel komen dat desondanks de residentie Noviomagus te Nijmegen lag.

Het "Bronnenboek" vertrekt vanuit de tekst van de 15e-eeuwse vervalser Willem van Berchen, wat evenwel ook voor het publiek verborgen wordt gehouden teneinde niet meteen tegen de lamp te lopen. Deze kwestie heb ik reeds uitvoerig in WK, Deel I, Teksten 482 - 488 (blz. 299 e.v.) aan de kaak gesteld.

Over de klassieke periode geeft het "Bronnenboek" dus slechts enkele bladzijden, waarin met enkele losse opschriften wordt gezwaaid en geen enkel bewijs ten gunste van Nijmegen of van de Betuwe wordt aangedragen. We kunnen zo meteen zien, hoeveel teksten en gegevens van de klassieke schrijvers het "Bronnenboek" heeft overgeslagen.

6.4 Balans der overslagen van het "Bronnenboek"

In WK, Deel I (blz. 232), is aangegeven hoeveel teksten en gegevens het "Bronnenboek" overslaat, die direct verband houden met de Karolingische residentie.
Deze teksten werden overgeslagen omdat zij Karolingisch Nijmegen rechtstreeks en radicaal tegenspreken, ofwel omdat hun context te gevaarlijk is, bijvoorbeeld omdat er gelijktijdig Franse plaatsen in nauw verband met Noviomagus worden genoemd, zodat zij onmogelijk ten gunste van Nijmegen kunnen worden aangevoerd.
Dat was al een hele massa overslagen. Voegen we daar de teksten en gegevens uit latere publicaties bij, dan krijgen we de volgende balans: 137 als onjuist geïnterpreteerde en ongeveer 5000 gegevens die zijn overgeslagen.
In historisch perspectief gezien kan men derhalve het "*Bronnenboek van Nijmegen*" mijns inziens niet als een serieuze publicatie beschouwen.

6.5 De opvattingen en interpretaties van de Katholieke Universiteit Nijmegen

Het is een wijdverbreid misverstand, in 1955 in het leven geroepen door de Katholieke Universiteit van Nijmegen en sindsdien ijverig in het leven gehouden, dat ik na mijn benoeming tot adjunct-archivaris van Nijmegen plotseling de "lollige" gedachte kreeg om de gangbare geschiedenis van deze stad eens te gaan ondergraven.
Naar waarheid was ik al sinds mijn humaniora met deze zaak bezig, al kon ik toen op geen enkele manier bevroeden of voorzien dat ik zowel studerend als lijfelijk in Nijmegen zou uitkomen.
Bij de behandeling van Caesars "*De bello Gallico*", welke periode voor mij rond 1928 ligt, kreeg ik zware vermoedens dat de reconstructies van diens veldtochten niet juist kon zijn. De meeste moeite had ik met diens herhaalde en langdurige strijd tegen de Eburones, die men rond Tongeren en Roermond situeerde, een gebied waar de eerste infiltraties van Romeinen pas een dikke eeuw later zijn te signaleren. Hetzelfde geldt voor de veldtochten van Caesar "over de Renus", die 50 vóór Chr. even onmogelijk in Duitsland zijn te situeren, om maar te zwijgen van zijn strijd tegen de Suevi uit het hoge noorden van Duitsland.
Mijn reserves namen toe bij de kennismaking met andere klassieke schrijvers, vooral de historici onder hen. Zo kreeg ik langzamerhand het schrikbeeld, dat de gangbare historische geografie van westelijk Europa misschien een schotel roereieren was, en zette ik in gedachten het ene na het andere vraagteken naast een aantal zogenaamde historische zekerheden.
Door mijn opleiding als archivaris kwam ik tot het inzicht dat de methodiek van de archivarissen nogal verschilt van die der historici. Immers: een archivaris bemoeit zich primair met de bronnen van

de historie, en hij behoeft niet stokoud te worden om tot de ontdekking te komen dat in tal van gevallen de bronnen iets heel anders zeggen dan wat de historici ervan hebben gemaakt. Integendeel: zelfs een jonge archivaris is daar vrij vlug achter. Deze divergentie tussen archivarissen en historici komt voor een groot deel voort uit het onvermogen van vele historici om oud schrift te lezen, voor een ander belangrijk deel uit het niet verstaan van oude termen, en voor een ander even belangrijk deel uit de slechts fragmentarische kennis van de bronnen. Om tot dit inzicht te komen, is geen lange diensttijd nodig. Een archivaris, die een knip voor zijn neus waard is, ontdekt al in het begin van zijn loopbaan de enorme kloof tussen de beide disciplines.
Ofschoon van goed roomse huize, heb ik mijn hele leven moeite gehad met St. Willibrord te Utrecht, daar ik mij onmogelijk kon voorstellen dat een bisschop van Utrecht, die tevens abt van een abdij was, als bisschop te Utrecht zetelde en als abt te Echternach.
Overigens stond ik niet alleen in dit gevoel van onbehagen. De situatie werd door velen als onaanvaardbaar aangevoeld, maar de feiten leken zó zeker dat niemand eens op onderzoek ging.
Momenteel is dit punt volledig opgelost, daar St. Willibrord te Tournehem zetelde en zijn abdij zich op enkele kilometers afstand te Aefternacum (Eperlecques) bevond, wat een alleszins logische situatie is.
Toch was dit in feite maar een ondergeschikt punt. Nog minder aanvaardbaar was, dat Utrecht werd voorgesteld als het vertrek- en uitstralingspunt der christianisatie en zelfs als het culturele vruchtbeginsel voor geheel westelijk Europa.
Er is evenwel niet het minste spoor te ontdekken, noch in de christianisatie noch op het punt van een culturele bevruchting, waar dan ook in Europa, dat naar Utrecht terugverwijst of een herkomst van Utrecht aantoont.
Een en ander wordt reeds ten stelligste tegengesproken door het feit, dat uit Nederland geen enkel geschrift, boek, oorkonde, kerk enz. bekend is. Wie wil dan nog praten over een "cultureel centrum"?
Waarmee ik alleen wil zeggen, dat ik allang midden in de fabels zat te zoeken, en dat niet ik doch de Katholieke Universiteit van "Karolingisch Nijmegen", de minst belangrijke, de jongste en de zwakste onder de Nederlandse mythen, de hoofdzaak heeft proberen te maken.
Toen ik dan in 1946 bij het stadsarchief van Nijmegen terechtkwam en mij daar met enthousiasme op de bestudering van de stadsgeschiedenis stortte, zag ik na korte tijd in dat ik per toeval (of was het noodlot?) was terechtgekomen op een plek waar een ingang tot de mythen lag.
Na jarenlange intensieve studie, waaraan omwille van mijn normale ambtsbezigheden méér nachten dan dagen moesten worden besteed, kreeg ik meer vastigheid onder de voeten.
In zoverre hebben mijn tegenstanders 'n beetje gelijk: mijn onderzoekingen zijn een werk van duisternis geweest, echter niet in kwalijke doch in letterlijke zin, omdat zij voornamelijk nachtwerk waren.

Na lange en intensieve onderzoeken, eerst in de archieven en de topografie van de stad Nijmegen, onder andere over de juiste betekenis van het Valkhof, durfde ik pas in 1955 na veel aarzeling en inwendige bibbers, heel voorzichtig en heel behoedzaam, als een kat om de hete brij heenlopend, de vraag stellen: Is Nijmegen wel de beroemde residentie Noviomagus van Karel de Grote geweest, of moeten we daarvoor dat andere Noviomagus (Noyon) aanzien, waar Karel de Grote in 768 tot koning van de Franken is gekroond? En als dat nu eens juist zou zijn, dan blijkt er onder de historici een diepgaande verwarring te bestaan tussen Noyon en Nijmegen, een verwarring die veel verder reikt dan de twee steden en bijna onafzienbare consequenties heeft, daar dan de vroegmiddeleeuwse geschiedenis van Nederland tot in haar diepste kernen ter discussie moet worden gesteld.
Mijn vragenderwijs gestelde en voorzichtig geformuleerde artikel in *"De Gelderlander"* van 24/25 oktober 1955 werd met zo'n storm van verontwaardiging ontvangen en met zoveel onwetenschappelijke dooddoeners beantwoord, dat ik volledig overtuigd was van het terechte van mijn vraagstel-

ling. Het sneeuwde ingezonden stukken. De meeste schrijvers waren volslagen leken op het punt van de geschiedenis, wat tot gevolg had dat zij er wartaal uitsloegen maar wel het vuurtje van de animositeit flink aanbliezen.
Een der eerste reacties was: "En het toerisme dan?", wat het vraagstuk op slag tot het peil van een misselijke centenkwestie verlaagde, al scheen dit argument menige Nijmegenaar wel aan te spreken. Een serieus historicus echter wordt ziek wanneer de horeca geschiedenis gaat tappen.

Prof. Dr. R. Post, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit, die al de dag ná mijn eerste artikel reageerde, meende aanvankelijk dat ik eens "leuk" had willen zijn. Hij was van mening dat er geen enkele reden bestond om aan Karolingisch Nijmegen te twijfelen. Als "afdoend bewijs" haalde hij de oorkonde van 777 aan, waarin Traiectum (Utrecht, meende hij) werd genoemd, en welke akte te Numaga (Nijmegen, zei hij) was uitgegeven. En gezien de korte afstand tussen Utrecht en Nijmegen, zo betoogde Post, moest Numaga uit deze akte beslist Nijmegen zijn.
Ofschoon iedereen "hoera" riep, zat ik enkele dagen verbijsterd te kijken, omdat een hoogleraar zo'n waardeloos argument kon aandragen en niet begrepen had dat het ver beneden peil was. Uit medelijden met Post durfde ik er aanvankelijk niet op te reageren, maar de hoofdredacteur van *"De Gelderlander"* verplichtte mij te antwoorden. Toen moest ik de hoogleraar kerkgeschiedenis voorhouden dat zijn argument onmogelijk juist kon zijn. Immers: wanneer zijn bewering met de akte van 777 gefundeerd was, moest hij ook alle plaatsen ter wereld, in de bullen van de pausen genoemd, in de omgeving van Rome lokaliseren.
Vanzelfsprekend had ik een voorbeeld uit het vakgebied van Post gekozen. Ondanks de reserve die men over mijn vragen had - 't was nog altijd in het stadium van verkenning - steeg een groot gelach op in de kring van de Universiteit en meenden velen dat Post terecht op zijn nummer was gezet, omdat hij zich met een zaak buiten zijn vakgebied bemoeide, de historische geografie, waarvan hij als kerkhistoricus geen kaas had gegeten en van af had moeten blijven indien hij verstandig was geweest.
Twee collega-professoren van Post, wier vakgebieden de kwestie evenmin waren, onthielden zich van een oordeel erover maar spoorden mij wel met klem aan om door te gaan met het onderzoek "en mij niet te laten afblaffen". Ik citeer hier letterlijk. Bovendien deelden zij mee, dat bij de Universiteit van Nijmegen de twijfel veel dieper was ingeslagen dan Post naar buiten had willen laten blijken. Zij attendeerden mij er ook op, al was dat overbodig, dat mijn tegenstanders nog geen enkel wetenschappelijk gefundeerd bewijs ten gunste van Karolingisch Nijmegen hadden aangevoerd, en dat velen reeds tot de conclusie waren gekomen dat ik in tal van teksten over Noviomagus met evenveel recht Noyon kon lezen als anderen er Nijmegen van maakten. Dit begon nog beter door te dringen toen ik erop wees, dat 't allemaal teksten uit Franse kronieken betrof, zodat het al heel onwaarschijnlijk was dat de Franse schrijvers inderdaad Nijmegen hadden bedoeld.

Post schreef in 1956 voor het tijdschrift *"Numaga"* (1956, blz. 37-71) een artikel over de residentie Noviomagus, dat meteen bij zijn verschijnen door verschillende collega-professoren van Nijmegen op zijn juiste waarde werd geschat: een verzameling losse beweringen over Noviomagus, waarin geen enkel bewijs ten gunste van Nijmegen valt te ontdekken.
De stof voor dit artikel had Post door zijn studenten bij elkaar laten zoeken, wat bewijst dat hij die in 1955 niet ter beschikking had toen hij zijn voorbarig en niet nader onderzocht standpunt uitsprak. Opmerkelijk is dat ook het *"Bronnenboek van Nijmegen"* uit 1980 door studenten werd samengeflanst.
Prof. Post had inmiddels wel ingezien (we zijn nu tot 1958 genaderd) dat hij zich al te voorbarig had uitgesproken en hij er niet in was geslaagd ook maar één bewijs voor Karolingisch Nijmegen te vinden. De verwarring tussen Noyon en Nijmegen was al door een tweedejaars histo-

risch student te ontdekken geweest, indien hij zich eens had gebogen over het feit, dat dezelfde teksten over Noormannen en Noviomagus door de Franse schrijvers op Noyon werden toegepast, door de Duitsers en Nederlanders op Nijmegen. Maar van die teksten hield Post zich ostentatief verwijderd, waarin het "*Bronnenboek*" hem trouw volgde.
Zijn studenten hadden hem ook de teksten uit de *Monumenta Germanica* voorgelegd over "bisschoppen van Noviomagus", soms met de naam genoemd zoals Immo en Transmarus, die door de Duitsers als "bisschoppen van Nijmegen" waren gedetermineerd (zie WK, Deel I, Tekst 249, 256, 345, 392, 394).
Vanzelfsprekend zag de kerkhistoricus op slag, dat deze determinaties niet juist konden zijn omdat Nijmegen nooit een bisschopszetel had gehad. Post moffelde deze teksten haastig weg, omdat ook zij bewijzen dat er onder de historici wel degelijk verwarring tussen Noyon en Nijmegen bestaat.
Prof. Post heeft geprobeerd een wetenschappelijk gefundeerd bewijs voor de historiciteit van Karolingisch Nijmegen te produceren. Hierin was hij echter niet geslaagd, wat door collega-professoren openlijk werd erkend.

In mijn "*Vraagstukken in de historische geografie van Nederland*" (1965/1966) heb ik de beweringen van Post behandeld en tot niets uiteengerafeld. Op dat boek heeft Post nimmer een woord van reactie laten horen.
In het "*Bronnenboek van Nijmegen*" komt nergens de naam van Post of diens artikel uit 1956 voor.

Ondanks dit alles had ik bereikt dat haast niemand in Nederland nog in Karolingisch Nijmegen gelooft. Prof. Dr. H.P.H. Jansen somt in zijn boek "*Middeleeuwse Geschiedenis der Nederlanden* (1965, blz. 44) een groot aantal residenties van de Karolingers in het noorden op, maar hij slaat Nijmegen over.
Verschillende dagbladen hebben openlijk geschreven, dat buiten Nijmegen niemand meer aan Karel de Grote in Nijmegen gelooft.
Inmiddels had de universiteit van Nijmegen haar titel van "Keizer-Karel-Universiteit" laten vallen, daar zij al lang begrepen had dat dit predikaat historisch onjuist was. Sinds 1955 wordt de bodem van Nijmegen doorwoeld, maar tot heden is geen spoor gevonden van een Karolingische nederzetting, laat staan overblijfselen van een paleis. Wel kwam met de dag de zekerheid sterker te staan, dat Nijmegen tussen de 4e en de 10e eeuw nauwelijks bewoning van betekenis heeft gekend.

Terecht heeft menigeen de conclusie getrokken, dat de Katholieke Universiteit allang overtuigd was van haar ongelijk met betrekking tot Karolingisch Nijmegen en dat haar wetenschappers zich voorbarig hadden uitgesproken, omdat zij de zaak niet serieus genomen hadden en vrijwel geen nader onderzoek gedaan hadden. Over het artikel van Post sprak al niemand meer. Maar de integere wetenschappers van de Universiteit, die dit binnenskamers zeiden en erop aandrongen een einde te maken aan de onverkwikkelijke affaire, werden overschreeuwd door de fanaten, en voelden er weinig voor om een rel te ontketenen vanwege het risico met mij op één hoop te worden geveegd. In dit opzicht had de suggestie van Post perfect gewerkt: wie het met mij eens was, durfde dat toch niet in het openbaar te laten horen.

Toen ik in 1980 mijn nieuwe, ditmaal populaire boek "*Holle Boomstammen*" aankondigde, werd het voor de fanatiekelingen de hoogste tijd om tot actie over te gaan. Immers: het artikel van Post uit 1956 had men al lang afgezworen, zodat de bewijsvoering voor "Karolingisch Nijmegen" nog volledig blank stond. Tot de nieuwe actie had de archeoloog Prof. dr. J.E. Bogaers het initiatief genomen.

Bij gelegenheid van een breed opgezette Valkhof-tentoonstelling in 1980, alleen bedoeld om Karolingisch Nijmegen weer eens flink erin te hameren, publiceerde de Katholieke Universiteit en de gemeente Nijmegen het "*Bronnenboek van Nijmegen*". Dit noem ik het Eerste, omdat enkele maanden later het Tweede "*Bronnenboek van Nijmegen*" verscheen als een aparte uitgave van het Gemeentearchief Nijmegen, *Nijmeegse Studiën* deel X (1981). Hierin staan enkele essentiële afwijkingen met het Eerste, noodzakelijk geworden door de kritiek die ik op 't Eerste had gegeven.
Ik had niet de eer gehad in het Eerste te worden geciteerd. In het Tweede echter kon Leupen, docent te Nijmegen en eerste auteur van het "*Bronnenboek*", niet langer om mij heen. Mijn boek "*Vraagstukken in de historische geografie*" uit 1965/1966 had hij nooit gezien. Mijn inmiddels verschenen boek "*Holle Boomstammen*" (1980) werd met één zin afgedaan:
"Ook een onlangs verschenen publikatie, waarin hardnekkig getracht wordt in alle door ons genoemde nummers tot ca. 1050 Noyon in plaats van Nijmegen te zien, heeft ons niet overtuigd".

Door de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini is onweerlegbaar bewezen dat Nijmegen geen jota heeft uit te staan met het Noviomagus van de Peutinger-kaart. Dat is tevens het Karolingische: daarover is eenieder het eens. Dus was dit evenmin Nijmegen. Bijgevolg staat de meetlat van het "*Bronnenboek*" op nul. Daar beneden ligt de massa teksten en gegevens van de Romeinse en de vroegmiddeleeuwse schrijvers, die het "*Bronnenboek*" geloochend en verduisterd heeft, omdat zij de interpretatie van Karolingisch Nijmegen even onweerlegbaar tegenspreken. Eenieder mag het nu wel weten. Behoedzaam, maar doelgericht en welbewust, heb ik de "Club van Nijmegen" tot aan de rand van de afgrond geleid. Toen hij enkele malen zwart op wit had laten drukken, dat de Peutinger- kaart zijn enig en absoluut fundament is voor Karolingisch Nijmegen, en ook het "*Bronnenboek*" van het Noviomagus der kaart het foutieve kernpunt had gemaakt, was de tijd gekomen om het valluik open te trekken. Nijmegen zwaait met de Peutinger-kaart van Noord-Frankrijk (!) al weet men er al lang, dat Noviomagus op de Peutinger-kaart in bed ligt tussen louter Franse plaatsen. En wanneer Nijmegen fout is, dan is de Betuwe fout, is Wijk bij Duurstede fout, is Utrecht fout en is Friesland fout, want volgens de bronnen horen Noviomagus, de Batavia, Dorestadum, Traiectum en Frisia onverbrekelijk bij elkaar in dezelfde streek.

6.6 De archeologie: "Mijn Schilt ende Betrouwe"

De Nederlandse archeologen Bogaers, Haalebos, Sarfatij en Bloemers liepen in 1977 te hoop om het bedrieglijk "*Bronnenboek van Nijmegen*" samen te flansen, overigens stof voor een mediëvist, derhalve een zaak buiten hun vakgebied.
Opvallend dat Van Es zo wijs is geweest hieraan niet mee te doen, ofschoon hij evenveel, zo niet meer, te verliezen had, zoals zijn prestige en de miljoenen guldens die aan een fictie zijn weggegooid.
Eveneens ontbreken de namen van Hugenholtz en Stolte, die zich voorheen zo druk hadden gemaakt over Karolingisch Nijmegen, maar er niets voor voelden hun vingers nog verder te verbranden.
Men mist ook de namen van alle andere Nederlandse archeologen, zodat het duidelijk is dat 't uitsluitend een Nijmeegs zaakje was.
Daarom is het goed eens uiteen te zetten, dat de archeologie van Nederland mijn stellingen op alle fronten bevestigt. Daarover behoeft geen uitvoerig traktaat te worden geschreven, maar is het voldoende de voornaamste feiten te vermelden.
Laten we in het noorden beginnen en zo afzakken naar het zuiden.

1.

Frisia is in 12 vóór Chr. door Drusus onderworpen, niet omdat hij al tot in het noorden van Duitsland was doorgedrongen (waar de Romeinen ook ná hem nooit zijn geweest), maar omdat hij het gebied van de Fresones in Frans-Vlaanderen nodig had voor de aanleg van de "Limes Germanicus", een reeks van 50 forten tussen Boulogne en Novaesium (Feignies).

De Romeinen hebben in Friesland enige nederzettingen gehad; elders zijn losse vondsten te voorschijn gekomen, wat bij iedereen de vraag doet rijzen hoe de Romeinen het vijandig volk van de Friezen in bedwang hebben kunnen houden.

Na het midden van de 3e eeuw blijkt niets meer van enige Friese activiteit. Terecht zegt Byvanck (*Nederland in den Romeinschen tijd*, Deel II, p. 531): "De geschiedenis van de Friezen is voor ons volkomen stom".

Daaraan behoeft niets meer te worden toegevoegd, te meer niet omdat Frisia door alle klassieke schrijvers elders wordt gesitueerd. De wording en opkomst van Frisia II is reeds uitvoerig in WK, Deel I, toegelicht.

2.

Van het grote volk der Fresones, dat soms drie koningen tegelijk had en dus een belangrijke bevolkingsgroep moet zijn geweest, is zowel vóór als ná de Romeinen tot in de 11e eeuw niets teruggevonden, noch aan resten van bewoning, noch aan huishoudelijke voorwerpen, noch aan begraafplaatsen of skeletten. Met andere woorden: alle mooie verhaaltjes, die personen en gebeurtenissen in Friesland en Groningen situeren, worden ten stelligste tegengesproken daar elke archeologische bevestiging ervan ontbreekt.

Friesland en Groningen liggen vol Frans-Vlaamse namen, vrucht van een migratie uit het begin van de 11e eeuw (zie WK, Deel I, blz. 443 e.v.), zodat hun namen niet eens van eigen bodem zijn.

3.

Deze conclusies worden niet tenietgedaan door het feit dat in Friesland enkele zeldzame en verspreide (welgeteld twee in getal) Romeinse nederzettingen zijn aangetroffen. Deze benadrukken zelfs de wanverhouding tussen het aanwezige Romeins en het totaal afwezige inheems materiaal, te meer omdat men zich eerst moet afvragen waar dan de forten zijn, die Drusus door het land van de Fresones liet aanleggen. Diezelfde vraag moet gesteld worden over de plaatsen die Tacitus in het land van de Fresones noemt: Flevum, Cruptorix, Siatutanda en het woud Baduhenna, en over de volken of stammen (en rivieren), die volgens de klassieke schrijvers de buren van de Fresones waren (zie Tacitus, Addendum 1, blz. 97 e.v.). Laat ik ze voor alle duidelijkheid even opsommen.

Het waren de Chauci van Chocques, de Bructeri van Broxeele, de Batavi van Béthune, de Menapii van Cassel, de Morini van Terwaan, de Amisia (de Hem), de Albis (de Aa), de Ampsivarii van Amplier, de Tencteri van Ennetières, de Chamavi van Camphin, de Chatti van Katsberg, het woud Baduhenna van Béhagnies, de Canninefates van Genech, het woud Caesia van Le Quesnoy, de plaats Siatutanda (Sithiu), de Cherusci van Chérisy, de Tungri van Douai, de Renus (Schelde).

Ten tijde van de Romeinse bezetting van Nederland was een regressie van de zee aan de gang. Dit wil zeggen dat het niveau van de zee lager was en de kust verder in zee lag. Dit wordt door een aantal feiten bevestigd, o.a. door de resten van de Brittenburg onder water en door de ligging van de Romeinse overblijfselen in het westen van 4 tot 6 meter en meer onder latere overslaggronden.

Friesland was droog, met uitzondering misschien van enige diepe meren, waarvan men zich overigens met recht kan afvragen, of zij misschien gevormd zijn door de latere transgressies of door stormvloeden weggespoelde veenpakketten. Er was dus geen enkele reden voor het opwerpen en bewonen van terpen. Het bericht hierover bij Plinius hoort natuurlijk in het juiste gebied van de Fresones thuis, namelijk de Renus (Schelde)-delta. Zie Caesar, blz. 250 e.v.

Later, vanaf het begin van de 11e eeuw, toen na de volgende regressie het land weer enigszins bewoonbaar werd, moesten er wel terpen worden opgeworpen, omdat het land nog niet door dijken was beschermd en voortdurend overstroomde. Uiteraard kwam daarin Romeins materiaal terecht, in de buurt met de grond opgegraven, waaruit de totaal onjuiste conclusie werd getrokken dat de terpen uit de Romeinse periode stammen. Het feit dat de meeste terpen geen Romeins materiaal bevatten, had de archeologen moeten waarschuwen uiterst voorzichtig te zijn met deze door mensenhand omgewoelde en opgehoogde plaatsen.

4.

In Dokkum is niets teruggevonden dat wijst op een bewoning in de tijd van St. Willibrord en St. Bonifatius. Onder de archeologen staat Halbertsma alleen in zijn opvatting, die op een paar paalgaten de theorie ontwikkelde dat Dokkum toen al een kerk had. Halbertsma bazuint nu rond, dat ik indertijd geweigerd zou hebben zijn opgraving van Dokkum te komen bezoeken. De waarheid is, dat ik in de jaren 1966 e.v. een uitvoerige correspondentie met hem heb gevoerd, maar toen hij pertinent en systematisch weigerde over de bronnen - de geschreven teksten - te discussiëren, had ik er geen enkele behoefte aan mij door zijn terp van Dokkum een oor te laten aannaaien. Mijn enige verzuchting was: weer een archeoloog die lak heeft aan de bronnen, omdat deze zijn buiten de bronnen om totstandgekomen determinatie tegenspreken. Het verkopen van een halve waarheid, teneinde de indruk te geven dat ik een confrontatie met Dokkum niet aandurfde, is ronduit kwaadaardig, temeer omdat ik lang niet de enige ben die de conclusies van Halbertsma verwerpt; maar om hem te sparen zeggen de archeologen en historici het niet openlijk.

5.

In de bronnen van het bisdom Traiectum, dat de zetel was van de missie onder de Fresones, worden 262 plaatsen genoemd, waar het bisdom kerken, goederen en rechten bezat. Indien we dit getal eerlijk over Utrecht en Friesland verdelen, moet Friesland ruim 100 plaatsen en/of kerken hebben gehad vanaf St. Willibrord (ca. 690) tot aan de opkomst van het bisdom Utrecht tegen het midden van de 10e eeuw. Niet alleen is er geen enkele van die plaatsen in Friesland te ontdekken, maar Friesland is voor deze periode archeologisch volkomen blanco, daar er elk spoor van dorpen, kerken en bewoning ontbreekt.

6.

Frisia is tot ver in de vroege Middeleeuwen bekend geweest om zijn handel in het Friese laken, die men voor die tijd gerust wereldwijd kon noemen. Deze past niet in Friesland, waar de archeologie aantoont dat er noch de plaatsen, noch de mankracht bestonden, de onmisbare basis voor een handel.

Friese amateur-historici proberen die handel te "bewijzen" met enige muntvondsten maar 't is duidelijk dat zij een verband leggen dat helemaal niet bestaat. Wat wil men dan met muntvondsten in geheel westelijk Europa? Waren dat dan de kassen van de handelaars, die hun geld klaar hadden liggen voor het kopen van het Friese laken.

Ook hier lossen de klassieke schrijvers de puzzel op. Plinius spreekt over de Texuandri (die van het weefland) in de omgeving van Rijsel, de streek die vanouds tot in onze dagen een centrum van stoffenproductie is. Zie Caesar, Nota 74-2, blz. 153.

7.

Utrecht vertoont een iets afwijkend beeld. Na een Romeinse bewoning van ca. 50 tot ca. 250 na Chr., die reëel is en door mij ook nooit is ontkend, al proberen enige kwaadaardige geesten mij dit in de mond te leggen, herrijst in de 10e eeuw ná de transgressies op dezelfde plek als de vroegere

Romeinse plaats een totaal nieuwe bewoning.
De aanleiding daartoe is heel simpel. Buiten de heuvels van de Veluwe en Amersfoort was Utrecht een der eerste plekken die na de transgressies droogvielen. Toen kwamen ook de fundamenten (en het waren goede!) van vroegere Romeinse gebouwen te voorschijn, die ten eerste als het ware gereed lagen om erop voort te bouwen, en waarvan ten tweede het zonde zou zijn geweest ze op te ruimen, daar alle bouwmateriaal van verre moest worden aangevoerd. Dit had tot gevolg dat de eerste kerk van Utrecht pal bovenop Romeinse overblijfselen werd gebouwd, wat overigens geen uitzondering is, daar hetzelfde is geschied te Elst, Nijmegen, Xanten en Keulen. Dit beeld wordt door de levensbeschrijver van de eerste Utrechtse bisschop Balderik volkomen bevestigd, die schrijft dat de bisschop ter plaatse een oude stad aantrof, die hij herstelde. Tussen het midden van de 3e en de 10e eeuw is Utrecht archeologisch volkomen blanco.

8.
Rondom Utrecht moet het restant gelegen hebben van de 262 plaatsen, kerken en goederen van het bisdom Traiectum van St. Willibrord. Er is noch naamkundig, noch archeologisch een spoor van ontdekt. Het grootste aantal van dit bezit is uit een goederenlijst van ca. 870 bekend. Tussen dat tijdstip en de opkomst van het bisdom Utrecht ligt zo'n korte periode dat redelijkerwijs niet kan worden aangenomen, dat al deze 262 plaatsen ineens... floep... uit de stratigrafie van het bisdom verdwijnen. Ik weet wel dat met enige van die plaatsen is geschermd, zoals Dorestadum te Wijk bij Duurstede, Suabsna te Zuilen, de Lokkia als de Lek, Ubchirica waarmee voortdurend van de ene naar de andere plaats wordt geschaakt, maar deze enkele determinaties wegen niet op tegen de 262 onvindbare, derhalve nooit bestaan hebbende plaatsen in Nederland.

9.
Over Dorestadum kunnen we kort zijn. Van Es, toenmalig directeur van de ROB, heeft reeds in 1978 (*Spiegel Historiael*, Speciaalnummer Dorestad, blz. 109, middenkolom) toegegeven, dat er in Wijk bij Duurstede geen archeologisch bewijs is gevonden voor de determinatie Dorestadum. Na zo'n bekentenis houdt in feite alles op. Doch 't is goed de hele betreffende passage te citeren, want 't is vermakelijk te zien hoe de biechteling in de biechtstoel zit te kronkelen om zich eruit te draaien:

"Het kan geen kwaad erop te wijzen dat een strikt bewijs ten dezen door de opgravingen nooit geleverd is. Dit soort van kwesties, die de identificatie van historisch overgeleverde plaatsen betreffen, zijn (sic!) met archeologische middelen alleen ook vaak moeilijk op te lossen. Het valt immers nauwelijks te verwachten, dat wij nog eens een bord met het opschrift "hier lag Dorestadum" zullen opdelven. Maar afgezien van de traditie waaraan in dit geval ook een niet-katholiek waarde mag hechten, is er zoveel "circumstantial evidence" dat er geen aanleiding bestaat om de heersende opvatting in twijfel te trekken. Waar zou een plaats waarvan in de contemporaine bronnen overgeleverd is dat hij (sic!) aan Rijn en Lek gelegen was, anders dan bij Wijk te zoeken zijn?"

Het zou te ver voeren alle drogredenen te weerleggen, die in deze korte passage zijn samengeperst. Het is trouwens niet nodig, daar volstaan kan worden met een verwijzing naar de teksten waarin Dorestadum is genoemd en waarin heel wat meer raakpunten dan Renus en Lek voorkomen. 't Was trouwens niet de Lek maar de Lokkia, de Loquin bij Tournehem.
De vergelijking met een roomse traditie gaat helemaal mank, omdat het de essentie van een kerkelijke traditie is dat haar continuïteit bewezen moet zijn. Dat is al helemaal niet het geval met Wijk bij Duurstede, waar de fabel bewijsbaar pas in de 15e eeuw is ingevoerd, derhalve acht eeuwen na de eerste vermelding van Dorestadum in de bronnen. Het bordje met "hier lag Dorestadum" is een flauwe grap om de lachers op de hand te krijgen. Een amateur zou zich zo'n mop niet eens mogen

veroorloven; dan zeker niet de directeur van de ROB.
De historische gegevens over Dorestadum zijn zo talrijk dat de "circumstantial evidence" van Van Es, die hij overigens niet vermeldt of toelicht, in het niet verzinkt. Het Itinerarium Antonini, dat wel Traiectum maar niet Dorestadum vermeldt, toont een geheel andere "circumstantial evidence".

10.
Romeins Nederland is een realiteit, die ik volledig accepteer. Maar hier houdt mijn geloof radicaal op, daar de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini bewijzen dat het vol namen van Franse plaatsen is gelegd. Het wachten is derhalve op een 30-tal nieuwe bordjes, die de juiste naam bekend maken.

11.
Frisia, Traiectum, Dorestadum, de Batua en Noviomagus zijn tussen 810 en 890 verscheidene malen door de Noormannen aangevallen en verwoest. In deze gebeurtenissen speelt Dorestadum zelfs een centrale rol, niet alleen omdat het in zeer veel Noormannen-teksten wordt genoemd, maar vooral omdat het de Noormannen gelukt het lange tijd in bezit te krijgen als een leengoed van een keizer of koning. Het was een grote plaats, had verschillende kerken (het getal van 60 is natuurlijk gefantaseerd of een simpele schrijffout!), en werd minstens driemaal door de Noormannen verwoest. Noviomagus, de Karolingische residentie, was een even fel begeerd object van de Noormannen. Noch in beide plaatsen, noch elders in Nederland is een spoor van Noormannen te vinden. Dit feit werd magistraal door Hugenholtz verklaard, die boudweg verkondigde dat een schoonmaakploeg van Noormannen na de verwoestingen alle sporen van brand en vernieling had opgeruimd. Het is de meest kinderachtige uitvlucht, ooit in de historische wetenschap gepleegd. In Hoofdstuk 5 zijn de Noormannen reeds uitgebreid aan de orde geweest. Zie ook WK, Deel I.

12.
De Betuwe is in de gangbare opvattingen het Eiland van de Bataven. Die omschrijving wordt door de Nederlandse archeologen willekeurig en stratigrafisch onjuist gehanteerd.
Nu eens is het Eiland van de Bataven de Betuwe, dan weer wordt de naam over geheel Nederland uitgerekt. De jongste theorie vinden we in het proefschrift van W.J.H. Willems: *Romans and Batavians. A Regional Study in the Dutch Eastern River Area* (1986). Volgens hem zaten de Bataven ten tijde van Caesar in de Betuwe. Maar omdat de Romeinse én de inheemse archeologie daarna een hiaat van minstens een eeuw vertonen, zegt Willems dat de Bataven vandaar vertrokken zijn naar Thüringen en Hessen, waar zij een deel van de Chatti vormden, vanwaar zij door de Romeinen weer naar de Betuwe werden teruggedrongen. Had hij Doornik en Ath geschreven, dan was hij, al is dit even onjuist, in elk geval dichter bij de juiste plek geweest.
Een beweeglijk volkje, die Bataven! Er is geen enkele tekst die deze verschuivingen bevestigt. Integendeel: volgens de klassieke schrijvers hebben de Bataven altijd in dezelfde streek gewoond. Desondanks riep Willems in een interview uit: "En daar valt niet aan te tornen", wat niet alleen bewijst dat de jonge doctor reeds vóór zijn promotie naast zijn schoenen liep. Insiders hebben terstond begrepen dat zijn proefschrift tegen mij is gericht. Maar van zo'n aanval op sokken lig ik niet wakker, te minder niet omdat Willems ook grandioos alle teksten overslaat die ik in het verleden over de Bataven naar voren heb gebracht. Laat men eerst in Nederland de plaatsen Lugdunum Batavorum en Batavodurum of Oppidum Batavorum aanwijzen en opgraven, daar deze essentieel zijn voor de lokalisatie van de Bataven. Dit grote volk, reeds sinds Caesar met de Romeinen geallieerd, bewijst men niet aan de hand van enkele losstaande boerderijtjes in de Betuwe. Tot aan het einde van het imperium blijven de Bataven in grote aantallen bij de Romeinse legioenen voorkomen. Dit zijn in geen geval Betuwers geweest, daar hun streek ca. 250 na Chr. aan de transgressies ten prooi viel. Dat

zij met de Romeinen naar het zuiden zouden zijn "afgezakt", is eveneens een losse bewering van een verschuiving, door geen enkele tekst vermeld. Enfin, de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini maken aan deze en andere uit de lucht gegrepen beweringen radicaal een einde.

13.

Nijmegen is een Romeinse plaats geweest, naar het zich laat aanzien zelfs de grootste van Nederland. Zij heeft haar bestaan, al was dit met horten en stoten, tot in de 4e eeuw gerekt, toen de rest van Romeins Nederland onder water was verdwenen. Langs en vlakbij de Waal zijn op ca. 8 meter beneden niveau Romeinse relicten gevonden, wat bewijst dat in de Romeinse periode de stratigrafie van het land geheel anders was en de Waal nog niet bestond.

De naam Noviomagus is voor Nijmegen nooit bevestigd, al heeft men daar wel een bordje met "Ulpia Noviomagus", maar dit is een gipsen afgietsel van een in Rome gevonden steen.

Het pikante van Nijmegen is, dat er een massa Romeins is gevonden. Een zonder veel twijfel nog grotere massa, en waarschijnlijk de belangrijkste stukken, is tot mortel vermalen of door vader en zoon Smetius verkwanseld en naar Duitsland afgevoerd.

Uit de Karolingische periode, die ongeveer even lang heeft geduurd als de Romeinse, is tot op heden (1986) niets te voorschijn gekomen, noch van een paleis, noch om met Van Es te spreken van "circumstantial" relicten, zoals kerken, graven, voorwerpen of zelfs sporen van bewoning. De archeologie van Nijmegen is tussen de 4e en 12e eeuw volkomen blanco. Beweer dan niet, dat daar een grote en belangrijke Karolingische nederzetting heeft gelegen.

Onlangs (*De Gelderlander*, 28 febr. 1985) pleegde Lemmens, directeur van het Nijmeegs Museum "Commanderie van Sint-Jan", zijn laatste wanhoopsdaad. Hij had van een particulier (stel je voor!) enige munten aangekocht, die bij reconstructie-werkzaamheden in 1984 op het Valkhof waren gevonden. Lemmens kent de wet niet. Hij had die munten onverwijld in beslag moeten laten nemen, omdat zij eigendom van de gemeente Nijmegen waren. Maar neen, de directeur betaalt nog eens dubbel en dik voor bezit van de gemeente. De particuliere vinder had hoogstens het bij de wet geregelde vindersloon kunnen vorderen. Onder de munten was een zilveren denarius van keizer Lotharius, te Dorestadum geslagen. Lemmens doet triomfantelijk over deze vondst en trekt er de conclusie uit "dat hier ten tijde van Karel de Grote iets te doen is geweest". Met andere woorden: op alle plaatsen van westelijk Europa, waar Dorestadum-munten zijn gevonden, stond een paleis van Karel de Grote. Tussen de munten is ook een zilveren penning uit 1225, te Numaga (Nijmegen) geslagen, wat de conclusie van Lemmens finaal de bodem inslaat, daar Karolingische munten nog eeuwen na hun afslag vanwege hun intrinsieke waarde aan goud of zilver gangbaar zijn gebleven. Lemmens had dus moeten zeggen: ná 1225 heeft iemand munten verloren op het Valkhof, en als hij daarbij had gedacht aan een of andere dronken ridder of landsknecht, was hij waarschijnlijk dichter bij de waarheid geweest.

14.

Maastricht wordt voor de eerste maal door de Geograaf van Ravenna onder de naam Trega genoemd (zie Ravenna, blz. 42, 48). Het begint eindelijk onder leiding van Titus Panhuysen zijn Karolingische geheimen prijs te geven. Gelukkig is Panhuysen een representant van een nieuwe garde jonge en kritische archeologen, die niet aan de leiband van de ROB of van Nijmegen lopen. Nu al staat vast, dat Karolingisch Nijmegen tegenover Maastricht niet meer houdbaar is, al is deze conclusie na de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini in feite overbodig.

6.7 Conclusie

Verre van dat de Nederlandse archeologie mij tegenspreekt, bevestigt zij mij integendeel op alle punten die van belang zijn. Er moeten natuurlijk wat "mooie verhaaltjes" opzij worden gezet, te beginnen met de Frans-Vlaamse namen voor de Romeinse nederzettingen. Dan komt het juiste beeld van Romeins Nederland te voorschijn: een exploitatie van een deel van het land door de Romeinen, deel van de "Agri Decumates", de drooggevallen gronden waarover Tacitus schrijft.
Het is hierbij broodnodig de west-oriëntatie te onderkennen, die vrijwel alle klassieke schrijvers in hun geografische mededelingen hebben gehanteerd.
Het is natuurlijk even noodzakelijk een juist begrip van de Renus te hebben. In Hoofdstuk 9 wordt een overzicht gegeven van de Renus-teksten om te benadrukken dat met Renus vrijwel altijd de Schelde is bedoeld en niet de Rijn.

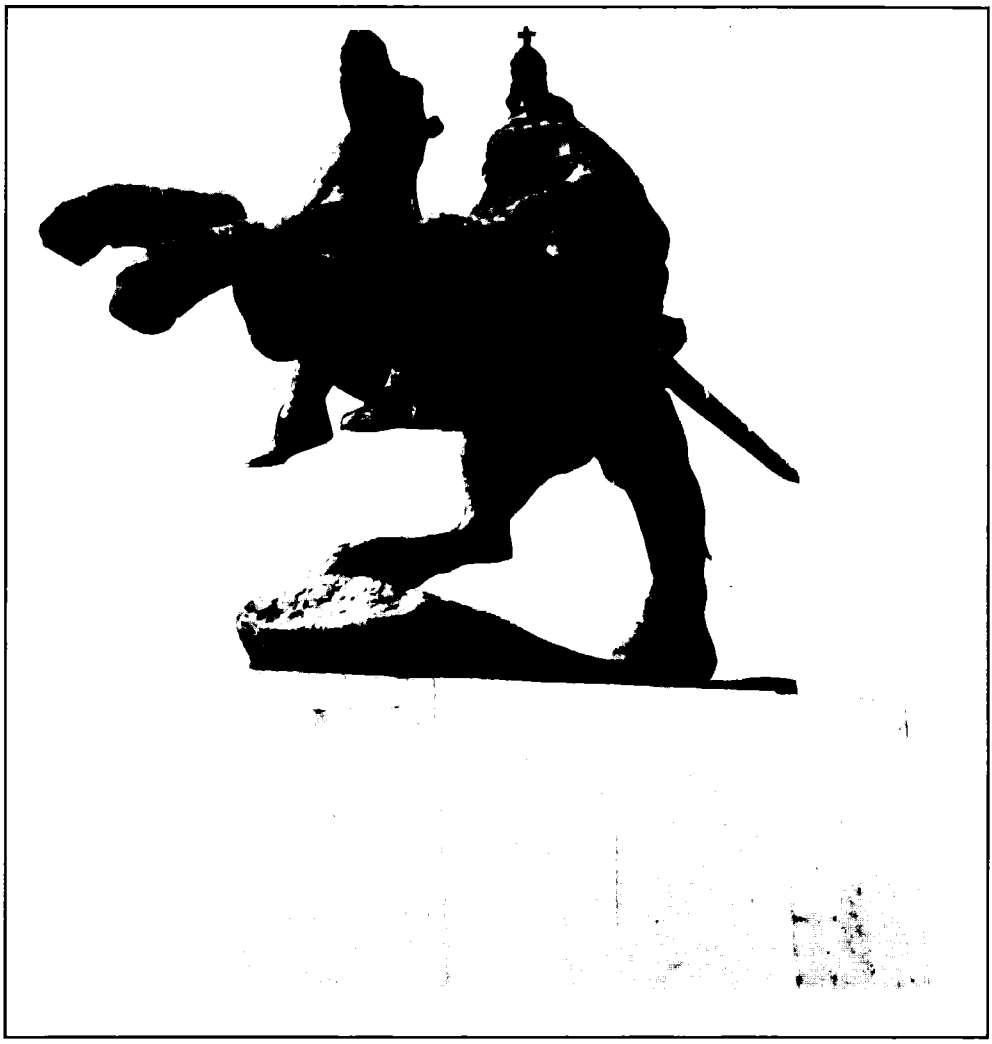

Afb. 6.1

"De Naamloze" zou men dit standbeeld moeten noemen. Het is weggestopt in het parkje van het Keizer Karel-plein, waar men het slechts met levensgevaar kan gaan zien vanwege het daar rondcirkelende verkeer. Het fraaie beeld staat op een gruwzame, bladderende en vloekende cementen sokkel, die geen enkele dorps-metselaar op zijn naam zou willen hebben. Een opschrift ontbreekt, waarschijnlijk omdat de gemeente Nijmegen beslist niet bekend wilde laten worden dat dit standbeeld van Karel de Grote pas in 1962 (na 12 eeuwen!) is opgericht in een amechtige poging om de Keizer Karel-traditie te redden. Het gelaat van de keizer vertoont een grimmige uitdrukking. De ontwerper van het beeld heeft blijk gegeven van een uitzonderlijk kritisch historisch inzicht; Karel de Grote spreekt zijn ongenoegen uit dat hij op de verkeerde plaats staat.

HOOFDSTUK 7 DE ABDIJ VAN ST. WILLIBRORD TE EPERLECQUES

7.1 Inleiding

Uit de publicatie "*Ontspoorde historie*" en andere voorgaande publicaties is gebleken dat de bisschopszetel van St. Willibrord zich te Tournehem bevond, het punt waar alle gegevens over het bisdom en de zendelingen samenkomen. De juistheid van deze reconstructie is veelvuldig bewezen door de plaatsnamen uit de oorkonden en uit de *Levens* van de heiligen, die aantonen dat alle kerken en goederen van het bisdom in een wijde kring rondom Tournehem liggen.
Op grond van dit feit, doch ook uit hoofde van simpele logica ligt het voor de hand dat St. Willibrords abdij ook hier gesitueerd moet worden, enerzijds omdat de bisschopszetel en de abtszetel van één en dezelfde persoon geen 300 km van elkaar af gestaan kunnen hebben, anderzijds omdat de bronnen er geen twijfel over laten bestaan dat het klooster een wezenlijk bestanddeel van de zending was, zeker in de tijd van Willibrord zelf. Het is dan ook een misvatting deze twee delen, die per definitie bij elkaar horen, op zo'n grote afstand van elkaar te situeren.
De lokalisatie van de bisschop (St. Willibrord) te Utrecht was foutief. De situering van de abt te Echternach was tweemaal foutief, omdat St. Willibrord ook daar nooit is geweest en omdat bovendien de abdij van Echternach pas tegen het einde van de 12e eeuw de mythe uitbroedde dat zij het Aefternacum van St. Willibrord was. De historici hebben dit nooit opgemerkt en zaten er zodoende honderden malen naast door maar systematisch Echternach te schrijven waar de oorspronkelijke bronnen Eperlecques bedoelden. Een fout met een naam zou nog niet 't ergste zijn geweest. Daaruit volgde echter - en dat was wél fataal - een baaierd van misvattingen omdat het bij het opbouwen van een historische reconstructie een kapitaal verschil maakt of men Echternach dan wel Eperlecques als uitgangspunt heeft.

Om de juiste gang van zaken op te helderen, gaan we ten aanzien van de abdij hetzelfde doen als met het bisdom, namelijk alle plaatsen zoeken van de kerken en goederen. We komen dan tot hetzelfde resultaat dat zij alle in Frans-Vlaanderen liggen en dat zij eenzelfde logische kring rondom Eperlecques vormen als de andere serie rondom Tournehem.
De cirkel van de Frisia- en Saxonia-plaatsen draait al boven de juiste streek, evenals die van Tournehem. Daar komt straks de cirkel van Eperlecques nog bij.

Om het spel van de vergissingen en vervalsingen beter te begrijpen, moeten wij ons eerst verdiepen in de geschiedenis van Willibrords abdij. Een der kapitale fouten, in deze materie gemaakt, was dat men zijn medewerkers en opvolgers simpelweg als kloosterlingen van zijn abdij opvatte. Van St. Bonifatius bijvoorbeeld heeft men een benedictijn gemaakt, wat deze hoogstwaarschijnlijk nooit is geweest. Van andere zendelingen, ná St. Willibrord gekomen, staat eveneens vast dat zij wereldlijke priesters waren. Opgemerkt moet ook worden dat na de eerste golf zendelingen, die in 690 aankwam, slechts sporadisch bericht wordt dat nieuwe vanuit Engeland kwamen; en dan betreft het een enkeling of een tweetal, waarbij het meest treffende aspect is dat zij een eigen missiegebied kregen en niet in het bisdom Tournehem werkten noch daaraan ondergeschikt waren. We hebben trouwens reeds gezien met welke korrels zout we de term "bisdom" moeten opvatten. St. Gregorius, de directe opvolger van St. Willibrord, heeft zich niet tot bisschop laten wijden. Hij wordt één enkele keer abt genoemd en heeft vooral bekendheid gekregen als rector van de school te Audruicq. Een en ander wijst erop dat bisdom en abdij reeds uit elkaar gegroeid waren en dat de benedictijnen, voor zover en zolang zij nog in de streek gebleven zijn, zich een andere taak gesteld hadden dan de missie onder de heidenen.

Reeds tijdens het leven van Gregorius, in 757, treedt Adalbertus als abt op, die tot 775 in 16 oorkonden als zodanig voorkomt. Het is uitgesloten dat hij identiek is met zijn naamgenoot (overleden ca. 740) die in 690 met Willibrord uit Engeland kwam. In de laatste decennia van de 8e eeuw beginnen de oorkonden van het bisdom ook te spreken over kanunniken in Tournehem en Eperlecques, terwijl daarin geen tekst meer voorkomt over enige relatie tussen het bisdom en het klooster, noch ook enig gegeven dat de bedienaars van het bisdom kloosterlingen waren. Ook van de school te Audruicq is dan geen spoor meer te ontdekken.

7.2 De lekenabten van de abdij van Eperlecques

In 775 beginnen plotseling vreemde figuren als abt van Eperlecques te verschijnen, wat vanzelfsprekend een feit van het hoogste belang is. Adalbertus is vermoedelijk ook zo'n figuur van buiten de kloostergemeenschap, maar omdat over hem niets naders bekend is, kan dit in zijn geval niet bewezen worden. Het verschijnsel van abten, die niet tot de monniken van Eperlecques behoorden, zou men kunnen uitleggen als een teken, dat in de schoot van het klooster geen capabele man gevonden kon worden om dit ambt te vervullen of, omdat blijkt dat deze figuren hooggeplaatste personen waren, dat de abdij zich onder hun gezag en bescherming had gesteld. Beide veronderstellingen zijn onjuist. Het is integendeel een feit, dat de abdij van Eperlecques in 775 (misschien al vroeger) door Karel de Grote gelaïciseerd is, wat betekent dat zij als een koningsgoed beschouwd werd en als beneficie of leen aan een gunsteling geschonken werd, die de inkomsten van het klooster als de zijne mocht beschouwen. Men noemt dit het instituut van de lekenabten omdat leken die niet gewijd en niet door de kloostergeloften gebonden waren, als abt optraden en vanzelfsprekend niet of maar hoogstzelden in het klooster resideerden en dan alleen om er hun inkomsten te innen of wanneer zich belangrijke zaken voordeden waarbij hun aanwezigheid vereist was. Er is reeds opgemerkt dat de situatie vóór 775 onduidelijk is. Indien de benedictijnen vóór dat jaar het klooster verlaten hebben, waar het wel naar uitziet, is er niet eens sprake geweest van een laïcisering, daar in dat geval het klooster en de bezittingen ervan automatisch aan de koning terugvielen. Dit werd soms in stichtingsakten gestipuleerd (zie Tekst 497 over Suestra). Eigenlijk was het overbodig, daar het een regel van algemeen recht was.

Aan dit instituut van lekenabten is menige grote abdij ten onder gegaan, omdat de lekenabten voornamelijk op eigen verrijking uit waren en in sommige gevallen uit motieven van opportunisme of wraak zelfs welbewust de ruïnering van een klooster beraamd en in de hand gewerkt hebben. De laïcisering van Eperlecques kan men natuurlijk niet los zien van de strijd van Karel de Grote tegen de Saksen van deze hoek, welke strijd ook in de jaren 770 tot 775 zijn hoogtepunt bereikt. Het blijkt ook uit de andere, reeds gereleveerde feiten, dat Karel de Grote niet veel ophad met het bisdom Tournehem, dat hij insloot met andere door hem benoemde bisschoppen, een politiek die zijn opvolgers even duidelijk hebben gevolgd. Het lijdt dan ook niet veel twijfel dat de benedictijnen in 775 definitief uit Eperlecques en Tournehem verdwenen waren. Zo zij al niet het consigne gekregen hadden om op te stappen, zijn zij uit zichzelf toch vertrokken wegens de langdurige oorlogen en slachtpartijen ter plaatse. Waarschijnlijk behoeft men niet eens te denken aan een opzettelijke verwijdering van de benedictijnen; zij zijn uitgestorven doordat er geen nieuwe aanvoer van kloosterlingen uit Engeland kwam en de zending meer en meer door inheemse priesters werd overgenomen. Wanneer zo'n inheemse priester als Ludger aan het werk gaat en in 793 een klooster sticht te Werethina bij Calais, heeft men een bewijs temeer dat de abdij van Eperlecques niet meer als zodanig functioneerde. Ten aanzien van haar moet men van lekenabten blijven spreken, ook al komen er bisschoppen

en aartsbisschoppen in de lijst voor, daar deze op een wereldlijk motief de abdij kregen en niet uit hoofde van hun kerkelijk ambt.

Eperlecques was onder het bestuur van St. Willibrord en de eerste tijd na hem een betrekkelijk welvarend klooster geworden met een uitgestrekt areaal van dorpen, landbezit, molens, wijngaarden, andere bezittingen en rechten, die waarschijnlijk een behoorlijk jaarlijks rendement opbrachten. Bij de laïcisering werd dit complex intact gelaten; het nieuwe instituut als bezit van de koning garandeerde dat het bij elkaar bleef en dat het centraal beheerd werd. Ten overvloede werd het door koninklijke oorkonden beschermd. Het ligt voor de hand dat het klooster Aefternacum bleef heten, niet alleen omdat het complex als zodanig was ontstaan, maar ook kennelijk met de bedoeling het zo te doen voortbestaan. Het was stevig gebouwd op de traditie en verering van St. Willibrord, wat blijkt uit de latere en soms aanzienlijke schenkingen die verschillende personen deden aan "de kerk of het klooster van St. Willibrord".
Geheel aannemelijk is dat de abdij en de kloosterkerk nog een tijdlang zijn blijven bestaan, omdat zij nog dienden als centrum voor het beheer van de bezittingen maar ook als doel voor de goedgeefsheid van de gelovigen. Men vergete niet dat St. Willibrord er begraven lag, wat dan ook in ruim 60 schenkingsakten met nadruk wordt vermeld. De vervalser Theoderich, die met voldoening zag dat dit zo dikwijls in de akten stond en die natuurlijk aan Echternach dacht, heeft dit gelukkig laten staan en nolens volens een 60-tal bewijzen laten passeren dat het corpus van St. Willibrord te Echternach vals was.

Men behoeft het niet als een ongehoord iets te beschouwen dat de abdij van Eperlecques kort na St. Willibrord haar instituut van klooster verloren heeft en terugviel tot de staat van een goederen-complex dat voortleefde op zijn oude titel. Immers, dit blijkt reeds uit een eerste oppervlakkig overzicht van de oorkonden van Eperlecques. In de eerste akten ten tijde van St. Willibrord is sprake van kerken, die de abdij verwierf of die haar geschonken werden, waaruit te zien is dat bisdom en abdij samen aan een expansie bezig waren en samen in het heidens gebied doordrongen, waarbij het niet veel verschil maakte of het bisdom dan wel de abdij ergens een voet aan de grond kreeg omdat die toch in één hand waren. In de latere oorkonden van Eperlecques echter zien we nergens meer een spoor van een parochie, van een intrede van kloosterlingen, van een kloosterlijk leven of een optreden naar buiten. Alles uit de akten is even burgerlijk en wereldlijk; het gaat alleen over goederen en het beheer daarvan, waarbij relaties met kloosterlijk leven of zielzorg onvermeld blijven. Men moet zich natuurlijk niet laten misleiden door de latere vervalsingen van Echternach, waar men ook deze zaken radicaal omkeerde door, wanneer in een akte over een klein grondbezit in een bepaalde plaats wordt gesproken, daaruit maar te distilleren dat de abdij er de kerk bezat. Dat hebben de vervalsers slag op slag gepresteerd; en omdat ze ook slag op slag de verkeerde plaats voor ogen hadden, hebben ze het inzicht in de oorkonden totaal vertroebeld. Een andere aanwijzing voor de laïcisering van Eperlecques is daarin gelegen dat schenkingen meer en meer worden gedaan in de vorm van vruchtgebruik, wat betekent dat de goederen pas ná de dood van de schenker in het bezit van Eperlecques kwamen. De eerste akte van zulk vruchtgebruik is uit 784 (zie Tekst 560) en wordt door vele soortgelijke gevolgd. Het wijst ook op een zakelijk een wereldlijk beheer, waarbij over kerkelijke of kloosterlijke doeleinden niets in de boeken verschijnt. Dit beheer werd ten slotte geïnstitutionaliseerd in de figuur van de lekenabt. Zoals we zullen zien, treft men onder lekenabten naast leken ook menige bisschop aan. In de samenstelling "leken-abt" heeft het "leken-" dan ook geen betrekking op de hoedanigheid van de persoon, doch op het louter wereldse karakter van de functie waarom het gaat.

De eerste lekenabt is Beornrad geweest, bisschop en later aartsbisschop van Sens, die in 775 voor het eerst optrad en tot ca. 797 de abdij in bezit heeft gehad (zie Tabel 7.1). Hij was een vertrouwe-

1. **Beornrad, bisschop en later aartsbisschop van Sens 775 - 797**

2. **Ado, 797 - 818**

3. **Sigoaldus, bisschop van Spoleto (Italië): 818- 828**

4. **Theotgaudus, aartsbisschop van Trier: 828 - 832**

5. **Hatto, bisschop van Verdun: 832 - 838**

6. **Hieronymus, graaf onder Karei de Kale: 838 - 848**

7. **Adelhard I, maarschalk en raadsheer van Karel de Kale: 848 - 856**

8. **Hetto (Hettinus), bisschop van Trier: 856 - 864**

9. **Reinard, graaf: 864- 870**

10. **Karloman, zoon van Karel de Kale: 870 - 878**

11. **Adelhard II, graaf van Metz: 878 - 898**

12. **Robert, graaf: 898 - 901 ?**

13. **Radboud, aartsbisschop van Trier: 893 - 897**
    Radboud wordt (de laatste) bisschop van Tournehem

14. **Reginar Langhals, hertog van Lotharingen: 897 - 916**

15. **Berengaud: 916 - 936**

16. **Giselbert, graaf: 936 - 960**

17. **Herman van Schwaben**

18. **Siegfried, graaf van Luxemburg**
    Siegfried sticht te Echternach in 973 een abdij met dezelfde kloosterlijke bestemming

Tabel 7.1. De lekenabten van Eperlecques

ling van Karel de Grote, ontving ook het pallium, een bijzonder door de paus verleend ereteken voor aartsbisschoppen. Met hem begint een hele serie van lekenabten, die vanaf 775 tot 973 de abdij in bezit hebben gehad. Na hem trad in 797 een zekere Ado als abt op, die volgens enige gegevens 20 jaar het ambt bezette, wat klopt omdat hij tussen 801 en 818 met name in de oorkonden van Eperlecques voorkomt. De volgende lekenabt was Sigoaldus, bisschop van Spoleto in Italië, die tussen 818 en 828 de titularis van Eperlecques is geweest. In dezelfde tijd heeft hij het klooster van Monte Santa Maria bij Fara in de Kerkelijke Staat in bezit gehad daar dit, een opeenstapeling van betrekkingen en verschillende bronnen van inkomsten, een onvermijdelijk volgend misbruik was. Hij was een vertrouweling van keizer Lodewijk de Vrome. Zijn opvolger Theotgaudus was aartsbisschop van Trier, later aartskapelaan van Lodewijk de Duitser, tevens lekenabt van Weissenburg en Sankt Gallen. Hij heeft Eperlecques in bezit gehad tussen 828 en 832. De abdij ging hierna naar Hatto, bisschop van Verdun en gunsteling van Lotharius I. Hij bezette het ambt gedurende zes jaar tussen 832 en 838. De daarop volgende Hieronymus, die tien jaar de baten van Eperlecques opstreek tussen 838 en 848, was vermoedelijk de man die Hincmar van Reims vermeldt als graaf en wapendrager van koning Karel de Kale. Adelhard I, een overbekende en machtige figuur, heeft zeven jaar als lekenabt gefungeerd tussen 848 en 856. Hij was maarschalk van het rijk, de voornaamste raadsheer en steun van Karel de Kale, en is in feite de grondlegger geweest van het rijk van West-Francië. Daarna verbleef hij meestal aan het hof van Lotharius II. Hij wist de ene na de andere abdij in bezit te krijgen: St. Maximinus van Trier, Stavelot, St. Vaast van Atrecht en Lorsch.

Daarna is Hetto of Hettinus, bisschop van Trier, tussen 856 en 864 leenman van Eperlecques geweest. Graaf Reinard, vermoedelijk een gunsteling van Karel de Kale, was de opvolger tussen 864 en 870. Zijn aftreden in 870 houdt verband met de rijksverdeling van dat jaar, waardoor op tal van terreinen ingrijpende veranderingen volgden en wat naast andere factoren bewerkt heeft dat van lieverlede meer en meer oostelijke figuren als lekenabten van Eperlecques optreden. Eerst nog kreeg Karloman de abdij, de ongelukkige en gebrekkige zoon van Karel de Kale. Hij was door zijn vader voorbestemd geweest voor een hoog geestelijk ambt en had de diaken-wijding al ontvangen, maar vol ambitie om een wereldlijke rol te spelen in het rijk, voelde hij niets voor de geestelijke stand. In 873 kwam hij tegen zijn vader in opstand, wat op een drama uitdraaide. Zijn getrouwen en aanhangers werden streng gestraft. Karloman werd ter dood veroordeeld maar door zijn vader begenadigd; wel werden hem de ogen uitgestoken, over welke afschuwelijke straf de kronieken hun afkeuring uitspreken. Karloman is in 878 gestorven en volgens Regino van Prüm te Eperlecques begraven. Verschillende gegevens wijzen erop dat hij met woeste hand in de abdij en met de bezittingen van het klooster heeft huisgehouden, zodat het aanzien en het bezit van Eperlecques ernstig achteruitgingen. Wampach, de Luxemburgse schrijver over Echternach, blijft dan amechtige pogingen doen om bij herhaling te benadrukken dat Echternach ondanks dit alles tóch nog het klooster van St. Willibrord bleef. De man heeft niets van de juiste situatie begrepen.

Adelhard II, graaf van Metz, aanhanger en handlanger van Karloman, volgde hem in 878 als lekenabt op. Hij was een van de machtigste Lotharingse heren en had zich o.a. verdienstelijk gemaakt in de strijd tegen de Noormannen. Hij is tot 898 in het bezit van het klooster gebleven. Graaf Robert, een aanhanger van koning Hugo van Frankrijk, werd in 898 lekenabt. Hij was een broer van graaf Megingaud, die een belangrijke rol in Lotharingen speelde en in menig opzicht de spil vormde in de politiek tussen Lodewijk de Duitser en Karel de Kale. Deze Megingaud werd in 892 vermoord, wat de tegenstellingen in Lotharingen tot het kookpunt bracht. Robert nam wraak, onder andere door zich met geweld meester te maken van verschillende kerkelijke bezittingen. Hier kloppen de gegevens van Echternach over de opeenvolgende kerkelijke bezittingen niet meer, wat vermoedelijk daaraan moet worden toegeschreven dat de abdij betwist werd en twee personen zich daar opwierpen als

lekenabt. Volgens sommige gegevens is Robert tussen 898 en 901 lekenabt geweest, terwijl Radboud, die als zijn opvolger bekend staat, tussen 893 en 897 de abdij in bezit heeft gehad. Deze Radboud, aartsbisschop van Trier, handlanger en eerste kanselier van koning Zwentibold, verloor in 897 zijn positie en de steun van de koning, toen hij deze niet wilde volgen in zijn vertwijfelde aanval op de Lotharingse rijksgroten. Hij verloor meteen ook de abdij van Eperlecques. Toen koning Zwentibold in 900 was vermoord, heeft koning Arnulf zich over Radboud ontfermd en toegelaten dat hij bisschop van Tournehem werd. Het schijnt meer een toelaten te zijn geweest dan een eigen beschikking van de koning. Dan maakt de historie een van haar ironische grapjes en beschikt het zo, dat de lekenabt van Eperlecques, dat allang niet meer als klooster bestond, terugkeert naar de zetel van St. Willibrord, waar hij als laatste bisschop van Tournehem omstreeks 915 is overleden, alsof vrouwe Clio bij de laatste ook de dubbele functie van de eerste heeft willen hernemen en accentueren: bisschop en abt. Vanaf 897 fungeerde als lekenabt Reginar Langhals, hertog van Lotharingen, die zich verschillende abdijen toe-eigende: St. Maximinus van Trier, Stavelot en zelfs de St. Servaasabdij van Maastricht en waarschijnlijk heeft hij ook Eperlecques met geweld genomen. Hij is 19 jaar in het bezit van Eperlecques gebleven tot ca. 916. Zijn opvolger Berengaud is volgens gegevens van Echternach 20 jaar in het bezit van de abdij gebleven, derhalve tot ca. 936 en men vermoedt dat hij tevoren reeds als proost van Reginar Langhals aldaar heeft gediend. Graaf Giselbert, zoon van Reginar I, was gedurende 24 jaar lekenabt, dus van ca. 936 tot 960. Daarna zijn Herman van Schwaben en Siegfried, graaf van Luxemburg, in het bezit van Eperlecques geweest. Het is deze laatste die bewerkt heeft dat, in plaats van de abdij die door St. Willibrord in Eperlecques was gesticht en reeds bijna twee eeuwen haar kloosterlijke bestemming verloren had, te Echternach een abdij met dezelfde kloosterlijke bestemming werd geopend.

7.3 Herstel van Eperlecques te Echternach

Voorheen heb ik gemeend en gereconstrueerd dat de abdij van St. Willibrord en haar kloosterlingen in 857 met bisschop Hunger naar Luxemburg zouden zijn gevlucht en dat de abdij vanaf toen in Echternach haar bestaan zou hebben voortgezet.
Na een nieuw onderzoek der oorkonden van Echternach laat ik dit vallen om te constateren dat de abdij van Eperlecques in 857 allang niet meer bestond en dat haar goederen sinds 775 in handen van lekenabten waren. Terwijl het uiteraard uitgesloten is dat die goederen zelf daarbij van hun authentieke plaatsen zouden zijn geraakt, is dit echter wél met een stel namen gebeurd. Bij de vlucht of daarna bij de terugkeer van Hunger naar zijn bisdom komen abdij of kloosterlingen niet ter sprake. We begrijpen nu ook beter, dat en waarom de twee documentaties, van de ene kant het *Cartularium van Radboud* met de akten van het bisdom en van de andere kant het *Liber Aureus van Echternach* met de akten van de abdij, over en weer geen gezamenlijke raakpunten vertonen, hoogstens een paar zeldzame gevallen van plaatsen waar beide bezit hadden. Bisdom en abdij waren sinds 775 al uit elkaar, misschien zelfs nog vroeger. Toen bisschop Hunger in Tournehem of Audruicq terugkeerde, had hij niets van doen met de daar nog bestaande goederen van de voormalige abdij. Bisschop Radboud besteedde evenmin één woord aan de abdij, toen hij ca. 915 een poging deed om het bisdom Tournehem nog in leven te houden. Kort daarna verdween het bisdom helemaal. Het bezit van de goederen van het voormalige Aefternacum te Eperlecques lag in handen van heren uit Lotharingen, die nog terdege wisten waar de authentieke plaats van Aefternacum was en geen moment van plan zijn geweest een eigentijdse dislocatie van een plaatsnaam te plegen. In Luxemburg bestond evenmin de opvatting dat St. Willibrord daar geresideerd had: in Luxemburg, in Echternach of in Trier is vóór de 10e eeuw geen enkel gegeven over St. Willibrord te vinden. Enkele

akten die dit wel schijnen te zeggen, zullen nog verklaard worden; dit kan beter bij de teksten zelf worden besproken.

Toen graaf Siegfried van Luxemburg in 973 het plan opvatte en uitvoerde om de abdij van St. Willibrord als een echt benedictijnenklooster te herstellen, was er geen sprake van dat hij St. Willibrords Aefternacum aan de orde teruggaf, al is dit wél de latere (12e-eeuwse!) lezing welke de abdij gaf van haar ontstaan. De door Siegfried uitgekozen plaats heette tot dan toe Mons (Berg) en had een klooster van St. Petrus, dat bisschop Hunger in 857 als tijdelijk vluchtoord had gekregen en dat de benedictijnen in 973 vermoedelijk zonder meer hebben kunnen betrekken. Of dat feit uit 857 heeft meegespeeld bij de keus van Mons als plaats van het nieuwe klooster, is niet eens zeker. Het zou best kunnen zijn, al betwijfel ik dat dit incidentele feitje, van weinig belang en van korte duur, in 973 nog bekend was. Men ziet of hoort dan ook niets van een nieuwbouw. De nieuwe abdij nam zelfs zonder verweer het patronaat van St. Petrus van het bestaande klooster over, terwijl de échte abdijkerk van Eperlecques andere patronen had gehad. Pas een eeuw of meer nadien begon men te Echternach het patronaat van St. Petrus binnen te smokkelen in de latere afschriften der akten van het oorspronkelijke Eperlecques. Af en toe werd het vervalsen vergeten, zodat de juiste patronen van Eperlecques in enige akten zijn blijven staan, een bewijs temeer dat de kopiisten met de andere aan het vervalsen zijn geweest.

Dit "herstel" (of beter: restauratie) was geen los-staand geval. In die tijd was allerwege een hervorming van kloosters aan de gang, vooral in het Rijnland, de Ardennen en het Moezel-gebied, waar verschillende kloosters onttrokken werden aan de lekenabten, het monastieke leven werd hersteld en op de oorspronkelijke regels van de grote orden werd teruggegrepen. Dit kwam deels voort uit een godsdienstige bezinning van de kloosters zelf, waar in de tumultueuze tijden tal van misbruiken ingeslopen waren. Voor een belangrijk deel had het echter tevens te maken met het inzicht van de wereldlijke heren, die er afkerig van waren dat de kloosters zich tot machtige instituten hadden ontwikkeld welke hen in politiek opzicht soms persoonlijk hinderlijk voor de voeten liepen. En ook de ergernis, de schaamte en zelfs berouw om de grote rol die de kloostergoederen en andere bezittingen van de Kerk in de strijd om de macht hadden gespeeld en die tot zoveel rampen en persoonlijke drama's hadden geleid, hebben ongetwijfeld veel tot die bezinning bijgedragen. Het herstel van deze vervangende "Willibrord-abdij" gebeurde onder de titel en met de naam van Aefternacum, wat geheel redelijk en volkomen te aanvaarden was. Wie hier moeite mee heeft en niet begrijpt dat de naam op zich nooit een historisch bewijs kan vormen, moet maar eens denken aan ónze nieuwe stad Almere, war een naam van meer dan 10 eeuwen geleden, bovendien meer dan 300 km verplaatst, werd ingevoerd.
Met nog meer recht werd de naam Aefternacum aangehouden, omdat het van meet af aan de bedoeling was om in déze abdij die van St. Willibrord te doen herleven.
Dat er in 973 niet gedacht werd aan een identificatie voor het oude Aefternacum bij de kust met het nieuwe Aefternacum in Luxemburg, daarvoor staat alleen al de persoon van graaf Siegfried garant. Terwijl hij enerzijds de totstandkoming van een weer authentiek benedictijnen-communauteit in een leegstaand Luxemburgs (St. Petrus-) klooster promoveerde, was Siegfried anderzijds tevens lekenabt over het goederencomplex rond de verlaten Willibrord-abdij in het westen (al was van dat complex vermoedelijk niet veel meer overgebleven). Hij kende dus heel goed de geografische ligging van het eerste Aefternacum. Aan hem dankte de Luxemburgse communauteit waarschijnlijk ook haar beschikking over het akten-bestand van het originele Aefternacum.
Omstreeks 1100 echter heeft de toenmalige abt Theofried een zó eclatante vervalsing gepleegd met het zgn. ter plekke terugvinden van het corpus van St. Willibrord en is hij ook daarna zóveel nadruk blijven leggen op de aanwezigheid van Willibrords overschot in zijn abdij, dat dit het allergrootste

wantrouwen moet wekken. Daarmee heeft Theofried juist heel duidelijk bewezen dat men in de beginperiode zeer goed de juiste gang van zaken gekend heeft.
Het ligt voor de hand dat de naam van het tweede Aefternacum zich mettertijd in Duitse richting ontwikkelde tot Echternach. Dat de naam van het klooster ook de naam van de plaats werd en niet omgekeerd, is helemaal geen probleem. Dat kan men in vele soortgelijke gevallen aanwijzen.

We kunnen alvast opmerken, al komt dit pas bij de behandeling van de oorkonden volledig tot zijn recht, dat er geen zakelijke band heeft bestaan tussen Eperlecques en Echternach. Met andere woorden: geen enkel van de goederen van Eperlecques is aan Echternach overgegaan; en het is juist om dit te bewijzen dat ik alle oorkonden van Eperlecques geef. Was er al geen historische continuïteit tussen de twee kloosters, nog minder is er een institutionele band geweest. Echternach immers begon als een nieuw klooster van de grond af aan en verwierf voor en na bezit in Luxemburg en het Rijnland. Daarbij leek per toeval een enkele naam wat op een oude. Maar met enige oplettendheid zijn deze paar doublures uit elkaar te houden. Waarschijnlijk stelde het oude bezit van Eperlecques niet veel voor, omdat het voor en na verwaarloosd en verkwanseld was. Misschien stelde het nog wél iets voor, doch voelde de laatste lekenabt er niets voor om dit bezit, dat hij rechtens van de koning of de keizer als leen gekregen had, aan de abdij af te staan; nog afgezien van de vraag of hij daarvoor toestemming gekregen zou hebben, daar 't nog altijd een leen was. Met het restaureren van de abdij had hij trouwens al meer dan genoeg gedaan en zijn geweten, áls dat gesproken had, genoeg gesust. Er is echter nog méér.
Gedurende de eerste twee eeuwen van zijn bestaan heeft Echternach niet getaald naar voormalig bezit van St. Willibrord. Dat begon pas toen er twee grote vervalsers in het klooster getreden waren, niet om zich te bekeren of boete te doen, neen, om onder de schutse van staf en monnikspij de meest notoire geschiedvervalsers van westelijk Europa te worden. Want bij hen, Theofried en Theoderich, die zich als intelligente lieden doen kennen, weiger ik a priori en hardnekkig te aanvaarden dat zij zich vergist zouden hebben, daar hun vervalsingen te grof en te opzettelijk zijn.
Laten we met vader abt Theofried beginnen, en daar de wens aan vastknopen dat Brabant eindelijk moge ophouden zich op hem te beroepen.

7.4 Abt Theofried van Echternach

Theofried, die in 1110 overleed als abt van Echternach, heeft vooral bekendheid gekregen als schrijver van een *Leven van St. Willibrord*. Verder is over Theofried weinig bekend. Hij was in 1093 al abt. Zijn afkomst is eveneens duister. Wel schrijft hij zelf, dat hij een tolk meenam op een reis naar de "Zeelandse" eilanden waaraan hij een bezoek bracht. Dit schijnt erop te wijzen dat hij eerder Romaans-sprekend was dan Duitser of Neder-Duitser. Het blijkt wel dat hij een krachtige persoonlijkheid was, die de bedoeling heeft gehad om de abdij van Echternach in de "vaart der volken" op te stoten en daarbij een bijzonder vlotte pen hanteerde. Zijn teksten uit het *Leven van St. Willibrord* (zie *Ontspoorde historie*) hebben laten zien dat de zware en vernietigende kritiek van veel historici op dat *Leven* gerechtvaardigd is. Hij had voor dat *Leven* alleen het oudere werk van Alcuinus ter beschikking, dat hij op een schandalige manier vervalste en aanvulde. Verder heeft hij enige totaal nieuwe opvattingen in het leven geroepen die vóór hem niet bestonden en nog door niemand geformuleerd waren. Het merkwaardige is, dat zijn beweringen aanvankelijk niet aansloegen en zelfs in de abdij van Echternach niet au sérieux werden genomen. Een eeuw later nam de volgende vervalser, Theoderich, ze weer op om ze te verwerken tot vervalste oorkonden ofwel om bestaande en echte oorkonden te doorrijgen met de onjuiste vingerwijzingen van Theofried.

Het is niet doenlijk en bovendien overbodig op alle slakken van Theofried zout te leggen. Laten we in het kort zijn ernstigste grofheden signaleren:

1. Theofried legde de grondslag voor de opvatting, al zegt hij het niet met zoveel woorden, dat St. Willibrord te Utrecht en bij de Hollandse Friezen arbeidde. Hij heeft de streek van Gravelines bezocht, daar hij het voordien nergens neergeschreven verhaal geeft dat St. Willibrord daar geland was. In die streek was echter niets te halen, noch ook enige glorie voor Echternach te verwerven. Dus ging Theofried zijn aandacht richten op Antwerpen en Holland! Veelzeggend is weer, dat Echternach pas lang ná hem met de claims begon, waarvoor hij de kiemen had gelegd.

2. Hij wist eveneens van het corpus van St. Willibrord te Abbeville, maar dát schrijven zou een ramp voor Echternach betekend hebben. Daarom verzon hij het verhaal over de terugvinding van Willibrords lijk in 1031 te Echternach. Ga de hele Willibrord-literatuur maar na, en u zult zien dat deze vervalsing de basis is geweest voor alle gefantaseer over Echternach als de originele abdij van St. Willibrord.

3. Door zijn vermeldingen van schenkingen, willekeurig en verre van correct uit verschillende bronnen bij elkaar geschraapt, leverde hij het materiaal dat Theoderich later vrijwel letterlijk in de vorm van een oorkonde zou gieten.
Tevens stelde hij een programma van recuperatie samen, dat de abdij schatten heeft opgebracht, voor de historie echter funest is geweest. Want alles wat de abdij kwijt was geraakt zou gestolen zijn door de graven van Holland ! Weer een verwijzing naar Utrecht, die Theoderich nadien op nóg glansrijker manier tot half Noordwest-Europa uitbreidde.

4. Theofried legde tussen Aefternacum, Trier, Luxemburg en het Rijnland een band met St. Willibrord, welke nooit heeft bestaan en welke ten overvloede niet uit de oorkonden blijkt. Een doodgewone maar waarschijnlijk vrome vrouw Irmina verheft hij tot abdis; en om zijn verhaal enige schijn van waarheid te geven, schrijft hij meteen ook maar een van A tot Z uit de duim gezogen *leven* van deze abdis. Haar heilig verklaren durfde hij niet, want dan had hij ook een corpus moeten presenteren, en dat kon hij niet omdat men in een nette abdij nu eenmaal geen vrouwenlijken heeft.

5. Ten slotte, en hier val ik Wampach volledig bij, geeft hij in zijn geschriften ervan blijk een heldere en levendige geest en verre van een warhoofd te zijn geweest, zodat als enig mogelijke conclusie rest dat Theofried van Echternach welbewust en systematisch aan het vervalsen is geweest. Het is kwaad kersen eten met paladijnen van deze vervalser, die maar niet kunnen toegeven dat zij zich door hem grandioos bij de neus hebben laten nemen.

7.5 Proost Theoderich van Echternach

Tegen het einde van de 12e eeuw was de befaamde en beruchte Theoderich proost of deken van de abdij van Echternach. Let wel: ongeveer een eeuw ná de eerste vervalser Theofried, in welke periode niets anders gebeurd was dan dat de abdij in 1157 het deksel gevoelig op de neus had gekregen toen zij 25 kerken in Holland opeiste en met een paar bundertjes land op Schouwen moest afdruipen. De proost was de functionaris die de materiële belangen van een klooster te behartigen had: de vertegenwoordiging naar buiten, de geldzaken, het beheer van de bezittingen en de inkomsten daaruit. Theoderich had zich voornamelijk als doel gesteld de oude bezittingen van St. Willibrord op te

sporen en terug te eisen waarover Theofried zo'n aanlokkelijk beeld had opgehangen. Theoderich begon derhalve aan het verzamelen van de oude stukken over Aefternacum, teneinde vast te leggen wat voorheen allemaal van het klooster was geweest. Hij kwam toen tot de schrikbarende bevinding dat een massa verloren was gegaan. Het is geen raadsel meer, dat en hoe de oude oorkonden van Eperlecques in Echternach verzeild raakten. Immers, de laatste lekenabten waren heren van Luxemburg. Theoderich had geen archief van Echternach ter beschikking, doch heeft links en rechts ijverig zitten pennen om kopieën te maken. In het hele "Liber Aureus" bevindt zich maar één oorkonde waarvan een origineel of schijnbaar origineel bewaard is gebleven; en dat berust niet eens in Echternach. Alle 174 andere zijn afschriften, waarbij Nederlandse historici, waaronder laatstelijk de archivaris Camps, glansrijk nalaten zich een paar primaire archivistische vragen te stellen.

In een soort inleiding op zijn "*Liber Aureus*" schrijft Theoderich dat hij hiermee begon in het 29e regeringsjaar van keizer Frederik Barbarossa; wat de tijd zeer nauwkeurig op 1190 prikt, zo precies zelfs dat hij de dood van de keizer niet eens vermeldt, waarvan men blijkbaar in Echternach nog niet op de hoogte was. Zijn werk, dat later bekend is geworden als het "*Liber Aureus*", het *Gouden Boek van Echternach*, is na hem door een tweede hand voortgezet. De laatste erin gekopieerde akte is van 1222, wat de eindtermijn is, zodat straks van het hoogste belang is wat wél en wat niet in dit boek staat. De verzameling lijdt nog aan de naweeën van de investituurstrijd, die op hoog niveau ging over de rechtsmacht van de pausen en de keizers: de afbakening van hun wederzijdse bevoegdheden en talloze andere bijkomende kwesties. Dit heeft tot enorme conflicten geleid en de westerse wereld lange tijd in partijstrijd uiteengescheurd. In de lagere regionen werkte die meer op het materiële vlak door, omdat ook hertogen, graven en landsheren zich met de zaken van kerken en kloosters bemoeiden, niet zozeer op grond van geschillen over geestelijke of wereldlijke rechtsmacht doch met het kennelijke doel om zich te verrijken in deze confrontatie tussen Kerk en Staat. Men behoeft bij Theofried en bij Theoderich de passages maar te lezen, waar zij in felle bewoordingen afgeven op de koningen en graven die volgens hen de Kerk en vooral Echternach bestolen hadden. Dan begrijpt men, wáár bij het "*Liber Aureus*" de schoen wrong. Voor Echternach was de graaf van Luxemburg het meest nabije gevaar. Hem was het al gelukt de abdij een heel stel bezittingen te ontfutselen... maar dat waren allemaal Franse plaatsen en oude bezittingen van Eperlecques ! Van de weeromstuit was de bisschop van Trier al even weinig te vertrouwen, die de abdij onder zijn mijter wilde nemen zogenaamd om haar tegen de wereldlijke heersers te beschermen. Daar was tot overmaat van ramp nog bijgekomen het instituut van de voogden dat totaal corrupt was geworden. Ieder klooster kreeg een voogd toegewezen, een hoog wereldlijk heerschap, aangesteld om het klooster in wereldlijke zaken bij te staan en te beschermen. Doch in deze tijd van ruzie en partijtwisten waren de meeste voogden alleen op eigen verrijking uit. Tegen het midden van de 12e eeuw stond de abdij van Echternach voor een bankroet en heeft zij enkele belangrijke bezittingen moeten verpanden. Dit stond gelijk met verkopen om uit de schulden te geraken, wat de abdij pas decennia later met veel pijn en moeite te boven is gekomen.

In dit licht moeten we de samenstelling en de hantering van het "*Liber Aureus*" zien. Het was Theoderich niet te doen om het bijeenbrengen van de historische documentatie van de abdij, doch voornamelijk om de titels van haar bezittingen, wat hij dan ook en zelfs tweemaal met nadruk zegt. Komt men als historicus zo'n motief tegen, wat men niet eens behoeft te veronderstellen wanneer het zó openlijk neergeschreven is, dan dient men zijn historische en wetenschappelijke kritiek tot het uiterste op te voeren. Dan heeft men immers geen historische bronnen voor zich, doch de pleitnota van een advocaat. Gaat het dan ook nog om een beruchte vervalser, dan dient men elk woord en elke letter van hem te controleren; wat niet overbodig is daar ik enkele gevallen zal signaleren waar Theoderich, door de verandering van één of een paar lettertjes in een streek- of plaatsnaam een

levensgrote vervalsing pleegde. Zijn opzet dreef hem te ver, waardoor hij een van de grootste geschiedvervalsers van alle tijden werd, zoals lang voor mij enige Duitse historici hem reeds gekwalificeerd hebben. Anderen willen hem nog een hand boven het hoofd houden en menen dat hij weliswaar voor die tijd onvermijdelijke fouten heeft gemaakt, doch dat hij niet de welbewuste vervalser was zoals de eerste partij hem afbeeldt. Ik schaar mij volledig bij de eersten en ik zal door de behandeling van de teksten uit het "*Liber Aureus*" aantonen dat zijn vervalsingen veel erger zijn dan men tot op heden heeft aangenomen. In élke akte die door zijn handen is gegaan, is vervalsing gepleegd, op grove of minder grove wijze al naargelang de bewoordingen van de oorspronkelijke akten dat nodig maakten. Blok en Camps zweren bij Theoderich en zijn "*Liber Aureus*". Blok pikt er zogenaamde "Hollandse" dingen uit, Camps de zogenaamde "Brabantse", en beiden gaan ten onder aan een "fragmenten-happerij", dat als methodiek reeds een aanfluiting is van historisch onderzoek.

Zoals in het normale leven "de perfecte misdaad" uitgesloten is, zo is in historische zaken "de perfecte vervalsing" een even grote zeldzaamheid. Iedere vervalser loopt vroeg of laat toch tegen de lamp. Theoderich heeft zichzelf de das omgedaan, overigens op een infantiele manier. In zijn bekende brief uit het jaar 1192, die in Tekst 668 uitvoerig geciteerd zal worden, richt hij zich tot keizer Hendrik VI met de klacht, dat de abdij van Echternach door toedoen van de vroegere koningen en lagere heren reeds zoveel bezittingen was kwijtgeraakt. Daar voegt hij klaar en duidelijk aan toe, dat de abdij niets bezat in Antwerpen, in Brabant, in Gelre, in Peelland en in de Betuwe. Hiermee wordt door Theoderich iets vastgelegd en toegegeven dat van het hoogste belang is voor de kwestie der goederen en rechten van Echternach. In de oude gegevens van Echternach vinden we nergens Antwerpen, Brabant, Gelre en Peelland. De doublures van Taxandria en Batua hebben we inmiddels wel door, neem ik aan. Ergo: Echternach heeft in al die streken vóór 1192 niets gehad.

7.6 Het "Liber Aureus" van Echternach

Het "*Liber Aureus*" van Echternach bevat ca. 175 akten uit de periode tussen de aankomst van St. Willibrord in 690 op het vasteland en 973, het jaar dat zijn abdij is hersticht.
We gaan al die oorkonden na, vooral om de plaatsen te vinden waarop zij betrekking hebben. De plaatsen kunnen gerangschikt worden naar de gouwen of streken waar de plaatsen lagen (althans geacht werden te liggen) en welke vrijwel steeds in de akten worden meegedeeld. En doordat Theoderich om te beginnen de namen vervalst heeft van die gouwen zelf, gaf hij de plaatsen automatisch met scheppen tegelijk een onjuiste en vaak desperate lokalisatie. Eenmaal de vervalsing van de gouwnaam aangetoond en de juiste streek gevonden hebbende, blijken de plaatsnamen daar geconcentreerd voor het grijpen te liggen. In de omgeving van Luxemburg kwamen natuurlijk ook streek- en plaatsnamen voor die van verre wel wat op de namen van de akten leken en die alleen al door hun nabije ligging een extra schijn van historische zekerheid gaven, terwijl men aan sommige namen maar een beetje behoefde te knutselen om er Luxemburgse plaatsen van te maken. In andere gevallen moest wat ingrijpender vervalst worden. Ik signaleer de toepassingen op Luxemburg voornamelijk ook om aan te tonen dat het Theoderich toch maar in zeer weinig gevallen werkelijk gelukt is een Luxemburgse plaats te vinden die hij voor een naam van de akte kon laten doorgaan.
Wampach was geen haar beter; de massa hem onbekende en niet in Luxemburg bestaande namen vermeldt hij zonder één woord commentaar.

De vervalste streeknamen zijn:

1. De *pagus Surensis* aan de rivier de Sura (de Sauer bij Echternach) werd door Theoderich opgevoerd telkens wanneer (en dat was in praktisch alle akten het geval) ter aanduiding van de ligging der eerste abdij oorspronkelijk Renensis en Renus (Schelde) stond. Daarmee werd het échte verleden van St. Willibrord, diens werkterrein en diens abdij, definitief uit de boeken en uit de geheugens geschrapt en met terugwerkende kracht naar Echternach verhuisd. In een aantal gevallen heeft Theoderich echter Renus laten staan, omdat hij in gedachten al in het land van Kleef aan het claimen was (want de naam Renus die in de Romeinse tijd en vroege Middeleeuwen uitsluitend voor de Schelde gold, was intussen naar de Duitse Rijn overgegaan).
Alle plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques bevinden zich in de streek tussen Montreuil, Boulogne, Cassel, Rijsel, Doornik, Valenciennes, Douai, Atrecht, St.-Pol en Montreuil, precies dezelfde streek die door tal van bronnen als de pagus Renensis - denk in hemelsnaam aan de Schelde! - beschreven wordt. Dit gebied omvat ook, ruwweg genomen, het Eiland van de Bataven, waardoor we automatisch op de tweede vervalsing van Theoderich terechtkomen.

2. De *pagus Bedensis*, die eveneens talrijke malen in de oorkonden van Eperlecques staat, is in werkelijkheid de Batua of Eiland van de Bataven, derhalve het land van Oppidum Batavorum (Béthune) en Lugdunum Batavorum (Leulinghen).
Theoderich heeft er Bedensis van gemaakt, ten eerste natuurlijk omdat hij geen enkele naam in de Nederlandse Betuwe terugvond, en ten tweede aan het eind van zijn Latijn dan maar de Luxemburgse Bidgau opdrong, waar die plaatsnamen evenmin te vinden zijn. Er liggen reeds meer dan 160 namen van de Batua (de Franse uiteraard !) te wachten op hun Betuwse identificatie. Tot op heden is daarvan geen enkele aangewezen... en toch lag het Karolingische Noviomagus naast die Batua ! De oorkonden van Eperlecques voegen er daar nog 34 aan toe, zodat de volledige namenlijst van de Batua een paar honderd plaatsnamen omvat. Voor alle duidelijkheid som ik de 34 namen op, die volgens de oorkonden van Eperlecques in de Batua liggen. Controleer ze in de namenlijst en constateer eens en voorgoed, dat de Batua in Frankrijk lag. De plaatsen in de Batua zijn:

Aefternacum
Amisia, rivier
Bichendorf
Billiacum
Bloheim
Castrum Bedinse
Creucchovillare
Crispiniacum
Dagoradaville
Dreise
Erle
Gauriagum
Helena, rivier
Hisnanca
Hoensal
Holzheim
Langenrech
Loffna
Lullingas
Luvigus
Machconvillare
Meckela
Medona
Murirato
Nathneim
Officinus
Piffegen
Simere
Solina, rivier
Uffeninge
Winx
Wis
Wolfsvalt
Zuttinge.

3. De *pagus Wabarinsis* duidt de twee plaatsen aan: Wavrans-sur-l'Aa en Wavrans-sur-Ternoise, beide ten zuidoosten van St.-Omaars. In dit geval is zelfs geen vervalsing gepleegd, daar alleen een toepassing van deze naam op de Luxemburgse Wavergau opgedrongen behoefde te worden. Het gaat om 35 namen, die alle in de juiste streek liggen. Controleer ook deze en constateer dat zij niet in Luxemburg doch in Frankrijk liggen:

Alsantia, rivier
Betheberch
Crucenach
Cruofta
Cruotend
Eptiacum of Epuego
Frisingen
Gandridingen
Gingen
Guodendale
Hagenen
Hasmaringa
Heldingen
Honorichinga
Huvelerndal
Karles
Larem
Lincera
Luthenwilre
Matringa
Otringas
Peppingen
Pippingen
Quantia, rivier
Roldingen
Ruosere
Rutichine
Schadingas
Scuffelinge
Thilde
Vilare
Wandalingas
Weirthen
Wilre
Wodinga.

4. De *pagus Muslensis* is wat ingrijpender vervalst. Het betreft de streek van de rivier de Selle ten oosten van Kamerijk, die in de bronnen Sala of Missala wordt genoemd. In de oorspronkelijke teksten zal "pagus Missalis" of "pagus Missalensis" gestaan hebben, wat voor Theoderich weinig bruikbaar was en waarvan hij maar de "pagus van de Moezel" maakte. Hier volstonden een paar vervalste lettertjes en klaar was Kees. Deze schep ineens bevat 25 namen; weer is er geen in Luxemburg te vinden en liggen ze inderdaad allemaal in de omgeving van Kamerijk

Agilvingen
Bruonike
Cobracensis
Daleim
Fedriche
Fuckinsheim
Hagelinga
Halbodingem
Heldingas
Hamulo
Lefankin
Lendingen
Mons Ardinigo
Morinnesbrunnon
Muselle, rivier
Nuovendorf
Odinga
Peffenhusa
Puthilingin
Rodelingas
Salagowe
Salvensis
Spehtashart
Sumingen
Wis.

5. De *pagus Ardinensis* is het land van Ardres, ten noordoosten van Boulogne. Deze naam behoefde niet eens ingrijpend veranderd te worden, daar hij, opgevat als Ardennen, in Luxemburg toepasselijk was, waar dan wel de plaatsen onvindbaar zijn die in deze gouw genoemd worden. Doch dit was niet de zorg van Theoderich; hij legde die namen alvast klaar, om er t.z.t. ergens een pretentie mee te gaan stellen. De akten noemen er 14 in de pagus Ardinensis en ze liggen inderdaad allemaal in die hoek (Ardres) van Frans-Vlaanderen.

Babinga
Bedensis
Bollingen
Conztum
Cuontestum
Geinne
Hagamathingas
Heritbritlar
Hettilbruchka
Hingendorf
Hullingen
Mermerdinga
Warthanc
Wiltz of Wilz.

6. De *pagus van Taxandria*. Dit landschap lag ten westen en noordwesten van Atrecht. De naam

wordt praktisch als synoniem gebruikt voor Testerbant (lees: Westerbant) en is vanzelfsprekend de tegenhanger van Ostrevant (de voormalige Oostergo) welke naam vandaag aan de dag nog geldt voor de streek ten oosten van Atrecht. Het is derhalve duidelijk waar Taxandria lag. Deze naam heeft Theoderich van Echternach niet vervalst. Blijkbaar wist hij of rekende hij erop, dat de kinderlijke geesten uit oostelijk Brabant van de 13e eeuw zijn Taxandria-mythe met huid en haar zouden inslikken wanneer hij hen St. Willibrord als visje voorhield (met excuus aan St. Willibrord !). En dat hem dit gelukt is blijkt wel uit de zelfverzekerdheid (of is het hardnekkigheid ?) van de Dommelse club. In de oorkonden van Eperlecques komen 31 plaatsnamen in Taxandria voor, waarbij geen enkele Brabantse plaats valt te bespeuren.

Alfeim
Angrisa
Budilio
Diosne
Driele
Dutmella, rivier
Duplao
Emple, van St. Nazarius
Emple, van St. Landelinus
Eresloch
Haeslaos
Hamaritda
Hatalle
Herpina
Hezia
Hoccascaute
Henesloth
Honainiis
Hunsete
Husloth
Levetlaus
Martfelde
Martres
Ortinon, Hortina
Ostorol
Replo
Rosmalle
Rumleos
Terchena, rivier
Waderloe
Wafradoch.

Daarnaast zijn er 12 plaatsnamen, die door Camps zonder met de ogen te knipperen in Brabant worden gelokaliseerd, maar waarvan de akten niet zeggen dat die in Taxandria lagen. Waarop steunt hij die interpretaties dan?
Toch geef ik ook déze namen, om de lezer in staat te stellen zich met de bijgaande namenlijst ervan te vergewissen dat die plaatsen alle in Frankrijk buiten Taxandria liggen:

Baclaos
Birni
Datmunda
Durninum
Fleodredum
Heopordum
Hese
Meginum
Rinharim
Rumelacha
Tadia
Vaedritlaeum.

7. De *pagus Dublensis* of *Duplao*, die natuurlijk als de streek van de Dubla (de Deûle) moet worden opgevat, bestrijkt in feite maar een betrekkelijk klein aantal plaatsnamen. Zij is daarom niet de belangrijkste vervalsing, wel de leukste. Immers, deze naam heeft Theoderich in drie richtingen vervalst, en doe hem dat maar eens na! Van een deel van de Dubla-teksten maakte hij de Dutmala (Dommel), die door Camps in dank werden aanvaard hoewel een paar plaatsen van de Dubla (Deûle) in Brabant niet aan de Dommel liggen. Van een ander partijtje Dubla-teksten maakte Theoderich de Duffel tussen Nijmegen en Kleef, en daar vlogen de historici ook in. Ten slotte had Theoderich nog een lapje Duffels over en dat stempelde hij af tot Zülpich in het Rijnland.

De riviernamen waren natuurlijk het gevaarlijkste materiaal voor Theoderich. Die moesten weg om te voorkomen dat iedereen de zaak door had. De vervalsing van Renus in Sura, die van Dupla in Dutmella en die van Missala in Moezel hebben we al gezien. Om de echte namen te laten verdwijnen en namen in te voeren die wat meer op Luxemburgse rivieren en beken leken vond hij enkele

nieuwe namen uit zoals: de Gandra, de Prumia, de Alsantia, de Nimisia en de Blinsa. Hij heeft onnodig werk gedaan. De juiste plaatsen zijn toch terug te vinden. Want als men in één geval een bepaalde valse naam doorziet, komt men dit vanzelf op het spoor in de andere gevallen waarin de vervalser consequent diezelfde naam heeft aangehouden. De pagus Taxandria of Testerventi behoefde Theoderich niet te vervalsen omdat in zijn tijd de echte relatie tussen Taxandria en Bracbante al bestond en gezien zijn vervalsing bij de Dutmala stond hij al met een scheel oog naar oostelijk Noord-Brabant te kijken en het gunstige moment af te wachten om ze daar te pakken te nemen. Dit laatste begon pas aardig te rollen in 1260, d.w.z. 40 jaar ná het "*Liber Aureus*" dat in 1222 afgesloten was. Zó vlug is het dus ook weer niet gegaan eer de vervalsingen aansloegen.
In de oorkonden worden nog verschillende andere "gouwen" genoemd. Doch omdat die slechts 'n enkele maal voorkomen, zullen ze gewoon als een plaatsnaam moeten worden opgevat. Dit is overigens niet verwonderlijk aangezien "pagus" niet altijd gouw betekent.
Nu we hiermee het grondpatroon der vervalsingen van het "*Liber Aureus*" hebben blootgelegd, wordt het terugvinden van de juiste plaatsen zoveel gemakkelijker.

7.7 De Brabantse Willibrord-traditie

Het was natuurlijk geen prettige bijkomstigheid dat ik als streekarchivaris in Noord-Brabant (al zat ik tot mijn geluk in het veilige westen), de Willibrord-traditie van oostelijk Brabant moest aanpakken, met name de fabel dat St. Willibrord er ruim 25 kerken zou hebben gehad. Het schijnt de gemoederen diep geraakt te hebben. Niet uit devotie tot St. Willibrord - laat u dat alstublieft niet wijsmaken - doch uit gepikeerdheid dat een opgeblazen historisch beeld van ouderdom en belangrijkheid werd aangetast. Confronteert men dat beeld met de geschreven bronnen, dan ziet men tot zijn verbijstering dat het opgebouwd werd door een stel amateurs uit de 17e - 18e eeuw die de oorkonden van Echternach nooit gezien hadden. Deze waren ook nog niet uitgegeven, maar voor en na waren daarvan wel enkele uit hun verband gerukte stukken naar buiten gesijpeld. En hiermee stoomde men het beeld klaar. Op wat lukraak gegrepen namen die iets op Brabant leken, stond vast dat St. Willibrord minstens 20 kerken in oostelijk Brabant had gehad. Dat leek logisch want op zijn talrijke reizen tussen Utrecht en Echternach - toch minstens een paar keer per jaar - moest de bisschop hier passeren. En je kunt van een heilige missionaris niet anders verwachten dan dat hij onderweg ook predikt en kerken sticht. Kerkenpad anno 700 (!). Of Willibrord ooit in Utrecht of Echternach was, stond niet ter discussie; het kerkenpad lag er immers. Toen eindelijk in 1930 de oorkonden van Echternach verschenen, vond niemand aanleiding om die eens diepgaand te bestuderen. Integendeel: daar Wampach, de uitgever van die bronnen, ook niet verder keek dan zijn neus lang was, volgde hij in zijn commentaar de amateurs van Brabant en werd de Brabantse fabel in Luxemburg door deze "Willibrord-kenner bij uitstek" als een historische zekerheid bevestigd.

In "Vraagstukken" (1965) heb ik deze mythe tot op de bodem uitgezocht en bewezen dat 't een fabel uit de 13e eeuw is, voortgekomen uit geldzucht van de abdij van Echternach. Doch omdat dit boek "uit principe" door niemand uit de club van oostelijk Noord-Brabant is gelezen (zelfs niet door diegenen die beweren het gelezen te hebben), blijft men daar maar voortgaan met het verkondigen van de fabel. Men deed er zelfs nog een schep bovenop door punten als volledig zeker te gaan stellen, die tot dan toe eenieder als hoogst onzeker had beschouwd. Kennelijk vond men het onaanvaardbaar dat het oosten zou terugvallen in het algemene maar veel soberder patroon van de rest van de Kempen. Een wetenschappelijke benadering van het probleem kwam niet van de grond. Zelfs een methodische twijfel, toch de basis van elk wetenschappelijk onderzoek, werd bij voorbaat afgewe-

zen. Bij elke, overigens hoogst zeldzame discussies bleef men zich, als een hond die zijn staart wil grijpen, rondwentelen in de vicieuze cirkel dat St. Willibrord die 20 kerken in Taxandria had gehad (wat de teksten overigens maar in een paar gevallen zeggen), dat Taxandria oostelijk Noord-Brabant was en dus... dat ik mijn vervelende mond moest houden. Het was natuurlijk volslagen onmogelijk hen aan 't verstand te brengen dat de abdij van Echternach hen niet alleen een valse Willibrord had opgedrongen maar op de koop toe ook de vicieuze Taxandria-cirkel aangesmeerd had. Toen in 1979 het "*Oorkondenboek van Noord-Brabant*" van Camps verscheen, waren daarin de Echternach-oorkonden (lees: de Eperlecques-oorkonden) als authentieke "Brabantse" documenten gehandhaafd. Hier en daar ging een hoera op en werd de hoop uitgesproken dat "die man daar ergens in het westen" zich voortaan koest zou houden (zelfs bij mijn streekgenoten blijf ik de "Anonymus van Brabant"). Toen dat toch niet gebeurde, sprong de gal bij enige chauvinisten die niet eens begrijpen waarover het gaat. Van de weeromstuit ga ik daarom de Brabantse mythe zó ver de grond in boren dat zij aan de andere kant van de globe eruit komt.

Als goed collega in het Land van hertog Jan heb ik Camps bij herhaling gewaarschuwd dat hij zich met de Willibrord-oorkonden vergiste; dat de mythe van Brabant pas in de 13e eeuw begonnen is met vier (en geen 25 !) foutieve lokalisaties door de abdij van Echternach en dat Taxandria niet Brabant was. Dit alles met het advies de gehele documentatie van Echternach goed te bestuderen en daar niet alleen wat "Brabantse" oorkonden uit te pikken, die helemaal niet Brabants zijn; en zo niet in dezelfde fout te vervallen als Nijmegen waar Leupen c.s. uit een overstelpende massa Noyon-teksten wat "Nijmegens" plukt. Maar mijn goede bedoeling om hem een drama te besparen was preken bij de galg en boter aan dovemansoren, een omgedraaide beeldspraak om duidelijk te maken hoe hopeloos mijn pogen was om hem op de weg van een kritisch onderzoek te krijgen. Hij zou wel eens bewijzen dat ik ongelijk heb en dat "een goed archivaris daarom nog niet een goed historicus is". Wel, dit laatste heeft hij inderdaad zelf op een schitterende manier bewezen.
De eerste bladzijde van zijn *Oorkondenboek* met een akte over Taxandria slaat op een erbarmelijke manier de plank al 300 km mis, welke blunder bewijst dat hij met alle volgende teksten over Taxandria kan inpakken. Zijn *Oorkondenboek* bevat zo'n 60-tal bladzijden over Taxandria die helemaal niet in Brabant - ergo evenmin in dat Oorkondenboek - thuishoren. Het heeft zich hiermee een passende plaats verworven naast het "*Bronnenboek van Nijmegen*". Het meest kwalijke van dit alles is, dat de mythe opnieuw door de "officiële" wetenschap gedekt werd; en dat de Willibrord-ploeg van oostelijk Brabant weer eens flink op de pedalen kon gaan staan, daar de ondeskundigen in tekstkritiek en oorkondenleer helemaal niet konden doorzien dat hun koploper enige wetenschappelijke blunders heeft begaan en buiten het parcours aan het doordraven is. Deze presenteert geen enkele tekst om de identiteit tussen Taxandria en Brabant te bewijzen, ofschoon ik hem bij herhaling erop gewezen heb dat hij daarmee moest beginnen; niet omdat ik dat vraag, doch omdat dit het fundament had moeten zijn voor al zijn interpretaties van de Taxandria-teksten. Het drama heeft zich dan toch voltrokken: de Brabantse coureur, die beweert de Ronde van Waalre te rijden, staat met een platte band in het land van Rijsel.

7.8 Teksten over Taxandria

Tekst 452 - 472

Taxandria verschijnt tegen het einde van de Romeinse periode, toen de Romeinen niet meer in

Nederland waren. De eerste teksten noemen het landschap in nauw verband met de Romeinen en Franken aan de rivier de Selle bij Kamerijk, met de Chamavi van Camphin, met de Renus (Schelde) en met Doornik. De latere leggen verband met Westrachia bij Atrecht, met Testerbant en met de Batua, het land van Béthune. Daarna, wanneer er nog sprake is van enige bewoning in oostelijk Brabant, blijft de naam regelmatig voorkomen en duidt hij altijd dezelfde streek aan. Dan zwakt hij af, wordt minder gebruikt en verdwijnt ten slotte uit de bronnen. 'n Hele tijd is de naam niet meer gangbaar geweest, totdat de abdij van Echternach in de 13e eeuw (!) het goedgelovig volkje van oostelijk Noord-Brabant kwam wijsmaken dat St. Willibrord in hun streek gepredikt had. Dit volkje slikte het pierke door, maar liep daarmee de mythische infectie van Taxandria op.
De naam Taxandria is afgeleid van texere (= weven), en kan vertaald worden met "weefland", zoals Plinius al in de 1e eeuw over deze streek vertelt en wat de eeuwen door tot op vandaag op dezelfde plaats bevestigd is.
Taxandria is reeds in verschillende teksten aan de orde geweest.

Teksten over de twee plaatsen Empele

Tekst 452
tussen 690 en 694. De abdij van Crespin ontvangt bezittingen in Taxandria.

Clovis III, koning van de Franken, schenkt enige bezittingen in de pagus Hainau (Henegouwen) en in het graafschap Taxandria aan de abdij van Crespin, toegewijd aan St. Petrus, waar het lichaam van de H. Landelinus rust.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 1.

Nota 452-1. De abdij van Crespin ligt op 12 km noordoost van Valenciennes. Van deze abdij is er geen enkel bezit in Noord-Brabant bekend, wat Camps niet het vermelden waard vindt. Nog minder kan er sprake van zijn dat zulke bezittingen in volgende akten worden genoemd, daar als een paal boven water zal komen vast te staan dat alle in die akten genoemde plaatsen in het noorden van Frankrijk liggen. Koning Clovis III had niets te vertellen in Brabant, ergo kon hij daar ook niets geschonken hebben. De eerste akte van het Brabants Oorkondenboek begint dus met drie blunders en daarmee is Taxandria reeds voor Brabant afgedaan.

Tekst 453
tussen 765 en 779. Martfelde in Taxandria.

Gullint schenkt aan St. Nazarius in de pagus Dabsandara 13 hoeven met horigen en de kerk in de plaats Martfelde.
Bron: Codex Laureshamensis, *MGS*, XXI, p. 408.
Camps, Brab. Oork. nr. 11.

Nota 453-1. Dabsandara is een verschrijving van Taxandria. Martfelde is Merville, op 17 km oost van Aire. Omdat deze akte in de Codex van Lorsch staat, maakt Camps er een schenking aan Lorsch van. Het betreft inderdaad een schenking aan Lorsch doch een indirecte, daar zij gedaan werd aan haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, dat op 12 km noordwest van Atrecht ligt en een streekcentrum was voor goederen der abdij Lorsch welke aldaar ca. 130 bezittingen had. Zij worden

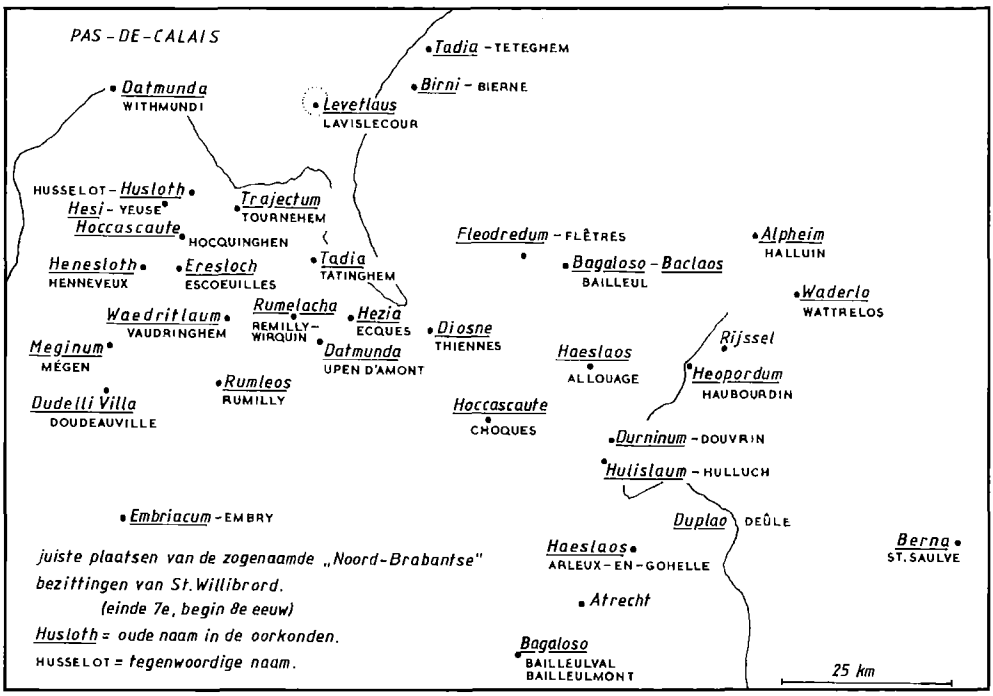
PAS-DE-CALAIS
Tadia - TETEGHEM
Datmunda WITHMUNDI
Birni - BIERNE
Levefaus LAVISLECOUR
HUSSELOT - Husloth
Hesi - YEUSE
Trajectum TOURNEHEM
Hoccascaute HOCQUINGHEN
Fleodredum - FLÊTRES
Alpheim HALLUIN
Henesloth HENNEVEUX
Eresloch ESCOEUILLES
Tadia TATINGHEM
Bagaloso - Baclaos BAILLEUL
Waderlo WATTRELOS
Waedritlaum VAUDRINGHEM
Rumelacha REMILLY-WIRQUIN
Hezia ECQUES
Diosne THIENNES
Rijssel
Meginum MÉGEN
Datmunda UPEN D'AMONT
Haeslaos ALLOUAGE
Heopordum HAUBOURDIN
Rumleos RUMILLY
Dudelli Villa DOUDEAUVILLE
Hoccascaute CHOQUES
Durninum - DOUVRIN
Hulislaum - HULLUCH
Embriacum - EMBRY
Duplao DEÛLE
Haeslaos ARLEUX-EN-GOHELLE
Berna ST. SAULVE
Atrecht
Bagaloso BAILLEULVAL BAILLEULMONT
25 km
juiste plaatsen van de zogenaamde „Noord-Brabantse" bezittingen van St. Willibrord.
(einde 7e, begin 8e eeuw)
Husloth = oude naam in de oorkonden.
HUSSELOT = tegenwoordige naam.

Afb. 7.1.

in de namenlijst van de Batua opgesomd. Camps' interpretatie van Martfelde als Meerveldhoven is derhalve een flop, een dubbele bovendien omdat deze plaats pas minstens vijf eeuwen later is ontstaan.

Tekst 454

815 of 816. Schenking van Alfger aan de abdij van Lorsch.

Alfger schenkt (aan de abdij van Lorsch) de volgende goederen in de pagus Taxandria of Testerbant: de kerk, een hoeve en een weide in de plaats Empele; drie mansi in Hunsete; een halve mansus in Hatalle; land en andere goederen in Ortinon; een mansus met weiden en 6 varkens in het bos in Rosmalle; een mansus met weiden in Herpina; een have mansus in Angrisa; land en andere goederen in Ostorol; op voorwaarde dat de abt hem tot aan het einde van zijn leven de kerk van Marvilde met bijbehorend goed afstaat en een mansus in Palethe, welke goederen na zijn dood aan St. Nazarius zullen terugkeren.

Bron: Codex Laureshamensis, MGS, XXI, p. 408.
Camps, Brab. Oork. nr. 15.

Nota 454-1. De namen werden aangewezen in de volgorde van de akte. Taxandria wordt ook Testerbant genoemd, wat op zijn beurt een synoniem is van Westrachia, de streek ten noordwesten van Atrecht. Dit gegeven heeft in Nederland nooit geklopt, en heeft men met alle eraan bestede aandacht nooit kloppend gekregen; ergo zwijgt Camps er maar over. Empele is het vorengenoemde Ablain-Saint-Nazaire op 12 km noordwest van Atrecht. Het slot van de akte toont aan, dat de bezittingen van deze kerk waren. Hunsete is Houdain op 11 km zuidwest van Béthune. Hatalle is Hesdigneul-les-Béthune op 4 km zuidwest van Béthune. Ortinon is Ourton op 14 km zuidwest van Béthune. Rosmalle is Roubaix op 11 km noordoost van Rijsel. De etymologie van de naam Roubaix is na enige uitleg helder. Ros is rood; malle is een Gallisch woord voor water, rivier of beek. De naam is eerst gegermaniseerd tot Rosbeek of Rosbach, daarna geromaniseerd tot Roubaix. Herpina is Herrin op 12 km zuidwest van Rijsel. Angrisa is Angres op 5 km zuidwest van Lens. Osterol is Ostricourt op 15 km noordoost van Lens. Marvilde is Merville op 17 km oost van Aire. Palethe zou Palluel kunnen zijn op 23 km zuidoost van Atrecht, wat in verband met de andere plaatsen onwaarschijnlijk is. Daar de akte spreekt van goederen die bij de kerk van Merville behoren, heeft in de akte vrijwel zeker gestaan "in palude" (in het moeras). De omgeving van Merville is zeer moerassig.
Omdat in Brabant enkele Germaanse namen liggen die reeds dáárom niets met de Romaanse uit Taxandria hebben uit te staan en er alleen van de verte wat op lijken, en die bovendien pas vijf eeuwen later verschijnen, werd deze tekst ingevolge de Taxandria-mythe op het oosten van Noord-Brabant toegepast. Camps verklaart de namen als volgt: Empel, Hedel, Orthen, Rosmalen, Herpen, Engelen en Neerpelt; zeven losse flodders over de grand Canyon van vijf eeuwen historische afstand. Met twee namen weet hij geen raad: Hunsete en Osterol. Die laat hij dan maar als bakstenen vallen. Eigenlijk ben ik veel te hard voor de Nederlandse historici, daar zij een diep medelijden verdienen. De plaatsnamen liggen in beide streken zo duivels gedoubleerd, dat zij er wel in móesten vliegen. Van de andere kant ben ik niet hard genoeg, omdat zij reeds meer dan 25 jaar de doublures afliegen en blijven doorgaan met de taalkundige monstruositeit om Romaanse namen in Nederland te leggen, en met de historische monstruositeit om Franse plaatsen te verleggen naar Holland en Brabant, waar bovendien die schijnbare doublures pas vier tot vijf eeuwen na de akten zijn gesticht.

Tekst 455
tussen 815 en 850. Schenkingen van Franken aan de kerk van St. Nazarius.

Dit zijn de goederen, die Franken aan St. Nazarius in de plaats Empele schonken, in de pagus Testerbant: de kerk en een mansus in dezelfde plaats (Empele);...in de plaats Hunsate op de Mosa.... in Martras... in Hortina... in Rosmella... in Herpina... in Angrise... in Hamaritda... in Haedilla... in Driela.
Bron: Codex Laureshamensis, MGS, XXI, p. 408.
Camps, Brab. Oork. nr. 17.

Nota 455-1. De akte levert een klaar bewijs op, dat de plaats Empele van Lorsch inderdaad Ablain-Saint-Nazaire is. De namen zijn in Tekst 454 gedetermineerd. Nieuwe namen zijn: Mosa, is niet de Maas, doch het Vlaamse woord Moose of Moeze, dat een brede, moerassige rivier of riviermond aanduidt en in sommige teksten niet eens als eigennaam doch als soortnaam is gebruikt. Martras is Marthes, een gehucht van Numetz en op 5 km west van Aire gelegen. Meer waarschijnlijk is het een verschrijving van Marvilde (Merville) dat in de andere akte staat en hier ontbreekt. Hamaritda is Emmerin op 6 km zuidwest van Rijsel. Haedilla is een andere schrijfwijze voor Hatalle. Driela is Troisville op 18 km zuidoost van Kamerijk.

Tekst 456
855. Lotharius II en de abdij van Crespin.

Koning Lotharius II bevestigt de abdij van Crespin in het bezit van de door Clovis III geschonken goederen in de pagus Hainau (Henegouwen) en het graafschap Thessandricus, die het klooster onrechtmatig onttrokken waren.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 18.

Nota 456-1. Het betreft dezelfde goederen, door koning Clovis tussen 690 en 694 geschonken. Blijkens een inventaris van de abdij, die deze goederen noemt in Empla (Hamblain-les-Prés, zie Tekst 457) gaat 't helemaal niet over Noord-Brabant.
Empla ligt in het échte Taxandria. Lotharius II, koning van een deel van het zogenaamde Middenrijk, heeft nooit iets te maken gehad met Brabant of Nederland. Laat archivaris Camps eens één oorkonde of akte van hem voor dit gebied te voorschijn halen. Dit is natuurlijk het eerste dat een historicus zich heeft af te vragen: behoorde de streek wel tot het rechtsgebied van de koning? Zoals Camps met plaatsnamen goochelt, zo jongleert hij ook met de statenindelingen.

Tekst 457
931. Koning Hendrik I en de abdij van Crespin.

Koning Hendrik I schenkt aan de abdij van Crespin goederen te Onnaing en Harmegny, en in het graafschap Thessandricum de plaats Empla aan de rivier de Vuerbena (ook Verchena of Werchena geschreven).
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 21.

Nota 457-1. Onnaing ligt op 6 km noordoost van Valenciennes. Harmegnie is Harmignies (B.) op 33 km noordoost van Valenciennes. Deze plaats ligt in Henegouwen. Empla is Hamblain-les-Prés, op

13 km oost van Atrecht. De rivier Verchena is de Trinquoise, een zijrivier van de Sensée, die op haar beurt in de Schelde valt. In de oorspronkelijke tekst heeft natuurlijk Terchena gestaan. Waar is de Terchena in Brabant? Wat Camps niet weet, laat hij maar vallen; daar praat hij niet eens over. Voorts blijkt dat Empla van de abdij van Crespin een geheel andere plaats is dan het Empele van Lorsch, zodat Camps zich systematisch staat te verslikken met de verschillende kerkpatronen St. Landelinus en St. Nazarius voor dat ene niet in Brabant als een plaats bestaande Empel.

Tekst 458
969. De bisschop van Luik over Empele.

Eraclus, bisschop van Luik, doet op verzoek van de abt van Lorsch een uitspraak over de staat der kerk van Empele. Hij heeft de herbouwde kerk, toegewijd aan St. Nazarius en St. Lambertus, alsmede de tienden - volgens bisschoppelijk recht en op het getuigenis onder eed van zeven voorname personen uit hetzelfde graafschap - aan de abdij van Lorsch toegewezen.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 24.

Nota 458-1. De bisschop van Luik staat de tienden niet af, die niet van hem waren, doch bevestigt dat die na de herbouw van de kerk nog altijd aan de abdij toebehoorden. Het ging natuurlijk om een geschil tussen de abdij en het bisdom van Kamerijk, waarbij volgens normaal kerkelijk recht van die dagen een andere bisschop, in dit geval die van Luik, als scheidsrechter was aangewezen. Uit deze akte lezen dat de kerk van Luik was en dus in het bisdom Luik lag en dus niet het Brabantse Empel was. Dit toont beter dan wat ook de voorbarigheid aan van de auteur van het *Noord-Brabants Oorkondenboek* die zijn eigen oorkonden niet kan lezen, daar Tekst 462 zegt dat de kerk in het bisdom Kamerijk lag en de bisschop van Luik dus niets kon afstaan.

Tekst 459
1142. Paus Innocentius II over Empla van Crespin.

Paus Innocentius II bevestigt de bezittingen van de abdij van Crespin, o.a. in de pagus Thessandricum de plaats Empla en het altaar (kerk) van deze plaats.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 43.

Nota 459-1. Waar zit in deze bulle het bewijs, dat dit het Brabantse Empel is? Camps diene zich goed te realiseren, dat volgens de oude regels van het kerkelijk recht (ik weet niet wat de nieuwe Codex ervan zegt) de excommunicatie stond op het vervalsen van pauselijke bullen.

Tekst 460
1146. Koning Koenraad III over Empla van Crespin.

Koning Koenraad III bevestigt de schenkingen van zijn voorgangers Clovis, Lotharius, Hendrik en keizer Otto aan de abdij van Crespin: in de pagus Hainnoensi (Henegouwen) in de plaats Herminiacum (Hermignies), in het graafschap Thessandricum in de plaats Empla (Hamblain-les-Prés), en tevens de plaatsen Honainiis (Onnaing), Cipliaco (Chipilly, Somme), Estron (Étreux, Aisne) en Gelliniaco (Gélaucourt, Haute-Marne).
In het graafschap Thessandricum heeft zij de plaats Empla aan de rivier de Werchena, met de kerk

en 30 mansi land... In de villa Cipliaco...
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 47.

Nota 460-1. Empla wordt genoemd tussen Franse plaatsen volgens de juiste opeenvolging van noord naar zuid. Wie daarvan het toenmaals niet bestaande huidige Brabantse Empel maakt, ontbreekt het aan elk begrip voor historische geografie.

Tekst 461
1168. De bisschop van Luik over Empla.

Radulfus, gekozen bisschop van Luik, verklaart dat hij het altaar (de kerk) van de St. Landelinus-kerk van Empla (Hamblain-les-Prés) aan de abdij van Crespin afstaat.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 65.

Nota 461-1. Camps' vertaling ervan is onjuist want de kerk waarom het gaat (en dat is bij Camps natuurlijk die van het Brabantse Empel) wordt door de bisschop van Luik aan de abdij van Crespin toegewezen. Maar hoe zit het dan? Bladzijdenlang heeft hij staan te beweren dat die kerk al sinds ca. 694 aan Crespin toebehoorde. De oorkonde kan hooguit betekenen, wat ik evenmin aanneem, dat het bisdom Luik ten onrechte aanspraken had gemaakt op de kerk van Hamblain-les-Prés.

Tekst 462
1201. Empla ressorteert onder het bisdom Kamerijk.

Hendrik I, hertog van Brabant, neemt het allodium Empla (Hamblain-les-Prés) tegen een jaarlijkse cijns over van de abdij van Crespin, welke akte van ruil hij door het kapittel en de bisschop van Kamerijk heeft laten bekrachtigen.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 93.

Nota 462-1. Deze akte doet de deur dicht ten aanzien van Empla van Crespin. De plaats lag in het bisdom Kamerijk. Het Empele van Lorsch is allang opgelost. De oorkonde doet de deur ook dicht achter de auteur die zijn eigen *Oorkondenboek* niet kan lezen.

Tekst 463
1303. Jan hertog van Brabant over Meerwijk en Empel.

Jan II, hertog van Brabant, erkent geen recht te hebben op de jurisdictie, die Jan van Meerwijk bezit te Meerwijk en Empel.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 654.

Nota 463-1. Empel is in deze akte zonder de minste twijfel het Brabantse. Het is tevens de eerste vermelding van de plaats in de geschreven bronnen, derhalve vijf eeuwen na de vernoeming van het Franse Empla. Deze scherts is schering en inslag bij Camps: over eeuwen heenspringen alsof het niets is en dan met de pet een identiteit tussen twee plaatsen leggen zonder het minste bewijs voor de juistheid ervan; terwijl de bronnen daarentegen meer dan voldoende gegevens bevatten om de ware plaatsen van het huidige Noord-Brabant al dan niet te vinden. Noem dit pettengedoe zoals u

wilt, maar noem het in hemelsnaam geen wetenschappelijke geschiedkunde. Ja, ik weet het, de naamkundigen zijn ermee begonnen. Dat is echter nog geen excuus voor een historicus.

Teksten over Budilio

Tekst 464
779. Karel de Grote over Budilio van Chèvremont (B.).

Karel de Grote bevestigt voor de abdij van Chèvremont (Ned. Kevermunt) bij Aken de schenkingen van zijn overgrootvader de hofmeier Pepijn in de plaatsen: Harimala in de pagus van Hasbania; Budilio in Taxandria; Filfort in Bracbante; Ren in de Heinegowe.
Bron: Meuthen, Aachener Urkunden, p. 153.
Camps, Brab. Oork. nr. 12.

Nota 464-1. Harimala is Hermalle-sous-Argenteau, op 13 km noordoost van Luik.
Budilio is Bully-les-Mines op 8 km west van Lens. Filfort wordt algemeen opgevat als Vilvoorde op 10 km noordoost van Brussel, omdat de plaats in Bracbante wordt genoemd; deze lokalisatie is onwaarschijnlijk, al heb ik er geen betere voor kunnen vinden en de plaatsen Villers in België en Frankrijk zo talrijk zijn dat er geen beginnen aan is. Ren is Grand-Reng (B.), op 8 km noordoost van Maubeuge en/of Vieux-Reng, op 3 km west van de eerste. Het is zonneklaar dat in het verband van deze plaatsen Budilio nimmer Budel kan betekenen, dat ten overvloede pas drie eeuwen later blijkt te zijn ontstaan. De interpretatie van Camps is er derhalve naast. En als hij deze toch wil volhouden ofschoon volgens hem Budel niet in Taxandria ligt, drijft hij de grap te ver door als hij ook nog wil uitmaken wat in Brabant al dan niet onder het mythische Taxandria ressorteerde.
Blijkens de oorkonde van Karel de Grote is de eerste schenking van Budilio aan Chèvremont gedaan door Pepijn I (overleden 640), wat de chronologische en historische afstand tussen Budilio en het Brabantse Budel op vier eeuwen brengt. Camps zou toch op zijn minst moeten aantonen dat Pepijn een domein in Budel had. Ik heb veel bronnen gelezen maar ben nergens een koninklijk domein in de Peel tegengekomen. Dat behoeft men ook niet te verwachten, daar de Pepijnen wel wijzer waren dan in het veen te gaan zitten.

Tekst 465
844. Keizer Lotharius over Bodilio in Taxandria.

Keizer Lotharius I bevestigt de immuniteit, door Karel de Grote en Lodewijk de Vrome verleend aan de abdij van Chèvremont, o.a. ook in haar bezittingen... en dan volgt dezelfde rij plaatsen als in de oorkonde van Karel de Grote: Bodilia in Taxandria enz.
Bron: Meuthen, Aach. Urk. p. 153.
Camps, Brab. Oork. nr. 16.

Tekst 466
947. Koning Otto I over Budilio.

Koning Otto I bevestigt het klooster van Chèvremont in de bezittingen, zoals die door vorige konin-

gen verleend en bevestigd waren. De oorkonde bevat dezelfde rij plaatsen als in de oorkonde van Karel de Grote: Budilio in Taxandria enz.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 22.

Nota 466-1. Evenals de vorige hoort deze akte ook niet in het *Brabants Oorkondenboek* thuis. Budilio is nog altijd Bully-les-Mines.

Tekst 467
1039 - 1056. Hendrik III schenkt Budele aan het Marienstift van Aken.

In een oorkonde van keizer Frederik II uit 1226 wordt meegedeeld dat (bijna twee eeuwen vroeger) keizer Hendrik III de kerken van Vilvoorde en Budele aan de abdij had geschonken.
Bron: Meuthen, Aach. Urk. p. 294.
Camps, Brab. Oork. nr. 30.

Nota 467-1. Budele in deze akte is inderdaad het Brabantse Budel op 19 km zuidoost van Eindhoven. Vilvoorde hoort in deze akte niet thuis; het moet een misvatting zijn van een kopiist die op een dwaalspoor was gebracht door de oudere akten met de combinatie Filforth en Budilio. De abdij van Chèvremont (Ned. Kevermunt) is namelijk in 972 samengevoegd met het Marienstift van Aken, zodat ook de goederen van het eerste klooster in bezit en onder beheer kwamen van het tweede. Het bezit in Budilio (Bully-les-Mines) dat ca. 1172 nog als bezit van het Marienstift wordt vermeld (zie Tekst 468), bestond uit cijnzen en andere geldelijke profijten, terwijl de abdij van Chèvremont in het Brabantse Budel de kerk gekregen had, een tweede even belangrijk criterium om de twee plaatsen uit elkaar te houden. Dat het om twee vrijwel gelijknamige plaatsen gaat, behoeft niet meer te verbazen nadat ik tientallen van soortgelijke doublures gesignaleerd heb. Het toont alleen aan, dat de naamkundigen in het vervolg wat bedachtzamer moeten zijn bij het identificeren van plaatsnamen. Er zij op gewezen dat deze en verdere Akense akten over het huidige Brabantse Budel niet de bijvoeging Taxandria bevat.

Tekst 468
vóór einde 12e eeuw. Goederen van het Marienstift van Aken.

In een lijst der goederen en inkomsten staat de volgende tekst:
De cijnzen op het feest van St. Martinus. Van Bastogne... van Gulpen... Van Herstal... Van Budil 6 pond. Van Jupille 10 sol. Van de kerk van Budil 30 sol. Van Compendio 30 sol. Van Filforth... Van Treiz...
Bron: Meuthen, Aach. Urk. p. 203.

Nota 468-1. Hieruit blijkt dat het Marienstift als opvolger van Chèvremont alleen cijnzen in Budilio had, geen grondbezit en zeker niet de kerk. Compendio is zeker niet Compiègne doch Comblain-au-Pont of Comblain-Fairon, op resp. 15 en 20 km zuid van Luik. Treiz is Treignes, op 18 km zuidwest van Givet. In het verband met de genoemde plaatsen is het onmogelijk om er de opvatting van het Brabantse Budel tussen te schuiven. Deze inkomsten voor de abdij van Aken op een verre plaats waren zo onbelangrijk dat ze daarna niet meer voorkomen in de stukken van de abdij.

Tekst 469
1197. Het Marienstift van Aken over Budela.

De proost, deken en kapittel van het Marienstift van Aken stellen de inkomsten van de kerk van Budela, die van de kanunniken waren, ter beschikking van de cantor van de abdij.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr.86.

Tekst 470
1226. Keizer Frederik over Budela.

Keizer Frederik II bevestigt het Marienstift van Aken in zijn bezittingen, o.a. te Vilvoorde en Budela. Hij verwijst naar een (verloren) oorkonde van Hendrik III (1039 - 1056), waarin dat bezit verleend was (zie Nota 467-1).
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 137.

Tekst 471
1236. Het Maria-klooster van Roermond en Budele.

De deken en het kapittel van het Marienstift van Aken geven, met verlof van de cantor, de curia (het pastoraat) en de tienden van Budele aan de abdis en het Maria-klooster te Roermond, tegen betaling van een jaarcijns aan Hendrik van Widemortel en zijn erfgenamen die deze curie en tienden van de cantor in leen hadden.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 181.

Nota 471-1. Camps vertaalt "curia" foutief met "hof". Het betekent de curie, de bediening van het pastoorsambt in een parochie, wat ook benadrukt wordt door de combinatie met de tienden. Nadien blijkt het pastoraat van Budel toch weer teruggekeerd te zijn naar de cantor van Aken.

Tekst 472
1304 en 1305. Kwestie over het pastoraat van Budel.

In 1304 wordt de cantor van het Marienstift van Aken, Hendrik van Schoonhoven, geïnstalleerd als pastoor van Budel. Er ontstaat een geschil dat 10 uitvoerige oorkonden opleverde, die vol bewijzen staan dat het Marienstift het pastoraat van Budel bezat en geen "hof".

Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 663 e.v.

Conclusie over Taxandria

Waar Taxandria in de bronnen verschijnt, is een streek ten westen en noordwesten van Atrecht bedoeld. De oudste teksten dateren uit een periode waarin oostelijk Noord-Brabant nog nergens in de geschreven historie voorkomt. De naam Taxandria raakt in Frankrijk in onbruik, wat samenvalt

met de definitieve scheuring van Lotharingen. Niet omdat dit de oorzaak zou zijn geweest voor het verdwijnen van de naam. Doch na de scheuring volgden nieuwe bestuurlijke indelingen, die méér oude namen van gouwen, landschappen en zelfs instituties hebben weggedrongen. Opzet moet hier bij voorbaat uitgesloten worden; dit proces verliep vanzelf.
De juiste streek van Taxandria wordt aangeduid door een meer dan voldoende aantal Romaanse plaatsnamen die nooit in Brabant hebben bestaan en die natuurlijk niet gedekt worden door enige schijnbare doublures van vele eeuwen later. Bezittingen van de abdijen van Lorsch en Crespin zijn nooit in Brabant aangewezen. In de namenlijst van de Batua vindt men het enorme complex van meer dan 130 bezittingen van Lorsch in een en dezelfde streek die de juiste situatie op een overstelpende manier bewijzen, waarbij Batua en Taxandria zich gedeeltelijk overlappen. De namen worden soms door elkaar heen gebruikt, namelijk als een bron een streek Taxandria noemt waar de andere van Batua spreekt; dit gebeurt vooral in de randgebieden en wordt door de oorkonden van Lorsch en van Eperlecques aangetoond. Ergo: weg is het enige fundament waarop de Willibrord-traditie van Brabant steunt; en weg is de auteur die zijn blunders probeert te verbergen achter denigrerende aanvallen op collega's.
De thans gangbare opvatting van Taxandria als oostelijk Brabant was nog om een andere reden onjuist. De naam staat in geen enkele autochtone bron van Brabant of Nederland; en voeg er voor mijn part maar alle bronnen van Duitsland bij.
Hoe die identificatie dan geografisch en naamkundig in elkaar zit en hóe, waaróm en vooral wannéér de naam verdwenen is, weet geen sterveling; het is dan ook nooit aan de orde gesteld om de eenvoudige reden dat de naam voordien in Brabant nooit heeft bestaan en er dus ook niet verdwijnen kon.

Bij deze feiten heeft men zich m.i. wél af te vragen waarop het hier neerleggen van deze naam berust. Naast de grondfout met betrekking tot het oorspronkelijke Taxandria heeft Camps bij de door hem ingeroepen Eperlecques-teksten veelvuldig de meest fundamentele regels van de historische methodiek overtreden.
Aan het slot van dit hoofdstuk ga ik die punten bij elkaar rapen, daar zij pas duidelijk worden na de behandeling van de meer dan 200 teksten van de abdij van Eperlecques.
Daardoor worden alle wegen tot uitvluchten afgesneden voor het geval hij nog uit de, voor anderen gegraven, Taxandria-kuil zou willen klauteren.

7.9 Teksten van de abdij van Eperlecques

Tekst 473 - 681

Bij het onderzoek der teksten van Eperlecques zijn vier zaken aan de orde:

1. Waar lag de abdij van St. Willibrord en waar de plaatsen van haar bezittingen?
2. Hoe moet verklaard worden dat vrijwel direct na St. Willibrord geen band meer bestaat tussen bisdom en abdij?
3. Hoe zit de opvolging tussen Eperlecques en Echternach in elkaar?
4. En als Echternach ook inderdaad de herstichting van Eperlecques is, wat heeft het dan gedaan met de Willibrord-traditie?

Deze punten worden nagegaan in een onderzoek der oorkonden van Eperlecques en van het latere

daarbij overgenomen Echternach. Er is de grootste aandacht vereist voor de chronologie, daar Aefternacum vóór 973 slaat op wat nu Eperlecques heet en ná 973 op hetgeen nu Echternach heet. Die aandacht moet begeleid worden door de allergrootste oplettendheid om door de vervalsingen van Echternach heen te kijken die in elke akte van het "*Liber Aureus*" voorkomen. De grondslag voor dit onderzoek wordt gevormd door de in die akten opgesomde plaatsnamen, welke zullen blijken allemaal in Frans-Vlaanderen te liggen, met inbegrip van de "Antwerpse", de "Kleefse" en de "Brabantse".

Tekst 473
ca. 739. St. Willibrord verdeelt zijn goederen.

Alles wat hij ontvangen had, verdeelde hij door een wijze beschikking; hij gaf het deels aan zijn bisschoppelijke zetel van Traiectum (Tournehem) deels aan de abdij van Aefternacum (Eperlecques) dat een bijzondere liefde van zijn ziel genoot en die, tot in onze dagen en ons droevig leven, haar bestaan als congregatie van de heilige kerk van Traiectum voortzet zodat geen enkel ander klooster in Gallia beter en vasthoudender de kloosterlijke orde onderhoudt.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 468.

Nota 473-1. De passage maakt duidelijk dat Theofried het zogenaamde *Testament van Willibrord* niet heeft gezien, waarvan eenieder trouwens aanneemt dat het ná diens tijd werd gefabriekt. In het laatstgenoemde *Testament* komt namelijk geen woord voor over het bisdom, wat een afdoend bewijs van zijn vervalsing is, zeker als men het legt naast de vorenstaande tekst van Theofried. De identiteit, of zelfs de continuïteit, die deze legt tussen Eperlecques en Echternach, heeft zoals bekend nimmer bestaan. Dat hij in zijn tijd Echternach een klooster van Traiectum noemt (hij dacht natuurlijk aan Utrecht !), is buiten elke proportie.

Tekst 474
ca. 726. Schenkingen aan Willibrord volgens Theofried.

Volgens dezelfde traditie zijn hem door mensen van grote eer en vrijgevigheid goederen geschonken om te gebruiken. Door Heribald, een clericus: in de pagus Marsum in de mond van de Mosa, een kerk met al haar toebehoren; door Angilbald: de villa Waderloe in Taxandria aan de rivier de Dumella; door Egbert: alles wat hij bezat in de villa Ereslohe en de gehele villa van Alfeim; door Ansbald: de villa Disena met al zijn bezit in Hockensceit; door Thitbald: de gehele kerk in Mulneheim met al haar toebehoren; door graaf Ebroinus: belangrijke goederen in de villa Rinera en de kerk van Millinga met al haar toebehoren; door de eerbiedwaardige Wachardus: 7 1/2 mansi en een molen in de plaats Erle aan de rivier de Prumia; en verschillende andere.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.

Nota 474-1. De plaatsen worden behandeld bij de oorkonden of akten van de schenkingen. Het verdient wel aanbeveling om deze tekst goed in gedachten te houden, daar hij aangeeft wat Theofried van het bezit denkt, en wat Theoderich van Echternach 'n dikke eeuw ná hem ervan gaat maken.

Tekst 475
726. Het zogenaamde "*Testament van Willibrord*".

Ik, Clemens Willibrord, denkend aan de broosheid van de mens en hoe ik met de hulp van God mijn zonden uitwissen en tot de eeuwige trappen geraken kan, geef in naam van God... en wel aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) dat gesticht is in de pagus Bedense (Batua) aan de rivier de Sura (Renus = Schelde)... waar ik Clemens Willibrord geacht word beheerder of bestuurder te zijn en waar, als Christus het goedvindt, mijn lichaam moet rusten. Dit is wat ik geef of overdraag aan die heilige plaats van Epternacum (Eperlecques) van alle zaken, zowel plaatsen als horigen, die de milde Franken mij geschonken hebben tot heil van hun ziel... ook die zaken welke heer Pepijn mij gaf of zijn vrouw Plectrudis, of hun zoon Karel (Martel)...
Rohingus gaf mij een kerk in de burcht van Antwerpen aan de rivier de Schelde in de pagus Renensis met de daaraan ondergeschikte plaatsen Bacwaldus, Wimilenchenno, Furgelarus, en het derde deel van de tol in de burcht van Antwerpen (zie Tekst 477).
De clericus Heribald schonk mij een andere kerk in de plaats Marsum, waar de Mosa in de zee valt, met haar toebehoren en een schor waar de lammeren geboren worden (zie Tekst 510).
Angilbaldus schonk mij landbezit in de plaats Waetriloe in de pagus Taxandria aan de rivier Dutmala (zie Tekst 486).
Ansbaldus schonk mij zijn erfdeel in de plaats Husloth in de pagus Taxandria (zie Tekst 501).
De godgewijde Bertilindis schonk mij haar erfdeel in de plaats Hocanschot in de pagus Taxandria (zie Tekst 492).
Henricus gaf mij zijn bezit in de plaats Replo (zie Tekst 509).
Engelbertus gaf mij zijn bezit in de plaats Henesloth in de pagus Taxandria, en zijn bezit in Alpheimpso in de pagus Taxandria (zie Tekst 494 en Tekst 491).
Ansbaldus schonk mij de villa Diosna in de pagus Taxandria, aan de rivier de Digena (zie Tekst 495).
Thietbaldus schonk mij een kerk in de plaats Mulnaim die Araride heet (zie Tekst 511).
Hedenus gaf mij zijn erfdeel in de plaats Armistadi op de rivier de Witheo in de pagus van Turingië (zie Tekst 483).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 39.
Camps, Brab. Oork. nr. 9 (gedeeltelijk).

Nota 475-1. De plaatsen worden behandeld bij de onderscheiden teksten. Het "*Testament*" wordt door alle historici als een vervalsing verworpen. Eigenlijk zouden we het geheel naast ons neer moeten leggen, doch het bevat enige elementen die kunnen helpen om de vervalsingen van het "*Liber Aureus*" aan te tonen.

Tekst 476
ca. 706. Ook Theofried vindt de afstand Utrecht - Echternach te groot.

Enerzijds voorzag Willibrord in zijn geest, dat veel moeilijkheden zouden ontstaan door eindeloze afpersingen van de kant van vorsten en bestuurders... anderzijds vreesde hij dat het (klooster van Aefternacum) vanwege de lange afstand tot zijn eigen bisdom groot gevaar liep beroofd te worden en dan geen hulp zou krijgen van de naburige bisschopszetel (Trier) noch van zijn eigen ware zetel van Traiectum. Daarom wilde hij in de materiële zaken ondergeschikt zijn en stelde hij, na rijp beraad, door een akte bij wijze van testament opgemaakt, het klooster onder het recht en de voogdij van de koningen en keizers die elkaar op wettige wijze zouden opvolgen.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III. p. 472.
Wampach, Quellen, nr. 13.

Nota 476-1. Zelfs Theofried had in de gaten dat de afstand tussen de zetel te Utrecht en de abdij te Echternach een zotternij was. Hij gaf er een geniale draai aan met het verzinnen van dit verhaal. Een akte of "*Testament van St. Willibrord*" met deze strekking bestaat niet. Maar geen nood, zeggen de historici, uit deze tekst weten wij dat die akte heeft bestaan maar verloren is geraakt (!). Met des te meer schijn van gelijk kon Theofried nu stellen dat de abdij dankzij de bescherming van de vorsten haar bezittingen in de directe omgeving van Echternach behouden had, maar dat zij verderaf (bijvoorbeeld in Holland en Noord-Brabant) veel verloren had door de inhaligheid van de landsheren. Het uit de duim gezogen testament verklaart immers alles; wanneer Willibrord te Utrecht was, liep zijn abdij niet het minste gevaar; daar zij immers niet van hem doch van de koning was (!). De vervalsers van Echternach hebben van menige zin van Theofried een "oorkonde" gemaakt. Soms schrijven zij letterlijk van hem over; 'n andere keer verpakken zij de ontleningen op een wat handiger manier. Maar de vorenstaande passage móesten zij overslaan, dat hadden ze wel door; want een akte waarin de koning als eigenaar van de abdij werd aangewezen, zou een tijdbom zijn die elk ogenblik kon ontploffen wanneer het een koning zou invallen zijn bezit op te eisen. Zet je pet af voor de vervalsers, maar zet ze tweemaal af voor hun kunst van het overslaan.

Tekst 477
692 of 726. De burcht van Antwerpen.

Rohingus, een man van grote verdiensten, schonk hem bij testament een kerk in de burcht van Antwerpen, gelegen aan de rivier de Schelde in de pagus Renensis (van de Schelde) met de daarvan afhankelijke plaatsen en het derde deel van de tol in die burcht, die nu een mark van het rijk is.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.

(692). Rohingus schenkt aan St. Willibrord een kerk in de burcht van Antwerpen, gelegen aan de rivier de Schelde in de pagus Renensis (van de Schelde) alsook het derde deel van de geheven tol in de burcht die nu een mark van het rijk is.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 34.

726. Rohingus en zijn vrouw geven aan St. Willibrord een kerk die gebouwd is bij het kasteel van Antwerpen aan de rivier de Schelde en die bisschop Amandus ter ere van de apostelen Petrus en Paulus gebouwd had. Aan Firminus, de abt van het klooster Quortolodora geven zij in ruil de plaats Tumme. De akte is opgemaakt in het koninklijk domein van Weimodo.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 34.

726. Rohingus en zijn vrouw schonken aan de kerk van de apostelen Petrus en Paulus, die bisschop Amandus in Antwerpo heeft gebouwd, waar St. Willibrord aan het hoofd staat: al hun bezit van vaders kant in de plaats Sprusdare in de pagus Renensis (van de Schelde) aan de rivier de Huita en de helft van hun bezit van moeders kant in de plaats Winlendechim.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 35.

Nota 477-1. De tekst van Theofried en de drie akten uit het "*Liber Aureus*" kunnen beter samen behandeld worden, al zal het niet gelukken alle tegenspraken op te lossen. Laten we eerst de juiste plaatsen aanwijzen.
Antwerpo betekent natuurlijk niet Antwerpen dat in 692 of 726 nog niet bestond. Het was een "aanwerp" = nieuw opgeworpen land in de buurt van Coulogne en Marck bij Calais, wat dezelfde plaats

is die volgens *Levens* van St. Eloi en St. Amandus een halve eeuw vroeger door hen bezocht is. Dat daar al vóór de aankomst van St. Willibrord een kerk bestond, is dus geheel te aanvaarden. De pagus Renensis is die van de Schelde, want vlak boven Boulogne lagen de Monden van de Renus (Schelde). Quortolodora is Carly op 10 km zuidoost van Boulogne, voorheen als Quertliacus bekend. Tumme is Teneur op 12 km noordwest van St.-Pol, voorheen in regionale bronnen als Tummis bekend. Weimodo staat gelijk met Wimodia, Withmundi en andere gelijksoortige namen en was een plaats bij Wissant op 16 km zuidwest van Calais. Sprusdare is Esquerdes op 7 km zuidwest van St.-Omaars. De naam van de rivier Huita - spreek uit Wieta - is een gegermaniseerde vorm (wit) van de Albis, de witte rivier, en duidt de Aa aan, waaraan de plaats inderdaad ligt. Winlendechim ten slotte is Wicquinghem op 10 km zuidwest van Fauquembergues. Alle plaatsen zijn aan te wijzen en ze liggen dicht bij elkaar. De fabel van St. Willibrord te Antwerpen kan voorgoed vergeten worden; geen enkele naam is dáár aan te wijzen en allerminst die van Antwerpo zelf waarvoor de grond pas eeuwen later daar zou aangeworpen worden.
De oorspronkelijke teksten kunnen dus niet van Antwerpen gerept hebben. Maar na vier eeuwen legde Theofried ze zo uit en maakte hij er meteen "de burcht" van, gaf die een stel ondergeschikte plaatsen (die hij niet kende en derhalve niet kon noemen) en claimde meteen ook maar het derde deel van de tol. Hij voelde wel aan, dat hij zijn fatsoen moest houden en niet de hele tol kon eisen. Andere teksten spreken niet over een tol. Het zal wel duidelijk zijn, neem ik aan, dat de in Tekst 477 toegevoegde drie zogenaamde akten opgesteld werden aan de hand van Theofrieds tekst. Plaatsnamen die ál te vreemd klonken, sloeg men daarbij maar over.
In het zogenaamde *Testament van St. Willibrord* staan bij Andoverpo nog: Bacwaldus is Bacoval, gehucht van Estrée-Wamin op 27 km west van Atrecht. Furgelarus is Fouquières-lès-Lens op 4 km oost van Lens, of Fouquières-lès-Béthune op 2 km zuidwest van Béthune. Vandaag aan de dag is er (gelukkig !) geen Belgisch of Vlaams historicus meer, die deze teksten voor Antwerpen opvat. De Belgen zijn al 'n stuk verder gevorderd dan de onnozele halzen uit oostelijk Brabant, die proberen te pronken met een nog veel doorzichtiger mythe.

Tekst 478
696. Schenking van graaf Gerbert.

Graaf Gerbert en zijn zuster Bilitrudis schenken hun erfgoederen aan de heilige Willibrord; er worden geen plaatsen genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 2.

Tekst 479
697. Schenking van Irmina

De abdis Irmina schenkt aan de H. Willibrordus: de kerken in haar eigen plaats, die Epternacus wordt genoemd, gelegen aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde) en een kloostertje aldaar dat zij gebouwd had, waar de reizende monniken kunnen verblijven om te preken of de armen aldaar aalmoezen te geven, tevens een wijngaard in Mons Viennensis. Uitgezonderd zijn elf met name genoemde horigen, die zij de vrijheid heeft geschonken maar die cijns in was moesten geven aan de voornoemde kerk. Teven schenkt zij aan de H. Willibrord haar bezittingen in Baidalingo, Mathulfovillare en Oxinvillare. De akte is opgemaakt te Treveris.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 3 en 4.

Nota 479-1. Laten we Irmina even rusten en met de plaatsen beginnen. Baidalingo is Bayenghem-lès-Eperlecques op 2 km afstand van de abdij of Balinghem op 9 km noordoost van Tournehem. Mathulfovillare moet gelezen worden Bladulfi villa en is Bloville, gehucht en leengoed onder de gemeente Boisjean en op 6 km zuidoost van Montreuil. Oxinvillare is Ostreville op 4 km zuidoost van St.-Pol. Mons Viennensis is Mont-de-Fiennes, gehucht van de gemeente Fiennes en op 9 km noordwest van Marquise gelegen.
Een abdis Irmina, die te Oeren bij Trier werd gesitueerd, heeft nooit bestaan. Straks (zie Tekst 493) verschijnt de abdis van Horreo (Hordain, 14 km zuidwest van Valenciennes).
Theofried heeft zelfs een heel *Leven* van deze "abdis" verzonnen. Het motief was om aan Echternach nóg een roemrijke herkomst erbij te geven, doch vooral om te benadrukken dat Willibrord in Echternach verbleef. De akte hoeft daarom niet vals te zijn. De schenking was van een dame uit de streek, aan wie alleen een valse titel is gegeven met de even zo valse bewering een zusterskloostertje (of zelfs hét klooster van Eperlecques) nog gesticht te hebben. Aan het einde van de akte heeft een plaats van uitgifte gestaan, waarschijnlijk Trézennes of Troisvaux, waarvan Theoderich vanzelfsprekend Treveris (Trier) maakte. Voor Ermina zie ook Teksten 481, 484 en 485.

Tekst 480
697. Schenking van Gerelindis.

Gerelindis schenkt aan St. Willibrord een wijnberg met toebehoren in Mons Clotariensis.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 5.

Nota 480-1. Mons Clotariensis is Montcavrel op 6 km noordoost van Montreuil. De naam is wat veranderd om hem te kunnen laten doorgaan voor Klotten aan de Moezel (zie ook Tekst 504).

Tekst 481
699. Schenking van Ermina.

De abdis Ermina schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), gesticht aan de rivier Sura (herstel: Renus = Schelde) dat zij nieuw gesticht heeft op haar grond, aan de kerk van de H. Drievuldigheid en de apostelen Petrus en Paulus, alles wat zij aan het klooster aan goud of zilver, aan sieraden en kleden, aan altaren en andere voorwerpen gegeven heeft. Tevens schenkt zij aan het klooster de gehele plaats Epternacum die Montis (Berg) heet, gelegen in de pagus Tulpiacensis, met alles wat daarbij behoort en alles wat zij in deze plaats Montis bezit.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 6.

Nota 481-1. De waarheid, uit deze akte te puren is dat Ermina bezittingen schonk in de plaats Montis in de pagus Tulpiacensis, wat in de oorspronkelijke akte op de Dubla (de Deûle) betrekking had en waarvan Zülpich is gemaakt. De "gehele" plaats is een pertinente vervalsing, daar de abdij nooit de villa van Eperlecques noch later van Echternach in bezit heeft gehad. De meeste vervalsers verraden zich trouwens door inhaligheid en overdrijving. Montis is Deûlement, op 16 km noordwest van Rijsel, in welke naam de plaats én de rivier gegrepen zijn. Voor Ermina zie ook Tekst 479, 484 en 485.

Tekst 482
699. Schenking van Haderik.

Haderik, zoon van Odo, schonk hem al zijn erfgoederen in de villa Rumelacha, in Datmunda en in Tadia met al de horigen die hem toebehoorden.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 7.
Camps, Brab. Oork. nr. 2.

Nota 482-1. Rumelacha is Remilly-Wirquin op 11 km zuidwest van St.-Omaars, in regionale bronnen als Rumliacum bekend. Deze lokalisatie is waarschijnlijker dan Rumilly op 6 km zuidwest van Fauquembergues. Datmunda is Upen d'Amont op 4 km west van Terwaan. Tadia is Tatinghem op 3 km west van St.-Omaars.
Het is een raadsel waarop Camps zijn pertinente bewering baseert dat de plaatsen Ruimel, Gemonde en Tede aanduiden, daar uit de akte niet het minste spoor te halen is voor een "Brabantse" wegwijzer. De auteur van het *Brabants Oorkondenboek* gaat voort op het geknutsel van ondeskundige amateurs, poneert een lokalisatie die nimmer door Echternach gesteld is, en springt ten slotte over vijf eeuwen heen waarin de Brabantse plaatsen niet eens bestonden.

Tekst 483
704. Schenking van Hedenus.

Hedenus en zijn vrouw Theodrada schenken aan bisschop Willibrord: een hof in de plaats Arnestadi aan de rivier Huitto; drie hoven met horigen van de burcht Mulenberge; landerijen en varkensweiden in het hof Monhore. De akte is opgemaakt op het kasteel of de burcht Wirteburch, en mede bevestigd en ondertekend door Thuringus, zoon van Hedenus.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 8.

Nota 483-1. Arnestadi is Ergny op 8 km zuidwest van Fauquembergues, aan de Aa gelegen. De naam van de rivier Huitto is een gegermaniseerde vorm (wit) van Albis, de witte rivier, en duidt de Aa aan. Mulenberge is Molinghem op 4 km zuidoost van Aire. Monhore, dat zonder veel twijfel als Monhove gelezen moet worden, is Moncheaux op 8 km zuidoost van St.-Pol. Wirteburch is Witelbert, onderdeel van de gemeente Saint-Etienne-au-Mont, voorheen Wisterberg geheten, op 5 km zuidoost van Boulogne.
In deze of in enige andere akte van Eperlecques of Tournehem of in enige tekst over St. Willibrord is met geen enkel woord sprake van Thuringia. Doch met deze akte van Hedenus is de meest onvoorstelbare kunstgreep uitgehaald, die alle andere met vele lengtes slaat. Bij de schenking van Hedenus heeft diens zoon Thuringus de akte mede bekrachtigd en ondertekend; iemand heeft zich verkeken of verlezen en Hedenus tot "hertog van Thüringen" verheven, waardoor St. Willibrord wéér een arbeidsveld erbij kreeg, ditmaal op meer dan 500 km afstand van zijn zetel en zijn abdij. De bladzijden zijn niet te tellen, die over Willibrords missiewerk in Thüringen geschreven zijn. Men wijst er zelfs de plaatsen aan waar hij kerken gesticht en gepredikt moet hebben... en hij is er nooit geweest. Indien Hedenus iets met Thuringia had uit te staan, wat overigens in geen enkele tekst van Eperlecques staat, dan was dit het land van Doornik. Zie ook Tekst 499.

Tekst 484
704. Schenking van Ermina.

De abdis Ermina schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat zij nieuw heeft gesticht aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde) ter ere van de H. Drievuldigheid en de apostelen Petrus en Paulus, alles wat zij bezit in de plaats Staneheim aan de Sura (herstel: Renus = Schelde).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 9.

Nota 484-1. Voor Ermina zie Teksten 479, 481 en 485. Staneheim is Etaing op 26 km zuidoost van Atrecht, voorheen bekend als Stohengh en Stohem, en vlakbij de Renus (Schelde) gelegen, wat nogmaals bewijst dat Renus de Schelde is.

Tekst 485
704. Schenking van Ermina.

Ermina schenkt aan het klooster van Epernacum (Eperlecques), dat zij nieuw gesticht heeft aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), een wijngaard binnen de muren van Treveris (Trier) bij het kruis.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 10.

Nota 485-1. De akte is een complete vervalsing, daar het klooster van Eperlecques door St. Willibrord is gesticht. Zie ook de Teksten 479, 481 en 484.

Tekst 486
704. Schenking van Aengilbald.

Aengilbald schenkt aan bisschop Willibrord landbezit in de plaats Waetriloe aan de rivier de Dutmala. De akte is opgemaakt te Bettinum.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 11.
Camps, Brab. Oork. nr. 3.

Nota 486-1. Waetriloe is Wattrelos op 16 km noordoost van Rijsel. De rivier Dutmala moet als Duplao gelezen worden, welke naam ook in andere akten voorkomt, en is de Deûle, die inderdaad ter plaatse stroomt. Echternach heeft de naam wat aangepast om hem meer op de Dommel doen lijken. Dat Waalre niet aan aan de Dommel ligt, wisten ze in Echternach natuurlijk niet. Camps weet dat vandaag nog niet; hij moet nodig eens die kant uit fietsen. Bettinum kan Beutin bij Montreuil zijn, doch is waarschijnlijk Béthune op 31 km zuidwest van Rijsel.

Tekst 487
704. Schenking van Imena.

Imena en haar dochters schenken aan de man Gods Willibrord hun goederen in de plaats Cabriaco en in de plaats Bedelinga.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 12.

Nota 487-1. Cabriaco is Cavron-Saint-Martin op 5 km noordwest van Hesdin. Bedelinga is Bayenghem-les-Eperlecques op 2 km afstand van de abdij, of Balinghem op 9 km noordoost van Tournehem.

Tekst 488
706. De volle helft van het domein van Efternacum?

Door een bewonderenswaardige edelmoedigheid schenken Pepijn en Plectrudis hem op de derde der Iden van mei van het 12e regeringsjaar van de glorierijke koning Childebert, de volle helft van het domein van Efternacum (Eperlecques), dat hen door Theodardus, de zoon van de voortreffelijke hertog Theotarius gegeven was.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.

Nota 488-1. Bedoeld moet zijn Childebert III, die in 695 in Austrasië opvolgde. Deze mededeling schijnt bevestigd te worden door Tekst 489 met een oorkonde uit het "*Liber Aureus*".

Tekst 489
707, mei 13. De helft van Epternacum?

Pepijn en zijn vrouw Plectrudis schenken aan hun klooster, dat gebouwd is in de plaats Epternacum (Eperlecques) in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde) op hun eigendommen, waar zij bevolen hadden dat heer Willibrord er met zijn schare van monniken zou verblijven om er een leven van heiligheid en kloosterlijke regel te voeren, de helft van de plaats Epternacho, buiten hetgeen Ermina op deze plaats bezit, met alles aan landerijen en huizen wat onder hun gezag staat, op voorwaarde dat het klooster altijd onder het gezag en de bescherming zal blijven van hen en hun opvolgers.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 14.

Nota 489-1. De akte is een vervalsing van Theoderich, bedoeld om Echternach een status en een belangrijkheid te geven die de abdij nooit heeft gehad. Hij heeft de uit de duim gezogen tekst van Theofried in de vorm van een oorkonde verwerkt, die nog eens flink aangevuld en opgeblazen, en moest natuurlijk een formule vinden om de schenkingen van Irmina en Pepijn met elkaar te verzoenen. Men behoeft deze akte maar naast de échte van het *Cartularium van Radboud* te leggen (zie *Ontspoorde historie*, Tekst 55, blz. 81) om de valsheid te zien. In deze akte doet Karel Martel een belangrijke schenking te Tournehem en Eperlecques aan het bisdom van St. Willibrord en niet aan de abdij. Ten tweede was er niets meer te schenken wanneer de abdij al de twee helften bezat. Bovendien bevat de oorkonde van Karel Martel geen woord over de schenking van Pepijn en Irmina. Deze akte kende Theoderich niet, omdat het *Cartularium van Radboud* met de akten over het bisdom inmiddels naar Holland verwaaid was.

Tekst 490
706. Schenking en bescherming van Pepijn en Plectrudis.

Pepijn en Plectrudis schenken aan bisschop Willibrord het klooster Epternacum (Eperlecques) gelegen in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), dat hij met Gods

hulp gebouwd heeft op hun bezittingen. Hiervan heeft de zalige Willibrord bij testament bepaald dat het onder bescherming zou staan van hen en hun opvolgers, en hen gevraagd het te bevestigen, wat zij doen. Hij mag daar "fratres peregrini" verzamelen of anderen die God vrezen. En wanneer de zalige Willibrord uit dit leven zal zijn gegaan, mogen de broeders zich een abt kiezen op die voorwaarde dat het klooster onder hen en hun opvolgers trouw blijft aan hun voogdij en bescherming.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 15.

Nota 490-1. De akte behoeft niet in twijfel te worden getrokken, al moet men hier en daar een paar namen recht trekken.

Tekst 491
709. Schenking van Engelbert.

Engelbert schenkt aan bisschop Willibrord zijn erfdeel in de plaats Alfheim in de pagus van Taxandia. De akte is opgemaakt in de plaats Tilliburgis. Aan de akte is toegevoegd: en een hoeve met vee in de plaats Birni aan de Mose, in de pagus Testervanti.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 16.

Nota 491-1. Alfheim is Halluin op 17 km noordoost van Rijsel, midden in het gebied dat Taxandria heet. Tilliburgis is Tilleborg, een verdwenen plaats bij Kortrijk, of Tilly-Capelle op 17 km noordwest van Atrecht. Testervanti is soms als synoniem voor Taxandria gebruikt, doch het duidt eerder Westrachia aan, ofschoon de twee streken elkaar overlappen. "Aan de Mose" is een latere toevoeging, teneinde een claim gereed te leggen op de abdij van Bern, die evenwel nooit tot iets heeft geleid. De gangbare opvatting van Tilburg voor Tilliburgis is volslagen onmogelijk, daar het Brabantse Tilburg pas in het begin van de 14e eeuw is gesticht en dan als Westilborgh verschijnt. Alfheim wordt in Brabant opgevat als Alphen, een determinatie die de abdij van Echternach nooit heeft voorgestaan, en dat nog wel ondanks het feit dat zij er al in de 12e eeuw een voet aan de grond had. Zie Tekst 664.

Tekst 492
710. Schenking van zuster Bertilindis.

De godgewijde (zuster) Bertilindis schenkt aan bisschop Willibrord haar moederlijk erfdeel in de plaats Hoccascaute aan de rivier de Dutmala in de pagus van Taxandria, een bos en goederen in een andere plaats Hulislaum, en in een andere plaats Heopordum. De akte is opgenomen te Cale.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 17.
Camps, Brab. Oork. nr. 4.

Nota 492-1. Hoccascaute is Chocques op 5 km oost van Béthune. De rivier Dutmala is een vervalsing van Duplao (de Deûle). Hulislaum is Hulluch op 6 km noordwest van Lens. Heopordum is Haubourdin op 5 km zuidwest van Rijsel. Een en ander vormt een redelijke situering van het goederenbezit van één persoon, dat als een erfdeel wordt beschreven. Cale is Chelles-sur-Marne ten oosten van Parijs, welke determinatie door alle historici wordt aangenomen, ook door Camps die er desondanks niet door aan het denken werd gezet. Was het al een klinkklare zotheid een kloosterzuster uit de omgeving van Parijs een moederlijk erfdeel toe te bedelen in een Brabants gebied nl. in de plaats Hoksent, waar op dat tijdstip geen spoor van enige bevolking is, nog veel erger is het met de

determinaties aan te komen zetten die de abdij van Echternach ondanks haar vervalsing van de Dudmala nooit heeft voorgestaan, zodat Camps het niet alleen beter weet dan iedereen, maar ook beter dan de abdij van Echternach.

Tekst 493
710. Ruil tussen Willibrord en abdis Anastasia.

Willibrord en Anastasia, abdis van het vrouwenklooster Horreo, ruilen wijngaarden... heer Willibrord geeft twee delen van een wijngaard op de berg Paginse aan de rivier de Renus (Schelde) en krijgt twee delen terug op de berg Cobracensis aan de rivier de Moselle (de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 19.

Nota 493-1. Horreo is niet Oeren in Duitsland doch Hordain op 14 km zuidwest van Valenciennes. De berg Paginse is Paillencourt op 8 km noordoost van Valenciennes, aan de Selle gelegen, welke rivier ook Missale heet, wat in Echternach vervalst werd tot Moezel. Dit is een logische ruil; bovendien komt geen van de vijf namen in de omgeving van Echternach voor. Het is waarschijnlijk deze akte die ertoe geleid heeft dat Echternach van Irmina de abdis van Oeren maakte.

Tekst 494
712 of 713. Schenking van Engelbert.

Engelbert schenkt met toestemming van zijn broer aan bisschop Willibrord uit zijn erfgoederen; drie hoeven met toebehoren, waaronder drie horigen met vrouwen en kinderen in de plaats Eresloch in de pagus van Taxandria; een hoeve met horige, vrouw en kinderen in de plaats Deosne. De akte is uitgegeven te Deosne.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 20.
Camps, Brab. Oork. nr. 5.

Nota 494-1. Eresloch is Herlies op 16 km noordoost van Béthune. Deosne is Thiennes op 5 km oost van Aire, weer een logische situering van erfgoederen. Zie voor de volledige opheldering van de misgreep om deze plaatsen in Brabant te zoeken, de teksten vanaf Tekst 659.

Tekst 495
712. Schenking van Ansbald.

Ansbald, zoon van Willibald, schenkt aan bisschop Willibrord zes hoeven met toebehoren op de plaats Diesne in de pagus van Taxandria; eveneens zes hoeven met toebehoren op de plaats Levetlaus aan de rivier de Dutmala in de pagus van Taxandria. De akte is uitgegeven te Waderloe.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 21.
Camps, Brab. Oork. nr. 6.

Nota 495-1. Diesnes is Thiennes op 5 km oost van Aire. Levetlaus is Laventie op 15 km noordoost van Béthune. De rivier de Dutmala klopt niet, daar Laventie in de buurt van de Lys ligt. In de oorspronkelijke tekst zal wel Lippia gestaan hebben. Waderloe is Wattrelos.
In het *Testament* staat: "Ansbaldus schonk mij de villa Diosne in de pagus Taxandria aan de rivier

de Digena". Blijkens de akte bestond de schenking uit zes hoeven land; het *Testament* maakt er de gehele villa van. De rivier Digena is dezelfde die de oorkonden van St.-Omaars Dilgia noemen, waar staat "in loco Waldringhem (Vaudringhen) super fluvium Dilgia". (Haigneré, Les chartes de St. Bertin, nr. 45).
In beide gevallen is de Lys bedoeld.

Tekst 496
714. Schenking van Wachardus.

Wachardus schonk hem 7 mansi en een molen in de plaats Erle op de rivier de Prumia.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.
Wampach, Quellen, nr. 52.

Bisschop Willibrord draagt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) dat hij zelf gesticht heeft in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), waar hij zelf de bestuurder is, goederen over in de plaats Erle in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Prumia, bestaande uit 7 mansi, land en een molen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 23.

Nota 496-1. Erle is Herly op 10 km zuidwest van Fauquembergues. De plaats ligt tussen twee zijriviertjes van de Aa; de naam zal wel een Luxemburgse vervalsing zijn waar een rivier Prüm bestaat. Des te gemakkelijker vinden we straks via de Prumia weer een stel plaatsen terug.

Tekst 497
714. Schenking van het klooster van Suestra.

Deze akte is behandeld in *Ontspoorde historie*, Tekst 43, blz. 69.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 24.
Camps, Brab. Oork. nr. 7.

Nota 497-1. Omwille van de raakpunten met het bisdom Traiectum moest het klooster van Suestra in voornoemde uitgave behandeld worden. Suestra is Souastre op 22 km zuidwest van Atrecht. De akte is uitgegeven te Bagoloso (Bailleuval en/óf Bailleulmont) op 24 km zuidwest van Atrecht en 9 km van Souastre. Suestra is niet Susteren en Bagaloso is niet Bakel. Derhalve heeft Camps de oorkonden ten onrechte opgenomen in het *Brabants Oorkondenboek*. Zijn regest is overigens foutief, doch dat spreekt vanzelf wanneer men Franse oorkonden in een Brabantse publicatie gaat zetten.

Tekst 498
715. Schenking van hertog Arnulf.

Hertog Arnulf, zoon van wijlen hertog Drogo, schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) dat ter ere van de heiligen Petrus en Paulus gebouwd is op de rivier Sura (herstel: Renus = Schelde) waar bisschop Willibrord aan het hoofd staat, zijn goederen in de plaats Bollanevilla. Gegeven in Castro Bedinse.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 25.

Nota 498-1. Bollanevilla is Boulogne. Castrum Bedinense is Béthune.

Tekst 499
717. Hertog Hedenus van Thuringia?

Hertog Hedenus (van Thurongia?) schenkt aan bisschop Willibrord een goed in het moeras, dat bij het kasteel van Hamulo behoort, waar hij van plan is met de raad van de apostolische man een klooster te bouwen in het westelijk (lees: zuidelijk) deel van de rivier Sala (de Selle) in de pagus Salvensis.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 26.

Nota 499-1. Er heeft een hertog Hedenus van Thoringia bestaan. Hij streed aan de zijde van Karel Martel in de slag bij Inchy-en-Artois van 717 tegen de Frisones en is daar met zijn zoon gesneuveld. Dan is ook duidelijk dat hij niet van het Duitse Thüringen was doch van het land van Doornik. De plaatsnamen uit de akten liggen daar ook. Het kasteel van Hamulo is Le Cateau op 23 km zuidoost van Kamerijk. De rivier de Sala is de Selle ten oosten van Kamerijk. De pagus Salvensis is het land van Saulzoir op 16 km noordoost van Kamerijk. Tot overmaat bestaat in het Duitse Thüringen een plaatsnaam die er wat op lijkt, al moet men die wel in Beieren gaan zoeken.

Tekst 500
719. Schenking van Karel Martel.

Karel Martel schenkt aan de kerken van St. Petrus en St. Paulus en hun gezellen zijn vaderlijk erfdeel, hem van Pepijn gekomen, in de plaats Bollunvilla of Bollunthorp. Gegeven te Fidiacus.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 27.

Nota 500-1. Bollunvilla is Boulogne. Fidiacus is Fiefs op 14 km noord van St.-Pol.

Tekst 501
718. Schenking door Ansbald.

De monnik Ansbald schenkt aan bisschop Willibrord zijn vaderlijk erfgoed in de plaats Haeslaos in de pagus van Taxandria aan de rivier de Dudmala. De akte is opgemaakt in het klooster van Suestra.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 28.

Nota 501-1. Haeslaos is Loos op 3 km zuidwest van Rijsel. De rivier Dudmala is een vervalsing van Dubla (de Deûle). Suestra is Souastre op 21 km zuidwest van Atrecht. In het *Testament van St. Willibrord* wordt de plaats Husloth genoemd. Het kan dezelfde zijn of een geheel andere. Onder de gemeente Leulinghen komt een plaats Uzelot voor, vindplaats van een Merovingisch kerkhof.

Tekst 502
719. De schenking van Adrichaim.

Tot eeuwige gedachtenis schonk Karel Martel, hofmeier en zoon van de voornoemde vorst Pepijn en grootvader van Karel de Grote, hem op de 5e der Iden van mei in de stad Trier een goed in Fresia,

in de pagus Kinheim, op de oever van de rivier Velisena, waar aan de andere kant de zee ligt, namelijk het gehele dorp Adrichaim.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.

Nota 502-1. Fresia is vanzelfsprekend geen raadsel of probleem bij de bisschop van de Fresones. De pagus Kinheim is la Quingoie, een gehucht nabij Audrehem; pagus betekent niet altijd gouw. De rivier Velisena is een verschrijving van Amisia (de Hem). Adrichaim is Audrehem op 5 km zuidwest van Tournehem. Het is vermakelijk om te zien, wat Theoderich van de tekst heeft gemaakt, en nog leuker wat men er in Holland van maakte.

Tekst 503
719. De lachwekkende fabel van Velzen.

Karel Martel, de hofmeier, schenkt aan de broeders van Epternacum (Eperlecques) die God dienen en tot het gezelschap van de heilige Willibrord behoren, de kerken van Felison in de pagus Kinneheim, toegewijd aan St. Paulus, waar aartsbisschop Willibrord als pastor dient, en andere bezittingen. Onder de akte is toegevoegd: hetzelfde geldt voor de kerk van Wesele in dezelfde pagus.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 41.

Karel Martel schenkt aan de broeders van Epternacum (Eperlecques) en aan de heilige Willibrord, de kerk in de plaats Felison, enz.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 42.

Nota 503-1. Zou men deze twee akten, waartussen nauwelijks enige verschillen van betekenis te bemerken zijn, vast willen knopen aan de tekst van Theofried, dan komt men er met alle gepuzzel niet uit. Ik neem dan ook aan, dat het om geheel verschillende zaken ging, die door een slordige of haastig lezende kopiist door elkaar gehaspeld zijn. Felison is Feuchy op 6 km oost van Atrecht. Zie ook onder dezelfde naam bij de oorkonden van Tournehem, waar de plaats beschreven wordt als "dichter bij de heidenen" te liggen (.....).Velisena is hier een verkeerd binnengeslopen element. Wesele is Wasselau, een plaats tussen Aire, Saint-Venant en Merville. Naast de akte in het *Liber Aureus* heeft een hand uit de 16e eeuw "Kinheym" geschreven en doelde daarmee op de plaats Kinheim bij Echternach, waardoor de kans al levensgroot is dat alle vermeldingen van Kinheim vervalsingen zijn. De legende van Velzen is derhalve een dubbele flop, ten eerste omdat zij afgeleid is van de valse riviernaam Velisena of van een geheel andere plaats Felison, maar bovendien omdat zij ook door Luxemburg wordt opgeëist. Geen enkel serieus historicus zal de naam Kinheim uit het begin van de 8e eeuw durven gelijkstellen met de minstens vijf eeuwen latere naam Kennemerland. Blok echter wel (p. 51, 90), die zelf zegt dat de akte vals is maar dat de feitelijke inhoud juist kan zijn, "omdat we weten dat het naburige Adrichaim door Karel Martel aan Willibrord werd geschonken". Wat dat was en waar het lag, weet hij niet te vertellen, zodat hij de vicieuze cirkel niet eens afmaakt.
Misschien berust de gehele affaire van Felison en Kinheim op een nog grotere verwarring. Op 7 km zuidoost van Béthune ligt de plaats Cuinchy, en als deze eens het mysterieuze Kinheim was, zal men een geheel andere reconstructie moeten zoeken, of is de verwarring in Echternach nóg groter geweest met de kans dat het om twee afzonderlijke plaatsen ging.

Tekst 504
721. Schenking van hertog Arnulf.

Hertog Arnulf schonk hem een wijngaard met hovenier en huis op zijn goed in Mons Clotariensis.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 29.

Nota 504-1. Mons Clotariensis is Montcavrel op 6 km noordoost van Montreuil. De naam is in Luxemburg wat verknutseld om hem op Klotten te doen lijken. Zie ook Tekst 480.

Tekst 505
721. Schenking van Herelaef.

Herelaef schenkt aan de kerk van de apostelen Petrus en Paulus en van de heilige bisschop Lambertus, die hij onlangs in de plaats Baclaos gebouwd heeft, waar nu bisschop Willibrord de beheerder is, drie hoeven met toebehoren uit zijn moederlijk erfdeel in het genoemde Baclaos; eveneens een hoeve in Fleodredum en een hoeve in Durninum. De akte is uitgegeven te Baclaos.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 30.
Camps, Brab. Oork. nr. 8.

Nota 505-1. Baclaos is Bailleul op 14 km oost van Hazebroek. Fleodredum is Flêtre op 6 km noordwest van Bailleul. Durninum is Drouvin op 4 km zuid van Béthune, of Douvrin op 13 km zuidoost van Béthune. Op te merken valt, dat de akte niets over Taxandria bevat noch iets anders dat op Brabant wijst, zodat Camps met de determinatie van Bakel, Vlierden en Deurne weer vijf eeuwen op de historische feiten in Brabant vooruitloopt. Vanzelfsprekend vliegt hij ook met open ogen in de vervalsing met betrekking tot het patronaat van St. Lambertus voor de kerk van Baclaos; op dat tijdstip was pas de eerste Lambertus-kerk in Luik gesticht.

Tekst 506
722. Schenking door graaf Ebroinus.

Graaf Ebroinus en zijn vrouw Theodelinda schenken aan de kerk van St. Petrus of Joannes de Doper in de plaats Rinharim in de pagus Dublensis aan de rivier Renus (Schelde), waar nu bisschop Willibrord bestuurder is, de volgende goederen: in de plaats Nitro; zijn bezit in de plaats Haemni; zijn bezit in Dangaesbroch; een hoeve in de plaats Meri en goederen in de plaats Rinhari; in de plaats Millingi de Maria-kerk, die hij daar gebouwd heeft; land en horigen in de plaats Meginum; horigen en goederen in de plaats Dagaesburge. Gegeven te Rinharos.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 31 en 32.

Nota 506-1. Rinhara is Riencourt op 16 km zuidoost van Atrecht. De pagus Dublensis duidt de Deûle aan. Renus is de Schelde. De plaats bevindt zich op korte afstand van beide rivieren. Nitro is Nedon op 19 km west van Béthune. Niet uitgesloten is dat de naam verkeerd geschreven is en dat er Vitro heeft gestaan, wat dan wordt Vitry-en-Artois op 14 km noordoost van Atrecht. Haemni is Ham-en-Artois op 3 km zuidoost van Lens. Dangaesbroch is Dennebroeucq op 5 km zuidoost van Fauquembergues. Millingi is Millonfosse op 12 km noordwest van Valenciennes. Meginum is Maing op 7 km zuidwest van Valenciennes. Vergelijk hierbij Tekst 474 waarin Theofried over deze schenking spreekt en Tekst 475 met het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, en merk dan eens en

voorgoed op dat Theofried en Theoderich alle namen overslaan waarmee zij geen claims konden stellen.

Tekst 507
721. Schenking van Berta.

De godgewijde Berta schenkt aan de kerk van de H. Maria en de apostelen Petrus en Paulus in het klooster van Epternacum (Eperlecques) waar bisschop Willibrord abt is, haar bezittingen in Creucchovillare in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier Prumia. Gegeven in de plaats Sismere.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 33.

Nota 507-1. Creucchovillare is Crussemercq, een leengoed onder de gemeente Tilques, op 5 km noordwest van St.-Omaars. Met de rivier Prumia zitten we aan de Albis of Aa; de vervalsers hebben gelukkig dezelfde vervalsing aangehouden. De rivier behield haar naam tot bij Watten waar zij in het Almere uitstroomde. Sismere is Simencourt op 10 km zuidwest van Atrecht. Op te merken valt dat in de streek ca. 40 plaatsnamen voorkomen, samengesteld uit of met "croix" (kruis), zodat het voor de hand ligt dat de kopiisten van Echternach fouten hebben gemaakt en het niet mogelijk zal zijn de plaatsen met dit woord in de naam met zekerheid aan te wijzen. Let op hoe de vervalsers af en toe vergeten het patronaat van de H. Maria te vervangen door dat van Echternach.

Tekst 508
ca. 726. Wijding van kerken door Willibrord.

4 Kalenden van juni: consecratie der kerk van St. Paulus te Rumleos.
7 Kalenden van juni: consecratie der kerk van O.L. Vrouw in Vaedritlaeum.
Bron: Wilson, The Calendar of St. Willibrord, fol. 7.

Nota 508-1. Rumleos kan zijn: Rumilly op 6 km zuidwest van Fauquembergues, of Remilly-Wirquin op 11 km zuidwest van St.-Omaars, of Rumilly-en-Cambrésis bij Valenciennes, of Ruminghem op 14 km noordwest van St.-Omaars. Daar geen nadere gegevens bekend zijn en de naam zo veelvuldig voorkomt, behoeft niet aangenomen te worden dat de plaats dezelfde is als Rumelacha, met andere woorden: is de interpretatie Ruimel een complete slag in de lucht. Vaedritlaeum wordt algemeen als synoniem voor Waderlo opgevat, wat vermoedelijk onjuist is. Waarschijnlijker is het Vaudricourt op 3 km zuidwest van Béthune, of Vaudringhem op 18 km zuidwest van St.-Omaars.

Tekst 509
tussen 696 en 726. De plaats Replo.

Henricus deed mij een schenking in de plaats Replo.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 36.

Nota 509-1. De tekst komt alleen voor bij Theofried in het *Testament van Willibrord* en niet in het "*Liber Aureus*" van Echternach, natuurlijk omdat Theoderich niets met deze naam kon beginnen. De Brabanders wel; die maakten er Reppel of Poppel van, al zaten deze plaatsen nog voor vijf eeuwen in de schoot van de toekomst. Ziet u, als sommige Brabanders aan het doorzakken zijn, kijken ze niet

op een paar eeuwen.

Tekst 510
tussen 696 en 726. Marsum en Mosa.

De clericus Heribaldus schonk mij een andere kerk in de plaats Marsum, waar de Mosa in zee valt, met haar toebehoren en een schor waar de lammeren geboren worden.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.
Wampach, Quellen, nr. 37.

Nota 510-1. Marsum is Marck bij Calais. De Mosa is natuurlijk niet de Maas, doch de Moos of Moeze, vermoedelijk een arm van de Schelde, die we al meermalen in vorige teksten ontmoet hebben. De schor, waar de lammeren geboren worden, duidt op een pas aangeworpen of in gebruik genomen land, waar de schapenteelt altijd aan de echte cultivatie van de gronden voorafgaat. Ik geef deze uitleg echter onder voorbehoud, daar de kopiist van Echternach de zin waarschijnlijk niet correct heeft overgebracht. In het Latijn staat: "ubi berbisces nascuntur". Er heeft vermoedelijk "herbices" gestaan, en dit is een stekelige duinplant, wat er dan toch op duidt dat men te maken heeft met een plaats vlak aan de zee.

Tekst 511
tussen 696 en 726. Schenking van Thietbaldus.

... van Thietbaldus in Mulneheim de gehele kerk met haar toebehoren.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 467.

Thietbaldus schonk mij een kerk in de plaats Mulnaim, die Araride heet.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 38.

Nota 511-1. Mulnaim is Molinghem op 4 km zuidoost van Aire. De tweede tekst is ter plaatse geheel toepasselijk, daar Araride als Aire opgevat moet worden; in de oorspronkelijke akte zal wel gestaan hebben dat Mulnaim een onderdeel van Aire was.

Tekst 512
ca. 751. Schenking van Crovia.

De hofmeier Pepijn schenkt aan het klooster van Eptemacum (Eperlecques), waar de heilige Willibrord rust, de kerk van Crovia met alles wat daarbij behoort en de tienden die aan zijn domein zouden komen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 42.

Nota 512-1. Volgens Wampach is deze akte vals omdat "haar vorm" onaanvaardbaar zou zijn. De waarheid is echter dat Echternach nooit de kerk van Cröv bezeten heeft, de Luxemburgse plaats waarop de akte werd toegepast. Want deze plaatsnaam is door Theoderich ook wat aangepast. Zie Tekst 513.

Tekst 513
752. Crovia en Cuntella.

Koning Clovis schenkt aan het klooster van Aefternacum (Eperlecques) op raad van aartsbisschop Bonifatius en abt Adalbertus de kerk van Crovia en het tiende deel van een bos dat Cuntella heet. Ook verleent hij de kerk van Aefternacum vrijdom van tol in het rijk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 43.

Nota 513-1. Cuntella is Contes op 14 km zuidoost van Montreuil aan de Canche gelegen. De akte is dan ook niet vals, wat Wampach beweert omdat hij deze naam niet in Luxemburg vond. Crovia is Groffliers op 14 km zuidwest van Montreuil.

Tekst 514
751. Schenking van Adelard.

Adelard, zijn moeder en zijn vrouw schenken ter ere van de heilige Willibrord aan de kerk van St. Petrus te Rinara in de pagus van de Duplao (de Deûle) bezittingen in Cellina, de helft van het bos Dam en bezittingen in de plaats Finnelar.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 114.

Nota 514-1. Rinhara is Riencourt op 16 km zuidoost van Atrecht. Cellina is Cléty op 12 km zuidwest van St.-Omaars. Op 1 km zuidelijker ligt Dam, dat nu Dohem heet. Finnelar is Fiennes op 9 km noordoost van Aire.

Tekst 515
757. Schenking van Gerwinus.

Gerwinus doet een schenking aan Aldebertus, abt van de basiliek van St. Petrus en St. Willibrord in het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het kostbaar lichaam van de belijder rust.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 45.

Nota 515-1. In de akte is geen plaats genoemd. Het patronaat van St. Petrus was dat van Berg aan de Sauer, dat Echternach ná 973 heeft overgenomen. St. Willibrord was op dat tijdstip nog niet als heilige vereerd, zodat hij nog geen kerkpatroon kan zijn geweest. Verder is de tekst weer correct, waar hij hem "belijder" noemt.

Tekst 516
758. Schenking van Hildegarda.

Hildegarda schenkt aan het klooster van St. Willibrord, gelegen aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), haar goederen in de plaats Gauriagum in de pagus Bedensis (Batua) en in de plaats Nathneim.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 46.

Nota 516-1. Gauriagum is Gouy-sous-Bellone, in 877 als Gaugiacum bekend, op 22 km noordoost

van Atrecht. Nathneim is Nantois, leengoed en gehucht onder de gemeente Norrent-Fontes, op 6 km zuid van Aire.

Tekst 517
762. Schenking van Godoinus.

Godoinus en zijn zoon Helmaricus schenken aan het klooster van Hepternaca (Eperlecques) dat ter ere van de H. Drievuldigheid is gesticht aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), haar bezit in de plaats Hisnanca in de pagus Bedensis (Batua),...
Bron: Wampach, Quellen, nr. 47.

Nota 517-1. Hisnanca is Echinghen op 3 km zuidoost van Boulogne.

Tekst 518
761. Schenking van Gerwina.

De godgewijde Gerwina schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord, bisschop en belijder, dat is gesticht ter ere van de H. Maagd, St. Jan Baptist en de apostelen Petrus en Paulus en St. Andreas, een hof in de plaats Berg aan de rivier de Salva in de pagus Salvensis.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 48.

Nota 518-1. Berge is Montrécourt op 16 km noordwest van Kamerijk. De rivier Salva is de Selle. De pagus Salvensis is Saulzoir op 1 km noord van Montrécourt.

Tekst 519
767. Schenking van Leutharus.

Leutharus schenkt aan het klooster van St. Petrus en St. Willibrord, waar het lichaam van de bisschop rust en Adelbertus abt is, zijn erfdeel in de plaats Hagamathingas in de pagus Ardinensis (Ardres) aan de rivier Urvia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 48.

Nota 519-1. Hagamathingas is Haquembergue, leengoed onder de gemeente Louches op 4 km noordwest van Tournehem. De naam van de beek is vervalst tot Urvia om er de Luxemburgse Urm van te maken.

Tekst 520
768. Pepijn schenkt de immuniteit.

Koning Pepijn neemt op verzoek van abt Albertus het klooster van Epternacum (Eperlecques) in bescherming, dat gelegen is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde), gesticht ter ere van de H. Drievuldigheid en St. Petrus en gebouwd door de heilige bisschop Willibrord, en verleent het de immuniteit, zodat geen functionaris, zelfs geen legaat van het paleis, er enige rechtsmacht kan uitoefenen.

Bron: Wampach, Quellen, nr. 50.

Tekst 521
768. Schenking van Biso.

Biso schenkt aan abt Adelbertus en ter ere van St. Petrus en St. Willibrord zijn bezittingen in Cruotena.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 51.

Nota 521-1. Cruotena is Croisette op 6 km zuidwest van St.-Pol.

Tekst 522
768. Schenking van Boblina.

De godgewijde Boblina schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord haar bezittingen in de plaats Agilvingen bij de rivier de Gandren.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 52.

Nota 522-1. Agilvingen is Englefontaine op 28 km oost van Kamerijk. De riviernaam Gandren is een Luxemburgse vervalsing om er de Luxemburgse rivier de Gander van te kunnen maken.

Tekst 523
768. Schenking van Casilo.

Casilo schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord zijn goederen in de plaatsen Hanarem en Crucenach in de pagus Wabarinsis (van Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 53.

Nota 523-1. Hanarem is Nabringhen op 18 km noordoost van Boulogne. Crucenach is Crecques, gehucht van de gemeente Nametz, op 7 km west van Aire.

Tekst 524
768. Schenking van Cogilfildus.

Cogilfildus schenkt aan abt Albertus en de heilige Willibrord goederen tussen Vilare en Cruten; een pagus wordt niet genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 54.

Nota 524-1. Vilare is Wierre-au-Bois en Cruten is Courset, resp. op 13 en 18 km zuidoost van Boulogne.

Tekst 525
768. Schenking van Hartuwinus.

Hartuwinus en zijn vrouw Absinda schenken aan abt Albertus en de kerk van de heilige Willibrord een bos tussen de rivier de Uren en (de plaats) Urversen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 55.

Nota 525-1. Uren is Vérin, leen van de gemeente Offrethun, op 9 km noordoost van Boulogne, die Urversen is.

Tekst 526
768. Schenking van Milo.

Milo en zijn vrouw Ragentrudis schenken aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) hun bezit in de plaats Sumingen in de pagus Muslensis (van de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 56.

Nota 526-1. Sumingen is Sommaing op 21 km noordoost van Kamerijk en vlakbij de Selle gelegen. In Luxemburg ligt een plaats Sumingen; toen de abdij daar in de 11e eeuw bezit verwierf, was de verplaatsing van wéér een akte beklonken. Men gaat dan ook begrijpen, met welk gemak en schijnbaar gelijk de pagus van de Missale veranderd werd in Moezel.

Tekst 527
768. Schenking van Nichternadus.

Nichternadus schenkt aan de kerk van St. Petrus en St. Willibrord, waar Albertus abt is, zijn bezit in de plaats Cruotend aan de rivier de Alsantia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 57.

Nota 527-1. Cruotend is Croisette op 6 km zuidwest van St.-Pol. De naam Alsantia is een meer voorkomende verlezing van Quantia dat de Canche aanduidt, een voor de hand liggende vergissing omdat Alsantia terecht in andere teksten staat.

Tekst 528
768. Oorkonde van koning Karloman.

Karloman, koning van de Franken, bevestigt op verzoek van Adelbertus, abt van het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat ter ere van de H. Drievuldigheid en St. Petrus gesticht is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (herstel: Renus = Schelde) en door de heilige Willibrord zelf is gebouwd, en waar zijn lichaam rust, de bezittingen en de immuniteit van het klooster.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 58.

Nota 528-1. Deze oorkonde bevat, naast al de andere bewijzen dat de abdij van St. Willibrord te Eperlecques lag, een vernietigend criterium voor Echternach. Bij het optreden van de twee broers Karloman en Karel de Grote als koningen van de Franken is een verdeling van het rijk gevolgd, die niet nauwkeurig beschreven staat en trouwens al in 770 werd achterhaald. Eén ding is echter zeker, namelijk dat Luxemburg niet onder Karloman ressorteerde, zodat hij geen oorkonde kon

uitgeven voor een daar liggend klooster. Zie ook Tekst 538 en Tekst 582.

Tekst 529
Schenking van Giraudus.

Giraudus schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, zijn goederen in de plaats Wilrae en in een andere plaats Wechringen; een gouw is niet genoemd. De akte is uitgegeven in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in het rijk van Karloman.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 59.

Nota 529-1. De akte bevat hetzelfde voor Echternach vernietigend criterium als Tekst 528; volgende akten doen hetzelfde. Wilrae is Wierre-au-Bois of Wierre-Effroy, of een der talrijke Villers of Villiers. Wechringen is Vendringhem of Védringhen, leengoed onder Wavrans-sur-l'Aa, op 11 km zuidwest van St.-Omaars.

Tekst 530
768. Schenking van Guntharus.

Guntharus schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Wilibrord rust, zijn bezit in de plaats Odinga in de pagus Muslensis (van de Selle) aan de rivier de Gandra. De akte is uitgegeven in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in het rijk van Karloman.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 60.

Nota 530-1. Odinga is Beaudignies op 26 km noordoost van Kamerijk. De plaats ligt aan de rivier de Ecaillon, welke naam vervalst werd tot Gandra, omdat een rivier met deze naam, de Gander, in Luxemburg ligt nabij Mondorf-les-Bains. Deze vervalsing is meermalen gepleegd, overigens vergeefs, daar de plaatsen in Luxemburg toch niet aan de Gander liggen.

Tekst 531
768. Schenking van Hachardus.

Hachardus schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, zijn bezit in de plaats Halboldingem in de pagus Muslensis. De akte is opgemaakt in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in het rijk van Karloman.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 61.

Nota 531-1. Halboldingem is Herbinghen, voorheen onder exact de oude naam bekend, op 10 km zuidoost van Tournehem. De pagus Muslensis is een vervalsing, teneinde de plaatsnaam naar Elvingen in Luxemburg te trekken.

Tekst 532
768. Schenking van Haidolfus.

Haidolfus schenkt zijn bezit aan de kerk van St. Petrus, waar de heilige Willibrord begraven is; een

plaats is niet genoemd. De akte is opgemaakt in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in diens rijk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 62.

Tekst 533
768. Schenking van Norbertus.

Norbertus en zijn vrouw Warinlindis schenken aan het klooster van de heilige Willibrord hun bezit in de plaats Pepingen in de pagus Wabarinsis (Wavrans) aan de rivier Alsuntia (de Authie). De akte is opgemaakt in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in diens rijk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 63.

Nota 533-1. Pepingen is Aubin-Saint-Vaast op 5 km noordwest van Hesdin. De twee namen zijn geheel identiek; de eerste is Germaans, de tweede Romaans. Zij betekenen beide het huis van de paap, priester en in dit geval misschien abt. Zie ook Nota 547-1.

Tekst 534
768. Schenking van Warmildis.

Warmildis schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) dat gesticht is ter ere van St. Petrus en de heilige Willibrord, haar bezit in de plaats Ledingen. De akte is opgemaakt in het eerste regeringsjaar van Karloman, ergo in diens rijk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 64.

Nota 534-1. Ledingen is Ledinghem op 11 km zuidoost van Desvres.

Tekst 535
769. Schenking van Baba.

Baba schenkt aan Adelbertus, abt van het klooster van Epternacum (Eperlecques) haar bezit in de plaats Doffeningen in de pagus Serinsis. De akte is uitgegeven in het tweede regeringsjaar van Karloman, ergo in diens rijk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 65.

Nota 535-1. Doffeningen is Doffines, gehucht van de gemeente Pénin, op 19 km noordwest van Atrecht. Serinsis is een verschrijving of vervalsing van Peninsis.

Tekst 536
768. Schenking van Bibilo.

Bibilo en zijn vrouw Friedegarda schenken aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, hun horigen van beiderlei geslacht.
Een plaats is niet genoemd. De akte is opgemaakt in het tweede regeringsjaar van Karloman, ergo in diens rijk.

Bron: Wampach, Quellen, nr. 66.

Tekst 537
771. Schenking van Bertramnus.

Bertramnus schenkt aan het klooster van St. Petrus, dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van de heer Willibrord rust, zijn bezit in de twee plaatsen Heldingen en Frisingen, beide in de pagus Wabarinsis (Wavrans). De akte is uitgegeven in het eerste regeringsjaar van koning Karel.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 67.

Nota 537-1. Heldingen is Hallines, op 6 km zuidwest van St.-Omaars. Frisingen is Fersinghem, op 8 km zuidwest van St.-Omaars en 3 km van Hallines. Merk op dat Willibrord "heer" en niet heilige wordt genoemd; op dit tijdstip was hij nog niet publiek als heilige vereerd. De verandering van Karloman in Karel bewijst nogmaals, dat de bovenstaande conclusie bij Tekst 528 juist is.

Tekst 538
774. Bescherming door Karel de Grote.

Karel de Grote, koning van de Franken, neemt op verzoek van Adelbertus, abt van Epternacum (Eperlecques), het klooster in bescherming, dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde) ter ere van de H. Drievuldigheid en St. Petrus, dat de eerbiedwaardige bisschop Willibrord bouwde en waar zijn lichaam rust. Hij verleent het tevens de immuniteit, zodat het vrij zal zijn van elke inmenging van wie dan ook. De akte is opgemaakt in het vierde regeringsjaar van Karel.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 68.

Nota 538-1. De akte zegt het niet woordelijk of letterlijk, maar zij laat toch duidelijk doorschemeren dat de laïcisering van Eperlecques al een feit was.
Van enige kerkelijke of kloosterlijke taak is geen sprake meer, noch van broeders of kloosterlingen.

Tekst 539
773. Schenking van Bertilda.

Bertilda en Richuwinus schenken aan abt Adelbertus hun bezit in de plaats Hullingen in de pagus Ardinensis (van Ardres). De akte is opgemaakt in het derde regeringsjaar van Karel de Grote.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 69.

Nota 539-1. Hullingen is Houlle, op 8 km noordwest van St.-Omaars en op 2 km van Eperlecques.

Tekst 540
773. Schenking van Hangilerus.

Hangilerus schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, zijn

bezit in de plaats Longni.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 70.

Nota 540-1. Daar hier geen pagus wordt genoemd, is de keus tussen Locon bij Béthune, Loge bij Hesdin, Loison-sous-Lens of Loison-sur-Créquoise bij Montreuil.

Tekst 541
773. Schenking van Nebelung.

Nebelung schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord zijn bezittingen in de villa Hese (of Hesca).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 71.
Camps, Brab. Oork. nr. 10.

Nota 541-1. Daar Echternach in de 15e eeuw cijnzen had in het Noord-Brabantse Esch, wat een volledig aanvaardbare zaak is, redeneert Camps maar even acht eeuwen terug zonder enig tussendocument en ligt Hese volgens hem in Noord-Brabant. In de akte staat niet eens Taxandria. Waarop baseert hij dan die reuzensprong? Het is Yeuse of West-Yeuse, op 5 km west van Tournehem.

Tekst 542
774. Schenking van Luthfridus.

Luthfridus schenkt aan het klooster Epternacum (Eperlecques), dat is gebouwd ter ere van de H. Drievuldigheid en de apostelen Petrus en Paulus en waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, zijn bezit in de plaats Huvelerndal in de pagus Wabarinsis (Wavrans) aan de rivier de Fenta.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 72.

Nota 542-1. Huvelerndal is Ouve-Wirquin, op 15 km zuidwest van St.-Omaars, aan de Aa gelegen. Fenta is een verschrijving van Feutha, Withea of Huitta, teneinde de Luxemburgse Fentsch op te dringen.

Tekst 543
774. Schenking van Ratharius.

Ratharius schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, zijn bezittingen in de plaats Roldingen in de pagus Wabarinsis (Wavrans) aan de rivier de Alsantia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 73.

Nota 543-1. Roldingen is Rollancourt, op 15 km noordwest van St.-Pol. De Alsantia, de juiste naam voor de Authie, is hier voor de Ternoise gebruikt.

Tekst 544
774. Schenking van Rethor.

Rethor en zijn vrouw schenken aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is ter ere van de H. Drievuldigheid en St. Petrus, waar het lichaam van heer Willibrord rust, hun bezit in de plaats Lendingen in de pagus Muslensis (van de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 74.

Nota 544-1. Lendingen is Linghem, op 6 km zuidwest van Aire. De pagus Wabarinsis is hier veranderd in Muslensis, teneinde de Luxemburgse plaats Lenningen op te dringen.

Tekst 545
774. Schenking van Theotrada.

Theotrada schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van heer Willibrord rust, haar bezittingen in de plaats Mons Ardinigo in de pagus Muslensis aan de rivier de Muselle (de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 75.

Nota 545-1. Mons Ardinigo is Erchin, op 8 km zuidoost van Douai. De situering van de plaats aan de Muselle is een vervalsing, teneinde de Luxemburgse plaats Erden op te dringen.

Tekst 546
775. Schenking van Aldericus.

Aldericus schenkt aan abt Adelbertus en de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord zijn bezittingen in de plaats Alctrestorf; er is geen pagus genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 76.

Nota 546-1. Daar geen pagus genoemd is, wordt het moeilijk de juiste plaats aan te wijzen. De meest waarschijnlijke is Haucourt, op 13 km zuidoost van Kamerijk. Aan de naam is geknutseld teneinde het Luxemburgse Alsdorf op te dringen.

Tekst 547
775. Schenking van Bertsinda.

Bertsinda schenkt aan abt Adelbertus en het klooster van de heilige Willibrord haar bezittingen in de plaats Vilare met een weide aan de Alesentia en in de plaats Pippingen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 77.

Nota 547-1. De Alesantie is de Authie. Vilare is Villers-sur-Authie, op 17 km zuidwest van Montreuil. Pippingen is Aubin-Saint-Vaast, op 5 km noordwest van Hesdin. Zie Nota 533-1 waar Pippingen als Pepingen wordt aangeduid.

Tekst 548
775. Schenking van Uda.

Uda schenkt aan abt Adelbertus haar bezittingen in de plaats Aigivingen in de pagus Muslensis (van de Selle)
Bron: Wampach, Quellen, nr. 78.

Nota 548-1. Aigivingin is identiek met Agilvingen (zie Tekst 522) en is Englefontaine, op 28 km oost van Kamerijk.

Tekst 549
775. Schenking van Hartherus.

Hartherus schenkt aan het klooster van St. Petrus, dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van de heer bisschop Willibrord rust en de eerbiedwaardige Berneradus abt is, zijn bezittingen in de plaats Haldingas in de pagus Muslensis (van de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 79.

Nota 549-1. Haldingas is Haussy, op 17 km noordoost van Kamerijk. Dit is de eerste akte, waarin Beornrad, bisschop van Sens, als lekenabt van Eperlecques optreedt. Zie ook Tabel 7.1 (blz. 360).

Tekst 550
776. Schenking van Coimarcus.

Coimarcus schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua), waar het lichaam van de heilige Willibrord rust en Beornradus abt is, zijn bezittingen in de plaats Gladebach en Nommoro; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 80.

Nota 550-1. Gladebach is Glatignies, gehucht van Locon, op 4 km noordoost van Béthune. Nommoro is Nomain, op 18 km noordost van Douai. Vermoedelijk is aan beide namen geknutseld om er de Luxemburgse Glabach en Nommem van te maken.

Tekst 551
777. Schenking van Mauritius.

Mauritius schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord zijn bezittingen in de plaats Matringa in de pagus Wabarinsis (Wavrans) en in een andere plaats Cruopfta.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 81.

Nota 551-1. Matringa is Matringhem, op 8 km zuidoost van Fauquembergues. Cruopfta is Crophove, een leengoed onder de gemeente Zutkerque, op 3 km zuid van Audruicq.

Tekst 552
780. Schenking van Hainradus.

Hainradus schenkt aan het klooster met zijn bijzondere patroon Willibrord wat hij bezit in de plaats Gruona aan de rivier de Gaza; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 82.

Nota 552-1. Gruona is Gruson, op 11 km zuidoost van Rijsel. De plaats ligt aan de Marque, zodat Gaza een oude naam of een vergissing is.

Tekst 553
780. Schenkingen van Hilduwinus.

Hilduwinus geeft aan het klooster of als offer voor de heilige Willibrord een wijngaard, zodat de custos of provisor van het licht (in de kerk) na zijn dood die wijngaard in bezit krijgen. Eén deel is bestemd voor de kerk van St. Salvator; een ander deel voor de St. Michaël; het derde deel voor de St. Petrus. Eveneens schenkt hij zijn bezit in de plaatsen Velspach en Arnenche aan zijn schoonzoon Theodulfus, op voorwaarde dat deze jaarlijks de som van 5 solidi geeft in wijn of geld aan het offer van de heilige Willibrord. Wanneer hij elke zaterdag de kerk met een bezem uitveegt, zal hij van hen (de custos en provisor) een brood als aalmoes krijgen. Na de dood van hem en zijn vrouw zulllen hun kinderen de goederen erven met behoud van cijns.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 83.

Nota 553-1. Velspach is Esquelbecq, op 10 km noordwest van Cassel. De uitgang -bach toont aan dat een Germaanse vorm Hiklesbach of een variant in de akte heeft gestaan. Theoderich heeft er wat aan geknutseld om Welschbach in Luxemburg op te dringen. Arnenche is Arneke, op 6 km noordwest van Cassel. Merk ook de drie verschillende kerkpatronen op: St. Salvator, St. Michaël en St. Petrus. Voor Michaël zal wel Martinus gestaan hebben en dan waren het de patronen van de abdijkerk te Eperlecques en de bisschopskerk van Tournehem, plus de valse bijvoeging van de patroon van Echternach. Naast dat feit onthult de akte tevens dat er van enige kloosterlijke activiteit geen sprake meer was, en dat een leek een fondsje stichtte om ervoor te zorgen dat de kerk tenminste nog eenmaal per week werd uitgebezemd.

Tekst 554
781. De villa Dissena in Taxandria.

Hesterbald en zijn vrouw schenken aan de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord, waar het lichaam van de belijder rust, goederen in de plaats Dissena in de pagus van Taxandria.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 84.
Camps, Brab. Oork. nr. 13.

Nota 554-1. Het spreekt niet vanzelf dat Dissena identiek is met het elders voorkomende Diesne, dat Thiennes is, op 9 km zuidwest van Hazebroek, daar andere namen in Taxandria etymologisch even-goed te aanvaarden zijn, bijvoorbeeld Divion, op 11 km zuidwest van Béthune, en Duisans, op 8 km noordwest van Atrecht. De plaats was in geen geval het Noord-Brabantse Diessen, waar Echternach pas in 1270 bezit verwierf, daar volgens de gebruikelijke methode van Camps weer vijf eeuwen lig-

gen tussen de vermelding van Dissena en de geboorte van het Noord-Brabantse Diessen.

Tekst 555
780. Schenking van Madalgarda.

Madalgarda schenkt haar zoon Andradus haar moederlijk erfdeel in de plaats Epuego in de pagus Wabarinsis (Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 85.

Nota 555-1. Epuego is Epe, op 9 km noordwest van St.-Pol. Zie Tekst 565, waarin Andradus dit bezit aan Eperlecques schenkt en het genoemd wordt te Eptiacum.

Tekst 556
782. Schenking van Bernuwinus.

Bernuwinus schenkt aan de kerk van St. Petrus in het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van heer Willibrord rust, zijn bezittingen in de plaats Babinga in de pagus Ardinnensis (van Ardres) aan de rivier de Urva.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 86.

Nota 556-1. Babinga, dat vermoedelijk als Bahinga gelezen moet worden, is Bainghen, op 12 km zuidwest van Tournehem.

Tekst 557
782. Schenking van Hadaburch.

Hadaburch schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord haar bezit in de plaats Gozenseim aan de rivier Werma of Werina; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 87.

Nota 557-1. Gozenseim is Gonnehem, op 6 km noordwest van Béthune. De plaats ligt aan de Clarence, die voorheen Claria of Clarentia heette, zodat Wernina een verlezing is, of een vervalsing teneinde een rivier Werm in Duitsland ervoor te laten doorgaan.

Tekst 558
783. Schenking van Frauhigarda.

Frauhigarda schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) aan de rivier Sura (lees: Renus = Schelde), dat heer Willibrord zelf gebouwd heeft, waar zijn lichaam rust en Beornradus abt is, zijn bezittingen in de plaats Hagulvingas; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 88.

Nota 558-1. Hagulvingas is Hallenges, gehucht van Bucqouy, op 17 km zuidwest van Atrecht.

Tekst 559
783. Schenking van Theugerus en Harduwicus.
Theugerus en Harduwicus schenken aan de kerk van de heilige Willibrord hun bezittingen in de plaats Geinne, in de pagus Ardinnnensis (van Ardres), aan de rivier de Geihe.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 89.

Nota 559-1. Geinne is Guémy, op ongeveer 1 km zuidwest van Tournehem. De rivier is de Hem. Geihe is een Luxemburgse vervalsing om de rivier de Gay op te dringen.

Tekst 560
784. Vruchtgebruik van een schenking.

Abt Berneradus geeft aan Raduwinus en zijn zoon de goederen in vruchtgebruik die zij aan het klooster van de heilige Willibrord geschonken hebben, tegen betaling van een cijns, op het feest van St. Willibrord te voldoen. De goederen liggen in de plaats Fuckinsheim in de pagus Muslensis (van de Selle) aan de rivier de Gandra, en in een andere plaats Bonelar.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 90.

Nota 560-1. Fuckinsheim is Poix-du-Nord, op 26 km oost van Kamerijk. De naam werd wat veranderd om hem op het Luxemburgse Fixem te doen lijken. De rivier de Gandra heet nu Ruisseau-Saint-Georges; de naam is vervalst tot de Luxemburgse Gander. Bonelar is Boneval, gehucht van Wicquinghem, op 10 km zuidwest van Fauquembergues.

Tekst 561
785. Hezia in Taxandria.

Hodibald schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord zijn vaderlijk erfgoed in de plaats Hezia in Taxandria.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 91.
Camps, Brab. Oork. nr. 14.

Nota 561-1. Als u het nog niet wist, zegt Camps, Hezia is niet Heeze tussen Geldrop en Leende, maar de vlek Heeze tussen Eersel en Steensel. Dat was ook mis, want Hezia is Haisnes, op 9 km noordwest van Lens.

Tekst 562
775. Schenking van Karel de Grote.

Karel de Grote, koning van de Franken, schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is ter ere van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust en de eerbiedwaardige Beornradus abt is, het eiland Breckera Wetrida in de rivier de Renus (Schelde), gelegen tussen Breoneras en Rineras, dat Widgarius en Antgarius voorheen in leen hadden, als bezit en tot nut van de kerk.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 92.

Nota 562-1. Breckera Wetrida was een eiland in de omgeving van Weretha (Fréthun) op 4 km zuidoost van Calais. Het lag in de Renus, wat we natuurlijk en terecht als Schelde opvatten. Theoderich wist dat niet en kon het niet begrijpen, zodat hij de akte neerlegde bij de Rijn, waar Echternach in Kellen in het land van Duffel al enig bezit had, zodat hij de riviernaam van de oorspronkelijke akte in dit geval liet staan. De tussenzin "gelegen tussen Breoneras (Brienen) en Rineras" is een valse toevoeging. Breoneras komt helemaal niet voor in andere akten van Eperlecques; Rineras evenwel verschillende malen, waar het niet het Duitse Rinderen betekent. Met dezelfde klap en dezelfde vervalsing sleepte Theoderich een aantal akten naar het land van Duffel. Breckera is als plaatsnaam niet terug te vinden; vermoedelijk is het woord in de betekenis van "broekland" gebruikt, en dan moet gelezen worden: Brockera.

Tekst 563
784. Schenking van Karel de Grote.

Karel de Grote, koning van de Franken, schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat ter ere van de heilige Willibrord gebouwd is aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar zijn lichaam rust en de eerbiedwaardige Beornradus abt is, de plaats Duovendorf in de pagus Muslensis (van de Selle) aan de rivier de Gandra.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 93.

Nota 563-1. In de oorspronkelijke akte heeft zonder veel twijfel Nuovendorf gestaan en dat is Neuville-en-Avesnes, op 24 km oost van Kamerijk, gelegen aan dezelfde rivier Gandra (de Gander), waar ook de andere plaatsen worden genoemd. Er behoeft maar één letter veranderd te worden om het Luxemburgse Daundorf op te dringen.

Tekst 564
785. Schenking van Folcwinus.

Folcwinus schenkt aan de kerk van St. Petrus en St. Willibrord, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en bisschop Berneradus abt is, zijn bezittingen in de plaats Daleim in de pagus Muslensis (van de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 94.

Nota 564-1. Daleim is Haussy, op 17 km noordoost van Kamerijk, of Haillicourt, op 7 km zuidwest van Béthune. Denain en Dainville zijn andere mogelijkheden. Het is vrijwel zeker dat aan de oorspronkelijke naam geknutseld is om het Luxemburgse Dalheim op te dringen.

Tekst 565
786. Schenking van Andradus.

Andradus schenkt aan de aartsbisschop Berneradus zijn bezittingen in de plaats Eptiacum in de pagus Wabarinsis (Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 95.

Nota 565-1. Eptiacum is Eps, op 9 km noordoost van St.-Pol.

Tekst 566
786. Schenking van Gotricus.

Gotricus schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde) ter ere van St. Petrus, waar het lichaam van de heer bisschop Willibrord rust en Beornradus abt is, zijn bezittingen in de plaats Chinicwirde aan de overzijde van de rivier de Lauvichi in de pagus van Hugumarchi, en in een andere plaats Urva in de pagus Midochi, en in een derde plaats Thelingi.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 96.

Nota 566-1. Chinicwirde is Chinchy, gehucht van de gemeente Mont-Saint-Eloi, op 9 km noordwest van Atrecht. De rivier de Lauvichi is de Lawe. Hugumarchi is Valhuon, op 7 km noord van St.-Pol, voorheen bekend als Hugonis Urbs. Urva is Vérin, een leengoed onder de gemeente Offrethun, op 9 km noordoost van Boulogne. De pagus Midochi is Saint-Blaise, voorheen als Midleca bekend, deel van de gemeente Guînes. Thelingi is Terlincthun, gehucht van de gemeente Wimille, op 4 km noord van Boulogne.

Tekst 567
786. Schenking van Waldrada.

Waldrada en haar zuster Herloara schenken aan aartsbisschop Beornradus en het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat is gebouwd in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van Willibrord rust, hun bezittingen in de pagus Bedensis (Batua) of in Ardenna (van Ardres) in de plaats Hoensal, in de plaats Medona, in de plaats Dagoradavilla, in de plaats Winx en in de plaats Lullingas.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 97.

Nota 567-1. Merk op dat Bedensis (Batua) gelijkstaat met Ardennis (van Ardres). Uit de andere akten blijkt ook, dat deze namen door elkaar heen zijn gebruikt. Hoensal is Honval, gehucht van Rebreuve-sur-Canche, op 11 km zuid van St.-Pol of Honvault, op 3 km noord van Boulogne, of Houlle, op 8 km noordwest van St.-Omaars. Medona is Moyenneville, op 12 km zuid van Atrecht. Dagoradaville is Doudeauville, op 7 km zuidoost van Samer. Winx is Wins, gehucht van de gemeente Blendecques, op 4 km zuidoost van St.-Omaars. Lullingas is Leulinghem, op 7 km zuidwest van St.-Omaars.

Tekst 568
788. Vruchtgebruik van Wundo.

Wundo schenkt aan abt Beornradus en het klooster van de heilige Willibrord, waar diens lichaam rust, zijn bezittingen in de plaats Ganlingas, in de pagus Gesteren aan de rivier de Lippia (Lys), en op een andere plaats in de pagus Spetnerian, waar de Lippia (Lys) zich verenigt met de Renus (Schelde). Hij heeft gevraagd en verkregen, om deze goederen gedurende zijn leven als beneficie te mogen houden tegen een jaarcijns, te betalen op het feest van de heilige Willibrord.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 98.

Nota 568-1. Ganlingas is Gullegem (B.), op 5 km noordwest van Kortrijk. De naam Gesteren als gouw bestaat niet ter plaatse; er zal wel Curtraio of een variant gestaan hebben, wat voor de

Luxemburgse kopiist onaanvaardbaar was. De Lippia is de Lys of Leie; dat weten we inmiddels uit tientallen teksten. De pagus Spetneria duidt Espierre (Vlaams: Spiers) aan, op 14 km zuidoost van Kortrijk. Daar stroomt de rivier de Espierre in de Renus (Schelde), maar aangezien de kopiist dat niet wist, maakte hij daar ook maar de Lippia van.

Tekst 569
788. Schenking van Haribertus.

Haribertus schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is ter ere van St. Petrus, waar het lichaam van de H. Willibrord rust, zijn bezittingen in de pagus Batuensis (van Béthune) aan de rivier de Soline, en in een andere plaats Loffna en de visserij Langenrech en alles wat hij in die twee plaatsen bezit.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 99.

Nota 569-1. Merk ten eerste op dat Theoderich hier de naam Batuensis (Béthune) heeft laten staan, omdat hij met de andere namen in Luxemburg niet uit de voeten kon en hij hem vermoedelijk met opzet heeft laten staan om t.z.t. iets in de Nederlandse Betuwe te kunnen claimen, waar zoals altijd met de namen uit de Batua deze ook niet te vinden zijn. Solina is een verlezing of verschrijving van Helena, de rivier de Liane, die vlakbij de bedoelde plaatsen loopt. Loffna is Longfossé, op 2 km zuid van Desvres. Langenrech is Longuerecque, op 1 km zuidoost van Samer. De plaatsen liggen 4 km van elkaar.

Tekst 570
788. Schenking van Sifridus.

Sifridus en zijn vrouw schenken aan het klooster van St. Petrus en de heilige Willibrord en aan abt Beornradus hun bezittingen in de plaats Gangulfobuiras; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 100.

Nota 570-1. De naam is een samenplaksel van twee plaatsen. Gangulfo is Gennes-Ivergny, op 21 km zuidwest van St.-Pol. Buiras is Buire-au-Bois, op 15 km zuidwest van St.-Pol.

Tekst 571
789. Schenking en vruchtgebruik van Andradus.

Andradus schenkt aan bisschop Beornradus, abt van het klooster van Epternacum (Eperlecques), zijn bezittingen in de plaats Eptiacum, in de pagus Wabarinsis (Wavrans) aan de rivier de Alsantia (de Authie), op voorwaarde dat Beornradus die na zijn dood (van Andradus) aan het klooster overdraagt, en voor het geval Andradus weer gezond zou worden, zij ze samen overdragen. De goederen zijn afkomstig van zijn moeder Madalgarda (zie Tekst 555).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 101.

Nota 571-1. Eptiacum is Eps, op 9 km noordwest van St.-Pol.

Tekst 572
789. Schenking van Leuda.

Leuda schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, haar bezittingen in de plaats Bollingen in de pagus Ardinensis (van Ardres).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 102.
Nota 572-1. Bollongen is Boulogne.

Tekst 573
789. Schenking van Reginarda.

Reginarda schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord haar goederen in de plaats Piffegen in de pagus Bedensis (Batua).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 103.

Nota 573-1. Piffegen is Peuplingues, op 7 km zuidwest van Calais.

Tekst 574
789. Schenking van Nandingus.

Nandingus laat een horige vrouw en haar kinderen vrij, op voorwaarde dat zij jaarlijks op het feest van St. Willibrord een maat was schenken voor het licht van de kerk waar diens lichaam rust.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 104.

Tekst 575
790. Schenking van Dalgalindis.

Dagalindis schenkt aan de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de river de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en de aartsbisschop Beornradus abt is, haar bezittingen in de plaats Contztum in de pagus Ardinnensis (van Ardres).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 105.

Nota 575-1. Contztum is Condette, op 8 km zuid van Boulogne.

Tekst 576
793. Schenking van Garbannus.

Garbannus en zijn vrouw schenken aan de kerk van St. Petrus, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en de aartsbisschop Beornradus abt is, hun bezittingen in de plaats Hagenen bij het kasteel Zolveren in de pagus Wabarinsis (Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 106.

Nota 576-1. Hagenen is Haquembergue, gehucht van de gemeente Louches, op 4 km noordwest van Tournehem. De naam Zolveren met het kasteel is een complete vervalsing om deze tekst richting Zolver in Luxemburg te trekken.

Tekst 577
792. Schenking van Immina.

Immina schenkt aan de kerk van St. Petrus, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer bisschop Willibrord rust en de aartsbisschop Beornradus abt is, haar bezittingen in de plaats Wilz in de pagus Ardinnensis (van Ardres).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 107.

Nota 577-1. Wilz is Welles, gehucht van Nordausques, op 2 km noordoost van Tournehem.

Tekst 578
794. Schenking en vruchtgebruik van Harduwinus.

Aartsbisschop Beornradus geeft aan Harduwinus en zijn vrouw de goederen terug, die zij aan het klooster van de heilige Willibrord geschonken hebben in de plaats Wolfsvalt in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Nimisa, en op een andere plaats Iuvigus. Zij krijgen die als beneficie voor hun leven tegen een jaarcijns, op het feest van St. Willibrord te betalen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 108.

Nota 578-1. Wolfsvalt is Wolphus, gehucht van Zouafques, op ruim 1 km noordoost van Tournehem. De rivier Nimisa moet als Amisia gelezen worden en is de Hem. Iuviges moet als Luviges gelezen worden en is Lugy, op 10 km noordoost van Fauquembergues.

Tekst 579
795. Schenking van Hardowinus.

Hardowinus schenkt aan de kerk van St. Petrus, die is gebouwd in de pagus Bedensis (Batua) een de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en de aartsbisschop Berneradus abt is, een wijngaard in de plaats Gelastorf in de pagus Surensis (lees: Renensis) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 109.

Nota 579-1. Gelastorf is Galametz, op 15 km zuidwest van St.-Pol.

Tekst 580
795. Verkoop door Madalwinus.

Madalwinus verkoopt aan Beorneradus, rector van de kerken en aartsbisschop van Sens, en aan de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord, waar diens lichaam rust, zijn hof met een ommuurd huis

in de plaats Contztoim, midden tussen hun bezittingen gelegen; een gouw is niet genoemd. Zie ook Tekst 575.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 110.

Nota 580-1. Contztoim is Condette, op 8 km zuid van Boulogne.

Tekst 581
796. Schenking en vruchtgebuik van Harduwinus.

Beornradus, aartsbisschop van Sens en rector van de kerken, geft aan Harduwinus de goederen terug, die deze aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) geschonken had. Hij vroeg de goederen als beneficie, die de vazal Fulcoldus van het klooster voorheen in bezit had in de plaats Rorespach en twee wijngaarden in Treveri, wat hij gekregen heeft tegen een jaarcijns op het feest van de heilige Willibrord te betalen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 111.

Nota 581-1. Rorespach is Rorichove, oud dorp en kasteel onder Andres, op 3 km oost van Guînes. Treveri is een Luxemburgse vervalsing; er heeft een naam gestaan die er op leek en die zich slechts laat gissen.

Tekst 582
797. Schenking door Karel de Grote.

Karel de Grote, koning van de Franken, verklaart dat Beornaradus, aartsbisschop van Sens en rector van het klooster van de heilige, waar het lichaam van heer Willibrord rust, dat gelegen is in de plaats Epternacum (Eperlecques), hem gevraagd heeft de schenking van zijn broer Karloman te bekrachtigen, maar waarvan geen oorkonde was opgemaakt. Het waren enige plaatsen in de pagus Bedensis (Batua), een plaats Dreise aan de rivier de Salmana, en de plaats Officinus aan de rivier de Lisera. Hij bevestigt die schenking.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 112.

Nota 582-1. Dreise is een verschrijving van Creuze, op 7 km noordwest van Desvres. De rivier Salmana is een verschrijving van Helena en duidt de Liane aan. Officinus is Offin, op 12 km zuidoost van Montreuil. De riviernaam zou de Alsantia (Authie) moeten zijn, doch die is vervalst tot de Luxemburgse Lieser.

Tekst 583
797. Schenking van Bibilo.

Bibilo en Fredesint schenken aan het klooster van de heilige Willibrord in Epternacum (Eperlecques), waar zijn lichaam rust, hun bezittingen in de plaats Wiltz in de pagus Ardinnensis (van Ardres).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 113.

Nota 583-1. Wiltz is Welles, gehucht van Nordausques, op 3 km noordoost van Tournehem.

Tekst 584
798. Schenking van Hildrada.

Hildrada schenkt aan het klooster van St. Petrus, waar het lichaam van de H. Willibrord rust, haar bezittingen in de plaats Methringen in de pagus Wabarensis (Wavrans) en in de plaats Bledingen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 114.

Nota 584-1. Methringen is Matringhem, op 7 km zuidoost van Fauquembergues. Bledingen moet gelezen worden als Radinghem, op 3 km west van de vorige gelegen.

Tekst 585
798. Schenking van Guntramnus.

Guntramnus en zijn vrouw Amaltrudis schenken aan hun vader Willibrord hun bezittingen in de plaats Hagelinga en in een andere plaats Rodilinga is de pagus Muslensis (van de Selle).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 115.

Nota 585-1. Hagelinga is Avesnes-les-Aubert en Rodelinga is Rieux-en-Cambrésis, vlak bij elkaar gelegen op resp. 11 en 9 km noordoost van Kamerijk.

Tekst 586
799. Schenking van Alfula.

Alfula schenkt aan de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord haar bezittingen in de plaats Haldonvilla; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 116.

Nota 586-1. Haldonvilla is Haldincourt, gehucht van Gouy-Saint-André, op 10 km west van Hesdin.

Tekst 587
799. Schenking van Hamelicus.

Hamelicus schenkt aan de kerk van St. Petrus en de heilige Willibrord, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua), zijn goederen in de plaats Gandridengen in de pagus Wabarensis (Wavrans) aan de rivier de Simara.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 117.

Nota 587-1. Gandridengen is Gontardennes, gehucht van Wizernes, op 4 km zuid van St.-Omaars. De plaats ligt aan de Aa of aan de Arques. Simara is een Luxemburgse vervalsing, overigens een doelloze daar zo'n rivier er niet bestaat.

Tekst 588
799. Schenking van Hericus.

Hericus schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord zijn bezittingen in de plaats Scuffelingen in de pagus Wabarensis (Wavrans) aan de rivier de Alsantia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 118.

Nota 588-1. Scuffelingen is Boufflers, op 14 km zuidwest van Montreuil en aan de Alsantia (de Authie) gelegen. Theoderich heeft de beginletters van de plaatsnaam veranderd om er Schifflingen in Luxemburg van te maken, ook al stroomt daar geen Alsantia.

Tekst 589
799. Schenking van Norpertus.

Norpertus schenkt aan de kerk van St. Willibrord, die gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua), landbezit in de plaats Gandringen en in een andere plaats Goncingen; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 119.

Nota 589-1. Gandingen is Gontardennes, op 4 km zuidwest van St.-Omaars. Goncingen is Goningselle, deel van de gemeente Audinghen, op 8 km noordwest van Marquise.

Tekst 590
799. Schenking van Ranbertus.

Ranbertus schenkt aan de kerk van de zalige Willibrord zijn bezittingen in de plaats Cruofta in de pagus Wabarensis (Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 120.

Nota 590-1. Cruofta is identiek met Cruopfta en is Crophove, gehucht van de gemeente Zutkerque, op 3 km zuid van Audruicq. Indien de pagus Wabarensis juist en geen verschrijving is, verdient Le Crouquet in overweging te worden genomen, welke naam zo dikwijls in de streek voorkomt dat de juiste plaats niet aan te wijzen is.

Tekst 591
801. Schenking van Harduwinus.

Harduwinus schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord zijn bezittingen in de twee plaatsen van de gouw Bedensis (Batua), namelijk Wolfsvalt aan de rivier de Nimisa, en Wis aan de rivier de Prumia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 121.

Nota 591-1. Wolfsvalt is Wolphus, gehucht van Zouafques, op ruim 1 km noordoost van Tournehem. De rivier de Nimisa is een verschreven naam van Amisia, de Hem. Wis is Wismes, op 17 km zuidoost van St.-Omaars. Vergelijk Wisques en Wizernes.

Tekst 592
801. Schenking van Walafridera.

Walafridera schenkt aan de kerk van St. Petrus, waar de heilige Willibrord rust, haar erfgoed in de plaats Prumia.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 122.

Nota 592-1. In de oorspronkelijke akte heeft gestaan Prunia en dat is Provin, op 10 km noordoost van Lens. De vervalsingen van Echternach zijn vanzelfsprekend niet altijd even welbewust gepleegd, daar in tal van gevallen een simpele vergissing, een haastige lezing of een dwanggedachte over een plaats in de streek aangenomen kan worden.

Tekst 593
802. Schenking van Ermeradus.

Ermeradus schenkt zijn goederen in de plaats Purchus, in een andere plaats Buchlide, en een derde plaats Alulphesbach.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 123.

Nota 593-1. Purchus moet gelezen worden als Furchus en is Fouquières-les-Lens, op 4 km oost van Lens, of Fouquières-les-Béthune, op 4 km zuidwest van Béthune. Buchlide is Bouquinghen, gehucht van de gemeente Marquize, of Bouquehault, op 5 km zuidoost van Guînes. Alulphesbach is Allouagne, op 9 km west van Béthune.

Tekst 594
803. Schenking van Godo.

Godo schenkt aan de kerk van St. Petrus en St. Willibrord, waar zijn lichaam rust en Ado abt is, zijn erfgoederen in de plaats Otringas in de pagus Wabarinsis (Wavrans).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 124.

Nota 594-1. Otringa is Outrebas, op 23 km zuidwest van St.-Pol.

Tekst 595
804. Schenking van Godetruda.

Godetruda schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord haar erfgoed in de pagus Ardinnensis (van Ardres) en de plaats Hingendorf en een andere plaats Cuontestum.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 125.

Nota 595-1. Hingendorf is Inxelles, gehucht van Quelmes, op 8 km zuidwest van St.-Omaars. Cuontestum is Contehem, oud dorp en leen in de gemeente Chérisy, op 11 km zuidoost van Atrecht.

Tekst 596
805. Schenking van Irmengarda.

Irmengarda schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord haar bezittingen in Bastendorf aan de rivier de Blinsa; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 126.

Nota 596-1. Bastendorf is Béalencourt, op 3 km noordwest van Blingel. De plaats Blinsa is Blingel, op 14 km noordwest van St.-Pol. Men ziet nu ook, waar Theoderich van Echternach de niet-bestaande rivier Blinsa vandaan heeft.

Tekst 597
806. Schenking van Erenbold.

Erenbold schenkt aan de kerk van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de heilige Willibrordus rust, zijn bezit in de plaats Thilde in de pagus Wabarinsis (Wavrans) aan de rivier de Alsantia, en eenderde deel van zijn bezit in een andere plaats Ruosere.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 127.

Nota 597-1. Thilde is Tilly-Capelle, op 12 km noordwest van St.-Pol. De Alsantia moet weer gelezen worden als Quantia en is de Canche. Ruosere is Roussent, op 11 km zuid van Montreuil.

Tekst 598
806. Schenking van Irmengard.

Irmengard schenkt aan de kerk van de heilige Willibrord haar goederen aan de rivier (lees: in de plaats) Blinsa.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 128.

Nota 598-1. Blinsa is Blingel, op 14 km noordwest van St.-Pol.

Tekst 599
811. Schenking van Hericus.

Hericus schenkt aan Ado, abt van Epternacum (Eperlecques), en de kerk van de heilige Willibrord wat hij bezit in de pagus Muslensis (van de Selle) op verschillende plaatsen, namelijk Wis of Bruonike, in Fedriche en Lefankin, en wat hij heeft aan de andere zijde van de Renus (Schelde).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 129.

Nota 599-1. Bruonike is Brunémont, op 12 km noordwest van Kamerijk. Wis, dat hier als synoniem schijnt te dienen, is Wic, Vicus of Wicus en betekent gewoon "de plaats". Fedriche is Féchain, op 10 km noordoost van Kamerijk. Lefankin is een verminkte naam voor Lenglet, op 1 km afstand van Féchain. Het detail van de Renus bewijst dat deze nog altijd de Schelde betekent; de plaatsen bevinden zich op 8 km van de Schelde.

Tekst 600
814. Schenking van Raginardus.

Raginardus schenkt aan abt Ado en het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de bijzondere vader Willibrord rust, zijn bezit in Billiacum; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 130.

Nota 600-1. Billiacum is Billy-Berclau, op 15 km oost van Béthune.

Tekst 601
814. Schenking van Gerardus.

De diaken Gerardus schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de bijzondere vader Willibrord rust, zijn bezit in Nuomera; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 132.

Nota 601-1. Nuomera is Nomain, op 18 km noordoost van Douai.

Tekst 602
814. Schenking van Gerbertus.

Gerbertus schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord zijn bezit in Gorttingamora; er is geen gouw genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 133.

Nota 602-1. Gorttingamora is Gouy-en-Artois, op 14 km zuidoost van Atrecht, of Gouy-sous-Bellone, op 7 km zuidwest van Douai. Het zou een verschrijving kunnen zijn van Lottinghen, op 7 km noordoost van Desvres, doch de eerste identificaties zijn waarschijnlijker, omdat de vorm Godding- normaal is bij namen die met Gou- of een variant daarvan beginnen.

Tekst 603
814. Schenking van Harduwinus.
Harduwinus schenkt aan de heilige Willibrord zijn bezittingen in Meckela in de pagus Bedensis (Batua).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 134.

Nota 603-1. Meckela is Macquinghen, gehucht en oud leengoed onder Baincthun, op 5 km zuidoost van Boulogne.

Tekst 604
814. Schenking van Martheus.

Martheus schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord een kamp land tussen Wis, Duodlendorf en Mennegen; er is geen gouw genoemd.

Bron: Wampach, Quellen, nr. 125.

Nota 604-1. Wis is Wicquinghem, op 10 km zuidoost van de volgende plaats, Doudeauville. Duodlendorf is Doudeauville, op 7 km zuidoost van Samer. Mennegen is Maninghem, op 4 km zuidwest van de eerstgenoemde plaats Wicquinghem.

Tekst 605
817. Schenking van Reiginbertus en Henricus.

De broers Reiginbertus en Henricus schenken aan het klooster van Echternach (Eperlecques), dat gebouwd is in de pagus Bedensis (Batua), aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en Ado abt is, hun bezit in Uffeninge en in Zuttinge, beide plaatsen in de pagus Bedensis (Batua).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 137.

Nota 605-1. Uffeninge is Offin, dezelfde plaats die in een andere akte (zie Tekst 582) Officinus heet, op 12 km zuidoost van Montreuil. Hier verraadt de vervalser zich weer door voluit de Duitse naam te schrijven die hij wil opdringen. Zuttinge is Zudhove of Zuthove, welke naam in de streek viermaal voorkomt zodat het niet mogelijk is de juiste aan te wijzen. De naam Zoteux is te jong.

Tekst 606
819, juli 19. Lodewijk de Vrome bevestigt de tolvrijheid.

Keizer Lodewijk de Vrome bevestigt op verzoek van Sigoaldus, bisschop van Hispolitina (Spoleto) en abt van het klooster Aphternacus (Eperlecques), dat gesticht is ter ere van de H. Drievuldigheid en de apostel St. Petrus, gelegen in de pagus Bedensis (Batua), en dat bisschop Willibrord zelf gebouwd heeft en waar diens lichaam rust, de tolvrijheid, door zijn vader Karel verleend, voor alles wat het klooster voor zijn eigen behoeften nodig heeft.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 138.

Nota 606-1. In de oorkonde vindt men geen kerkelijk of kloosterlijk doel uitgedrukt, eerder een restrictie, daar de tolvrijheid enkel voor eigen gebruik werd verleend, waardoor de keizer beletten wilde dat de lekenabdij op de commerciële toer zou gaan.

Tekst 607
(ca. 819). Lodewijk de Vrome bevestigt de immuniteit.

Lodewijk de Vrome, keizer, bevestigt op verzoek van Sigoaldus, bisschop van Hispolitina (Spoleto) en abt van het klooster van Epternacum (Eperlecques), dat gebouwd is ter ere van de H. Drievuldigheid en St. Petrus, in de pagus Bedensis (Batua), dat de zalige bisschop zelf ("suo opere" = door zijn eigen werk) gebouwd heeft en waar zijn lichaam rust, de immuniteit van het klooster, door zijn vader verleend.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 139.

Tekst 608
832. Schenking en vruchtgebruik van Ava.

Ava schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en de aartsbisschop Hethi nu abt is, haar goederen in Machconvillare in de pagus Bedensis (Batua) met al hun toebehoren en drie horigen met hun 10 kinderen, welke goederen zij in levenslang vruchtgebruik terugkrijgt.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 140.

Nota 608-1. Machconvillare is Magnicourt-en-Comté bij Atrecht of Magnicourt-sur-Canche bij St.-Pol. Vermoedelijk moet Wachconvillare gelezen worden en dan is het Le Waast, sinds de 7e eeuw onder deze vorm bekend, op 14 km noordoost van Boulogne.

Tekst 609
835. Schenking en vruchtgebruik van Wintarius.

Wintarius schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques) in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar het lichaam van heer Willibrord rust en de aartsbisschop Hethi abt is, zijn bezittingen in de plaats Ossewilre in de pagus Surensis (lees: Renensis), waaronder ca. 30 bunders zoutland, benevens enige delen wijngaard tussen Steineim en Treveris. Wintarius krijgt deze goederen tegen een cijns in vruchtgebruik voor zijn leven terug.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 141.

Nota 609-1. Ossewilre is Bissezeele, op 13 km noordwest van Cassel. Steineim is Steene, op 4 km zuidwest van Winoksbergen. De twee plaatsen liggen op de rand van het transgressiegebied van het Almere, waar de term "terra salica" (zoutland of zoutpannen), bewijst dat er aan zoutnering werd gedaan, een gegeven dat in Luxemburg niet past, zodat tevens blijkt dat Ossewilre een niet geheel correcte overschrijving is, maar bedoeld was om Osweiler in Luxemburg op te dringen. Het is te vrezen, dat Theoderich naast vervalser ook een stille drinker was. Zoals op verschillende andere plaatsen smokkelt hij ook hier de stad Trier en wijngaarden in de tekst binnen, teneinde zo dikwijls mogelijk te benadrukken dat alles in Luxemburg lag, en er tevens een goede fles aan over te houden. In de volgende tekst komt een Oszuwilre voor, dat een andere plaats is.

Tekst 610
835. Schenking van Irmintruda.

Irmintruda schenkt aan de kerk van St. Willibrord, waar zijn lichaam rust, haar bezit in Oszuwilre in de mark van het graafschap van Alderik. Even verder wordt de plaats Oszuwilre marca genoemd. Eveneens haar goederen in de plaats Hissenacha, en een wijngaard in de stad Treveri.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 142.

Nota 610-1. Oszuwilre is Ostrohove, op 2 km zuidwest van Boulogne. Hissenacha is Echinghen, op 3 km zuidoost van Boulogne.

Tekst 611
832. Schenking van Ava.

Ava schenkt aan de kerk van St. Willibrord, waar zijn lichaam rust en aartsbisschop Hethi abt is, haar bezittingen in de plaats Maquila in de pagus Bedensis (Batua) en tussen Maquila en Crispiniaco; eveneens goederen in Bloheim en in de plaats Bichendorf, en in de plaats Clurirato.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 143.

Nota 611-1. Maquila is Macquinghen, gehucht van Tingry, op 3 km zuidwest van Samer, of gehucht van Baincthun, op 5 km zuidoost van Boulogne. Crispiniaco is Crépigny, gehucht van Tortefontaine, op 11 km zuidwest van Hesdin. Het tweede Maquila moet een verschrijving zijn van Mouriez, of een andere naam. Bloheim is Bloville, gehucht van de gemeente Boisjean, op 7 km zuid van Montreuil. Bichendorf is Biache-Saint-Vaast, op 12 km noordoost van Atrecht. Clurirato is als zodanig niet terug te vinden. Verbeterd in Murirato is het Moriaucourt, gehucht van de gemeente Hernicourt, op 4 km noordwest van St.-Pol.

Tekst 612
852. Schenking van de diaken Hethi.

De diaken Hethi schenkt aan het klooster van St. Willibrord, waar zijn lichaam rust, zijn bezittingen in de plaats Biveren of Medianus Mons.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 144.

Nota 612-1. Biveren is Beuvrequen, op 3 km zuidwest van Marquise. Medianus Mons is Moyenneville, voorheen bekend als Mediana villa, op 12 km zuid van Atrecht.

Tekst 613
855. Reple in Taxandria.

Hattho schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord te Epternacum (Eperlecques), waar zijn lichaam rust, een hof in de plaats Reple in de pagus van Taxandria met overige gebouwen en de kerk, die de heilige Willibrord consacreerde, en 42 horigen en alles wat hij daar bezit.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 145.

Nota 613-1. De plaats Reple is nergens te vinden, evenmin een naam die erop lijkt of ervoor zou kunnen doorgaan. Men kan het dan ook voor zeker houden, dat het een vervalste naam is, temeer omdat hij in de eerste vervalste pauselijke bulle van 1069 (zie Tekst 652) bij de zogenaamde Kleefse goederen voorkomt, en hij later door Echternach niet bij de zogenaamde Brabantse goederen wordt gerekend. Wanneer het gegeven over de consecratie van de kerk authentiek en betrouwbaar is, moet (zie Tekst 508) de plaats Rumleos bedoeld zijn, en aangezien deze in de akte in Taxandria wordt genoemd, is de keuze al wat beperkter.

Tekst 614
857. De St. Salvator van Stenetland.

Adelard, abt van St. Bertijns van St. Omaars, bevestigt de schenkingen van een zekere Goibert aan de abdij, o.a. een grote hoeveelheid landerijen en roerende goederen, toebehorend aan de St. Salvator-kerk van Stenetland.
Bron: Haigneré, Les chartes de St. Bertin, nr. 39.

Nota 614-1. In het jaar 857 viel Tournehem met omgeving in handen van de Noormannen. Bisschop Hunger van Tournehem moest vluchten; sommige priesters waren gedood, andere vluchtten eveneens. De kerk van Eperlecques, die toegewijd was aan de St. Salvator, maar die geen kloosterkerk was, is ook in de verdrukking geweest. Het is mogelijk dat Goibert zich opgeworpen heeft als eigenaar, niet om zich te verrijken met kerkelijk goed, doch om dit uit de handen van de Noormannen te houden. Hij gaf het daarna aan de abdij van St.-Omaars. Deze kwestie gaat dieper en er zijn meer oorkonden over. Ik signaleer ze alleen om aan te tonen hoe deze feiten passen in het beeld van Eperlecques.

Tekst 615
861. Schenking van Gesramnus.

Gesramnus schenkt aan het klooster van de heilige Willibrord, waar zijn lichaam rust en bisschop Hattho abt is, zijn bezit in de plaats Edingen met de helft van Wis (zie Tekst 166).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 146.

Tekst 616
862. Schenking en vruchtgebruik van Liuthfridus.

Liuthfridus schenkt aan het klooster van St. Petrus en de heilige Willibrord van Epternacum (Eperlecques) in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), waar zijn lichaam rust en bisschop Hattho abt is, zijn erfgoed in Goderdorf, op voorwaarde dat hij dit zijn gehele leven mag blijven gebruiken, en andere goederen in Prumia en Becche.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 147.

Nota 616-1. Godendorf is Godenthun, gehucht en leengoed in de gemeente Pernes, op 13 km noordoost van St.-Pol. Prumia moet als Prunia gelezen worden en is Provin, op 11 km noordoost van Lens. Becche is Bachy, op 16 km zuidoost van Rijsel.

Tekst 617
864. Schenking en vruchtgebruik van Winimannus.

Winimannus schenkt aan het klooster van St. Petrus en de heilige Willibrord in Epternacum (Eperlecques), waar zijn lichaam rust, in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde), en aan de kanunniken, die daar dag en nacht God dienen, waar nu graaf Regisnarius abt is, zijn erfgoed in de plaats Edingen of Wis met toebehoren, op voorwaarde van vruchtgebruik gedurende zijn leven en het betalen van cijns op het feest van de H. Willibrord.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 148.

Nota 617-1. Edingen is de Belgische plaats Edingen (Fr. Enghien), op 27 km zuidwest van Brussel.

Hier wordt Wis als synomiem voor de eerste plaats genoemd. Zie Tekst 618.

Tekst 618
866. Schenking en vruchtgebruik van Helmgaudus.

De priester Helmgaudus schenkt aan het klooster van de H. Willibrord, waar Reginarius abt is en de broeders dag en nacht God en hun heilige patroon dienen, zijn erfgoederen in de mark Edingen, die met een andere naam Wissera Marca wordt genoemd, in de pagus Bedensis (Batua) aan de rivier de Sigonna, zijn goederen met toebehoren op voorwaarde dat hij die gedurende zijn leven tegen betaling van een cijns mag gebruiken.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 149.

Nota 618-1. Edingen is Edingen, op 27 km zuidwest van Brussel. Wissera (= rivier) Marca duidt op de rivier en de plaats Marcq, vlakbij Edingen gelegen. De Sigonna is de rivier de Senne, die ten oosten langs deze streek loopt.

Tekst 619
867. Vruchtgebruik van Adalinus.

Adalinus krijgt van graaf Reginarius, abt van het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de heilige Willibrord rust, de goederen in bruikleen terug, die hij aan het klooster geschonken had, namelijk in de plaats Hasmaringa in de pagus Wabarensis (Wavrans) en in drie andere plaatsen: Gundringen, Lincera en Honorichinga; eveneens in de plaats Wilre in de mark Wandalingas aan de rivier de Alsantia (Authie) in de pagus Wabarinsis (Wavrans), bestaande uit een hof en een kerk ter ere van St. Laurentius.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 150.

Nota 619-1. Hasmaringa is Harasvesnes, op 18 km zuidwest van St.-Pol. Gundringa is Gondardennes, op 4 km zuidwest van St.-Omaars. Lincera is Linzeux, op 10 km zuidwest van St.-Pol. Honorichinga is Hornaing, op 18 km oost van Douai. Wilre is Villers-sur-Authie, op 17 km zuidwest van Montreuil. Waldalingas is Wailly-Beaucamp, op 7 km zuidwest van Montreuil. De rivier Alsantia is de Authie.

Tekst 620
tussen 855 en 869. Restitutie door koning Lotharius.

Koning Lotharius II geeft aan het klooster, waar de H. Willibrord begraven is, een zekere kapel terug die de priester en koninklijke kapelaan Herengaudus in bezit had gehad, namelijk in de plaats Crovia in de pagus Miginensis, benevens de wijngaarden die bij deze kapel behoorden en die graaf Richuwinus van de koning in leen had gehad.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 151.

Nota 620-1. Crovia, lees: Provia is Prouvy, op 7 km zuidwest van Valenciennes. De Luxemburgse naam Cröv is schuld aan de verlezing. Miginensis is Maing, op 2 km afstand van de eerste plaats.

Tekst 621
876. De lekenabt Karloman.

De lekenabt Karloman van het klooster Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de H. Willibrordus rust, ruilt enige goederen met Adalwinus. Deze staat goederen af in de plaats Linceren aan de rivier de Arantia in de pagus Wabarensis (Wavrans) en in een andere plaats Gundritinga.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 152.

Nota 621-1. Linceren is Linzeux, op 10 km zuidwest van St.-Pol. De naam Arantia is een meer voorkomende verschrijving van Quantia, de Canche. Gundritinga is Gondardennes, op 4 km zuidwest van St.-Omaars.

Tekst 622
877. Schenking van Karel de Kale aan St. Bertijns te St.-Omaars.

Karel de Kale schenkt een aantal goederen onder Tournehem aan de abdij van St. Bertijns te St.-Omaars; de aard en de omvang van de goederen zijn niet genoemd.
Bron: Haigneré, Les chartes de St. Bertin, p. 17.

Nota 622-1. Deze schenking valt té merkwaardig samen met het feit, dat Karloman lekenabt van Eperlecques was. Niet onmogelijk is, dat koning Karel de Kale een deel van de bezittingen van de abdij aan die van St. Bertijns geschonken heeft, om op het beneficie van Karloman te beknibbelen en hem financieel kort te houden, misschien ook om een deel van de goederen aan een dreigende verkwanseling te onttrekken.

Tekst 623
877. Schenking en vruchtgebruik van Buovo.

Buovo schenkt aan het klooster van de H. Willibrord, gesticht ter ere van de H. Drievuldigheid, de apostel Petrus en de H. Maagd, waar het lichaam van heer Willibrord rust en graaf Adelardus abt is, zijn bezittingen in de plaats Morinnesbrunnon in de pagus Muslensis (van de Selle), tegen levenslang vruchtgebruik van hem en zijn neef en een jaarlijkse cijns op het feest van de H. Willibrord te betalen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 153.

Nota 623-1. Morinnesbrunnon is Morenchies, op 2 km noordoost van Kamerijk. Theoderich heeft wat aan de plaatsnaam geknutseld en er -brunnon aangeplakt, teneinde hem te kunnen laten doorgaan voor Morsbronn in Lotharingen, want in Luxemburg had hij geen plaatsingsmogelijkheden gevonden.

Tekst 624
877. Schenking en vruchtgebruik van Dodo.

Dodo en Adelarda schenken aan de kerk van de H. Willibrord bezittingen in de plaats Betheberch aan de rivier de Simere in de pagus Wabarinsis (Wavrans) en in de plaats Euringas in de pagus

Nedinse, en in de plaats Scadingas in de pagus Wabarinsis (Wavrans), tegen het vruchtgebruik voor de langstlevende van beiden en de betaling van een cijns op het feest van de H. Willibrord.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 154.

Nota 624-1. Betheberg is Béthencourt, gehucht van de gemeente Tincques, op 21 km noordwest van Atrecht. Euringas is Averdoingt, op 3 km zuidwest van Tincques. Nedinse moet als Peninse gelezen worden en is Pénin, op 3 km zuid van de twee andere plaatsen. Scadingas is Scadembourg, gehucht van Saint-Martin-au-Laërt, op ruim 1 km noordwest van St.-Omaars. Tinques ligt aan de Scarpe, zodat de rivier Simere een vervalsing is, bedreven om de Luxemburgse plaats Euringen op te dringen.

Tekst 625
879. Schenking van Albertus.

Albertus schenkt aan de kerk van de H. Willibrord, waar zijn lichaam rust en Reginarius abt is, uit zijn bezit in de plaats Contrein in de pagus Methensis, en in een andere plaats Reginoldingas, en in de derde plaats Vallis Thiedolfi.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 155.

Nota 625-1. Contrein is Contery, gehucht van de gemeente Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne. De plaats hoorde onder Montaigu, op enige km afstand, wat het verlezen of verschreven Methensis is. Reginoldingas is Regnauville voorheen bekend als Reginalda Villa, op 7 km zuid van Hesdin. Vallis Thiedolfi moet gelezen worden als Vallis Restoldi en is Le Val-Restaut, gehucht onder de gemeente Thiembronne, op 4 km noordwest van Fauquembergues.

Tekst 626
tussen 869 en 882. Schenking van Leodefridus.

Leodefridus schenkt aan het klooster van Epternacum (Eperlecques), waar het lichaam van de H. Willibrord rust, uit zijn bezit in de plaats Holzheim in de pagus Bedensis (Batua).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 156.

Tekst 627
894. Schenking en vruchtgebruik van zuster Berctrudis.

Zuster Berctrudis wijdt zich na de dood van haar man aan het klooster van de H. Willibrord te Epternacum (Eperlecques) en staat dit haar bezittingen af in de pagus Megininsis, namelijk in de plaats Ridenas aan de rivier Ridenas in het graafschap van Megingaudus, in een andere plaats Bloide in hetzelfde graafschap, en in een derde plaats Edegreia aan de rivier de Musella. Eveneens haar bezit in de plaats Hemmeingestal in de pagus Wabracensis, welke goederen zij in vruchtgebruik behoudt.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 157.

Nota 627-1. Megininse is Mégange, op 23 km noordoost van Metz. Ridenas is Rédange, op 23 km noordwest van Thionville. De beek heet inderdaad Rédange zoals de plaats. Het graafschap van Megingaudus duidt op de graaf van Metz, wiens broer Robert op dit tijdstip lekenabt van

Eperlecques was. De plaats Bloide is Boulay-Moselle, op 24 km noordoost van Metz. Edegreia is Ennery, op 15 km zuidoost van Thionville. De Musella betekent hier inderdaad de Moezel, waaraan deze plaats ligt. Hemmeingestal is Hem-Langlet, op 9 km noord van Kamerijk. De pagus Wabracensis is Wavrechain-sur-Faulx, op 9 km noord van Kamerijk. Merk op dat de kopiist de naam zeer juist overbrengt, ondanks de zeer sterke gelijkenis met Wabarensis (Wavrans). Deze plaatsen, toch betrekkelijk dichtbij Luxemburg en Echternach, heeft Wampach niet gedetermineerd of aangewezen. De man verdient derhalve niet het minste krediet meer bij zijn aanwijzing van Franse plaatsen in Brabant.

Tekst 628
tussen 887 en 895. Schenking en vruchtgebruik van Winnimannus.

De priester Winnimannus schenkt aan het klooster van de H. Willibrord de goederen, waarvan de broeders hem gedurende zijn leven het vruchtgebruik gegeven hebben, namelijk de kerk in de plaats Warthanc, en in een andere plaats Heritbritlar en Mermerdinga in de mark Ardensis (van Ardres). Hij bevestigt tevens dat zijn broer Thietmannus zijn aandeel hierin ook heeft afgestaan, en in de plaats Edinga.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 158.

Nota 628-1. Warthanc is Wardrecques, op 8 km zuidoost van St.-Omaars. Heritbritlar is onder deze vorm niet te vinden; vermoedelijk is het een verschrijving van Hermelinghen, op 7 km noord van Marquise. Mermerdinga is Mazinghem, op 4 km zuid van Aire. Edinga is Edequines, kasteel en leengoed van Wizernes, op 5 km zuidwest van St.-Omaars.

Tekst 629
895, oktober 28. Koning Zwentibold over Aefternacum.

Koning Zwentibold maakt bekend, dat de aartsbisschop Radboud, zijn kanselier, hem heeft verzocht om aan de broeders te Efternaca (Eperlecques), die God dienen, toe te staan wat zij van onze voorgangers voor hun prebenden verkregen hadden. Daarom geeft hij aan die broeders, 40 in getal, wat zij tot nu toe als hun leeftocht hebben. Van deze plaatsen zijn de namen: Steinheim, Carescara, Oppilendorf, Bullendorf, Arenza, Maquila, Gladebach, Uffichina en te Crovia de kerk met haar wijngaarden in de gouw de Piatahgewe in het graafschap van Stephanus. Gegeven te Trier.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 159.

Nota 629-1. De akte is een vervalsing, opgesteld omstreeks 1220 om aan te tonen, dat tot aan het herstel van de abdij in 973 nog kanunniken het klooster van Echternach bewoond hebben, 40 in getal (!) en dat die op de meest eervolle maar wel doeltreffende manier eruit zijn gezet om plaats te maken voor de benedictijnen. De valsheid van de akte blijkt ook uit de plaatsnamen, een samenraapsel van enkele uit de vroegere akten, aangevuld met Luxemburgse namen van plaatsen, waar Echternach op dat tijdstip (noch in 892 noch ca. 1220) nog geen enkel bezit of recht had. Er zal wel een bevestigingsakte van koning Zwentibold hebben bestaan. Zijn eerste kanselier Radboud, aartsbisschop van Trier en later bisschop van Tournehem, zal daarvoor wel gezorgd hebben, temeer omdat alles erop wijst dat zijn beneficie van lekenabt van Eperlecques een politieke ondergrond had, en dat het verkregen was door het verdrukken der rechten van graaf Robert. We behoeven ons dan ook niet druk te maken over de in de akte voorkomende plaatsnamen.

Tekst 630
901. Schenking en vruchtgebruik van Bruotbertus.

Bruotbertus schenkt aan de H. Willibrord, wiens lichaam rust in het klooster van Epternacum (Eperlecques), zijn leengoed Hettilbrucka, dat hij van koning Arnulf in de pagus Ardinensis (van Ardres) ontvangen had. Daartegenover krijgt hij in vruchtgebruik de hof Peffenhusa, gelegen in de Salagowe (van de Selle), en wat daarbij behoort, al is dit op verschillende plaatsen gelegen aan de oostkant van Spehtashart, met de kerk en alles wat daarbij behoort.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 160.

Nota 630-1. Hettilbrucka is Hellebrouck, op 2 km noordoost van Eperlecques. Peffunhusa is Abancourt, op 7 km noordwest van Kamerijk. De Franse naam is een der meest voorkomende simpele vertalingen van een Germaanse naam. Paffe is paap, priester of pastoor. De Fransman maakt daar abbé of abbas (abt) van. Beide namen betekenen hetzelfde: huis van een priester. Natuurlijk, kan men wel zeggen, ligt er ook een Paffenhausen in Luxemburg. Spehtashart is Escarmain, op 22 km noordoost van Kamerijk, toch te lokaliseren ofschoon de kopiist met de naam geknoeid heeft.

Tekst 631
ca. 900. Lijst van goederen van Eperlecques in Taxandria en andere.

In een band met een *Leven van St. Willibrord*, in Echternach aanwezig, komt een lijst voor van bezittingen en inkomsten van de abdij in Taxandria en andere plaatsen. De tekst luidt:
In Taxandria: De cijns van Disna 20 mansi. Bij Waderlo 20 mansi, in Thurne 11 mansi. In Bacle 7 mansi. In Rinhara 6 mansi... en van deze ligt 1½ aan de overzijde van de Renus (Schelde), de overige aan deze zijde van de Renus (Schelde).
Tussen Niele en Weretha 7 stuivers. In Nittera 3 mansi. Tussen Villare en Braclam 3 mansi. In Mere 3 mansi. In Dufla 5 mansi.
Bron: MGS, XXXII, p. 19.

Nota 631-1. De meeste namen zijn ons inmiddels bekend. Disna is Thiennes. Waderlo is Wattrelos. Thurne is Drouvin of Douvrin. Bacle is Bailleul. Rinhara is Riencourt. Merk het zoveelste bewijs op, dat Renus nog altijd Schelde betekent.
Nieuwe namen zijn: Niele is Nielles-les-Calais, op 5 km zuidwest van Calais. Weretha is Fréthun, op 1 km noord van Nielles. Door de plaatsbepaling "tussen" bevestigen zij elkaar. Nittera is als zodanig niet te vinden; er moet Vitera gelezen worden en dit is Vitry-en-Artois, op 15 km noordoost van Atrecht. De twee volgende plaatsen moeten eveneens samen gezocht worden. Villare is Hauteville, op 7 km zuidwest van Hesdin. Braclam is Raye-sur-Authie, voorheen bekend als Brahic, op 10 km zuidwest van Hesdin. De plaatsen liggen op 3 km van elkaar, zodat "tussen" ook hier klopt. Mere is Méricourt, op 4 km zuidoost van Lens. Dufla is Toufflers, op 12 km noordoost van Rijsel.

Tekst 632
903. Schenking van graaf Wigericus.

Graaf Wigericus schenkt aan de plaats, waar het lichaam van de H. Willibrord rust en Reginarius aan het hoofd staat, de plaats Eptiacum in de pagus Wabarensis (Wavrans), en alles wat hij bezit in de volgende plaatsen: Guodendale, in Larem, in Gingenruthichina, in Luthenwilre, in Wodinga, in

Guntringen, in Karlesweirthen. Al deze goederen liggen van de rivier de Arpach tot de bovengenoemde plaatsen.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 161.

Nota 632-1. Eptiacum is Eps, op 9 km noordwest van St.-Pol. Guodendale, voorheen ook Guionval geschreven, is Le Vionval, leengoed en gehucht van de gemeente Haillicourt, op 7 km zuidwest van Béthune. Larem is Laires, op 13 km zuidoost van Fauquembergues. De volgende naam bestaat uit twee aan elkaar geplakte: Gingen is Guînes. Rutichine is Rusteghem, leengoed en gehucht onder Louches, op 4 km noordwest van Tournehem. Luthenwilre is Lottinghen, op 7 km noordoost van Desvres. Guntringen is Gondardennes, op 4 km zuidwest van St.-Omaars. Wodinga is Wadenthun, gehucht van Saint-Inglevert, op 8 km noordoost van Marquise. De volgende naam bestaat weer uit twee aan elkaar geplakte delen: Karles is Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne. Weirthen is Verton, op 11 km zuidwest van Montreuil. Dat "al deze goederen aan de Luxemburgse Arpach of Hurbach liggen", daar vliegen we natuurlijk niet meer in.

Tekst 633
907. Ruiling tussen Fulda en Eftirnaca.

Koning Lodewijk (het Kind) keurt, op voorstel van abt Regunharius van het klooster van de H. Willibrord, en van Huoki, abt van het klooster van St. Bonifatius te Fulda, een ruiling van goederen tussen beiden goed, omdat deze goederen te ver liggen. Fulda verkrijgt daarom: Perc in de Nitihgowe. Eftirnacha krijgt de goederen in de Salagowe en de Weringouwe gelegen: Pafunhusa, Phusestat, Urdorf, Gozzinesheim, Gronhaa, Pruninges, Wigbrahtes en Kizicha.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 162.

Nota 633-1. De akte is vals om de eenvoudige reden, dat zo'n ruil niet kan hebben bestaan, daar Perc in de Nitigouwe (lees: Mitigowe, Middelgouw) alleen Parcq bij Hesdin zou kunnen zijn, wat het motief van de afstand tot een lachertje maakt omdat dit nog verder is. De akte had als enig doel om te "bewijzen" dat enige plaatsen uit de oude akten, die toevallig wat op Luxemburgse namen leken, reeds lang in het bezit van Echternach waren, nota bene en ten overvloede geruild met de machtige rijksabdij van Fulda (!). Daar zou niemand meer aan durven komen.

Tekst 634
907. Restitutie door Renier Langhals.

Renier Langhals, abt van het klooster van de H. Willibrord, geeft de plaats Crufta met toebehoren, eertijds aan het hospitaal van St. Honoratus geschonken en door vorige abten onrechtmatig in bezit genomen, aan het oorspronkelijke doel terug, namelijk als gasthuis voor armen en pelgrims ter ere van St. Willibrord.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 163.

Nota 634-1. Crufta is Crophove, gehucht van de gemeente Zutkerque, op 3 km zuid van Audruicq. De akte levert tevens een bewijs dat de lekenabten de goederen van Eperlecques niet altijd geëerbiedigd hebben, en ook dat de activiteiten van het bisdom zich naar Audruicq hadden verplaatst, wat overigens in de bronnen van Tournehem tot uiting komt.

Tekst 635
907. Schenking van Udilbert.

De priester Udilbert schenkt aan het altaar van de H. Willibrord en tot stipendium van de kanunniken, bij wie hij zelf vanaf zijn jeugd verbleven heeft en opgevoed is, waar graaf Reginarius nu bestuurder is, zijn bezit in de plaats Puthilingin in de pagus Muslacensis (van de Selle) in het graafschap van Liuthardus, en zijn bezit in Ombringa, Fulbach, Widen-Bruchka. Daarentegen ontvangt hij voor zijn leven in vruchtgebruik een hof in de plaats Summingen in dezelfde pagus Muslacensis (van de Selle) en het graafschap van Liuthardus, die na zijn dood aan het klooster terugkeert.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 164.

Nota 635-1. Puthilingin is Puisieux, op 20 km zuidwest van Atrecht. Er zijn ook andere voorbeelden dat deze streek met de naam van de Selle werd aangeduid. Ombringa is Ambrines, op 21 km noordwest van Atrecht. Fulbach is Le Volpit, bos en leengoed onder de gemeente Moringhem, op 6 km zuidwest van St.-Omaars. Widen-Bruchka is Le Widdebroucq, gehucht onder de gemeente Aire. Summingen is Sommaing, op 21 km noordoost van Kamerijk.

Tekst 636
914. Karel de Eenvoudige over de abdij van Epternacum.

Karel de Eenvoudige, koning van West-Francië (Frankrijk !), bevestigt de schenking van graaf Ragenarius, waardoor deze, om de stipendia te verhogen der broeders van het klooster van St. Willibrord in Epternacum (Eperlecques), de prebenden (inkomsten) der kerken met hun toebehoren toevoegt van drie plaatsen, namelijk: van Berge op de rivier de Moselle, van Rodomachkeren, en van de plaats Waderlo in Taxandria. Tevens bevestigt hij de schenking van Thiatbere in Thrimnita. De akte is uitgegeven in het paleis van Attiniacum (Attigny, Ardennes).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 165
Camps, Brab. Oork. nr. 19.

Nota 636-1. De rivier Moselle betekent hier inderdaad de Moezel. Berge is Berg-sur-Moselle. Rodemachkeren is Rodemack; beide plaatsen liggen vlakbij Thionville. Waderlo in Taxandria is Wattrelos bij Rijsel. Thrimnita, welke plaats ook in de akten van Tournehem voorkomt (aldaar Trinmithi genoemd, zie *Ontspoorde historie*, Tekst 189, blz. 234), is Tiremande, gehucht van Ligny-les-Aire, op 11 km zuidoost van Terwaan. De akte is uitgegeven door de koning van Frankrijk; derhalve lagen de goederen in diens rijk, zodat Camps ten onrechte de zoveelste Franse oorkonde in het *Brabantse Oorkondenboek* opneemt.

Tekst 637
915. Koning Karel van West-Francië (Frankrijk !).

(De akte luidt hetzelfde als de vorige)... en in Thrimnita de schenking van Thiatbere. Tevens bevestigt hij de bezittingen van het klooster in: Steineim, Karscera, Epplendorf, Bollendorf, Arenza, Makenlen, Gladebach, Uffeningen, de kerk en de wijngaarden te Crovia. Gegeven te Attigny.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 166.

Nota 637-1. Boven heb ik geschreven, dat de perfecte misdaad uitgesloten is en ook de historische

vervalsers vroeg of laat tegen de lamp lopen. Hier treft men een voorbeeld aan, hoe dom de vervalsingen van Echternach in feite zijn. Deze akte is namelijk een volle kopie, maar dan wel aangevuld, van de vorige oorkonde. Een uitgekookt vervalser laat dan de échte akte verdwijnen, anders heeft eenieder de zaak door. Zij is aangevuld met de passage uit de valse of vervalste akte van koning Zwentibold.

Tekst 638
tussen 915 en 925. Schenking van Godilda.

Godilda, weduwe van hertog Giselbert, schenkt aan het klooster van de H. Willibrord en aan het altaar van de H. Drievuldigheid, dat de heilige vader daar gesticht heeft, en tot onderhoud van de kanunniken aldaar, grondbezit en een molen in Plaida in de pagus Menifelt in het graafschap van Everardus, een weide en een andere plaats Alcana bij de rivier de Musella, gronden in een andere plaats Ketichi, een weide in de plaats Vellin, een weide in de plaats Limana, op voorwaarde dat zij een kar wijn per jaar als retributie ontvangt.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 170.

Nota 638-1. Plaida is identiek met Bloide (zie Tekst 627) en is Boulay-Moselle, op 24 km noordoost van Metz. Menifelt is identiek met de pagus Megininsis en is Mégange, op 25 km zuidoost van Thionville. Alcana is Elzange, op 9 km oost van Thionville. De Muselle betekent hier weer de Moezel. Ketichi is Kuntzig, op 5 km zuidoost van Thionville. Vellin is Velving, op 30 km zuidoost van Thionville. Limana is Lemoncourt, op 32 km zuidoost van Metz. Nogmaals de opmerking: wanneer Wampach deze plaatsen in zijn omgeving niet weet te identificeren, wat wil hij ons dan in hemelsnaam komen vertellen over Brabantse plaatsen? Het argument mag ook omgekeerd worden: Wanneer Camps ons niets weet te vertellen over 400 goederen van de abdij van Eperlecques, met welk recht matigt hij zich dan de onfeilbaarheid aan over vier kleine details daaruit?

Tekst 639
922. Karel de Eenvoudige koning van West-Francië (Frankrijk).

Karel de Eenvoudige, koning van West-Francië (Frankrijk !) schenkt de kerk van Egmond met de daaraan verbonden goederen aan Diederik, graaf van Holland. De akte is opgemaakt te Pladella villa.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 20.

Nota 639-1. Ofschoon heel historisch Nederland weet, dat deze akte vals is, zet Camps ze toch in het *Brabants Oorkondenboek* want zij bewijst, zegt hij, ondanks haar valsheid, dat Bladel een Karolingische residentie was. Bakel was de andere; daar zaten volgens hem de Pepijnen al in de 7e eeuw. Dat beide plaatsen pas zes eeuwen daarna zijn ontstaan, dat doet er bij hem helemaal niet toe. Dat er van die "residenties" archeologisch niets gevonden is, net zo min als van Karolingisch Nijmegen, dat doet er nog minder toe, want Camps heeft de partij van de "Nichtshabers" gekozen. Dat die "residenties" historisch nog minder bevestigd zijn, is helemaal geen punt, want als de Grote Tovenaar zegt dat zij er liggen, dan zijn ze er (!). Hoe die Romaanse namen tot Brabantse zijn omgeslagen, laat hij maar onvermeld. Dat zijn alvast vier blunders. De ergste komt nog. Hij laat de koning van Frankrijk residieren in een Brabants dorpje, en de historicus die dit presteert, is tot in zijn schoenen afgebrand, vooral wanneer hij anderen op agressieve toon voor de voeten werpt dat zij geen geschiedenis kennen. Hij kent de elementen van staatsrecht niet.

De akte is vals; de naam Pladella villa komt in de hele historische literatuur dan ook niet voor. Men zal hem wel ergens vandaan hebben getoverd, want bij een oorkonde van een vorst hoort een plaats van uitgifte; dat weet iedere vervalser. De naam zal wel geleend zijn van Bladoldi villa, Blacourt, dep. Oise, en behoefde maar een beetje opgepoetst te worden, zodat Camps deze niet-bestaande residentie op een niet-bestaande plaats in zijn Brabants (of is het Frans ?) Oorkondenboek kon zetten.

Tekst 640
tussen 923 en 936. Vruchtgebruik van Humbertus.

Humbertus, die het einde van zijn leven voelt naderen, staat het erfgoed van zijn vader in Cunisinga af aan het altaar van de H. Willibrord. Daarvoor heeft hij twee edele mannen opgeroepen, opdat zij dit met hun drieën kunnen bevestigen, tevens dat hij er tot het einde van zijn leven gebruik van mag maken. Dat is hem door zijn vader gevraagd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 169.

Nota 640-1. Cunisinga is Guigny, op 5 km zuidwest van Hesdin.

Tekst 641
938. Schenking van proost Beringaud.

Beringaud, vanaf zijn jeugd opgevoed bij de kanunniken van Epternacum (Eperlecques) en nu proost van het klooster, schenkt aan het altaar van de H. Drievuldigheid, dat de H. Clemens Willibrord stichtte en waaronder hij zelf begraven ligt, alles wat zijn broer en voorganger Volcandus bezat in de plaats Lutherburne aan land, molens en anderszins, en alles wat hij in de omgeving van Epternacum (Eperlecques) bezat. Daaronder is ook alles wat hijzelf in Lutterburne of in de omgeving van Epternacum (Eperlecques) nog zal verwerven; dit alles wordt na zijn dood eigendom van het klooster.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 167.

Nota 641-1. Lutherburne is Lostebarne, gehucht van de gemeente Louches, op 4 km noordwest van Tournehem. Het is geheel te aanvaarden, dat de priester Beringaud delen van het bezit van Eperlecques in vruchtgebruik gekregen had, temeer omdat ook andere soortgelijke gevallen bekend zijn. Het betekent echter niet dat in Eperlecques nog een kloostergemeenschap bestond, al wordt de man hier proost genoemd. Dit betekent dat hij als beheerder van de lekenabt optrad.

Tekst 642
934. Buovo bevestigt een schenking en een vruchtgebruik.

Buovo bevestigt de schenking van zijn vader Wolcmarus en zijn moeder Richildis, indertijd tot nut van de broeders en dienaren van de H. Willibrord gedaan, in de plaats Wilre met de kerk en alle toebehoren, volgens het gebruik, door zijn ouders ingesteld, dat het na de dood van hem en die van zijn zoon, als hij ooit gaat trouwen, aan het klooster terugkeert.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 168.

Nota 642-1. Wilre is Villers-sur-Authie, op 17 km zuidwest van Montreuil. Deze lokalisatie steunt

enkel op het feit dat Eperlecques er meer bezittingen had, daar in de akte geen gouw is genoemd. Er zijn overigens tientallen andere plaatsen waar de naam Wilre past.

Tekst 643
947. Koning Otto I geeft Rinera terug.

Koning Otto I herstelt, op verzoek van hertog Herman, het klooster van St. Willibrord te Efternacha (Eperlecques) en de prebenden van de clerici, die daar God dienen, in het hun onrechtmatig ontnomen bezit in de plaats Rinera is de pagus Tubalgowe in het graafschap van Irinvridus.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 171.

Nota 643-1. Rinera is Riencourt, op 16 km zuidoost van Atrecht. Herman van Schwaben werd in 960 lekenabt van Eperlecques. De Tubalgowe is het land van de Dupla, de Deûle. Terecht is deze oorkonde uitgegeven door de Duitse koning Otto I, die na de opstand van de koning van Frankrijk, Lodewijk IV van Overzee, en de slag bij Andernach van 939 grote delen van Frankrijk weer onder zijn gezag had gebracht. Men late zich niet misleiden door de in deze materie blijkbaar onuitroeibare drogreden, de laatste strohalm voor de ontkenners van duidelijke historische feiten, dat de Ottonen niets in het noorden van Frankrijk "te zoeken" hadden. Merk ook op dat zodra de Duitsers in deze streek optreden, een Duitse vorm Efternacha voor Epternacum wordt ingevoerd, die ten eerste zonder de minste twijfel voor het Franse Eperlecques wordt gebruikt, waardoor ten tweede weer een bewijs geleverd wordt voor de valsheid van het betoog dat de vorm Numaga niet het Franse Noyon kan aanduiden.

Tekst 644
965. Schenking van graaf Siegfried.

Graaf Siegfried en zijn vrouw Hathawiga schenken aan de H. Willibrord, die in Epternacum (Eperlecques) aan de rivier de Sura (lees: Renus = Schelde) begraven ligt, en tot nut van de monniken, die er de dienst van God onderhouden, het goed Munderchinga in het graafschap de Mithigowe, waar Godfried als graaf fungeert.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 172.

Nota 644-1. Munderchinga is Monneren, op 18 km zuidoost van Thionville. Mithigowe is Mégange, op 26 km zuidoost van Thionville, welke lokalisatie door andere akten bevestigd wordt. Deze schenking is later door Echternach gebruikt om het Luxemburgse Mönnerich te claimen, en het schijnt ook nog gelukt te zijn.

Tekst 645
973, maart 15. Keizer Otto I hersticht de abdij van St. Willibrord.

Keizer Otto I overweegt dat het een plicht van de vorsten is, de eredienst, die op verschillende plaatsen vervallen is, in zijn vroegere staat te herstellen. Hij heeft gehoord dat in zijn rijk een klooster was, waar de zalige aartsbisschop Willibrord rust, dat hij met hulp van de vrome koning Pepijn gesticht had, en dat deze en zijn zoon Karel Martel bevestigd hadden, en dat ook onder de opvolgende koningen in stand bleef. Maar door de slechheid van een zekere usurpator Karloman is het

verloren gegaan; de monniken werden verjaagd en kanunniken werden er ingevoerd. Op aandringen van graaf Siegfried wil hij het monastieke leven herstellen en er Ravengarius (van S. Maximinus van Trier) als abt aanstellen. Hij stelt de plaats onder zijn bescherming en staat de monniken de vrije abtskeuze toe.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 173.

Nota 645-1. Wie deze akte juist leest en er niet meer uit wil halen dan erin zit, bemerkt dat de tekst met geen woord de identiteit uitspreekt tussen Echternach en het klooster van de H. Willibrord, "waar diens lichaam rust'. Daar meer dan 60 oorkonden bevestigen dat dit Eperlecques was, en men ca. 1100 voor het eerst met het valse corpus van St. Willibrord te Echternach komt aanzetten.

Tekst 646
973, maart 15. Schenking door keizer Otto I aan Echternach.

Keizer Otto I schenkt op verzoek van abt Ravangerus aan het klooster van Epternacum (Echternach), dat hij onlangs hersteld heeft, het goed Ekkivelt, dat graaf Richarius tot dan toe in leen had gehad, en de wijngaarden in de plaats Lemana.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 174.

Nota 646-1. Dit is de eerste akte, waar de naam Epternacum voor Echternach is gebruikt. Ekkivelt is Hagen, op 15 km noord van Thionville. Hagen is een klanksynoniem van Ekki of Hegge. Lemana is Lemoncourt, op 32 km zuidoost van Metz. De plaatsen zijn in de buurt van Echternach niet te vinden, daar Wampach hun determinaties niet eens geeft. Eén plaats is vroeger al eens genoemd; de oorkonde is echter geen bevestiging doch een volledig nieuwe schenking, ditmaal aan het nieuwe klooster van Echternach.
Met deze akte begint de merkwaardigste, maar ook de meest verhelderende affaire in de geschiedenis van Echternach, die de historici nooit hebben opgemerkt, al ligt ze open en bloot zichtbaar. In de hierna volgende documentatie van Echternach komt geen enkele plaats of geen enkel bezit uit de oude akten ter sprake. De goederen, die Echternach dan voor en na verkrijgt, zijn alle Luxemburgse. Gedurende drie eeuwen valt geen woord meer over het vroegere bezit van de abdij van Eperlecques, totdat Echternach in de 13e eeuw begint met het instellen van vorderingen. De historicus, die zich door enige 13e-eeuwse interpolaties (latere toevoegingen) in afschriften van oorkonden laat misleiden, moet zich geen historicus noemen, wanneer hij op zo fatale wijze de chronologie uit het oog verliest.
Een en ander valt te verklaren. Toen keizer Otto I in 973 de abdij van St. Willibrord weer tot leven riep, was het allerminst zijn bedoeling om haar te begiftigen met de beneficies van de lekenabten. Of die beneficies nog een tastbare realiteit waren, doet niet eens ter zake. Indien de keizer die bedoeling had gehad, zou ze ook uitgevoerd zijn daar hij de macht had om dit te doen met zaken die van het rijk waren. Bovendien waren die beneficies, voor zover zij nog bestonden, in handen van lieden, die zich na de scheuring van Lotharingen aan zijn gezag onttrokken hadden. Men behoeft niet verder te zoeken naar motieven en achtergronden, daar het een helder feit is dat Echternach geen snipper heeft gekregen van de voormalige abdij Eperlecques, welk feit door Theoderich in 1192 in even heldere woorden wordt erkend. Zo zijn ook de huilerige verhalen van Theofried en Theoderich te doorzien wanneer zij beweren, dat de graven van Holland, Brabant, Gelre en Luxemburg de abdij zoveel afgenomen hadden. Die verhalen zijn onwaar, daar Eperlecques nooit iets in hun gebieden had gehad, en Echternach pas in de 13e eeuw op deze gedachte kwam en toen een kruistocht van vervalsing begon.

Tekst 647
973. Aflossing van de wacht.

Na Herimannus (lekenabt) volgde hertog (graaf) Siegfried op, op wiens aanbeveling keizer Otto in het 34e jaar van zijn regering... de kanunniken uit deze plaats verdreef en haar ter beschikking stelde van de monniken.. en hem (Siegfried) opdracht gaf om zich naar Echternach te begeven en daar de kanunniken aan te sporen het werelds leven te verlaten, hun onpassende zeden te verbeteren en een gezonder en beter leven te leiden. Zij werden door de toespraak van de graaf geraakt; sommigen kozen de goede weg, anderen wilden liever weggaan, hetgeen hun werd toegestaan, en terwijl dit tumult aan de gang was, werd Ravangerus als abt aangewezen.
Bron: Cat. abbatum Epternaciensum, MGS, XXIII, p. 32.

Nota 647-1. Dit verhaal, aan de pen van Theoderich ontsproten, behoeft niet toegelicht te worden, daar eenieder zelf het koren van het kaf kan scheiden. De waarheid is dat de benedictijnen het bestaande, maar niet meer gebruikte klooster van St. Petrus te Berg aan de Sauer betrokken, waar op z'n hoogst nog een pater of broeder woonde, die te oud was om zonde te kunnen doen.

Tekst 648
984/984. Paus Johannes over Echternach.

Paus Johannes XIV neemt op verzoek van abt Ravangerus voor hem en zijn opvolgers het klooster in bescherming, zoals zijn voorganger Benedictus VII ook had gedaan en bevestigt het in al zijn bezittingen; er is geen plaats en geen bezit genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 176.

Nota 648-1. Een volkomen normale zaak, deze pauselijke bulle voor de bevestiging van een nieuwe kloosterlijke instelling. Men moet dan wel goed opmerken, dat Rome het klooster niet beschouwde als identiek te zijn met de voormalige abdij van St. Willibrord, daar abt Ravangerus dit zeker zou hebben gevraagd en de paus dit ook zou hebben verleend.

Tekst 649
993, mei 15. Keizer Otto III geeft de bezittingen terug.

Keizer Otto III herstelt het klooster van Efternacum (Echternach) in het bezit van al zijn goederen, eveneens in het bezit van alle door geweld ontvreemde kerken. Er is geen enkele plaats genoemd.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 180.

Nota 649-1. Voor mijn part mag deze oorkonde voor echt doorgaan, ofschoon dat een grote vraag is, daar een keizer moeilijk een zo brede maar nietszeggende akte zou verlenen. Is deze akte echt, dan bewijst zij alleen dat de abdij van Echternach al met de dwangneurose rondliep dat haar kerken ontstolen waren, maar dat zij voorlopig nog geen enkele plaats kon aanwijzen waar dit was gebeurd.

Tekst 650
997, oktober 14. Restitutie (!) van Mönnerich.

Keizer Otto III schenkt aan het klooster van Efternacus (Echternach) goederen bij Aken, en op verzoek van graaf Siegfried herstelt hij het in het bezit van Munderchinga in de pagus Wavarensi.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 181.

Nota 650-1. Een schenking te Aken kan best waar zijn geweest. Dan weten we ook, waarvandaan de derde schedel van St. Willibrord stamt, die indertijd te Aken berustte (zie *Ontspoorde historie*, Tekst 92, blz. 135). De rest van de akte is een vervalsing met het doel om Mönnerich in Luxemburg in handen te krijgen. De oorspronkelijke akte van 965 (zie Tekst 644) spreekt niet over de Wavergau. Echternach heeft meer van deze grapjes uitgehaald door met Franse plaatsnamen bezittingen in Luxemburg te claimen, en misschien ook te verkrijgen. Daar zij ons land en onze stof niet raken en voldoende duidelijk is geworden dat deze akten geen enkele betrekking met Eperlecques hebben, passeer ik de andere gevallen.

Tekst 651
1063, december 28. Bisschop Willem van Utrecht.

Bisschop Willem van Utrecht erkent tegenover de abt van Echternach, dat de abdij voor de helft de kerken in Holland bezit, eertijds door Karel Martel en anderen geschonken, die de graven Dirk (III) van Holland, Dirk IV en Floris onrechtmatig in bezit genomen hadden. Het waren de hoofdkerken: Flardinge, Kiericwerve, Velsereburc, Heligelo, Pethem, met de onderkerken of kapellen: Harago, Sche, Rinesburc, Warmunde, Letthemuthon, Rinsaterwalt, Asclekerewalt, Agathenkiricha, Hemetonkyricha, Ascmannedelf, Spirnerawalt, Sloten, Ekmunde, Alcmere, Skimere, Misnen, Woggungen, Aldendohorp en Vronlo.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 192.

Nota 651-1. Theofried van Echternach had links en rechts wat plaatsnamen opgepikt en kwam zodoende tot een getal van 24, waarvan hij gemakshalve 25 kerken maakte. Waar hij de namen en dit getal vandaan haalde, is een raadsel, daar hij onmogelijk alle oude akten heeft gezien, anders had hij het astronomische getal van bijna 400 kunnen halen. De kerken kunnen we meteen afschrijven, daar in de meeste akten sprake is van een grondbezit of andere rechten doch slechts zelden over het bezit van de kerk. Zijn bewering leidde er wel toe, dat Echternach in 1157 (en niet in 1063 !) een claim in Holland ging stellen. Dit wijst dan ook nauwkeurig de tijd aan dat deze vervalsing in elkaar werd gestoken. Want dat het een vervalsing is, wordt met de volgende teksten zonneklaar.

Tekst 652
1069, mei 6. Bulle van paus Alexander.

Paus Alexander II bevestigt de bezittingen van het klooster van Aefternacum (Eperlecques), namelijk de moederkerken en kapellen in de pagus Muslacensis in Putilinge en Bethinberche en de kerk van Crovia; Rinerum met de kerken en zijn onderhorigheden: Kennele, Millinga, Tremethe, Reple; Waderlo met de kerk en zijn onderhorigheden: Dissena, Durne, Os, Bachlo met de kerken en toebehoren; Muomendorf, Berge, Munderdinga met de kerk en de onderhorigheden; Ezich, Rodemakere, Wilre, Gicherlinga, Gemtinga, Geina en Bollendorf.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 195.

Nota 652-1. Deze bulle is een complete vervalsing. Men zou bladzijden nodig hebben om alle pun-

ten van vervalsing aan te wijzen. Mogelijk is dat paus Alexander een akte aan de abdij verleend heeft, die evenwel onmogelijk deze inhoud kan hebben gehad. Eenieder merkt op dat wat namen uit de oude akten bij elkaar zijn geraapt en dat die volkomen foutief gegroepeerd zijn. In geen enkele oude akte staat dat die vier kerken aan Rinerum ondergeschikt waren, te minder omdat die akten niet eens over kerken spreken. Hetzelfde geldt voor Waderlo met zijn vier onderhorige kerken; in de teksten van Taxandria is evenmin sprake van kerken. Welgeteld drie plaatsen van Luxemburg worden aan het einde opgesomd, waar Echternach in werkelijkheid bezit had. Vanzelfsprekend dateert deze vervalsing niet van 1069 maar uit het begin van de 13e eeuw. De akte, zelfs al is zij een vervalsing, toont dan ook afdoende aan dat de vorige over de 25 kerken van Holland ook vals is, want als dat bezit waar was geweest, had Echternach 't toch zeker door de paus laten bevestigen.

Tekst 653
tussen 1071 en 1076. De hertog van Lotharingen.

Hertog Godfried van Neder-Lotharingen verklaart, dat abt Reginhart van Echternach de helft van de aan het klooster toebehorende kerken van Holland aan bisschop Willem heeft overgedragen, en de andere helft, die Robert (de Fries) onrechtmatig aan zich getrokken had, aan hem (Godfried) heeft overgedragen tegen een cijns van 60 pond per jaar.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 196.

Nota 653-1. De akte is vals, omdat Echternach geen kerken in Holland had, en de akte van 1063 evenmin als deze bestond op het tijdstip waarop zij gedateerd zijn geworden. Maar in 1156, toen Echternach met zijn claim op Holland begon, vond men zo'n akte nodig om aan te tonen dat de abdij in de tussentijd vanaf 1063 wel degelijk van haar rechten in Holland gebruik had gemaakt, al had zij dit niet zelf en rechtstreeks gedaan, daar zij de rechten aan de hertog en aan de bisschop had afgestaan. Merk ook goed de diepere bedoeling van deze vervalsing op. De abdij hield de bisschop en de hertog een deel van de buit voor de neus in de hoop, dat zij aan het spel zouden meewerken.

Tekst 654
1091. De straf voor de graven van Holland.

De vorsten van Holland: Dirk, Floris en zijn zoon Dirk, die 25 kerken onder het recht van de heilige bisschop onrechtmatig in bezit namen, zijn in de bloei van hun leven omgekomen.
Bron: Thiofridus, Vita S. Willibrordi, AS, nov. III, p. 479.

Nota 654-1. Blijkens de opeenvolging zijn bedoeld: Dirk IV die tot 1049 regeerde; Floris I van 1049 tot 1061 en Dirk V van 1061 tot 1091. Theofried wijt hun vroege dood aan het feit dat zij Echternach 25 kerken ontstolen hadden. Hoe hij aan dit gegeven en het getal kwam, is in Tekst 651 al uitgelegd. Hij laat natuurlijk glansrijk achterwege te vermelden wat er tussen 1063 en 1091 met die kerken gebeurd was, en verklaart evenmin waarom de bisschop van Utrecht en de hertog van Lotharingen zich die kerken hadden laten afnemen, die blijkens de akte van 1063 en van 1071/1076 toch niet meer van Echternach waren! Ergo: de graven van Holland hebben Echternach niets afgenomen, zodat Theofried staat te liegen dat hij zwart ziet, en dat is een doodzonde voor een monnik en abt.

Tekst 655
ca. 1101. Theofried van Echternach claimt kerken in Holland.

Abt Theofried van Echternach richt zich tot keizer Hendrik (IV) met het verzoek dat aan St. Willibrord de kerken in Holland teruggegeven worden, door een tiran in beslag genomen, zoals diens vader (van de keizer) dat in bijzijn van paus Leo in Mainz bevolen had.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 200.

Nota 655-1. We weten inmiddels wat we in dit hele verhaal over de kerken van Holland moeten geloven, namelijk niets. Het is een tweede maal vals, omdat in de hele documentatie van Eperlecques tussen 690 en 1100 geen spoor van Holland te ontdekken is. De verwijzing naar Mainz kan enkel slaan op de synode uit 1047, en dan rijmt het verhaal nog minder, want als Echternach ruim 50 jaren voorbij laat gaan om een zogenaamd keizerlijk bevel tot effect gebracht te krijgen, is het duidelijk dat Theofried, of beter de verzinner van deze tekst, aan het fantaseren is geweest.

Tekst 656
tussen 1100 en 1110. De aartsbisschop van Keulen over de voogd van Taxandria.

Aartsbisschop Frederik van Keulen regelt, op verzoek van abt Theofried van Echternach over het optreden van graaf Hendrik van Namen als kloostervoogd van Taxandria in Waderloe, Thurne en Dissena, de rechten van de kloostervoogden.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 201.
Camps, Brab. Oork. nr. 34.

Nota 656-1. De akte is een totale vervalsing en wel om een heel simpele reden, die ze in Echternach niet kenden. Zij is natuurlijk opgesteld omstreeks 1220 toen Echternach al kerken in Tiel en Drumpt bezat, waarvoor ze met het bisdom Keulen te maken had. Maar Theoderich stond al met een loens oog naar Brabant te loeren. Hij fabriceerde daarom een akte van de bisschop van Keulen en schoot daarmee de bok van de 13e eeuw, daar hij een akte had moeten maken voor de bisschop van Luik, want Brabant ressorteerde onder Luik. Camps loopt achter Theoderich aan en stopt de haas in zijn weitas.

Tekst 657
ca. 1100. Het "Dievenboekje" van Echternach.

In een codex van Echternach, thans bewaard in de Bibliothèque Nationale te Parijs en bekend als het "Sacramentarium van Echternach", is voorin een dubbelgevouwen blad perkament toegevoegd, dat vier bladzijden vormt. De bladzijden bevatten drie van elkaar afwijkende lijsten van kerken in Holland. Op blz. 3 staan gebeden "voor de broeders die op reis gezonden worden". Bladzijde 4 draagt een gebed "voor de broeders die terugkeren", tevens gebeden "voor de maaltijd der broeders bij vertrek, en de maaltijd der broeders bij de terugkeer".
Bron: Parijs, Bibliothèque Nationale, Fonds latin, nr. 9433.

Nota 657-1. Toen Theofried van Echternach omstreeks 1100 de bewering deed, dat de abdij wel 25 kerken in Holland had gehad, en de abdij deze in de loop van de 12e eeuw wilde terugeisen, beschikte zij over geen enkele naam. Theofried had alleen een naam Velisena laten vallen, bij hem overigens

een rivier, waarmee al helemaal niets te beginnen was. Daarom werden enige monniken naar Holland gestuurd, wat de gebeden bij het vertrek en de terugkeer ons duidelijk maken, om daar 25 kerken op te sporen. Bij welslagen was hun een goede maaltijd in het vooruitzicht gesteld. De abdij begreep wel dat zij man en paard moest noemen bij een eventuele claim. Vanuit Echternach kon zij geen 25 plaatsen in Holland kennen; atlassen bestonden toen nog niet, evenmin *Gouden Gidsen* van de bisdommen. Nog minder kon zij wat plaatsnamen verzinnen, die nergens aanwezig waren; dat zou bij voorbaat tot mislukking zijn gedoemd. Het enig redmiddel was, verspieders te zenden naar het Beloofde Land. Blok meent dat de lijsten vóór 1063 opgemaakt moeten zijn, het jaar van de befaamde vase akte waarin de 25 kerken van Holland vermeld staan. De man die toch over zo'n ruime fantasie beschikt, kon zich blijkbaar niet indenken dat drie monniken op het dievenpad zijn geweest om het materiaal te verzamelen voor het fabriceren van die valse akte, die omstreeks 1156 in elkaar geflanst werd.
Het clubje bestond uit drie monniken; vandaar de drie enigszins afwijkende lijsten, want nauwkeurigheid was de minst beoefend deugd in Echternach. Blijkens de kloostervoorschriften moesten monniken altijd met z'n drieën op reis. Dat twee onderweg een scheve schaats zouden rijden, zou nog kunnen, maar bij drie was dat uitgesloten, omdat het tevens gebruik in de kloosters was om op zo'n reis als leider een doorgewinterde en totaal verstorven monnik mee te sturen, die boven alle aardse aanvechtingen stond en zoveel gezag over zijn jongere confraters had dat er niets gebeurde wat God en vader abt niet konden goedkeuren. Men kan het dus rustig achterwege laten, alle mogelijke en onmogelijke speculaties te wijden aan deze lijsten en hun onderlinge afwijkingen, daar zij juist bewijzen dat Echternach op stap is geweest om materiaal te verzamelen voor de vervalsingen van oorkonden, waarvan de claim op Holland in 1156 de eerste vrucht was. Ik stel de reis van de monniken dan ook tussen 1100 en 1156 en meen de lijsten met recht het "*Dievenboekje*" van Echternach te mogen noemen. Want toen de monniken met hun "buit" in de abdij terugkeerden, hadden zij er maar 24 gevonden; zij hebben nog dagen gezocht naar dat ene verloren schaap, gingen de boel eens opnieuw rangschikken en toen nog eens opnieuw en dan krijg je drie lijsten. Het ergste was echter, dat geen enkele naam uit Holland gedekt bleek te zijn door de oudere documentatie over St. Willibrord. Maar omdat zij nu eenmaal zulke mooie lijstjes hadden gemaakt, ging de abdij door met het construeren van de claim, waarmee zij overigens pas in 1156 voor de dag durfde komen. Daarbij zag zij glansrijk over het hoofd, en de historici hebben haar even glansrijk hierin gevolgd, dat als St. Willibrord inderdaad 25 kerken had gehad, deze aan het bisdom toebehoorden en nooit van de abdij kunnen zijn geweest, te minder nog omdat die 300 km veraf lag. Bovendien blijkt dat de abdij van Echternach op haar visitatie-reis Dorestadum, Daventre en Tilia overgeslagen heeft. En waarom, als St. Willibrord de 25 kerken van Holland aan Echternach geschonken had, ondanks dat zij in zijn "*Testament*" ontbreken, claimde Echternach deze belangrijke drie dan niet? Doodgewoon omdat deze namen alleen in de documentatie van Tournehem stonden en niet in die van Eperlecques, zodat ze in Echternach totaal onbekend waren. Deze factoren had Blok naast het "*Dievenboekje*" van Echternach moeten leggen, dan had hij de juiste gang van zaken begrepen in plaats van zich bij de neus te laten nemen door de vervalsing van Echternach. Met ere is weer een 20-tal van zijn "koningsgoederen" de lucht ingeblazen en blijft van zijn "Karolingisch Nederland" niets meer over.

Tekst 658
ca. 1100. "De burcht van Antwerpen".

"Andoverpenses", dat al in de *Levens* van St. Eloi en St. Amandus voorkomt, had helemaal geen betrekking op Antwerpen, doch op een "aanwerp" bij Marck ten oosten van Calais. Toen Theofried de naam in de oude bronnen las, had hij geen notie van de juiste streek waar die naam niet meer

bestond. Hij maakte er Antwerpen van en meende dat St. Willibrord daar de kerk had gekregen, die voorheen van St. Amandus was geweest. Theofried heeft in verband met de strijd tussen de Middelburgers (van Vlaanderen !) en de graaf van Vlaanderen Antwerpen bezocht en waarschijnlijk geprobeerd daar een claim van Echternach te leggen, wat niet is gelukt. De proost Theoderich, die ca. 1192 het programma van recuperatie op touw zette, kon het niet verkroppen dat Echternach een zo belangrijke plaats was kwijtgeraakt, en spreekt in zijn bekende brief aan de keizer in bittere woorden over het verlies van Antwerpen. In het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, dat zonder veel twijfel van zijn hand is, legde hij er nog een schep bovenop met het fabriceren van deze tekst: "Rohingus gaf mij een kerk in de burcht van Antwerpen ... met de daaraan ondergeschikte plaatsen Bacwaldus, Wimilenchennon, Furgelarus en het derde deel van de tol in de burcht van Antwerpen". In Tekst 475 hebben we gezien, hoe de plaatsen opgevat moeten worden. De tol is een uitvinding van Theoderich, geheel logisch, want wie in een grote stad gaat stelen, moet natuurlijk de handelshuizen, de markt en de haven niet overslaan.
Ten aanzien van Antwerpen valt derhalve niets te weerleggen. St. Willibrord is er nooit geweest, en het is de abdij van Echternach nooit gelukt er de erkenning van haar claim te verkrijgen. Wel heeft zij de stad en de streek de overtuiging aangepraat, dat St. Willibrord er een vijftal kerken had gehad, wat geleid heeft tot een berg Willibrord-literatuur in Antwerpen, die volslagen overbodig is geweest. De historicus Laenen had het bij het rechte eind; hij heeft Willibrord te Antwerpen altijd categorisch als een fabel verworpen. Antwerpen heeft wel als springplank gediend om de kennis van en de devotie tot St. Willibrord verder naar het noorden te verspreiden. De abdij van Tongerlo stichtte in 1157 een kerk in Klein Zundert en stelde deze onder het patronaat van St. Willibrord, het eerste buiten Frans-Vlaanderen. Zonder veel twijfel mag verondersteld worden, dat zij de heilige via Antwerpen heeft leren kennen. In noordelijk Nederland was op dat tijdstip de naam van Willibrord nog niet gevallen.

Tekst 659
1148. Echternach vervalst pauselijke bullen.

Paus Eugenius III neemt het klooster van Echternach in bescherming en bevestigt zijn bezittingen. Opgesomd worden: de zogenaamde Hollandse kerken (het hele rijtje uit de akte van 1063, zie Tekst 651); dan volgen enige namen uit Luxemburg; dan: Rinera met de kerken en onderhorigheden Kennele, Millinga, Trimethe, Reple; Waderle met zijn kerken en onderhorigheden. Dan volgen weer 51 plaatsen in Luxemburg. Daarna staat: ook de bezittingen in de plaatsen aan de zee, namelijk Walichra, in de Schelde, de beide Bevelanden en Brinsila.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 205.
Camps, Brab. Oork. nr. 51.

Nota 659-1. De bulle van de paus over de bescherming van de abdij en de bevestiging van haar goederen zal wel echt zijn, en zonder veel twijfel zijn de daarin vermelde Luxemburgse plaatsen juist. De Hollandse en Zeeuwse plaatsen zijn er later aan toegevoegd, wat in dit geval met absolute zekerheid bewezen is. Immers, als de abdij van Echternach met deze bulle van de paus naar de graaf van Holland was gestapt, zou hij hem binnen vijf minuten plat gekregen hebben. Ergo: had zij die bulle in 1156 niet en werd zij pas ná die tijd vervalst. Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor Waderlo. De grote oorkonden-kenner Camps merkt dat niet op en krijgt dan ook terecht de titel van interpolatieskampioen, want hij vliegt er slag op slag in.

Tekst 660
1156. De claim van Echternach gaat de grond in.

De graaf van Holland en de abt van Echternach sluiten een overeenkomst, waarbij de rechten van Echternach op de 24 Hollandse kerken geruild worden tegen een grondbezit op Schouwen in Zeeland. De akte is opgemaakt te Echternach in aanwezigheid van Walter abt van Egmond, die er was als afgezant van graaf Dirk van Holland, en van Thidbaldus kapelaan van de graaf. Bij de tweede akte, die van de graaf van Holland, was de abt van Egmond ook aanwezig.
Bron: Wampach, Quellen, nrs. 206, 207.

Nota 660-1. Ziehier het definitieve bewijs dat de zogenaamde rechten van Echternach op 25 kerken in Holland nergens op berustten. De abdij heeft deze claim op geen enkele manier waar kunnen maken of bewijzen. Ten slotte koos zij eieren voor haar geld, om er ten slotte nog iets uit te slepen, en nam zij genoegen met enig landbezit op Schouwen, dat toen in bedijking was. Stel u eens voor, welk jaarlijks inkomen achter het bezit van 25 kerken staat. Aan de tienden, het pastoraat en andere emolumenten vertegenwoordigde dat een vermogen. Wanneer de abdij dit laat vallen en afdruipt met een paar bunders land, heeft zij geweten dat haar claim vals was, vooral als Camps zegt, maar dat is niet waar, dat haar bezit in Holland door de paus bevestigd was. Door deze akte gingen de pretenties van Echternach in Holland letterlijk en figuurlijk de grond in.

Tekst 661
vanaf 1156. Echternach met verworven recht in Zeeland.

Theofried van Echternach schrijft ca. 1100 over Walichra (zie "Ontspoorde historie", Tekst 52 t/m 54, blz. 78 e.v.), maar laat duidelijk merken dat dit het Vlaamse is, zodat Echternach dan ook nooit pretenties heeft gesteld in het Nederlandse Walcheren, wat trouwens onmogelijk zou zijn geweest omdat dit eiland vóór de 11e eeuw niet heeft bestaan (zie "*Holle Boomstammen*", blz. 309 e.v.).
In de bulle van paus Eugenius III uit 1148 (zie Tekst 659) staat onder de goederen van Echternach: ook de bezittingen in de plaatsen aan de zee, namelijk Walichra, in de Schelde, de beide Bevelanden en Brinsila, wat een valse toevoeging is, omdat Echternach op dat moment nog niets in Zeeland had.
In de bulle van paus Victor uit 1161 (zie Tekst 663) staat: de bezittingen in de plaatsen aan de zee, namelijk in Walichra, in de Schelde, de beide Bevelanden en Brinsila, wat dezelfde en achterafse toevoeging is. Wat daarna komt, is juist: En de bezittingen bij de Schelde, die Dirk graaf van Holland als restitutie gegeven heeft. Woordelijk en letterlijk is deze zin ontleend aan de brief van Theoderich uit 1192 (zie Tekst 668), wat bewijst dat hij tekstueel later in de bulle binnengesmokkeld is, al is het feit juist. Bij Theoderich betekende hij evenwel, dat de abdij in Zeeland veel meer aan de graven van Vlaanderen en Holland was kwijtgeraakt dan zij in 1156 als schadevergoeding gekregen had.

Nota 661-1. Bij de bekende claim van de 25 kerken in Holland was geen woord over Zeeland of Walcheren gevallen. De graaf van Holland en de abt van Egmond, die zijn klooster ook bedreigd gevoelde, hielden het been stijf en wezen de claim van Echternach categorisch af. Om van het gezeur af te zijn en om te voorkomen dat Echternach in de toekomst ermee zou terugkeren, stond de graaf van Holland aan Echternach enige bunders land af op Schouwen-Duiveland, dat toen in bedijking was. Let goed op: de graaf stond iets af dat hem geen cent kostte. De afstand van grond betekent namelijk heel iets anders. De abdij kreeg verlof om zich zonder voorafgaande financiële inbreng (al is dit lang niet zeker), enkel een voordeel voor de abdij en geen nadeel voor de graaf, bij de bedij-

kers of verkavelaars van Schouwen te voegen, want als de abdij de gronden kreeg zonder eigen financiële inbreng, was haar voordeel op de schouders van de gezamenlijke bedijkers gelegd, daar de graaf zijn geld allang binnen had. Overigens blijft het mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat de abdij de gronden gekocht heeft, wat al voorrecht genoeg was nu zij als partner bij een Hollandse bedijking werd toegelaten. Over het algemeen werd het binnendringen van vreemde heren en instituten met argusogen bekeken. Met ere echter had Echternach een voet aan de grond in Zeeland en kon de abdij ook in deze hoek aan een expansie beginnen. Geheel logisch en aannemelijk is, dat zij hier en daar andere bezittingen en rechten verwierf, die zijzelf - en dit is een duidelijk feit - nooit aan St. Willibrord heeft vastgeknoopt. Dit gebeurde pas toen Walcheren werd opgevat als het Walichrum waarmee Alcuinus een geheel andere plaats op het oog had, Theofried van Echternach iets geheel anders maakte in de omgeving van Brugge, en ná Theoderich in de 13e eeuw de opvatting van het Nederlandse Walcheren wat sterker naar voren trad, al werd die zeer aarzelend gesteld.

Er zijn vijf conclusies uit te trekken:

1. De aanwezigheid van Echternach in Zeeland is een historisch feit, dat niet ontkend kan en behoeft te worden.
2. Het is een nieuw feit uit 1156, dat geen enkele band heeft met St. Willibrord of met vroegere rechten van Echternach.
3. De chronologie van de feiten is primair in deze zaken, al was 't reeds om de vervalsingen op te merken, die een ander en schijnbaar beeld van de feiten geven.
4. De abdij van Echternach zit allang in onze streken te pionieren (zo meteen komen andere voor beelden) vóórdat zij een oog op het oosten van Brabant werpt.
5. Een en ander maakt duidelijk dat men de affaire Echternach in haar geheel moet onderzoeken. Pikt men daar alleen de zogenaamde Brabantse akten uit, dan blijft men met Camps ronddolen in een bos van lukrake beweringen, fabels en vervalsingen, interpolaties en stomme verschrijvingen, en komen pertinente "historische zekerheden" tot stand, die de monniken van Echternach niet eens hebben voorgestaan. Vooral komt dan zo helder als glas vast te staan, dat Echternach alleen de basis heeft gelegd voor de fabels, doch dat deze tot in de finesses verder zijn gefabeld door historici van erbarmelijk niveau.

Tekst 662

1157. De St. Willibrord-kerk van Klein Zundert.

Hendrik, bisschop van Luik, bevestigt op verzoek van de abt van Tongerlo, de stichting en de dotaties der kerken van Nispen en Klein Zundert.

Bron: Erens, De oorkonden der abdij Tongerloo, I, nr. 9.

Nota 662-1. Uit de verdere inhoud van de oorkonde blijkt dat de kerken onlangs gesticht waren. De kerk van Klein Zundert kreeg van meet af aan het patronaat van St. Willibrord, dat heden nog bestaat. Aangezien schrijver dezes in Zundert woont, doet zich het merkwaardige feit voor, dat op dezelfde plaats waar St. Willibrord zijn intrede in noordelijk Nederland deed, hij ook zijn uittrede doet naar zijn authentieke land van Frans-Vlaanderen. Vrouwe Cho houdt van zulke grapjes.

Tekst 663
1161, juni 9. Paus Victor bevestigt Echternach.

Paus Victor IV neemt het klooster van Echternach in bescherming en bevestigt zijn bezittingen: Putilinga en Betinberche in de pagus Muslacensis en de kerk van Crovia; Rinera met de kerk en zijn toebehoren Dissena, Durne, Bacle, Os met de kerken en hun toebehoren; dan volgen 55 plaatsen in Luxemburg. Dan: de bezittingen in de plaatsen aan de zee: namelijk in Walichra, in de Schelde, de beide Bevelanden, in Brinsila. En de bezittingen bij de Schelde, die Dirk graaf van Holland als restitutie gegeven heeft.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 208.
Camps, Brab. Oork. nr. 61

Nota 663-1. De bulle is vervalst om dezelfde redenen die bij de vorige teksten gegeven zijn. De laatste zin is juist na de "restitutie" van 1156. Merk goed op, dat de passage over de 25 kerken in Holland er niet meer in staat. De vervalsers uit de 13e eeuw hebben perfect begrepen dat dit in een stuk uit 1161 geen zin meer had. Merk ook op dat Echternach in Luxemburg hetzelfde spel aan het spelen was met oude namen uit de akten van Eperlecques om claims te leggen op Luxemburgse plaatsen, die wat lijken op de Franse plaatsnamen van eeuwen terug.

Tekst 664
1175. Echternach staat de kerk van Alphen aan Tongerlo af.

De abdij van Echternach staat de kerk van Alphen (N.-Br.), op 17 km zuidoost van Breda, aan de abdij van Tongerlo af tegen betaling van de jaarcijns van een zilveren mark per jaar.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 211.

Nota 664-1. De abdij van Echternach heeft op geen enkele manier gezegd, gesuggereerd of laten merken, dat zij deze kerk beschouwde als het Alfheim uit de schenkingsakte van 709 (zie Tekst 491), en zeer terecht niet omdat in die akte helemaal geen sprake is van een kerk doch van enig grondbezit. Alphen of Alfheim komt evenmin voor in de pauselijke bullen van 1069 (zie Tekst 652), 1148 (zie Tekst 659) en 1161 (zie Tekst 663), zodat geconstateerd moet worden dat de Brabantse historici het voor de zoveelste keer weer beter menen te weten dan de eerst bij de zaak betrokkene. Dat Echternach rond deze tijd hier aan 't pionieren was, is niet vreemd. Dat deden vrijwel alle kloosters, omdat het gebied in ontwikkeling en exploitatie was en allerwegen nieuwe steden en dorpen uit de grond schoten. Dit wil helemaal niet zeggen, dat Echternach in de zaak van Alphen een eerlijk spel heeft gespeeld. De verdere inhoud van de oorkonde laat zien, dat zij het einde was van een geschil. Tongerlo had de kerk gesticht en toen die goed en wel aan het draaien was, kwam Echternach met de bewering dat die van haar was, maar dat de door haar aangestelde pastoor de zaken verwaarloosd had, geen sterk argument voor een abdij die voor de zielzorg verantwoordelijk was indien de kerk van haar was. De zilveren mark, die Echternach uiteindelijk voor haar zogenaamd recht kreeg, is ook typerend voor de abdij: in plaats van de tienden, het pastoraat en de andere inkomsten nam de abdij genoegen met een zilveren mark per jaar. En gij gelooft dat, zeggen ze in Brabant: dat Echternach zich met een belachelijke som iets laat afkopen dat minstens 500 maal zoveel per jaar waard was (!). De betaling moest geschieden "te Waderlo". Merkwaardig, omdat het Brabantse Waalre nog helemaal niet in het vizier van Echternach lag. Het is dan ook duidelijk een latere interpolatie van Theoderich, die het natuurlijk zo fabriekte dat er enige samenhang ontstond tussen de zogenaamd Brabantse plaatsen. Met andere woorden: Echternach heeft volmondig toegegeven, dat zij geen rech-

ten te Alphen had. De jonge abdij van Tongerlo heeft die zilveren mark maar over zich heen laten komen, eerstens omdat zij voor zo'n schijntje geen verder gezeur wilde hebben, tweedens omdat zij niet op haar achterhoofd gevallen was en zeer goed begreep dat zij een goedkoop beschermheer gevonden had. Want die van Tongerlo, dat waren Belgen avant la lettre!

Tekst 665
1179, november 27. Abt Lodewijk over broeder Hazzo.

Lodewijk, abt van Echternach, keurt goed en aanvaardt de schenking van 5 mark van broeder Hazzo, convertiet, die hij om de 2 jaren geeft voor de habijten van de broeders van het klooster (zie Tekst 666).
Bron: Wampach, Quellen, nr. 212.

Tekst 666
1179. De monnik Hazzo uit Waderlo.

Broeder Hazzo van de familie (klooster) van St. Willibrord, geboortig uit Waderle, kwam in het jaar 1140 onder abt Godefridus uit de woeling van de wereld en nam zijn toevlucht tot de rust van de kerk. Hij toonde zich tot aan het einde van zijn leven (hij was dood in 1179 !) een stoere werker. Toen hij het habijt aannam, schonk hij 20 mark, drie paarden van drie mark en een linnen doek van 2 mark aan het klooster. Later verkreeg hij 70 mark uit leengoederen in Walachria. Er volgen nog andere bestemmingen van zijn geld onder abt Godfried en magister Theoderich.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 204.

Nota 666-1. Een convertiet of lekenbroeder was iemand, die in het klooster trad zonder feitelijk door geloften verbonden te zijn. Daar Echternach pas in 1268 een voet aan de grond kreeg in het Brabantse Waalre, is het een levensgrote vraag of broeder Hazzo uit Brabant kwam, temeer omdat verder in de akte blijkt dat hij belangen had in Walachria, waarbij weer de vraag rijst of dit het Vlaamse dan wel het Zeeuwse was. Wil men per se een Waalrese broeder van hem maken, dan ga men ondanks de drie vragen zijn gang en rest alleen de uitroep: Nou, en wat zou dat? Bewijst dat soms iets ten gunste van de mythen?

Tekst 667
1185. Giften uit Walachria en Taxandria.

Abt Godfried II van Echternach bestemt, met verlof van de broeders de tiende zilveren mark, die van Walachria of die van de uiterste gebieden van Taxandria komt, voor het herstel van het dak der kerk, dat onderkomen is.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 214.

Nota 667-1. Plaatsen in Walachria of Taxandria worden niet genoemd. Na de strijd van de Middelburgers (van Vlaanderen !) tegen Boudewijn van Vlaanderen omstreeks 1060 heeft de abt van Echternach tussen de partijen bemiddeld (zie "*Ontspoorde historie*", Tekst 51 t/m 54, blz. 78 e.v.). De Middelburgers, die hun overwinning toeschreven aan de tussenkomst van St. Willibrord, hadden toen beloofd een jaarlijkse cijns te betalen aan de abdij van Echternach. Het is deze cijns, die de abt

bestemt voor het herstel van het dak der kerk. De tekst stelt de bewoners van Walachria gelijk met de uiterste gebieden van Taxandria, wat het zoveelste bewijs oplevert dat Taxandria lag waar ik het reconstrueer, namelijk ten noordwesten van Atrecht.

Tekst 668

1192. De befaamde brief van Theoderich aan keizer Hendrik VI.

(Theoderich, proost van de abdij van Echternach en berucht vervalser van oorkonden, verdedigt de abdij tegen de aanspraken van de aartsbisschop van Trier. Hij poneert o.a. dat de abdij direct onder de keizer stond (rijksonmiddellijk) en dat zij niet van de bisschop was. In zijn brief gaat hij uitvoerig in op de oude en nieuwe situaties van de abdij. De voornaamste passages over de bezittingen dienen ook gegeven te worden, omdat deze van het hoogste belang zijn voor de streken, waar de historici volkomen ten onrechte de aanwezigheid van St. Willibrord of bezittingen van zijn abdij verondersteld hebben)

... het zij ons veroorloofd, majesteit, dat wij u durven schrijven, u misschien helemaal niet bekend, want wij zitten hier in een wild gebied van de Ardennen... Maar wij schrijven uwe excellentie, door noodzaak gedwongen, voor het klooster van Echternach, eens met waardigheid en eer zo overvloedig omgeven, dat het niet weinig bijdroeg aan de kracht en het bezit van het rijk van Lotharingen. Met de bezittingen van dit klooster zijn het hertogdom Brabant, het graafschap Gelre en het hertogdom Luxemburg begiftigd, toen de keizers de steun van deze landen verlangden bij de bescherming van het rijk. Buiten dat kregen de graaf van Vlaanderen en de graaf van Holland uit handen van de keizer in het land aan de zee in bezit: Walachria, in de Schelde, de beide Bevelanden en Brinsila (Borselen?). Al deze bezittingen en waardigheden hebben zij weliswaar uit handen van uwe majesteit ontvangen, maar uwe majesteit duide het ons niet euvel dat wij erop wijzen, dat wij in de archieven van ons klooster nog met de grootste zorg de privilegies bewaren, waardoor de edelen, hertogen, graven en andere Frankische vorsten dit alles aan St. Willibrord schonken, en hoe daarna dit alles door keizer Arnold (Arnulf !) wegens de inval van de Noormannen aan de genoemde vorsten tot verdediging van het rijk is overgedragen. Wij willen nog zwijgen over de burcht van Antwerpen, over andere steden en dorpen, die de hertog van Brabant of de graaf van Gelre en anderen van uwe majesteit in bezit gekregen hebben: in Taxandria, in Pedele, in de Bathua... de voornoemde goederen van St. Willibrord, die de heilige zelf bij formeel testament aan zijn klooster van Echternach had overgedragen...

Hij voorzag in zijn geest en vreesde van de ene kant dat wegens de nabijheid van het bisdom Trier veel moeilijkheden en ongewenste dienstverleningen zouden kunnen ontstaan, van de andere kant wegens de verre afstand van zijn zetel van Traiectum, die hij als eerste had gesticht, een groot gevaar van rovers kon ontstaan, en weinig of geen hulp geboden kon worden. Daarom wilde hij dat het klooster in materiële zaken niet afhankelijk was van de nabije zetel van Trier en ook niet van de verre zetel van Traiectum, maar droeg hij het over aan het recht en de voogdij van de koningen en keizers, die elkaar wettig zouden opvolgen... Na de dood van St. Willibrord bleef het klooster lange tijd onder de monastieke regel totdat na de wrede slag bij Fontenoy (842), die tussen de zonen van Lodewijk de Vrome geleverd werd, en de verdeling van het rijk der Franken, de koninklijke abdij aan Karloman, de zoon van koning Karel de Kale, werd toegewezen door zijn oom Lodewijk... Meer dan twintig jaren tevoren waren de monniken reeds uit de abdij verdreven en door (seculiere wereldheren) geestelijken vervangen. Karloman verdreef de nog overgebleven monniken, vernielde hun gemeenschap, verdeelde de goederen van het klooster onder zijn aanhangers, en veranderde en verspilde alles wat heilig en rechtvaardig was.

Zo werd deze eertijds heilige plaats lange tijd na haar eerste stichting vernield, totdat in het jaar 974

keizer Otto I, op aandringen van hertog Siegfried, daar monniken invoerde, met het voorschrift om onder zijn voogdij en die van zijn opvolgers voort te leven... Na de dood van St. Willibrord in 739 zijn er zeven abten geweest... In totaal hebben de monniken dus 109 jaren in ons klooster geleefd. Vanaf het jaar 849 zijn er elf abten geweest... De kanunniken bezetten het klooster derhalve 125 jaren... en eindelijk is het vanaf het jaar 974 tot heden weer 218 jaren door monniken bewoond, zij het ook door verschillende gebeurtenissen beroerd.
(Dan somt Theoderich alle vorsten sinds Pepijn op, die de abdij begiftigd en beschermd hebben. Ten slotte geeft hij 36 namen van edelen of plaatsen in Luxemburg en zegt) : De kasteelheren houden de meeste beneficies in bezit, die voorheen door de koningen en hertogen, graven en andere edelen aan zijn klooster van Aefternacum geschonken waren.
Bron: Wampach, Quellen, nr. 215.
Camps, Brab. Oork. nr. 81 (gedeeltelijk).

Nota 668-1. De aandachtige lezer kan zelf bemerken, wat in het verhaal van Theoderich klopt en wat niet. Hij stelt het voor alsof alle dotaties aan Brabant, Gelre en Luxemburg gedaan, oorspronkelijk bezit van Echternach zouden zijn geweest. De kapitale fout is natuurlijk, dat hij Echternach als de rechte voortzetting presenteert van de abdij van St. Willibrord, een bewering die door het onderzoek der oorkonden van Eperlecques als volkomen onjuist is aangetoond.
Doch al deze detailpunten hebben weinig belang bij het éne feit, dat als een historische zekerheid uit deze brief naar voren komt, want Echternach zegt het zelf: in het jaar 1192 was de abdij van Echternach niet in het bezit van enig goed in Holland, Brabant of Gelre, afkomstig van St. Willibrord. En in dezelfde klap legt Theoderich het bewijs op tafel, dat alle stukken, waarin goederen van Echternach in Holland, Brabant of Gelre worden genoemd, vervalsingen van ná 1192 zijn.
Camps geeft een opzettelijk onjuiste weergave van deze tekst. Hij maakt ervan dat Theoderich een aantal bezittingen van de abdij opsomt, onder andere in Taxandria en Peelland. Camps, die anderen verwijt dat zij geen Latijn kennen, is niet eens in staat een heel simpele Latijnse zin correct te vertalen. Hij presenteert zich bovendien als een geschiedvervalser, die niet ervoor terugschrikt om valsheid in geschrifte te plegen door wetens en willens de cruciale tekst over de Willibrord-traditie van Brabant een diametraal tegengestelde uitleg te geven.

Tekst 669
1200. De kerk van Drumpt aan het klooster van Tiel.

Hertog Hendrik van Lotharingen en de aartsbisschop van Keulen verklaren, dat abt Godfried van Echternach met toestemming van zijn convent de kerk van Drumpt (Gld.) aan het klooster van Tiel heeft overgedragen.
Bron: Wampach, Quellen, nrs. 218, 219.

Nota 669-1. De twee oorkonden zijn vrijwel gelijkluidend; de getuigen zijn verschillend. Deze zaak is even duidelijk als die van Zeeland. De abdij van Echternach krijgt hier voor en na bezittingen en rechten, die hoegenaamd niets met St. Willibrord hadden uit te staan, wat ten overvloede ook nimmer door de abdij van Echternach is beweerd. Een en ander heeft natuurlijk wel eraan meegewerkt dat zij op gedachten kwam en aspiraties kreeg, toen zij hier en daar namen tegenkwam die leken op de verloren goederen, waarnaar men in de abdij zo naarstig aan het zoeken was.

Tekst 670
1214, december. Kapel van O.L. Vrouw en St. Willibrord.

Hendrik I, hertog van Brabant, schenkt een deel van de tienden te Berkel (onder Berkel-Enschot) aan de kapel van O.L. Vrouw en St. Willibrord aldaar.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 110.

Nota 670-1. Wanneer Camps had opgemerkt, dat dit de eerste keer is dat de naam van St. Willibrord in Brabant valt, bovendien op een plaats die niets met St. Willibrord of met de mythen uitstaande heeft, terwijl in zijn 25 plaatsen gedurende vijf eeuwen geen spoor van Willibrord of diens devotie te vinden is, zou hij zichzelf een drama bespaard hebben. Maar nadenken is er bij Camps niet bij; dat laat hij aan anderen over, die hij dan eens lekker in het "*Nederlands Archievenblad*" kan afmaken, zoals schrijver dezes.

Tekst 671
1222. Laatste oorkonde uit het "*Liber Aureus*".

Het "*Liber Aureus*" van Echternach sluit met een oorkonde van het jaar 1222. Buiten de andere teksten over Andoverpo, Taxandria, het land van de Dupla en andere streken, waar het latere misverstaan met de teksten evident is, bevatten de oorkonden van Echternach geen enkele bewijs voor het bestaan van goederen van St. Willibrord of diens abdij in Holland of Brabant. We zouden dus met recht een punt mogen zetten achter de mythen van Holland, Brabant en Gelre, daar die na St. Willibrord gedurende vijf eeuwen niet gedekt zijn door enig historisch document. Doch aangezien het voor velen moeilijk schijnt te zijn om aan te nemen, dat Echternach pas in de 13e eeuw met volledig nieuwe pretenties kwam aanzetten, die tot geluk van Echternach maar tot malheur van de historie ook nog slaagden, althans in een paar gevallen, zal ik de eerste akten over die gevallen geven. Misschien gaan de Brabantse Waderlo-fans iets van de zaak begrijpen, wanneer de feiten eens duidelijk chronologisch worden gerangschikt, het hiaat van vijf tot zes eeuwen en méér beter uit de verf komt, en vooral de Brabantse vervalser Camps verhinderd wordt het voortdurend de 8e eeuw in het oor te fluisteren waar het de 13e eeuw moet zijn.

Tekst 672
ca. 1228. Echternach verovert het land van Duffel.

In de bulle van paus Alexander II uit 1069 (zie Tekst 652) staat: Rinerum met de kerk en zijn onderhorigheden Kinnele, Millinga, Tremethe, Reple. In de bulle van paus Eugenius III uit 1148 staat dezelfde tekst (zie Tekst 659), evenals in die van paus Victor uit 1161 (zie Tekst 663). Bij Theofried van Echternach staat: Rinera en de kerk van Millinga. In het zogenaamde *Testament van St. Willibrord* (Tekst 474) komt geen van deze plaatsen voor.

Nota 672-1. De pauselijke bullen zijn vervalst, wat al duidelijk is door het feit dat in de oude akten nergens staat dat de vier plaatsen onder Rinerum ressorteerden. De passage is bijeengeflanst uit verschillende akten, en omdat Rinerum in verband met de Dupla (de Deûle) was genoemd, vatte Echternach dit op als Duffel ten oosten van Nijmegen. Het geval van Brabant staat derhalve niet alleen en was zelfs niet het eerste. Echternach was trouwens al langer in de streek aan het pionieren. De abdij had reeds rechten verkregen te Drumpt en Tiel, wat een volkomen te aanvaarden feit is en

waarin noch zij noch de latere historici enige relatie met St. Willibrord hebben gezien. In het land van Duffel trof zij per toeval ook zo'n merkwaardig complex aan, welk complex natuurlijk door enige vervalsingen wat was bijgewerkt en in de originele streek helemaal geen bij elkaar liggend complex was, zodat een stel oude akten er pasklaar neergelegd scheen te kunnen worden. Pas in 1228 is Echternach in de Duffel doorgedrongen. In dit jaar gaf de abdij de kerk van Kellen aan het kapittel van Bedburg. In 1238 volgde Rinderen, omstreeks 1250 de tienden van Nütterden en Donsbrugge; in 1253 heeft Echternach relaties met Kleef. De latere feiten behoeven niet behandeld te worden, daar alleen van belang is wanneer Echternach in het land van Duffel kwam. Hier heeft zich hetzelfde voorgedaan als in Brabant, namelijk dat de abdij van Echternach slechts in een paar gevallen op grond van de oude akten pretenties en claims heeft gesteld, en dat de latere historici nog veel verder zijn gegaan en ook andere namen uit de oude akten in deze streek meenden te kunnen aanwijzen, zoals Niele te Niel, Millinga te Millingen, Finnelar te Viller, Breoneras te Brienen, Breckera te Wardhausen. Je hebt altijd lieden, die het beter weten dan de direct bij de zaak betrokkene.

Er zijn uit deze Duffelse jas van Theoderich drie belangrijke conclusies te trekken:
1. De abdij van Echternach heeft in het begin van de 13e eeuw in het land van Duffel een voet aan de grond gekregen, wat een feit is dat niet tegengesproken hoeft te worden.
2. De abdij van Echternach meende dat zij hier authentieke plaatsen van St. Willibrord aantrof, maar wat een jonge opvatting was, die vóór 1192 niet bestond, daar Theofried slechts in het vage over Rinera gesproken had, de plaatsen niet genoemd zijn in het valse "*Testament*", Theoderich van Echternach uitdrukkelijk zegt dat de abdij niets meer had in het land van Gelre, en de geclaimde plaatsen pas in het "*Liber Aureus*" in de pauselijke bullen worden binnengesmokkeld.
3. En het belangrijkste: dat de abdij van Echternach al in het land van Duffel zat vóórdat zij het oog op het oosten van Brabant liet vallen, wat een prikkel temeer werd om daar hetzelfde spelletje te proberen dat in het land van Duffel zo lekker van een leien dakje was gegaan.

En als men deze spelletjes van Echternach in de verschillende streken wat nauwlettender bekijkt, en vooral opmerkt dat zij overal gepaard zijn gegaan met geschillen, het dreigen met processen en met werkelijke processen, kan m.i. een zinnig historicus niet volhouden, dat 't op vergissing berustte, maar dringt de conclusie zich op dat het een welbewust en systematisch programma is geweest van bedrog en flessentrekkerij. Ergens moet men Theofried van Echternach gelijk geven: in geheel Gallia is inderdaad geen klooster aan te wijzen dat zoiets gepresteerd heeft. Waarschijnlijk zal er naast St. Willibrord geen andere heilige aangewezen kunnen worden, die op zo'n afschuwelijke manier met 't centenbakje in zijn hand door Europa is gesleurd, of 't zou St. Antonius van het Varken moeten zijn.

Tekst 673
1234. Van Alphen naar Diessen.

In 1234 bevestig paus Gregorius IX de rechten van de abdij van Tongerlo, onder andere het bezit van de kerk van Diessen. In dit geval blijkt dus helder, wat voor Alphen nog verondersteld moest worden, dat Tongerlo de kerk van Diessen als een eigen kerk bezat vóórdat Echtemach er aanspraken op heeft laten gelden. In 1234 beleent de abdij van Echternach die van Tongerlo met de kerk van Alphen en de kapel van Diessen. Soortgelijke beleningen volgden in 1266, 1270 en 1287. In dit laatste jaar blijkt een geschil te hebben bestaan tussen Echternach en Tongerlo dat hiermee eindigde dat Echternach in 1287 de kapel van Diessen aan Tongerlo afstond en dat deze ze volledig vrij in bezit

kreeg na de dood van de fungerende rector. In 1296 deed Walter, de investiet van Diessen, ten gunste van de abdij van Tongerlo afstand van zijn erfgoederen onder Diessen, die hij van de hertog van Brabant in leen had gekregen, waaruit blijkt dat de situatie te Diessen nog ingewikkelder was. Wanneer in 1336 en 1337 sprake is van de tienden onder Diessen, is er geen woord over Echternach bij.

Bron: Erens, De oorkonden der abdij Tongerloo, I, nrs. 47, 111, 116, 204, 214, 257, 297, 808, 812, 825
Wampach, Urkunden, nrs. 2, 35, 119, 158.

Nota 673-1. In de schenkingsakte van 712 ging het om 5 hoeven land met een hof; in die van 713 om een hoeve land en horigen. Er was geen sprake van een kerk. De nuchtere conclusie uit dit alles is: dat Echternach nimmer heeft beweerd dat Diessen het oude Dissena was, dat de abdij de kapel van Diessen een tijdlang in bezit of gepretendeerd bezit heeft gehad en dat zij die in 1287 aan Tongerlo afstond, met andere woorden: eindelijk erkende dat die niet van haar was. Na 1287 blijkt dan ook niets meer van een band tussen Diessen en Echternach, al laat de abdij af en toe de naam nog eens vallen, wat we alleen moeten beschouwen als een uiting van spijt, dat zo'n schone vlieger uit de lucht was gehaald.

Tekst 674

1267. Parachute-landing van Echternach te Bakel.

In 721 ontving St. Willibrord drie hoeven land in Bacalos (Bailleul) ten gunste van de kerk aldaar, die was toegewijd aan de Twee Apostelen en St. Lambertus. Deze laatste patroon was voor Bakel onmogelijk, daar Lambertus op dat moment buiten zijn bisdom nauwelijks bekend was en pas onlangs in Luik de eerste Lambertus-kerk tot stand was gekomen. Toevallig heeft Bakel ook een St. Lambertus-kerk - ziet u 't vicieuze cirkeltje al liggen? - en was een nieuwe "historische zekerheid" geboren dat Baclaos Bakel was. Dat de ene plaats in Frankrijk, de andere in Brabant ligt en de namen meer dan vijf eeuwen van elkaar zonder de minste tussendocumentatie verschijnen, wat zou dat? In 1260 erkende de abt van Echternach dat Gerard, een burger van Den Bosch, de helft van de tienden van Bakel verworden had, met de rechten en plichten uitgezonderd het patronaatsrecht van de kerk, welke tienden ridder Hendrik van Bakel tot dan toe van de abdij in leen had gehad. Laten we niet te zwaar tillen aan deze eenzijdige verklaring, die niet bevestigd is door andere gegevens. Het was de gewone tactiek van Echternach ergens een recht te pretenderen, om op een geschikt moment met zo'n "bewijs" naar voren te komen. Het vervolg toont aan, dat 't inderdaad niet meer is geweest dan het uitwerpen van een visje.

In 1267 ontstond een twist tussen kanunnik Arnold van Aldeneik, die de kerk en de zielzorg van Bakel gekregen had van de aartsdiaken van Luik en in zijn rechten bedreigd werd door kanunnik Arnold van Trier, die namens de abdij van Echternach optrad. In feite werd de strijd gevoerd tussen de abdij en het bisdom Luik, die beide het begevingsrecht opeisten. De zaak is in deze zin opgelost dat het recht van Echternach tot het voorstellen van de pastoor werd erkend. Uit niets blijkt dat Echternach dit recht baseerde op de akte uit 721, doch we mogen gerust aannemen dat die haar geïnspireerd had en dat zij voor de rechtbank ermee gewapperd heeft. Eenmaal daar gevestigd, lag het voor de hand dat Echternach zijn rechten uitbreidde. In 1326 verkocht Jan III, hertog van Brabant, aan de inwoners van Bakel en Aerle alle rechten binnen bepaalde grenzen tegen een jaarcijns; die rechten behoorden voor de helft toe aan de abdij van Echternach. Uit het jaar 1358 bestaan enige oorkonden over de tienden van Bakel. De kleine tienden behoorden toe aan de pastoor, een derdedeel van de grote tienden aan de abdij van Echternach. In 1399 verklaarden de zonen van Dirk van

Gemert, dat zij de tienden der kerk van Bakel aan de abdij afstonden, dat zij Echternach geen verdere moeilijkheden in de weg zouden leggen, en dat zij alle oorkonden zouden afgeven die zij over de tienden in hun bezit hadden. Eindelijk, 132 jaren na de landing, heeft Echternach heel kerkelijk Bakel veroverd. Moet nog nader bewezen worden, dat de abdij rechten van derden verdrongen heeft, en dat zij links en rechts handlangers had zitten, die uit eigenbelang aan de loopgravenoorlog meededen?

Bron: Wampach, Urkunden, nrs. 125, 126, 127, 239, 441, 442, 445, 446, 666.
Camps, Brab. Oork. nrs. 2, 7, 8, 31, 51, 61, 134, 280, 307, 310, 696.

Tekst 675

1268. Eindelijk in Waalre.

In 1175 stond de abdij van Echternach de kerk van Alphen af aan de abdij van Tongerlo. De cijns hiervoor moest betaald worden te Waderlo. De oude naam én de tijd wijzen uit dat dit een latere vervalsing is, om de indruk te geven dat Waalre al een oud bezit van Echternach was. In werkelijkheid begint het pas ongeveer een eeuw later. Zoals bijna overal, gaat de intrede van Echternach ook in Waalre gepaard met een geschil tussen Gerard van Hoegaarde, kanunnik van de St. Maarten te Luik, over de tienden, andere inkomsten, lasten en verplichtingen van de kerk van Waalre. Het ging voornamelijk om de tienden, die in het vervolg gelijk verdeeld zouden worden tussen de pastoor en de abdij. Dit besliste de bisschop van Luik. In 1276 ontstond een geschil tussen de abdij en de zonen van ridder Hendrik van Waalre over de rechtsmacht van de plaats. Het einde van het lied was, dat de Waalre's hun rechten afstonden en beloofden hun moeder ook daartoe te zullen bewegen, die blijkbaar niet zo vlug door de knieën wilde gaan. In 1282 werd tussen de abdij en ridder Dirk van Herlaar een vergelijk getroffen over de hoge en lage rechtsmacht en de verdeling der boetes in Waalre. In 1321 erkende ridder Gerard, heer van Deurne, dat hij het recht op enige dienstbaren in leen hield van de abdij van Echternach. In 1326 verkocht de abt van Echternach aan de inwoners van Valkenswaard hun rechten tegen een jaarcijns: een penning voor elke ploeg en een helder voor elke ploegschaar. In het "*Liber Aureus*" staat een tekst: "Wadradoch in de pagus Taxandria aan de rivier de Dutmala". Daarnaast heeft een hand uit de 15e eeuw geschreven: "dit is de schenking van Werdart (Valkenswaard) nabij Walre". En dit tekent het historische peil van Echternach en Brabant bij het leggen van verbanden met Willibrord over meer dan vijf eeuwen stilzwijgen van de bronnen.

Bron: Wampach, Grundherrschaft, III, nrs. 11, 195, 201, 205, 211, 345.
Wampach, Urkunden, nrs. 133, 134,139, 148, 153, 224, 246, 661, 735, 737, 740.
Camps, Brab. Oork. nrs. 3, 6, 9, 19, 31, 34, 51, 61, 134, 313, 314, 320, 352, 385.

Tekst 676

1270, mei. Bezit van Echternach te Gemert.

De abt en het klooster van Echternach geven aan Diederik, ridder van Gemert, hun deel van de novale tienden te Gemert in pacht.

Bron: Wampach, Grundherrschaft, III, p. 163.
Camps, Brab. Oork. nr. 322.

Nota 676-1. De akte bevat geen gegevens hoe de abdij aan dit bezit gekomen was. In elk geval is het een nieuw feit, zonder enig verband met St. Willibrord of enig oud bezit van Aefternacum,

waardoor nogmaals bewezen wordt dat de aanwezigheid van Echternach in deze streken niets met St. Willibrord te maken heeft, doch dat deze mythe pas later is ontstaan.

Tekst 677

1271. Echternach strijkt neer te Deurne.

In 1271 erkende ridder Hendrik van Bakel, dat hij al zijn vermeende rechten op de heerlijkheid Deurne aan de abdij van Echternach afstond. Wat die oudere rechten inhielden, van wanneer zij dateerden en hoe Echternach ze dan was kwijtgeraakt, valt niet te achterhalen; de abdij komt met die absoluut noodzakelijke vooronderstelling niet over de brug. Men proeft er dan ook een verdrukking in van andermans recht. In 1341 verkocht een zekere Arnold Stammelaert goederen onder Deurne en de tienden van Liessel, beide zaken als leen van de hertog van Brabant in zijn bezit. Er is geen sprake van Echternach. In 1392 verklaarden de inwoners van Deurne, dat Gerard van Deurne de helft der tienden in bezit had. Plotseling verschijnt in 1413 een akte van de abt van Echternach met de vermelding dat Katelina, schoondochter van Everard van Deurne, de helft der tienden van Liessel in leen ontvangen heeft van Echternach. Jammer genoeg is uit de akten niet op te maken, over welke helft het in 1392 en in 1412 ging; was het dezelfde helft, dan heeft de abdij van Echternach zich aan eenzelfde machtsmisbruik schuldig gemaakt als zij elders pleegde. In 1437 sloten de commandeur van de Duitse Orde en de abt van Echternach een overeenkomst, waardoor de nieuwe parochiekerk van Gemert werd losgemaakt van de kerken van Bakel en Deurne. Deze laatste zouden aan het patronaatsrecht van Echternach onderworpen blijven. Dit recht blijkt uit geen enkele stuk vóór of ná 1437. Het was een normaal foefje in die dagen: iemand anders, al had die daartoe geen bevoegdheid, een bepaald recht laten erkennen, zodat men zwart op wit "een bewijs" had dat dit recht bestond, en om er derden mee te overbluffen.

Bron: Wampach, Urkunden, nrs. 142, 330, 634, 744a, 744b, 823, 824.
Camps, Brab. Oork. nrs. 8, 31, 34, 51, 61, 134, 220.

Tekst 678

1344. Oss, de laatste buit, maar wel de beste.

Het rijtje "Brabantse" namen: Waderlo, Dissena, Durne en Baclaos was een magische formule voor Echternach geworden. Een domme of slimme kopiist, dom als 't per ongeluk gebeurde, slim als hij 't met opzet deed, maakte van de laatste naam Bacle en Os en legde zodoende de grondslag voor een nieuwe pretentie of aspiratie voor de abdij van Echternach. Voorlopig bracht die grap niets op; in Oss kreeg de abdij pas zeer laat een voet aan de grond. In 1272 gaf de abt van Echternach aan zijn pachter Goswin van Den Bosch verlof om de tienden van Oss, die hem als erfgoed waren toegevallen, voorlopig te blijven gebruiken, totdat een grotere veiligheid op reis een betere regeling der rechten van Echternach zou toelaten. Het was een der normale procedures van Echternach, het stellen van een pretentie en dan maar afwachten of de tegenpartij door de knieën zou gaan. In 1344 verklaarde paus Clemens IV, dat hij op verzoek van de abt van Echternach de parochiekerk van Oss met haar inkomsten aan de abdij van Echternach geschonken had, om de welstand van de abdij te verhogen, die door allerlei omstandigheden sterk teruggevallen was. Het inkomen van de pastoor moest onaangetast blijven. Een en ander bewijst dat de kerk al bestond en dat Echternach tot dan toe geen enkele relatie met Oss had gehad, om nog te zwijgen van de lachwekkende fabel dat St. Willibrord er een kerk zou hebben gesticht. Men behoeft dan ook niet te zoeken naar een oudere akte over Oss, daar in de bronnen van Eperlecques niets erover voorkomt, en in die van Echternach alleen de boven-

staande grappige vervalsing. De kerk van Oss was toegewijd aan O. L. Vrouw, welk patronaat nadien veranderd is in dat van Willibrord.
In 1345 kreeg ridder Godfried van Oss, vermoedelijk de stichter van de kerk, het altaar van de parochiekerk in leen van de abt van Echternach. Een jaar later kreeg dezelfde ridder ook het recht om de nieuwe pastoor voor te stellen. In 1357 is een nieuwe regeling vastgesteld voor de parochiekerken van Oss en Berchem. Uit de nuchtere feiten kan slechts worden afgeleid, dat Echternach tegen het einde van de 13e eeuw (misschien ! met groot voorbehoud) de tienden van Oss in bezit gekregen had, en de kerk pas in 1344. Voordien is er geen enkel spoor van een relatie met Echternach.
Bron: Wampach, Urkunden, nrs. 144, 145, 351, 357, 359, 366, 436.
Camps, Brab. Oork. nrs. 31, 51, 61, 334, 335, 343, 388, 424, 650.
Cunen, De tienden van Echternach. In: Taxandria, 1939, p. 91.
Lampen, St. Willibrord te Oss. In: Brabantia Nostra, 1936, p. 29.

Nota 678-1. In 1619 schreef de abt van Echternach aan de bisschop van Den Bosch, dat de abdij haar beste en rijkste pastoraat in Oss had, waar zij bovendien belangrijke inkomsten uit de tienden genoot. Zo zie je maar weer, hoe het mosterdzaadje van een piepkleine vervalsing kon uitgroeien tot een machtige boom, onder wiens lommerrijke takken de slimme vogls van Echternach het bakje leeg konden pikken, dat de brave zielen van oostelijk Noord-Brabant elke dag met Sluis' Ochtendvoer vulden.

Tekst 679
13e eeuw. Lijst van cijnzen van Echternach.

Lijst van landbezit en cijnzen van Echternach. Er is een groot aantal plaatsen genoemd, waaronder zich vrijwel zeker enkele Noord-Brabantse bevinden. Een aantal vreemde namen, die in Noord-Brabant niet aan te wijzen zijn, evenmin trouwens in Frans-Vlaanderen, nopen tot het grootste voorbehoud over de manier waarop deze lijst is samengesteld. Te vrezen is, dat het een vermenging is van oude en nieuwe gegevens, wat men herhaaldelijk bij dit soort lijsten tegenkomt, en wat ik elders voor Lorsch en Werden afdoende bewezen heb.
Bron: Camps, Brab. Oork. nr. 134.

Nota 679-1. In de lijst komen de volgende vreemde namen voor, die Camps ook als onbekend signaleert:

Helmet	Siterde	Herlar
Herle	Brukoven	Huchesgot
Kukoven	Sande	Wederze
Burtele	Wederde	Wirdragen
Berwingele	Terssetinacre	Drezle
Lo of Lon	Ambersogen	Tede.

In bepaalde gevallen kan men oude namen uit de akten van Eperlecques aanwijzen, die dan wel aardig verbasterd zijn. De historici beschouwen zulke lijsten terecht waardeloos als historisch materiaal.

Tekst 680
1471. Een toeristische gids voor de vervalsers.

De abdij van Echternach laat, om op reis mee te nemen, afschriften maken der oude schenkingsakten van: Walre, Alphen, Bern, Bascho, Hulsel, Hapert, Eersel, Diessen en Aalst.
Bron: Wampach, Urkunden, nr. 972.

Nota 680-1. In de 13e eeuw had de abdij van Echternach alleen de vier plaatsen Waderlo, Dissena, Durninum en Baclaos geclaimd. Later volgde Oss, dankzij de gelukkige vergissing van een kopiist. In de 15e eeuw is Deurne er al niet meer bij, maar uit hoofde van de welwillende medewerking van Noord-Brabant zijn enige nieuwe plaatsen toegevoegd. De toeristische gids bewijst dan ook afdoende, wat ik al 30 jaar verkondig, dat de Willibrord-traditie van Brabant alleen berust op het misverstaan van een serie plaatsnamen, bovendien dat dit misverstaan niet ineens gebeurde, maar schoksgewijs is verlopen.

Tekst 681
19e eeuw. Een brede bezem voor de rest.

Nadat men zuster Bertilindis van het klooster Chelles bij Parijs een Brabantse poffermuts had opgezet door haar moederlijk erfdeel van Hoccascaute in Brabant neer te poten (zie Tekst 492), lag een brede baan open voor een hele serie soortgelijke pettologieën. Er volgde een grandioos "lokaliseren" van namen uit oorkonden van zeven eeuwen terug, zonder het minste bewijs en zonder het minste spoor gedurende die eeuwen van enige relatie met Echternach.
De zes grote mythen zijn voldoende weerlegd. Er resten nog 18 kleinere, die als lukrake determinaties niet meer weerlegd behoeven te worden, enkel opgesomd om te laten zien hoe de Brabantse historici gewerkt hebben en hoe een schijnbare overeenkomst in klank voor velen al voldoende was voor een slag met de pet. De overeenkomst tussen de oude en de nieuwe namen van vele euwen later was slechts schijnbaar, omdat een klankovereenkomst tussen twee Germaanse namen al niets zegt, en helemaal niets tussen een Romaanse en een Germaanse naam.
De 18 Brabantse petten zijn de volgende:

Bettinum werd Buchten
Birni werd Bern
Datmunda werd Gemonde
Eresloch werd Eersel
Fleodedrum werd Vlierden
Haelaos werd Aalst
Henesloth werd ook maar Eersel
Heopordum werd Hapert
Hezia werd Hees (wie van de drie?) of Milheeze
Hoccascaute werd Basschot of Hoxent
Hulislaum werd Hulsel
Husloth werd ook maar Hulsel
Levetlaus werd Luissel
Meginum werd Megen
Reple werd Reppel of Poppel
Tadia werd Tede
Vaedritlaeum werd Waalre
Werde werd Valkenswaard.

Deze 18 determinaties mogen we met één veeg bijeenrapen; het is wel een blik vol, maar dat kan dan ook ineens weggebracht worden vanwege het doodgewone feit, dat deze 18 plaatsen en deze namen in de 8e eeuw niet in het oosten van Noord-Brabant hebben bestaan.

7.10 Conclusie

De ontleding der oorkonden heeft aan het licht gebracht, dat de abdij van St. Willibrord zich te Eperlecques bevond. Alle plaatsen van haar kerken, bezittingen en rechten liggen in een kring rondom Eperlecques en Tournehem, een logische zaak en de enig mogelijke voor een klooster uit de 8e eeuw, dat functioneel bij het bisdom van Tournehem behoorde. Het is gedaan met het uiteenscheuren van St. Willibrord over half Europa. Volgens het getuigenis van Bonifatius heeft hij zeer honkvast altijd in Tournehem verbleven. Het is onwelvoeglijk deze sympathieke heilige als abt rond te laten dwalen, bij welke functie het ronddolen nog minder te aanvaarden is dan bij zijn ambt van bisschop. Tegen het einde van de 8e eeuw, misschien al vroeger, ging zijn abdij voor de benedictijnen verloren. Zij werd in 973 in Berg aan de Sauer (Luxemburg) onder de eerste naam Aefternacum (Eperlecques) hersteld en was toen alleen in naam, niet in werkelijkheid de voortzetting van Willibrords klooster. De chronologische rangschikking van de teksten heeft ook duidelijk gemaakt dat deze absoluut noodzakelijk was om de juiste feiten te kunnen onderscheiden.

Na de herstichting ontwikkelde de abdij van Berg zich tot een klooster van aanzien, dat de traditie van St. Willibrord en de naam van diens klooster Aefternacum levendig hield en gedurende bijna drie eeuwen niemand lastig viel met aanspraken over een vermeende erfenis van St. Willibrord. Maar toen de abdij tegen het midden van de 12e eeuw op de rand van een bankroet stond, herinnerden sommigen, die het niet zo nauw met de waarheid namen en al helemaal geen oog hadden voor historie en historische geografie, dat St. Willibrord zoveel "kerken en plaatsen" in bezit had gehad. Lazen zij een akte met een gering landbezit, dan maakten zij daarvan de kerk of het hele dorp. Zij togen koortsachtig aan het werk om die bezittingen terug te zoeken en op te eisen. Tengevolge van de grondfout dat zij Traiectum als Utrecht opvatten, de Frisones van Vlaanderen als de Hollandse Friezen, en bovendien op dit spoor gezet door andere reeds beklonken historische verplaatsingen, stelde de abdij van Echternach claims in de verschillende streken, die alle de fictie kregen aangesmeerd dat St. Willibrord er persoonlijk verbleven en gemissioneerd had. En toen het de abdij gelukt was, op enige plaatsen de erkenning van haar claims te krijgen, wat in enkele gevallen leidde tot een verdere expansie van haar eigendommen en rechten in de streek, hebben de historici haar blindelings gevolgd op deze processie met het beeld van St. Willibrord door half Europa en helaas niet opgemerkt, dat 't allemaal ging om de grote collecte-bak die ook in de processie meereed. Tot overmaat van ramp lieten zij zich even blindelings meeslepen over historische afgronden van vier tot zes eeuwen en méér, zodat het kritisch inzicht totaal verloren ging en het onderzoek tegenover een berg van schijn kwam te staan, en ook tegenover een gezelschap misleiden, die de Echternachse hersenspoeling niet meer kwijt kunnen raken.

Toch was het juiste inzicht niet zó moeilijk. De affaire van de 25 kerken in Holland is zo doorzichtig als glas. De historicus, die deze plotseling uit de lucht vallende vervalsing niet doorziet, mist de elementaire fundamenten van het bronnenonderzoek. De affaire Brabant was wat moeilijker, omdat hier de schijn sterker leek. De rechten, bezittingen, kerken enz. van de abdij van Echternach in het oosten van Brabant zijn vanaf de 13e eeuw historische werkelijkheid, die ik altijd aangenomen en nooit in twijfel getrokken heb. Het is nodig om dit te benadrukken.

Het einde van de Brabantse mythen

Daar ik beloofd heb de Brabantse mythen voorgoed uit de wereld te helpen, en om een einde te maken aan de misleiding van het publiek dat de historische finesses niet begrijpt, ga ik het 23-vou-

dig misverstand uiteenrafelen, dat men met de toepassing van de Eperlecques-teksten over Brabant uitstrooide. Eenieder kan dan zien, hoe de ene wetenschappelijke fout op de andere wordt gestapeld. Wie de teksten heeft gevolgd, zal de meeste punten al ontdekt hebben. Het is nodig ze eens op een rij te zetten, waardoor tevens duidelijk wordt dat ik ze niet met een kaarsje bijeen heb behoeven te zoeken.
Het zijn de volgende:

1. Er is nooit enig bewijs gegeven, dat Taxandria Brabant is. Het is een gratuite bewering, en een simpel onderzoek van enkele uren toont aan, dat zij onwaar is.

2. Er bestaat geen enkele plaatselijke bron of tekst die de naam Taxandria in de streek bevestigt. Hij staat alleen in Romeinse en Franse bronnen. Met andere woorden: vóór de 13e eeuw, toen de naam allang niet meer in gebuik was, heeft nooit één Brabander geweten dat hij in Taxandria woonde. Waar halen die van de 20e eeuw dan deze wetenschap vandaan?

3. Als gevolg daarvan weet niemand waar het landschap lag, wat het omvatte en hoever het zich uitstrekte. Dit primaire gegeven kan men niet zomaar negeren.

4. Bij het overgrote deel van de plaatsnamen, die men voor Brabant claimt, staat niet eens vast dat zij in Taxandria liggen. Er wordt op grote schaal vervalsing gepleegd door een essentieel gegeven toe te voegen dat niet in de teksten staat.

5. De meeste plaatsen, die de teksten aan de Dutmala noemen, liggen in Brabant niet aan de Dommel.

6. De koning van Frankrijk een residentie geven in het Brabantse Bakel, dat pas eeuwen later is gesticht, is zowel een geografische als een staatkundige aberratie.

7. Het aanvoeren van één naam uit de bezittingen van Lorsch in Taxandria is een onvergeeflijke kortzichtigheid, wanneer in de bronnen van Lorsch dat complex, verbonden met de St. Nazarius-kerk van Ablain-Saint-Nazaire, beschreven wordt met ca. 100 plaatsnamen in Frankrijk.

8. Het situeren van een St. Landelinus-kerk van de abdij van Crespin bij Valenciennes op dezelfde plaats in Brabant als de vorige, is dat dubbel-op, bovendien een kersverse onmogelijkheid omdat in Brabant nog nooit iemand van St. Landelinus had gehoord.

9. Koning Clovis in de 7e eeuw in Brabant laten optreden, en gelijktijdig verkondigen dat de Ottonen niet in Noyon kunnen zijn geweest, is een nog ergere denkfout die zelfs naar kwaadaardigheid riekt.

10. Uit het complex van meer dan 350 Franse plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques legt Camps er vier in Brabant neer, waaruit blijkt dat hij niet de minste notie heeft van historische geografie, waarvan de eerste grondregel luidt dat de plaatsnamen van een complex samen bekeken en onderzocht moeten worden, omdat het onttrekken van plaatsen uit hun geografische samenhang nog veel erger is dan het uit hun verband halen van teksten.

11. Vier namen en vier plaatsen in Brabant heeft Echternach geclaimd. Over de andere twintig heeft de abdij nooit gesproken, zelfs niet gesuggereerd dat die in Brabant zouden liggen. Waarop baseren de Brabantse historici hun correcties van de abdij van Echternach?

12. Aefternacum betekent vóór 973 Eperlecques en niet Echternach. Camps presenteert dus niet alleen zo'n 100 maal de verkeerde naam, maar schendt evenzoveel malen het herkomstbeginsel, de eerste gouden regel van de archivarissen en historici. Zelfs een leek begrijpt dat al zijn interpretaties onjuist moeten zijn, omdat hij een verkeerde abdij als uitgangspunt neemt, meer dan 300 km van de échte verwijderd.

13. De zogenaamde Brabantse plaatsnamen komen eenmaal in een bron van de 8e eeuw voor. Dan verdwijnen zij vijf of zes eeuwen en duiken dan plotseling weer in de 13e eeuw op! Dit historisch en naamkundig mirakel wordt gepresenteerd zonder één woord commentaar. Waar zijn die 25 plaatsen uit de 8e eeuw gebleven? Zijn zij voor vijf eeuwen in de ijskast gestopt, om in de 13e eeuw weer ontdooid te worden?

14. Camps vergeet in zijn "*Brabants Oorkondenboek*" een bewijs te zoeken en te geven voor het bestaan in de 8e eeuw van de 25 plaatsen in Brabant, waarmee hij toch had moeten beginnen. Dientengevolge zijn de door hem gegeven identificaties en lokalisaties evenzovele (25) gratuite beweringen.

15. Vijfentwintig plaatsen houden evenzoveel gemeenten, schepenbanken, parochies enz. in. Waarom vraagt de archivaris Camps zich niet af, waar de documentaties zijn van de 25 plaatsen, en trouwens die van de gehele streek en van de verre omgeving, die er evenmin zijn.

16. Het zou kunnen - maar dan moet er wel een geraffineerde duivel aan het werk zijn geweest - dat alle stukken van al die plaatsen verloren zijn gegaan, maar hoe komt het dan dat die plaatsen ook nergens staan in de documenten van de koningen, landsheren en bisdommen, waarvan de archieven niet verloren zijn gegaan. Er wordt een historische en naamkundige continuïteit verkondigd, waarvoor geen letter bewijs kan worden aangedragen.

17. Die 25 niet-bestaande plaatsen lagen in een wél bestaand landschap. Wie bestuurde het, waarvan leefden de mensen, wie waren hun buren, wie was hun heer, wie was hun bisschop, wat is het geografisch, historisch en bestuurlijk kader van deze bevolkingsgroepen? Het zijn allemaal vragen, waarop een antwoord gegeven dient te worden indien men 25 plaatsen ergens lokaliseert.

18. Laten we niet overdrijven, en die 25 gemeenschappen van mensen op een paar honderd schatten, wat in die tijd voldoende was om een gemeente of parochie te vormen. Maar alles bij elkaar krijgen we er toch enige duizenden, en over vijf eeuwen gerekend enige tienduizenden. En dan komt het grootste wonder aller tijden (!). Zij moeten allen zonder uitzondering bij hun dood met ziel en lichaam in de hemel zijn opgenomen, want archeologisch hebben zij geen enkel spoor nagelaten.

19. Romaanse plaatsnamen in Brabant aannemen is een taalkundige uitglijder.

20. Die tot Brabantse laten evolueren over een afgrond heen van vier tot zes eeuwen is zowel een taalkundig als een historisch mirakel en dit aan het publiek verkopen is boerenbedrog.

21. Het uitpikken van een paar teksten uit een overweldigende documentatie van één en dezelfde abdij noem ik "fragmenten-happerij", wat kort en krachtig uitdrukt dat zulke methode van wetenschappelijk onderzoek per definitie en ten principale verworpen moet worden. Men kan pas zinnig en verantwoord praten over de goederen van een klooster, wanneer men het hele complex heeft bestudeerd.

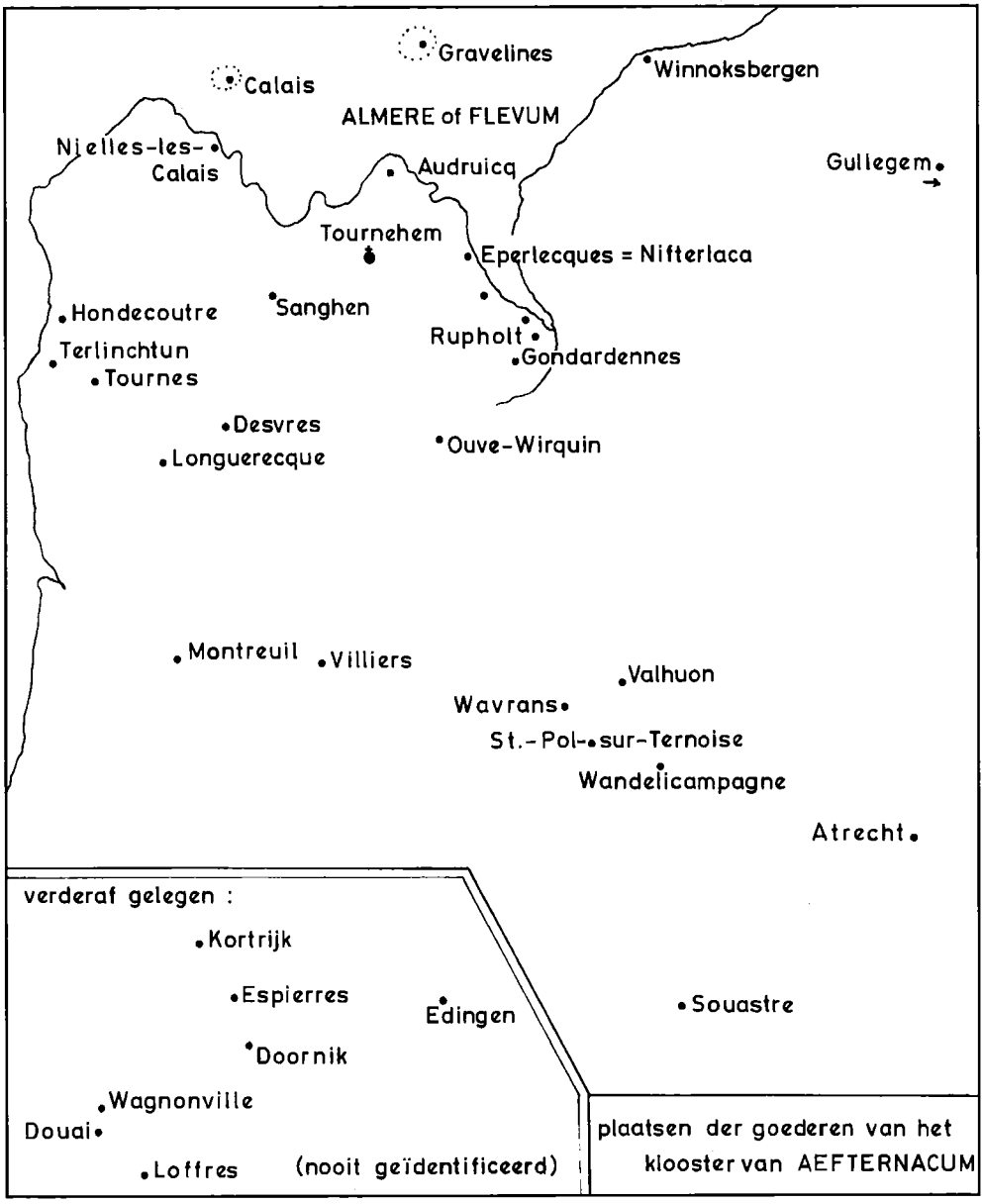
Gravelines
Calais
Winnoksbergen
ALMERE of FLEVUM
Nielles-les-Calais
Audruicq
Gullegem
Tournehem
Eperlecques = Nifterlaca
Hondecoutre
Sanghen
Rupholt
Terlinchtun
Gondardennes
Tournes
Desvres
Ouve-Wirquin
Longuerecque
Montreuil
Villiers
Valhuon
Wavrans
St.-Pol-sur-Ternoise
Wandelicampagne
Atrecht
verderaf gelegen :
Kortrijk
Espierres
Edingen
Souastre
Doornik
Wagnonville
Douai
Loffres
(nooit geïdentificeerd)
plaatsen der goederen van het klooster van AEFTERNACUM

Afb. 7.2.

22. Bij zulke "fragmenten-happerij" komt men er vanzelfsprekend niet achter, welke teksten of delen van teksten betrouwbaar dan wel vals zijn. Interpolaties, het tussenvoegen van woorden of zinnen in akten en teksten, de nachtmerries van alle serieuze historici, worden niet opgemerkt, kunnen zelfs niet meer worden opgemerkt omdat men zich dit door de "fragmenten-happerij" onmogelijk heeft gemaakt.

23. Het allerergste is, dat Camps klare feiten negeert en dit met een trucje tracht te verbergen. Theoderich zegt in 1192 dat Echternach niets heeft in Taxandria en Peelland. Camps maakt ervan dat Theoderich de goederen van Echternach in Taxandria en Peelland "opsomt". Van Dale zegt bij opsommen: achtereenvolgens noemen. Camps behoeft niet aan te komen met welke uitvlucht dan ook; ditmaal staat hij voorgoed als falsificateur gesignaleerd. Eigenlijk spreekt het vanzelf dat dit zou gebeuren, precies zoals in Nijmegen, waar men ook de meest cruciale tekst moet vervalsen in de laatste wanhopige poging om z'n gezicht te redden.

Met de vervalsingen van Theoderich trokken de monniken van Echternach rond om links en rechts pretenties te stellen en claims te leggen. In enkele gevallen kan worden aangetoond, dat zij ongenadig de rechten van derden verdrongen hebben, en misbruik maakten van de positie van Echternach als rijksabdij om aspiraties te verwezenlijken, waarvan de abdij terdege wist dat die niet gefundeerd waren. De paar gevallen, waar zij ondanks grandioze vervalsingen toch bakzeil moesten halen, zoals met "de burcht van Antwerpen" en de 25 kerken in Holland, tonen aan dat niet iedereen er noodzakelijkerwijs in moest vliegen. De Hollanders en de Antwerpenaren hadden 't door. De Brabanders lieten zich met huid en haar inslikken. Het is natuurlijk prijzenswaard, dat de huidige generatie van oostelijk Brabant haar voorgeslacht wil vrijpleiten van lichtgelovigheid, en zichzelf van een betreurenswaardige kortzichtigheid. Zij moet dat wel doen op een manier, die de toets der historische kritiek kan doorstaan, en niet à la het *Brabants Oorkondenboek*, dat gefundeerd is op de kamerbrede blunder met Taxandria en een litanie van miskleunen tegen de historische methodiek. Camps kan overigens voor een groot deel zijn handen in onschuld wassen, daar de commissie van toezicht op het *Brabants Oorkondenboek* uiteindelijk ervoor verantwoordelijk is dat de Staatsdrukkerij enkele waardeloze vellen afdrukte en de wereld in zond als authentieke Brabantse documenten, die evenwel in Frans-Vlaanderen hun juiste plaats hebben en hun juiste context vinden. Het boek ligt er nu, helaas voor eeuwen, als een aanfluiting voor het Brabants historisch onderzoek van de 20e eeuw, en ik heb reeds vanaf 1965 genoeg mijn best gedaan om dit te voorkomen.

7.11 De plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques

Aalst (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Haeslaos uit 718, omdat de Brabantse plaats pas zes eeuwen later is gesticht en deze identificatie door Echternach niet is voorgestaan.
Adrichaim, genoemd door Theofried van Echternach als een schenking van Karel Martel ca. 719, is Audrehem, op 5 km zuidwest van Tournehem.
Aefternacum, het klooster van St. Willibrord ca. 700 gesticht, is Eperlecques, op 10 km noordwest van St.-Omaars en op 7 km oost van Tournehem, de plaats van de bisschopszetel. De naam blijft tot 973 op Eperlecques betrekking hebben. In dat jaar wordt de abdij in Luxemburg hersticht, waar dezelfde naam verduitst wordt tot Echternach.
Agilvingen of **Aigilvingen** in de pagus van de Selle, genoemd in akten van 768 en 775, is Englefontaine, op 28 km oost van Kamerijk.

Alcana, genoemd in een akte van 926 bij de Moezel, is Elzange, op 9 km oost van Thionville.
Alctrestorf, genoemd in een akte van 775, is Haucourt, op 13 km zuidoost van Kamerijk.
Alfeim of **Alpheimpso** in Taxandria, genoemd in een akte van 709, is Halluin, op 17 km noordoost van Rijsel.
Alphen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met de plaats Alfeim uit 709, daar de Brabantse plaats pas vier eeuwen later is gesticht en de abdij van Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Alsantia, een rivier in de pagus van Wavrans, is in de meeste gevallen de Authie, welke rivier normaal onder deze naam voorkomt. In andere gevallen is het een verlezing van Quantia, de Canche. Daar beide rivieren vlak bij elkaar liggen, is de vergissing geheel verklaarbaar.
Alsuntia Zie Alsantia.
Alulphesbach, genoemd in een akte van 802, is Allouagne, op 9 km west van Béthune.
Amisia, foutief als Nimisia geschreven, een rivier in de pagus van de Batua, genoemd in akten van 794 en 801, is de Hem die langs Tournehem stroomt.
Angrisa in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Angres, op 5 km zuidwest van Lens.
Antwerpen is in de oorkonden van Echternach een vervalsing van "Andoverpiensis", wat een "aanwerp" (nieuw aangespoeld land) aanduidde in de omgeving van Marck bij Calais.
Arantia, een rivier in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 876, is een meer voorkomende verschrijving van Quantia, de Canche.
Araride, genoemd in een akte tussen 696 en 726 en daar beschreven als synoniem van Mulnehaim (Molinghem), is Aire, op 4 km noord van Molinghem.
Ardinensis, een pagus verschillende malen in de akten genoemd, is het land van Ardres, ten oosten van Boulogne. De naam is door Echternach niet vervalst, alleen als Ardennen opgevat.
Ardinigo, zie Mons Ardinigo.
Arnenche, genoemd in een akte van 780, is Arneke, op 6 km noordoost van Cassel.
Arnestadi, genoemd in een akte van 704 en gelegen aan de Huitto (de Albis of Aa), is Ergny, op 8 km zuidwest van Fauquembergues.

Babinga, lees: Bahinga, in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 782, is Bainghen, op 12 km zuidwest van Tournehem.
Baclaos, genoemd in een akte van 721, is Bailleul, op 14 km oost van Hazebroek.
Bacwaldus, dat alleen in het zogenaamde Testament van St. Willibrord voorkomt, is Bacoual, gehucht van Estree-Wamin, op 27 km west van Atrecht.
Bagoloso, waar in 714 de schenking van het kloostertje van Suestra geschiedde, is Bailleulval en/of Bailleulmont, op 24 km zuidwest van Atrecht en vlakbij Souastre, dat Suestra was.
Baidalingo, genoemd in akten van 697 en 704, is Bayenghem-lès-Eperlecques, op 2 km van Eperlecques, of Balinghem, op 9 km noordoost van Tournehem.
Bakel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Baclaos uit 721, daar de Brabantse plaats pas zes eeuwen later is gesticht. Zij heeft nimmer een Merovingische residentie gehad, en krijgt pas in 1267 een relatie met Echternach.
Baschot (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hoccascaute uit 710, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is gesticht en Echternach deze identificatie nimmer heeft voorgestaan.
Bastendorf, genoemd in een akte van 805, is Béalencourt, op 3 km zuidwest van Blingel; zie Blinsa.
Batuensis, genoemd in een akte van 788, waarin de plaats Loffna en Langenrecht liggen, is de Batua of het land van Béthune. De naam is per vergisssing of met opzet niet vervalst.
Becche, genoemd in een akte van 862, is Bachy, op 16 km zuidwest van Rijsel.
Bedelinga, zie Baidalingo.
Bedensis, een pagus, is in de oorkonden van Echternach systematisch vervalst en moet verstaan wor-

den als Batuensis, de Batua of het eiland van de Bataven, waarvan Béthune een van de hoofdplaatsen was. Alle plaatsen, die de oorkonden in de pagus Bedensis noemen, liggen inderdaad in het land van Béthune. Zie ook Castrum Bedense.

Berge, aan de rivier de Selle, genoemd in een akte van 761, is Montrécourt, op 16 km noordwest van Kamerijk.

Berge, aan de rivier de Moezel, genoemd in een akte van 914, is Berg-sur-Moselle, in de omgeving van Thionville.

Berkel (N.-Br.), Berkel-Enschot bij Tilburg, waar in 1234 een altaar van St. Willibrord wordt genoemd, is het eerste teken van een zich vanuit Klein-Zundert verbreidende kennis en verering van St. Willibrord, terwijl op dat tijdstip nog niemand had gesproken over "de kerken van Willibrord" in oostelijk Noord-Brabant.

Bern (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Birni uit 709, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met Willibrord of met Echternach heeft gehad.

Betheberch of **Bethinberche** in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 877, is Béthencourt, gehucht van de gemeente Tincques, op 21 km noordoost van Atrecht.

Bettinum, waar de akte van 703 uitgegeven werd, is Béthune.

Bichendorf in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 832, is Biache-Saint-Vaast, op 12 km noordwest van Atrecht.

Billiacum in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 814, is Billy-Berclau, op 15 km oost van Béthune.

Birni, genoemd in een akte van 709, is Berneville, op 8 km zuidwest van Atrecht.

Biveren, genoemd in een akte van 852, is Beuvrequen, op 3 km zuidwest van Marquise, of Bouvry, op 2 km zuidoost van Béthune.

Bladel (N.-Br.), waar de overigens valse oorkonde van Karel de Eenvoudige, koning van West-Francië (Frankrijk !) uit 922 met de dagtekening "Pladelli villa" geplaatst wordt, kan daarmee niet identiek zijn, daar de Brabantse plaats pas vier eeuwen later is ontstaan.

Bladulfi villa, zie Mathulfovillare.

Biedingen in de pagus Wavrans, genoemd in een akte van 798, is Radinghem, op 5 km zuidwest van Fauquembergues.

Blinsa, een rivier, genoemd in akten van 805 en 806, is een plaats en is Blingel, op 14 km noordwest van St.-Pol.

Bloheim in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 832, is Bloville, gehucht van de gemeente Boisjean, op 6 km zuid van Montreuil.

Bloide, genoemd in akten van 894 en 925, is Boulay-Moselle, op 24 km noordoost van Metz.

Bollanevilla, genoemd in een akte van 715, is Boulogne.

Bollingen in de pagus van Ardresa, genoemd in een akte van 789, is Boulogne.

Bollunvilla, zie Bollanevilla.

Bonelar, genoemd in een akte van 784, is Boneval, gehucht van Wicquinghem, op 14 km zuidwest van Fauquembergues.

Braclam, genoemd in een lijst van 900, is Raye-sur-Authie, voorheen bekend als Brahic, op 10 km zuidwest van Hesdin.

Breckera Wetrida, als eiland genoemd in een akte van 785, in de rivier Renus (Schelde), was een eiland nabij Weretha (Fréthun), op 4 km zuid van Calais. De Franse etymologen stellen Weretha gelijk met Fréthun.

Breoneras, genoemd in een akte van 775, is een valse toevoeging van Echternach, met het doel de tekst op het Kleefse Brienen te doen slaan.

Brienen (D.) kan niet identiek zijn met het overigens valse Breoneras uit 775, omdat de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan, en de naam Breoneras een 13e-eeuwse interpolatie is.

Bruonike in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 811, is Brunémont, op 12 km noordwest van Kamerijk.
Buchlide, genoemd in een akte van 802, is Boucquinghen, gehucht van de gemeente Marquise, of Bouquehault, op 5 km zuidoost van Guînes. De laatste is de meest waarschijnlijke.
Buchten (Limb.) kan niet identiek zijn met Bettinum uit 704, daar de Limburgse plaats pas zeven eeuwen later is ontstaan.
Budele of **Budela**, waar het Marienstift van Aken tussen 1039 en 1056 de kerk ontving, was Budel. In deze akten staat terecht niet dat de plaats in Taxandria lag. De andere plaats Budilio van de abdij van Chèvremont (Ned. Kevermunt) bij Aken lag in Taxandria.Toen de abdij van Chèvremont in 972 bij het Marienstift werd gevoegd, kon het natuurlijk niet uitblijven, dat er verwarring ontstond tussen Budilio en Budel.
Budilio in Taxandria, waar de abdij van Chèvremont (Kevermunt) bij Aken van Pepijn goederen ontvangen had, die in 777 door Karel de Grote bevestigd werden, is Buly-les-Mines, op 8 km van Lens.
Buiras, genoemd in een akte van 788, is Buire-au-Bois, op 15 km zuidwest van St.-Pol.

Cabriacum, genoemd in een akte van 704, is Cavron-Saint-Martin, op 5 km noordwest van Hesdin.
Cale, waar zuster Bertilindis in het klooster een schenking doet aan St. Willibrord, is Chelles-sur-Marne ten oosten van Parijs.
Castrum Bedinse, genoemd in een akte van 715, is Béthune.
Cellina, genoemd in een akte van 751, is Cléty, op 12 km zuidwest van St.-Omaars.
Chinicwirde, genoemd in een akte van 786, is Chinchy, gehucht van de gemeente Mont-Saint-Eloi, op 9 km noordwest van Atrecht.
Clotariensis, zie Mons Clotariensis.
Clurirato, zie Murirato.
Cobracencis (berg), genoemd in een akte van 712, is Haspres, op 15 km noordoost van Valenciennes. Zie ook Cabriacum, waarmee verwarring kan zijn ontstaan.
Contrain in de pagus Metensis (zie ook aldaar), genoemd in een akte van 877, is Contery, gehucht van de gemeente Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne.
Conzteim, **Contztoim** of **Contztum**, in de pagus van Ardres, genoemd in akten van 790 en 795, is Condette, op 8 km zuid van Boulogne.
Creucchovillare, genoemd in een akte van 721, is Crussemercq, gehucht van de gemeente Tilques, op 5 km noordwest van St.-Omaars.
Crispiniacum in de pagus van de Batua, is Crépigny, gehucht van Tortefontaine, op 11 km zuidwest van Hesdin.
Crovia, zie Provia.
Crucenach in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 786, is Crecques, gehucht van de gemeente Mametz, op 7 km west van Aire. Overigens kan de naam afgeleid zijn van een der talrijke plaatsen Croix, Croisilles, Croisette en andere afleidingen van "croix".
Crufta, genoemd in een akte van 907, is Crophove, gehucht van de gemeente Zutkerque, op 3 km zuid van Audruicq.
Cruofta in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 799, is Le Croquet, welke naam zo dikwijls voorkomt dat de juiste plaats niet aan te wijzen is.
Cruopfta, genoemd in een akte van 777, is Crophove, gehucht van de gemeente Zutkerque, op 3 km zuid van Audruicq.
Cruotend, genoemd in akten tussen 751 en 768, is Croisette, op 6 km zuidwest van St.-Pol.
Cruten, genoemd in een akte van 768, is Courst, op 18 km zuidoost van Boulogne.
Cunisinga, genoemd in een akte van 936, is Guigny, op 5 km zuidwest van Hesdin.
Cuntella, genoemd in een akte van 752, is Contes, op 14 km zuidoost van Montreuil.

Cuontestum, genoemd in een akte van 804, is Contehem, dorp in de gemeente Chérisy, op 11 km zuidoost van Atrecht.

Dabsandera, zie Taxandria.
Dagaesburge, zie Dangaesbroch.
Dagoradavilla in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 786, is Doudeauville, op 7 km oost van Samer.
Daleim in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 785, is Haussy, op 17 km noordoost van Kamerijk, of Haillicourt, op 7 km zuidwest van Béthune.
Dam, dat volgens een akte van 751 vlakbij Cellina (Cléty) ligt, is Dohem, op ruim 1 km afstand.
Dangaesbroch, genoemd in een akte van 721, is Dennebroucq, op 5 km zuidoost van Fauquembergues.
Datmunda, genoemd in een akte van 698, is Upen d'Amont, op 4 km west van Terwaan.
Deosne, **Dissena** of **Diesne**, genoemd in akten van 712 en 780, is Thiennes, op 5 km oost van Aire.
Deuren (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Durninum uit 721, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij pas in 1271 in relatie komt met Echternach.
Digena, een rivier in Taxandria, genoemd in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, waaraan de plaats Diosne lag, is een vervalsing van de Lawe met de bedoeling om er de Dieze van te maken en de tekst naar Brabant te trekken.
Diosne, zie Deosne.
Dissena of **Disena**, zie Deosne.
Doffeningen in de pagus Serinsis (lees: Peninsis, zie aldaar), is Doffines, gehucht van de gemeente Pénin, op 19 km noordwest van Atrecht.
Dommel, een rivier in Noord-Brabant, kan niet identiek zijn met de Duplao (de Deûle), daar de meeste plaatsen, in de akten aan de Duplao genoemd, in Brabant niet aan de Dommel liggen.
Donsbrugge (D.) kan niet identiek zijn met Dangaesbroch uit 722, daar de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht, en zij pas 1250 haar eerste relatie met Echternach krijgt.
Dreise in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 797, is een verschrijving van Creuse, op 7 km noordoost van Desvres.
Driele in de pagus van Testerbant of Taxandria, genoemd in een schenking van 815/830 aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Troisvilles, op 18 km zuidoost van Kamerijk.
Drumpt (Gld.), waar de abdij van Echternach ca. 1200 in het bezit was van de kerk, toont aan dat de abdij hier uit zichzelf terechtkwam, zonder enige zogenaamde voorgeschiedenis van Willibrord.
Dublensis, zie Dupla.
Duffel, de streek tussen Nijmegen en Kleef, kan niet identiek zijn met de pagus Dublensis uit de akten van Echternach, daar de streeknaam Duffel pas vijf eeuwen later is ontstaan en de streek pas in 1228 voor het eerst een relatie met Echternach krijgt.
Dufla, als plaatsnaam genoemd in de lijst van 900, is Toufflers, op 12 km noordoost van Rijsel.
Dumalle, zie Dutmella,
Duodlendorf, genoemd in een akte van 814, is Doudeauville, op 7 km zuidoost van Samer.
Duovendorf in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 784 (lees: Nuovendorf), is Neuville-en-Avesnes, op 24 km oost van Kamerijk.
Dupla, een pagus genoemd in een akte van 721, is het land van de Deûle.
Durninum, genoemd in een akte van 721, is Drouvin, op 4 km zuid van Béthune, of Douvrin, op 13 km zuidoost van Béthune.
Dutmala, een rivier in Taxandria, in een akte van 703 genoemd, is een vervalsing van Dupla of van de pagus Duplaus met de bedoeling om de tekst naar Brabant te trekken, en duidt de Deûle aan.

Edegreia, genoemd in een akte van 894 en liggend bij Mégange (Moselle), is Ennery, op 15 km zuidoost van Thionville.
Edinga, genoemd in een akte van 895, is Edequines, leengoed en kasteel onder Wizernes, op 5 km zuidwest van St.-Omaars.
Edingen, genoemd in akten van 861, 864 en 866, is Edingen, op 27 km zuidwest van Brussel.
Eersel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Eresloch of met Henesloth (twee verschillende plaatsen) uit 712, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is gesticht, en deze identificatie door Echternach niet is voorgestaan.
Efternacum, zie Aeftenacum.
Ekkiveld, genoemd in een akte van 973, de eerste schenking aan Aefternacum in Echternach, is Hagen, op 15 km noord van Thionville.
Empel (N.-Br.), in 1303 voor het eerste genoemd, is Empel, op 5 km noord van Den Bosch. De plaats kan niet identiek zijn met het Empele van Lorsch, dat verband hield met de kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, evenmin met het Empele van de abdij van Crespin, dat de plaats Hamblain-les-Prés is met St. Landelinus als kerkpatroon, genoemd resp. in 816 en 931, daar de Brabantse plaats pas vier tot vijf eeuwen later is ontstaan, zij geen enkele band heeft gehad met de abdijen van Crespin en Lorsch, en het Empele van Crespin bovendien aan de rivier de Trinquoise wordt genoemd.
Empele in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius, is Ablain-Saint-Nazaire, op 12 km noordwest van Atrecht.
Empla in Taxandria, waar de abdij van Crespin bij Valenciennes in 855 goederen en in 931 de plaats ontving, gelegen aan de rivier de Verchena (zie aldaar), is Hamblain-les-Prés, op 13 km oost van Atrecht. Gelijktijdig kreeg de abdij goederen te Onnaing en Hermignie.
Engelen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Angrus (wat een etymologie !) van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, omdat de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Epternacum, zie Aefternacum.
Eptiacum, in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 786, 789 en 903, is Eps, op 9 km noordwest van St.-Pol.
Epuego in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 780, is Eps, op 9 km noordwest van St.-Pol.
Eresloch of **Ereslohe** in Taxandria, gnoemd in een akte van 712, is Herlies, op 16 km noordoost van Béthune.
Ernenche, genoemd in een akte van 780, is Arneke, op 6 km noordwest van Cassel.
Erle, genoemd in een akte van 714, is Herly, op 10 km zuidoost van Fauqumbergues.
Euringas, genoemd in een akte van 877 in verband met Pénin, is Averdoingt, op 3 km zuidwest van Béthencourt, waarmee de plaats ook in verband wordt genoemd.

Fedriche in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 811, is Féchain, op 10 km noordoost van Kamerijk.
Felison, genoemd in een akte van 719, is Feuchy, op 6 km oost van Atrecht.
Fenta, zie Feutha.
Feutha, elders Witha of Huitte geheten, is een Germaanse vorm (wit) voor de rivier de Albis (de Aa). Albis betekent "witte rivier".
Fidiacus, genoemd in een akte van 718, is Fiefs, op 14 km noord van St.-Pol.
Filfort, sinds 877 een bezit van de abdij van Chèvremont (Kevermunt) bij Aken, is Vilvoorde, op 10 km noordoost van Brussel.
Finnelar, genoemd in een akte van 751, is Fiennes, op 9 km noordoost van Aire.

Fleodedrum, genoemd in een akte van 721, is Flêtre, op 6 km noordwest van Bailleul.
Fresia duidt het land van de Fresones of Vlaanderen aan.
Frisingen in de pagus van Wavrans, genoemd in de akte van 768, is Fersinghem, op 8 km zuidwest van St.-Omaars. Het is een der talrijke toponiemen, die in de streek aan de Fresones herinneren.
Fuckinsheim in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 784, is Poix-du-Nord, op 26 km oost van Kamerijk.
Fulbach, genoemd in een akte van 907, is Le Volpit, bos en leengoed onder de gemeente Moringhem, op 6 km zuidwest van St.-Omaars.
Furchus, genoemd in een akte van 802, is Fouquières-les-Lens, op 4 km oost van Lens, of Fouquières-les-Béthune, op 2 km zuidwest van Béthune.
Furgelarus, dat alleen in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord* voorkomt, is identiek met Furchus.

Gandra of **Gandren**, een rivier in de pagus van de Selle, is een Luxemburgse vervalsing van de Ecaillon, waaraan de genoemde plaatsen liggen. De vervalsing is geschied om de Luxemburgse rivier de Gander op te dringen.
Gandridengen, zie Gundringen.
Gangulfobuiras, genoemd in een akte van 780, bestaat uit twee aan elkaar geplakte plaatsnamen.
Gangulfo is Gennes (Ivergny), op 21 km zuidwest van St.-Pol. Zie ook Buiras.
Ganlingas in de pagus Gesterean, genoemd in een akte van 788, is Gullegem (B.), op 5 km noordoost van Kortrijk.
Gauriagum, genoemd in een akte van 758, is Gouy-sous-Bellone, op 20 km noordoost van Atrecht.
Gaza, een rivier, genoemd in een akte van 780, is een vervalsing van Marcha, de Marcq.
Geihe, een rivier in de pagus van Ardres, is een foutieve lezing van Hem of Hemi en duidt de Hem aan, die langs Tournehem stroomt.
Geinne in de paus van Ardres, genoemd in een akte van 783, is Guémy, op ruim 1 km zuidwest van Tournehem.
Gelastorf in de pagus Renensis (van de Schelde), is Galametz, op 15 km zuidwest van St.-Pol.
Gemert (N.-Br.), waar de abdij van Echternach in 1270 rechten verkreeg, toont aan dat haar aanwezigheid in de streek niet berustte op enig voorafgaand bezit van St. Willibrord, daar geen spoor te bekennen is van een plaats in de oude akten die als Gemert zou kunnen worden opgevat.
Gemonde (N.-Br.) kan niet identiek zij met Datmunda uit 699, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Gesterean, een pagus genoemd in een akte van 788, waarin de plaats Gullegem (B.) lag, is een vervalsing van Curtraio (Kortrijk).
Gingen, genoemd in een akte van 903, is Guînes.
Gingenruthichina, zie Gingen en Rutichina
Gladebach, in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 776, is Glatignies, gehucht van Locon, op 4 km noordwest van Béthune.
Goderdorf, genoemd in een akte van 862, is Godenthun, gehucht en leengoed van de gemeente Pernes, op 13 km noordoost van St.-Pol.
Goncingen, genoemd in een akte van 799, is Goningselle, deel van de gemeente Audinghen, op 8 km noordoost van Marquise.
Gottingamora, genoemd in een akte van 814, is Gouy-en-Artois, op 14 km zuidoost van Atrecht, of Gouy-sous-Bellone, op 7 km zuid van Douai.
Gozenseim, genoemd in een akte van 782, is Gonnehem, op 6 km noordwest van Béthune.
Gruona, genoemd in een akte van 780, is Gruson, op 11 km zuidoost van Rijsel.
Gundringen of **Grundritinga** in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 799, 867, 877 en 903,

is Gondardennes, gehucht van Wizernes, op 4 km zuid van St.-Omaars.
Guodendale, genoemd in een akte van 903, voorheen ook Guionval geschreven, is Le Vionval, leengoed en gehucht van Haillicourt, op 7 km noord van Béthune.

Haedilla, zie Hatalle.
Haemni, genoemd in een akte van 721, is Ham-en-Artois, op 3 km zuidoost van Lens.
Haelaos in Taxandria, genoemd in een akte van 718, is Loos, op 3 km zuidwest van Rijsel.
Hagamathingas in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 767, is Haquemberge, leengoed onder de gemeente Louches, op 11 km noordoost van Tournehem.
Hagelinga in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 798, is Avesnes-les-Aubert, op 13 km noordoost van Kamerijk.
Hagenen in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 793, is Haquemberge, gehucht van de gemeente Louches, op 4 km noordwest van Tournehem.
Hagulvingas, genoemd in een akte van 783, is Hallenges, gehucht van Bucqoy, op 17 km zuidwest van Atrecht.
Hainau, waar koning Clovis ca. 694 goederen schenkt aan de abdij van Crespin, is Henegouwen. In dezelfde akte schenkt hij goederen in Taxandria.
Halboldingem, genoemd in een akte van 768, is Herbinghen, voorheen onder de oude naam bekend, op 10 km zuidoost van Tournehem.
Haldingas in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 775, is Haussy, op 17 km noordoost van Kamerijk.
Haldonvilla, genoemd in een akte van 799, is Haldincourt, een gehucht van Gouy-Saint-André, op 10 km west van Hesdin.
Hamaritda in de pagus Testerbant, genoemd in de schenking van 815/830 aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Emmerin, op 6 km zuidwest van Rijsel.
Hamulo, genoemd als kasteel in een akte uit 717, is Le Cateau, op 23 km zuidoost van Kamerijk.
Hanarem in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 768, is Nabringhen, op 18 km noordoost van Boulogne.
Hapert (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Heopordum uit 710, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is gesticht en deze identificatie nooit door Echternach is voorgestaan.
Harimala, sinds 779 een bezit van de abdij van Chèvremont (Kevermunt) bij Aken, in de pagus van Hasbania, is Hermalle-sous-Argenteau, op 13 km noordoost van Luik.
Hasmaringa in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 867, is Harasvesnes, op 18 km zuidwest van St.-Pol.
Hatalle in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Hesdigneul-les-Béthune, op 4 km zuidwest van Béthune.
Hees (N.-Br.), wie van de drie men dan maar wil, kan niet identiek zijn met Hezia uit 773, daar de Brabantse plaatsen pas vijf tot zeven eeuwen later zijn gesticht en Echternach deze identificaties nooit heeft voorgestaan.
Hedel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hatalle van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nooit enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Heinegauwe, zie Hainau.
Heldingen in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 768, is Hallines, op 6 km zuidwest van St.-Omaars.
Hemmeingestal, genoemd in een akte van 894, is Hem-Langlet, op 9 km noord van Kamerijk.
Henesloth in Taxandria, in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord* als een schenking van Engelbert genoemd, kan identiek zijn met Eresloch, ofschoon Henneveux ook aannemelijk is.

Heopordum in Taxandria, genoemd in een akte van 710, is Haubourdin, op 5 km zuidwest van Rijsel.
Heritbritlar in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 895, is een verminkte vorm van Hermelinghen, op 7 km noord van Marquise.
Herminiacum, samen met Empele van Crespin (Hamblain-les-Prés) genoemd in verschillende oorkonden tussen 694 en 1201, is Harmegnies (B.) op 33 km noordoost van Valenciennes.
Herpen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Herpina van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, omdat de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Herpina in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazaire te Ablain-Saint-Nazaire, is Herrin, op 12 km zuidwest van Rijsel.
Hese of **Hesca**, genoemd in een akte van 773, is Yeuse, op 5 km west van Tournehem.
Hettilbrucka is de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 901, is Hellebrouck, op 2 km noordoost van Eperlecques.
Hezia in Taxandria, genoemd in een akte van 785, is Haisnes, op 9 km west van Lens.
Hingendorf in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 804, is Inxelles, gehucht van Quelmes, op 8 km zuidwest van St.-Omaars.
Hisnanca, zie Hissenacha.
Hissenacha of **Hocanschot** in Taxandria, genoemd in een akte van 710, is Choques, op 5 km oost van Béthune.
Hoensal in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 786, is Honval, gehucht van Rebreuve-sur-Canche, op 11 km zuid van St.-Pol, of Honvault, op 3 km noord van Boulogne, of Houlle, op 8 km noordwest van St.-Omaars.
Holzheim in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 882, is Assinghem, voorheen bekend als Holsinghem, oude wijk van Eperlecques en Houlle.
Honaniis, samen met Empla van de abdij van St. Landelinus te Crespin (Hamblain-les-Prés) in een akte van 931 genoemd, is Onnaing, op 6 km noordoost van Valenciennes.
Honorichinga, genoemd in een akte van 867, is Hornaing, op 18 km oost van Douai.
Horreo, genoemd in een akte van 710, is Hordain, op 14 km west van Valenciennes.
Hortina, zie Ortinon.
Hoxent (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hoccascaute in Taxandria uit 710, daar de Brabantse naam (van een plaats is zelfs geen sprake) pas zeven eeuwen later is ontstaan, Echternach deze identificatie nooit heeft gesteld, en het volkomen uitgesloten is dat een kleiner toponiem als plaatsnaam is gebruikt.
Hugumarchi, als pagus genoemd in een akte van 786, is Valhuon, voorheen bekend als Hugonis Urbs, op 7 km noord van St.-Pol.
Huita, een rivier, genoemd in een akte van 692, is een Germaanse vorm (wit) voor de rivier de Albis (de Aa). Albis betekent "witte rivier".
Huitto, een rivier, is identiek met de Huita.
Hulislaum in Taxandria, genoemd in een akte van 710, is Hulluch, op 6 km noordwest van Lens.
Hullingen in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 773, is Houlle, op 8 km noordwest van St.-Omaars.
Hulsel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hulislaum uit 710 of met Husloth, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is ontstaan en deze identificatie nooit door Echternach is voorgestaan.
Hunsel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hulislaum uit 710, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is ontstaan.
Hunsate in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Houdain, op 11 km zuidwest van Béthune.
Husloth, genoemd in het zogenaamde Testament van St. Willibrord, is vermoedelijk niet identiek met

Haelaos en is Uzelot, gehucht van de gemeente Leulinghen.
Huvelerndal, in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 774, is Ouve-Wirquin, op 15 km zuidwest van St.-Omaars.

Iuvigus, zie Luvigus.

Karles, genoemd in een akte van 903, is Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne.
Karlesweirthen, zie Karles en Weirthen.
Kellen (D.) kan niet identiek zijn met Cellina uit 751, daar de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan, en zij pas in 1228 een relatie met Echternach krijgt.
Ketichi, genoemd in een akte van 926 in verband met de Moezel, is Kuntzig, op 5 km zuidoost van Thionville.
Kinheim, door Theofried van Echternach genoemd in verband met Adrichaim, is Quingoie, gehucht tussen Audrehem en Tournehem.
Kinnehim, in 719 in verband met Felison (Feuchy) genoemd, is Cuinchy, op 7 km zuidoost van Béthune.
Klein Zundert, waar in 1157 de kerk door de abdij van Tongerlo werd gesticht, kreeg St. Willibrord als kerkpatroon, zodat de eerste Willibrord-kerk buiten Frans-Vlaanderen in het westen en niet in het oosten van Brabant staat.

Langenrech in de Batua, genoemd in een akte van 788, is Longuerecque, op 1 km zuidoost van Desvres.
Larem, genoemd in een akte van 903, is Laires, op 13 km zuidoost van Fauquembergues.
Lauvichi, een rivier in de pagus Hugumarchi (Valhuon), is de Lawe.
Ledingen, genoemd in een akte van 768, is Ledinghem, op 11 km zuidoost van Desvres.
Lefankin in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 811, is een verminkte naam van Lenglet, op 9 km noordwest van Kamerijk.
Lendingen, genoemd in een akte van 774, is Linghem, op 6 km zuidwest van Aire.
Levetlaus in Taxandria, genoemd in een akte van 712, is Laventie, op 15 km noordoost van Béthune.
Limana, genoemd in een akte van 926 in verband met de Moezel, is Lemoncourt, op 32 km zuidoost van Metz.
Licera of **Linceren** in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 867 en 876, is Linzeux, op 10 km zuidwest van St.-Pol.
Lippia, een rivier in de pagus Gesterean (Kortrijk), genoemd in een akte van 788, is de Lys of de Leie.
Loffna in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 788, is Longfossé, op 2 km zuid van Desvres.
Longni, genoemd in een akte van 773 is, omdat geen pagus is genoemd, niet met zekerheid aan te wijzen, Het kan zijn: Locon bij Béthune; Loge bij Hesdin; Loison-sous-Lens bij Lens of Loison-sur-Créquoise bij Montreuil.
Luissel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Levetlaus uit 712, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is gesticht, en Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Lullingas in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 781, is Leulinghem, op 7 km zuidwest van St.-Omaars.
Luthenwilre, genoemd in een akte van 938, is Lostebarne, gehucht van de gemeente Louches, op 4 km noordwest van Tournehem.
Luvigus in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 794, verkeerd geschreven als Iuvigus, is Lugy, op 10 km noordoost van Fauquembergues.

Machonvillare, in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 832, is Magnicourt-en-Comte bij Atrecht, of Magnicourt-sur-Canche bij St.-Pol. Zie ook Wachconvillare.
Maquila in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 832, is Macquinghen, gehucht van Tingry, op 3 km van Samer, of gehucht van Baincthun, op 5 km zuidoost van Boulogne.
Marsum, genoemd in een akte tussen 696 en 726, is Marck bij Calais.
Mertfelde in Taxandria, waar de abdij van Lorsch goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Merville, op 17 km oost van Aire.
Martras in de pagus Testerbant, genoemd in een schenking van 815/830 aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Marthes, gehucht van Mametz, op 5 km west van Aire.
Mathulfovillare, genoemd in een akte van 697, moet gelezen worden als Bladulfi villa en is Bloville, gehucht van de gemeente Boisjean, op 6 km zuid van Montreuil.
Matringa in de paus van Wavrans, genoemd in akten van 777 en 798, is Matringhem, op 8 km zuidoost van Fauquembergues.
Meckela in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 814, is Macquinghen, gehucht onder de gemeente Baincthun, op 5 km zuidoost van Boulogne.
Medona in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 786, is Moyenneville, op 12 km zuid van Atrecht.
Meerveldhoven (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Martfelde in Taxandria, waar de abdij van Lorsch ca. 779 goederen ontving voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen later is gesticht, er geen enkele relatie met Lorsch heeft bestaan, en de naamsafleiding een slag in de lucht is.
Megen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Meginum uit 722, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht, en deze identificatie door Echternach nooit is voorgestaan.
Meginensis, een pagus genoemd in een akte van 869, is Mingoval, op 15 km noordwest van Atrecht.
Meginum, genoemd in een akte van 721, is Maing, op 7 km zuid van Valenciennes.
Megininse, genoemd in akten van 894 en 926 in verband met de Moezel, is Mégange, op 23 km noordoost van Metz.
Menifelt, zie Megininse.
Mennegen, genoemd in de akte van 814, is Maninghem, op 4 km zuidwest van Doudeauville.
Mere of **Meri**, genoemd in een lijst van 900, is Méricourt, op 4 km zuidoost va Lens.
Mermerdinga in de pagus van Ardres, genaamd in een akte van 895, is Mazinghem, op 5 km zuid van Aire.
Methensis, een pagus, waarin de plaats Contrein (Contery) ligt, genoemd in een akte van 879, is een verschrijving van Montaigu, op 9 km zuidoost van Boulogne.
Mathringen, zie Matringa.
Midochi, genoemd in een akte van 786, is Saint-Blaise, voorheen als Midleca bekend, gehucht van de gemeeente Guînes.
Migininsis, genoemd in een akte van 869, is Maing, op 2 km afstand van Prouvy waarmee de plaats samen wordt genoemd.
Milheeze (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Hezia uit 785, omdat de Brabantse plaats pas zes eeuwen later is gesticht en Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Millinga of **Millingi**, genoemd in een akte van 721, is Millonfosse, op 12 km noordwest van Valenciennes.
Millingen (Gld.) kan niet identiek zijn met Millingi uit 722, daar de Gelderse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met St. Willibrord of met Echternach heeft gehad.
Missala, zie Muslensis.
Mithigowe, genoemd in een akte van 965 in verband met de Moezel, is Mégange, op 26 km zuid-

oost van Thionville.
Monhore, genoemd in een akte van 704, moet als Monhove gelezen worden en is Moncheaux, op 8 km zuidwest van St.-Pol.
Mons Ardinigo, in de pagus van de Selle, is Erchin, op 8 km zuidoost van Douai.
Mons Clotariensis, genoemd in akten van 697 en 721, is Montcavrel, op 6 km noordoost van Montreuil.
Mons Viennensis, genoemd in een akte van 697, is Mont-de-Fiennes, gehucht van de gemeente Fiennes, op 9 km noordwest van Marquise.
Montis, in een akte van 699 genoemd in de pagus Tulpiacensis, dat opgevat moet worden als de Deûle, is Deûlemont, op 16 km noordoost van Rijsel.
Morinnesbrunnon in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 877, is Morenchies, op 2 km noordoost van Kamerijk.
Mosa, in verband met Taxandria en Batua genoemd, is niet de Maas doch een arm van de Schelde, die in het Vlaams Moos of Moeze wordt genoemd en een brede, modderige riviermond betekent. De naam komt in deze betekenis meermalen voor en is vermoedelijk niet eens als eigennaam doch als soortnaam gebruikt. Vergelijk het Nederlandse begrip "vliet".
Moselle, genoemd in een akte van 914, samen met de plaatsen Berg-sur-Moselle en Rodemack, is de Moezel.
Moselle, zie Muslensis.
Mulenberge, genoemd in een akte van 704, is Molinghem, op 4 km zuidoost van Aire.
Mulnain of **Mulneheim**, ook Araride geheten, genoemd in een akte tussen 696 en 726, is Molinghem, op 4 km zuidoost van Aire. Zie ook Araride.
Munderchinga, genoemd in een akte van 965, is Monneren, op 18 km zuidoost van Thionville.
Murirato in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 832, is Moriaucourt, gehucht van de gemeente Hernicourt, op 4 km noordwest van St-Pol.
Musella, een rivier genoemd in de akten van 894 en 926, is de Moezel.
Muslensis, een pagus genoemd, is een verschrijving van Missala, de rivier de Selle bij Kamerijk. De vorm Muslensis is een Luxemburgse vervalsing om de plaatsen aan de Moezel te krijgen en zo pretenties te kunnen stellen.

Nathneim, genoemd in een akte van 758, is le Nantois, gehucht van de gemeente Norrent-Fontes, op 6 km zuid van Aire.
Nedinse, zie Peninse.
Neerpelt (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Palethe (dat vermoedelijk zelfs geen plaatsnaam is) van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en Neerpelt nimmer enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Niel (D.) kan niet identiek zijn met Niele uit 900, daar de Duitse plaats pas vier eeuwen later is gesticht en zij nooit enig relatie met Willibrord of Echternach heeft gehad.
Niele, genoemd in de lijst van 900, is Nielles-les-Calais, op 5 km zuidwest van Calais.
Nimisa, zie Amisia.
Nitera, zie Vitera.
Nitro, genoemd in een akte van 721, is Nedon, op 16 km west van Béthune. Vermoedelijk moet het als Vitro gelezen worden en dan is het Vitry-en-Artois, op 14 km noordoost van Atrecht.
Nuomere of **Nommero** in de pagus van de Batua, genoemd in akten van 776 en 814, is Nomain, op 18 km noordoost van Douai.
Nutterden (D.) kan niet identiek zijn met Nitro uit 721, daar de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij pas ca. 1250 een relatie met Echternach krijgt.

Odinga in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 768, is Beaudignies, op 26 km noordoost van Kamerijk.
Officinus in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 790, is Offin, op 12 km zuidoost van Montreuil.
Ombriga, genoemd in een akte van 907, is Ambrines, op 21 km noordwest van Atrecht.
Orthen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Ortinon van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, omdat de Brabantse plaatsen pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Ortinon in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Ourton, op 14 km zuidwest van Béthune.
Oss (N.-Br.) kan niet identiek zijn met het staartje van Baclaos, omdat een leuke kopiist uit de 13e eeuw van de ene naam er twee maakte: Bacle en Os. De Brabantse plaats is pas vijf eeuwen later ontstaan en de relatie met Echternach begint in 1344.
Ossewilre in de pagus Renensis (van de Schelde), genoemd in een akte van 835, is Bissezeele, op 13 km noordwest van Cassel.
Osterol in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Ostricourt, op 12 km zuidwest van Rijsel.
Oszuwilre, genoemd in een akte van 835, is eerder identiek aan Oxinvillare dan aan Ossewilre. In het verband met de andere namen kan het ook Ostrohove zijn, op 4 km zuidoost van Boulogne.
Otringas in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 803, is Outrebois, op 23 km zuidoost van Boulogne.
Oxinvillare, genoemd in een akte van 697, is Ostreville, op 4 km zuidoost van St.-Pol.

Paginse, genoemd in een akte van 710, is Paillencourt, op 8 km noordoost van Kamerijk.
Palethe, genoemd in verband met Marvilde (Merville) in een schenking van 816 aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is vermoedelijk geen plaatsnaam doch moet gelezen worden "in palude" (in het moeras).
Peffenhusa, genoemd in een akte van 901 en in de Salagowe gelegen, bij de Selle, is Abancourt, op 7 km noordwest van Kamerijk.
Peninse, foutief geschreven als Nedinse, is Pénin, op 3 km zuid van Béthencourt en Averdoingt, waarmee de plaats in verband wordt genoemd.
Peninsis, foutief geschreven als Serinsis, genoemd in een akte van 769, is Pénin, op 19 km noordwest van Atrecht.
Pepingen of **Pippingen** in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 768 en 775, is Aubin-Saint-Vaast, op 5 km noordwest van Hesdin.
Piffigen in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 789, is Peuplingues, op 7 km zuidwest van Calais.
Pladella villa, waar de valse oorkonde van Karel de Eenvoudige uit 922 gedateerd werd, is een verschrijving van Bladoldi villa, Blacourt, Oise.
Plaida, zie Bloide.
Provia, foutief als Crovia geschreven, genoemd in een akte van 869, is Prouvy, op 7 km zuidwest van Valenciennes.
Prumia, een rivier, genoemd in een akte van 714 en andere, is een vervalsing van Echternach met de bedoeling om in Prüm claims te leggen.
Prumia, een plaats, genoemd in de akten van 801 en 862, is een verschrijving van **Prunia** en is Provin, op 10 km noordoost van Lens.
Purchus, zie Furchus.
Putilinge of **Puthilingin** in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 907, is Puissieux, op 20

km zuidwest van Atrecht.

Quantia, meestal verkeerd geschreven als Alsantia, is de Canche, rivier tussen St.-Pol en Étaples aan Het Kanaal.
Quortolodora, genoemd in een akte van 692 is Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne.

Reginoldingas, genoemd in een akte van 879, is Regnauville, op 7 km zuid van Hesdin.
Ren, sinds 877 bezit van de abdij van Chèvremont (Kevermunt) bij Aken, is Grand-Rang (B.), op 8 km oost van Maubeuge en/of Vieux-Reng (Fr.) op 3 km west van de eerste.
Renensis, als pagus genoemd, duidt in de oorkonden van Eperlecques niet de Rijn aan, nog minder het land van Rien bij Antwerpen, doch de pagus van de Renus (Schelde) bij de monden van de Renus ten noorden van Boulogne.
Renus betekent in de oorkonden van Eperlecques de Schelde.
Reple of **Replo** in Taxandria, alleen genoemd bij Theofried van Echternach en in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, is niet terug te vinden en zal wel een verschrijving zijn van een andere naam.
Reppel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Replo uit het begin van de 8e eeuw, daar het Brabantse toponiem Reppel pas zes eeuwen later verschijnt en Reppel nooit enige relatie heeft gehad met Willibrord of met Echternach.
Ridenas, genoemd in een akte van 894, is Rédange, op 23 km noordwest van Thionville.
Rinderen (D.) kan niet identiek zijn met Rinharin uit 722, daar de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan en zij pas in 1238 haar eerste relatie met Echternach kreeg.
Rinhari of **Rinera**, genoemd in akten van 721 en 947, is Riencourt, op 16 km zuidoost van Atrecht.
Rodelinga in de pagus van de Selle, genoemd in een akte van 798, is Rieux-en-Cambrésis, op 9 km noordoost van Kamerijk.
Rodemachkeren, genoemd in verband met de rivier de Moezel in een akte van 914, is Rodemack bij Thionville.
Roldingen in de pagus van Wavrans, is Rollancourt, op 15 km noordwest van St.-Pol.
Rorespach, genoemd in een akte van 796, is Rorichove, oud dorp onder de gemeente Andres, op 3 km zuidoost van Guînes.
Rosmalen (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Rosmalle van 816 uit een schenking aan de abdij van Lorsch voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, omdat de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht en zij nimmer enige relatie met Lorsch heeft gehad.
Rosmalle in Taxandria, waar de abdij van Lorsch in 816 goederen ontvangt voor haar kerk van St. Nazarius te Ablain-Saint-Nazaire, is Roubaix, op 11 km noordoost van Rijsel. De naam is een verfransing van Rosbach, dat op zijn beurt een germanisering is van het Gallische Rosmalle. Malle is het Gallisch woord voor beek of water.
Ruimel (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Rumelacha uit de 7e eeuw, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is gesticht, en Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Rumelacha, genoemd in een akte van 698, is Rumilly-Wirquin, op 11 km zuidwest van St.-Omaars, of Rumilly, op 6 km zuid van Fauquembergues.
Rumleos, waarvan in de kalender van St. Willibrord staat, dat de basiliek van St. Paulus aldaar in juni werd gewijd, is Rumilly, op 20 km zuid van Tournehem, of Rombly, op 5 km zuid van Aire, of Ruminghen, op 14 km noordwest van St.-Omaars, derhalve niet met zekerheid op te lossen. De plaats is vermoedelijk niet identiek met Rumelacha.
Ruosere in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 806, is Roussent, op 11 km zuid van Montreuil. Rutichine, genoemd in een akte van 903, is Rusteghem, leengoed en gehucht van Louches, op 4 km noordwest van Tournehem.

Rutichina of **Ruthichina**, genoemd in een akte van 903, is Rusteghem, leengoed en gehucht van Louches, op 4 km noordwest van Tournehem. Zie ook Gingenruthichina, Gingen.

Sala, een rivier, genoemd in een akte van 717, is de Selle ten oosten van Kamerijk.
Salagowe, genoemd in een akte van 901, is de streek van de rivier de Selle ten oosten van Kamerijk.
Salmana, een rivier in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 797, is een foutieve schrijfwijze van de Helena (de Liane) bij Boulogne.
Salva, een rivier, genoemd in een akte van 761, is de Selle ten oosten van Kamerijk.
Salvensis, een pagus genoemd in akten van 717 en 761, is Saulzoir, op 16 km noordoost van Kamerijk.
Scadingas in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 877, is Scadembourg, gehucht van Saint-Martin-au-Laërt, ruim 1 km noordwest van St.-Omaars.
Scuffelingen in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 799, is Boufflers, op 14 km zuidwest van Montreuil.
Serinsis, zie Peninsis.
Sigonna, een rivier in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 866 bij Edingen en de Marcq, is de rivier de Senne.
Simara of **Simere**, een rivier in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 799 en 877, is een foutieve lezing of vervalsing van Albis of Aa.
Sismere, genoemd in een akte van 721, is Simencourt, op 10 km zuidwest van Atrecht.
Solina, een rivier in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 788, is een foutieve lezing of vervalsing van Helena, de Liane.
Spehtashart, genoemd in een akte van 901 in verband met Abamcourt, is Escarmain, op 22 km noordoost van Kamerijk.
Spetnerian in de pagus Gesterean (van Kortrijk), genoemd in een akte van 788, is Espierre, op 14 km zuidoost van Kamerijk.
Sprusdare, genoemd in een akte van 692, is Esquerdes, op 7 km zuidwest van St.-Omaars.
Staneheim, genoemd in een akte van 704, is Etaing, op 16 km zuidoost van Atrecht.
Steineim of **Stenheim**, genoemd in een akte van 835 in verband met Ossewilre, is Steene, op 4 km zuidwest van Winoksbergen.
Suestra, waar St. Willibrord in 714 een kloostertje ontving, is Souastre, op 22 km zuidwest van Atrecht.
Sumingen in de pagus van de Selle, genoemd in akten van 760 en 907, is Sommaing, op 21 km noordoost van Kamerijk.
Susteren (Ned. Limb.) waarheen ca. 850 het klooster van Souastre bij Atrecht vluchtte voor de Noormannen, heeft zijn naam van het eerste klooster overgenomen.

Tadia, genoemd in een akte van 698, is Tatinghem, op 3 km west van St.-Omaars.
Taxandria was een landschap ten westen van Doornik en ten noordwesten van Atrecht. Soms wordt het als synoniem van Testerbant genoemd, dat op zijn beurt synoniem staat met Westrachia. Toch blijken Taxandria en Westrachia niet volledig samen te vallen. De naam komt tussen ca. 400 en ca. 1100 voor en duidt dan altijd het Franse landschap aan. In Nederland of Duitsland bestaat geen tekst waardoor de naam voor Brabant bevestigd wordt. De toepassing op het oosten van de provincie Noord-Brabant is enkel een mythisch gevolg van de onjuiste en frauduleuze lokalisatie van vier namen uit de oorkonden van Eperlecques door de abdij van Echternach, wat pas in de 13e eeuw gebeurde, zonder enige voorgeschiedenis ter plekke en zonder enige voorafgaande documentatie in de oorkonden van Echternach.
Tede (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Tadia uit 699, daar de Brabantse plaats pas zeven eeuwen

later is gesticht en Echternach deze identificatie nooit heeft voorgestaan.
Terchena, foutief als Verchena geschreven, een rivier waaraan de plaats Empla van de abdij van Crespin wordt genoemd Hamblain-les-Prés, is de Trinquoise waaraan de plaats inderdaad ligt.
Testerbant of **Testerventi**, zie Taxandria.
Thelingi, genoemd in een akte van 786, is Terlincthun, gehucht van de gemeente Wimille, op 4 km noord van Boulogne.
Thessandrico, zie Taxandria.
Thilde, in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 806, is Tilly-Capelle, op 12 km noordwest van St.-Pol.
Thüringen of **Thoringia** komt nergens voor in de documenten van St. Willibrord noch in de akten van Eperlecques. Eenmaal komt een persoon met de naam van Thuringus voor; daarvan heeft men "de hertog van Thüringen "gemaakt.
Thrimnita of **Thremethe**, genoemd in een akte van 914, is Tiremande, gehucht van Ligny-lès-Aire, op 11 km zuidoost van Terwaan.
Tilburg (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Tilliburgis uit 709, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan.
Tilliburgis, waar de akte van 709 uitgegeven is, was Tilleborg, een verdwenen plaats bij Kortrijk, of Tilly-Capelle, op 17 km noordwest van St.-Pol.
Traiectum, de plaats van de zetel van St. Willibrord, is Tournehem, op 16 km noordwest van St.-Omaars.
Treveri, dat enige malen in de akten van Eperlecques voorkomt, is een valse toevoeging, of de vervalsing van een andere naam, die dan slechts te gissen valt.
Tubalgowe, genoemd in een akte van 947, is het land van de Deûle.
Tulpiacensis, een pagus genoemd in een akte van 699, moet opgevat worden als het land van de Deûle. Er zijn verschillende vervalsingen gepleegd, omdat met dezelfde naam Dubla gemanoeuvreerd is in de richting van Duffel, Brabant en Zülpich.
Tumme, genoemd in een akte van 692, is Teneur, voorheen als Tumnis bekend, op 12 km noordwest van St.-Pol.
Turingia, als pagus genoemd in het *Testament van St. Willibrord* bij de schenking van Hedenus, kan zeer goed berusten op een authentieke tekst, daar Hedenus als graaf bekend is en hij hoogstwaarschijnlijk van het graafschap Doornik was, wat Thoringia in de meeste teksten betekent.

Uffeninge, in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 817, is Offin, op 12 km zuidoost van Montreuil.
Uren, een rivier, genoemd in een akte van 768, is de plaats Vérin, leen en gehucht van Offrethun, op 9 km noordoost van Boulogne.
Urva, in de pagus Midochi (zie aldaar), genoemd in een akte van 786, is Vérin, gehucht in de gemeente Offrethun, op 9 km noordoost van Boulogne.
Urversen, genoemd in een akte van 768, is Offrethun, op 9 km noordoost van Boulogne.

Vaedritlaeum, genoemd op de kalender van St. Willibrord, is Vaudricourt, op 3 km zuidwest van Béthune, of Vaudringhem, op 18 km zuidwest van St.-Omaars. De plaats is niet identiek met Waderloe.
Valkenswaard (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Wadradoch uit ca. 726, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan, en zij pas in de 15e eeuw een relatie met Echternach krijgt.
Vallis Thiedolfi, lees **Vallis Restoldi**, genoemd in een akte van 879, is Le-Val-Restaud, gehucht van de gemeente Thiembronne, op 4 km noordoost van Fauquembergues.
Velisena, een rivier door Theofried van Echternach in verband gebracht met Audrehem en Quingoye,

is misschien een vergissing in verband met de plaatsnaam Felison.
Vellin, genoemd in een akte van 926 in verband met de Moezel, is Velving, op 30 km zuidoost van Thionville.
Velspach, genoemd in een akte van 780, een vervalsing of verschrijving van Hiklesbach, is Esquelbecq, op 10 km noordwest van Cassel.
Velzen (N.-H.) heeft zijn Willibrord-traditie ontleend aan de vergissing van Theofried van Echternach met de rivier Velisena. Zij berust derhalve nergens op en is een complete mythe.
Verchena, zie Terchena.
Viennensis, zie Mons Viennensis.
Vilare aan de Alsantia, genoemd in een akte van 775, is Villers-sur-Authie, op 17 km zuidwest van Montreuil.
Vilare, genoemd in een akte van 768, is Wierre-au-Bois, op 13 km zuidoost van Boulogne.
Villare, genoemd in de lijst van 900, is Hauteville, op 7 km zuidwest van Hesdin.
Viller (D.) kan niet identiek zijn met Finnelar uit 751, daar de Duitse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan en zij nooit enige relatie met Echternach heeft gehad.
Vitere, genoemd in de lijst van 900, is Vitry-en-Artois, op 15 km noordoost van Atrecht.
Vlierden (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Fledodedrum uit 721, daar de Brabantse plaats pas zes eeuwen later is gesticht en deze identificatie door de abdij van Echternach nooit is voorgestaan.
Vuerbena, zie Terchena.

Waalre (N.-Br.) kan niet identiek zijn met Waderlo uit 703, daar de Brabantse plaats pas vijf eeuwen later is ontstaan en zij pas in 1268 een relatie met Echternach krijgt.
Wabarinsis, een pagus genoemd, duidt de streek aan van Wavrans-sur-l'Aa, op 11 km zuidwest van St.-Omaars, en/of Wavrans-sur-Ternoise, op 5 km noordwest van St.-Pol.
Wabracensis, genoemd in een akte van 894, is Wavrechain-sur-Faulx, op 9 km noord van Kamerijk.
Wachconvillare, vermoedelijk genoemd in de schenking van 832, is Le Waast, sinds de 7e eeuw onder de oude en volle naam bekend, op 14 km noordoost van Boulogne.
Waderloe in Taxandria, genoemd in akten van 703 en 914, is Wattrelos, op 16 km noordoost van Rijsel.
Wadradoch in Taxandria, dat in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord* voorkomt als een schenking van Angilbaldus (704), is vermoedelijk identiek met Waderlo.
Watriloe, zie Waderlo.
Walichrum, door St. Willibrord bezocht, was een plaats bij Tournehem. Theofried van Echternach, die ca. 1100 schreef, heeft er een eiland van gemaakt. De naam Walachria bestaat dubbel in Vlaanderen en Zeeland.
Walachria, waar de abdij van Echternach na het midden van de 12e eeuw bezittingen en rechten verwierf, is het Nederlandse Walcheren.
Waldalingas, in de pagus van Wavrans, genoemd in een akte van 867, is Wailly-Beaucamp, op 7 km zuidwest van Montreuil.
Warthanc, in de pagus van Ardres, genoemd in een akte van 895, is Wardrecques, op 8 km zuidoost van St.-Omaars.
Wardhausen (D.) kan niet identiek zijn met Weretha uit de lijst van 900, daar de Duitse plaats pas drie eeuwen later is ontstaan en zij nimmer enige relatie heeft gehad met Willibrord of Echternach.
Wechringen, genoemd in een akte van 768, is Védringhen, leengoed onder Wavrans-sur-l'Aa, op 11 km zuidwest van St.-Omaars.
Weimodo, genoemd in een akte van 692, is identiek met Withmundi en duidt de streek van Wissant aan, op 16 km zuidwest van Calais.
Weirthen, genoemd in een akte van 903, is Verton, op 11 km zuidwest van Montreuil.

Werchena, zie Terchena.
Weretha, genoemd in de lijst van 900, is Fréthun, op 5 km zuidwest van Calais.
Werina of **Werma**, een rivier, genoemd in een akte van 782, is een foutieve lezing of vervalsing van Claris, Clara of Clarentia, de Clarence.
Wesele, genoemd in een akte van 719, is Wasselau, tussen Aire, Saint-Venant en Merville.
Westrachia, zie Testerbant.
Wetrida, zie Breckera Wetrida.
Widen Bruchka, genoemd in een akte van 907, is Le Widdebroucq, gehucht onder de gemeente Aire.
Wilrae, genoemd in een akte van 768, is Wierre-au-Bois of Wierre-Effroy, of een der talrijke Villers of Villiers.
Wilre in de pagus van Wavrans, genoemd in akten van 867 en 934, is Villers-sur-Authie, op 17 km zuidwest van Montreuil.
Wilz of **Wiltz**, in de pagus van Ardres, genoemd in akten van 792 en 797, is Welles, gehucht van Nordausques, op 2 km noordoost van Tournehem.
Wimilenchennon, genoemd in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, is identiek met Winlendechim.
Winlendechim, genoemd in een akte van 692, is Wicquinghen, op 10 km zuidwest van Fauquembergues.
Winx in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 786, is Wins, gehucht van de gemeente Blendecques, op 4 km zuidoost van St.-Omaars.
Wirteburch, genoemd in een akte van 704, is Le Wittelbert, voorheen Wisterberg geheten, een gehucht van de gemeente Saint-Étienne-sur-Mont, op 5 km zuidoost van Boulogne.
Wis, genoemd in een akte van 814 bij Doudeauville en Maninghem, is Wicquinghem, op 10 km zuidoost van Samer.
Wis in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 801, is Wismes, op 17 km zuidoost van St.-Omaars.
Wissera Marca, een andere naam voor Edingen, genoemd in een akte van 866, duidt de rivier (= wissera) Marck aan, die bij Edingen stroomt.
Witheo, een rivier, genoemd in het zogenaamde *Testament van St. Willibrord*, is een Germaanse vorm (wit) voor de Albis (de Aa), wat witte rivier betekent. De naam toont zelfs aan, dat deze tekst vermoedelijk een authentieke oorsprong heeft.
Wodinga, genoemd in een akte van 903, is Wadenthun, gehucht van Saint-Inglevert, op 8 km noordoost van Marquise.
Wolfsvalt in de pagus van de Batua, genoemd in akten van 794 en 801, is Wolphus, gehucht van Zouafques, op ruim 1 km noordoost van Tournehem.

Zolveren in de pagus van Wavrans is een geheel vervalste naam om het Luxemburgse Zolver op te dringen.
Zuttinge in de pagus van de Batua, genoemd in een akte van 817, is Zudhove of Zuthove, welke naam viermaal in de streek voorkomt zodat het niet mogelijk is de juiste aan te wijzen.

Conclusie uit de lijst van plaatsnamen

De ca. 350 plaatsen uit de oorkonden van Eperlecques liggen alle in een kring rondom Eperlecques. Die kring loopt ruwweg van Boulogne naar Cassel, Rijsel, Kortrijk, Kamerijk, Valenciennes, Douai, Atrecht, Montreuil en zo terug naar Boulogne. Onder de lekenabten van Lotharingen komen er enige

plaatsnamen bij uit de omgeving van Thionville. In dit complex is geen plaats voor een viertal Brabantse namen, nog minder voor de veronderstelling dat dit complex, zeer samenhangend in één streek gesitueerd, wat onbelangrijk landbezit in het nog onontgonnen oosten van Brabant omvat zou hebben, op meer dan 300 km verwijderd. Deze bezittingen blijven tot ca. 970 in het beheer der leken-abten van Eperlecques.
De in 973 herstelde abdij van St. Willibrord, een totaal nieuwe stichting te Echternach, heeft geen enkel bezit van Eperlecques overgenomen of verkregen. Echternach begint pas in de 13e eeuw hier en daar pretenties te stellen op grond van haar vermeende opvolging in de rechten van Eperlecques. Zij deed dit voor Brabant in vier gevallen: Waalre, Diessen, Deurne en Bakel, en Diessen liet zij vlug weer vallen. De andere 21 gevallen "van Willibrord-kerken" in oostelijk Brabant hebben onkritische historici erbij gefantaseerd, daar de abdij van Echternach deze pretenties nooit heeft gesteld, en de oorkonden van Eperlecques geen gegevens bevatten om ze te steunen.

In de namenlijst van het bisdom Traiectum komen ca. 500 plaatsnamen voor, die in dezelfde streek aangewezen zijn, en die nimmer in Holland of Friesland teruggevonden waren (Zie par. 8.2 op blz. 485).
In deze lijst van Eperlecques staan er ca. 350, die op precies dezelfde streek vallen als die van het bisdom.
Samen vormen zij ca. 900 bewijzen dat de zetel van bisschop Willibrord en de stoel van vader abt zich vlak bij elkaar te Tournehem en Eperlecques bevonden. Adieu Utrecht en Echternach !

HOOFDSTUK 8 DE GOEDERENLIJST VAN HET BISDOM TRAIECTUM

8.1 Inleiding

Het is gebleken dat de documentatie van het bisdom van St. Willibrord en die van zijn abdij uiteengevallen zijn in twee groepen, waartussen weinig of geen raakpunten meer zijn te ontdekken.
In dit hoofdstuk wordt nog duidelijker dat de abdij van Eperlecques reeds vlug na de dood van St. Willibrord een eigen leven is gaan leiden en geen band meer had met het bisdom Traiectum.
Nadat de bisschop van Tournehem, na de vlucht voor de Noormannen in 857 omstreeks 870 weer was teruggekeerd, zetelde hij voortaan te Audruicq en te Desvres.
Hij heeft de documentatie van de kerk mee teruggebracht, wat ook woordelijk blijkt uit de latere akten waarin wordt gezegd dat de oude oorkonden aan de koning werden getoond. Met de abdij van Eperlecques en met het beheer van haar goederen hadden de bisschoppen allang geen bemoeienis meer. Zij hebben zich wel erop toegelegd, om de zaken van het bisdom weer op orde te stellen, om na te gaan wat de woelingen had overleefd, eventueel te achterhalen wat nog te claimen was, kortom de materiële basis te herstellen die nodig was om het voortbestaan van het bisdom te verzekeren. Men bemerkt deze tendens in vrijwel elke akte van deze periode.
Het bisdom is desondanks korte tijd later verloren gegaan, wat erop wijst dat de materiële basis veel smaller was dan de akten schijnen aan te duiden, of dat meer kapers op de kust waren geweest en het bisdom er niet in geslaagd was terug te krijgen wat het op papier claimde.
De roerige tijd van de Noormannen is overigens een van de sterkste bewijzen dat het bisdom in Frankrijk lag, daar geen enkele bericht over de Noormannen tussen 834 en 925 met Nederland in verband kan worden gebracht, wat reeds uitvoerig in WK, Deel I, is aangetoond.

Paragraaf 8.2 bevat alle plaatsnamen van het bisdom Tournehem, allereerst de plaatsen waar het bisdom kerken of goederen bezat, maar ook de namen die in nauw verband met de zendelingen en de bisschoppen worden genoemd. Het door mij gehanteerde begrip goederenlijst is dus in wezen een plaatsnamenlijst. De goederen zelf zijn hierbij van ondergeschikt belang.
Het zal duidelijk zijn dat al die namen het geografische fundament van het bisdom vormen. Het levert een totaal op van ongeveer 500 plaatsnamen. Slechts een onbeduidend aantal hiervan, nauwelijks 20, is in Holland aangewezen, in Friesland zelfs geen enkele. De wél getipte plaatsen, die na de lijst niet meer weerlegd behoeven te worden omdat hun onjuiste lokalisatie dan zonneklaar geworden is, werden gedetermineerd volgens het normale recept van lichtvaardige toponymisten op een oppervlakkige gelijkenis tussen de oude en de huidige naam. In de meeste gevallen liggen 4 of 5 eeuwen tussen de oude en de nieuwe naam, wat als historisch-toponymische toepassing al ten principale verworpen moet worden.
Dat ruim 98% van het totaal niet in Nederland te vinden is, werd nooit als een tegenbewijs beschouwd, zelfs niet als een probleem aanvaard, zo sterk spraken de mythen.
Voor en na, te hooi en te gras werd wat geknutseld met brokstukken uit het overvloedig materiaal, dat zelfs bij het gros van de historisch geschoolden totaal onbekend is. Deze namen staan niet op zichzelf. Met de namen van de Batua, Werethina, Frisia en Saxonia, die alle op dezelfde streek betrekking hebben, vormen zij een veel groter samenhangend complex, waardoor de farce nog groter wordt dit alles in het niet-bestaande Holland te lokaliseren, waar het noch historisch, noch geografisch, archeologisch noch naamkundig is bevestigd.
Terwille van de overzichtelijkheid zijn deze namen in afzonderlijke lijsten ondergebracht. In zeker opzicht is dit jammer, want samen op één lijst en één kaart samengebracht vormen zij een verplette-

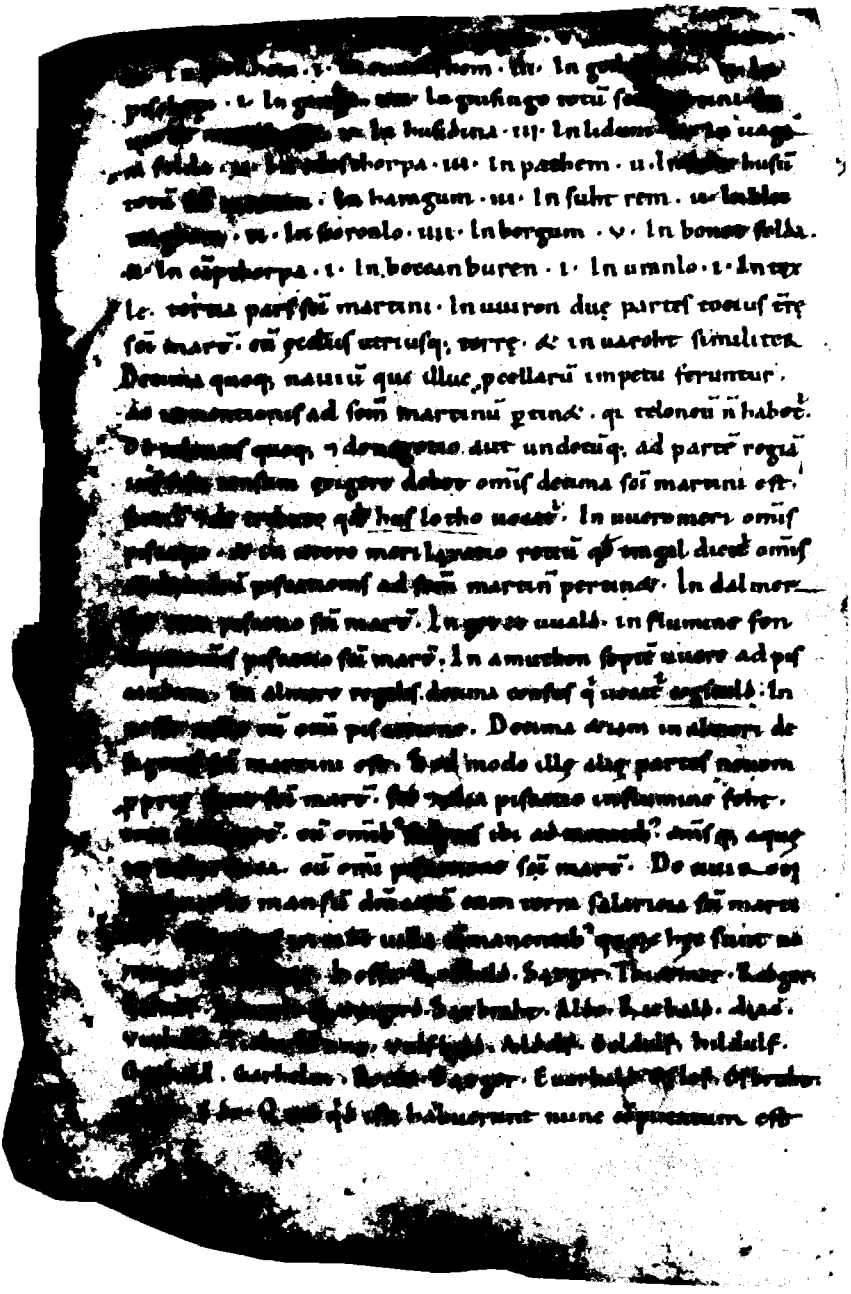

Afb. 8.1

Bladzijde uit een kopie van de goederenlijst van de St. Martinus-Kerk van Tournehem-sur-la-Hem. De Codex bevindt zich in het British Museum te Londen; uit niets blijkt dat hij zich ooit in Utrecht zou hebben bevonden.

rend bewijs dat de gehele geschiedenis van Holland tussen de 3e en de 10e eeuw in de beide Vlaanderens ligt. En, omdat de plaatsnamen uit de teksten per definitie de plaats aanduiden waar die teksten gesitueerd moeten worden, blijft er tussen de 3e en 10e eeuw geen enkele tekst meer over die voor Holland geschreven was. Voor dit kapitale feit hebben de zwijgers zelf het bewijs geleverd met het overslaan van ca. 2000 plaatsnamen die zij nooit hebben kunnen vinden.

Dit is nog duidelijker met de namen uit de oorkonden van Eperlecques, de abdij van St. Willibrord, waarbij na onderzoek blijkt dat de goederen van de abdij in precies dezelfde streek liggen als die van het bisdom.
Tussen de documentatie van het bisdom en die van de abdij komen verschillende raakpunten voor, waarop niet uitdrukkelijk gewezen hoeft te worden omdat de lezer die vanzelf tegenkomt. Over het algemeen echter lopen zij uit elkaar, omdat bisdom en abdij vrij kort na Willibrords dood een eigen weg volgden, waar geen gemeenschappelijk bezit meer voorkwam, zodat het voor de hand ligt dat bisdom en abdij afzonderlijk behandeld moeten worden.
Dit klemde te meer, omdat zich met de bezittingen van de abdij een nog grotere verwaaiing heeft voorgedaan dan met die van het bisdom. De ongeveer 500 namen van het bisdom worden dan ten tweede male gedekt door de ongeveer 350 plaatsnamen uit de oorkonden van Eperlecques, die ook allemaal in dezelfde streek aangewezen kunnen worden. Zie Hoofdstuk 7, par. 7.11

Het hoofdbestanddeel van de namenlijst van Tournehem, dat in menig opzicht de ruggengraat ervan gaat vormen, bestaat uit een lijst van de goederen en rechten van het bisdom, omstreeks 870 opgesteld. Zie ook: WK, Deel I, Tekst 491, blz. 412; "*Ontspoorde historie*", Tekst 210, blz. 251; Jochems, Laenen: *Willibrord, Apostel van Noord-Frankrijk*, par. 2.6, blz. 20 e.v.
De goederenlijst bevat 205 plaatsnamen , waarvan geen enkele in Nederland is aangewezen en dus niet in Nederland heeft bestaan.
"Geen enkele" moet benadrukt worden, al heeft Blok uit deze lijst van 205 plaatsnamen welgeteld zes namen geplukt om die in Nederland te leggen, namelijk: Almere, Dorestad, Nifterlaca, Struona, Texla en Wiron, waarover niet meer gediscussieerd hoeft te worden, daar het determineren van zes namen en het overslaan van 199 rechttoe rechtaan een historische en geografische frats genoemd moet worden.
Even misleidend is het te schrijven (Blok, p. 77) dat Eddinghem en Nortwolde niet in Holland aan te wijzen zijn. Dit geeft niet-ingewijden de indruk alsof het om een paar ondergeschikte details zou gaan, terwijl Blok naar waarheid achter "niet aan te wijzen plaatsen" uit de verschillende bronnen, die toch als Nederlandse worden opgevat, een lijst van meer dan 1500 plaatsnamen had moeten laten volgen.

Hoe Blok aan zijn determinaties en lokalisaties komt, moet ook publiek gemaakt worden, daar hij nu lang genoeg de vroegste geschiedenis van Nederland vertroebeld heeft met onbewezen beweringen, die bij de eerste serieuze confrontatie met de bronnen omver vallen.
Van Struona uit de goederenlijst van 870, een plaats en een naam die vandaag aan de dag nog als Strouanne in Frankrijk ligt en zelfs op toeristische kaarten staat, maakt hij in een handomdraai Stroe op Wieringen, ja precies, op de eerste lettertjes. De Hollandse plaats en haar ondergrond bestonden niet eens en komen pas enige eeuwen later te voorschijn.
In dezelfde handomdraai maakt hij van dat niet-bestaande Stroe een "koningsgoed", wat de oorspronkelijke plaats zelfs niet is geweest en waarvoor de bronnen geen enkele indicatie bevatten.
Texla, achttien eeuwen geleden al als Tecela bekend en door Ptolemeus met juiste coördinaten in het noorden van Frankrijk aangewezen, is voor Blok Texel, dat pas eeuwen na 870 is ontstaan. Op deze manier strooit hij het niet-bestaande Holland vol met koninklijke domeinen, die in de 10e eeuw wel

weer allemaal verdwenen zijn. Maar wat geeft dat? Historische ontwikkling en historische continuïteit zijn het laatste, waar Blok zich om bekommert. Het had integendeel voor de hand gelegen, dat de kort daarna opkomende nieuwe instellingen van bisdom en graafschap gefundeerd waren op, c.q. voortgekomen waren uit, deze koningsgoederen. Doch bij het bisdom Utrecht, toch betrekkelijk kort na de lijst van 870 ontstaan, vindt men geen enkel bezit en geen enkele naam van het bisdom Traiectum (Tournehem) terug, terwijl die korte tijd juist door de bezittingen overbrugd had moeten zijn in plaats van radicaal gescheiden.
Het is dan ook zonneklaar dat het twee onderscheiden complexen betreft, die niets anders met elkaar uitstaande hebben dan een verkeerd begrepen naam.

Om een definitief einde te maken aan het "Hollandse bisdom" vóór de 10e eeuw moet op een andere absurditeit gewezen worden, die ook stelselmatig bij de mythen is inbegrepen.
Het bisdom van St. Willibrord was van de Frisii; de heilige had van Paus Sergius de exclusieve opdracht gekregen "het volk van de Frisones" te bekeren. Is het al een raadsel, waar in Nederland dit volk tussen de 6e eeuw (want dan spreekt men al over de missie onder de Frisii!) en de 10e eeuw verbleef, een tweede raadsel waarom dit volk al zijn veldtochten tegen Merovingers en Karolingers in het noorden van Frankrijk uitvocht, het derde en grootste raadsel is waarom het bisdom geen enkele kerk, geen enkele plaats en geen enkel bezit in Friesland heeft gehad.
Noch in de oorkonden, noch in de lijst van 870 komt een "Fries" raakpunt voor. Dit manco mag men dan ook met recht beschouwen als het ergste gedaas in de affaire van St. Willibrord in Nederland: de kwintessens, de essentie en het fundament van zijn missie onder de Frisones mist in Nederland al concrete raakpunten. Zij wordt er door geen enkel ander detail gedekt dan door de fabel van Dokkum, eeuwen na de dood van St. Bonifatius uit de duim gezogen tengevolge van het misverstaan van de naam Dockynchirica (Duinkerken). Van een christelijke missie of enig kerkelijk leven blijkt in Friesland niets vóór de 11e eeuw.

De oude mythen zijn ontstaan door het misverstaan van een zeer beperkt aantal plaatsnamen; met dezelfde middeleeuwse methodiek voegt Blok daar een stel nieuwe mythen aan toe, en om daar een einde aan te maken heb ik alle namen uit de bronnen van Tournehem op hun juiste plaats aangewezen.

In de goederenlijst van 870 komen ca. 50 plaatsen niet meer voor, die in vroegere akten wel zijn genoemd. Van de andere kant geeft zij door haar uitgebreidheid en de vermelding van de dorpen, kerken, landerijen en rechten de indruk een complete inventaris te zijn van het toenmalig bezit van het bisdom. Dit vraagt om een verklaring.
Na de verwoesting van Tournehem in 857 door de Noormannen en de vlucht van de bisschop met zijn priesters, waren de akten van het bisdom in het ongerede geraakt.
In Frankrijk zijn de gevallen legio dat feodale heren en zelfs gewone burgers gretig klaar stonden om bezittingen van verlaten kerken en kloosters aan zich te trekken, aanvankelijk onder het mom van deze in bescherming te nemen, ze uit handen van de Noormannen te houden en voor de Kerk veilig te stellen, doch meestal met de bedoeling zich blijvend ervan meester te maken voor het geval de rechtmatige eigenaars niet meer zouden terugkeren.
Nadat bisschop Hunger in zijn bisdom was teruggekeerd, heeft hij of zijn opvolger weer orde op zaken gesteld.
Men kan deze inventaris van 870 terecht beschouwen als een teken dat het bisdom weer functioneerde, al blijkt uit andere gegevens, onder andere het missen van zoveel vroegere plaatsen en bezittingen, dat het menige veer had moeten laten.
Wie oog heeft voor details, zal opmerken dat de goederen uit de lijst van 870 vrijwel alle in de omge-

ving van Tournehem liggen. Daar kon het bisdom met enige vrucht nog claimen; verderaf kreeg het geen voet meer aan de grond. Bisschop Hunger, zegt een latere tekst al is die niet geheel betrouwbaar, kreeg omstreeks 870 de kerk van Sysele in Brugge toegewezen, omdat hij in zijn bisdom zoveel verliezen had geleden.
Een en ander verklaart waarom in de inventaris de plaatsen en goederen weggelaten zijn, die verloren waren gegaan, of waarvan redelijkerwijs vaststond dat zij niet meer gerestitueerd zouden worden.

Over het algemeen zijn de plaatsnamen uit de oorkonden van Tournehem met gemak in Frankrijk en Vlaanderen aan te wijzen, wat terecht enige verbazing kan wekken omdat wij weten dat het *Cartularium van Egmond* minstens een tweede kopie is, een afschrift van een afschrift.
Plaatsnamen, en zeker vreemde namen, die in de eigen streek niet voorkomen, zijn de meest kwetsbare woorden in afschriften, vooral als blijkt of men veronderstellen kan dat een plaatsnaam uit de eigen kennis van de kopiist hem bewust of onbewust tot een lichte of zwaardere verschrijving kan hebben gebracht.
De gevallen, waar een verschrijving kan worden verondersteld, zijn hier zeldzaam. Met andere woorden: de plaatsnamen waren voor een kopiist zó vreemd dat hij er niets anders van kon maken. Geen wonder! want het zijn over het algemeen Romaanse namen, die reeds op dit gegeven niet in Nederland thuishoren en waarvan in Nederland geen gelijkklinkende namen bestonden.
Het zou bijvoorbeeld tot de 20e eeuw duren alvorens een moderne "kopiist" van Strouanne Stroe durfde te maken!
In het *Cartularium van Egmond* is de verandering van Sura tot Rura praktisch het enige geval van een tendentieuze verschrijving.
Enkele plaatsnamen zijn in de streek van Tournehem niet aan te wijzen, tenzij op een veronderstelling, die hier als zodanig gegeven en niet verdoezeld wordt. Op het totaal doen deze enkele gevallen geen afbreuk aan de rest, daar de overgrote meerderheid van de plaatsnamen een overtuigende determinatie krijgt, waarbij een groot aantal nu nog volledig gelijkluidende namen van doorslaggevende betekenis is.
Er mag evenwel bij voorbaat de mogelijkheid opengelaten worden, dat voortgezet onderzoek tot correcties zal leiden, wat slechts plezierig is wanneer een veronderstelling door een zekerheid of een betere waarschijnlijkheid vervangen kan worden.

De bewijskracht van deze lijst ligt vanzelfsprekend in de totaliteit van het complex. De gehele materie uit de oorkonden van Tournehem plus de geografische details uit de levens van de heiligen wordt in een wijde boog rondom Tournehem aangewezen.
Deze bewijsvoering kan alleen tenietgedaan worden door het aanwijzen van alle plaatsen in een kring rondom Utrecht met het zwaartepunt in Friesland, en aangezien dit na 6 eeuwen mythen niet is gebeurd en Utrecht er nog altijd eenzaam bij ligt met het manco van de andere honderden plaatsnamen uit de historische documentatie, behoeft niemand meer te hopen of te vrezen (al naar gelang zijn instelling tegenover de mythen) dat van de meer dan 500 ongeplaatste namen nog ooit iets - laat staan alles - in Holland overtuigend zal aangewezen worden. Het gehele complex ligt immers in Frans-Vlaanderen.

8.2 De plaatsnamen uit de bronnen van het bisdom Traiectum

Abbeville is de plaats waar na de tijd van de Noormannen de relieken van St. Willibrord terecht-

kwamen, vermoedelijk daar gedeponeerd door de graaf van Montreuil, die in zijn burcht verschillende reliekschatten in veiligheid had gebracht. In Abbeville werden zij in 1712 teruggevonden met het opschrift: "Dit zijn de relieken van St. Willibrord, bisschop van Frisia".

Accasthorp, dat voorkomt op de lijst van 870, is Acheville, op 12 km noordoost van Atrecht.

Actlorenas, waar volgens een verhaal St. Willibrord de relieken van St. Helerius, aangedreven te Herenvarde (zie op deze naam) liet begraven, is Ecoivres op 7 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Adrichem, welke plaats St. Willibrord volgens Theofried van Echternach van Karel Martel ontving, is Audrehem op 5 km zuidwest van Tournehem. Zie ook: Kinheim en Velisena. Blok (p. 73 - 77) maakt er "Velzen/Adrichem" van, naar de 18e-eeuwse naam van een hofstede onder Velzen!

Aefternacum, waar St. Willibrord ongeveer gelijkertijd met zijn bisschopszetel te Traiectum (Tournehem) een abdij stichtte, is Eperlecques op 7 km oost van Tournehem. De naam leidde in Luxemburg tot de Duitse vorm Echternach.

Aire-sur-la-Lys bij St.-Omaars, bezat relieken van St. Lambertus en van St. Lebuinus.

Aken; in 1498 wordt beweerd dat er een schedel van St. Willibrord rust. Dit is legende.

Aladna, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 120) als Aalten (Gld.) opgevat. De juiste determinatie is Alette op 8 km noordwest van Montreuil. Deze akte bevat negen namen, waarvan Blok er maar vier bespreekt. Hij slaat er vijf over: Nuazefelde, Theodon, Hesim, Asnon en Embriacum waar de oorkonde is opgemaakt.

Alatinge, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Alincthun op 19 km zuidwest van Tournehem.

Albanianis, in het Itinerarium Antonini genoemd als eerste naastaangelegen plaats in het westen, is Alembon op 9 km zuidoost van Guînes.

Albis, de rivier bij het gebied waar St. Anscharius als bisschop werd aangesteld, is de Aa.

Aldeneik, waar volgens de legende St. Willibrord en St. Bonifatius heilige abdissen wijdden, is Aldeneik (B.) op 3 km van Maaseik.

Alechmere Fluvium, in het *Leven van St. Frederik* genoemd, slaat op het zuidelijk deel van het Almere, waar de Aa uitstroomde en de baai het aanzicht had van een brede riviermond. Het is zelfs niet uitgesloten dat de naam Almere afkomstig is van de rivier de Albis (Aa), die boven St.-Omaars in het Almere uitstroomde.

Alfna, vermeld in de lijst van 870, is Elnes op 12 km zuidwest van St.-Omaars.

Almere, vermeld in de lijst van 870, is identiek met het Flevum uit de Romeinse periode. Het is de voormalige zeebaai tussen Calais, St.-Omaars, Bergues en Brugge, de huidige 'Plaine Flamande". In de Romeinse tijd gedeeltelijk verland, maar in de 3e eeuw weer volledig zee geworden, en in de 9e eeuw weer verland. In de regionale teksten vermeld als Almere, la Fleur (relict van Flevum), Clos Almer of Motte Almer, toen de verlandingen verder gevorderd waren. Blijkens de lijst van 870 bezat het bisdom er de tienden van de "cogschuld", een bewijs dat het Almere bevaren werd, een bewijs tevens dat het niet identiek is met de Nederlandse Zuiderzee, waar bij de drooglegging niets van vóór de 11e eeuw gevonden is. De Zuiderzee heeft nooit de naam van Almere gehad. Ten zuiden van het Almere bracht St. Bonifatius ca. 719 enige tijd door te Wyrda (Fréthun) en te Attingahem (Autingues, of Assinghem op 11 km zuidwest van St.-Omaars).

Alna, in de Sudergo, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Elnes op 11 km zuidwest van St.-Omaars.

Alvitlo, als Wiron in Alvitlo genoemd in de goederenlijst van ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99 - 100) als Elpt in de Wieringermeerpolder gedetermineerd, wat een onmogelijkheid is, daar dit gebied tenminste 7 meter onder water lag. Het is geen plaats-, doch een streeknaam, en wijst op de rivier of de vallei van de Val, een zijriviertje van de Slack op 10 km noordoost van Boulogne. Zie ook Wiron in Alvitlo.

Amanaburch, waar Bonifatus zich vestigde na zijn verblijf bij St. Willibrord, is Saint-Amand-les-Eaux op 12 km noordwest van Valenciennes.

Amblava, genoemd in de strijd van Karel Martel in 717 tegen de Fresones in verband met een veldtocht rond Colonia (Coulogne) bij Calais, en vlak vóór de slag bij Inchy-en-Artois, is Ambleteuse op 9 km noord van Boulogne.

Amuthon, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, dat er enige visserijen bezat, wordt door Blok (p. 99 - 100) als Muiden gedetermineerd, een onmogelijkheid daar dit gebied toen meters onder water lag. De juiste betekenis van de naam is "Mond van de Aa", en duidt vermoedelijk een plek aan even ten noorden van St. Omaars, waar de Aa in het Almere uitstroomde.

Anansati, genoemd in een akte van ruiling uit 850 tussen het bisdom Traiectum en zekere Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Avezaat (Gld.) opgevat, dat uit twee dorpen bestaat: Kapel-Avezaat en Kerk-Avezaat, beide lager dan 5 m gelegen; zij bestonden niet in 850. De juiste determinatie is Annezin-lès-Béthune op 3 km west van Béthune. Blok slaat uit dezelfde akte zeven namen over, waarmee hij in Nederland geen raad weet: Ernkina, Hamaritthi, Hesola, Teratina, Uvia, Velgasse en Vuada. Zie de teksten bij de betreffende namen.

Andoverpensis wordt al genoemd bij de wijding in 639 van St. Eligius tot bisschop van Noyon en Doornik. In deze laatste functie had hij de jurisdictie over de Vlamingen, over Gandavum, de Andoverpenses, de Frisones (Frans-Vlaanderen) en de Suevi (omgeving Kortrijk). Gent en Antwerpen bestonden nog niet op dat tijdstip; er zijn derhalve andere plaatsen bedoeld. St. Amandus predikte met verlof van de bisschop van Noyon in dezelfde streek. Hij stichtte een kerkje te Andoverpensis. Robingus en zijn vrouw schonken in 726 deze kerk aan St. Willibrord. Deze tekst heeft Theofried van Echternach (ca. 1100) vervalst tot: "een kerk in de burcht van Antwerpen..... en het derde deel van de tol in de burcht". En zelfs met deze vervalsing is het de abdij van Echternach nooit gelukt enige pretentie in Antwerpen en omgeving gehonoreerd te krijgen. De waarschijnlijk juiste determinatie van Andoverpensis is Andres op 15 km zuidoost van Calais.

Andoverpensis betekent: aanwerp van de zee, welke betekenis eveneens in de naam van Antwerpen zit. Andres, op een hoogte van 5 meter, tekent zich op de stafkaart af als een ronde verhoging boven het veel lagere niveau van het voormalige Flevum. De Germaanse vorm "werp" is niet uniek in de streek. Er bestaat een Le Werppe, terwijl Wardrecques ten zuiden van St.-Omaars voorheen bekend was als Werpdreskes.

Angli, die de school van St. Gregorius te Dorestadum (Audruicq) bezoeken, kunnen als Engelsen worden opgevat, maar zijn met meer waarschijnlijkheid bewoners van Englos bij Rijsel.

Archa, een rivier in het *Leven van St. Landoaldus* genoemd, zou de Arraques kunnen zijn, een zijrivier van de Slack die bij Ambleteuse in de zee uitstroomt.

Ardennen Woud is ca. 950 de naam van het bos tussen Trier en de Renus, waaruit blijkt dat de Renus nog altijd als Schelde wordt opgevat.

Argonarisch Woud, genoemd in het *Leven van St. Lambertus* die er het geloof verkondigde, zal als Carbonarisch Woud moeten worden opgevat. Woordelijk duidt het de Argonne aan, een bergstreek van de departementen Meuse, Marne en Ardennes, en zou de zendeling dus nog veel zuidelijker geweest zijn. Een later Leven maakt er dan ook, terecht of niet terecht, Carbonarisch Woud van.

Arques, vlakbij St.-Omaars, bezat een reliek van St. Lambertus.

Asnaloh, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Acheville op 13 km noordoost van Atrecht.

Asnon, waar Geroward in 828 goederen schonk aan de kerk van Traiectum, wordt door Blok (p. 120) bij de bespreking van de oorkonde overgeslagen. Het is de plaats Assonval op 25 km zuidwest van St.-Omaars.

Astburon of **Ostburon**, genoemd in de lijst van 870, is tegenwoordig Acquin-Westbécourt op 12 km zuidwest van St.-Omaars.

Asterga, zie Ostrachia.

Atrecht had in de Middeleeuwen een broederschap van St. Lebuinus.

Attingahem, waar St. Bonifatius ca. 719 enige tijd verbleef, wordt door Blok als Nederhorst den Berg

Afb. 8.2

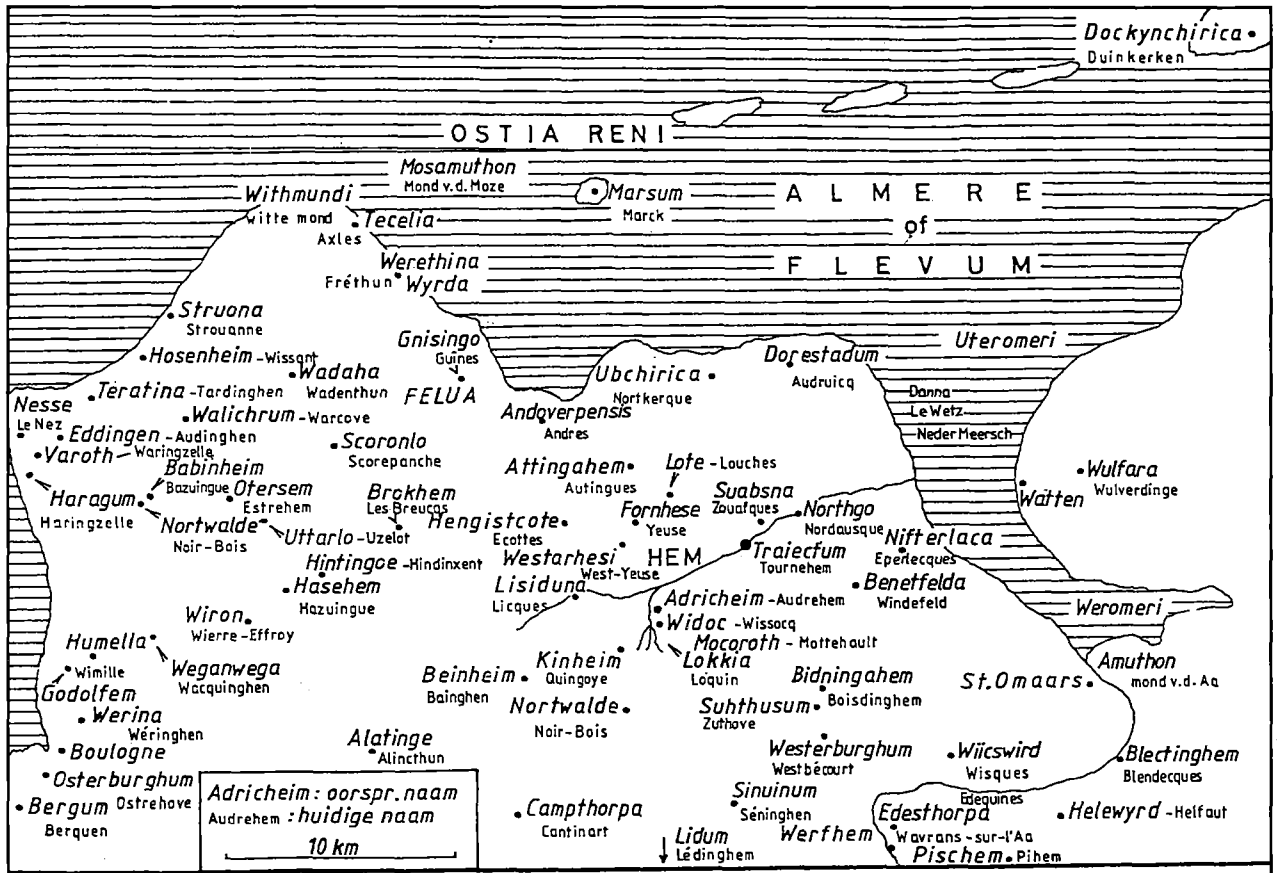

Plaatsen, genoemd onder de bezittingen van het bisdom TRAIECTUM en door Blok 5 tot 7 meters onder water gesitueerd in het transgressiegebied van Nederland, met hun juiste lokalisatie.

Deel I: plaatsen rondom Tournehem.

Afb. 8.3

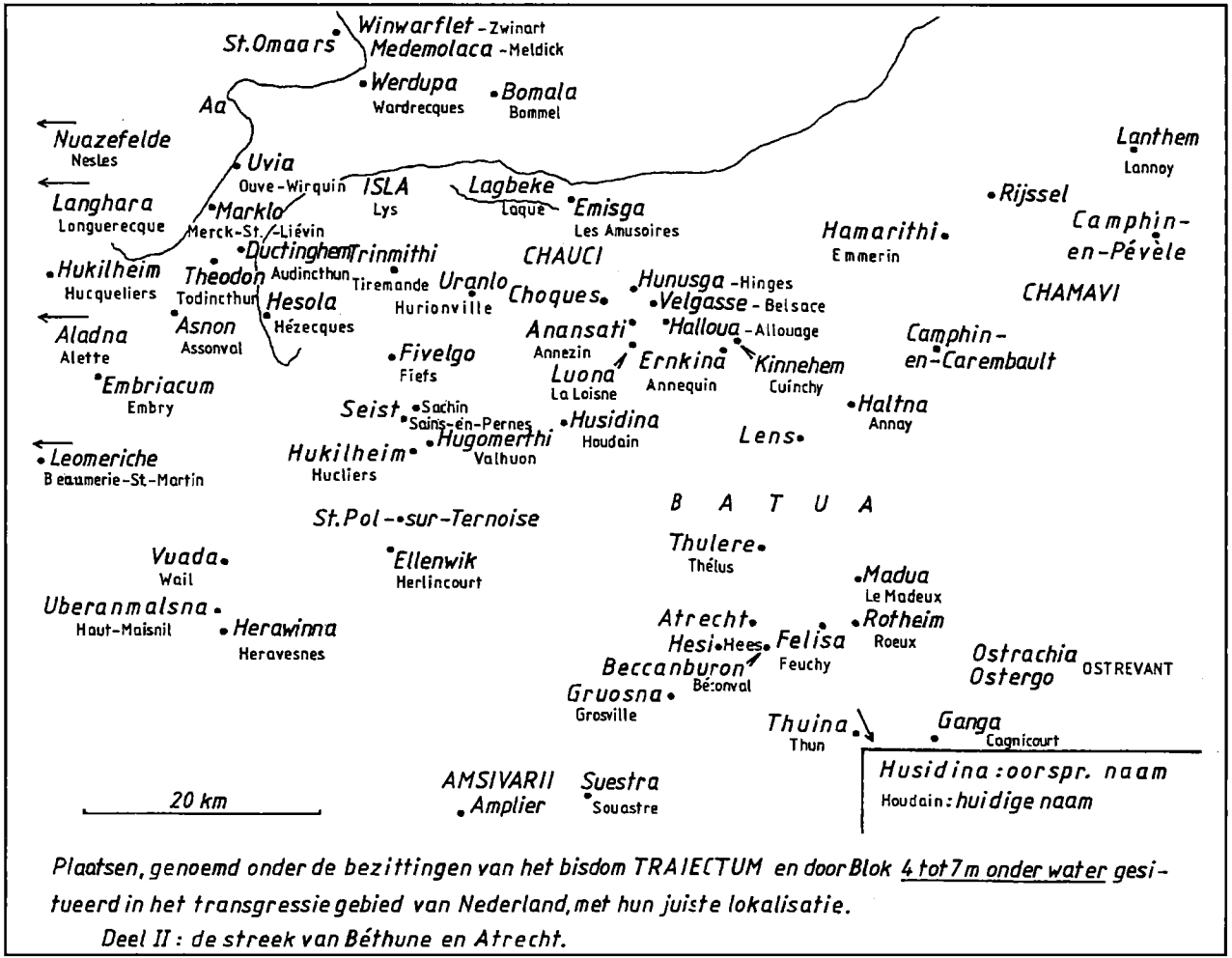

Plaatsen, genoemd onder de bezittingen van het bisdom TRAIECTUM en door Blok 4 tot 7 m onder water gesitueerd in het transgressie gebied van Nederland, met hun juiste lokalisatie.

Deel II: de streek van Béthune en Atrecht.

beschouwd, op ca. 2 meter beneden NAP gelegen, in 713 derhalve zeven meter onder water. In de tekst heet het dat de plaats bij de rivier de Fehta lag, die opgevat als Vecht tot de foutieve lokalisatie heeft geleid. De juiste plaats kan Assinghem zijn op 11 km zuidwest van St.-Omaars. Waarschijnlijker is Autingues op 2 km zuid van Ardres. Zie ook Fehta.

Attiniacum, over welke plaats de koning in 872 naar Soissons terugkeerde, na een ontmoeting te Traiectum (Tournehem) met Roerik de Noorman, is Attin op 3 km noordwest van Montreuil.

Axmeriscota, uit de lijst van 870, is Les Marichons gehucht in de gemeente Vermelles op 8 km noordwest van Lens. De naam wijst op het ter plaatse aanwezige moerasgebied. De interpretatie Akersloot moet als een grapje worden beschouwd.

Babinheim, genoemd in een oorkonde van Lorsch uit 891, wordt door Blok (p. 133) als een verdwenen plaats beschouwd "in het oosten". Het is Bazinghen op 3 km noordwest van Marquise.

Bagaloso, waar de akte werd opgemaakt waardoor Pepijn en Plectrudis in 714 het klooster van Suestra (Souastre) aan St. Willibrord schonken, is een van de twee plaatsen Bailleulval of Bailleulmont op 13 en 14 km ten zuiden van Atrecht.

Baguarii bezochten de school van St. Gregorius te Dorestadum (Audruicq). Het woord is verder onbekend; vermoedelijk moet het als Bructeri verstaan worden en duidt dan Broxeele aan op 10 km noordwest van Cassel. Een afleiding van Bagacum (Bavay) is ook mogelijk.

Bajowarii, bij wie St. Bonifatius predikte, is niet Beieren doch een landstreek in het noordoosten van Frankrijk. In enige gevallen kan een vergissing verondersteld worden met de naam Baguarii (Broxeele).

Bant, in het *Leven van St. Ludger* genoemd en daar als eiland aangeduid, is vermoedelijk een afkorting van Ostrachia of Ostrevant. Bant staat gelijk met gouw.

Bante, voorkomend in de lijst van 870, waarin of waarbij Strude ligt, is Bainghen, gehucht van Leubringhen op 17 km noordoost van Boulogne. Zie ook Strude.

Batchem, uit de lijst van 870, is Basseux op 12 km zuidwest van Atrecht, of Bayenghem-lès-Eperlecques op 3 km oost van Tournehem.

Batua, het Eiland van de Bataven, blijft ook ná 250 regelmatig in de bronnen voorkomen, en uit niets blijkt dat de streek een grote stratigrafische verandering heeft ondergaan. De Nederlandse Betuwe (die toen haar naam nog niet droeg) is ca. 265 na Chr. voor meer dan de helft onder het water van de transgressies verdwenen. Dus was zij niet het Eiland van de Bataven. Overigens heeft de Peutinger-kaart een definitief einde gemaakt aan deze fabel. De Batua, die ook genoemd wordt in de schenking van 627 aan Tournehem, is het land van Béthune.

Beccanburen, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, door Blok overgeslagen, is Béconval, gehucht van Tilloy-lès-Mofflaines op 3 km zuidoost van Atrecht. Van deze bladzijde uit het handschrift geeft Blok (p. 98 - 100) een kopie plus zijn vertaling en determinaties van plaatsnamen. De pagina bevat 40 namen. Hiervan wijst hij er 18 in Nederland aan, allemaal foutief, daar het plaatsen van Frans-Vlaanderen zijn. De overige 22 slaat hij over, omdat daarvoor in de verste verte geen lokalisatie in Nederland is te vinden. Het zijn: Beinheim, Blectinghem, Brokhem, Cululfhem, Dalmersce, Edesthorpa, Feht, Fennepa, Ganga, Getzewald, Gnisingo, Godolfhem, Lidum, Nesse, Ostarburghem, Pischem, Suhttrem, Suthusum, Vagarafelda, Varoth, Westerburghem en Wiutmundhem. Zie op deze namen.

Beinheim, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen.Het is Bainghem, op 12 km zuidwest van Tournehem.

Benetfelda, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, is niet Bentfeld, zoals Blok (p. 99) determineert. Deze plaats bestaat nergens in Nederland. De naam moet vermoedelijk als Wenetfelda worden gelezen, daar de verwisseling van de letters B en W geheel normaal is. De waarschijnlijk juiste determinatie is Windefeld, onder Eperlecques.

Beostan, uit de lijst van 870, samen genoemd met Westanne (Westende) , is Oostende (B.).
Berg, "in de pagus van de Maas" (858), aan de Rura, door koning Lotharius I aan het bisdom Traiectum geschonken als uitwijkplaats voor de aanvallen van de Noormannen, was een klooster te Echternach, welke plaats toen Berg heette. Na de verplaatsing van de abdij van St. Willibrord is de plaats Aefternacum gaan heten, welke naam verduitst werd tot Echternach. De kopiist van Egmond, die de rivier Sura (Sauer) niet kende en vermoedelijk Berg reeds als Sint-Odiliënberg (Limburg) opvatte, heeft Sura in Rura veranderd omdat hij Sura fout vond.
Bergum, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99) als Bergen gedetermineerd, dat toen minstens 7 meter onder water lag. De juiste determinatie is Berguen, leengoed onder de gemeente Outreau, op 3 km zuidwest van Boulogne.
Bertuinus, wiens feest op de Kalender van St. Willibrord in de 9e eeuw is bijgeschreven, was de patroon van de abdij van St.-Omaars, hetgeen bewijst dat de Kalender zich toen vlakbij St.-Omaars bevond.
Betuwe, Nederlands landschap tussen Nederrijn en Waal, komt met zijn pendant Veluwe pas op in het begin van de 11e eeuw. De eerste vermelding ervan dateert uit 1015 in een oorkonde van de aartsbisschop van Keulen, die vermeldt dat de streek door de volksmond Betua werd genoemd. Zie WK, Deel I, blz. 203. De opvatting dat hier de Bataven hadden gewoond, vindt men in geen enkele Nederlandse bron. Zij kwam pas op in het begin van de 17e eeuw, na de eerste publicatie van de Peutinger-kaart.
Bevorhem, in de lijst van 870 tezamen genoemd met Gisleshem, Hegginghem en Schupildhem (zie deze namen), is Beuvrequen, in andere bronnen ook voorkomend als Bevorhem op 3 km zuidwest van Marquise.
Bidningahem, genoemd in oorkonden van Werethina (Fréthun) (zie WK, Deel I, Tekst 493, blz. 426), wordt door Blok (p. 135) als een "verdwenen" plaats bij Doornspijk opgevat, wat een loze veronderstelling is die niet weerlegd behoefd te worden. In een akte van St. Bertijns te St.-Omaars komt de plaats voor als Bodningahem. Het is Boisdinghem op 11 km west van St.-Omaars.
Billurbeki, genoemd in het *Leven van St. Ludger*, is Bellebrune op 11 km oost van Boulogne. De naam heeft een kleine verminking ondergaan omdat in de buurt van Munster een Billerbeek bestaat.
Binorthan Flieta, dat in de lijst van 870 na Hrothaluas volgt, is geen plaatsnaam. Er wordt bedoeld: "ten noorden van de rivier". Hetzelfde geldt voor Bisuthan Flieta, als wordt gezegd dat de "ofstedi" (hofsteden) van Rinesburg ten zuiden van de rivier liggen.
Biscopem (huis van de bisschop) heette voorheen Crémarest op 4 km noordwest van Desvres. Het is vermoedelijk een herinnering aan bisschop Radboud van Tournehem.
Bituriges, bij wie St. Amandus arbeidde vóór of na zijn bezoek aan de Frisones, is Bourges.
Blectinghem, genoemd in de goederenlijst van ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Er zijn verschillende determinatiemogelijkheden. De meest waarschijnlijke is Blendecques op 4 km zuid van St.-Omaars.
Bomala, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Zaltbommel opgevat, uiteraard zonder de oorspronkelijke naam te vermelden. Deze plaats bestond in 850 nog niet omdat haar grond onder water lag. De juiste determinatie is Bommel, een heerlijkheid te Sercus, op 1 km zuidoost van St.-Omaars.
Boorne, de rivier in Friesland, waarbij volgens de legende St. Bonifatius zou zijn vemoord, heeft nooit bestaan in de omgeving van Dokkum. De Boorne of Koningsdiep, die in het Sneekermeer uitmondt, kan evenmin de Burdina van de teksten zijn geweest.
Bordne, zie Burdina
Bortergo, in de oorkonden van Werethina voorkomend, kan de Nordgo aanduiden, of is een verschrijving van Brutuarii. Het maakt niet veel verschil, daar de twee namen elkaar praktisch dekken.
Boructuarii, zie Bructeri.

Bourbourg op 8 km zuidoost van Gravelines, omstreeks 890 in het voormalige Almere ontstaan, heeft St. Willibrord als kerkpatroon. De plaats op 3 meter hoogte gelegen, bevat een duidelijk criterium voor het tijdstip van het terugtrekken van de transgressies.
Braacanhem, uit de lijst van 870, is Braquincourt, gehucht van Hersin-Conpigny, op 10 km zuid van Béthune.
Bracbante, volgens het *Leven van St. Hubertus* vlakbij Taxandria gelegen, was niet Noord-Brabant, doch een deel van Henegouwen.
Bracola, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Brouxolles op 9 km west van St.-Omaars.
Bredhem, uit de lijst van 870, is Berthem op 3 km noordwest van Tournehem.
Brema, waar St. Willibrord een kerk "van wondere schoonheid" bouwde, is Brêmes op 13 km zuidoost van Calais. Op 10 km afstand ligt Hames-Boucres, voorheen Hammaburg. De Duitse namen Hamburg en Bremen, beide pas in de 9e eeuw ontstaan, zijn importnamen.
Breskens (Zeeuws-Vlaanderen), waar de kerk aan St. Willibrord is toegewijd, heeft deze traditie niet van Utrecht gekregen, doch van Kortrijk.
Britse Zee, zie Engelse zee.
Brokhem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Les Breucqs, gehucht onder Hardinghen, op 8 km oost van Marquise.
Bructeri of **Boructuarii**, in de *Levens* van St. Egbert en St. Suitbert als de buren van de Frisones genoemd, waren de bewoners van Broxeele op 10 km noordoost van St.-Omaars.
Brugge ontvangt in 1124 van bisschop Godebald van Utrecht relieken van St. Bonifatius en gezellen. Hoe Utrecht deze kon hebben, vertelt het verhaal niet: zij zijn zonder de minste twijfel niet authentiek geweest.
Budica, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Buding (Moselle).
Bunninchem, genoemd in de lijst van 870, is Bonningues-lès-Ardres op 3 km zuidwest van Tournehem.
Buosinhem, vermeld in de lijst van 870, met een eiland bij Riswic, is Boëseghem op 4 km noordoost van Aire-sur-la-Lys. Het eiland Riswic wijst op het moerasgebied Les Rietz vlakbij Boëseghem.
Burdina, ook Bordne, Burone of Bardine geschreven, een rivier bij welke Karel Martel in 734 een veldslag tegen de Frisones leverde, waarbij Ostrachia en Westrachia worden genoemd, en waarbij St. Bonifatius met zijn gezellen in 754 werd vermoord, waar de teksten ook zeggen dat de plaats gelegen was bij de Ostar en de Westar, is de Bourre, die langs Hazebroek en Merville stroomt, waar zij in de Lys valt. De legendarische rivier Boorne in de omgeving van Dokkum (Ned. Friesland) heeft nooit bestaan.
Burem, dat voorkomt op de lijst van 870, is Buire-le-Sec op 15 km west van Hesdin.

Calmere, dat voorkomt op de lijst van 870, is Colembert, op 16 km oost van Boulogne.
Cammingahunderi, uit de lijst van 870, bestaat vermoedelijk uit twee aan elkaar geplakte plaatsnamen. Camminga is dan één van de twee Champigneulles op resp. 3 en 5 km zuidwest van Montreuil, of Capinghem op 7 km west van Rijsel. Zie ook op Hunderi.
Campthorpa, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99) als Kampen gedetermineerd. Deze plaats bestond toen nog niet, omdat haar gebied onder water lag. De juiste determinatie is Cantinart, gehucht van Selles op 6 km noordoost van Desvres.
Carbonarisch Woud, zie Argonarisch Woud.
Carvone, door het Itinerarium Antonini genoemd aan dezelfde weg waaraan Traiectum (Tournehem) en Mannaricium (Merville) liggen (zie PK, Weg 33), is Carvin op 11 km noordoost van Lens.
Chanelaus, bij de rivier de Schelde gelegen, waar St. Amandus ca. 650 onder de Frisones missio-

neerde, was helemaal niet een plaats bij Antwerpen, doch een plaats bij Calais en Marck bij Calais. Dáár is hij de voorloper geweest van St. Willibrord. De naam Chanelaus was een waternaam, die later tot de naam van Calais leidde.
Chatti, waarvan de Hessen een onderdeel worden genoemd, waren de bewoners van de omgeving van de Katsberg op 13 km oost van Cassel.
Civitas Reginae, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, is niet Regensburg, doch Rainsars op 7 km zuidoost van Avesnes-sur-Helpe. Rainsars is afgeleid van Reine = koningin.
Cocia, waar Karel Maertel in 715 de bondgenoten van de Fresones versloeg, welke dag St. Willibrord op zijn Kalender aantekende, is Coyecques op 7 km zuidwest van Terwaan.
Colonia, waar de HH. Twee Ewalden begraven werden, toen hun lijken door de heidenen in de Renus (Schelde) waren geworpen, was Coulogne bij Calais. De combinatie van Colonia en Renus leidde natuurlijk tot de verhuizing van dit gegeven naar de buurt van Keulen, wat overigens pas in 1047 gebeurde, toen de aartsbisschop van Keulen de relieken van de Twee Ewalden verhief.
Corbeia, waar St. Anscharius in het klooster was alvorens hij zich aan de missie wijdde, is Corbie op 15 km oost van Amiens.
Corscan, uit de lijst van 870, is Courset op 2 km zuid van Devres.
Corvey (D.), op 44 km noordoost van Paderborn, een stichting van de Franse abdij Corbie, heeft niets uitstaande met St. Anscharius. De naam Nova Corbeia uit diens Leven duidt eveneens Corbie aan.
Cuent of **Cuentawic**, in het *Leven van St. Bonifatius* genoemd, is Quentovicus aan de Canche, d.w.z. Quend en Vieux-Quend op 22 km zuid van Étaples.
Cunulfem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 -100) overgeslagen. Het is La Quenouille.

Dalmerce, waar het bisdom Traiectum de visserij bezat, wordt genoemd in de goederenlijst van ca. 870, en door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. De naam is in Frankrijk niet meer terug te vinden, maar aangezien hij in onmiddellijk verband wordt genoemd met Getzewald (Le Wetz), Nifterlaca (Eperlecques) en Uteromeri (Neder-Meersch), wordt de streek afdoende aangewezen.
Dani, in het *Leven van St. Egbert* de buren van de Frisones genoemd, woonden in Normandië. De Authie vormde de grens tussen hen en de Saksen. Ook St. Willibrord en St. Ludger hebben bij hen gepredikt.
Danubius, in het *Leven van St. Amandus* genoemd, was de Aisne.
Daventre, waar koning Zwentibold in 896 de immuniteit van het bisdom bevestigt, is Devres op 17 km zuidoost van Boulogne. De plaats wordt ook Daventre genoemd in de oorkonde van St. Bertijns te St.-Omaars, samen met de naburige plaats Frechana (Ferques) op 5 km noordoost van Marquise. Zie ook Biscopem.
Denemarca, waarheen koning Radboud in 695 vluchtte, en waar St. Willibrord later predikte, is niet Denemarken, doch de mark van de Dani (Normandië) ten zuiden van de Authie en de Canche.
Deventer, waar tengevolge van een reeks misverstanden en historische verplaatsingen de legende van St. Lebuinus terechtkwam en als gevolg daarvan de legende van St. Ludger, komt in de oudste *Levens van St. Lebuinus* niet voor. Dit geschiedde pas veel later, toen men de originele Isla-streek uit de bronnen, ten zuiden van St.-Omaars, als de Nederlandse IJsselstreek was gaan opvatten.
Donkinga of **Doecinga**, zo wordt in de latere *Levens van St. Bonifatius* de plaats Dockynchirica veranderd. Nog latere teksten gaan nog verder en verkorten de naam nog verder tot Dokhem.
Dockynchirica, waar St. Willehad ca. 760 voet aan land zette toen hij naar het missiegebied van St. Willibrord kwam, is Duinkerken, een nederzetting van vissers en waarschijnlijk nog eiland. Op zijn verdere tocht passeerde hij de streek, waar St. Bonifatius was vermoord. Andere teksten zeggen dat dit gebeurde bij de rivier de Burdina (Bourre).
De fabel van Dokkum berust derhalve op vier aperte onwaarheden:

1. de tekst zegt niet dat St. Bonifatius in Dockynchirica is vermoord;
2. Dokkum lag op dat tijdstip minstens 6 meter onder water en bestond dus niet;
3. de rivier de Boorne evenmin: die werd pas veel later geboren, ná de regressie;
4. een kanunnik van Utrecht vervalste in de 13e of 14e eeuw de oorspronkelijke naam tot Doccinga.
En de vijfde waarheid is, dat Halbertsma eindelijk heeft toegegeven, dat er in Dokkum niets uit de tijd van St. Bonifatius is gevonden.

Dorestadum, de beroemde zeehaven, voor het eerst ca. 670 door de Geograaf van Ravenna genoemd als de hoofdstad van de Fresones, waar in 687 Pepijn de Fresones versloeg, waar in 695 St. Willibrord koning Dagobert en zijn hofmeier Karel Martel ontving, en waar St. Bonifatius ca. 715 landde om zich bij St. Willibrord te voegen. De plaats wordt na 850 korte tijd genoemd als centrum van de missie van het bisdom Traiectum en verdwijnt rond 870 volledig uit de bronnen, niet omdat zij door de Noormannen vernield was, maar omdat zij door de regressie (het terugtrekken van de zee) en de sluiting van de kust haar functie als haven verloor. Het was niet Wijk bij Duurstede, dat vanaf de 3e eeuw meters onder water lag. De juiste plaats is Audruicq op 19 km noordwest van St.-Omaars, op 9 meter hoogte gelegen, wat uitermate geschikt was toen de "PLaine Flamande" ongeveer tot boven toe vol water stond.

Dragante, genoemd in het *Leven van St. Ludger*, is Saint-Martin-d'Hardinghem, in 1016 als Hardingahem bekend, op 1 km west van Fauquembergues.

Drenthe, was een foutieve interpretatie van Thriante.

Ductinghem "in pago Islo", genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam door Blok (p. 90 - 91) wordt overgeslagen, is Audincthun op 20 km zuidwest van St.-Omaars. De pagus Islo duidt het land van de Lys aan, waar Audincthun vlakbij ligt. De interpretatie Doetinchem is foutief.

Echternach is de Duitse vorm van Aefternacum. De abdij van St. Willibrord te Eperlecques is ca. 820 ten onder gegaan. Haar goederen kwamen in handen van lekenabten, zodat zij in naam bleef voortbestaan. In 973 werd zij als een benedictijnerklooster hersticht te Echternach, waar zij de traditie van St. Willibrord voortzette. Echternach en Eperlecques zijn derhalve niet identiek: de tweede stichting moet onder zeer groot voorbehoud beschouwd worden als de voortzetting van de abdij van St. Willibrord.

Eddingem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, is volgens Blok (p. 77) niet in Holland aan te wijzen. Dat klopt, want het is Audinghen op 14 km noord van Boulogne.

Edesthorpa, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Edequines, gehucht van Wavrans, op 5 km zuidwest van St.-Omaars. "Thorpa" is dorp dat men ook in andere namensamenstellingen vindt, een Germaans achtervoegsel dat later werd geromaniseerd.

Eems, soms opgevat als de Hem uit de schenkingsakte van Karel de Grote uit 777, is een foutieve interpretatie.

Eichstätt, waar St. Bonifatius een bisschop zou hebben geplaatst, is een foutieve verduitsing van Hohstedi. Zie op deze naam.

Elfnum, uit de lijst van 870, is Elinghen, gehucht van Ferques op 5 km noordoost van Marquise.

Ellenwik, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 120) als Ellewick in Duitsland opgevat. De juiste determinatie is Herlincourt op 5 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Ellunthem, uit de lijst van 870, is Alincthun op 8 km noord van Desvres.

Elmere, zie Almere.

Elnone, waar St. Amandus een abdij stichtte, is Saint-Amand-les-Eaux op 12 km noordwest van

Valenciennes.
Elst in de Nederlandse Betuwe heeft aan een in de 14e eeuw geschreven Leven de traditie ontleend, dat St. Werenfried daar gewoond had en werkzaam was geweest. Hij was een naaste medewerker van St. Willibrord. Het is stratigrafisch onmogelijk hem in het begin van de 8e eeuw in Elst te plaatsen.
Elste, uit de lijst van 870, is Elnes op 14 km zuidoost van Tournehem.
Embriacum, waar de schenking uit 828 van Geroward aan het bisdom Traiectum werd opgemaakt, wordt door Blok (p. 120) overgeslagen. Het is Embry op 16 km noordoost van Montreuil.
Emisga, waar St. Ludger ca. 804 door Karel de Grote als bisschop werd aangesteld, is nooit in Nederland teruggevonden, al willen sommigen het verbinden met de uitmondingen van de Eems. Ten tijde van St. Ludger was daar geen land. De juiste plaats is Les Amusoires op 10 km noordoost van Béthune. De riviernaam Eems is een simpele migratienaam, afkomstig van de Amisia (Hem) in Noord-Frankrijk, en werd door migranten uit de 11e eeuw meegebracht naar Groningen.
Engelse Zee, waar de *Levens van St. Lambertus*, die ca. 720 in de streek missioneerde, Taxandria en de Frisones situeren, was Het Kanaal. Theofried van Echternach plaatst daar ook het eiland Walachria.
Epbaradum, uit de lijst van 870, is Hapart, een leengoed onder de gemeente Violaines, op 11 km oost van Béthune, of Barastre op 25 km zuidoost van Atrecht.
Epternacha of **Efterlacha** wordt in sommige teksten de plaats van het klooster van St. Willibrord genoemd, vormen die liggen vóór de verduitsing van Aefternacum tot Echternach.
Eresburg, waar St. Willehad zich naar Karel de Grote begaf, is Aremberg, een oude burcht van de Saksen, op 8 km noordwest van Valenciennes.
Ernkina, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom van Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) overgeslagen. De plaats is Annequin op 9 km zuidoost van Béthune. Het wegvallen van de letter r is in het Frans een normaal verschijnsel.
Évreux (Lat. Eburovices), verwisseld met York (Eboriacum) in Engeland, waar St. Wilfried bisschop was. Wilfried predikte in 678 vóór St. Willibrord bij de Frisones.

Federitga, een onderdeel van het gebied, waarover St. Ludger ca. 805 door Karel de Grote als bisschop werd aangesteld, is Vaudricourt op 4 km zuidwest van Béthune.
Feedna, uit de lijst van 870, is identiek met Fehtna (zie aldaar).
Feht, een rivier, genoemd in de goederenlijst uit 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. In de tekst wordt gezegd dat het bisdom er het visrecht bezat en dat de plaats dichtbij Nifterlaca (Eperlecques) lag. Het was Le Wetz op 5 km noordwest van Watten en is heden een "watergang" in het natte land tussen Watten en Calais. Zie ook Getzewald.
Feht, een rivier, genoemd in de lijst van 870, waar het bisdom Tournehem de visserij bezat, evenals de daarbij gelegen vijvers of moerassen, en welke lagen in de nabijheid van Nifterlaca (Eperlecques), is dezelfde als Fethna. Zie aldaar.
Fehta, waarvan in de schenkingsakte van 722 aan Eperlecques wordt gezegd dat het een plaats was, maar in het *Leven van Gregorius* (door St. Ludger geschreven) wordt gezegd dat het een rivier was bij Attingahem (Autingues), kan in geen geval met Vechten of de Vechtstreek in verband worden gebracht, daar deze nog niet bestonden en meters onder water lagen.
Felisa, waar St. Bonifatius ca. 719 enige tijd verbleef en waarvan wordt gezegd dat zij dicht bij de heidenen lag, dat onder de naam Felisu voorkomt in de lijst van 870, welke plaats ook in het *Leven van St. Gregorius* wordt genoemd en daar "dichter bij de heidenen" heet, is Feuchy op 5 km oost van Atrecht.
Felua, pagus genoemd, vermeld in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, alsmede in de lijst van 870, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. De naam duidt de streek aan ten zuiden van het

Flevum of Almere, en heeft niets van doen met de Nederlandse Veluwe.
Femgrima, uit de lijst van 870, ook Fegrina of Fengrima geschreven, in nauw verband met Husonham als één naam genoemd, is Les Wrimetz, onderdeel van de gemeente Wissant, die Husonham is.
Fennepa of **Vennepa**, genoemd in de goederenlijst van ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 -100) overgeslagen. In de tekst wordt gezegd dat de rivier in Gatzewald (Le Wetz) ligt. Het is de Denna Watergang ten zuidoosten van St. Pierre-Brouck op 5 km noordwest van Watten. De voormalige rivier, restant van een arm van de Renus, is thans gekanaliseerd.
Feratina, uit de lijst van 870, is identiek met Werethina en is Fréthun op 4 km zuidwest van Calais.
Fethna, genoemd in de schenkingsakte van 722 aan de kerk van Tournehem, is een andere naam voor de rivier Wittea of Huita (= wit), een Germaanse vorm voor de Albis (Aa), die "witte rivier" betekent.
Fivelga, waar St. Ludger ca. 804 door Karel de Grote als bisschop werd aangesteld, was niet de Fivelgo ten noordoosten van Groningen, omdat deze streek ten tijde van St. Ludger niet bestond. De juiste plaats is Fiefs, voorheen als Fivel bekend, op 23 km west van Béthune. De Groningse naam is eveneens een migratienaam, in de 11e eeuw door migranten uit Frans-Vlaanderen overgeplant.
Flethite, genoemd in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom Traiectum en daar als de "pagus" beschreven waarin de andere plaatsen liggen, is in Nederland nooit teruggevonden. Blok verzwijgt de naam. De naam is afgeleid van het Flevum, dat vlak boven de streek lag.
Flevum, zie Almere.
Flye, in het Leven van St. Odulphus genoemd, is identiek met Flete, Flethi, Flevum of Almere.
Fore, uit de lijst van 870, is forest, Forêt of Fort, welke namen zo dikwijls in de streek voorkomen dat de juiste plaats niet aan te wijzen is.
Foreburg, vermeld in de lijst van 870, is Fournehault, 20 km zuidwest van St.-Omaars. Het is een gehucht van Saint-Martin-d'Hardinghen.
Fornhese, genoemd in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom Traiectum, is in Nederland nooit gevonden. Blok verzwijgt de naam. De juiste determinatie is Yeuse of West-Yeuse op resp. 5 en 6 km noordwest van Tournehem. Forn zal hier "voor" betekenen, dus het meest oostelijk gelegen Yeuse.
Forschate, uit de lijst van 870, is Fouquières-lès-Lens op 5 km oost van Lens, of Fouquières-lès-Béthune op 2 km zuidwest van Béthune.
Fositesland, dat St. Willibrord samen met St. Wulfram, bisschop van Sens, bezocht met de bedoeling een missie te beproeven onder de Dani (lees: Normandiërs), later eveneens door St. Ludger bezocht, is de streek ten zuiden van Boulogne, voorheen Fosse Boulonnaise geheten, te meer omdat zij voorkomt in het verhaal, waar St. Willibrord van de Dani terugkeerde.
Francia, waarheen St. Willibrord volgens zijn eigen en eigenhandig geschreven verklaring in 690 kwam, kan in deze tijd onmogelijk als Nederland worden opgevat.
Franken worden volgens Theofried van Echternach door graaf Boudewijn van Vlaanderen te hulp geroepen bij zijn strijd tegen de Mithilburgenses van Walichrum.
Freis, in het *Leven van St. Willibrord* gebruikt, duidt de Frisones aan, en betekent letterlijk "de vrijen".
Fresdore, uit de lijst van 870, is Fresnicourt op 12 km zuidwest van Béthune.
Fresia of **Frisia**, dat St. Willibrord in 690 als missiegebied kreeg aangewezen, was niet het Nederlandse Friesland, dat in zijn tijd geheel onder water lag en derhalve niet bestond. Na de regressie, die voor Nederland tegen het midden van de 10e eeuw begon, kwamen delen droog te liggen, die werden bevolkt met emigranten uit Frans-Vlaanderen, wat bewezen wordt door de meer dan 1030 volledig identieke plaatsnamen in Frans-Vlaanderen en Friesland. Zelfs de landsnaam, verschillende streeknamen en riviernamen werden in deze migratie meegenomen. Men diene dan ook

van Frisia I en Frisia II te spreken. De lokalisatie van Frisia I in Frans-Vlaanderen wordt door een groot aantal Romeinse en vroegmiddeleeuwse teksten gedekt.
Fresionowic, dat voorkomt in de lijst van 870, is Fressenghe, leengoed onder Eperlecques, op 7 km oost van Tournehem, of Frissinghe, gehucht onder Lottinghem, op 7 km noordoost van Desvres.
Fridislar, waar St. Bonifatius een kerk stichtte, was niet het Duitse Fritzlar, doch Fresnes-sur-Escaut, op 9 km noordoost van Valenciennes
Frisia Citerior, waarvan door Beda gezegd wordt dat Pepijn dit onlangs op koning Radboud veroverd had en dat hij er St. Willibrord en zijn gezellen had geplaatst, is door Beda vanuit Engeland zo genoemd en beschreven als Fresia "aan deze kant", namelijk op de kust van Vlaanderen. Het is een puur geografische aanduiding, te meer omdat men Frisia Superior nauwelijks tegenkomt. Ten onrechte maakt Blok er een staatsrechtelijk begrip van.
Frisia Superior, welke term men in de oorspronkelijke teksten niet tegenkomt, maar wel Frisia Citerior, is een latere interpretatie, ontstaan na de misvatting over Frisia Citerior, waar tegenover naar men meende een Superior moest staan. Van Citerior maakte men dan Zeeland (Blok, p. 38 e.v.), van Superior Holland.
Frisingen, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, was niet Freisingen, doch Fressies op 9 km noordwest van Kamerijk.
Frisones waren de bewoners van Vlaanderen. Zie ook Hoofdstuk 4.
Fulda, waar volgens enige berichten ten tijde van St. Bonifatius met de bouw van een kerk zou zijn begonnen, is een achterafse toevoeging in diens Leven.
Fumarhara, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 -91) overgeslagen. Het is Furmeshem, in 1162 nog aldus geheten en gelegen in de omgeving van St.-Omaars. De plaats bestaat niet meer.

Galana, uit de lijst van 870, is Galametz op 15 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Galinghem, uit de lijst van 870, is Garlinghem, gehucht van Aire-sur-la-Lys op 16 km zuidoost van St.-Omaars.
Gandavum, de monding van een rivier, waar St. Eligius en St. Amandus predikten, is niet Gent, doch wijst op de omgeving van Marck bij Calais.
Ganga, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Cagnicourt op 18 km zuidoost van Atrecht.
Gent, waar bisschop Balderik van Utrecht een *Leven van St. Lebuinus* laat schrijven, wijst aan waar de bisschop meende de beste documentatie over de heilige te vinden. Het bisdom Gent voerde St. Lebuinus als patroon onder de Vlaamse naam St. Lieven of Livinus.
Germania, talloze malen genoemd in verband met de eerste zendelingen, moet opgevat worden volgens de woorden van Tacitus en duidt het noorden en noordoosten van Frankrijk aan.
Germepi "bij de Isla", voorkomend in de lijst van 870, is Guarbecque op 8 km zuidoost van Aire-sur-la-Lys. De Isla is de Lys.
Gestnipemutha, uit de lijst van 870, is Questinghen, gehucht van Baincthun, op 7 km zuidoost van Boulogne.
Getzewald, in de lijst van 870 genoemd als een visserij, is een deel van het Almere. Het wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Le Wetz, een moerasgebied op 4,5 km noordwest van Watten, en vlakbij Uteromeri (Neder-Meersch) gelegen, in welk verband het in de tekst wordt genoemd. De verandering van de letter W in G is in het Romaans volkomen normaal: denk aan Guilielmus en Wilhelmus. "Wald" betekent hier niet woud of bos, maar moet als "wal" worden opgevat, hetgeen op een zekere bedijking wijst.
Ginnele, dat voorkomt op de lijst van 870, is Guinecourt op 9 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Gintasstrip, uit de lijst van 870, is Givenchy-en-Gohelle op 7 km zuidwest van Lens.

Gicesmere, waar St. Bonifatius de afgodische eik velde, is Gusignies op 15 km oost van Valenciennes.
Gisleshem, uit de lijst van 870, is Guslinghem op 7 km zuidoost van Tournehem.
Gnisingo, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Gustinghem op 6 km zuidoost van Tournehem.
Godolfem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 -100) overgeslagen. Het is Godelimbreucq, gehucht van Wimille, op 5 km noord van Boulogne.
Gravelingo, waar volgens Theofried van Echternach St. Willibrord in 690 landde, is Gravelines op 18 km zuidwest van Duinkerken. De plaats heeft St. Willibrord als kerkpatroon; zij is pas ná de tijd van de heilige gesticht.
Greveningo, genoemd in 722, was een nieuw ontstaan land te Gravelines, dat als weiland in gebruik was. Greveningo is een waternaam, die in Nederland als Grevelingen bestaat en een plaats aanduidt waar de zee telkens land aanschuift: "grevelen". De plaats Gravelines, die in 722 nog niet bestond, heeft deze naam overgenomen. Volgens de oudste berichten is St. Willibrord hier geland, vermoedelijk op de zandbank vóór Gravelines, die nog de naam van Wilbort Sant draagt. Misschien heeft St. Willibrord de weide gevraagd en gekregen omdat hij hechtte aan de landingsplaats in zijn missiegebied.
Gruosna, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 -91) overgeslagen. Het is Grosville op 10 km zuidwest van Atrecht.

Haemni, uit de lijst van 870, is Le Hamy, gehucht van Nabringhem, op 15 km zuidwest van Tournehem.
Haltna, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 134) als Houten opgevat. Het is Annay op 5 km noordoost van Lens.
Hamaland, het Nederlandse landschap, verschijnt in 1046 voor de eerste maal. Het houdt geen verband met de oude naam. Er behoeft niet eens aan import gedacht te worden.
Hamanaburch, zie Amanaburch.
Hamarithi, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Hamelincourt op 12 km zuid van Atrecht, of Hammeville (dep. Meurthe-et-Moselle), daar deze plaats in verband met de Ripuarii wordt genoemd.
Hamaritthi, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) bij de bespreking van deze akte overgeslagen. Het is Emmerin op 6 km zuidwest van Rijsel.
Hammaburg, waar St. Anscharius zijn zetel vestigde, toen hij als bisschop was aangesteld over een gebied bij de Albis (Aa), is Hames-Boucres op 8 km zuid van Calais.
Hanatce, uit de lijst van 870, is vermoedelijk identiek met Anansati (zie aldaar).
Haragum, genoemd in de goederenlijst uit 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99) als Hargen (Noord-Holland) geïdentificeerd, wat onmogelijk is, daar deze plaats meters onder water lag. De juiste plaats is Haringzelle, gehucht van Audinghen, op 13 km noord van Boulogne.
Haralem, uit de lijst van 870, is Hardelot op 8 km zuid van Boulogne.
Hasehem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 133) opgevat als een "verdwenen dorp" tussen Kromme Rijn en Lek, waar op dat tijdstip geen bewoning kan hebben bestaan. Het is Hazuinge op 5 km zuidoost van Marquise.
Hassi, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Achiet op 17 km zuid van Atrecht.
Hegginghem, **Egginghem** of **Wegginhem**, uit de lijst van 870, bij Bevorhem gelegen, is Wacquinghen op 7 km zuidwest van Marquise en op 2 km van Beuvrequen. Zie Bevorhem.
Heiligenstadt, waarvan Adam van Bremen (11e eeuw) verhaalt dat St. Anscharius, die de relieken over de Albis (Aa) bracht, een gedeelte daar deponeerde, zal in de oorspronkelijke tekst wel Heliglo geheten hebben en was Helfaut op 5 km zuid van St.-Omaars.

Helewyrd, waar St. Ludger ca. 804 op een missietocht in Frisia verbleef en waar hij de zanger Bernlef ontmoette, wordt als Helwerd opgevat, een gehucht van de gemeente Kantens, op 20 km ten noorden van Groningen.
Deze plaats lag ten tijde van St. Ludger diep onder water. De juiste determinatie is Helfaut op 5 km zuid van St.-Omaars. Het Groningse Helwerd is weer een simpele migratienaam, in de 11e eeuw vanuit Frans-Vlaanderen naar Friesland meegebracht.
Heliglo, genoemd in de lijst van 870, is Helfaut op 6 km zuid van St.-Omaars.
Helisthe-Marithaime, gelegen in de Batua, waarvan Karel Martel in 726 een kerk, toegewijd aan St. Salvator, aan St. Willibrord schonk, was niet Elst in de Betuwe. De opgravingen aldaar hebben aangetoond dat de eerste christelijke kerk in de 11e eeuw gebouwd is op restanten van een Romeins gebouw, vermoedelijk een tempel.
De juiste plaats is Oust-Marest, een dubbeldorp op enige kilometers van Eu bij Abbeville gelegen. De kerk bevindt zich te Marest, wat ook in de oorkonde staat, en is toegewijd aan St. Salvator. De Batua (het land van Béthune) strekt zich niet zo ver uit, maar op verschillende plaatsen in Frankrijk is de naam doorgedrongen en blijven hangen vanwege de deportaties van Bataven in de 4e eeuw. Dicht bij Abbeville bijvoorbeeld vinden we ook de rivier de Béthune. De kerk van Helisthe-Marithaime is voor St. Willibrord een tijdelijk toevluchtsoord geweest, toen de Frisones weer in opstand kwamen tegen de Pepijnen.
Nadien hoort men er niet meer van en wordt zij geen enkele maal meer genoemd in de documentatie van het bisdom Traiectum.
Hellouwa of **Hallouwa**, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Hellouw opgevat, dorp in de Gelderse gemeente Haaften. Deze streek lag in 850 minstens 6 meter onder water. De juiste determinatie is Allouage, leengoed en bos in de gemeente Béthune.
Helnere, uit de lijst van 870, is Elnes op 11 km zuidwest van St.-Omaars.
Helspenni, uit de lijst van 870, is Nordausques, voorheen bekend als Elceka en andere vormen, op 3 km noordoost van Tournehem.
Hem, de rivier, genoemd in de schenking van 777 door Karel de Grote aan het bisdom Traiectum, waarvan gezegd wordt dat de opgesomde goederen aan beide zijden van de Hem lagen - wat inderdaad het geval is - zoekt men tevergeefs in Nederland. Het is de Hem die langs Licques en Tournehem stroomt en die vandaag nog haar naam uit de 8e eeuw draagt. De Romeinen noemden haar met een Latijnse naam de Amisia.
Hengistcote, genoemd in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom Traiectum, is in Nederland nooit gevonden. Blok verzwijgt de naam. De juiste determinatie is Ecottes op 2,5 km noord van Licques. In de 12e eeuw heet de plaats nog Agincotta, dan Aichota, Cotes en andere vormen.
Heoa, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90-91) overgeslagen. Het is Hove, gehucht van Wimille, op 5 km noord van Boulogne.
Herawinna, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p.104) als Herwijnen in de Tielerwaard opgevat, dat in 850 niet kan hebben bestaan omdat de grond minstens 6 m onder water lag. De juiste determinatie is Heravesnes, op 10 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Herenvarde, waar volgens een verhaal de relieken van St. Helerius in een scheepje aankwamen en St. Willibrord ze in ontvangst nam, is Héricourt op 4 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Hermeshe, genoemd in de lijst van 870, is Hermies op 27 km zuidoost van Atrecht.
Herodna "in pago Hintingoe", genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum uit 838, is Héronval op 17 km noordoost van Boulogne. Zie Hintingoe, dat op 4 km afstand ligt. Herodna wordt door Blok (p. 90 - 91) gepasseerd.

Herwald, heilig bos, genoemd onder Hrocashem.
Hesi, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. Het is Hées op 2 km zuidwest van Atrecht.
Hesim, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 120) overgeslagen. Het is Hées op 2 km zuidwest van Atrecht.
Heslem, uit de lijst van 870, is Hélesmes op 11 km west van Valenciennes.
Heslemaholta, uit de lijst van 870, is Hellemmes op 4 km oost van Rijsel.
Hesola, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 120) bij de bespreking van deze akte overgeslagen. Het is Hézecquel, gehucht van de gemeente Hézecques, op 4 km noordoost van Fruges.
Hessen, bij wie St. Bonifatius als zendeling arbeidde, is niet het Duitse Hessen, doch een bevolkingsgroep in het noorden van Frankrijk.
Hintingoe, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. Het is Hindinxent, gehucht van Rety, op 14 km noordoost van Boulogne. Volgens de akte liggen Hintingoe en Herodna vlak bij elkaar. De juiste plaatsen liggen op 4 km afstand van elkaar.
Hleri, zie Leri.
Hlitum, uit de lijst van 870, is Listergaux, gehucht van Zutkerque, op 6 km noord van Tournehem.
Hohstedi, waar St. Willibald als bisschop resideerde, welke plaats vlak naast de pagus van de Baguarii lag en in de Nordgoe, is Houdain op 11 km zuidwest van Béthune. Toen de legende Willibald naar Duitsland had getrokken, werd van de naam prompt Eichstätt gemaakt.
Holanwegh, uit de lijst van 870, is Hollingues, gehucht van Nordausques, op 3 km noordoost van Tournehem.
Holtlant, uit de lijst van 870, is Houtkerque op 12 km noordoost van Cassel, of Houthem (B.) op 3 km zuidoost van Ieper.
Holtsele, uit de lijst van 870, is Assinghen, voorheen als Holsinghen bekend, leengoed onder Houlle en Eperlecques, op 6 km oost van Tournehem.
Honishem, waar St. Radboud, de laatste bisschop van Tournehem, verbleef en vermoedelijk gestorven is, was Honnincthun, gehucht van Wimille, op 5 km noord van Boulogne.
Hordheim, voorkomende in de lijst van 870, is Heuringhen op 6 km zuid van St.-Omaars.
Hosteppinheri, uit de lijst van 870, is Epenchain, gehucht van Roëllecourt, op 4 km zuidoost van St.-Pol-sur-Ternoise, ofwel Epiquenhem, gehucht van Calonne-Ricouart, op 11 km zuidwest van Béthune. Host (oost) moet van de naam afgehecht worden.
Hostraga, in de buurt waarvan Willehad de marteldood van St. Bonifatius plaatst, is identiek met Ostrachia en is Ostrevant bij Atrecht.
Hostsagnem, uit de lijst van 870, is Hottinghem, voorheen bekend als Ostingahem op 3 km oost van Guînes, ofwel Sainghin, welke naam tweemaal in de omgeving van Rijsel voorkomt.
Hosunhem, uit de lijst van 870, is Wissant, voorheen als Husen bekend, op 14 km zuidwest van Calais
Hovarathorp, uit de lijst van 870, is Offrethun op 8 km noordoost van Boulogne. Thorp is het Germaanse woord voor dorp, waarvan het Friese "terp" en het Saksische "thun" synoniem zijn.
Hugmerthi, dat St. Ludger ca. 804 door Karel de Grote ter bekering kreeg aangewezen, was niet Humsterland of Hunsego in het westen van de provincie Groningen, daar deze streek volledig onder water lag. Het was Valhuon op 7 km noordoost van St.-Pol-sur-Ternoise, dat voorheen Hugumarchi werd genoemd. Gemakshalve laat Blok de andere plaatsen maar onvermeld, die St. Ludger eveneens kreeg aangewezen, omdat hij deze nergens weet aan te wijzen. Het waren: Hunusga, Fivelga, Emisga, Federitga en het eiland Bant. Dit vormt een tweede bewijs dat de determinatie Humsterland een fabel is. Het gaat niet aan uit één doorlopende zin één naam te pikken en die ergens te lokaliseren, terwijl aan de vijf andere geen aandacht wordt besteed. Humsterland is vermoedelijk ook een

migratie-naam, ontleend aan Humières op 9 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise. Daar de vijf andere plaatsen nooit in Groningen zijn aangewezen, valt hier niets te weerleggen.
Huilpa, zie Wilpa.
Hulst (Zeeuws-Vlaanderen), waar de kerk aan St. Willibrord is toegewijd, heeft deze traditie niet van Utrecht ontvangen, doch van Kortrijk.
Humella, waar Geronward in 828 goederen aan het bisdom Traiectum schonk, wordt door Blok als Hummelo (Gld.) opgevat. De juiste determinatie is Wimille op 5 km noord van Boulogne.
Hunderi, uit de lijst van 870, is Hordain op 11 km noordoost van Kamerijk.
Hunni, in het Leven van St. Egbert als de buren van de Frisones genoemd, waren de bewoners van Honnechy en Honnecourt, beide bij Kamerijk.
Hunusga, één der plaatsen waarover St. Ludger ca. 804 door Karel de Grote tot bisschop werd aangesteld, wordt als Hunsego of Hunsingo opgevat in het noordwesten van de provincie Groningen. De streek lig tussen 1 en 5 m beneden NAP en bestond derhalve niet ten tijde van St. Ludger. De juiste plaats is Hinges op 7 km noordwest van Béthune. De naam in Groningen is ook een migratienaam uit de 11e eeuw.
Husidina, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok als Huisduinen bij Den Helder gedetermineerd, wat onmogelijk is daar deze plaats toen minstens 6 meter onder water lag. De juiste determinatie is Houdain op 11 km zuidwest van Béthune.
Husonham, uit de lijst van 870, in nauw verband met Femgrima (Les Wrimetz) als één naam genoemd, is Wissant, voorheen bekend als Hushem, op 15 km zuidwest van Calais. Zie ook Femgrima.
Hustingest, genoemd in de lijst van 870, is Autingues op 6 km noordwest van Tournehem.
Huwido, uit de lijst van 870, is Hove, gehucht van Wimille, op 5 km noord van Boulogne.

Ingelenheim, waar bisschop Balderik van Utrecht in 948 op een synode aanwezig was, is een aanwijzing te meer dat het bisdom Utrecht ca. 920 nog niet bestond, wat altijd aangenomen is om de afstand tussen hem en Radboud kleiner te maken.
In Littore, waar op een eiland in de Renus (Schelde) St. Suitbert ca. 670 een plaats kreeg om een klooster te bouwen, betekent letterlijk "op de kust", en was een plaats bij het Almere. Zij houdt verband met Illies op 13 km noordoost van Béthune, gelegen op de hoge rand naast het lage en uitgestrekte moerasgebied tussen Rijsel, Béthune, Aire en St.-Omaars, dat ten tijde van de transgressies zonder de minste twijfel overstroomd is geweest. De historische verplaatsingen hebben nadien bewerkt, dat Keizersweert bij Dortmund als dat eiland in de Renus werd opgevat en zelfs "Insula Suitberti" werd genoemd.
Interlake, genoemd in een akte van keizer Otto II uit 975, waarbij hij de villa Muiden aan het bisdom Utrecht schonk, en welke naam in verband met het eveneens behandelde visrecht op de Zuiderzee sloeg, betekent "tussenmeer", het meer overgebleven na de verlandingen aan weerszijden. De naam uit de 10e eeuw houdt geen enkele verband met Nifterlaca. De namen Flevum en Almere zijn pas ná de 14e eeuw op de Zuiderzee toegepast. Toevallig lag het ware Traiectum ook ten zuiden van het ware Almere. Het lijk van St. Bonifatius, die bij de Bourre in Frans-Vlaanderen was vermoord, werd per boot over het Almere naar Traiectum (Tournehem) gebracht. In een afschrift is de naam Interlake door een latere hand in "Nifterlake" veranderd, zodat blijkt dat de legendarische gouw Nifterlake in Nederland niet alleen een historische dislocatie is, maar ook nog eens van een vervalsing is afgeleid.
Isla, genoemd in de lijst van 870, is de Lys in Frankrijk, die in Vlaanderen Leie heet. Zij komt eveneens voor in de Levens van St. Lebuinus en St. Ludger; hun werkzaamheid in de Nederlandse IJsselstreek is een fabel.
Isla, de rivier waar St. Lebuinus onder de Fresones en de Saxones werkt, was niet de Nederlandse

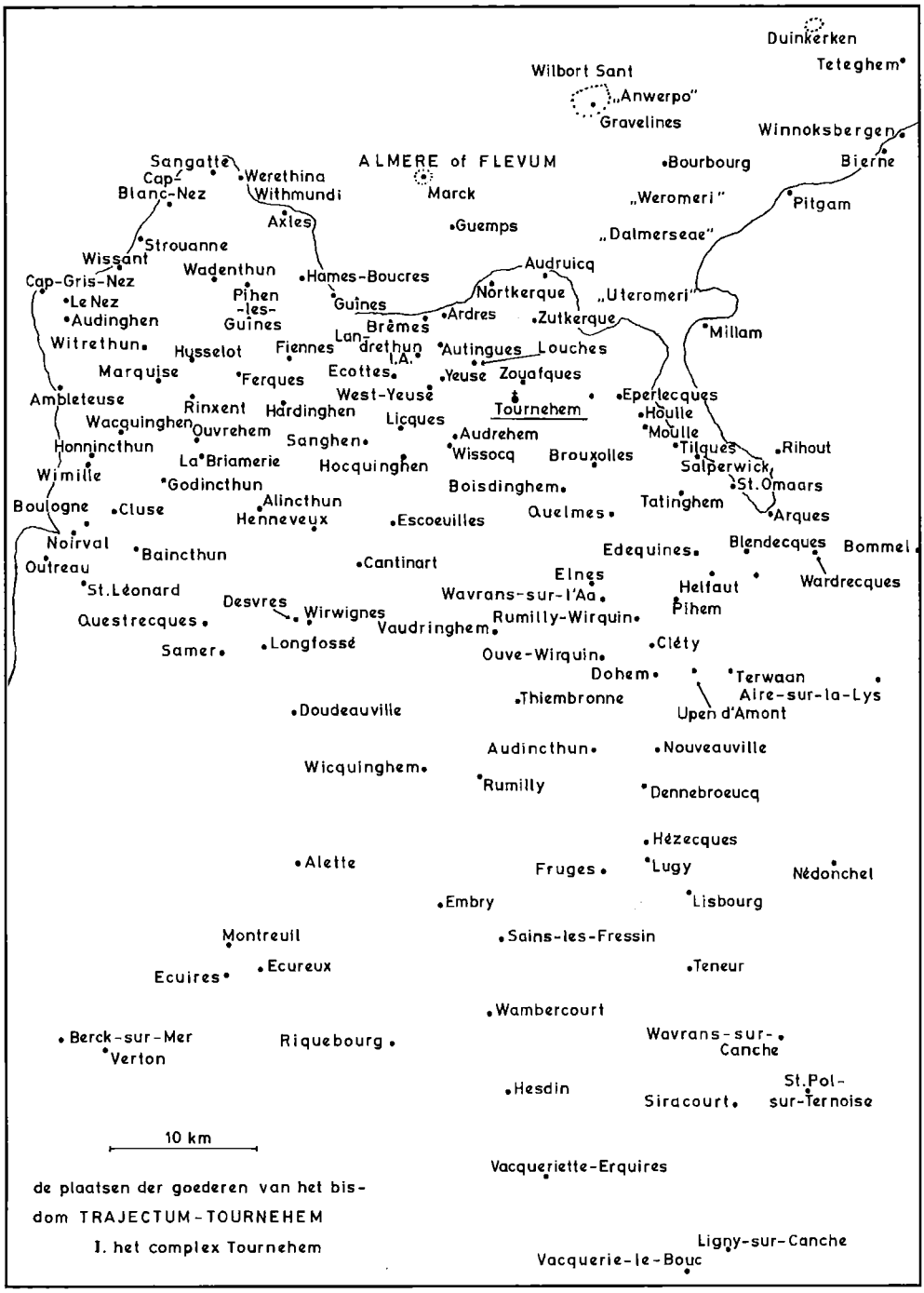
Duinkerken
Teteghem
Wilbort Sant
„Anwerpo"
Gravelines
Winnoksbergen
Bierne
Sangatte
Cap-Blanc-Nez
Werethina
Withmundi
ALMERE of FLEVUM
Marck
Bourbourg
„Weromeri"
Pitgam
Axles
Guemps
„Dalmerseae"
Strouanne
Wissant
Cap-Gris-Nez
Wadenthun
Hames-Boucres
Audruicq
Nortkerque
„Uteromeri"
Le Nez
Audinghen
Pihen-les-Guines
Guines
Ardres
Zutkerque
Millam
Witrethun
Hysselot
Fiennes
Landrethun
Brêmes
Autingues
Louches
Marquise
Ferques
Ecottes
Yeuse
Zoyafques
Ambleteuse
Rinxent
Hardinghen
West-Yeuse
Tournehem
Eperlecques
Houlle
Wacquinghen
Ouvrehem
Licques
Moulle
Honnincthun
Sanghen
Audrehem
Tilques
Rihout
Wimille
La Briamerie
Hocquinghen
Wissocq
Brouxolles
Salperwick
Godincthun
Boisdinghem
St. Omaars
Boulogne
Cluse
Alincthun
Henneveux
Escoeuilles
Quelmes
Tatinghem
Arques
Noirval
Baincthun
Edequines
Blendecques
Bommel
Outreau
Cantinart
Elnes
Wardrecques
St. Léonard
Wavrans-sur-l'Aa
Helfaut
Desvres
Wirwignes
Rumilly-Wirquin
Pihem
Questrecques
Vaudringhem
Samer
Longfossé
Ouve-Wirquin
Cléty
Dohem
Terwaan
Thiembronne
Aire-sur-la-Lys
Doudeauville
Upen d'Amont
Audincthun
Nouveauville
Wicquinghem
Rumilly
Dennebroeucq
Hézecques
Alette
Fruges
Lugy
Nédonchel
Embry
Lisbourg
Montreuil
Sains-les-Fressin
Ecuires
Ecureux
Teneur
Wambercourt
Berck-sur-Mer
Verton
Riquebourg
Wavrans-sur-Canche
Hesdin
St. Pol-sur-Ternoise
Siracourt
10 km
Vacqueriette-Erquires
de plaatsen der goederen van het bisdom TRAJECTUM-TOURNEHEM
I. het complex Tournehem
Ligny-sur-Canche
Vacquerie-le-Bouc

Afb. 8.4

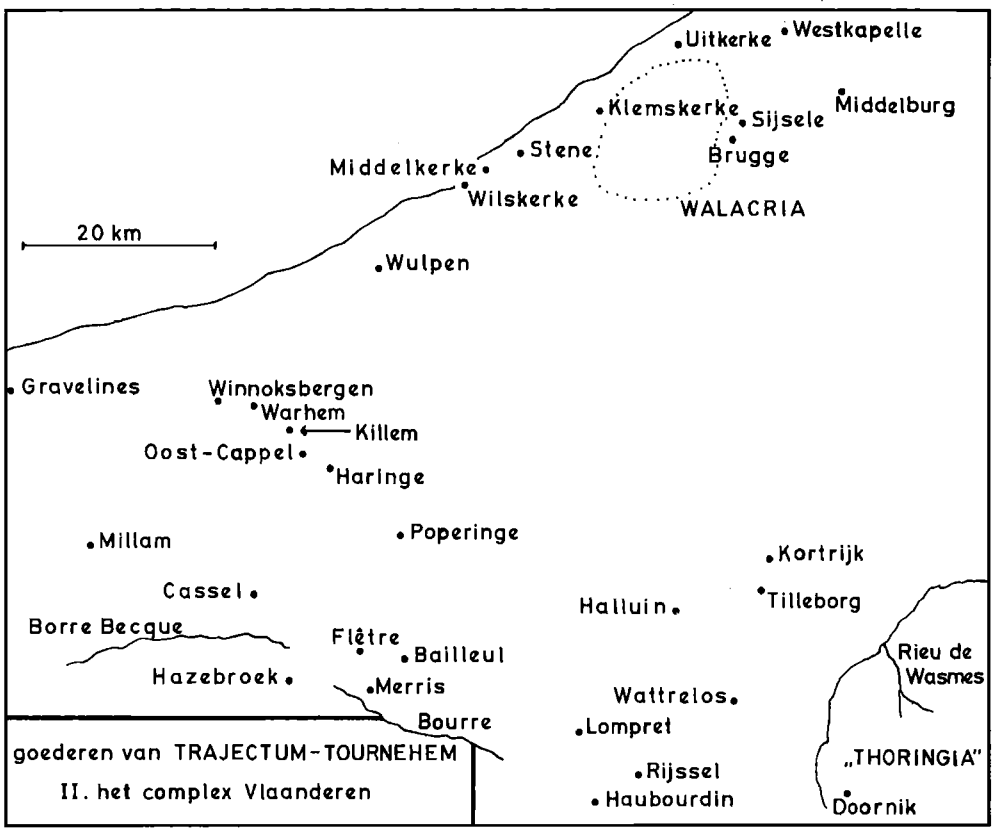
Uitkerke
Westkapelle
Middelburg
Klemskerke
Sijsele
Stene
Brugge
Middelkerke
Wilskerke
WALACRIA
20 km
Wulpen
Gravelines
Winnoksbergen
Warhem
Killem
Oost-Cappel
Haringe
Millam
Poperinge
Kortrijk
Cassel
Halluin
Tilleborg
Borre Becque
Flêtre
Bailleul
Rieu de Wasmes
Hazebroek
Merris
Wattrelos
Bourre
Lompret
goederen van TRAJECTUM-TOURNEHEM
II. het complex Vlaanderen
Rijssel
Haubourdin
„THORINGIA"
Doornik

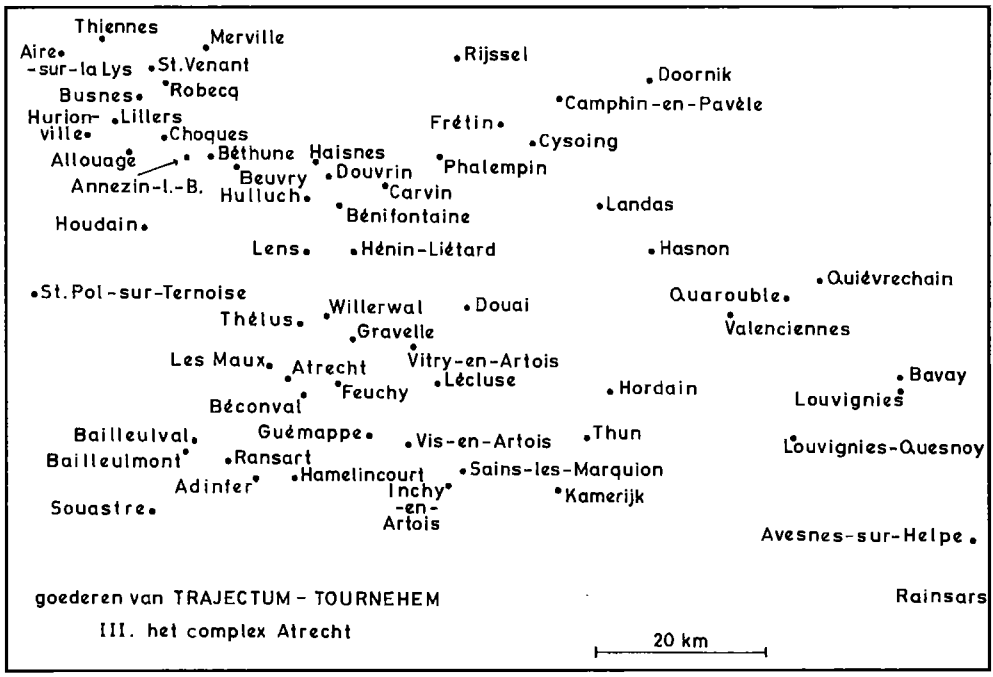
Thiennes
Merville
Aire-sur-la Lys
St.Venant
Rijssel
Doornik
Busnes
Robecq
Camphin-en-Pavèle
Hurion-ville
Lillers
Frétin
Choques
Cysoing
Allouagé
Béthune
Haisnes
Annezin-l.-B.
Beuvry
Douvrin
Phalempin
Hulluch
Carvin
Landas
Bénifontaine
Houdain
Lens
Hénin-Liétard
Hasnon
Quiévrechain
St.Pol-sur-Ternoise
Quarouble
Willerwal
Douai
Thélus
Gravelle
Valenciennes
Les Maux
Atrecht
Vitry-en-Artois
Bavay
Lécluse
Feuchy
Hordain
Louvignies
Béconval
Bailleulval
Guémappe
Vis-en-Artois
Thun
Louvignies-Quesnoy
Bailleulmont
Ransart
Hamelincourt
Sains-les-Marquion
Adinfer
Inchy-en-Artois
Kamerijk
Souastre
Avesnes-sur-Helpe
goederen van TRAJECTUM - TOURNEHEM
III. het complex Atrecht
Rainsars
20 km

Afb. 8.5

IJssel, doch de Lys en/of de Lijzel in het noorden van Frankrijk.
Isla, in een oorkonde van Utrecht uit 944 genoemd, is een Nederlands landschap. In 1086 heet de streek Islegouwe.
Islo, pagus genoemd, vermeld in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, in welke streek de plaats Ductinghem (Audincthun) ligt, duidt op de streek van de Isla (de Lys).

Justina, een klooster dat St. Willehad van Karel de Grote ontving tot steun van zijn missie onder de Saksen, was Justine-Herbigny, Ardennes; later van de orde van Cîteaux.

Katwijk, waar St. Willibrord geland zou zijn, is een interpretatie voortgekomen uit de misvatting over de Monden van de Renus (Schelde). Deze bewering treft men overigens pas in de 17e eeuw voor het eerst aan, waardoor duidelijk is dat zij geen verdere weerlegging nodig heeft.
Kinheim of **Kinnehim**, waar Karel Martel in 719 het dorp Adrichaim (Audrehem) aan St. Willibrord schonk, was niet het Kennemerland, naar de interpretatie van Blok (p. 51, 90), dat toen vele meters onder water lag. De juiste plaats is Quingoie, vlakbij Tournehem. De tekst bij Theofried van Echternach (12e eeuw) is niet geheel betrouwbaar, daar elders twee plaatsen Kinhaim voorkomen, die niet met deze lokalisatie te rijmen zijn. Blok beschouwt de akte als vals, maar volgens hem kan de feitelijke inhoud juist zijn "omdat we weten dat het naburige Adrichaim door Karel Martel aan Willibrord werd geschonken". Dit is een typisch staaltje van Bloks werkwijze: met een onbekende een andere onbekende oplossen. Zie ook op Adrichaim.
Kinnehim, dat in 719 in een akte van de abdij Aefternacum in verband met Felison (Feuchy) wordt genoemd, duidt evenmin Kennemerland aan, dat onder water lag. De juiste determinatie is Quinchy op 7 km zuidoost van Béthune.
Klein Zundert (Noord-Brabant, NL.), waar in 1157 het eerste kerkpatronaat van St. Willibrord in de noordelijke Nederlanden door de abdij van Tongerlo werd ingevoerd, heeft geen band gehad met Utrecht of met de abdij van Echternach. Dit patronaat heeft vermoedelijk de abdij van Echternach op het spoor van Holland en Brabant gezet, daar in dezelfde tijd de abdij begint met het stellen van pretenties, zogenaamd berustend op voormalige bezittingen van St. Willibrord.
Klemskerke, tussen Oostende en Blankenberge, voert de traditie dat de kerk door St. Willibrord is gesticht en dat de plaats genoemd is naar diens tweede naam Clemens.
Kolenwoud, volgens de teksten over St. Lambertus bij Taxandria en de Fresones gelegen, ook Argonarisch Woud geheten, was het Ardennen Woud, dat zich uitstrekte van Trier tot aan St.-Omaars.
Kortrijk : in de uit 1370 daterende Gravenkapel is een gebeeldhouwde cyclus ontdekt met taferelen uit het leven van St. Willibrord. Vanuit Kortrijk is de Willibrord-traditie in Nederlands Zeeuws-Vlaanderen ingevoerd, o.a. te Breskens en Hulst.

Labeki, zie Lagbeki.
Laca, een rivier, is La Laque (Vlaams: Laak), die bij Aire-sur-la-Lys ontspringt en bij Saint-Venant in de Lys valt. Zij wordt in het Leven van St. Ludger Labeki of Lagbeki genoemd. Dat men in Nederland hiervan de Louwers maakte, is afgezien van vele andere misgrepen, taalkundig een gruwel.
Lade, een rivier, in het *Leven van St. Ludger* genoemd, waaraan de plaats Hleri (Lières) ligt, is de Laquette.
Lagbeki of **Lagbeke**, waarvan in het Leven van St. Gregorius, door St. Ludger geschreven, wordt gezegd dat tot daar zich het terrein van de missie onder de Fresones uitstrekte, was niet de Lauwers, die toentertijd (ca. 750) nog niet bestond. De juiste determinatie is de Laque of Laquette, die te Aire-sur-la-Lys ontspringt en nabij Saint-Venant in de Lys stroomt.
Lake, in 944 genoemd in een oorkonde van Utrecht, is een Nederlands landschap.

Landei, uit de lijst van 870, is Landas op 13 km noordoost van Douai.
Landiage, uit de lijst van 870, is Landrécies op 25 km zuidoost van Valenciennes.
Langhara, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom van Traiectum, wordt door Blok (p. 120) als Lankern in Duitsland opgevat. De juiste determinatie is Longuerecque op 15 km zuidoost van Boulogne.
Langongest, uit de lijst van 870, is Longueville op 19 km oost van Boulogne.
Lanthem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 133) opgevat als een verdwenen dorp tussen Kromme Rijn en Lek, waar op dat tijdstip geen bewoning kan hebben bestaan. Het was Lannoy op 11 km noordoost van Rijsel.
Laru of **Laras**, waar St. Willehad als missionaris werkzaam was, is Lumbres, voorheen als Lauri of Laurentia bekend, op 10 km zuidoost van St.-Omaars.
Lauvichi, uit de lijst van 870, is Lauwerdal, gehucht onder Acquin, op 13 km west van St.-Omaars. In één tekst wordt Lauvichi een rivier genoemd; dit is onjuist, omdat het dan een verschrijving is van Lagbeki.
Legihan, uit de lijst van 870, is Lédinghen op 21 km zuidwest van St.-Omaars.
Leithon, uit de lijst van 870, onderscheiden in "prima", "secunda" en "tertia", is Ledquen, gehucht van Marquise. De verdeling in drie betekent niet dat er drie gelijknamige plaatsen hebben bestaan, doch dat het bezit van het bisdom of van de kerk aldaar in drie onderscheiden goederen bestond.
Lek, opgevat als de rivier de Lokkia, waaraan volgens de akte van 777 (zie Lisiduna) verschillende goederen van het bisdom Traiectum lagen, noemt men het deel van de Rijn vanaf Wijk bij Duurstede tot aan de samenvloeiing met de Noord, waarna de naam Nieuwe Maas van toepassing is. In 777 kan de Lek niet hebben bestaan. De onderscheiden namen van niet alleen deze, maar van praktisch alle rivieren in het westen van Nederland, waar één en dezelfde stroom meerdere namen heeft, is één der beste criteria om de fasen van de verlanding te onderkennen. De naam Leckia komt voor het eerst voor in een oorkonde van 1108. Een vermelding van Lake in een akte van 944 slaat waarschijnlijk op een ander water.
Lens heeft van oudsher een reliek in bezit van St. Lambertus, een duidelijk teken waar deze zendeling in Taxandria heeft gepredikt. Zijn devotie was in deze streek overigens zeer bekend.
Leomeriche (lees: Beomeriche), genoemd in een schenking van graaf Rodgarius uit 838 aan het bisdom van Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) opgevat als De Liemers, een streek in Gelderland in de omgeving van Zeddam en 's-Heerenberg. Deze naam is van zeer jonge datum. De juiste determinatie is Beaumerie-Saint-Martin op 2,5 km zuidoost van Montreuil. In deze akte komen nog 22 andere namen voor, die Blok allemaal overslaat, wat maar één reden kan hebben, namelijk dat de plaatsen zelf met zijn etymologieën "op het eerste lettertje" of op een zeer verre overeenkomst in klank niet in Nederland zijn aan te wijzen. Zie op de volgende 22 plaatsnamen: Alatinge, Bracola, Ductinghem, pagus Islo, Felua, Fumarhara, Gruosna, Heoa, Herodna, Hesi, Hintingoe, Lisidinon, Luona, Seist, Sulvelde, Theotorne, Thuina, Thulere, Uttarlo, Waganwega, Werdupa en Westarhesi.
Ler, uit de lijst van 870, is Laires op 10 km zuid van Terwaan.
Leri of **Hleri**, genoemd in het *Leven van St. Ludger* en gelegen aan de rivier de Lade, is Lières op 16 km west van Béthune. De plaats ligt aan een zijtak van de rivier Guarbecque. Lada of Lade is een algemene term voor kleine rivier.
Lethem, uit de lijst van 870, is Lestrem op 11 km noord van Béthune.
Leusden, opgevat als het Lisiduna uit de akte van 777, berust op drie fouten:
1. een onmogelijke sprong van een Romaanse naar een Germaanse naam,
2. een onbewezen bestaan van de plaats Leusden in die tijd,
3. een sprong van minstens vijf eeuwen tussen beide namen.

Lidum, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Lidinghem op 22 km zuidwest van St.-Omaars.

Liemers, opgevat als het Leomeriche uit de akte van 838, is een foutieve interpretatie.
Liévin, op 5 km zuidwest van Lens, is vermoedelijk naar St. Lebuinus genoemd.
Limbon, uit de lijst van 870, is Limon, gehucht onder Busnes op 11 km noordwest van Béthune.
Lippinge, uit de lijst van 870, is Dippendalle, gehucht onder Bouquehault, op 9 km west van Tournehem, ofwel Dippendalle, gehucht onder Brêmes, op 1 km west van Ardres.
Lisidinon, genoemd in een akte van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. De naam is identiek aan Lisiduna (Licques).
Lisiduna, genoemd in de schenkingsakte uit 777 van Karel de Grote aan het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 77, 104) als Leusden geïdentificeerd, wat onmogelijk is daar deze plaats toen nog niet bestond. Ook hier laat hij na de oorspronkelijke naam te vermelden. De akte bevat overigens nog acht andere namen, die Blok maar overslaat omdat hij in Nederland geen schijn van kans ziet ze te lokaliseren. Zie daarvoor de volgende acht namen: Flethite, Hem, Mocoroth, Widoch, Hengistcote, Fornhese, Ubkirika en Lokkia. Met andere woorden: deze akte hoort helemaal niet thuis in Utrecht doch in de omgeving van Tournehem. Zij is uitgegeven in het koninklijk paleis van Niumaga, dat natuurlijk niet Nijmegen was doch Noyon.
Lisiduna is Licques op 9 km west van Tournehem, voorheen bekend als Liscaes, Liske en andere varianten. De naam betekent: versterking of citadel. Licques bevindt zich op een hoge alleenstaande heuvel.
Litlongest, uit de lijst van 870, is Langastre, gehucht van Ecoust-Saint-Main, op 15 km zuidoost van Atrecht.
Liusna, uit de lijst van 870, is Loison, op 3 km noordwest van Lens.
Lodichem, uit de lijst van 870, foutief geschreven als Iodichem, is Ledinghen op 22 km zuidwest van St.-Omaars.
Lokkia, een rivier genoemd in de schenkingsakte uit 777 van Karel de Grote aan het bisdom Traiectum, is niet de Lek, die toen nog niet bestond, maar de Loquin, zijriviertje van de Hem, die langs Tournehem stroomt. Blok vermijdt weer angstvallig de originele naam te noemen, omdat de naamkundige wel weet dat de Romaanse naam Lokkia niet tot Lek kan evolueren.
Lonoralaca, uit de lijst van 870, is Longuerecque, gehucht van Samer, of Longuerecque, leengoed onder Quelmes. De naam kan echter ook als een waternaam (lange rek) worden opgevat. In dit geval is hij niet meer aan te wijzen en zal hij op een deel van het Almere betrekking hebben gehad.
Lompchen is Lompret op 6 km noord van Rijsel.
Loppishem, uit de lijst van 870, is Locquinghen, gehucht van Audinghen op 14 km noord van Douai, of Locquinghen, gehucht van Réty op 5 km zuidoost van Marquise, of Lozinghem op 10 km west van Béthune.
Lorek, uit de lijst van 870, is Lorgnies op 12 km noordoost van Béthune.
Lote, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 77) "wellicht' als Leut bij Wijk bij Duurstede opgevat, wat onmogelijk is daar dit gebied toen minstens 5 meter onder water stond. De juiste determinatie is Louches op 4 km noordwest van Tournehem.
Lotusa "in de pagus van Bracbante", waar St. Ludger tot ondersteuning van zijn missie onder de Saksen het klooster van St. Petrus kreeg, is Leuze op 16 km oost van Doornik (B.).
Loveke, een rivier, die St. Willehad overstak na zijn landing bij Dockynchirica (Duinkerken), is in Friesland of Groningen niet te ontdekken, dus valt er niets te weerleggen. De juiste rivier is de thans gekanaliseerde Loogracht in de richting van Veurne, waar de plaatsnamen Lo en Loobrugge nog aan de naam herinneren.
Luddinghem, uit de lijst van 870, is Lottinghen op 7 km noordoost van Desvres.
Luona, genoemd in een akte van 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. Het is La Loisne, gehucht van Beuvry, op 2 km oost van Béthune.
Lux, uit de lijst van 870, is Lugy op 19 km noordwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Macteshem, uit de lijst van 870, is Mecquignes op 2 km zuid van Bavay.
Madua, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Meeuwen in het land van Heusden opgevat, wat een onmogelijkheid is daar deze streek in 850 onder water lag. Overigens is het een Romaanse naam, die niet tot Meeuwen kan evolueren. De juiste determinatie is Le Madeux, gehucht van de gemeente Gravelle, op 10 km noordoost van Atrecht.
Mannaricium, in het Itinerarium Antonini voorkomend (zie PK, Weg 38, 39) en daar vastgehecht aan Cassel, Doornik en Atrecht, met de juiste afstanden, is Merville op 13 km noord van Béthune. Door een andere weg (PK, Weg 33) wordt de plaats gesitueerd op 55 km van Traiectum, de juiste afstand tot Tournehem. Dit gegeven vormt een bewijs dat het Romeinse Traiectum te Tournehem lag.
Marandi, uit de lijst van 870, is Marant, op 5 km oost van Montreuil.
Marck, bij Calais, voorheen "Parochia Sancti Willibrordi" geheten, is de plaats van het befaamde Marsum. Zij wordt in 938 door de graaf van Vlaanderen aan de abdij van St. Bertijns te St.-Omaars geschonken.
Marithaime, zie Helisthe-Marithaime.
Marklo, waarvan in het *Leven van St. Lebuinus* wordt gezegd dat hij er een vergadering van Saksen verstoorde, wordt door Blok (p. 58 - 59) als Markelo (Ov.) opgevat. Het is Merck-Saint-Liévin op 16 km zuidwest van St.-Omaars, dat heden nog de heilige (Liévin = Lebuinus) in zijn naam draagt. In de tekst staat dat de plaats gelegen was aan de Wisura. Dit is een schrijffout voor Withea (witte rivier), onder welke naam de Albis of Aa ook in andere vroegmiddeleeuwse teksten voorkomt.
Marsna, uit de lijst van 870, is Mernes, leengoed onder Saint-Martin-au-Laërt en Tatinghem, op 3 km west van St.-Omaars.
Marsum, waar de clericus Heribald tussen 696 en 726 een kerk en een schor "waar de lammeren geboren worden" aan St. Willibrord schenkt, ligt "waar de Mosa in de zee valt". Deze tekst wordt door Blok (p. 53) op Vlaardingen toegepast, dat toen minstens 7 meter onder water lag, zodat er geen plaats was, evenmin de mond van de Maas. De juiste determinatie is Marck op 6 km oost van Calais, van oudsher een eiland. De Mosa is niet de Maas; zie ook: Masamuthon.
Masalanda, uit de lijst van 870, is Mazinghen op 4 km zuid van Aire-sur-la-Lys, waarschijnlijker Moslains op 34 km zuidoost van Atrecht.
Masamuthon, genoemd in de goederenlijst uit 870 van het bisdom Traiectum, wordt algemeen als de Maasmond opgevat. Deze lag toentertijd ergens in Noord-Brabant. Maar hier is niet de Maas bedoeld doch de Moze. Zie ook: Marsum.
Maxentia, in verband waarmee in enige oorkonden Dorestadum (Audruicq) genoemd wordt, is Pont-Sainte-Maxence op 21 km zuidoost van Compiègne.
Medemolaca, genoemd in de goederenlijst uit 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 77, 82), weer met verzwijgen van de oorspronkelijke naam, als Medemblik opgevat, wat niet kan omdat deze plaats toen nog diep onder het water lag. De naam wijst op het uiterst zuidelijke deel van het Almere, waar na de verlanding twee kanalen werden aangelegd om de molens van Arques en St.-Omaars te voeden. "Molaca" betekent "molenwater". De wateren heetten later: Haute Meldick, Basse Meldick en Petite Meldick. "Mede" betekent weide. In hetzelfde verband wordt de Winwarfliet genoemd, doch deze laatste slaat Blok maar over.
Mera, onder Poperinge, in 1151 genoemd, is vermoedelijk een naamkundig relict van het Almere.
Merchishem, uit de lijst van 870, is Merckegem op 11 km noordoost van Watten.
Meriwido wordt ca. 1018 voor het eerst genoemd als een moerasgebied, in het bezit van de bisschoppen van Keulen en Trier en enige abten, waar alleen jagers en vissers woonden. De naam betekent: bos in het moeras, en deze is later op de rivier overgegaan, toen de verlanding verder was gevorderd. Met steun van de graaf van Holland vestigden Friezen zich hier, om de bisschop van Utrecht afbreuk te doen en de handelaars van Tiel te bestoken. Deze nederzetting heette Munna. Zie

op deze naam voor het vervolg der geschiedenis. De functie van deze nederzetting is bevestigd door het astronomische aantal dierenbeenderen dat in de vorige eeuw en tijdens de laatste opgravingen in Wijk bij Duurstede is aangetroffen.

Mervada, in een oorkonde van Karel de Kale uit 877 in Frisia en in verband met de Salis (Selle) genoemd, is de Ruisseau des Harpies tussen de Schelde en Solesmes, op 19 km oost van Kamerijk.

Middelkerke, op 8 km zuidoost van Oostende, heeft St. Willibrord als kerkpatroon.

Mimigardvurdensis, wordt in 948 en 993 op de synoden van Mouzon en Ingelheim de bisschop van Munster genoemd. Het eerste jaartal geeft vrij nauwkeurig de tijd aan dat de legende van St. Ludger naar Munster was verplaatst. De naam betekent: mimicus = schijnbaar, het zogenaamde Werethina (het tweede) omdat Werden een tweede stichting was van het Franse klooster Werethina te Fréthun bij Calais.

Mimigernaford, in het *Leven van St. Ludger* genoemd, is een latere naam van Werden en is in diens Leven ingevoerd toen de foutieve opvatting was ontstaan, dat hij de eerste bisschop van Munster was geweest. Zie de toelichting bij de naam Mimigardvurdensis. In het oorspronkelijke *Leven* zal Mingoval bedoeld zijn op 17 km oost van St.-Pol-sur-Ternoise.

Mithilburgis, gelegen in of nabij Walacria (zie aldaar), waar St. Willibrord in de plaats Waescapelle mishandeld werd door de inwoners, is Middelburg op 15 km noordoost van Brugge. Daar ligt ook Westkapelle.

Mocoroth, genoemd als een bos in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom van Traiectum, en aan de andere zijde van de Hem gelegen, is in Nederland nooit teruggevonden. Blok verzwijgt de naam. Het is het bos Mottehault onder Wissocq, op 6 km zuidwest van Tournehem.

Monden van de Renus, waar St. Willibrord en St. Bonifatius landden bij hun aankomst op het vasteland, moet worden opgevat volgens de klassieke schrijvers, die deze plaats recht tegenover Kent leggen, en Ptolemeus die haar met de juiste coördinaten vlakbij en ten noorden van Boulogne situeert. De Renus moet vanzelfsprekend worden opgevat als Schelde, wat de klassieke schrijvers systematisch doen.

Monnecove, een gehucht tussen Tournehem en Eperlecques, "huis van de monniken", is vermoedelijk een restant van de abdij van St. Willibrord.

Moordwoude, een legendarisch bos bij Dokkum, waar St. Bonifatius zou zijn vermoord, is een uitvinding uit de 17e eeuw.

Morini, de bewoners van Terwaan, St.-Omaars en Boulogne, worden volgens Theofried van Echternach door Boudewijn van Vlaanderen te hulp geroepen bij zijn strijd tegen de Mithilburgenses van Walichrum.

Munna, ca. 1018 door Alpertus van Metz genoemd, was een versterkte nederzetting van Friezen, die door de graaf van Holland daar waren gevestigd om de bisschop van Utrecht afbreuk te doen en de handelaren van Tiel te bestoken. De Friezen hadden rovers opgevangen, die zij als slaven gebruikten om het nieuwland te bebouwen. Zie WK, Deel I, Tekst 385 en Tekst 386 (blz. 205).
Op bevel van de keizer werd de nederzetting door bisschop Adelbold van Utrecht en de hertog van Lotharingen vernield. Het is deze nederzetting die de ROB heeft opgegraven. Zij had niets uitstaande met het oude Dorestadum, dat in het oorspronkelijke land van de Friezen lag (Zie ook *Ontspoorde historie*, Tekst 265, blz. 291 - 297).

Nesse, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99 - 100) als Nes gedetermineerd. Hij vergeet te vermelden welke plaats het precies is, daar deze plaats niet minder dan negen maal in Friesland en Noord-Holland voorkomt, en geen van de negen bestond in 870. De juiste determinatie is Le Nez, gehucht van Audinghem bij Cap Gris-Nez, op 4 km zuid van Wissant. De Nes-namen in Nederland zijn simpele vruchten van de omvangrijke transplantatie van namen vanuit Frans-Vlaanderen naar het noorden in het begin van de 11e eeuw.

Nesseshort, uit de lijst van 870, is Nesles op 11 km zuidoost van Boulogne, of La Héronnerie, voorheen bekend als Neshove en Nederhove, leengoed onder de gemeente Bazinghen, op 3 km noordwest van Marquise.
Nifterlaca, de plaats waar St. Willibrord goederen verkreeg en die vlakbij Traiectum (Tournehem) was gelegen, was niet de Vechtstreek wat Blok ervan maakt, doch Eperlecques op 9 km noordwest van St.-Omaars en op 7 km van Tournehem. Er wordt gesproken van "pagus", dat niet noodzakelijkerwijs "gouw" betekent, maar in tal van gevallen gewoon "plaats".
Nifterlaca betekent "naast het meer", namelijk het Flevum, op welke oever de plaats lag. De naam heeft zich ontwikkeld tot Aefterlacum, door assimilatie tot Aefternacum. In het Frans evolueerde hij tot Eperlecques. Toen de abdij van St. Willibrord in 973 in Luxemburg werd hersticht - een volledig nieuwe stichting en geen verplaatsing van een nog bestaand klooster - werd St. Willibrord ter eer de oude naam Aefternacum weer opgenomen, die in het Duits evolueerde tot Echternach.
Niumaga, waar Karel de Grote de schenkingsakte uit 777 aan de kerk van Tournehem uitgaf, is Noyon.
Nordalbingi, over wie St. Anscharius als bisschop werd aangesteld, waren de bewoners van de noordelijke (lees: westelijke) streek van de Albis (Aa). Zie ook: Brema en Hammaburg.
Nordendi, waar St. Willehad als missionaris werkte, is Northout onder Bayenghem-lès-Eperlecques, ofwel Northout onder Nielles-lès-Ardres. Waarschijnlijk is het synoniem met Nordgo.
Northanheri, uit de lijst van 870, is Norrent-Fontes op 6 km zuid van Aire-sur-la-Lys.
Northgo, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 53, 77, 79, 82, 104) als Noordwijk opgevat, wat onmogelijk is daar deze plaats minstens 7 meter onder water lag. De vermoedelijke determinatie is Nordausques op 3 km noordwest van Tournehem, vermoedelijk omdat er een tiental andere plaatsen ligt, waar deze naam zou passen. In de oorspronkelijke streek komt hij overigens dubbel voor: eenmaal als naam van de Noordgouw, die met de Sudgo, Ostrachia en Westrachia een samenhangend viertal vormt, een andere maal als naam van een plaats.
Northwalde, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, is volgens Blok (p. 77) niet in Holland aan te wijzen. Dat klopt, want het is Noir-Bois onder Haut-Loquin, op 10 km zuidwest van Tournehem. De Germaanse naam is eenvoudig in het Frans "vertaald". "Noir" is een normale vorm voor "noord".
Nova Corbeia, waar St. Anscharius werd opgevoed en in het klooster trad, was geenszins het Duitse Corvey (Korvei) doch nog altijd het Franse Corbie, dep. Somme; "nova" genoemd omdat de eerste stichting was mislukt.
Noviomagus (Noyon). St. Eligius, in 639 als bisschop van Noyon en Doornik aangesteld, had aanvankelijk het gebied van Frisia (Vlaanderen) onder zijn jurisdictie, waarvan een deel later door St. Willibrord werd gemissioneerd. De teksten spreken helder uit dat hij in Frisia de voorloper van St. Willibrord was.
Nuazefelde, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom van Traiectum, wordt door Blok (p. 120) bij de bespreking van de oorkonde overgeslagen. Het is Nesles op 11 km zuidoost van Boulogne. Nuaze-, Nez- en Nes- zijn volledig identiek.

Oldenzaal, waar Blok (p. 51) St. Plechelmus als zendeling laat optreden, is een van de meest amusante fabels tussen de Nederlandse mythen. Volgens een tekst uit 1640, die waarschijnlijk berust op een legende uit de 14e eeuw, liet bisschop Balderik van Utrecht (10e eeuw !) een groot deel van het lichaam van St. Plechelmus, waaronder diens hoofd, naar Oldenzaal overbrengen. De waarheid is dat een van de abdijen van Gent echte of onechte relieken, waarschijnlijk de laatste, van de heilige aantrof te Oudezeele op 4,5 km noordoost van Cassel. Het is een typisch voorbeeld, hoe ware of vermeende relieken tot historische aberraties leiden.
Oostwoude, krijgt in de 16e eeuw (!) een graaf St. Gangulphus uit de 8e eeuw toegemeten.

Ootmarsum, waar St. Radboud ca. 900 verbleven zou hebben, is een tekstverminking of vervalsing. In andere teksten stond Honishem (zie aldaar).
Ordorp, waar St. Bonifatius een klooster stichtte, is Orchies op 16 km noordoost van Douai.
Oressooth, waar St. Odulphus ca. 806 als pastoor fungeerde, is Orchies op 16 km noordoost van Douai. Oirschot (Noord-Brabant) is een foutieve interpretatie.
Osbragttashem, uit de lijst van 870, is Brexent-Enocq op 6 km oost van Étaples.
Osfrithem, uit de lijst van 870, in nauw verband met Taglingthos (Terlincthun) genoemd als één naam, is Honvaut op 3 km noord van Boulogne. Zie ook Taglingthos.
Osgeresgest, uit de lijst van 870, is Engoudsent, gehucht onder Beussant, op 12 km noordoost van Étaples.
Oslem, uit de lijst van 870 (lees: Ostrehem) is Etrehem, gehucht onder Leulinghen, op 7 km west van St.-Omaars.
Osterbac, genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum uit 834 en gelegen bij de plaats Nifterlaca, is Oosterberg, nu Est-Mont geheten, onder Eperlecques. Zie ook Burgbeki bij de oorkonden van Werethina (WK, Deel I, blz. 430).
Osterburghem, genoemd in de goederenlijst uit 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Ostrehove, gehucht van Saint-Martin-Boulogne. Een andere mogelijkheid is Ostreville op 4 km zuidoost van St. Pol-sur-Ternoise.
Ostia Reni, de Monden van de Renus, waar St. Willibrord en St. Bonifatius binnenvoeren om hun missiegebied onder de Fresones te bereiken, lagen niet in Nederland, waar hun veronderstelde plekken 7 tot 10 meter onder water lagen.
Ostracha, waar St. Ludger na zijn priesterwijding tot missionaris werd aangesteld. De tekst zegt dat dit lag bij de plaats waar St. Bonifatius was vermoord. Het is niet de Oostergo en Nederlands Friesland die toentertijd minstens 5 meter onder water lagen. De juiste determinatie is Ostrevant, welke streeknaam ten oosten van Atrecht nog bestaat. De Friese namen Oostergo en Westergo zijn simpele vruchten van de Frans-Vlaamse migratie naar Friesland. Rondom Atrecht moeten ook de landstreken Westrachia, Nordgo en Sudergo gelokaliseerd worden.
Ostrogowe en **Westrogowe** worden in 1086 voor de eerste maal in Nederland genoemd. Zij houden geen verband met het oude Ostrachia en Westrachia. Er behoeft dus niet eens aan import gedacht te worden.
Otersem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 135) beschouwd als een verdwenen plaats bij Terwolde, een loze bewering die niet weerlegd behoeft te worden. Bovendien lag deze streek in 870 onder water. Het was Estrehem, gehucht onder Leulinghen, op 2 km noordoost van Marquise.
Othmarisheim wordt in sommige Levens van St. Radboud diens verblijfplaats Honishem genoemd. Het is niet te achterhalen of hieraan een oudere tekst ten grondslag heeft gelegen.
Oude Saksen, in de *Levens* van St. Egbert, St. Suitbert en de Twee Ewalden als de buren van de Frisones genoemd, waren de bewoners van de streek ten zuiden van Boulogne, reeds in de Romeinse periode bekend als Litus Saxonicum (de Saksische kust).
Oudezeele, in Vlaanderen, op 5 km noordwest van Cassel, is volgens sommige teksten uit kalenders en missalen, overigens ook niet van hoge ouderdom, de plaats waar St. Plechelmus begraven werd. Weer later, in de 16e eeuw, werd beweerd dat bisschop Balderik van Utrecht een deel der relieken van St. Plechelmus vanuit St.-Odiliënberg naar Oldenzaal overbracht. Deze legende berust op een verkeerde interpretatie van Oudezeele.

Pataviensis, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, was niet Passau, doch Béthune, de oude hoofdstad van de Bataven, die met de Hessen (Mastaing) de afkomst van de Chatti (Katsberg) gemeen hebben.

Pathem, uit de lijst van 870, is Pitgam op 8 km zuidwest van Winoksbergen, of Pihen op 6 km van Guînes.
Petersberg, zoals St.-Odiliënberg in enige akten van Utrecht wordt genoemd, is een onjuiste naam, ontstaan nadat men deze plaats beschouwd had als het klooster Berg, dat aan St. Petrus was toegewijd en dat bisschop Hunger in 858 als vluchtoord gekregen had.
Pillinghem, uit de lijst van 870, is Peuplingues, voorheen als Pipilingehem bekend, op 8 km zuidwest van Calais.
Pischem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 -100) overgeslagen. Het is Pihem op 8 km zuidwest van St.-Omaars.
Pleccateshem, waar St. Willehad omstreeks 789 overleed, was Bléquenecque op 14 km noordoost van Boulogne en 2 km noordoost van Marquise.
Polgest, uit de lijst van 870, is Polincove op 6 km noordoost van Tournehem.
Pont-de-Briques, op 5 km zuidoost van Boulogne, is volgens de Franse historici een verblijfplaats van St. Lebuinus geweest.
Poperinge, op 4 km west van Ieper, had voorheen St. Willibrord als kerkpatroon. In een akte van 1159 is sprake van een perceel land, dat men "de schaapskooi" noemde en dat voorheen "van St. Willibrord was geweest".
Potarnem, genoemd in de lijst van 870, is La Poterie, gehucht van Wimille, op 5 km noordoost van Boulogne.
Prast, genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum uit 834 en vlakbij Nifterlaca (Eperlecques) gelegen, is Pré-de-Licques, gehucht van Audrehem, op 5 km zuidwest van Tournehem.

Quentovicus, waar St. Bonifatius ca. 717 arriveerde, is Quend en Vieux-Quend op 22 km zuid van Étaples.

Ramsola, aan de overzijde van de Albis (Aa), waar St. Anscharius relieken van heiligen deponeerde, was Ramecourt op 2 km west van St.-Pol-sur-Ternoise.
Reginae, zie Civitas Reginae.
Reims, waarvan de aartsbisschop in 862 aan bisschop Hunger van Traiectum (Tournehem) opdrachten gaf, verband houdend met Vlaanderen, wijst uit dat Hunger niet in Utrecht zetelde.
Renensis pagus, door Theofried van Echternach gebruikt als hij het zogenaamde bezit van de abdij te Antwerpen beschrijft, was een goede term, die in de authentieke opvatting echter de Monden van de Renus (Schelde) bij Calais aanduidt.
Renty, op 5 km zuid van Merck-Saint-Liévin, is volgens Franse historici de verblijfplaats van St. Lebuinus geweest.
Renus, talloze malen in de bronnen van Traiectum en de Levens van de heiligen genoemd, is de Schelde, precies zoals ook de Romeinse schrijvers de naam gebruikten.
Rhem, uit de lijst van 870, een rivier, ook Rhim en Rhin geheten, is de Hem, die langs Tournehem stroomt. Het bisdom bezat een deel der visserij op deze stroom. Zie ook: Rothulfuasenhem.
Rimile, zie Simile
Rinasburg, uit de lijst van 870, waarvan gezegd wordt dat Rothulfuasenhem nu zo heet, niet identiek met de andere plaats Rinasburg, is een tijdelijke benaming geweest, misschien afkomstig van een Noorman die de plaats bezat. De naam houdt verband met de Hem, die ter plaatse uitstroomt en Rhim of Rhin heette. Een gelijksoortig geval vormt de naam Ruricgo in deze streek, welke naam nadien ook verdwenen is. Zie bij de oorkonden van Werethina, WK, Deel I, blz. 436.
Rinasburg, uit de lijst van 870, is Ricquebourg, gehucht onder Bellebrune, op 12 km oost van Boulogne.

Ripuarii, waar St. Ludger gepredikt heeft, is Ribécourt-la-Tour op 11 km zuidwest van Kamerijk.
Riswic, uit de lijst van 870, een eiland, genoemd onder Buosinhem (Boëseghem), is Le Rietz, een moerasgebied op 4 km noordoost van Aire-sur-la-Lys.
Riswic, uit de lijst van 870, is Richebourg, op 8 km noordoost van Béthune.
Riustri, zie Utriustri.
Rodanburg, uit de lijst van 870, is Rotembert, gehucht onder Saint-Martin-Boulogne, vlakbij Boulogne.
Rotheim, genoemd in een akte van de abdij van St. Vaast te Atrecht, wordt door Blok (p. 133) als een "verdwenen plaats" bij Wolferen in de Betuwe beschouwd, een loze bewering die niet weerlegd behoeft te worden. De juiste determinatie is Roeux, voorheen als Rodium bekend, op 15 km noordwest van Atrecht. Zie ook Wulfara. Uit niets blijkt dat deze twee plaatsen bij elkaar lagen.
Rothulfuasenhem, uit de goederenlijst van 870, waar in het uiterste deel van de rivier Rhem de visserij aan het bisdom toebehoort, is Helvelinghem op 5 km oost van Tournehem. De visserij heeft betrekking op het noordelijk deel van de Hem, waar deze in het Almere uitstroomt.
Rudinhem, uit de lijst van 870, is Ruminghem, op 10 km noordoost van Tournehem, of Rodelinghem op 9 km noordwest van Tournehem.
Rufinghem, uit de lijst van 870, is Rouvignies op 7 km zuidwest van Valenciennes.
Rugini, in het *Leven van St. Egbert* de buren van de Frisones genoemd, waren de bewoners van Rongefay op 6 km noordoost van Auxi-le-Château.
Rugrum, uit de lijst van 870, is Rodrechen, gehucht van Audinghen, op 14 km noord van Boulogne.
Rumaucourt, op 21 km zuidoost van Atrecht, had een broederschap onder het patronaat van St. Lebuinus.
Ruperst, uit de lijst van 870, is Rupembert, gehucht van Wimille, op 4 km noordoost van Boulogne.
Rura, genoemd in 858 in een schenking aan het bisdom Traiectum, moet als Sura worden gelezen. Zie Sura.

Salis, genoemd in een oorkonde uit 877 van Karel de Kale in Frisia, is de rivier de Selle ten oosten van Kamerijk.
Saltzburg, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, was niet de Oostenrijkse plaats, maar Sauchy-Lestrée op 11 km noordwest van Kamerijk.
Saxones, de buren van de Fresones, die talloze malen in de Levens der heiligen worden genoemd, waren niet de bewoners van Sleeswijk-Holstein in Duitsland, doch duiden bevolkingsgroepen aan in het noorden van Frankrijk.
Scata, uit de lijst van 870, is Setques op 8 km zuidwest van St.-Omaars.
Scheldemermur, door Theofried van Echternach gebruikt, wanneer hij de oorlog beschrijft tussen de Mithilburgenses van het eiland Walichrum en graaf Boudewijn van Vlaanderen, is een goede en treffende omschrijving van het Vlaamse kustgebied. Zelfs hij die het niet zo nauw nam met aardrijkskundige exactheid, had hier de Vlaamse kust op het oog.
Schupildhem, uit de lijst van 870, is Le Schoubrouck, gehucht van Clairmarais, op 8 km noordoost van St.-Omaars.
Sclavi, in het *Leven van St. Amandus* genoemd en bij de Danuvius (Aisne) gesitueerd, waren de bewoners van Esclavelle, dep. Marne.
Sclusas of **Clusio**, in verband waarmee Dorestadum tussen Quentovicus en Sclusas in oorkonden van keizer Lodewijk uit 828 en 831 wordt genoemd, is Lécluse op 10 km zuid van Douai. De plaats ligt op een markant punt van verschillende waterwegen.
Scoronlo, genoemd in de goederenlijst van ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99) als Schoorl gedetermineerd, wat onmogelijk is daar deze plaats toen 7 meter onder water lag. De juiste determinatie is Les Cottes Penches, voorheen bekend als Scorepanche, gehucht van

Landrethun-le-Nord, op 7 km noordoost van Marquise.
Scranaholt, uit de lijst van 870, is Créhem, gehucht van Remilly-Wirquin, op 11 km zuidwest van St.-Omaars, of een van de talrijke plaatsnamen met Cren (kreek of inham in de rotsen) in de samenstelling.
Seist, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. Het is Sachin of Sains-en Pernes op 12 km noordoost van St.-Pol-sur-Ternoise.
Sens: Beornrad, bisschop van Sens, is ca. 780 een tijd lang opgetreden als abt van Aefternacum, wat vermoedelijk als tijdelijk was bedoeld en dan inhoudt dat het klooster zelf niet in staat is geweest om een eigen abt te leveren. Het betekent eveneens dat de ligging van deze abdij te Echternach volstrekt uitgesloten is.
Simile (lees: **Rimile**), uit de lijst van 870, is Rumilly op 17 km zuidoost van Desvres.
Sinte-Lievens-Essche, op 22 km zuidoost van Gent, en **Sinte-Lievens-Houthem** op 16 km zuidoost van Gent zijn plaatsen met een oude St. Lebuinus-traditie. De heilige is in een van deze plaatsen begraven. Vanwege de doublure van Lebuinus in Deventer en Lieven in Vlaanderen heeft men de Vlaamse traditie als legendarisch beschouwd. Het ligt precies omgekeerd: die van Deventer is legendarisch.
Sinuinum, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Zennewijnen onder Ophemert opgevat, wat onmogelijk is daar deze streek in 850 minstens 5 meter onder water stond. De juiste determinatie is Séninghen op 16 km zuidwest van St.-Omaars.
Sisela, is Syzele onder Brugge, waar het bisdom Utrecht in 1075 het bezit van een kerk claimt.
Sithiu, reeds ca. 640 als klooster bekend, is St. Bertijns van St.-Omaars.
Sliesthorp, uit de lijst van 870, is Lisbourg op 27 km zuid van St.-Omaars.
Soissons, waar St. Willibrord in 714 Pepijn doopte, de zoon van Karel Martel, en St. Bonifatius in 752 Pepijn tot koning zalfde, wijst in beide gevallen aan dat de heiligen daar in de buurt geresideerd hebben.
Sperliacum, onder welke naam Eperlecques soms genoemd is, was niet de oudste vorm van de naam. Die was Nifterlaca (zie onder deze naam).
Staveren, waar volgens Blok (p. 72) ca. 830 St. Odulphus een klooster stichtte en waar een deel van de handel van het verloren gegane Dorestadum terchtkwam (p. 108), kan in 830 niet hebben bestaan. Dat in het *Leven van St. Odulphus* wordt gezegd, dat hij niet alleen in Utrecht, maar ook in Staveren wonderen verrrichtte, is een toevoeging uit de 16e eeuw, al is het waarschijnlijk dat deze valse traditie reeds in de 14e eeuw bestond.
Stene, uit de lijst van 870, is Steene op 5 km zuidwest van Winoksbergen, ofwel Stene ten zuiden van Oostende, waar St. Willibrord kerkpatroon is.
St.-Odiliënberg, waar de legende terechtkwam van de HH. Plechelmus, Wiro en Otger, vermoedelijk alleen berustend op het feit dat de abdijkerk eens relieken van deze heiligen kreeg, heeft een totaal valse geschiedenis aangemeten gekregen. De drie heiligen hebben in het missiegebied van St. Willibrord vertoefd. St.-Odiliënberg was evenmin de plaats die bisschop Hunger in 858 als toevluchtsoord kreeg.
St.-Omaars, waarvan St. Bertinus, de patroon van de stad en de abt van St. Bertijns, in de Kalender van St. Willibrord vermeld staat, bewijst dat de Kalender en derhalve de toenmalige bezitter zich in de nabijheid van St.-Omaars bevonden. De toevoeging is van ca. 846.
Strude, uit de lijst van 870, "in Bante", met 72 hoeven land die van St. Martinus, Bonifatius, Willibrord, Ludger en Lambertus waren, is identiek aan Struona en is Strouanne op 3 km noord van Wissant.
Struona, waar volgens een goederenlijst uit ca. 870 het bisdom Traiectum goederen bezat, wordt door Blok (p. 53) als Stroe op Wieringen gedetermineerd, toen minstens 7 meter onder water gele-

gen. De juiste determinatie is Strouanne onder de gemeente Wissant. Het is momenteel een gehucht, maar staat toch op de toeristische kaart van Frankrijk.
Suabsna, waar St. Ludger werd geboren (ca. 742) en diens grootvader een steun voor St. Willibrord was. In zijn jeugd bezocht St. Ludger bijna dagelijks de kerk van St. Willibrord. In Nederland wordt de plaats vereenzelvigd met Zwesen of Zuilen. Deze plaats is gelegen beneden 5 meter onder water en bestond dus niet in 742. De eerste vermelding ervan stamt uit de 17e eeuw. De juiste determinatie is Zouafques op 1,5 km noord van Tournehem.
Suattingaburim, uit de lijst van 870, is St.-Inglevert, voorheen ook bekend als Sontingeveld, op 12 km zuidwest van Calais. Een heilige Inglevert heeft nooit bestaan. De naam is een mooi voorbeeld van volksetymologie: hij is afgeleid van de Germaanse stam der Ingaevonen, reeds door Tacitus vermeld.
Sudergo, waar St. Ludger gepredikt heeft, is de streek ten zuiden en zuidwesten van Atrecht. Zie ook: Ostrachia.
Suegon, uit de lijst van 870, ook gespeld Suegsnon of Suegsna, zijn verschrijvingen voor Suabsna, uit het Leven van St. Ludger. Dit is Zouafques op 2 km noord van Tournehem.
Sueonen, waar St. Anscharius het geloof verkondigde, waren de bewoners van het land van Kortrijk. Toen Adam van Bremen deze in Noorwegen en Zweden had neergelegd, begonnen de mythen pas goed.
Suestra, waar de hofmeier Pepijn en zijn vrouw Plectrudis in 714 een kloostertje stichtten, dat bestemd was om er de rondreizende zendelingen op te vangen en onderdak te geven, wordt door Blok (p. 35, 72) als Susteren opgevat. Het is in werkelijkheid Souastre op 22 km zuidwest van Atrecht. De oorkonde werd uitgegeven te Bagaloso (zie op deze naam). Omstreeks 850 moesten de zusters (het was een vrouwenklooster) voor de Noormannen vluchten. Zij kwamen in Nederlands Limburg terecht, waar zij een nieuw klooster onder dezelfde naam stichtten, een toen normale gang van zaken (zie Werethina en Werden, Corbie en Corvey, Aefternacum en Echternach). Het klooster van Susteren werd in 891 door koning Arnulf aan de abdij van Prüm geschonken, niet om de zusters afbreuk te doen, maar juist om hen onder de jurisdictie te stellen van een machtige rijksabdij. Tot in de 12e eeuw toe zijn nog nauwe banden te signaleren tussen het klooster van Susteren en de streek van St.-Omaars.
Suetan, uit de lijst van 870, is Zunesticq, gehucht onder Beuvrequen, op 3 km zuidwest van Marquise.
Suevi, waar St. Eligius en later andere zendelingen onder de Frisones en de Suevi werkzaam waren, is de omgeving van Kortrijk. Suevi bezochten ook de school van St. Gregorius te Dorestadum (Audruicq).
Suhthusum, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Zuthove, gehucht van Boisdinghen, op 8 km west van St.-Omaars.
Suhtrem, genoemd in de goederenlijst van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Zudrove.
Suinoverit, uit de lijst van 870, is Suinard of Zwinart, een deel van het Almere, vlakbij St.-Omaars. Zie Winwarflet.
Sulvelde, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90 - 91) overgeslagen. Het is vermoedelijk Salvèque.
Sura, zoals Rura gelezen moet worden, waar het bisdom Traiectum in 858 een vluchtoord kreeg, is de naam Sauer bij Echternach.
Susteren, zie onder Suestra.

Taglingi, uit de lijst van 870, is Le Tailly, gehucht onder Lillers, op 10 km noordwest van Béthune.
Taglingthos, uit de lijst van 870, in nauw verband met Osfrithem (Honvaut) genoemd als één naam,

is Terlincthun op 2 km noord van Boulogne.

Taventrensis episcopus, wordt in 895 bisschop Odilbald van Tournehem genoemd, omdat hij niet meer in Tournehem zetelde, doch te Daventria (Desvres). Dit leidde natuurlijk tot de opvatting dat de zetel omwille van de Noormannen verplaatst was en dat Balderik, de eerste échte bisschop van Utrecht, van te voren in Deventer verbleven had.

Taxandria, waar St. Lambertus het geloof verkondigde, is Westrachia ten westen en noordwesten van Atrecht. Volgens de tekst lag deze streek tussen de Renus (Schelde) en het Kolenwoud of Argonisch Woud. Voor de volledige documentatie van Taxandria, zie WK, Deel I, blz. 239 e.v.

Teisterbant, het Nederlandse landschap, wordt in 1026 voor de eerste maal genoemd. Het was niet het oude Testerbant. Gezien de massa's doublures in de plaatsnamen, behoeft niet eens aan import gedacht te worden.

Tengrima, uit de lijst van 870, zoals vermoedelijk Fengrima verbeterd moet worden, is Tingry op 14 km zuidoost van Boulogne.

Teratina, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) bij de bespreking van deze akte overgeslagen. Het is Tardinghen op 16 km noord van Boulogne.

Terwaan, vlakbij Tournehem gelegen, duidt o.a. door de volledig parallel lopende gebeurtenissen in verband met de Noormannen tussen Terwaan en Traiectum aan, dat Traiectum inderdaad Tournehem was.

Teutonen, volgens Theofried van Echternach door Boudewijn van Vlaanderen te hulp geroepen bij zijn strijd tegen de Mithilburgenses van Walichrum, waren de bewoners van Doudeauville op 6 km zuid van Desvres. Opmerkelijk is dat de naam en het begrip tegen het einde van de 11e eeuw nog bestonden. Het spreekt vanzelf dat in dit verband niet aan het Duitse Teutoburgerwoud gedacht kan worden.

Texle, genoemd in de goederenlijst uit ca. 850, wordt door Blok (p. 54, 77, 82, 90, 99) gedetermineerd als Texel, dat evenwel toen nog niet bestond. De juiste determinatie is Axles, een thans verdwenen plaats onder Coquelles, op 5 km zuidwest van Calais.

Textricum, waar Pepijn in 687 de Fresones versloeg, en waar vlak vóór de slag van 695 bij Dorestadum (Audruicq) een treffen plaatsvond tussen de Franken en de Friezen met hun aanvoerder Radboud, is Tertry op 12 km zuidoost van Péronne.

Thangburga, uit de lijst van 870, is Taigneville, gehucht van Beuvry, op 2 km zuidoost van Béthune, ofwel Tannay, gehucht van Mazinghem, op 4 km zuid van Aire-sur-la-Lys, ofwel Tangry op 22 km zuidwest van Béthune.

Theodon, waar Geroward in 828 goederen schonk aan het bisdom van Traiectum, wordt door Blok (p. 120) bij de bespreking van de oorkonde overgeslagen. Het is Todincthun op 21 km zuidwest van St.-Omaars.

Theotorne, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 90, 91) overgeslagen. Het is Thiant op 8 km zuidwest van Valenciennes.

Thiatmaresgo, genoemd in het *Leven van St. Ludger*, waar de zendeling Atrebanus werd vermoord, is Saint-Aubin-lès-Anzin, dat voorheen bekend stond als Marresc, Marech of Maresch, in 1154 volluit "Santus Albinus de Maresc" heet, op 4 km noord van Atrecht. Dat de naam van de martelaar niet correct is overgekomen, is geen wonder, daar er in Frankrijk 74 plaatsen Saint-Aubin zijn, de gehuchten niet eens meegeteld.

Thiele, waar koning Zwentibold in 896 de immuniteit van Tournehem bevestigt, is Tilques op 5 km noordwest van St.-Omaars.

Thorhem, genoemd in de goederenlijst iuit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 133) als "een verdwenen plaats" tussen Kromme Rijn en Lek opgevat, waar op dat tijdstip geen bewoning was. Het is Tournehem, dezelfde plaats als Traiectum of Vetus Traiectum. De vorm

Thorhem wordt door andere regionale bronnen bevestigd.
Thoringia, in verschillende teksten genoemd in verband met de Frisones, de Saksen en St. Willibrord, is het land van Doornik.
Thrianta, waar St. Willehad predikte, is Tringhem onder Hersin-Coupigny, op 9 km zuid van Béthune.
Thuina, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, als plaats waar de akte werd opgemaakt, wordt door Blok (p. 90 -91) overgeslagen. De plaats is Thun-l'Evêque en/of Thun-Saint-Martin, vlakbij elkaar gelegen op de linker- en rechteroever van de Schelde, op 7 km noordoost van Kamerijk. Dat de akte hier is uitgegeven spreekt ten stelligste tegen dat de 23 erin genoemde plaatsen in Nederland zouden liggen.
Thulere, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Thélus op 7 km noord van Atrecht.
Tiele, dat verschijnt in een oorkonde van Utrecht uit 950 en daar als nieuwe stad wordt genoemd, is een Nederlandse plaats die niet identiek is met het Tilia van Tournehem.
Toronica civitas gebruikt Alcuinus ca. 870 als naam voor Tournehem. Uit de context is duidelijk dat hij de zetelstad van St. Willibrord bedoelt.
Toul, waar bisschop Hunger van Tournehem in 859 een kerkvergadering van overwegend Franse bisschoppen bijwoonde, wijst uit dat hij niet in Utrecht zetelde.
Tours. Alcuinus, abt van Tours, die voor zover is na te gaan nooit in Utrecht is geweest, dat in zijn tijd overigens niet bestond en waarvan de plek onder water lag, schreef het eerste *Leven van St. Willibrord*, op verzoek van Beornrad, bisschop van Sens en abt van Aefternacum (Eperlecques).
Traiectum, de plaats waar St. Willibrord zijn bisschopszetel vestigde, wordt voor de eerste maal door het Itinerarium Antonini genoemd, daarna talloze malen vanaf ca. 630. De stad Utrecht kan dat niet zijn geweest, omdat deze plaats gedurende de transgressies 5 m en op de hoogtepunten daarvan 7 m onder water lag. Zij wordt voor de eerste maal ca. 940 genoemd; een vermelding van 915 berust op een vervalsing. De naam betekent Uit-Rek, een strook land, buiten d.w.z., in het water gelegen, vermoedelijk eerst als een eiland, dat bij de verdergaande verlanding bij het vasteland werd aangesloten. De naam Traiectum is een latinisering van de inheemse naam, die volkomen normaal is bij de toenmalige kanselarij-gebruiken. In een tekst wordt de plaats ook Trecht genoemd. De eerste bisschop Balderik trof er de restanten aan van Romeinse gebouwen en bouwde pal op de fundamenten daarvan de eerste kerk. De eerste bisschoppen van Utrecht hebben zich niet beschouwd als de opvolgers van St. Willibrord. Deze naam komt tot de 12e eeuw in geen enkel Hollands of Utrechts geschrift voor. Dit denkbeeld kreeg Nederland opgesolferd door de abdij van Echternach, die in de 12e eeuw valse claimen in Holland begon te leggen. Zie "*Ontspoorde historie*", Tekst 261 (blz. 289). Het Traiectum van St. Willibrord is Tournehem op 15 km noordwest van St.-Omaars.
Traiectum, genoemd in verband met de zendelingen St. Servatius, St. Lambertus en St. Hubertus, was Trith-Saint-Léger, gelegen aan de Schelde bij Valenciennes, in het Vlaams Tricht geheten, afgeleid van Trit, Trehet (traiectus = doorgang, oversteek, in dit geval door, over de Schelde). Vijf eeuwen ná de verplaatsing van deze zetel van Trith naar Luik wordt de Luikse bisschop nog aangeduid als van "Tungrense" d.i. "van Douai", afgeleid van Aduaga Tungrorum uit het Itinerarium Antonini, hetgeen Tongeren (B.) niet was omdat deze stad vanaf ca. 400 enkele eeuwen historisch en archeologisch blanco is.
Trecht schrijft St. Willehad in zijn *Leven van St. Bonifatius* in plaats van Traiectum. Het toont vermoedelijk aan, dat dit Leven gekopieerd werd door iemand, die Utrecht onder deze naam kende.
Trectis, in 748 door paus Zacharias onder de aartsbisschoppelijke zetel van Moguntia (Mainvillers) geplaatst, identiek met Traiectum, is Tournehem. Utrecht had toen nog geen zetel en Trith was een reeds gepasseerde zaak.
Trimithi, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door

Blok (p. 104) als Drumt opgevat, wat onmogelijk is daar deze plaats in 850 minstens 5 meter onder water lag. De juiste determinatie is Tiremande, gehucht van Ligny-lès-Aire, op 11 km zuidoost van Terwaan.
Turholt, waar St. Anscharius het klooster kreeg toen hij "in de uiterste streek van Saxonia" aan de overzijde van de Albis (Aa) tot bisschop werd aangesteld, is Torhout op 18 km zuid van Brugge.
Turingia, zie Thoringia.
Turre, uit de lijst van 870, is Tournes op 5 km zuidoost van Boulogne.

Ubberon, uit de lijst van 870, is Ouvrehem, gehucht van Wierre-Effroy, op 10 km noordwest van Boulogne.
Uberanmalsna, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Buurmalsen in de Nederbetuwe opgevat, wat onmogelijk is daar deze streek in 850 minstens 5 meter onder water lag. De juiste determinatie is Haut-Maisnil op 17 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise. Uberan is een half-geromaniseerde vorm van "overaan" of "bovenaan".
Ubkirika, genoemd in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom Traiectum en daar beschreven als "onder Dorestadum" liggend, is in Nederland nooit aangewezen. Wel is de magistrale oplossing gevonden dat de kerk en de plaats "moeten zijn weggespoeld". Blok verzwijgt de naam volkomen. De juiste determinatie is Nortkerque op 3 km west van Audruicq. Ub, dat "op" of "boven" betekent (er is ook een Zutkerque) is volledig synoniem met "noord".
Ulterius Traiectum is de naam waarmee Utrecht werd aangeduid.
Uphuson, uit de lijst van 870, is Upen, gehucht van Delettes, op 15 km zuid van St.-Omaars.
Upwilcanhem, uit de lijst van 870, is Wicquinghem op 13 km zuidoost van Desvres.
Uranlo, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99) als Vronen gedetermineerd, wat onmogelijk is daar de streek toen onder water lag. Bovendien is de etymologische afleiding onhoudbaar. De juiste determinatie is Hurionville, gehucht van Lillers, op 10 km noordwest van Béthune.
Uskwerd, waar volgens Blok (p. 71) in 793 al een kerk bestond, lag toentertijd minstens 6 m onder water, zodat die kerk niet kan hebben bestaan. Overigens verzuimt Blok te vermelden, welke naam uit de bronnen van St. Ludger daarmee correspondeert.
Uteromeri, genoemd in de goederenlijst van ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99 - 100) als Uitermeer gedetermineerd, een gehucht onder Weesperkarspel (Noord-Holland), dat in 870 minstens 7 meter onder water lag. De juiste determinatie is Neder-Meersch, een moerasgebied op 3 km noordwest van Watten. Het bisdom had hier het visrecht, wat geheel aannemelijk is, daar in het zuidwestelijk deel de verlanding het eerst had ingezet, waar het gebied tussen Watten en Calais wegens de moerassige ondergrond nu nog als twee druppels water gelijkt op het Nederlandse Westland. Het is dan ook de groentetuin van Noord-Frankrijk.
Utrecht krijgt pas in de tweede helft van de 12e eeuw door de abdij van Echternach de traditie aangepraat, dat zij de zetel van St. Willibrord was, een opvatting die van tevoren niet in Utrecht had bestaan en derhalve ook in geen enkel Hollands geschrift voorkomt. Zie ook Traiectum.
Utret, waar de koning in 872 een ontmoeting had met Rorik de Noorman en hij over Attiniacum (Attin) naar Soissons reisde, is Tournehem.
Utriusti, waar St. Willehad terechtkwam, toen hij zich in Wigmodia (Withmundi bij Sangatte) niet kon handhaven, is Hestrus op 8 km noord van St.-Pol-sur-Ternoise. Hier ging hij op de Canche scheep om naar de Frisones (Vlaanderen) te vertrekken.
Uttarlo, genoemd in een akte van 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Uzelot, wijk van Leulinghen, op 2 km noordoost van Marquise.
Uuiron, lees: Wiron (zie aldaar).

Uurdin, uit de lijst van 870, is Ourton op 11 km zuidwest van Béthune.
Uuromeri, lees Weromeri (zie aldaar).
Uvia, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok bij de bespreking van de akte (p. 104) overgeslagen. Het is Ouve-Wirquin op 8 km west van Terwaan.

Vagara felda, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Vacquerie-le-Bouc op 9 km noordoost van Auxi-le-Château. Een andere mogelijkheid is Vacqueriette op 19 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.
Valcanaburg, uit de lijst van 870, is Fauquembergues op 20 km zuidwest van St.-Omaars.
Varoht, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Waringzelle aan de kust, op 12 km zuid van Cap Gris-Nez. Direct daarop zegt de tekst dat het bisdom ook recht heeft op de tienden van de schepen, die daar door het geweld van de stromen heen worden gedreven. Ook de strandvond behoort aan het bisdom, daar er geen tol is.
Vec, uit de lijst van 870.
Vecht, waar men bepaalde gegevens van Traiectum situeert, is een foutieve interpretatie van Fehta. Zie op deze naam.
Velesan of **Velsan**, uit de lijst van 870, is Bellozanne, deel van de gemeente Carly, op 10 km zuidoost van Boulogne.
Velgasse, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) bij de bespreking van deze akte overgeslagen. Het is Belsace, leen onder de gemeente Annezin-lès-Béthune, op 3 km west van Béthune. De omwisseling van de letters B en V is in Romaanse talen geheel normaal.
Velum, zie: Flevum.
Veluwe, opgevat als het Felua uit de teksten van Traiectum, is een foutieve interpretatie.
Vennapa, zie: Fennepa.
Vetus Traiectum (het oude Traiectum) vindt men enkele malen genoemd in akten en teksten van ná 857. In dat jaar veroverden de Noormannen, die overigens allang een deel van Frisia waaronder Audruicq in bezit hadden, de stad en volgens de beschrijvingen verwoestten zij haar geheel. Eén tekst gebruikt zelfs een plastische beschrijving door te zeggen, "dat er geen muur meer was overgebleven waar een waterende man tegen kon staan". De bisschop en de priesters vluchtten, wanneer zij niet waren vermoord. Omstreeks 870 keerde bisschop Hunger terug, die zich nog altijd als bisschop van Traiectum beschouwde, maar het centrum van het bisdom was weg, en hij zetelde om beurten te Daventria (Desvres) en Dorestadum (Audruicq). We weten nu ook waar de traditie vandaan komt dat de eerste bisschop van Utrecht eerst in Deventer zetelde en zich vandaar in Utrecht vestigde. Het bisdom bleef nog altijd Traiectum heten, maar om te benadrukken dat de eigenlijke zetel verloren was, werd van Vetus Traiectum gesproken. Het spreekt bijna vanzelf dat deze uitdrukking terechtkwam in afschriften van andere oorkonden uit de periode van vóór de verwoesting, waar de naam chronologisch was misplaatst.
Villari, genoemd in het *Leven van St. Landoaldus* (ca. 665) zal een van de vele Villers-plaatsnamen zijn uit de streek bij Valenciennes.
Viltaburg, een andere naam voor Traiectum (Tournehem), de eerste maal in 730 door Beda gebruikt, was afgeleid van het volk der Vilti, dat blijkens talloze gegevens in het noordwesten van Frankrijk woonde. In Nederland is geen spoor van deze stam te vinden, noch historisch, noch naamkundig of archeologisch. Trouwens, Utrecht bestond niet in 730, dus kan de naam Wiltaburg er evenmin van toepassing zijn geweest.
Vinciacum, waar in 717 de beslissende slag plaatsvond tussen Karel Martel en de Friezen, is Inchy-

en-Artois op 12 km west van Kamerijk. Vlak vóór de slag worden krijgsbedrijven verhaald te Traiectum (Tournehem) en Dorestadum (Audruicq).
Vuada (lees: **Yuada**), genoemd in een akte van ruil uit 850 tusen het bisdom Traiectum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) bij de bespreking van deze akte overgeslagen. Het kan Wail zijn op 15 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise, maar dan moet worden aangenomen dat de naam niet correct is overgebracht, wat bij een derde, in elk geval een tweede kopie niet behoeft te verwonderen.
Vurdin of **Vurdan**, uit de goederenlijst van 870, is Fréthun op 5 km zuidwest van Calais, identiek met Werethina. Deze naam was al tevoren geëvolueerd tot Ferdia.

Wabbinghem, uit de lijst van 870, is Walbinghen, de oude naam van Outreau op 4 km ten zuiden van Boulogne.
Wadaha, genoemd in een akte van ruil uit 850 tussen het bisdom Traiectrum en Baldricus, wordt door Blok (p. 104) als Wadenooien in de Tielerwaard opgevat, wat onmogelijk is daar deze plaats toen minstens 6 meter onder water lag, en wat etymologisch een onding is omdat "ha" nooit tot "ooien" kan evolueren. De juiste determinatie is Wadenthun onder St.-Inglevert, op 12 km zuidwest van Calais.
Wadinghem, uit de lijst van 870, is Wadenthun, voorheen als Wadingatum bekend, gehucht van St.-Inglevert, op 12 km zuidwest van Calais.
Waescapelle, gelegen in het eiland Walacria (zie op deze naam), waar St. Willibrord een plaats van afgoderij verstoorde en hij door de heidenen werd mishandeld, is Westkapelle (West-Vlaanderen), op 15 km noord van Brugge. De interpretatie Westkapelle van het Nederlandse Walcheren is onjuist.
Waganwega, genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum uit 838, is Wacquinghen op 7 km noord van Boulogne.
Walacria, **Walcras**, **Gualacras**, **Walacras** enz., was een eiland tussen Brugge en Uitkerke (zie "*Ontspoorde historie*", Tekst 234, blz. 269). Het is als eiland verloren gegaan door de regressies van de zee. Erin lagen de plaatsen Middelburg en Westkapelle, die later ook op het Zeeuwse eiland Walcheren verschenen. De doublure van een triplure was natuurlijk te veel (!). Het Zeeuwse eiland Walcheren heeft dus niets uitstaande met St. Willibrord.
Walichrum, een plaats, waar St. Willibrord een afgodsbeelde vernielde, was Warcove, gemeente Audembert, op 5 km noordwest van Marquise. Theofried van Echternach heeft dit vervalst tot "het eiland Walichrum", dat in de omgeving van Brugge bestond. Latere fabeldichters hebben de tekst toegepast op het Nederlandse Walcheren, wiens naam een simpele migratie-naam is uit Vlaanderen. Ten tijde van St. Willibrord bestond Walcheren niet: het begon pas in de 12e eeuw ingedijkt te worden.
Walricheshem, uit de lijst van 870, is Warcove, voorheen Walrichove, gehucht van Audembert, op 5 km noord van Marquise.
Wanga, waar St. Willehad als missionaris werkzaam was, is Wancourt op 8 km zuidoost van Atrecht.
Warmelde, uit de lijst van 870, is Vermelles op 9 km noordwest van Lens.
Waroht, uit de lijst van 870, waar de tienden het bisdom toebehoren van de schepen die daar bij storm stranden en van de tol "husloth" genaamd, is Waringuezelle aan de kust, op 2 km zuid van Cap Gris-Nez. "Husloth" is geen "huisbelasting", wat Blok (p. 101, 103) ervan maakt, maar betekent hier strandgeld of vondgeld, of een premie op de geredde schepen of goederen.
Wattignies, bij Rijsel, vierde in de Middeleeuwen het feest van St. Lambertus.
Wefrisse, uit de lijst van 870, is Wavrechain op 8 km zuidwest van Valenciennes, of Wavrechain op 19 km zuidwest van Valenciennes.
Weganwega, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Wacquinghen op 7 km noord van Boulogne.
Welenao, aan de overzijde van de Albis (Aa) gelegen, welke plaats St. Anscharius als geschenk ont-

ving, was Welles onder Nordausques, op 3 km noordoost van Tournehem, of Willeman op 13 km zuidwest van St.-Pol-sur-Ternoise.

Welesan of **Velesan**, zie: Velesan.

Wemminge, uit de lijst van 870, is Wamin op 27 km west van Atrecht.

Weneswalt, waar volgens het verhaal St. Ludger bij Werden het klooster zou hebben gesticht, is vermoedelijk toch afkomstig uit een geschreven bron en duidde daar het Windeveld onder Eperlecques aan.

Wennapan, uit de lijst van 870, is Gennes-Ivergny op 6 km noordwest van Auxi-le-Château.

Werden in Duitsland, waar ca. 850 het door St. Ludger gestichte klooster, na zijn vlucht voor de Noormannen terechtkwam, is de verduitste naam van Werethina. Het klooster is niet meer teruggekeerd, doch in Werden gebleven.

Werdine, zie: Werethina.

Werdupa, genoemd in een akte uit 838 van het bisdom Traiectum, welke naam Blok (p. 90 - 91) overslaat, is Wardrecques op 7 km zuidoost van St.-Omaars.

Werethina, waar St. Ludger ca. 793 op zijn familiegoed een klooster stichtte, was Weretha ten zuiden van Calais. Sommige Franse schrijvers stellen het gelijk met Fréthun op 11 km zuidwest van Calais, wat etymologisch mogelijk is. In het *Leven van St. Ludger* wordt tot tweemaal toe gezegd dat Werethina aan de zee lag, een bewijs temeer dat het niet het Duitse Werden was. Gezien zijn ligging op de kust, op een plaats waar de Noormannen bij voorkeur Frankrijk en Vlaanderen binnenvielen, moest het klooster ca. 850 vluchten en vestigde het zich te Werden (Duitsland), waar de naam werd meegenomen, die natuurlijk is verduitst. De goederen van dit klooster zijn in een brede kring rondom Fréthun aan te wijzen. Zie WK, Deel I, Tekst 493, blz. 426.

Werfhem, genoemd tussen andere plaatsen in een missietocht van St. Ludger in Fresia, is in Groningen of Friesland niet te vinden. Er valt dus niets te weerleggen. De juiste plaats is Wavrans-sur-l'Aa op 11 km zuidwest van St.-Omaars. De plaatsnaam Werfhem heeft in Frans-Vlaanderen bestaan, maar daar duidt hij Warhem aan.

Werheim, uit de lijst van 870, is Warhem op 4 km oost van Winoksbergen.

Werina, of **Werinon**, welke plaats St. Ludger op een missietocht door Friesland aandeed, lag niet in het noordelijke deel van de Vechtstreek of te Loenen (Blok, p. 45), die ca. 804 diep onder water lagen. De juiste determinatie is Wéringhem, een thans verdwenen plaats bij Boulogne.

Werken, uit de lijst van 870, is Wirquin op 12 km zuidwest van St.-Omaars. Vlak daarbij liggen Remilly-Wirquin en Ouve-Wirquin. Een vierde mogelijkheid is Verquin, voorheen als Wirkin bekend, op 3 km zuid van Béthune.

Weromeri, (foutief geschreven als Uuromeri), genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99 - 100) als Overmeer beschouwd, een gehucht van Nederhorst den Berg, wat onmogelijk is daar dit gebied toen minstens 6 meter onder water lag. De juiste determinatie is een deel van het Almere, vermoedelijk in het gebied van Clairmarais bij St.-Omaars. De naam duidt volgens de tekst een visserij aan "met de weer", zodat het voor de hand ligt de naam terug te zoeken in ondiep water. Het is een zuiver Germaanse naam, die door zijn quasi-Latijnse uitgang een Romaans kleurtje kreeg. "Meri" houdt geen verband met de zee; eerder met weide of moeras. "Meersch" was nog in de 17e eeuw te St.-Omaars in gebruik om het moeras van Clairmarais aan te duiden.

Westanne, uit de lijst van 870, als één naam als Beostan (Westanne) gebruikt, is Westende bij Oostende.

Westarburghem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is Westbécourt op 12 km zuidwest van St.-Omaars. Zie ook: Astburon.

Westarhesi, genoemd bij een schenking aan de kerk van Traiectum uit 838, is Westrehem op 22 km

zuidoost van St.-Omaars, of West-Yeuse op 6 km noordwest van Tournehem.
Westcapelle, waar volgens Theofried van Echternach St. Willibrord een heidens heiligdom binnendrong, is Westkapelle op 13 km noord van Brugge.
Westelijke Oceaan, schrijft St. Bonifatius aan de paus, wanneer hij het missiegebied van St. Willibrord aangeeft. Dit is de Atlantische Oceaan.
Westeppinheri, uit de lijst van 870, is Epiquenhem, gehucht van Calonne-Ricouart, op 13 km zuidwest van Béthune. West- of oost- valt weer van de naam af.
Westervoort, in de Nederlandse Betuwe, heeft van een in de 14e eeuw geschreven Leven de traditie gekregen, dat St. Werenfried er gewerkt zou hebben en begraven is, wat stratigrafisch volstrekt onmogelijk is. Vermoedelijk heeft een ouder Leven de naam van Westbécourt of een variant bevat, op 12 km zuidwest van St.-Omaars.
Westrachia, zie: Ostrachia.
Westsagnem, uit de lijst van 870, is Sachin op 12 km noordoost van St.-Pol-sur-Ternoise.
Wichmond is een volledig foutieve interpretatie van Withmundi. De plaats lag aan de Monden van de Renus (Schelde), wat door verschillende teksten wordt bevestigd.
Widingahem of **Winningahem**, als Windendechim genoemd in het *Testament van St. Willibrord* en opgevat als een bezit van de abdij, is vermoedelijk toch een bezit van het bisdom, omdat de plaats later met andere voorkomt onder de bezittingen van de abdij van St. Bertijn te St.-Omaars. Zij is Boisdinghem op 7 km zuidoost van Tournehem.
Widic, genoemd in de schenking uit 777 door Karel de Grote aan het bisdom van Traiectum en aan de andere zijde van Hem gelegen, is in Nederland nooit teruggevonden. Blok verzwijgt de naam. Het is Wissocq op 6 km zuidwest van Tournehem.
Wiicswird, een plaats die St. Ludger op een missietocht door Fresia bezocht, was Wizernes op 5 km zuidoost van St.-Omaars, ofwel Wisques op 3 km noordwest van de eerste plaats.
Wigmodia, waar St. Willibrord bij de Saxones predikte, is identiek met Withmundi.
Wijk bij Duurstede, eerst als Wic of Wijk bekend, heeft pas in de 15e eeuw de traditie opgedrongen gekregen dat het 't oude Dorestadum was.
Wilbedingues, een gehucht onder Wavrans-sur-l'Aa op 13 km zuidwest van St.-Omaars, bewaart vermoedelijk in zijn naam de herinnering aan St. Willibrord.
Wilbort Sant, heet nu nog op kaarten de zandplaat vóór Gravelines, waar St. Willibrord landde na zijn mislukte poging om de Monden van de Renus (Schelde) in het Almere binnen te varen.
Willibrord: Gravelines (Vlaams: Grevelingen) heet in 1458 "Saint Willibrot", in 1469 "Saint Willebrord". Onder de gemeente lopen twee weteringen: "Le Petit Saint Willebrord" en "La Grand Saint Willibrord". Marck bij Calais heette voorheen "Parochia sancti Willibrordi".
Willishem, uit de lijst van 870, is Willems op 12 km oost van Rijsel, ofwel Willies op 11 km oost van Avesnes-sur-Helpe.
Wilkenhem, uit de lijst van 870, is Wicquinghem op 12 km zuidoost van Desvres.
Wilp in Overijssel heeft niets uitstaande gehad met St. Lebuinus.
Wilpa, waar de inwoners voor St. Lebuinus een kerk bouwden, is Oppy op 10 km noordoost van Atrecht in het gebied van de Isla (de Lys). De plaats is in regionale bronnen bekend als Wilpi en Vulpi.
Wiltaburg, zie: Viltaburg.
Winwarflet, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, in onmiddellijk verband met Medemolaca (zie aldaar), op welke twee plaatsen het bisdom visrechten had, wordt door Blok overgeslagen. De naam heeft betrekking op het watergebied ten zuiden en oosten van St.-Omaars. Dit gebied is later verland en blijkt omstreeks 1000 als een weidegebied in het bezit te zijn van de stad St.-Omaars, onder de naam Zwinart. De afleiding van deze laatste naam uit Zwin- of Zwijn-, wat de gangbare opvatting is, behoeft niet per se juist te zijn. Zwin is een waternaam die

duidt op traag en breed uitvloeiend water. "Fleth" staat gelijk met "vliet". Onder Craywick bestaat nog een Wignartvliet.

Wiron (verbeterde lezing van Uuiron) **in Alvitlo**, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870 van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 99 - 100) gedetermineerd als Wieringen. Deze lokalisatie is in 870 onmogelijk. De juiste determinatie is Wierre-Effroy op 10 km noordoost van Boulogne. Alvitlo is geen plaats, doch duidt de rivier of de vallei van de Val aan, een zijriviertje van de Slack.

Wirtzaburg, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, is Vittarville (Meuse).

Wisura, de rivier, genoemd in het *Leven van St. Lebuinus*, waaraan diens Marklo lag, d.w.z. Merck-St.-Liévin aan de Aa, is een schrijffout voor Withea (Aa), welke naam "witte rivier" betekent.

Withmundhem, uit de lijst van 870, identiek met Withmundi en zijn varianten (zie aldaar) bij de oorkonden van Werethina, is de streek nabij Wissant op 15 km zuidwest van Calais. De naam Wissant duidt op het "witte zand" van die kuststreek.

Withmundi, dat in het *Leven van St. Ludger* wordt genoemd, was niet Wichmond, wat Blok (p. 71) ervan maakt, doch een andere naam voor Sangatte, genoemd naar het opvallend witte zand dat daar wordt aangespoeld. Varianten van deze naam zijn: Withmundhem en Wiutmundhem (zie aldaar).

Witla, soms Witlam of Witlant genoemd, is Wissant op 16 km zuidwest van Calais. De betekenis is: wit zand, dat ter plekke opvalt door kleur en uitgestrektheid. De naam houdt nauw verband met Withmundi, de witte mond van de Renus (Schelde), welke naam vermoedelijk voor de gehele streek heeft gegolden.

Witzaburg, waar St. Bonifatius een bisschop plaatste, is Vittarville, dép. Meuse.

Wiutmundhem, genoemd in de goederenlijst uit ca. 870, van het bisdom Traiectum, wordt door Blok (p. 98 - 100) overgeslagen. Het is een variant van Withmundi.

Wulfara, genoemd in een oorkonde uit 679 van de abdij van St. Vaast te Atrecht, wordt door Blok (p. 133) als Wolferen beschouwd. Het is Wulverdingen op 9 km noord van St.-Omaars. Zie ook : Rotheim.

Wulpen, op 5 km zuidwest van Nieuwpoort, waar St. Willibrord kerkpatroon is, heeft eveneens het bekende Willibrord-putje, dat vermoedelijk het prototype is van de talrijke legendarische duplicaten elders, waarvan de meest aanwijsbare pas in de 17e eeuw verschijnen, de periode van de Contrareformatie, toen van roomse zijde een onmiskenbare nadruk werd gelegd op de St. Willibrord-verering, die van tevoren in de noordelijke Nederlanden nauwelijks bekend was. Wulpen dateert niet uit de tijd van St. Willibrord, omdat het verhaal over dat eerste putje, waar hij gedoopt zou hebben, ook legendarisch is. Het dorp en de kerk zijn pas veel later gesticht, na het teruglopen van de transgressies. De feiten, al zijn zij deels legendarisch, tonen wel aan, dat de traditie van St. Willibrord in deze streek nog levend was.

Wyrda, waar de familie van St. Ludger goederen bezat en St. Bonifatius enige tijd verbleef, wordt door Blok (p. 45) slechts in het vage "in het noordelijk deel van de Vechtstreek (misschien Loenen)" gelokaliseerd. Bovendien haalt hij Wyrda en Werina (Werinon) door elkaar. Elders (p. 51) identificeert hij Wyrda met Woerden! De door Blok voorgestane plaatsen bevonden zich onder het transgressiegebied. Ergo hebben de plaatsen en de rivier ca. 716 niet bestaan. Loenen komt pas in 953 voor het eerst voor in historische bronnen. De juiste plaats is Weretha (Fréthun) op 4 km zuidwest van Calais.

Zelandia of **Selandia**, in enkele teksten genoemd als de landstreek waarin het eiland Walacria lag, wijst daar niet op het Nederlandse Zeeland, waar deze naam pas veel later ontstond, doch op het kustgebied van Vlaanderen, dat voor een groot deel via de transgressies uit de zee is gevormd. De naam ging in Vlaanderen verloren toen daar de kust gesloten was.

Zuiderzee, zie : Interlake.

Zuilen, wat men voorheen van Suabsna maakte, was een foutieve interpretatie en lokalisatie.

Zwesen heeft niets uitstaande met Suabsna. De interpretatie moet reeds verworpen worden vanwege de onmogelijkheid van enig verband tussen een Romaanse en een Germaanse naam.

8.3 Conclusie

Alle eigen en omringende plaatsnamen uit de documentatie van het bisdom Tournehem liggen in het noorden van Frankrijk. Laat ik het voor alle duidelijkheid maar eens cru en onverbloemd zeggen, dat eenieder het monstrueuze gebral bemerkt, dat de Nederlandse historici met hun fragment-happerij uit een totaal van ca. 2000 bewijzen plegen: *vóór 900 liggen alle kerken en goederen van hun zogenaamd bisdom Utrecht in Frankrijk!*
De lijst van 870, die zonder de minste twijfel één geografisch complex bevat, dat per definitie streekgebonden is omdat het uit één bron stamt waar een grote groep mensen de bezittingen in eigen omgeving aanwijst, bevat op zich al 205 bewijzen dat het Traiectum van de 7e tot de 10e eeuw in Frankrijk ligt. Met een belachelijk klein fragment van het totaal blijven de historici hardnekkig en amechtig schermen om hun blunderingen bedekt te houden en af te liegen.

De farce is hiermee nog niet ten einde. In hoofdstuk 9 komt de klucht tot haar hoogtepunt wanneer wordt aangetoond dat in Nederland geen ondergrond was om die ca. 2000 nooit gevonden plaatsen neer te zetten, daar het gebied, waarover men beweerde dat de bronnen spraken, diep onder water lag of in het gunstigste geval een onleefbaar en onbewoonbaar waddengebied was.
De Franse en Vlaamse historici staan op een andere manier schaakmat met hun botte ontkenning van de historische waarheid, die hen met 2000 plaatsen uit hun eigen tuin voor de voeten loopt.

HOOFDSTUK 9 DE STRATIGRAFIE VAN DE RENUS (SCHELDE)-DELTA

9.1 Inleiding

Na "*Holle Boomstammen*" en WK, Deel I hebben verschillende lezers terecht opgemerkt dat het Renus-probleem nog niet voldoende was uitgediept. Ik begreep daaruit, dat zij ondanks de meer dan voldoende teksten nog altijd moeilijk konden wennen aan het idee dat de Renus als de Schelde is op te vatten. Het tweede dat niet voldoende werd ingezien, was natuurlijk dat men zich de huidige geografie en stratigrafie voor ogen haalde in plaats van die van vóór de 10e eeuw. In zeker opzicht kan men zeggen, dat de historische mythen evenzeer rondom de misvattingen met betrekking tot de oude schrijvers draaien als om het onbegrip over de transgressies. Het heeft er de schijn van, dat de transgressies een even heet hangijzer worden als de historische mythen, ofschoon dit totaal overbodig is. Kort na de oorlog (ca. 1948) begonnen de historici oog te krijgen voor de transgressies en gingen zij zich voor het eerst vragen stellen of en in hoeverre deze bodemkundige feiten aan de historie raken. Daarna bleken er twee stromingen te bestaan, toevalligerwijs verpersoonlijkt in twee Nederlandse ministeries. Het Ministerie van Onderwijs ontkent via zijn historici straal elke transgressie die de aangenomen historie van Nederland aantast, en gaat derhalve rustig voort de zetel van St. Willibrord meters onder water in Utrecht te plaatsen en St. Bonifatius, ook weer meters onder water, door kikvorsmannen te laten vermoorden in Dokkum. Echter, het Ministerie van Verkeer en Waterstaat verkondigt door zijn technici openlijk van de daken -het staat in tal van "officiële" publicaties- dat wanneer men op de dag van vandaag de duinen, dijken, sluizen en andere waterstaatswerken zou wegnemen, Nederland voor het grootste deel onder water verdwijnt. Nu gebeurt het wel meer dat ministeries van één land elkaar tegenspreken; dat hoort bij het politieke spel en is tot op zekere hoogte te begrijpen en te aanvaarden wanneer er om de dubbeltjes wordt gevochten. Maar in dit geval gaat het niet om dubbeltjes doch om de zuivere historische waarheid. Wanneer de mensen van Waterstaat hun radicale thesis niet onder de ogen van de historici durven brengen of ervoor terugschrikken met hen in conflict te geraken, kan alleen geconstateerd worden dat er iets grondig fout zit met de wetenschap in Nederland.

Sommigen hebben, een beetje kwaadaardig, opgeworpen dat een historicus van geologie en stratigrafie moet afblijven omdat deze zijn terrein niet zijn. Ik noem het "een beetje kwaadaardig", omdat zij met deze drogreden een historisch geograaf het recht willen ontzeggen om topografische kaarten te lezen en te interpreteren, en van de andere kant hem willen verplichten zich precies aan de paadjes te houden die de geologen hebben uitgezet, die waarschijnlijk niet begrijpen dat hun bevindingen en conclusies evenzeer besmet zijn geworden door de historische mythen. Om een voorbeeld te geven: het staat absoluut vast dat de regressies op bepaalde plaatsen evenveel en misschien nog méér van de bovengrond hebben afgeschaafd dan vorige overstromingen erop hadden aangevoerd. Daarover kan ik geen zinnig woord zeggen, maar de geologen evenmin. Met andere woorden: zweer niet lichtvaardig op de huidige stratigrafie, daar de kans zeer groot is dat deze niet uit de Romeinse doch uit een latere of ook uit een vroegere periode stamt.

Ten slotte ontkom ik er niet aan een persoonlijke noot te moeten laten vallen. Toen ik als adjunct-archivaris van Nijmegen op een onfrisse manier was weggewerkt, kwam ik als streekarchivaris in het westen van Noord-Brabant terecht. Wat me aanvankelijk een afgang leek, bleek op korte tijd een bijna wonderbaarlijke handreiking te zijn, daar ik terecht kwam in een jong gebied, waarvan door gunstige omstandigheden nog veel archieven bewaard waren gebleven, al berusten die niet alle ter

plaatse, daar ook veel stukken in Belgische archieven moesten worden geraadpleegd. Met huid en haar, mag ik zonder overdrijving zeggen, heb ik mij gestort op de bestudering van de wording der grondgebieden van Zevenbergen, Oud Gastel, Steenbergen, Halsteren, Vossemeer en andere plaatsen, waardoor ik ten eerste de gelegenheid kreeg veel onbekends te publiceren, en ten tweede in de transgressies een inzicht kreeg, dat ik elders in Nederland nooit had kunnen verwerven. Mijn ogen gingen helemaal open toen ik kon vaststellen dat het hele gebied, gemiddeld op 2 m +NAP gelegen, Zeeland incluis, pas in de 11e eeuw uit het water te voorschijn begon te komen, en dat het pas ruim in de 15e eeuw een enigszins samenhangend stratigrafisch beeld ging vormen. Dat mijn vele waterstaatkundige studies nergens werden geciteerd, behoeft nauwelijks te worden uitgelegd: het parool was immers uitgegeven dat ik volledig moest worden doodgezwegen. Desondanks mag ik beweren dat ik weet waarover ik spreek in zaken van waterstaat, inpolderingen en transgressies.

De transgressies tussen de 3e en de 10e eeuw zijn lang een heet hangijzer geweest voor de historici en de archeologen. In Nederland is het inmiddels afgekoeld zodat het met de blote hand kan worden aangepakt, want sinds een tiental jaren verschijnen publicaties aan de lopende band, die onverbloemd uitspreken dat het grootste deel van Nederland vóór de 10e eeuw onder water lag. In Frankrijk hangt het ijzer nog roodgloeiend. Was het niet zo triest, dan zou men zich kunnen vermaken met de drogredenen, die bijvoorbeeld een Hubert Le Bourdellès in een artikel over het mysterie der juiste plaats van de haven Quentovicus tegen de werkelijkheid van de transgressies te berde brengt in zijn artikel in *Revue du Nord*, 1986 (nr. 1), p. 180: Les ports de la Canche à l'époque gallo-romaine et dans le haut Moyen Age).
Hij wijst erop dat de Belgische historicus Dhondt bij dit probleem de transgressies aanvoerde. Maar, zegt hij, dit is een theorie, ontwikkeld door Belgische historici om de veranderingen van de Vlaamse kust in de loop der tijden te verklaren. Deze theorie vindt hij twijfelachtig, daar zij zich beroepen op een mogelijke doorbraak van de kustlijn of een stijging van de zeespiegel.
Voor het probleem van Quentovicus zou alleen een stijging van het zeeniveau betekenis kunnen hebben, doch volgens Le Bourdellès is juist dit het zwakke punt in de theorie van de Belgen. Daarom, meent hij, kan dit niet worden aanvaard voor de problematiek van de havens aan de Canche, evenmin als voor het ophelderen van de duistere geschiedenis van de delta van de Aa vanaf St.-Omaars tot Gravelines. Dus: wat men niet kent of weet, bestaat eenvoudigweg niet. Simple comme bonjour (!)
Toch kan Le Bourdellès niet nalaten te betreuren, dat zo'n vergelijkbare en recente studie niet bestaat voor de kust van Het Kanaal en het Pas-de-Calais. Met andere woorden: hij voelt toch aan, dat zijn blote ontkenning ergens wringt.

De schrijver vergist zich dodelijk op een paar punten. Er is geen sprake van, dat de transgressies van de 3e eeuw een kust doorbroken hebben. Van Calais tot boven in Groningen lag in de Romeinse periode de kust lager en verder in zee, wat bewezen wordt door het feit dat in deze gehele kuststreek Romeinse overblijfselen diep tot zeer diep beneden het huidige grondniveau worden teruggevonden, op sommige plaatsen zelfs diep beneden het huidige zeeniveau, waardoor alvast één ontkenning van Le Bourdellès, namelijk dat er geen rijzing van de zeespiegel is geweest, categorisch wordt tegengesproken. De kuststrook liep zonder enige onderbreking, zoals duinen of dijken, afhellend naar het westen.
De transgressies vanaf de 3e eeuw waren wel degelijk het resultaat van een verhoging van de zeespiegel, geen eenmalige grote watersnoodramp doch een blijvende overstroming gedurende zes eeuwen, uiteraard met hoogtepieken en rustpunten overeenkomstig het normale, grillig gedrag van de zee. Hoe wil men anders verklaren, dat tal van Romeinse nederzettingen (ca. 50 ruw geteld in Frankrijk, Vlaanderen en Nederland) bedolven zijn onder overslaggronden van 6 m en meer, waarbij men zelfs voorop kan stellen dat er nog méér verdwenen plaatsen in de grond zitten, omdat het

onmogelijk is zo'n brede en en ca. 500 km lange landstrook systematisch tot op 6 m diepte op te graven, en hetgeen gevonden is slechts toevalstreffers zijn geweest. Dit verschijnsel is overigens bij de Franse archeologen zó bekend in de Plaine Flamande, dat het mij een raadsel is hoe Le Bourdellès het over het hoofd heeft kunnen zien.

Daar zit overigens niet de knoop. Alles moet natuurlijk worden teruggevoerd tot het feit dat de Franse historici zoals alle anderen de klassieke schrijvers niet hebben verstaan en nooit begrepen hebben dat hun teksten over de Renus en Germania betrekking hadden op Frans-Vlaanderen, het zuiden van België en Elzas-Lotharingen, kortweg gezegd op de lijn van de taalgrens, wat voor de hand ligt. In dit opzicht kan men hen moeilijk alleen de schuld geven, daar de misvattingen algemeen zijn.

9.2 De transgressies

De Schelde lijkt niet in overeenstemming te zijn met de manier waarop de klassieken de Renus beschrijven. Haar benedenloop vanaf Doornik tot Antwerpen en de uitstroming van de rivier in de Westerschelde ligt te ver om als grens tussen Gallië en Germania te kunnen dienen. Ten tweede gaat zij maar over een kleine afstand westwaarts terwijl de schrijvers anders berichten, en ten derde mondt de Schelde niet "recht tegenover Kent" uit, wat de klassieken toch bij herhaling schrijven. Tevens spreken zij, eveneens bij herhaling, over de vele en grote eilanden in het noorden van Germania, welk gebied de één de Monden van de Renus noemt, anderen als een deel van de Oceaan beschouwen, waarvan de onderscheiden zeebaaien of inhammen zelfs verschillende namen droegen. Het is dan ook zo helder als glas dat de klassieke auteurs niet de huidige stratigrafie van Noord-Frankrijk en westelijk België voor ogen hadden staan. Immers, zoals het er nu ligt, is dit landschap het resultaat van meer dan 10 eeuwen transgressie en regressie sinds de Romeinse periode. Een en ander wordt reeds afdoende bewezen door het feit, dat zowel in Noord-Frankrijk als in het Belgische kustgebied de Romeinse nederzettingen en vondsten diep tot zeer diep beneden het huidige maaiveld liggen. In het midden van Nederland bevindt de Romeinse bodem zich al 4 tot 6 meter beneden niveau. In Noord-Frankrijk en Vlaanderen ligt die nog veel dieper, van 6 tot 10 meter en meer, wat volledig te verklaren is, omdat de transgressies in deze streek het hevigst zijn geweest en de vloeden het sterkst waren, zodat zij er dikkere lagen van overslaggronden hebben afgezet dan in Nederland. Het is niet de bedoeling noch mijn taak, de transgressies met al haar lokale gevolgen en finesses te behandelen, daar de grote lijnen voldoende zijn voor het begrijpen van de klassieke teksten. Zie afb. 9.1.

Allereerst moet de algemene situatie van vroeger en het gedrag van de zee vanaf Sangatte bij Calais tot en met het noorden van Nederland worden beschreven. De Noordzee is in feite een baai van de Atlantische Oceaan, die vanuit het zuiden, het Nauw van Calais, en het noordwesten vanaf Schotland de bewegingen van de Oceaan volgt. In het zuiden, waar twee vloeden samenkomen (die van de Atlantische Oceaan en die van de Noordzee) is de werking van de zee het hevigst, wat al blijkt uit het verschil tussen eb en vloed boven het Nauw van Calais, dat aanzienlijk groter is dan in Nederland. Bij Calais en Duinkerken bedraagt het gemiddelde verschil tussen eb en vloed ca. 5 m, bij Boulogne zelfs 7 m. Hoger naar het noorden neemt dit verschil geleidelijk af tot het bij Den Helder ca. 1.30 m bedraagt. Deze getallen zijn gebaseerd op de gemiddelde waterstanden. Om het beeld geheel af te ronden, moet rekening worden gehouden met de hoge vloeden, die in verschillende waarden worden uitgedrukt: van hoge vloed tot extreme stormvloed. Deze komen met een regelmaat van ca. 50 maal per jaar voor, zodat het hoogwaterpeil bij Calais kan variëren van 7 tot 12 meter, bij Den Helder van 1.50 tot 5 m +NAP. Men realisere zich terdege dat we hier spreken over het huidi-

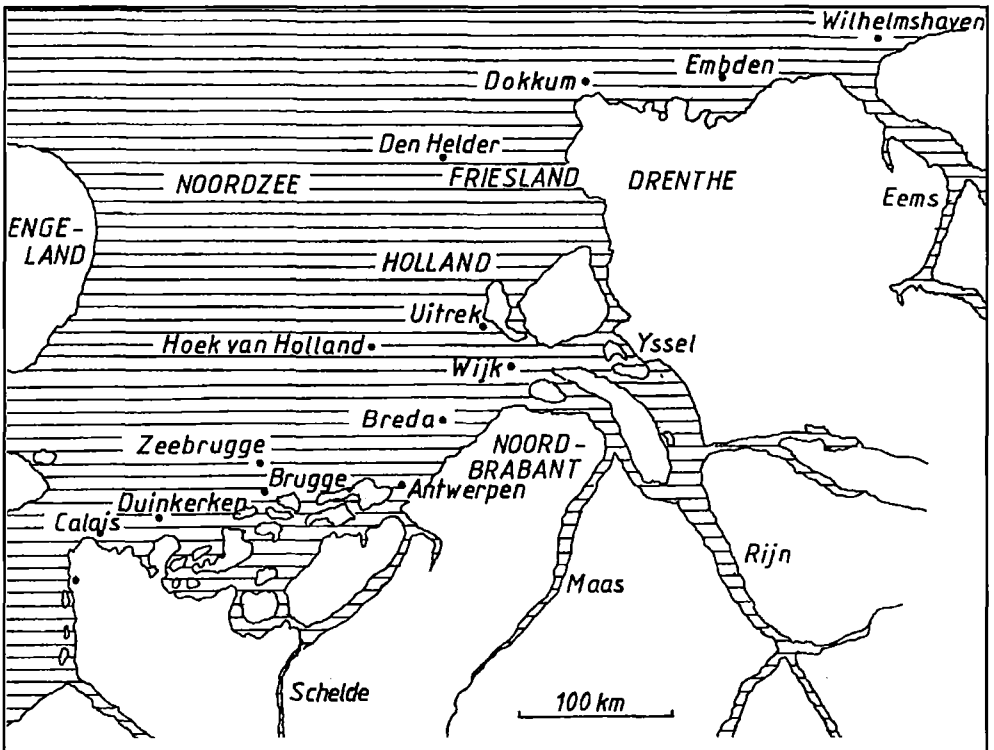

De westkust van Europa tijdens de transgressies, 3e tot 10e eeuw.

Wanneermen vandaag èn bij het huidig zeeniveau de duinen, dijken, sluizen èn andere kunstwerken in Nederland en Vlaanderen wegneemt, stroomt bij elke normale vloed het gearceerde gebied vol. Vòòr de 10e eeuw waren er geen duinen, nog minder dijken of kunstwerken, terwijl het zeeniveau hoger was. De gangbare historie van Holland vòòr de 10e eeuw is baarlijke nonsens.

Afb. 9.1

ge zeeniveau, niet verhoogd door enige transgressie zoals die zich vroeger verschillende malen heeft voorgedaan.

Met nog hogere watervloeden, die om de paar eeuwen voorkomen en dan als natuur- of watersnoodramp worden aangemerkt, behoeven we in dit overzicht geen rekening te houden. De ramp van 1953 heeft in Nederland geleid tot de uitvoering van het deltaplan, de kunstmatige sluiting van de zeegaten, waarbij de volgens menselijke berekening absoluut veilige hoogte van de dijken en andere kunstwerken zoals dammen en sluizen op 13 m +NAP is gesteld. De geciteerde vloedhoogten tonen reeds aan, dat bij het normale huidige zeeniveau (en tijdens de transgressies was dat hoger) de gronden in Noord-Frankrijk en Vlaanderen tot ca. 8 meter onbewoonbaar waren, en in Nederland tot ca. 5 meter. In beide streken had nog geen duinvorming plaatsgevonden, wat bewezen wordt door het feit dat zowel in Vlaanderen als in Nederland Romeinse relicten onder de duinen worden aangetroffen. Met enkele stukken oud duin behoeven we geen rekening te houden, daar deze nergens tot een gesloten kustlijn hebben geleid. De nieuwe duinvorming begon in Vlaanderen in de 9e eeuw, in Nederland pas in de 10e eeuw, zodat open gebieden volledig open lagen voor de normale vloeden. Het grootste deel ervan, althans in Nederland, lag diep tot zeer diep beneden het zeepeil en ligt dat nog, waaruit blijkt dat de transgressies van ettelijke eeuwen zelfs geen kans hebben gezien dit op te vullen tot de hoogte van de andere vaste gronden. Onder deze lage gebieden liggen uitgestrekte veenpakketten van 2 tot 6 meter dikte, op sommige plaatsen zelfs tot 20 meter, wat bewijst dat de oorspronkelijke oerbodem nòg veel dieper ligt. Dat veen heeft natuurlijk niets uitstaande met de IJstijd, daar zo'n massa plantaardige stof in die tijd niet kan hebben bestaan en, indien wel, men dan bruinkool en geen veen in de Nederlandse bodem zou aantreffen. Deze veenlagen zijn natuurlijk ingeklonken en verzakt, welk proces nog versneld werd nadat er door betere afwatering of bedijking water aan onttrokken werd. Dit heeft voor ons onderwerp geen belang, daar deze factor van inklinking te verwaarlozen is naast de andere verschijnselen.

Langs de kust van Vlaanderen, en in zee tot op 10 à 15 km afstand van de huidige kust, zitten dikke veenlagen onder het zeezand. De bovenste laag ervan werd tijdens de eerste drie eeuwen na Chr. gevormd, wat is aangetoond door de erin gevonden munten uit deze periode. Daaruit volgt ten eerste, dat de kust veel verder in zee lag dan heden ten dage, ten tweede dat de (jongste) duinvorming dan ook niet dáár maar veel verder landinwaarts is begonnen, en ten derde dat zich niet slechts een paar kleine doch een heel complex van geweldige veranderingen in het landschap heeft voorgedaan. Een ander gevolg ervan is, dat in Vlaanderen de Romeinse bodem uit de eerste drie eeuwen van onze jaartelling vrijwel volledig is verdwenen. Het is dan ook praktisch onmogelijk om bepaalde concrete mededelingen van de klassieke schrijvers, zoals die over de waterwerken van Drusus en Corbulo, te willen aanwijzen op de huidige stratigrafie van Nederland, omdat de bodem uit die periode meters en meters lager ligt. In het binnenland van Vlaanderen treft men dezelfde veenpakketten aan als in Nederland. Zij geven in grote lijnen het gebied aan, dat aan transgressies onderhevig is geweest. Maar het schijnt moeilijk te zijn zich vele eeuwen terug te verplaatsen en afstand te nemen van de huidige stratigrafie.

Het beeld was al in hoge mate vertroebeld door de foutieve naam, die aan de transgressies werd gegeven. Zij worden over het algemeen "Duinkerkse" genoemd, omdat zij rond deze plaats het eerst werden opgemerkt, overigens ook het duidelijkst aan het licht traden en het uitvoerigst zijn bestudeerd. Het was dus alleszins te begrijpen dat de transgressies onder deze noemer werden gevat. Maar

dit heeft wel tot gevolg gehad dat het accent al te nadrukkelijk op de Franse en Vlaamse kust kwam te liggen en het werd voorgesteld alsof voor Nederland alleen de staart van de Duinkerkse transgressies van enige betekenis was geweest. Men had ze integendeel "Hollandse transgressies" moeten noemen om de simpele reden dat ze hier de zwaarste gevolgen hadden, het langst hebben geduurd en derhalve ook het beste te bestuderen zijn. De titel zou ook recht hebben gedaan aan de naam en ware betekenis van Holland, welke term tegen het midden van de 10e eeuw nieuw verschijnt en eigenlijk Onland luidde, een land dat in feite nog geen volwaardig land was. Nog beter ware geweest ze "Atlantische transgressies" te noemen, omdat deze naam de ware herkomst uitdrukt en niet aan één bepaald land wordt gebonden, daar zij in Engeland, Denemarken en het noorden van Duitsland even aanwijsbaar zijn als aan onze Noordzeekust. Wanneer men, tegen beter weten in, geen afstand kan doen van een fictie en een fixatie, namelijk de niet-bestaande historische continuïteit van Friesland, Utrecht, Wijk bij Duurstede, de Betuwe en Nijmegen, moet men vanzelfsprekend de transgressies ontkennen, daar deze de historische continuïteit ten stelligste tegenspreken. Enfin, dat ontkennen helpt toch niet, daar de archeologie even stellig de transgressies bewijst, omdat in de vijf genoemde streken of plaatsen de archeologische vondsten van de Romeinse periode, beginnend ca. 50 na Chr. en eindigend ca. 250, pas worden opgevolgd door vondsten uit de 10e en 11e eeuw. Werden de transgressies al niet opgemerkt of ontkend, nog minder aandacht kregen de regressies, het dalen van het zeeniveau en het zich terugtrekken van het overstromend water, ook weer over grote oppervlakten van het kustgebied. Dit geschiedde evenmin ineens en het nam lange tijd in beslag. Over het algemeen is te veel aandacht aan de transgressies besteed en te weinig aan de regressies, die in werkelijkheid de grootste veranderingen aan het landschap hebben teweeggebracht reeds vanwege het simpele feit, dat zij aan het licht brachten wat de zee in de eeuwen van transgressies had bewerkt. Maar in bepaalde gevallen hebben ook de regressies een geheel eigen rol gespeeld. We krijgen nog volop gelegenheid om dit nader te adstrueren.

Voor ons onderwerp, de toestand in het gebied van de Renus (Schelde)-delta moet men drie fasen of tijdperken onderscheiden:

1. De situatie van de eeuw vóór Chr. tot ca. het midden van de 1e eeuw, een periode van transgressie, bekend onder de nu eenmaal gevestigde naam "Duinkerken I " en historisch gezien voornamelijk gedekt door het boek van Caesar: *De bello Gallico.*
2. Dat van het einde van de 1e eeuw tot ca. 250 na Chr., een periode van regressie, beschreven door Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemeus, en het Itinerarium Antonini.
3. Een nieuwe periode van transgressie, "Duinkerken II", in Nederland beginnend ca. 250 na Chr., in het noorden van Frankrijk enkele decennia vroeger. Zij heeft onafgebroken, met op- en neergangen, geduurd tot de 9e eeuw in Frankrijk, tot de 10e eeuw in Nederland.

9.2.1 Transgressies van de eeuw vóór Chr. tot ca. het midden van de 1e eeuw

Wat er allemaal tussen ca. 2000 - 100 vóór Chr. op geologisch en maritiem gebied ten zuiden en ten noorden van het Nauw van Calais is gebeurd, raakt niet aan ons onderwerp en kan terzijde worden gelaten. Eén feit moet worden gesignaleerd, omdat het aantoont dat zich in deze periode grote veranderingen aan de Noordzeekust hebben voorgedaan. Het is de laatste tijd op heldere manier aan het licht gekomen door de ontdekking van prehistorische vondsten in de drooggelegde delen van de voormalige Zuiderzee, waardoor bewezen wordt dat deze toen nog geen zee was. Dat tijdstip kunnen we op ca. 2000 vóór Chr. stellen. Dan verdwijnt de prehistorie uit de lage delen van Nederland,

die zonder enige cultuurlaag of archeologische vondst daartussen wordt opgevolgd door het Romeins. Een en ander maakt duidelijk dat het peil van de zee aanzienlijk lager was dan nu, en dat de Noordzeekust verder westwaarts lag. Omstreeks 2000 vóór Chr. heeft zich een catastrofe afgespeeld, waarvan we slechts vage berichten hebben over de Cimbrische Vloed, genoemd naar de streek van de Cimbri (noordwesten van Frankrijk), waar deze vloed de meest fatale gevolgen had, bijvoorbeeld dat de Cimbri hun gebied praktisch kwijtraakten, wat de naaste aanleiding ertoe is geweest dat zij zwervend en agressief werden. De Franse en Belgische geologen en waterstaatkundigen nemen aan, dat rond deze tijd ook de doorbraak van het Nauw van Calais is geschied, die Engeland van Frankrijk scheidde. Op deze doorbraak is een grote transgressie gevolgd, die vanaf Sangatte langs de gehele kust van Frankrijk, Vlaanderen en Nederland ver het land binnendrong, in het gebied waarover wij het hebben tot vlak bij Kortrijk. Was dat een feit, en blijkens de klassieke schrijvers is het inderdaad zo geweest, dan behoeven we over de veel lagere gronden van Vlaanderen en Nederland al niet meer te praten, daar die dan absoluut zeker onder water stonden. Dan behoeven we evenmin nog te denken aan de huidige benedenloop van de Schelde vanaf Doornik tot in de Westerschelde, want àls die tevoren al had bestaan -wat een grote vraag is- ging hij verloren in het transgressiegebied, daar de Renus (Schelde) zich hierin oploste. Straks zullen we zien dat die benedenloop van de Schelde ook niet heeft bestaan vóór de transgressie, en dat hij de vrucht is van een regressie, die in de 8e eeuw begon en in de 9e eeuw, althans voor Vlaanderen, zover was gevorderd dat de Schelde een nieuwe loop had gekregen en langs haar zijden nieuwe plaatsen ontstonden.

Een verhoging van het zeeniveau betekent, uit kracht van de natuurwet der communicerende vaten, automatisch een verhoging van het peil van de rivieren. Dit kan niet als een eenvoudig optelsommetje worden afgedaan met de conclusie dat de rivieren dan over hun gehele lengte precies zoveel stegen als het niveau van de zee. Wel is een feit, dat de rivieren gehinderd werden in hun vroegere uitstroming en zij door de werking van de vloeden hun water moeilijker konden lozen, zodat zij over de lagere delen langs de oevers uitvloeiden en hun bedding breder en dieper werd. Dit is op verschillende plaatsen langs de Schelde en andere rivieren nu nog op de topografische kaarten aan te wijzen. In het landschap is het nog beter te zien, namelijk dat het oudste centrum van veel plaatsen langs de rivieren (zie bijv. Tournehem, Zouafques, Lumbres, Desvres, Marquise en tal van andere) niet op de oever van de huidige rivieren ligt maar een eind hogerop tegen de heuvels. Er is wel eens opgeworpen, dat de Albis onmogelijk de Franse Aa kan zijn geweest, omdat de Romeinen de Albis als een flink obstakel noemen, wat niet past op het "onnozel" riviertje van de Aa. Deze opwerping gaat niet op, daar in de tijd van de transgressies, maar ook in de beginperiode van de regressie na "Duinkerken I", de Aa geen onnozel riviertje was.

De Renus (Schelde) die zich in Germania in verschillende armen verdeelde en naar het westen stroomde, recht tegenover Kent zoals de klassieken zeggen, heeft zich boven Valenciennes verdeeld. Eén arm bereikte tussen Sangatte en Calais (dat nog niet bestond) de zee. Precies dáár lag het befaamde Withmundi of Witla, wat betekent de "witte mond" vanwege het opmerkelijk witte zand ter plaatse, en dat zijn naam heeft achtergelaten in Wissant. Het was dus niet Wichmond in het Nederlandse Gelderland! Zie eens, hoe ver en dwaas men met de historische gegevens heeft gezwabberd. Het lijkt erop alsof men een jonge hond zijn gang heeft laten gaan met de papieren en aantekeningen van een historicus.
De Renus (Schelde) had meer armen en vormde een delta, zodat de klassieken schrijven en twisten over het juiste aantal der Mondingen van de Renus, die altijd in het meervoud worden genoemd. In deze delta lagen veel eilanden, gronden die nog net boven het water uitstaken, want van hogere heuvels was vóór de duinvorming geen sprake. Aan de hand van de gegevens kan

de hoogte van de transgressie op 6 meter gemiddeld gesteld worden, de hoogte die ook later het bijna onfeilbare criterium blijkt te zijn voor het chronologiseren van nieuwe stichtingen van steden en dorpen. Eén arm van de rivier, vermoedelijk de meest zuidelijke, liep beneden Katsberg en Cassel, wat door Caesar wordt verhaald. Het was ook deze arm, die het land van de Bataven aan de noordzijde afpaalde, terwijl aan de andere zijde hiervan de rivier de Vacalus stroomde. Deze is met de Mosa (de Moze) uitvoerig behandeld in de uitgave van Caesar (zie Tekst 12). In het westen van het land van Béthune stromen de Clarence en de Lawe, in het zuiden en oosten de Scarpe en de Deûle. Het is vrijwel zeker dat het Eiland van de Bataven geen volledig eiland was, aan alle zijden door water omsloten, daar de klassieken en trouwens ook de vroegmiddeleeuwers een schiereiland ook eiland noemden. Denk hierbij aan het Ile de France, dat wel door grote rivieren wordt bepaald maar geen echt eiland is.
De waterwerken, die Drusus en Corbulo in deze streek lieten uitvoeren (blijkens de teksten stonden die werken in nauw verband met het Eiland van de Bataven) waren niet alleen bedoeld voor de verbetering van het verkeer te water en de militaire defensie, doch zij hadden ook een waterstaatkundige functie, namelijk om de vloeden die de rivieren opstuwden beter te verdelen en aan de Schelde meer afstroming te geven. Die werken heb ik gelokaliseerd in de omgeving van Béthune, Drouvin en Corbehem (zie"WK, Deel I", p. 93, 94; "*Holle Boomstammen*", p.147 e.v.) en toegespitst op de Deûle, die zonder veel twijfel een kanaal en geen natuurlijke rivier is. Het is een aanwijzing temeer dat de benedenloop van de Schelde nog niet bestond, daar deze de aangewezen weg zou zijn geweest voor de ontlasting van de Renus (Schelde)-delta. Franse deskundigen vestigen de laatste tijd meer aandacht op de merkwaardigheden van de Scarpe, die zij, zoal niet geheel dan in elk geval voor een groot deel, als een kunstmatige rivier beschouwen, of minstens sterk bepaald door menselijk ingrijpen. Ik sta volledig open voor de mogelijkheid, dat deze rivier in verband moet worden gebracht met de werken van Drusus en Corbulo.

In de eeuw vóór Chr. werd het noorden van Frankrijk afgepaald door de Renus (Schelde), die in grote lijnen tevens de grens vormde tussen Gallia en Germania. Men zou een verkeerde conclusie trekken indien men de Renus (Schelde) als de absolute grens van Germania zou beschouwen, daar Germaanse stammen allang ten zuiden daarvan zaten, zoals uit Tacitus "Germania" blijkt, trouwens ook bij Caesar die enkele Germaanse stammen onderwierp vóórdat hij aan de Renus was geweest. Het was dan ook hier dat hij zijn hoofd stootte bij zijn opmars naar het noorden. De Renus (Schelde) vormde de voornaamste hinderpaal, nog versterkt door het feit dat de Germanen in en boven het deltagebied bij een aanval naar hun bossen en moerassen konden uitwijken, waar zij praktisch ongrijpbaar waren. De Morini van Terwaan en omgeving en de Menapii van Cassel wist hij ten slotte te onderwerpen, omdat hij deze vanaf "droog" terrein kon aanvallen, doch de Suevi van Kortrijk en omgeving, het grootste en sterkste volk onder de Germanen, zaten zo verschanst achter de Renus (Schelde) dat zij voor Caesar onbereikbaar waren. Met hen is hij niet éénmaal in gewapend contact geweest. Tweemaal heeft Caesar de Renus (Schelde) overgestoken, beide keren ten noorden van Valenciennes. Het is een fabel dat hij de Duitse Rijn is overgestoken om hoog in Duitsland te strijden tegen de Chauci van Chocques, de Sugambri van Cambrin, de Bructeri van Bruay, de Usipi van Weppes en de Tencteri van Ennetières. In zijn boek "De bello Gallico" hebben we gezien waar hij wél is geweest toen hij de Renus overstak (zie Caesar, Tekst 13 en 23). Hij heeft geen voet in Duitsland gezet, omdat de Renus nu eenmaal de Schelde was.

Het is altijd een intrigerende vraag geweest, waarom de Romeinen zolang nà Caesar gewacht hebben met verder op te trekken en de Germanen aan te pakken. Dit raadsel wordt voor een groot deel opgelost door de regressie, die tegen het einde van de eeuw vóór Chr. inzette. Zij had tot gevolg dat verschillende delen van Germania van de overvloed aan water ontlast en beter toegankelijk werden. Het

was geen toeval, dat Drusus in 12 en 11 vóór Chr. de Frisones aanviel en onderwierp. Dit volk zat op een cruciaal punt middenin het Germaanse gebied. Direct na hun onderwerping begon Drusus met de aanleg van een rij van forten vanaf Bononia (Boulogne) langs de Renus (Schelde) tot aan Novaesium (Feignies). Hierna streefde hij door de aanleg van een kanaal naar een betere afwatering van de streek, een werk dat op het hoogtepunt van de transgressie niet veel zin zou hebben gehad en pas nà het intreden van de regressie nut kon afwerpen. Hier is het eerste voorbeeld, dat een regressie een aanwijsbaar gevolg heeft gehad. Wanneer men de Renus op zijn juiste plaats neerzet, kunnen de teksten van de klassieken op een redelijke manier geïnterpreteerd en gelokaliseerd worden. Dan ontkomt men ook aan het waandenkbeeld dat Drusus, stadhouder van Gallia, in het Nederlandse Friesland een volk zou hebben bedwongen, dat daar helemaal niet woonde omdat, waterdieren uitgezonderd, elk mogelijk levend schepsel er allang zou zijn verdronken, om er nog van te zwijgen dat hij daarboven in Friesland een linie zou gaan aanleggen voor de verdediging van Gallia, wat de schrijvers toch woordelijk als het doel van die defensie-lijn noemen.

9.2.2 Transgressies van het einde van de 1e eeuw tot ca. 250 na Chr.

De regressie, die tegen het einde van de eeuw vóór Chr. inzette, schijnt betrekkelijk vlug te zijn verlopen, zodat grote lappen grond droog kwamen te liggen die voorheen overstroomd waren. Dit betekende nog lang niet dat het binnenland nu ook volledig droog was. Tengevolge van de voorafgaande transgressie bleef de afwatering op veel plaatsen gebrekkig. Veel streken bleven vol water, meestal zoet water door de rivieren aangevoerd, dat brak of zout werd op de plaatsen die nog door de vloeden konden worden bereikt. De klassieke schrijvers blijven daarna in ongeveer dezelfde termen over de Renus (Schelde)-delta spreken, en over het eilanden-gebied dat erdoor werd gevormd. Men moet natuurlijk niet uit het oog verliezen, dat de voorafgaande, waarschijnlijk kortstondigere, transgressie nog niet zoveel materiaal had afgezet als de latere veel langere overstromingsperiode zou doen. Grote gebieden waren echter al volkomen droog en werden door de mens in bezit genomen. Dat was met name het geval met de Plaine Flamande van Sangatte tot ver voorbij Oostende, waar de relicten en de Romeinse wegen uit deze periode zijn teruggevonden, vanzelfsprekend diep onder niveau, omdat zij daarna bedekt werden met nieuwe grondlagen (zie afb. 9.2). Dat deze op zich al lage gebieden droog stonden, bewijst dat de zee zich betrekkelijk ver en laag had teruggetrokken. Deze regressie is zo intensief geweest, dat ten noorden van de Renus (Schelde) streken van Vlaanderen, Noord-Brabant en Midden-Nederland, voorheen onbewoonbaar zoals door de archeologie wordt bevestigd, droogvielen en door de Romeinen werden ontdekt en geëxploiteerd. Tacitus beschrijft dit gebied als de "Agri Decumates" (= de drooggevallen gronden), een onzeker bezit zoals hij zegt, omdat eenieder wist dat het water even gemakkelijk kon terugkeren als het was vertrokken, wat dan ook prompt omstreeks 250 na Chr. gebeurde. De kop van Vlaanderen, delen van Noord-Brabant, Duitsland en het midden van Nederland werden door de Romeinen ingenomen. De politieke achtergronden heb ik reeds uiteengezet (zie Tacitus Hoofdstuk 29, Nota 29-5).

Het moet uitgesloten worden geacht, dat dit gebied volledig droog was van zuid naar noord. Dat dit niet zo was, wordt aangetoond door het feit, dat de Romeinse vondsten in Vlaanderen en Nederland in "stroken" of banen aanwezig zijn: één in het midden van Nederland, één andere over Brabant naar Zeeland en Vlaanderen. De vondst van de Nehallennia-altaren in de Oosterschelde bewijst natuurlijk niet dat daar toen de Schelde uitmondde, doch alleen dat er waarschijnlijk een haven was voor de handel op Engeland. Het bewijst nog minder dat daar een "Nehallennia-heiligdom" was met meer dan 230 beelden van de godin, daar zulk eigendom iets voor boedhisten zou zijn geweest maar niet

Afb. 9.2

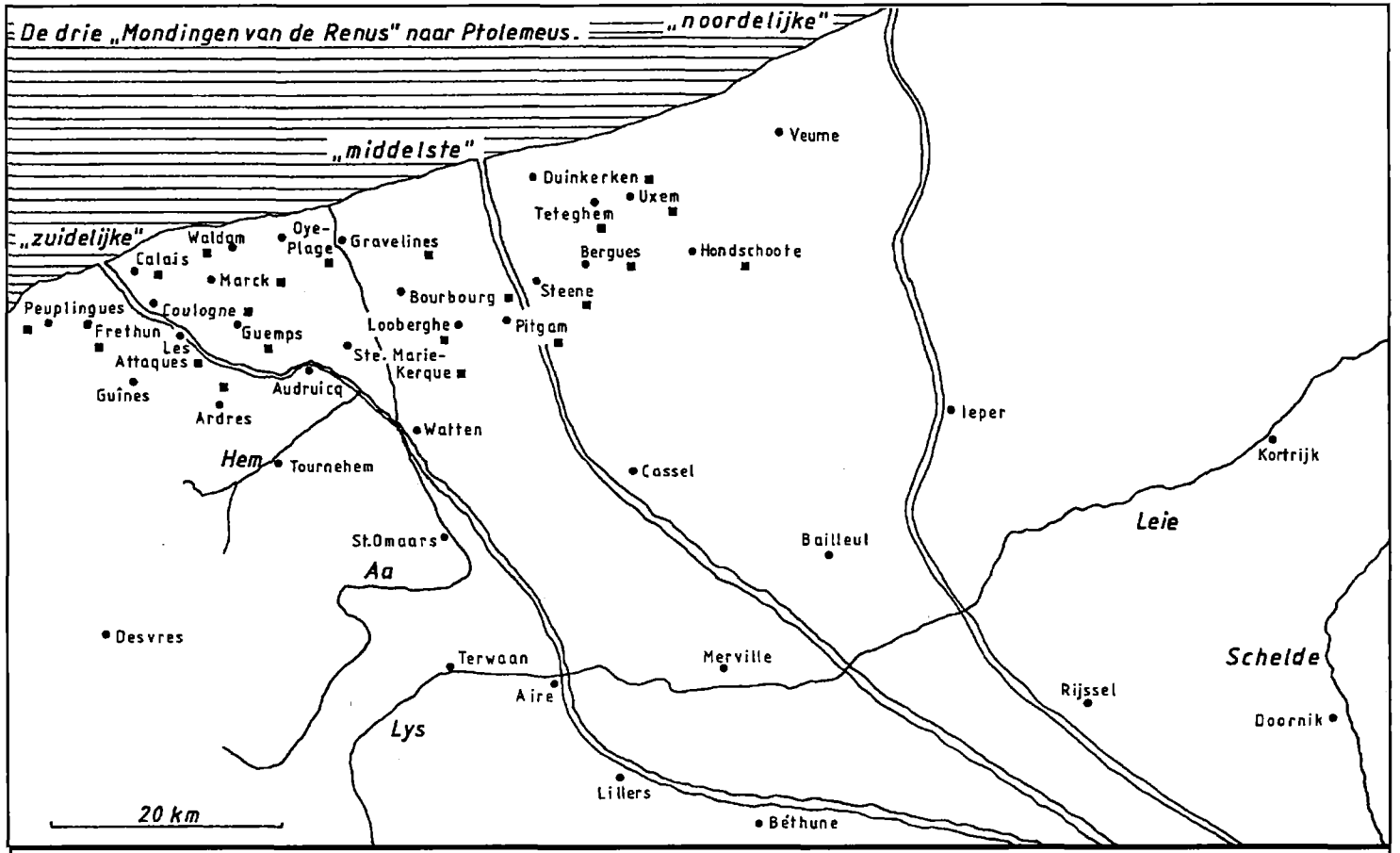

De "Plaine Flamande" tijdens de regressie van het einde der eeuw vóór Chr. tot ca. 250 na Chr. In de plaatsen, aangeduid met ■ zijn Gallo-Romeinse en Romeinse relicten aangetroffen, vanzelfsprekend daterend uit de genoemde periode.

voor Romeinen of Germanen. Het was simpelweg een magazijn van beelden, bestemd voor Engeland. Magazijn, haven en grond verdwenen in de transgressie van ca. 250 na Chr., die er alle schijn van heeft de streken langs de kust als een plotselinge ramp te hebben overvallen.

Zo'n zelfde strook van exploitatie en bewoning, met weinig uitdijing naar weerszijden, liep van Nederland langs de Rijn naar het zuiden, merkwaardigerwijs aan de westkant van de Rijn met slechts enkele oversteken naar de oostzijde (rechterzijde) van de rivier. Het schijnt dat de Romeinen hier even wantrouwend tegenover de rivier stonden als zij in het zuiden deden, waar zij tussen Trier en Straatsburg als het ware ostentatief van de Rijn af zijn gebleven.

Een derde strook of band liep vanuit het noorden van Frankrijk en Luxemburg over Henegouwen, de landen van Luik en Limburg naar het Rijnland. Deze strook is blijven bestaan omdat zij niet door de transgressie werd geraakt, maar zij heeft een sterk civiel en agrarisch gezicht, in tegenstelling tot de vondsten in Nederland en Duitsland, die vrijwel allemaal een uitsluitend of overwegend militair accent hebben. Dit heeft o.a. tot gevolg gehad, dat deze streek sterk geromaniseerd werd, wat waarschijnlijk nog bevorderd was door een toestroom van niet-Romaanse mensen die elders voor de overstroming hadden moeten wijken. Een ander gevolg is geweest, dat deze streek een sterke Romeinse injectie kreeg en Romaans bleef, toen in de 4e eeuw het Romeins gezag uit het noorden van Frankrijk werd verdrongen. Het verklaart volledig de "uithaal" van het Romaans of Frans boven de oorspronkelijke taalgrens in een gebied dat van origine zonder de minste twijfel Germaans was.

De strook van Nijmegen langs de Rijn naar het zuiden was niet verloren gegaan, maar de fut was eruit omdat het achterland naar het westen was weggevallen. In Nijmegen en Xanten kwam af en toe en voor korte tijd een legioen kamperen, echter niet permanent doch na elkaar met steeds nieuwe kampementen, wat de opgravingen in beide steden hebben aangetoond. De zuidelijker gelegen nederzettingen langs de Rijn hebben hun leven wat langer gerekt tot in de 4e eeuw, maar zij hebben geen historische continuïteit gehad met de latere vroegmiddeleeuwse plaatsen, wat de laatste tijd steeds meer en beter aan het licht begint te komen. Het wordt er de hoogste tijd voor, daar de Duitse steden Keulen, Bonn, Mainz en Koblenz tengevolge van de misvattingen over de Peutinger-kaart en het viertal verrassende doublures van plaatsnamen, in ongeveer dezelfde mythen verstrikt zitten als Nijmegen en de Betuwe.
Tussen de gesignaleerde stroken of banden wordt in Nederland en Vlaanderen geen Romeins van betekenis aangetroffen, in elk geval niets dat op veel bewoning wijst. De Romeinse strook in het midden van Nederland is zelfs zo smal, dat men er de twee veronderstelde wegen van de Peutinger-kaart niet eens kwijt kan. Wanneer de Romeinen de tijd hebben gehad, was het land tussen deze stroken opgevuld geworden met exploitatie en bewoning. Dit werd echter verhinderd door een nieuwe transgressie.

9.2.3 Transgressies vanaf ca. 250 na Chr. tot de 9e en 10e eeuw

De nieuwe transgressie van ca. 250 na Chr. is plotseling en hevig geweest, een onverhoedse aanval van de zee. Er blijkt uit de Romeinse vondsten in Holland, dat men aanvankelijk nog pogingen heeft gedaan om het opkomend water te keren, doch dat men spoedig daarvan moest afzien en vertrekken het enige was dat nog overbleef. Het blijkt ook uit het markante feit dat onder alle Romeinse vondsten in Nederland hoegenaamd geen stuk huisraad is aangetroffen. Met andere woorden: de bewoners hebben nog de tijd gehad om hun boeltje bijeen te pakken en te verhuizen, en zij lieten volledig

lege huizen achter. Het tijdstip van deze ramp is aan de hand van de vondsten nauwkeurig te bepalen, namelijk tussen 250 en 260 na Chr. Het einde van de Romeinse bezetting van Midden-Nederland ligt er zo abrupt en scherp bij alsof zij met een mes is afgesneden. Dat mes snijdt ook de historische continuïteit radicaal af, die men ondanks de duidelijke archeologische feiten toch maar voor Friesland, Utrecht, Wijk bij Duurstede, de Betuwe en Nijmegen blijft poneren. Het spreekt vanzelf dat de Romeinen zich nog enige tijd op de hogere gebieden zoals Nijmegen en Xanten konden handhaven, welke plaatsen overigens niet permanent bezet zijn gebleven maar opeenvolgende en niet aan elkaar aansluitende militaire bezittingen hebben gehad. Het laagland van Nederland was volledig verloren gegaan. Aan de hand van de gegevens uit Frankrijk en Vlaanderen weten we, dat het zeeniveau daar van 8 tot 9 meter reikte. Tellen we daar het reeds gesignaleerde "bol staan" van de Noordzee van af, dan luidt de onverbiddellijke conclusie dat Friesland, Holland, Utrecht en Noord-Brabant tot ca. 6 meter +NAP blank stonden. Duinen waren er nog niet, althans niet in die mate dat zij enige bescherming konden bieden.

Toch blijven de Frisones en de Bataven nog regelmatig in de bronnen voorkomen, terwijl geen enkele schrijver iets heeft verhaald over hun verhuizing naar een leefbare streek. Ergo: nà 250 konden zij dus zeker niet in Nederland wonen, tevoren woonden zij er evenmin. Dit probleem hebben de historici en archeologen terdege onderkend, maar afgedaan met de volkomen uit de lucht gegrepen bewering dat de Bataven (zonder achterlating van huizen!) de Romeinen naar het zuiden zijn gevolgd. Met zo'n stelling, waarbij een amateur-historicus een rood hoofd zou krijgen als ze hem per ongeluk en ondoordacht uit de mond zou vallen, kan men geen brandend probleem oplossen. Wanneer dan in de 10e eeuw nieuwe gronden in het midden van Nederland droog komen te liggen, worden die in bezit genomen, eerst door vreemde heren zoals de bisschoppen van Keulen en Trier en enige abten, daarna door autochtone bestuurders, een graaf voor het wereldlijk en een bisschop voor het kerkelijk terrein. Beiden waren van elders gekomen: de bisschop van Deventer, wat schriftelijk is bevestigd, de graaf waarschijnlijk van Vlaanderen, wat slechts een traditie is, die toch aan sterkte wint wanneer men de banden nagaat die Holland in het prille begin met Vlaanderen had.
Tegelijk vond een massale migratie plaats van Fresones vanuit Frans-Vlaanderen naar Nederland, die een hoop plaatsnamen en zelfs riviernamen meebrachten en op de nieuwe en maagdelijke gronden neerlegden, om de eenvoudige reden dat dit nieuwland nog geen namen had (zie WK, Deel I, vanaf p. 404) zodat een donzen bedje was gespreid voor de invoering van de mythen, waarvan de eerste overigens pas in de 12e eeuw ontsproot. Het nieuwe land vertoonde zich openlijk als voorheen bewoond land, daar her en der de Romeinse overblijfselen waren te zien, doch de eerste bewoners van Holland hebben geen continuïteit daarmee geclaimd, daar zij al te goed wisten dat dit nieuwland vele eeuwen, bijna zeven, onder water had gelegen. Vanzelfsprekend was de stratigrafie van de 10e eeuw nieuw en een geheel andere dan die uit de 3e eeuw, daar de zee bijna 7 eeuwen de tijd had gehad om de Romeinse bodem met dikke overslaggronden te bedekken. Dat was eveneens tijd genoeg om de veenpakketten te vormen, waaruit het grootste deel van de oppervlakte van het nieuwland bestaat.
Tot het midden van de 10e eeuw kan Holland geen letter geschreven historie tonen, noch van eigen bodem noch van elders, zodat de bewering dat het van tevoren niet heeft bestaan oneindig veel sterker staat dan de fictie van een historische continuïteit, die door sommigen zelfs "onaantastbaar" wordt genoemd. Dit laatste zou inhouden, dat de verzonken namen van Frisia, Traiectum, Dorestadum, Batua en Noviomagus (want hier lag de civiele Romeinse nederzetting ook in het laagland) waren blijven bestaan om in de 10e tot de 12e eeuw weer geldig te worden verklaard. Dat de historisch naamkundigen dit ook voetstoots hebben aangenomen, toont aan dat zij met simpele en beslist niet als vervalsing bedoelde latiniseringen van inheemse namen een retrospectieve naamkunde hebben bedreven, met sprongen over 7 eeuwen (voor het vroegmiddeleeuws) tot 11 eeuwen (voor

het Romeins) heen, waarin de namen niet in Nederland aanwezig waren en hun eerste en authentieke situs elders gelegen was.

Door de transgressie van de 3e eeuw viel de delta van de Renus (Schelde) terug tot de vroegere toestand (zie afb. 9.3). Het Flevum en het Helinium stonden weer tot de rand toe vol water. De naam van Helinium was inmiddels verloren gegaan. Die van Flevum is bewaard gebleven, mede omdat de Renus (Schelde)-delta was blijven bestaan, al had zij ten tijde van de regressie een geheel ander aanzien gehad. Spoedig daarna echter, vanaf de 4e eeuw toen de Romeinen uit de streek verdwenen, spraken de bewoners meestal van Almere. Deze periode van transgressie heeft lang geduurd. Pas omtrent het midden van de 9e eeuw bespeuren we tekenen van een begonnen regressie. Dan vallen gronden droog, waarop nieuwe plaatsen werden gesticht zoals Calais, Duinkerken, Oostende en andere. Het is volkomen logisch dat de eerste plaatsen ontstonden op de plekken waar de zee aan de duinvorming was begonnen, terwijl grote delen van het binnenland nog onder water lagen. Die werden pas bewoonbaar toen de kust verder was gesloten. Nadat dit was gebeurd en een vrijwel rechte kustlijn was geboren, is het duin nog verschillende malen doorgeslagen, soms met catastrofale gevolgen zoals in de 11e en 12e eeuw, maar die periode en feiten liggen buiten ons bestek.

Het is een fataal misverstand van de Franse historici om aan te nemen dat de Plaine Flamande hoogstens 50 cm onder water kan hebben gestaan. Het is bovendien een klare onwaarheid, want als de duinen bij Calais en Duinkerken vandaag de dag door de een of andere catastrofe zouden worden doorbroken, stroomt de Plaine Flamande tot minstens 7 m vol. De onjuistheid van de bewering wordt trouwens afdoende bewezen door de positie van Dorestadum (Audruicq) op de kust van het Almere. Deze beroemde plaats was een zeehaven en moet derhalve bereikbaar zijn geweest voor zeeschepen. Zij ligt op 9 m hoogte. Ergo moet aangenomen worden dat de zee tot daar kwam. Zij kan best een vloedhaven zijn geweest, een haven die alleen bij vloed goed te bereiken was. Vloedhavens zijn bepaald niet zo uniek als men misschien zou denken. In het Nederlandse Zeeland waren vóór de uitvoering van de deltawerken verschillende havens, die bij eb volledig droogvielen en waar de schepen in de modder op de volgende vloed moesten wachten. Dit laatste is niet het geval geweest bij Dorestadum (Audruicq). Wel is waarschijnlijk dat deze haven verschillende kaden van onderscheiden hoogte had, zodat er bij alle wisselende waterstanden kon worden geladen en gelost. Het is juist op het hoogtepunt van de transgressies dat de bloeiperiode van Dorestadum (Audruicq) valt. De regressie en niets anders is er de oorzaak van geweest dat de haven haar functie verloor en zij ten slotte geheel uit de geschreven bronnen verdwijnt. Immers, hoe verder de duinvorming aan de kust vorderde, des temeer werd de toegang tot Dorestadum (Audruicq) bemoeilijkt. Toen het zover gekomen was dat de vloed niet meer vrijelijk kon binnenkomen, was het definitief met Dorestadum (Audruicq) als zeehaven gedaan.

Hetzelfde is gebeurd met de andere beroemde havenplaats Quentovicus, die te Quend en Vieux-Quend gelokaliseerd moet worden, op 19 km zuidwest van Montreuil. Ten tijde van de transgressies lag de haven aan een rustige zeebaai, die in het noorden en zuiden met de Atlantische Oceaan in verbinding stond, en aan de westkust afgeschermd was door een langwerpig eiland, dat de vloeden en stormvloeden afhield, en de mogelijkheid bood om bij welke wind dan ook de haven te bereiken en te verlaten, alles bij elkaar een ideale plaats voor een haven. Tijdens en door de regressies werden de twee toegangen door de zee met nieuw duin volgepropt, zodat de haven onbruikbaar werd en zelfs de zeebaai geheel verlandde. Quentovicus verdwijnt gelijktijdig met Dorestadum (Audruicq) uit de geschreven bronnen, wat een afdoend bewijs is dat de twee havens aan dezelfde omstandigheden ten onder zijn gegaan, omstandigheden van zuiver natuurlijke aard, waaraan geen enkel politiek of economisch aspect zit. Bij deze reconstructie, die simpel en logisch is, behoeven geen ingewikkelde,

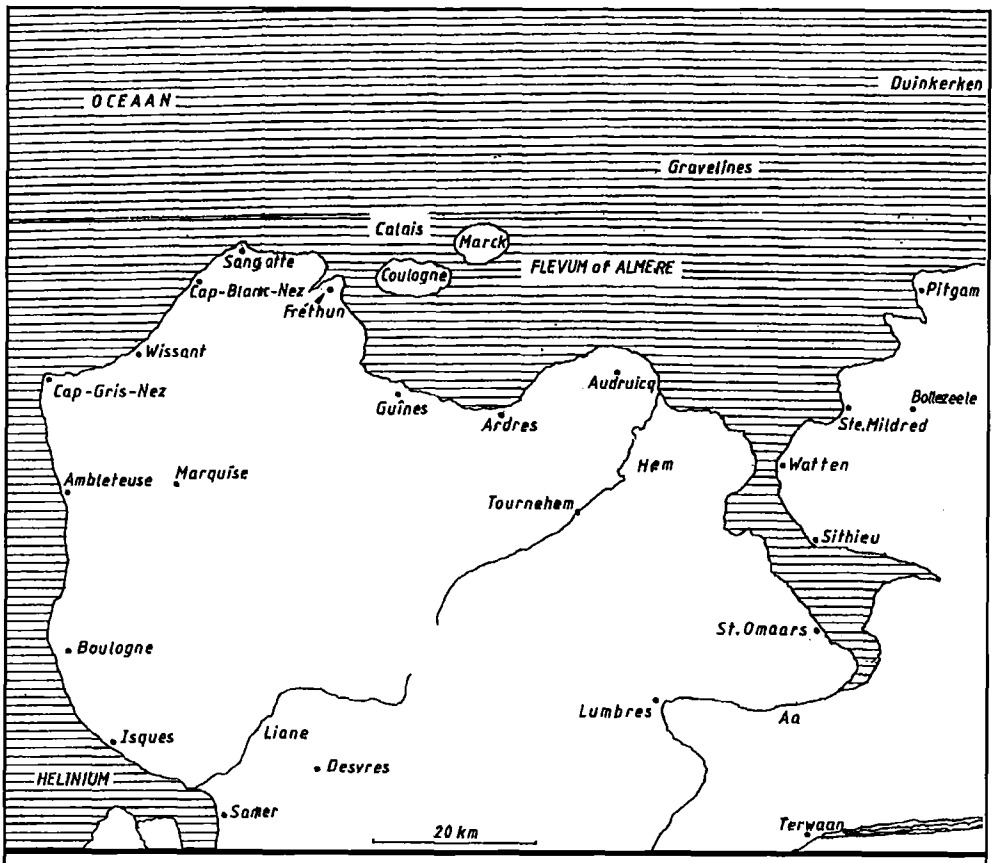

De situatie in de Renus (Schelde)-delta tijdens de Romeinse periode na ca. 250 na Chr.

Afb. 9.3

vergezochte en daarom niet-overtuigende theorieën te worden opgezet over de juiste plaats van Quentovicus. Bij alles (en dat is een massa!) wat over Quentovicus werd geschreven, is nog nooit een zinnig antwoord gegeven op de vraag, waarom men dan de namen van Quend en Vieux-Quend naar een andere plaats zou hebben gesleept als zij niet de plek van Quentovicus zijn.
Met de voorbeelden van Dorestadum (Audruicq) en Quentovicus (Quend en Vieux-Quend) voor ogen wordt ook duidelijk, dat niet de transgressies doch de regressies de meeste veranderingen aan het landschap hebben aangebracht (zie afb. 9.4). De transgressies hebben het materiaal aangevoerd, dat ten eerste op veel plaatsen de Romeinse bodem afdekte en verborg, ten tweede een geheel nieuwe stratigrafie had bewerkt, die evenwel pas door de regressie gepresenteerd en tegelijk nog zwaar beïnvloed werd. Dit laatste vooral wat betreft de loop van de rivieren. Toen de regressie tegen het begin of het midden van de 9e eeuw begon (hier heb ik Vlaanderen op het oog), was de kust al dermate door duinvorming gesloten, dat de Schelde zich een weg naar het noorden moest zoeken. Denk hier nog niet te ver naar het noorden, daar het de IJzer is, die een arm van de Renus (Schelde) was, maar zelfstandig werd toen de verlandingen van het voormalig transgressiegebied zich voortzetten. De beken en riviertjes, die op de IJzer uitstromen, zijn restanten van vroegere kreken. Zij hadden na de regressie geen Schelde meer nodig daar zij zich van nature hebben gevormd door de afwatering van het gebied. Hetzelfde, met een kleine variatie, is gebeurd met de Lys. Deze stroomde voorheen in een arm van de Renus (Schelde) uit en moest zich na de transgressies een nieuwe weg zoeken, omdat deze arm steeds minder werd en tenslotte verviel.
De volgende alinea's dienen ter toelichting over de verzanding van de Renus (Schelde).

De rivier de Lys week uit naar het noordoosten, omdat een directere weg naar de zee inmiddels was geblokkeerd door hoger geworden gronden. De rivier kronkelt vanaf de Frans-Belgische grens voort tot Gent, waar zij zich met de Schelde verenigt. Algemeen worden de twee namen van deze rivier, Lys in het Frans en Leie in het Vlaams, als de Franse en Vlaamse vorm van één en dezelfde naam opgevat, wat niet noodzakelijkerwijs juist behoeft te zijn. Het is immers zeer goed denkbaar, dat de Leie zich in de regressie het eerst heeft gevormd, omdat de streek tussen de IJzer en de Schelde te groot is om op deze rivieren af te wateren. Ik neem dan ook aan dat de Leie in Vlaanderen eerst zelfstandig is geweest, en dat zij pas verbonden werd met de Lys, toen de onderste Schelde-arm boven Béthune geheel was verdwenen. Men behoeft geenszins aan een menselijke ingreep te denken, daar de rivieren zelf hun weg hebben gezocht.

Door het aangevoerde materiaal van de transgressies hadden de westelijke mondingen van de Renus (Schelde) het zo moeilijk gekregen dat zij van lieverlede verdwenen. De Schelde bleef echter zoveel water uit het zuiden aanvoeren dat dit zich een weg zocht op de grens van het transgressiegebied, waar de vloeden de minste overslaggronden hadden afgezet. Men kan het ook omkeren, wat in feite op hetzelfde neerkomt: de Schelde stroomde uit in het hele transgressiegebied, maar de hogere overslaggronden vanuit het westen hebben haar gedwongen tot het maken van een nieuwe bedding voor de uitstroming naar zee.
Het is natuurlijk niet waar dat St. Amandus ca. 630 in Gent de St. Baafsabdij stichtte, net zomin dat deze heilige in Antwerpen een kerkje bouwde dat later door St. Willibrord werd overgenomen. Gent met zijn abdijen verschijnt pas veel later in de bronnen. Het heeft wel zijn naam ontleend aan "ganda", dat riviermond betekent, wat aantoont dat de plaats gesticht werd op een plek, die toentertijd nog dichtbij het open buitenwater lag. Men kan erover twisten of daarmee de monding van de Leie dan wel die van de Schelde was bedoeld. De Schelde mondde ver beneden Antwerpen in datzelfde buitenwater uit. Het Nederlandse Zeeland en zelfs Zeeuws-Vlaanderen moet men op dit tijdstip geheel wegdenken, want deze bestonden nog niet.

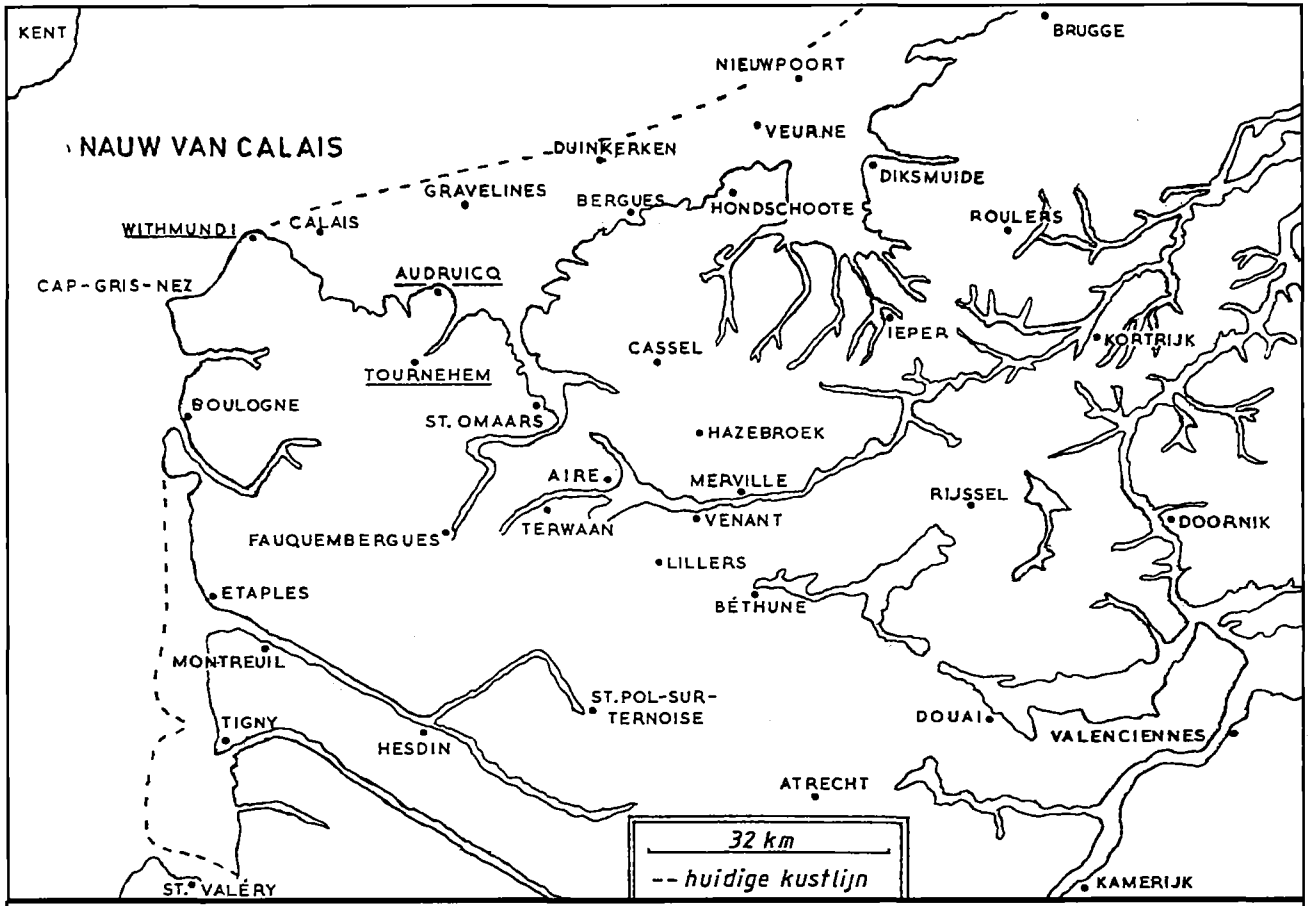

De Renus (Schelde)-delta met de maritieme en fluviale afzettingen, die nu nog in de stratigrafie zijn te zien. Dit beeld is niet dat van de Romeinse bodem, maar het werd gevormd tijdens en door de regressie.

Door de wederzijdse inpolderingen, die overigens pas in de 12e eeuw begonnen, zijn de Schelde, de Wester- en de Oosterschelde in hun huidige lopen gedrongen, wat men met enig recht het sluitstuk van de regressie kan noemen.

De Renus-teksten van de klassieken leken oppervlakkig gezien Nederland op het lijf te zijn geschreven, zoals eenieder ze dan ook heeft beschouwd en geïnterpreteerd. Niemand heeft zich daarbij gerealiseerd, dat ze werden toegepast op een stratigrafie van meer dan elf eeuwen later dan de teksten, elf eeuwen omdat we vanaf Caesar moeten beginnen met tellen. Men kan sowieso al zeggen, dat de klassieke auteurs met de beschrijving van de Renus Nederland niet hebben bedoeld omdat in heel de context van de door hen beschreven gebeurtenissen de Nederlandse Rijn niet past: hun Renus was de Schelde! Bovendien bevat de stratigrafie van Nederland meer dan voldoende aanwijzingen en bewijzen om aan te tonen, dat de klassieke teksten van vóór de 3e eeuw er van geen kant konden passen. Het stelsel van de rivieren is er namelijk van zo jonge formatie, dat wij ten eerste geen zinnig woord kunnen zeggen over het verloop van de Rijn in de Romeinse periode, en het ten tweede vrijwel zeker is dat de wirwar en de overdaad van rivieren en wateren toen niet kan hebben bestaan. Het is een feit, dat steeds algemener wordt erkend, dat de rivieren van Nederland in veel jongere gronden stromen dan uit de Romeinse periode. De Waal bestond nog niet, wat eigenlijk op afdoende wijze door de jongste opgravingen te Nijmegen is bewezen, waar de ROB nolens volens mij op een gouden presenteerblaadje de bewijzen aanvoert die ik nodig heb. Tussen de oude stad vlak bij de Waaloever en de rivier zijn op 8 meter beneden het maaiveld Romeinse vondsten gedaan, hetgeen bewijst dat dáár de Romeinse bodem ligt en dat er nog geen Waal was. Bovendien kan men voor vrijwel zeker houden dat de heuvelrug van Nijmegen voorheen verbonden was met de Veluwe, en dat deze pas in de transgressieperiode doorbroken is door de Rijn. Beide heuvelgebieden vertonen zich nu nog duidelijk als erosies, successievelijke afbraak van een heuvellandschap, wat zowel aan de Nijmeegse als aan de Arnhemse kant is te zien. Dit verklaart ook beter de ène strook Romeins van Nijmegen naar het westen, die nog niet door de Waal was afgesneden, waarbij de plaats van de tempel te Elst in de Betuwe ook een logische situering krijgt.
Wanneer de Waal in de Romeinse periode en lang daarna niet heeft bestaan en pas de vrucht is van de regressie uit de 9e eeuw, kan men eens en voorgoed ophouden met de teksten over de Vacalus, de Vahalis of het Eiland van de Bataven in de buurt van Nijmegen te situeren, daar dat essentieel bestanddeel er niet aanwezig is geweest.

De andere rivieren van Nederland dragen het merkteken van de regressie door de verschillende namen die één en dezelfde stroom krijgt.
De Rijn blijft vanaf de Duitse grens langs Arnhem Rijn heten, om bij Wijk bij Duurstede zijn naam in Lek te veranderen, en achter Rotterdam Nieuwe Maas, Scheur en Nieuwe Waterweg te worden genoemd.
De Oude Rijn, ver van de Rijn gelegen zonder enige verbinding met deze rivier (het Merwede-kanaal is kunstmatig), zal wel een tak van de Rijn zijn geweest, die eens zelfstandig werd.
De Waal houdt zijn naam tot bij Gorcum om zich voort te zetten als Boven Merwede.
De Maas blijft gewoon Maas heten tot in de buurt van Geertruidenberg, een der eerste verlandingsgebieden nà de transgressies. Maar verder naar het westen heet dezelfde stroom: Amer, Hollandsch Diep, Vuile Gat, Haringvliet en Rak van Scheelhoek. Het zijn bepaald geen klassieke of dichterlijke namen, doch recht uit de volksmond gekomen typeringen. Het Hollandsch Diep verdeelt zich bij Willemstad. De zuidelijke arm ervan heet achtereenvolgens: Volkerak, Krammer, Hals, Grevelingen, Vlieger, Springersdiep en Kous. Al deze verschillende namen, die natuurlijk door de omwonenden en niet door een Minister van Verkeer en Waterstaat zijn gegeven, tonen aan dat dezelfde stroom bij een volgende verlanding (of bedijking) een nieuwe naam kreeg, ofwel om uit te drukken dat het een

nieuw stuk beheerste rivier was, ofwel, wat meestal het geval is geweest, omdat het vroegere buitenwater al een naam had die werd gehandhaafd.
Deze onderscheiden namen zijn derhalve evenzoveel bewijzen van de voortschrijdende verlanding. Wie de moeite wil nemen (ik hoop dat er ooit zo'n idealist komt!) al deze waternamen in de daarvoor in aanmerking komende archieven en andere bronnen -maar niet in de literatuur!- na te trekken, zal een zeer nauwkeurig beeld kunnen reconstrueren van het verloop van de verlanding in het midden en westen van Nederland. Mogen ons ook alle nieuw pogingen gespaard blijven om te "bewijzen" dat de grachten van Drusus en Corbulo "zonder de minste twijfel" in Nederland lagen, want aan de talloze en telkens andere situeringen hiervan behoeft warempel geen nieuwe meer te worden toegevoegd.

Men ziet de laatste tijd hier en daar vondsten uit de 4e eeuw tevoorschijn komen, althans naar het zeggen van de archeologen. Ik kan en wil hun determinaties niet in twijfel trekken, al bekruipt mij af en toe wel het gevoel dat zij 'n beetje aan het "duwen" zijn, precies zoals ze met de oudste Romeinse vondsten doen, die ze zo dicht mogelijk naar 10 of 12 vóór Chr. proberen te schuiven, want dat sluit beter aan op het fantasie-verhaal over Drusus in Friesland. En wat dan nog, wanneer er inderdaad vondsten uit de 4e eeuw zijn? De transgressies betekenen niet, dat Nederland al die eeuwen een tot de rand gevulde waskom is geweest. De wateren gingen op en neer, zodat hier en daar droge plekken konden ontstaan, die voor kortere of langere tijd door de mens werden gebruikt en waar hij sporen achterliet. Overigens zijn er tal van manieren te bedenken dat voorwerpen, zelfs op grote schaal, in het water en daarna in de grond terechtkomen. Men behoeft maar naar Domburg en Wijk bij Duurstede te kijken, waar Karolingische munten en aardewerk is gevonden maar geen spoor van enige bewoning in de Karolingische periode. Schepenkerkhoven is de juiste benaming van deze plaatsen. Het hout van een vergaan schip wordt vanzelf door de zee opgeruimd; dat is binnen enkele jaren spoorloos verdwenen. Maar zwaardere voorwerpen zoals munten en aardewerk worden niet weggespoeld. Die blijven ter plaatse en raken dan vanzelf in de grond. De vondsten uit de 4e eeuw zijn overigens zo mager en onderling zo onsamenhangend, dat er ten aanzien van een bewoning niet veel van kan worden afgeleid. Overigens is het beter niet zo hoog over deze vondsten op te geven, daar zij nog schriller aan het licht brengen dat uit de zes eeuwen daarna niets aanwezig is. Immers, wanneer men de gangbare geschiedenisboekjes zou geloven, moesten de archeologische vondsten en de bewijzen van de beweerde historische continuïteit in de bewoning mèt de eeuw toenemen in plaats van volledig afwezig te zijn tot in het midden van de 10e eeuw.

Het was zeer verleidelijk maar ook zeer misleidend, dat de klassieke teksten "zo mooi" in Nederland leken te passen. Maar wanneer dan uit Tacitus' "Germania" blijkt dat de Renus de Schelde was en hij met Germania beslist niet Duitsland op het oog had, stort alles in elkaar. Dan staat het drama in volle naaktheid tentoongesteld, namelijk dat de historici en per afleiding ook de archeologen zich tot in het merg met de historische geografie van westelijk Europa hebben vergist, te beginnen met de Romeinse periode, waarvan al het latere werd afgeleid omdat dit er onverbrekelijk mee is verbonden. Immers, wanneer de Monden van de Renus bij Calais en niet in Nederland lagen, volgt daar automatisch uit dat men de Bataven, de Fresones, Willibrord en Bonifatius als zendelingen bij de Fresones nooit op de Nederlandse bodem kan plaatsen. Dan staat historisch-geografisch vast dat zowel de volken als de zendelingen in een heel andere streek vertoefden. Het zou niet juist zijn blind te varen op de éne schrijver Tacitus. Daarom moeten we bij alle klassieken nagaan, wat zij onder Germania en Renus verstonden. Dat is ook nodig omdat velen, zelfs onder mijn welwillende lezers, zich nog altijd niet (kunnen) realiseren, dat de historische geografie van westelijk Europa totaal, van de grootste tot de kleinste details, van haar authentieke plaats is gerukt.

9.3 Chronologie en transgressies

Het behoeft niet veel uitleg dat er een sterke correlatie moet bestaan tussen de chronologie van de plaatsen en de transgressies. Dit wil zeggen: de eerste vermeldingen in de historische bronnen van plaatsen in een voormalig transgressiegebied geven een indicatie van het tijdstip, waarop dit gebied droog, derhalve bewoonbaar en exploitabel, is geworden.
Dit vraagstuk doet zich natuurlijk niet voor in hoge gebieden met bergen en heuvels, doch in een transgressiegebied is het van primaire orde. De bewoonbaarheid is niet voldoende; op een bepaalde plek moet zoveel bebouwbare grond aanwezig zijn dat de bevolking ervan kan leven. Een eiland was op zich niet onmogelijk, zoals blijkt uit Coulogne en Marck, reeds van oudsher eilanden, en Duinkerken, tegen het midden der 9e eeuw een eiland van vissers, dat later aan het vasteland aangroeide en toen zijn vleugels verder kon uitslaan. Hetzelfde is het geval geweest met Calais en Gravelines, die ooit van vissersdorpen tot havens uitgroeiden.
De chronologie van één plaats zou niet veel zeggen, nog minder bewijzen, omdat het bestaan van een plaats niet staat of valt met de eerste vermelding in de geschriften, te minder nog omdat deze tussen de 5e en de 10e eeuw zeldzaam en hoogst fragmentarisch zijn. Maar wanneer we het hele transgressiegebied vanaf de heuvels van Frans-Vlaanderen tot en met het Nederlandse Groningen én de chronologie van de daarin gelegen plaatsen aan een onderzoek onderwerpen, blijkt er een algemeen en eender patroon in te zitten. Dat beeld is zelfs zo helder dat men er een vuistregel uit kan afleiden, namelijk dat in het transgressiegebied de 6 meter-lijn (6 m + NAP) een vrijwel absoluut en betrouwbaar criterium is voor de vestiging van steden en dorpen vóór de 10e eeuw.
In Frans-Vlaanderen en Vlaanderen kan dit met een veelvoud van voorbeelden worden aangetoond. Indien dit juist is - en daarover bestaat geen twijfel meer - behoeven we eigenlijk over Nederland niet meer te praten, dat ten eerste alle lotgevallen van het éne en aaneensluitende transgressie-gebied heeft ondergaan, en dat ten tweede in zijn lage delen, meer dan de helft van het land, niet eens de 6 m plus haalt, integendeel over grote oppervlakten daar ver beneden ligt, op vele plaatsen zelfs beneden de huidige zeespiegel.

In feite is de 6-meter-grens nog veel te rooskleurig. Zij is geen absoluut criterium voor de bewoonbaarheid van een gebied dat bereikt kan worden door de periodieke stormvloeden, die minstens 20 maal per jaar voorkomen en het peil van de zee, zij het tijdelijk, met 1 à 2 meter verhogen. Een gebied, dat niet door duinen en dijken is beschermd, kan eigenlijk pas als volledig veilig worden beschouwd indien het een hoogte had van 8 meter. De vliedbergen in Zeeland en de terpen in Friesland bewijzen de juistheid van deze stelling; het is nu algemeen aanvaard dat deze op z'n vroegst uit de 11e eeuw zijn en dat de in de Friese terpen gevonden Romeinse scherven slechts simpele vruchten zijn van grondverplaatsingen.
De hoogte van 8 meter is op haar beurt evenmin een absoluut cijfer, daar de kracht van een stormvloed afneemt op een verdere afstand van de kust, door een volledige of gedeeltelijke sluiting van de duinenrij, en zelfs door de hogere zandbanken onder water vóór de kust , die dan ook voortdurend van plaats wisselen. Dit gebeurt nu nog regelmatig vóór de kusten van Frankrijk en België, in mindere mate vóór de kust van Nederland, al moeten ook hier de duinen en de waddeneilanden dikwijls met kunst- en vliegwerk tegen wegspoeling worden beschermd.
Een niet voorzien gevolg van de deltawerken is bijvoorbeeld, dat de zandbanken vóór onze kust een geheel ander beeld zijn gaan vormen. Derhalve is de 6-meter-lijn aan de veilige kant. We behoeven ons niet bezig te houden met het gebied van een paar meter hoger, waar de chronologie van de plaatsen tóch later ligt dan het officiële einde van de transgressies, noch met de grote watersnoodrampen die het gebied tijdens en na de transgressies teisterden.

Het is een bekend feit dat de Nederlandse historici rood aanlopen bij het horen alleen al van het woord transgressie. Dit feit moeten we met barmhartigheid tegemoettreden. Immers, wanneer het waar is dat het lage land van Nederland, meer dan driekwart van het koninkrijk, waaraan Gelderland, een groot deel van Noord-Brabant en geheel Limburg per politiek toeval en historisch zeer laat werden toegevoegd, vóór de 10e eeuw onbewoonbaar was, dan kan een halve bibliotheek, die de historici over de vroegste geschiedenis van ons vaderland en met name over het bisdom van St. Willibrord bij elkaar hebben geschreven, regelrecht naar de papiermolen. De transgressies loochenen gaat niet; daarvoor zijn de bewijzen te veelvuldig en te steekhoudend. In feite zijn zij door de watersnoodramp van 1953 en de daarop gevolgde deltawerken pas goed aan het licht getreden. Maar nu probeert men er een andere draai aan te geven om de ergste consequenties op het punt der historie uit het zicht te houden. Dit is ook de reden dat ik zo'n principieel bezwaar heb tegen de term Duinkerkse transgressies, die het accent te exclusief op Vlaanderen legt, en de voorkeur geef aan Atlantische transgressies.
Een gevolg van de onjuiste naam is geweest dat de consequenties voor Vlaanderen werden aanvaard - 't kon ook moeilijk anders - maar dat die voor Nederland nauwelijks van betekenis werden geacht, zodat de historici en archeologen de stratigrafie uit de Romeinse periode ongestoord doortrokken tot in onze tijd. Natuurlijk verliep het proces precies omgekeerd: zij voerden de stratigrafie van de 11e eeuw en later terug naar de Romeinse periode, en wilden het doen voorkomen alsof zich in de tussentijd geen grote veranderingen in het landschap hadden voorgedaan.
Het is integendeel een gegeven van de meest simpele logica, dat in de lagere delen van het transgressiegebied de verschijnselen en de gevolgen van een zee-uitbarsting veel groter en veel ernstiger zijn dan in de hoger gelegen delen. In Frankrijk en Vlaanderen treft men bijvoorbeeld weinig gronden aan beneden de zeepiegel (Les Moëres bij Winoksbergen en Ghyvelde zijn de enige uitzonderingen), terwijl de laagste gronden van Nederland over grote oppervlakten beneden de zeespiegel liggen, en de talrijke grote meren en plassen nu nog te onderkennen zijn als de restanten van de regressie, het zich terugtrekken van de zee achter de duinen, die pas vanaf de 10e eeuw zijn gevormd.
Om het juiste beeld van deze plassen te krijgen, moet men natuurlijk oudere kaarten van de 16e eeuw en vroeger raadplegen en niet de gewone atlassen, om van de gangbare historische atlassen maar helemaal te zijgen, want deze bevatten enkel kaarten van mythen.

Dat neemt niet weg dat in de Romeinse periode het transgressiegebied in het begin van de 1e eeuw vrijwel volledig droog was, en dat de kust zelfs veel verder naar het westen lag. Dit wordt in Frankrijk en Vlaanderen op spectaculaire wijze bewezen door de Romeinse voorwerpen en wegen, op grote diepten gevonden, en door Romeinse munten uit de 1e eeuw, opgebaggerd uit zandbanken op veengronden ver buiten de kust.
Weer is het geheel logisch dat deze regressie in Nederland later ligt dan in het zuiden, daar de vaste grond er lager lag dan in Frankrijk. Ongeveer twee eeuwen daarvoor was er ook zo'n regressie geweest, getuige het feit dat in de bodem van de Zuiderzee prehistorische nederzettingen worden aangetroffen. Het volledig ontbreken van Romeinse en vroegmiddeleeuwse vondsten in de Zuiderzee getuigt van de ene kant dat deze binnenzee ten tijde van de Romeinen weer vol water stond, van de andere kant dat zij tijdens de vroege Middeleeuwen niet bevaren is geworden. Zij is ten onrechte voor het Flevum of Almere aangezien, waarvan de historische bronnen verhalen, dat zij wél werd bevaren. Allicht zal in die 10 eeuwen wel eens een schip zijn vergaan of kieperde iets overboord. Maar niets daarvan: voor deze 10 eeuwen is de bodem van de Flevo-polders archeologisch volkomen blanco. Het kan ook niet anders bij deze foutieve naam.

In de onderstaande overzichten worden achtereenvolgens behandeld: Frans-Vlaanderen, Vlaanderen en Nederland.

Met betrekking tot Frans-Vlaanderen en Vlaanderen worden alle plaatsen in het transgressiegebied vermeld met hun hoogten en hun chronologie, tevens een aantal plaatsen op de rand van het transgressie-gebied. Dit laatste geschiedt om het terrein zo nauwkeurig mogelijk af te bakenen, tevens om te laten zien dat de transgressies ook nog verder dan hun eigenlijke grens gevolgen hebben gehad. Op verschillende plaatsen kan immers worden vastgesteld, dat zij de oorspronkelijke bodem aanzienlijk met overslaggronden hebben verhoogd, waarbij paketten van 6 m en méér geen uitzondering zijn. Dit is vooral van belang om te doen begrijpen, waarom in het huidige landschap zo weinig is terug te vinden van de vroegere Renus (Schelde)-delta en van de talloze eilanden, die in en boven de Monden van de Renus lagen. Plinius noemt het getal 23; enkele ervan heeft hij met name genoemd en zijn dan ook terug te vinden, al zijn het vandaag geen eilanden meer.

De verschillende nulpunten

Het Nederlandse nulpunt ligt op 0.00 m –NAP
Het Franse nulpunt ligt op 0.04 m –NAP, wat te verwaarlozen is daar in deze materie centimers niet van belang zijn.
Het Belgische nulpunt ligt op 2.25 m –NAP. Teneinde dit niet telkenmale te moeten vermelden, geef ik de hoogten in België ook overeenkomstig het Nederlandse NAP.

9.3.1 Frans-Vlaanderen

In Frans-Vlaanderen draait in feite alles om de éne vraag: was Dorestadum inderdaad Audruicq, op 9 meter hoogte gelegen, dan moet de transgressie er zo hoog hebben gestaan dat zij tot aan of vlakbij de stad kwam, die in de bronnen te voorschijn komt als een "beroemde haven". Inderdaad, beroemd, want haar munten zijn wereldwijd verbreid. Welnu: de bewijzen voor de determinatie van Audruicq als Dorestadum zijn overvloedig, en de bewijzen dat zij niet Wijk bij Duurstede was, zijn nog overvloediger. Dorestadum komt ca. 670 voor het eerst in geschriften voor bij de Geograaf van Ravenna (zie Ravenna, Tekst 3, Nota 3-5; Tekst 16, Nota 16-29), maar reeds lang tevoren zijn Dorestadum-munten van de muntmeester Madelinus bekend, die van tevoren muntmeester van Traiectum was. Dit was beslist niet Utrecht, dat nog niet bestond en waar de vroegere Romeinse nederzetting minstens 5 m onder water lag, evenmin Maastricht, waarvan problematisch is of deze plaats onder het Rijk van de Merovingers viel, maar het was Traiectum bij Valenciennes, nu Trith-Saint-Léger geheten, dat de Franse etymologen zonder enige aarzeling van Traiectum afleiden.

Het is markant hoe de geschiedenis van Dorestadum (Audruicq) geheel volgens de lijn van transgressie en regressie verloopt (zie afb. 9.5 a). De stad verschijnt door haar munten én in de historische bronnen wanneer de transgressies een permanente toestand zijn geworden. Zij bereikt haar bloei op een hoogtepunt der transgressies, en verdwijnt dan plotseling omstreeks 870 uit de geschriften. Dit gebeurde niet omdat de plaats door de Noormannen was verwoest, al had zij menige aanval moeten ondergaan en was zij zelfs enige tijd in handen van de Noormannen geweest. De verwoesting omstreeks 870 namen de Nederlandse historici aan om te verklaren waarom zij zo plotseling verdween, maar op dit punt laten de opgravingen te Wijk bij Duurstede volledig verstek gaan, daar er niet het minste spoor van brand of verwoesting is aangetroffen, wat voor zeer velen dan ook een doorslaggevende reden is geweest om Wijk bij Duurstede als Dorestadum af te schrijven. Audruicq is wel blijven bestaan maar in betekenis teruggevallen toen de regressie begon waardoor de zee zich

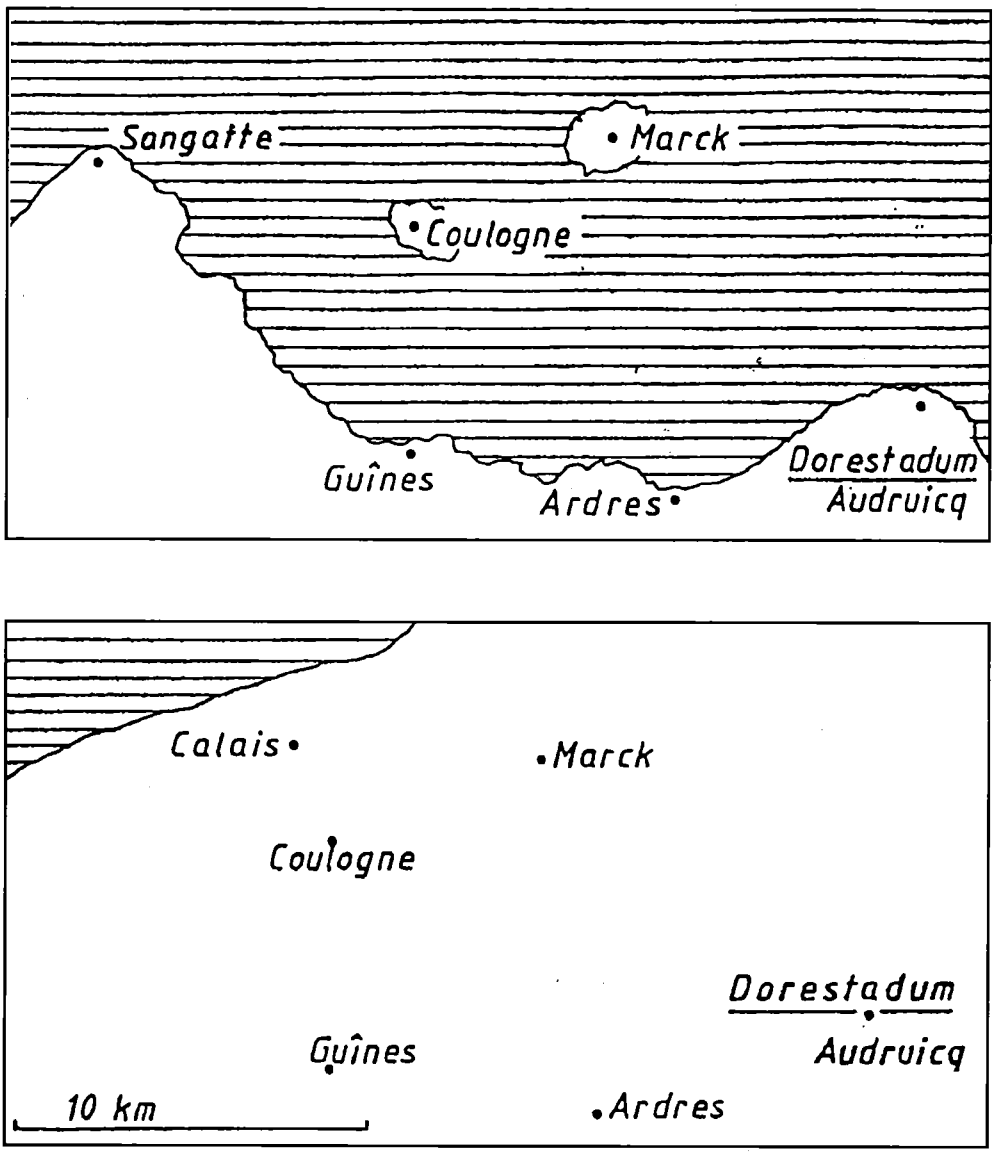

Dorestadum, de bekende haven uit de Karolingische tijd, moet aan de hand van de tekst worden gesitueerd te Audruicq. De stad beleefde 'n bloei tussen 650 en 874 tijdens het toppunt van de transgressies, toen de zee tot hier kwam. Vanwege de sluiting van de kust door de duinen werd de zeebaai afgesneden. Het verval van Dorestadum: Audruicq als haven is dus veroorzaakt door regressie.

Afb. 9.5 a. Dorestadum vóór de regressie (boven) en na de regressie (onder).

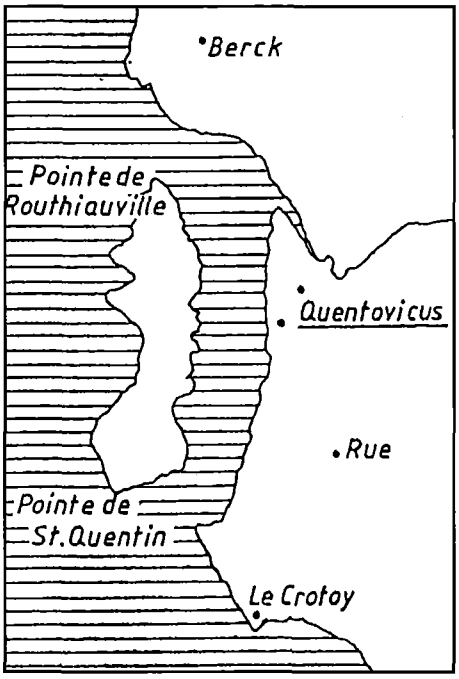

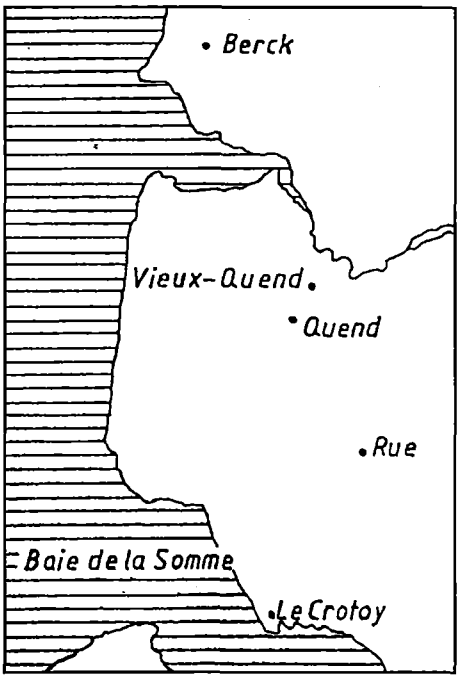

QUENTOVICUS is in dezelfde tijd bekend, wordt in verschillende teksten samen met Dorestadum genoemd en verdwijnt op dezelfde tijd uit de geschreven bronnen. Het moet gesitueerd worden waar de naam nog voluit bestaat, zij het ontdaan van zijn algemeen achtervoegsel "vicus". Door duinvorming en verlaging van het zeepeil verlandde de baai en hield de haven op te bestaan, door dezelfde oorzaak als te Dorestadum en in dezelfde tijd.

Afb. 9.5 b.

terugtrok. Voorlopig was er nog water genoeg in de nabijheid, al zakte het peil van het Flevum, maar door de vorming van hoge zandbanken op de lijn van de huidige kust werd de toegang voor de schepen naar Audruicq steeds moeilijker. Bovendien kwam Audruicq bij de rijksverdeling van 870 in een uithoek van het West-Frankische Rijk te liggen, waar geen behoefte bestond om deze haven kost wat kost in stand te houden. Het zou trouwens onmogelijk zijn geweest, zelfs als men het had gewild, daar men toen nog niet de middelen had om de natuur met kunstwerken te dirigeren. De haven van Quentovicus bij de Canche heeft dezelfde lotgevallen ondergaan. Zij kwam gelijk met Dorestadum te voorschijn, beleefde op precies hetzelfde tijdstip haar bloeiperiode en verdwijnt op precies hetzelfde tijdstip uit de geschriften (zie afb. 9.5 b.). Toen de kust helemaal door duinen was gesloten, verdween ook het vroegere Flevum, waar alleen een paar riviertjes overbleven, restanten van de vroegere Renus (Schelde)-delta, zodat er voor Audruicq geen mogelijkheid tot scheepvaart meer was, al bereikte de normale vloed ten westen van Duinkerken nog altijd de hoogte van 7 m.

Er is één groot verschil tussen het Franse en het Nederlandse transgressiegebied. In het vroegere Flevum wordt nergens veen aangetroffen, zelfs niet in Les Moëres (in België De Moeren geheten) ten noordoosten van Winoksbergen tot bij Veurne, een gebied dat lang een binnenzee is gebleven en pas in de 17e eeuw werd drooggelegd. Buiten de kust bevinden zich wel grote veenpaketten, door vroegere transgressies van ver vóór onze jaartelling gevormd en daarna door zandbanken bedekt. Op deze veenpaketten zijn Romeinse munten gevonden, wat bewijst dat zij in de Romeinse periode zoal niet bewoonbaar, dan in elk geval begaanbaar waren. Een en ander toont aan dat in de stratigrafie van het transgressiegebied veel meer en veel meer ingrijpender veranderingen zijn voorgevallen dan men over het algemeen aanneemt.

De onderscheiden plaatsen met hun hoogte en chronologie (afb. 9.6).

Andres (5 m); 1084 volgens Dauzat; 1103 (Bibliothèque municipale Boulogne).
Ardres (11 m); 1084 volgens Dauzat: 1070 (cart. N.D. Thérouanne).
Armbouts-Cappel (1.25 m); 1067 (Bollandisten, Brussel).
Arques (10 m); ca. 668 volgens Dauzat.
Audruicq (9 m); ca. 670 door de Geograaf van Ravenna vermeld onder de naam Dorestadum. In een lijst van het bisdom Traiectum (Tournehem) komt de plaats voor als Podarwic. P is de fout van een kopiist. Door letterinversie werd de naam Oderwic; wic is hetzelfde als stadum. Tijdens de Engelse bezetting van de streek kwam de naam Olderwic in zwang; dit is echter een latere vorm.
Bergues (6 m -22 voor de "berg"); heet in het Vlaams Winoksbergen; 944 volgens Dauzat; 1037 (Gent, Rijksarchief, Liber traditionum Sancti Petri).
Bierne (5 m); 1183 (Paris, Bibliothèque Nationale, Flandre).
Blériot-Plage (2 m); recente naam naar Blériot, die in 1909 van hieruit als eerste over Het Kanaal vloog.
Bourbourg (3 m); 1037 (Gent, Rijksarchief, Liber traditionum Sancti Petri).
Bray-Dunes (3 m); voormalig gehucht van Ghyvelde (zie aldaar); gemeente sedert 1663.
Brouckerque (2.5 m); 1102 volgens Dauzat; 1139 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale - Chapitre).
Calais (3 m); 1172 (Arras, Archives départementales, Cart. St.-Josse-sur-Mer); 1180 volgens Dauzat.
Capelle-Brouck (3 m); ca. 1150 volgens Gysseling. Hij verwijst bij de Franse namen naar Kapellebroek, dat echter nergens te vinden is, tenzij dat Sint-Ulriks-Capelle hetzelfde zou zijn; het

Bray-Dunes
Zuydcoote
Ghyvelde
Duinkerken
Leffrinckoucke
St.Pol-s-M.
Uxem
Les Moëres
Mardyck
Gr.Synthe
Pet.Synthe
Teteghem
Forts-Philippe
Loon-Plage
Capelle-la-Grande
Armbouts-Cappel
Coudekerque
Gravelines
Hoymille
Hondschoote
Oye-Plage
St.Georges-s.l'Aa
Craywick
Spycker
Bierne
Warhem
Coppenaxfort
Steene
Bergues
Killem
Blériot-Plage
Marck
Offekerque
St.Folquin
Brouckerque
Calais
Bourbourg
Crochte
Quaëdypre
Sangatte
St.Omer-Capelle
Pitgam
West-Cappel
Coquelles
Vieille-Eglise
Looberghe
Oost-Cappel
Coulogne
St.-Nicolas
Fréthun
Guemps
Capelle-Brouck
Drincham
Ste.Marie-
Nielles-
Kerque
St.Pierre
Lynck
Eringhem
l.-A.
-Brouck
Audruicq
Guînes
Ruminghem
Nortkerque
Holque
Andres
Millam
Ardres
Zutkerque
Munck-Neurlet
Watten
Recques-s.-Hem
Houlle
Sitdiu
Moulle
Serques
Tilques
Salperwick
St.Omaars
Arques
10 km
..... huidige kust, begonnen met een duinvorming en pas tegen het einde van de 9e eeuw geheel gesloten.
— — grens van het transgressiegebied, in het algemeen overeenkomend met de hoogtelijn van 6 m.
De chronologie van de plaatsen in het Franse transgressiegebied

wordt ook voor de eerste keer in 1150 vermeld (Brussel, Kerkelijk Archief), maar Capelle-Brouck heeft een kerk toegewijd aan St. Jacob de Meerdere.

Capelle-la-Grande (2 m); oorspronkelijk deel van Armbouts-Cappel; 1122 volgens Dauzat en Van Overstraeten.

Coppenaxfort (2 m); gehucht van Bourbourg, Brouckerque en Craywick; de eerste vermelding is onbekend.

Coquelles (9 m); 1145 volgens Dauzat. Dit is een der plaatsen buiten het voormalig transgressiegebied. Zij ligt in een terrein waarop zich desondanks grote veranderingen hebben voorgedaan.

Coudekerque (1m); 1067 volgens Van Overstraeten; 1139 volgens Dauzat; 1189 volgens Gysseling. Coudekerque-Branche werd in 1789 afgescheiden.

Coulogne (7 m - 9.7 m voor "Les Hauts Champs"). Was al in de Romeinse periode bekend als Colonia en vormde tijdens de transgressies een eiland. De eerste vermelding vindt men bij Gregorius van Tours (zie Tekst 155); 844 - 864 volgens Gysseling. De plaats is herhaaldelijk verward met Keulen, soms met Avesnes-sur-Helpe.

Craywick (2 m); 1119 volgens Dauzat; 1139 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).

Crochte (10 m); 1067 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1171 volgens Gysseling (Brugge, Ter Duinen en Ter Doest). De plaats bestond al in de Romeinse periode onder de naam Cruptorix (zie Tekst 543).

Drincham (11 m); 1111 (Paris, Fonds latin).

Dunkerque (4 m); 1067 (Brussel, Bollandisten). De plaats bestond al, waarschijnlijk eerst als eiland, onder de naam Dockynchirica. Zo wordt zij genoemd in het *Leven van St. Willehad*, ca. 850 door St. Anscharius geschreven (zie "*Ontspoorde historie*", p. 210 e.v.). Een kanunnik van Utrecht heeft in de 14e eeuw de naam Dockynchirica vervalst tot Doccinga en zo de marteldood van St. Bonifatius aan het Friese Dokkum toebedeeld.

Eringhem (14 m); 857 volgens Gysseling.

Flevum heette in de Romeinse periode het gebied tussen Audruicq en Veurne, dat nu door de Fransen wordt aangeduid als de "Plaine Flamande". Het had als tegenhanger Helinium. Zie ook de opmerking op blz 552.

Fréthun (11 m); 1084 volgens Dauzat; 1164 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre). Natuurlijk hebben Gysseling en Blok niet begrepen dat Werethina is uit 799 (Leiden, Cart. Werden). Deze determinatie wordt o.a. bewezen door het feit, dat alle goederen van St. Ludgers klooster in een kring rondom Fréthun liggen. Zie WK, Deel I, p. 426. De eerste vermelding van de plaats als Ferdia, Ferdi of Wereta dateert overigens al van 782, het jaar van de grote afslachting van Saksen door Karel de Grote, die hier plaats vond en niet in het Duitse Werden, wat door tal van teksten wordt bevestigd die zeggen dat de plaats in de buurt van de Wisera (de Wimereux) lag.

Ghyvelde (4 m); ligt aan de rand van een duinenrij binnen de polders; 1067 (Rijsel, Archives départementales).

Grande-Synthe en **Petite-Synthe** (2 m); "ad Sentinas"; 877 volgens Van Overstraeten zonder bronvermelding.

Grand-Fort-Philippe en **Petit-Fort-Philippe** (5 m); in 1582 onder Philips II van Spanje aangelegd om de haven van Gravelines te beschermen.

Gravelines (3 m); vóór 1040 volgens Dauzat (St.-Omaars, Bibliothèque municipale-Chapitre). In een oorkonde van Karel Martel uit 722 schonk deze aan St. Willibrord weiden te Greveningo. Deze naam is een voorloper van Gravelines en bewijst dat daar al een zekere verlanding aan de gang was. Recht tegenover Gravelines ligt een zandbank, die nu nog "Wilbort Sant" heet. Theofried van Echternach (ca. 1190) verhaalt over de in Gravelines nog levende traditie, dat St. Willibrord er geland was na zijn overtocht vanaf Engeland en nadat hij uit de Monden van de Renus was afgedreven.

Guemps (3 m); 826 volgens Dauzat zonder bronvermelding.
Guînes (6 m); 807 volgens Dauzat zonder bronvermelding. De plaats komt al voor in de Romeinse periode als Guiones. Zie Tekst 680.
Holque (3.75 m); 1093 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).
Hondschoote (5 m); ca. 800 volgens Van Overstraeten, "Hundescota" zonder bronvermelding; 1163 volgens Gysseling (Nieuwpoort, Stadsarchief); 1189 volgens Dauzat.
Houlle (7 m); ca. 854 volgens Dauzat; 962 (Boulogne, Bibliothèque municipale; St.-Omaars, Bibliothèque municipale).
Hoymille (2 m); 1067 (Brussel, Bollandisten).
Killem (7 m); 1121 volgens Dauzat (Paris, Bibliothèque Nationale, Flandre).
Leffrinckoucke-Plage (5 m); 1176 volgens Dauzat.
Les Moëres, oorspronkelijk een groot meer tot 3 m beneden de zeespiegel; 1144 volgens Van Overstraeten zonder bronvermelding; 1175 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest).
Looberghe (95 m); 1075 volgens Dauzat; 1093 volgens Van Overstraeten; 1111 volgens Gysseling (Paris, Fonds latin).
Loon-Plage (5m); 877 volgens Gysseling; begin 14e eeuw volgens Dauzat.
Lynck (2 m); gehucht tussen Kapellebroek en Looberge met overdracht (overtoom) van beide gemeenten en van Merkegem; 1177 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale).
Mardyck (4 m); 1107 volgens Van Overstraeten; 1121 volgens Dauzat en Gysseling.
Marck (6 m); ca. 400 volgens Dauzat; 1121 volgens Van Overstraeten, "Mark" zonder bronvermelding. Bij "Marcis", een naam uit de Romeinse periode, zet Gysseling "onbekend". In de Romeinse periode en later, tijdens rustige fasen in de transgressies, was het een eiland. "Marcis" wordt door sommige Franse historici als Marck gedetermineerd; anderen geven de voorkeur aan Marquise. Volgens mij pleit méér voor Marck.
Millam (9 m); 1115 volgens Dauzat en Gysseling (Paris, Fonds latin).
Moulle (16 m); 1087 volgens Van Overstraeten.
Muncq-Nieurlet (52 m); 1145 volgens Van Overstraeten.
Nielles-lès-Calais (9 m); 1147 volgens Dauzat; 1225 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).
Nortkerque (8 m); 1119 volgens Van Overstraeten.
Nouvelle-Église (2 m); 1100 "Herewegh" en 1107 "altare de Hereweghe" volgens Van Overstraeten zonder bronvermelding.
Offekerque (2 m); 1100 volgens Van Overstraeten.
Oost-Cappel (18 m); 1139 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre); 1475 volgens Dauzat.
Oye-Plage (4 m); 8e eeuw volgens Van Overstraeten, die "Ogia" als zee-eiland verklaart; 2e helft 11e eeuw volgens Gysseling (Translatio S. Wandregilisi).
Pitgam (20 m); 1072 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1155 volgens Gysseling (Paris, Fonds latin).
Quaëdypre (29 m); er is een Romeins kamp ontdekt; 1067 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1221 volgens Gysseling (Paris, Fonds latin).
Recques-sur-Hem (18 m); 857 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 877 volgens Gysseling.
Ruminghem (3 m); 850 volgens Dauzat; 844 - 864 volgens Gysseling.
Saint-Folquin (3 m); 1040 volgens Dauzat; 1113 volgens Gysseling (Paris, Fonds latin).
Saint-Georges-sur-l'Aa (3 m); 1190 (Paris, Fonds latin).
Sainte-Marie-Kerque (2 m); 1224 volgens Dauzat en Van Overstraeten.
Saint-Mommelin (10 m); voorheen Sitdiu genoemd; 1368 volgens Van Overstraeten. De plaats komt al bij Tacitus voor onder de naam Siatutanda. Zie Tacitus, blz. 103, 140.
Saint-Nicolas-sur-l'Aa (2 m); Gehucht van Sainte-Marie-Kerque; 1114 volgens Van Overstraeten;

1154 - 1159 volgens Dauzat.
Saint-Omer (Vlaams: **Sint-Omaars**) (21 m); Van Overstraeten stelt het gelijk met de "villa Sitdiu" en komt zo tot de eerste vermelding van 648; volgens Gysseling is een vermelding uit 1056 een vervalsing; hij houdt de eerste vermelding op 1151.
Saint-Omer-Capelle (3 m); 1117 (Paris, Fonds Français); 1139 volgens Dauzat.
Saint-Pierre-Brouck (3 m); recent; van 1852.
Saint-Pol-sur-Mer (3 m); recent; van 1852.
Salperwick (10 m); 1096 volgens Dauzat (St.-Omaars, Bibliothèque municipale).
Sangatte (4 m); 1137 volgens Van Overstraeten zonder bronvermelding.
Serques (7 m); 1125 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale); 1129 volgens Dauzat.
Spycker (1 m); 1067 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1164 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest).
Steene (2 m); 1066 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1139 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).
Teteghem (2 m); 857 volgens Dauzat en Van Overstraeten; 1075 volgens Gysseling (Arras, Archives départementales).
Tilques (27 m); 1139 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).
Uxem (0 m); 981 volgens Van Overstraeten; ca. 1035 volgens Gysseling die de vroegere vermelding als een vervalsing beschouwt; 1067 volgens Dauzat.
Vieille-Église (3 m); voorheen bekend als Sancti Audomari Kerka; 1119 volgens Dauzat en Van Overstraeten.
Warhem (15 m); 1067 volgens Van Overstraeten; 1164 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest).
Watten (7 m - 72 m op de berg); 831 (Saint-Riquier); was in de Romeinse periode bekend als Wattiacum. De bewoners van Watten waren een aftakking van de Bataven.
Zutkerque (20 m); 1088 - 1099 volgens Dauzat; 1123 (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre).
Zuydcoote (5 m); 1121 (Brussel, Bollandisten).

Conclusie

Het transgressiegebied in het noordwesten van Frankrijk en het zuidwesten van Vlaanderen, in een deel der Romeinse periode (1e eeuw na Chr. tot ca. 250) geheel droog, met uitzondering van brede en talrijke geulen der uitstromingen van de Renus (Schelde), vormde toen een eilanden-gebied, vergelijkbaar met het Nederlandse Zeeland. De meren Helinium en Flevum tekenden zich daarin het sterkst af.

Helinium

Na Plinius (23 - 75 na Chr.) verdwijnt het meer Helinium volledig uit de bronnen, omdat het verder landinwaarts lag en het als eerste verlandde.
Voorheen heb ik Helinium in verband gebracht met de rivier de Liane ten noorden van Boulogne, die ook met de naam van Helena wordt aangeduid. Dat is onjuist. In een tekst zegt Plinius (Historia Naturalis, IV, 101) dat de Renus (Schelde) zich in twee meren uitstort, het ene Flevum, het andere Helinium geheten. De tak die in het Flevum viel, was de meest zuidelijke. Plinius brengt hem ook in verband met de Mosa (Moze of Moeze) en refereert zo volkomen aan Tekst 69 in Caesar.
De Marsaci (Mérignies, Merris en Marcq-en-**B**aroeul bij Rijsel) woonden in het midden tussen deze

twee meren (zie Tekst 662). In een andere tekst (Historia Naturalis, XVI, 2 -5, zie Caesar, Tekst 78) heeft hij het over de Chauci van Choques, die tussen de twee meren wonen. Hier noemt hij ze niet bij naam doch het is duidelijk dat hij Flevum en Helinium bedoelt.
Aan de hand van deze gegevens moet Helinium met grote waarschijnlijkheid ten oosten van Kortrijk worden gelokaliseerd waar de plaatsnamen: Helchin (Vlaams: Helkijn), Ellezelles, Ellignies, Ollignies, Hellebecq en Gislenghem met even grote waarschijnlijkheid naamkundige relicten van Helinium zijn.
Met deze nieuwste zienswijze met betrekking tot Helinium komen mijn vorige interpretaties hieromtrent te vervallen. Nadere analyses zullen moeten uitwijzen of ik hiermee op het goede spoor zit.

Flevum
Na het begin van de transgressies, omstreeks 250 na Chr., bleef het Flevum of Almere enige eeuwen onder water. De ondergang van Audruicq als zeehaven omstreeks 870 is een betrouwbaar criterium voor de conclusie, dat het Almere toen al sterk was verland, in elk geval door de nieuwe duinen niet meer volledig voor de zee open lag.
Toen de duinvorming bij Calais, Gravelines en Duinkerken de kust geheel had gesloten, bleven er slechts enige armen van de Aa over, die door hun betrekkelijk kleine uitmondingen in de zee niet meer, althans onder normale omstandigheden, tot grote overstromingen konden leiden.
Enige plaatsen in het zuiden van het vroegere Almere ontstonden in de 9e eeuw. Een deel van de plaatsen werd in de 11e eeuw gesticht. Het merendeel echter stamt uit de 12e eeuw, wat een geheel logisch feit is, daar de nieuwe bewoners allen van elders moesten komen en daar pas zin in hadden toen zij de redelijke zekerheid hadden dat het land veilig was.

De juiste reden of aanleiding voor de stichting van dorpen of steden is, met uitzondering van Calais, Gravelines en Duinkerken als havenplaatsen, niet onder één en dezelfde noemer te vangen. Zij zal wel hierin hebben bestaan, dat het land nog lang ná de regressie drassig is gebleven en niet direct cultivabel was, wat ook verklaart dat een intensievere bewoning pas in de 11e en 12e eeuw begint.
Er moet nog worden opgemerkt, dat de naamkundigen veel eerste vermeldingen hebben gemist vanwege het blote feit, dat van tal van klassieke en vroegmiddeleeuwse teksten niet werd begrepen dat zij op deze streek van toepassing waren.

9.3.2 Vlaanderen

De provincies Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen hebben een grote tegenstelling: één deel ervan bestaat uit zeeklei, ook wel De Polders genoemd, het andere uit hoger gelegen zandgronden waarvoor af en toe de naam van Zandig Vlaanderen wordt gebruikt.
Hier gaan we ons voornamelijk bezighouden met het zeeklei-gebied, al wil dit beslist niet zeggen dat het volledig samenvalt met het voormalige transgressiegebied. Dit heeft zich veel verder uitgestrekt dan altijd werd aangenomen. Immers, wanneer in Antwerpen het Romeins op 6 m beneden niveau wordt aangetroffen, op andere plaatsen bijvoorbeeld Oudenburg en Aardenburg zelfs nog dieper, dan bewijst dit dat het geen verschijnsel is voor deze plaatsen, maar dat precies zoals in Frans-Vlaanderen en Nederland de Romeinse bodem veel lager lag, en dat de zee na ca. 250 na Chr. enorme hoeveelheden overslaggronden heeft aangevoerd om aan het landschap het huidige niveau te geven. Het primaire transgressiegebied reikte derhalve veel verder naar het oosten.
In de 9e eeuw werd de regressie ingezet (in Nederland ongeveer een eeuw later) met de vrijwel volledige sluiting van de kust door de duinen (afb. 9.7). Daaraan is een lange periode voorafgegaan,

waar de transgressie zichzelf inperkte door zoveel zand naar het oosten aan te voeren, dat bij elke nieuwe vloed de zee minder ver kon doordringen. Uiteraard is dit geen regelmatig en altijd gelijk proces geweest, daar bij een volgende gelegenheid een stormvloed weer net zoveel of méér van het land afschraapte en wegvoerde als zij er voordien had opgevoerd.

Overigens spreken de bronnen herhaaldelijk over grote overstromingen van de Vlaamse kust, waardoor een bewoond gebied voor lange tijd werd vernield. Er hebben zich voortdurend veranderingen in de stratigrafie voorgedaan, zodat het een kapitale misvatting is de huidige toestand terug te projecteren tot in de Romeinse periode.
Het is mijn taak niet (zo het al mogelijk zou zijn) al deze tussentijdse veranderingen in de stratigrafie aan te wijzen. De bedoeling is nog altijd hetzelfde: het aantonen van het verband tussen de hoogteligging der plaatsen en hun chronologie.
Wie na de twee lijsten van Frankrijk en Vlaanderen de transgressies nog wil ontkennen, zal in elk geval een redelijke verklaring moeten aandragen, waarom deze gebieden ná de Romeinse periode (er is Romeinse bewoning geweest !) voor zes tot acht eeuwen in het duister verdwijnen, zowel historisch als archeologisch. Het is een ondoordachte geste van Le Bourdellès de transgressies met één pennenstreek weg te vagen maar het antwoord schuldig te blijven op de vraag, wat zich dan wél in deze brede kuststrook van Calais tot Hamburg heeft afgespeeld. Ja, we weten het wel dat de Universiteit van Rijsel juist deze streken met Friezen opvult, maar we weten inmiddels ook dat zij bij de constructie van dit beeld de klassieke schrijvers totaal heeft genegeerd.

De onderscheiden plaatsen met hun hoogten en chronologie

Adegem (8 m); 840, kopie 491 volgens Gysseling (ed. DB, p. 134). Volgens De Seyn bestond de plaats reeds ten tijde van St. Amandus, die deze van koning Dagobert ontvangen had en aan de St. Pietersabdij van Gent schonk. Dit is legende.
Adinkerke (3.50 m); 1123 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, Chapitre); 1269 en 1276 volgens De Seyn.
Afsnee (7 m); 707, kopie 941 volgens Gysseling (ed. DB, p. 130); 697 volgens De Seyn (Kroniek van St. Pieters).
Alveringhem (6.90 m); 1066 volgens Gysseling; 661 volgens De Seyn, wat een onmogelijkheid is doch steunt op de legende dat St. Omarus er een Saks met zijn huisgezin bekeerde.
Antwerpen (6 m); 1e kwart 8e eeuw volgens Gysseling die "Andoverpenses" uit het *Leven van St. Eligius* als Antwerpen opvat. In de paragraaf over Frans-Vlaanderen hebben we gezien dat dit een heel andere plaats was. Evenmin was het "Andowerpium", dat in 836 door de Noormannen werd verwoest. De stad heeft Romeinse bewoning gehad, wel ca. 6 m beneden het huidige niveau. De stichting van Antwerpen is geschied op een onbekend tijdstip in de loop van de 12e eeuw. Met St. Willibrord heeft de stad niets uitstaande gehad.
Assebroek (5.40 m); 1187 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, B 3415/146646); 1382 "Astburg" volgens De Seyn, wat vermoedelijk op Oostburg betrekking heeft.
Assenede (3 m); 1120 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters); 1109 volgens De Seyn.
Avekapelle (2.50 m); 1199 volgens Gysseling (Gent, Rijksarchief, St. Bertijns, Poperinge); 1199 volgens De Seyn, die "Ave" uitlegt als "Auwe" = oude, oude kapel aan de Golf van Diksmuide.
Bachte-Marie-Leerne (7 m); Romeinse vondsten; 820, kopie 941 volgens Gysseling (ed. DB., p. 132); 1132 volgens De Seyn, die een grafschrift met Vlaams opschrift uit dat jaar vermeldt.
Bassevelde (2.50 m); 1171 volgens Gysseling (Gent, Rijksarchief, St. Pieters); 1151 volgens De Seyn, die tevens beweert dat de plaats al in de 9e eeuw bewoond was. In de 16e eeuw nog veel over-

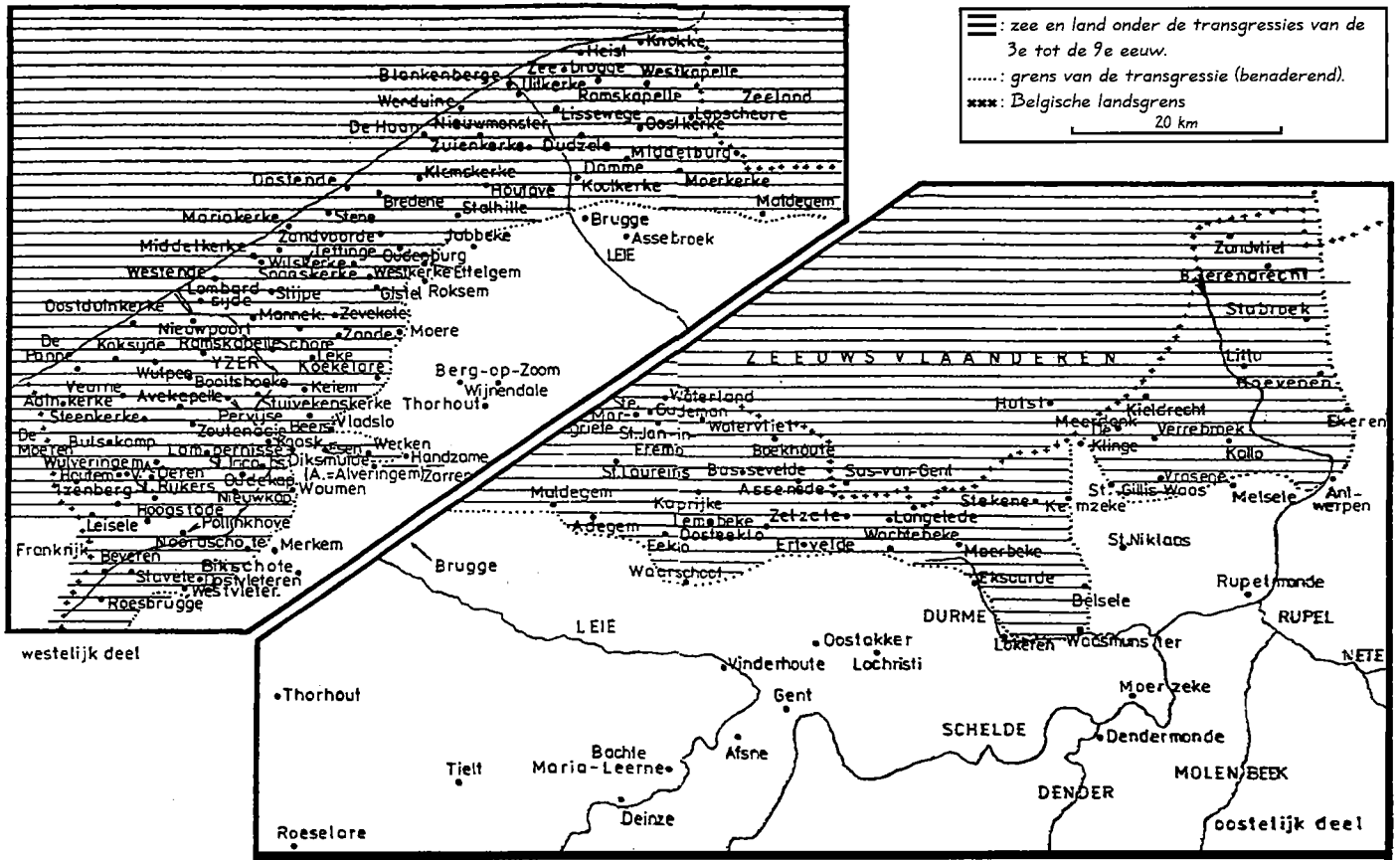

Vlaanderen: transgressiegebied tussen de 3e en de 9e eeuw.

stromingen. In de Middeleeuwen had zij verschillende zoutpannen.
Beerst (5 m); 1161 volgens Gysseling (Gent, Liber traditionum Sancti Petri); 1161 volgens De Seyn.
Belsele (5 m); de plaats is bekend door talrijke Gallische en Romeinse oudheden: munten, pannen, gemetselde gewelven, ringen, spijkers, beenderen enz. Een in 1892 gevonden "schat" verdient bijzondere aandacht. Het is een verzameling van 1526 zilveren munten, te beginnen met de regering van Septimus Severus in 193 na Chr. tot aan keizer Postumus, die het purper ontving in 259 na Chr. Merk op dat dit precies de periode van de regressie vóór de 3e eeuw is. Volgens Gysseling 1139 (Abdij Drongen, I, 6 r); 1139 volgens De Seyn.
Berg op Zoom is opgenomen als curiositeit om aan te tonen dat de naam van de Noord-Brabantse plaats Bergen op Zoom niet uniek is en dat "zoom" in beide gevallen waarschijnlijk duidt op een hoogte als grens van het transgressiegebied. Men mag zelfs met de mogelijkheid rekening houden dat Bergen op Zoom ook een import-naam is.
Beveren (aan de IJzer) (5.50 m); 806, kopie 961 volgens Gysseling (ed. DB, p. 162); 1011 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Bikschote (6.40 m); stond voorheen onder de bisschop van Terwaan; 1216 volgens Gysseling (Kortrijk, Stadsarchief, Merkem 11); 1260 volgens De Seyn.
Blankenberge (1.80 m); 1171 volgens Gysseling (Keulen, Bisdom-archief, SU); 15e eeuw volgens De Seyn. De duinen te Blankenberge zijn dubbel, want de zee had een natuurlijke dijk gevormd, die zij ook vaak op een moment van stormvloed doorbrak. Daarom werd buiten en tegen de zanddijk een dijk van vette aarde gelegd, die men "Grave Jans Dijk" noemde. Hij strekte zich uit van Wenduine tot Heist en was in 1407 voltooid. Dit detail is merkwaardig, omdat in Groot en Klein Synthe ten oosten van Duinkerken ook een "Digue du Comte Jean" bestaat. Bij een grote overstroming in 1334 werden de kerk en de plaats Blankenberge overspoeld en weggevaagd zodat er geen spoor van overbleef behalve dat men later bij zeer laag tij de stenen kon zien die boven de putten lagen. Het huidige dorp ligt iets meer naar het oosten toe dan het oude.
Booitshoeke (1.40 m); 1190 tot parochie opgericht, voorheen ressorterend onder Wulpen; 1239 Boikenshoc volgens De Seyn.
Bredene (2.80 m); 1130, 1200 1207 volgens De Seyn; 1141 volgens Gysseling (Brugge, Rijksarchief, Oorkonden, blauwe nummers 6637); een vermelding uit 1087 beschouwt hij als vals.
Brugge (6 m); 840 - 875 volgens Gysseling, die zich beroept op te Bruge of Bruccia geslagen Karolingische munten (Prou. Monn. Carol. 173, 174). Deze determinatie is onaanvaardbaar, daar het muntatelier met veel grotere waarschijnlijkheid moet worden opgevat als Bruges bij Bordeaux. Volgens De Seyn was Brugge in de 4e eeuw slechts een eenvoudig kasteel bij een brug, doch voor deze mededeling geeft hij geen referentie. De toespeling op "brug" in de plaatsnaam is aannemelijk, daar vóór het einde van de transgressie de Leie hier in de zee uitmondde. Volgens de gangbare geschiedenis onstond Brugge ca. 892. Toen was de plaats gelegen aan een waddenzee en was zij ook bij laag tij voor de schepen bereikbaar. Toen haar verbinding met de zee door verzanding werd bemoeilijkt, is daarin door een kunstmatige waterweg voorzien. In 1134 werd een diepe inham in de kust geslagen, het Zwin, waar Damme als voorhaven van Brugge werd gesticht.
Bulskamp (2.60 m); 1149 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, 38 H 112/485); 1242 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Damme (2.50 m); 1217 volgens Gysseling (Brugge, Bisdom, Sint Donaas); 1219 (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest). Volgens De Seyn wordt de haven van het Zwin of Zwijn (of Sincfala) reeds ca. 1180 vermeld in de wetten van de Angelsaksische koning Aethelred (978 - 1016), maar hij citeert de tekst niet; de eerste vermelding van "Dam" plaatst hij in 1180.
Deinze (6.80); midden 11e eeuw volgens Gysseling (Vita S. Popponis, Arras, Archives départementales, Béthune, 569, 105 v.). Volgens De Seyn werd de plaats in 880 door de Noormannen verwoest en kwam zij vóór die tijd niet in de geschriften voor. Dit is een afgeleide conclusie, daar de

Noormannen in 880 een streek (welke ?) tussen de Schelde en de Leie verwoestten.
De Klinge (ca. 1.50 m); Gysseling en De Seyn geven geen jaartallen.
De Panne (5 m); Gysseling vermeldt deze plaats niet. Bekend is een Gallo-Romeinse nederzetting op 2800 m noordwest van de kerk van Adinkerke in de duinen, op ongeveer 200 m van de Franse grens en op 300 m van de kustlijn bij hoog tij. Zij kenmerkt zich vooral door tamelijk uitgestrekte lagen met overblijfselen van maaltijden, bestaande uit duizenden schelpen van cardium vermengd met schelpen van helix, lange dierenbeenderen bijna alle in de lengte gebroken (voor het merg), en voor het merendeel fragmenten van zeer ruw aardewerk. Deze lagen bevatten ook brokken stroleemwerk (overblijfselen van hutten), fragmenten van molenstenen, Romeins aardewerk, kleine bronzen voorwerpen en munten. In de onderlagen heeft men ook Angelsaksische munten gevonden. De oudheidkundige laag loopt onder het moderne duin door. In 1927 - 1929 zijn er methodische opgravingen gedaan.
Men heeft er ook lagen uit de IJzertijd ontdekt, die de overtuiging vestigen dat op deze plaats een fabriek van aardewerk gevestigd was en dat deze primitieve inrichting vrij lang heeft bestaan. Een en ander bevestigt wat op verschillende plaatsen aan de Franse kust is gebleken, namelijk dat in de eeuw vóór Chr. een regressie van de zee aan de gang is geweest, die tegen het midden van de 3e eeuw door een nieuwe en grote transgressie is gevolgd. De naam van De Panne is zonder veel twijfel afgeleid van de zoutpannen, waarvoor een laag terrein vlak bij de zee nodig was om dit regelmatig met zeewater te bevloeien.
Diksmuide (5.70 m); 1089 volgens Gysseling (ed. DB, p. 297); 1045 en 1120 (als stad) volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Dudzele (3 m); 1070 volgens Gysseling (Translatio S. Lewinnae, Winoksbergen, Bibliothèque municipale 159 v. en St.-Omaars, Bibliothèque municipale, 716 Iv, 97 v.). Volgens De Seyn staat "Dodesela" op de kaart " waarvan graaf Boudewijn met de IJzeren Arm (overl. 879) zich bediende", maar het is bekend dat deze kaart van een veel latere datum is, waarschijnlijk door Malbrancq (17e eeuw) opgemaakt overeenkomstig zijn normale recept van veel goeds met veel fantasie.
Eggewaartskapelle (2 m); ca. 1111 volgens Gysseling (Gent, Rijksarchief, St. Bertijns, Poperinge); 1119 en 1120 volgens De Seyn.
Ekeren (5 m); 1157 volgens Gysseling (Averbode, St. Michiels-abdij Antwerpen, 6); 1155 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Eksaarde (2.70 m); Gysseling vermeldt de plaats zonder nadere aanduiding; 1240 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Ertvelde (7 m); 1167 volgens Gysseling (Gent, Rijksarchief, Liber traditionum S. Petri, 3 v.).
Esen (6.20 - 15.20 m); 1066 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, GL). Volgens De Seyn had de plaats al enige tijd belangrijkheid in de 10e eeuw en hingen de kerken van Diksmuide en Klerken van Esen als hoofdkerk af tot in 1040. Hij geeft voor dit bericht geen bron.
Ettelgem (5 m); 1026, kopie 1095 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, 803, I, 68); 1096 volgens De Seyn.
Gent (tussen 2 en 26 m); 665 volgens De Seyn zonder bronvermelding; Gandavum, 1e kwart 7e eeuw volgens Gysseling, berustend op het Vita S. Eligii (Parijs, Bibliothèque Nationale, Fonds latin 5327, 128, r; Brussel, Algemeen Rijksarchief, 5374 -75, 26 r.). St. Eloi werd in 639 tot bisschop van Noyon-Doornik gekozen. In deze laatste functie had hij ook de jurisdictie over de Vlamingen, Gandavum, Andoverpenses, Frisones (van Frans-Vlaanderen) en de Suevi (omgeving Kortrijk). Het betreft streken, zegt zijn *Leven*, die nog niemand met de prediking van het christendom had durven benaderen.
Andoverpenses heeft geen betrekking op Antwerpen, doch op een "aanwerp" in de omgeving van Calais. De stratigrafie van Antwerpen en omgeving verzet zich ten stelligste tegen die determinatie. Gandavum is geen unieke naam voor "Gent" het woord betekent "riviermonding" en duidt niet

noodzakelijkerwijs Gent aan, daar deze plaats van latere datum is dan uit de tijd van St. Eloi. In het *Leven van St. Amandus* komt ook een Gandavum voor. Deze zendeling begaf zich ca. 650 met verlof van de bisschop van Noyon naar de streek waar St. Eloi even voor een vruchteloos bezoek had rondgereisd. Dat hij te Gent een abdij (zelfs twee !) zou hebben gesticht, is legende. Zijn *Leven* zegt niets daarover. Een later *Leven* spreekt wel over de stichting van een klooster te Elnone, dat als Saint-Amand-les-Eaux boven Valenciennes wordt opgevat, al is dit nooit bewezen.
De St. Baafsabdij van Gent komt pas in 851 voor het eerst in geschriften voor, derhalve twee eeuwen ná St. Amandus.
Karel de Grote begaf zich in 811 vanaf Boulogne naar de Schelde en "Gand" om de vloot te inspecteren die hij tegen de Noormannen had laten bouwen, maar dit bericht is niet twijfelloos en uitsluitend op Gent van toepassing, daar evengoed een "ganda" van een der Schelde-armen kan zijn bedoeld.
Er zijn nog veel meer redenen om aan te tonen dat de geschiedenis van Gent van vóór het midden, c.q. het midden van de 9e eeuw opnieuw, maar ditmaal zeer kritisch, moet worden onderzocht. Daar komt nog bij dat Gent, om redenen die nauwelijks uitgelegd behoeven te worden, het verzamelpunt en het verdeelcentrum is geworden van een massa historische en hagiografische geschriften, legenden, echte of onechte relieken van heiligen, al dan niet ingekapseld of begeleid door politieke bedoelingen, in één woord: een smeltkroes van kerkelijke en wereldlijke aspiraties die een historicus de schrik op het lijf jaagt. Men behoeft niet eens te denken aan opzettelijke vervalsingen, wél aan een lichtvaardige lichtgelovigheid en gebrek aan kritisch inzicht, die in de 10e en 11e eeuw de historische geografie van westelijk Europa op hun kop begonnen te zetten.
Voor de kwesties der transgressies en de stratigrafie van de streek is Gent eveneens van belang. Men mag zich met recht afvragen, of de naam van Gandavum (monding) afkomstig is van de uitstroming van de Leie of van die van de Schelde in de zee, want dat deze op het hoogtepunt van de transgressies tot aan Gent reikte, kan men veilig aannemen. Dit is voor mij dan ook de voornaamste reden om een zogenaamde voorgeschiedenis van Gent vóór de 9e eeuw te verwerpen. Dan komt men als het ware vanzelf tot de volgende logische vraag, namelijk of de voortzetting van de Schelde vanaf Gent tot Antwerpen en verder een gevolg is van de regressie, toen de waterplas tussen Gent en Antwerpen inkromp, de Leie van Gent naar Brugge niet capabel was om ook nog het water van de Schelde te verwerken, en dit zich een veel gemakkelijker weg zocht door het lege land naar het noordoosten, waar de transgressies als het ware het bedje hadden gespreid voor de grote rivier. Dat was er al voorbereid door de uitstromingen van de Dender, de Molenbeek, de Rupel, de Dijle en de Nete met hun zijrivieren en beken, een complex van rivieren waarop een groot deel van België afwatert. Deze zijn alle aan de rechterzijde van de Schelde gelegen. Links vindt men tussen Wachtebeke, Lokeren en de Schelde alleen de Durme, een kleine reprise van de vorming van de Schelde, toen de transgressies zich ook daar hadden teruggetrokken. Men mene niet dat deze reconstructie te ver is gezocht. In Nederland hebben sommige rivieren zich op dezelfde manier tijdens de regressie een weg gebaand.
Gistel (4.70 m); 980, kopie 13e eeuw volgens Gysseling (Beauvais, Archives départementales, G 1984, 46 r.); 1050 en 1180 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Handzame (4.30 m voor het dorp, 5.20 m voor de dorpel van de kerk, welke hoogte De Seyn meestal geeft); hieruit kan worden afgeleid dat de kerk terwille van de veiligheid iets hoger lag; 1085 volgens Gysseling (ed. DB, p. 272).
Heist (aan Zee) (2.30 m); 1301 volgens De Seyn; Gysseling vermeldt alleen Heist-op-de-Berg, dat een andere plaats is.
Hoogstade (...)
Houtave (2.30 m); 961 en 1022 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1003 volgens Gysseling (Gent, Liber traditionum S. Petri, 87 r.).
Houtem (4.50 m); 1096 volgens Gysseling (Luik, ed. DB, p. 394).

Izenberge (9 m); 1142 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, 442); 1322 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Jabbeke (5 m); 961 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 988, kopie 13e eeuw volgens Gysseling (Beauvais, Archives départementales, 1984, 46 r.).
Kaaskerke (2 m); 1180 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Kallo (2m); (...)
Kaprijke (4.20 m); 1233 volgens Gysseling zonder bronvermelding; 1296 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Keiem (3 m); 962 en 977 volgens De Seyn zonder bronvermelding, die ook bericht dat ter plaatse een klooster stond van de abdij van Vicogne bij Amiens; 1203 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters).
Kemzeke (... m); 1117 volgens De Seyn; 1117 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters).
Kieldrecht (2 m);
Klemskerke (2.50 m); 1002 Klemiskerke volgens De Seyn; 1003 volgens Gysseling (Gent, Liber traditionum S. Petri, 87 r.). Van deze plaats wordt aangenomen dat de kerk door St. Willibrord gesticht c.q. ingewijd zou zijn en zij genoemd is naar zijn bisschopsnaam Clemens. Een en ander is onwaarschijnlijk daar de plaats ten tijde van Willibrord niet kan hebben bestaan. Aannemelijk is wel dat de kerk naar hem is genoemd, omdat de devotie tot deze heilige nog volop in de 11e eeuw in de streek leefde.
Knokke (3.40 m); 1352 volgens De Seyn, die vermeldt dat de plaats is genoemd in het zeevaart- en strandreglement voor de havens op de oevers van het Zwin, uitgevaardigd door gravin Margareta van Constantinopel en haar zoon Gwijde van Dampierre; niet bij Gysseling.
Koekelare (15 m); Romeinse vondsten; 847, kopie ca. 1300 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, 12 H 1, nr. 135); 1302 volgens De Seyn, die overigens het bestaan in de 9e eeuw aanneemt.
Koksijde (2.30 m); niet bij Gysseling; De Seyn memoreert de beroemde abdij Ter Duinen, die in 1107 werd gesticht. Onder abt Idesbald breidde het grondbezit van de abdij zich uit, meestal door inpolderingen van waterland in de nabijheid. Vanuit Ter Duinen werd in 1175 de abdij van Ter Doest gesticht. In 1566 en 1578 is het klooster door beeldenstormers en watergeuzen totaal verwoest. In 1627 is de abdij naar Brugge overgebracht (huidig Groot Seminarie). De fundamenten bevinden zich deels onder de duinen. Vanaf 1949 zijn opgravingen gedaan. De Seyn vermeldt in 1194 als eerst bekende jaartal.
Koolkerke (2.80 m); niet bij Gyssseling; 1200 - 1300 volgens De Seyn, die meldt dat de kerk omtrent het midden van de 12e eeuw is gesticht.
Lampernisse (2 m); 857, kopie 961 volgens Gysseling; 857 volgens De Seyn, die overigens ook vermeldingen uit 1113 en 1196 noemt.
Lapscheure (2 m); 1019 -1030 volgens Gysseling; 945 volgens De Seyn, die de naam verklaart als een "grote schuur" van de St. Pieters-abdij van Gent.
Leffinge (3.60 m); Romeinse vondsten; 988, kopie 13e eeuw volgens Gysseling (Beauvais, Archives départementales, 1984, 46 v.); 1172 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Leisele (7.70 m); 1114 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, 7).
Leke (2.80 m); 1187 volgens Gysseling (Metz, Archives communales, II, 252/1 en LB 4315/1466-46); 1382 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Lembeke (5.70 m); 1108 volgens Gysseling (Gent, St. Baafs-abdij).
Lissewege (3.20 m); 961 volgens De Seyn; 1060 - 1070 volgens Gysseling (Translatio S. Lewinnae, St.-Omaars, Bibliothèque municipale, 716 IV, 98 r.).
Lochristi (6 m); 1210 volgens Gysseling (Gent, St. Baafs-abdij); 1330 volgens De Seyn.
Lokeren (3.70 m); 1114 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters-abdij); De Seyn vermeldt keuren van 1122 en 1330.

Lombardsijde (4.50 m); niet bij Gysseling; 12210 volgens De Seyn, die meldt dat de plaats een belangrijke haven was, die op 23 juni 1116 door een grote stormvloed werd vernield, en in 1134 door een volgende stormvloed geheel verzandde, tengevolge waarvan de handel zich naar Nieuwpoort verplaatste.
Maldegem (6.50 m); ca. 930, kopie 11e eeuw volgens Gysseling (Gent, Liber traditionum S. Petri, 74 r.); 1145 en 1196 volgens De Seyn.
Mannekensvere (2 m); 1171, kopie midden 13e eeuw "Manekini Overvare" volgens Gysseling (overvaart over de Golf van Diksmuide) (Mons, Archives de l'État, 64, 7v); 1172 en 1383 volgens De Seyn.
Meerdonk (1.60 m); niet bij Gysseling; 13e eeuw volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Melsele (1.50 m); 1056, kopie 12e eeuw volgens Gysseling; 13e eeuw volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Merkem (... m); Romeinse vondsten; 869, kopie ca. 1191 volgens Gysseling (Arras, Bibliothèque municipale, Vc, 3 v.); 1090 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Middelburg (Oost-Vlaanderen) (2 m); niet bij Gysseling; volgens De Seyn is de plaats gesticht door Pieter Bladelin, gouverneur der financiën van Philips de Goede en schatbewaarder van de Orde van het Gulden Vlies (1410 - 1472).
Middelkerke (2.30 m); 1218 volgens Gysseling (Brugge, Rijksarchief, 6679 en 6680); volgens De Seyn strekten zich onmiddellijk achter de duinen ondiepe strandmeren uit. Het meest bekende was dat Ter Streep, aan het uiteinde waarvan het dorp Oostende ontstond, westwaarts Westende en halverwege Middelkerke (kerk in het midden).
Moerbeke (5.50 m); Gallo-Romeinse vondsten; 1164 volgens Gysseling (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief 7013/16); 1190 volgens De Seyn.
Moere (1.80 m); 1130 volgens Gysseling (Brugge, Rijksarchief, 6642); 1182 volgens De Seyn.
Moeren, De (3 m beneden de zeespiegel); voortzetting van Les Moëres in Frankrijk; drooggelegd in 1624/26 door Wenzel Cobergher. Op te merken valt, dat recent bodemonderzoek geen stukje turf heeft opgeleverd, wat aantoont dat de gangbare naamsverklaring van "moerasgebied" fout is en Moeren gewoon als een stuk ingesloten zee (mer, mor, mar enz.) moet worden beschouwd.
Moerkerke (2.20 m); 1110 volgens Gysseling (Parijs, Fonds latin, 12695, 8 r.); 1249 volgens De Seyn.
Moerzeke (3 m); 1072 (vals), 2e helft 12e eeuw volgens Gysseling (Gent, St. Pieters-abdij); 1125 volgens De Seyn.
Nieuwkapelle (2. 30 m); 1231 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Nieuwmunster (1.60 m); 1107 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1214 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters-abdij).
Nieuwpoort (3.70 m); 1163 volgens Gysseling (Nieuwpoort, Stadsarchief); 1112 volgens De Seyn, die vermeldt dat in dit jaar graaf Robrecht van Vlaanderen en zijn vrouw Clementia "een onlangs drooggelegde grond" aan de abdij van Bourbourg schonken. Het heeft er alle schijn van dat De Seyn Nieuwpoort-Gravelines verwart met het Vlaamse Nieuwpoort.
Noordschote (4.70 m); 1072 volgens Gysseling (ed. DB, p. 284); 1047 volgens De Seyn die meldt dat de plaats genoemd is in een keur van de abdij van Zonnebeke.
Oeren (4 m); 1065 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Oostakker (2.50 m); eind 12e eeuw volgens Gysseling (Gent, Bisdom, 20bis, p. 5); 1220 volgens De Seyn.
Oostduinkerke (2.50 m); 1149, kopie 1294 volgens Gysseling; 1120 volgens De Seyn. Op de "Spelleplaats" in de duinen op 1600 m ten noorden van de kerk is een 13e-eeuwse vissersplaats ontdekt, wat erop wijst dat dorpen soms zijn verschoven.
Oosteeklo (6.70 m); 1309 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Oostende (4 m); ca. 1115 volgens Gysseling "aan het oostelijk einde van Testrep" (zandstreep of

landtong) (Brugge, Bisdom, Wormezeele); 814 volgens De Seyn die vermeldt dat Gobert van Steenland deze plaats en 38 andere gemeenten uit de omtrek als uitzet meebracht bij zijn intrede in de abdij van St. Bertijns te St.-Omaars.

Oostkerke (2.80 m); 961 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1089 volgens Gysseling (Parijs, Archives Nationales, LL 1016, 55 v.).

Oostvleteren (5.40 m); 806 volgens De Seyn, die ook wijst op de resten van de abdij Eversham; 806, kopie 961 volgens Gysseling (ed. DB, p. 42).

Oudekapelle (2.30 m); volgens De Seyn vormden Oudekapelle en Nieuwkapelle voorheen één parochie, die Rellemskapelle heette; zonder bronvermelding en jaartal; niet bij Gysseling.

Oudenburg (4.80 m); Romeinse vondsten 6 m en méér beneden niveau; 866, kopie 19e eeuw volgens Gysseling (Mons, Archives de l'État, 34, p. 14); 1084 volgens De Seyn, in welk jaar St. Arnold, bisschop van Soissons, er een benedictijnenabdij stichtte.

Pervijze (2 m); 1063, aangevuld naar kopie van ca. 1117 volgens Gysseling (ed. DB, p. 268); 1063 volgens De Seyn.

Pollinkhove (5.70 m); 1069, kopie ca. 1215 volgens Gysseling (Brugge, Bisdom, Cartularium van O.L. Vrouw van Terwaan, 97 v.); 1114 volgens De Seyn zonder bronvermelding.

Ramskapelle (bij Brugge) (2 m); 1120 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.

Ramskapelle (bij Nieuwpoort) (2 m); 1138 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest, 439); 1120 volgens De Seyn zonder bronvermelding.

Roesbrugge-Haringe (5.70 m); Romeinse vondsten; 1193 volgens Gysseling (Arras, Archives départementales, Chocques, Thérouanne); niet bij De Seyn.

Roeselare (19 m); Romeinse vondsten; 822, kopie ca. 1300 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, 12 H i, nr. 138); 822 volgens De Seyn. Deze plaats ligt buiten het transgressiegebied.

Roksem (5.70 m); 745, kopie 10e eeuw volgens Gysseling (ed. DB, p. 31); 745 volgens De Seyn, die eveneens schrijft dat de plaats in het bos van Torwald (Torhout) lag. In 834 heeft volgens Malbrancq St. Anscharius het klooster van Thorolt of Roxem gekregen.

Schore (2.20 m); 1176 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1208 volgens Gysseling (Brugge, Rijksarchief, 7000).

Sint-Gillis-Waas (0.60 m); niet bij Gysseling.

Sint-Jacobs-Kapelle (2 m); 14e eeuw volgens De Seyn.

Sint-Jan-in-Eremo (1.50 m); volgens De Seyn werd het dorp in 1377 door de zee weggespoeld en nogmaals overstroomd gedurende de godsdienstberoerten van de 16e eeuw.

Sint-Joris (2.20 m);1560 volgens De Seyn.

Sint-Laureins (2.70 m); 1477 overstromingen volgens De Seyn.

Sinte-Margriete (1.70); volgens De Seyn gaat de plaats terug tot de 13e eeuw; in 1377 geteisterd door de grote stormvloed.

Sint-Niklaas (18 m); volgens De Seyn maakte de plaats deel uit van het grote woud Wasda, dat in 868 door koning Lodewijk aan zijn trouwe graaf Theoderic (welke ?) werd gegeven; niet bij Gysseling.

Sint-Rijkers (4 m); 1066 volgens Gysseling (ed. DB, p. 279).

Slijpe (2.50 m); 840 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1116, kopie 1220 volgens Gysseling (Parijs, Fonds latin, 9920, 9 r).

Snaaskerke (2.60 m); 1017 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1067, kopie 1294 volgens Gysseling (Brussel, Bollandisten, 285, 10 r.).

Stalhille (1 m); 1249 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.

Stavele (5.20 m); 1110 volgens Gysseling (Gent, St. Bertijns, Poperinge 4); 1119 Stapla volgens De Seyn zonder bronvermelding.

Stene (2.30 m); 1133, kopie 1300 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, 12 H 2, nr. 163); 1172 volgens De Seyn, die ook meldt dat de plaats een belangrijke haven was, waar de Vlaamse kruisvaarders naar het H. Land inscheepten.
Steenkerke (2.40 m); 1040, kopie 1775 volgens Gysseling (St.-Omaars, Bibliothèque municipale, 803, I, nr. 69); "zeer oud" volgens De Seyn.
Stekene (4 m); Romeinse vondsten; volgens De Seyn wordt in de 13e eeuw melding gemaakt van een gasthuis in deze plaats.
Stuivekenskerke (1.70 m); 1218 volgens Gysseling (Rijsel, Archives départementales, 59 H 29/126).
Tielt (41 m); 1119 volgens Gysseling (Gent, Rijksarchief, acq. 3469).
Torhout (20 m); 810 - 840 volgens Gysseling (Vita St. Bavonis, Parijs, Fonds latin, 5327, 13 r. en andere referenties). Het klooster van Torhout werd in 834 door keizer Lodewijk de Vrome aan St. Anscharius geschonken, bisschop te Hammaburg (Hames-Boucres bij Guînes en niet Hamburg). Bij de rijksverdeling van 870 kwam de plaats in een ander rijk te liggen en ging zodoende voor de opvolger van St. Anscharius verloren. Hames-Boucres was natuurlijk geen bisdom in de hiërarchische zin, slechts de standplaats van een rondreizende zendeling. Het bisdom Hamburg in Noord-Duitsland is van latere datum. Torhout lag niet in het transgressiegebied. Het wordt hier aangehaald om zowel de chronologische als de stratigrafische situatie toe te lichten.
Uitkerke (2 m); 1058 (Translatio S. Lewinnae, MGS, 15, p. 788). De naam kan betekenen dat de kerk oorspronkelijk op een eiland lag.
Verrebroek (1 m); ...
Veurne (tussen 1.60 en 3.70 m); 977, kopie 961 volgens Gysseling (ed. DB, p. 77); 1066 volgens De Seyn zonder bronvermelding. De vermelding van 877 is vrijwel onaanvaardbaar.
Vinderhoute (..m); 966 volgens Gysseling (ed. DB, p. 220); 967 volgens De Seyn.
Vinkem (5.80 m); 1128 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter duinen en Ter Doest); 1174 volgens De Seyn, die vermeldt dat de abdij van Lo in dat jaar de kerk kreeg van de bisschop van Terwaan.
Vladslo (tussen 3.50 en 17 m); 992, kopie midden 11e eeuw volgens Gysseling; 992 volgens De Seyn die zegt dat ten tijde van de Golf van Diksmuide de zee tot daar kwam.
Vrasene (3 m); 1137 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Waarschot (7 m); 1330 volgens Gysseling.
Waasmunster (4 m); 1019 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Wachtebeke (4.30 m); 1198 volgens Gysseling (Gent, St. Pieters-abdij; 1224 volgens De Seyn.
Waterland-Oudeman (1.70 m); vóór 1377 volgens De Seyn, die verhaalt dat bij de overstroming van dat jaar niet minder dan 17 dorpen in deze streek werden vernield. De plaats heette toen Sint-Nicolaas-ter-Varent (in Averno). In 1497 gaf Philips de Schone een octrooi uit om de schorren opnieuw te bedijken. Het oude Sint-Nicolaas-ter-Varent maakte plaats voor de nieuwe parochie Waterland, die de toevoeging Oudeman kreeg ter ere van de inmiddels overleden bedijker.
Wenduine (1.70 m); Romeinse vondsten, ook aan de zeekant; 1183 -1205 volgens Gysseling (Brugge, Bisdom, St. Donaas).
Werken (5 m); sporen van een Romeinse heerbaan; 830, kopie 10e eeuw volgens Gysseling (Translatio S. Petri, MGS, 15, p. 261), die deze identificatie betwijfelt; hij geeft verder 1171 - 1180 (Rijsel, Archives départementales 1 H 338/3449).
Westende (4m); prehistorische en Romeinse vondsten, daarna vroegmiddeleeuws materiaal, wat aantoont dat de plaats verschillende en verbroken tijdperken van bewoning heeft gehad; 1169 "Westende de Terstreep" volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1173 "Westende de Testrep" volgens Gysseling (Brugge, rijksarchief, 6654 en 6655).
Westkerke (6.40 m); 877, kopie 961 volgens Gysseling (ed. DB, p. 77); 877 volgens De Seyn die vermeldt dat in dit jaar Westkerke en Roksem genoemd zijn onder de bezittingen van de abdij van St.

Bertijns te St.-Omaars.
Westvleteren (4.10 m); 806 volgens De Seyn zonder bronvermelding; niet bij Gysseling.
Wijnendale (...m); 1127, kopie 16e eeuw volgens Gysseling (Gelbert, éd. Pirenne, 90).
Wilskerke (2.20 m); 1201 volgens Gysseling (Parijs, Fonds latin, 185/1, 2, 6); 1302 volgens De Seyn. Van deze plaats wordt gezegd dat zij naar St. Willibrord is genoemd, wat natuurlijk niet betekent dat ze in zijn tijd al bestond.
Woumen (4.60 m); 1096 volgens Gysseling (Amiens, Archives départementales, 9 H 337); 1110 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Wulpen (2.80 m); 961 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1142 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen en Ter Doest, 442, 443). De plaats is bekend door het putje van St. Willibrord (een open vijvertje met devotie-kapel), waarvan de legende gaat dat de heilige er zou hebben gedoopt. Dit is twijfelachtig; juist is echter dat het wijst op een in de streek levende devotie tot de heilige.
Wulveringem (6.10 m); 1128 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter duinen en Ter Doest, 432, 433).
Wulveringem (6.10 m); 1128 volgens Gysseling (Brugge, Groot Seminarie, Ter duinen en Ter Doest, 432, 433).
Zande (3.20 m); niet bij Gysseling.
Zarren (5.80 m); resten van een Romeinse heerbaan; 961 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1089 volgens Gysseling (ed. DB, p. 297).
Zeebrugge (2 m); Romeinse overblijfselen van een kade of aanlegsteigers.
Zelzate (3.50 m); 1161 volgens Gysseling (Abdij Averbode, SM 3).
Zevekote (4.20 m); 1200 volgens De Seyn zonder bronvermelding; 1223 volgens Gysseling (Gent, Bisdom, 30, 3 v.).
Zoutenaaie (2 m); einde 10e of 11e eeuw volgens Gysseling (vita S. Audomari, St.-Omaars, Bibliothèque municipale, 698, 24 r.); 1261 volgens De Seyn zonder bronvermelding.
Zuienkerke (2.90); 1110 volgens Gysseling (Brugge, Bisdom, St. Donaas).

Conclusie

De gehele streek van Vlaanderen vanaf De Panne langs de kust tot Knokke en vandaar over Zeeland tot achter Antwerpen is de rechte voortzetting van het transgressiegebied van Frans-Vlaanderen. Op verschillende plaatsen is Romeins opgegraven, diep onder niveau zoals in Nederland en aan de westkust van Frankrijk. Alle daarin gelegen plaatsen zijn van jonge datum; enkele uit de 10e eeuw, de meeste echter uit de 11e en 12e eeuw. Vanaf de 3e tot de 10e eeuw, toen de kust zich ook hier begon te sluiten, hebben zich natuurlijk nog talrijke veranderingen in de stratigrafie voorgedaan. Het is mijn taak niet die naar voren te halen, daar zij niets kunnen aan- of afdoen van het algemene beeld. Dit transgressiegebied begon pas in de 10e eeuw hier en daar bewoond te worden, om in de 11e en 12e eeuw, toen men de methodiek van de bedijkingen wat beter onder de knie had, een ware opeenhoping van bewoning te krijgen. De daarna voorgevallen talrijke en grote watersnoden tonen aan hoe kwetsbaar het gebied nog lange tijd was.

Het laatste paneel van het drieluik wordt gevormd door Nederland. Daar uit dit land geen plaatsen van vóór de 10e eeuw bekend zijn (ik distantieer mij natuurlijk van de mythen van Utrecht, Wijk bij Duurstede en Nijmegen), en er derhalve geen materiaal aanwezig is om de chronologie van de plaatsen te toetsen aan de stratigrafie, moeten we daar een andere methode gaan volgen.

9.3.3 Nederland

Laten we beginnen met vast te stellen, dat aan een Romeinse bezetting van een deel van Nederland niet getwijfeld kan worden. Die begon ca. 50 na Chr. en duurde tot ca. 250 na Chr. Voor een overzicht van de situatie van destijds zie afb. 9.8.
Overigens was Romeins Nederland maar een betrekkelijk smalle strook, lopend van Nijmegen naar de kust, zo smal dat het niet eens gelukt is er de onderste weg in de Patavia van de Peutinger-kaart te situeren. Vroeger ging het verhaaltje, voornamelijk steunend op de misvatting met betrekking tot Renus (Schelde), dat de Germanen de Romeinen over de Nederlandse Rijn naar het zuiden hadden verdrongen, maar dat gelooft niemand meer, eenvoudigweg omdat toen in de 4e eeuw de Germaanse invallen in Frankrijk begonnen, er in Nederland geen Romein meer weg te jagen was.
Tegenwoordig wordt algemeen aanvaard dat de Romeinen verdreven zijn door het water van de opkomende transgressies, wat overigens een niet te weerspreken feit is, daar de Romeinse relicten in het westen van het land en zelfs onder de duinen pas ná het vertrek van de Romeinen door lagen van 4 tot 6 meter, in Vlaanderen en Frankrijk van 6 tot 10 meter beneden het huidige niveau, zijn ondergedekt.
Aanvankelijk hebben de Romeinen pogingen in het werk gesteld om het water te keren, zoals te Vechten is gebleken, doch de zee bleef rijzen totdat er geen houden meer aan was en zij haastje-repje moesten vertrekken. Dit verklaart ook waarom in heel Romeins Nederland geen stuk huisraad is gevonden. Hun vertrek was een ordelijk georganiseerde verhuizing, waarbij zij noodgedwongen de gebouwen moesten achterlaten en alles meenamen wat vervoerbaar was. De huizen werden ná 250 eerst door de zee, daarna door overslaggronden bedekt, zeeklei en zand in het westen, rivierklei in het oosten.
De transgressies worden ten tweede malen bewezen door het feit, dat verschillende vroegmiddeleeuwse plaatsen zoals Utrecht, Elst, Wijk bij Duurstede en Nijmegen pal boven Romeinse restanten werden gebouwd, meestal met Romeins materiaal dat er in overvloed lag en ná de regressie (het terugtrekken van de zee) zichtbaar aan de oppervlakte werd aangetroffen. Het lijdt niet veel twijfel dat er nog meer van zulke relicten in de grond zitten, daar de wél ontdekte Romeinse plaatsen in de meeste gevallen toevalstreffers waren en slechts zelden op doelgerichte opgravingen berustten.
In elk geval bewijzen deze feiten onomstotelijk, dat de stratigrafie van Nederland in de Romeinse periode aanzienlijk lager lag dan de huidige, en dat het een kapitale methodische fout van de archeologen is geweest, ervan uit te gaan dat de bodem uit de Romeinse periode nauwelijks van de huidige verschilde.

Dat zich grote veranderingen in de bodem van Nederland hebben voorgedaan, blijkt onder andere uit de opzienbarende vondsten van de laatste tijd van nederzettingen uit de prehistorie. Dacht men vroeger, dat de prehistorie het westen van Nederland niet had geraakt, thans komen op grote diepten prehistorische vondsten van ca. 2000 vóór Chr. te voorschijn, zelfs in de drooggelegde delen van de Zuiderzee. Deze raken ons thema in zoverre, dat zij het bewijs leveren van een rijzing van de zeespiegel met verschillende meters, die in de eeuw vóór Chr. enige regressie vertoonde, maar omstreeks 250 ná Chr. met volle geweld en vrij plotseling omkeerde in een transgressie.
In Frankrijk en Vlaanderen heeft men zich beter gerealiseerd, dat er enorme verschillen bestaan tussen

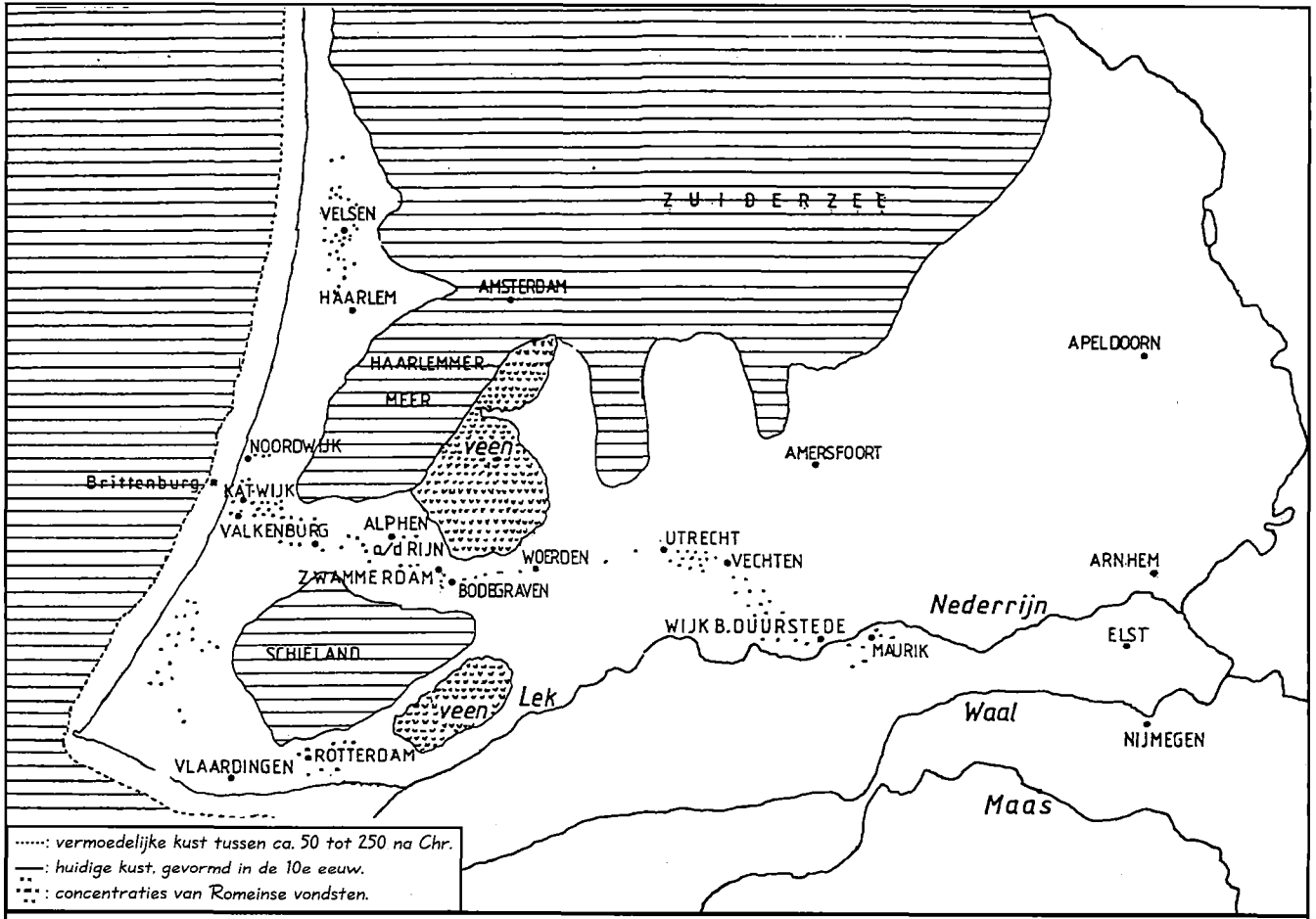

De streek tussen Nijmegen en Katwijk in de Romeinse periode (50 tot 250 na Chr.)

de twee stratigrafieën, omdat daar Romeinse vondsten en wegen tot 10 m en méér beneden niveau zijn gevonden, en men er niet gehinderd wordt door een onware geschiedenis, die naar de schijn de transgressies tegenspreekt zoals in Holland, Utrecht en Friesland, waar de historici doodleuk vooropstellen dat er geen enkele breuk in de historische continuïteit is geweest, en zeer zeker niet zoiets als een transgressie van zes eeuwen!
In Nederland blijkt eveneens, o.a. door de Brittenburg in zee, dat in de vroeg-Romeinse periode de kust veel verder naar het westen lag, welk verschijnsel nog duidelijker aan de kust van Frans-Vlaanderen is geconstateerd. Er was nog geen sprake van enige duinvorming; het is immers van algemene bekendheid dat deze in Nederland pas in de 10e eeuw begon en dat onder de duinen Romeinse relicten liggen van 2 tot 6 m beneden het gemiddelde zeeniveau. Deze diepten lopen van het westen naar het oosten af, wat een geheel logische zaak is omdat de bodem van Nederland niet over zijn gehele breedte zo vlak was als een koekenpan, maar in het westen naar beneden helde, zodat de afzettingen in het westen dikkere lagen hebben gevormd dan in het oosten. Die van het westen zijn opgeworpen door de krachtige en woelige zee, die van het oosten door de zoveel rustiger uitstromingen van de rivieren.

Er is nog een andere factor die erop wijst dat de bodem van Nederland voorheen veel geaccidenteerder was.
Het westen van Nederland bestaat voor een deel uit veengronden, die natuurlijk niet uit de ijstijd stammen maar tussen de 3e en de 10e eeuw zijn gevormd. Zij bestaan uit pakketten van 2 tot 4 en 6 meter, op sommige plaatsen zoals in de omgeving van Amsterdam zelfs tot 20 meter. De transgressies vormden geen rustige waskom op een toilettafel. Soms trokken zij zich terug, zodat weer vegetatie kon ontstaan, die echter werd platgewalst door een nieuwe watervloed. Op veel plaatsen zitten nog hele boomstammen in de grond, en aangezien deze vrijwel altijd van west naar oost liggen, is het duidelijk dat zij door de zee zijn neergeslagen en niet door het ijs vanuit het noorden.
Een voorbeeld van zo'n plat bos onder de grond bevindt zich te Rijsbergen ten zuiden van Breda, wat aantoont hoever het land in de transgressies hebben gewerkt. Over deze venen behoeven we ons trouwens niet druk te maken, daar ze in de bewoningsgeschiedenis van Nederland nauwelijks een rol spelen. Immers: de oudste plaatsen zijn nooit in een veengebied ontstaan doch hoogstens aan de rand ervan. Ook de plaatsen, waar een vervening aan een inpoldering voorafging, kunnen we buiten beschouwing laten, daar dit proces pas lang na de 10e eeuw begon.

In Frankrijk en Vlaanderen blijkt dat het transgressiegebied tot in de 9e eeuw onbewoond is gebleven. De verlanding begon er iets vroeger dan in Nederland omdat de duinvorming, bevorderd door enorme zandbanken vóór de kust, er eerst een rij eilanden opwierp, die op vrij korte termijn door verzanding van de nog open stroomgeulen tot een volledig gesloten kust leidden. Dit is ook weer een geheel logische zaak, daar de vloeden bij Calais en Duinkerken hoger en krachtiger zijn dan aan de Nederlandse kust en derhalve meer materiaal aanvoerden om de uiteindelijke duinenrij op te werpen. Men kan beter van "opblazen" spreken, daar duinen door de zee én de wind worden gevormd; het is onmogelijk te bepalen wie van de twee de grootste bijdrage levert. Zonneklaar is immers dat de zee nooit "de blanke top der duinen", op sommige plaatsen 20 tot 30 meter hoog, naar boven kan hebben gebouwd, maar dat de wind en de stormen het door de zee aangevoerde materiaal altijd hoger opbliezen. Het is geen zeldzaamheid, en het kost Nederland miljoenen per jaar, dat de zee door onderspoeling weer grote stukken duin afbreekt.

Op afb. 9.9 der transgressies van Nederland staan de hoogtelijnen van 1-meter en die van 5-meter. De 5-meter-lijn toont reeds voldoende aan hoever Nederland vóór de 10e eeuw water was. Alles wat wij meenden te weten over de vroegste geschiedenis van Nederland valt daarbuiten. Mijn gelijk ligt zodoende geëtaleerd op de bodem van Nederland. Zie ook afb. 9.10.

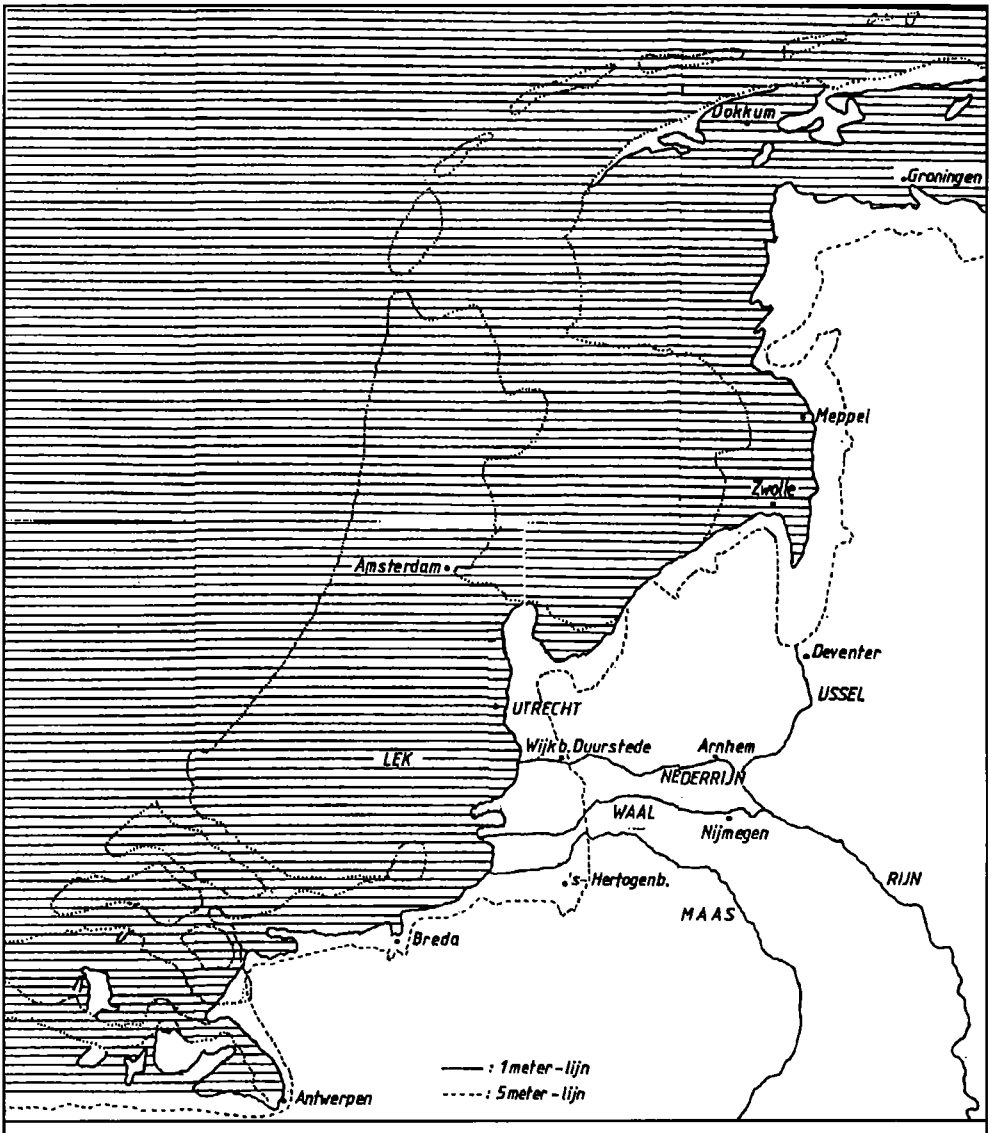

De transgressie van Nederland vanaf ca. 250 tot ca. 940.

Afb. 9.9

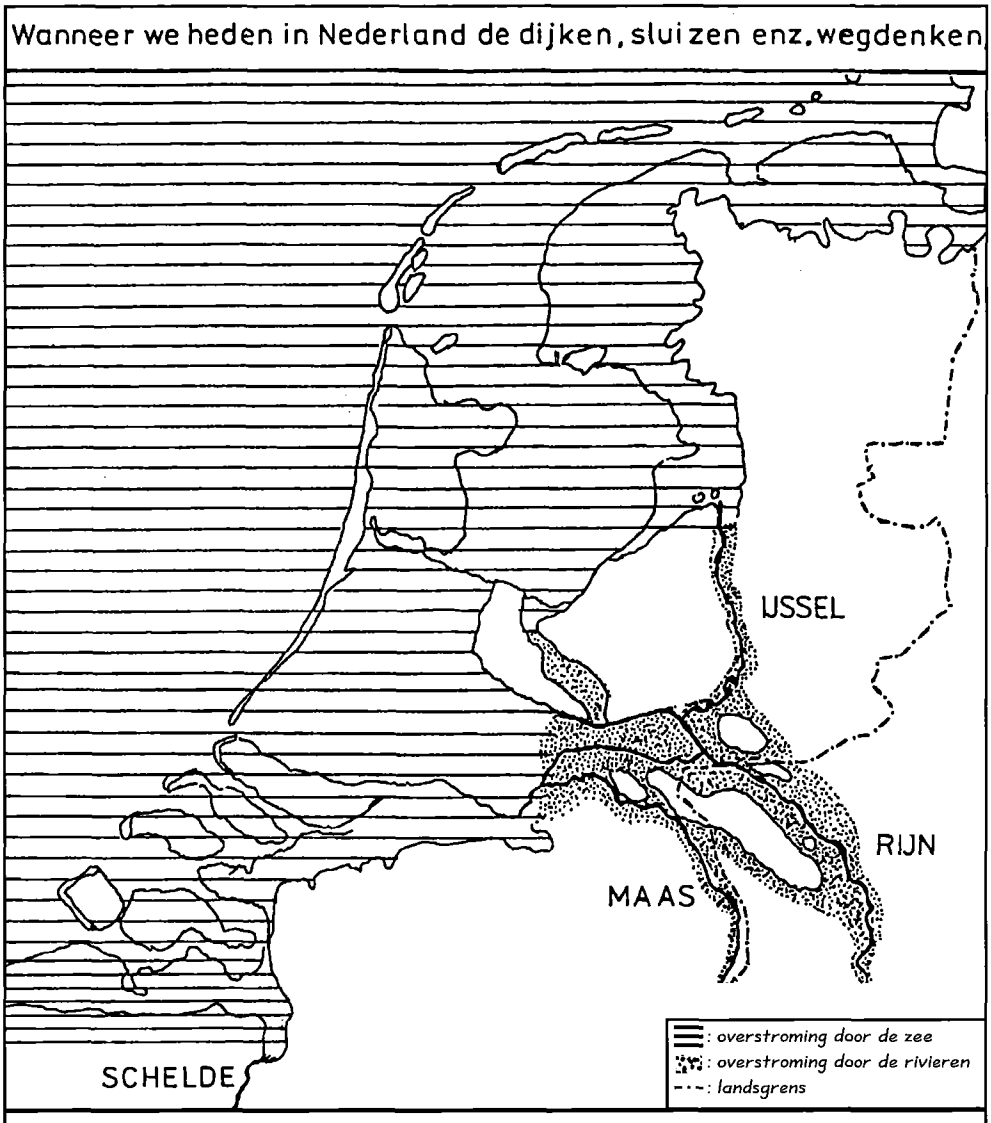

wordt de grootste helft van het land tweemaal per dag door de vloed overstroomd. Door de opstuwing van de rivieren, die dan ook tweemaal per dag worden geblokkeerd, ontstaan grote overstromingen langs de rivieren. De duinen, hier wel ingetekend (ter oriëntatie), moeten we ook wegdenken om de toestand van vóór de 10e eeuw voor ogen te krijgen. Bovendien gaat deze reconstructie uit van het huidige gemiddelde zeeniveau, dat in de transgressieperiode hoger was. Ergo: het door de zee overstroomd gebied heeft tussen de 3e en de 10e eeuw niet bestaan.

Afb. 9.10

De 24 zogenaamde kerken van Echternach in Holland

Zoals we reeds gezien hebben in hoofdstuk 7 stelde in 1156 de abdij van Echternach aan de graaf van Holland en de abdij van Egmond de eis, dat 24 kerken in Holland, die vroeger van St. Willibrord waren geweest, moesten worden gerestitueerd. Het waren:

Flardinge (Vlaardingen)
Kiericwerve (Oegstgeest?)
Velsereburc (Velsen)
Heligelo (Heiloo)
Pethem (Petten)
Harago (Hargen)
Sche (Overschie)
Rinesburc (Rijnsburg)
Warmonde (Warmond)
Letthemuton (Leimuiden)
Rinsaterwalt (Rijnsaterwoude)
Asclerewalt (Esselijkerwoude)
Agathenkiricha (Beverwijk)
Hemetenkyricha (Heemskerk)
Ascmannedelf (Assendelft)
Spirnerawalt (Spieringhorn onder Sloten of Spaarnwoude)
Sloten (Sloten)
Ekmune (Egmond)
Alcmere (Alkmaar)
Skimere (Schermer)
Misenen (Mijzen bij Avenhorn)
Woggungen (Wognum)
Aldendohorp (Oudorp)
Vronlo (Vronnen bij St.-Pancras, later verwoest)

De valsheid van deze claim kan met een groot aantal bewijzen worden aangetoond. Gaat even recht zitten en volgt met aandacht een der grootste vervalsingen van de abdij van Echternach die overigens is mislukt en geen effect sorteerde omdat de vervalsing er ál te dik op lag.

1. In de documenten van het bisdom Traiectum of in die van de abdij van Aefternacum wordt vóór 1156 over geen enkele van deze plaatsen gerept.

2. In de *Levens* van St. Willibrord door Alcuinus en Theofried komt geen enkele plaatsnaam uit deze serie voor.

3. Een en ander wordt nader bewezen door Blok, die wel in de "Echternachse kerken in Holland" gelooft, maar geen kans heeft gezien ook maar één naam uit de oude documentatie van het bisdom Traiectum met één van de bovengenoemde plaatsen in verband te brengen.

4. Theofried van Echternach steunde zijn verhaal op het zogenaamde "*Testament van St. Willibrord*", waarvan alle historici overtuigd zijn dat het een eigen maaksel van Theofried is.

5. De kerken of plaatsen komen niet voor in de pauselijke bullen tot bevestiging der goederen van de abdij.
6. In Nederlandse bronnen komen de plaatsen evenmin voor als kerken van St. Willibrord.

7. Indien de kerken ten tijde van Willibrord hadden bestaan en in diens bezit waren, dan had het voor de hand gelegen dat zij waren overgegaan aan het bisdom Utrecht, en niet aan de abdij van Echternach.

8. Echternach beriep zich op een oorkonde uit 1063, waarin bisschop Willem van Utrecht erkende dat de abdij van Echternach voor de helft in het bezit was van de bovengenoemde kerken, eertijds door de graven van Holland geroofd. Dit is een even pertinente vervalsing als de oorkonde uit 1156, alleen bedoeld om aan de claim een voorgeschiedenis te geven en de bisschop van Utrecht in de actie mee te krijgen.

9. De akte van 1063 is nog om een andere reden vals. Was zij authentiek geweest, dan had de abdij van Echternach geen eeuw voorbij laten gaan alvorens haar aanspraken in Holland te stellen.

10. In een ongedagtekende oorkonde, die ook ca. 1063 moet worden gedateerd, schonk de abdij van Echternach de helft van de kerken in Holland aan de bisschop van Utrecht. Deze akte moet eveneens vals zijn.

11. Wat wilde de abdij van Echternach dan nog in 1156 beweren? nu zij zelf in 1063 had geschreven dat zij ook de andere helft der kerken in Holland aan hertog Godfried van Neder-Lotharingen had overgedragen tegen een cijns van 60 pond per jaar. Ze had dus geen enkel recht meer op de kerken in Holland, daar zij de beide helften had afgestaan. Leugenaars vallen toch altijd door de mand.

12. Tot dan toe hadden de kerken in Holland in geen enkele pauselijke bevestigings-bulle gestaan. Dan staat er opeens in een bulle van paus Eugenius III uit 1148 het hele rijtje Hollandse kerken als bezit van Echternach opgesomd. Een vervalsing, gepleegd ná 1156.

13. De kapelaan van de graaf van Holland en de abt van Egmond reisden naar Echternach om de eis van de abdij beleefd maar onverzettelijk af te wijzen. Als doekje voor het bloeden boden zij de abdij enig grondbezit aan op Schouwen-Duiveland in Zeeland, dat toen in bedijking was. Daartegenover deed de abdij afstand van haar aanspraken.

14. In het licht van de transgressies moeten we stellen dat de 24 bewuste parochies en kerken in Noord-Holland en Zuid-Holland diep tot zeer diep beneden het huidige zeeniveau liggen. In de tijd van St. Willibrord derhalve nog enkele meters dieper onder het water van de transgressie (zie afb. 9.11). Derhalve is het onmogelijk dat ze ten tijde van St. Willibrord hebben bestaan toen de transgressie op een van haar hoogtepunten was.
Het blijkt ook dat de abdij van Echternach nooit enig document van het bisdom Traiectum onder ogen had gehad. Zij beschikte alleen over akten van de abdij Aefternacum. De abdij van Egmond had die documentatie van Traiectum in huis in de vorm van het *Cartularium van Radboud*. Hierin staat geen letter over de 24 Hollandse kerken.

15. Zoals al eerder is vermeld is met betrekking tot de Echternachse kerken in Holland een merkwaardig document bewaard gebleven in het *Sacramentarium van Echternach*, dat zich bevindt in de Nationale Bibliotheek te Parijs. Voorin deze Codex is een dubbelgevouwen blad perkament toegevoegd, dat vier bladzijden vormt. Op p. 3. staan "gebeden voor de broeders die terugkeren", tevens

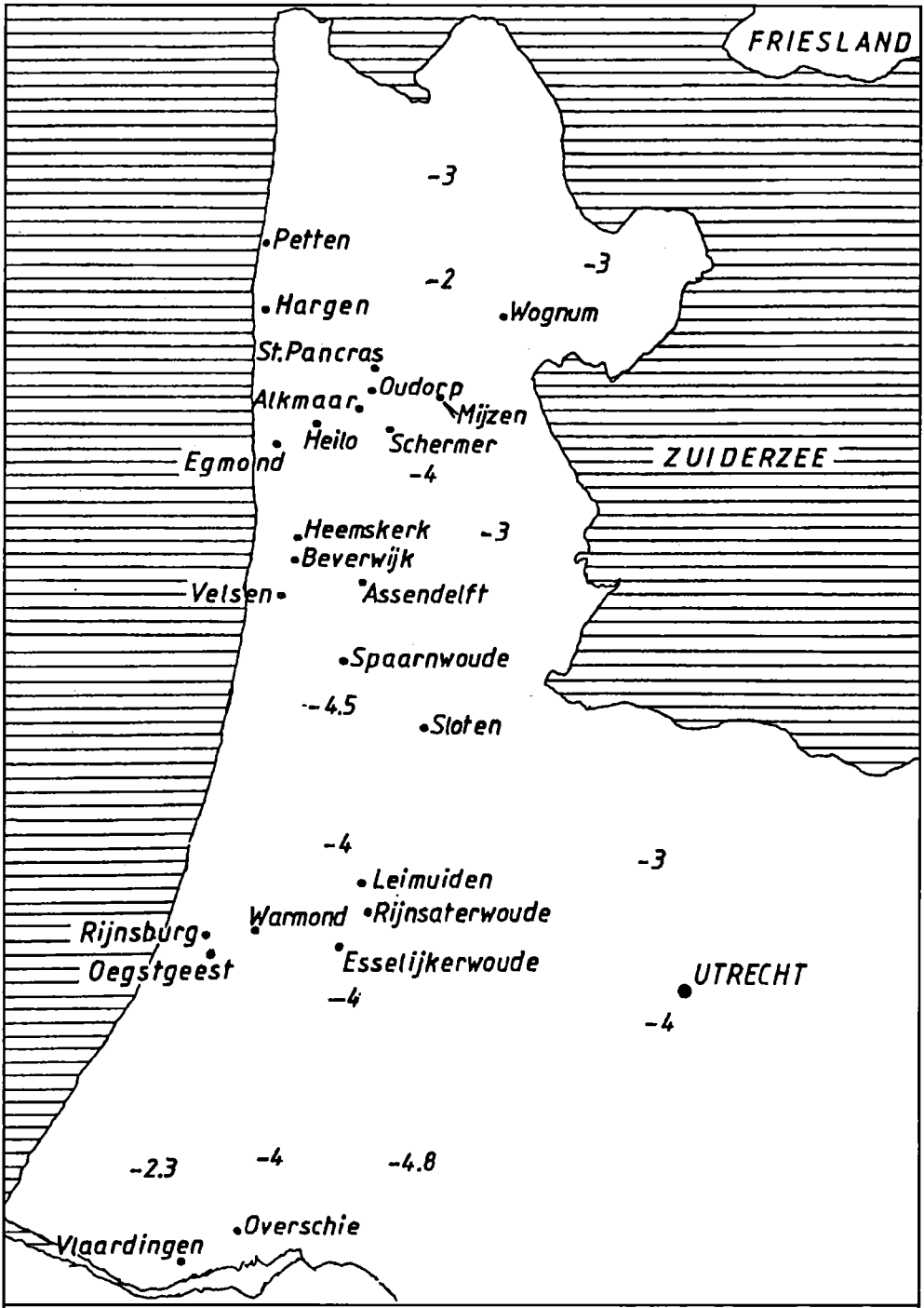

De 24 kerken in Holland, die Echternach in 1156 volkomen ten onrechte opeiste als oud bezit der abdij van St. Willibrord.

Afb. 9.11

"gebeden voor de maaltijd der broeders bij het vertrek en de maaltijd der broeders bij de terugkeer". Daartussen staan drie enigszins van elkaar afwijkende lijsten der 24 kerken in Holland. De bedoeling ervan is duidelijk. De abdij van Echternach kon zich natuurlijk niet veroorloven wat gefingeerde plaatsnamen in haar lijst van claims te zetten, maar moest voor de dag komen met bestaande plaatsen en bestaande kerken, anders vielen zij meteen door de mand. Daarom zond zij een delegatie naar Holland om kerken bij elkaar te zoeken waarop zij aanspraak zou kunnen maken. In zulke gevallen schreef de kloosterregel voor dat er drie monniken samen op reis gingen, mede om te voorkomen dat een of twee onderweg een scheve schaats zouden rijden. Er blijkt ook uit dat de abdij van Echternach bij het beramen van de overval op Holland over geen enkele plaatsnaam beschikte, en dat zij die eerst ter plekke moesten gaan zoeken. Ik noem dit document het "*Dievenboekje van Echternach*", daar alles erop wijst dat de abdij haar misdrijf zorgvuldig heeft voorbereid en wetens en willens valsheid in geschrifte pleegde om aan de zaak een schijn van rechtmatigheid te geven.

16. Omdat de historici de 24 kerken van Holland als bezit van Echternach serieus hebben genomen en zij deze vervalsing zonder weerga niet doorzagen, bleven ook andere consequenties niet uit. De voornaamste is, dat in de documentatie van Traiectum en Aefternacum sprake is van de naam Kinheim of Kinnehim, die enkele malen voorkomt en zonder de minste reserve op Kennemerland werd toegepast, al liggen er verschillende eeuwen tussen de twee namen en is de Hollandse naam zeer jong. Deze opvatting leidde natuurlijk vanzelf tot een volgende vicieuze cirkel, die weer steun verleende aan de zogenaamde Echternachse kerken in Holland. Het is vrijwel zeker, dat de naam Kinheim of Kinneheim in Frans-Vlaanderen drie onderscheiden plaatsen aanduidde. Derhalve berust alles, wat van ver of van dichtbij daarvan is afgeleid, op een vervalsing en dient men het eens en voorgoed te vergeten.

17. Ondanks de gevoelige tik op de neus, die Echternach in Holland had gekregen, ging de abdij toch door op de weg van onrechtmatigheid en vervalsing.
In de 13e eeuw zette zij een campagne op in het oosten van de provincie Noord-Brabant waar zij door een spel van vervalsingen, intimidatie en het verdringen van wettige eigenaren inderdaad in vier plaatsen bezittingen verwierf. Zij had in de oude stukken vier plaatsen in Taxandria ontdekt, en omdat sommige geschriften Taxandria naast de Batua noemen, richtte zij haar hebzuchtige ogen op oostelijk Noord-brabant. Weer doorzagen de historici de vervalsingen niet, ofschoon die er zo dik opliggen dat een amateur-historicus ze kan ontdekken.
Dat bij de lichtgelovige Brabanders het spel van de abdij van Echternach gelukte, wat in Holland zo jammerlijk de mist was ingegaan, was voor de historici natuurlijk hét bewijs dat St. Willibrord op zijn dagelijkse (!) reizen tussen zijn bisschopszetel Utrecht en zijn klooster te Susteren of zijn abdij te Echternach - maar alle drie zijn niet waar - noodzakelijkerwijs het oosten van Noord-Brabant passeerde en daar als rusteloos prediker het volk bekeerde en kerken stichtte. De plaatsen, die Echternach claimde: Waalre, Deurne, Diesen en Bakel, komen pas vele eeuwen na St. Willibrord voor het eerst in regionale geschriften voor. Voor details omtrent deze plaatsen zie Hoofdstuk 7.
Het wordt nog erger. In plaats van de vier door Echternach geclaimde en verworven goederen-complexen vonden de historici er een stuk of 20 uit door toepassing van akten van Aefternacum op plaatsen in Noord-Brabant, waar Echternach nooit eisen had gesteld. Er zijn altijd mensen die het nóg beter weten dan de eerste vervalser.
Deze kwestie is trouwens eens en voorgoed betwist door de bewijzen in deze en voorgaande uitgaven, dat Taxandria een landstreek in het noorden van Frankrijk was, inderdaad vlak bij de Batua (het land van Béthune) gelegen, waar de naam Taxandria in de 13e eeuw reeds lang verdwenen en vergeten was, toen de abdij van Echternach hem in oostelijk Noord-Brabant opnieuw inplantte. Derhalve is de Willibrord-traditie van oostelijk Noord-Brabant van A tot Z vals.

9.4 Conclusie

Hiermee is de kwestie van de 24 Echternachse kerken in Holland tot op het bot blootgelegd. Het was een zaak van ongehoord en brutaal bedrog, waarbij zelfs niet werd geschuwd om pauselijke bullen te vervalsen.
Dit bedrog heeft een bijzonder naar gevolg gehad. Vóór 1156 had nog niemand in Nederland St. Willibrord met Utrecht in verband gebracht, zelfs de bisschoppen niet, die toch beter hadden moeten weten indien de sindsdien ingevoerde traditie op waarheid had berust. Dit gebeurde pas ná de claim van Echternach, al was deze mislukt.
Wel bleef daaruit hangen waarop hij in feite was gebaseerd, namelijk dat St. Willibrord in Utrecht had gezeteld. Overigens moet men niet denken, dat deze gedachte ineens en met enthousiasme werd aanvaard. Zij bleef integendeel nog lang vrij onopgemerkt liggen, en begon zich pas tegen het einde van de 13e eeuw breder te verspreiden, toen een kannunik van Utrecht via een paar vervalsingen van een tekst van St. Willehad over de moord op St. Bonifatius deze gebeurtenis ten onrechte aan Dokkum toebedeelde. Dit ging volgens het normale recept, dat gruwzame dingen altijd sterker tot de verbeelding spreken dan nuchtere en eenvoudige feiten. De bewering sloeg vooral aan bij de Friezen, al haastten die zich te verklaren dat zij het niet hadden gedaan, maar dat de Groningers de schuldigen waren, wat zelfs in onze dagen nog herhaaldelijk klinkt. Het is een refrein van pure en verachtelijke hypocrisie. Zij eisen Bonifatius als een Fries-nationale figuur op, in een chauvinistische onwetenschappelijkheid die lak heeft aan alle contra-bewijzen, maar zij hebben de moord niet op hun geweten waardoor hij die Fries-nationale figuur werd.
Dat volslagen leken op historisch gebied meestal de hoogste toon aanslaan, is een ergerlijke bijkomstigheid, maar ook daarmee heb ik leren leven. Tekenend is wel dat de Friese historici niet meer over St. Bonifatius te Dokkum schrijven. Dat hoeft ook niet meer sinds de archeologie onomstotelijk heeft aangetoond dat Dokkum ten tijde van St. Bonifatius niet eens bestond.

Het is onvoorstelbaar dat de historici nooit de vervalsingen van Echternach hebben ontdekt en zij de Echternachse kerken in Holland au sérieux namen. De Noord-Brabantse priester mgr. Bannenberg schreef indertijd, dat ik "van goeden huize" moest komen, wilde ik de Brabantse traditie van St. Willibrord als vals bewijzen.
Het toont aan dat de historici zó funest gevangen zaten in de vervalsingen van Echternach dat zij de eenvoudigste en helderste zaken niet meer opmerkten.
Men behoeft niet "van goeden huize" te komen om zich af te vragen hoe het te verklaren is, dat Echternach plots in 1156, vier eeuwen na St. Willibrord, op de proppen komt met 24 kerken in Holland, die van tevoren nergens zijn genoemd, en even plotseling in de 13e eeuw, zes eeuwen na St. Willibrord, met vier plaatsen in Taxandria, die de abdij, om de pikanterie tot de top te voeren, in oostelijk Noord-Brabant gaat zoeken. Bij zo'n constatering grijpt ieder nuchter historicus het eerst naar de pauselijke bullen, de documenten bij uitstek om een inzicht te krijgen in de bezittingen van een klooster. Doet men dit met de bullen van Echternach, dan ziet men de vervalsingen geëtaleerd voor zich liggen. "Van goeden huize" betekent ook dat alle oorkonden van Echternach onderzocht moeten worden. Immers: het jongleren met fragmenten uit deze samenhangende documentatie moet worden beschouwd als een van de ergste fouten die een historicus kan maken. Zowel Blok voor zijn "*Franken in Nederland*" als Camps voor zijn "*Oorkondenboek van Brabant*" hebben blijkens hun publicaties dit absoluut noodzakelijk onderzoek niet gedaan.

Boven heb ik gezegd dat er voor Nederland geen mogelijkheid bestaat om de transgressies te onderzoeken of te belichten via de chronologie van de plaatsen en hun eerste verschijning in de geschriften.

Voor het aantonen van bewoning vóór de 10e eeuw voerde Blok alleen Frans-Vlaamse plaatsnamen aan uit de documentatie van Traiectum (Tournehem), wat afdoende bewijst dat Tournehem de zetel van St. Willibrord is geweest.
Door de vervalsingen van de abdij van Echternach is bewezen, dat de 24 door haar geclaimde plaatsen inderdaad in de 12e eeuw bestonden, wat zonder reserve kan worden aanvaard, maar ook dat zij niet in de 8e eeuw hebben bestaan. We beschikken derhalve over geen enkele plaatsnaam in Nederland vóór de 10e eeuw, en dit past volkomen in het algemene beeld van de transgressies daar Nederland, het laagst gelegen in het hele transgressiegebied, vanzelfspekend het laatst voor bewoning in aanmerking kwam.

Franse historici zoals Vanneufville en Lebecq hebben niet ontdekt, dat het Nederlandse Friesland en Groningen, en ook het Duitse Nordfriesland vol liggen met importnamen uit Frans-Vlaanderen.
Met recht mogen hier de woorden van Strabo worden aangehaald, als motto aan dit Deel II meegegeven:

"Wie zoveel onwaarheden vertelt over hem bekende streken, kan onmogelijk de waarheid spreken over streken die hij niet kent" (Strabo).

HOOFDSTUK 10 OVERZICHT VAN DE RENUS-TEKSTEN

10.1 Inleiding

Het is gebleken dat velen er moeite mee hebben zich voor te stellen en aan te nemen, dat de klassieke schrijvers, en trouwens ook nog veel middeleeuwers, meestal op enkele zeldzame uitzonderingen na met Renus de Schelde aanduiden.
Dit is bij de teksten telkens en duidelijk gesignaleerd.
Omdat echter de mogelijkheid bestaat dat men zich dit niet volledig realiseert en eroverheen leest, waardoor men de hersenspoeling Renus (Rijn) nog niet voldoende kwijt raakt, signaleer ik hier alle teksten, waarin duidelijk is dat Renus als Schelde moet worden opgevat.
De teksten worden niet woordelijk herhaald (zij kunnen ter plaatse worden opgezocht), maar ik geef de voornaamste geografische gegevens, die door de schrijvers aan de Renus (Schelde) worden vastgeknoopt of direct met de rivier in verband worden gebracht.
Er is dan ook geen enkele reden om te veronderstellen dat de Renus-delta met zijn onderscheiden mondingen tóch in het midden van Nederland begon en ver zou kunnen uitwaaieren tot in Vlaanderen en tot tegen de heuvels ten noorden van Boulogne aan, daar dit beeld, wanneer het ooit zou hebben bestaan, in geen geval meer te aanvaarden is na het midden van de 3e eeuw. Dan verdwijnt Romeins Nederland onder de transgressies, maar gaan de klassieke schrijvers gewoon door met de Renus te beschrijven zoals dat voorheen gebeurde: een op zichzelf staande rivier, die op de grens van Gallia en Germania lag, eveneens op de grens van Belgia en Germania, en rond welke zich zowel de Batavi als de Fresones concentreerden. Na het midden van de 3e eeuw is dit onmogelijk op Nederland toe te passen.
Nog belangrijker is dat in twee teksten de beide rivieren samen worden genoemd, wel onder de naam van Renus, maar dan geeft de schrijver (Vibius Sequester) duidelijk aan dat het om twee onderscheiden rivieren gaat (zie Nota 98-4 en 180-6).
In het onderstaande overzicht heb ik de zwakke en eventueel betwistbare teksten weggelaten en beperk ik mij tot de duidelijke en niet te weerspreken gegevens.
Het spreekt vanzelf dat de latere kopiisten de Renus-kwestie niet hebben opgemerkt, nog minder begrepen, en dat zij aan verschillende teksten geknutseld hebben om die beter in overeenstemming met hun opvatting van de Renus als Rijn te doen klinken.
Desondanks zijn er nog genoeg overgebleven, waaraan noch bewust noch onbewust is veranderd, zodat er een overstelpend aantal bewijzen overblijft waar Renus zonder de minste twijfel als Schelde wordt opgevat.

10.2 Teksten uit "De Ware Kijk Op...Deel I"

Tekst 19
De Morini (van Terwaan) wonen aan de Renus Bicornis (Vergilius).

Tekst 20
De Renus (Schelde) is een rivier in Gallia, die de Germanen van Gallia scheidt (Servius).

Tekst 37
De Renus (Schelde) vormt aan zijn begin twee meren, Venetum en Acronum. Waar hij de landen vult heet hij Flevum (Mela).

Tekst 39
Engeland ligt tegenover de Monden van de Renus (Schelde) (Mela).

Tekst 40
De Suevi (omgeving Kortrijk), de rivier de Albis (Aa) en de Renus (Schelde) liggen bij elkaar (Lucanus).

Tekst 60a
Albinus bedwingt de Frisii (Frans-Vlaanderen), die over de Renus (Schelde) waren doorgedrongen (Julius Capitolinus).

Tekst 62
De Batavia (Béthune) werd door de gedeelde Renus (Schelde) tot een eiland gemaakt. De Batavia werd aangevallen door de Salische (van de Selle) Franken (Zosimus).

Tekst 65
Belgica wordt in het noorden begrensd door de Renus (Schelde) (Marcianus).

Tekst 66
Bij de Morini (van Terwaan) stroomt de Renus Bicornis (Hieronymus).

Tekst 88
Germania Secunda ligt op de Renus (Schelde) tegen Engeland aan (Polemius Silvius).

Tekst 109
De Renus (Schelde) stroomt door een gebied, dat door Francia, de Chamavi (Camphin) en Germania wordt beheerst (Ermenricus).

Tekst 110
In de 12e eeuw begaf Boudewijn van Béthune zich over de Rhin naar de Schelde en Antwerpen (uit: Hist. ducum Normanniae et regum Angliae).

Tekst 169
Karel de Grote zond in 804 een leger naar Saxonia (zuid van Boulogne) en stak daarbij de Renus (Schelde) over (uit: Annales Francorum Mettenses).

Tekst 243
De Noormannen vielen in 847 Dorestadum (Audruicq) aan en voeren dan de Renus (Schelde) op (Annales Xantenses).

Tekst 244
De Noormannen vielen in 850 Frisia (Frans-Vlaanderen), het Eiland van de Bataven (Béthune) en de streken bij de Renus (Schelde) en de Vahalis (Lys) aan (Annales Bertiniani).

Tekst 246
Rorik de Noorman kwam in 850 door de Monden van de Renus (Schelde) en veroverde Dorestadum (Audruicq) (Annales Fuldenses, Annales Mettenses).

Tekst 271
De Noormannen kwamen in 863 over de Renus (Schelde) tot bij Colonia (Coulogne bij Calais), vielen Dorestadum (Audruicq) aan en stootten door tot Nonmodoca (Nemetacum = Atrecht), waarheen veel Frisii (Frans-Vlaanderen) waren gevlucht (Annales Bertiniani).

Tekst 272
De Noormannen vielen in 864 Vlaanderen aan en voeren de Renus (Schelde) op (Annales Bertiniani).

Tekst 283
De abdij van St.-Omaars kreeg in 877 van Karel de Kale, koning van West-Francië, haar bezittingen terug te Cassello (Cassel) aan de overzijde van de Renus (Schelde) (oorkonden St. Bertijns).

Tekst 310
De Noormannen vielen in 884 over de Renus (Schelde) binnen en veroverden Diusburch (Riquebourg) (Reginonis Chronicon).

Tekst 418
In 1040, wanneer de naam Schelde algemener is geworden, wordt deze rivier beschreven als de grens tussen Lotharingen en het rijk van West-Francië.
In dezelfde tekst komt toch nog de naam van Renus als de Schelde voor (Genealogiae comitum Flandriae).

10.3 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus"

Hoofdstuk 1, Nota 1-4
Renus is een algemene naam, op verschillende rivieren van toepassing, met een sterke ondertoon van "grens".

Hoofdstuk 1, Nota 1-5
De Renus (Schelde) vormt de noordelijke grens van Germania. Hij wordt in verband gebracht met de Vistula (Leie).

Hoofdstuk 2, Nota 2-15
De Tungri (Douai) hadden de Renus (Schelde) overgestoken toen zij zich in Gallia vestigden.

Hoofdstuk 3, Nota 3-2
Asciburgium (Haulchin) ligt op de oever van de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 28, Nota 28-2
Het Hercynische Woud lag dicht bij de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 28, Nota 28-16
De Ubii (Aubigny-en-Artois) trokken de Renus (Schelde) over om Colonia Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) te stichten.

Hoofdstuk 29, Nota 29-1
De Batavi (Béthune) woonden op een eiland in de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 29, Nota 29-3
De Wattiaci, Mattiaci (Watten) woonden op een der oevers van de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 32
De Chatti (Katsberg), de Usipi (Weppes) en de Tencteri (Tangry of Ennetières) woonden naast de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 33
De Bructeri (Broxeele), de Chamavi (Camphin) en de Angrivarii (Angres) woonden vlakbij de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 34
De Frisii (Frans-Vlaanderen) woonden naast de Atlantische Oceaan en naast de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 37
De Cimbri woonden voorheen aan de Renus (Schelde).

Hoofdstuk 37, Nota 37-1
Zij lieten op de linkeroever van de Renus (Schelde) een grote groep met bagage en vee achter.

Hoofdstuk 41
De Hermunduri (Hermelinghen) drijven handel op de oever van de Renus (Schelde).

Blz. 97
Aliso (Sailly-sur-la-Lys) was een fort aan de Renus (Schelde) tegenover de Chatti (Katsberg).
De Ampsivarii (Amplier) worden in verband met de Renus (Schelde) genoemd.

Blz. 99
De Canninefates (Genech) worden in verband met de Renus (Schelde) genoemd.
Cruptorix (Crochte) wordt in verband met de Renus (Schelde) genoemd.
De Cugerni (Quaregnon, België) worden in verband met de Renus (Schelde) genoemd.

Blz. 100
Flevum was een zeebaai waarin een arm van de Renus (Schelde) uitmondde.
Gelduba (Élouges) wordt in verband met de Renus (Schelde) genoemd.

Blz. 101
Wattium (Watten) wordt in verband met de Renus (Schelde) genoemd.

Blz. 102
In de andere werken van Tacitus (Annales en Historiae) wordt de Renus (Schelde) genoemd in ver-

band met:
Vetera (Visterie), de Cherusci (Chérisy), de Amisia (de Hem), de Pontes Longi (Longfossé), de Albis (Aa), de Batavi (Béthune), de Chatti (Katsberg), de Angrivarii (Angres), de Fresones (Frans-Vlaanderen), de Chauci (Chocques en Socxs), de Canninefates (Genech), Belgica (noorden van Frankrijk), de Ampsivarii (Amplier), de Bructeri (Broxeele), de Tencteri (Ennetières), de Usipi (Weppes), de Tubantes (Thun) en de Atlantische Oceaan.

Blz. 103
De Tencteri (Tangry of Ennetières) worden door de Renus (Schelde) van de Agrippinenses (Avesnes-sur-Helpe) gescheiden.

10.4 Teksten uit "Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus"

Tekst 1
Belgica strekt zich uit tot aan de benedenloop van de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 2
De Boii (Boëseghem) zaten eerst aan de andere zijde van de Renus (Schelde) en trokken door Noricum (Nordgau) naar het zuiden (Caesar).

Tekst 3
De Suevi (omgeving Kortrijk) woonden aan de andere kant van de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 9
De Usipetes (Weppes) en de Tencteri (Ennetières), verdreven door de Suevi (omgeving Kortrijk), trokken de Renus (Schelde) over niet ver van diens monding (Caesar).

Tekst 10
De Menapii (Cassel) woonden aan de overzijde van de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 12
De Mosa (Moze), de Vacalus (Lys), de Renus (Schelde) en het Eiland van de Bataven (Béthune) lagen bij elkaar. De Renus (Schelde) valt met verschillende mondingen uit in de Atlantische Oceaan (Caesar).

Tekst 13
Caesar valt de Usipetes (Weppes) en de Tencteri (Ennetières) aan op de overzijde van de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 18
Caesar strijdt tegen de Atuatuci (Douai) bij de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 20
Caesar strijdt bij de Renus (Schelde) tegen de Nervii (Bavay), de Atuatuci (Douai) en de Menapii (Cassel) (Caesar).

Tekst 23
Caesar steekt de Renus (Schelde) over tussen de Suevi (omgeving Kortrijk) en de Cherusci (Chérisy) (Caesar).

Tekst 25
Het Hercynisch Woud (Katsberg) begon aan de overzijde van de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 27
Het Woud Arduenna lag bij de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 29
Caesar strijdt tegen de Sygambri (Cambrin) aan de Renus (Schelde) (Caesar).

Tekst 34
De Renus (Schelde) loopt parallel met de Pyreneeën (Strabo).

Tekst 35
Strabo zegt nogmaals en letterlijk dat de Renus (Schelde) parallel loopt met de Pyreneeën (Strabo).
Gallia wordt in het noorden begrensd door de Monden van de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 36
Belgia reikt tot aan de monden van de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 38
De Seine loopt parallel met de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 41
Het Engelse Kent is vanaf de Monden van de Renus (Schelde) te zien (Strabo).

Tekst 42
De Ubii (Aubigny-en-Artois) steken met verlof van de Romeinen de Renus (Schelde) over en stichten Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) (Strabo).
De Menapii (Cassel) woonden aan beide zijden van de Renus (Schelde) vlakbij zijn mondingen (Strabo).
De Suevi (omgeving Kortrijk) drongen andere Germanen naar de overzijde van de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 44
Belgia ligt tussen de Renus (Schelde) en de Loire (Strabo).

Tekst 45
Kent lig recht tegenover de Mondingen van de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 46
Wie vanaf de Renus (Schelde) naar Engeland wil varen, neemt de boot te Itium bij Boulogne (Strabo).

Tekst 48
De grote route vanuit Italië naar de Atlantische Oceaan en de Renus (Schelde) leidde over Beauvais en Amiens (Strabo).

Tekst 51
De Marsi (Marck), de Sugambri (Cambrin), de Albis (Aa), de Amisia (Hem), de Bructeri (Broxeele of Bruay) worden vlakbij de Renus (Schelde) genoemd (Strabo).

Tekst 53
De Suevi (omgeving Kortrijk) wonen vanaf de Renus (Schelde) tot aan de Albis (Aa) (Strabo).
Tussen de Renus (Schelde) en de Sale (Selles) kwam Drusus Germanicus door een ongeluk om het leven (Strabo).

Tekst 55
De Sugambri (Cambrin) woonden bij de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 60
De Germanen wonen bij de Mondingen van de Renus (Schelde) (Strabo).

Tekst 68
De Istaevones (St.-Inglevert) wonen dichtbij de Renus (Schelde), samen met de Sicambri (Cambrin) (Plinius).
De rivieren van Germania zijn: Guthalus (Vacalus = Lys), Visculus (Leie), Albis (Aa), Visurgis (Wimereux), Amisisa (Hem), Renus (Schelde) en Mosa (Moze) (Plinius).

Tekst 69
In de Renus (Schelde) liggen eilanden van: Batavi (Béthune), Canninefates (Genech), Frisii (Frans-Vlaanderen), Chauci (Chocques en Socxs), Frisiavones (Frisii van Avion), Marsaci (Marck) tussen Flevum (Plaine Flamande) en Helinium (Liane) (Plinius).

Tekst 70
Engeland ligt recht tegenover de Mondingen van de Renus (Schelde) (Plinius).

Tekst 72
Agrippa berekent de lengte van Gallia tussen de Renus (Schelde) en de Pyreneeën (Plinius).

Tekst 74
Plinius somt de Guberni (Cuvillers) en de Batavi (Béthune) op bij de volken die de eilanden in de Renus (Schelde) bewonen (Plinius).

Tekst 85
Germanicus had 9 vóór Chr. een kamp over de Renus (Schelde) bij de Fresones (Frans-Vlaanderen) (Plinius).

Tekst 95
Ptolemeus legt de drie Mondingen van de Renus (Schelde) vlak boven Boulogne (Ptolemeus).

Tekst 97
Germania Inferior ligt tussen de Renus (Schelde) en de rivier de Obrigga (de Bruche) (Ptolemeus). De Batavi (Béthune) bewonen het zuidelijk deel van de Renus (Schelde) (Ptolemeus).

Tekst 99
Ptolemeus zet de beschrijving van Renus (Schelde) voort met de Vidrus (IJzer), Amisia (Hem), Visurgis (Wimereux), Albis (Aa), Chersonensis (land van Boulogne), Chalusus (Vacalus = Lys), Suevus (water van Kortrijk), Viadum (Douve), en Vistula (Leie) (Ptolemeus).

Tekst 100
Bij de Renus (Schelde) wonen de Bructeri (Broxeele en Bruay), de Sycambri (Cambrin), de Suevi (omgeving Kortrijk), de Longobardi (Lompret), de Tencteri (Ennetièrers), en de Incriones (Kuurne) (Ptolemeus).

10.5 Teksten uit "De Ware Kijk Op ...Deel II"

Teksten uit Hoofdstuk 3: Teksten 3e - 7e eeuw

Tekst 29
Maximinianus verslaat de Chaibones (Capinghen) en de Eruli (Herlies) aan de Renus (Schelde) (de Panegyrici).

Tekst 33
De Chaibones (Capinghen) en de Heruli (Herlies) zaten aan de overzijde van de Renus (Schelde) (de Panegyrici).

Tekst 36
Batavia (Béthune), Engeland (of Bretagne) en de Mondingen van de Renus (Schelde) staan tegen het einde van de 3e eeuw samen op één kaart (Eumenius).

Tekst 41
Constantijn verslaat in 306 na Chr. Germanen, die over de bevroren Renus (Schelde) de Batavia (Béthune) binnenvielen (de Panegyrici).

Tekst 43
Constantijn beheerst de gehele Bicornis van de Renus (Schelde) (de Panegyrici).

Tekst 45
Constantijn beheerst door een brug over de Sambre het gehele gebied van de Renus (Schelde) (de Panegyrici).

Tekst 46
De Chamavi (Camphin) en de Fresones (Frans-Vlaanderen) aan de Renus (Schelde) zijn onderworpen (de Panegyrici).

Tekst 47
Franci vallen de Batavi (Béthune) aan op deze zijde van de Renus (Schelde) (de Panegyrici).
Tekst 48
Constantijn versterkt de gehele Renus (Schelde) (de Panegyrici).
Tekst 49
Hij legt in 313 na Chr. een vloot op de Renus (Schelde) (de Panegyrici).

Tekst 50
Germania Inferior lag aan de Renus (Schelde) bij de Albis (Aa) (de Panegyrici).

Tekst 53
Franci en Saxones zitten vlakbij de Renus (Schelde) en de Atlantische Oceaan (Julianus).

Tekst 54
In 351 ontruimden de Romeinen de overzijde van de Renus (Schelde) voor de Franci en de Saxones (Julianus).

Tekst 55
Franci, Alemanni en Saxones verdreven de Romeinen van de Renus (Schelde) (Zosimus).

Tekst 59
Julianus sloeg de Germanen terug over de Renus (Schelde) (Orosius).

Tekst 65
In 358 organiseerde Julianus de graantoevoer vanuit Engeland naar Gallia over de Renus (Schelde), omdat dit de kortste weg was (Libanius).

Tekst 66
De voorraadschuren (en de route) voor dit graantransport waren: Castra Herculis (Arleux), Quadriburgium (Quarouble), Tricensima (Tressin), Bonna (Ohain), Antennacum (Audun-le-Roman) en Vingo (Vigny) (Ammianus Marcellinus).

Tekst 67
Engeland ligt recht tegenover de Renus (Schelde) (Zosimus).

Tekst 68
Vanaf Tricensima (Tressin) steekt Julianus de Renus (Schelde) over en valt de Atthuarii (Ath, B) aan (Ammianus Marcellinus).

Tekst 75
In de 4e eeuw is sprake van veldtochten van Theodosius rond de Renus (Schelde) en de Vahalis (Lys) (de Panegyrici).

Tekst 80
Saxones en Burgundii (Bourghelles) nestelen zich bij de Renus (Schelde) (Julianus).

Tekst 81
Valentinianus versterkte in 373 na Chr. opnieuw de Renus (Schelde) tot aan zijn monden in de Atlantische Oceaan (Symmachus).

Tekst 82
Daar versloeg hij bij de Renus (Schelde) eerst de Saxones (Ammianus Marcellinus).
Tekst 86
Gallia wordt in het noorden begrensd door de Renus (Schelde) (Ammianus Marcellinus).

Tekst 91
Aan de overzijde van de Renus (Schelde) wonen de volken: Usipi (Weppes), Tubantes (Thun), Victorienses (Vitry-en-Artois), Novariscarii (Neuviteuil), Casuarii (Quesnoy-sur-Deûle) (Nomina provinciarum).

Tekst 92
De Romeinen vallen vanuit Germania Superior de Franci aan op de overzijde van de Renus (Schelde) (Sigebert van Gembloers).

Tekst 93
Zij verwoesten het land van de Bructeri (Broxeele en Bruay), de Chamavi (Camphin), die vlakbij de Renus (Schelde) zaten (Gregorius van Tours).

Tekst 94
In 395 na Chr. verslaat Stilicho de Salii (Selle), de Sygambri (Cambrin) en de Chauci (Chocques en Socxs) vlakbij de Renus (Schelde) (Claudianus).

Tekst 96
Het Hercynische Woud lag bij de Renus (Schelde) (Claudianus).

Tekst 97
De Renus (Schelde), de Albis (Aa) en de Sicambri (Cambrin) lagen dicht bij elkaar (Claudianus).

Tekst 98
De Renus (Schelde) en de Renus (Rijn) worden in één tekst genoemd en duidelijk van elkaar onderscheiden (Vibius Sequester).

Tekst 99
De Sygambri (Cambrin), de Chatti (Katsberg) en de Cherusci (Chérisy) worden in verband met de Renus (Schelde) genoemd (Claudianus).

Tekst 101
Stilicho spoorde de Alani (Allennes), de Suebi (omgeving Kortrijk), de Vandali (Vandelicourt) en de Burgundiones (Bourghelles) bij de Renus (Schelde) tot opstand aan (Orosius).

Tekst 102
De Alani (Allennes), de Suebi (omgeving Kortrijk) en de Vandili (Vandelicourt) steken de Renus (Schelde) over (Orosius).

Tekst 105
Germania eindigt aan de Atlantische Oceaan, de Renus (Schelde) en de Vistla (Leie) (Divisio orbis terrarum).

Tekst 106
Germania eindigt aan de Vistula (Leie), het Hercynische Woud en de Renus (Schelde) (Dimensuratio provinciarum).

Tekst 110
De Renus (Schelde) heet nu ook Bicornis, omdat slechts twee uitstromingen zijn overgebleven (Julius Honorius, Cosmographia).

Tekst 111
De Bicornis stroomt door de Batavia (Béthune) (Julius Honorius, Cosmographia).

Tekst 118
Gallia Belgica heeft Germania en de Renus (Schelde) in het noorden (Orosius).

Tekst 148
Germania Prima en Germania Secunda liggen aan de Renus (Schelde) (Polemius Silvius).

Tekst 149
De Bicornis stroomt uit in de Atlantische Oceaan (Julius Honorius, Cosmographia).

Tekst 151
Europa reikt in het westen tot Gallisch Belgia, de Atlantische Oceaan en de Renus (Schelde) (Julius Honorius, Cosmographia).

Tekst 173
De Franci steken de Renus (Schelde) over en vestigen zich te Doornik (Gregorius van Tours).

Tekst 175
Koning Clovis trok vanuit Doornik over de Renus (Schelde) Gallia binnen (Sigebert van Gembloers).

Tekst 177
Koning Clovis nam vanuit Doornik de Romeinen alles af wat deze tussen de Renus (Schelde) en de Loire in bezit hadden (Annales Quedlinburgenses).

Tekst 180
(ca. 500 na Chr.) Weer worden de Renus (Schelde) en de Renus (Rijn) naast elkaar genoemd (Vibius Sequester).

Tekst 182
Colonia (Avesnes-sur-Helpe), het woud van Buchau (Bucqoy) en de Renus (Schelde) worden in één adem genoemd (Gregorius van Tours).

Tekst 215
Koning Dagobert streed tegen de Saxones bij het Ardenner Woud, de Renus (Schelde) en de Wisera (Wimereux) (Gesta regum Francorum).

Tekst 216
Koning Dagobert stak de Renus (Schelde) over en trof zijn vader te Langolarium (Longueville ten zuiden van Boulogne) (Gesta Dagoberti).

10.6 Tekst uit "De Geograaf van Ravenna"

Tekst 16
Francia Rinensis, wat betekent Francia aan de Renus (Schelde), duidt de Geograaf van Ravenna aan als Gallia Belgica.

10.7 Conclusie

... en ten slotte: de Renus (Schelde) blijft tot ver in de Middeleeuwen de grens tussen Frankrijk en Duitsland.

Het zijn ongeveer 170 tekst-bewijzen dat de Renus als de Schelde moet worden opgevat. Zij zijn gespreid over de tijd tussen Caesar (50 vóór Chr.) en de Geograaf van Ravenna (ca. 670). Zij handelen over dezelfde zaak, want in de teksten keren dezelfde geografische gegevens telkens terug. Daarom staat ook absoluut vast, dat de klassieke schrijvers bij deze Renus en de herhaaldelijk genoemde Monden van de Renus met hun gedachten niet in het midden van Nederland vertoefden.

Het is al verschillende malen gezegd, doch het mag bij dit overzicht nogmaals worden herhaald: de Renus, die links op het 2e paneel van de Peutinger-kaart staat, is dus niet de Nederlandse Rijn maar de Schelde. Zie hiertoe PK, de 13e misvatting, blz. 112.
Zo wordt weer een nieuw bewijs geleverd, dat de opvatting van Noviomagus als Nijmegen fout is.
Nogmaals blijkt dat de historici en archeologen op een onvoorstelbare manier, die in de historische wetenschap geen evenbeeld heeft, in de fabel van de Nijmeegse Willem van Berchen uit de 15e eeuw zijn getrapt. Die Willem van Berchen vertelde een serie onzin over Karel de Grote en Nijmegen, en als klaar en afdoend bewijs van valsheid daaraan toevoegde dat hij dit alles bij Gregorius van Tours had gevonden, die twee eeuwen vóór Karel de Grote leefde en schreef!
Na zo'n enormiteit, die de Katholieke Universiteit van Nijmegen met opzet heeft verzwegen, behoeft men natuurlijk niet te verwachten dat zij de Renus-teksten eens kritisch zou gaan onderzoeken.

AFKORTINGEN

In de tekst wordt uit praktische overwegingen een aantal publicaties verkort weergegeven.

Blok	=	Blok, D.P., De Franken in Nederland
Caesar	=	Delahaye, Albert, Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus
PK	=	Delahaye, Albert, Peutinger-kaart en Itinerarium Antonini van Frans-Vlaanderen, 2 dln. Deel I Romeinse Wegen: Tekst en commentaar Deel II Romeinse Wegen: Kaarten
Ravenna	=	Delahaye, Albert, De Geograaf van Ravenna
Tacitus	=	Delahaye, Albert, Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus
Vraagstukken	=	Delahaye, Albert, Vraagstukken in de historische geografie van Nederland
WK	=	Delahaye, Albert, De Ware Kijk Op..., Deel I

AGN	=	Algemene Geschiedenis der Nederlanden
AS	=	Acta Sanctorum
BROB	=	Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
HdF	=	Histoire de France
MGH	=	Monumenta Germaniae Historica
MGS	=	Monumenta Germaniae Historica Scriptorum
ROB	=	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

LITERATUUROVERZICHT PER HOOFDSTUK

Hoofdstuk 1 De dwaalwegen van de historische naamkunde

1. Annales Bertiniani, ed. Grat
2. Blok, D.P.
   1979: De Franken in Nederland
   1981: In: Algemene Geschiedenis der Nederlanden
3. Byvanck, A.W.
   1943: Nederland in den Romeinschen tijd
4. Cassiodorus
   490 - 585: Chronica
5. Dauzat, Albert (1877 -1955)
   1963: Dictionnaire des noms de lieux de France; voltooid door Ch. Rostaing
   1964: Nouveau Dictionnaire Etymologique, voltooid door Dubois en Mitterand
6. Delahaye, Albert (1915 - 1987)
   1965/66: Vraagstukken in de historische geografie van Nederland, 2 delen
   1980: Holle Boomstammen: De historische mythen van Nederland ontleend aan Frans-Vlaanderen,
   1984: De Ware Kijk Op... Deel I: Noyon, het land van Béthune en Frisia

   Delahaye, Albert, postume uitgaven:
   1992: Ontspoorde historie
   1997: Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus
   1997: Germania = Frans-Vlaanderen bij Caesar, Strabo, Plinius, Ptolemeus
   1997: De Geograaf van Ravenna
   1997: Peutinger-kaart en Itinerarium Antonini van Frans-Vlaanderen, 2 delen

7. Funke, H.
   1985: Zur Frühgeschichte der Stadt Schüttorf. In Bentheimer Jahrbuch
8. Gysseling, M.
   1960: Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226, 2 delen
   1981: In: Algemene Geschiedenis der Nederlanden
9. Hieronymus
   340 - 420: Chronicon
10. Jappe Alberts, W. en Jansen, H.P.H.
    1964: Welvaart in wording.
11. Leupen P. en B. Thissen
    1981: Bronnenboek van Nijmegen (eerste eeuw na Chr. - 1247). (Nijmeegse Studiën X)
12. Melis Stoke (ca. 1300)
    1772: Rijmkroniek van Holland
13. Tacitus, C
    98: Germania
14. Slofstra, J
    1985: Over een Romeinse nederzetting, "Altolonia", bij Hogeloon (N-Br.)

In: De Telegraaf, 3 aug. 1985

15 Willem van Berchen, De primeva origine comitatus Hollandiae et Zelandiae et civitatis Traiectensis. Manuscript in de Koninklijke Bibliotheek Brussel, fol. 313.

16. Heiligenlevens:
Leven van St. Lebuinus
Leven van St. Ludger
Leven van St. Willehad
Leven van St. Willibrord (Alcuinus)
Leven van St. Willibrord (Theofried van Echternach).

17. Tijdschriften:
1959: Brabants Heem
1980: De Franse Nederlanden, Jaarboek Ons Erfdeel
1982: Numaga

Hoofdstuk 2 Roma locuta causa finita

1. Alcuinus, Leven van St. Willibrord
2. Annales Bertiniani
3. Annales de St. Bertin
4. Bechert, T., De Romeinen tussen Rijn en Maas
5. Bled, O., Régestes des évêques de Thérouanne
6. Blok, D.P., De Franken in Nederland
7. Delahaye, Albert, zie Hoofdstuk 1, nummer 6
8. Eginhard, Vie de Charlemagne
9. Geograaf van Ravenna
10. Gregorius van Tours, Histoire des Francs
11. Historia regum Francorum, HdF
12. Leupen, P. en B. Thissen, Bronnenboek van Nijmegen
13. Nithardus, Historiae
14. Plinius, Historia Naturalis
15. Ptolemeus, Geographia
16. Tacitus, Germania

Hoofdstuk 3 Germania = Frans-Vlaanderen in de teksten van de 3e - 7e eeuw

1. Aimoinus, De gestis Francorum
2. Albanius, Oratio
3. Ammianus Marcellinus
4. Annales Quedlinburgenses
5. Appendix ad Marcellini chronicon
6. Aurelius Victor, De Caesaribus
7. Cassiodorus, Chronica
8. Chroniques de St. Denis
9. Claudianus, De bello Pollentino sive Gothico

10. Claudianus, De consulato Stilichonis
11. Claudianus, Epithalamium de nuptiis Honorii Augusti
12. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk1, nummer 6
13. Dimensuratio provinciarum
14. Diocletianus, Edictum de pretiis
15. Diplomata Chlotarii
16. Divisio orbis terrarum
17. Einhard, Leven van Karel de Grote
18. Eucherius, Passio Augunensium martyrum
19. Eumenius, Pro restaurandis scholis
20. Eutropius, Breviarum
21. Ex vita S. Faronis
22. Festus, Breviarum
23. Fortunati carmina historica
24. Fredegarii chronicon
25. Gesta Dagoberti
26. Gesta regum Francorum
27. Grégoire de Tours, Histoire des francs
28. Gregorius van Tours, Liber in gloria Martyrum
29. Gregorius Turonensis, Liber de gloria Confessorum
30. Hermanni Aug. Chronicon
31. Hieronymus, Chronicon
32. Hieronymus, Vits S. Hilarionis
33. Historia Francorum
34. Historia regum Francorum
35. Historia regum Francorum S. Dionisii
36. Jordanus, Gaetica
37. Julianus, Oratio
38. Julianus, Romana
39. Julius Honorius, Cosmographia
40. Libanius, Oratio
41. Marii episcopi chronicon
42. Nomina provinciarum omnium
43. Notitia Galliarum
44. Notita dignitatum Occidentis
45. Notitia dignitatum Orientis
46. Orosius, Historiae
47. Panegyricus Constantino Augusto
48. Panegyricus Constantino Caesari
49. Panegyricus Maximiano Augusto
50. Panegyricus Maximiano et Constantino
51. Panegyricus Theodosio Augusto
52. Paulus Diaconus, De gestis Longobardorum
53. Paulus Diaconus, Gesta episcoporum Mettensium
54. Paulus Diaconus, Historia Romana
55. Polemius Silvius
56. Sigiberti Gemblacensis chronica
57. Symmachus, Oratio

58. Variorum Epistolae
59. Vibius Sequester, De fluminibus
60. Vita Cari, Carini et Numeriani
61. Vita Probi
62. Vita S. Audomari
63. Vita S. Desiderati
64. Vita S. Fursei
65. Vita S. Germani
66. Vita tertis S. Audomari
67. Zosimus, Historia nova
68. Zosimus, Historiae

Hoofdstuk 4 De teksten over Frisia en Saxonia

1. Ademari Chabannensis
2. Adonis chronicon
3. Aimoini Gesta francorum
4. Alcuni epistolae
5. Alcuinus, Vita S. Willibrordi
6. Ammianus Marcellinus
7. Anciennes chroniques de Flandre
8. Annales alamanni
9. Annales Allamannici
10. Annales Anglosaxones
11. Annales Bertiniani
12. Annales Blandinienses
13. Annales Eginhardi
14. Annales Einhardi
15. Annales Elnonenses
16. Annales Francorum Mettenses
17. Annales Fuldenses
18. Annales Guelferbytani
19. Annales Laureshamenses
20. Annales Lauressenses
21. Annales lobienses
22. Annales Maximiani
23. Annales Mettenses
24. Annales Mosellani
25. Annales nazariani
26. Annales normannicorum
27. Annales Ottenburani
28. Annales Pataviani
29. Annales Quedlinburgenses
30. Annales Ryenses
31. Annales S. Amandi
32. Annales S. Benigni

33. Annales Saxo
34. Annales Tiliani
35. Annalisto Saxo
36. Annalium veterum fragmenta
37. Appendix ad Marcellini chronicon
38. Benedicti chronicon
39. Bertoldi Constant. chronicon
40. Blok, D.P., De Franken in Nederland
41. Capitularia Caroli Calvi
42. Cassiodorus, Chronica
43. Chronica Alberici Trium-Fontium monachi
44. Chronica monasterii Casinensis
45. Chronicon breve S. Galli
46. Chronicon Centulense
47. Chronicon de gestis Nortmannorum
48. Chronicon Moissiacense
49. Chronicon S. Benigni
50. Chronicon Saxonicum
51. Chronicon Theoderici
52. Chronicon universale
53. Chronicon Vedastinum
54. Chronique anonyme de Reims
55. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk1, nummer 6
56. Diplomata Caroli Magni
57. Diplomata Chlotarii
58. Diplomata Ludovici Pii
59. Diplomata Pippini regis
60. Divisio regnorum, MGS
61. Eginhard, Vie de Charlemagne
62. Eginhardi annales
63. Einhardi annales
64. Ekkehardi chronicon universale
65. Ermoldi Nigella carmen de rebus gestis Ludovici Pii
66. Es, W.A. van, De Romeinen in Nederland
67. Eutropius, Breviarum
68. Eutropius, Historia Romana
69. Ex brevi chronicon
70. Ex Vita S. Faronis
71. Flodoardus, Historia ecclesiae Remensis
72. Fragmenta Withinensia
73. Fragmentum historiae Francorum
74. Fredegarii chronicon
75. Fredegarii continuatio
76. Fredegarii Scholastici
77. Gesta abbatum Fontanellensium
78. Gesta Alfraedi
79. Gesta consulum Andegavensium
80. Gesta Dagoberti

81. Gesta regum Francorum
82. Gestes de Lous le Débonnaire
83. Grégoire de Tours, Histoire des Francs
84. Gregorii Turonensis Historia Francorum
85. Gregorius van Tours, Histoire des Francs
86. Grote Winkler Prins (1968)
87. Hermanni Altahensis annales
88. Hermanni Aug. chronicon
89. Hermanni chronicon
90. Hincmari Remensis historia
91. Hincmari Remensis Annales
92. Historia Landulphi de Columna
93. Historia regum Francorum
94. Honorii Summa
95. Hugonis chronicon
96. Jappe Alberts, W. en H.P.H. Jansen, Welvaart in wording
97. Jordanus, Gaetica
98. Jordanus, Romana
99. Jucundi Translatio S. Servatii
100. Julianus, Oratio
101. Lamberti chronicon
102. Lex Ripuariorum
103. Liutprandi historia
104. Mariani Scotti chronicon
105. Mariani chronicon
106. Marii chronicon
107. Marii episcopi chronicon
108. Melis Stoke, Rijmkroniek
109. MGH, Diplomata
110. MGS, Capitulare Bononiense
111. MGS, Capitula I
112. MGS, Diplomata I
113. Miracula S. Donatiani Brugensis
114. Nederlands Archievenblad (1982)
115. Nithardus, Historiae filiorum Ludovici Pii
116. Notitia dignitatum per Gallias
117. Opus Thegani
118. Orosius, Historiae
119. Paulus Diaconus, De gestis Longobardorum
120. Paulus Diaconus, Historia Romana
121. Poeta Saxonici annales
122. Preceptum Ludovici Pii
123. Prudenti Trecenses Annales
124. Ptolemeus, Geographia
125. Regnorum divisio, MGS
126. Reineri opera
127. Richarius, Historia Francorum
128. Rodulphi Historiae

129. Sigeberti chronicon
130. Sigeberti Gemblacensis chronica
131. Sloet, L.A.J.W., Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen (tot 1288)
132. Symmachus, Oratio
133. Tardif, Monuments Historiques
134. Thiofridus, Vita S. Willibrordi
135. Translatio S. Alexandri
136. Variorum Epistolae
137. Vie de Charlemagne, uitg. Halphen
138. Vita Karoli Magni
139. Vita Ludgeri
140. Vita Ludovici
141. Vita S. Audomari
142. Vita S. Desiderati
143. Vita S. Fursei
144. Vita S. Gerardi
145. Vita S. Germani
146. Vita S. Sturmi
147. Vita S. Uthonis
148. Vita S. Wolbodonis ep. Leidiensis
149. Vita S. Vulframni
150. Vita tertia S. Audomari
151. Vries, J. de, De Wikingen in de Lage Landen bij de zee (1923)
152. Wilhelmi gesta regum Anglorum
153. Zosimus, Historiae

Hoofdstuk 5 Noormannen, de Dani van Normandië

1. Adam van Bremen, Gesta Hammaburgenses ecclesiae pontificum
2. Blok, D.P., De Franken in Nederland
3. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk 1, nummer 6
4. D'Haenens in Winkler Prins, Geschiedenis der Nederlanden
5. Lebecq, S., Marchands et Navigateurs Frisons du haut Moyen Age
6. Leven van St. Lebuinus
7. Leven van St. Ludger
8. Leven van Radboud
9. Rimbert, Leven van St. Anscharius
10. .St. Anscharius, Leven van Willehad

Hoofdstuk 6 Het Bronnenboek van Nijmegen

1. Ausonius, Mosella
2. Byvanck, A.W., Nederland in den Romeinschen tijd, 2 dln
3. Caesar, De bello Gallico

4. De Gelderlander
5. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk 1, nummer 6
6. Jansen, H.P.H., Middeleeuwse Geschiedenis der Nederlanden
7. Leupen, P. en B. Thissen, Bronnenboek van Nijmegen
8. Monumenta Germanica
9. Numaga
10. Smetius, Johannes, Oppidum Batavorum, seu Noviomagum (1645)
11. Spiegel Historiael
12. Tacitus, Germania
13. Tacitus, Historiae
14. Willems, W.J.H., Romans and Batavians. A regional Study in the Dutch Eastern River Area (1986)
15. Willem van Berchen, zie hoofdstuk 1, nummer 15

Hoofdstuk 7 De abdij van St. Willibrord te Eperlecques

1. Bulle van paus Alexander II uit 1609
2. Bulle van paus Eugenius III uit 1148
3. Bulle van paus Victor uit 1611
4. Camps, H.P.H., Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312; Deel I Den Haag 1979
5. Cartularium van Radboud
6. Cat. abbatum Epternaciensum
7. Codex Laureshamensis
8. Cunen, J., De tienden van Echternach. In Taxandria (1939)
9. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk 1, nummer 6
10. Erens, M.A., De oorkonden der abdij Tongerloo
11. Haigneré, O., Les chartes de St. Bertin
12. Laenen, J., Les archives de l'État à Vienne au point de vue de l'histoire de Belgique (1924)
13. Lampen, W., St. Willibrord te Oss. In Brabantia Nostra (1936)
14. Leven van St. Amandus
15. Leven van St. Eloi
16. Meuthen, E., Aachener Urkunden 1101-1250; Bonn (1972).
17. Nederlands Archievenblad 1983; Artikel van Camps, H.P.H.: De bisschop van Tournehem, de abt van Eperlecques et de quibusdam aliis (ter attentie van Anton Fasel), blz. 249-264
18. Sacramentarium van Echternach
19. Testament van Sint Willibrord
20. Theoderich, Liber Aureus van Echternach
21. Thiofridus, Vita S. Willibrordi
22. Wampach, C., Grundherrschaft. Geschichte der Grundherrschaft Echternach im Frühmittelalter ; Untersuchungen über die Person des Gründers, über die Kloster- und Wirtschaftsgeschichte auf grund des liber aureus Epternacensis (698-1222); Band I, Luxemburg (1929 - 1930).
23. Wampach, C., Grundherrschaft III. Urkunden- und Quellenbuch zur geschichte der Grundherrschaft Echternach bis zum Jahr 1517; Band III, Luxemburg (1951).

Hoofdstuk 8 De goederenlijst van het bisdom Traiectum

1. Blok, D.P., De Franken in Nederland
2. Cartularium van Egmond
3. Delahaye, Albert, zie hoofdstuk 1, nummer 6
4. Jochems, A.A.F. en A.G.F. Laenen, Willibrord, Apostel van Noord-Frankrijk
5. Kalender van St. Willibrord
6. Leven van St. Amandus
7. Leven van St. Anscharius
8. Leven van St. Bonifatius
9. Leven van St. Egbert
10. Leven van St. Frederik
11. Leven van St. Gregorius
12. Leven van St. Hubertus
13. Leven van St. Lambertus
14. Leven van St. Landoaldus
15. Leven van St. Lebuinus
16. Leven van St. Ludger
17. Leven van St. Odulphus
18. Leven van St. Suitbert
19. Leven van St. Werenfried
20. Leven van de Twee Ewalden
21. Oorkonde van de abdij van Lorsch
22. Oorkonde van Werethina

Hoofdstuk 9 De stratigrafie van de Renus (Schelde)-delta

1. Anscharius, Leven van St. Willehad
2. Blok, D.P. De Franken in Nederland
3. Bourdellès, H, Le, zie Le Bourdellès
4. Camps, Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, Deel I
5. Cartularium van O.L. Vrouw van Terwaan
6. Cartularium van Radboud
7. Dauzat, zie hoofdstuk 1, nummer 5
8. Delahaye, zie hoofdstuk 1, nummer 6
9. De Seyn, E.M.H., Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek der Belgische Gemeenten, 2 dln. (1950)
10. Gysseling, M., Toponymisch woordenboek, zie hoofdstuk 1, nummer 8
11. Gysseling, M., Translatio S. Lewinnae
12. Lebecq, S. , zie hoofdstuk 5, nummer 5
13. Le Bourdellès, H., Les ports de la Canche à l'époque gallo-romaine et dans le haut Moyen Age (Revue du Nord, 1986, nr 1, p. 180).
14. Leven van St. Amandus
15. Leven van St. Eligius (Vita S. Eligii)
16. Liber traditionum Sancti Petri
17. Malbrancq, J., De Morinis et Morinorum rebus. Tornaci Nerviorum, 1639.

18. Overstraeten van, J., De Nederlanden in Frankrijk (uitgave V.A.B. Antwerpen, 1969)
19. Plinius, Naturalis historia
20. Sacramentarium van Echternach
21. Testament van St. Willibrord
22. Translatio S. Petri
23. Vanneufville, E., De l'Elbe à la Somme. L'espace Saxons-Frisons des origines au Xe siècle, Lille 1976
24. Vita S. Audomari
25. Vita St. Bavonis
26. Vita S. Popponis

Hoofdstuk 10 Overzicht van de Renus-teksten

Van dit hoofdstuk is geen literatuuroverzicht opgenomen gezien het karakter van dit hoofdstuk. De literatuurbronnen staan vermeld onder de teksten waarnaar wordt verwezen.

REGISTER

Aa 30, 67, 244, 386, 388, 393, 397, 406, 418, 462, 466, 475, 478, 486 - 489, 526, 531, 534, 538, 553
Aa of Weerijs 20
Aalst 456, 461
aanwerp 557
Aardenburg 553
Abbeville 365, 485, 486, 499
abdij Ter Doest 559, 563
abdij Ter Duinen 559, 563
abdij van Egmond 570
abdij van Lorsch 295, 304
Abel 299
Ablain-Saint-Nazaire 373, 375, 376, 462, 465, 466, 468 - 474
Abodriti 74, 75, 80, 264, 268, 271, 272, 274, 275, 281, 282, 288, 289, 305
Abola 305
Abrincatis 166
Abrincatum 146
Absinda 402
Abulci 164
Accasthorp 486
Acha 20, 33
Acincenses 164, 171
Acronum 576
Actlorenas 486
Actores 172
Ad Duodecimum 342
Adalbertus 358, 399
Adaldag 296
Adam van Bremen 33, 198, 235, 320, 328, 335, 336
Adarna 255, 305
Adegem 554
Adelarda 428
Adelardus 428
Adelbertus 400, 410, 405, 407, 408
Adelbold 508
Adelhard I 360, 361
Adelhard II 360, 361
Adertensis 305
Adinkerke 554, 557
360, 361, 420 - 423
Adonis chronicon 248 - 250, 254
Adrianopel 129
Adrichaim 40, 394, 396, 461, 504
Adricheim 488
Adrichem 486
Ad Sanctos 64
Aduaca 25
Aduaga Tungrorum 58, 516
Aduatuca Tungrorum 20, 120, 148
Aedui 146
Aefternacum (Eperlecques) 18, 21, 23, 39, 42, 43, 45, 47 - 49, 168, 304, 345, 357, 360, 362 - 366, 368, 383, 384, 399, 439, 449, 453, 457, 459 - 461, 466, 486, 491, 494, 495, 509, 513, 569, 570, 572, 516
Aeliae 169
Aelianus 105
Aengilbald 389
Aerle 452
Aeruli 123
Aestii, zie Aisti
Aethelred 556
Aetius 190, 192, 193, 229
Africa 163
Afsnee 554
Agara 305
Agathenkyricha 439, 569
Agaunum 179, 180, 204
Agilvingen 369, 401, 461
Agri Decumates 31, 32, 61, 65 - 67, 97, 340, 354, 533
Agrippa 581
Agrippina 55, 61, 66, 210, 343, 580
Agrippinenses 579
Agrippini 143
Aigivingen 408
Aigilvingen 40, 461
Aimoinus 208, 212, 216, 232, 233, 235, 237
Aire 373, 375, 376, 388, 392, 395, 398 - 401, 407, 430, 433, 462, 465, 466, 470 - 472, 474, 478, 486, 501, 503, 504, 512, 534, 540
Aisti, Aestii, 73, 74, 261
Aix-la-Chapelle 33
Aken 33, 59, 67, 283, 291, 379, 380, 381, 439, 464, 466, 468, 474, 486
Akersloot 490
ala 154
Aladna 486, 489
Alamanni 103, 109, 154, 174, 178, 200
Alani 139, 140, 145, 146, 191 - 194, 229, 306, 584
Alania 149, 179
Alara 257, 306
Alarik 139, 201
Alatinge 486, 488, 505
Alaudes 144

alba 102
Albanianis 47, 342, 486
Albertus 400 - 402, 429
Albianus 114
Albinus 576
Albis 22, 31, 33, 300, 302, 303, 306
Albis (Aa) 30, 67, 244, 386, 388, 397, 462, 466, 469, 475, 478, 486, 496, 498, 507, 511, 531, 517, 519, 576, 581 - 584
Albuin 204, 207, 212
Albula 114
Alcana 434, 462
Alcmere 439, 569
Alctrestorf 407, 462
Alcuini epistolae 262
Alcuinus 35, 36, 43, 241, 262, 327, 364, 445, 516, 569
Aldebertus, Adebertus, Adelbertus, 399
Aldendohorp (Oudorp) 439, 569
Aldeneik 486
Aldeneik, Arnold van 452
Aldericus 407
Alderik 424
Alechmere Fluvium 486
Alemaigen 205, 231
Alemanni 226, 243, 306, 583
Alemannia 205, 226, 227, 231
Alembon 342
Alesentia 407
Aleto 166
Alexander II, paus 439, 450
Alexander, paus 440
Alfeim 370, 383, 391, 462
Alfger 375
Alfheim 446
Alfna 486
Alfula 418
Alisni 245, 264, 306
Aliso 306, 578
Alkmaar 569, 571
Allemaigne 299
Allobroges 144
Almere 306, 363, 397, 424, 460, 483, 486 - 488, 492, 494, 496, 497, 501, 502, 506, 507, 512, 520, 537
Almere (Flevum) 257, 538, 544, 553
Almonum 263
Alna 486
Alpen aan de Zee 126, 148, 156
Alpen, Cottische 131
Alpen, Grejische 126, 140, 156
Alpen, Penninische 140, 150, 156
Alpertus van Metz 508
Alpheim 374
Alpheimpso 384, 462
Alphen 47
Alphen (N-Br.) 391, 446, 447, 451, 453, 456, 462
Alphen aan den Rijn 565
Alsantia, Alsentia 369, 371, 402, 406, 414, 417, 419, 421, 427, 462, 474, 477
Alsuntia, de Authie 404, 462
Alta Ripa 171
Altalonia 52
Altiodorensis 79
Altolonia 52
Alulphesbach 420, 462
Alvea 244, 306
Alvitlo 41, 486
Amalaberga 203
Amaltrudis 418
Amanaburch 486, 498
Amandus 105, 385
Ambianenses 152
Ambiani 143, 147, 292, 306
Amblava 244, 487
Amblave 241, 243, 306
Ambra 259, 306
Amer 541
Amersfoort 351
Amiens 143, 147, 559, 563, 581
Amisia 22, 31, 33, 300, 302, 303, 306, 368, 416, 472, 499
Amisia (Hem) 30, 67, 244, 395, 419, 462, 495, 499, 579, 581, 582
Amisis (Hem) 581
Ammianus Marcellinus 117 - 125, 127, 129 - 131, 227, 583, 584
Ampsivarii, Amsivarii 136, 145, 306, 489, 578, 579
Amsia 306
Amsivarii, zie Ampsivarii
Amuthon 487, 488
Anansati 487, 489, 498
Anaridus 339
Anastasia 392
Andacavi 146
Andaricus 193
Andegavis 199
Andelot 184
Anderitiani 164, 170
Andernach, slag bij 436
Andirnachim 306
Andovachrius 199

Andoverpenses, Andoverpensis 442, 487, 488, 557
Andoverpiensis 462
Andoverpo 386, 450
Andowerpium 76
Andradus 410, 412, 414
Andres 548, 549
Angelen 224
Angers 199, 306
Angilbald (us) 383, 384, 477
Anglevarii 151
Angli, Anglii 175, 200, 288, 293, 306, 487
Anglii (Englos) 24
Anglo-Saxones 200
Angrisa 370, 375, 376, 462
Angrivarii 224, 252, 255, 300, 306, 578, 579
Angrus 466
Anianus 190
Anisa 261, 306
Annales Alamanni 248, 259, 260
Annales Alamannici 262
Annales Anglosaxones 292
Annales Bertiniani 39, 43, 56, 63, 264, 280 - 282, 284, 287, 290, 291, 576, 577
Annales Blandinienses 256, 264
Annales de St. Bertin 76, 77, 79, 80, 85, 86, 88 - 90
Annales Eginhardi 274, 277, 278
Annales Einhardi 252, 276
Annales Elnonenses 258
Annales Francorum 246, 248, 249, 254, 255, 258, 260 - 263, 265, 268
Annales Francorum Mettenses 240, 271, 576
Annales Fuldenses 260, 271, 277, 283, 287, 290 - 293, 577
Annales Guelferbytani 265, 266
Annales Laureshamenses 246, 258, 260, 262, 264, 266
Annales Lauressenses 243, 249 - 251, 254 - 257, 260, 265, 268, 275
Annales Lobienses 256
Annales Maximiniani 258, 272, 273
Annales Mettenses 239, 240, 246, 249, 258, 260, 577
Annales Mosellani 255
Annales Nazariani 255, 256
Annales Normannicorum 261
Annales Ottenburani 248
Annales Pataviani 247, 251, 252, 255 - 259, 265, 266
Annales Quedlinburgenses 199, 230, 585
Annales Ryenses 254
Annales S. Amandi 252, 254, 262, 271, 272
Annales Saxo 257
Annales Tiliani 264
Annales Xantenses 576
Ansbald 383, 392, 394
Ansbaldus 384
Anscharius 33, 235
Antbert 330
Antennacum 122, 583
Antequini 144
Anteror 134
Antgarius 411
Antunnacum 171
Antoing 65, 340, 342
Antonaco 171
Antwerpen 32, 76, 365, 367, 384, 386, 442, 443, 448, 461, 462, 474, 487, 493, 527, 528, 539, 553 - 555, 558, 563, 567, 576
Antwerpen, burcht van 385, 487
Antwerpo 385, 386, 502
Aphternacus 423
Aprincato 306
Aquilea 191
Aquisa 59, 283
Aquis granni 59
Aquisgranum 59, 74
Aquitania, Aquitanië 126, 143, 148, 28, 297
Aquitania I 167
Aquitania II 167
Aquitania Prima 156, 172
Aquitania Secunda 156
Ara 61
Arantia 428, 462
Arar 176, 200
Araride 384, 398, 462
Aravatius 184 - 186, 188
Arbogastes 136
Archa 487
archeologie 12, 13, 50, 55, 325 - 327, 334 - 336, 340, 348, 350, 354
Ardenna 413
Ardennen, Belgische 82, 279
Ardennen, Franse 82
Ardenner Woud 136, 214, 215, 217, 236, 242, 306, 363, 369, 433, 448, 462, 487, 504
Ardennis 413, 430
Ardericus 194
Ardinensis, pagus 369, 400, 405, 410, 415, 431, 462
Ardinnensis, pagus 411, 416, 417, 420
Ardres 244, 369, 400, 405, 410, 411, 413,

415 - 417, 420, 430, 431, 462, 467, 469, 477, 478, 490, 502, 506, 534, 538, 546, 548, 549
Arduenna 82, 580
Arduennenses 82
Arelatensis 165
Arelatum 144, 176
Aremberg 251, 254, 259, 307
Arenacium 65
Arenacum 340
Aresberg, Aresburg 245, 251, 252, 254, 259, 262, 307
Argentorate 55
Argentorates 148
Argonarisch Woud 487, 504
Arles 144, 176, 190
Arleux 151, 156, 342
Armbouts-Cappel 548, 549
Armenië 155
Armi 133
Armigeri 159, 160, 171
Armilausini 133, 145
Armistadi 384
Armorica 104, 166, 225, 226, 229, 267, 307
Armorici 225
Armoriciani 193, 229
Arneke 409, 462
Arnenche 409, 462
Arnestadi 388, 462
Arnold, keizer 448
Arnold Stammelaert 454
Arnold van Aldeneik 452
Arnold van Trier 452
Arnseus 307
Arnulf 297, 333, 362, 393, 396, 431, 448
Arpach 432
Arques 418, 502, 548, 549
Arras, zie Atrecht
Artois 28, 328
Arviri 111, 211
Asbania 279
Ascari, Ascarii 153, 156, 157
Asciburgium 64, 577
Asclekerewalt, Asclerewalt 439, 569
Asclerewalt, Asclekerewalt 439, 569
Ascmannedelf 439, 569
Asnaloh 487
Asneggi 253, 307
Asnon 486, 487, 489
Asse 32
Assebroek 554
Assendelft 569, 571
Assenede 554
Assenois 56
Astburon 487, 520
Asterga 487
Astergo 329
Astures 169
Atavulfus 175
Atecotti 153, 157, 161
Ath (B.) 39, 57, 83, 123, 178, 334, 352
Athies 58, 342
Atlantische Oceaan 176, 177, 527, 537, 578, 579, 581, 583 - 585
Atrebates, Atrebati 87, 147, 292, 307
Atrecht (Arras) 37, 63, 82, 147, 218, 307, 368 - 370, 373 - 375, 377, 381, 386, 389, 391, 393, 395 - 397, 399, 400, 404, 409, 410, 413, 420, 422, 424, 425, 429, 431, 433, 436, 448, 460, 462 - 468, 471 - 475, 477, 478, 487, 489, 490, 495, 497, 498, 500, 503, 506, 507, 510, 512, 516, 519, 520, 540, 560
Atthuarii 123, 583
Attigny 79, 433
Attila 188, 190, 191
Attingahem 47, 486 - 488, 495
Attiniacum 79, 291,307, 433, 490, 517
Attuarii, Atthuarii, Hattuarii, Haetra 123, 178, 307
Attuarische Franken 123
Atuaca 58, 342
Atuatuci 307, 579
Audobin 204
Audomar 238
Audomari ecclesia 19
Audovachrius 199
Audrehem 40, 268
Audruicq 19, 357, 358, 362, 408, 419, 432, 460, 464, 481, 487, 494, 502, 517, 518, 534, 538, 540, 545, 546, 548 - 550, 554
Audun-le-Roman 122, 171
Augustana 81
Augusteï, Augustani 158, 163
Augustenses 153
Augustodunum 143, 165
Augustus 64
Aureliaci 165
Aureliana 193
Aureliani 169
Aurelianus (Orléans) 190
Aurelianus Ambrosius 110, 175
Aurelius Victor 100, 102, 105
Ausava 56

Ausonius 341
Austerban 279, 307
Austrachia 246, 247
Austrasia 237, 282
Austrasië 206, 207, 217, 269, 390
austrasii 82, 238, 284
Austrenses 206, 232, 307
Austrië 206, 239
Austrigisilis 215
Authie 406, 407, 414, 417, 419, 427, 462
Autianenses 159
Autisiodorum 79, 147
Autumnaco 171
Autun 143, 146, 185
Ava 424, 425
Avari 211, 213, 235, 261, 307, 319
Avekapelle 554
Avenhorn 569
Avesnes 65, 66
Avesnes-sur-Helpe 55, 59, 61, 65, 76, 181, 493, 503, 521, 550
Avezaat 487
Avion 169
Aviones (Avion) 24
Axles 41, 502
Axmeriscota 490

Baba 404
Babaz 195
Babinga 369, 410, 462
Babinheim 488, 490
Bacalos 452
Bacaudae, Bagaudae 102, 105
Bachte-Marie-Leerne 554
Baclaos 370, 374, 396, 454, 456, 462, 473
Bacle 431, 446, 454, 473
Bacwaldus 384, 386, 443, 462
Badenfliot 271, 307
Badensis, pagus 38
Baderic 203
Baduhenna 307, 349
Baetasi 166, 307
Bagacum 102, 490
Bagaloso 374, 490
Bagaudae, Bacaudae 102, 105
Bagorienses 243, 307
Bagisino 307
Bagoloso 393, 462
Baguarii 262, 490
Baileux 58
Bainghen 329
Baiocassium 146, 212
Baisieux 166
Baiwara 279
Bajoaria 261
Bajowaria 243, 282, 307
Bajowarii 243
Bakel 393, 396, 434, 452 - 454, 458, 462, 479, 572
Bakel, Hendrik van 452, 454
Balderik, bisschop van Utrecht 321, 324, 351, 497, 501, 509, 510, 516
Baldricus 296, 487, 491, 495, 498, 499, 500, 507, 513, 516, 519
Balistarii 171
ballistarium 171
Bannenberg, G.P.J. 573
Bant 40, 490, 500
Bante 490
barbaren 63, 99, 103, 108, 110, 112, 114, 116, 119, 121, 127, 134, 140, 225
Bardengoi 264
Bardunwic, Bardunwik 245, 260, 265, 266, 307
Barnaradus 417
Barrenses 78
Bascho 456
Basschot 462
Bassevelde 554
Bassi 307
Bastendorf 421, 462
Basternae 137, 145, 178
Bataven, Batavi 11, 21, 39, 61, 69, 83, 119, 219, 220, 307, 340, 342, 349, 352, 491, 499, 510, 532, 536, 542, 552, 575, 578, 579, 581 - 583
Batavi (Béthune) 172
Batavi Contraginnenses 172
Batavi Nemetacenses 172
Bataven, Civitas der 339
Bataven, Eiland van de 71, 88, 173, 220, 221, 352, 368, 463, 490, 576
Bataven, Opstand van de 65
Batavi, zie Bataven
Batavia 21, 32, 53, 106, 114, 120, 348, 576, 582, 585
Batavodurum 340, 352
Batehem 490
Bathua 448
Batua 12, 21, 23, 32, 40, 42, 45, 71, 173, 221, 231, 301, 304, 307, 352, 367, 368, 373, 375, 382, 384, 393, 397, 399, 400, 402, 405, 408, 412 - 419, 422 - 427, 429, 462 - 465, 469 - 473, 475, 478, 481, 489,

490, 499, 536, 572
Batuensis 462
Batuensis, pagus 384
Bavay 102, 150, 503, 507
Bayeux 212
Beauvais 147, 581
Beccanburen 490
Beccanburon 489
Becche 462
Bechert, T. 64
Beda 497, 518
Bedelinga 389, 390, 462
Bedensis, pagus 78, 368, 369, 390, 393, 397, 399, 400, 402, 405, 408, 412, 413, 415 - 419, 422 - 427, 429, 462, 463
Beerst 556
begripsverbreding 27
begripsvernauwing 27
Behenni 291, 307
Beieren 394
Beinheim 488, 490
Belgia 28, 61, 78, 167, 575, 580
Belgica 58, 127, 131, 143, 148, 200, 225, 297, 307, 576, 579
Belgica Prima 132, 134, 140, 147, 155, 156, 165, 172
Belgica Secunda 140, 147, 155, 156, 165, 167, 172
Belgicae 225
België 28, 32, 167, 527, 543
Bellovaci 147, 308
Belsele 556
Ben Widines 308
benedictijnen 48, 357, 358, 363, 430, 438
Benedictus VII 438
beneficie 358, 437
Benetfelda 488, 490
Benignus 243
Beomeriche 5055
Beornrad, Beornradus 35, 359, 360, 408, 410 - 417, 513, 516
Beostan 491
Beppollenus 212
Berchem 455
Berchen, Willem van 46, 65, 69, 96, 173, 337, 344, 586
Berck 330, 332, 502, 547
Berctrudis 429
Berengaud 358, 360, 362
Berg 399, 400, 438, 457, 491, 511
Berg (L.) 48
Berg op Zoom 555, 556
Berge 433, 439, 463
Bergen op Zoom 556
Bergheim 60
Bergues 486, 534, 540, 548, 549
Bergum 488, 490
Beringaud 435
Berkel 450, 463
Berlancourt 342
Bern 391, 456, 463
Berna 374
Berneradus 408, 411, 412, 416
Bernlef 499
Bernuwinus 410
Berta 397
Berthier 232
Bertilda 405
Bertilindis 384, 391, 456, 464
Bertoldus 237, 298
Bertramnus 405
Bertrand 203
Bertsinda 407
Bertunensis 181, 182
Bertuninus 491
Bessin 212
Betheberch 463, 369, 428
Bethinberche 463
Béthune 28, 40, 42, 220, 221, 339, 340, 368, 373, 375, 386, 391, 392, 395 - 397, 406, 408 - 410, 412, 414, 420, 422, 432, 462 - 465, 467 - 470, 472, 473, 487, 489, 490, 492, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 511, 512, 517, 518, 520, 532, 534, 539, 540, 572, 576
Betinberche 446
Bettinum 389, 456, 463
Betua 491
Betuwe 21, 38, 42, 61, 69, 71, 96, 106, 220, 231, 301, 339, 340, 342, 343, 348, 352, 367, 368, 414, 491, 435, 499, 512, 530, 535, 536, 541
Bevelanden 443, 444, 446, 448
Beveren 556
Beverwijk 569, 571
Bevorhem 491, 498
Bibilo 404, 417
Bibliothèque municipale 548
Bibliothèque Nationale 441
Bichendorf 368, 425, 463
Bicornis 111, 129, 144, 145, 176, 229, 308, 582, 585
Bidgau 38, 368
Bidningahem 488, 491

Bierne 502, 548, 549
Bikschote 556
Bilitrudis 386
Billiacum 368, 422, 463
Billurbeki 491
Bingium 122, 171
Biorzuna 308
Birca, Birka 330, 332, 336
Birni 370, 374, 391, 456, 463
Birten 182, 183
Biscopem 491, 493
bisdom 141
Biso, Bizo 401
bisschop van Nijmegen 347
bisschop van Noviomagus 347
Bisschopshem 333
Bituriges 150, 491
Biveren 425, 463
Bizo, Biso 401
Bladel 434, 463
Bladoldi villa 435, 473
Bladulfi villa 387, 463, 471
Blankenberge 504, 556
Blariaco 342
Blaricum 114
Blaricum 14
Blecquenecques 329
Blectinghem 488, 490, 491
Bled, O. 214
Bledingen 418, 463
Blerick 14
Blériot, Louis 548
Blériot-Plage 548, 549
Blesensis 78
Blinsa 371, 421, 462, 463
Bloemers, J.H.F. 348
Bloheim 368, 425, 463
Bloide 429, 430, 434, 43, 473
Blok, D.P. 15, 16, 19, 21, 24, 27, 28, 37, 39 - 44, 46, 47, 51 - 53, 83, 92, 123, 157, 192, 196, 226, 291, 297, 312, 316, 367, 395, 442, 483, 484, 486 - 501, 504, 505 - 513, 550, 569, 573, 574
Boblina 401
Bodensee 130
Bodobrica 171
Boemani 275, 308
Boëseghem 512
Bogaers, J.E.A.Th. 108, 337 - 339, 347, 348
Boii 579
Bokweri 308
Bollandisten 548, 550 - 552
Bollannevilla 393, 394, 463
Bollendorf 433, 439
Bollingen 369, 415, 463
Bollunthorp 394
Bollunvilla 394, 463
Bomala 489, 491
Bommel 502
Bonelar 411, 463
Bonifatius, zie St. Bonifatius
Bonn 60, 535
Bonna 60, 122, 308, 582
Bononia 109, 225, 533
Bononienses 147
Bonosus 101
Booitshoeke 556
Boorne 491, 492, 494
Bora 268
Borbetomagus 56
Bordne 491, 492
Bordonchar 308
Bortergo 491
Boructuarii 491
Bota 268
Boudewijn met de IJzeren Arm 557
Boudewijn van Béthune 576
Boudewijn van Vlaanderen 447, 496, 508
Boudewijn van Vlaanderen, graaf 512
Boulogne 31, 107, 109, 143, 147, 148, 225, 308, 368, 369, 386, 388, 394, 400 - 402, 413, 415, 417, 422, 424, 425, 429, 432, 463, 464, 468 - 471, 473 - 478, 488, 490 - 494, 496 - 502, 505, 508 - 512, 517 - 520,522, 533, 538, 540, 552, 575, 580, 581
Bourbourg 492, 502, 534, 548, 549, 560
Bourdellès, H. Le 526, 527, 554
Bourghelles 103, 139, 193, 343
Bourgonden 30
Bourgondië 78
Bourgondiërs 228, 308
Bourre 241, 245 - 247, 268, 329, 492, 501, 503
Boven Merwede 541
Braacanhem 492
Brabant 27, 35, 38, 39
Brabant 364, 367, 370 - 373, 375, 377, 379, 382, 386, 391, 392, 396, 437, 441, 445, 448, 449, 450 - 454, 458, 459, 461, 465, 476, 479, 504
Brabants Heem 23
Brabants Oorkondenboek 372, 373, 375 - 381, 384, 388, 389, 393, 406, 409, 411,

433 - 435, 441, 443, 446, 447, 449, 450, 453, 454, 457, 459, 461, 573
Bracbante 27, 28, 91, 371, 379, 492, 506
Bracbantinsis 38
Bracbatenses 292
bracca 91
Brachati 151, 152
Braclam 431, 463
Bracola 492, 505
Bragbante 279, 308
Braine, synode van 213, 236
Bray-Dunes 548, 549
Breckera 451
Breckera Wetrida 411, 412, 463, 478
Breda 20, 26, 446, 528, 566, 567
Bredhem 492
Bregenz 130
Brema 72, 244, 329, 492, 509
Bremen 72, 74, 235, 328, 329
Bremen, Adam van 33, 198, 235, 320, 328, 335, 336
Brêmes 244, 329, 492, 502, 506
Breoneras 411, 412, 451, 463
Bretagne 33, 143, 582
Bretones 132
Bretonnen 93, 132, 228, 294
Breuci 341
Breucores 341
Brienen (D.) 451, 463
Brinsila 443, 444, 446, 448
Brionensis 78
Briones 193, 229, 308
Brisigavi 158, 161
Britanni 200, 308
Britannia 107, 121, 122, 126, 127, 143, 166, 175
Britannia Prima 127
Britannia Secunda 127
Britones 153, 154
Britse Oceaan 308
Britse Zee 150, 297, 492
Brittenburg 349, 565, 566
BROB 337 - 339
Brockera 412
broekland 27, 91, 412
Brogne 296
Brokhem 488, 490, 492
Bronnenboek van Nijmegen 37, 46, 65, 337, 340, 342 - 344, 346 - 348, 372
Bronnenboek van Nijmegen, Eerste 348
Bronnenboek van Nijmegen, Tweede 337, 348
Brouckerque 548, 549
Broxeele 109, 137, 308, 492
Bruay 532
Bruche 57
Bructeri 109, 111, 137, 308, 349, 492, 532, 578, 579, 581, 582, 584
Bructuri 30
Brugge 445, 485, 486, 492, 503, 508, 517, 519, 528, 540, 555, 556, 558, 559, 561, 562
Brumath 341
Brunehilde 184
Brunesberg 252, 308
Bruonike 369, 421, 464
Bruotbertus 431
Brutuarii 491
Buchau, Woud van 201, 202, 585
Buchlide 420, 464
Buchten 456, 464
Bucki 252, 308
Budel (N-Br.) 379 - 381, 464
Budela 381, 464
Budele 380, 381, 464
Budica 247, 308, 492
Budil 380
Budilio 370, 379, 380, 464
Bugaracenses 153
Buiras 464
Bulgrie 308
Bulskamp 556
Bunninchem 492
Buocholt 255, 308
Buosinhem 492, 512
Buovo 428, 435
Burbach 56
Burdina 245 - 247, 308, 329, 491 - 493
Burem 492
Burginatio 103, 343
Burgondii, Burgundii 583
Burgondiones 193, 229
Burgundia 80, 204
Burgundiones 103, 139, 175, 584
Burungum 63
Buurmalsen 517
Byvanck, W.A. 28, 174

Caballione 308
Cabriaco 389, 390, 464
Cadzand 223, 301
Caen 325, 326
Caesar 21, 31, 221, 339, 358, 385, 386, 398, 412, 415, 431, 442, 460, 462, 463, 471 -

473, 478, 486, 487, 492, 493, 495 = 498, 500, 501, 507, 508, 511, 530, 532, 541, 552, 553, 579, 580, 586
Caesia 308, 349
Caëstre 17
Calais 517, 519, 520, 522, 526 - 528, 531, 534, 537, 538, 540, 542, 543, 546, 548, 549, 553, 554, 566, 577
Cale 391, 464
Caledoni 133
Calmere 492
Calone 64
Calonne 64
Calucones 308
Camalecensis 309
Camaraco, Camaracum 199, 292, 309
Cambrin 135, 532
Cameracensis 279
Cammingahunderi 492
Camp 261
Camphin 109, 154, 373, 503
campi doctor 179, 180
Campigneulle 342
Camps, H.P.H. 92, 366, 367, 370, 372, 373, 375 - 382, 384, 388, 389, 391 - 393, 396, 406, 409, 411, 433 - 435, 441, 443 - 446, 449, 450, 453 - 455, 458, 459, 461, 573
Campthorpa 488, 492
Canche 399, 402, 421, 428, 462, 517, 526, 548
Candidus 179, 180
Canninefates 49, 144, 219, 221, 309, 349, 578, 579, 581
Cap Blanc-Nez 289, 314, 318, 502, 538
Cap Gris-Nez 101, 289, 314, 318, 502, 509, 518, 519, 538, 540
Cap Hornu 167
Capelle-Brouck 548 - 550
Capelle-la-Grande 549, 550
Capi 178
Capinghem 104, 106, 178
Capitulare Bononiense 273
Carausius 104 - 106, 109, 225, 308
Carbonarisch Woud 136, 199, 239, 284, 307, 487, 492
Cariliso 309
Carinus 102
Carisiaco 252, 309
Caritami 309
Carnorum 147
Carnunta 172
Carpi 145, 178
Cartularium van Egmond 485
Cartularium van Radboud 362, 390, 570
Carvin 245, 342, 492, 503
Carvo 47
Carvone 342, 492
Casilo 401
Caspingio 342
Cassel 17, 108, 136, 167, 368, 409, 424, 462, 466, 473, 477, 478, 493, 500, 503, 507, 510, 532, 534, 540, 577
Cassello 577
Cassiodorus 36, 128, 228
Cassius 99, 180, 183
Cassius Dio 322
Castellum Menapiorum 17
Castra Herculis 121, 122, 151, 342, 583
Castricium 87
Castrinsis 79
Castro Bedinse 393, 394
Castrum Bedense 463
Castrum Bedinse 368, 394, 464
Casuarii 584
Catalauni 147
Catalaunische Velden 100, 191 -193, 229, 309
Catarienses 162
Catla 330
Catualium 14, 342
Catuslogi 309
Cauburg 309
Caullery 59
Cavallone 282
Cavalonem 282
C.C.A.A. 61
Celin 200
Cellina 399, 464, 470
Celtae 162, 163
Celtica 229, 294, 297
Cenomanni 73, 330
Cenomannum 146
Cerritani 108
Cetrati 160
Cevelum 342
Chaianus 213
Chaibones 104, 106, 582
Chalusus 582
Chamavi 109, 154, 227, 309, 349, 373, 489, 576, 578, 582, 584
Chanelaus 492
Charibert 210
Charietto 124
Chartres 186, 187

Charydi 309
Chasuarii 309
Chatti 136, 139, 143, 309, 349, 352, 493, 510, 578, 579, 584
Chattuarii 30, 309
Chaucen, Chauci, Chauken 24, 30, 137, 143, 223, 224, 309, 349, 489, 532, 553, 579, 581, 584
Chelles 456
Chemae 309
Chérisy 109, 137, 139, 143
Chersonensis 582
Cherusci 109, 137, 139, 143, 309, 579, 580, 584
Chevilly 342
Chèvremont (Kevermunt) 379, 380, 464, 466, 468, 474
Childebert 206, 209, 210, 234, 390
Childebert II 184
Childebert III 390
Childeric I 195, 196, 199
Chilperik 211 - 213, 235, 236, 240, 241
Chinicwirde 413, 464
Chlochilaich 202
Chloderich 201, 202
Chlodevech I 190, 196, 207
Chlodovech 197, 198
Chlorus, Constantius 106, 108
Chlotarius 204, 206
Chlotarius I 184, 207 - 209, 212, 214, 233 - 235
Chlotarius II 214
Chocques 137, 143, 391, 469, 532, 553
Chramnus 209, 233
Chrocus 99, 100
Chronica (Cassiodorus) 128
Chronicon (Hieronymus) 36, 128, 228
Chronicon Centulense 289
Chronicon Moissiacense 243, 246, 251, 254, 256, 257, 260, 264 - 266, 268, 269, 271, 272, 274, 276
Cronicon Saxonicum 276, 277
Chronicon Vedastinum 251, 270, 271
Chronique de St. Denis 205, 208, 213, 215, 217, 231, 232, 236, 238, 241, 243, 246 - 249, 260
Chunberg 261
Chunibertus 215
Cimbri 137, 144, 309, 531, 578
Cimbriani 164
Cimbrische Vloed 531
Cipliaco 377, 378
circumstantial evidence 351, 352
Cisonum 296, 309
Civitas der Bataven 339
Civitas Reginae 493, 511
Clara 478
Clarence 410, 478, 532
Clarentia 410, 478
Claria 410
Claris 478
Claudia Agrippina 61
Claudianus 137 - 139, 584
Claudius, keizer 97, 101
Clemens (Willibrord) 384, 435, 504, 559
Clemens IV, paus 454
Cléty 162, 163, 399, 502
Clibanarii 160
Clovis 190, 197, 199, 201, 205 - 207, 230, 231, 399, 458, 468, 585
Clovis III 373, 376, 377
Clumna 33
Clurirato 425, 464
Coadulfaveris 309
Cobergher, Wenzel 560
Cobracensis 369, 392, 464
Cocia 493
Codanus 309
Codex Laureshamensis 373, 375, 376
Cogilfildus 401
cohort 155
Coimarcus 408
Coire 82
Cokingi 309
Colodici 310
Colonia 61, 62, 66, 90, 182, 210, 242, 244, 260, 263, 284, 310, 330, 487, 493, 550, 577, 585
Colonia Agrippina 58, 61, 76, 194, 578
Colonia Claudia Ara Agrippinensis (C.C.A.A.) 61
Colonia Traiana 17, 55, 64, 342
Comaginenses 159, 162
Comitatus Batua 42
Commanderie van Sint-Jan 353
Compendio 380
Compiègne 291
Condroz 82
Condrusi 82
Conflans-en-Jarnisy 57, 118, 171
Confluentes 57, 118, 171
Connoburg 271, 310
Constans 115 - 117
Constantia 146, 166

Constantici 159
Constantijn 102, 582, 583
Constantijn I de Grote 106, 108, 109, 111, 116, 167
Constantijn II 115, 116
Constantini 151
Constantinopel 117, 559
Constantius Chlorus 106, 108
Constantius II 115- 117, 124
continuïteit, archeologische 56, 58, 62, 210
continuïteit, historische, zie historische continuïteit
continuïteit, naamkundige 11, 12, 26, 210
Contra Aginnum 173
Contraginnenses 173
Contrain 464
Contrein 429
Contwiq 286
Conzteim 464
Conztum 369, 415
Coppenaxfort 549, 550
Coquelles 549, 550
Corbehem 310, 532
Corbeia 280, 292, 310, 330, 493
Corbie 280, 289, 292, 330, 493, 509
Corbulo 223, 314, 529, 532, 542
Corbulo, Kanalen van 145, 310, 314
Cordueni 160
Corniacenses 159, 163
Coriosopiti 146
Coriovallum 59
Cornovi 169
Cornu Galliae 294
Cornugallia 289, 310
Cornuti 152, 156
Corscan 493
Cortoriacenses 159
Corvey 280, 310, 330, 493, 509
Cosmas 215
Cosmographia (Julius Honorius) 143 - 145, 176, 177, 179
Cottische Alpen 131
Coudekerque 549, 550
Coulogne 240, 242, 385, 487, 493, 534, 538, 543, 546, 549, 550, 577
Craywick 549, 550
Crémarest 333
Crespin 373, 376 - 378, 382, 458, 466, 468, 469
Creucchovillare 368, 397, 464
Crispiniaco 425
Crispiniacum 368, 464
Crispiniani 169
Crochte 310, 549, 550, 578
Crophove 408, 419, 432, 464
Cröv 398
Crovia 398, 399, 427, 430, 433, 439, 446, 464, 473
Crucenach 369, 401, 464
Cruciniaco 282, 310
Crufta 432, 464
Cruofta 369, 419, 464
Cruopfta 408, 419
Cruotena 401
Cruotend 369, 402, 464
Cruptorix 310, 349, 550, 578
Cruten 401, 464
Cuent 493
Cuentawic 493
Cugerni 578
Cummeoberg 261, 310
Cunen, J. 455
Cunimundus 207
Cunisinga 435, 464
Cuntella 399, 464
Cunulfem 490, 493
Cuontestum 369, 420, 465
Curia 82, 282
Curguela 289
Cursariense 164
Curtraio 413, 467
Curtraium 17

Dabsandera 373, 465
Dacia 106, 149, 169, 179, 275, 310
Dagaesburge 396, 465
Dagalindis 415
Dagobert 223, 236 - 238, 494, 586
Dagobert I, koning 214 - 218, 554
Dagoradavilla 368, 413, 465
Daleim 369, 412, 465
Dalmatae 166, 167, 229
Dalmatia 275
Dalmatii 291, 310
Dalmerce 493
Dam 399, 465
Damiate 298
Damme 556
Dangaesbroch 396, 465
Dani 32, 33, 73, 74, 202, 203, 234, 257, 270, 292, 299, 310, 325 - 327, 330, 332, 335, 336, 493, 496
Dani van Normandië 203, 325, 335, 493
Dania 33, 327

Danubius 200, 234, 243, 246, 260, 261, 279, 310, 327, 493
Danus 326
Danuvius 310
Danuvius (Aisne) 16, 31, 106, 139, 195, 206, 234, 243, 246, 260, 279, 310, 512
Danuvius (Donau) 16, 142, 179, 201, 327
Datmunda 374, 388, 456, 465, 467
Dauzat, A. 12, 19, 548, 550 - 552
Daventre 244, 442, 493
Daventria 518
De bello Gallico 344, 532
De Gelderlander 345, 353
De Klinge 557
De Liemers 505, 506
De Moeren 548
De Panne 557, 563
De Polders 553
De Seyn, E.M.H. 554, 556 - 563
De Telegraaf 52
Decumatilia 67
Defensores 171
Deinze 555, 556
Delahaye, Albert 22
deltawerken 544
Den Bosch 455, 466
Den Bosch, Gerard van 452
Den Bosch, Goswin van 454
Den Helder 501, 527, 528
Dender 555, 558
Denemarca 493
Denemarken 30, 32, 33, 71, 325, 327, 328, 334, 335, 493, 530
Deosne 392, 465
Departementaal Archief 186
Dersia 310
despectibilis 36
Destarbenzon 292, 293, 310
Destelbergen 32
Desvres 244, 333, 404, 414, 417, 422, 432, 460, 465, 481, 491 - 494, 497, 502, 506, 513, 531, 534, 538, 518, 521
Deûle, de 42, 167, 370, 374, 387, 389, 391, 394, 396, 399, 436, 450, 465, 472, 476, 532
Deurne 396, 454, 456, 465, 479, 572
Deurne, Everard van 454
Deurne, Gerard van 453, 454
Deurne, Katelina van 454
Deusone 36, 128, 228, 245, 310
Deventer 333, 493, 513, 518, 536, 567, 518
D'Haenens, A. 325
Dhondt, J. 526
Diablintes 146
Dianenses 153
Dictensische Nervii 169
Diederik van Gemert 453
Diederik, graaf van Holland 434
Diesne 392, 409, 465
Diessen 36, 128, 228, 409, 410, 451, 452, 456, 479, 572
Dieze 465
Dievenboekje van Echternach 441, 442, 572
Digena 384, 393, 465
Digue du Comte Jean 556
Dijle 558
Diksmuide, 540, 557
Diksmuide, Golf van 560, 562
Dilgia 393
Dimensuratio provinciarum 142, 585
Dimie 310
Dinoé 246, 310
diocees 141
Diocletianus, keizer 102, 105, 108, 179
Diosna 128, 228, 370, 374, 384, 465
Diplomata Caroli Calvi 290
Diplomata Caroli Magni 272
Diplomata Ludovici 273, 281
Dirk van Gemert 452
Dirk van Herlaar 453
Dirk III van Holland 439
Dirk IV van Holland 439, 440
Dirk V van Holland 440, 444, 446
Disena 383
Disna 431
Dispargum (Dispergues) 197, 198, 231, 310
Dissena 128, 228, 409, 410, 439, 441, 446, 452, 454, 456, 465
Diusburch 577
Divion 63
Divisio orbis terrarum 141, 585
Divisio regnorum 269
Divitenses 153, 156
Divitia 63, 245, 254, 310
Doccinga 329, 494, 550
Dockynchirica 47, 328, 329, 484, 488, 493, 494, 506, 550
Dodo 428
Doffeningen 404, 465
Dokhem 493
Dokkum 47, 69, 329, 350, 484, 492, 493, 508, 525, 528, 550, 567, 573
Dollard 40
Domburg 240, 542

Dommel 370, 389, 458, 465
Donau 206, 234, 310, 327
Donkinga 493
Donsbrugge 451, 465
Doornik 20, 35 - 37, 39, 83, 145, 147, 148, 154, 157, 178, 182, 186, 198, 203, 205, 217, 220, 231, 232, 234 - 236, 249, 302, 352, 368, 373, 388, 394, 460, 475, 476, 503, 506, 507, 509, 516, 527, 531, 534, 540, 557, 585
Dorestad 483
Dorestadum 12, 14, 18, 23, 39, 45, 46, 69, 310, 348, 351 - 353, 442, 494, 508, 512, 517, 536, 545
Dorestadum (Audruicq) 19, 63, 90, 239, 240, 279, 330, 487, 488, 490, 507, 518, 519, 521, 537, 539, 545 - 548, 576, 577
Dormagen 63
Douai 20, 25, 62, 120, 143, 148, 156, 186, 188, 198, 368, 407, 408, 422, 427, 460, 467, 469, 472, 478, 503, 505, 506, 510, 512, 540
doublures van namen 13, 16, 20, 22, 27, 33, 35, 39, 43, 55, 67, 72
doublurologie 16
Doubs 144
Dous 25
Dowaai, zie Douai
Dragante 244, 260, 494
Dragini 259, 310
Dreise 368, 417, 465
Drenthe 38, 41, 223, 329, 494, 528
Driela 376
Driele 370, 465
Drincham 549, 550
Drogo 393
Drouvin 532
Druïden 130
Drumpt (Gld.) 441, 449, 450, 465
Drusus 306, 307, 309, 312, 313, 315, 322, 323, 349, 529, 532, 533, 542
Drusus, Kanalen van 145
Drusus Germanicus 581
Dubla 38, 42, 370, 387, 394, 476
Dublensis, pagus 370, 396, 465
Ductinghem 489, 494, 504, 505
Dudelli Villa 374
Dudmala 392, 394
Dudzele 557
Duffel 38, 42, 370, 412, 450, 451, 465, 476
Dufla 431, 465
duinen, duinvorming 529, 531, 543, 547, 553, 566
Duinkerken 328, 484, 488, 498, 502, 506, 528, 534, 537, 538, 540, 543, 548, 549, 553, 556, 566
Duinkerken I -transgressie 530, 531
Duinkerken II -transgressie 530
Duitse Rijk 29
Duitsland 27, 29 - 35, 50, 301, 303, 382, 392, 410, 475, 494, 512, 530, 542, 586
Dulgibini 311
Duli 145, 178
Dumella 383, 465
Dunkerque 550
Duodlendorf 422, 423, 465
Duovendorf 412, 465
Dupla 436, 450, 465
Duplao 245, 370, 374, 389, 391, 399, 465
Düren 60
Duria 244, 245, 251, 255, 311
Durme 558
Durne 439, 446
Durninum 370, 374, 389, 391, 392, 453, 458, 465
Durnomagus 63
Dutmella 370
duumvir (tweeman) 340
Duziacum 291, 311

Ealdseaxum 311
Ebergisilis 181, 182, 184
Eboriacum 495
Ebroicum 146
Ebroinus 383, 396
Eburonen, Eburones 58, 344
ecclesia Mogontina 56
Echternach 18, 28, 33, 42, 43, 48, 49, 69, 71, 345, 357, 359, 360 - 368, 371 -373, 382 - 385, 387, 388, 391, 392, 395, 397 - 399, 402, 403, 406, 409, 412, 420, 421, 423, 425, 430 - 432, 434, 437 - 459, 461 - 463, 465 - 477, 479, 486, 487, 491, 494, 495, 504, 509, 513, 569 - 574
Echternach, Dievenboekje van 441, 442, 572
Echternach, Gouden Boek van 366
Echternach, Liber Aureus van 362, 366, 367, 371, 383, 384, 390, 395, 397, 450, 451
Echternach, Sacramentarium van 441, 570
Echternach, Theoderich van, zie Theoderich van Echternach
Echternach, Theofried van, zie Theofried van Echternach
Eddingem 494

Eddingen 488
Eddinghem 46, 483
Edegreia 429, 430, 466
Edesthorpa 488, 490, 494
Edinga 430, 466
Edingen 426, 427, 460, 466
Eems 30, 40, 209, 306, 494, 495, 528
Eersel 411, 456, 466
Efterlacha 495
Efternaca 430
Efternacum 390, 438, 466
Efternacus 439
Efternacha 436
Eftirnacha 432
Egbert 383
Eggewaartskapelle 557
Egidius 194, 199, 230
Egidora 271, 291, 311
Egilssaga 295
Eginhard 73, 74, 253, 261, 270, 272, 275
Eginhardi annales 257, 263, 276
Egmond 434, 569, 571
Egmond, abdij van 570
Egmond, abt van 444
Egmond, Cartularium van 485
Eichstätt 296, 494, 500
Eiland van de Bataven 71, 88, 173, 220, 221, 352, 368, 463, 490, 532, 541, 576, 579
Eilanden van de Saksen 196
Einhard 75, 95, 173, 221, 252, 253, 275, 307
Einhardi annales 251, 255, 256, 258, 261, 264, 265, 266, 268, 271, 272, 274, 277
Eirardus 287
Ekeren 557
Ekkehard 241
Ekkehardi chronicon 241, 272, 273
Ekkivelt 437, 466
Ekmunde 439
Ekmune 569
Eksaarde 557
Elbe 30, 73, 209, 306
Elbi 200
Elfduizend Maagden 62
Elfnum 494
Ellenwik 489, 494
Ellewick 494
Ellunthem 494
Elmere 494
Elna 219, 311
Elnes 342
Elnone 494, 558
Élouges 64
Elst 340, 351, 495, 499, 541, 564
Elste 495
Elzas 62
Elzas-Lotharingen 227, 234, 527
Embriacum 44, 374, 486, 489, 495
Embry 44
Emisga 40, 245, 489, 495, 500
Emmerik 44
Empel 375, 377, 378, 466
Empele 373, 375 - 377, 466, 469
Empla 376 - 378, 466, 469, 476
Emple, van St. Landelinus 370
Emple, van St. Nazarius 370
Engeland 149, 150, 155, 166, 168, 175, 288, 357, 358, 495, 497, 528, 530, 531, 535, 576, 580 - 583
Engelbert 391, 392, 468
Engelbertus 384
Engelen (N-Br.) 375, 466
Engelse Zee 495
Engeren 224
Englos 175, 200, 293, 306
Ennetières 532
Epatiaci 168
Epbaradum 495
Eperlecques 28, 35, 37, 48, 49, 357 - 364, 366, 368, 370, 372, 382, 383, 388, 402, 405, 408 - 410, 412, 423, 426, 428, 430, 432, 435 - 437, 439, 441, 442, 446, 449, 454, 455, 457 - 462, 469, 474, 476, 478, 479, 481, 483, 486, 490, 493 - 495, 497, 502, 508, 509, 510, 511, 513, 520
Epte 327
Epternacha 495
Epternacho 390
Epternacum (Eperlecques) 384, 387, 389, 393, 395, 397 - 400, 402, 404 - 407, 410 - 414, 417, 421, 422, 424 - 429, 431, 433 - 437, 466
Epternacus 386
Eptiacum 168, 369, 410, 412, 414, 431, 432, 466
Epuego 369, 410, 466
Eraclus 377
Erboguaris 187
Ercuriacum 291, 311
Erenbold 420
Erens, M.A. 445, 452
Eresloch 370, 374, 392, 456, 466, 468
Ereslohe 383
Eringhem 549, 550
Erle 368, 383, 393, 466

Ermenricus 576
Ermeradus 420
Ermina 387, 389, 390
Ernenche 466
Ernkina 487, 489, 495
Ertvelde 557
Eruli 104, 106, 582
Es, W.A. van 69, 108, 316, 348, 351 - 353
Esch 406
Esen 557
Esesveld 271, 311
Espierre 414, 460
Esselijkerwoude 569, 571
Essesfleth 245
Estland 74
Estron 377
Étaples 342, 510, 540
Ettelgem 557
Ettra 78
etymologie 17, 18, 26, 42, 52, 53
Eucharius 62, 187, 188
Eucherius 139, 180, 187
Eucii 206, 311
Eudecii 206, 311
Eufraat 154
Eugenius III, paus 443, 444, 450, 570
Eumenius 107, 582
Euringas 428, 466
Eustrachia 311
Eutropius 101, 108, 225, 226
Everard van Deurne 454
Everardus 434
Evitano 311
Évreux 495
Ewalden, Twee 493, 510
Excerpta Romana 174
Exuperius 179, 180

Famars 172
Fanfana 311
Fano Martis 172
Fara 361
Farabert 296
Faringa 260, 311
Faro 236
Fasel, A.W. 596
Fauquembergues 386, 388, 393, 396, 397, 408, 411, 416, 418, 429, 432, 462, 463, 465, 466, 470, 471, 474, 476, 478, 494, 518, 540
Faveris 309
Federitga 40, 245, 495, 500
Fedriche 369, 421, 466
Feedna 495
Fegrina 496
Feht 490, 495
Fehta 490, 495, 518
Feignies 63, 122, 349
Felices 151, 154, 157
Felisa 489, 495
Felison 40, 395, 466, 477, 504
Felisu 495
Felua 42, 488, 495, 505, 518
Femgrima 496
Fennepa 490, 496, 518
Fenta 406, 466
Feratina 496
Ferdi 253, 306, 550
Ferdia 256, 271, 311, 519, 550
Feresne 342
Ferrua 338
Festus 127
Fethna 495, 496
Feuchy 40, 154, 157
Feutha 406, 466
Fidiacus 394, 466
Fiennes 334
Filfort 379, 380, 466
Finland 30
Finnelar 399, 451, 466, 477
Firminus 385
Fivelga, Fivilga 38, 40, 496, 500
Fivelgo 38, 489, 496
Flandria 302
Flardinge 439, 569
Flavia 171
Flavia Caesariensis 126, 127
Flavus 339
Fle 302
Fléchin 43, 311, 342
Flelandria 302
Flenio 342
Fleodredum 370, 374, 396, 456, 467, 477
Flete 496
Flethi 496
Flethite 38, 43, 496, 506
Fletio 47
Fletione 311
Flevi 133, 311
Flevum 133, 302, 306, 309, 311, 349, 460, 486 - 488, 496, 501, 502, 509, 518, 537, 544, 550, 552, 553, 576, 578
Flevum (Almere) 42, 244, 306, 548, 552
Flodoard van Reims 283, 294

Floris I 439, 440
Flye 496
Folcwinus 412
Fontanay-le-Marmion 326
Fontenoy 448
Fore 496
Foreburg 496
Forestensis 40
Forestis 40
Fornhese 496, 506
Foro Hadriani 342
Forschate 496
Fortenses 151, 158
Fortunatus 213, 236
Fosi 311
Fositesland 327, 496
Fosse Boulonnaise 496
Franci, zie Franken
Francia 110, 205, 209, 218, 231 - 235, 246, 248, 256, 258, 259, 268, 270, 311, 496, 576, 586
Francia Rinensis 39, 57, 343, 586
Francia, Oude 205, 231
Franciscani 178
Franconoford 277, 312
Franderes 279, 312
Franken, Franci 30, 36, 61, 105, 105, 109, 110, 135, 145, 146, 154, 178, 200, 205, 220, 224 - 227, 229 - 234, 236 - 239, 241, 248, 250, 251, 253 - 258, 260, 296, 312, 373, 376, 384, 412, 417, 448, 496, 583 - 585
Franken, Attuarische 123
Franken, Ripuarische 77, 194, 201, 219, 230
Franken, Salische 41, 195, 227, 230, 319, 576
Frankfurt 277
Frankische Rijk 57, 74, 92, 221
Frankrijk 368, 370, 373, 381, 433, 434, 436, 452, 458, 481, 484, 485, 493, 497, 499, 530, 531, 536, 564
Frans-Vlaanderen 14, 16, 22, 33, 35, 44, 47, 97, 357, 369, 383, 443, 445, 455, 461, 470, 482, 485, 487, 496, 497, 499, 501, 509, 527, 536, 543 - 545, 563, 566, 572, 576, 577, 579, 586
Frasamond 174
Frauhigarda 410
Frechana 493
Fredegarius 216, 217, 234, 237 - 240, 243, 246, 248, 249
Fredegonda 212
Frederik 333
Frederik van Keulen 441
Frederik Barbarossa 366
Frederik II 380, 381
Fredesint 417
Freis 496
Frénicourt 312
Frénouville 326
Frescôte 312
Fresdick 312
Fresdore 496
Fresia 223, 240, 301, 394, 395, 467, 496, 497, 520, 521
Fresionowic 497
Fresne 312
Fresnoie 312
Fresnoy 312
Fresones, Frisones 11, 13, 23, 47, 49, 113, 144, 149, 168, 219, 221, 236, 239, 240, 246 - 250, 303, 304, 312, 333, 334, 349, 350, 395, 457, 467, 484, 486, 491 - 497, 499, 501, 510, 512, 516, 517, 575, 579, 581, 582
Fressenghe 312
Fressin 276, 312
Fréthun 253, 256, 271, 306, 334, 431, 463, 478, 496, 519, 520, 534, 538, 549, 550
Friedegarda 404
Fridislar 497
Friese laken 350
Friesland 11, 16, 21, 28, 29, 48, 70, 223, 267, 279, 301, 303, 305, 334, 335, 348 - 350, 479, 481, 484, 485, 491, 492, 496, 499, 508, 510, 520, 528, 530, 533, 536, 542, 543, 566, 571, 574
Friezen 28, 223, 224, 236, 239, 241, 242, 246, 300, 303, 335, 349, 518, 554, 573
Friezen-privilege 267
Friezenwet 104, 226
Frihfazi 276, 312
Frise 247, 299
Frisia 12, 23, 27, 28, 39, 45, 68, 77, 223, 240, 301 - 303, 305, 312, 331, 334, 348 - 350, 352, 357, 481, 496, 499, 509, 536, 576
Frisia I 334, 497
Frisia II 334, 349, 497
Frisia Citerior 46, 223, 497
Frisia Proper 223
Frisia Superior, 497
Frisiavonen 169, 223, 581
Frisii (Fresones), 113, 303, 484, 576 - 578

Frisingen 369, 405, 467, 497
Frisones, zie Fresones
Frissinghe 312
Frixagoren 169
Fuckinsheim 369, 411, 467
Fulbach 433, 467
Fulcoldus 417
Fulda 57, 72, 432, 497
Fulradus 268
Fumarhara 497, 505
Funen 334
Funke, H. 21
Furchus 467, 473
Furgelarus 384, 386, 443, 467
Furseus 218, 238
Fyn 334

Gaetica (Jordanus) 192
Galana 497
Galerius 108
Galicië 174
Galinghem 497
Gallia 32, 155, 156, 174, 175, 297, 383, 451, 533, 575, 577, 580, 581, 583 - 585
Gallia Belgica 29, 149, 150, 179, 307, 585, 586
Gallia Celtica 293
Gallia Comata 141, 142
Gallia Lugdunensis 143
Gallia Togata 141
Gallicani 151
Gallië 31, 527, 532
Gallienus 100, 134
Gallische mijlen 141
Gallische Zee 131
Gallo-Romaanse namen 14, 15
Gand 558
Gandavum 487, 497, 557, 558
Gander 401, 403, 411, 412, 467
Gandra 371, 403, 411, 412, 467
Gandren 401, 467
Gandridengen 369, 418, 467
Gandringen 419
Ganga 489, 490, 497
Gangulfobuiras 414, 467
Gangulphus 509
Ganlingas 413, 467
Garbannus 415
Garronenses 164
Gatzewald 496
Gaugiacum 399
Gauriagum 368, 399, 467
Gauten 30
Gaza 409, 467
Gaetae, Getae 149
Geihe 411, 467
Geina 439
Geinne 369, 411, 467
Gelastorf 467
Gelderland 505, 531, 544
Gelderlander, De 345, 353
Geldrop 411
Gelduba 64, 578
Gellep 64
Gelliniaco 377
Gelre, graafschap 35, 367, 437, 448 - 451
Gemert 453, 454, 467
Gemert, Diederik van 453
Gemert, Dirk van 452
Geminiacenses 158
Gemonde 388, 456, 467
Gemtinga 439
Genech 144
Genewana 312
Gent 487, 497, 509, 513, 539, 548, 555, 557 - 560
gentiles 173
Geograaf van Ravenna 31, 33, 37, 39, 57, 178, 215, 219, 327, 343, 353, 494, 545, 548, 586
geografie, historische, zie historische geografie
Geographia (Ptolemeus) 225, 337
Gepidae 194, 204, 207
Gepidares 193
Gerard van Den Bosch 452
Gerard van Deurne 453, 454
Gerard van Hoegaarde 453
Gerardus 422
Gerberga 34
Gerbert 386
Gerbertus 422
Gerelindis 387
Gereon, St. 62, 182
Germaanse grens, zie Limes Germanicus
Germaanse namen 14, 17
Germaanse Oorlogen 64, 65
Germaanse Volksverhuizingen 30, 31, 32, 50, 71, 128, 130 175, 177, 196
Germanen, Germani 17, 30, 31, 32, 66, 154, 155, 198, 535, 575, 580, 581 - 583
Germania 17, 22, 24, 27, 30, 31, 35, 50, 53, 57, 176, 301, 312, 340, 497, 527, 531, 532, 542, 575 - 577, 581, 585

Germania, Grote 30,68
Germania Inferior 114, 118, 131, 132, 156, 174, 582, 583
Germania Prima 124, 131, 132, 140, 141, 147 - 149, 154 - 156, 165, 168, 585
Germania Secunda 117, 118, 123, 124, 131, 132, 140, 141, 148, 154 - 156, 165, 172, 576, 585
Germania Superior 57, 131, 132, 174, 584
Germania, Vrije 68
Germaniciani 159
Germanicus 311, 581
germanisering 30
Germepi 497
Geronward 501
Geroward 486, 487, 494, 495, 500, 505, 509
Gerulf 71
Gerwina 400
Gerwinus 399
Gessoriacum 143, 312
Gesramnus 426
Gesta abbatum Fontanellensium 240, 242, 277
Gesta Aelfredi 292
Gesta Dagoberti 215, 216, 236, 237, 586
Gesta Hammaburgensis 328
Gesta Ludovici 276
Gesta regum Francorum 214, 236, 243, 246, 248, 249, 586
Gesterean 467, 470, 475
Gesteren 413
Gestes de Louis le Débonnaire 268, 274
Getae, Gaetae 149
Gestnipemutha 497
Getzewald 490, 493, 495, 497
Ghyvelde 544, 548 - 550
Gicesmere 498
Gicherlinga 439
Gingenruthichina 431, 467, 475
Ginnele 497
Gintasstrip 497
Gipidia 178, 207
Gippedi 145, 178, 194
Gippidae 178, 193
Giraudus 403
Giselbert 360, 362, 434
Gisleshem 491, 498
Gladebach 408, 430, 433, 467
Gnisingo 488, 490, 497
Gobert van Steenland 561
Godebald 492
Godefridus 447
Goderdorf 426, 467
Godetruda 420
Godfried, graaf 436
Godfried II, abt van Echternach 447, 449
Godfried de Noorman 74, 75, 89, 253, 254, 268, 271, 274, 287
Godfried van Neder-Lotharingen 440, 570
Godfried van Oss 455
Godilda 434
Godo 420
Godoinus 400
Godolfem 488, 490, 498
goederenlijst van Traiectum 41, 481, 482, 484
Goibert 426
Golf van Diksmuide 560, 562

Goncingen 419, 467
Gondardennes 460
Gondegisilis 184
Gonderic 174
Gondovald 210
Gontran 184, 212
Gorttingamora 422, 467
Goswin van den Bosch 454
Göteborg 198
Göteland 198
Gothen, Gothi, Goti, Gotthi 145, 146, 149, 175, 177, 190, 198, 201, 206, 339
Gothia 149, 179
Gotricus 413
Gotthi, zie Gothen
Göttingen 198
Gouden Boek van Echternach 366
gouwen 36, 37, 41
Gozenseim 410, 467
Gramnia 200
Grande-Synthe 32, 549, 550
Grand-Fort-Philippe 549, 550
Grannona 166, 167
Grannus 59
granum 59
Grat, F. 39, 43, 76, 77, 79, 80, 85, 86, 88 - 90, 284
Grati, Gratiani 157
Gratianenses 157
Gratianus 136
Grave Jans Dijk 556
Gravelines 365, 460, 492, 498, 502, 503, 521, 526, 534, 538, 540, 543, 549, 550, 553
Gravelingo 498

Gregorius 358
Gregorius IX 451
Gregorius van Tours 61, 99, 100, 135, 136, 174, 175, 180 - 182, 184 - 186, 188, 189, 191, 192, 195 - 198, 201 - 204, 207, 209 - 212, 230 - 235, 327, 584 -586
Grejische Alpen 126, 140, 156
Grenega 334
Grevelingen 498, 541
Greveningo 498, 550
Grifo 249
Grincourt-lès-Pas 340, 342
Grinnes 340
Grinnibus 342
Groningen 21, 30, 49, 349, 495, 496, 499 - 501, 520, 526, 543, 567, 574
Groot Nederland 35
Grote Germania 30, 68
Grote Winkler Prins 223, 224
Gruona 409, 467
Gruosna 489, 498, 505
Gualacras 85, 519
Guberni 581
Guemps 502, 534, 549, 551
Guînes 413, 417, 420, 432, 464, 467, 471, 474, 486, 488, 502, 511, 534, 538, 546, 549, 551, 562
Guiones 551
Guionval 468
Gulik 60
Gullegem 460
Gullint 373
Gundringen 427, 467
Gundritinga 428, 467
Gundulfi villa 291, 312
Guntharus 403
Guntramnus 418
Guntringen 432
Guodendale 369, 431, 432, 468
Guthalus 581
Gwijde van Dampierre 559
Gypei 178
Gysseling, M. 14, 16, 19, 21 - 24, 28 - 31, 35, 47, 51, 53, 548, 550 - 552, 554, 556 - 563

H. Cassius 99, 180, 183
H. Cosmas 215
H. Landelinus 373, 377, 458, 466
H. Mauricius 179, 180
H. Remigius 34, 199, 200, 218, 230, 293
H. Ursus 213, 214
H. Victor 62, 64, 99, 180 - 183, 213, 214
Haalebos, J.K. 348
Hachardus 403
Hadaburch 410
Haderik 388
Hadrianus, Muur van 169
Hadulobar 265, 312, 313
Haedilla 376, 468
Haelaos 456, 468, 470
Haemni 396, 468, 498
Haeslaos 370, 374, 394, 461
Haettra 123, 280, 312
Hagamathingas 369, 400, 468
Hagelinga 369, 418, 468
Hagenen 369, 415, 416, 468
Hagulvingas 410, 468
Haidolfus 403
Haigneré, O. 393, 426, 428
Haimo 218, 238
Hainau 373, 376, 468
Hainnoensi 377
Hainradus 409
Haithabu 332, 336
Halamanni 109
Halbertsma, H. 329, 350, 494
Halboldingem 369, 403, 468
Halchteren 26
Haldonvilla 418, 468
Haldingas 408, 468
Halla 269, 313
Hallouwa 489, 499
Halphen 73, 74, 253, 261, 275
Hals 541
Halsteren 26, 526
Haltern 64
Haltna 489, 498
Hamaland, Hamalant 30, 39, 45, 498
Hamanaburch 498
Hamaritda 370, 376, 468
Hamarithi, Hamaritthi 247, 313, 487, 489, 498
Hamarlant 39, 77, 282
Hamblain-les-Prés
Hamburg 30, 33, 72, 74, 235, 286, 296, 313, 324, 328, 330, 338, 492, 554, 562
Hamelicus 418
Hames-Boucres 33, 244, 286, 313, 324, 330, 492, 502, 562
Hammaburg 33, 72, 244, 286, 296, 313, 324, 330, 336, 492, 498, 509, 562
Hammelant 39
Hammolant 77, 313

Hamulo 369, 394, 468
Hamwiq 286, 313
Hanarem 401, 468
Hanatce 498
Hangilerus 405
Hapert 456, 468
Harago 439, 569
Haragum 488, 498
Harald 330
Haralem 498
Harbig 22
Hardingen 21
Hardinghen 21, 342
Hardowinus 416
Harduini 313
Harduwicus 411
Harduwinus 416 - 418, 422
Harenatio 342
Hargen 498, 569, 571
Haribertus 414
Harimala 379, 468
Haringe 503
Haringvliet 541
Hariold de Noorman, zie Heriold
Hilarius, St. 205, 231
Harmegnie 376
Harmeguy 376
Hartherus 408
Hartuwinus 401, 402
Harz 209
Hasa 253, 258, 313
Hasbania 91, 296, 313, 379, 468
Hasbanienses 86
Hasehem 488, 498
Hasmaringa 369, 427, 468
Hasmi 178
Hassi 498
Hatalle 370, 375, 468
Hathawiga 436
Hattho 425, 426
Hatto 360, 361
Hattuarii 39, 123,, 240, 313 (zie ook Attuarii)
Haulchin 64
Hazebroek 245, 246, 409, 462, 503, 540
Hazzo, convertiet 447
Hébuterne 264, 268, 271, 272, 274, 275, 281, 282, 288, 289, 305
Hedel (N-Br.) 375, 468
Hedenus 384, 388, 394, 476
Heel 14
Heemskerk 569, 571
Heerlen 59
Hees 456, 468
Heeze 411
Hegginghem 491, 498
Heiligenstadt 498
Heilige Roomse Rijk 91, 94, 295, 301
Heilo 571
Heiloo 569
Heinegauwe 468
Heinegowe 379
Heist-op-de-Berg 558
Helchin 553
Heldingas 369
Heldingen 369, 405, 468
Helena 313, 368, 414, 417, 475, 552
Helewyrd 244, 488, 499
Helfaut 244, 499
Helgoland 328
Heligelo 439, 569
Heliglo 498, 499
Helinium 311, 313, 550, 552, 537, 538, 550, 552, 553, 581
Helisthe-Marithaime 499, 507
Helkijn 553
Hellac 194
Hellouw 499
Hellouwa 499
Helmaricus 400
Helmgaudus 427
Helnere 499
Helspenni 499
Helwerd 499
Hem 43, 411, 419, 462, 467, 488, 494, 499, 506, 508, 511, 512, 534, 538
Hemetenkyricha 569
Hemi 467
Hemmeingestal 429, 430, 468
Hendrik I, hertog van Brabant 378, 450
Hendrik I, koning 293, 294, 313, 376, 377
Hendrik III 94, 380, 381
Hendrik IV 441
Hendrik VI 367, 448
Hendrik van Bakel 452, 454
Hendrik van Lotharingen 449
Hendrik van Luik 445
Hendrik van Namen 441
Hendrik van Schoonhoven 381
Hendrik van Waalre 453
Hendrik van Widemortel 381
Henegouwen 39, 45, 282, 313, 373, 376, 377, 468, 535
Henesloth 370, 374, 384, 456, 468

Hengistcote 488, 499, 506
Henricus 384, 423
Heoa 499, 505
Heopordum 370, 374, 391, 456, 468, 469
Hepternaca 400
Herakleia 17, 121
Heraclius 135
Herawinna 489, 499
Herbinghen 22
Herculea 158
Herculeani 151, 156
Hercules Magusanus 339
Hercules, Kolommen van 314
Herculius, Maximianus 102
Hercynisch Woud 136, 137, 313, 577, 580, 584, 585
Herelaef 396
Herengaudus 427
Herenvarde 499
Heresburg 254
Herewegh 551
Heribald 383, 384, 507
Heribaldus 398
Hericus 419, 421
Herimannus 234, 298, 438
Heriold (Hariold) de Noorman 274, 277, 287
Heristelli 245, 313
Heristello 266
Heritbritlar 369, 430, 469
Herlaar, Dirk van 453
Herlies 104, 145, 156, 196
Herloara 413
Herman van Schwaben 360, 362, 436
Hermanfried 203, 204, 232
Hermanni Altahensis annales 299
Hermanni chronicon 272
Hermelinghen 21, 178
Hermeling 21
Hermeshe 499
Hermies 145
Herminiacum 377, 469
Hermiones (Hermies) 24
Hermunduri 313, 578
Herodna 499, 505
Herpen (N-Br.) 375, 469
Herpina 370, 375, 376, 469
Herstal 254, 339, 380
Herta 33
Herten 33
Heruli 104, 106, 145, 156, 196, 313, 582
Herwald 500
Herwig 22
Herwijnen 499
Hesca 406, 469
Hese 370, 406, 469
Hesi 374, 500, 505
Hesim 486, 500
Heslem 500
Heslemaholta 500
Hesola 487, 489, 500
Hessen 57, 83, 224, 227, 234, 334, 352, 493, 500, 510
Hessi 57, 83, 282, 334
Hesterbald 409
Hestrus 169, 329
Hethi 424, 425
Het Kanaal 526
Hettergouw 38, 39, 123, 279, 312
Hetti, Hettii 57, 83, 178
Hettilbrucka 431, 469
Hettinus 360, 361
Hetto 360, 361
Hettuarii 57
Heudouinus 294
Heuringhen 22
Heurink 22
Hezia 370, 374, 411, 468, 469, 471
Hiberi 151
Hieronymus 36, 128, 205, 228, 231, 360, 361, 576
Hiklesbach 409, 477
Hildebert 233
Hildebrand, paus 298
Hildegarda 399
Hildegarius 249, 250
Hildrada 418
Hilduinus 294
Hilduwinus 409
Himelewa 294, 313
Hincmar van Reims 290, 291, 361
Hingendorf 369, 420, 469
Hintingoe 488, 499, 500, 505
Hippopodes 145, 178
Hisnanca 368, 400, 469
Hispolitina 423
Hissca 313
Hissenacha 424, 469
Hister 126, 138, 179, 200
Histoire des Francs (Gregorius van Tours) 99, 100, 115, 132, 136, 174, 184, 185, 189, 191, 195 - 197, 201 - 204, 207, 209 - 212, 230 - 232, 234, 235
Historia nova (Zosimus) 122, 124
Historia Romana (Paulus Diaconus) 188,

193, 230
Historiae (Orosius) 99, 105, 119, 127, 139, 140, 149, 150, 228
Historiae (Tacitus) 337, 338, 341
Historiae (Zosimus) 116, 226
historische continuïteit 11, 12, 26, 27, 50, 52, 56, 58, 62, 484
historische geografie 11, 22, 25, 44, 47, 49, 50, 304, 325, 327, 343, 346, 558
historische naamkunde 11, 24, 29, 46, 52, 53
Histria 275
Histris, Hister 136, 137
Hleri 244, 314, 500, 504, 505
Hlidbeki 244, 252
Hlitum 500
Hluini 264, 313, 315
Hocanschot 384, 469
Hoccascaute 370, 374, 391, 456, 462, 469
Hockensceit 383
Hocseburc 249
Hodibald 411
Hoduloha 265, 288, 313
Hodumsteti 268
Hoegaarde, Gerard van 453
Hoei (B.) 215
Hoensal 368, 413, 469
Hohscobour 248, 313
Hohstedi 500
Holanwegh 500
Holland 11, 21, 37, 69, 70, 72, 365, 375, 385, 390, 395, 434, 437, 439 - 442, 444, 448 - 450, 457, 461, 479, 481, 483, 497, 508, 528, 530, 535, 536, 566, 571, 572, 573
Hollandsch Diep 541
Holle Boomstammen 44, 348, 525, 532
Holque 549
Holstein 30, 93, 217
Holtlant 500
Holtsele 500
Holzheim 368, 429, 469
Honainiis 370, 377, 467
Hondecoutre 460
Hondschoote 534, 540, 549, 551
Honishem 500, 510
Honnebecque 40
Honoriani 158
Honorichinga 369, 427, 469
Honorii Summa 272
Honorius, Julius, zie Julius Honorius
Hoogeloon 51, 52
Hoogwoud 300, 313
Hoorn van Gallia 294
Horath 296
Hordheim 500
Horich 79
Hornensis 167
Horreo 387, 392, 469
Hortina 370, 376, 469
Hosteppinheri 500
Hostingabi 313
Hostracha 41
Hostraga 329, 500
Hostsagnem 500
Hosunhem 500 498
Houthem (B.) 500
Houtland 74, 93, 217
Hovarathorp 500
Hoxent 456, 469
Hoymille 32, 549, 551
Hriustra 277
Hrodnaco, Rodnaco 273, 313, 319
Huculvi 258, 259, 313
Huerenaveldo 269, 313
Huettagoe 245, 259, 313
Hugenholtz, F.W.N. 35, 348, 352
Hugmerthi 500
Hugo 292, 361
Hugomerthi 489
Hugonis chronicon 256
Hugonis Marca 329
Hugonis Urbs 413, 469
Hugumarcha 39
Hugumarchi 38, 245, 413, 469, 470, 500
Huilpa 501
Huistre 126, 137, 138
Huita, Huitta 214, 385, 386, 469, 496, 406
Huitto 388, 469
Hukilheim 489
Hulislaum 374, 391, 456, 469
Hullingen 369, 405, 469
Hulsel 456, 469
Hulst 501, 504
humanisten 18
Humarcha 39, 41, 329
Humarki 39
Humbert 21
Humbertus 435
Humella 488, 501
Humerthi 39, 40
Hummelo 501
Hummert 21
Humsterland 38
Hunderi 501

Hundescota 551
Hunger 333, 362, 363, 426, 484, 485, 511, 513, 516, 518
Huni, zie Hunnen
Hunimundus 195
Huningue 175, 185, 207, 211, 212
Hunnen, Hunni, Huni 175, 185, 189, 190 - 195, 207, 210 - 213, 235, 262, 314, 501
Hunneschans 224
Hunsate 376, 469
Hunsel (N-Br.) 469
Hunsete 370, 375
Hunusga 38, 40, 245, 489, 500, 501
Hunzego 38
Huoki 432
Husidina 489, 501
Husloth 370, 374, 384, 394, 456, 469
husloth 519
Husonham 501
Hustingest 501
Huvelerndal 369, 406, 470
Huwido 501

IA, zie Itinerarium Antonini
Icorigium 57
Idesbald 559
Ieper 534
IJselgouw 38
IJssel 40, 67, 223, 501, 504, 528, 567, 568
IJsselstreek 42
ijstijd 529
IJzer 539, 555
Illyrië 150, 152, 161
Imena 389
Immina 416
Immo van Noyon 37, 347
In Littore 501
Inburg 244, 249, 250, 314
Inchy-en-Artois 503, 518
Incriones 314, 582
Indistaviso 314
Ingaevones 263
Ingelenheim 277, 296, 501
Ingelheim 92
Inglinghem 277, 314
inklinking 529
Innocentius II 377
Insidiatores 164
insula (bij Noyon) 173
Insula Suitberti 501
Interlake 501
Intuergi 314
investituurstrijd 366
Invicti 157
Ioviani 162
Iovii, Jovii 125, 136, 156, 157
Ipada 314
Irinvridus 436
Irmengard, Irmingard 77, 421
Irmengarda 421
Irmina 365, 386, 387, 390, 392
Irminsul 244, 251, 314
Irmintruda 424
Isara 201
Isbergues 151, 198, 231, 245, 248, 310
Isla 40, 43, 245, 290, 314, 324, 331, 489, 493, 497, 501, 504
Islegouwe 42
Islo 40, 42, 494, 504
Isloi 38, 42
Istaevones 581
Istria 275
Italië 358, 361
Itinerarium Antonini (IA) 20, 25, 55, 342, 348, 352, 486, 492, 507, 516, 530
Itium 580
Itta 291, 314
Iuthungi 133, 145, 154
Iuvigus 416, 470
Izenberge 559

Jan II, hertog van Brabant 378
Jan III, hertog van Brabant 452
Jan van Meerwijk 378
Jansen, H.P.H. 26, 297, 347
Jappe Alberts, W. 26, 297
Jeruzalem 46
Jochems A.A.F. 483
Johannes van Luik 215
Johannes van Tungris 215
Johannes XIV, paus 438
Joigny-sur-Meuse 57
Jolimetz 60, 119
Jordanus 192, 228, 229
Joviani 162
Jovii, Iovii 125, 136, 156, 157
Jucundus 296
Judith 77, 277
Juliacum 60, 119
Julianus, keizer 583
Julianus Capitolinus 115 - 117, 120, 121, 128, 226, 576, 583
Jülich 60
Juliomagus Andecavorum 199

Julius Constantius 117
Julius Honorius 143 - 145, 176, 177, 179, 585
Jünkerath 57
Justina 329, 504
Justine 329
Justinianus, keizer 205, 234
Juten 223, 235
Jutland 30

Kaaskerke 559
Kalender van St. Willibrord 491, 493, 513
Kallo 559
Kamerijk 41, 148, 199, 220, 231, 369, 373, 376 - 378, 394, 400, 402, 403, 407, 408, 411, 412, 418, 421, 428, 430, 431, 433, 461 - 465, 468, 470, 472 - 475, 477, 497, 501, 503, 512, 540
Kampen 492
Kanaal, Het 526
Kaprijke 559
Karel de Eenvoudige 293, 294, 306, 321, 323, 433, 434, 463, 473
Karel de Grote 14, 40, 43, 46, 59, 65, 77, 93, 148, 173, 198, 221, 224, 251 - 276, 277, 278, 303, 305 - 323, 345, 347, 353, 355, 358, 361, 379, 380, 394, 402, 405, 411, 412, 417, 423, 464, 494 - 496, 499 - 501, 504, 506, 508, 509, 517, 521, 550, 558, 576, 586
Karel de Kale 76 - 80, 83 - 87, 91, 278, 280, 282 - 285, 287, 290, 360, 361, 428, 448, 508, 512, 577
Karel Martel 40, 240, 241 - 243, 246 - 248, 306, 308, 310, 318, 323, 384, 390, 394, 395, 436, 439, 461, 486, 487, 492 - 494, 499, 504, 513, 518, 550
Karles 369, 432, 470
Karlesweirthen 432, 470
Karloman 198, 250, 313, 360, 361, 402 - 405, 417, 428, 436, 448
Karolingers 69, 198, 220, 347, 484
Karolingische gouwen 19, 37, 39, 42, 44
Karolingisch Nederland 52, 442
Karolingisch Nijmegen 21, 37, 56, 65, 69, 173, 275, 337, 342 - 344, 346 - 348, 353, 434
Karolingisch Noviomagus 11, 343
Karolingische Rijk 29, 34, 36, 37, 72, 74, 93, 176
Katelina van Deurne 454
Katholieke Universiteit Nijmegen 334, 342, 344, 347, 348, 586
Katsberg 136, 137, 139, 143, 511
Katwijk 60, 504, 565
Keiem 559
Keizer-Karel-Universiteit 347
Keizer-Karelplein 355
Kellen (D.) 451, 470
Kelten 162
Kempen 371
Kennele 439, 443
Kennemerland 38, 40, 41, 395, 504, 572
Kent 23, 508, 527, 531, 540, 580
Kesigesburg 282, 314
Kesteren 47
Ketichi 434, 470
Keulen 58, 61, 62, 65 - 67, 112, 131, 143, 180, 182, 210, 351, 441, 493, 507, 535, 536, 550
Keulen, Frederik van 441
Keulen-Deutz 62
Kevermunt (Chèvremont, B.) 379, 380, 464, 466, 468, 474
Kidrioburc 259, 314
Kieldrecht 559
Kiericwerve 439, 569
Killem 503, 549, 551
Kinheim 40, 395, 470, 486, 488, 504
Kinhem 38, 40, 572
Kinheym 395
Kinneheim 395, 572
Kinnehem 489
Kinnehim 40, 470, 504, 572
Kinnele 450
Kleef 368, 370, 451, 465
Klein Zundert 443, 445, 463, 470, 504
Klemskerke 503, 504, 559
Kleve-Rindern 65
Klimmen 33
Knokke 559, 563
Koblenz 57, 118, 341, 535
Koekelare 559
Koenraad III 377
Koksijde 32, 309, 559
Kolen 62
Kolenwoud 136, 504
Kollen 62, 210
Köllen 62, 210
Kolommen van Hercules 314
Kontich 32
Koolkerke 559
Kortrijk 28, 31, 159, 391, 413, 414, 460, 467, 470, 475, 476, 478, 492, 501, 503,

504, 531, 532, 534, 540, 557
Korvey, zie Corvey
Kous 541
Krammer 541
Kreutznach 282
kruistocht 298
Kuurne 82

Laak 43
Labeki 43, 504
Lac Léman 179
Laca 43, 504
La Laque 43
Lade 504, 505
Laelianus 100
Laenen, A.G.F. 483
Laenen, J. 443
laeti, laetus 110, 113, 172, 173, 220
laeti gentiles 173
Lagbeke 489, 504
Lagbeki 43, 245, 504, 505
Lagenses 172
Lagny 218, 238
laïcisering 358, 359
Lake 38, 504
Lamberti chronicon 260
Lampen, W. 455
Lampernisse 559
Lancearii, Lanciarii 129, 152, 153
Lanciones 109
Landei 505
Landiage 505
Landudi 314
Landulphus 299
Langenrech 368, 414, 470
Langhals, Reginar, zie Langhals
Langhara 489, 505
Langiones 145
Langobardi, Longobardi 145, 204, 207, 212 - 214, 215, 216, 315, 582
Langolaria, Langolarium 215, 236, 237, 244, 314, 586
Langongest 505
Lanthem 489
Lapscheure 559
Laras 505
Larem 369, 431, 432, 470
Laru 244, 329, 505
latiniseringen 14, 18
Latouche 99, 100, 115, 132, 136, 174, 184, 185, 189, 191, 195 - 197, 201 - 204, 207, 209 - 212, 230 - 232, 234, 235, 293, 294, 296, 297
Lauer, Ph. 283 - 285
Lauri 244, 329, 342, 505
Lauriacenses 159, 162
Laurisham (Lorsch) 262
Lausani 133
Lauvichi 413, 470, 505
Lauwers 223
Laventie 342
Lawe 532
Le Bourdellès, H. 526, 527, 554
Le Fossé 327
Le Mat 342
Lebecq, S. 328 - 330, 574
Lebuinus 507
Leckia 505
Ledingen 404, 470
Leende 411
Lefankin 369, 421, 470
Leffinge 559
Leffrinkoucke-Plage 549, 551
Legihan 505
Legioen, Thebaans, zie Thebaans Legioen
Legio Tricesima Alpina 122, 341
Leiden 18
Leie 42, 142, 414, 470, 501, 534, 539, 555, 556, 558, 577
Leimuiden 569, 571
Leisele 559
Leithon 505
Lek 38, 351, 498, 505, 506, 541, 565, 567
Leke 559
lekenabten 35, 48, 358, 360 - 363, 366
Lemana 437
Lembeke 559
Lemmens, G.Th.M. 353
Lendingen 369, 407, 470
Lens 109, 145, 152, 375, 386, 391, 396, 411, 420, 426, 431, 462, 464, 467 - 469, 471, 473, 489, 492, 498, 503, 505, 506, 519
Leo, paus 266, 441
Leodedringas 42
Leodefridus 429
Leomeriche 42, 489, 505, 506
Leomerike 38
Leones 156, 157, 162
Ler 505
Leri 244, 500, 505
Les Moëres 544, 548, 549, 551, 560
Lethem 505
Letthemuthon 439, 569
Leuci 81, 147

Leuda 415
Leulinghem 413, 470
Leulinghen 55, 109, 334, 342, 368, 394, 470, 510
Leupen, P. 65, 348, 372
Leusden 505, 506
Leut 506
Leutharus 400
Leuven, hertogdom 27
Leuze 506
Levefano 342
Levetlaus 370, 374, 392, 456, 470
Leyssele 32
Lex Ripuariorum 227, 230, 267, 319
Lex Salica 227, 230
Lexovii 146
Liane 219, 311, 414, 417, 475, 538, 552
Libanius 120, 121, 583
Liber Aureus van Echternach 362, 366, 367, 371, 383, 384, 390, 395, 397, 450, 451
Liber traditionum, 548
Liburia 275
liburnen 336
Licera 470
Licillianus 124
Licinus 108
Lidbeki 314
Lidum 488, 490, 505
Liemers, De 505, 506
Liessel 454
Liesthorp 68, 271, 314
Liévin 505, 507
Lijmers, de 38, 42
Lijzel 42
Ligerus (Loire) 199
Limana 434, 470
Limbon 506
Limburg 33, 535, 544
Limes Germanicus 23, 31, 97, 116, 226, 275, 315, 349
Linac 315
Lincera 369, 427
Linceren 428, 470
Lingones 146, 168
Linhidi 315
Linonen, Linones 271, 315
Lippe, Lippa 30, 64, 315
Lippeham 244, 255, 266, 315
Lippia, Lupia 22, 305, 315, 392, 414, 470
Lippia (Lys) 67, 232, 247, 254, 315, 413, 414
Lippiaebrunnon 315
Lippinge 506
Lisbourg 314
Lisera 417
Lisidinon 505, 506
Lisiduna 488, 505, 506
Lissewege 559
Lisuino 315
Lith 33
Litha 33
Liticiani 229, 315
Litlongest 506
Litorius 191
Litus saxonicum 75, 104, 155, 166, 167, 219, 229, 244, 315, 331, 510
Liusna 506
Liuthardus 433
Liuthfridus 426
Liutwind 276
Livinus 497
Lochristi 559
Lockia 43, 67
Lodewijk (het Kind) 432
Lodewijk de Duitser 83, 85, 91, 279, 282 - 284, 289, 307, 311, 319, 361, 561
Lodewijk de Vrome 77, 80, 274 - 279, 282, 283, 285, 361, 379, 423, 448, 512, 562
Lodewijk IV van Overzee 436
Lodewijk, abt 447
Loenen 520, 522
Loffna 368, 414, 470
Loire 315, 580, 585
Lokeren 558, 559
Lokkia 351, 488, 505, 506
Lolland 334
Lombardsijde 560
Lomensis 87
Lompchen 506
Lompret 145, 207, 212, 216, 503, 506
Longenehi 244, 255, 315
Longi Pontes 315
Longni 406, 470
Longobardi, zie Langobardi
Longovicani 169
Longuerecque 460
Lonoralaca 506
Looberghe 32, 534, 549, 551
Loogracht 41, 329
Loon 32
Loon-Plage 549, 551
Loos 145
Loppishem 506
Loquin 43, 67, 351

Lorek 506
Lorent 208, 232, 315
Lorsch 46, 47, 72, 262, 295, 373, 375, 376, 378, 382, 458, 462, 465, 466, 468, 471 - 473, 490
Lote 488, 506
Lotharingen 34, 285, 301, 360 - 362, 382, 428, 440, 448, 478, 577
Lotharingen, Hendrik van 449
Lotharius 63, 77, 78, 278, 283 -286, 353
Lotharius I 361, 379, 491
Lotharius II 89, 361, 376, 377, 427
Lotharus 89
Lottres 460
Lotusa 506
Lotusa (Leuze) 40, 506
Loveke 41, 329, 506
Lucanus 576
Luddinghem 506
Ludger 16, 22, 39, 40, 42, 43, 49, 247, 251, 257, 327, 332, 333, 358
Lugdunensis (Lyon) 81, 84
Lugdunensis I 167
Lugdunensis II 167
Lugdunensis Prima 107, 140, 156
Lugdunensis Secunda 167
Lugdunensis Senonia 146, 156, 167, 172
Lugdunensis Tertia 146, 156, 172
Lugdunum 18, 55, 143, 144, 342, 343
Lugdunum Batavorum 55, 109, 352, 368
Luik 34, 62, 218, 294, 377, 378, 452, 453, 468, 535
Luik, Hendrik van 445
Luik, Johannes van 215
Luini 315
Luissel 456, 470
Lullingas 368, 413, 470
Lumbres 244, 329, 342, 505, 531, 538
Luona 489, 505, 506
Lupia, zie Lippia
Luthenwilre 369, 431, 432, 470
Lutherburne 435
Luthfridus 406
Luviges 416
Luvigus 368, 470
Lux 506
Luxemburg, graaf van 48
Luxemburg 48, 360, 362 - 369, 371, 395, 396, 402, 403, 409, 414, 416, 419, 424, 428, 430, 431, 437, 439, 440, 443, 446, 448, 449, 461, 509, 535
Lybië 107
Lynck 549, 551
Lyon 81, 143, 144
Lys 40, 42, 324, 392, 393, 414, 470, 489, 494, 497, 501, 504, 534, 539, 576

Maagdenburg 269
Maas 39, 78, 167, 376, 398, 472, 528, 565, 567, 568
Maasgouw 38
Maasland 316
Maastricht 37, 46, 58, 59, 67, 74, 82, 92, 178, 185, 188, 215, 218, 296, 353, 545
Machconvillare 368, 424
Machonvillare 471
Macteshem 507
Madalgarda 410, 414
Madalwinus 416
Madelinus 545
Madua 489, 507
Maecerias 218, 238, 315
Magancia 217, 238, 315
Magedaburg 244, 268, 269, 315
magister 180
Magnentius 115, 117
Magnum templum 188
Mainvillers 56, 98, 143, 148, 170, 171, 332
Mainz 56, 57, 143, 148, 171, 238, 293, 316, 441
Malbrancq, J. 557
Maldegem 560
Mallosus 181, 183
Manimi (Manin) 24
Manin 24, 145
Mannaricium 14, 492
Mannaricium (Maurik) 24
Mannaricium (Merville) 24, 507
Mannekensvere 560
Mannii 145
Maquila 471
Marandi 507
Marcha 245, 316, 467
Marcha Hugonis 40
Marche de Seisogne 205, 231
Marcianus 576
Marcis 167, 229, 315, 551
Marck 43, 153, 167, 398, 442, 462, 471, 478, 502, 507, 520, 534, 538, 546, 549, 551
Marcomanni 145, 160, 316
Marcomirus 134
Marconne 145, 160, 316
Marcq 229, 315, 467, 475

Mardyck 549, 551
Mariani chronicon 260
Marienstift van Aken 380, 381, 464
Marithaime 507
Marius 234
Mark 245, 551
Mark van de Saksen 205
Markelo 507
Marklo 244, 489, 507, 522
Marque 409
Marquise 153, 167, 244, 419, 430, 467, 472, 478, 498, 511, 513, 531, 551
Marsaci 316, 552, 581
Marses, zie Marsi
Marsi, Marses 153, 167, 316
Marsigni 316
Marsna 33, 34, 507
Marsum 38, 43, 383, 384, 398, 471, 488, 507
Martelaren van Agaunum
Martenses 159, 171
Martfelde 370, 373, 375, 471
Martheus 422
Martii 153
Martinus 409
Martinus-kerk 35
Martras 376
Martres 370, 471
Marvilde 375, 376, 473
Masalanda 507
Masamuthon 507
Mastaing 24, 129, 151
Matellione 316
Mathulfovillare 386, 387, 463, 471
Matiarii, zie Mattiarii
Matilone 342
Matiscano 291, 316
Mattiaci 24, 129, 151, 578
Mattiarii, Matiarii 129, 151, 153
Mauriacus 191
Matz 173
Mauri 158, 169
Maurik, 14, 24, 565
Mauricius, H. 179, 180
Mauritius 408
Mauritius Tiberius 213
Maxentia 507
Maxima Caesariensis 127
Maxima Sequanorum 126, 156
Maximianus 102 - 106, 110, 179, 180, 199, 225, 230
Maximinianus 582
Maximinus van Trier 115
Maximus 132, 135, 136
Meaux 316
Meckela 368, 422, 471
Medegisilus 146
Medemolaca 489, 507, 521
Mediana villa 425
Medianus Mons 425
Mediomatrici 147
Medona 368, 413, 471
Meerdonk 560
Meerssen 33, 34
Meerveldhoven (N-Br.) 375, 471
Meerwijk 378
Meerwijk, Jan van 378
Meeuwen 507
Megen 456, 471
Megingaud 361
Megingaudus 429
Megininse 471
Megininsis, pagus 429, 434, 471
Meginum 370, 374, 396, 456, 471
Mela 576
Meldi 147
Melis Stoke 50, 300
mello 258
Melsele 560
Memleben 294
Mempiscon 279, 316
Menapii 108, 167, 292, 316, 349, 532, 579, 580
Menifelt 434, 471
Menighen 22
Mennegen 422, 471
Meotidis 149, 179
Mera 507
Merchishem 507
Mere 431, 471
Meremuda 290
Meri 396, 471
Meriwido 507
Merkem 560
Mermerdinga 369, 430, 471
Merovech 190, 193
Merovingers 190, 198, 220, 484, 545
Mertenses 153
Mervada 245, 290, 316, 508
Merville 24, 245, 291, 373, 375, 376, 395, 471, 473, 478, 503, 507, 534, 540
Merwede 316
Mesopotamië 155
Methensis, pagus 429, 464, 471

Methringen 418, 471
Metis 158
Mettis 165, 181, 188, 190, 316
Metz 147, 158, 165, 181 - 183, 188, 190, 238, 358, 361, 429, 434, 437, 463, 470, 471
Meuthen, E. 379, 380
Mézerolles 218, 238
Middelburg 503, 519, 560
Middelgouw, Mitigowe 432
Middelkerke 503, 508, 560
Midden-Nederland 533
Middenrijk 376
Midleca 413
Midochi 413, 471, 476
Midulfulli 244, 255, 316
Miginensis, pagus 427, 471
migraties 334
Mijzen 549, 551
Milaan, Edict van 108
Milheeze 471
miliarius 155
Milidunensis 79
Millinga 383, 439, 443, 450, 451, 471
Millingen 471
Millingi 396
Milo 402
Mimida 287, 316
Mimigardvurdensis 508
Mimigernaford 245, 508
Minda 316
Minerva 340
Minervii 153
Misenen 569
Misnen 439
Missala 249, 255, 369, 370, 471, 472
Missale 392, 402
Missalensis, pagus 369
Missalis, pagus 369
missi dominici 37, 287, 306, 307, 309, 313, 315, 318
Mithigowe 436, 470
Mithilburgenses 496, 508, 512
Mithilburgis 508
Mocoroth 506, 508
Moerbeke 560
Moere 560
Moeren, De 548, 560
Moerkerke 560
Moers-Asberg 64
Moerzeke 560
Moeze 376, 398, 472
Moezel 138, 200, 341, 363, 369, 370, 387, 392, 402, 430, 433, 434, 462, 463, 470 - 472, 474, 477
Moginense 290, 316
Mogontia 56, 87
Mogontiacum 56, 57, 66, 98, 143, 148, 170, 171, 343
Moguntia 332
Moilla 77, 280, 316
Molenbeek 20, 555, 558
Momignies 63
Monden van de Renus 23, 67, 95, 386, 474, 504, 508, 521, 527, 531, 534, 545, 550, 576, 577, 580 - 582, 586
Monhore 388, 472
Monhove 472
Monnecove 508
Mönnerich 438, 439
Mons (Berg) 363
Mons Ardinigo 369, 407, 462, 472
Mons Clotariensis 387, 396, 464, 472
Mons Taunus 316
Mons Viennensis 386, 387, 472, 477
Monte Santa Maria 361
Montis (Berg) 387, 472
Montreuil 368, 389, 396, 399, 406, 407, 417, 419, 421, 423, 425, 427, 432, 435, 460, 463, 464, 470, 471, 475, 477, 478, 486, 492, 495, 502, 507, 537, 540
Monumenta Germanica 347
Monulfus 186 - 188
Moordwoude 508
Moos 398
Moose 376
Morientiacus 316
Morini 23, 61, 139, 145, 147, 167, 239, 316, 331, 340, 349, 508, 532, 575, 576
Morinnesbrunnon 369, 428, 472
Mosa 39, 43, 285, 376, 383, 384, 398, 472
Mosa (Moze, Moeze) 121, 507, 532, 552, 579, 581
Mosagoa 78
Mosagouw 39, 280, 316
Mosamuthon 488
Mosau Subterior 39
Mosau Superior 39
Mose 391
Mosella 200, 255
Moselle 392, 433, 472, 492
Moulle 549, 551
Mulenberge 388, 472
Mulnaim 384, 398, 472

Mulneheim 383, 398, 462
Muncq-Nieurlet 549, 551
Munderchinga 436, 439, 472
Munderdinga 499
Munna 507
Munster 16, 21, 35, 49, 257, 491, 508
Munsterland 22, 74
Murirato 368, 472
Musella 369, 429, 430, 434, 472
Muselle 407
Muslacensis, pagus 433, 439, 446
Muslensis, pagus 369, 402, 403, 407, 408, 411, 412, 418, 421, 428, 472
Musmagenses 164
Muur van Hadrianus 169
mythen 15, 21, 22, 45, 49, 50, 66, 68, 69, 149, 175, 224, 303, 304, 310, 324, 325, 329

naamkunde 11, 12, 15, 21, 22, 24, 25, 29, 46, 49, 50, 52, 53, 94
naamkundige continuïteit 11, 12, 26, 210
naamkundigen 13 - 19, 23 -25, 27, 28, 30, 36, 44, 48, 49, 52, 53, 94, 152
naamkundige woordenboeken 13, 23, 25
Naharvales 134
Nambsheim 56, 87, 171
Namen, Hendrik van 441
Namneti 146
Namnetum 166
Nandingus 415
Nannenus 127
Nanninus 135
Narbonesia 150
Narbonesia Prima 156
Narbonesia Secunda 156
Nathneim 368, 399, 400, 472
Nauw van Calais 527, 530, 531, 540
Nebelung 406
Neckar 101
Nederhorst den Berg 47, 487, 520
Nederland 373, 375, 376, 382, 443, 475, 481, 483, 485, 501, 530, 536, 574, 586
Nederlands Archievenblad 225, 450
Nederrijn 565, 567
Neder-Saksen (Niedersachsen) 79, 83, 250, 279, 300, 334
Nedinse 429, 472
Neerpelt (N-Br.) 375, 472
Nehallennia-altaren 533
Nemeta 56
Nemetacum (Atrecht) 63, 90, 317, 577
Nemetes 56, 148, 317
Nemetis 171
Nemetum 87
Nerteriani 317
Nervii 150, 156, 317, 579
Nervii, Dictensische 169
Nes 508
Nesse 488, 490, 508
Nesseshort 509
Nete 555
Neumagen 341
Neumaia 14, 46, 343
Neuss 63
Neustrië 247, 269
Nibelungen 128
Nichternadus 402
Niedersachsen, zie Neder-Saksen
Niel (D.) 472
Niele 431, 451, 472
Nielles-lès-Calais 460, 549, 551
Nieuwe Maas 505, 541
Nieuwe Waterweg 541
Nieuwkapelle 560, 561
Nieuwmunster 560
Nieuwpoort 540, 560
nifter 43
Nifterlaca 18, 37, 43, 460, 483, 488, 493, 495, 501, 509, 511
Nifterlake 38, 501
Nigropullo 342
Nigrum Fluvium 101
Nijmegen 14, 15, 16, 18, 27, 37, 44, 46, 59, 61, 65, 66, 69, 75, 96, 303, 337, 339 - 342, 351, 353, 370, 372, 434, 450, 461, 465, 506, 525, 530, 535, 536, 541, 563 - 565, 567, 586
Nijmegen, bisschop van 347
Nijmegen, Bronnenboek van 37, 46, 65, 337, 340, 342 - 344
Nijmegen, Karolingisch 21, 37, 56, 65, 69, 173, 275, 337, 342 - 344, 346 - 348, 353 434
Nijmegen, Katholieke Universiteit 334, 342, 344, 347, 348, 586
Nijvel, abdij van 290, 316
Nimisa 371, 416, 419, 462, 472
Niomaga 254
Nispen 445
Nitera 472
Nithardus 278, 280, 282 - 286
Nitihgowe 432
Nitro 396, 472

Nittera 431
Niumaga 343, 506, 509
Nocdac 317
Noiomagum 341
Noir d'Aa 101
Noires-Terres 342
Noita 317, 339, 343
Nomina provinciarum omnium 134, 140, 584
Nommero 472
Nommoro 408
Nonmodacum 63, 90, 317
Nonmodaca 577
Noord-Brabant 28, 36, 49, 128, 371 - 373, 375, 376, 378, 381, 385, 406, 455, 456, 463, 465, 475, 507, 525, 528, 533, 536, 544, 572, 573
Noord-Elbiërs 224
Noord-Francië 29
Noord-Frankische Rijk 93
Noordgouw 40
Noordlijn 50, 66, 219
Noordschote 560
Noordwijk 509
Noordzee 150, 209, 527, 528
Noordzeekust 530, 531
Noorman, Godfried de, zie Godfried de Noorman
Noormannen 16, 32, 33, 49, 63, 71, 72, 74 - 76, 79, 83, 85, 202, 203, 221, 234, 253, 267, 269, 270, 277,, 278, 286, 288, 290, 293, 317, 325, 327, 331, 334 - 336, 352, 361, 426, 448, 475, 481, 484, 485, 491, 494, 518, 520, 545, 554, 556, 558, 576, 577
Noorwegen 30, 33, 72, 270, 325, 335
Norbertus 404
Nordalbingi 273, 300, 317, 509
Nordaustrachia 317
Nordendi 244, 329, 509
Nordfriesland 28, 574
Nordgau 142, 206
Nordgo 491, 510
Nordhunwig 317
Norditi 292, 317
Nordliudi 266, 317
Nordmanni 33, 71, 327
Nordosquavi 317
Norhunwiq 286
Noricum 142, 317, 579
Normandië 33, 253, 254, 270, 293, 317, 325, 327, 328, 334
Normandië, Dani van 203, 325, 335, 493
Norpertus 419
Norrent 329
Norsavoren 205, 206, 234
Nort Thuianti 38, 41
Northanheri 509
Northgo 83, 317, 488, 509
Northgouwi 83, 317
Northomanni 292, 327
Northomannia 33
Northumberland 328
Northwalde 46, 488
Nortkerque 502, 549, 551, 517
Nortwolde 483
Notita Dignitatum 150, 174, 220
Notitia dignitatum Occidentis 150, 155 - 158, 160, 162, 163, 165 - 167, 169, 170, 172
Notitia dignitatum Orientis 150 - 155
Notitia Galliarum 147, 148
Nouvelle-Église 551
Nova Corbeia 493, 508
Novaesium, Novesium 63, 122, 317
Novarii 317
Novariscari 134, 584
Novempopulana 126, 148
Novesium, Novaesium 63, 122, 317, 349, 533
Noviomagus 12, 14, 26, 27, 45, 46, 55, 65, 69, 96, 173, 221, 303, 317, 337, 341 -343, 345 - 348, 352, 353, 509, 586
Noviomagus, bisschop van 347
Noviomagus, Karolingisch 11, 343, 368
Noviomagus, Romeins 343
Noyon 15, 37, 45, 55, 65, 66, 173, 220, 221, 342, 343, 345 - 347, 372, 436, 458, 506, 509, 557, 558
Nuazefelde 486, 489, 509
Nuithones 343
Numaga 15, 339, 341, 346, 353, 436
Numagus 341
Numaia 18, 65
Numegen 46, 65
Nuomera 422, 472
Nuovendorf 369
Nusia 63
Nusito 269
Nymegen 65

Obbinghem 40
Obraca 249, 317
Obrigga 57, 582

Obrinca 57
Oceaan, Atlantische 105, 127, 129, 317
Octaviani 162
Oderwic 548
Odinga 369, 403, 473
Odo 388
Odoacrus 195, 196, 234
Odoaker 196, 234
Odorna 78
Odulphus 496, 510, 513
Oegstgeest 569, 571
Oeren 387, 560
Offekerque 549, 551
Officinus 368, 417, 423, 473
Ohain 60, 122
Oirschot 510
Oise 173, 201, 435
Old ecclesia 19
Oldenzaal 509, 510
Olderwic 19
Oldonostath (Dorostat) 244, 267, 317
Olibriones 192, 229, 318
Ombringa 433, 473
ongere, 't 20
Onland 530, 548
Onnaing 376
Ooltgensplaat 32
Oos 56
Oostakker 560
Oost-Cappel 503, 549, 551
Oostduinkerke 555, 560
Oosteeklo 560
Oostende 289, 508, 513, 533, 537, 555, 560
Oosterbant 38
Oostergo 14, 38, 40, 370, 510
Oosterschelde 533
Oostfalen, Oostfali, Ostfalen, Ostfali 224, 252, 300, 318, 334
Oost-Francië 29, 223
Oost-Frankische Rijk 29, 45, 93
Oost-Holstein 30
Oostil 21
Oostilborch 21
Oostkerke 561
Oostvleteren 561
Oostwoude 509
Ootmarsum 333, 510
Oppidum Batavorum 352, 368
Opstand van de Bataven 65
Opus Thegani 276, 277
Oratio (Julianus) 226
Oratio (Libanius) 120, 121
Oratio (Symmachus) 129, 229
Ordorp 510
Oressooth 510
Orham 249, 318
Orléans 147, 187, 190, 192, 212
Orosius, Paulus 29, 99, 105, 119, 127, 139, 140, 149, 150, 179, 197, 228, 583 -585
Ortarsaba 271, 318
Orthen (N-Br.) 375, 473
Ortinon 370, 375, 469, 473
Os 446, 454, 473
Osbragttashem 510
Osdenne 289, 318
Osfrithem 510
Osgeresgest 510
Osismi 146
Osismiaci 159
Osismis 166
Oslem 510
Oss 454 - 456, 473
Oss, Godfried van 455
Ossewilre 424, 473, 475
Ostarsaba 318
Ostburon 487
Ostergo 489
Osterol 473
Osterbac 510
Ostarburghem 490
Osterburghem 510
Osterburghum 488
Ostergo 193
Ostfalen, Ostfali, zie Oostfalen
Ostfriesland 21, 28
Ostia Reni 488, 510
Ostorol 370, 375
Ostracha 329, 510
Ostrachi 38, 40
Ostrachia 14, 37, 193, 206, 237, 246, 282, 307, 318, 489, 490, 492, 500, 509
Ostrebant 293
Ostrevant 14, 40, 82, 193, 206, 237, 246, 247, 282, 293, 307, 329, 370, 490, 500
Ostrogothi 193 - 195
Ostrogowe 510
Oszuwilre 424, 473
Otersem 488, 510
Othmarisheim 510
Otlingua 318
Otringas 369, 420, 473
Otsil 21
Otto I 379, 436 - 438, 449
Otto II 316, 501

Otto III 438, 439
Otto, keizer 56, 377
Ottonen 45, 436
Ouacre 249, 318
Oud Gastel 526
Oude Francia 205, 318
Oude Rijn 541
Oude Saksen 311, 318, 510
Oudekapelle 561
Ouden, de 327
Oudenburg 32, 553, 561
Ouderwijk 19
Oudezeele 265
Oudheid 224
Oudorp 569, 571
Oudruick 19
Ouve-Wirquin 460
Ovacrus 252, 318
Overmeer 520
Overschie 569, 571
overslagen 24, 53
overslaggronden 13, 44, 52, 97
Overstraeten, Van J. 550 - 552
Oxinvillare 386, 387, 473
Oxiones 252
Oye-Plage 534, 549, 551

Pacenses 169, 170
Padelli Villa 463
Paderborn 254, 266, 274, 318, 339, 493
Paderbrunna, Partesbrunna 254, 274, 275
Padesbrunnon 266
Pagatinenses 159
Paginse, 473
pagus 36 - 40, 43
pagus Ardinensis 369, 400, 405, 410, 415, 431, 462
pagus Ardinnensis 411, 416, 417, 420
pagus Atrebatensis 38
pagus Badensis 38
pagus Batua 38
pagus Bedensis 38, 78
pagus Bononiensis 38, 39
pagus Chersiacus 137, 138
pagus Dublensis 370, 396, 465
pagus Felua 38
pagus Forestensis 38
pagus Hattuaria 38
pagus Hugumarchi 38
pagus Islo 38
pagus Kinnehim 40
pagus Megininsis 429, 434, 471
pagus Methensis 429, 464, 471
pagus Miginensis 427, 471
pagus Missalensis 369
pagus Missalis 369
pagus Mosau subterior 38, 39
pagus Mosau superior 38, 39
pagus Muslacensis 433, 439, 446
pagus Muslensis 369, 402, 403, 407, 408, 411, 412, 418, 421, 428, 472
pagus Ostrebantinsis 38, 40
pagus Peninsis 404, 465, 473, 475
pagus Renensis 23, 39, 368, 384 - 386, 416, 424, 467, 473, 474, 511
pagus Renensium 38
pagus Salvensis 369, 394, 400, 475
pagus Serinsis 405, 465, 475
pagus Surensis 368, 416, 424
pagus Texandria 38
pagus Tulpiacensis 387, 476
pagus Wabarinsis (Wabarensis) 368, 401, 404 - 406, 408, 410, 412, 414, 415, 418, 419, 421, 427 - 431, 477
pagus Wabracensis 429, 430, 477
pagus Wavarensis 439
Palethe 375, 473
Panegyrici 103, 106, 109 - 114, 126, 582, 583
Panegyricus Constantino Augusto 106, 109 - 114
Panegyricus Constantino Caesari 106, 109
Panegyricus Maximiano Augusto 103
Panegyricus Theodosio Augusto 126
Panhuysen, T.A.S.M. 353
Pannonia 101, 143, 189, 206, 234, 263, 275, 318
Parijs 147, 201, 318, 391, 441, 456, 464
Parisiacum 79
Parisium 147
Parochia Sancti Willibrordi 507, 521
Partesbrunna, zie Paderbrunna
Pas-de-Calais 374
pastinaak 64
Pataviensis 511, 510
Patavio 144, 145, 176
Paterbrunna 318, zie ook Paderbrunna
Pathem 511
Paulus 188
Paulus Diaconus 188, 189, 193, 211, 230, 235
Paulus Orosius, zie Orosius
Pavia 196
Pedele 448
Peelland 367, 449, 461

Peffenhusa 369, 431, 473
Peninse 472, 473
Peninsis, pagus 404, 465, 473, 475
Penninische Alpen 140, 150, 156
Pepijn 77, 223, 239, 240, 243, 248 -250, 255, 379, 384, 390, 394, 398, 400, 436, 449, 464, 490, 494, 497, 513
Pepijnen 221, 434, 499
Pepingen, Peppingen 369, 404, 407, 473
Perc 432
Pertinses 78
Pertisiores 81
Pervijze 561
Petersberg 511
Pethem 439, 569
Petite-Synthe 549, 550
Petit-Fort-Philippe 550
Petressa 169
Petribrunna 256, zie ook Paderbrunna
Petrus 184, 188, 385
Petten 569, 571
pettologie 44, 228
Petuerienses 169
Petulantes 157
Peutinger-kaart (PK) 15, 20, 24, 25, 55, 70, 341, 342, 343, 348, 352, 490, 491, 564, 586
Peutinger-kaart van Nederland 70
Philips de Goede 560
Philips de Schone 562
Phoenicië 154
Phrakti 114
Phrasso 114
Picardië 28
Picten, Picti 132, 133, 228, 318
Pierrefonds 254, 266, 318
Pierremont 254, 266, 274, 275, 318
Pieter Bladelin 560
Piffegen 368, 415, 473
pignora 187
Pillinghem 511
Pippingen 369, 407, 473
Pischem 488, 490, 511
PK, zie Peutinger-kaart
Placidi 162
Pladelli villa, Pladella villa 434, 435, 473
Plaida 434, 473
Plaine Flamande 486, 494, 581
Plecateshem 329
Pleccateshem 511
Plechelmus 509, 510, 512
Plectrudis 240, 243, 384, 390, 490
Plinius 28, 64, 223, 307, 308, 312, 313, 316, 321, 322, 349, 350, 373, 579, 581
Poeta Saxonici annales 256
Polders, De 553
Polemius Servius , zie Servius, Polemius
Polgest 511
Pont-de-Briques 511
Ponte Scaldis 202
Ponticum 159
Pontes Longi 579
Pontinenses, Pontennenses 159, 161
Pontische Zee 179
Pontobrico 171
Pontus 200
Poperinge 503, 511
Poppel 397, 456
Post, R.R. 346, 347
post-humanisten 18, 25, 69, 302
Postumus 98, 99
Potarnem 511
Praesidiantes 159
Praetorium Agrippinae 342
Prast 511
Priamus 134
Primani 164
Probus, Marcus Aurelius, keizer 101, 102
Proculus 101
Promontorium Cimbrorum 169, 318, 320
Provia 473
Provintia 84
Prüm 393
Prüm, Regino van 361
Prumia 371, 383, 397, 419, 420, 426, 473
Prunia 420, 426, 473
Ptolemeus 30, 41, 53, 55, 57, 64 - 66, 68, 71, 142, 167, 225, 302, 337, 340, 341, 483, 508, 579, 581, 582
Purchus 420, 473
Puthilingin 369, 433, 473
Putilinga 439, 446
Pyreneeën 297, 580, 581

Quadi 122, 143, 145, 154, 318
Quadriburgium 122
Quaëdypre 122
Quantia 244, 369, 402, 421, 428, 462, 474
Quarouble 122, 318, 503
Quartensis 167
Quedlinburg 295
Quend 318, 493, 511
Quentinus 135
Quentovicus 215, 237, 318, 493, 511, 512

Quertliacus 386
Quiestède 143, 145, 154
Quintelingeburch 294, 319
Quortolodora 385, 386, 474

Raba 261, 319
Radantia 263
Radboud 239 - 241, 333, 360, 362, 430, 491, 493, 497, 501
Radboud, Cartularium van 362, 390, 570
Radboudstichting, Sint 333
Radegonda 232
Radinghem 418
Radometz 319
Radulfus 378
Raduwinus 411
Raetia 106, 125, 139, 227, 319
Raetobarii 151
Ragenarius 433
Ragentrudis 402
Raginardus 422
rak 18
Ramsola 511
Ranbertus 419
Ratharius 406
Rau 339
Ravangerus 437, 438
Ravengarius 437
Ravenna 196
Ravennas, De, zie Geograaf van Ravenna
Redonas 146
Regenasburg 261, 319
Regenfried 240 - 242
Regensburg 262, 319, 493
Regii 152, 158
Reginae 511
Reginalda Villa 429
Reginar I 362
Reginar Langhals 333, 360, 362
Reginarda 415
Reginarius 427, 429, 431, 433
Reginhart 440
Regino van Prüm 361
Reginoldingas 429, 474
Regisnarius 426
Regniowez 57, 118
Regunharius 432
Reiginbertus 423
Reims 23, 34, 147, 511
Reims, Flodoard van 283, 294
Reinard 360, 361
Rek 18
Remagen 57, 118
Remi 147, 319
Remigius 199, 200
Remis 23
Ren 23, 379, 474
Renensis, pagus 23, 39, 368, 384 - 386, 416, 424, 467, 473, 474, 511
rengenoten 23
Renier Langhals 432
Reno 23
Renty 511
Renus 20, 23, 66, 67, 121, 176, 368, 370, 431, 474, 496, 511, 577, 586
Renus (Rijn) 16, 23, 30, 53, 121, 129, 130, 138, 190, 200, 201, 302, 368, 575, 584, 585
Renus (Schelde) 16, 31, 32, 62, 104, 112, 114, 121, 129, 199, 201, 214 - 217, 231, 319, 354, 368, 373, 384, 386, 387, 389, 390, 392, 393, 396, 399, 400, 402, 405, 408, 410 - 416, 421, 423, 424, 426, 431, 436, 463, 474, 487, 501, 508, 511, 522, 575 - 586
Renus (Schelde)-delta 20
Renus Bicornis 575, 576
Renus, Monden van de, zie Monden van de Renus
Renus-delta 575
Renus-teksten, overzicht 354, 575
Reple 425, 439, 443, 450, 456, 474
Replo 370, 384, 397, 474
Reppel 397, 456, 474
Rerich 271
Resplendial 146
Rethor 407
Reudignes 144
Revue du Nord 524
Rhem 511, 512
Rhim 511
Rhin 319, 511, 576
Rhiustri 263, 319
Rhodanus 81, 144, 176, 179
Rhône 176
Ribeaucourt 77
Ribidimontem 291, 319
Ribuarii, zie Ripuarii
Richarius 437
Richbourough 125, 149, 179
Richerius 293, 294, 296, 297
Richildis 435
Richuwinus 427
Ridenas 429, 474

Riemen 23
Rien 23, 474
Riengouw 38, 39
Rigomagus 57, 118
Rijk, Noord-Frankische 93
Rijk, Oost-Frankische 29, 45, 93
Rijk, West-Frankische 93
Rijk, Zuid-Frankische 93
rijksverdeling 45, 84, 309, 321, 361
Rijn 20, 23, 31, 32, 55, 58, 60, 62, 67, 112, 113, 116, 118, 126, 223, 226, 339, 341, 354, 368, 412, 474, 505, 586
rijn 23
Rijnland 60, 363 - 365, 370
Rijnland-Westfalen 62, 63, 65, 66
Rijnmond 30
rijnsteen 23
Rijsbergen 20, 26
Rijsel 154, 178, 368, 372, 374 - 376, 387, 389, 391, 394, 409, 426, 431, 433, 462, 465, 467 - 469, 472 - 474, 487, 489, 500, 503, 505, 506
Rijsel, Universiteit van 328
rik 18
Rimbert 330
Rimi 259, 319
Rinara 399
Rinasburg 511
Rinderen 451, 474
Rinera 383, 436, 443, 446, 451, 474
Rineras 411
Rinerum 439, 440, 450
Rinesburc 439
Rinhara 396, 399, 431, 474
Rinharim 370, 396
Rinharos 396
Rionsaterwalt 439
Ripa 332
Riparioli 193, 229
Riphaeïsche Bergen 149, 179
Ripuarii 319, 498, 512
Ripuarii, Ribuarii 77, 192, 193, 219, 229, 230, 238, 239, 247, 280
Ripuarische Franken 77, 194, 201, 219, 230
Riswic 492, 512
Riustri 263, 329, 512
ROB 69, 88, 329, 351 - 353, 508
Robert 293, 360 - 362, 429, 430
Robert (de Fries) 440
Rodanburg 512
Rodelinghen 22
Rodemachkeren 433, 474
Rodemakere 439
Rodgarius 505
Rodilinga, Rodilingas 369, 418, 474
Rodium 512
Rodnaco, Hrodnaco 273, 313, 319
Rodulphus 295
Roerik de Noorman 490
Roermond 344, 381
Rohingus 384, 385, 443, 487
Roldingen 369, 406, 474
Roling 22
Romana (Julianus) 128
Romanenses 160, 163
Romanus 319
Rome 46, 55, 67 - 69, 118, 184, 438
Romeinen 17, 30, 31, 32, 66 - 68, 70, 220, 339, 372, 373, 499, 583 - 585
Romeins Noviomagus 343
Romeinse mijlen 141, 142
Romeinse periode 13, 14, 16
Romeinse Rijk 31, 55, 66, 67, 150, 220, 340, 342
Romulus Augustulus 196
Rorespach 417, 474
Rorich 75, 79
Rorik de Noorman 63, 90, 281, 289, 319, 325.517, 577
Rorikes-Berg 289, 319
Rosmalen (N-Br.) 375, 474
Rosmalle 370, 375, 474
Rosmella 376
Rosogavi 319
Rotheim 512
Rothulfuasenhem 511, 512
Rotomagus 166
Roubaix 375
Rudinhem 512
Rudolf 298
Rufinghem 512
Rugini 512
Rugrum 512
Ruhr 30
Ruimel 339, 340, 388, 397, 474
Rumaucourt 512
Rumelacha 370, 374, 388, 397, 474
Ruminghem 474
Rumleos 370, 374, 397, 425, 474
Rumliacum 388
runenschrift 336
Ruosere 369, 421, 474
Ruperst 512
Rupholt 460

Rura 485, 491, 512
Ruricgo 511
Ruteni 144
Ruthichina, Rutichina 369, 475
Rutupias 125
Rutupi Portus 149, 179

Sabarienses 163
Sabini 162
Sabiniani 168
Sabis 163
Sacramentarium van Echternach 441
Sagiori 146, 147
Saint-Avold 182
Saint-Martin-de-Fontenay 325, 326
Saint-Martin-des-Sclives 217, 237, 330, 332
Saint-Martin-de-Verson 326
Saksen 23, 30, 36, 39, 49, 73, 116, 132, 168, 199, 200, 208, 212, 214, 215, 221, 223 - 229, 231 - 237, 240, 242 - 246, 248 - 268, 270, 274, 276 - 282, 284 - 286, 288, 290, 292, 294, 296, 303, 358, 495, 504, 507, 516
Saksen, Eilanden van de 196
Saksen, Mark van de 205
Saksen, Oude 292
Saksenland 252, 334
Saksische Kust 75, 166, 167, 229
Saksische land 219
Sala 41, 120, 227, 230, 269, 290, 291, 310, 319, 369, 394, 475
Salagowe 369, 431, 432, 475
Salahom 38, 41
Sale (Selle) 581
Salefelt 290, 319
Saletione 170
Salia 231
Salii 30, 42, 120, 137, 151, 157, 227, 230, 584
Salische Franken 41, 195, 227, 230, 319, 576
Salland 38, 120, 231
Salmana 417, 475
Salodore 180, 181
Salodurus 213, 214
Salperwick 502
Saltzburg 512
Salva 400, 475
Salvensis, pagus 369, 394, 400, 475
Sambre 167, 582
Samer 21, 414, 423, 478, 502, 506
Samern 21
Sancti Aurei 181, 182
Sancti Mauricii Monasterium 180
Sandraudiga 26
Sangatte 217, 237, 244, 329, 330, 502
Sanghen 460
Sangibanus 192, 229
Sankt-Moritz 180, 204
Saône 144
Sarfatij, H. 348
Sarmatae, Sarmati 126, 145, 195, 229, 293, 294, 319
Sarmatia 126
Sarre 111
Sarrebourg 111
Saturiani 178
Sauer 368, 399, 438, 457
Saverne 170
Saxones 47, 73, 116, 196, 199, 206, 208, 212 - 217, 221, 225, 226, 228 - 230, 232, 233, 237, 240, 248, 250, 252, 285, 298, 501, 512, 521, 583, 584, 586
Saxones Euci 206, 234
Saxonia 83, 218, 223, 224, 229, 248, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 263 - 265, 270, 274 - 276, 278 - 280, 283, 284, 286, 288, 294, 295, 300, 301, 303 - 305, 319, 357, 481, 517, 576
Scadingas 429, 475
Scainninge 259
Scaldis 38, 89, 112, 113, 202, 292
Scarpe 42, 163
Scata 512
Scauninge 259, 320
Sche 439
Schelde 20, 23, 39, 41, 44, 214, 320, 354, 368, 377, 384 - 386, 398, 412, 421, 431, 444, 446, 448, 467, 474, 487, 528, 531 - 534, 539, 541, 555, 558, 568, 575, 576, 581, 586
Schelde (Ponte scaldis) 202
Scheldemermur 512
Schermer 569, 571
Scheur 541
Schleswig 74, 217, 332
Schleswig-Holstein 74, 83, 93, 127, 132, zie ook Sleewijk - Holstein
Schoonhoven, Hendrik van 381
Schoorl 512
Schore 561
Schouwen 38, 44, 365, 444, 445
Schouwen-Duiveland 444, 570
Schupildhem 491, 512

Schwaben, Herman van 360, 362, 436
Schyrori 195
Sclavi (zie ook Slavi) 73, 216, 276, 291, 512
Sclusas 512
Scoronlo 488, 512
Scoti 133, 320
Scranaholt 513
Scudungi 81
Scuffelingen 369, 419, 475
Scupenses 153
Scythica 318, 320
Secundani 153, 159
Seeck 171
Seeland 334
Seguntienses 158
Seisogne 205, 231
Seine 580
Seist 489, 505, 513
Selandia 27, 288
Selle 41, 120, 137, 151, 157, 227, 249, 255, 269, 290, 310, 369, 373, 392, 394, 400, 403, 407, 408, 412, 418, 421, 431, 461, 463, 464 - 468, 470, 472 - 474, 512
Semnones 320
Senones 143, 147
Senonicum 79
Sens 35, 36, 143, 147, 359, 360, 408, 416, 417, 513, 516
Septem Provinciae 155, 156, 165
Septimani 159, 161, 164
Septimius Severus 119, 127, 556
Sequana 89, 140
Sequani 148
Serinsis, pagus 404, 465, 475
Sergius, paus 484
Serques 549, 552
Servatius 185, 186, 188
Servatius Tungrorum 185
Servius, Polemius 575
Severus, Septimius 119, 127
Seyn De, E.M.H. 554, 556 - 563
Siagrius 199, 230
Siatutanda 320, 349, 551
Sicambri 135
Siegfried 360, 362, 363, 436 - 439, 449
Sifridus 414
Sigebert de Manke 201
Sigebert I 207, 210, 211 - 213
Sigebert van Gembloers 198, 199, 292, 584, 585
Sigerick 204
Sigiberti Gemblacensis chronica 135, 146, 175, 193 - 195, 198 - 200, 204, 205, 207, 209, 212, 213, 215, 216, 218, 241, 249, 51, 254, 277, 280, 286, 292, 293, 298
Sigiburg 244, 251, 252, 320
Sigismond 180, 204
Sigoaldus 360, 361, 423
Sigonna 427, 475
Sigtuna 336
Silingi 320
Silvanectes 147, 172
Silvanus 117
Silvius, Polemius 576, 585
Simara 418, 475
Simere 368, 428, 475
Simile 511, 513
Sinaisfeld 263 - 320
Sincfala 556
Sinlendi 274, 320
Sinotfeld 244, 263, 320
Sinte-Agnieten dage 300
Sinte-Lievens-Essche 513
Sinte-Lievens-Houthem 513
Sinte-Margriete 560
Sint-Gillis-Waas 560
Sint-Jacobs-Kapelle 560
Sint-Jan-in-Eremo 560
Sint-Joris 560
Sint-Laureins 560
Sint-Niklaas 560
Sint-Odiliënberg 491, 513
Sint-Radboudstichting 333
Sint-Rijkers 560
Sintongefeld 263
Sinuinum 488, 513
Sirmium 101, 124
Sisela 513
Sismere 397, 475
Sitdiu 549, 551, 552
Sithiu 239, 250, 349, 513
Sitnia 244, 250, 320
Skimere 439, 569
Slack 41
Slavi (zie ook Sclavi) 216, 217, 237, 238, 261, 283, 310, 320, 323
Sleeswijk-Holstein 206, 207 224, 227, 228, 232, 235, 287, 296, 300, 305, 512, zie ook Schleswig-Holstein
Sleidroburg 259, 320
Sliaswich 330, 332
Sliesthorp 314, 513
Slijpe 560
Sliviacas 93

Sliviacas Oras 74, 217, 237, 320
Sloet, L.A.J.W. 255
Slofstra, J. 51, 52
Sloten 439, 569, 571
Smetius, Johannes 340
Snaaskerke 560
Sneldingi 271, 285, 320
Soissons 147, 490, 513, 517
Solenses 153, 168
Solina, 368, 475
Soline 414
Solothurn 214
Sorabi 276, 282, 291
Souastre 393, 394, 460, 462, 475, 503
Spaarnwoude 569, 571
Spanje 174, 175
Speidel 338
Sperohgouwi 82, 281, 320
Sperliacum 18, 513
Spethashart 369, 431, 475
Spetnerian 413, 414, 475
Speyer 56
Spiegel Historiael 351
Spieringhorn 569
Spiers 87, 148, 171, 414
Spira 56
Spiratiam 56
Spirnerawalt 439, 569
Spoleto 360, 361, 423
Springersdiep 541
Sprusdare 385, 386, 475
Spycker 549, 552
St. Aignan van Orléans 189
St. Albanus 277
St. Alexander 288, 289
St. Amandus 76, 386, 442, 443, 487, 491, 492, 495, 497, 512
St. Anianus 539, 554, 558
St. Anscharius 33, 235, 251, 273, 280, 328, 330, 332, 336, 486, 493, 498, 509, 511, 550, 562, 517, 519
St. Antonius 451
St. Arnold 561
St. Auctorus 189
St. Audomarus 218, 219, 238, 239, 563
St. Augustinus 55
St. Baafsabdij 559
St. Bavo 562
St. Benignus 243
St. Bertijns 29, 81, 426, 428, 491, 493, 507, 513, 561, 521
St. Bertinus 513
St. Bonifatius 47, 56, 57, 69, 148, 329, 333, 350, 357, 399, 457, 432, 484, 486, 490, 491- 495, 497, 498, 500, 501, 508, 510 - 513, 525, 542, 550, 573, 516, 521, 522
St. Candidus 179, 180
St. Casius 99, 180, 183
St. Columbanus 283
St. Cosmas 215
St. Denis 215
St. Desideratus 206, 232
St. Dionisius 237
St. Donatius 289
St. Egbert 492, 493, 501, 510, 512
St. Eligius 487, 497, 509, 554, 557
St. Eloi 386, 442, 557, 558
St. Eloi van Noyon 185
St. Eucharius 62
St. Eucherius 62
St. Exuperius 179, 180
St. Faro 214, 236, 316
St. Frederik 486
St. Furseus 218, 238
St. Gamelbertus 279
St. Gangulphus 509
St. Gereon 62, 182
St. Germanus 132, 228
St.-Germain-des-Prés 255
St. Gregorius 296, 332, 357, 487, 490, 495, 504
St. Helerius 486, 499
St. Hieronymus 205, 231
St. Hilarius 205, 231
St. Honoratus 432
St. Hubertus 188, 218, 492, 516
St. Idesbald 559
St.-Inglevert 263
St. Jacob de Meerdere 550
St. Kilianus 263
St. Lambertus 188, 218, 377, 396, 452, 486, 487, 495, 505, 516, 519
St. Landelinus 373, 377, 458, 466
St. Landelinus-kerk 458, 469
St. Landoaldus 487, 518
St. Laugerius 185
St. Laurentius 427
St. Lebuinus 40, 42, 332, 486, 487, 493, 497, 501, 506, 507, 511 - 513, 521, 522
St. Leodegarius 185
St. Lewinna 557, 559, 562
St. Lieven 497, 513
St. Ligerius 185
St. Loup van Troyes 189

St. Ludger 16, 22, 39, 40, 42, 43, 49, 247, 251, 257, 327, 332, 333, 358, 486, 487, 490 - 496, 498 - 501, 504 - 506, 508, 510, 512, 517, 520 - 522, 550
St. Maarten 185
St. Martinus 35, 36, 293, 513
St. Martinus-kerk 35
St. Maternus 62
St. Mauricius 179, 180
St. Maximinus van Trier en Stavelot 361, 362, 437
St. Michaël 409
St. Nazarius 373, 375 - 377, 458, 462, 465, 466, 468, 469, 471 - 474
St.-Odiliënberg 491, 513
St. Odulphus 496, 510, 513
St. Omaars 554
St.-Omaars 29, 42, 219, 368, 386, 388, 393, 397, 399, 403, 405, 406, 413, 418, 419, 420, 426, 427 - 430, 432, 433, 461, 464, 466 - 468 - 470, 474 - 478, 486 - 489, 491, 492, 494, 496, 497, 500, 502, 504 - 506, 511 - 513, 520, 521, 526, 534, 538, 540, 549, 552, 554, 563
St. Otger 513
St. Pancras 571
St. Paulus 189
St. Petrus 62, 189, 334, 363, 373, 409 - 416, 418, 420, 423, 426, 506, 511
St. Pieters-abdij 559
St. Plechelmus 509, 510, 512
St.-Pol-sur-Mer 549, 552
St.-Pol-sur-Ternoise 329, 368, 460, 497, 500 - 503, 508, 510, 513, 540
St.-Quentin 148
St. Radboud 333, 500, 510
St. Remigius 34, 199, 200, 218, 230, 293
St. Riquier (St. Richarius) 292
St. Salvator 409, 425, 426, 499
St. Servaas 362, zie ook St. Servatius
St. Servaaskerk 58
St. Servatius 185, 186, 188, 242, 296, 516
St. Stephanus 188, 189
St. Sturmius 255
St. Suitbert 492, 501, 510
St. Ursus 213, 214
St. Utho 279
St. Vaast van Atrecht 87, 218, 284, 307, 361, 512, 522
St. Vaast van Lorsch 361
St. Vedastus 218
St. Victor 62, 64, 99, 180 - 183, 213, 214
St. Walaricus 292
St. Wandregilisus 551
St. Werenfried 495, 521
St. Wilfried 495
St. Willehad 40, 41, 328, 329, 332, 493, 504 - 506, 509, 511, 573, 516, 517, 519
St. Willibald 329, 500
St. Willibrord 11, 12, 14, 18, 28, 33, 35, 36, 40, 41, 43, 47 - 50, 56, 69, 71, 76. 324, 327, 332, 333, 345, 350, 357 - 359, 361, 362 - 365, 367, 368, 370 - 374, 382, 383, 385 - 404, 406 - 429, 431 - 439, 441 - 443, 445, 447 - 454, 457, 461, 465, 467, 470, 471, 474 - 477, 479, 481, 483 - 487, 490 - 499, 501, 504, 507 - 511, 513, 516 - 522, 554, 570 - 574
St. Willibrord, Kalender van 491, 493, 513
St. Wiro 513
St. Wolbodonus 297
St. Wulfram 239, 496
St. Wunnebald 329
Stalhille 560
Stablesiani 160, 166
Stainfurt 320
Stampensis 79
Starasfort 245, 268, 320
Stavele 560
Ste. Genoveva van Parijs 189
Ste. Walburga 329
Steene 32, 534, 549, 552
Steenkerke 562
Steenland, Gobert van 561
Steensel 411
Stekene 562
Stellinga 285
Stellingi 283, 320
Stene 562
Stenetland 425, 426
Stenheim 475
Sticht, het 35
Stilicho 136 - 140, 197, 584
Stobenses 153
Stoke, Melis 50, 300
Stolte, B.H. 348
Straatsburg 31, 32, 55, 148, 156, 343, 535
Straatsburg, de Eed van 86
Strabo 10, 129, 530, 574, 579, 580, 581
stratigrafie 12, 13, 52, 97, 525, 529
Strazeele 245, 268
Stroe 483, 485, 514
Strouanne 483, 485, 488, 502, 513
Strude 513

Struona 483, 488, 513
Stuivekenskerke 562
Sturii 320
Suabsna 351, 488, 522
Suaeuconi 320
Sudergo 40
Sudgo 40, 509, 510
Suebi, zie Suevi
Suentana 244, 321
Sueonen, Sueones 73, 330
Suentisiores 81
Suessiones 147
Suestra 358, 393, 394, 462, 475, 489, 514
Sueven, zie Suevi
Suevi, Sueven, Suebi 30, 31, 61, 139, 145, 207, 212, 235, 320, 321, 331, 487 , 576, 579 - 581, 584
suevus 582
Sugambri 581
Suhthusum 488, 490
Suhtrem 490
Suindinum 73, 330
Suitbert, St. 492, 501, 510
Sulpicius 215
Sulpicius Alexander 135
Sulvelde 505
Sumingen 369, 402, 475
Summingen 433
Suones 261
Sunno, Sunnon 134, 135
Sunuci 321
Superventores 160
Suptar 175
Sura 368, 370, 384, 386, 387, 389, 390, 393, 399, 400, 402, 405, 408, 410, 412 - 413, 415, 416, 423, 424, 426, 436, 485, 491, 512
Surensis, pagus 368, 416, 424
Susteren 393, 475, 514, 572
Sutrachi 38, 40
Suurbi 75
Swalafelda 281, 282, 321
Sycambri 582
Sygambri 137, 321, 580, 584
Symmachus 129, 229, 584
Syrië 154

taalgrens 19, 29, 30, 32, 34, 35, 53, 71
taalkundigen 19
taalwetten 19
Taberna 170
Tabernis 170
Tablis 342
Tabula Peutingeriana 339
Tacitus 24, 27, 30, 31, 53, 55, 61, 189, 218, 221, 223, 287, 302, 337, 338, 340, 343, 497, 530, 532, 533, 542, 551, 577, 578
Tadia 370, 374, 388, 456, 475
Taglingi 514
Taglingthos 510, 514
Tagnofurt 321
Taifali 133, 165
Tanais 149, 179
Tartoesji 297
Taunus 321
Taurinum 117
Taurunenses 159
Taxandria, Toxandria 27, 28, 30, 39, 40, 140, 227, 321, 367, 369 - 373, 375, 376, 379 - 384, 391, 392, 394, 396, 406, 409, 411, 425, 431, 433, 440, 441, 447 - 450, 453, 458, 461, 462, 464 - 466, 468, 469, 471, 473 - 477, 492, 495, 505, 572, 573
Tecela 483
Tecelia 41, 488
Tede (N-Br.) 388, 456, 475
Teisterbant 38, 43, 83
Telegraaf, De 52
Tellensis (Toul) 83
Tencteri 321, 350, 532, 578, 579, 582
Teonis villa 258
Teonis-melli 258
Ter Doest, abdij 559, 563
Ter Duinen, abdij 559, 563
Teratina 487, 488
Terchena 370, 377, 476, 477
Terlinchtun 460
Ternoise 254, 305, 406
terpen 350, 543
Tertiani 161 - 164
Tervacensis 279, 321
Tervanna 152
Tervingi 152
Terwaan 42, 61, 145, 147, 152, 219, 388, 433, 465, 476, 493, 505, 508, 517, 532, 534, 538, 540
Tessandrië 23
Tessel 38
Testament van Willibrord 383 - 386, 392 - 394, 396, 397, 442, 443, 450, 451, 465, 467 - 469, 474, 476, 478, 521
Testerbant 39, 40, 227, 370, 373, 375, 376, 465, 471, 475, 476, 478
Testervanti 371, 391, 476

Testrabanti 43, 83, 321
Testricum 239
Teteghem 502, 534, 549, 552
Tetricus 100
Teutoburgerwoud 321
Teutonen, Teutoni, 144, 172, 321
Teutonicium 172
Texel 483
Texla 38, 41, 483
Textricum 321
Texuandri 350
Thebaans Legioen 62, 64, 99, 179 - 183, 213
Thebaici 179
Thebais 180
Thebanen 181
Thebe 154
Thelingi 413, 476
Theodardus 390
Theodebald 209
Theodebert 203 - 206, 211, 234
Theodelinda 396
Theoderich I, koning van de Gothi 190, 191, 193, 194, 202 - 204, 206, 232
Theoderich II 191, 194
Theoderich van Echternach, 360, 364 - 371, 387, 395, 397, 398, 409, 412, 414, 419, 421, 424, 428, 437, 438, 441, 443 - 449, 451, 461, 476, 477, 487
Theodericus 287
Theoderis 248
Theodon 486, 489
Theodorus van Octodurum 180
Theodosius 126, 583
Theodosius I de Grote, keizer 126, 136, 137
Theodrada 388
Theofried van Echternach 40, 43, 240, 363 - 366, 383 - 387, 390, 395 - 397, 437, 439 - 445, 450, 451, 461, 470, 474, 486, 495, 496, 498, 504, 508, 511, 512, 550, 569, 519, 521
Theotarius 390
Theotgaudus 360, 361
Theotmelli 253, 258, 321
Theotorne 505
Theotrada 407
thermen 59
Thessandricum 376, 377, 476
Thiant 258
Thiatbere 433
Thidbaldus 444
Thietbaldus 484, 398
Thietmannus 430
Thilde 369, 421, 475
Thiofridus 240, 383 - 385, 390, 393, 398
Thissen, B. 65
Thitbald 383
Thorhem 515, 516
Thoringi, Thuringi 57, 203 - 205, 208, 209, 232, 233
Thoringia, Thuringia, Toringia, Turingia, Turingië 57, 83, 157, 196, 198, 203, 211, 212, 217, 227, 229, 230, 231, 235, 237, 321, 334, 384, 388, 394, 476, 503, 516, 517
Thorismond 191, 194
Thorolt 561
Thracië 152
Thrasco 271
Threanti 38
Thremethe 476
Thrianta 41, 516
Thriante 329, 494
Thrimnita 433, 476
Thuiantes, Thuianti, Thuientes 24, 41, 152
Thuianti, zie Thuiantes
Thuillies 58, 201
Thuin (B.) 41, 152, 157
Thuina 489, 505, 516
Thulere 489, 505, 516
Thun 41, 109, 134, 152, 157, 503
Thüringen 57, 83, 157, 196, 197, 205, 208, 211, 227, 229, 230, 233, 279, 302, 334, 352, 388, 394, 476
Thuringi, zie Thoringi
Thuringia, zie Thoringia
Thuringus 388, 476
Thurisindus 204
Thurismodus 204
Thurne 431, 441
Tiber 114
Tiberius, Mauritius 213
Tiel 441, 449, 450, 508
Tiele 516
Tielt 562
Tilborch 21
Tilburg 21, 30, 391, 463, 476
Tilia 442
Tilleborg 391, 476, 503
Tilliburgis 21, 391, 476
Tilques 502, 549, 552
Timelle 245, 321
Tingiatania 163
Tingrisienses 169
Titus Flavius Romanus 341

Titus Punicius Genialis 340
Tolbiacum 58, 201, 204
Tolosantes 178
Tongelaar 20
Tongelre 20
Tongeren 20, 58, 59, 62, 67, 143, 148, 157, 188, 196, 215, 218, 344, 516
Tongeren, Zuil van 58
Tongerlo 20
Tongerlo, abdij van 443, 446, 447, 451, 452, 453, 470, 504
Tongerloo 20
Tongrecani 157
Torhout 330, 560, 562
Toringia, zie Thoringia
Toronica civitas 516
Toul 78, 81, 147, 516
Tournehem 35, 43, 48, 69, 185, 357, 358, 360, 362, 387, 388, 390, 395, 400, 403, 406, 409 - 411, 416, 417, 419, 426, 428, 430, 432, 433, 435, 457, 460 - 462, 467 - 470, 474 - 479, 481 - 486, 488, 492, 495, 497 - 500, 502, 506, 508, 509, 511, 512, 534, 538, 540, 574
Tournehem (Traiectum) 35, 42, 43, 48, 69, 185, 242, 256, 321, 332, 374, 383, 384, 393, 479, 481, 484 - 486, 488 - 505, 509 - 511, 513, 517, 521, 523, 531, 548, 569, 570, 572, 574
Tourcoing 157
Tournes 460
Tours 35, 36, 146, 516
Toxandria, zie Taxandria
Trachina 244, 245, 321
Traianus 341
Traiectensis episcopus 296
Traiectum 12 - 15, 18, 23, 26, 27, 37, 45 - 50, 52, 58, 350, 352, 448, 457, 476, 479, 516, 536
Traiectum (Tournehem) 35, 42, 43, 48, 69, 185, 242, 256, 321, 332, 374, 383, 384, 393, 479, 481, 484 - 486, 488 - 505, 509 - 511, 513, 516 - 519, 523, 531, 548, 569, 570, 572, 574
Traiectum (Trith-St.-Léger) 62, 516, 545
Traiectum (Utrecht) 69, 321
Traiectum ad Mosam (Maastricht) 58, 321
Traiectum, goederenlijst van 41, 481, 482, 484
transgressie, Duinkerken - I 530, 531
transgressie, Duinkerken - II 530
transgressiegebied 13, 27, 36, 322, 351, 539, 543 - 545, 553, 555, 556
transgressies, Atlantische 530, 544
transgressies, Duinkerkse 529, 530, 544
transgressies, Hollandse 530
Transmarus 347
transmigratie van namen 21
transplantatie-namen 22
Trecas 291, 321
Trecht 18, 46, 516
Trectis 516
Trega 58, 92, 353
Treiectensis 185, 186, 188
Trehet 46, 516
Treiz 380
Tressin 17, 55, 63, 64, 122, 123, 341, 342
Treveri 143, 147, 321, 417, 424, 476
Treveris 132, 146, 386, 387, 389, 424
Triberi 165
Triboci 322
Tricassinum 78
Tricassium 147
Tricensima 122, 123, 583
Tricht 46, 185, 516
Trier 31, 62, 132, 143, 146 - 148, 165, 182, 341, 60 - 362, 365, 366, 384, 387, 389, 394, 424, 430, 437, 448, 487, 507, 535, 536
Trier, Arnold van 452
Trihet 46
Trimethe 443
Trimithi 516
Tringhem 41, 329
Trinmithi 433, 489
Trith 185
Trith-St.-Léger 46, 62, 185, 516, 545
Tropea Drusi 322
Troyes 147
Truncensimani 164
Tubalgowe 436, 476
Tubantes 109, 134, 152, 157, 322, 579, 584
Tuianti 38, 322
Tullensis 78
Tulpiacensis, pagus 387, 476
Tumme 385, 386, 476
Tumnis 476
Tungrecani 166
Tungrensis episcopus 296
Tungri 20, 143, 148, 156, 227, 322, 577
Tungris 20, 58, 62, 120, 184, 188, 294
Turholt 330, 517
Turijn 117
Turingia, zie Thoringia

Turingië, zie Thoringia
Turnacenses 147, 166
Turonica civitas 35, 36
Turnacum 157, 196
Turonum 146
Turre 517
Tuscus Albula 114
Twee Ewalden 493, 510
tweeman (duumvir) 340
Twente 38, 41, 152
Tyrrheneïsche Zee 131

Ubberon 517
Ubchirica, Ubkirika 351, 488, 506
Uberanmalsna 489, 517
Ubii 322, 578, 580
Ubkirika, Ubchirica 351, 488, 506, 517
Udilbert 433
Uffeninge 368, 423, 476
Uisi 151
Uitermeer 517
Uitkerke 503, 519, 562
Uit-Rek 18, 46, 48, 516, 528
Ulpia 341
Ulpia Noviomagus 65, 341, 342, 353
Ulterius Traiectum 517
Undecimani 152, 158
Ungarii 215, 216, 236, 322
Universiteit Nijmegen, Katholieke 334, 342, 344, 347, 348, 586
Universiteit, Vrije (van Amsterdam) 51
Universiteit van Rijsel 328
Unstrut 204
Uphuson 517
Upwilcanhem 517
Uranlo 489, 517
Urbs Hugonis 40, 413, 469
Uren 402, 476
Ursarienses 159, 164
Ursus 180, 183, 213
Urva 410, 413, 476
Urversen 402, 476
Urvia 400
Usipeti 322
Usipi 134, 143, 532, 578, 579, 584
Uteromeri 488, 493, 497, 502, 517
Utrecht 11, 12, 14, 18, 27, 35, 43, 45 - 49, 69 - 72, 255, 324, 345, 346, 350, 351, 357, 365, 371, 383 - 385, 440, 457, 479, 482, 484, 485, 504, 505, 508, 511, 513, 516 - 518, 525, 530, 536, 550, 563, 565 - 567, 570 - 573
Utrecht, Willem van 439, 570
Utret 517
Utriusti 244, 512, 517
Uttarlo 505, 517
Uuiron 517, 522
Uurdin 518
Uuromeri 518, 520
Uustrut 232, 288, 322
Uvia 487, 489, 518
Uxem 534, 552

Vaccaei 143
Vachalis 126
Vada 340
Vaedritlaeum 370, 397, 456, 476
Vagara felda 490, 518
Vahal 322
Vahalis 173, 576, 583
Vahalus 88
Valcanaburg 518
Valenciennes 31, 41, 151, 368, 373, 376, 396, 397, 427, 458, 464, 466, 469, 471, 473, 478, 495, 497, 500, 503, 505, 512, 518, 531, 532, 540
Valens 125, 129
Valentinianus I 125, 127 - 129, 227 - 229, 584
Valentinianus III 191
Valentis 151
Valerianus 100
Valerius 62
Valhuon 40, 41, 245, 460
Valkenburg 565
Valkenswaard 453, 456, 476
Valkhof 345 - 348, 353
Vallisiores 81
Vallis Restoldi 476
Vallis Sancti Petri 299
Vallis Thiedolfi 429, 476
Vandali 137, 139, 174, 322, 584
Vandelicourt 137, 146, 174, 194
Vandili 584
Vangiones 81, 131, 148, 171, 322
Vangionum 80, 87
Vanneufville, E. 574
Varini (Varenne) 24
Varmacia 56
Varoth 490, 518
Varri 178
Vastine (Vastinae) 178
Vec 518
Vecht 518

Vechten 47, 495, 564, 565
Vedastus 218
Velesan 518
Velgasse, 487, 489, 518
Velisena 441, 476, 477, 486
Velleius 320
Vellin 477
Velsan 518, 520
Velsen 40, 565, 569, 571
Velsereburc 439, 569
Velspach 409, 477
Velum 518
Veluwe 21, 38, 42, 69, 518
Velzen 395, 477, 486
Venatores 162
Venetia 166
Venetum 146, 576
Vennepa, Vennapa 496, 518
Verchena 376, 377, 466, 476, 477
Verdaci 143, 322
Verdun 78, 358, 361
Verdun, Verdrag van 86
Vergilius 575
Verodunenses 147
Veromandui 148, 322
Verrebroek 562
Vesontes 159
Vetera 55, 64, 579
Vetus Traiectum 280, 515, 518
Veurne 329, 506, 534, 540, 548, 550, 562
Viadum 582
Viatorinus 63
Vibius Sequester 138, 200, 201, 575, 585
Vicani Juliacenses 60
Vico 170
Victor, H. 62, 64, 99, 180 - 183, 213, 214
Victor IV, paus 444, 446, 450
Victor, Aurelius 100, 102, 105
Victoriacum 125, 151
Victores 125, 151, 157
Victorienses 134, 584
Victorinus 98
Victrenses 322
Vicus 421
Vidrus 582
Vie de Charlemagne 73, 74, 253, 261, 275
Vieille-Église 19, 549, 552
Vienna 143, 156, 291
Vienne 143, 144, 148
Vieux-Quend 318, 493, 537, 539, 547
Viharmas 339
Vikingen 72, 295, 327
Villa Basilika 60
Villare 369, 401, 431, 477
Villari 518
Viller 477
Villiers 460
Viltaburg, Wiltaburg 242, 322, 323, 518, 521
Vilti 242, 256, 261, 305, 316, 323, 518
Vinciacum 243, 322, 518
Vinderhoute 562
Vindices 152, 171
Vindicianus 218
Vingo, Vingio 122, 583
Vinkem 562
Vinxtbach 57
Virdomadensis 279, 322
Virgilius 308
Viridunensis 78
Visigothen 194, 322
Visterie 55, 64
Vistla 585
Vistula 142, 582, 585
Visurgis 287, 316, 581, 582
Vita Karoli Magni (Einhard) 95, 267
Vita Ludovici 268, 277
Vita S. Gerardi 296
Vita S. Sturmi 255
Vita S. Wolbodonis 297
Vitere 477
Vitriacum 296
Vitro 472
Vitus 280
Viurmacia 56
Vlaams 19
Vlaanderen 28, 32, 33, 47, 52, 443, 444, 447, 457, 467, 477, 485, 497, 503, 511, 513, 522, 527 - 529, 533, 535, 539, 544, 553 - 555, 563, 564, 577
Vlaanderen, Boudewijn van 447, 496, 508
Vlaanderen, Zandig 553
Vlaardingen 565, 569, 571
Vladslo 562
Vlamingen 34, 43, 49
Vlie 223
vloedhavens 537
Vogastes 217, 237, 322
Volcandus 435
Volkerak 541
Volksverhuizingen, Germaanse 308, 314
Vraagstukken in de historische geografie van Nederland 22, 325, 347, 348
Vrasene 562
Vries, J. de 295

Vrije Germania 68
Vrije Universiteit van Amsterdam 51
Vronlo 439, 569
Vronnen 569
Vuada 487, 489, 519
Vualdensis 81
Vuerbena 376, 477
Vuestinensis 79
Vuurascores 81
Vulpi 521
Vurdan 519
Vurdin 519

Waal 65, 96, 126, 173, 353, 565, 567
Waalre 28, 372, 389, 446, 447, 453, 456, 477
Waalre, Hendrik van 453
Waarschot 562
Waasmunster 32, 562
Wabarensis, pagus, zie Wabarinsis, pagus
Wabarinsis 368, 407
Wabarinsis (Wabarensis), pagus 368, 401, 404 - 406, 408, 410, 412, 414, 415, 418, 419, 421, 427 - 431, 477
Wabbinghem 519
Wabracensis, pagus 429, 430, 477
Wachardus 383, 393
Wachconvillare 477
Wachtebeke 558, 562
Wacquinghen 22
Wadaha 488, 519
Wadenooien 519
Waderle 443, 447
Waderlo 28, 374, 397, 431, 433, 439, 443, 446, 447, 450, 453,, 454, 477,
Waderloe 370, 383, 392, 441, 476, 477
Wadinghem 519
Wadradoch 453, 476, 477
Waedritlaum 374
Waetriloe 384, 389
Wafradoch 370
Waganwega 505, 519
Wagnonville 460
Waizzagaim 322
Wal 169
Wala 330
Walachria 27, 44, 85, 322, 447, 448, 477, 495
Walacras 519
Walacria 38, 43, 503, 508, 519, 522
Walada 269
Waladala 322
Walafridera 420
Walamar 193, 195
Walaricus 292
Walburga, Ste. 329
Walburgakerk 329
Walcheren 27, 38, 43, 44, 85, 240, 444, 445, 477, 519
Walcras 519
Waldrada, 413
Waldringhem 393
Waletabi 256, 261, 275, 323
Walichra, 444, 446
Walichrum 43, 85, 445, 477, 488, 508, 519
Wallis 175
Walre 453, 456
Walricheshem 519
Walter, abt 444
Walter, investiet 452
Wampach, C. 49, 361, 365, 367, 371, 384 - 426, 429 - 435, 437 - 441, 443, 446, 447, 452 - 456
Wandalen 146
Wandali 146, 175, 194
Wandalingas 369, 427, 477
Wandelicampagne 460
Wando 242
Wanga 329, 519
Wangen 81, 131, 148, 171
Wanning 22
Warcove 43, 85
Wardhausen (D.) 477
Warhem 178, 503, 552
Warini 30
Warinlindis 404
Warmelde 519
Warmond 569, 571
Warmonde 569
Warmunde 439
Waroht 519
Warthanc 369, 430
Wasda 561
Waterland-Oudeman 562
Watriloe 477
Watten 151, 397, 495 - 497, 517, 534, 538, 549, 552
Wattiaci 151, 578
Wattiacum 552
Wattignies 178, 519
Wattium 323, 578
Wattrelos 389, 392, 433, 503
Wavarensis, pagus 439
Wavergau 368, 439
Wavrans 401, 404 - 406, 408, 410, 412, 414,

415, 418, 419, 421, 427 - 431, 460, 464, 466 - 468, 470, 473 - 475, 477, 478, 502
Weber 339
Wechringen 403, 477
Wefrisse 519
Weganwega 488, 519
Weimodo 385, 386, 477
Weirthen 369, 432, 477
Welatabi 74
Welenao 339, 519
Welesan 520
Welles 330
Wemminge 520
Wenduine 32, 562
Weneswalt 520
Wenetfelda 490
Wennapan 520
Wenzel Cobergher 560
Weppes 134, 143, 532
Werchena 376, 377, 478
Werde 456
Werden 16, 22, 49, 72, 256, 257, 271, 311, 334, 520, 550
Werdine 520
Werdupa 489, 505, 520
Weretha (Fréthun) 39, 244, 257, 311, 334, 412, 431, 463, 477, 478, 520, 522
Werethina 16, 22, 23, 45, 47, 49, 52, 304, 311, 327, 358, 488, 496, 502, 508, 510, 512, 519, 520, 522
Werfhem 244, 488, 520
Werheim 520
Werina 410, 478, 520, 522
Weringouwe 41, 432
Werinon 520, 522
Werken 520, 562
Werma 410, 478
Wernina 410
Weromeri 488, 502, 518, 520
Wervicq, Wervik 245, 260, 264, 265, 307, 308
Wesele 395, 478
Weser 208, 215, 223, 301
Wesser 20
Westanne 520
Westarbenzon 292
Westarburghem 520
Westarhesi 488, 505, 520
Westcapelle 503, 519, 521
Westelijke Oceaan 73, 142, 143, 145, 177, 521
Westelijke Zee 115, 323
Westende 520, 560, 562
Westeppinheri 521
Westerbant 43, 83, 370
Westerburghem 490, 520
Westerburghum 488
Westergo 38, 40, 329
Westerschelde 527, 531
Westervoort 521
Westfalen, Westfali 60, 73, 224, 252, 298, 300, 323, 334
West-Francië 29, 33, 288, 293, 323, 361, 433, 463, 577
Westgothen 191
West-Frankische Rijk 93
West-Holstein 30
Westilborgh 21, 391
Westkerke 562
Westmannen, Westmanni 33, 71, 73, 203, 270, 327
west-oriëntatie 29, 33, 67, 71, 73, 81, 84, 93, 115, 141, 203, 232, 247, 288, 297, 315, 327, 330, 354
Westrachi 38, 40
Westrachia 28, 43, 83, 246, 292, 308, 323, 373, 375, 391, 475, 478, 492, 509, 510, 521
Westraga 329
Westri 247
Westsagnem, 521
Westvleteren 563
Wetrida 478
Wic 421
Wichmond 521, 522, 531
Wicking 22
Wicus 421
Wicus Portus 215, 237
Widemortel, Hendrik van 381
Widen-Bruchka 433, 478
Widgarius 411
Widic 521
Widingahem 521
Widoc 488
Widoch 506
Widukind 254, 257, 260, 289, 307
Wieringen 38, 41, 522
Wigericus 431
Wigmodia 323, 329, 517, 521
Wigmodinga 264
Wigmodingas 264, 323
Wiicswird 488, 521
Wijk 18, 46, 69, 352, 528
Wijk bij Duurstede 46, 63, 69, 88, 240, 255,

348, 351, 494, 505, 506, 521, 530, 536, 541, 545, 548, 563 - 565, 567
Wijnendale 563
Wikingen 295
Wilbedingues 521
Wilbort Sant 502, 521, 550
Wilci 243
Wilkenhem 521
Willehad 500
Willem van Berchen 46, 65, 69, 96, 173, 337, 344, 586
Willem van Utrecht 439, 570
Willems, W.J.H. 352
Willibald, St. 329
Willibrord, zie St. Willibrord
Willibrord, Kalender van 491, 493, 513
Willibrord, Testament van 383 - 386, 392 - 394, 396, 397, 442, 443, 450, 451, 465, 467 - 469, 474, 476, 478, 569
Willishem 521
Wilp 521
Wilpa 245, 521
Wilpi 521
Wilrae 403, 478
Wilre 369, 427, 435, 436, 439, 478
Wilskerke 503, 563
Wilson, H.A. 397
Wiltaburg 74, 242, 244, 256, 301, 322, 323, 518, 521
Wilti, Wilzi 74, 256, 282, 323
Wiltz 369, 417, 478
Wilz 369, 416, 478
Wilzi, zie Wilti
Wimereux 67, 208, 214, 232, 237, 244, 251, 308, 550
Wimilenchennon 443
Wimilinchenno 384, 478
Wimodia 386
Windlendechim 521
Winidi 216 - 218,237, 238, 248, 249, 256, 265, 269, 290, 323
Winimannus, Winnimannus 426, 430
Winkler Prins, Geschiedenis der Nederlanden 325
Winlendechim 385, 386, 478
Winnezeele 217, 218, 238, 249, 256, 290
Winnimannus, Winimannus 426, 430
Winningahem 521
Winoksbergen 178, 460, 475, 502, 503, 511, 520, 548
Wintarius 424
Winwarflet 521
Winx 413, 478
Wiron 38, 483, 486, 488, 517, 522
Wirteburch 388, 478
Wirtzaburg 522
Wirtziburgium 323
Wis 369, 419, 422, 426, 427, 478
Wisera 208, 214, 215, 232, 237, 245, 323, 550, 586
Wisi 151
Wisigoten, Wisigothen 191, 194, 205, 206, 234, 323
Wissant 76, 244, 496, 501, 502, 531, 522
Wissera Marca 427, 478
Wisura 251, 252, 308, 522
Wisurgis 22, 30, 31, 33, 67, 232, 244, 300, 303, 323
Witbergh 250, 323
Witha 214
Withea 406, 522
Witheo 214, 215, 384, 478
Withmundhem 522
Withmundi 76, 264, 323, 329, 386, 488, 502, 522, 531, 540
Witla 76, 244, 323, 522, 531
Witlant 76
Wittea 496
Witzaburg 522
Witzius 264
Wiutmundhem 490, 522
Wodinga 369, 431, 432, 478
Woensdrecht 18
Woerden 522, 565
Woesten (B.) 217
Woggungen 439, 569
Wognum 569, 571
Wolcmarus 435
Wolferen 522
Wolfsvalt 416, 419, 478
Wormatia 56
Worms 56, 76, 81, 148, 171, 278
Woud Arduenna 82
Woud van Buchau 201, 202, 585
Woud, Ardennen, zie Ardenner Woud
Woud, Argonarisch 487, 504
Woud, Carbonarisch, zie Carbonarisch Woud
Woud, Hercynisch, zie Hercynisch Woud
Woumen 563
Wulfara 488, 512, 522
Wulfram 239
Wulpen 503, 522, 563
Wulveringem 563
Wundo 413

Wunnebald, St. 329
Wyrda 486, 488, 522

Xanten 62, 64, 65, 99, 180, 183, 214, 351, 535
Xanten-Birten 64
Xantis 64

York 495
Yuada 519

Zacharias, paus 56, 516
Zande 563
Zandig Vlaanderen 553
Zarren 563
Zee, Engelse 495
Zee, Pontische 179
Zeebrugge 563
Zeeland 27, 46, 49, 108, 334, 444, 445, 449, 477, 497, 522, 526, 533, 539, 543, 555
Zeeuws-Vlaanderen 539, 555
Zelandia 522
Zelzate 563
Zennewijnen 513
Zeno, keizer 196
Zevekote 563
Zeven Provinciën (Septem Provinciae) 155, 156
Zevenbergen 526
Zolveren 415, 416, 478
Zouafques 416, 478, 502
Zoutenaaie 563
Zosimus 116, 122, 124, 226, 576, 583
Zuid-aarde 26
Zuidergo 38
Zuiderzee 300, 486, 522, 530, 544, 565, 571
Zuid-Francië 29
Zuid-Frankische Rijk 93
Zuienkerke 563
Zuil van Tongeren 58
Zuilen 351, 522
Zülpich 58, 387, 476
Zundert 20, 26, 173
Zutkerque 408, 419, 432, 464, 500, 502, 549, 552
Zuttinge 423, 478
Zuydcoote 549, 552
Zwammerdam 565
Zweden 30, 33, 72, 235, 325, 328, 330, 335
Zwentibold 333, 362, 430, 434, 493
Zwesen 523
Zwijn 521
Zwin 521
Zwinart 521